



महालेखापरीक्षकको एकाउन्तौ वार्षिक प्रतिवेदन २०७०



महालेखापरीक्षकको कार्यालय
बबरमहल, काठमाडौं
नेपाल



महालेखापरीक्षकको एकाउन्तौँ वार्षिक प्रतिवेदन २०७०



महालेखापरीक्षकको कार्यालय
बबरमहल, काठमाडौँ
नेपाल

नेपालका महालेखापरीक्षक



बबरमहल, काठमाडौं
नेपाल

पत्र संख्या: २०७०।७१

च.नं.



मिति: २०७०।१२।२६

विषय: एकाउन्तौं वार्षिक प्रतिवेदन ।

सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यू,
राष्ट्रपतिको कार्यालय,
शीतलनिवास, महाराजगञ्ज,
काठमाडौं ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२३ बमोजिम आर्थिक वर्ष २०६९।७० को लेखापरीक्षण सम्पन्न गरी धारा १२४ बमोजिम वार्षिक प्रतिवेदन पेश गरेको छु ।

भवदीय,

(भानुप्रसाद आचार्य)
महालेखापरीक्षक

विषय-सूची

परिच्छेद	शीर्षक	पृष्ठ
कार्यकारी सारांश		
लेखापरीक्षणको उद्देश्य, क्षेत्र र पद्धति		
परिच्छेद १:	लेखापरीक्षण गरिएका निकायको विवरण	१
परिच्छेद २:	लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरूजको स्थिति	५
	१. सर्वोच्च अदालत	१८
	२. निर्वाचन आयोग	१९
	३. प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	२१
	४. अर्थ मन्त्रालय	२५
	५. उद्योग मन्त्रालय	१०१
	६. ऊर्जा मन्त्रालय	१०५
	७. कृषि विकास मन्त्रालय	११२
	८. गृह मन्त्रालय	११९
	९. परराष्ट्र मन्त्रालय	१३०
	१०. भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय	१३७
	११. भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	१४५
	१२. महिला, बालबालिका तथा समाजकल्याण मन्त्रालय	१७१
	१३. युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय	१७४
	१४. रक्षा मन्त्रालय	१७६
	१५. वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय	१८८
	१६. वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय	१९८
	१७. विज्ञान, प्रविधि तथा वातावरण मन्त्रालय	२००
	१८. शहरी विकास मन्त्रालय	२०४
	१९. शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालय	२२९
	२०. शिक्षा मन्त्रालय	२३२
	२१. श्रम तथा रोजगार मन्त्रालय	२५८
	२२. संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय	२५९
	२३. सङ्घीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय	२७०
	२४. सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय	३०५
	२५. सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	३०७
	२६. सिंचाई मन्त्रालय	३०९
	२७. सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय	३२६
	२८. स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय	३३३
	२९. राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	३५३
परिच्छेद ३:	बेरूज फछ्यौट गर्न गरेको प्रयास र बेरूज फछ्यौटका सम्बन्धमा प्राप्त उपलब्धि	३५५
परिच्छेद ४:	लेखापरीक्षण सम्बन्धमा भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधार	३५९
अनुसूचीहरू		३६३

कार्यकारी सारांश

पृष्ठभूमि

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले सुशासनलाई राज्यको दायित्वको रूपमा स्वीकार गरेकोले जन आकाङ्क्षा अनुरूप शासन व्यवस्था सञ्चालन गर्न र नीति निर्माणदेखि सेवा प्रवाहसम्म सुशासनका आधारहरू स्थापना गरी कार्यान्वयनको प्रत्याभूति गर्न राज्यका संयन्त्रहरू परिचालन हुनु आवश्यक छ । राज्यद्वारा सम्पादित शासकीय क्रियाकलाप र सेवा प्रवाहमा जनचाहना प्रतिविम्बित हुनुपर्ने र यसलाई पारदर्शिता एवं जवाफदेहिताको सूचकले मूल्याङ्कन गरिने हुनाले यिनीहरूसँगसँगै अगाडि बढ्नु जरुरी छ । यसै परिप्रेक्षमा विभिन्न सरकारी संयन्त्रको साथै संवैधानिक निकायहरूको व्यवस्था भई सार्वजनिक निकायको वित्तीय तथा प्रशासकीय क्रियाकलापउपर निगरानी गर्ने कार्य भई आएका छन् ।

जवाफदेहिता र पारदर्शिता लोकतन्त्रका महत्वपूर्ण आयाम हुन् । लोकतन्त्रमा जनप्रतिनिधिको सरकार गठन हुने र यी जनप्रतिनिधिसे सर्वसाधारण नागरिकप्रति जवाफदेहिता हुनुपर्ने मान्यताअनुरूप वित्तीय जवाफदेहिता निर्वाहको परीक्षण एवं मूल्याङ्कनको लागि संविधानबाटै स्वतन्त्र महालेखापरीक्षकको व्यवस्था भएको छ । महालेखापरीक्षकको स्वतन्त्र अस्तित्वको आधार संविधान भएकोले लेखापरीक्षणको परम्परागत अवधारणामा मात्र सीमित नरही सार्वजनिक महत्व एवं जनचासोको विषयमा समेत प्रतिवेदन गर्नु हाम्रो कर्तव्य पनि हो ।

वित्तीय व्यवस्थापनको सुधार र विकास प्रतिफलबीच घनिष्ठ अन्तर सम्बन्ध छ । विकास प्रतिफलमा मूलतः राजनैतिक एवं आर्थिक स्थायित्वले प्रभाव पार्दछ । स्रोतसाधनको वितरण तथा उपयोगमा दक्षता, सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिता र सुशासनको प्रत्याभूति राज्यको प्रभावकारिता अभिवृद्धिका प्रमुख आधार हुन् । यी आधारको सबलताले अन्ततोगत्वा लोकतन्त्रको सुदृढीकरणमा सहयोग पुऱ्याउँछ । संविधानसभाको गठनले अस्थिर अवस्थाको अन्त्य हुने आशा जगाएको वर्तमान परिप्रेक्ष्यमा मुलुकको सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाको हैसियतले सार्वजनिक वित्तीय क्षेत्रको जवाफदेहिता एवं पारदर्शिता अभिवृद्धिमा लेखापरीक्षणको माध्यमबाट योगदान पुऱ्याउन हामी कटिबद्ध छौं ।

जवाफदेहिता र पारदर्शिताको अभिवृद्धि

सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापनमा सुधार गर्ने उद्देश्य सहित सरकारद्वारा मध्यकालीन बजेट संरचना, नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान, सार्वजनिक खरिद कानून एवं खरिद प्रक्रिया, एकल खाता कोष प्रणाली, सार्वजनिक तथा राजस्व प्रशासनमा सुधारलगायतका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । जसबाट सरकारको समग्र सार्वजनिक एवं आर्थिक प्रशासनमा अनुशासन कायम गर्न सहयोग समेत पुगेको छ । तथापि राज्यका संयन्त्र सञ्चालन तथा सो सम्बन्धमा सार्वजनिक पदाधिकारीहरूबाट निर्वाह भएका भूमिका संविधानले गरेको अपेक्षाअनुरूप अझै हुनसकेको देखिदैन । सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनमा वहन गर्नुपर्ने जवाफदेहिता एवं पारदर्शिताको पाटोमा जिम्मेवार पदाधिकारीले निभाउनुपर्ने भूमिकाको बारेमा समेत मूल्याङ्कन गर्ने हाम्रो प्रयास रहेको छ ।

आर्थिक कारोबारको सञ्चालनमा नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता र औचित्यसमेतको आधारमा स्वतन्त्र र निष्पक्ष मूल्याङ्कन गरी जवाफदेहिता र पारदर्शिताको माध्यमबाट वित्तीय सुशासन प्रबर्द्धनमा योगदान पुऱ्याउनु हाम्रो प्रमुख उद्देश्य रहेको छ । यस उद्देश्य परिपूर्तिका लागि लेखापरीक्षणको माध्यमबाट सार्वजनिक आर्थिक कारोबारको सञ्चालनको साथै सरकारी नीति तथा कार्यक्रमको कार्यान्वयन, कानूनको पालना, सार्वजनिक पदाधिकारीहरूबाट निर्वाह भएका जिम्मेवारीलगायत आर्थिक अनुशासनसम्बन्धी समग्र पक्षको मूल्याङ्कन, समालोचना एवं सुझावसहित प्रतिवेदन गरी व्यवस्थापिका-संसद, सरकार, स्थानीय निकाय, विकासका साभेदारलगायत सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूलाई जानकारी एवं आश्वस्तता दिलाउने कार्य गरिएको छ ।

सर्वसाधारणको पहुँच सहज बनाउने अभिप्रायले यस वार्षिक प्रतिवेदनलगायत प्रतिवेदनको सारांश र ७५ जिल्ला विकास समितिको अन्तिम लेखापरीक्षण प्रतिवेदन जारी गरी यस कार्यालयको वेबसाइट www.oagnep.gov.np मा राखी पुस्तिकाको रूपमा समेत प्रकाशित गरिएको छ ।

लेखापरीक्षणको प्रभावकारिता

योजना तथा बजेट तर्जुमा एवं कार्यान्वयन, लेखापालन र लेखापरीक्षण सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापनका महत्वपूर्ण पक्षका रूपमा रहेका छन् । सोको कार्यान्वयन र तत्सम्बन्धमा लेखापरीक्षणबाट प्राप्त नतिजालाई सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापनको स्वच्छता र स्तर मापन गर्ने आधारको रूपमा समेत लिइन्छ । सार्वजनिक स्रोतसाधनको प्राप्ति र उपयोग गर्दा प्रचलित कानूनको पालना नहुने, लक्ष्यअनुसार प्रगति नहुने, लेखा व्यवस्था नियमित नहुने, स्रोतको उपयोगअनुसार प्रतिफल प्राप्त नभई चुहावट हुने जस्ता जोखिमसमेत रहन्छ । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३, लेखापरीक्षण ऐन, २०४८ तथा अन्य प्रचलित कानूनको आधारमा लेखापरीक्षण गरी वित्तीय व्यवस्थापनका जोखिमको मूल्याङ्कन गर्ने कार्यमा रचनात्मक एवं आलोचनात्मक भूमिका निर्वाह भई आएको छ ।

लेखापरीक्षणको भूमिका प्रभावकारी बनाउन सार्वजनिक लेखापरीक्षणमा समेत समय सापेक्ष सुधार हुनु अपरिहार्य हुन्छ । यसै परिप्रेक्षमा लेखापरीक्षणको गुणस्तर आश्वस्तता अभिवृद्धि गर्न अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा प्रचलनमा रहेका असल अभ्यासको अनुसरण गरिएको छ । महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनको समयसीमा घटाई केही वर्ष अघिदेखि आर्थिक वर्ष सम्पन्न भएको ९ महिनाभित्रै प्रतिवेदन पेश गर्ने गरिएको छ । लेखापरीक्षण रणनीति तथा प्रतिवेदनमा गर्नुपर्ने सुधारका विषयमा महालेखापरीक्षकलाई आवश्यक राय सुझाव प्रदान गर्न यो वर्ष पूर्व योजनाविद्, प्रशासक, लेखापरीक्षणविद्, कानूनविद् र व्यवस्थापनविद्सहितको लेखापरीक्षण सल्लाहकार समितिको गठन गरिएको छ । यस अतिरिक्त विभिन्न देशका सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्था तथा दात्री समूहसँगको सहकार्यबाट कार्यालयको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रमहरू लागू गरिएका छन् ।

लेखापरीक्षणमा गुणस्तर अभिवृद्धि

कार्यालयबाट गरिने लेखापरीक्षणको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्दै जाने नीतिअनुरूप विद्यमान लेखापरीक्षणमान तथा मार्गदर्शनलाई अन्तर्राष्ट्रिय स्तरअनुरूप अद्यावधिक गरी जोखिममा आधारित तथा सामयिक लेखापरीक्षण गर्ने पद्धति अवलम्बन गरिएको छ । कार्यमूलक लेखापरीक्षणको क्रममा लाभग्राही समूह र सरोकारवालालाई समेत सम्मिलित गराई सहकार्य गर्ने पद्धतिको थालनीसमेत भएको छ । यी सुधारका कार्यहरू अघि बढाउन र अपेक्षित सफलता प्राप्त गर्न कार्यालयलाई सबै पक्षबाट सहयोग हुन आवश्यक छ । त्यसैगरी सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापनमा जवाफदेहिता एवं पारदर्शिता बढाउन यस्ता असल अभ्यासको अनुसरण गर्न सरकारलाई प्रेरित गर्दै प्रतिवेदनमा केही सुझावहरू पनि प्रस्तुत गरिएका छन् । लेखापरीक्षणका नियमित मान्यताअनुरूप वस्तुपरक तथ्य एवं सुझावलाई प्रतिवेदनमा समेटनुका साथै राज्यको वित्त व्यवस्थामा दीर्घकालीन रूपमा असर पार्ने विषयमा समेत अध्ययनका आधारमा सुझाव प्रस्तुत गरिएको छ ।

समग्र लेखापरीक्षणका व्यहोरा

यसवर्ष ३ हजार ७४४ सरकारी निकायको रु.८ खर्ब ४ अर्ब ८६ करोड, ९२ संगठित संस्थाको रु.११ खर्ब ३६ अर्ब ८८ करोड, ८०५ समिति र अन्य संस्थाको रु.६९ अर्ब २७ करोड र ७५ जिल्ला विकास समितिको रु.७४ अर्ब ७९ करोडसमेत रु.२० खर्ब ८५ अर्ब ८० करोडको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । यसबाहेक २२ विषयको कार्यमूलक लेखापरीक्षण र दुई सफ्टवेयरको सूचना प्रविधिमा आधारित लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । यस वर्षसम्म असुल फिडब्याक तथा कारवाही गरी टुङ्गो लगाउनुपर्ने अद्यावधिक रकम देहायअनुसार रु.२ खर्ब ४३ अर्ब १० करोड रहेको छ । गतवर्षको तुलनामा उक्त रकम १९ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ ।

क्र.सं.	विवरण	रकम
१	सरकारी कार्यालयको फछ्यौट गर्न बाँकी बेरुजू	७३,६९
२	जिल्ला विकास समिति, समिति र अन्य संस्थाको बेरुजू	४१,७४
३	लेखापरीक्षण बक्यौता	२,५२
४	राजस्व बक्यौता	९३,३६
५	शोधभर्ना लिन बाँकी वैदेशिक अनुदान	२०,७८
६	शोधभर्ना लिन बाँकी वैदेशिक ऋण	८,९६
७	जमानत बसी दिएको ऋणको भाखा नाघेको साँवा ब्याज	२,०५
	जम्मा	२,४३,१०

महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनमा सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन सम्बन्धी अनियमितता तथा विसंगतिबारे व्यहोरा औल्याइने गरिएको छ । यस प्रतिवेदनमा लेखापरीक्षणबाट सरकारी बजेटको परिधिभन्दा बाहिर रही वैदेशिक सहायता परिचालन गरेको, प्राविधिक सहायता प्राप्त हुने क्षेत्र स्पष्ट नभएको, निकायहरूले प्राप्त गरेको प्राविधिक सहायतालगायत वैदेशिक सहायताको लेखापरीक्षण नगराएको, विनियोजित बजेटका अतिरिक्त विभिन्न कोषहरू सञ्चालनमा रहेको, सार्वजनिक स्रोतसाधन विभिन्न संघसस्थामार्फत परिचालन गरेकोमा नियमन हुने नगरेको आदि व्यहोरा देखिएकोले पारदर्शितामा कमी देखिएको छ । यस्तै बजेटको कार्यान्वयन पक्ष फितलो रहेको, योजना/कार्यक्रमका लागि वैदेशिक स्रोततर्फ बजेट व्यवस्था गरिएको रकम समयमा शोधभर्ना प्राप्त नगर्दा सरकारी कोषमा व्ययभार बढेको अवस्था देखिएको छ । त्यस्तै कतिपय कानूनी व्यवस्थाको पालना नभएको, खरिद कानूनमा भएका व्यवस्थाअनुरूप खरिद व्यवस्थापन नभएको, राजस्व असुली प्रभावकारी नभएको, कानूनअनुसार नपाउने वा तोकेभन्दा बढी राजस्व छुट दिने गरेको र करको दायरा बढ्न नसकेको व्यहोरा समेत देखिएका छन् ।

बजेट एवं खर्च व्यवस्थापन

संचितकोषमा सबै प्रकारका आम्दानी खर्चहरू समावेश नभएको, सबै वित्तीय कारोबारलाई एकल खाता कोषमा समावेश गर्न नसकिएको, नेपाल राष्ट्र बैंक र संचित कोषले देखाएको बैदेशिक ऋण अनुदान भिडान नभएको, राजस्वमा जम्मा हुनुपर्ने रकम कोष खडा गरी राखेको जस्ता व्यहोरा देखिएकोले सरकारको आर्थिक कारोबारको यथार्थता, जवाफदेहिता एवं पारदर्शितामा असर परेको छ । सरकारले गरेको शेयर एवम् ऋण लगानीको अभिलेख व्यवस्थित नगरेको, सार्वजनिक संस्थानहरूबाट उठ्न बाँकी भाखा नाघेको साँवा ब्याज रकम बढ्दै गएको, आर्थिक अवस्था कमजोर भएका संस्थानहरूमा समेत सरकार जमानत बसी ऋण उपलब्ध गराएको, संस्थाहरूको प्रशासनिक खर्चका लागि ऋण लगानी गरेको कारण सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन कमजोर रहेको छ ।

सञ्चालित कार्यक्रममा लक्ष्यअनुसार प्रगति नभएको, राष्ट्रिय गौरवका आयोजनामा समेत प्रगति न्यून भएको, आषाढ महिनामा खर्च बढी भएको, आर्थिक वर्षको सुरुमा दिनुपर्ने अख्तियारी वर्षान्तमा दिएको, स्वीकृत बजेटभन्दा बढी खर्च गरेको, भैपरी आउने शीर्षकमा एकमुष्ट रकमको व्यवस्था गरी पटके निर्णयबाट थप बजेट उपलब्ध गराउने गरेको, तोकिएको सीमाभन्दा बढी र वर्षान्तमा रकमान्तर गरेको, खुद बजेट ऋणात्मक हुनेगरी रकमान्तर गरेको, पूँजीगत बजेट खर्च गर्न नसकेको, दातृ निकायबाट प्राप्त हुने कतिपय रकम बजेटमा समावेश नगरी खर्च गरेकोले आर्थिक अनुशासन कायम भएको देखिएन ।

सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षण एवं उपयोग

सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षण र उपयोगमा समुचित व्यवस्थापन गर्न नसकेको, पर्याप्त विश्लेषण वेगार भौतिक संरचना तयार गरेकोले सरकारी लगानी उपयोगविहीन भएको, निश्चित उद्देश्यका लागि खडा गरिएका कोषहरू उपयोग नभएको, औषधिलगायतका जिन्सी व्यवस्थापन एवं संरक्षण उपयुक्त ढङ्गबाट नभएको, निकायगत समन्वयको अभावले

निर्माण भैसकेका संरचनाहरू भत्काउनु परेको अवस्थाले स्रोत साधनको मितव्ययी एवं दक्षतापूर्ण उपयोग नभएको अवस्था छ ।

खरिद व्यवस्थापन

खरिद कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम समयमा ठेक्का पट्टा हुने नगरेको, लागत अनुमान टुक्र्याई सोभै खरिद गर्ने गरेको, एउटै निर्माण व्यवसायीलाई धेरै ठेक्का प्रदान गर्दा काममा कठिनाइ परेको, लागत अनुमानभन्दा अत्यधिक घटेर ठेक्का बन्दोबस्त हुँदा निर्माण कार्यको गुणस्तरमा असर परेको, विभागीय जनशक्तिबाट गराउन सकिने काममा समेत परामर्शदाता राखी खर्च गरेको र नियममा तोकिएको भन्दा बढीको जटिल प्राविधिक कामसमेत उपभोक्ता समितिबाट गराएको देखिएको छ । निर्माण व्यवसायीबाट समयमा काम नहुँदा अधिकांश ठेक्कामा म्याद थप गरेको, पूर्वानुमान गर्न सकिने अवस्थामा पनि भेरिएसनबाट कार्य थप गरेको, समयमा काम नगर्दासमेत सम्भौताअनुसार कारवाही नगरेको, निर्माणस्थल उपलब्ध नगराई निर्माण कार्य थालनी गरेको, त्रुटिपूर्ण डिजाइनका कारण कतिपय पुल निर्माणको काममा समस्या आएको अवस्था देखिएकोले खरिद कार्य एवम् ठेक्का व्यवस्थापन दक्षतापूर्ण भएको देखिएन ।

राजस्व प्रशासन

आर्थिक ऐनमा व्यवस्था गरी राजस्वमा छुट दिने परिपाटी बढेको, सबै सम्भाव्य करदातालाई करको दायरामा ल्याउन नसकेको, कानूनले तोकेभन्दा घटी राजस्व असुल गरेको, राजस्व बक्यौता बढ्दै गएको, मूल्य अभिवृद्धि करतर्फ सबै करदाताले कर विवरण नबुझाएको, शून्य विवरण र क्रेडिट विवरण बुझाउने करदाता बढ्दै गएकोले मूल्य अभिवृद्धि कर कार्यान्वयन र कर प्रशासनको प्रभावकारिता अपेक्षित रूपमा वृद्धि हुन नसकेको अवस्था रहेको छ । करदातामा यथार्थ कारोबार देखाउने प्रवृत्ति घटेको, श्रेसहोल्डभन्दा बढी कारोबार गर्ने करदाता समेत करमा दर्ता हुने नगरेको, कर दायित्व घटाउन खर्च कट्टी लिने प्रवृत्ति बढेको लगायतका अवस्था देखिँदा कर कानूनको उद्देश्यअनुरूप राजस्व असुली हुन नसकेको स्थिति छ । राजस्व चुहावट नियन्त्रण गर्न पर्याप्त प्रयत्न पनि भएको छैन ।

आन्तरिक नियन्त्रण

सार्वजनिक स्रोतसाधनको सदुपयोग गर्न अधिकांश निकायले आन्तरिक नियन्त्रण कार्यविधि तर्जुमा नगरेको, जिम्मेवार व्यक्तिबाट कार्यालयहरूको खर्च सम्बन्धमा अनुगमन तथा निरीक्षण नगरेको, आन्तरिक लेखापरीक्षण प्रभावकारी नभएको, आन्तरिक लेखापरीक्षणबाट औल्याइएका विषयमा समयमा सुधार हुने नगरेको कारण आन्तरिक नियन्त्रणको अवस्था कमजोर देखिन्छ ।

संगठित संस्था

अधिकांश संगठित संस्थाहरू नोकसानीमा रहेको र कतिपय संस्थाहरूको खुद सम्पत्ति ऋणात्मक भैसकेको अवस्थामा पनि सञ्चालनमा रहेका छन् । संगठित संस्थाहरूले समयमा लेखापरीक्षण नगराउने, लेखापरीक्षणबाट औल्याइएका व्यहोराउपर कारवाही नगर्ने, संस्थाहरूको अनुगमनसमेत सम्बन्धित मन्त्रालयबाट नहुने, अनियमितता तथा चुहावटमा नियन्त्रण नभएको र सरकारलाई बुझाउनु पर्ने राजस्व रकम भुक्तानी गर्ने नगरेको अवस्थाले सार्वजनिक संस्थानहरूमा आर्थिक अनुशासन तथा जवाफदेहिता वहनको स्थिति अत्यन्त कमजोर रहेको देखिन्छ ।

बेरूजोको पुनरावृत्ति

लेखापरीक्षणमा विगतका व्यहोराहरूको निरन्तरताले सुधारको अवस्था कमजोर रहेको स्पष्ट छ । साथै सार्वजनिक लेखा समितिको निर्णय कार्यान्वयनमा सरकार उदासिन रहेको स्थितिले वित्तीय जवाफदेहिता निर्वाहमा कमजोरी रहेको देखिन्छ । लेखापरीक्षणबाट औल्याइएका बेरूजोहरू लेखा उत्तरदायी अधिकृत तथा जिम्मेवार व्यक्तिहरूले समयमै फछ्यौट गर्न ध्यान दिएको नदेखिएकोले बेरूजो बढ्दै गई वित्तीय सुशासनमा आशातीत प्रगति हुन सकेको छैन । अतः यस विषयउपर लेखापरीक्षण गराउने कार्यालय, नियमनकारी निकाय तथा सरोकारवाला सबैको ध्यान पुग्नु जरुरी देखिएको छ ।

हाम्रो अपेक्षा

ऐन नियमहरूलाई समय सापेक्ष तुल्याउने, कानूनको परिधिभित्र रहेर मात्र आर्थिक कारोबार सञ्चालन गर्ने र औल्याइएका बेरुजुउपर यथासमयमै कारवाही चलाउने तथा कानूनको उल्लङ्घन गरी भए गरेका कारोबारका सम्बन्धमा ऐन नियमले तोकेबमोजिम दृढतापूर्वक कारवाही गर्ने पद्धति विकास गर्नेतर्फ सम्बद्ध सबैको प्रतिबद्धता जरुरी हुन्छ । जसबाट समग्र मुलुकी प्रशासनमा सुधार हुन सक्दछ ।

वित्तीय व्यवस्थापनमा सुधार गर्ने सम्बन्धमा बजेट तर्जुमा प्रक्रियालाई यथार्थपरक बनाउने, खर्चमा अनुशासन र नियन्त्रण कायम गर्ने, आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली प्रभावकारी बनाउने, खरिद व्यवस्थापन प्रतिस्पर्धी एवम् प्रभावकारी बनाउने, सरकारी खर्चमा मितव्ययिता ल्याउने, सरकारी सम्पत्तिको संरक्षण गर्ने, तालुक कार्यालयहरूबाट रेखदेख नियन्त्रण र अनुगमन व्यवस्थालाई सुदृढ र प्रभावकारी तुल्याउने आदि विषयमा जिम्मेवारी वहन गर्नु गराउनु आवश्यक छ ।

राजस्व प्रस्तावको कार्यान्वयनका कमी कमजोरीले अन्ततः असुलीमा असर पार्ने हुनाले राजस्व प्रक्षेपणलाई यथार्थपरक बनाउने, चुहावट गर्ने गराउनेहरूउपर कडाइका साथ कारवाही गर्ने, स्वविवेकीय कार्यपद्धतिलाई न्यून गरी पद्धतिमा आधारित गराउने, भन्सारको मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई यथार्थपरक र वैज्ञानिक बनाउने जस्ता सुधारात्मक कदमहरू चाल्नु जरुरी छ ।

अन्त्यमा, संवैधानिक जिम्मेवारीअनुसार लेखापरीक्षण कार्य सम्पन्न गर्न र प्रतिवेदन तयार गर्न प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा सहयोग र चासो राख्नुहुने व्यवस्थापिका-संसद, नेपाल सरकार र मातहतका सबै निकाय, सार्वजनिक संस्था, विकासका साभेदार, नागरिक समाज, सञ्चारकर्मी, आम नागरिकलगायतका सबैप्रति आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । साथै लेखापरीक्षण कार्य समयमा सम्पन्न गरी वार्षिक प्रतिवेदनलाई यस स्वरूपसम्म ल्याउन योगदान पुऱ्याउनुहुने यस कार्यालयका परिश्रमी एवं लगनशील सम्पूर्ण कर्मचारी र सहयोगी लेखापरीक्षकहरूलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

(भानुप्रसाद आचार्य)
महालेखापरीक्षक



नेपाल सरकार
अर्थ मन्त्रालय



सिंहदरबार, काठमाडौं
नेपाल ।

पत्र संख्या :-
च. नं. :-

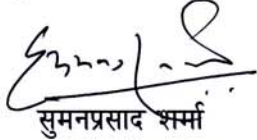
मिति २०७०।१२।२४

उत्तरदायित्व स्पष्टोक्ति

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को भाग ९ आर्थिक कार्य प्रणाली (धारा ८९-९९) र आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को व्यवस्था बमोजिम नेपाल सरकारको ३१ असार, २०७० मा समाप्त भएको आर्थिक वर्षको वार्षिक आर्थिक विवरणहरू-सञ्चितकोष र आय-व्यय विवरणहरूको आधार तथा लेखा टिप्पणी महालेखा नियन्त्रक कार्यालयद्वारा तयार पारिएको छ ।

साथै हामी नगदमा आधारित लेखा प्रणाली बमोजिम अभिलेखित सूचनाहरूको आधारमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयद्वारा उक्त आर्थिक विवरणहरू तयार पारिएको व्यहोरा व्यक्त गर्दछौं । यसले नेपाल सरकारको ३१ असार, २०७० को आर्थिक स्थिति र सो मितिमा समाप्त भएको कारोबारलाई दर्शाउँछ ।

उक्त आर्थिक विवरणहरू नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को भाग ९ आर्थिक कार्य प्रणाली (धारा ८९-९९) र आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को प्रावधानसम्मत रहेको तथा यी आर्थिक विवरणहरू एवम् त्यसमा रहेका सूचना पूर्ण र विश्वसनीय छन् ।



सुमनप्रसाद शर्मा
(महालेखा नियन्त्रक)
महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

यी आर्थिक विवरणहरू र त्यसमा रहेका सूचनाहरू आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५, नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०६९ र नेपाल सरकार (कार्यसम्पादन) नियमावली, २०६४ को प्रावधानसम्मत रहेका छन् ।



शान्तराज सुवेदी
(सचिव)
अर्थ मन्त्रालय

नेपालका महालेखापरीक्षक



बबरमहल, काठमाडौं
नेपाल

च.स. ७०१७९ - ७८

मिति: २०७०/१२/२६

सञ्चितकोष हिसाबकोष महालेखापरीक्षण प्रतिवेदन

श्री अर्थ सचिव,
अर्थमन्त्रालय,
सिंहदरवार, काठमाडौं ।

१. **वार्षिक आर्थिक विवरणउपर प्रतिवेदन** - हामीले नेपाल सरकारको सञ्चितकोषको २०७० असार ३१ गते समाप्त भएको आर्थिक वर्षको यसैसाथ संलग्न आर्थिक विवरण र तत्सम्बन्धमा अपनाएका आधार तथा लेखा टिप्पणीको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरेका छौं ।
२. **आर्थिक विवरणउपर व्यवस्थापनको जिम्मेवारी** - आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५, आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ र प्रचलित कानून, नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान, अभ्यास र प्रचलन अनुरूप आर्थिक विवरण तयार गर्ने एवं उचित रूपमा प्रस्तुतीकरण गर्ने जिम्मेवारी नेपाल सरकारमा रहेको छ । यस्तो जिम्मेवारी अन्तर्गत आर्थिक विवरण जालसाजी, त्रुटि र गलत आँकडा रहित सारभूत रूपमा प्रस्तुतीकरण गर्ने, निकायको लागि आवश्यक आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली विकास गरी निरन्तर प्रभावकारी हुने गरी स्थापित गर्ने, उपयुक्त लेखा नीतिको छनौट गरी कार्यान्वयन गर्ने र आवश्यकता अनुसार उचित लेखा अनुमान लागू गर्ने कार्य पर्दछन् ।
३. **लेखापरीक्षकको जिम्मेवारी** - हाम्रो जिम्मेवारी प्रस्तुत आर्थिक विवरणउपर लेखापरीक्षणको आधारमा राय व्यक्त गर्नु हो । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ र लेखापरीक्षण ऐन, २०४८, सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरुको अन्तर्राष्ट्रिय संगठनका आधारभूत लेखापरीक्षण सिद्धान्त, सरकारी लेखापरीक्षणमान र महालेखापरीक्षकको कार्यालयले जारी गरेको मार्गदर्शनका आधारमा लेखापरीक्षण सम्पन्न गरेका छौं । लेखापरीक्षणमान तथा मार्गदर्शन अनुसार व्यावसायिक आचारसंहिताको पालना गर्ने र आर्थिक विवरण सारभूत रूपमा गलत आँकडा रहित प्रस्तुत भएको छ भन्ने कुरामा यथोचित आश्वस्तता प्रदान गर्न लेखापरीक्षण योजना तर्जुमा गरी तदनुसार लेखापरीक्षण सम्पन्न गर्ने कार्य पर्दछन् ।

आर्थिक विवरणमा खुलासा गरिएका सूचनाका बारेमा पुष्ट्याई गर्ने, यथेष्ट प्रमाण सङ्कलन गर्ने, प्रमाणको पूर्ण, आंशिक वा छड्के परीक्षण गर्ने विषय लेखापरीक्षण कार्यविधिमा समावेश हुन्छ । लेखापरीक्षण कार्यविधिमा आर्थिक विवरण सारभूत रूपमा जालसाजी वा त्रुटि वा गलत आँकडा प्रस्तुति हुन सक्ने कुरालाई मध्यनजर राख्दै अवलम्बन गरिने लेखापरीक्षण जोखिमको मूल्याङ्कन व्यवसायिक विवेकमा निर्भर हुन्छ । लेखापरीक्षणबाट जोखिम मूल्याङ्कन गर्ने क्रममा निकायको आर्थिक विवरण तयारी तथा यथार्थ प्रस्तुतीकरणको लागि आवश्यक पर्ने आन्तरिक नियन्त्रणको व्यवस्था तथा उपयुक्तताबारेमा परीक्षण गरिएको छ तापनि त्यस्तो आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको प्रभावकारिता बारे लेखापरीक्षणबाट राय व्यक्त गर्ने उद्देश्य राखिएको छैन । आर्थिक विवरण तयार गर्दा प्रयोग गरेका लेखा नीतिको सान्दर्भिकता, विश्लेषण र लेखा अनुमानको उपयुक्तता लगायत आर्थिक विवरणको समग्र स्थितिको मूल्याङ्कन गर्ने कार्य लेखापरीक्षण अन्तर्गत पर्दछ ।

हामीलाई लेखापरीक्षणमा प्राप्त भएका प्रमाणहरुले कैफियत सहितको राय व्यक्त गर्न पर्याप्त र उपयुक्त आधार प्रदान गर्दछ भन्ने कुरामा हामी विश्वस्त छौं ।

☐ फोन नम्बर ४२६२९५८ ☐ फ्याक्स नम्बर ४२६८३०९ ☐ पोष्ट बक्स नम्बर १३३२८

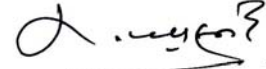
४. कैफियतसहितको राय व्यक्त गर्ने आधार – कैफियतसहितको लेखापरीक्षण राय व्यक्त गर्ने आधारका रूपमा आर्थिक विवरणलाई सारभूत असर पार्ने व्यहोरा निम्नानुसार छनः
- ४.१. महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले आफ्नो अभिलेखको आधारमा सञ्चितकोषको आर्थिक विवरण तयार गर्नुपर्नेमा नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट सङ्कलित तथ्याङ्क तथा अन्य निकायबाट प्राप्त सूचनाहरूको आधारमा आर्थिक विवरण तयार गरेको छ । सञ्चितकोषको आर्थिक विवरण नेपाल सरकारले २०६६।५।३० मा स्वीकृत गरेको नगदमा आधारित नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान बमोजिम तयार गर्नुपर्नेमा गरेको छैन ।
- ४.२. महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले पेश गरेको सञ्चितकोषको आर्थिक विवरणमा राजस्व असुलीतर्फ रु.२ खर्ब ९७ अर्ब ९४ करोड २३ लाख रहेकोमा लेखापरीक्षणबाट रु.२ खर्ब ९६ अर्ब ७३ करोड ८ लाख देखिएकोले रु.१ अर्ब २१ करोड १५ लाख फरक परेको छ । विनियोजन तर्फ रु.३ खर्ब ५८ अर्ब ६३ करोड ८० लाख खर्च भएको विवरण पेश भएकोमा लेखापरीक्षणबाट रु.३ खर्ब ५९ अर्ब ३५ करोड ५७ लाख खर्च भएको देखिन्छ । सञ्चितकोषको हिसाबमा दाताबाट प्राप्त सोभै भुक्तानीतर्फको ऋण, अनुदान रकम समावेश नगर्ने लगायतका कारणबाट रु.७१ करोड ७७ लाख फरक परेको छ ।
- ४.३. सञ्चितकोषलगायत नेपाल सरकारको धरौटी र अन्य कारोबारको लेखापरीक्षण गरी देखिएका कारोबारको यथार्थता, ऐन नियमको परिपालना, आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था, सम्पत्तिको संरक्षण, स्रोतसाधनको उपयोगसंग सम्बन्धित व्यहोरा मन्त्रालयहरूलाई जानकारी गराइएको छ । सो मध्ये महत्वपूर्ण व्यहोराहरू एकाउन्तौं वार्षिक प्रतिवेदनमा समेत समावेश गरिएको छ । यस वर्ष रु.२ अर्ब ८७ करोड ४२ लाख असुल उपर गर्नुपर्ने, रु.३ अर्ब ८२ करोड अनियमित, रु.७ अर्ब ७४ करोड १५ लाख प्रमाण कागजात पेश नभएको, रु.३ करोड ९० लाख जिम्मेवारी नसारेको, रु.८८ करोड ९८ लाख शोधभर्ना नलिएको र रु.१३ अर्ब ७ करोड ६१ लाख पेशकी बेरुजूसमेत रु.२८ अर्ब ४४ करोड ६ लाख बेरुजु देखिएको छ ।
- ४.४. यो वर्ष सञ्चितकोषको आर्थिक विवरणमा वैदेशिक ऋण प्राप्त रु.११ अर्ब ५९ करोड २५ लाख देखाएकोमा मूल आर्थिक विवरणमा रु.११ अर्ब ९६ करोड ९४ लाख देखाएको छ । नेपाल राष्ट्र बैङ्कले ढुकुटी हिसाबमा रु.९ अर्ब ५४ करोड १८ लाखमात्र वैदेशिक ऋण प्राप्त देखाएको छ । दुई निकायले देखाएको वैदेशिक ऋण हिसाबमा रु.२ अर्ब ५ करोड ७ लाख फरक परेको सम्बन्धमा समायोजन हिसाब तयार गरेको छैन ।
- ४.५. कार्यालयले प्रस्तुत गरेको सञ्चितकोषको आर्थिक विवरणमा वैदेशिक अनुदान रु.३६ अर्ब ७१ करोड ३८ लाख आम्दानी देखाएको छ । कार्यालयबाट प्रस्तुत मूल आर्थिक विवरणमा वैदेशिक अनुदान रु.३५ अर्ब २२ करोड ९८ लाख प्राप्त भएको विवरण प्रस्तुत गरिएको छ भने नेपाल राष्ट्र बैङ्कले यो वर्ष रु.२९ अर्ब ५१ करोड ५५ लाख अनुदान प्राप्त भएको देखाएको छ । लेखाङ्कनको आधार फरक रहेको कारण सञ्चितकोष, मूल आर्थिक विवरण र नेपाल राष्ट्र बैङ्कले फरक फरक प्राप्त हिसाब देखाएबाट अनुदान प्राप्त हिसाब यकिन गर्नसक्ने अवस्था रहेन ।
- ४.६. यो वर्ष महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्रस्तुत मूल आर्थिक विवरणमा रु.६ अर्ब ३० करोड १८ लाख र सञ्चितकोषको आर्थिक विवरणमा रु.७ अर्ब २० करोड ८२ लाख बचत देखाएको छ । नेपाल राष्ट्र बैङ्कको केन्द्रीय ढुकुटी हिसाबमा रु. १८ करोड ४५ लाख बचत देखाएको छ । महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको मूल आर्थिक विवरण, सञ्चितकोषको आर्थिक विवरण र नेपाल राष्ट्र बैङ्कको विवरणमा देखिएको फरक फरक अङ्कको सम्बन्धमा हिसाब मिलान भएको छैन ।
- ४.७. नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ९० अनुसार गुठी रकम बाहेक नेपाल सरकारलाई प्राप्त भएका सबै प्रकारको राजस्व, राजस्वको धितोमा लिएका कर्जाहरू र नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुने अन्य जुनसुकै रकम सञ्चितकोषमा आम्दानी बाँधिने र धारा ९१ अनुसार सञ्चितकोष माथि व्ययभार भएको रकम र विनियोजन ऐनद्वारा खर्च हुने रकम सञ्चित कोषबाट खर्च गरिने व्यवस्था छ । तर नेपाल सरकारलाई यस वर्ष प्राप्त भएको मूल्य अभिवृद्धि कर रकम छुट्टै बैङ्क खाता खोली जम्मा गर्ने गरेको र सो खाताबाट मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ताबापत रु.७ अर्ब १ करोड ७७ लाख खर्च गरेको छ । उक्त आम्दानी र खर्च महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको सञ्चितकोषको हिसाबमा समावेश छैन ।



४.८. नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ९० अनुसार गुठी रकम बाहेक नेपाल सरकारलाई प्राप्त भएका सबै प्रकारको राजस्व अनुदान तथा प्राप्त हुनुपर्ने सबै प्रकारको राजस्व सञ्चितकोषमा आम्दानी बाँधिने र धारा ९१ अनुसार सञ्चितकोष माथि व्ययभार हुने रकम विनियोजन ऐनद्वारा खर्च हुने व्यवस्था छ । यो वर्ष हवाईयातायात क्षमता बृद्धि आयोजना लगायत ११ आयोजना एवं कार्यक्रममा रु.१ अर्ब ८६ करोड ३० लाख प्रत्यक्ष वैदेशिक ऋण एवं अनुदान र २ कार्यक्रममा वस्तुगत सहायता रु.५१ अर्ब ९७ करोड प्राप्त भएकोमा सञ्चितकोषको हिसावमा प्राप्ति तथा खर्च देखाएको छैन ।

निर्वाचन आयोगले रु.४ अर्ब ४३ करोड ५५ लाख, काठमाडौं उपत्यका खानेपानी तथा सरसफाई आयोजनाले रु.९ करोड ६ लाख र प्रहरी प्रधान कार्यालयले रु.३८ करोड ५३ लाख समेत रु.४ अर्ब ९१ करोड १४ लाख खर्च नभई बाँकी रहेको रकम बेग्लै कोष खडा गरी जम्मा गरेको र सो रकम यथार्थमा खर्च नभए पनि सञ्चित कोषबाट खर्च भएको देखाएको छ ।

५. **लेखापरीक्षकको राय** – हामीलाई उपलब्ध गराइएको सेस्ता, अभिलेख, सूचना, जानकारीका आधारमा हाम्रो रायमा अनुच्छेद ४ मा उल्लेख भएका व्यहोराले पार्ने सारभूत असरबाहेक नेपाल सरकारको सञ्चितकोषको आर्थिक विवरणले २०७० आषाढ ३१ गते समाप्त भएको आर्थिक वर्षको आर्थिक कारोबारलाई नेपाल सरकारको लेखा प्रणालीअनुसार सही र यथार्थ चित्रण गर्दछ ।



(भानुप्रसाद आचार्य)
महालेखापरीक्षक

अर्थ मन्त्रालय
महालेखा नियन्त्रक कार्यालय
आ.ब. २०६१/०७० को सञ्चित कोषको आर्थिक विवरण (पुस्तोबिन्द)

आय		व्यय	
क्र.सं.	विवरण	रकम रु. हजारमा	रकम रु. हजारमा
१	सुदूर पश्चिमी प्रदेश विकास (स.प.व.)	८६१५५१५१	१६८४५२८७
२	सुदूर पश्चिमी प्रदेश विकास	३१५४५१०८	३६८४५२८७
३	सुदूर पश्चिमी प्रदेश विकास	३१५४५१०८	३६८४५२८७
४	सुदूर पश्चिमी प्रदेश विकास	३१५४५१०८	३६८४५२८७
५	सुदूर पश्चिमी प्रदेश विकास	३१५४५१०८	३६८४५२८७
६	सुदूर पश्चिमी प्रदेश विकास	३१५४५१०८	३६८४५२८७



नेपाल सरकार
अर्थ मन्त्रालय
महालेखा नियन्त्रक कार्यालय
सुदूर पश्चिमी प्रदेश

अर्थ मन्त्रालय
महालेखा नियन्त्रक
नेपाल



आ.व. २०६९/७० को संचितकोषको हिसाव मिलान विवरण

रु. हजारमा

सि.नं.	श्रोत	आम्दानी	खर्च	फरक
१	नेपाल सरकार	२९७९४२३४६	२६१९२६९९२	३६०१५३४४.००
	राजश्व	२९६०२११४४		
	वेरुजु	१९२११९२		
	अनुदान	३६७१३७६२	३४१८१६३९	२५३२१२३
	-नगद	५४७५३५४	४३९७१२१	
	-सोघभर्ना हुने	२४०४०१७४	२३०९७३०८	
	-सोभै भक्तानी हुने अनुदान	६३२१७८३	५८१०७५९	
	-वस्तुगत अनुदान	८७६४५१	८७६४५१	
	वैदेशिक ऋण		५९४५२६६	-५९४५२६६
	सोघभर्ना हुने वैदेशिक ऋण		५५९४८९६	
	सोभै भुक्तानी हुने वैदेशिक ऋण		३५०३७०	
२	फिज ट्रान्स्फर गरेको रकम	८४१४		८४१४
३	वित्तीय व्यवस्था	३१०८२७२९	५६५८४०८३	-२५४०१३५४
क	आन्तरिक ऋण	१८७३४८९८		
ख	वैदेशिक ऋण	१२३४७८३१		
	-सोघभर्ना हुने ऋण	७२३८८६०	०	
	-नगद ऋण	०	०	
	-सोभै भक्तानी हुने ऋण	४३५३६६४	०	
ग	ऋण लगानी फिर्ता	७५५३०७		
घ	शेयर विक्रि	०		
ङ	आन्तरिक ऋणको सांवा भुक्तानी		२०९४००९२	
च	वैदेशिक ऋणको सांवा भुक्तानी		१४१९००७९	
छ	ऋण लगानी		१२५५२०९९	
ज	शेयर लगानी		८९०१८१३	
४	विविध आम्दानी (को.ले.नि.का बाट खर्च भैसकेको तर बैकबाट भुक्तानी नभएको रकम)		-१४२३३	१४२३३
५	विगत देखि क २ खातामा प्रयोजन विहिन रूपमा मौज्जात रहेको रकम सञ्चित कोष दाखिला	८४६९६		
	आ.व. २०६९/७० को जम्मा	३६५८३१९४७	३५८६२३७४७.००	७२०८२००
	गत आ.व. २०६८/६९ सम्मको जिम्मेवारी	३५४२७७८२६	३५८६३७९८०	-८३६९५६३४
	आ.व. २०६९/७० सम्मको			-७६४८७५३४

लेखा अधिकृत

उप महालेखा नियन्त्रक

सह महालेखा नियन्त्रक

महालेखा नियन्त्रक


क.१.७ सञ्चितकोष खाताको हिसाव विवरण
(आर्थिक वर्ष २०६९/०७० को आय व्यय संग सम्बन्धित)



सि.न.	मिति	विवरण	प्राप्त	घट	सञ्चितकोषको
		ब.स्वा.			(८३,६९,५६,३४,८३९.१८)
२	२०७०/०३/२६	महालेखा नियन्त्रक कार्यालय शोधभर्ना शाखाको च.नं. २६६ मिति २०७०/०३/२६ को पत्रानुसार शोधभर्ना हुने ऋण वापतको रकम क.१.७	७,२३,८८,६०,३७०.६४	०।००	(७६,४५,६७,७४,४६८.१४)
३	२०७०/४/१	नेपाल राष्ट्र बैंक बैङ्किग कार्यालयको प.सं. के.ले. २०७०/०७ मिति २०७०/०९/२४ को पत्रानुसार नेपाल राष्ट्र बैंकका विभिन्न शाखाहरूबाट आर्थिक वर्ष २०६९/०७० को राजस्व रकम सञ्चितकोष दाखिला	९०,३३,६५,७४,४३०.३५	०।००	१३,८७,९७,९९,९६९.८९
४	२०७०/४/१	नेपाल राष्ट्र बैंक बैङ्किग कार्यालयको प.सं. के.ले. २०७०/०७ मिति २०७०/०९/२४ को पत्रानुसार नेपाल राष्ट्र बैंक कार्यालयबाट आर्थिक वर्ष २०६९/०७० को वित्तिय व्यवस्था वापतको रकम क-८ खाताबाट सञ्चितकोष दाखिला	७५,५३,०७,०९४.९४	०।००	१४,६३,५९,०६,९७५.९५
५	२०७०/४/१	नेपाल राष्ट्र बैंक बैङ्किग कार्यालयको प.सं. के.ले. २०७०/०७ मिति २०७०/०९/२४ को पत्रानुसार नेपाल राष्ट्र बैंक कार्यालयबाट आन्तरिक ऋण वापतको रकम सञ्चितकोष दाखिला	१८,७३,४८,९८,२६७.३९	०।००	३३,३७,००,०५,२४३.३४
६	२०७०/०९/३०	विगत देखि क २ खातामा प्रयोजन विहिन रूपमा मौज्जात रहेको रकम सञ्चित कोष दाखिला	८,४६,९६,३८३.५०	०।००	३३,४५,४७,०९,६६६.८४
७	२०७०/१/२८	यस कार्यालयको मिति २०७०/०९/२९ को निर्णय र च.नं.१२३ मिति २०७०/०९/२९ को पत्रानुसार रा.वा.बैंक, ने.बै.लि., नेपाल बंगलादेश बैंक, ग्लोबल बैंक र एभरेष्टबैंकबाट संकलित राजस्व, अनुदान तथा वेरुजु क.१.७ सञ्चितकोष दाखिला रू.	२,३७,९९,९०,७५,५६९.४७	०।००	२,७०,५७,३७,७७,९८८.३९
८	२०७०/१/२८	यस कार्यालयको मिति २०७०/०९/२९ को निर्णय र च.नं. १२१ मिति २०७०/०९/२९ को पत्रानुसार आ.व.२०६९/०७० को खुद फिज क.१.७ सञ्चितकोष दाखिला रू	८४,९३,८०८.३७	०।००	२,७०,५८,२९,९०,९९६.८८
९	२०७०/१/२८	यस कार्यालयको मिति २०७०/०९/२९ को निर्णय र मिति २०७०/०९/२९ च.नं.१२२ को पत्रानुसार आ.व.२०६९/०७० को निकास रकम क.१.७ सञ्चितकोष बाट खर्च ट्रान्सफर		३,४७,०७,९८,४८,९३३.३२	(७६,४८,९६,५७,९३६.६४)
		जम्मा	३,५४,२७,७८,२५,८३५.८६	३,४७,०७,९८,४८,९३३.३२	


लेखा अधिकृत


उप महालेखा नियन्त्रक


सह महालेखा नियन्त्रक


महालेखा नियन्त्रक

आ.व. २०६९/०७० को सञ्चित कोषको संसोधित आर्थिक विवरण
तयार पार्दा अपनाईएका आधारहरु एवं लेखा टिप्पणी



अर्थ मन्त्रालय
लेखा नियन्त्रक कार्यालय
अनामगढ, काठमाडौं

लेखा टिप्पणी

- आर्थिक वर्ष २०६९/०७० को सञ्चितकोषको आर्थिक विवरण तयार गर्दा सो आर्थिक वर्षको बजेट बक्तव्यमा उल्लेख भए बमोजिमको ढाँचामा आम्दानी तथा खर्च उल्लेख गर्ने प्रयास गरिएको छ ।
- आम्दानी तर्फ रकम उल्लेख गर्दा नेपाल सरकारबाट आर्थिक वर्ष २०६७/०६८ देखि लागु गरिएको आर्थिक संकेत तथा वर्गीकरण बमोजिम हुने गरी राजस्व, अनुदान, अन्य राजस्व, र वित्तिय व्यवस्था अन्तर्गत छुट्टाछुट्टै आम्दानी देखाइएको छ ।
- खर्च तर्फ चालु, पुँजीगत तथा वित्तिय व्यवस्था तर्फ प्रत्येकको सञ्चितकोष माथि व्ययभार हुने खर्च र विनियोजन ऐन अन्तर्गतको खर्च गरि छुट्टाछुट्टै उल्लेख गरिएको छ ।
- खर्च व्यहोर्ने श्रोतको हकमा चालु, पुँजीगत र वित्तिय व्यवस्था तर्फ बजेट पुस्तिकामा उल्लेख भएका नेपाल सरकारको श्रोत, नगद अनुदान, सोधभर्ना हुने अनुदान, सोझै भुक्तानी हुने अनुदान, वस्तुगत अनुदान, नगद ऋण, सोधभर्ना हुने ऋण, सोझै भुक्तानी हुने ऋण गरी उल्लेख गरिएको छ ।

आयतर्फ

(१) क) गत वर्षको मौज्जात जिम्मेवारी सारेको (अ.ल्य.) :

गत वर्षको संचित कोषको आय-व्यय विवरणको आधारमा बाँकी मौज्जात रु.(८३६९५६३४) हजार जिम्मेवारी सारि देखाइएको छ । गत वर्षको आर्थिक विवरणमा रु ८३६९३६३४ ऋणात्मक मौज्जात रहेकोमा नेपाल राष्ट्र बैंकबाट गल्तीले क-७-१७ मा जम्मा गर्नु पर्ने रकम क-१-७ मा जम्मा गरेकोमा स्टेटमेन्टको आधारमा आम्दानी जनाइएकोमा पछि गलत जम्मा भएकोले रिभर्स गरेको जानकारी हुन आएकोले रु २० लाख घटी जिम्मेवारी सारिएको आर्थिक विवरण तयार गरिएको छ ।

(२) यस वर्षको आय :

राजस्व तथा अनुदान

(क) राजस्व

यस कार्यालयको तथ्यांक शाखाबाट तयार गरिएको आ.व.२०६९/०७० को राजस्वको केन्द्रीय आर्थिक विवरण भाग-६ को प्रतिवेदन नं. ८००३ मा उल्लेख भएको कूल राजस्व, अनुदान र वेरुजु रकम रु. २९७९४२३४५,७०३।०३ निम्न अनुसार आम्दानी देखाइएको छ ।

(अ) कर राजस्व(संकेत नं. ११००० को जम्मा) : रु. २९६०२११५३ हजार ।

(आ) अन्य राजस्व(संकेत नं. १४००० को जम्मा) : रु. ३६८०६२१७ हजार ।

(इ) वेरुजु (संकेत नं. १५००० को जम्मा): रु. १९२११९२ हजार ।



(ख) अनुदान :

अ र आ:

मा यस कार्यालयको तथ्यांक शाखाबाट तयार गरिएको आ.व.२०६९।०७० को राजश्वको केन्द्रीय आर्थिक विवरण भाग-६ को प्रतिवेदन नं. ८००३ मा उल्लेख भएको कूल राजश्व, अनुदान र बेरुजु रकम रु. ३,२७,४५,७८,७३,४०१।१६ मध्ये अनुदान संकेतको रु. २९,५१,५५,२३ हजार यस शिर्षकमा आम्दानी जनाइएको छ ।

इ:

यस कार्यालयको तथ्यांक शाखाबाट तयार गरिएको आ.व.२०६९।०७० को खर्चको श्रोतगत आर्थिक विवरणको प्रत्यक्ष अनुदानमा उल्लेख भएको कुल खर्च रकम रु. ६३२१७८३ हजार यस शीर्षकमा आम्दानी जनाइएको छ ।

ई:

यस कार्यालयको तथ्यांक शाखाबाट तयार गरिएको आ.व.२०६९।०७० को खर्चको श्रोतगत आर्थिक विवरणको वस्तुगत अनुदानमा उल्लेख भएको कुल खर्च रकम रु. ८७६४५१ हजार यस शीर्षकमा आम्दानी जनाइएको छ ।

(३) वित्तिय व्यवस्था :

(क) ऋण लगानी फिर्ता:

म.ले.नि.का लगानी शाखाबाट प्राप्त विवरण अनुसार साँवा फिर्ता बापतको रकम रु ७५५३०७ हजार देखाइएकोमा सो रकम क.१.७ सञ्चित कोष खातामा ट्रान्सफर गरी यस शिर्षकमा देखाइएको छ ।

(ख) शेयर विक्री

लगानी शाखाबाट प्राप्त विवरणमा शेयर विक्री बापतको रकम उल्लेख नभएकोले यस शीर्षकमा शुन्य आम्दानी जनाइएको छ ।

(ग) वैदेशिक ऋण प्राप्ति :

(अ) नगद ऋण

यस कार्यालयको कोष प्रसाशन शाखामा रहेको अभिलेख र तथ्याङ्क शाखाको खर्चको विवरण अनुसार चालु आ.व.मा नगद ऋण स्रोतमा खर्च भएको रकम क १ ७ सञ्चित कोष खातामा ट्रान्सफर जम्मा भएको रकम उल्लेख हुनु पर्नेमा यस आ.व.मा उक्त श्रोतमा खर्च भएको नदेखिएकोले शुन्य आम्दानी जनाइएको छ ।

(आ) सोधभर्ना हुने खर्च मध्ये सोधभर्ना प्राप्त

• चालु आ.व. को :

यस कार्यालयको सो.भ.शाखाबाट प्राप्त विवरण अनुसार सोधभर्ना प्राप्त हुने गरी वैदेशिक ऋण तर्फ चालु आ.व. मा खर्च भएको रकम मध्ये सोधभर्ना प्राप्त भई क.१.७ खातामा ट्रान्सफर जम्मा भएको रु. १,२३,९०,५४ हजार यस शिर्षकमा आम्दानी जनाइएको छ ।



नेपाल सरकार
अर्थ मन्त्रालय
सोभित्तक कार्यालय
काठमाडौं

● गत विगत आ.व.को:

यस कार्यालयको सो.भ.शाखावाट प्राप्त विवरण अनुसार सोभित्तक कार्यालय प्राप्त हुने गरी वैदेशिक ऋण तर्फ विगत आ.व. मा खर्च भएको रकम मध्ये सोभित्तक प्राप्त भई क.प.७ खातामा ट्रान्सफर जम्मा भएको रु. ५,९९,९८,०६ हजार यस शिर्षकमा आम्दानी जनाइएको छ।

(इ) सोभित्तक भुक्तानी :

यस कार्यालयको तथ्यांक शाखावाट तयार गरि यस शाखामा प्राप्त विवरण अनुसार विभिन्न दातावाट सोभित्तक भुक्तानी (प्रत्यक्ष ऋण) तर्फ प्राप्त भएको रकम रु. ४,३५,३६,६४ हजार यस शिर्षकमा खर्चको आधारमा आम्दानी जनाइएको छ। यो रकम सोभित्तक भुक्तानी भएकोले संचित कोष खातामा जम्मा भएको नदेखिएता पनि आर्थिक विवरणमा आम्दानी जनाइएको छ।

(घ) आन्तरिक ऋण :

म.ले.नि.का. ऋण शाखावाट प्राप्त विवरण अनुसार यस आ.व.मा कुल आन्तरिक ऋण रकम रु. १९,०४,२८,५५ हजार देखाएकोमा ने.रा.बैंकको २०७० आषाढ महिनाको विवरण अनुसार रु. १८,७३,४८,९८ हजार मात्र क.प.२ आन्तरिक ऋण खातामा देखाएको र सोहि अनुसार क.प.७ संचितकोष ट्रान्सफर भएकोले सो रकम आम्दानी देखाइएको। फरक रकमको सम्बन्धमा Discount Base को Treasury Bills Roll over हुँदा पुरानो Discount फरक पर्ने हुँदा उठाइएको आन्तरिक ऋण भन्दा दाखिला रकम कम देखिएको छ।

(४) अन्य विविध आम्दानी :

(अ) फ्रिज ट्रान्सफर गरेको रकम :

यस कार्यालयको तथ्यांक शाखावाट तयार पारिएको निकास, खर्च र फ्रिज हिसावको वार्षिक प्रतिवेदन, बैंक खुद बाँकी (फ्रिज) समायोजनको विवरण र नेपाल राष्ट्र बैंकवाट प्राप्त खुद फ्रिज विवरणका आधारमा ने.रा.बैंक र अन्य सरकारी कारोवार गर्ने बैंकहरुमा आ.व २०६९/०७० को निकास मध्ये खर्च नभै बाँकी रहेको फ्रिज हि.नं. १, २ र ३ अनुसारको खुद फ्रिज रकम रु. ८४,१४ हजार यस शिर्षकमा आम्दानी जनाइएको छ।

(आ) विविध आम्दानी:

विगत लामो समयदेखि क-२ ट्रान्सफर खातामा विना प्रयोजन बाँकी रहेको रहेको रकम रु ८४६९६ हजार यस शीर्षकमा आम्दानी जनाइएको छ।

व्यय तर्फ



(१) चालु वर्षको व्यय :

(क) संचित कोषमाथि व्ययभार हुने रकममा खर्च :

यस कार्यालयको तथ्यांक शाखावाट तयार गरिएको प्रतिवेदन नं. ४३३० का आधारमा चालु खर्च र पूंजीगत खर्च विभाजन गरी यस शिर्षकमा खर्च जनाइएको छ ।

(अ) चालु खर्च रु. १४,८५,५५,२१ हजार

(ख) विनियोजन ऐनद्वारा भएको खर्च :

अ) चालु खर्च : यस कार्यालयको तथ्यांक शाखावाट तयार गरिएको प्रतिवेदन नं. ४३३० आधारमा चालु आ.व.मा चालु खर्च तर्फ खर्च भएको जम्मा रकम रु. २,३२,५९,९९,५१ हजार यस शिर्षकमा खर्च जनाइएको छ ।

आ) पूंजीगत खर्च : यस कार्यालयको तथ्यांक शाखावाट तयार गरिएको प्रतिवेदन नं. ४३३० का आधारमा चालु आ.व.मा पूंजीगत खर्च तर्फ खर्च भएको जम्मा रकम रु. ५४,५९,८४,२५ हजार यस शिर्षकमा खर्च जनाइएको छ ।

खर्चको श्रोतगत विवरण :

यस कार्यालयको तथ्यांक शाखावाट तयार गरिएको प्रतिवेदन नं. ४३१९ का आधारमा चालु आ.व.मा विभिन्न श्रोतमा खर्च भएको रकम (चालु खर्च र पूंजीगत खर्च) निम्न अनुसार सम्बन्धित श्रोतको शिर्षकमा खर्च देखाइएको छ ।

(क) नेपाल सरकारको श्रोत रु. २६१९,२६९,९२ हजार

(ख) वैदेशिक अनुदान

(अ) नगद रु. ४३९,७१,२१ हजार

(आ) सोधभर्ना हुने रु. २३०,९७,३० हजार

(इ) सोभै भुक्तानी (प्रत्यक्ष अनुदान) रु. ५८१,०७,५९ हजार

(ई) वस्तुगत रु. ८७६,४५,१ हजार

(ग) वाहय ऋण

(अ) सोधभर्ना हुने रु. ५५९,४८,९६ हजार

(आ) सोभै भुक्तानी (प्रत्यक्ष ऋण) रु. ३५०,३७० हजार

(२) वित्तीय व्यवस्था अन्तर्गतको खर्च:

(क) संचित कोषमाथि व्ययभार हुने रकममा खर्च :

यस कार्यालयको तथ्यांक शाखावाट तयार गरिएको प्रतिवेदन नं. ४३३० का आधारमा वित्तीय व्यवस्था अन्तर्गत सञ्चितकोष माथि व्ययभार हुने खर्च रु ३५१,३०,१७१ हजार यस शीर्षकमा उल्लेख गरिएको छ ।

(ख) विनियोजन ऐनद्वारा भएको खर्च :

यस कार्यालयको तथ्यांक शाखावाट तयार गरिएको प्रतिवेदन नं. ४३३० का आधारमा वित्तीय व्यवस्था अन्तर्गत विनियोजन ऐन द्वारा हुने खर्च रु २१,४५,३९,१२ हजार यस शीर्षकमा उल्लेख गरिएको छ ।

४

खर्चको श्रोतगत विवरण :

यस कार्यालयको तथ्यांक शाखाबाट तयार गरिएको प्रतिवेदन नं. ४३१९ का (श्रोतगत खर्चको प्रतिवेदनका) आधारमा चालु आ.व.मा वित्तिय व्यवस्था अन्तर्गत विभिन्न श्रोतमा खर्च भएको रकम निम्न अनुसार सम्बन्धित श्रोतको शिर्षकमा खर्च देखाइएको छ ।



- (क) नेपाल सरकारको श्रोत रु. ४९५१२४१४ हजार
(ख) वैदेशिक अनुदान
 (अ) नगद रु. ५२९३७० हजार
 (आ) सोधभर्ना हुने रु. ७७२१ हजार
 (इ) सोभै भुक्तानी (प्रत्यक्ष अनुदान) रु. ५११०२४ हजार
 (ई) वस्तुगत रु. ० हजार
(ग) वाहय ऋण
 (अ) नगद ऋण रु ० हजार
 (आ) सोधभर्ना हुने रु. २०२०२६० हजार
 (आ) सोभै भुक्तानी (प्रत्यक्ष ऋण) रु. ४००३२९४ हजार

(३) कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयका अनुसार खर्च देखिएको तर चेक भुक्तानी हुन नसकी यथार्थमा खर्च हुन नसकेको रकम :

यस कार्यालयको तथ्यांक शाखाबाट तयार पारिएको आ.व. ०६९।७० को निकास, खर्च र फ्रिज हिसावको प्रतिवेदन र नेपाल राष्ट्र बैंकबाट प्राप्त खुद फ्रिज विवरण समेतका आधारमा ने.रा.बैंक र अन्य सरकारी कारोवार गर्ने बैंकहरुबाट भएको जम्मा निकास रकमबाट जम्मा खर्च घटाई हुन आउने रकम यस शिर्षकमा खर्च जनाइएको छ । नेपाल राष्ट्र बैंकले देखाएको निकास रकम कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट देखाइएको खर्च भन्दा कम देखिएकोले यथार्थ खर्चकालागी फरक परेको रकम रु १४२३३ हजारलाई ऋणात्मक रूपमा देखाइएको छ ।

द्रष्टव्य : आ.व.२०६९।७० को संचितकोषको आय-व्यय सम्बन्धी हिसावहरु ०७० पौष २९ गतेसम्म क.१.७ खातामा ट्रान्सफर/समायोजन गर्न यस कार्यालयले दिएको आदेशको आधारमा तयार गरिएको छ ।

लेखापरीक्षणको उद्देश्य, क्षेत्र र पद्धति

१. **कानूनी व्यवस्था** – नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२३ मा महालेखापरीक्षकले सबै सरकारी कार्यालय र कानूनद्वारा तोकिएका अन्य संस्थाको निर्धारित तरिकाबमोजिम नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता र औचित्य समेतको विचार गरी लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। लेखापरीक्षण ऐन, २०४८ ले महालेखापरीक्षकले लेखापरीक्षण गर्ने तरिका, क्षेत्र, परीक्षण गर्ने कुराहरू र नेपाल सरकारको पूर्ण एवं अधिकांश स्वामित्व भएका संज्ञित संस्थाको लेखापरीक्षण प्रक्रिया उल्लेख गरेको छ। संविधान र लेखापरीक्षण ऐनद्वारा प्रदत्त कानूनी आधारअनुरूप लेखापरीक्षण गरिएको छ।
२. **उद्देश्य** – सार्वजनिक स्रोतको प्राप्त र उपयोगका सम्बन्धमा लेखापरीक्षणको माध्यमबाट प्रतिवेदन गरी व्यवस्थापिका-संसदमार्फत नेपाली जनतालाई सुसूचित गर्नु लेखापरीक्षणको प्रमुख उद्देश्य रहेको छ। लेखापरीक्षण गर्दा निम्न विषयको परीक्षण एवं विश्लेषणमा केन्द्रित गरिएको छ:
 - सञ्चितकोषलगायत विनियोजन, राजस्व र धरौटीको लेखा तोकिएको ढाँचामा राखेको,
 - आर्थिक विवरणले कारोबारको यथार्थ स्थिति चित्रण गरेको,
 - विनियोजन ऐनबमोजिम स्वीकृत सीमाभित्र रही तोकेको कार्य र प्रयोजनमा खर्च गरेको,
 - राजस्वलगायत समस्त आम्दानी असुली गरेको,
 - सरकारी सम्पत्तिको अभिलेख, उपयोग र संरक्षणको पर्याप्त व्यवस्था गरेको,
 - आन्तरिक नियन्त्रण तथा आन्तरिक लेखापरीक्षण व्यवस्था प्रभावकारी रहेको,
 - आर्थिक कारोबार गर्दा प्रचलित ऐन कानूनको परिपालना गरेको एवं पुष्ट्याई गर्ने प्रमाण यथेष्ट राखेको,
 - कार्यक्रमअनुसार निर्धारित समयभित्र प्रगति हाँसिल गरेको, र
 - कार्यमूलक लेखापरीक्षणमा मितव्ययिता, कार्यदक्षता र प्रभावकारिता पक्षसमेतको विश्लेषण गरिएको।
३. **क्षेत्र** – यो वर्ष संवैधानिक अङ्ग, मन्त्रालय, विभाग तथा कार्यालय, संगठित संस्था, समिति, बोर्ड, कोष, प्राधिकरण, विश्वविद्यालय र कानूनले लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने गरी तोकेको संस्थालगायतको २०६९।७० को आर्थिक कारोबार र पेश भएसम्म बक्यौतासमेतको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ। यस अन्तर्गत वित्तीय, कार्यमूलक र सूचना प्रविधिमा आधारित लेखापरीक्षण समावेश छ।
४. **पद्धति** – लेखापरीक्षण ऐन, २०४८, सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संगठन (इन्टोसाई) द्वारा प्रतिपादित लेखापरीक्षणका आधारभूत सिद्धान्त, सरकारी लेखापरीक्षण मानदण्ड, लेखापरीक्षण मार्गदर्शन र असल अभ्यासको अनुसरण गरी लेखापरीक्षण जोखिम मूल्याङ्कन पश्चात पहिचान भएका विषयहरूको सन्दर्भमा सान्दर्भिक र पर्याप्त प्रमाण सङ्कलन गर्न आवश्यकताअनुसार नियन्त्रणको परीक्षण एवं विश्लेषण, नमूना छनौट एवं विस्तृत परीक्षणका कार्यविधि अवलम्बन गरी लेखापरीक्षण गरिएको छ।
५. **वार्षिक प्रतिवेदन** – संविधानको धारा १२४ मा महालेखापरीक्षकले आफूले गरेको कामको वार्षिक प्रतिवेदन र लेखापरीक्षण तथा बेरुजूसम्बन्धी विवरण एवं सोको सुभाउ पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था भएअनुसार यस प्रतिवेदनको परिच्छेद १ मा लेखापरीक्षण गरिएका निकायको विवरण, परिच्छेद २ मा लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति, परिच्छेद ३ मा बेरुजू फछ्यौट गर्न गरेको प्रयास र बेरुजू फछ्यौटका सम्बन्धमा प्राप्त उपलब्धि तथा परिच्छेद ४ मा लेखापरीक्षण सम्बन्धमा भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधारको विवरण समावेश गरिएको छ।

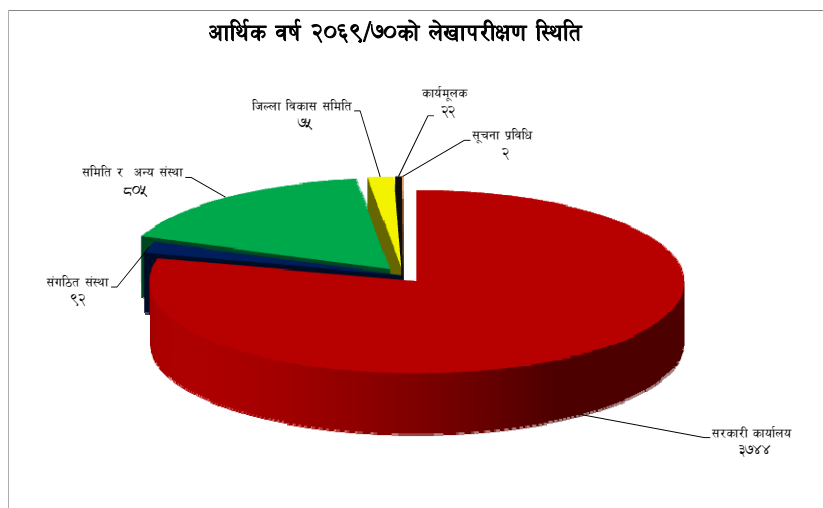
परिच्छेद - १

लेखापरीक्षण गरिएका निकायको विवरण

● समष्टिगत लेखापरीक्षण

लेखापरीक्षण गरिएका निकाय/ विषय	संख्या	रकम (रु. लाखमा)
(क) वित्तीय लेखापरीक्षण		
१. सरकारी कार्यालय	३,७४४	८,०४,८५,७३
२. संगठित संस्था	९२	११,३६,८७,६७
३. समिति र अन्य संस्था	८०५	६९,२७,३१
४. जिल्ला विकास समिति	७५	७४,७९,३९
(ख) कार्यमूलक लेखापरीक्षण	२२	-
(ग) सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण	२	-
जम्मा	४,७४०	२०,८५,८०,१०

सरकारी निकाय, संगठित संस्था र समिति – सर्वोच्च अदालत, व्यवस्थापिका-संसद, संवैधानिक निकायहरू, नेपाली सेना, सशस्त्र प्रहरी, नेपाल प्रहरी, अदालतल, मन्त्रालय, विभाग र कार्यालयसमेत ३ हजार ७४४ सरकारी कार्यालयको १५ हजार ९०४ इकाईको रु.८ खर्ब ४ अर्ब ८५ करोड ७३ लाख र जिल्ला विकास समिति, विश्वविद्यालय, प्रतिष्ठानलगायत ८८० इकाईको रु.१ खर्ब ४४ अर्ब ६ करोड ७० लाखसमेत रु.९ खर्ब ४८ अर्ब ९२ करोड ४३ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । संगठित संस्थातर्फ ९२ इकाईको रु.११ खर्ब ३६ अर्ब ८७ करोड ६७ लाखको लेखापरीक्षण गरिएको छ । वित्तीय लेखापरीक्षणको अतिरिक्त २२ विषयको कार्यमूलक र २ विषयको सूचना प्रविधिमा आधारित लेखापरीक्षण गरिएको छ । लेखापरीक्षण गरिएका कार्यालयहरूको विवरण अनुसूची १, २, ३, ४ र १४ मा उल्लेख छ ।



१. सरकारी निकाय – यो वर्ष ३ हजार ७४४ सरकारी निकायको विनियोजन/राजस्व/धरौटीतर्फको निम्नानुसार लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छः

क्र.सं.	कारोबार	लेखापरीक्षण सम्पन्न		
		बक्यौता अङ्क	२०६९।७०को अङ्क	जम्मा
१.	विनियोजन निकासा	६९,३८	३,५९,३५,५७	३,६०,०४,९५
२.	राजस्व असुली	-	२,९६,७३,०८	२,९६,७३,०८
३.	धरौटी आम्दानी	७	१९,१५,६७	१९,१५,७४
४	अन्य	-	१,२८,९९,९६	१,२८,९९,९६
	जम्मा	६९,४५	८,०४,९६,२८	८,०४,८५,७३

लेखापरीक्षण सम्पन्न निकायको विवरण अनुसूची १ मा, लेखापरीक्षण कारोबारको विवरण अनुसूची २ मा र बक्यौता लेखापरीक्षणको विवरण अनुसूची ३ मा उल्लेख छ ।

२. **संगठित संस्था** – यो वर्ष ९२ संगठित संस्थाको रु.११ खर्ब ३६ अर्ब ८७ करोड ६७ लाखको लेखापरीक्षण गरिएको छ । विस्तृत विवरण अनुसूची ४, ५, ६ र ७ मा उल्लेख छ ।
३. **समिति र अन्य संस्था** – यो वर्ष ८०५ समिति र अन्य संस्थाको रु.६९ अर्ब २७ करोड ३१ लाखको लेखापरीक्षण गरिएको छ । विस्तृत विवरण अनुसूची ४, ५, ६ र ७ मा उल्लेख छ ।
४. **जिल्ला विकास समिति** – यो वर्ष ७५ जिल्ला विकास समितिको रु.७४ अर्ब ७९ करोड ३९ लाखको लेखापरीक्षण गरिएको छ । विस्तृत विवरण अनुसूची-१४ मा उल्लेख छ ।
५. **कार्यमूलक लेखापरीक्षण** – यो वर्ष १० मन्त्रालयअन्तर्गत २२ विषयको कार्यमूलक लेखापरीक्षण गरिएको छ । लेखापरीक्षण गरिएका विषयको विवरण अनुसूची १ ख मा र लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा परिच्छेद २ को मन्त्रालय खण्डमा उल्लेख छ ।
६. **सामयिक लेखापरीक्षण**– आर्थिक कारोबारको समयमा नै लेखापरीक्षण सम्पन्न गरी लेखापरीक्षणको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्न यो वर्ष ३८ निकाय/मन्त्रालयअन्तर्गत ५६ कार्यालयको आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्थाको सामयिक लेखापरीक्षण गरिएको छ । प्रमुख व्यहोरा परिच्छेद २ को सम्बन्धित मन्त्रालय खण्डमा समावेश छ ।
७. **सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण** – यो वर्ष २ मन्त्रालयअन्तर्गत यातायात व्यवस्था कार्यालय, नारायणी र लुम्बिनी तथा राष्ट्रिय सूचना प्रविधि केन्द्र, काठमाडौंसमेत २ सफ्टवेयरको सूचना प्रविधिमा आधारित लेखापरीक्षण गरिएको छ । यससम्बन्धी प्रमुख व्यहोरा परिच्छेद २ को भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय र विज्ञान प्रविधि तथा वातावरण मन्त्रालय खण्डमा समावेश छ ।
८. **लेखापरीक्षण कार्यविधि** – यो वर्ष सरकारी कार्यालय, समिति, प्रतिष्ठान र जिल्ला विकास समितिको लेखापरीक्षण गर्दा १ हजार ४७३ कार्यालयको संक्षिप्त लेखापरीक्षण कार्यविधि र २ हजार २७१ कार्यालयको जोखिम विश्लेषणसहितको लेखापरीक्षण कार्यविधि अवलम्बन गरी लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । कार्यमूलक लेखापरीक्षण गर्दा नागरिक समाज, लाभग्राही समूहलगायत सरोकारवालालाई समेत छलफलमा तथा अन्तरक्रियामा सहभागी गराई प्राप्त सूचनासमेतको विश्लेषण गरी लेखापरीक्षण गरिएको छ ।
९. **रायसहितको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन** – यो वर्ष महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको सञ्चितकोषको हिसाबउपर यस कार्यालयबाट लेखापरीक्षण रायसहितको प्रतिवेदन उपलब्ध गराइएको छ ।

केन्द्रीय निकायबाट पेश भएका ४० केन्द्रीय आर्थिक विवरणउपर रायसहितको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन दिइएको छ । ३ निकायको केन्द्रीय आर्थिक विवरण सम्बन्धमा कैफियतरहितको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन र ३७ निकायको सम्बन्धमा कैफियतसहितको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन दिइएको छ । कैफियतरहितको लेखापरीक्षण उपलब्ध गराइएका निकायहरूमा उपराष्ट्रपतिको कार्यालय, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान

परिच्छेद १: लेखापरीक्षण गरिएका निकायको विवरण

आयोग र न्याय परिषद् रहेका छन् । रायसहितको लेखापरीक्षण उपलब्ध गराउने गरेका ४६ संगठित संस्थामध्ये विगत र यो वर्षको समेत ३ संस्थाको ४ आर्थिक वर्षको सम्बन्धमा कैफियतरहित र २८ संस्थाको ४३ आर्थिक वर्षको सम्बन्धमा कैफियतसहितको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन उपलब्ध गराइएको छ ।

१०. **सरकारी बजेट तथा खर्च** – महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरण अनुसार २०६८/६९ को यथार्थ खर्च तथा २०६९/७० को क्षेत्रगत बजेट अनुमान र यथार्थ खर्च निम्नानुसार छः

(रु. लाखमा)

शीर्षक/ क्षेत्र	२०६८/६९ को यथार्थ खर्च	२०६९/७० को		
		बजेट अनुमान	यथार्थ खर्च	प्रतिशत
चालु खर्च	२,४३,४६,००	२,७९,०१,१२	२,४७,४५,५५	८८.६९
पूँजीगत खर्च	५१,३९,०७	६६,१३,४६	५४,५९,८४	८२.५६
वित्तीय व्यवस्था (साँवा ब्याज भुक्तानी)	४४,३१,६७	५९,६७,८९	५६,५८,४१	९४.८१
जम्मा	३,३९,१६,७४	४,०४,८२,४७	३,५८,६३,८०	८८.५९
सामान्य सार्वजनिक सेवा	८७,५२,७८	१,२६,५८,१०	१,०४,५३,५०	८२.५८
रक्षा	२२,६५,७५	२३,६१,३५	२०,८९,९२	८८.५१
सार्वजनिक शान्ति सुरक्षा	३९,२६,५७	३८,७५,९६	३७,७६,२९	९७.४३
आर्थिक मामला	८०,३८,७१	९९,८६,९०	८४,११,८१	८४.२३
वातावरण संरक्षण	१,०९,७२	२,०३,०३	१,७४,५२	८५.९६
आवास तथा सामुदायिक सुविधा	१०,६६,१३	१४,३२,६३	११,०७,४२	७७.३०
स्वास्थ्य	२२,८७,०१	२२,४७,५५	२१,८७,१७	९७.३१
संस्कृति र धर्म	४२,०६,६१	१,९०,६५	२,४१,१९	१२६.५२
शिक्षा	६२,०५,३०	६३,४३,१३	६२,४२,९८	९८.४२
सामाजिक सुरक्षा	१०,५८,१६	११,८३,१७	११,७९,००	९९.६५
जम्मा	३,३९,१६,७४	४,०४,८२,४७	३,५८,६३,८०	८८.५९

पूँजीगत खर्चको बजेट अनुमान गतवर्ष रु.७२ अर्ब ६१ करोड भएकोमा यो वर्ष रु.६६ अर्ब १३ करोडमात्र रही ८.९२ प्रतिशतले घटेको छ ।

११. **खर्चको स्थिति** – महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार यो वर्षको कुल चालु र पूँजीगत खर्चमध्ये रकमको आधारमा मन्त्रालयगत विवरण निम्नानुसार छः

(रु. लाखमा)

चालु खर्च				पूँजीगत खर्च			
क्र.सं.	मन्त्रालय	रकम	कुल चालु खर्चको प्रतिशत	क्र.सं.	मन्त्रालय	रकम	कुल पूँजीगत खर्चको प्रतिशत
१	शिक्षा मन्त्रालय	६२,३७,९८	२५.२१	१	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	२३,०४,२६	४२.२०
२	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास	३०,४१,८४	१२.२९	२	सिँचाइ	९,४६,३६	१७.३३
३	गृह	२६,४२,५०	१०.६८	३	शहरी विकास	५,४१,३०	९.९१
४	रक्षा	२२,७७,११	९.२०	४	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास	३,४५,६२	६.३३
५	अर्थ	१९,४९,१२	७.८८	५	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	२,७६,१०	५.०६
६	अन्य	८५,९७,००	३४.७४	६	अन्य	१०,४६,२०	१९.१७
	जम्मा	२,४७,४५,५५	१००.००		जम्मा	५४,५९,८४	१००.००

१२. **खर्चको स्रोत** – आर्थिक वर्ष २०६७/६८ र २०६८/६९ को यथार्थ खर्च तथा यो वर्षको अनुमान र यथार्थ खर्चको स्रोतगत विवरण निम्नानुसार छः

(रु. लाखमा)

स्रोत	२०६७/६८ को यथार्थ खर्च	२०६८/६९ को यथार्थ खर्च	२०६९/७० को		गतवर्षको खर्चको तुलनामा यो वर्षको खर्चको वृद्धि प्रतिशत
			अनुमान	यथार्थ खर्च	

परिच्छेद १: लेखापरीक्षण गरिएका निकायको विवरण

नेपाल सरकार	२,३७,३६,५६	२,८७,२७,४१	३,३२,००,००	३,११,४३,८८	८.४१
वैदेशिक अनुदान	४५,९२,२२	४०,८१,०३	४६,९८,९२	३५,२२,९८	(१३.६७)
वैदेशिक ऋण	१२,०७,५६	११,०८,३०	२५,८३,५५	११,९६,९४	७.९९
जम्मा	२,९५,३६,३४	३,३९,१६,७४	४,०४,८२,४७	३,५८,६३,८०	५.७४

- १२.१. यो वर्ष नेपाल सरकारको स्रोततर्फ रु.३ खर्ब ११ अर्ब ४४ करोड खर्चमध्ये राजस्वबाट रु.२ खर्ब ९८ अर्ब ७० करोड (९५.९१ प्रतिशत) व्यहोरिएको छ ।
- १२.२. यो वर्ष चालुतर्फ रु.२ खर्ब ४७ अर्ब ४६ करोड खर्चमध्ये सञ्चित कोषमाथि व्ययभार भएको खर्च रु.१४ अर्ब ८६ करोड रहेको छ । यो रकममा बहुपक्षीय र द्विपक्षीय ऋणको साँवा भुक्तानी रु.१३ अर्ब ७५ करोडसमेत समावेश छ ।
- १२.३. यो वर्ष वैदेशिक अनुदानतर्फ २२ निकायअन्तर्गत ३२४ कार्यक्रमका लागि रु.४६ अर्ब ९९ करोड प्राप्त हुने अनुमान भएकोमा २५३ कार्यक्रममा रु.३५ अर्ब २३ करोड (७४.९७ प्रतिशत) प्राप्त भएको र वैदेशिक ऋणतर्फ १० निकायअन्तर्गत ७३ कार्यक्रमका लागि रु.२५ अर्ब ८४ करोड प्राप्त हुने अनुमान भएकोमा ६० कार्यक्रममा रु.११ अर्ब ९७ करोड (४६.३३ प्रतिशत) प्राप्त भएको छ ।
- १२.४. यो वर्ष वैदेशिक अनुदानतर्फ रु.२३ अर्ब १० करोड र ऋणतर्फ रु.७ अर्ब ६२ करोड २० दातृ संस्थाबाट शोधभर्ना माग गर्ने गरी सञ्चित कोषबाट व्यहोरिएको मध्ये यो वर्षको अन्त्यमा रु.२२ अर्ब ६२ करोड शोधभर्ना हुन बाँकी देखिएकोले सञ्चित कोषमाथि व्ययभार बढेको छ ।

यससम्बन्धी प्रमुख व्यहोरा परिच्छेद २ को अर्थ मन्त्रालय खण्डमा समावेश छ ।

१३. **राजस्व असुली** – राजस्वको स्रोतगत अनुमान अनुसार २०६७/६८ र २०६८/६९ को यथार्थ असुली तथा २०६९/७० को अनुमान तथा यथार्थ असुलीको स्थिति निम्नानुसार छ:

(रु. लाखमा)

विवरण	२०६७/६८ को असुली	२०६८/६९ को असुली	२०६९/७० को		
			अनुमान	असुली	प्रतिशत
कुल राजस्व	१,९९,८१,९०	२,४७,१६,१५	२,९४,००,००	२,९८,६९,७६	१०१.६०
१. कर राजस्व	१,७२,७७,७९	२,१०,३९,८७	२,५०,३७,४३	२,५९,२१,४९	१०३.५२
क. अप्रत्यक्ष कर	१,२४,१२,२६	१,५३,९५,२०	१,८२,६९,५७	१,८७,८०,७४	१०२.८०
ख. प्रत्यक्ष कर	४८,६५,५३	५६,४४,६७	६७,६७,८६	७१,४०,७५	१०५.४१
२. गैर कर राजस्व	२५,५९,८४	३६,९६,५४	३९,२३,०७	३८,७२,७४	९८.७२
३. साँवा फिर्ता	१,४४,२७	१८,७०	४,३९,५०	७५,५३	१७.१९

गत वर्षको तुलनामा यो वर्ष राजस्व असुली २०.८५ प्रतिशतले बढेको देखिन्छ । २०६९/७० को यथार्थ असुलीमा बेरुजूबाट दाखिला भएको रु.१ अर्ब ९२ करोड १२ लाख समावेश छ । राजस्व असुली सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा परिच्छेद २ को अर्थ मन्त्रालय खण्डमा समावेश छ । विस्तृत विवरण अनुसूची १३ मा उल्लेख छ ।

परिच्छेद - २

लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरूजको स्थिति

१. बेरूज – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा २(द) मा प्रचलित कानूनबमोजिम पुऱ्याउनुपर्ने रीत नपुऱ्याई कारोबार गरेको वा राख्नुपर्ने लेखा नराखेको तथा अनियमित वा बेमनासिब तरिकाले आर्थिक कारोबार गरेको व्यहोरा लेखापरीक्षणद्वारा औल्याइएको वा ठहऱ्याएको कारोबारलाई बेरूजको रूपमा परिभाषित गरिएको छ । सरकारी निकायको जवाफदेहिता, वित्तीय कारोबारको स्वच्छता र अनुशासनको स्तर मापन गर्ने सूचकको रूपमा समेत बेरूजलाई लिने गरिएको छ । सरकारी कार्यालय, संगठित संस्था, समिति, अन्य संस्था र जिल्ला विकास समितिहरूले उपर्युक्तबमोजिम कामकारवाही नगरेकोले असुल फछ्छ्यौट गर्नुपर्ने तथा कारवाही गरी टुङ्गो लगाउनुपर्ने अद्यावधिक रकम देहायअनुसार रु.२ खर्ब ४३ अर्ब ९ करोड ८१ लाख रहेको छ ।

(रु. लाखमा)

क्र.सं.	विवरण	रकम
१	सरकारी कार्यालयको फछ्छ्यौट गर्न बाँकी बेरूज	७३,६८,८३
२	जिल्ला विकास समिति, समिति र अन्य संस्थाको बेरूज	४१,७४,३२
३	लेखापरीक्षण बक्यौता	२,५१,५१
४	राजस्व बक्यौता	९३,३६,२५
५	शोधभर्ना लिन बाँकी वैदेशिक अनुदान	२०,७७,५९
६	शोधभर्ना लिन बाँकी वैदेशिक ऋण	८,९५,८८
७	जमानत बसी दिएको ऋणको भाखा नाघेको साँवा ब्याज	२,०५,४३
	जम्मा	२,४३,०९,८१

द्रष्टव्य: १. आर्थिक वर्ष २०५९/६० सम्मको बेरूजको लगत बेरूज फछ्छ्यौट समितिबाट मन्त्रपरिषदको २०६९/६/११ को निर्णयानुसार कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयमा हस्तान्तरणभई गएकोले सो अवधिको बेरूज रकम समावेश छैन ।

२. संगठित संस्थाहरूको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजको लगत राख्ने एवं सम्परीक्षण कार्य यस कार्यालयबाट नहुने भएकोले माथि उल्लिखित अङ्कमा समावेश छैन ।

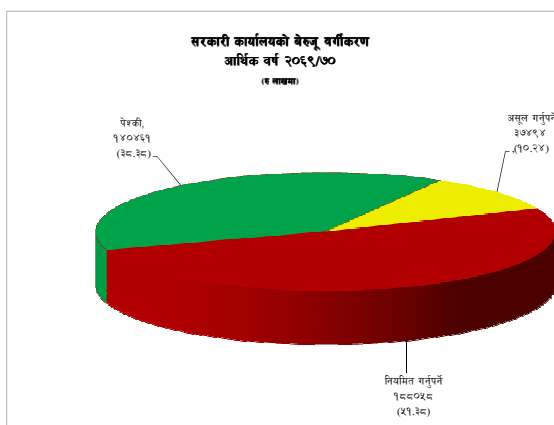
गतवर्षको तुलनामा कारवाही गरी टुङ्गो लगाउनुपर्ने कुल रकममा १९.०२ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ ।

२. **बेरूज वर्गीकरण** – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ मा बेरूजलाई असुल गर्नुपर्ने, नियमित गर्नुपर्ने र पेशकीसमेत ३ वर्गमा वर्गीकरण गरिएको छ । यस कार्यालयले बेरूज वर्गीकरण गर्दा असुल गर्नुपर्ने बेरूजमा हिनामिना र मस्यौट, हानि नोक्सानी र अन्य असुल गर्नुपर्ने गरी ३ समूहमा, नियमित गर्नुपर्ने बेरूजलाई अनियमित भएको, प्रमाण कागजात पेश नभएको, जिम्मेवारी नसारेको र शोधभर्ना नलिएको गरी ४ समूहमा र पेशकीलाई कर्मचारी, मोविलाइजेशन, प्रतितपत्र र संस्थागत पेशकी गरी ४ समूहमा वर्गीकरण गरिएको छ । यो वर्ष सरकारी कार्यालय, जिल्ला विकास समिति, समिति र अन्य संस्थातर्फ लेखापरीक्षणबाट औल्याइएको बेरूज अङ्क निम्नानुसार छः

वर्गीकरण	सरकारी कार्यालय	जिल्ला विकास समिति, समिति तथा अन्य संस्था	जम्मा	कुल बेरजूको प्रतिशत
जम्मा बेरजू	२८,७५,९४	७,८४,१९	३६,६०,१३	१००.००
१. असुल गर्नुपर्ने	२,८७,८०	८७,१४	३,७४,९४	१०.२४
२. नियमित गर्नुपर्ने	१२,७०,५५	६,१०,०३	१८,८०,५८	५१.३८
• अनियमित भएको	३,८५,५८	२,०६,१८	५,९१,७६	१६.१७
• प्रमाण कागजात पेश नभएको	७,९२,०९	३,९४,७९	११,८६,८८	३२.४३
• जिम्मेवारी नसारेको	३,९०	५०	४,४०	०.१२
• शोधभर्ना नलिएको	८८,९८	८,५६	९७,५४	२.६६
३. पेशकी	१३,१७,६०	८७,०१	१४,०४,६१	३८.३८
• कर्मचारी	१६,०३	४,८०	२०,८३	०.५७
• मोबिलाइजेशन	४,५१,७४	-	४,५१,७४	१२.३४
• प्रतितपत्र	३,१२,८७	-	३,१२,८७	८.५५
• संस्थागत	५,३६,९६	८२,२१	६,१९,१७	१६.९२

बेरजू वर्गीकरणको विवरण अनुसूची १५ र १६ मा उल्लेख छ ।

२.१ यो वर्ष सरकारी कार्यालय, जिल्ला विकास समिति, संगठित संस्था, समिति तथा अन्य संस्थासमेतको रु.२० खर्ब ८५ अर्ब ८० करोड १० लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदनबाट रु.४१ अर्ब ४४ करोड ४९ लाख बेरजू देखिएको छ । सोमध्ये प्रतिवेदन अवधिसम्म रु.४ अर्ब ८४ करोड ३६ लाख (कुल बेरजूको ११.६९ प्रतिशत) सम्परीक्षण गराएबाट बाँकी बेरजूका सम्बन्धमा बेरजू फछ्यौटको कारवाही हुन आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा १९ (३) को व्यवस्थाअनुसार सम्बन्धित लेखाउत्तरदायी अधिकृतहरूलाई जानकारी गराइएको छ । सोही ऐनको उपर्युक्त दफाको व्यवस्थाअनुसार कार्यालयको नामनामेसी र फछ्यौट तथा सम्परीक्षण नगराएको रकमसहितको विवरण सम्बन्धित विभागीय मन्त्री र निकाय प्रमुखलाई जानकारी गराउँदा पनि रु.३६ अर्ब ६० करोड १३ लाखको बेरजू फछ्यौट हुन बाँकी रहेको छ । विस्तृत विवरण अनुसूची १५ र १६ मा दिइएको छ ।



परिच्छेद २: लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरूजको स्थिति

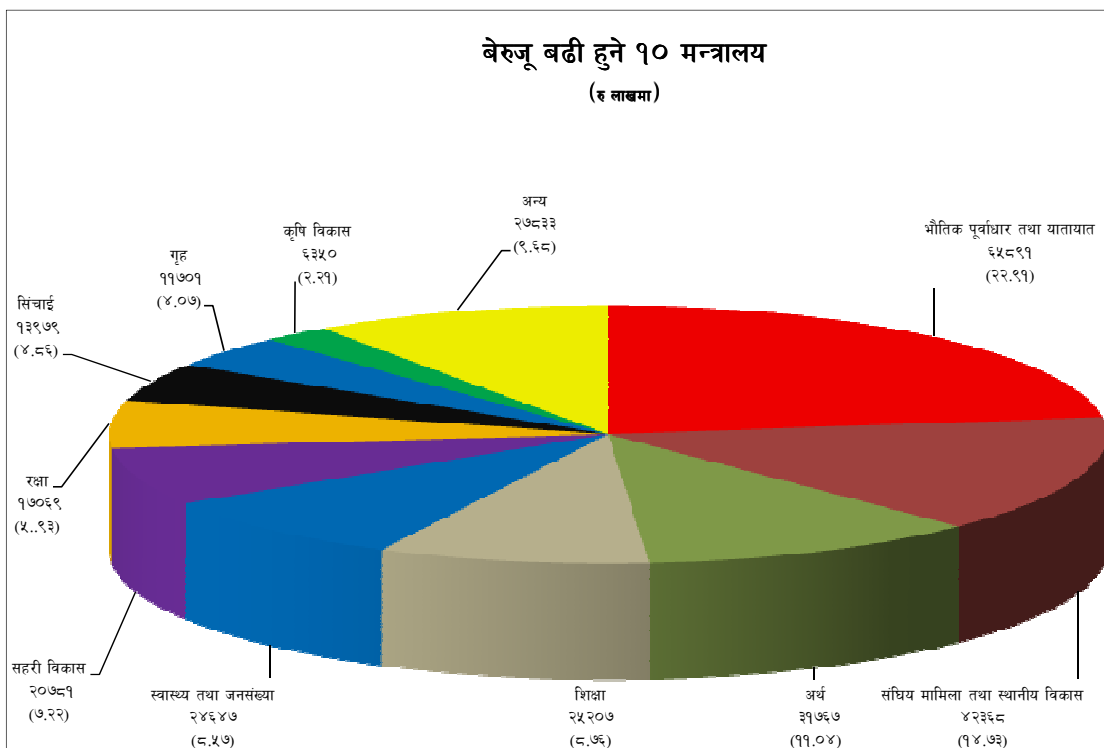
२.२ सरकारी कार्यालय, जिल्ला विकास समिति, समिति तथा अन्य संस्थासमेतको यस वर्षको लेखापरीक्षणबाट रु. ३६ अर्ब ६० करोड १३ लाख बेरूज देखिएको छ। यस वर्षसम्म फछ्यौट गर्न बाँकी कुल बेरूज रु.१ खर्ब १५ अर्ब ४३ करोड १५ लाख छ। विस्तृत विवरण अनुसूची १७ र १८ मा छ।

उल्लेख्य बेरूज नदेखिएका निकायमा, राष्ट्रपतिको कार्यालय, उपराष्ट्रपतिको कार्यालय, संविधानसभा व्यवस्थापिका-संसद, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, महालेखापरीक्षकको कार्यालय, न्यायपरिषद्, राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय र युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय रहेका छन्।

२.३ सरकारी कार्यालयतर्फ यो वर्ष रकमगत आधारमा बढी बेरूज हुने मन्त्रालय निम्नानुसार छन्:

क्र.सं.	मन्त्रालय	लेखापरीक्षण अङ्क	बेरूज अङ्क				कुल बेरूजको प्रतिशत	ले.प.अङ्कको तुलनामा बेरूज प्रतिशत
			असुल गर्नुपर्ने	नियमित गर्नुपर्ने	पेशकी बाँकी	जम्मा		
१.	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	४०,६३,१०	१०,०८	२,५७,७६	३,९१,०७	६,५८,९१	२२.९१	१६.२२
२.	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास	३५,२८,२९	१९,३०	१,३९,०१	२,६५,३७	४,२३,६८	१४.७३	१२.०१
३.	अर्थ	४,६७,९९,१३	१,६१,८०	१,२९,५८	२६,२९	३,१७,६७	११.०४	०.६८
४.	शिक्षा	६०,०१,६१	८,५८	२,३७,२४	६,२५	२,५२,०७	८.७६	४.२०
५.	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	१७,८७,४३	१२,२३	१,४२,६२	९१,६२	२,४६,४७	८.५७	१३.७८
६.	शहरी विकास	१५,८६,१३	१९,४०	७५,७८	१,१२,६३	२,०७,८१	७.२२	१३.१०
७.	रक्षा	२७,८८,०४	७९	९,०५	१,६०,८५	१,७०,६९	५.९३	६.१२
८.	सिंचाई	११,३१,३६	१,२४	४१,१६	९७,३९	१,३९,७९	४.८६	१२.३५
९.	गृह	३६,१०,०८	१,४९	२५,१६	९०,३६	१,१७,०१	४.०७	३.२४
१०.	कृषि विकास	१२,११,८९	८०	५९,६७	३,०३	६३,५०	२.२१	५.२३
११.	अन्य	७९,७८,६७	५२,०९	१,५३,५३	७२,७१	२,७८,३३	९.६८	३.४८

दश मन्त्रालय (अन्य बाहेक) मा सरकारी कार्यालयतर्फको कुल बेरूजको ९०.३२ प्रतिशत रहेको छ।



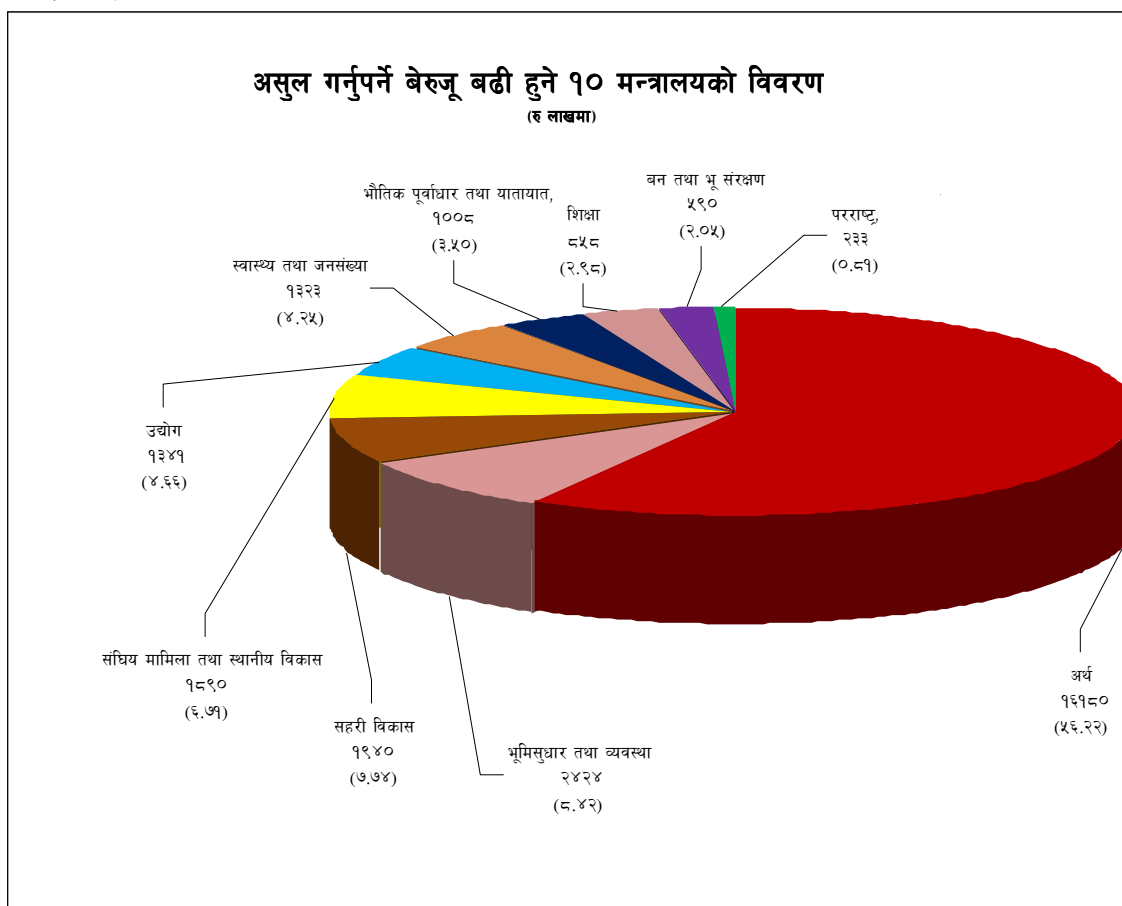
परिच्छेद २: लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरजूको स्थिति

२.४ सरकारी कार्यालयतर्फ यो वर्ष लेखापरीक्षणबाट असुल गर्नुपर्ने देखिएको रु.३ अर्ब २३ करोड ५८ लाखमध्ये ३१ मन्त्रालयअन्तर्गतका कार्यालयले लेखापरीक्षणको क्रममा रु.२० करोड १९ लाख असुल गरेको र प्रारम्भिक प्रतिवेदन पठाएपछि २९ मन्त्रालयअन्तर्गतका कार्यालयले रु.१५ करोड ५९ लाख असुल गरी रु.२ अर्ब ८७ करोड ८० लाख असुल हुन बाँकी छ । असुल गर्न बाँकी बेरजू बढी हुने १० मन्त्रालय निम्नानुसार छन्:

(रु. लाखमा)

क्र.सं.	मन्त्रालय	रकम	प्रतिशत	क्र.सं.	मन्त्रालय	रकम	प्रतिशत
१	अर्थ	१,६१,८०	५६.२२	२	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	२४,२४	८.४२
३	शहरी विकास	१९,४०	७.७४	४	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास	१८,९०	६.७१
५	उद्योग	१३,४१	४.६६	६	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	१३,२३	४.२५
७	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	१०,०८	३.५०	८	शिक्षा	८,५८	२.९८
९	वन तथा भू-संरक्षण	५,९०	२.०५	१०	परराष्ट्र	२,३३	०.८१

असुल गर्नुपर्ने बेरजूमध्ये १० मन्त्रालयको बेरजू रु.२ अर्ब ७७ करोड ८७ लाख (९६.५५ प्रतिशत) देखिएको छ ।



परिच्छेद २: लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरूजको स्थिति

- २.५ सरकारी कार्यालयतर्फ गतवर्षसम्मको पेशकी रु.२७ अर्ब ७२ करोड ८७ लाख बाँकी रहेको मध्ये रु.९ अर्ब ७२ करोड ५१ लाख (३५.०७ प्रतिशत) फछ्यौट भई रु.१८ अर्ब ३७ लाख बाँकी रहेको र सोमा यो वर्ष थप भएको रु.१३ अर्ब १७ करोड ६० लाखसमेत यो वर्षसम्म कुल पेशकी रु.३१ अर्ब १७ करोड ९७ लाख बाँकी रहेको छ । पेशकी बाँकीको अद्यावधिक विवरण अनुसूची ८ मा छ ।
- २.६ सरकारी कार्यालयतर्फ यस वर्षसम्म बाँकी कुल पेशकी रु.३१ अर्ब १७ करोड ९७ लाखमध्ये कर्मचारी रु.८२ करोड ९६ लाख (२.६६ प्रतिशत), मोविलाईजेशन रु.६ अर्ब २२ करोड ५२ लाख (१९.९६ प्रतिशत), प्रतितपत्र रु.३ अर्ब १२ करोड ८७ लाख (१०.०३ प्रतिशत) र संस्थागत पेशकी रु.२० अर्ब ९९ करोड ६२ लाख (६७.३५ प्रतिशत) रहेको छ ।
- २.७ यो वर्ष समिति, अन्य संस्थातर्फ रु.६१ करोड र जिल्ला विकास समितितर्फ रु.२६ करोड १ लाख पेशकी बाँकी देखिएको छ ।
- २.८ सरकारी कार्यालयतर्फ ३ वर्षको लेखापरीक्षण र बेरूज अङ्कको तुलनात्मक स्थिति निम्नानुसार छः

(रु. लाखमा)

प्रतिवेदन	लेखापरीक्षण अङ्क	बेरूज अङ्क	प्रतिशत
उनन्चासौँ	५,२७,५६,०८	२२,५०,३७	४.२६
पचासौँ	७,४२,५९,४३	२७,९६,९६	३.७७
एकाउन्तौँ	८,०४,८५,७३	२८,७५,९४	३.५७

गतवर्षको तुलनामा कुल बेरूज अङ्क वृद्धि भए तापनि बेरूज ०.२० प्रतिशतले घटेको छ ।

३. **कुल असुली** – यो वर्ष लेखापरीक्षणको क्रममा असुल गरेको र बेरूज औल्याएपछि असुल गरेको समेत रु.३५ करोड ७९ लाख असुल भएको छ । गत विगत वर्षको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूज सम्परीक्षणको क्रममा ३४ निकाय र मातहत कार्यालयले रु.८१ करोड २२ लाख असुल गरेको र अन्य निकायको लेखापरीक्षणबाट रु.१ अर्ब ३३ करोड ४० लाख असुल गरेको समेत यो वर्ष कुल रु.२ अर्ब ५० करोड ४१ लाख असुल भई सञ्चित कोष दाखिला भएको छ । असुलीको विवरण अनुसूची ९ मा छ ।

असुलीमा लेखापरीक्षणको योगदान

- लेखापरीक्षणको क्रममा रु.२० करोड २० लाख,
- प्रारम्भिक प्रतिवेदन पठाएपछि रु.१५ करोड ५९ लाख,
- सम्परीक्षणको क्रममा – रु.८१ करोड २२ लाख,
- अन्य निकायको लेखापरीक्षणबाट रु.१ अर्ब ३३ करोड ४० लाख,
- **जम्मा असुली – रु.२ अर्ब ५० करोड ४१ लाख ।**

४. **लेखापरीक्षण बक्यौता** – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा १४ मा महालेखापरीक्षकले तोकेको म्यादभित्र लेखा र आर्थिक विवरण दाखिला गर्नुपर्ने, तदनुसार दाखिला गर्न नसकेमा म्याद थप माग गर्नुपर्ने र सोअनुसार म्याद थप माग नगर्ने जिम्मेवार व्यक्तिलाई जरिबाना र विभागीय कारबाहीसमेत गर्न सकिने व्यवस्था छ । सरकारी कार्यालय, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, संगठित संस्था, समिति तथा अन्य संस्थाले कानूनले तोकेको समयमा लेखा तथा आर्थिक विवरण दाखिला नगरेकोले लेखापरीक्षण बक्यौता रहेको छ । यस सम्बन्धमा प्रमुख व्यहोरा देहायअनुसार छः

- ४.१ यो वर्ष सरकारी कार्यालयतर्फ मत्स्य पालन आयोजना र क्षतिपूर्ति कोष (रकम नखुलेको) ले रु.४ करोड ४८ लाखको आर्थिक विवरण र लेखा पेश गरी लेखापरीक्षण नगराएकोले बक्यौता रहेको छ । लेखापरीक्षण बक्यौताको विवरण अनुसूची ३ मा छ ।
- ४.२ सरकारी कार्यालयतर्फ गत वर्षसम्म २ हजार ८२६ इकाईको रु.३ अर्ब १६ करोड ४८ लाख लेखापरीक्षण बक्यौता रहेकोमा २ इकाईको रु.६९ करोड ४५ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भई २ हजार ८२४ इकाईको रु.२ अर्ब ४७ करोड ३ लाख लेखापरीक्षण बक्यौता रहेको छ । उक्त बक्यौतामा २०३५।३६ देखिको आर्थिक कारोबारसमेत समावेश छ । गत वर्ष र यो वर्ष बक्यौता समेत कुल लेखापरीक्षण बक्यौता २ हजार ८२६

परिच्छेद २: लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरूजको स्थिति

इकाईको रु.२ अर्ब ५१ करोड ५१ लाख रहेको छ । गतवर्षभन्दा लेखापरीक्षण बक्यौता रु.६४ करोड ९७ लाखले घटेको छ । सार्वजनिक लेखा समितिले पटक पटक बक्यौताको लेखा पेश गरी लेखापरीक्षण गराउन निर्देशन दिएको भए तापनि बक्यौताको लेखापरीक्षण गराएको छैन । कानूनबमोजिम कारवाही गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ ।

४.३ गत वर्षसम्म संगठित संस्थाहरुको ४७१ आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षण बक्यौता रहेकोमध्ये २५ आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षण सम्पन्न भई बाँकी रहेको ४४६ आर्थिक वर्षको र यो वर्षको बक्यौता २८ आर्थिक वर्षको समेत यो वर्षसम्म ४७४ आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षण सम्पन्न हुन नसकी बक्यौता रहेको छ । लेखापरीक्षण गराउने जिम्मेवारी संस्थाको कार्यकारी प्रमुखको रहने भए तापनि सो जिम्मेवारी वहन गर्न चासो नराखेकोले लेखापरीक्षण बक्यौता बढेको छ ।

५. **राजस्व बक्यौता** – यस वर्षसम्मको राजस्व बक्यौता रु.९३ अर्ब ३६ करोड २५ लाख देखिएको छ । गतवर्षको तुलनामा यो वर्षको राजस्व बक्यौता २७.६० प्रतिशतले बढी छ । विगत ३ वर्षको राजस्व बक्यौताको स्थिति निम्नानुसार छः

(रु. लाखमा)

वार्षिक प्रतिवेदन	बक्यौता रकम	वृद्धि प्रतिशत
उनन्चासौँ – २०६८ सम्म	६३,३१,३५	१९.६८
पचासौँ – २०६९ सम्म	७३,१६,८६	१५.५५
एकाउन्नौँ – २०७० सम्म	९३,३६,२५	२७.६०

बक्यौता रकममध्ये अर्थ मन्त्रालयको ९०.८४ प्रतिशत रहेको छ । यो वर्षको राजस्व बक्यौतामा मूल्य अभिवृद्धिकरतर्फको बक्यौताको लगत कायम गरी आर्थिक विवरणमा नदेखाएकोले रु.९ अर्ब ५२ करोडलाई समावेश गर्ने हो भने राजस्व बक्यौता उल्लेख्य रुपमा बढ्न जाने देखिन्छ । प्रचलित कानूनअनुसार दाखिला गर्नुपर्ने राजस्व निश्चित समयभित्र दाखिला नगर्ने व्यक्तिको कारोबार एवं चल अचल सम्पत्ति रोक्का गरी असुल गर्न सकिने व्यवस्था भएतापनि कार्यालयहरुले कानूनबमोजिम कारवाही नगरेकोले राजस्व बक्यौतामा वृद्धि भएको छ । निकायगत राजस्व बक्यौताको विवरण अनुसूची १० मा छ ।

६. **शोधभर्ना** – लेखाउत्तरदायी अधिकृतले आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३७(५) अनुरूप समयमा वैदेशिक सहायता शोधभर्ना माग गरे नगरेको अनुगमन गरी शोधभर्नाको स्थितिको वार्षिक विवरण महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा पेश गरेका छैनन् । यो वर्षसम्म वैदेशिक अनुदानतर्फ २१ मन्त्रालयले २१ दाताराष्ट्र/संस्थाबाट रु.२० अर्ब ७७ करोड ५९ लाख शोधभर्ना लिन बाँकी छ । वैदेशिक ऋणतर्फ १४ मन्त्रालयले १०

समान प्रकृतिका व्यहोराको संक्षिप्त भ्रूलक

१. कानूनको परिपालना नभएको,
२. तोकिएको समयमा बजेट खर्च गर्ने अख्तियारी दिने नगरेको,
३. राष्ट्रिय गौरवका आयोजनामा न्यून प्रगति भएको,
४. कार्यक्रमको प्रगति न्यून रहेको,
५. रकमान्तर थपघट गरेको,
६. असार महिनामा अत्याधिक खर्च गरेको,
७. प्राविधिक तथा अन्य सहायताको लेखापरीक्षण नगराएको,
८. अनुदान र ऋणबाट भएको खर्च शोधभर्ना नलिएको,
९. लेखापरीक्षण नगराएको,
१०. प्रतिव्यक्ति ऋण दायित्वमा वृद्धि भएको,
११. आयोजना हिसाब समयमा पेश नभएको,
१२. आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार नगरेको,
१३. आन्तरिक लेखापरीक्षणको गुणस्तर वृद्धि नभएको,
१४. सम्भाव्यता अध्ययनबेगर आयोजना कार्यान्वयन गरेको,
१५. टुक्रा लागत अनुमान तयार गरी खरिद कार्य गराएको,
१६. ठेक्का व्यवस्थापन समयमा हुने नगरेको,
१७. काममा समय वृद्धि हुने गरेबाट लागत बढ्ने गरेको,
१८. कन्टिन्जेन्सी खर्चको अद्यावधिक अभिलेख नराखेको र सीमा नघाई खर्च गरेको,
१९. कोषको सञ्चालनमा रहेको,
२०. प्रशासनिक खर्च बढी गरेको
२१. उपभोक्ता समितिबाट रु.६० लाखभन्दा बढीको कार्य गराएको,
२२. स्थानीय निकायलाई गएको अनुदानको प्रभावकारी अनुगमन नभएको,
२३. कर परीक्षणमा प्रभावकारिता नआएको,
२४. असीमित दायित्व सिर्जना भएको,
२५. अग्रिम कर कट्टा गर्नुपर्नेमा नगरेको,
२६. संगठित संस्थाको सञ्चालन नतिजा,
२७. लेखापरीक्षणको अन्तिम प्रतिवेदन,
२८. लेखापरीक्षण परामर्श ।

परिच्छेद २: लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरूजको स्थिति

दाता राष्ट्र/संस्थाबाट रु.८ अर्ब ९५ करोड ८८ लाख शोधभर्ना लिन बाँकी छ । वैदेशिक अनुदान/ऋण शोधभर्ना प्राप्त हुने गरी नेपाल सरकारको स्रोततर्फबाट खर्च भएको रकम समयमा शोधभर्ना हनुपर्दछ ।

७. **भाखा नाघेको साँवा ब्याज** – नेपाल सरकारले विगत वर्षदेखि जमानत बसी दिएको ऋणको भाखा नाघेको साँवा ब्याजबापत रु.२ अर्ब ५ करोड ४३ लाख जिम्मेवारी सार्दै आएकोमा कारबाही गरी टुङ्गो लगाएको छैन ।

लेखापरीक्षणबाट देखिएका समान व्यहोरा

लेखापरीक्षण गर्दा अधिकांश निकायमा औल्याइएका समान प्रकृतिका व्यहोरा देहायका दफामा प्रस्तुत गरिएको छः

८. **कानूनको पालना** – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा ११(७) बमोजिम लेखा राखे नराखेको, लेखा दाखिला गरे नगरेको र लेखापरीक्षण गराए नगराएको सम्बन्धमा निरीक्षण गरी आन्तरिक नियन्त्रण र रेखदेख गर्ने जिम्मेवारी तालुक निकाय प्रमुखबाट हुने गरी तोकेकोमा ती प्रमुखहरुबाट आवश्यक नियन्त्रण र अनुगमन हुन नसकेकोले कानूनको पालना फितलो देखिएको छ । उदाहरणार्थ निजामती सेवा ऐनबमोजिम तलबी प्रतिवेदन पारित गरी तलब भुक्तानी गर्नुपर्नेमा कतिपय कार्यालयबाट सो हुन सकेको छैन । सार्वजनिक खरिद ऐन तथा नियमावलीबमोजिम खरिद योजना तयार नगरेको, खरिद इकाई गठन नगरेको, लागत अनुमान तयार नगरेको, लागत अनुमानमा काम गर्न लाग्ने समयावधि किटान नगरेको, निर्माण सामग्रीको गुणस्तर परीक्षण नगरेको, कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन तयार नगरेको आदि व्यहोरा देखिएका छन् । आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ बमोजिम जिन्सी निरीक्षण नगरेको, पुराना जिन्सी सामान समयमै लिलाम बिक्री नगरेको, सवारीसाधनको लगबुक नराखेको, राजस्व आम्दानीको गोश्वारा भौचर खडा नगरेको व्यहोरा पनि देखिएका छन् । साथै तालुक कार्यालयले सुशासन नियमावली अनुसार निरीक्षण नगरेको अवस्था पनि विद्यमान रहेको छ । कानूनको व्यवस्था पालना गर्ने गराउनेतर्फ सुधार गरिनुपर्दछ ।

- **बजेट तथा कार्यक्रम सञ्चालन** – यससम्बन्धी व्यहोरा निम्नानुसार छन्ः

९. **अख्तियारी** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २३(२) अनुसार वार्षिक कार्यक्रम र खर्च गर्ने अख्तियारी मन्त्रालयले आर्थिक वर्ष सुरु भएको १५ दिनभित्र सम्बन्धित कार्यालयमा पठाउनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष २५ निकायअन्तर्गत कार्यालय एवं आयोजनालाई २०७० आषाढ महिनामा मात्र रु.९ अर्ब ४८ करोड ९१ लाखको अख्तियारी दिएको छ । स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम र खर्चको अख्तियारी कानूनले तोकेको समयमा सम्बन्धित कार्यालयमा नपठाउँदा कार्यक्रम सञ्चालनमा असर परेको स्थिति छ ।
१०. **राष्ट्रिय गौरवका आयोजना** – सरकारबाट ५ मन्त्रालयअन्तर्गत ऊर्जा, सडक, रेल, सिँचाइ, खानेपानी र पर्यटन क्षेत्र सम्बन्धित विभिन्न आयोजनालाई राष्ट्रिय गौरवका आयोजना घोषणा गरी बजेट तथा कार्यक्रममा उच्च प्राथमिकता दिई कार्यान्वयन गरेकोमा सोमध्ये निम्न आयोजनामा यो वर्षसम्म औसतमा शून्यदेखि ७८ प्रतिशतसम्म प्रगति भएको छ ।

(रु. लाखमा)

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	सुरु वर्ष	सम्पन्न हुने	लागत अनुमान	हालसम्मको खर्च	भौतिक प्रतिशत
१	मध्यपहाडी लोकमार्ग	२०६४।६५	२०७४।७५	३३,३७,१८	४,९७,८३	१४
२	हुलाकी राजमार्ग	२०६६।६७	२०७४।७५	३५,८०,००	३,५८,००	२८
३	सिबटा सिँचाइ आयोजना	२०५९।६०	२०७०।७१	१२,८०,००	७,८९,७८	५७
४	रानीजमरा कुलरिया सिँचाइ आयोजना	२०६६।६७	२०७४।७५	१२,६३,७७	२,३०,३२	१७
५	बबई सिँचाइ आयोजना	२०४५।४६	२०७०।७१	३,७७,००	२,८५,९०	५५
६	गौतमबुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल	२०६८।६९	२०७५।७६	९,१३,८४	–	–
७	पोखरा अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल	२०६७।६८	२०७१।७२	२०,६४,५४	८,००	नखुल्ने
८	मेलम्ची खानेपानी आयोजना	२०५५।५६	२०७२।७३	२३,४५,८६	८,९६,४८	४९

- १०.१ मध्यपहाडी लोकमार्ग रु.३३ अर्ब ३७ करोड १८ लाखको लागतमा २०६४।६५ मा सुरु भई २०७४।७५ मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेकोमा यस वर्षसम्म रु.४ अर्ब ९७ करोड ८३ लाख खर्च भई १४ प्रतिशतमात्र भौतिक प्रगति भएकोले बाँकी ४ वर्षमा सो आयोजना पूरा हुने अवस्था छैन ।
- १०.२ हुलाकी राजमार्ग २०६६।६७ देखि सुरु भई २०७४।७५ मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेपनि जग्गा अधिग्रहण, राष्ट्रिय निकुञ्जलगायतका क्षेत्रमा एलाइनमेन्ट विवादलगायतका कारण हालसम्म २८ प्रतिशतमात्र भौतिक प्रगति भएको छ ।
- १०.३ बबई सिँचाइ आयोजना २०४५।४६ र सिक्टा सिँचाइ आयोजना २०५९।६० मा सुरु भई २०७०।७१ सम्ममा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेपनि हालसम्म क्रमशः ५५ र ५७ प्रतिशतमात्र भौतिक प्रगति भएको छ । आयोजना सुरु भएको क्रमशः २६ र ११ वर्षमा हासिल गरिएको भौतिक प्रगतिको आधारमा ती आयोजनाहरूबाट प्राप्त हुने प्रतिफल अनिश्चित रहेको छ ।
- १०.४ पोखरा अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल र गौतमबुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको काम २०६७।६८ र २०६८।६९ देखि क्रमशः रु. २० अर्ब ६४ करोड ५४ लाख र रु.९ अर्ब १३ करोड ८४ लाखको लागतमा निर्माण गर्ने लक्ष्य रहेकोमा गौतमबुद्ध विमानस्थलमा हालसम्म कुनै खर्च नभएको र पोखरामा नगण्यमात्र खर्च भएको छ । यस स्थितिमा ती आयोजना तोकिएको समयमा सम्पन्न हुने अवस्था छैन ।
- १०.५ मेलम्ची खानेपानी आयोजना २०७२।७३ मा सम्पन्न हुने लक्ष्य राखिएकोमा हालसम्मको भौतिक प्रगति ४९ प्रतिशतमात्र रहेको छ । प्रगतिको आधारमा सो आयोजना तोकिएको समयमा सम्पन्न हुने अवस्था छैन ।
- १०.६ दोस्रो अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल आयोजना, सिमराको सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदन तयार गरे तापनि लगानीकर्ता छनौटको मोडालिटी निश्चित नहुँदा कार्य अगाडि बढ्न सकेको छैन । रेल तथा मेट्रो विकास आयोजनामा केही खण्डको विस्तृत सर्वेक्षणमा रु.२ अर्ब २० करोड खर्च भएपनि विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार गरी योजनाबद्ध ढङ्गले काम अगाडि बढाएको छैन ।
- १०.७ सप्तकोशी उच्च बाँध परियोजना, पञ्चेश्वर बहुउद्देश्यीय आयोजना, बुढीगण्डकी जलविद्युत आयोजना र नलसिङ्गाढ जलविद्युत आयोजनामा न्यून बजेट विनियोजन भएको र विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार गरी कार्य अगाडि नबढाएको कारण प्रगति सुस्त देखिन्छ ।

राष्ट्रिय गौरवका आयोजना घोषित भएपनि बजेट अभाव, कार्यान्वयन क्षमताको अभाव, स्थानीय स्तरको विवादले गर्दा कार्यान्वयन सन्तोषजनक छैन । लक्ष्यअनुसार आयोजना सम्पन्न गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाई आयोजना कार्यान्वयन नहुँदा प्राप्त हुने प्रतिफल सम्बन्धमा सुनिश्चित हुने अवस्था देखिदैन ।

उच्च प्राथमिकतामा राखिएका राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरू सम्पन्न गर्न हरतरहले प्रयास गरी समयमै सम्पन्न गरी लक्षित प्रतिफल प्राप्त गर्न थप सक्रियता अपनाउनुपर्ने देखिएको छ ।

११. **कार्यक्रमको वार्षिक प्रगति** – २८ मन्त्रालय/निकायअन्तर्गत सञ्चालित कार्यक्रमहरूको वार्षिक प्रगतिलाई दृष्टिगत गर्दा ८४४ कार्यक्रममा शून्य प्रगति रहेको, ३५७ कार्यक्रममा शून्यदेखि २५ प्रतिशत, १ हजार १३ कार्यक्रममा २६ देखि ५० प्रतिशत र ५ हजार ७२५ कार्यक्रममा ५१ देखि ७५ प्रतिशतसम्म मात्र प्रगति हासिल भएको स्थिति छ । आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २६ मा वार्षिक कार्यक्रम र प्रगति विवरण प्राप्त गरी त्यसको भौतिक र वित्तीय पक्षको समीक्षा तालुक कार्यालयले गर्ने, प्रगति कम हुनुका कारणहरू र सोको निमित्त जिम्मेवार व्यक्तिको पहिचान गर्नुपर्ने तथा तालुक कार्यालयका प्रमुखले बाधा अडकाउ परेको भए सो फुकाई दिने र निर्देशन दिने एंव जिम्मेवार व्यक्ति उपर कारबाही गर्ने व्यवस्था भए तापनि तदनुरूप तालुक मन्त्रालय/विभागबाट कारबाही भएको देखिएन ।
१२. **रकमान्तर** – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा ८(१) र आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४० बमोजिम विनियोजन ऐनमा तोकिएको सीमा भित्ररही एक बजेट शीर्षक/उपशीर्षकबाट अर्को बजेट शीर्षक/उपशीर्षकमा अर्थ मन्त्रालयले मात्र रकमान्तर गर्नसक्ने व्यवस्था छ । यसैगरी नियम ४०(३) मा एक

उपशीर्षकभित्रको एक खर्च शीर्षकबाट अर्को खर्च शीर्षकमा मन्त्रालयको भए सम्बन्धित सचिवले र विभाग वा अन्तर्गत कार्यालयको भए सम्बन्धित विभागीय प्रमुखले रकमान्तर गर्न सक्ने र यसरी रकमान्तर गर्दा जुन खर्च शीर्षकमा थप रकमान्तर गरिने हो सो खर्च शीर्षकमा विनियोजित रकमको २५ प्रतिशतभन्दा बढी रकमान्तर गर्न नपाइने व्यवस्था छ । यससम्बन्धी व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

(क) यो वर्ष २३६ उपशीर्षकबाट रु.५२ अर्ब ५२ करोड ११ लाख घटाई ५१४ उपशीर्षकमा सोही रकम बढाई औसतमा कुल व्यय अनुमानको १२.९७ प्रतिशत थपघट गरेको छ । रकमान्तरबाट थपघट गरेको मध्ये ३४ निकाय/मन्त्रालयको लागि पूँजीगत बजेट खर्चमा रु.४७ अर्ब २३ करोड ३९ लाख विनियोजन भएकोमध्ये रु.१५ अर्ब १० करोड ४० लाख (३१.९८ प्रतिशत) रकमान्तर थप गरेको छ ।

(ख) महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार चालू खर्चतर्फ ४१ निकाय/मन्त्रालयमा रु.२ खर्ब ७९ अर्ब १ करोड १२ लाख विनियोजन भएकोमा रकमान्तरबाट रु.२६ अर्ब १३ करोड ५७ लाख (सुरु बजेटको १३ गुणासम्म) थप गरेको छ । पूँजीगततर्फ ३९ निकायमा रु.६६ अर्ब १३ करोड ४६ लाख विनियोजन भएकोमा रकमान्तरबाट रु.१५ अर्ब २९ करोड १९ लाख (सुरु बजेटको ६३ गुणासम्म) थप गरेको छ ।

१३. **असार महिनाको खर्च** – विभिन्न मन्त्रालय/निकाय ३६ अन्तर्गतका कार्यालयले कुल पूँजीगत खर्च गरेको रु.५४ अर्ब ५९ करोड ८४ लाखमध्ये असार महिनामा रु.२० अर्ब ३५ करोड ३१ लाख (३७.२८ प्रतिशत) खर्च गरेका छन् । अर्थ मन्त्रालयले आर्थिक वर्षको अन्त्यमा ठूलो रकम थप निकासा दिने र सो मध्येबाट कार्यालयहरूले पेशकी दिने, फ्रिज नहुने खातामा ट्रान्सफर गर्ने एवं धरौटी खातामा राख्ने प्रवृत्ति यथावत् रहेकोमा नियन्त्रण हुन सकेको छैन ।

• **वैदेशिक सहायताको परिचालन** – यससम्बन्धी व्यहोरा निम्नानुसार छन् :

१४. **प्राविधिक सहायता** – अर्थमन्त्रीले आय-व्ययको बजेट वक्तव्यसाथ व्यवस्थापिका-संसदमा पेश गरेको प्राविधिक तथा अन्य सहायतासम्बन्धी विवरण (व्यय अनुमानको तालिकामा नपरेको) मा २५ मन्त्रालय (निकाय नखुलेको निकाय ९५ सम्भौतासमेत) अन्तर्गत २५० कार्यक्रमका लागि रु.८४ अर्ब ४८ करोड १० लाख प्राविधिक सहायता प्राप्त हुने अनुमान रहेकोमा उक्त रकमको खर्च हुने क्षेत्र खुलेको छैन । सोमध्ये ९५ सम्भौताअन्तर्गत रु.२७ अर्ब ७३ लाखको सहायता प्राप्त गर्ने निकाय खुलेको छैन । लेखाउत्तरदायी अधिकृतले आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा १४(२) अनुसार प्राविधिक सहायतासम्बन्धी विवरण केन्द्रीय आर्थिक विवरणमा समावेश गर्नुपर्नेमा नगरेकोले सरकारको समग्र आय-व्ययको चित्रण हुन सकेको छैन । सार्वजनिक लेखा समितिबाट प्राविधिक सहायताको लेखापरीक्षण गराउन निर्देशन दिएको भए तापनि प्राविधिक सहायताको आर्थिक विवरण एवं सेस्ता पेश गरी लेखापरीक्षण गराएको छैन । विस्तृत विवरण अनुसूची ११ मा छ ।

१५. **अन्य सहायता** – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा १० उपदफा (४) मा बजेटमा समावेश नभएका जुनसुकै प्रकारका सहायता वा स्रोतबाट भएको खर्चको लेखा सम्बन्धित कार्यालयले तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षणमा पेश भएअनुसार व्यय अनुमान र प्राविधिक सहायता तथा अन्य सहायताको विवरणमा परेको बाहेक पनि २ मन्त्रालयसँग सम्बन्धित २ कार्यक्रममा अन्य सहायता प्राप्त गरेको देखिएको छ । ती कार्यक्रममा रु.१२ करोड ५३ लाख प्राप्त भई लेखापरीक्षण सम्पन्न भए तापनि सरकारको केन्द्रीय आर्थिक विवरणमा समावेश गरेको देखिएन ।

१६. **लेखापरीक्षण नगराएको** – नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुने सबै प्रकारका सहायता बजेटमा समावेश गरी लक्षित कार्यक्रम सञ्चालनमा उपयोग गरी सोको लेखा सेस्ता पेश गरी महालेखापरीक्षकबाट लेखापरीक्षण गराउनुपर्नेमा ८ मन्त्रालयअन्तर्गत ७९ कार्यालयले विभिन्न कार्यक्रममा परिचालित वैदेशिक सहायता रु.३ अर्ब ३३ करोड ५२ लाखको लेखा पेश गरी लेखापरीक्षण गराएका छैनन् ।

१७. **ऋण दायित्व** – गतवर्षसम्म रु.५ खर्ब २३ अर्ब २० करोड ७७ लाख आन्तरिक र वैदेशिक ऋण दायित्व रहेकोमा यो वर्षको अन्त्यसम्म वैदेशिक ऋणतर्फ रु.३ खर्ब ३३ अर्ब ४४ करोड १५ लाख र आन्तरिक ऋणतर्फ रु.२ खर्ब ११ अर्ब ८७ करोड २७ लाखसमेत रु.५ खर्ब ४५ अर्ब ३१ करोड ४२ लाख ऋण दायित्व बाँकी रहेको छ । सो आधारमा २ करोड ७२ लाख जनसंख्यालाई आधार मान्दा प्रतिव्यक्ति ऋण दायित्व रु.२० हजार १०० देखिन्छ ।
१८. **आयोजना हिसाब** – नेपाल सरकार र दातृ राष्ट्र/निकायबीच भएको सम्झौताअनुसार यो वर्ष ६१ आयोजनाको आयोजना हिसाबको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन दिनुपर्नेमा ४६ आयोजनाको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन उपलब्ध गराइएको छ । आयोजना हिसाब सम्बन्धमा रायसहितको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन उपलब्ध गराइएको मध्ये विश्व बैङ्क, अन्तर्राष्ट्रिय विकास संस्थातर्फ १८, एसियाली विकास बैङ्कतर्फको १९ र अन्य दातृराष्ट्र/निकायतर्फ ९ रहेको छ । आयोजनाहरूले समयमा आयोजना हिसाब पेश नगरेका कारण १५ आयोजनाको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन उपलब्ध गराउन सकिएको छैन ।
१९. **आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ९५(१) ले सबै तालुक मन्त्रालय/विभागका प्रमुखले आफू र अन्तर्गत निकायबाट सम्पादन गरिने कार्यहरू मितव्ययी, दक्ष र प्रभावकारी ढङ्गबाट सम्पादन गर्न, वित्तीय प्रतिवेदन प्रणालीलाई विश्वसनीय बनाउन तथा प्रचलित कानूनबमोजिम कार्यसम्पादन गर्न आ-आफ्नो कामको प्रकृतिअनुसारको आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गरी नियम प्रारम्भ भएको एक वर्षभित्र लागू गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्षसम्म पनि अधिकांश केन्द्रीय निकायहरूले आफ्नो र मातहत आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गरेको पाइएन । विगत प्रतिवेदनमा पनि यस सम्बन्धमा औल्याइदै आए तापनि सुधार भएको छैन ।

आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ९६ अनुसार कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयले सरकारी कार्यालयको सबै प्रकारको आर्थिक कारोबारको आन्तरिक लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा आन्तरिक लेखापरीक्षण प्रभावकारी रूपमा हुन सकेको छैन । कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयको लेखापरीक्षण क्रममा आन्तरिक लेखापरीक्षणको लागि जनशक्ति पर्याप्त नरहेको, लेखापरीक्षणमा संलग्न जनशक्तिलाई तालिमको अवसर पर्याप्त नभएको, लेखापरीक्षण योजना तथा कार्यक्रम तयार गरी लेखापरीक्षण सम्पादन गर्ने नगरेको जस्ता समस्या सुधार हुन नसकेको देखिएको छ । आन्तरिक लेखापरीक्षण निर्देशिका, २०६८ जारी भए तापनि सो अनुसारको कार्यविधि अवलम्बन गरी आन्तरिक लेखापरीक्षण नभएको स्थिति छ । प्रायजसो कार्यालयको आन्तरिक लेखापरीक्षणबाट बेरुजू नऔल्याइने गरेकोले अन्तिम लेखापरीक्षणबाट सामान्य अङ्कगणितीय शुद्धतासमेतको परीक्षण गर्नुपर्ने अवस्था विद्यमान छ ।

जिल्ला विकास समितिले आफ्नो शाखा मार्फत आन्तरिक लेखापरीक्षण गराउने गरेको र कतिपय स्वायत्त संस्थाले आन्तरिक लेखापरीक्षणको लागि विशेषज्ञ सेवा लिने गरेकोमा समय व्यतीत भएपछि प्रायजसोले वार्षिक रूपमा एक पटकमात्र आन्तरिक लेखापरीक्षण गर्ने गरेकोले उद्देश्यअनुसार आन्तरिक लेखापरीक्षण हुन सकेको छैन ।

- **खरिद तथा ठेक्का व्यवस्थापन** – यस सम्बन्धी व्यहोरा निम्नानुसार छन् :

२०. **सम्भाव्यता अध्ययन** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २२ अनुसार विकास आयोजनाको बजेट तर्जुमा गर्दा प्रस्तावित आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन र आर्थिक प्राविधिक, वातावरणीय तथा प्रशासकीय उपयुक्तताको आधारमा त्यसबाट हुने प्रतिफलसमेत विचार गरी नेपाल सरकारबाट आयोजना स्वीकृत हुनुपर्ने व्यवस्था छ । भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात, संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास र शहरी विकास मन्त्रालयअन्तर्गत ४५७ आयोजनाहरू सम्भाव्यता अध्ययनबेगर कार्यान्वयनमा ल्याई रु.२० करोड १ लाख खर्च गरेको देखिएको छ । सम्भाव्यता अध्ययनबेगरका आयोजनाहरू सञ्चालन गरिदा आयोजनाबाट प्रतिफल प्राप्त हुने सुनिश्चितता नरहने हुँदा यस्तो खर्च गर्ने परिपाटीको अन्त्य गर्नुपर्ने व्यहोरा औल्याइए तापनि सुधार भएको छैन ।

२१. **टुक्रा लागत अनुमान** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ८ (२) मा खरिद गर्दा प्रतिस्पर्धा सीमित हुने गरी टुक्रा टुक्रा पारी खरिद कार्य गर्न नहुने व्यवस्था छ। ऐनको व्यवस्थाविपरीत १३ मन्त्रालयअन्तर्गत संरचना निर्माण र मालसामान खरिद कार्यलाई ७२९ टुक्रामा लागत अनुमान तयार गरी रु.८१ करोड १३ लाखको कार्य गराएको पाइयो। बोलपत्रवेगर लागत अनुमान टुक्राई सोभै खरिद गर्ने कार्यउपर कारवाही हुने नगरेकोले यस्तो खरिद प्रक्रियामा नियन्त्रण हुन सकेको छैन।
२२. **सोभै खरिद** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ८५ मा निर्माण कार्यमा रु.५ लाख र मालसामानको हकमा रु.३ लाखसम्म सोभै खरिद गर्न सक्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष नियमावलीको व्यवस्थाविपरीत १९ निकायअन्तर्गतका २७६ कार्यालयले प्रतिस्पर्धा सीमित हुने गरी रु.१ अर्ब ३० करोड ७५ लाखको मालसामान, निर्माण कार्य, अन्य सेवा तथा मेसिनरी सामान सोभै खरिद गरेका छन्। खरिद कार्यमा प्रतिस्पर्धा सीमित हुने गरी खरिद गरिनु मितव्ययिता तथा कानूनी दृष्टिकोणबाट समेत उपयुक्त देखिएन।
२३. **ठेक्का व्यवस्थापन** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २०(९) मा निर्धारित समयभित्र कार्यसम्पन्न गर्न लागत अनुमान तयार गर्ने र ठेक्कापट्टा स्वीकृत गर्ने कार्य प्रथम चौमासिक अवधिमा गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष २१ मन्त्रालयअन्तर्गत रु.२२ अर्ब ९२ करोड ६ लाखको ५ हजार १३९ ठेक्का बन्दोबस्त गरेकोमध्ये रु.१९ अर्ब ६४ करोड ८७ लाखको ४ हजार ६१३ ठेक्कापट्टा दोस्रो र तेस्रो चौमासिकमा बन्दोबस्त गरेको पाइयो। तेस्रो चौमासिकमा गरिएको ठेक्का बन्दोबस्तमध्ये रु.४ अर्ब ८८ करोड ९८ लाखको ९०५ ठेक्का आषाढ महिनामा गरेकोले गुणस्तरीय कार्य हुनेमा संकास्पद देखिएको छ।
२४. **समय वृद्धि** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५६ अनुसार काबु बाहिरको परिस्थिति, सार्वजनिक निकायले उपलब्ध गराउनुपर्ने कुरा उपलब्ध गराउन नसकेमा वा अन्य मनासिब कारणबाट खरिद सम्भौताको अवधि नबढाई नहुने भएमा अधिकार प्राप्त अधिकारीले बढाउने व्यवस्था छ। सार्वजनिक निकायबाट बन्दोबस्त गरिएका ठेक्काहरु समयमा सम्पन्न नभई म्याद थप गर्ने गरेको लेखापरीक्षणको क्रममा देखियो। १५ निकायअन्तर्गत २ हजार ९३७ ठेक्कामध्ये १ हजार ६३२ (५६ प्रतिशत) मा म्याद थप भएकोमा ५३५ ठेक्कामा सुरु अवधिको ५० प्रतिशतसम्म, ५१६ ठेक्कामा सुरु अवधिको ५१ देखि १०० प्रतिशतसम्म र ५८१ ठेक्कामा सुरु अवधिको शतप्रतिशतभन्दा बढी म्याद थप भएको पाइयो। ठेक्काको समय वृद्धि हुने परिपाटीले आयोजना/कार्यक्रमको लागत वृद्धिसमेत हुने गरेको छ।
२५. **कन्टिन्जेन्सी खर्च** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १०(७) मा निर्माण कार्यको लागत अनुमानमा वर्क चार्ज (स्टाफ खर्च) २.५ प्रतिशत र सानातिना अन्य खर्चको लागि २.५ प्रतिशतसम्म कन्टिन्जेन्सी खर्चको लागि लागत अनुमानमा समावेश गर्न सकिने र प्रत्येक निर्माण कार्यको कन्टिन्जेन्सी खर्चको वर्क चार्ज र अन्य खर्चको छुट्टै अभिलेख राख्नुपर्ने व्यवस्था छ। भौतिकपूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयले यो वर्ष रु.६१ करोड ७५ लाख र शहरी विकास मन्त्रालयअन्तर्गतका २९ कार्यालयले रु.३ करोड ७१ लाख कन्टिन्जेन्सी खर्च लेखेको पाइयो। आयोजनाहरुले आयोजना सुरु भएदेखि हालसम्मको कन्टिन्जेन्सी खर्च देखिने गरी अभिलेख नराखेकोले खर्च गरेको रकम तोकिएको सीमाभित्रै छुट्टै विश्लेषण गर्ने आधार भएन। यसैगरी १८ जिल्ला विकास समितिले स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन कार्यविधि, २०६९ ले तोकेको सीमा नघाई रु.१ करोड ३३ लाख ६० हजार कन्टिन्जेन्सी खर्च गरेका छन्।
२६. **कोष सञ्चालन** – यो वर्ष सरकारी कार्यालयतर्फ १६ मन्त्रालयअन्तर्गत सञ्चालनमा रहेको ४८ कोषको लेखापरीक्षण गरिएको छ। कार्यसञ्चालन कोष ऐन, २०४३ र निकाय गठन सम्बन्धित विशेष ऐनको अधीनमा रही विभिन्न कोषहरु सञ्चालनमा रहेको पाइन्छ। लेखापरीक्षणमा उपलब्ध भएसम्मको आधारमा ती कोषहरुमा गतवर्षको जिम्मेवारी रु.२९ अर्ब ५३ करोड १५ लाख भएकोमा यो वर्ष रु.१ खर्ब ५२ अर्ब ७१ करोड ६६ लाखसमेत रु.१ खर्ब ८२ अर्ब २४ करोड ८१ लाख आम्दानी गरी रु.१ खर्ब ४७ अर्ब ५१ करोड ७४ लाख खर्च भई रु.३४ अर्ब ७३ करोड ७ लाख मौज्दात रहेको देखिएको छ। यस्ता कोषहरुमा कल्याणकारी कोष, पत्रकार कल्याण कोष, वातावरण संरक्षण कोष, वनपैदावार आपूर्ति समिति, शान्ति कोष, प्रधानमन्त्री सहायता कोष, प्रधानमन्त्री राहत कोषलगायत छन्। सरकारले कार्यसञ्चालन कोष ऐन, २०४३ अन्तर्गत कोष सञ्चालन गर्न नपाउने निर्णय गरे तापनि कतिपय त्यस्ता कोषहरु हाल पनि सञ्चालनमा नै

परिच्छेद २: लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरूजको स्थिति

रहेका छन् । कोष सञ्चालनको स्वीकृतिउपर नियन्त्रण हुनुपर्दछ । यससम्बन्धी विस्तृत विवरण अनुसूची १९ मा छ ।

२७. **प्रशासनिक खर्च** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ मा जिल्ला विकास समितिले आन्तरिक आयको निश्चित प्रतिशतसम्म प्रशासनिक खर्च गर्न पाउने व्यवस्था छ । यो वर्ष ५८ जिल्ला विकास समितिले आन्तरिक आयको अनुपातमा प्रशासनिक खर्च गर्न पाउने सीमा नघाई रु.३५ करोड ६७ लाख बढी खर्च गरेका छन् । यस सम्बन्धमा सार्वजनिक लेखा समितिबाट २०६८।१२।११ मा बढी खर्च गर्नेलाई विभागीय कारबाही गर्ने निर्णय भएकोमा निर्णय कार्यान्वयन नहुनाको साथै सीमा नघाई खर्च गर्ने प्रवृत्तिमा समेत सुधार भएको छैन ।

२८. **उपभोक्ता समिति** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ मा उपभोक्ता समिति वा लाभग्राही समुदायले गरेको कामको प्राविधिक मूल्याङ्कन, बिल भरपाई र खर्च प्रमाणित गर्ने अन्य कागजात समिति वा समुदायको बैठकबाट अनुमोदन गराई सार्वजनिक निकायमा पेश गर्नुपर्ने र रु.६० लाखभन्दा बढी लागत भएका तथा जटिल प्राविधिक पक्ष भएका निर्माण कार्य उपभोक्ता समितिबाट गराउन नमिल्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समिति ५ ले रु.१७ करोड ५४ लाख लागत अनुमान भएका ८ निर्माण कार्य उपभोक्ता समितिमार्फत गराएका छन् । यसैगरी डिभिजन सडक कार्यालय, सुर्खेतले रु.१४ करोडदेखि रु.२६ करोड लागत अनुमान भएका ५ सडकको काम उपभोक्ता समितिमार्फत गराई यो वर्ष रु.१ करोड ३८ लाख भुक्तानी गरेको छ ।

यसैगरी सुनसरी मोरङ सिँचाई आयोजनाले ८ उपभोक्ता समितिमार्फत रु.९ करोड ६३ लाखको, जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन, मोरङले एक उपभोक्ता समितिबाट रु.६७ लाखको, जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण फिल्ड कार्यालय, भापाले तीन उपभोक्ता समितिबाट रु.११ करोडको, पूर्वाञ्चल सिँचाई विकास डिभिजन, भापाले दुई उपभोक्ता समितिबाट रु.३ करोड ५६ लाखको र सिँचाई डिभिजन, पर्साले एकै उपभोक्ता समितिसँग दुई पटक सम्झौता गरी रु.६३ लाखको काम गराएको पाइयो । यस्तै जिल्ला विकास समिति १३ ले सडक कालोपत्रे गर्ने, भवन निर्माणलगायतका रु.७ करोडको कार्य उपभोक्ता समितिमार्फत गराएको पाइयो । ऐन नियमले तोकेको सीमा नघाई तथा जटिल प्राविधिक पक्ष समावेश भएका कार्य उपभोक्ता समितिबाट गराइँदा अनियमित वित्तीय कारोबार हुनाको साथै कामको गुणस्तरसमेत कायम नहुने हुँदा यस्तो परिपाटी नै अन्त्य हुनुपर्ने सुझाव दिइँदै आए तापनि सुधार भएको छैन ।

२९. **स्थानीय निकाय अनुदान** – नेपाल सरकारद्वारा स्थानीय निकायलाई विगत ३ वर्षमा उपलब्ध अनुदान रकम निम्नानुसार रहेको छ:

(रु. लाखमा)

विवरण	२०६८।६९	२०६९।७०	वृद्धि प्रतिशत
जिल्ला विकास समिति –७५	३,३१,५९	३,०१,८५	(८.९७)
नगरपालिका –५८	१,२६,१७	१,१२,७१	(१०.६७)
गाउँ विकास समिति – ३,९१५	८,४०,२७	५,७९,६६	(३१.०२)
जम्मा	१२,९८,०३	९,९४,२२	(२३.४१)

उल्लिखित अनुदानको अतिरिक्त स्थानीय स्वायत्त शासन तथा सामुदायिक विकास कार्यक्रमबाट रु.३ अर्ब ९३ करोड थपसमेत कुल रु.१३ अर्ब ८७ करोड २२ लाख अनुदान गएको देखिन्छ । स्थानीय निकायलाई दिएको अनुदानमध्ये नगरपालिका र गाउँ विकास समितिले प्राप्त गरेको अनुदानको लेखापरीक्षण प्रचलित कानूनबमोजिम यस कार्यालयबाट हुने व्यवस्था छैन । बाह्य लेखापरीक्षकबाट लेखापरीक्षण हुने गरेकोमा तालुक मन्त्रालयबाट सोको अनुगमन एवं मूल्याङ्कन प्रभावकारी रूपमा गर्नुपर्दछ ।

३०. **कर परीक्षण** – आयकर ऐनको दफा १०१ मा दफा ९९ वा १०० बमोजिम कर निर्धारण भएका व्यक्तिको करको दायित्व यस ऐनको उद्देश्यबमोजिम न्यायोचित आधारमा समायोजन गर्न विभागले जोखिमको आधारमा केही करदाताको आय विवरणको कर परीक्षण गर्नसक्ने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व विभागअन्तर्गतका कार्यालयहरूले यो वर्ष गतवर्षको जिम्मेवारी सरेका र यो वर्ष करपरीक्षणका लागि छनौट

भएका समेत ७ हजार २८८ आय विवरणको कर परीक्षण गर्नुपर्नेमा ३ हजार ६७२ आय विवरण (५०.३८ प्रतिशत) को मात्र कर परीक्षण गरेको पाइयो । आन्तरिक राजस्व कार्यालयहरूबाट यो वर्ष ३ हजार ६७२ करदाताको कर परीक्षण हुँदा रु.७ अर्ब ४६ करोड ९० लाख थप राजस्व असुल हुनेगरी कर निर्धारण भएको छ । करदाताबाट कर चुहावटको जोखिम अत्याधिक देखिएकोले कर परीक्षणको दायरा विस्तार गर्नुपर्नेतर्फ औल्याउँदै आए तापनि सुधार हुन सकेको छैन ।

३१. **असीमित दायित्व** – निवृत्तिभरण प्रदान गर्न योगदानमूलक निवृत्तिभरण कोषको व्यवस्था हुन नसकेको कारण प्रत्येक वर्ष सरकारलाई निवृत्तिभरण खर्चको भार वृद्धि हुँदै गएको छ । २०६७/६८ मा रु.१० अर्ब ७ करोड ४० लाख निवृत्तिभरणमा खर्च भएकोमा २०६९/७० मा ८१.६६ प्रतिशतले वृद्धि भई रु.१८ अर्ब ३० करोड ९ लाख खर्च भएको छ । यस्तो खर्च कुल राजस्वको ६.१३ प्रतिशत र कुल चालु खर्चको ७.४० प्रतिशत रहेको छ । निवृत्त हुने कर्मचारी प्रत्येक वर्ष बढ्दै जाने र सोही अनुपातमा सरकारको दायित्वसमेत अत्याधिक वृद्धि हुँदै जाने अवस्था देखिएकोले यस्तो दायित्व वहन गर्न योगदानमूलक निवृत्तिभरण कोषको व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।
३२. **अग्रिम कर** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८७, ८८ र ८९ अनुसार करयोग्य रकम भुक्तानी गर्दा भुक्तानी गर्दाकै अवस्थामा अग्रिम कर कट्टा गरी भुक्तानी गर्नु पर्नेमा ३३ निकायअन्तर्गतका ७२३ कार्यालयले रु.१५ करोड २७ लाख अग्रिम कर कट्टा नगरी रकम भुक्तानी गरेका छन् । यसैगरी संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्था १२९ ले रु.१५ करोड २९ लाख कट्टा नगरेको समेत रु.३० करोड ५६ लाख छुट कर रकम ब्याजसहित असुल हुनुपर्दछ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १२ मा छ ।
३३. **संगठित संस्थाको सञ्चालन नतिजा** – लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएका संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्थामध्ये व्यावसायिक लेखा राखी वासलात तयार गर्ने ६९ संस्था, समिति र अन्य संस्थाको हिसाब यस प्रतिवेदनमा समावेश गरेकोमा ५७ संस्था, समिति र अन्य संस्थाको कुल सञ्चालन मुनाफा रु.४८ अर्ब २५ करोड ४७ लाख, ३४ संस्थाको कुल सञ्चालन नोक्सानी रु.७ अर्ब २५ करोड ९७ लाख रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची ६ मा उल्लेख छ ।
- यस्तै व्यावसायिक लेखा नराखी आय-व्यय हिसाब मात्रै तयार गर्ने १३५ संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्थाको हिसाब यस प्रतिवेदनमा समावेश गरेकोमा ८६ संस्था, समिति र अन्य संस्थाको सञ्चालन बचत रु.२ अर्ब ९ करोड ५३ लाख र ४१ संस्थाको सञ्चालन नोक्सानी रु.७० करोड ७४ लाख रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची ७ मा उल्लेख छ ।
३४. **लेखापरीक्षणको अन्तिम प्रतिवेदन** – यो वर्ष संगठित संस्था ३८ को ४५ आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षणको प्रारम्भिक प्रतिवेदन प्रेषित भइसकेको अवस्थामा सम्बन्धित संस्थाको सञ्चालक समितिबाट लेखापरीक्षण प्रतिवेदनउपर कारबाही गरी जवाफ र प्रमाणित विवरण उपलब्ध गराउनुपर्नेमा २४ आर्थिक वर्षको मात्र जवाफ तथा वित्तीय विवरण प्रमाणित गरी उपलब्ध गराएको छ । बाँकी २१ आर्थिक वर्षको सम्बन्धमा जवाफ तथा प्रमाणित वित्तीय विवरण पेश नभएकोले लेखापरीक्षणको अन्तिम प्रतिवेदन जारी गर्न सकिएको छैन ।
३५. **लेखापरीक्षण परामर्श** – लेखापरीक्षण ऐन, २०४८ को दफा ७(२) अनुसार नेपाल सरकारको अधिकांश स्वामित्व भएका संगठित संस्थाले लेखापरीक्षक नियुक्ति गर्न परामर्श माग गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षक नियुक्ति गर्दा परामर्श माग गर्नुपर्ने संगठित संस्थाको संख्या यकिन छैन । यो वर्ष १५ संस्थाले १९ आर्थिक वर्षको मात्र लेखापरीक्षक नियुक्ति गर्न परामर्श माग गरेका छन् । लेखापरीक्षण परामर्श माग गर्दै आएका संस्थाले समेत समयमा परामर्श माग गर्ने गरेका छैनन् । परामर्श माग गरी लेखापरीक्षण अद्यावधिक नगराउने संस्थाउपर तालुक मन्त्रालयले चासो देखाएको पनि छैन ।

सर्वोच्च अदालत

सर्वोच्च अदालत र मातहतसमेत १०३ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.१ अर्ब ९६ करोड ५६ लाख १९ हजार, राजस्वतर्फ रु.५१ करोड ८५ लाख ४५ हजार, धरौटीतर्फ रु.१ अर्ब ८० करोड २३ लाख १९ हजार र अन्य कारोबारतर्फ रु.२८ लाख ८२ हजार समेत रु.४ अर्ब २८ करोड ९३ लाख ६५ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । उक्त रकममा गृह मन्त्रालयको रु.२३ लाख ५६ हजारसमेत समावेश छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **कैदको लगत** – जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ६८ (२क) मा जरिबाना तिर्न नसक्ने अभियुक्तलाई तोकिएको जरिबाना र कैद लगतसहित कारागार कार्यालयमा पठाई लगत कसेको जानकारी प्राप्त गरी मूल लगत पुस्तिकाबाट जरिबाना तथा जरिबानाबापत ठेकिएको कैद लगत कट्टा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष १९ जिल्ला अदालतले अभियुक्तहरूको सम्बन्धित कारागार कार्यालयले कैद लगत कसेको जानकारी एवं प्रमाण प्राप्त नगरी कैद चलान पुर्जी बुझ्नेको आधारमा रु.२० करोड ९७ लाख ७५ हजार लगत कट्टा गरेको देखियो । कारागार कार्यालयले कैदको लगत कसेको प्रमाणको आधारमा मात्र अदालतको मूल लगत किताबमा लगत कट्टा गर्नुपर्दछ ।
२. **राजस्व लगत** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम १३ बमोजिम प्रत्येक कार्यालयले आर्थिक वर्ष समाप्त भएको ३५ दिनभित्र लगती राजस्वको रकम र असुल हुन बाँकी रकम तथा हसवली राजस्व समेतको कच्चावारीसमेत भिडाई राजस्वको आर्थिक विवरण तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
 - २.१ जिल्ला अदालत, बाराले लेखापरीक्षणलाई पेश गरेको आर्थिक विवरणमा रु.६ करोड ५१ लाख ९३ हजार राजस्वको लगत बाँकी देखाएकोमा सोको लगत अभिलेख लेखापरीक्षणमा पेश भएन । त्यसैगरी कैलाली जिल्ला अदालतले तहसिल शाखाको अभिलेखमा देखाएको भन्दा आर्थिक विवरणमा रु.७ लाख १६ हजार घटी लगत देखाएको छ ।
 - २.२ जिल्ला अदालत, सिन्धुली र सर्लाहीले तहसिल शाखाको अभिलेखअनुसार लगत बाँकी राजस्व रु.४ करोड १४ लाख २३ हजार देखाएकोमा लेखापरीक्षणलाई पेश भएको राजस्वको आर्थिक विवरणमा लगत बाँकी देखाएको छैन ।राजस्व लगतको सहि लेखाङ्कन नहुँदा राजस्वको लगत यथार्थपरक देखिएन । राजस्वको लगत यथार्थपरक बनाउनुपर्दछ ।
३. **धरौटी खाता** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ६८(१) मा प्रत्येक कार्यालय प्रमुखले आफ्नो कार्यालयको धरौटी कारोबारको लेखा गोश्वरा धरौटी खातामा र व्यक्तिगत धरौटी खातामा समेत प्रविष्ट गरी लेखा अद्यावधिक गरी राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । सर्लाही, सप्तरी र सिराहा जिल्ला अदालतले व्यक्तिगत धरौटी खाता राखेको देखिएन । व्यक्तिगत धरौटी खाताको अभावमा अदालतले यो वर्ष धरौटी फिर्ता गरेको रु.५ करोड २२ लाख ६२ हजार सम्बन्धित व्यक्तिकै भए नभएको यकीन गर्ने आधार भएन । नियमानुसार व्यक्तिगत धरौटी खाता अद्यावधिक गरी राख्नुपर्दछ ।
- **बेरूजू स्थिति** – अदालत र मातहतसमेत ७२ कार्यालयमा यो वर्ष रु.९ करोड ७७ लाख ८२ हजार बेरूजू देखिएको छ । प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि ११ कार्यालयले रु.१ करोड ३५ लाख ६४ हजार फछ्यौँट गरेकोले रु.८ करोड ४२ लाख १८ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१ करोड १६ लाख ११ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।

निर्वाचन आयोग

आयोग र मातहतसमेत ७६ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.५ अर्ब ७ करोड ८२ लाख ३१ हजार, राजस्वतर्फ रु.१९ लाख ८ हजार, धरौटीतर्फ रु.३९ लाख ५२ हजार र अन्य कारोबारतर्फ रु.४ करोड ५१ लाख ४४ हजारसमेत रु.५ अर्ब १२ करोड ९२ लाख ३५ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ। उक्त रकममा शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालयको रु.४ अर्ब ७१ करोड ७९ लाख २९ हजारसमेत समावेश छ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन् :

१. **थप सुविधा** – निर्वाचन आयोग ऐन, २०६३ को दफा १३ मा निर्वाचनको काममा संलग्न पदाधिकारी वा कर्मचारीलाई बढी समय काममा लगाएको अवधिको खाजा/खाना खर्च, अतिरिक्त समय भत्ता, दैनिक भ्रमण भत्ता थपसमेत आयोगले निर्धारण गरिदिनसक्ने व्यवस्था छ।

आयोगको निर्णयानुसार काममा संलग्न कर्मचारीलाई यो वर्ष खाजा/खाना र २०६९ मार्गमा हुने भनिएको निर्वाचन भत्तासमेत रु.३ करोड ५१ लाख ६२ हजार खर्च लेखेको देखिन्छ। निर्वाचनको काम नै सुरु नभएको अवस्थामा र निर्वाचन कार्यालयले दैनिक रुपमा सम्पादन गर्नुपर्ने फोटोसहितको मतदाता नामावली सङ्कलन कार्यलाई पनि निर्वाचनको काम उल्लेख गरी कर्मचारीलाई सुविधा उपलब्ध गराउँदा व्ययभार परेको देखियो। दैनिक रुपमा सम्पादन गर्नुपर्ने कार्यको लागि कर्मचारीलाई थप सुविधा दिन मिल्ने कानूनी व्यवस्था नभएकोले यस्तो खर्चमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ।

२. **वस्तुगत सहायता** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४९ मा बजेटमा समावेश नभएको तर विशेष परिस्थितिमा प्राप्त भएका वस्तुगत सहायताको अलग विवरण बनाई महालेखा नियन्त्रक कार्यालय र महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा पेश गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ। आयोगमा यो वर्ष रु.९ करोड १ लाख ७६ हजार र अमेरिकी डलर ९० हजार २६६ मूल्य बराबरको निर्माण सामग्रीलगायत फर्निचर, मेसिनरी सामानहरु विभिन्न मित्रराष्ट्र तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्थाबाट प्राप्त भएकोमा सोको आर्थिक विवरण तयार गरी लेखापरीक्षण गराएको छैन।

३. **शान्ति कोषतर्फ** – फोटोसहितको मतदाता दर्ता कार्यक्रमको लागि निर्वाचन आयोग र शान्ति कोष सचिवालयबीच २०६८।३।२३ मा भएको सम्झौताअनुसार रु.३९ करोड ७५ लाख प्राप्त भएकोमा यो वर्ष खर्च भएको रु.४ करोड ५१ लाख ४४ हजारसमेत यो वर्षसम्म रु.३५ करोड २२ लाख ४ हजार खर्च भई रु.४ करोड ५२ लाख ९६ हजार बाँकी रहेको देखिन्छ। निर्वाचन कार्यालयहरुले पेशकी फछ्यौट गर्दा फिर्ता दाखिला गरेको रु.१ करोड ३३ लाख ५५ हजारसमेत रु.५ करोड ८६ लाख ५१ हजार शान्ति कोष सचिवालय फिर्ता पठाएको छ।

सम्झौतामा प्रस्तुत कार्यक्रम र रकम बाँडफाँडमा ओभरहेडबापत ७ प्रतिशतले हुने रु.२ करोड ७८ लाख २५ हजार खर्च गर्न सकिने प्रावधान रहेको देखिन्छ। गतवर्ष कार्यक्रम खर्च रु.३० करोड ७० लाख ६० हजार भएकोमा ओभरहेडबापत रु.१ करोड ५४ लाख ६० हजार र यो वर्ष कार्यक्रम खर्च रु.४ करोड ५१ लाख ४४ हजार भएकोमा ओभरहेडबापत रु.५४ लाख ५७ हजार (१२.०८ प्रतिशत) खर्च गरेको देखियो। यो वर्ष कार्यक्रम खर्चको अनुपातमा रु.२२ लाख ९७ हजार ओभरहेडबापत बढी खर्च गरेको छ। ओभरहेड रकमबाट तलव, बैठक भत्ता, मर्मत, इन्धन, मालसामान खरिद, पुस्तक छपाई, विद्युत महसुल र विद्युत ट्रान्सफरमर जडान आदि कार्यमा खर्च गरेको छ। कार्यक्रम खर्चको अनुपातमा ओभरहेड खर्चमा नियन्त्रण गरेको देखिएन।

४. निर्वाचन सहयोग कार्यक्रम – मतदाता नामावली दर्ता, मतदाता निर्वाचन शिक्षा र आयोगको क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गर्न आयोग र शान्तिकोष सचिवालयबीच २०६९।९।९ मा भएको सम्झौताअनुसार रु.४ अर्ब ६७ करोड २७ लाख ८५ हजार प्राप्त भएको छ । सम्झौताको अवधि २०७० पौषसम्म रहने उल्लेख छ ।

यस कार्यक्रममा यो वर्ष रु.२३ करोड ७३ लाख १७ हजार खर्च भई रु.४ अर्ब ४३ करोड ५४ लाख ६८ हजार बाँकी रहेको छ । खर्च भएको रकममध्ये जिल्ला निर्वाचन कार्यालयहरूलाई रु.२१ करोड ४ लाख ८४ हजार र कर्मचारीहरूलाई गएको रु.१ लाख ५ हजारसमेत रु.२१ करोड ५ लाख ८९ हजार खर्चको ८८.७३ प्रतिशत पेशकी बाँकी रहेको छ । कार्यक्रमको प्रगति विवरण तयार नगरेको साथै पेशकी फछ्यौट समेत नगरेबाट खर्च र उपलब्धि सम्बन्धमा विश्लेषण गर्न सकिएन ।

- बेरूजू स्थिति – आयोग र मातहतसमेत ५९ कार्यालयमा यो वर्ष रु.२८ करोड ५५ लाख ११ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि ५ कार्यालयले रु.२ लाख ५८ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.२८ करोड ५२ लाख ५३ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.२२ करोड १२ लाख ८६ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।

प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय

प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय र मातहतसमेत १२ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.३ अर्ब १७ करोड ५२ लाख २ हजार, राजस्वतर्फ रु.५५ करोड ८४ लाख २६ हजार, धरौटीतर्फ रु.१ करोड ५९ लाख ९४ हजार समेत रु.३ अर्ब ७४ करोड ९६ लाख २२ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ। उक्त रकममा शान्ति तथा पूनर्निर्माण मन्त्रालयको रु.११ करोड ७५ लाख, संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयको रु.४७ लाख ८ हजार, भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयको रु.२८ लाख ९९ हजार, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको रु.१२ लाख ३१ हजार र राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालयको रु.१ लाखसमेत समावेश छ।

कार्यालयमातहतका अन्य संस्था ९ को रु.४४ करोड २४ लाख ७४ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन परीक्षण** - विगतका वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन। यससम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
- १.१ गरिबी निवारण कोषको आर्थिक व्यवस्थापन, लेखा निर्देशिका, २०६६ को खण्ड ३(१७) मा सामुदायिक संस्थाबाट सञ्चालित कार्यक्रमहरूको लेखापरीक्षण गराई एक प्रति प्रतिवेदन कोषलाई उपलब्ध गराउनुपर्ने व्यवस्था छ। कोषले सम्झौता भएका सामुदायिक संस्थाहरूमध्ये लेखापरीक्षण गराउने र नगराउने संस्थाको अभिलेख राखेको छैन। सामुदायिक संस्थालाई भुक्तानी दिएको रकममध्ये खर्च तथा मौज्जातको अवस्था, घुम्तीकोष परिचालनमा भएको खर्च र मौज्जात रहेको बैङ्क खाताको विवरण, घुम्तीकोष परिचालनबाट सङ्कलन भएको व्याज, उठन बाँकी रकम सम्बन्धमा कोषले अद्यावधिक अभिलेख राखेको छैन। पूर्वाधार निर्माणको लागि सामुदायिक संस्थालाई उपलब्ध गराएको रकमको परियोजनागत भौतिक तथा वित्तीय प्रगति तयार गरेको देखिएन। कोषले सबै पूर्वाधार आयोजनाको भौतिक अवस्था देखिने गरी अभिलेख तयार गर्नुपर्दछ।
- १.२ गरिबी निवारण कोष ऐन, २०६३ मा आयोजना तथा कार्यक्रमको लागि छुट्याएको रु.१ अर्बभन्दा माथि जतिसुकै भएपनि पाँच करोड वा चार प्रतिशतले जुन बढी हुन आउँछ सो रकमभन्दा बढी हुने गरी सञ्चालन खर्च गर्न नमिल्ने व्यवस्था छ। कोषबाट यो वर्ष कार्यक्रमतर्फ रु.२ अर्ब ८० करोड १२ लाख ६५ हजार बजेट छुट्याइएको र सोको ४ प्रतिशतले हुने रु.११ करोड २० लाख ५१ हजारसम्म खर्च लेखाङ्कन गर्न मिल्नेमा प्राप्त खर्च विवरणअनुसार रु.१६ करोड १८ लाख ३ हजार खर्च गरेकोले ऐनमा तोकेभन्दा रु.४ करोड ९७ लाख ५२ हजार बढी खर्च लेखेको देखिएको छ। ऐनले तोकेको सीमा नाघी खर्च लेख्न नमिल्ने हुँदा तोकिएको सीमाभित्र रही खर्च गर्नुपर्दछ।
- १.३ गरिबी निवारण कोष ऐन, २०६३ को दफा १९(४) र २१(३) मा कोषका कार्यकारी निर्देशक र कर्मचारीहरूको पारिश्रमिक, सुविधा तथा सेवाका शर्तहरू तोकिएबमोजिम हुने व्यवस्था रहेको छ। ऐनमा उपाध्यक्षको पारिश्रमिक र सुविधा सम्बन्धमा उल्लेख छैन। गरिबी निवारण कोष नियमावली, २०६४ को (संशोधनसहितको) नियम २४ ले कोषको कार्यकारी निर्देशक र अन्य कर्मचारीहरूको मासिक तलब निर्धारण गर्नु अघि प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय र अर्थ मन्त्रालयको पूर्व सहमति लिनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ। उपाध्यक्ष, कार्यकारी निर्देशक र अन्य कर्मचारीलाई न्यूनतम मासिक रु.३५ हजारदेखि १ लाख ६२ हजारसम्म तलब वृद्धि गरी वार्षिक रु.६ करोड १९ लाख २१ हजार तलब भुक्तानी दिएकोमा उपर्युक्तबमोजिम स्वीकृति लिएको देखिएन। यसरी स्वीकृतबेगर तलब वृद्धि गरी खर्च गर्नु कानूनसम्मत देखिएन।

१.४ प्रधानमन्त्री राहतकोषमा यो वर्ष निकासी प्राप्त रु.४ करोडसमेत रु.१० करोड ४९ लाख ३७ हजार मौज्जात रहेको छ । विगत वर्षदेखि नै यस कोषबाट बजेट खर्च भएको छैन । मौज्जात रहेको रकममध्ये राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कमा रहेको रु.२ करोड ५० लाख ६५ हजारको ब्याज आम्दानी भएको छैन । यस कोष उपयोगको सान्दर्भिकता सम्बन्धमा पुनरावलोकन हुनुपर्दछ ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

गरिबी निवारण कोष

२. **कोष सञ्चालन** - कोषले २० वर्षको अवधिमा गरिबीको स्तरलाई १० प्रतिशतमा झार्ने तथा सहस्राब्दी विकास लक्ष्य प्राप्त गर्न मागमा आधारित कार्यक्रममा प्रत्यक्ष लगानी गर्ने उद्देश्य राखेको छ । यो कार्यक्रम २०६१/६२ मा ६ जिल्लामा सुरु भई २०६६/६७ सम्ममा ७५ जिल्लालाई समेट्ने उल्लेख गरिए तापनि यो वर्षसम्म ४० जिल्लामा मात्र कार्यक्रम सीमित रहेको छ । यी जिल्लाबाहेक अन्य ११ जिल्लामा नवीन सोचमा आधारित कार्यक्रम सञ्चालन भएको छ । कोषले यो वर्ष रु.२ अर्ब ३४ करोड ३० लाखसमेत हालसम्म रु.१५ अर्ब ९० करोड २९ लाख खर्च गरेको छ ।

३. **लेखा व्यवस्था** - गरिबी निवारण कोष नियमावली, २०६४ को नियम ३५ मा कोषको लेखा नगदमा आधारित दोहोरो सेस्ता प्रणाली एवं नेपाल लेखामानअनुरूप राख्नुपर्ने, वार्षिक कारोबारको आय विवरण र वासलात तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ । कोषले लेखा निर्देशिका, २०६६ मा लेखा ढाँचा तोकेपनि ती ढाँचाहरू प्रयोगमा नल्याई स्वीकृति नलिएको छुट्टै लेखा ढाँचा प्रयोग गरेको छ ।

कोषको लेखा निर्देशिका, २०६६ मा खर्च भएर नजाने मालसामानको जिन्सी खाता कम्तीमा १० वर्षको लागि एउटै राख्नुपर्ने व्यवस्था भए तापनि जिन्सी खाता राखेको र म.ले.प. फारामहरू पनि प्रयोगमा ल्याएको छैन । यो वर्ष गत विगतका वार्षिक प्रतिवेदन, ब्रोसर, क्यालेन्डर छपाई गरी रु.१९ लाख खर्च लेखेकोमा ती सामान जिन्सी खातामा आम्दानी बाँधेको छैन । जिन्सी दाखिला गर्ने र अद्यावधिक अभिलेख राख्ने तथा जिन्सी निरीक्षण गर्ने गराउने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

४. **कार्यक्रम सञ्चालन स्थिति** - यो वर्षसम्म कार्यक्रम सञ्चालन भएका ४० जिल्लामा गठन भएका २४ हजार ५२६ सामुदायिक संस्थामार्फत रु.११ अर्ब ४६ करोड ९८ लाख ३९ हजार, नवीन सोचमा आधारित ११ जिल्लाका ६३१ सामुदायिक संस्थामार्फत रु.८१ करोड ७५ लाख ८० हजार र सहयोगी संस्था ३९३ मार्फत रु.२ अर्ब ६६ करोड ९८ लाख ९१ हजार खर्च गरेको देखियो । कोषबाट प्राप्त विवरणअनुसार १० जिल्लाका १२ उपपरियोजना सञ्चालन गर्न २०६१/६२ देखि सम्भौता भएकोमा रु.१ करोड ८७ लाख ३८ हजारको ती उपपरियोजना यो वर्षसम्म पनि सम्पन्न भएको देखिएन । यसले गर्दा लगानीबाट प्रतिफल प्राप्त हुने अवस्था छैन । कोषबाट खर्च भएको रकमबाट गरिबी निवारणलाई पुगेको सहयोगको स्थिति र गरिबीको रेखामुनि रहेका जनताको प्रतिशतमा कमी आए नआएको अवस्थाको मूल्याङ्कन गरेको छैन । सञ्चालित कार्यक्रम र सो को उपलब्धि मूल्याङ्कन गरिनुपर्दछ ।

५. **शोधभर्ना** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३७ मा समयमा शोधभर्ना मागको अनुगमन गरी लेखाउत्तरदायी अधिकृतले शोधभर्ना स्थितिको वार्षिक विवरण महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । कोषले पेश गरेको विवरणअनुसार रु.५ करोड ४४ लाख ७० हजार शोधभर्ना लिन बाँकी देखाएकोले समयमा नै शोधभर्ना लिनुपर्दछ ।

६. **स्वीकृतिबेगरको खर्च** - गरिबी निवारण कोष ऐन, २०६३ को दफा ७(ख) मा सञ्चालक समितिले कोषको वार्षिक तथा आवधिक कार्यक्रम र बजेट स्वीकृत गर्ने र दफा २० मा कोषका कार्यकारी निर्देशकले समितिबाट स्वीकृत योजना र कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष कोषले कार्यक्रम अनुगमनमा रु.४ लाख १५ हजार, कार्यालय सञ्चालनमा रु.८ लाख १४ हजार, सामुदायिक संस्था अनुदानमा रु.१० लाख ७३ हजार, सहयोगी संस्था अनुदानमा रु.१७ लाख ४८ हजारसमेत रु.४० लाख ५० हजार स्वीकृतिबेगर खर्च

- गरेको छ । ऐनअनुसार सञ्चालक समितिले स्वीकृत नगरेको योजना तथा कार्यक्रममा खर्च गर्न मिल्ने देखिएन । यस प्रकार खर्च गर्ने परिपाटीमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।
७. **बैङ्क हिसाब मिलान** - कोषको लेखा निर्देशिकाअनुसार प्रत्येक महिना सम्बन्धित बैङ्कबाट विवरण लिई हिसाब मिलान गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षणलाई प्राप्त विवरणअनुसार कोषको नाममा विभिन्न बैङ्कमा ६ खाता रहेको देखिन्छ । लेखापरीक्षणबाट बैङ्क मौज्जात निष्क्रिय रहेको, सेस्ता र बैङ्क खाताअनुसारको मौज्जात फरक परेको देखिएको छ । यससम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
- ७.१ प्राप्त विवरणअनुसार राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क र नेपाल वैङ्कमा रहेका ३ खातामा २०७० श्रावण मसान्तसम्म चेक साट्न बाँकी रु.३ लाख ८० हजार र बैङ्कमा जम्मा भएको स्रोत नखुलेको रु.८ लाख ३० हजार रहेको छ । उक्त रकम यकिन गरी सेस्तामा आम्दानी बाँधनुपर्दछ ।
- ७.२ हाल सञ्चालनमा नरहेका अन्य बैङ्कमा रहेका खातामा रु.३६ लाख १० हजार मौज्जात रहेको छ । विगत वर्षदेखि सञ्चालनमा नआई निष्क्रिय रहेको बैङ्क मौज्जात सञ्चितकोष दाखिला गरी खाता बन्द गर्नुपर्दछ ।
- ७.३ नेपाल सरकारबाट कोषलाई प्राप्त अनुदान रकमबाट विभिन्न सामुदायिक संस्थालाई आय आर्जन तथा पूर्वाधार विकास कार्यको लागि गैरसञ्चालन खाता खोली विगत वर्षदेखि निकासी दिएको रकम सञ्चालन खातामा ट्रान्सफर नभई सोही खातामा नै मौज्जात रहेको रु.१ करोड ५१ लाख १६ हजार सञ्चितकोष दाखिला गरी गैरसञ्चालन खाता बन्द गर्नुपर्दछ ।
- ७.४ विगत वर्षमा सञ्चालित गैरसञ्चालन खातामा मौज्जात रहेको रु.१ करोड ८७ लाख २६ हजार कोषले तयार गरेको आय-व्यय विवरणमा समावेश गरेको छैन । बैङ्क मौज्जात रहेका सबै रकम आय-व्यय विवरणमा समावेश गर्नुपर्दछ ।
८. **बैङ्क ब्याज** - गरिबी निवारण कोष ऐन, २०६३ मा नेपाल सरकारबाट प्राप्त हुने अनुदान रकम तथा विदेशी सरकार वा अन्तर्राष्ट्रिय संस्था वा निकाय वा विदेशी व्यक्तिबाट प्राप्त हुने सहयोग वा अनुदानको रकम नेपाल सरकारको बजेटमा समावेश गरी कोषलाई अनुदानको रूपमा उपलब्ध गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । सञ्चालक समितिको निर्णयबाट नेपाल सरकारबाट निकासी भएको रकम राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कमा वार्षिक ५.५ प्रतिशत ब्याज प्राप्त गर्ने गरी जम्मा गरेकोमा यो वर्षसम्म रु.४ करोड ९१ लाख ४२ हजार ब्याज प्राप्त भएको देखिन्छ । उक्त ब्याज रकमलाई ऐनमा भएको व्यवस्थाअनुरूप नेपाल सरकारको अनुदान रकममा समावेश गरी स्वीकृत कार्यक्रमबमोजिम उपयोग गर्नुपर्दछ ।
९. **यातायात खर्च** - गरिबी निवारण कोष नियमावली, २०६४ अनुसार र सञ्चालक समितिको २०६६।५।१५ को निर्णयले कोषको कामको सिलसिलामा भ्रमणमा जाँदा हवाईजहाज चल्ने ठाउँमा हवाई भाडा, सार्वजनिक यातायात वा बस चल्ने ठाउँमा प्रथम श्रेणीको बस भाडा, ट्याक्सी खर्च र अन्य यातायातको वास्तविक खर्च पाउने व्यवस्था गरेको छ । कोषको काममा भ्रमणमा जाँदा सार्वजनिक यातायात उपलब्ध हुने स्थान र लामो दूरीमा समेत निजी सवारीसाधन प्रयोग गरी प्रतिदिन रु.४ हजारदेखि ९ हजारका दरले रु ५८ लाख ३७ हजार सवारीसाधन भाडाबापत भुक्तानी दिएको छ । यस्तो खर्च नियन्त्रण गरी भ्रमण खर्चलाई मितव्ययी बनाउनु पर्दछ ।
१०. **पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२१ मा खरिद सम्झौताअनुसार आपूर्तिकर्ता परामर्शदाता सेवा प्रदायक वा निर्माण व्यवसायीको ढिलाईका कारणले खरिद सम्झौता बमोजिमको काम सम्झौतामा तोकिएको म्यादमा सम्पन्न हुन नसकेमा निजले सार्वजनिक निकायलाई सम्झौता रकमको दश प्रतिशतमा नवढ्ने गरी साधारणतया प्रतिदिन सम्झौता रकमको ०.०५ प्रतिशतका दरले पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति दिनुपर्ने व्यवस्था छ । कोषबाट तीन परामर्शदातासँग अनुगमन प्रतिवेदन तथा प्रप्रोजल तयार गरी प्रतिवेदन पेश गर्ने गरी सम्झौता भएकोमा सम्झौतामा तोकिएको अवधिभन्दा २६१

दिनसम्म ढिलो गरी प्रतिवेदन बुझाएको र म्याद थपसमेत नभएको अवस्थामा नियमावलीमा भएको व्यवस्थाबमोजिम रु.१४ लाख ३७ हजार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिएको छैन । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

अन्य संस्थातर्फ

नेपाल ट्रष्टको कार्यालय

११. सम्पत्ति व्यवस्थापन - नेपाल ट्रष्ट ऐन, २०६४ को दफा ४ मा यो ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखत स्वदेश वा विदेश जहाँ जे अवस्थामा जुनसुकै व्यक्ति वा संस्थाको नाममा रहेको भए तापनि यो ऐन प्रारम्भ भएपछि त्यस्तो सम्पत्ति स्वतः ट्रष्टको नाममा हस्तान्तरण भएको मानिने र प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि ट्रष्टको सम्पत्तिउपर कुनै व्यक्ति वा संस्थाको कुनै प्रकारको हक वा दाबी नपुग्ने व्यवस्था छ । द्वैधस्वामित्व रहेको काठमाडौँ उपत्यकाभित्रको सामाखुसी, बालाजु, मातातीर्थलगायतका स्थानमा भएको १११ कित्ताको १७५ रोपनी ११ आना १ पैसा क्षेत्रफलको जग्गा मन्त्रिपरिषद्को २०६९।५।११ को निर्णयबमोजिम पूरै जग्गा मोहीकै नाममा दर्ता गर्ने प्रक्रिया सुरु गरेको देखियो । जुन प्रक्रिया ट्रष्ट ऐनसँग मेलखाने देखिएन ।

नेपाल ट्रष्टको कार्यालयबाट तयार पारिएको सम्पत्ति विवरण अभिलेख २०६८।६९ अनुसार १९२ कित्तामा ६ हजार २४४ रोपनी ७ आना १ पैसा ३ दाम जग्गामध्ये पोखरा, भरतपुर, हेटौँडा र काठमाडौँको गोकर्ण, दरबारमार्ग, कालिमाटी, कमलादी, टेकु, लाजिम्पाटलगायतका स्थानमा भवनहरूसमेत रहेको भए तापनि उक्त घरजग्गा, शेयर र अन्य सम्पत्तिसमेतको मूल्याङ्कन भई कुल यथार्थ सम्पत्ति यकिन गरेको छैन ।

१२. लगानी - नेपाल ट्रष्ट ऐन, २०६४ को दफा ५ र नियमावली, २०६५ को नियम (३) मा ट्रष्टको रकम व्यापक र सर्वोत्तम लाभ हुनेगरी शैक्षिक, प्राज्ञिक तथा स्वास्थ्यसम्बन्धी हितमा प्रयोग गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष सम्पत्ति भाडाबाट रु.३ करोड ५० लाख ६६ हजार, नगद लाभांश तथा ब्याज रु.१ करोड ७० लाख ९१ हजार, विविध आम्दानी रु.८० लाख १२ हजार गरी रु.६ करोड १ लाख ६९ हजार आम्दानी र गतवर्षको जिम्मेवारी रु.१४ करोड ५५ लाखसमेत रु.२० करोड ५६ लाख ६९ हजार आयमध्ये रु.५० हजार खर्च कटाई रु.२० करोड ५६ लाख १९ हजार र स्टर्लिङ पौण्ड ४५ हजार ४५ समेत मौज्जात रहेको छ । ट्रष्टले कार्यविधि बनाई मौज्जात रकम ऐन र नियमावलीबमोजिम उपयोग गर्नुपर्दछ ।

● बेरूजू स्थिति - यो वर्ष कार्यालय र मातहत निकायसमेतको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजूको स्थिति देहायअनुसार छः

- सरकारी कार्यालयतर्फ १२ कार्यालयमा रु.१ अर्ब ८८ करोड ४९ लाख ८२ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि ५ कार्यालयले रु.१ अर्ब ७२ करोड ८ लाख ८१ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.१६ करोड ४१ लाख १ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.८१ लाख ३१ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
- अन्य संस्थातर्फ रु.१० लाख ५० हजार बेरूजू देखिएको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

अर्थ मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत १६२ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.९३ अर्ब ५१ करोड ५१ लाख, राजस्वतर्फ रु.२ खर्ब ६१ अर्ब ३८ करोड १९ लाख, धरौटीतर्फ रु.६ अर्ब ९८ करोड ४ लाख र अन्य कारोबारतर्फ रु.१ खर्ब ६ अर्ब ११ करोड ३९ लाखसमेत रु.४ खर्ब ६७ अर्ब ९९ करोड १३ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ।

मन्त्रालयमातहतका सार्वजनिक संस्थान, अन्य संस्था समिति ८ को रु.८ खर्ब ३६ अर्ब ५४ करोड २३ लाख कारोबारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन परीक्षण** – विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन। यससम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
 - १.१ अर्थ मन्त्रालयले सार्वजनिक संस्थानको ऋण तिर्न सक्ने क्षमताको अध्ययन विश्लेषण नगरी लगानी गरेको, प्राविधिक सहायताको लेखापरीक्षण नगराएको, वैदेशिक ऋण रकम परिचालन गर्न नसक्दा प्रतिवद्धता शुल्क तिरेको, स्वीकृत बजेट ऋणात्मक हुने गरी रकमान्तर गरी खर्च गरेको, सञ्चित कोषमध्येको आन्तरिक ऋणको खाता सञ्चालन नेपाल राष्ट्र बैङ्कद्वारा भएको, निजीकरण गरिएका संस्थाबाट सरकारलाई प्राप्त हुनुपर्ने राजस्व प्राप्त नभएको अवस्था विद्यमान छ।
 - १.२ महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको सञ्चित कोषले सही एवं यथार्थ स्थिति चित्रण नगरेको, सार्वजनिक संस्थानबाट साँवा व्याज उठन बाँकी रहेको, ऋण तथा अनुदानको शोधभर्ना समयमा प्राप्त नगरेको, कार्य सञ्चालन कोषको यथार्थ जिम्मेवारी नसारेको, विनियोजित बजेट फ्रिज हुन नदिने उद्देश्यले कार्यसञ्चालन कोषमा मौज्जात राख्ने गरेको छ।
 - १.३ आन्तरिक राजस्व विभागले बक्यौता राजस्व असुल न्यून गरेको, ४ वर्ष भित्रमा कर परीक्षण गरिसक्नुपर्नेमा सीमान्त अवधिमा कर परीक्षण भएको, करदाता विच खरिद/बिक्री कारोबार फरक रहेको, मूल्य अभिवृद्धि करको थ्रेसहोल्डभन्दा बढीको कारोबार गर्दा पनि दर्ता नगरेको, स्वीकृत नर्म्सअनुसार प्रतिलब्धि दर नदेखाएको, अन्तःशुल्कको नपाउने क्रेडिट दिएको, मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिँदा आर्थिक ऐनको व्यवस्थाको परिपालना नगरेको स्थिति छ।
 - १.४ भन्सारतर्फ सबै भाडा बीमा समावेश गरी भन्सार महसुल असुल नगरेको, फरक दरबन्दी लगाई घटी राजस्व असुल गरेको, नपाउने मूल्य अभिवृद्धि कर तथा अन्तःशुल्क छुट दिएको कारण घटी महसुल असुल भएको देखिन्छ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।

२. **समष्टिगत आर्थिक स्थिति** – नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०६९ ले आर्थिक एवं राजस्व नीति, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, आर्थिक स्रोत साधनको बाँडफाँड, मौद्रिक नीति निर्धारण, आय-व्यय, लगानी, भुक्तानी सन्तुलनलगायतको कार्य गर्ने जिम्मेवारी अर्थ मन्त्रालयलाई तोकेको छ। अर्थ मन्त्रालयले समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व कायम गर्न अवलम्बन गरेको नीति कार्यान्वयन पश्चात् देखिएका अवस्था देहायमा उल्लेख गरिएको छ। नेपाल राष्ट्र बैङ्क र केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागले प्रकाशन गरेको तथ्याङ्कअनुसार त्रिवर्षीय योजना (२०६७/६८-२०६९/७०) का केही प्रमुख आर्थिक सूचकहरूको स्थिति निम्नानुसार देखिएको छ:

(प्रतिशतमा)

विषय	योजनाको लक्ष्य	उपलब्धि		
		२०६७/६८	२०६८/६९	२०६९/७०
आर्थिक वृद्धिदर	५.५	३.९	४.५	३.५
रोजगारी वृद्धि दर	३.६	२.९	२.९	२.९
मुद्रा स्थिति दर	७	९.६	८.३	९.९

विषय	योजनाको लक्ष्य	उपलब्धि		
		२०६७/६८	२०६८/६९	२०६९/७०
गरिवीको रेखामुनि रहेको जनसंख्या	२१	२५.२	२४.४	२३.८
कुल राजस्व /ग्राहस्थ उत्पादन	१७.३	१४.६	१६.१	१७.४
कुल खर्च /ग्राहस्थ उत्पादन	२५.८	२१.६	२२.१	२०.९
चालु खर्च /ग्राहस्थ उत्पादन	१५	१२.५	१५.९	१४.५
पूँजीगत खर्च/ग्राहस्थ उत्पादन	९.२	९.१	६.२	६.३
वैदेशिक अनुदान/ग्राहस्थ उत्पादन	४.४	३.४	२.७	२.१
व्यापार घाटा/ग्राहस्थ उत्पादन	२०	२४.१	२५.२२	२८.२
विप्रेषण आम्दानी /ग्राहस्थ उत्पादन	-	१८.५	२३.४	२५.५
निकासी/ग्राहस्थ उत्पादन	-	४.७	४.८	४.५
आयात/ग्राहस्थ उत्पादन	-	२८.८	३०.१	३२.७
बजेट घाटा/ग्राहस्थ उत्पादन	-	३.६	३.५	३.८

२.१ गार्हस्थ्य उत्पादनसँग तुलना गर्दा कुल खर्च, चालु खर्चको प्रतिशत औषतमा २१.५ र १४.३ प्रतिशत रहेको छ । पूँजीगत खर्च गार्हस्थ्य उत्पादनको ९.२ प्रतिशत हुने लक्ष्य निर्धारण भएपनि सोअनुसार खर्च हुन सकेको देखिएन । वैदेशिक अनुदान गार्हस्थ्य उत्पादनको ३.४ प्रतिशतबाट २.१ प्रतिशतमा भरेको छ । व्यापार घाटा गार्हस्थ्य उत्पादनको २० प्रतिशतमा सीमित गर्ने लक्ष्य रहे पनि बढेर २८.२ प्रतिशत पुगेको छ । विगत तीन वर्षमा लक्ष्यअनुसार आर्थिक वृद्धि दर हासिल हुन सकेको देखिदैन ।

मुद्रा स्फीति दर त्रिवर्षीय योजनाअनुसार ७ प्रतिशतमा सीमित राख्ने लक्ष्य रहेपनि औसतमा ९.२६ प्रतिशत रहेकोले मंहगी नियन्त्रण हुन सकेको छैन । विप्रेषण आय प्रतिको निर्भरता बढ्दो छ । चालु खर्च बढेको र पूँजीगत खर्च घटेको छ । उच्च दरले आयात बढेको छ भने निकासी घट्दो छ । समग्रमा योजनाको लक्ष्य अनुसार प्रगति हासिल हुन नसकेको र प्रमुख आर्थिक सूचकहरूको स्थिति सन्तोषजनक देखिदैन ।

२.२ त्रिवर्षीय योजनाले प्रक्षेपण गरेको राजस्वको १७.३ प्रतिशतको लक्ष्य हासिल गरेको छ । राजस्वको सुधारोन्मुख स्थितिलाई दृष्टिगत गरी राजस्व वृद्धिको गुञ्जायस रहेको क्षेत्रमा थप ध्यान दिनुपर्दछ ।

३. **खर्च व्यवस्थापन** – सरकारी स्रोतको उच्चतम उपयोग गरी चालु खर्चमा नियन्त्रण र पूँजीगत खर्चमा वृद्धि गरेर पूर्वाधार विकास एवं राष्ट्रिय गौरवका आयोजना तोकिएको समयमा सम्पन्न गरी लक्षित वर्गमा प्रतिफल पुऱ्याउने नीति लिएको भए पनि चालु खर्चमा मितव्ययिता अपनाई नियन्त्रण गर्न नसकेको, पूँजीगत खर्च एवं वैदेशिक सहायता परिचालन गर्ने क्षमताको पूर्ण उपयोग गर्न नसकेको अवस्था छ ।

(रु.दश लाखमा)

विवरण	२०६७/६८			२०६८/६९			२०६९/७०		
	विनियोजन	खर्च	प्रतिशत	विनियोजन	खर्च	प्रतिशत	विनियोजन	खर्च	प्रतिशत
चालु खर्च	१९०३१९	१७०२९५	८९.४८	२१५८५७	२४३४६०	११३	२७९०११	२४७४५५	८८.६९
पूँजीगत	११३०९६	८८३६४	७८.१२	७३७९४	५२३२८	७०.७१	६६१३५	५४५९८	८२.५५
वैदेशिक अनुदान	६५३४४	४५९२२	७०.२७	७०१३२	४०८१०	५८.१९	४६९८९	३५२३०	७४.९७
वैदेशिक ऋण	२२२३१	१२०७५	५४.३१	२९६५४	११०८३	३७.३७	२५८३५	११९६९	४६.३२
कुल वैदेशिक सहायता	८७५७५	५७९९७	६६.२२	९३७८६	५१८९३	५२.००	७२८२४	४७१९८	६४.४८
आन्तरिक ऋण	३३६८०	४२५१५	१२६.२३	३७४१०	३६४१८	९७.६१	३८०००	१९०४२	५०.११

३.१ उपर्युक्त तालिकाअनुसार पूँजीगत खर्च बजेटको तुलनामा २०६७/६८, २०६८/६९ र २०६९/७० मा क्रमशः ७८.१२ प्रतिशत, ७०.७१ प्रतिशत, ८२.५५ प्रतिशत रहेको छ । तर विगत तीन वर्षको पूँजीगत खर्च तुलना गर्दा २०६७/६८ भन्दा २०६८/६९ मा ४०.७८ प्रतिशतले घटेको र २०६८/६९ भन्दा २०६९/७० मा ४.३३ प्रतिशतले बढेको छ । विगत वर्षको तुलनामा पूँजीगत खर्च घट्नुले विकास गतिविधि सञ्चालन नहुने भई समग्र आर्थिक वृद्धिमा समेत असर पुऱ्याएको छ ।

३.२ वैदेशिक सहायताको उपयोग अनुमानको तुलनामा २०६७/६८, २०६८/६९ र २०६९/७० मा क्रमशः ६६.२२ प्रतिशत, ५२ प्रतिशत र ६४.४८ प्रतिशत भएबाट वैदेशिक सहायताको परिचालन न्यून देखिएको छ । जसले गर्दा पूर्वाधार विकास एवं निर्माणमा अपेक्षित नतीजा प्राप्त गर्न नसकेको अवस्था छ ।

स्रोत साधन एवं लगानीको उपयोग उत्पादनमूलक क्षेत्रमा हुन नसकेको कारणले रोजगारीको अवसर सिर्जनामा प्रत्यक्ष असर परेको र रोजगारीको अवसरमा आएको न्यूनताका कारणले कुल गार्हस्थ उत्पादनमा समेत असर परेको छ । तसर्थ समष्टिगत आर्थिक दायित्व कायम गर्ने चरहरूको लेखाजोखा गरी सूचकाङ्कहरूको निर्धारण र निर्धारित सूचकाङ्कहरूको प्राप्तिका लागि नीतिगत एवं कार्यगत व्यवस्थापनमा ध्यान पुऱ्याउनुपर्दछ ।

३.३ निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ३९ ख मा नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको मितिभन्दा पछि नियुक्त हुने निजामती कर्मचारीलाई उपदान तथा निवृत्तिभरण दिने प्रयोजनको लागि नेपाल सरकारले छुट्टै उपदान तथा निवृत्तिभरण कोष खडा गर्ने र त्यस्ता कर्मचारीको मासिक तलबबाट दश प्रतिशतका दरले रकम कट्टी गरी सो रकममा नेपाल सरकारले मासिक तलबको १० प्रतिशत बराबरको रकम थप गरी हुन आउने रकम कोषमा जम्मा गर्ने व्यवस्था छ । उक्त व्यवस्था सरकारको दीर्घकालीन दायित्वलाई अनुमानयोग्य बनाउन गरिएको हो । तर हालसम्म यस्तो कोषको व्यवस्था हुन नसकेको कारणले सरकारलाई निवृत्तिभरण खर्चको भार प्रत्येक वर्ष वृद्धि हुँदै गएको देखिन्छ । निवृत्तिभरण खर्च २०६७/६८ मा रु.६ अर्ब ८२ करोड ४० लाख, २०६८/६९ मा रु.११ अर्ब ५४ करोड ४५ लाख र २०६९/७० मा रु.१५ अर्ब पुगेको छ । यसरी निवृत्तिभरण खर्च २०६७/६८ को तुलनामा २०६९/७० मा ११९.८१ प्रतिशत वृद्धि भएको छ । निवृत्तिभरण खर्च कुल राजस्वको ५ प्रतिशत एवं कुल चालु खर्चको ६ प्रतिशत पुगेकोले भविष्यमा अझै वृद्धि भई सरकारले सम्भाव्य दायित्व व्यहोर्न नसक्ने अवस्था सिर्जना हुने तथ्यलाई विचार गरी योगदानमूलक निवृत्तिभरणको अवधारणालाई कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ ।

४. **निष्क्रिय संस्थामा लगानी** – सरकारी खर्चमा मितव्ययिता कायम गर्ने निर्देशिका, २०६८ मा वार्षिक बजेटमा व्यवस्था भएदेखिबाहेक सार्वजनिक संस्थानमा शेयर तथा ऋण लगानी नगर्ने उल्लेख छ । यो वर्ष अन्य शीर्षकबाट विविध लगानी शीर्षकमा रकमान्तर गरी निष्क्रिय रहेका नेपाल औषधि लिमिटेड, नेपाल मेटल कम्पनी, जनकपुर चुरोट कारखाना, गोरखकाली रबर उद्योग र नेपाल ओरियन्ट म्याग्नेसाइटमा रु.१ अर्ब ७९ करोड ३९ लाख तलब भत्तालगायतका प्रशासनिक खर्च गर्ने प्रयोजनको लागि उपलब्ध गराएको छ । उक्त संस्थाहरूको गत वर्षसम्म नेपाल सरकारलाई बुझाउन बाँकी भाखा नाघेको साँवा रु.१ अर्ब २५ करोड ५० लाख तथा सोको व्याज असुल नभई बाँकी रहेको स्थितिमा पुन यो वर्षसमेत ऋण लगानी गरेको देखियो । संस्थाको ऋण तिर्न सक्ने क्षमताको अध्ययन विश्लेषण नगरी ऋण प्रवाह गर्ने विद्यमान परिपाटी उपयुक्त नभएकोले सोउपर नियन्त्रण गरिनुपर्दछ ।

५. **जमानत ऋण** – ऋण तथा जमानत ऐन, २०२५ को दफा ४(१) बमोजिम नेपाल सरकारले स्वीकृत विकास योजनामा समावेश भएका आयोजनाका लागि वा नेपाल वायुसेवा निगमका लागि नयां हवाईजहाज खरिद गर्नको लागि जमानत दिन सक्ने व्यवस्था छ । नेपाल आयल निगमलाई मन्त्रपरिषद्को निर्णयानुसार नेपाल सरकार जमानत बसी यो वर्ष कर्मचारी संचयकोषबाट रु.१ अर्ब र नागरिक लगानी कोषबाट रु.४ अर्ब समेत रु.५ अर्ब ऋण उपलब्ध गराएको छ । उक्त रकम समेत २०७०/१२१ सम्ममा दुवै संस्थाबाट रु.१८ अर्ब ७८ करोड उपलब्ध गराइसकेको विवरण प्राप्त भएको छ । यसैगरी गोरखकाली रबर उद्योग समेत विभिन्न २५ संस्थालाई जमानतमा उपलब्ध गराएको भाखा नाघेको सावां व्याज रु.२ अर्ब ५ करोड ४४ लाख अद्यापि असुल गरेको छैन । जमानत पत्रमा ऋणको व्याज नेपाल सरकारले तिरिदिने, निर्धारित समयमा सम्बन्धित संस्थाले ऋणको साँवा चुक्ता गर्न नसकेमा नेपाल सरकारले भुक्तानी गरिदिने र यसरी प्रवाह गरेको ऋणको निमित्त कर्जा नोक्सानीको व्यवस्था गर्नु नपर्ने जस्ता कुरा उल्लेख छ ।

नेपाल वायुसेवा निगमलाई पनि जहाज खरिद कार्यको लागि नेपाल सरकार जमानत बसी कर्मचारी संचय कोषबाट रु.१० अर्ब ऋण उपलब्ध गराएको छ । स्वायत्त रूपले सञ्चालित संस्थाको वास्तविक आर्थिक स्थितिको विश्लेषण गरी ऐनको व्यवस्थाअनुसार जमानतमा ऋण प्रवाह हुनुपर्नेमा सो नभएबाट जमानतमा उपलब्ध गराएको ऋणको अनावश्यक दायित्व नेपाल सरकारमा स्थानान्तरण हुने र सरकारको सम्भाव्य दायित्व बढ्दै गएको छ ।

६. **बैदेशिक ऋणको उपयोग** – दातासँग सम्झौता गर्दा उपयोग गर्न सक्ने रकममात्र कबुलियत गर्नुपर्नेमा उपयोग क्षमताको यकिन नगरी ऋण लिएको कारण यो वर्ष नेपाल सरकारले विदेशी दातृनिकायसँग भएको सम्झौता अनुसार ऋण रकम परिचालन नगरी निम्नानुसारको प्रतिबद्धता शुल्क रु.५ करोड ९२ लाख अनावश्यक रूपमा तिर्नुपरेको छ ।

आयोजनाको नाम	दाताको नाम	प्रतिबद्धता शुल्क		
		मुद्रा	रकम	रु.लाखमा
उपल्लो त्रिशुली ३ए २२० के.भी.जलविद्युत आयोजना	चीन	आरएमबी	७४२३७०	१,०४
उपल्लो त्रिशुली ३ए जलविद्युत आयोजना	चीन	आरएमबी	२२८२०७	३,१९
१५ सडक आयोजना	भारत	अमेरिकी डलर	१७३२१०	१,५८
मेलम्ची खानेपानी आपूर्ति आयोजना	एनडीएफ	युरो	१००८९	११
जम्मा				५,९२

७. **कार्यक्रम कार्यान्वयन** –ग्रामिण वित्त क्षेत्र विकास क्लस्टर कार्यक्रम अन्तर्गत कृषि विकास बैङ्कलाई रु.१२ करोड ११ लाख, ऋण असुली न्यायाधिकरणलाई रु.९२ लाख, नेशनल वैकिक इन्स्टीच्यूटलाई रु.२ करोड ८० लाख र साना किसान विकास बैङ्क लिमिटेडलाई रु.१८ करोड ७७ लाख समेत रु.३७ करोड २० लाख निकासी उपलब्ध गराएको छ । दातृ निकायले सोभै भुक्तानी गरेको समेत यो वर्षसम्ममा कुल रु.५० करोड ८ लाख खर्च भएको विवरण पेश भएको छ । आयोजनाको काम २०७० मार्गसम्म सम्पन्न गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था छ । आयोजना अन्तर्गत २०६७ जेठसम्ममा लघु वित्त ऐन तयार गर्ने, २०६८ मार्गसम्ममा नेपाल राष्ट्र बैङ्कले लघु वित्त संस्थालाई इजाजत दिने र अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण गर्ने, २०७० मार्गसम्ममा कृषि विकास बैङ्कको निजीकरण तथा ग्रामीण विकास बैङ्कको मर्जर गर्ने र नेपाल वैकिक तालिम संस्थाले २०६७ पौषबाट दीर्घकालीन मान्यता प्राप्त डिप्लोमा डिग्री कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने लक्ष्य तोकिएकोमा ती कामहरु अद्यापि सम्पादन हुन सकेको छैन । निर्धारित समयमा लक्ष्यअनुसारको कार्यक्रम सञ्चालन गरी आयोजनाको उद्देश्य प्राप्त तर्फ पहल हुनुपर्दछ ।

८. **भैपरी खर्च** –आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३५(२) ले खर्च गर्ने वा खर्चको निकासी दिने अधिकार प्राप्त अधिकारीले रकम स्वीकृत बजेटभित्र र सम्बन्धित खर्च शीर्षकमा पर्छ र खर्च गर्न बाँकी छ भन्ने कुरालाई समेत विचार गरी खर्च गर्ने र खर्च गर्न निकासी दिनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । तर मन्त्रालयले भैपरी शीर्षकबाट पटके निर्णयको आधारमा विभिन्न निकायको मागअनुसार नयां तथा थप ४९७ कार्यक्रमको लागि यो वर्ष रु.८ अर्ब १७ करोड ५० लाख निकासी गरेको विवरण पेश गरेको छ । त्यसमध्ये रु.६० करोड ११ लाख ६१ हजार सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रम, रु.४० करोड ५४ लाख ६६ हजार माध्यमिक/निम्न माध्यमिक विद्यालय अनुदान, रु.५० करोड पशुपति क्षेत्र विकास कोष, रु.१२ करोड ५० लाख शान्ति कोष, रु.७ करोड लुम्बिनी विकास कोषलाई उपलब्ध गराएको छ । साथै जेष्ठ नागरिक, अशक्त, अपाङ्ग, लोपोन्मुख जातिको लागि रु.१ अर्ब १६ करोड ६३ लाख, सामाजिक सुरक्षा कोषको लागि रु.२० करोड, मध्य पहाडी लोकमार्गलाई रु.२५ करोड, ग्रामीण खानेपानी तथा सरसफाइ कोषलाई रु.२० करोड र सशस्त्र प्रहरी बललाई रु.२९ करोड ९० लाख उल्लेखनीय देखिन्छ । सम्बन्धित बजेट उपशीर्षकमा पर्याप्त बजेट व्यवस्था गरी भैपरी शीर्षकबाट अनियन्त्रित ढंगले खर्च गर्ने गराउने कार्य नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

९. **राजस्व छुट** – आर्थिक ऐन, २०६८ को दफा १८ ले प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएता पनि नेपाल सरकारले कानून बमोजिमको प्रचलित दस्तुर, शुल्क, महसुल र करका दरहरु घटाउन बढाउन वा आंशिक वा पूर्ण छुट दिन सक्ने व्यवस्था गरेको छ । सो बाहेक साल बसाली आर्थिक ऐनले मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, अन्तःशुल्क ऐन तथा भन्सार ऐन बमोजिम तोकिएका दरबन्दीमा लाग्ने कर महसुल छुट दिने व्यवस्था गरेको छ । यो वर्ष मन्त्रालयले आर्थिक ऐन, २०६८ को दफा १८ प्रयोग गरी स्वास्थ्य सामग्री र उपकरण, सवारी साधन, विद्युतीय तथा उर्जा जस्ता सामग्री आयात गर्ने १२८ संस्थालाई विभिन्न मुद्राको बीजक मूल्यमा छुट दिएको प्राप्त विवरणमा उल्लेख छ । यसरी दिएको छुट सन्दर्भमा रकमगत विवरणसहित आयातकर्ताको

अभिलेख राखी राजस्व छुटको तुलनात्मक विश्लेषण गर्न सकिने आधार तयार गर्नुपर्नेमा रकमगत अभिलेख राखेको देखिएन ।

सरकारले प्रत्येक वर्ष आय-व्यय विवरणको अभिन्न अङ्गको रूपमा कर प्रणालीअन्तर्गतको राजस्व छुटको विवरण बजेट वक्तव्यसँगै पेश गर्ने अर्न्तराष्ट्रिय असल अभ्यास रहेको छ । उक्त विवरणमा संस्थागत र व्यक्तिगत करदातालाई आयकर, भन्सार, मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तःशुल्क छुट दिएको कारण राजस्वमा हुन गएको कमीको रकमगत विवरण समावेश हुनुपर्ने देखिन्छ । मन्त्रालयबाट राजस्व छुटको रकमगत विवरण उपलब्ध हुन सकेन । भन्सार विभागको आसिकुडालगायत अन्य स्रोतबाट जानकारी भएसम्मको आधारमा यो वर्ष देहायअनुसारको संस्था, वस्तु तथा सेवा प्रयोजनमा रु.२४ अर्ब ४२ करोड ८५ लाख राजस्व छुट दिएको देखिन्छ ।

(रु.लाखमा)

क्र.सं.	छुटको प्रयोजन	छुट भएको राजस्व	सि.नं.	छुटको प्रयोजन	छुट भएको राजस्व
१.	कूटनीतिक नियोग र यु.एन एजेन्सी	६५,२५	१३.	फर्मासिटिकलको कच्चा पदार्थ	३७,४८
२.	वैदेशिक सहायतामा सञ्चालित लगायतका परियोजना	१८,१९	१४.	औषधि	२,७१,८०
३.	नेपाली सेना र प्रहरीको पैठारी	८२,१०	१५.	मेडिकल उपकरण	२२,७२
४.	तोरी गोडा र तेल मीलले आयात गर्ने कच्चा तेल	१,१९,७९	१६.	चिनी (मूल्य अभिवृद्धि कर)	५१,७१
५.	विद्युत विकास विभागको सिफारिसमा विद्युत उत्पादन उपकरण, पार्टस	१,००,९५	१७.	कटन सारी, लुंगि, चुरा, टिका स्यानेटरी प्याड, टाबेल र प्लाष्टिक च्यापर	४२,३१
६.	कृषि प्रयोजनको ट्र्याक्टर	६२,९६	१८.	जुट मिल प्रयोजनको पैठारी	४२,४५
७.	कृषि तथा पशु उत्पादन	५,२३,८४	१९.	हवाइजहाजका पार्टहरू	२५,६९
८.	कृषि सामग्री मेसिनरी	१२,०२	२०.	कस्मिरी यार्न र उन	१८,८४
९.	रासायनिक मल	१,७०,२०	२१.	जेनेरेटर सेट	२५,८२
१०.	दाना उद्योगले आयात गर्ने कच्चा पदार्थ	३,५०,४०	२२.	प्रिन्टेड किताब र न्युज प्रिन्ट पेपर	३४,७९
११.	नुन, कपास	५०,०७	२३.	अन्य मेसिनरीमा (मूल्य अभिवृद्धि कर)	२१,२२
१२.	एल.पी.जी.ग्यास र मट्टितेल	२,७५,१२	२४.	सोलार ब्याट्री	१७,१३
जम्मा:-					२४,४२,८५

यसैगरी घीउ, तेल, मोबाइल निर्यात लगायतमा रु.७ अर्ब १ करोड ७७ लाख मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्तासमेत उपलब्ध सूचनाको आधारमा सरकारको रु.३१ अर्ब ४४ करोड ६२ लाख राजस्व न्युन हुन गएको देखिन्छ ।

यस सम्बन्धमा देखिएका उल्लेखनीय व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- ९.१ घीउ तेलतर्फ अधिकांश उद्योगले दानाबाट तेल उत्पादन गर्दा उत्पादन लागत बढी हुने आधार लिई उद्योगको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता बढाउन मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिने नीति लिएको छ । तर अधिकांश उद्योगले तेल उत्पादनका ६ चरण मध्ये ५ चरणका प्रक्रिया विदेशमा सम्पादन भएको कच्चा तेल आयात गरी सामान्य प्रशोधन पश्चात् बिक्री गरेको आधारमा रु.१ अर्ब ३० करोड २५ लाख ६० हजार मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता लिएका छन् ।
- ९.२ मोबाइलतर्फ औपचारिक माध्यमबाट पैठारी हुने प्रक्रियालाई बढावा दिने उद्देश्यले मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिने व्यवस्थाअन्तर्गत रु.३६ करोड ९२ लाख ६३ हजार मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता गरेको देखिन्छ । हाल सबैजसो मोबाइल उत्पादकहरूको अधिकृत बिक्रेता नियुक्त भई निजमार्फत पैठारी एवं बिक्री कारोबार सञ्चालन भैरहेको र मोबाइलमा भन्सार महसुल पनि नलाग्ने अवस्थामा मूल्य अभिवृद्धि कर ६० प्रतिशत फिर्ता दिने नीतिको निरन्तरता सम्बन्धमा पुनरावलोकन हुनुपर्ने देखिन्छ ।

- ९.३ चिनीतर्फ यो वर्ष रु.५१ करोड ७१ लाख ३६ हजार मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिएको देखिन्छ । किसानहरूले उखुको उचित मूल्य प्राप्त गर्न भन्ने उद्देश्यले उक्त नीति कार्यान्वयन ल्याइएकोमा यथार्थ रूपमा किसानले त्यसको फाइदा प्राप्त गरे नगरेको अध्ययन भएको छैन । साथै सो को अभिलेख समेत राख्ने व्यवस्था छैन ।
- ९.४ आधारभूत आवश्यकताका खाद्यान्न सस्तो सुलभ मूल्यमा आपूर्ति व्यवस्था मिलाउन कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनमा राजस्व छुट दिने शुल्क, महसुल असुल नगर्ने व्यवस्था अनुसार यसवर्ष रु.५ अर्ब २३ करोड ८४ लाख राजस्व छुट भएको छ । उक्त छुटको कारणले स्वदेशी कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनमा परेको प्रभाव अध्ययन भएको छैन ।
- ९.५ आर्थिक ऐन, २०६८ मा दाना उद्योगले पैठारी गर्ने मकै, भटमासको पिना लगायतका मालवस्तुमा भन्सार तथा मूल्य अभिवृद्धि कर छुट दिने व्यवस्था रहेको छ । जसअनुसार यो वर्ष रु.३ अर्ब ५० करोड ४० लाख राजस्व छुट भएको छ । यसरी राजस्व छुटमा आयात भएका ती मालवस्तुहरू पशुपक्षीको दाना बनाउने प्रयोजनमा नै उपयोग भएको आश्वस्त हुने अवस्था छैन ।
- ९.६ आर्थिक ऐन, २०६८ को व्यवस्था अनुरूप घ्यू, तेल उद्योगले तोरी, भटमास, सुर्यमुखीको गोडा तथा कच्चा तेल आयात गर्दा स्वदेशी उद्योगको प्रतिस्पर्धी क्षमता अभिवृद्धि गर्न भन्सार छुट दिने व्यवस्था छ । उक्त व्यवस्था अनुरूप यो वर्ष रु.१ अर्ब १९ करोड ७९ लाख राजस्व छुट भएको छ । उक्त राजस्व छुटको परिणामस्वरूप ती उद्योगले उपभोक्तालाई कम मूल्यमा घ्यू, तेल उपलब्ध गराउनुपर्नेमा विदेशबाट आयातित प्रशोधित तेलले बजारको महत्वपूर्ण हिस्सा ओगटी रहेको अवस्था छ । जसले छुटको सकारात्मक प्रभाव परेको स्थितिलाई इंगित गर्दैन ।
- ९.७ आर्थिक ऐन, २०६८ बमोजिम विद्युत विकास विभागको सिफारिसमा जल विद्युत उत्पादन, प्रसारण, वितरण, सञ्चालन वा सम्भारको लागि आवश्यक पर्ने नेपालमा उत्पादन नहुने निर्माण उपकरणहरू, मेसिनरी औजारहरूमा भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर छुट हुने व्यवस्था छ । सोहीबमोजिम यो वर्ष रु.१ अर्ब ९५ लाख राजस्व छुट भएको छ । विद्युत विकास विभागबाट नेपालमा उत्पादन हुने मालवस्तुलाई पनि नेपालमा उत्पादन नहुने भनी सिफारिस भएको अवस्था छ ।
- ९.८ कृषि प्रयोजनको लागि पैठारी गरिने ट्र्याक्टरमा मूल्य अभिवृद्धि कर छुट दिने व्यवस्था रहेको छ । त्यस व्यवस्था अन्तर्गत कृषि प्रयोजन उल्लेख गरी यो वर्ष रु.४ अर्ब ६२ करोड ६४ लाख मूल्यका ट्र्याक्टर पैठारी भएको र सोबापत रु.६२ करोड ९६ लाख मूल्य अभिवृद्धि कर छुट भएको छ । यसप्रकार छुट सुविधा उपयोग गरी पैठारी भएका ती ट्र्याक्टरहरू कृषि प्रयोजनमा नै प्रयोग भएको आश्वस्त हुने अवस्था छैन । यस सम्बन्धमा अनुगमन समेत हुने गरेको छैन ।
- ९.९ आर्थिक ऐन, २०६८ मा व्यवस्था भएबमोजिम कूटनीतिक नियोग, लगायत संयुक्त राष्ट्रसंघीय संस्थाहरूले प्रयोग गर्ने वस्तु तथा सेवाहरूमा भन्सार महसुल, मूल्य अभिवृद्धि कर लगायतको राजस्व छुट हुने व्यवस्था अनुरूप यसवर्ष रु.६५ करोड २५ लाख राजस्व छुट दिएको छ ।
- ९.१० आर्थिक ऐन २०६८, मूल्य अभिवृद्धि कर समूह ११ को दफा १० तथा सोही ऐनको भन्सार महसुलसम्बन्धी दफा १५ को उपदफा २(५) (आ) मा सौर्य शक्तिबाट विद्युत उत्पादन गर्ने उपकरण, तिनका पार्टपुर्जा, सोलार फोटोभोल्टिक ट्युबलर ब्याट्रीलगायतका सामानमा वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्रको सिफारिसमा १ प्रतिशत भन्सार महसुल लिई मूल्य अभिवृद्धि कर पूरै छुट दिने व्यवस्था रहेको छ । यस वर्ष विभिन्न भन्सार कार्यालयहरूबाट रु.५९ करोड ४२ लाख मूल्यका सोलार फोटोभोल्टिक ट्युबलर ब्याट्रीलगायतका सामानहरू पैठारी भएकोमा आर्थिक ऐनको प्रावधानबमोजिम रु.१७ करोड १३ लाख राजस्व छुट भएको छ । ट्युबलर ब्याट्रीहरू सोलारमा मात्र नभई इन्भर्टरमा समेत प्रयोग भइरहेको अवस्था छ । जसले गर्दा सौर्य ऊर्जालाई प्रोत्साहन गर्न छुटको सदुपयोग भएको छ भन्न सकिएन । भन्सार तथा मूल्य अभिवृद्धि कर छुटमा पैठारी भएका ती ब्याट्रीहरू कुन प्रयोजनमा प्रयोग भएको छ भन्ने सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायबाट अनुगमनसमेत भएको छैन ।
- ९.११ वैदेशिक सहायतामा सञ्चालन हुने आयोजनामा निर्माण कार्य प्रयोजनका लागि सम्भौतामा व्यवस्था भए बमोजिम आयात गर्ने निर्माण सामग्रीमा नेपाल सरकारको निर्णयबाट भन्सार महसुल, कर, शुल्क छुट दिने व्यवस्था छ । आयोजनाको माप्टर लिष्ट स्वीकृत हुने र माप्टर लिष्टमा समावेश भएका सामग्री कतिपय

आयोजनामा पटके रुपमा र कतिपयमा एकमुष्ट स्वीकृति लिएर विभिन्न भन्सार नाकाबाट आयात गर्ने गरेको देखियो । यस व्यवस्थाअनुरूप छुट दिएको कारण राजस्वमा रु.१८ करोड १९ लाख कमी आएको छ । यस्ता सुविधामा आयात हुने सामग्रीमा लाग्ने राजस्व छुट रकमको अभिलेख राख्ने, राजस्व छुट दिएको रकम आयोजनाको लगानीमा समावेश गर्ने गरेको छैन । छुटमा आयातित सामान सम्बन्धित आयोजनामा नै उपयोग भएको सुनिश्चतता गर्ने प्रणाली नहुदा सदुपयोग भएको भन्न सकिएन ।

९.१२ आयोडिन युक्त नुन र आधारभूत आवश्यकताको कपास लगायतमा राजस्व छुट दिएकोमा यसवर्ष रु.५० करोड ७ लाख राजस्व कमी हुन गएको छ ।

राजस्व छुटको उद्देश्य अनुरूप उपलब्धि हासिल भए नभएको विश्लेषण, विद्यमान राजस्व छुट प्रणालीको पुनरावलोकन, छुटको कारण गुमेको राजस्वसम्बन्धी विस्तृत विवरण व्यवस्थापिकासमक्ष बजेट वक्तव्यसँगै पेश गर्ने अन्तरराष्ट्रिय असल अभ्यासको अनुशरण गर्न जरुरी देखिएको छ ।

राजस्व छुट
यो वर्ष संस्था, वस्तु तथा सेवा प्रयोजनमा रु.२४ अर्ब ४२ करोड ८५ लाख राजस्व छुट दिएको र घीउ, तेल, मोबाइल निर्यात लगायतमा रु.७ अर्ब १ करोड ७७ लाख मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्तासमेत रु.३१ अर्ब ४४ करोड ६२ लाख राजस्व न्युन हुन गएको देखिन्छ ।

१०. **निजीकरण** – सरकारी संस्थानहरु निजीकरण गर्दै जाने उद्देश्य अनुरूप निजीकरण ऐन, २०५० जारी भएपछि निजीकरण कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न अर्थ मन्त्रालयअन्तर्गत निजीकरण समिति रहेको छ । आवधिक योजनाको उद्देश्य अनुरूप ६६ संस्था निजीकरण गर्ने लक्ष्य रहेकोमा यो वर्षसम्म ३० सार्वजनिक संस्थान निजीकरण भएको छ । निजीकरण सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१०.१ निजीकरण भइसकेका संस्थाहरुबाट सरकारलाई प्राप्त हुनुपर्ने बाँकी किस्ता, सम्झौताको शर्तबमोजिम लाग्ने ब्याज तथा हर्जाना गणना गरी निजीकृत संस्थानहरुको वेगलावेगलै अभिलेख खडा गर्नुपर्दछ । निजीकरण समितिले असुल हुन बाँकी रकम राजस्वको आर्थिक विवरणमा लगत कायम गरी प्रत्येक वर्ष अद्यावधिक गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्नेमा लेखापरीक्षणको लागि आर्थिक विवरण पेश नगरेको र निजीकरण भएका संस्थाहरुबाट नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुन बाँकी किस्ता, ब्याज तथा हर्जानाको विवरण प्राप्त नभएको व्यहोरा औल्याउदै आएकोमा स्थिति यथावत् छ ।

१०.२ विगत वर्षहरुमा निजीकरण भइसकेको मध्ये लुम्बिनी चिनी कारखानाबाट यो वर्षसम्मको रु.५२ लाख ६५ हजार, नेपाल रोजिन एण्ड टर्पेन्टाइन कम्पनीबाट रु.२ करोड ९३ लाख, रघुपति जुट मिलबाट रु.१३ करोड ६७ लाख र कृषि चुन उद्योगबाट रु.३२ लाख किस्ता, ब्याज तथा हर्जानास्वरूप नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुनुपर्ने व्यहोरा उल्लेखनीय देखिएको छ । सोबाहेक अन्य निजीकरण भएका संस्थाबाट प्राप्त हुनुपर्ने रकम समेत अद्यापि प्राप्त भएको छैन ।

११. **सरकारी आय** – अर्थ मन्त्रालयमातहतका कार्यालयले प्रचलित कानूनअनुसार प्रत्येक वर्ष असुल गर्नुपर्ने सरकारी आय समयमा असुल नगरी यस वर्षको अन्तसम्म निम्नबमोजिम रु.८४ अर्ब ८० करोड ७० लाख बक्यौता जिम्मेवारी सारेका छन्:

(रु.लाखमा)

कार्यालय	२०६८/६९ सम्मको जिम्मेवारी	लगत मिनाहा कट्टा	२०६९/७० मा असुली	२०६८/६९ सम्मको बाँकी	२०६९/७० को थप	२०६९/७० सम्मको जम्मा बाँकी
महालेखा नियन्त्रक कार्यालय	३१,९४,८७		१,८४,९०	३०,०९,९७	२१,७२,६९	५१,८२,६६
आन्तरिक राजस्व कार्यालयहरु	२५,५९,३५	१,४१,५९	१८,७६	२३,९९,००	८,९९,१२	३२,९८,१२
जम्मा	५७,४४,२२	१,४१,५९	२,०३,६६	५४,०८,९७	३०,७१,८१	८४,८०,७८

दृष्टव्य – आन्तरिक राजस्व कार्यालयले गत वर्षको जिम्मेवारी रु.२५ अर्ब ३६ करोड २५ लाख सार्नुपर्नेमा रु.२५ अर्ब ५९ करोड ३५ लाख सारेकोले रु.२३ करोड १० लाख जिम्मेवारीमा फरक परेको छ ।

११.१ भाखा नाघेको साँवा, ब्याज असुल गर्न बीजक जारी गर्ने कार्य सुरु गरे तापनि असुली कार्य प्रभावकारी हुनसकेको देखिँदैन । ऋण सम्झौता तथा तमसुकमा भएको साँवा फिर्ता तथा ब्याज भुक्तानी गर्ने समय

तालिकाअनुसार ऋण लिएको संस्थाले साँवा फिर्ता तथा ब्याज बुझाएको देखिएन । जसले गर्दा संस्थाहरूबाट प्राप्त हुनुपर्ने साँवा र ब्याज रकम बढ्दै गई रु.५१ अर्ब ८२ करोड ५८ लाख पुगेको छ । भाखा नाघेका साँवा ब्याज बाँकी राख्नेमा खारेज भएका, बिक्री तथा भाडामा गएका, अस्तित्व समाप्त भएका र निष्क्रिय संस्थाहरू पनि रहेका छन् । भाखा नाघेको साँवा फिर्ता तथा ब्याज असुल गर्नेतर्फ आवश्यक कारवाही हुनुपर्दछ ।

११.२ महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको सरकारी आय बक्यौता गतवर्षको तुलनामा ६२.२१ प्रतिशतले बढेको छ । बक्यौता बढ्नुमा सार्वजनिक संस्थानबाट ब्याज र साँवा फिर्ता नहुनु प्रमुख कारण रहेको पाइयो । भन्सार कार्यालयहरूको गतवर्षसम्म बक्यौता राजस्व रु.७ अर्ब ५५ करोड ११ लाख देखिएकोमा यस वर्ष आर्थिक विवरणमा राजस्व बक्यौता उल्लेख गरेको छैन । भन्सार कार्यालयहरूले बक्यौता राजस्व असुलीको अभिलेख खडा नगरेकोले राजस्व बक्यौता रकम लोप हुनसक्ने भएकोले हिसाब यकिन गरी लगत कायम गर्नुपर्ने देखिएको छ । बक्यौता राजस्व असुल गर्ने सम्बन्धमा स्पष्ट कानूनी व्यवस्था भए तापनि सो कार्यान्वयनमा कार्यालयहरू निष्क्रिय रहेकोले राजस्व बक्यौतामा वृद्धि भएको छ ।

सरकारले लिनुपर्ने अन्य तथा राजस्व बक्यौता

असुल गर्नुपर्ने साँवा, ब्याज, निर्धारण भएको करसमेत २०६९/७० सम्ममा सरकारले उठाउनुपर्ने आय तथा राजस्व बक्यौता रु.८४ अर्ब ८० करोड ७० लाख पुगेको छ ।

१२. **स्रोतान्तर** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४० मा स्वीकृत बजेटको रकम एक बजेट उपशीर्षक स्रोत तथा खर्च शीर्षकबाट अर्को बजेट, शीर्षक, स्रोत वा खर्च शीर्षकमा रकमान्तर गर्ने अधिकार अर्थ मन्त्रालयको हुने व्यवस्था छ । अर्थ मन्त्रालयको २०७०/७१३ को निर्णयले २०६५/६६ मा एसियाली विकास बैङ्क ऋण शोधभर्नातर्फ साना शहरी खानेपानी आयोजनामा खर्च भएको रु.१० करोड १९ लाख शोधभर्ना प्राप्त नभएको जनाई नेपाल सरकारको स्रोतमा परिवर्तन गरेको छ । स्वीकृत बजेटको परिधि भित्र नबसी खर्च गर्ने, नेपाल सरकारको स्रोतबाट खर्च भएको रकमलाई वैदेशिक स्रोतबाट खर्च भएको जनाई केन्द्रीय हिसाब सार्वजनिक गर्ने र ४ वर्षपछि आएर स्रोत परिवर्तन गर्नाले बजेट अनुशासन पालना भएको देखिएन ।

१३. **राजस्व असुली** – यो वर्ष रु.२ खर्ब ८९ अर्ब ६० करोड ५० लाख राजस्व असुल गर्ने अनुमान रहेकोमा बेरुजू खातामा दाखिला भएको रु.१ अर्ब ९२ करोड १२ लाखबाहेक रु.२ खर्ब ९६ अर्ब २ करोड १२ लाख (१०२.२१ प्रतिशत) असुल गरेको महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले उपलब्ध गराएको राजस्वको केन्द्रीय आर्थिक विवरणमा उल्लेख छ । यो वर्षको शीर्षकगत राजस्वको लक्ष्य तथा असुली विवरणबमोजिम यथार्थ असुलीको स्थिति निम्नानुसार छः

(रु.लाखमा)

शीर्षक	लक्ष्य	असुली	असुली प्रतिशत	लेखापरीक्षणबाट देखिएको असुली
१ भन्सार	४७,४४,४७	५६,९३,१८	१२०	५६,९७,००
२ मूल्य अभिवृद्धि कर/अन्तःशुल्क	१२,५४,९३८	११,९६,५३१	९५.३४	१,१७,९०,१२
३ अन्य	११,९५,५४	११,२२,२६	९३.८७	११,२३,०९
अप्रत्यक्ष कर	१८,४८,९३९	१८,७८,०७५	१०१.५७	१,८६,१०,२१
१ कर	६३,४६,७१	६६,०६,७२	१०४.०९	६६,७६,८२
२ घर जग्गा तथा अन्य सम्पत्तिमा लाग्ने कर	४२,११५	५,३४,०२	१२६.८०	५,४३,७४
प्रत्यक्ष कर	६७,६७,८६	७१,४०,७४	१०५.५	७२,२०,५६
कर राजस्व	२,५२,५७,२५	२,५९,२१,४९	१०२.६३	२,५८,३०,७७
१ दस्तुर तथा शुल्क	८,५९,८६	७,९५,०८	९२.५१	७,९८,८७
२ रोयल्टी र सरकारी सम्पत्ति बिक्री	१४,७६,३८	१७,४८,३९	११८.४२	१७,४९,००
३ लाभांश	१३,१६,१४	१०,८४,३७	८२.३७	१०,८४,१५
४ ब्याज	५०,८७	५२,७९	१०३.४५	५२,६९
गैरकर राजस्व जम्मा	३७,०३,२५	३६,८०,६३	९९.३८	३६,७६,७१
राजस्व जम्मा	२,८९,६०,५०	२,९६,०२,१२	१०२.२१	२,९५,०७,४८

महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले रु.२ खर्ब ९६ अर्ब २ करोड १२ लाख असुली देखाए पनि लेखापरीक्षणबाट रु.२ खर्ब ९५ अर्ब ७ करोड ४८ लाख र बेरूजू खातामा दाखिला भएको समेत रु.२ खर्ब ९६ अर्ब ७३ करोड ८ लाख असुली देखिएकोले कुल असुलीमा रु.१ अर्ब २१ करोड १५ लाख फरक परेको छ ।

महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

१४. **राजस्व घटी दाखिला** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ११ मा महिना भुक्तान भएको ७ दिनभित्र प्रत्येक कार्यालयले बैङ्कमा जम्मा भएको राजस्वको बैङ्क हिसाब मिलान गरी मासिक प्रतिवेदन तालुक कार्यालयमा पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । कार्यालयले असुल गरेको राजस्व भोलिपल्टै बैङ्क दाखिला गरी हिसाब मिलान गर्नुपर्दछ । यो वर्ष महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले पेश गरेको केन्द्रीय हिसाबमा ३५ राजस्व शीर्षकमा रु.३ अर्ब १४ करोड २७ लाख सेस्तामा भन्दा बैङ्कमा घटी राजस्व देखिएको छ । यस सम्बन्धमा छलफल हुँदा कुनै शीर्षकमा बैङ्क घटी देखिए पनि कुनै शीर्षकमा बैङ्क बढी देखिएको व्यहोरा जानकारी हुन आएको छ । बैङ्कमा घटी बढी राजस्व दाखिला सम्बन्धमा हिसाब मिलान गर्नुपर्ने देखियो ।

सरकारी कार्यालयले असुल भएको राजस्व अर्को दिन बैङ्क दाखिला गरी सक्नुपर्ने आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को व्यवस्था रहेकोले बैङ्कले देखाएको राजस्व र सेस्ताले देखाएको राजस्व एक आपसमा भिडान हुनुपर्दछ । महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त राजस्वको केन्द्रीय आर्थिक विवरणमा सेस्ताअनुसार रु.२ खर्ब ९७ अर्ब ९४ करोड २३ लाख राजस्व आम्दानी देखिएकोमा रु.२ खर्ब ९७ अर्ब ९४ करोड १ लाखमात्र बैङ्क दाखिला देखिएकाले रु.२२ लाख राजस्व घटी दाखिला भएको देखियो । सरकारी कारोबार गर्ने एक बैकबाट सञ्चित कोषमा राजस्व दाखिला नगरेकाले केन्द्रीय आर्थिक विवरणमा सेस्ताले देखाएको राजस्वभन्दा बैङ्कले देखाएको राजस्व घटी भएको पाइयो ।

१५. **रकमान्तर** – विनियोजन ऐनमा तोकिएको कुनै शीर्षकमा रकम नपुग भएमा आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४० बमोजिम एक बजेट उपशीर्षकबाट अर्को बजेट उपशीर्षकमा अर्थ मन्त्रालयले रकमान्तर गर्नसक्ने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१५.१ अर्थ मन्त्रीको २०६९/१२/२७ को बजेट वक्तव्यमा २०६९/१२/२६ अगावैको रकमान्तर रु.१० अर्ब ९६ करोड २९ लाख निकासी एवं खर्च बजेटमा समाहित गरेको पाइयो । महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले पेश गरेको केन्द्रीय हिसाब भाग २ मा चालु, पूँजीगत तथा वित्तीयतर्फ रकमान्तर महलमा उक्त बजेट वक्तव्यका आधारमा चैत्र २७ अगावैको रकमान्तर केन्द्रीय आर्थिक विवरणको रकमान्तर महलमा देखाइ खुद बजेट कायम गर्न मिल्ने देखिदैन । यसरी चैत्र २७ अगावैको रकमान्तरको आधारमा देखाएको खुद बजेटले यथार्थ चित्रण नगरेको तथा खुद बजेटभन्दा बढी खर्च भए नभएको यकिन गर्न सकिने अवस्था छैन ।

१५.२ आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा ८ मा विनियोजन ऐनमा तोकिएको कुनै एक वा एकभन्दा बढी शीर्षकमा विनियोजित बजेट बचत हुने भएमा तोकिएको सीमाभित्र रही कुनै एक शीर्षकबाट अर्को शीर्षकमा अर्थ मन्त्रालयले रकमान्तर गर्न सक्ने व्यवस्था छ । बचत नभएको शीर्षकबाट रकमान्तर गर्न मिल्ने देखिदैन । अर्थ मन्त्रालयले यो वर्ष संविधान सभा निर्वाचन, भैपरी साधारण विकास प्रशासन शीर्षकमा रकमान्तर पश्चात् खुद बजेट ऋणात्मक भएको अवस्थामा समेत रु.२ अर्ब ६ करोड ९ लाख ६० हजार निकासी एवं खर्च देखाएको छ । यस्तै ऐनको व्यवस्था विपरीत बजेट व्यवस्था नभएको दक्षिण एसियाली पर्यटन पूर्वाधार विकास आयोजना लगायत ५ कार्यक्रममा रु.२ करोड ६५ लाख ७७ हजार रकमान्तर गरी खर्च गरेको छ ।

१५.३ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३५ को उप नियम २ मा खर्च गर्न र निकासी दिने अधिकारीले रकम स्वीकृत बजेट भित्र र सम्बन्धित खर्च शीर्षकमा पर्दछ र खर्च गर्न बाँकी छ भने मात्र निकासी र खर्चको आदेश दिन सक्ने उल्लेख छ । नियमावलीमा उपर्युक्त व्यवस्था भएतापनि आर्थिक वर्षको अन्त्यमा स्वीकृत कार्यक्रमभित्र नपरेको तथा सो आर्थिक वर्षमा सम्बन्धित कार्यमा खर्च गर्न नसक्ने अवस्थामा अन्य शीर्षकबाट अर्थ बजेटमा रकमान्तर गरी वुढी गण्डकी जलाशययुक्त आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन, काठमाडौँ उपत्यका खानेपानी व्यवस्थापन बोर्ड लगायत अन्य १० आयोजना एवं संस्थालाई रु.४ अर्ब ७९

करोड ६६ लाख ९ हजार निकासी गरेको पाइयो । यसप्रकार आर्थिक वर्षको अन्त्यमा बजेट खर्चको आकार बढाउन निकासी दिनुले आर्थिक अनुशासन पालना भएको देखिएन ।

१६. **आय तथा व्यय नदेखाएको** – नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ९० अनुसार गुठी रकम बाहेक नेपाल सरकारलाई प्राप्त भएका सबैप्रकारको राजस्व अनुदान तथा प्राप्त हुनुपर्ने सबैप्रकारको राजस्व सञ्चितकोषमा आम्दानी बाँधिने र धारा ९१ अनुसार सञ्चितकोषमाथि व्ययभार हुने रकम विनियोजन ऐनद्वारा खर्च हुने व्यवस्था छ । यो वर्ष हवाई यातायात क्षमता बृद्धि आयोजना लगायत ११ आयोजना एवं कार्यक्रममा रु.१ अर्ब ८६ करोड ३० लाख प्रत्यक्ष वैदेशिक ऋण एवं अनुदान र २ कार्यक्रममा वस्तुगत सहायता रु.५१ अर्ब ९७ करोड प्राप्त भएकोमा सञ्चितकोषको हिसाब तथा केन्द्रीय हिसाबमा प्राप्त तथा खर्च देखाएको छैन । राज्यलाई प्राप्त भएको अनुदान तथा ऋण रकम प्राप्तितर्फ समावेश नहुनुको अलावा सो अनुदान तथा ऋणबाट भएको खर्च हिसाब समावेश नगरेका कारण केन्द्रीय हिसाबले सही तथा यथार्थ अवस्थाको चित्रण गरेको छैन ।
१७. **सञ्चित कोष** – महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले पेश गरेको संशोधित आर्थिक विवरणअनुसार सञ्चितकोषको आय-व्ययको अवस्था निम्नानुसार रहेको छ:

(रु. लाखमा)

विवरण	गत वर्ष	यस वर्ष	घटी बढी प्रतिशत
यस वर्षको आय			
(क) राजस्व	२,४६,९८,६१	२,९७,९४,२३	२०.६३
(ख) राजस्वको धितोमा लिइएको कर्जा			
(अ) आन्तरिक ऋण	३९,५३,२६	१८,७३,४९	(५२.६१)
(आ) वाह्य ऋण	१२,१५,००	११,५९,२५	(४.५९)
(ग) ऋण असुल हुँदा प्राप्त धन	१८,७०	७५,५३	३०४
(घ) वैदेशिक अनुदान	२९,९७,६८	३६,७१,३८	२२.४७
(ङ) अन्य आम्दानी	२०,९२	९,३१	(५५.५०)
जम्मा:	३,२९,०४,१७	३,६५,८३,१९	११.१८
यस वर्षको व्यय			
(क) सञ्चितकोष माथि व्ययभार हुने रकम	३६३५३८	४९,९८,५७	३७.५०
(ख) विनियोजन ऐनद्वारा भएको खर्च	३०२८१३७	३०८६५२२	(४.४३)
(ग) सञ्चितकोषबाट भएको पछि फिर्ता हुने खर्च	७६,४५	(१४२)	(१.०२)
जम्मा:	३,३९,९३,२०	३,५८,६२,३७	५.५०
बचत (न्यून)	(१०,८९,०३)	७२,०८२	१६६.१९
गत वर्षको मौज्जात	(७२,८०,३३)	(८३,६९,५६)	१४.९६
यो वर्षसम्म मौज्जात	(८३,६९,३६)	(७६,४८,७४)	(८.६१)

द्रष्टव्य – महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले गत वर्षको जिम्मेवारी ऋणात्मक रु.८३ अर्ब ६९ करोड ३६ लाख सार्नुपर्नेमा ऋणात्मक रु.८३ अर्ब ६९ करोड ५६ लाख सारेकोले रु.२० लाख जिम्मेवारीमा फरक परेको छ ।

गतवर्षको हिसाबसँग तुलना गर्दा यो वर्ष सञ्चितकोष हिसाबमा राजस्व असुली २०.६३ प्रतिशत र कुल खर्चमा ५.५० प्रतिशतले वृद्धि भएको देखिन्छ । त्यस्तै आन्तरिक ऋण र वैदेशिक ऋण गत वर्षको तुलनामा क्रमशः ५२.६१ प्रतिशत र ४.५९ प्रतिशतले घटेको देखिन्छ । तर वैदेशिक अनुदान २२.४७ प्रतिशतले बढेको अवस्था छ । समष्टिगतमा गत वर्ष रु.१० अर्ब ८९ करोड ३ लाख सञ्चितकोषमा ऋणात्मक देखिएकोमा यो वर्ष रु.७ अर्ब २० करोड ८२ लाख बचत देखिएको छ । यसले गर्दा सञ्चितकोषको बचत रकम १६६.१९ प्रतिशतले बढेको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका अन्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- १७.१ प्रचलित ऐन कानूनको व्यवस्थाअनुरूप सञ्चितकोषको हिसाब नगद आधारमा लेखाङ्कन गरिने व्यवस्था छ । उक्त हिसाब नेपाल राष्ट्र बैङ्कलगायतका वाणिज्य बैङ्कहरू, कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयहरू समेतबाट सङ्कलित तथ्याङ्कको आधारमा तयार गरिएको छ । सञ्चित कोषको वार्षिक मौज्जात नै ऋणात्मक देखाइएको छ । यसरी सङ्कलित तथ्याङ्कबाट गत वर्षसम्म सरकारको ऋणात्मक मौज्जात रु.८३ अर्ब ६९ करोड ५६ लाख भएकोमा यस वर्ष रु.७ अर्ब २० करोड ८२ लाख बचत हुन गई यस वर्षसम्म रु.७६ अर्ब ४८ करोड ७४

- लाख ऋणात्मक मौज्जात रहेको छ । ऋणात्मक मौज्जात सम्बन्धमा छानबिन गर्नुपर्ने व्यहोरा विगत वर्षदेखि औल्याएको भएपनि कुनै कारवाही भएको छैन । तसर्थ विगत जस्तै सङ्कलित तथ्याङ्कबाट सञ्चित कोषको आय व्यय प्रस्तुत गरिएबाट संवैधानिक व्यवस्था अनुरूप आर्थिक विवरणले यथार्थता चित्रण गरेको देखिदैन । अर्थ मन्त्रालयले नेपाल राष्ट्र बैङ्क र महालेखा नियन्त्रक कार्यालय समेतको तथ्याङ्क लिई समन्वयात्मक ढंगले हिसाब मिलान गर्नुपर्दछ ।
- १७.२ महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको राजस्वको केन्द्रीय आर्थिक विवरण (भाग – ६) बमोजिम कुल राजस्व असुली रु.२ खर्ब ७९ अर्ब ३३ करोड ९६ लाख देखाएको छ । यसैगरी नेपाल राष्ट्र बैङ्कको विवरणको आधारमा रु.२ खर्ब ९७ अर्ब ९४ करोड १ लाख कुल राजस्व असुली देखिन्छ । सञ्चित कोषको आयमा राजस्व रु.२ खर्ब ९७ अर्ब ९४ करोड २३ लाख उल्लेख गरेको छ । सञ्चित कोषको उल्लिखित आय र राजस्वको आर्थिक विवरण बमोजिमको आयमा रु. १८ अर्ब ६० करोड २७ लाख फरक परेकोमा कारण खुलाएको छैन ।
- १७.३ सञ्चित कोषको आर्थिक विवरणमा नेपाल सरकारले रु. १८ अर्ब ७३ करोड ४९ लाख आन्तरिक ऋण लिएको उल्लेख छ भने आन्तरिक ऋण शाखाले १९ अर्ब ४ करोड २९ लाख ऋण लेखांकन गरेको पाइयो । दुई विवरणबीच ऋण रु. ३० करोड ८० लाख फरक परेको छ । फरक परेको रकम बढ्दा बचत रकम भएको उल्लेख छ । आन्तरिक ऋण उठाइएको रकमभन्दा बढी रोल-ओभर हुँदा बढ्दा बचत भएको आम्दानी रकमलाई समेत उल्लेख गरेकोले सञ्चित कोषमा उल्लेख भएको आन्तरिक ऋण यथार्थपरक छैन ।
- १७.४ आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा ३ ले संविधान, यो ऐन र प्रचलित कानूनको अधीनमा रही सञ्चित कोषको सञ्चालन महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले गर्ने उल्लेख छ । ऐनले तोकेको निकायबाट मात्र उक्त कारोबार हुनु पर्दछ भनी गत विगत वर्षहरूमा समेत उल्लेख गरिएकोमा सुधार भएको देखिदैन ।
- १७.५ नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुने वैदेशिक ऋण तथा अनुदानको यथार्थ हिसाब कार्यालयले राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । कार्यालयले वैदेशिक ऋण तथा अनुदान प्राप्तिको एकीकृत वार्षिक हिसाब तयार गर्ने गरेको देखिएन । कार्यालयले तयार गरेको विवरणअनुसार यस वर्ष कोष शाखाले विशेष खाता ख५ (काउन्टर फण्ड) वैदेशिक अनुदान हिसाबमा रु.३ अर्ब २२ करोड ५२ लाख र शोधभर्नातर्फ रु.१६ अर्ब ८९ करोड ९४ लाख समेत जम्मा रु.२० अर्ब १२ करोड ४६ लाख , युरो २ करोड ४ लाख २१ हजार, अमेरिकी डलर ४ करोड ८७ लाख ७८ हजार अनुदान प्राप्त भएको देखाएको छ । नेपाल राष्ट्र बैङ्कले ट्रेजरीको हिसाबमा रु.२९ अर्ब ५१ करोड ५५ लाख प्राप्त भएको देखाएको छ । लेखाङ्कन अभावबाट उपर्युक्तअनुसार कार्यालय र नेपाल राष्ट्र बैङ्कको विवरणमा रु.९ अर्ब ३९ करोड ९ लाख र युरो २ करोड ४ लाख २१ हजार, अमेरिकी डलर ४ करोड ८७ लाख ७८ हजार फरक परेको छ । सो रकम यकिन गरी सञ्चित कोष हिसाबमा समावेश गर्नुपर्दछ ।
- १७.६ कार्यालयले प्रस्तुत गरेको मुल आर्थिक विवरण भाग १ मा वैदेशिक ऋण आम्दानी रु.११ अर्ब ९६ करोड ९४ लाख र कार्यालयले पेश गरेको सञ्चित कोषको आर्थिक विवरण रु.११ अर्ब ५९ करोड २५ लाख देखाएकोले वार्षिक आय-व्यय विवरणमा वैदेशिक ऋण प्राप्ति रकम रु. ३७ करोड ६९ लाखले फरक परेको छ । नेपाल राष्ट्र बैङ्कले प्रस्तुत गरेको केन्द्रीय ट्रेजरी हिसाबमा वैदेशिक ऋण प्राप्ति रु.९ अर्ब ५४ करोड १८ लाख देखाएकोले नेपाल राष्ट्र बैङ्कको ट्रेजरी हिसाबसँग कार्यालयले पेश गरेको ऋण रकम समेत फरक परेको छ । यसरी सञ्चित कोष, मूल आर्थिक विवरण र नेपाल राष्ट्र बैङ्कले फरक फरक प्राप्ति हिसाब देखाएबाट ऋण प्राप्ति हिसाब यकिन गर्न सक्ने अवस्था रहेन । कार्यालयले प्रस्तुत गरेको सञ्चित कोषको आर्थिक विवरण र नेपाल राष्ट्र बैङ्कले प्रस्तुत गरेको केन्द्रीय ट्रेजरी हिसाबमा वैदेशिक ऋण प्राप्ति रु.२ अर्ब ५ करोड ७ लाख फरक पर्नाको कारण यकिन गरी हिसाब मिलान गर्नुपर्दछ ।
- १७.७ कार्यालयले प्रस्तुत गरेको सञ्चित कोषको आर्थिक विवरणमा वैदेशिक अनुदानअन्तर्गत नगद रु.५ अर्ब ४७ करोड ५४ लाख, शोधभर्ना प्राप्त रु.२४ अर्ब ४ करोड २ लाख, सोभै भुक्तानी (प्रत्यक्ष अनुदान) रु.६ अर्ब ३२ करोड १८ लाख र वस्तुगत सहायता रु.८७ करोड ६४ लाख समेत रु.३६ अर्ब ७१ करोड ३८ लाख

आम्दानी देखाएको छ । उक्त आम्दानीमा नगदतर्फ यस वर्ष खर्च भएको र क७ खाताहरूबाट खर्च ट्रान्सफर गरेको आधारमा, शोधभर्नाको रकम प्राप्त आधारमा, सोभै भुक्तानी (प्रत्यक्ष अनुदान) र वस्तुगत आम्दानीको रकम यसै वर्ष खर्च भएको आधारमा लेखाङ्कन गरेको छ । कार्यालयबाट प्रस्तुत मूल आर्थिक विवरण (भाग १) मा वैदेशिक अनुदान रु.३५ अर्ब २२ करोड ९८ लाख प्राप्त भएको विवरण प्रस्तुत गरिएको छ । सञ्चित कोषको आर्थिक विवरण र मूल आर्थिक विवरणमा अनुदान प्राप्त रु.१ अर्ब ४८ करोड ४० लाख फरक रहेको पाइयो । यस्तै नेपाल राष्ट्र बैङ्कले यो वर्ष रु.२९ अर्ब ५१ करोड ५५ लाख अनुदान प्राप्त भएको देखाएको छ । यसरी सञ्चित कोष, मूल आर्थिक विवरण र नेपाल राष्ट्र बैङ्कले फरक फरक प्राप्त हिसाब देखाएबाट अनुदान प्राप्त हिसाब यकिन गर्न सक्ने अवस्था रहेन ।

१७.८ कार्यालयगत विवरणअनुसार यस वर्षको कुल खर्च रु.३ खर्ब ४७ अर्ब ८ करोड ६० लाख भएकोमा नेपाल राष्ट्र बैङ्कको विवरणअनुसार बैङ्क निकास रकमलाई आधार लिई कुल खर्च रु.३ खर्ब ४७ अर्ब ७ करोड १८ लाख रहेको छ । बैङ्क निकास र कार्यालयगत विवरणअनुरूप कुल खर्च रकममा रु.१ करोड ४२ लाख फरक देखिएको छ ।

१७.९ अनुदान शोधभर्नातर्फ शोधभर्ना शाखाले रु.१६ अर्ब ८९ करोड ९४ लाख आम्दानी देखाएकोमा सञ्चितकोष हिसाबमा रु.२४ अर्ब ४ करोड २ लाख आम्दानी देखाएकोले रु.७ अर्ब १४ करोड ८ लाख फरक देखिएको छ । ऋण शोधभर्नातर्फ शोधभर्ना शाखाले रु.७ अर्ब ८० करोड ८ लाख आम्दानी देखाएकोमा सञ्चितकोष हिसाबमा रु.७ अर्ब २३ करोड ८९ लाख आम्दानी देखाएकोले रु.५६ करोड १९ लाख फरक परेको छ । शोधभर्ना शाखाले २०७० आषाढ मसान्तसम्मको हिसाब देखाएको तर सञ्चित कोषमा नेपाल राष्ट्र बैङ्कले २०७० पौषसम्म समायोजन गरेको हिसाबसमेत समावेश गरेका कारणसमेत हिसाब फरक पर्न गएको देखिन्छ । तसर्थ एउटै निकायले तयार गर्ने हिसाबमा वेगलावेगलै कट अफ मिति राख्न नमिल्ने हुँदा उपयुक्त नीति निर्धारण हुनु जरुरी छ ।

१७.१० यो वर्ष महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्रस्तुत मूल आर्थिक विवरणमा रु.६ अर्ब ३० करोड १८ लाख र सञ्चितकोषको आर्थिक विवरणमा रु.७ अर्ब २० करोड ८२ लाख बचत देखाएको छ । नेपाल राष्ट्र बैङ्कको केन्द्रीय हुकुटी हिसाबमा रु.१८ करोड ४५ लाख बचत देखाएको छ । महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको मूल आर्थिक विवरण, सञ्चितकोषको आर्थिक विवरण र नेपाल राष्ट्र बैङ्कको विवरणमा देखिएको फरक फरक अङ्कको कारण अधिविकर्ष हिसाब यकिन हुनसकेन ।

१८. **हिसाब भिडान** – महालेखा नियन्त्रक कार्यालय र आन्तरिक राजस्व विभागले देखाएको मूल्य अभिवृद्धि कर खाताको आम्दानी खर्च भिडान हुनुपर्छ । महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट पेश भएको ख-९ मूल्य अभिवृद्धि कर खातामा गतवर्षको मौज्दात समेत यो वर्ष रु.६ अर्ब ५९ करोड ४२ लाख २६ हजार आम्दानी खर्च देखाएको छ । आन्तरिक राजस्व विभागले पेश गरेको आर्थिक विवरणमा आम्दानी रु. ४० अर्ब ४५ करोड ९५ लाख ५८ हजार र खर्च रु.७ अर्ब १ करोड ७७ लाख १४ हजार देखाएको छ । यसरी निकायगत विवरण भिडान नभएको सम्बन्धमा हिसाब अद्यावधिक हुनुपर्दछ ।

१९. **अनुदान शोधभर्ना** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३७(४) मा शोधभर्ना लिने सम्बन्धमा प्रक्रिया र जिम्मेवारी तोकिएको, उपनियम (५) मा समयमा शोधभर्ना माग गरे नगरेको अनुगमन गरी लेखाउत्तरदायी अधिकृतले शोधभर्नाको वार्षिक विवरण महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । तदनुरूप मन्त्रालयहरूले शोधभर्नाको वार्षिक विवरण तयार गरेका छैनन् । महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको शोधभर्नाको स्थिति देहायबमोजिम रहेको छ:

(रु.लाखमा)

आयोजना/कार्यक्रमको नाम	२०६८/६९ सम्मको शो.भ. बक्यौता	२०६९/७० को खर्च	२०६९/७० मा प्राप्त	राजस्व दाखिला तथा हिसाब मिलान	२०६९/७० सम्मको शो.भ.बाँकी रकम
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषदको कार्यालय	१,१३,६८	२,२८,२४	१,६१,५५	३,४५	१,७६,९२
अर्थ मन्त्रालय	५,४९	७,५४	९,५८	-७५	४,२०
उर्जा मन्त्रालय	२,९९	२,३०	२,९९		२,३०

आयोजना/कार्यक्रमको नाम	२०६८/६९ सम्मको शो.भ. बक्यौता	२०६९/७० को खर्च	२०६९/७० मा प्राप्त	राजस्व दाखिला तथा हिसाब मिलान	२०६९/७० सम्मको शो.भ.बाँकी रकम
कृषि विकास मन्त्रालय	१२,२०	६४,००	२९,८९	२५	४६,०६
भौतिक पूर्वाधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय	७४,२८	७२,९७	८७,१८	-९	६०,१६
पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय	४,८८	४,२९	३,०४		६,१३
महिला बालबालिका तथा समाजकल्याण मन्त्रालय	३३	-	-	-	३३
वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय	४८	११,२१	१,०७	४	१०,५८
वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय	६,५१	-	-	-	६,५१
विज्ञान, प्रविधि तथा वातावरण मन्त्रालय	२,२२	१४,०५	७,३५	-	८,९२
शहरी विकास मन्त्रालय	४३,६२	४७,९८	७२,९०	७,३९	११,३१
शान्ति तथा पुनर्निर्माण	४०,३६	३०,७०	५०,१९	४,१२	१६,७५
शिक्षा मन्त्रालय	६,३३,०७	११,०६,६८	५,२०,९८	१,४१,४८	१०,७७,२९
सूचना तथा संचार मन्त्रालय	६४	२,५१	७०	१८	२,२७
सिंचाई मन्त्रालय	५४,७०	१,११,०३	८७,८८	-४,४९	८२,३४
स्थानीय विकास मन्त्रालय	१,६६,२४	२,०२,५९	२,८९,०२	१४	७९,६७
स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	४,४९,४१	४,०३,५८	३,६०,७९	-	४,९२,२०
श्रम तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालय	४९	-	-	-	४९
राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	-२५	-	-	-	-२५
अर्थ मन्त्रालय-लगानी (सार्वजनिक संस्थान)	-२५३	७७	४,८३	-	-६,५९
कुल जम्मा	१६,०८,८१	२३,१०,४४	१६,८९,९४	१,५१,७२	२०,७७,५९

गतवर्षको तुलनामा शोधभर्ना प्राप्त हुनुपर्ने अनुदान रकम २९.१३ प्रतिशतले बढेको छ । शोधभर्ना हुने गरी खर्च गरेको रकम समयमा माग गरी प्राप्त गर्न नसक्दा सरकारी व्ययभार बढ्नुको साथै स्रोतान्तर गरी हिसाब मिलान गर्नुपर्ने स्थिति रहेकोले दातासँग समयमा नै शोधभर्ना लिने तर्फ सक्रियता देखाउनुपर्दछ । यस सम्बन्धी अन्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- १९.१ कार्यालयले उपलब्ध गराएको विवरणअनुसार विभिन्न ६६ आयोजना तथा कार्यक्रममा २०६९/७० सम्म रु.२६ करोड ६३ लाख ५३ हजार शोधभर्ना लिन बाँकी भएकोमा ती आयोजनाहरू बन्द भइ सकेकोले उक्त रकम शोधभर्ना प्राप्त हुने अवस्था छैन । बन्द भै सकेका आयोजनाहरूबाट २०६९/७० को अन्तमा शोधभर्ना लिन बाँकी ऋणतर्फ रु.९ करोड १७ लाख ४० हजार र अनुदान तर्फ रु.१७ करोड ४६ लाख १३ हजार रहेको छ । बन्द भइसकेका आयोजनाहरूको सम्बन्धित मन्त्रालयसँग समन्वय गरी शोधभर्ना प्राप्त हुन नसकेको रकम सम्बन्धमा कारवाही गरी टुङ्गो लगाउनुपर्ने देखिन्छ ।
- १९.२ विभिन्न आयोजना तथा कार्यक्रममा वैदेशिक अनुदान एवं ऋण शोधभर्ना हुनेगरी बजेट व्यवस्था भएकोमा रु.१ अर्ब ८६ करोड ७५ लाख बजेट विनियोजन भएका ७ आयोजना/कार्यक्रममा निकास खर्च हुनसकेको छैन । बजेट निकास भएका २० आयोजना/कार्यक्रममा पनि ०.५९ देखि ४८.५८ प्रतिशतमात्र खर्च भएको छ । ती आयोजना/कार्यक्रमहरूमा कुल रु.४ अर्ब २ करोड ४३ लाख बजेट व्यवस्था भएकोमा रु.१ अर्ब १ करोड ३७ लाखमात्र (औषतमा २५.१८ प्रतिशत) खर्च भएको छ । दाताबाट अनुदान तथा ऋण सहायता प्राप्त हुने आधारमा बजेट व्यवस्था गरेका आयोजना तथा कार्यक्रमहरूमा कार्यान्वयन क्षमताको अभाव, समयमा आयोजना कार्यान्वयन व्यवस्था मिलाउन नसकेको, ठेक्का व्यवस्थापनमा ढिलाइ, कमजोर अनुगमन आदि कारणले गर्दा आयोजना तथा कार्यक्रम तोकिएबमोजिम कार्यान्वयन नभएको अवस्था छ । वैदेशिक ऋण तथा अनुदान शोधभर्ना प्राप्तिको क्षमता वृद्धि गरी आयोजना सम्पन्न गर्न आवश्यक पहल गर्नुपर्दछ ।
२०. **ऋण शोधभर्ना** – कार्यालयले उपलब्ध गराएको विवरणअनुसार वैदेशिक ऋण शोधभर्ना हुने गरी गत वर्ष र सोभन्दा अघि खर्च भएको रु.६ अर्ब ६ करोड ५८ लाख शोधभर्ना लिन बाँकी रहेकोमा यो वर्षको खर्च रु.७ अर्ब ६१ करोड ५८ लाख समेत शोधभर्ना हुनुपर्ने रु.१३ अर्ब ६८ करोड १६ लाखमध्ये गत आर्थिक वर्षसम्मको रु.५ अर्ब ९८ करोड १५ लाख र यो वर्षको रु.१ अर्ब ८१ करोड ९४ लाख समेत रु.७ अर्ब ८० करोड ८ लाख प्राप्त भएको देखियो । साथै समायोजन भएको रु.३ अर्ब ७ करोड ८० लाखको हिसाब मिलान गर्दा रु.८ अर्ब ९५ करोड ८७ लाख (६५.४८ प्रतिशत) शोधभर्ना लिन बाँकी छ । समग्रमा शोधभर्ना

हुन बाँकी रकममा गतवर्षको तुलनामा ४७.६९ प्रतिशतले वृद्धि भएको देखिन्छ । गतवर्षको तुलनामा मन्त्रालयगत आधारमा संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास, सहकारी तथा गरिवी निवारण, भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात व्यवस्था, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या, अर्थ मन्त्रालय (लगानी) तर्फको शोधभर्ना बाँकी रकम वृद्धि भएको देखिन्छ । कार्यालयबाट पेश भएको विवरणमा चालू तथा बन्द भएका २६ योजना तथा कार्यक्रममा रु.९४ करोड ४ लाख ४२ हजार शोधभर्ना हुन बाँकी रकम ऋणात्मक देखाएको छ । शोधभर्ना लिनुपर्ने रकम ऋणात्मक देखिएकोमा कारण नखुलाएकोले शोधभर्ना हिसाब यथार्थ नभएको व्यहोरा विगतदेखि औल्याइएकोमा यो वर्ष पनि सुधार हुनसकेको छैन । बन्द भइसकेको आयोजनाको शोधभर्ना रकम प्राप्त गर्ने वा हिसाब मिलान गर्नेतर्फ कारबाही हुनुपर्दछ ।

२१. **मौज्दात** – वैदेशिक अनुदान तथा ऋण स्वरूप प्राप्त रकमलाई तोकिएको कार्यक्रमअनुरूप खर्च गरी शोधभर्ना माग गर्नुपर्नेमा काठमाडौं उपत्यका खानेपानी तथा सरसफाई आयोजनाले रु.१ अर्ब २३ करोड ५२ लाख र नगर विकास कोषले रु.१४ करोड ८७ लाख बैङ्क मौज्दात राखेका छन् । निश्चित कार्यक्रम सञ्चालनका लागि प्राप्त सहायता रकम तोकिएको कार्यमा खर्च नगरी मौज्दात राखेकोले सञ्चितकोष दाखिला हुनुपर्दछ ।
२२. **समष्टिगत ऋण** – महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको आन्तरिक ऋण शाखाले पेश गरेको विवरणअनुसार यो वर्ष नेपाल सरकारले प्राप्त गरेको आन्तरिक र वैदेशिक ऋणको समष्टिगत स्थिति निम्नानुसार छ:

(रु.लाखमा)

ऋणको किसिम	२०६८।६९ सम्मको बाँकी	२०६९।७० मा			२०६९।७० सम्मको बाँकी	वृद्धि प्रतिशत
		प्राप्त	समायोजन	साँवा भुक्तानी		
आन्तरिक	२,१३,९२,०६	१९,०४,२८	(१५,०६)	२०,९४,०१	२,११,८७,२७	(०.९५)
वैदेशिक	३,०९,२८,७१	१६,५७,९५	२१,७६,५०	१४,१९,०१	३,३३,४४,१५	७.८१
जम्मा	५,२३,२०,७७	३५,६२,२३	२१,६१,४४	३५,१३,०२	५,४५,३१,४२	४.२२

उपर्युक्तबमोजिम २०६९।७० सम्म नेपाल सरकारको कुल ऋण दायित्व रु.५ खर्ब ४५ अर्ब ३१ करोड ४२ लाख रहेको छ । जसमध्ये आन्तरिक ऋण रु.२ खर्ब ११ अर्ब ८७ करोड २७ लाख र वैदेशिक ऋण रु.३ खर्ब ३३ अर्ब ४४ करोड १५ लाख रहेको प्राप्त विवरणबाट देखिन्छ । कुल ऋण रकम गत वर्षको तुलनामा ४.२२ प्रतिशतले बढेको छ । सो ऋण २०६९।७० को कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (चालु मूल्यमा) रु.१७ खर्ब १ अर्बको ३२.०६ प्रतिशत रहेको छ । केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागको तथ्याङ्कअनुसार कुल जनसंख्या २ करोड ७२ लाखलाई आधारमान्दा २०६९।७० सम्म प्रतिव्यक्ति कुल ऋण दायित्व गत वर्षभन्दा करिब रु.४६६।२५ ले वृद्धि भई रु.२० हजार ३३ पुगेको छ ।

२३. **आन्तरिक र वैदेशिक ऋण लगानी** – महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले पेश गरेको ऋण लगानीको संस्थागत आर्थिक विवरणअनुसार यो वर्ष नेपाल सरकारले आन्तरिक र वैदेशिक ऋण लगानी गरेको समष्टिगत स्थिति निम्नानुसार छ:

(रु.लाखमा)

लगानी	२०६८।६९ सम्मको बाँकी	२०६९।७० मा		यो वर्ष फिर्ता	जम्मा लगानी बाँकी
		लगानी	समायोजनबाट थप		
आन्तरिक स्रोतबाट ऋण लगानी	३५,६०,६३	६०,८७		३४९४	४१,३४,४०
वैदेशिक स्रोतबाट ऋण लगानी	८३,४०,८८	२०४३०		३९८२	८५,४५,१३
जम्मा	१,१९,०१,५१	८,१३,०१		३९८२	१२६,७९,५३

यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- २३.१ आन्तरिक तथा वैदेशिक स्रोतबाट ऋण लगानी भई साँवा ब्याज असुल हुन बाँकी देखिएका संस्थाहरु बिक्री, लिक्विडेशन र निजीकरण भइसकेका छन् । तीमध्ये २२ संस्थामा विभिन्न मितिमा आन्तरिक ऋण रु.२ अर्ब ६१ करोड ९० लाख र ब्याज रु.६८ करोड ४८ लाख समेत रु.३ अर्ब ३० करोड ३८ लाख र ८ संस्थामा वैदेशिक ऋण रु.१६ करोड ६६ लाख लगानी गरेकोमा सोको भाखा नाघेको साँवा तथा ब्याज रकम यकिन गरी हिसाब राफसाफ गर्नुपर्नेमा गरेको छैन । साँवा तथा ब्याजसमेत हिसाब गरी असुल गर्ने कारबाहीका लागि विगत वर्षको प्रतिवेदनमा औल्याइएकोमा यो वर्षपनि स्थिति यथावत् रहेको छ ।

- २३.२ नेपाल सरकारले २०६९।७० को बजेट बक्तव्यमा सार्वजनिक संस्थामा आन्तरिक तथा वैदेशिक स्रोतबाट रु. २० अर्ब २२ करोड ९१ लाख ऋण लगानीको लागि बजेट व्यवस्था गरेको छ। उक्त बजेटमध्ये रु.१२ अर्ब १३ करोड ३३ लाख (बजेटको तुलनामा ५९.९८ प्रतिशत) लगानी भएको छ। सोही बजेट बक्तव्यमा गत वर्षको ऋण लगानीमध्ये रु.४ अर्ब ३९ करोड ५० लाख साँवा फिर्ता गर्ने उल्लेख छ। प्राप्त केन्द्रीय आर्थिक विवरणअनुसार साँवा रु.७५ करोड ५३ लाख लक्ष्यको तुलनामा १७.१८ प्रतिशतमात्र फिर्ता प्राप्त भएको देखियो। कुल आन्तरिक ऋण लगानीमध्ये नेपाल सरकारको स्रोतबाट रु.४ अर्ब ३६ करोड ७७ लाख लगानी गर्ने बजेट व्यवस्था रहेकोमा रु.६ अर्ब २१ करोड १२ लाख लगानी भएको छ। नेपाल सरकारको स्रोतबाट सुरु बजेटको तुलनामा ४२.२० प्रतिशत बढी लगानी गरेको तर साँवा फिर्ता प्राप्त गर्ने कार्य लक्ष्यको तुलनामा १७.१८ प्रतिशतमात्र देखिँदा लगानी थप गर्दै जाने तर उठ्नुपर्ने साँवा उठाउनेतर्फ क्रियाशील नभएको कारण सार्वजनिक संस्थाहरु सरकारका लागि बोझिलो बन्दै गएको प्रष्ट हुन्छ। तसर्थ यस्ता कार्यमा सुधार हुन जरुरी छ।
- २३.३ कार्यालयले पेश गरेको ऋण लगानीको आर्थिक विवरणले यस वर्ष रु.१२ अर्ब १३ करोड ३३ लाख ५७ हजार ऋण लगानी गरेकोमा कार्यालयले पेश गरेको आन्तरिक एवं वैदेशिक स्रोत तर्फको ऋण लगानीको संस्थागत ऋण खाताअनुसार रु.८ अर्ब १३ करोड १ लाखमात्र ऋण लगानी भएको उल्लेख छ। यसरी आर्थिक विवरणभन्दा संस्थागत ऋण खातामा रु.४ अर्ब ३२ लाख ९७ हजार घटी ऋण लेखाङ्कन भएको पाइयो। ऋण लगानी हिसाबमा लेखाङ्कन नहुँदा संस्थाले तिर्नुपर्ने साँवा ब्याज यकिन नहुने र सरकारको ऋण लगानी नै जोखिममा पर्ने भएको हुँदा लगानी गरिएको ऋण रकम लगानी गर्ने र अभिलेखाङ्कन गर्ने निकाय बीच समन्वय गरी सम्बन्धित संस्थाको ऋण लगानी खातामा अद्यावधिक हुनुपर्ने देखिन्छ।
- २३.४ कार्यालयले उपलब्ध गराएको ऋण लगानीको अद्यावधिक आर्थिक विवरण र अर्थ मन्त्रालयले उपलब्ध गराएको ऋण लगानी विवरणमा संस्थाले देखाएको ऋण लगानी रकम भिडान भएको छैन। निम्न १६ संस्थाको लगानी २०६८।६९ को आर्थिक विवरणमा उल्लेख गरेको भन्दा ५ संस्थाले रु.१ अर्ब १ करोड १६ लाख बढी र ११ संस्थाले रु.१२ अर्ब ३८ करोड ९० लाख घटी देखाएको छ। यस सम्बन्धमा छानबिन गरी हिसाब यकिन गर्नुपर्ने देखियो।

(रु.लाखमा)

क्र.सं.	संस्थाको नाम	ऋण लगानी		संस्थाले देखाएको	
		म.ले.नि.का अनुसार	संस्थाले देखाए अनुसार	घटी	बढी
१	नेपाल नागरिक उडडयन प्राधिकरण	२०७३३.१८	१५५८७	५१४६.१८	०
२	जनकपुर चुरोट कारखाना	२९२९	२२५६	६७३	०
३	उदयपुर सिमेन्ट उद्योग	२२०९९	१७२५०	४८४९	०
४	नेपाल ओरियन्ट मेग्नेसाइट प्रा.लि.	३८४९.२९	११११६	०	७२६६.७१
५	नेपाल खाद्य संस्थान	४२	०	४२	०
६	नेपाल खानेपानी संस्थान	४४५३२.३०	१२९७०	३१५६२.३१	०
७	द टिम्बर कर्पोरेशन अफ नेपाल	५७८.०६	५४७	३१.०६	०
८	हेटौडा सिमेन्ट	१२००	३४६८		२२६८
९	नेपाल वायु सेवा निगम	३४७०.१६	३४९३	०	२२.८४
१०	जडिबुटी उत्पादन तथा प्रशोधन क.लि.	६०८.९४	०	६०८.९४	०
११	गोरखा पत्र संस्थान	५००	९६४	०	४६४
१२	नेपाल विद्युत प्राधिकरण	७५०४०१.६५	६८९०९२	६१३०९.६५	०
१३	नेपाल दूरसंस्थान कम्पनी लि.	१०४२.६४	०	१०४२.६४	०
१४	कृषि विकास बैङ्क लि.	२६६७३.०६	८१७९	१८४९४.०६	०
१५	नेपाल औद्योगिक विकास निगम	१३१.८४	०	१३१.८४	०
१६	ग्रामीण आवास तथा वित्त कम्पनी	०	९५	०	९५
	जम्मा :	८७८७९१.१२	७६५०१७	१२३८९०.६८	१०११६.५४

२३.५ ऋण लगानी भएको रकमको सम्बन्धित संस्थाहरुबाट समर्थनपत्र लिएको छैन। तसर्थ सम्बन्धित संस्थाहरुबाट समर्थनपत्र लिई ऋण हिसाब अद्यावधिक गर्नुपर्दछ।

२४. **शेयर लगानी** – कार्यालयबाट प्रस्तुत आर्थिक विवरणमा विभिन्न ऐनबाट स्थापना भएका १०३ संस्थामा शेयर लगानीबापत गत वर्षसम्मको रु.१ खर्व १० अर्ब १३ करोड ४५ लाख र यो वर्षको रु.५ अर्ब २५ करोड

६५ लाख मध्ये ४ संस्थामा समायोजनबाट रु.५ करोड ३० लाख थप लगानीसमेत रु.१ खर्ब १५ अर्ब ४४ करोड ४० लाख शेयर लगानी देखिन्छ। यससम्बन्धी व्यहोरा निम्नानुसार छः

- २४.१ नेपाल सरकारले १०३ संस्थामा रु.१ खर्ब १५ अर्ब ४४ करोड ४० लाख शेयर लगानी गरेकोमा यस वर्ष ८ संस्थाले रु.१० अर्ब ८४ करोड १४ लाख लाभांश दिएका छन्। लगानीको तुलनामा ९.३९ प्रतिशत प्रतिफल प्राप्त भएको छ। यसरी सरकारले गरेको लगानीको प्रतिफल न्यून रहेको र त्यसमा पनि अधिकांश संस्थाहरू नोक्सानीमा रहेकोले लाभांश प्राप्त भएको छैन। सरकारी संस्थानको दक्षता अभिवृद्धि गरी प्रतिफल प्राप्त गर्न वा विनिवेश गरी लगानी फिर्ता लिनेतर्फ ध्यान जानुपर्दछ।
- २४.२ सार्वजनिक संस्थाहरूमा हालसम्म गरेको लगानीमध्ये ७१ संस्थामा गरेको लगानी रु.९४ अर्ब ५ करोड ७५ लाखको शेयर प्रमाणपत्र यो वर्ष पनि प्राप्त भएको छैन। लगानी गरेका संस्थाहरूबाट शेयर प्रमाणपत्र प्राप्त गरी कार्यालयको शेयर लगानी अभिलेख अद्यावधिक गर्नुपर्ने देखिन्छ।
- २४.३ कार्यालयले पेश गरेको शेयर लगानीको संस्थागत आर्थिक विवरणले रु.८ अर्ब ८० करोड १८ लाख १३ हजार शेयर लगानी (समायोजन बाहेक) देखाएको छ। शेयर लगानीको आर्थिक विवरणले रु.९ अर्ब ३० करोड २६ लाख १३ हजार शेयर लगानी गरेको देखिएकोले संस्थागत शेयर लगानी खातामा रु.५० करोड ८ लाख न्यून देखिएको छ। यसरी सम्बन्धित संस्थाको शेयर लगानी खातामा न्यून लेखाङ्कन भएबाट शेयर लगानी फिर्ता एवं प्रतिफल प्राप्तिमा असर पर्ने भएकाले शेयर लगानी हिसाब अद्यावधिक गर्नुपर्ने देखिन्छ।
- २४.४ नेपाल सरकारले शेयर लगानी गर्दा संस्थानहरूको प्रबन्धपत्र तथा नियमावलीअनुसार नेपाल सरकारको हिस्सा निर्धारण गरी अधिकृत पूँजीको सीमाभित्र रही शेयर लगानी गर्नुपर्दछ। यो वर्ष थप भएको समेत २६ संस्थाको शेयरमा गरेको लगानी रु.३३ अर्ब २१ करोड ६३ लाखका सम्बन्धमा अधिकृत पूँजी किटानी नगरी आर्थिक विवरण तयार गरेको छ। कार्यालयले उपलब्ध गराएको अद्यावधिक विवरणअनुसार देहायका संस्थाहरूमा अधिकृत पूँजीभन्दा रु.१९ अर्ब ९८ करोड ५९ लाख बढी लगानी गरेको छ।

(रु.लाखमा)

क्र.सं.	संस्थाको नाम	अधिकृत पूँजी	यस वर्षको लगानी	कुल लगानी	बढी लगानी
१	नेपाल वायुसेवा निगम	३०,००	-	३७,९३	७,९३
२	नेपाल विद्युत प्राधिकरण	३०,००,००	४,२१,६६	४८,२१,७६	१८,२१,७६
३	नेपाल खाद्य संस्थान	९९,०५		९९,९३	८
४	नेपाल आयल निगम	१०,००		२९,०८	१९,०८
५	कर्जा सुरक्षण निगम	२१,००	५०००	१३७०५	११,६०५
६	नेपाल टेलिभिजन	१,५०,००	११५०	१८२८९	३२,८९
	जम्मा:	३३,१०,०५	४,८३,१६	५,३०,८६४	१९,९८,५९

अधिकृत पूँजीलाई ध्यानमा राखी लगानी गर्नुपर्नेमा यो वर्ष पनि सुधार भएको छैन।

- २४.५ अर्थ मन्त्रालयले उपलब्ध गराएको विवरणअनुसार २०६८।६९ सम्मको विभिन्न संस्थाहरूले देखाएको शेयर लगानी रकम र महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले उपलब्ध गराएको शेयर लगानीको आर्थिक विवरणअनुसार रकम भिडान भएको छैन। यस सम्बन्धमा गत विगत वर्षको प्रतिवेदनमा औँल्याउँदै आएकोमा निम्न १७ संस्थामा भएको लगानीको आर्थिक विवरणमा उल्लेख गरेको भन्दा ६ संस्थाले रु. २२ करोड २९ लाख बढी र ११ संस्थाले रु.२७ अर्ब ४३ करोड ३ लाख घटी शेयर लगानी देखाएको छ। यस सम्बन्धमा छानबिन गरी हिसाब यकिन गर्नुपर्दछ।

(रु.लाखमा)

क्र.सं.	संस्थाको नाम	शेयर लगानी		संस्थाले देखाएको	
		म.ले.नि.का अनुसार	संस्थाले देखाए अनुसार	घटी	बढी
१	नेपाल खाद्य संस्थान	९९९२.६१	९९०५	८७.६१	०
२	नेपाल आयल निगम	२९०८.२	९५१	१९५७.२	०
३	नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण	१३२०३४	१२११५४	१०८८०	०
४	नेपाल खानेपानी संस्थान	१४०७६.५२	३४७६	१०६००.५२	०
५	नेपाल विद्युत प्राधिकरण	४४०००९.६५	३१४२२४	१२५७८५.६५	०

६	नेपाल दूरस्थान कम्पनी लि.	१३७२४२.१३	१३७२४०	२.१३	०
७	नेपाल इन्जिनियरिङ कन्सल्टेन्सी	३७.९५	७२	०	३४.०५
८	जनकशिक्षा सामग्री केन्द्र	४५६३.८०	४५००	६३.८०	०
९	कृषि विकास बैङ्क लि.	८०६२८	१६२५०	६४३७८	०
१०	राष्ट्रिय बीमा संस्थान	४९८.६९	९५०	०	४५१.३१
११	नेपाल औद्योगिक विकास निगम	३४९१.७६	४१२७	०	६३५.२४
१२	राष्ट्रिय बीउ विजन कम्पनी	११००.७८	११८५	०	८४.२२
१३	नेपाल टेलिभिजन	१७१३९.३७	०	१७१३९.३७	०
१४	जडिवुटी उत्पादन तथा प्र.केन्द्र लि	३९६.५४	२४१	१५५.५४	०
१५	राष्ट्रिय बाणिज्य बैक	५४९७६.१	११७२३	४३२५३.१	०
१६	नेपाल स्टक एक्सचेन्ज लिमिटेड	२०४.८२	११७३	०	९६.१८
१७	नागरीक लगानी कोष	१६०	२१६	०	५६
	जम्मा :	८९९४६०.९२	६२७३८७	२७४३०२.९२	२२२९

लगानीको हिसाब राख्ने र लगानी गरिएको संस्थाबीचको हिसाब फरक हुनुमा एकद्वार प्रणालीबाट लगानी नहुनु, लगानी गर्ने निकायले लगानीको अभिलेख महालेखा नियन्त्रक कार्यालयमा नपठाउनु र सीधै लगानी गर्नु जस्ता प्रमुख कारण रहेका छन् । शेर लगानी गर्दा एकद्वार प्रणाली लागू गरी नियन्त्रण र समन्वयको व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।

२४.६ नेपाल विद्युत प्राधिकरणको आर्थिक अवस्था वर्षेनी खस्कदै गएकोले यसलाई सुधार गर्ने अभिप्रायले अर्थ मन्त्रालयको सिफारिसमा मन्त्रपरिषद्को २०६८/११/१८ को निर्णयबमोजिम २०६७/६८ सम्म सञ्चित रहेको नोक्सानीलाई प्राधिकरणले रु.२७ अर्ब ५३ करोड एकमुष्ट अपलेखन गरेको र अपलेखन गरेको रकमलाई प्राधिकरणले वित्तीय विवरणमा समायोजन गरी नेपाल सरकारको शेर लगानीबाट घटाएको छ । व्यवस्थापिका-संसदको सहमतिबाट शेर लगानी गरिएको रकमबाट नोक्सानी परिपूरण गर्ने विषय नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८४ को उपधारा (३)को (घ) बमोजिम व्यवस्थापिका-संसदको क्षेत्राधिकार भएकोमा मन्त्रपरिषद्को निर्णयबाट भएको र प्रचलित लेखाका सिद्धान्त र मापदण्ड विपरीत नोक्सानीलाई अपलेखन गरिएको व्यहोरा गतवर्ष औल्याएपश्चात् महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले सो रकम शेर लगानीबाट घटाएको छैन । नेपाल विद्युत प्राधिकरणले गतवर्ष नै घटाइसकेकोले शेर लगानी हिसाब फरक परेको छ । लेखा सिद्धान्त अनुकुल हुने गरी शेर लगानीको हिसाब समायोजन गरिनुपर्दछ ।

२५. **वैदेशिक संस्थामा लगानी** – नेपाल सरकारले एसियाली विकास बैङ्क, अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोष र सार्क विकास कोषमा गतवर्ष रु.१ अर्ब ६४ करोड ३७ लाख र यो वर्ष रु.३ अर्ब ५४ करोड ५३ लाख समेत रु.५ अर्ब १८ करोड ९० लाख लगानी गरेको छ । यस बाहेक विश्व बैक, अन्तर्राष्ट्रिय वित्त संस्था, अन्तर्राष्ट्रिय विकास संस्था तथा मिगामा समेत सरकारले लगानी गर्ने गरेको देखिन्छ । नेपाल सरकारले अन्तर्राष्ट्रिय संस्थामा गरेको लगानीको अद्यावधिक हिसाब यकिन नगरेबाट शेर लगानी हिसाबले सही एवं यथार्थ स्थिति चित्रण गरेको छैन । साथै यस्ता संस्थाहरूमा गरिएको लगानीको प्रतिफल प्राप्त हुनुपर्ने वा नपर्ने र प्राप्ति भए नभएको अभिलेख नहुँदा यकिन गर्न सकिएन । तसर्थ शेर लगानीको हिसाब अद्यावधिक गरी प्रतिफल प्राप्ति सम्बन्धमा निक्कै हुनुपर्दछ ।

२६. **कार्यसञ्चालन कोष** – कार्यसञ्चालन कोषसम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

२६.१ आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा १०(४) अनुसार महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले विनियोजन तथा राजस्वलागत अन्य सबैप्रकारका कारोबारहरूको लेखा राख्न लगाई त्यसको केन्द्रीय विवरण तयार गरी महालेखापरीक्षक समक्ष पेश गर्नुपर्दछ । महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले पेश गरेको २०६९/७० को कार्यसञ्चालन कोषको केन्द्रीय आर्थिक विवरणअनुसार ९१ कार्यालयले गतवर्षभन्दा रु.९ करोड १३ लाख २३ हजार बढी र ३२ कार्यालयले गत वर्षभन्दा रु.१४ करोड ७२ लाख ८८ हजार घटी जिम्मेवारी सारेका छन् । घटी बढी जिम्मेवारी सारेको सम्बन्धमा हिसाब मिलान हुनुपर्दछ ।

२६.२ कार्यसञ्चालन कोष ऐन, २०४३ को दफा ३ को उपदफा १ मा मन्त्रालयले आवश्यक देखेमा आफ्नो उत्पादन वा सेवा विक्री गरी आर्जन गर्ने निकायले विशेष कार्यसञ्चालन गर्न कार्यसञ्चालन कोषको स्थापना गर्नसक्ने

उल्लेख छ । ऐनको उक्त व्यवस्थाअनुसार राजस्व आर्जनमध्येबाट केही प्रतिशत वा विनियोजन ऐनद्वारा विनियोजित रकममात्र यस कोषमा आमदानी बाँधनसक्ने व्यवस्था छ । महालेखा नियन्त्रकको कार्यालयबाट प्राप्त विवरण अनुसार निर्वाचन आयोगले रु.४ अर्ब ४३ करोड ५५ लाख, काठमाडौं उपत्यका खानेपानी तथा सरसफाई आयोजनाले रु.९ करोड ६ लाख र प्रहरी प्रधान कार्यालयले रु.३८ करोड ५३ लाख समेत रु.४ अर्ब ९१ करोड १४ लाख कार्यसञ्चालन कोष खडा गरी जम्मा गरेको देखिन्छ । उक्त रकम ख ६ समूहको खाताको भएको हुनाले सो रकमलाई कार्य सञ्चालन कोषको हिसाबमा देखाउन मिल्ने देखिदैन । यसप्रकार खर्च नभई बाँकी रहेको रकम कोषमा जम्मा गर्ने कार्य विनियोजन सिद्धान्तविपरीत छ । यस्तो कार्यमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

२७. **केन्द्रीय धरौटी** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम १११(ग) मा विनियोजन, राजस्व र धरौटीको केन्द्रीय आय-व्यय लेखा तयार गरी लेखापरीक्षण गराउने काम र कर्तव्य महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको हुने उल्लेख छ । महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट तयार गरी पेश हुन आएको धरौटीको केन्द्रीय आर्थिक विवरण परीक्षण गर्दा ४१ मन्त्रालय एवं सचिवालयअन्तर्गत २०६९ आषाढमा रु.९ अर्ब १९ करोड ९५ लाख जिम्मेवारी देखाएकोमा यस आर्थिक वर्षमा रु.९ अर्ब २२ करोड ३५ लाख सुरु मौज्जात देखाई गत वर्षभन्दा रु.२ करोड ४० लाख बढी जिम्मेवारी देखाएको छ । आर्थिक विवरण परीक्षण गर्दा गत वर्षको मौज्जात घटी/बढी जिम्मेवारी सारेको र गत वर्ष अन्तिम मौज्जात नदेखाएको मा पनि यो वर्ष सुरु मौज्जात देखाएको अवस्था पाइयो । यससम्बन्धी अन्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

२७.१ सेस्ताअनुसार एक निजी लगानीको बैङ्कमा रु.१३ करोड ७२ लाख २५ हजार मौज्जात देखिएकोमा बैङ्क खातामा शून्य मौज्जात देखिएको छ । यस सम्बन्धमा छानबिन गरी उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

२७.२ नेपाल राष्ट्र बैङ्कले २०६९।७० को आषाढ महिनाको नेपाल सरकारको ख.३ धरौटी खातामा रु.९ अर्ब ४७ करोड ७४ लाख मौज्जात बाँकी देखाएको छ । कार्यालयबाट प्राप्त धरौटीको केन्द्रीय आर्थिक विवरणमा सेस्ताअनुसार रु.१० अर्ब ३० करोड २२ लाख देखाएको छ । सेस्ता भन्दा बैङ्कले देखाएको मौज्जात रु.८२ करोड ४८ लाख घटी रहेको छ । फरक पर्नाको कारण स्पष्ट हुनसकेको छैन । तसर्थ कारण पहिचान गरी हिसाब मिलान गर्नुपर्दछ ।

२८. **निवृत्तिभरण अभिलेख** – विगत वर्षमा सेवा निवृत्त निजामती, प्रहरी र शिक्षकहरूको मात्र निवृत्तिभरण भुक्तानी तथा शोधभर्ना खर्च लेख्ने गरेकोमा तत्कालीन रक्षा लेखा नियन्त्रक कार्यालय विघटन भई त्यस कार्यालयबाट हुने सेना तर्फको निवृत्तिभरणसम्बन्धी कार्य २०६८ माघदेखि निवृत्तिभरण व्यवस्थापन कार्यालयबाट हुने गरेको छ । सेवानिवृत्त निजामती, शिक्षक, प्रहरीतर्फको निवृत्तिभरण रकम बैङ्कलाई शोधभर्ना भुक्तानीको बैङ्क स्टेटमेन्ट र व्यक्तिगत खातासँग भिडान गर्दा दाबी यथार्थ नभएकोले फरक परेको रकम निजामती एवं प्रहरीतर्फ रु.१५ करोड १६ लाख ५२ हजार, शिक्षकतर्फ रु.१ करोड ८७ लाख १६ हजार गरी रु.१७ करोड ३ लाख ६८ हजार कट्टा गरेको छ । नेपाली सेनातर्फ निवृत्तिभरण पाउनेको व्यक्तिगत विवरण कार्यालयमा नभएको कारणले बैङ्कमार्फत भुक्तानी भएको निवृत्तिभरण रकम भिडान गर्ने अवस्था देखिएन । सबै सेवा निवृत्त कर्मचारीहरूको व्यक्तिगत विवरण अद्यावधिक गरी निवृत्तिभरण वितरण कार्यलाई यथार्थपरक बनाउनुपर्दछ ।

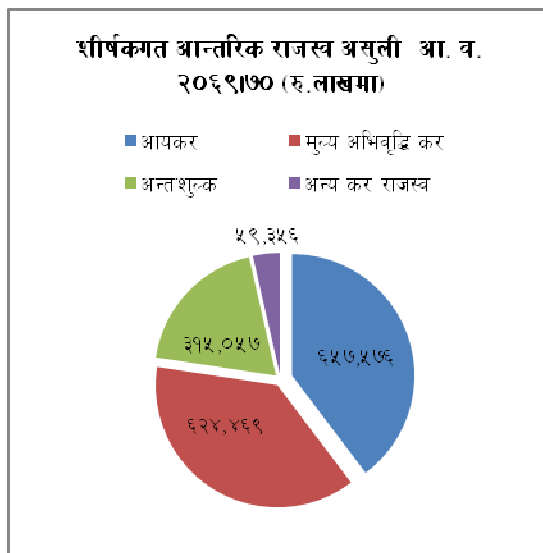
आन्तरिक राजस्व विभाग

२९. **राजस्व असुली** – विभाग र मातहतका कार्यालयको समेत यो वर्ष रु.१ खर्ब ८९ अर्ब २४ करोड ६१ लाख राजस्व असुल गर्ने लक्ष्य रहेकोमा रु.१ खर्ब ८७ अर्ब ५१ करोड ३ लाख असुल भएको उल्लेख गरी लक्ष्यको तुलनामा ९९ प्रतिशत प्रगति भएको देखाए तापनि लेखापरीक्षण भएका २४ कार्यालयको आर्थिक विवरणबाट रु १ खर्ब ६५ अर्ब ६४ करोड ५९ लाख राजस्व असुली देखिएको छ । यसैगरी विभागले तयार गरेको केन्द्रीय आर्थिक विवरणमा रु १ खर्ब ५६ अर्ब ७१ करोड ७२ लाख देखाएकोले लेखापरीक्षण को लागि पेश भएको भन्दा विभागले तयार गरेको केन्द्रीय आर्थिक विवरणमा असुली रकम रु ८ अर्ब ९२ करोड ८७ लाख फरक परेको छ । आन्तरिक राजस्वको, शीर्षकगत असुली चित्रमा देखाइएको छ । विभाग मातहतको कार्यालयमा

समेत यो वर्ष खर्च भएको रु.१ अर्ब २४ अरोड ८४ लाख र असुल भएको आन्तरिक राजस्व विश्लेषण गर्दा प्रति हजार कर राजस्व सङ्कलनमा रु.७५७ लागत पर्न गएको छ । जसबाट प्रति हजार राजस्व सङ्कलन लागत गतवर्षको तुलनामा रु.०।८४ वृद्धि भएको छ ।

३०. **मूल्य अभिवृद्धि कर असुली** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १७ अनुसार दर्ता भएको व्यक्तिले कर लाग्ने कारोबारसँग सम्बन्धित वस्तु वा सेवामा तिरेको कर आफुले तिर्नुपर्ने करबाट कट्टी गर्न पाउने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व विभागको वार्षिक प्रतिवेदन अनुसार मूल्य अभिवृद्धि कर असुलीको लक्ष्य २०६९।७० मा रु.८८ अर्ब ९५ करोड १७ लाख तोकेकोमा रु.८३ अर्ब ५० करोड ५८ लाख (९३.८७ प्रतिशत) असुली देखाएको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोराहरु निम्नानुसार छन्:

३०.१ विभागको वार्षिक प्रतिवेदनमा रु.८३ अर्ब ५० करोड ५८ लाख असुली देखाए तापनि लेखापरीक्षणको लागि पेश भएका कार्यालयहरुको आर्थिक विवरण तथा केन्द्रीय आर्थिक विवरणबाट रु.६२ अर्ब ४४ करोड ६९ लाख असुली देखिएको छ । यस्तै आन्तरिक राजस्व प्रशासनले प्रयोगमा ल्याएको राजस्व लेखा प्रणालीबाट आन्तरिक स्रोतबाट रु.२८ अर्ब ५० करोड ४९ लाख र आयाततर्फको रु.२५ अर्ब ८९ करोड १० लाख समेत रु. ५४ अर्ब ३९ करोड ५९ लाख असुली देखाएकोले तथ्याङ्कमा विविधता रहेका छन् । वास्तविक असुली यकिन गर्न सक्ने अवस्था छैन ।



३०.२ विभागले पेश गरेको वार्षिक प्रतिवेदन अनुसार २०७० आषाढ मसान्तको मूल्य अभिवृद्धि कर कार्यान्वयन अवस्था निम्नानुसार देखिएको छ:

विवरण	२०६७/६८	२०६८/६९	२०६९/७०
क्रेडिट रकम (रु.लाखमा)	१०६९६००	१४५३२००	१७५३९००
क्रेडिट रिटर्न (प्रतिशत)	४९	४९.४२	५१.५२
डेबिट रकम (रु.लाखमा)	१९०३००	२२७०००	२४२०००
डेबिट रिटर्न (प्रतिशत)	१८	१७.४२	१६.२०
शून्य रिटर्न (प्रतिशत)	३३	३३	३२
मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता (रु.लाखमा)	३६०५६	५१६००	७०१००
क्रेडिट र डेबिट रकमको तुलना	५.६२ गुणा	६.४० गुणा	७.२० गुणा

माथिको तालिकाबाट मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट रकम र प्रतिशत दुवै बढ्दो अवस्थामा रहेको छ । डेबिट विवरणको प्रतिशत १८ बाट १६.२० मा घटेको र क्रेडिट विवरणको प्रतिशत ४९ बाट बढेर ५१.५२ पुगेको छ । यसको अतिरिक्त करदाताले पेश गरेको डेबिट विवरणको रकम रु.२४ अर्ब २० करोड रहेकोमा क्रेडिट विवरणको रकम रु.१ खर्ब ७५ अर्ब ३९ करोड रहेको छ । जुन डेबिट रकमको तुलनामा ७.२० गुणा रहेको छ । साथै मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्तासमेत बढेको अवस्था छ । कुल करदातामध्ये २२ प्रतिशतले कर विवरण नै नबुझाएको र बुझाएको मध्ये ३२ प्रतिशतले शून्य विवरण बुझाएको र ५२ प्रतिशतले क्रेडिट विवरण बुझाएको अवस्थाले मूल्य अभिवृद्धि कर कार्यान्वयन प्रभावकारी रूपमा हुन नसकेको चुनौतीपूर्ण अवस्थालाई इङ्गित गर्दछ ।

मूल्य अभिवृद्धि कर छुटको मात्रामा भएको वृद्धि, नक्कली बिल, अवास्तबिक मौज्जात आदिको आधारमा नपाउने क्रेडिट दाबी गरेकोमा प्रभावकारी रूपले अनुगमन नहुँदा डेबिटको तुलनामा अस्वाभाविक रूपमा क्रेडिट रकम बढ्दै गएको अवस्थाउपर छानबिन गरी मूल्य अभिवृद्धि करको सफल कार्यान्वयनमा शीघ्र कारवाही हुनुपर्दछ ।

३०.३ मूल्य अभिवृद्धि करको २०७० आषाढ महिनाको विवरणमा मात्र रु.१६ अर्ब ४९ करोड ८३ लाख क्रेडिट देखिएको छ । डेबिट र क्रेडिटको तुलना गर्दा समग्रमा ७ गुणाभन्दा बढी अन्तर देखिन्छ । यसमध्ये केही उदाहरण निम्नानुसार छ:

(रु.हजारमा)

कार्यालयको नाम	डेबिट रकम	क्रेडिट रकम	गुणा
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, पर्सा	६०,६४३	६३,६९,०२	१०.४८
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं २	१५,५०,३६	१३,७८,०४६	९.२०
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भद्रपुर	५४,५७४	४२,२०,९०	७.५९
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, विराटनगर	१०५०,९१	७९,२४,९४	७.५४
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, सिमरा	४६,२१४	६३,६९,०३	७.०७

आन्तरिक राजस्व विभागले यस्तो क्रेडिट रकम ६ गुणा भन्दा बढी भएको अवस्थामा मौज्जात निरीक्षण गर्ने व्यवस्था प्रोत्साहन प्रणालीको सूचाङ्कमा रहेको छ । उपर्युक्त बमोजिम यस्तो क्रेडिट रकम डेबिटको १०.४८ गुणासम्म रहेको छ । यसबाट मूल्य अभिवृद्धि कर कार्यान्वयनमा समस्या रहेको पुष्टि हुन्छ । अत्यधिक बढी क्रेडिट रहने कार्यालयको क्रेडिट रकम घटाउन समयमा निर्देशन दिई मूल्य अभिवृद्धि कर कार्यान्वयनमा दक्षता ल्याउनुपर्नेमा तदनुसारको कारवाही नहुँदा क्रेडिट रकमको आकडा र प्रतिशत वढदै गई समग्र मूल्य अभिवृद्धि कर प्रणालीमा नै असर पर्ने अवस्था छ ।

३१. **मूल्य अभिवृद्धि कर अन्तर** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ तथा मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली, २०५३ बमोजिम उठाउनु पर्ने मूल्य अभिवृद्धि कर र यथार्थ असुलीबीचको फरक पहिचान गर्ने उद्देश्यले मूल्य अभिवृद्धि कर अन्तर विश्लेषण गरिएको छ । नेपाल सरकारले उठाउनुपर्ने मूल्य अभिवृद्धि कर गणना गर्दा केन्द्रिय तथ्याङ्क विभागले प्रकाशित गरेको तथ्याङ्क र महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त मूल्य अभिवृद्धि कर सङ्कलनको विवरणलाई आधार लिईएको छ । उक्त तथ्याङ्क देखाएको देशको कुल कारोबार (कुल उपभोग र कुल लगानी) मा अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा अभ्यास गरेका मान्यता अनुसरण गरी मूल्य अभिवृद्धि कर लाग्ने कारोबार र उठाउनुपर्ने मूल्य अभिवृद्धि कर गणना गरिएको छ । अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा अभ्यास गरिएका मान्यताहरूका आधारमा समायोजन भएका व्यहोरा तल द्रष्टव्यमा प्रस्तुत छन्:

(रु. दश लाखमा)

आर्थिक वर्ष	कुल कारोबार उपभोग र लगानी	कुल घटाइएको	कुल जोडिएको	कुल कारोबारमा घटाएको र जोड्दा हुने मुअकरको आधार	मुअकर को दर	संभाव्य मुअकर असुली	यथार्थ मुअकर असुली	अन्तर	अन्तर प्रतिशत
२०६३/६४	८६५१५३	५१०९६३	७४४९०	४२८६८०	१३	५५७२८	२६०९६	२९६३३	५३.२
२०६४/६५	९८२७४२	५६९९६३	९१३५६	५०४१३५	१३	६५७३७	२९८१६	३५७२२	५४.५
२०६५/६६	१२०८०७	६७०९४६	१०९९११	६४७०३६	१३	८४११५	३९७०१	४४४१४	५२.८
२०६६/६७	१५१२६७४	८०४८३३	१२०५४१	८२८३८२	१३	१०७६९०	५४९२१	५२७६९	४९.०
२०६७/६८	१७०३२९८	८९५८६१	१४५८८८	९५३३२५	१३	१२३९३२	६१६६४	६२२६९	५०.२
२०६८/६९	१८९५०८४	१००१७२३	१७५०७१	१०६८४३२	१३	१३८८९६	७०९३०	६७९६६	४८.२
२०६९/७०	२१८५२३९	११६०८२८	१९७८३४	१२२२२४५	१३	१५८८९१	८३४१८	७५४७३	४७.५

द्रष्टव्य: अनुमानित मूल्य अभिवृद्धि करको गणनामा अनुमान र समायोजन गरिएका व्यहोराहरू:

क) कुल कारोबार (उपभोग र लगानी) मा देहायका कारोबारमा भएको तथ्याङ्क घटाइएको छ:

- मूल्य अभिवृद्धि करको कारोबार गणना गर्दा मूल्य अभिवृद्धि कर लाग्नु पूर्वको उपभोगमा खर्चिएको रकम सम्बन्धित वर्षमा मूल्य अभिवृद्धि कर शीर्षकमा घटाइएको,
- निजी क्षेत्रको कारोबारमा प्रस्तुत हुने अन्तिम मौज्जातको रकम र पूँजी निर्माणको रकम,
- कुल उपभोगमा समावेश हुने तर मूल्य अभिवृद्धि कर नलाग्ने नेपाल सरकारबाट भुक्तानी हुने तलब तथा भत्ता रकम,
- घरायसी उपभोगमा मूल्य अभिवृद्धि कर लाग्ने र नलाग्ने दुवै किसिमका वस्तुहरू हुने भएकोले ३३ प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर छुट हुने अनुमानित रकम,
- खानेपानी, विद्युत, वित्तीयसेवा, भाडा आदि र पेट्रोलियम पदार्थको उपभोगमध्ये मद्धितेलको ३० प्रतिशतले हुने अनुमानित रकम,
- सानो कारोबार (खुद्रा व्यापार, घरेलु तथा साना उद्योग) गर्नेको कारोबारमा मूल्य अभिवृद्धि कर रकम

- अन्य मूल्य अभिवृद्धि कर छुट हुने कारोबार
- मौज्जात परिवर्तनमा हुने तथ्याङ्कीय गल्तीलाई यसमा समावेश गरेको छैन ।

ख) कुल कारोबारमा देहायका तथ्याङ्क जोडिएको छः

- कुल ग्राहस्थ उपभोगमा राष्ट्रिय उपभोगको मात्र गणना गरिने, विदेशीले नेपालमा गरेको उपभोग समावेश नहुने हुँदा जोडिएको,
- निजी क्षेत्रको सम्पूर्ण पूँजी निर्माण घटाइ सकिएको र कर छुट हुने क्षेत्र (शिक्षा, स्वास्थ्य, यातायात आदि) को मूल्य अभिवृद्धि समेत घटाइएकोले गर्दा निजी क्षेत्रको लगानी दुई पटक घट्न गएकोले दोहोरो प्रभाव हटाउनलाई पुन जोडिएको,
- तलब , भत्ताको सबै रकम घटाएकोमा कर नलाग्ने कारोबार (विद्युत, आवास, खानेपानी) को दोहोरो पर्ने हुदा जोडिएको,
- सार्वजनिक यातायातमा उपभोग गरेको पेट्रोलियम पदार्थको मूल्य जोडिएको,
- रियल स्टेट, भाडा तथा अन्य व्यवसायिक गतिविधिको सम्पूर्ण मूल्य अभिवृद्धि कर घटाए तापनि अन्य व्यवसायिक गतिविधिसँग सम्बन्धित कारोबारमा मूल्य अभिवृद्धि कर छुट नहुने रकम,

उपर्युक्त तालिकाबमोजिम २०६३/६४ देखि २०६९/७० सम्मको असुल गर्न सकिने सम्भाव्य मूल्य अभिवृद्धि कर रकम र यथार्थ सङ्कलन भएको रकमको विश्लेषण गर्दा २०६३/६४ मा रु.२९ अर्ब ६३ करोड ३० लाख घटी असुल भएको छ भने २०६९/७० मा रु.७५ अर्ब ४७ करोड ३० लाख अन्तर देखिएको छ ।

मूल्य अभिवृद्धि कर सङ्कलनको अन्तर बढ्नुमा नीतिगत अन्तरका साथै परिपालना अन्तर (कम्प्लाइन्स ग्याप) रहेको देखिन्छ । आर्थिक ऐनबाट दिने विभिन्न छुट तथा कर फिर्ता व्यवस्था बढ्दै गएका कारण नीतिगत अन्तर रहेको छ । यस्तै दर्ता भएका करदाताले यथार्थ कारोबार नदेखाउनु, थ्रेसहोल्ड नाघे तापनि दर्ता नगर्ने प्रवृत्ति हुनु, शून्य रिटर्न तथा क्रेडिट रिटर्न बढ्दै गएकोमा अनुगमन गर्न नसक्नु, आन्तरिक राजस्व विभागको प्रशासनिक कमजोरीका साथै क्षमताको कारणले परिपालना अन्तर देखिन्छ ।समग्रमा मूल्य अभिवृद्धि कर सङ्कलनमा देखिएको अन्तर सम्बन्धमा सम्बन्धित पक्षको ध्यान जानु जरुरी छ ।

३२. **सञ्चित नोक्सानी** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ११३ बमोजिम कुनै व्यक्तिले आफूले दाखिला गर्नुपर्ने कर दायित्वभन्दा बढी हुने गरी कर बुझाएमा बढी दाखिला गरेको कर रकम ऐनबमोजिम दाखिला गर्नुपर्ने रकमबाट घटाउन विभागले आदेश दिन सक्ने व्यवस्था छ । करदाताहरूले दाखिला गरेको कर बढी भएको वा व्यावसायबाट नोक्सानी भएको अवस्थामा यस्तो नोक्सानी अर्को वर्ष जिम्मेवारी सार्ने गरेको छ । आन्तरिक राजस्व विभागको सूचना प्रणालीबाट रु.२० लाखभन्दा बढीको कारोबार गर्ने करदाताले विगत ३ वर्षमा सारेको नोक्सानी अवस्था निम्नानुसार छ ।

आर्थिक वर्ष	करदाता संख्या	सञ्चित नोक्सानी (रु.हजारमा)	बढी प्रतिशत
२०६७/६८	५३,३६८	११,८४,३७,३०	-
२०६८/६९	७९,९५०	१८,८९,५७,०९	५९.५४
२०६९/७०	१,०९,३४७	३२,१६,६२,३२	७०.२३

माथिको तथ्याङ्कबाट रु.२० लाख भन्दा बढीको आय विवरण भर्ने करदाताको संख्यामा वृद्धि आए तापनि नोक्सानीको विवरण पेश गरेर अर्को वर्ष नोक्सानी जिम्मेवारी सारेको रकम प्रत्येक वर्ष बढ्दै गएको छ । नोक्सानी जिम्मेवारी सारेको रकमको कारणले आगामी वर्षको आयकर असुलीमा समेत प्रत्यक्ष असर पर्ने भएकोले यस्तो नोक्सानीलाई वाञ्छित सिमामा राख्ने विषयमा विभाग समेतले प्रभावकारी कदम चाल्नुपर्दछ ।

३३. **राजस्व बक्यौता** – विभागको केन्द्रीय आर्थिक विवरण अनुसार मूल्य अभिवृद्धि कर बाहेक आयकर, साविक बिक्री कर तथा अन्तःशुल्कसमेत रु ३२ अर्ब ९८ करोड १२ लाख बक्यौता असुल गर्न बाँकी देखिन्छ । विभागले कार्यान्वयनमा ल्याएको बक्यौता व्यवस्थापन प्रणाली बमोजिम रु.१२ अर्ब ९३ करोड २९ लाख बाँकी देखिएकोले विभागअर्न्तगतकै तथ्याङ्कहरूबाट देखाएको बक्यौतामा रु.१२ अर्ब ६६ करोड ५ लाख फरक रहेको छ । विभागमातहतका कार्यालयहरूको आर्थिक विवरणबाट राजस्व बक्यौता रु ३२ अर्ब ८६ करोड ३४ लाख देखिएकोले लगत रु.११ करोड ७८ लाख फरक परेको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहाय अनुसार छन्:

३३.१ गत वर्षको केन्द्रीय आर्थिक विवरणमा राजस्व बक्यौता रु. २५ अर्ब ३६ करोड २५ लाख देखाएकोमा यो वर्ष रु.२५ अर्ब ५९ करोड ३५ लाख बक्यौता जिम्मेवारी सारेको छ । राजस्व बक्यौता रु.२३ करोड १० लाख बढी जिम्मेवारी सारेको सम्बन्धमा कारण उल्लेख गरेको छैन ।

३३.२ गत वर्षसम्मको राजस्व बक्यौता रु.२५ अर्ब ५९ करोड ३५ लाख मध्ये रु.१ अर्ब ४१ करोड ५९ लाख (५.५३ प्रतिशत) लगत कट्टा भएको घटाई रु.२४ अर्ब १७ करोड ७५ लाख बक्यौता कायम गरेको छ । सोमध्ये रु. १८ करोड ७६ लाख (०.७३ प्रतिशत) मात्र असुल भएको देखियो । बक्यौता लगतको तुलनामा १ प्रतिशत भन्दा घटी असुल गर्ने कार्यालयको असुली प्रतिशत निम्नानुसार छः

(रु.हजारमा)

कार्यालय	गत वर्षको राजस्व बक्यौतामध्ये लगत कट्टा भई बाँकी लगत	यो वर्ष असुली	असुली प्रतिशत
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, विरगंज	२८,६८,२३	१२	-
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भैरहवा	१,०८,१९,७२	८,२९	०.०७
ठूला करदाता कार्यालय, ललितपुर	१५,१७,७९,८५	४,१५,९९	०.२७
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, पोखरा	९७,६२,५२	४२,४९	०.४३
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भरतपुर	१,२६,२७,१६	८६,१३	०.६८

आयकर ऐन, २०५८ अनुसार करदाताले दाखिला गर्नुपर्ने कर तोकिएको अवधिभित्र दाखिला नगरेमा बक्यौता असुल गर्न करदाताहरूको खोजतलास गरी टुङ्गो लगाउने, सम्पत्ति तथा कारोबार रोक्का गर्ने जस्ता कारबाही गर्नसक्ने व्यवस्था छ तापनि तदनुसार कारबाही गर्न सकेको छैन । कारबाही गरी बक्यौता असुल गर्नुपर्ने व्यहोरा गत विगत वर्षदेखि औँल्याइएकोमा स्थितिमा सुधार भएको छैन ।

३३.३ आयकर ऐन, २०५८ को दफा १०९ र मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा २१ अनुसार करदाताको कारोबार एवं चल अचल सम्पत्ति रोक्का गरेर बक्यौता असुल गर्न सकिने कानूनी व्यवस्था छ । तर ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्र भित्रको एक क्यासिनो सञ्चालकको २०४९।५० देखि २०६५।६६ सम्मको आयकर रु.२६ करोड ५७ लाख २२ हजार र एक वियर उत्पादक प्रा.लि.को २०५९।६० देखि २०६७।६८ सम्मको आयकर रु.१९ करोड ३९ लाख ३५ हजार तथा निजकै २०६७।११ देखिको मूल्य अभिवृद्धि कर बक्यौता रु.२५ करोड ८२ लाख ८८ हजारसमेत जम्मा रु.४५ करोड २२ लाख २३ हजार बुझाउन बाँकी देखिन्छ । यसरी २ करदाताबाट मात्र रु.७१ करोड ७९ लाख ५४ हजार बक्यौता रहेको छ । उल्लेखनीय बक्यौता देखिएका करदाताको चल अचल सम्पत्ति रोक्का गरी बक्यौता असुली गर्न प्रभावकारी कदम चाल्नु पर्नेमा कुनै कानूनी कारबाही गरेको छैन ।

३३.४ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, पोखरा अन्तर्गतका एक होटलले २०६३।६४ र २०६४।६५ को आय विवरण पेश नगरेपनि २०६५।६६ को आय विवरण पेश गरेको छ । पेश गरेको विवरण अनुसार २०६५।६६ मा रु.८ करोड ८४ लाख ३९ हजारको बिक्री कारोबारबाट रु.१८ करोड २६ हजार नोक्सानी सहित सञ्चिती नोक्सानी रु.१ अर्ब ३६ करोड ८७ लाख २७ हजार पुगेको देखिन्छ । तत्पश्चात् करदाताले आय विवरण पनि पेश नगरेको र आन्तरिक राजस्व कार्यालयले आय विवरण पेश गर्न पत्राचार समेत गरेको देखिएन । होटलको घर जग्गा लगायतको सम्पत्ति नेपाल बैङ्क लिमिटेडले रोक्का राखेकोमा दोस्रो रोक्का आन्तरिक राजस्व कार्यालयले राखेको सम्म देखिन्छ । रोक्का राखेको अवस्थाले मात्र बक्यौता असुली हुन सक्ने देखिदैन ।

मूल्य अभिवृद्धि कर तर्फ करदाताले मासिक विवरण आफु स्वयंले भर्ने गरेकोमा २०७० भाद्र मसान्त

लिनुदिनु पर्ने हिसाब

- राजस्व लेखा प्रणाली बाट मूल्य अभिवृद्धि कर रु. ५४ अर्ब ३९ करोड ५९ लाख असुली भएता पनि नेपाल सरकारबाट करदाताले फिर्ता पाउनु पर्ने क्रेडिट रु.१७ अर्ब ५३ करोड पुगेको छ
- राजस्व बक्यौता रु.२५ अर्ब ५९ करोड ३५ लाख मध्ये रु.१ अर्ब ४१ करोड ६० लाख मध्ये रु.१८ करोड ७४ लाख (०.७३ प्रतिशत) मात्र असुल भएको देखियो ।

- सम्म कर, ब्याज र जरिवानासमेत रु ८ करोड ४१ लाख तिर्न बाँकी रहेको छ । करदाताले मासिक रूपमा दाखिला गर्नुपर्ने मूल्य अभिवृद्धि करसमेत दाखिला नगरेको अवस्थाले बक्यौता रकम क्रमशः बढ्दै गएको छ ।
- ३३.५ आर्थिक ऐन, २०६८ को दफा १६ मा नेपालमा रहेका क्यासिनो सञ्चालन गर्न इजाजत प्राप्त व्यक्तिले प्रत्येक क्यासिनो सञ्चालन गरे बापत वार्षिक रु.२ करोड रोयल्टी तिर्नु पर्ने व्यवस्था छ । उक्त रकम आर्थिक वर्ष प्रारम्भ भएको दुई महिना भित्रै आन्तरिक राजस्व कार्यालयमा दाखिला गर्नुपर्दछ । सो समयमा रकम नबुझाएमा बुझाउन बाँकी रकममा १५ प्रतिशतका दरले शुल्क समेत लगाई सरकारी बाँकी सरह असुलउपर गरिने व्यवस्था छ । तीन आन्तरिक राजस्व कार्यालयको कार्य क्षेत्रमा पर्ने ८ क्यासिनोले यो वर्षसम्म रु. ५१ करोड ३५ लाख ८७ हजार रोयल्टी रकम नतिरेकोमा कार्यालयले बक्यौता लगत सम्म कायम गरेको देखिन्छ । ठूलो राजस्व रकम बक्यौता राख्ने ती करदाताहरूले निर्वाध रूपमा क्यासिनो व्यवसाय सञ्चालन गरेका छन् । रोयल्टी असुलीमा प्रभावकारी कदम चाल्न सार्वजनिक लेखा समितिबाट निर्देशन भएपनि सो सम्बन्धमा कुनै ठोस कारवाही नगरी आर्थिक ऐन, २०७० बमोजिम क्यासिनो नविकरण र रोयल्टी असुलीको जिम्मेवारी संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालयलाई दिएको छ । सो मन्त्रालयलाई २०७०।६।१६ मा उपलब्ध गराएको बक्यौता विवरणमा ९ क्यासिनो सञ्चालकको शुल्कसमेत रु.६७ करोड ३३ लाख ३ हजारको लगत सुम्पेको पाइयो । असुली प्रक्रियालाई थप प्रभावकारी बनाई बक्यौता रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
३४. **आर्थिक विवरण** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम १३ मा प्रत्येक कार्यालयले आर्थिक वर्ष समाप्त भएको ३५ दिनभित्र लगती तथा हसबली राजस्वको वार्षिक आर्थिक विवरण तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालयहरूले दाखिला भौचर तथा बैङ्क हिसाब भिडान नगरेको, लेखा अद्यावधिक नराखेको, लगती तथा हसबली राजस्वको अभिलेख बेगर आर्थिक विवरण तयार गरेको जस्ता कारणबाट प्रस्तुत आर्थिक विवरणले कारोबारको यथार्थ स्थिति दर्शाउन सकेको छैन । यससम्बन्धी केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:
- ३४.१ आन्तरिक राजस्व कार्यालय विराटनगरको सेस्ताअनुसार यो वर्ष रु.८ अर्ब ११ करोड ४० लाख ७१ हजार असुली देखाएकोमा बैङ्कले रु.११ अर्ब ३० करोड २७ लाख २८ हजार असुली देखाएको छ । कार्यालयको असुलीभन्दा बैङ्कले रु.३ अर्ब १८ करोड ८६ लाख ५७ हजार बढी असुली देखाएको छ । कार्यालयले बैङ्कसँग समन्वय गरी वर्षान्तको हिसाब मिलान नगर्दा कार्यालयको आर्थिक विवरणले यथार्थ स्थिति चित्रण गर्दैन ।
- ३४.२ लेखापरीक्षणको लागि पेश भएको कार्यालयगत आर्थिक विवरणमा रु.६२ अर्ब ४४ करोड ६९ लाख देखिए तापनि विभागबाट प्रस्तुत आर्थिक विवरणमा यो वर्ष मूल्य अभिवृद्धि कर रु.५४ अर्ब ३९ करोड ५९ लाख हसबली आम्दानि देखाएको छ । कार्यालयले कर निर्धारण गरी माग भएको रकम हसबली राजस्वमा देखाउन मिल्ने होइन । त्यस्तै कर निर्धारण गरी बुझाउन बाँकी रकमलाई लगती राजस्व कायम गर्नुपर्नेमा सो गरेको पनि देखिएन । मूल्य अभिवृद्धि करतर्फ २०७० आषाढ मसान्तसम्म असुल गर्न बाँकी रु.९ अर्ब ५३ करोड लगत कायम गरी आर्थिक विवरणमा बक्यौता कायम गरेको छैन ।
- ३४.३ मूल्य अभिवृद्धि करको ब्याज, जरिवाना र बक्यौता हिसाब राजस्व लेखा प्रणालीबाट निर्धारण हुने र त्यसको छुट्टै अभिलेख राख्न नपर्ने उल्लेख गरी सो रकमलाई आर्थिक विवरणमा समावेश गरेको छैन । आन्तरिक राजस्व कार्यालय, ललितपुरले यो वर्ष मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता नभएको एक शैक्षिक संस्थाको कर परीक्षण गर्दा रु.२४ लाख २९ हजार मूल्य अभिवृद्धि कर निर्धारण गरेकोमा सो करदाताको राजस्व लेखा प्रणालीमा मूल्य अभिवृद्धि कर बक्यौता कायम भएको छैन । उक्त रकम आर्थिक विवरणमा समेत बक्यौता नदेखिने हुनाले यस्तो रकम लगतमा समावेश हुँदैन । तसर्थ मूल्य अभिवृद्धि कर बक्यौता समेत आर्थिक विवरणमा प्रविष्टी हुनुपर्दछ ।
३५. **कानूनको पालना** – राजस्व सम्बन्धी कानून तथा कार्यविधिको पालना सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहाय अनुसार छन्:
- ३५.१ आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९६ मा प्रत्येक व्यक्तिले आय वर्ष समाप्त भएको तीन महिनाभित्र र दफा ९८ बमोजिम म्याद थप भएकोमा सो म्यादभित्र आय विवरण दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व

- कार्यालयहरूबाट प्राप्त विवरण अनुसार आयकरतर्फ कुल ६ लाख २६ हजार करदाता रहेको देखिन्छ । सो मध्ये २ लाख ६४ हजार २०७ (४२.२० प्रतिशत) बाट मात्र यो वर्ष आय विवरण पेश भएको र बाँकी ५७.८० प्रतिशतले आय विवरण पेश नगरेको हुँदा समयमा आय विवरण पेश नगर्ने उपर अनुगमन गरी विवरण पेश नगर्नेको अनुपात घटाउनुपर्दछ ।
- ३५.२ आयकर नियमावली, २०५९ को नियम २३(१) मा निर्धारणयोग्य आय आर्जन गर्न चाहने जुनसुकै व्यक्तिले त्यस्तो आय आर्जन गर्नु वा कर कट्टी गर्नु अगाडि स्थायी लेखा नम्बर लिनुपर्ने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय, ललितपुरको एक करदाताले पेश गरेको २०६७६८ को आय विवरणको अनुसूची १३ मा आयकरमा दर्ता नभएका २ व्यक्तिसँग मात्र रु.५ करोड २३ लाख २२ हजारको जडिबुटी खरिद गरेको देखिन्छ । करयोग्य कारोबार गरी कर बुझाउनु पर्ने व्यक्ति करको दायरामा नआएको सम्बन्धमा छानबिन गर्नुपर्दछ ।
- ३५.३ आर्थिक ऐन, २०६८ अनुसार नेपाल सरकार र सामुदायिक अस्पतालले प्रदान गर्ने स्वास्थ्य सेवा बाहेकका अन्य निकायले प्रदान गर्ने स्वास्थ्य सेवामा ५ प्रतिशत स्वास्थ्य सेवा कर र निजी शिक्षण संस्थाले उठाउने भर्ना तथा शिक्षण शुल्कमा १ प्रतिशत शिक्षा सेवा शुल्क असुल गर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष स्वास्थ्य संस्थाले बुझाउन ल्याएको आधारमा रु.३२ करोड ८१ लाख र शिक्षण संस्थाले बुझाउन ल्याएको आधारमा रु.२४ करोड ७८ लाख शुल्क असुल गरेको देखियो । स्वास्थ्य तथा शिक्षण संस्थाको अद्यावधिक अभिलेख राखी ती निकायहरूलाई स्थायी लेखा नम्बर लिन लगाउने, स्थायी लेखा नम्बर लिएका यस्ता निकायको लागि छुट्टै यस व्यावसायमा आधारित स्थायी लेखा नम्बरको वर्गीकरण (आइ.टी.सी. कोड) दिएर यस्ता निकायले बुझाउनु पर्ने स्वास्थ्य तथा शिक्षा सेवा कर, बुझाएको कर र बुझाउन बाँकी करको अभिलेख राखी अनुगमन कार्य प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।
३६. **सूचना प्रणालीमा पहुँच** – नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२३ को उपधारा ३ अनुसार महालेखापरीक्षक वा त्यसका कुनै कर्मचारीले माग गरेको जुनसुकै कागजपत्र तथा जानकारी उपलब्ध गराउनु सम्बन्धित कार्यालय प्रमुखको कर्तव्य हुने उल्लेख छ । यसैगरी आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८४ अनुसार विभागका कुनै पनि अधिकृत तथा अन्य कर्मचारीले यस ऐन बमोजिम आफ्नो कर्तव्य पालनाको सिलसिलामा आफ्नो कब्जा वा जानकारीमा आउने सबै कागजात तथा जानकारी गोप्य राख्नुपर्ने तर पदीय कर्तव्य पालनाको शिलशिलामा पेश गर्न आवश्यक भएकोमा महालेखापरीक्षक वा महालेखापरीक्षकबाट अख्तियार प्राप्त कुनै व्यक्ति समक्ष पेश गर्न सक्ने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व प्रशासनले अवलम्बन गरेको आयकर, मूल्य अभिवृद्धि कर तथा अन्तःशुल्क तर्फका करदाता दर्ता, आय विवरण दाखिला, कर निर्धारण, असुली र बक्यौता व्यवस्थापनको लागि सूचना प्रविधिको प्रयोग गर्ने गरेको छ । राजस्व प्रशासनका कर निर्धारण, असुली र प्रतिवेदनहरू कम्प्युटराइज्ड भएको अवस्थामा सोको लेखापरीक्षणका लागि पनि उक्त प्रणालीमा पहुँच अत्यावश्यक देखिएको छ । करदाताको सूचनामा गोप्यता कायम रहने गरी पढन मात्र सकिने पहुँच उपलब्ध गराई दिन २०६९/१०/३ मा आन्तरिक राजस्व विभागलाई अनुरोध गरिएकोमा इन्टरनेटमा आधारित सिफ्टम लग इन पासवर्ड हालसम्म प्राप्त भएको छैन । कानूनले तोकेको परिधिभित्र रहेर लेखापरीक्षणमा संलग्न हुने उच्च व्यवस्थापनको जिम्मेवारीमा सूचना प्रविधिमा पहुँचका लागि गरिएको अनुरोधउपर समयमा कारवाही नहुँदा सूचना सङ्कलन, विश्लेषण र प्रवाहको कारणले लेखापरीक्षण कार्यमा कठिनाई परेको छ ।
३७. **सूचना प्रविधिको उपयोग** – आन्तरिक राजस्व विभागले आयकर, मूल्यअभिवृद्धि कर तथा अन्तःशुल्कको कर तथा शुल्क निर्धारण असुली र माग लगायतलाई व्यवस्थित गर्न सूचना प्रविधिको प्रयोग गरेकोमा सोको लेखापरीक्षण गर्दा देखिएका व्यहोराहरू निम्नानुसार छन्:
- ३७.१ सूचना प्रविधि प्रणालीको तथ्याङ्क प्रशोधन एवं नतिजा मूल्याङ्कनका लागि एप्लीकेसन प्रोग्राममा तथ्याङ्कको अध्ययनका लागि संलग्न विशेषज्ञलाई सीमित पहुँच दिएकाले एप्लीकेसन प्रोग्रामको तथ्याङ्कको यथार्थतता सम्बन्धमा पर्याप्त विश्लेषण गर्न सकिएन ।
- ३७.२ विभागको ३ वर्षीय रणनीतिक योजनामा सूचना प्रविधि सम्बन्धमा सुधारका कार्यक्रम समावेश भएपनि सूचना प्रविधि सम्बन्धमा गन्तव्यसहितको योजना, नीति तथा कार्य सम्पादन मापन सूचकाङ्क तयार गरेको

छैन । आन्तरिक राजस्वको सम्पूर्ण प्रणाली नै सूचना प्रविधिको उपयोगबाट सञ्चालन गर्ने भएकाले विभागको समष्टीगत रणनीतिक योजनासँग तालमेल हुने गरी वेग्लै सूचना प्रविधि रणनीति आवश्यक देखिन्छ । क्षेत्रगत नीति तथा गन्तव्यको अभावमा उद्देश्य र प्राथमिकता निर्धारण हुन नसेकेको, सूचना प्रविधि मानदण्ड तयार नभएको तथा सूचना प्रविधि परिचालन समिति समेत गठन हुन सकेको देखिएन ।

३७.३ सूचना प्रविधि तथा संवेदनशील सूचनाको सुरक्षा, भौतिक सम्पत्तिको यथोचित व्यवस्थापन गरी सूचना तथा तथ्याङ्कमा आइपर्ने जोखिम न्यूनीकरणका लागि समयमै सावधानीको अवलम्बन गर्न आवधिक जोखिम पहिचान, जोखिम व्यवस्थापन र व्यावसायिक निरन्तरता योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्नेमा तदनुसार योजना तयार भएका छैनन । जसबाट संभावित जोखिमपूर्ण अवस्थामा प्रणाली सञ्चालनलाई निरन्तरता दिने अवस्था छैन । सम्पूर्ण आन्तरिक राजस्व सञ्चालन व्यवस्थापन गर्ने प्रणाली संकटमा पर्दा पुनर्स्थापना सुनिश्चित देखिदैन । जसले गर्दा राज्यले ठूलो नोक्सानी व्यहोर्नुपर्ने अवस्था छ । यस सम्बन्धमा डिजास्टर रिकोभरी साइट निर्माण कार्य सुरु भएको विभागले जनाएको छ । समयमा नै विश्वसनीय जोखिम न्यूनीकरण योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

३७.४ सूचना प्रविधिको सञ्चालन, उपयोग तथा तथ्याङ्क व्यवस्थापनका लागि विभागका जनशक्तिलाई प्रविधिसँग जानकारी गराई तथ्याङ्कको प्रयोग र परिचालन गर्नु पर्नेमा विभागले सर्भर तथा सूचना प्रविधिको सञ्चालन गर्न निजी क्षेत्रका सेवा प्रदायकमा निर्भर रहेको देखियो । राज्यको राजस्व प्रणाली सञ्चालन गर्ने सूचना प्रविधि नै निजी फर्मको जिम्मा रहनु विचारणीय छ । सफ्टवेयरको सोर्स कोड, विभागको स्वामित्वमा रहने व्यवस्था सम्भौताले गरेपनि यसको उचित व्यवस्थापन हुन सकेको छैन । त्यस्तै सेवा प्रदायकबाट भएका सफ्टवेयरहरूको परिमार्जनको परीक्षण गरी कार्य सञ्चालनको लागि उपयोगी भएको अवस्थामा मात्र प्रयोगमा ल्याउनुपर्नेमा टेष्ट सर्भरबाट परीक्षण नै नगरी सिधै उत्पादन सर्भरमा प्रयोग गर्ने गरेको देखियो ।

राजस्व प्रणालीमा प्रयोग भएको सूचना प्रविधिको सञ्चालन व्यवस्थापन गर्न सम्भौता अवधि सम्पन्न भएपछि सेवा प्रदायकको विकल्पमा विभाग र विभागिय जनशक्तिबाट सफ्टवेयरसम्बन्धी कार्य सम्पादन गर्नु दिगोपनाको लागि आवश्यक भएपनि सो व्यवस्था मिलाएको देखिएन ।

३७.५ सूचना प्रविधिको सञ्चालन गर्न सहि एवं यथार्थ अपरेटिङ सिस्टमको आधिकारिक एवं जेनुन भर्सन प्रयोग नगरी केही अनाधिकृत भर्सन प्रयोग भएको, अफिस अटोमेशन सफ्टवेयरको लाइसेन्स नलिएको अवस्था छ । सम्वेदनशील नेटवर्क र डाटा कभरेज भएको पद्धतिमा जेनुन लाइसेन्सबाट प्रणाली सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

३७.६ आन्तरिक राजस्व प्रशासनसँग सम्बन्धित तथ्याङ्कहरूको गोप्यतालाई मध्यनजर गरेर सूचना प्रणालीको सञ्चालनमा सूचना पठाउंदा अनधिकृत आक्रमणबाट जोगाउन सामान्य भाषालाई कोड भाषामा परिणत गर्ने प्रविधि (क्रिप्टोग्राफी) को प्रयोग गर्नुपर्दछ । विभागले सिष्टममा सूचना संप्रेषण गर्दा यो प्रविधीको अवलम्बन गरेको छैन । यसले गर्दा सिष्टममा अनाधिकृत रूपले आक्रमण हुने सम्भावना रहेको छ । तसर्थ विभागले यथोचित उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्दछ ।

३८. **कागजातको ढाँचा** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७७ मा आयकर ऐन र ऐन अन्तर्गत बनेको नियमावली बमोजिम आवश्यक पर्ने सूचना, विवरण तथा जानकारीहरू समावेश हुने गरी विभागले समय समयमा आवश्यक कागजात, आय विवरण, कर कट्टी विवरण, दाखिला गर्ने तरिका र ढाँचा तथा अभिलेखको ढाँचा तोक्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

३८.१ आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९६ बमोजिम करदाताले पेश गर्नुपर्ने आय विवरणका साथ संलग्न गर्नुपर्ने अनुसूचीहरूको ढाँचा समेत विभागले तोकेको छ । करदाताले पेश गरेको आय विवरणमा संशोधन गर्न पाउने व्यवस्था आयकर ऐन, २०५८ ले गरेको छैन । करदाताले आय विवरण साथ अनुसूची-१३ (खरिद, बिक्री, साहु, आसामी विवरण) संलग्न गर्नुपर्ने गरी तोकिएको भए तापनि विद्युतीय माध्यमबाट आय विवरण दाखिला गर्दा सो अनुसूची संलग्न गरे नगरेको सम्बन्धमा अनुगमन हुने व्यवस्था रहेको छैन । अनुसूची-१३ पेश नगर्ने, पूर्ण विवरण पेश नगर्ने वा म्यानुअल तयार गरी पेश गर्ने करदाताको तथ्याङ्क सम्बन्धित आन्तरिक राजस्व कार्यालयले कम्प्युटर प्रणालीमा प्रविष्ट नगर्दा उल्लेख्य मात्रामा मिसम्याच आउने तथा म्यानुअल

विवरण पेश गर्ने करदाता करपरीक्षणको लागि छनौटको सूचीमा समावेश नभई करपरीक्षणको क्षेत्र बाहिर पर्ने स्थिति रहेको पाइयो । अतः करदाता छनौटको सिलसिलामा अनुसूची-१३ एक आधारभूत विवरण भएकोले सो अनुसूचीलाई आय विवरणको अभिन्न अंग बनाई सो पेश नभएको अवस्थामा आय विवरण नै पेश भएको नमानिने प्रणालीको विकास गर्न जरुरी छ ।

३८.२ ठूला करदाता कार्यालयको कार्य क्षेत्रभित्र पर्ने विद्युतीय तार उत्पादन गर्ने करदाताको २०६७/६८ मा रु.६५ करोड ८६ लाखको बिक्रीमा रु.१ करोड ७६ लाख करयोग्य आय भएकोमा २०६८/६९ मा रु.६६ करोड ६९ लाख बिक्रीमा रु. ३ करोड ३४ लाख नोक्सानी देखाएको छ । कर परीक्षणबाट खर्चका विल भरपाई पुष्टि नभएको उल्लेख गरी रु.२१ लाख १३ हजारलाई नोक्सानीबाट घटाएको छ । कर परीक्षण गर्दा फाइलमा समावेश गर्नु पर्ने आधारभूत कागजात समेत समावेश नगरेको, रु. ६६ करोडको बिक्री कारोबारमा रु. ४३ करोडको मात्र बिक्रीको विवरण दिएको छ । उद्योगको सुरु मौज्जात, खरिद, खपत, बिक्रीको विवरणनै नदिएको, अघिल्लो वर्ष उल्लेख्य कर तिर्ने करदाताको कारोबारमा यो वर्ष कुनै संकुचन नआउंदा पनि अस्वभाविक नोक्सानी देखिएको सम्बन्धमा उल्लिखित कागजातको अभावमा लेखापरीक्षणमा थप विश्लेषण गर्न सकिएन । तसर्थ आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८३(१) बमोजिम करदाताबाट माग गरिएका कागजात कर परीक्षण फाइलसाथ संलग्न हुनुपर्दछ ।

३९. घर बहाल – आयकर ऐन, २०५८ को दफा १३ को सामान्य कट्टी अन्तर्गत व्यवसाय वा लगानीबाट आय आर्जन हुने कार्यमा भएका खर्चहरू कट्टी गर्न पाउने व्यवस्था छ । करदाताले व्यवसाय सञ्चालनमा लिएको स्थानको घर बहाल खर्च भुक्तानी गर्दा स्रोतमा १० प्रतिशत कर कट्टी गर्नुपर्ने देखिन्छ । यस्तो घर बहाल खर्च चलन चल्तीको तुलनामा अस्वभाविक रूपले न्यून दावी गरेको उदाहरण देहायअनुसार छनः

(रु.हजारमा)

कार्यालय	आय वर्ष	कारोबारको प्रकृति	स्थान	कारोबार अंक	वार्षिक घर बहाल
काठमाडौं क्षेत्र नं २	२०६८/६९	विविध वस्तुको	का.म.न.पा. टेकु	२०६१६९	६३
काठमाडौं क्षेत्र नं २	२०६८/६९	सेलुलर मोबाइल	का.म.न.पा.पाको न्यूरोड	१५४३५४	३०
काठमाडौं क्षेत्र नं २	२०६७/६८	विविध वस्तुको कारोबार	का.म.न.पा.त्रिपुरेश्वर	१८५१०८	८५
काठमाडौं क्षेत्र नं २	२०६८/६९	धागोको कारोबार	का.म.न.पा.यट्खा	१०७९३७	७२
काठमाडौं क्षेत्र नं २	२०६७/६८	सुनका गरगहना	का.म.न.पा. त्रिपुरेश्वर	७७७७७	१५
काठमाडौं क्षेत्र नं २	२०६८/६९	विविध सामान	का.म.न.पा. टेकु	१७२१३६	५०

खर्च रकम वास्तविक भन्दा न्यून दावी गरेको अवस्थामा आम्दानीका कलमहरू पनि यथार्थपरक नहुने देखिदा घर बहाल खर्च छानबिन गरी कर दायित्वमा परेको असर यकिन गर्नुपर्दछ ।

४०. सञ्चालक सापटी – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ११(ख) मा राष्ट्रिय महत्वका जल विद्युत आयोजना लगायत ३०० भन्दा बढी कामदारलाई रोजगारी दिने, ५० प्रतिशत भन्दा बढी स्वदेशी कच्चा पदार्थ प्रयोग हुने उद्योगमा लगानी गर्ने बाहेक अन्यको आयस्रोत खोजीने उल्लेख छ । आन्तरिक राजस्व विभागको २०६९/१९/२९ को परिपत्रले कर परीक्षण गर्दा सञ्चालकबाट प्राप्त सापटीको स्रोतको वास्तविकता परीक्षण गर्नु पर्ने उल्लेख गरेको छ । व्यवसायमा ठूलो रकम सञ्चालकबाट सापटी, असुरक्षित ऋण, एडभान्स फर शेयर क्यापिटल आदि उल्लेख गरेर निर्व्याजी सापटी दिएको देखाउने, उक्त सापटी तथा असुरक्षित ऋण फिर्ता गर्दा करदाताले आय विवरण साथ पेश गर्ने लेखा टिप्पणीमा सोको खुलासा नगर्ने, यस्तो रकम बैङ्क मार्फत आदान प्रदान नहुने र कर परीक्षणमा समेत यस सम्बन्धमा छानबिन गरेको छैन । ठूलो रकम व्यवसायमा निर्व्याजी सापटी दिँदा सोको स्रोतको खोजी गरेर कारोबारको यथार्थता एवं कर दायित्वमा पर्ने असर छानबिन भएको छैन । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छनः

४०.१ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने १० करदाताले मात्र यो वर्ष रु. ६९ करोड ७१ लाख २८ हजार सञ्चालकबाट सापटी लिएको र ९ करदाताले गतवर्षको सापटी देखाएको रु. ५८ करोड ७२ लाख १० हजार गत वर्षको सापटीबाट फिर्ता लगेको देखिएको छ । व्यवसायमा सापटी ल्याएको रकमको स्रोतको छानबिन नगर्दा पछिल्ला वर्षहरूमा सोही रकम व्यावसायबाट भिक्री स्रोतको बैधानिकता कायम गरेको देखिन्छ । यस सम्बन्धमा छानबिन गरी कर दायित्व यकिन गर्नुपर्दछ ।

- ४०.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं.२ को एक करदाताले पेश गरेको वासलातमा सञ्चालकबाट सापटी रु.१ करोड ५७ लाख ५० हजार देखाएको छ । कर लेखापरीक्षण प्रतिवेदनमा उक्त सापटी मध्ये सञ्चालकले गत वर्षको नाफाबाट रु.१ करोड ३२ लाख ४६ हजार सापटी दिएको उल्लेख छ । पेश भएको आय विवरणमा गत वर्ष लाभांश वितरण गरेको र नाफाबाट रकम निकालेको देखिदैन । कर परीक्षण फाइलमा सापटी आएको र गएको देखिने बैङ्क स्टेटमेन्टसहितको विवरण संलग्न छैन । यस सम्बन्धमा पुन छानबिन गरी कर दायित्व यकिन गर्नुपर्दछ ।
- ४०.३ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं.२ का एक करदाताले पेश गरेको वासलातमा गत वर्ष पूँजी रु.१ करोड ९५ लाख ७१ हजार देखाएकोमा यो वर्ष रु.९८ लाख ३४ हजार वढाई रु.२ करोड ९४ लाख ५ हजार कायम गरेको छ । उक्त पूँजी वृद्धि गर्न एक सेभिङ्ग एण्ड क्रेडिट को-अपरेटिभ लि बाट प्रोप्राईटरले व्यवसायिक प्रयोजनका लागि रु.१ करोड सापटी लिएको कर लेखापरीक्षण प्रतिवेदनमा उल्लेख छ । ऋण दिने सहकारीको वासलातमा शेयर पूँजी र बचत रकमसमेत रु.१ करोड ९४ लाख ८२ हजार पूँजीकोष रहेको छ । सहकारी संस्थाले प्रत्येक सदस्यलाई १० प्रतिशतभन्दा बढी ऋण प्रदान गर्न नमिल्ने व्यवस्था सहकारी निर्देशिका, २०६८ को दफा २८ मा रहेको छ । एकै व्यक्तिलाई पूँजी कोषको ५१.३२ प्रतिशत ऋण प्रदान गर्नु सहकारीको मापदण्ड बाहिर रहेको देखिन्छ । उक्त रकम फर्मको नाममा आएको बैङ्क स्टेटमेन्टसहितको विवरण नदेखिएकोले छानबिन गरी कर दायित्व यकिन गर्नुपर्दछ ।
- ४०.४ आयकर ऐन, २०५८ को दफा ३२(४) मा वार्षिक वृत्तिमा हुने मिश्रित ऋण भुक्तानीमा साँवा र ब्याजको अंङ्क हिसाब गरी भुक्तानी गर्नु पर्दछ । ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने एक करदाताले मौरीसस स्थित एक व्यापारिक बैङ्कबाट २०६६।६७ मा रु.३३ करोड १ लाख ५६ हजार ऋण लिएको देखिएकोमा ब्याज खर्च दाबी गरेको छैन । विदेशस्थित व्यापारिक बैङ्कले नेपालको एउटा कम्पनीमा असुरक्षित एवं बिनाब्याजमा लगानी गरेको विषयमा आश्वस्त हुन सक्ने अवस्था छैन । यस सम्बन्धमा छानबिन गरी ब्याज करलगायत कर दायित्व यकिन गर्नुपर्दछ ।
- ४०.५ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्र भित्र पर्ने एक सिमेन्ट प्रा.लि.ले २०६६।६७ मा एडभान्स शेयर क्यापिटल बापत रु. ५ करोड व्यवसायमा थप गरेको छ । व्यवसायको पूँजी वृद्धि गर्न एडभान्सको रूपमा दाखिला गरेको रकम कम्पनी रजिष्ट्रार कार्यालयको स्वीकृतिबेगर २०६७।६८ मा सबै रकम फिर्ता लगेको देखियो । यस सम्बन्धमा थप छानबिन गरी एडभान्स शेयर क्यापिटल फिर्ताको वास्तविकता यकिन गर्नुपर्दछ ।
- ४०.६ ठूला करदाता कार्यालयको कार्य क्षेत्रका एक प्लाष्टिक सिट उत्पादन गर्ने करदाताको २०६७।६८ को कर निर्धारण फाइल परीक्षण गर्ने क्रममा एउटा गुपबाट विभिन्न कारोबार सञ्चालन गरेको देखियो । आय विवरण मध्ये केही कर परीक्षण भएका र नभएका समेत फाइलको तथ्याङ्कका आधारमा उक्त गुपसँग आवद्ध भएका निकायले देखाएको निर्व्याजी सापटी, असुरक्षित ऋण, शेयर एडभान्सको परीक्षण गर्दा अधिकांश निकायहरूले सञ्चित नोक्सानीमा आय विवरण पेश गरेको भए तापनि निम्नानुसार निर्व्याजी सापटी तथा ऋण लगानी भएको देखिन्छ ।

(रु.हजारमा)

करदाता	व्यहोरा	२०६६।६९ को नाफा नोक्सान	२०६७।६८ मा थप	२०६६।६९ मा थप
आयरन	असुरक्षित ऋण	-१,४७,२१	१,०४,१०	-
खाद्य तेल	असुरक्षित ऋण	-२,६९,८४	१२,६९	-
वायर्स	असुरक्षित ऋण	-३७,७३	२,४८,११	४३,१७
इलेक्ट्रीक्स	असुरक्षित ऋण	१,२६,७६	५,००,००	२५०,००
पोलिमर्स	असुरक्षित ऋण	७८,९३	१२,८०,००	३,२०,००
वायर्स	असुरक्षित ऋण	-५१,३३	-	१२,२४,००
सिम्पेक्स	शेयर/असुरक्षित ऋण	-९२,०९	१६,८४,३७	१८,००,००
सिमेन्ट	शेयर/असुरक्षित ऋण	-४२,१५,५३	१२,५०,००	१५,१८,७५
रवर	असुरक्षित ऋण	-२,५६	९६,००	-

फुडस	असुरक्षित ऋण	९४,९७	४,७४,२१	१,२५,४३
सावुन	शेयर/असुरक्षित ऋण	-४३,७६	१,२२,६२	३,६४,८६
फुड	असुरक्षित ऋण	१,९१,७८	२,९५,१५	१०,००,००
जम्मा:		-४३,६७,६०	६८,९८,३१	६१,३३,२१

एउटै गुप अर्न्तगतका यी निकायहरु अधिकांश नोक्सानीमा रहेका र नाफामा देखिएकाले पनि लाभांश घोषणा नगरेको अवस्थामा २०६७/६८ र २०६८/६९ को अवधिमा सञ्चालकहरुबाट रु. १ अर्ब ३० करोड ३१ लाख ५३ हजार निर्व्याजी सापटी प्राप्त भएको छ । उक्त रकमको स्रोत सम्बन्धमा २०६७/६८ को कर परीक्षण फाइलमा उक्त प्रा.लि.सँग आवद्ध सञ्चालकहरुको सुन ३०० तोला, चाँदी ३० किलोका दरले रहेको, नगद मौज्दात तथा विभिन्न निकायको शेयर रहेको, जग्गा जमिन रहेको उल्लेख गरी सम्पत्तिको विवरण दिएको छ । ती सम्पत्तिको बिक्री भई सञ्चालकहरुले उपर्युक्तबमोजिमको नगद प्राप्त भै बैङ्कमार्फत व्यवसायमा निर्व्याजी लगानी गरेको अवस्था नदेखिँदा सोको यथार्थता र कर दायित्व उपर छानबिन भएको छैन ।

करदाता र सञ्चालकहरु कानूनी रुपमा छुट्टाछुट्टै निकाय र व्यक्ति हुने, यी निकायको कारोबारको अभिलेख पनि छुट्टाछुट्टै रहने भए तापनि यी दुवै पक्ष आयकर ऐन, २०५८ को दफा ३३ अनुसार सम्बद्ध निकायको रुपमा रहेको देखिन्छ । लेखापरीक्षणगर्दा छनौटमा परेका करदाताको तथ्याङ्क मात्र माथी प्रस्तुत गरिएको छ । सम्बद्ध निकाय भएकोले पूँजी, निर्व्याजी सापटी, लगानीको स्रोत खुलेको विवरण र बैङ्क तथा वित्तीय संस्था मार्फत भएको कारोबार सुनिश्चितताको लागि समूहगत रुपमा रहेका सबै करदाताको कारोबार उपर छानबिन गरी करदायित्व यकिन गर्नुपर्दछ ।

४१. **ऋणपूँजी अनुपात** – करदाताको पूँजी परिचालनको स्रोत शेयरपूँजी र ऋणपूँजी रहेको हुन्छ । यो वर्ष आय विवरण पेश गर्नेमध्ये केही करदाताको नमूना छनौट गरी परीक्षण गर्दा ऋणको अंश शेयर पूँजी भन्दा २५३ गुणासम्म बढी रहेको देखियो । आयकर ऐन, २०५८ को दफा १४ अनुसार ऋणमा लागेको ब्याज खर्च कट्टी गर्न पाइने हुँदा करदाता शेयरपूँजी भन्दा ऋणतर्फ बढी आकर्षित रहेको पाइयो । शेयरपूँजी र ऋणपूँजीको दुई विकल्पमध्ये करदाताले ऋणपूँजी छनौट गर्नाले ब्याज खर्चको मात्रा बढ्ने र नाफा घटी भई कर दायित्व कम हुन जान्छ । नेपालको करसम्बन्धी कानूनले शेयरपूँजी र ऋणपूँजी अनुपातको स्पष्ट व्यवस्था गरेको छैन । यस सम्बन्धमा विभिन्न देशले ऋणपूँजी अनुपात निर्धारण गरेर सो अनुपातभन्दा बढी ऋणको ब्याज कर प्रयोजनको लागि अमान्य गर्ने व्यवस्था गरेका छन् । आन्तरिक राजस्व विभाग मातहतका केही करदाताको शेयर तथा ऋणको अनुपात देहाय अनुसार छ:

(रु.हजारमा)

लगानीको स्रोत

- सञ्चालकबाट प्राप्त सापटीको स्रोत खुलाउने कानूनी व्यवस्था र विभागीय परिपत्र भएपनि एउटै गुपका निकायहरु अधिकांश नोक्सानीमा रहदा पनि २०६७/६८ र २०६८/६९ मा सञ्चालकबाट रु.१ अर्ब ३० करोड ३२ लाख निर्व्याजी सापटी प्राप्त भएको, सापटीको रकमको स्रोतको छानबिन नगर्दा पछिल्ला वर्षमा सोही रकम व्यावसायबाट फिकी स्रोतको वैधानिकता कायम गरेको देखिन्छ ।
- एक करदाताले मौरिसस स्थित एक बैङ्कबाट २०६६/६७ मा रु. ३३ करोड २ लाख असुरक्षित ऋण लिएकोमा ब्याज खर्च दाबी नगरेको, विदेशी व्यापारिक बैङ्कले नेपालको एउटा कम्पनीमा विना ब्याजमा लगानी गरेको विषय आश्वस्त हुन सकिदैन ।

कार्यालय	कारोबार	आय वर्ष	ऋण रकम	चुक्ता पूँजी	ब्याज खर्च	ऋणपूँजी अनुपात
ठूला करदाता कार्यालय	मदिरा	२०६७/६८	६३,१२,०९	५०,००	६,६६,३२	१:१२६
ठूला करदाता कार्यालय	मोटर	२०६६/६७	५०,६२,१३	२०,००	७,७६,५६	१:२५३
ठूला करदाता कार्यालय	उद्योग	२०६७/६८	१,१९,४९,२७	१,५०,००	१२,७९,५३	१:८०
काठमाडौँ क्षेत्र नं. २	औषधि	२०६८/६९	२,५८,२७	५,००	१०,०२	१:५१
आ.रा.का. नेपालगंज	औषधि	२०६८/६९	९,४२,०४	५,००	३,७१,८२	१:७४
आ.रा.का ललितपुर	उद्योग	२०६८/६९	४४,१९,३९	८१,८३	२,०२,७५	१:५४
काठमाडौँ क्षेत्र नं.१	कन्स्ट्रक्सन	२०६७/६८	७,४७,७८	१०,००	६६,११	१:७५

पूँजी न्यून सङ्कलन गरेर ऋण लिई व्याज खर्च लेख्दा आयकर राजस्वमा परेको प्रभावलाई कम गर्न कानूनी व्यवस्था गर्नु पर्ने सम्बन्धमा गत वर्ष समेत औल्याइएकोमा सुधार भएको छैन । ऋणपूँजी अनुपात सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

४२. **करपरीक्षण** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा १०१ मा दफा ९९ वा १०० बमोजिम कर निर्धारण भएका व्यक्तिको करको दायित्व यस ऐनको उद्देश्य बमोजिम न्यायोचित आधारमा समायोजन गर्न विभागले संशोधित कर निर्धारण गर्नसक्ने व्यवस्थाअनुसार जोखिमको आधारमा केही करदाताको आय विवरणको करपरीक्षण गर्नसक्ने व्यवस्था गरेको छ । यस सम्बन्धमा निम्न व्यहोरा देखिएको छ:

४२.१ आन्तरिक राजस्व विभागले पेश गरेको वार्षिक प्रतिवेदन अनुसार २०७० आषाढ मसान्तमा स्थायी लेखा नम्बर लिएका करदाता संख्या ६ लाख २६ हजार रहेको देखिन्छ । यी करदातामध्ये १ लाख ६५ हजार ८८१ ले डे-१ (रु.२० लाख सम्म कारोबार हुने) विवरण र ९८ हजार ३२६ ले डे-३ (रु.२० लाख भन्दा बढी कारोबार हुने) विवरण समेत २ लाख ६४ हजार २०७ ले मात्र आय विवरण पेश गरेका छन् । यो वर्ष करपरीक्षणको लागि २ हजार ९७७ करदाता छनौट भएको छ । जुन संख्या स्थायी लेखा नम्बर लिएका हिसाबबाट ०.४८ प्रतिशत र आय विवरण पेश गरेको हिसाबले १.१४ प्रतिशत हुन आउँछ । गत वर्षबाट जिम्मेवारी सरेका ४ हजार ३११ र यो वर्ष छनौट भएका २ हजार ९७७ समेत ७ हजार २८८ करदाता मध्ये ३ हजार ६७२ करदाताको यो वर्ष कर परीक्षण सम्पन्न भएको छ । कर परीक्षण हुँदा रु.७ अर्ब ४६ करोड ९० लाख थप राजस्व असुल हुनेगरी कर निर्धारण भएको छ । अतः कर परीक्षणका लागि फाइल छनौट र करपरीक्षणको दायरामा विस्तार गर्न मन्त्रालयले छुट्टै नीति बनाउन जरुरी छ ।

४२.२ ठूला करदाता कार्यालयले सङ्कलन गरेको कर कुल कर रकमको ३९.८५ प्रतिशत रहेको छ । जसमा अन्तःशुल्कको रकम समावेश छैन । यो कार्यालयको क्षेत्राधिकार भित्रका यो वर्ष आय विवरण पेश गर्ने ४६५ करदातामध्ये शतप्रतिशतको करपरीक्षण सम्पन्न गर्नुपर्नेमा ३१३ करदातामात्र छनौट गरेको र जिम्मेवारी सरेको समेत ५५.३९ प्रतिशतको मात्र करपरीक्षण गरेको देखियो । तीन वर्षको करपरीक्षणको स्थिति हेर्दा ४ वर्षमा सबै करदाताको करपरीक्षण हुने अवस्था छैन । विगत तीन वर्षको करपरीक्षण स्थिति देहायअनुसार छ:

कर दायित्वमा असर

- स्थायी लेखा नम्बर लिएका करदाता ६ लाख २६ हजार मध्ये २ लाख ६४ हजार २०७ ले मात्र आय विवरण पेश गरेका र करपरीक्षणको लागि २ हजार ९७७ करदाता छनौट भएको छ । जुन स्थायी लेखा नम्बर लिएका ०.४८ प्रतिशत र आय विवरण पेश गरेको हिसाबले १.१४ प्रतिशत हुन आउँछ
- लेखापरीक्षणबाट औल्याएको बेरुजलाई समयमा कारबाही नगरेको कारण आयकर ऐन, २०५८ बमोजिम ४ वर्षको समय सिमा नाघी २०६०/६१ देखि २०६६/६७ सम्मको बेरुज रु.४० करोड ६२ लाख असुल हुन नसक्ने अवस्थामा छ ।

आर्थिक वर्ष	जिम्मेवारी सरेको	यो वर्ष छनौट गरेको विवरण	परीक्षण गर्नुपर्ने जम्मा	परीक्षण गरेको संख्या	परीक्षण प्रतिशत
२०६६।६७	११२	१४७	२५९	१२३	४७.४९
२०६७।६८	१२४	२५५	३७९	१२२	३२.१९
२०६८।६९	२५७	३१३	५७०	२७१	४७.५४
२०६९।७०	२९९	१८३	४८२	२६७	५५.३९

करदाताको समयमै करपरीक्षण हुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

४३. **क्षेत्र सीमितता** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा २० मा कर विवरण पेश गरेको मितिले ४ वर्षभित्र र आयकर ऐन, २०५८ को दफा १०१ मा दफा ९९ बमोजिम कर निर्धारण भएकोमा आय विवरण पेश गर्नुपर्ने मितिले ४ वर्षभित्र संशोधित कर निर्धारण गरिसक्नु पर्ने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

४३.१ विभाग तथा कार्यालयहरूबाट हरेक वर्ष पूर्ण करपरीक्षण गर्ने प्रयोजनका लागि छनौट भएका करदाताको समयमा परीक्षण गर्न नसकेको कारणबाट अन्तिम लेखापरीक्षण हुने समयमा ४ वर्ष नाघिसक्ने अवस्था छ । यस्तो स्थिति सिर्जना हुन नदिन विभागले रणनीतिक रूपमा कार्य योजना बनाएको छैन र आयकर ऐन, २०५८ मा पुनरावलोकन गरी आय विवरण पेश गरेको मितिले ४ वर्ष नाघेपनि लेखापरीक्षणले औल्याएको विषय वस्तुमा संशोधित कर निर्धारण गर्ने व्यवस्था गर्नसकेको समेत छैन ।

कार्यालयहरूले करदाताको करपरीक्षण चौथो वर्ष वा सो अवधि सकिनु अगाडिको सीमान्त महिनामा गरेको कारण लेखापरीक्षणबाट औल्याइएको कैफियत एवं सुभाउ कार्यान्वयन गर्नसक्ने अवस्था नरहनुको साथै लेखापरीक्षण व्यहोरा फछ्यौट गर्न कानूनी रूपमा कठिनाई पर्ने स्थिति देखिएको छ । यो वर्ष कार्यालयहरूले करपरीक्षण गरेका फाइल संख्या ३ हजार ६७२ मध्ये ८७८ (२३.९१ प्रतिशत) करदाताको लेखापरीक्षण अवधिमा नै ४ वर्ष नाघिसकेको हुँदा ती करदातालाई लेखापरीक्षणको दायरामा समावेश नगरिएबाट लेखापरीक्षणको दायरामा नै संकुचन आएको छ । यस सम्बन्धमा सार्वजनिक लेखा समितिमा छलफल हुँदा हालको क्षमता वढाई ४ वर्ष भित्र कर परीक्षण गरीसक्नु पर्ने निर्देशन दिए तापनि सो निर्देशनको पालना भएको छैन । तसर्थ जुन वर्ष करदाता कर परीक्षणको लागी छनौट भएको छ सोही वर्ष कर परीक्षण सम्पन्न गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।

लेखापरीक्षणबाट बेरजू औल्याइसकेपछि कानूनले तोकेको म्याद भित्र पुनः कर परीक्षण गरी फाइल टुंग्याउने गरेको छैन । अतः यस सम्बन्धमा सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनु पर्दछ ।

४३.२ लेखापरीक्षणबाट औल्याइएका बेरजू तथा कैफियतउपर ४ वर्षे अवधिभित्र कारबाही गरी किनारा नलगाएको कारण केही वर्ष अगाडिका असुल गरी फछ्यौट गर्नुपर्ने बेरजूलाई कानूनले नै उन्मुक्ति दिने अवस्था छ । पछिल्ला वर्षहरूको बेरजू पनि ४ वर्षको सिमान्त अवधिमा पुग्न लागेको विवरण देहायमा उल्लेख छ:

(रु.लाखमा)

आर्थिक वर्ष	कुल बेरजू		फछ्यौट		बाँकी	
	दफा	रकम	दफा	रकम	दफा	रकम
२०६५/६६ सम्मको	२०२१	३,३७,८५	१६२६	३,३१,१५	३९५	६७,०४
२०६६/६७	८२०	१,१४,२४	४६२	१,०८,९८	३५८	८,५८
२०६७/६८	७८०	१,८१,८६	५०२	१,५८,८०	२७८	२३,०६
२०६८/६९	१०७७	२,३१,६०	३५२	१,०७,०२	७२५	८३,८५
२०६९/७०	२५३३	२,८९,१७	६७	३४,३६	२४६६	२,५४,८१
जम्मा:	७२३१	११,५४,७२	३००९	७,४०,३१	४२२२	४,३७,३४

उपर्युक्त तालिकाअनुसार फछ्यौट हुन बाँकी बेरजू रु.३ अर्ब ७० करोड ३० लाख र २०६५/६६ पूर्वका रु. ६७ करोड ४ लाख समेत रु ४ अर्ब ३७ करोड ३४ लाख रहेको छ । चार वर्ष नाघिसकेको र चार वर्षको सीमान्त अवधि २०६६/६७ लाई आधार मान्दा बाँकी बेरजूमध्ये रु.४० करोड ६२ लाख असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ । तर यो बेरजू असुल उपर नहुने गरी कानूनले नै उन्मुक्ति दिएको छ । यस्तो अवस्थामा अर्थ मन्त्रालयले समयभित्र बेरजू उपर समुचित कारबाही नगर्ने हो भने असुलउपर हुने बेरजू असुली नभई राजस्व नै प्रभावित हुने स्थिति छ । लेखापरीक्षणले औल्याएका विषयमा ४ वर्ष भित्र संशोधित कर निर्धारण गरिसक्नुपर्ने कानूनी व्यवस्थाको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुनुपर्दछ ।

४४. **पूँजीगत लाभकर** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ४५(१)क मा सम्पत्तिको निसर्गबाट सो सम्पत्तिको निसर्ग हुनुभन्दा अघि सो सम्पत्तिको बजार मूल्य वा सो सम्पत्ति बापत भएको खुद खर्च मध्ये जुन बढी हुन्छ सो रकम प्राप्त गरेको मानिने उल्लेख छ । साविकमा एक हल्का पेय पदार्थ उत्पादन गर्ने करदाताको विदेशी नियन्त्रित कम्पनीको नाउंमा

कर नियोजन

ट्रेडिङ कम्पनीले आफ्नै अध्यक्षलाई ७२७- का दरले बिक्री गरेका ४ लाख २८ हजार ७५५ कित्ता शेयर अध्यक्षले २.५ महिना पछि सम्बद्ध पक्षमा रु. १,६९९१- का दरले रु. ७२ करोड ५ लाख २४ हजारमा बिक्री गरेकोले सोलाई पुनः चारित्रीकरण छुट भएको कर रु. ८ करोड ३४ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।

रहेको ४ लाख २८ हजार ७५५ कित्ता शेयर प्रति कित्ता रु.७२३- का दरले एक ग्रुपको ट्रेडिङ कम्पनी ले २०६४।१।११ मा खरिद गरेको थियो । एउटै ग्रुप अन्तर्गत सञ्चालित ट्रेडिङ कम्पनीले उल्लिखित शेयर प्रति कित्ता ७२७- का दरले २०६८।१।१३ मा रु. ३१ करोड १७ लाख ४ हजारमा ट्रेडिङ कम्पनीका आफ्नै अध्यक्षलाई बिक्री गरेको छ । सो कम्पनीले करोडौंको कारोबार गर्दा पनि २०६४।६५ देखि हालसम्म आय विवरण पेश गरेको छैन । यस सम्बन्धमा आन्तरिक राजस्व कार्यालयबाट अनुगमन समेत भएको छैन ।

अध्यक्षको नाताले आफ्नै कम्पनीबाट २०६८।१।१३ मा प्रति शेयर रु.७२७- मा खरिद गरेको ४ लाख २८ हजार ७५५ कित्ता शेयर २०६८।४।१ अर्थात् २.५ महिना पछि प्रति कित्ता रु. १,६९१।- का दरले रु. ७२ करोड ५ लाख २४ हजारमा उल्लिखित ब्रुअरीज प्रा.लि.लाई बिक्री गरेको पाइयो । उक्त कारोबारको विश्लेषण गर्दा कर नियोजनका लागि ट्रेडिङ कम्पनीले सोही निकायका अध्यक्ष र अध्यक्षले ब्रुअरीजमा हस्तान्तरण गरेको शेयर कारोबार सम्बद्ध पक्ष बीच भएको हुँदा आयकर ऐन, २०५८, को दफा ३५ कर मुक्ति विरुद्धको सामान्य नियम अन्तर्गत कर मुक्ति योजनाको रूपमा गर्न खोजिएको प्रवन्ध भएकोले सोलाई पुनः चारित्रीकरण गरी करदायित्व यकिन गर्नुपर्ने देखिन आयो । करदाताले कम्पनीमा लाग्ने पूँजीगत करको दरलाई न्यून गर्ने उद्देश्यले करमुक्ति योजना बनाएको देखिँदा कारोबारको मुनाफा रु. ४१ करोड ५० लाख ३४ हजार को २५ प्रतिशतले लाग्ने कर रु.१० करोड ३७ लाख ५८ हजारमा साविकमा भुक्तानी भएको पूँजीगत लाभ कर रकम रु.२ करोड २ लाख ९५ हजार घटाई बाँकी रकम रु.८ करोड ३४ लाख ६३ हजार छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

४५. **करको दर** – आयकर ऐन, २०५८ को अनुसूची १ मा विभिन्न निकायलाई लाग्ने आयकरको दर तोकेको छ । कार्यालयहरूले आयकर ऐनले तोके भन्दा फरक दर लगाएको केही उदाहरणहरू देहायअनुसार छन् ।

४५.१ आयकर ऐन, २०५८ को अनुसूची १ बमोजिम प्राकृतिक व्यक्तिले रु.२५ लाखभन्दा बढीको करयोग्य आय भएमा थप ४० प्रतिशत अतिरिक्त कर लाग्ने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. ३ का २ र धरानका २ करदाताको संशोधित कर निर्धारण गर्दा रु.२५ लाखभन्दा बढी कर योग्य आयमा थप ४० प्रतिशत कर निर्धारण गरेको पाइएन । तसर्थ उक्त करदाताबाट आयकर ऐन, २०५८ बमोजिम लाग्ने कर र शुल्कसमेत रु.११ लाख १० हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

४५.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, धनगढीमा दर्ता रहेको बैङ्किङ्ग कारोबार गर्ने करदाताले पेश गरेको आय विवरण अनुसार कर योग्य नाफा रु.२ करोड ७८ लाख ९७ हजार मा २० प्रतिशतको दरले रु ५५ लाख ७९ हजार आयकर दाखिला गरेको छ । करदाता नेपाल राष्ट्र बैङ्किङ्गबाट सिमित बैकिङ्ग सेवा सञ्चालन गर्न स्वीकृत प्राप्त बैकिङ्ग कारोबार गर्ने संस्था भएकोले ३० प्रतिशतका दरले कर तिर्नुपर्ने व्यवस्था आयकर ऐन, २०५८ मा रहेको छ । तसर्थ करदाताले जोखिम व्यहोर्ने कोषको सुविधा समेत लिएपछि आयकर ३० प्रतिशतको दरले रु.८३ लाख ६९ हजार असुल गर्नुपर्नेमा २० प्रतिशतका दरले मात्र कर लगाएकोले घटी कर असुल गर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाई छुट रकम रु.२७ लाख ८९ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

४६. **करको दायरा** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १० र मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली, २०५३ को नियम ६ मा विगत बाह्र महिनामा वस्तुको हकमा बीसलाख, वस्तु तथा सेवा मिश्रित कारोबार र सेवाको हकमा दशलाख रुपैयाँभन्दा बढीको कारोबार गर्नेले अनिवार्य रूपमा मूल्य अभिवृद्धि कर दर्ता गरी कारोबार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता हुनुपर्ने करदाता दर्ता नभई कारोबार गरेको केही व्यहोरा देहाय अनुसार छन्:

४६.१ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, बिरगंजमा दर्ता भै अन्य कम्पनीले खरिद पैठारी गरेका गाडीहरू अर्को व्यक्ति वा फर्मलाई बिक्री कारोबार गर्ने करदाताले २०६८।६।९ मा व्यवसायबाट रु.२७ करोड ६१ लाख ५८ हजार आमदानी गरेको छ । उक्त सेवा शुल्क आमदानी गर्ने करदाता मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएको देखिएन । अन्य कम्पनीले खरिद गरेका सवारी साधन अर्को व्यक्ति वा फर्मलाई बिक्री गर्दा मध्यस्तकर्ताको रूपमा रिफाइन्सन्सीड गर्ने करदाताले वित्तीय संस्थाको रूपमा दर्ता नभई वित्तीय संस्थाले तिर्ने संस्थागत आयकर ३० प्रतिशत पनि दाखिला गरेको देखिएन । यसरी मूल्य अभिवृद्धि करमा पनि दर्ता नभएको र वित्तीय संस्थाले

तिर्ने आयकर पनि तिरेको नदेखिएकोले करदाताले दोहोरो सुविधा लिएको सम्बन्धमा थप छानबिन गरी छुट भएको कर तथा शुल्क असुल गर्नुपर्दछ ।

४६.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, विराटनगरको कार्यक्षेत्रमा स्थायी लेखा नम्बर लिई कारोबार गर्ने १५ करदाताले मूल्य अभिवृद्धि करको थ्रेसहोल्ड (रु.२० लाख) भन्दा बढीको खरिद रु.७ करोड १७ लाख ४७ हजार एउटै करदातासँग गरेको अवस्थामा समेत मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएको देखिएन । व्यवसायको प्रकृति हेर्दा हार्डवेयर लगायतको कारोबार गर्ने ती करदाताहरूले एउटै करदातासग खरिद गरेको छु भन्ने स्थिति छैन । एउटै करदातासँग गरेको खरिद कारोबारबाट मात्र पनि ती करदाता मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता हुनुपर्ने नै देखिन्छ । तसर्थ यी करदाताको कारोबारको थप छानबिन गरी छुट भएको मूल्य अभिवृद्धि कर रु ५९ लाख ४७ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

४६.३ मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा ५ मा नेपाल बाहिर निर्यात गरेका वस्तुमा समेत शून्य दरको मूल्य अभिवृद्धि कर लाग्ने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय काठमाडौं क्षेत्र नं. ३ को कार्य क्षेत्र अन्तर्गत निकासीको कारोबार गर्ने करदाता मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भई कारोबार गर्नुपर्नेमा पेश गरेको आय विवरण अनुसार रु.९ करोड ६६ लाख ५४ हजारको कारोबार गर्ने करदाता समेत मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएको देखिएन । आशिकुडाको तथ्याङ्क बमोजिम करदाताले यो वर्ष रु.५३ करोड ३७ लाख ८५ हजार निकासी गरेको देखिन्छ । उक्त विवरणमा एउटै भन्सार प्रज्ञापन पत्र नं.३०३, २०११।४।१० बाट रु. ४२ करोड ७ लाख २१ हजार निर्यात गरेको देखिन्छ । जुन अस्वाभाविक देखिएकोले सो सम्बन्धमा छानबिन गर्नुपर्ने देखिन्छ । सो बाहेक पनि निज करदाताको आय रु.११ करोड ७२ लाख ७१ हजार हुनेमा करदाताले निर्यात बिक्री रु.२ करोड ६ लाख १७ हजार घटी देखाई विवरण पेश गरेको पाइयो । घटी बिक्री देखाएको सम्बन्धमा छानबिन गरी सोमा लाग्ने कर रु.४३ लाख ३० हजार र शुल्क समेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

४६.४ ठूला करदाता कार्यालयबाट २०६९।७० मा भएको करपरीक्षणमा समावेश भएका केही करदाताहरूको विवरणबाट ती करदातासँग करोडौंको खरिद बिक्री कारोबार गर्ने १२३ करदाता मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता नभएका र आयकर तर्फ डे १ को विवरण भरी न्यून कर तिरेको देखियो । ती करदाताहरूले अधिकतम रु.६ करोड १ लाख सम्म कारोबार गरेको तर खरिद बिक्रीको यथार्थ विवरण नदिएको अवस्थामा कर प्रशासनले अनुगमन गरी कारबाही गरेको छैन । कर परीक्षण भएका केही करदाताहरूको विवरण भिडान गर्न पत्राचार सम्म भए तापनि कारबाहीको किनारा लागेको छैन । लेखापरीक्षणको क्रममा छनौटमा परेका करदाताको फाइलबाट प्राप्त सूचनाको आधारमा खरिद बिक्रीको कारोबार नदेखाई विवरण पेश गर्ने उल्लिखित १२३ करदाताको कारोबार रु.१ अर्ब ३२ करोड ७० लाख ७७ हजार सम्बन्धमा छानबिन गरी थ्रेसहोल्ड भन्दा बढीको कारोबारमा लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१३ करोड ८४ लाख ६० हजार र सोमा लाग्ने ब्याज र जरिवाना समेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

४६.५ ठूला करदाता कार्यालयमा २०६७।६८ मा आय विवरण पेश गर्ने सुपारी लगायतका सामाग्री पैठारी कर्ताहरूको करपरीक्षण फाइलबाट ८ करदाताले रु.२० लाख भन्दा घटीको कारोबार देखाई डे १ को आय विवरण पेश गरेर रु.१ हजार २५० देखि रु.२ हजारसम्म आयकर दाखिला गरेको देखिन्छ । यस्ता न्यून कारोबार देखाउने करदाता मूल्य अभिवृद्धि करमा समेत दर्ता भएको नदेखिँदा निजहरूबाट मूल्य अभिवृद्धि कर समेत असुल भएको छैन । करोडौंको सुपारी लगायत सामाग्रीको कारोबार गर्ने व्यवसायीहरू मूल्य अभिवृद्धि

कर दायित्व न्यून गरेको

- करोडौंको कारोबार गर्ने करदाताहरू मूल्य अभिवृद्धि करको दायरामा नरहेको, आयकरका डे १ को आय विवरण भरी रु.१ हजार २५० देखि रु.२ हजारसम्म दाखिला गरेर न्यून कारोबार देखाई मूल्य अभिवृद्धि कर र आयकर समेत छुलेको देखिएको छ ।
- सफ्टवेयरको निर्यात रु. ४२ करोड ५२ लाख मध्ये रु. ३७ करोड ८ लाख ८९ हजार मात्र बिक्री देखाई बाँकी रु. ५ करोड ७ लाख शेषर एडभान्स देखाएको छ । उक्त रकम शेषर होल्डरकोवाट प्राप्त नभएको, शेषर पूजी थप गर्ने उल्लेख गरेको रकम पटके रुपमा प्राप्त भएको र नेपालमा वैदेशिक लगानी गर्दा पूजी थप गर्ने स्वीकृती नलिएको, लगानीकर्ता अमेरिकी कम्पनीले लगानी पनि नदेखाएकोले पूजी थप गर्ने प्रयोजन भन्दा पनि सेवा प्रवाह गरेकोले कर तथा शुल्क असुल गर्नु पर्दछ ।

करको दायरामा नरहेको, खरिद बिक्रीको कारोबार नदेखाई आयकर समेत छुलेको देखिएको छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालयहरूले पनि ती करदाताको नियमित अनुगमन गरी कारोबारको छानबिन गरेका छैनन् । यी करदाताको कारोबार र कर दायित्व यकिन गर्न छानबिन गरी छुट भएको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१ करोड ३७ लाख ८१ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

(रु.हजारमा)

आन्तरिक राजस्व कार्यालय	करदाता	खरिद गरेको रकम	आय विवरणको बिक्री रकम	घटी बिक्री	श्रेसहोल्ड कटाई हुने मूल्य अभिवृद्धि कर
विरगंज	एक किराना पसल	१,१०,७५	१२,००	९८,७५	११,७९
लहान	एक किराना पसल	२,०२,९२	३,००	१,९९,९२	२३,७७
विराटनगर	एक स्टोर्स	१,११,८८	५,२०	१,०६,६८	११,९४
विराटनगर	एक स्टोर्स	२,३५,६२	१८,२५	२,१७,३७	२८,०३
विराटनगर	एक स्टोर्स	१,०५,५०	१४,००	९१,५०	११,११
भद्रपुर	एक स्टोर्स	१,७९,४२	१३,९०	१,६५,५२	२०,७२
विरगंज	एक स्टोर्स	१,३९,४३	५,००	१,३४,४३	१५,५२
विरगंज	एक स्टोर्स	१,३४,८६	६,५०	१,२८,३६	१४,९३
जम्मा:					६१४

मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता नभएका यी करदाताले आयकरमा न्यून बिक्री देखाएकोले फरक रकममा छानबिन गरी छुट भएको आय तथा शुल्क समेत यकिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

४७. **बिक्री नदेखाएको** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७(२) बमोजिम सेवा शुल्क का साथै व्यापारिक वस्तुको निसर्ग बाट प्राप्त रकम व्यवसाय सञ्चालनबाट भएको मुनाफा र लाभको गणना गर्दा समावेश गर्नुपर्दछ । यसरी आय विवरण र लागने कर दाखिला गर्दा रु २० लाख सम्म कारोबारमा करदाताले स्वघोषणा गरी डे १ आय विवरण र सो भन्दा बढीको हकमा लेखापरीक्षकबाट वित्तीय विवरण प्रमाणित गरी लागने कर सहितको विवरण डे ३ फारम बुझाउनु पर्ने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोराहरू निम्नानुसार छन्:
- ४७.१ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, विराटनगरमा दर्ता भई कारोबार गर्ने २५ करदाता प्रत्येकले एउटै विक्रेताबाट रु २० लाख भन्दा बढीको खरिद गरेको भएपनि रु.२० लाखसम्मको कारोबार देखाई डे १ को विवरण पेश गरेको पाईयो । एउटै करदाताबाट रु.२० लाखभन्दा बढीको खरिद गरेकोमा अन्य करदातासँग खरिद गरेको छैन भन्ने अवस्था रहदैन । तसर्थ यस सम्बन्धमा थप छानबिन गरी बिक्री भएको तर कारोबार नदेखाएको रकममा आयकर ऐन, २०५८ अनुसारको कर रु १ करोड ४४ लाख १९ हजार र सोमा लागने शुल्क समेत गणना गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ४७.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, धरानमा दर्ता भएको एक सप्लायर्सले २०६७/६८ मा रिचार्ज कार्ड खरिद गरी बिक्री गर्ने गरेको छ । नेपाल टेलिकमले रिचार्ज कार्डको बिक्री मूल्य निर्धारण गरी सोमा करदातालाई डिस्काउण्ट दिएको टेलिकमको बिक्री विवरणबाट देखिन्छ । करदाताले पेश गरेको वित्तीय विवरण अनुसार कुल नाफा रु.२ लाख ३६ हजार देखाएको छ । टेलिकमको बिक्री विवरणअनुसार २०६७/६८ मा यस करदातालाई कुल मूल्य रु.२५ करोड ४२ लाख ९३ हजारमा डिस्काउण्ट रु.८४ लाख ४२ हजार दिई मूल्य अभिवृद्धि कर समेत रु.२४ करोड ५८ लाख ५० हजार बराबरको रिचार्ज कार्ड बिक्री गरेको देखाएको छ । करदाताले रु.८४ लाख ४२ हजार डिस्काउण्ट पाएको तर सो रकम आम्दानी नदेखाई कुल नाफा कमिशन समेत रु.५ लाख ६१ हजार मात्र आय देखाएकोले घटी आय रु.७८ लाख ८० हजारका सम्बन्धमा छानबिन गरी कर दायित्व रु.२५ लाख ५४ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- ४७.३ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्र भित्रका सिम तथा रिचार्ज कार्ड विक्रेतालाई २०६७/६८ मा एक दुर सञ्चार सेवा प्रदायकले रु.८ करोड ६ लाख ४१ हजार कमिशन दिएको देखिन्छ । करदाताले मूल्य अभिवृद्धि करतर्फ यो वर्ष रु.२ अर्ब ८१ करोड ४४ लाख ७ हजार र आयकर तर्फ रु.२ अर्ब ७७ करोड ६० लाख ३३ हजार बिक्री देखाएको छ । आयकर तर्फको बिक्रीमा सर्भिस चार्ज रु. १२ लाख ४० हजार र कमिशन रु. ३ करोड ८३ लाख ७४ हजार समावेश गरी आयकर र मूल्य अभिवृद्धि करको बिक्री भिडान गरेको छ ।

- प्राप्त भएको कमिशन रु.८ करोड ६ लाख ४१ हजार मध्ये रु.४ करोड ३७ लाख ७० हजार लाई अन्य आयमा समावेश गरेको र बाँकी रु.३ करोड ८३ लाख ७४ हजार कमिशन देखाएको छ । प्राप्त कमिशनमा बीजक जारी नहुने हुदां सोमा मूल्य अभिवृद्धि कर सङ्कलन हुने देखिदैन । करदाताले अर्को करदातालाई बिक्री देखाएको रकममा सो करदाताले खरिद पनि देखाएको छैन । ग्राहकलाई बिक्री गरेको रु.३ करोड ८३ लाख ७४ हजारको सिम तथा रिचार्ज कार्डको रकम प्राप्त कमिशनबाट मिलान गरी आय विवरण पेश गरेको देखियो । वास्तविक ग्राहकलाई बिक्री गरेको सो रकम छुट हुँदा पनि कर परीक्षण गर्दा जिम्मेवार पदाधिकारीले कारोबारको यथार्थता उपर ध्यान नपुऱ्याई राजस्व घट्टन गएकोले करयोग्य आयमा समावेश गरी कर रु.९५ लाख ९३ हजार र सोमा लाग्ने शुल्कसमेत गणना गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ४७.४ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने खाद्यान्नको कारोबार गर्ने करदाताले पेश गरेको २०६६/७ को आय विवरणको अनुसूची १३ मा आन्तरिक राजस्व कार्यालय सिमराको कार्य क्षेत्र अन्तर्गत दर्ता रहेका एक मेडिकल हलबाट रु.३ करोड ४६ लाख ४९ हजारको खरिद देखाएको छ । निजले सो आय वर्षमा आन्तरिक राजस्व कार्यालय सिमरामा पेश गरेको आय विवरणमा रु.९ लाख ७७ हजारको बिक्री देखाई डे १ को विवरण पेश गरेको छ । कर परीक्षण गर्दा कारोबार भिडानको लागि आन्तरिक राजस्व कार्यालय सिमरालाई पत्राचार समेत गरेको छैन । यस करदाताले उक्त मेडिकलहलबाट गहुं, दाल, धान, चामल खरिद गरी भुक्तानी समेत गरेको पुष्टि हुन प्रमाण पेश भएमा आन्तरिक राजस्व कार्यालय सिमरामा दर्ता रहेका मेडिकल हलबाट घटी बिक्री देखाएको सम्बन्धमा छानबिन गरी कर दायित्व निर्धारण हुनु पर्ने अन्यथा उक्त रकम यस करदाताको खरिद लागतमा अमान्य गरी सोमा लाग्ने २० प्रतिशतले हुने कर रु. ६९ लाख ३० हजार र सोमा लाग्ने शुल्क समेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ । यसमा जिम्मेवार पदाधिकारीले ध्यान पुऱ्याएको पाइएन ।
- ४७.५ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने मदीराको बिक्रीको कारोबार गर्ने करदाताले पेश गरेको २०६७/६८ को आय विवरणको अनुसूची १३ मा आन्तरिक राजस्व कार्यालय नेपालगंजको कार्य क्षेत्रका एक बितरकलाई रु.३ करोड १४ लाख ९२ हजार र आन्तरिक राजस्व कार्यालय जनकपुरको कार्य क्षेत्रका अर्को बितरकलाई रु.८७ लाख १६ हजार बिक्री गरेको उल्लेख छ । तर करदाताले ती आन्तरिक राजस्व कार्यालयहरूमा पेश गरेको आय विवरणमा क्रमश रु.२/२ लाखको कारोबार देखाई डे १ को आय विवरण पेश गरेको छ । ठूलो रकम कारोबार गर्ने ती करदाताले घटी कारोबार देखाई आय विवरण पेश गरेको सम्बन्धमा कारोबार भिडानको लागि २०६९/१२/४ मा ती आन्तरिक राजस्व कार्यालयहरूलाई पत्र लेखे पनि कारवाहीको जानकारी प्राप्त भएको छैन । यस करदातासँगको खरिदको आधारमा मात्र पनि पहिलो बितरकले रु.३ करोड १२ लाख ९२ हजार र दोस्रो बितरकले रु. ८५ लाख १६ हजार खरिद न्यून देखाएको छ । तसर्थ घटी खरिद देखाई बिक्री न्यून गरेको रकमको मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा ७ बमोजिम कर क्रमश रु.४० लाख ६८ हजार र रु.११ लाख ७ हजार र सोही ऐनको दफा २९(२) बमोजिमको जरिवाना तथा आयकरमा परेको असर समेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ४७.६ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं.३ को कार्य क्षेत्रको विविध वस्तुको कारोबार गर्ने करदाताले २०६७/६८ मा मूल्य अभिवृद्धि कर विवरणमा स्थानीय खरिद रु.५ करोड ७४ लाख ८३ हजार, आयात रु.१ करोड ८६ लाख ८३ हजार र छुट खरिद रु.३६ हजार समेत जम्मा खरिद रु.७ करोड ६२ लाख २ हजार देखाएको छ । वित्तीय विवरणको लागत खर्च गणनामा व्यापारिक खरिद रु.४९ लाख ७६ हजार समेत जम्मा स्थानिय खरिद रु.३ करोड ६४ लाख २७ हजार, स्थिर सम्पत्ति खरिद रु.३५ लाख ४९ हजार, बीमा शुल्क रु.१० लाख ७७ हजार समेत जम्मा कर योग्य स्थानिय खरिद रु.४ करोड १० लाख ५४ हजार रहेको छ । मूल्य अभिवृद्धि कर विवरणमा देखाएको खरिद भन्दा वित्तीय विवरणमा रु.१ करोड ६४ लाख २९ हजार घटी प्रस्तुत गरेबाट फरक सम्बन्धमा छानबिन गरी सोमा लाग्ने कर रु.४१ लाख ७ हजार र शुल्कसमेत यकिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ४७.७ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने मदीराको कारोबार गर्ने करदाताले पेश गरेको २०६७/६८ को आय विवरणको अनुसूची १३ मा यसै कार्यालय अन्तर्गतका अर्का एक प्रा.लि.लाई रु.६७ करोड २ लाख ७५

- हजार बिक्री देखाएकोमा निज प्रा.ली.ले पेश गरेको आय विवरणमा रु.७१ करोड ८८ लाख ८४ हजार को खरिद देखाएकोले खरिद र बिक्री विचमा रु.४ करोड ८६ लाख ८ हजार फरक परेको देखियो । यस सम्बन्धमा थप छानबिन गरी घटी बिक्री देखाएको रकम रु.४ करोड ८६ लाख ८ हजारलाई आयमा समावेश गरी सोमा ३० प्रतिशतले हुने कर रु.१ करोड ४५ लाख ८२ हजार र सोमा लाग्ने शुल्कसमेत असुल गर्नुपर्दछ ।
- ४७.८ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. ३ को कार्य क्षेत्रका सुनचाँदी व्यावसायीले २०६७/६८ मा प्रस्तुत गरेको विवरणअनुसार चाँदीको प्रतिग्राम औसत बिक्री मूल्य रु.६०।१७, औसत खरिद मूल्य रु.८६।९९ र अन्तिम मौज्जात मूल्याङ्कन रु.५९।४८ उल्लेख गरेको छ । नेपाल सुन चाँदी व्यवसायी संघको प्रचलित मूल्यअनुसार चाँदीको बजार मूल्य सबैभन्दा कम २०६७/७१४ मा प्रति ग्राम रु.६१।५५ रहेकोमा सो वृद्धि भई आषाढ मसान्तमा रु.९२।५० सम्म पुगेको पाइयो । निर्धारित बजार दर भन्दा बढी दरमा खरिद गर्ने तर कम दरमा बिक्री गरेको भन्न मिल्ने देखिँदैन । तसर्थ, कम दरमा बिक्री देखाएको रु.७४ लाख ८२ हजारमा छानबिन गरी कर तथा शुल्क रु. ३९ लाख २८ हजार छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ४७.९ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्र भित्र पर्ने मोबाइल आयात गरी बिक्री गर्ने करदाताले २०६८/६९ को आय विवरणको अनुसूची १३ मा एक टेलिट्रेड प्रा.लि. लाई यो वर्ष मूल्य अभिवृद्धि कर समेत जम्मा रु. ३७ लाख ६४ हजार बिक्री देखाएकोमा निजबाट गत वर्षको समेत रु.४ करोड ६२ लाख २४ हजार लिन बाँकी देखाएको छ । उक्त लिन बाँकीमा यो वर्ष देखाएको बिक्रीको रकम घटाउँदा गत वर्षदेखिको लिन बाँकी रु.४ करोड २४ लाख ६० हजार देखिन्छ । निजले २०६७/६८ को यसै कार्यालयमा पेश गरेको आय विवरणको अनुसूची १३ मा निज टेलिट्रेडसँग लिन बाँकी आसामी रु.३ करोड ३३ लाख ३३ हजार मात्र देखिन्छ । निजको गत वर्ष सम्मको आसामीमा यो वर्ष बाँकी देखाएको आसामी घटाउँदा यो वर्ष रु.१ करोड २८ लाख ९१ हजार बिक्री देखाउनुपर्नेमा रु.३७ लाख ६४ हजारमात्र देखाएबाट रु.९१ लाख २७ हजार घटी बिक्री देखाएको पाइयो । यसरी घटी बिक्री देखाएको रकमलाई आयमा समावेश गरी सोमा लाग्ने कर र शुल्कसमेत रु.३४ लाख २२ हजार छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ४७.१० आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. १ को कार्य क्षेत्रका सफ्टवेयरको कारोबार गर्ने करदाताको विवरणमा यो वर्ष अमेरिकी डलर ५२ लाख ४७ हजार ६८४ प्राप्त भएको उल्लेख छ । उक्त रकम सटही दर अनुसार रु. ४२ करोड ५२ लाख ५३ हजार हुनेमा रु. ३७ करोड ८ लाख ८९ हजार मात्र बिक्री देखाई बाँकी रु.५ करोड ७ लाख ७६ हजारलाई शेयर एडभान्स देखाएको छ । यस्तो रकम २०६७/६८ मा रु. २ करोड ९३ लाख ५५ हजार र २०६६/६७ मा रु. १ करोड ८९ लाख ८३ हजार समेत तीन आय वर्षमा नाफा नोक्सान हिसाबमा नदेखाई रु. ९ करोड ९१ लाख १८ हजार वासलातमा शेयर एडभान्स देखाएको छ । उक्त रकम शेयर होल्डरको तर्फबाट प्राप्त नभएको, कम्पनीको शेयर पूँजी २०६४/६५ देखिनै रु. २ करोड रहेकोमा हालसम्म वृद्धि नभएको, शेयर पूँजी थप गर्ने उल्लेख गरेको रकम प्रत्येक वर्ष पटके रुपमा प्राप्त भएको र नेपालमा वैदेशिक लगानी गर्दा वैदेशिक लगानी तथा प्रविधी हस्तान्तरण ऐन, २०४९ अनुसार पूँजी थप गर्ने स्वीकृती समेत लिएको देखिँदैन । करदाताले देखाएको विदेशी लगानीकर्ता अमेरिकी शेयर बजारमा सूचीकृत भएको कम्पनी भएको र त्यो कम्पनीले नेपाल लगायतका देशहरूमा लगानी गरेको निजको वित्तीय विवरणबाट नदेखिएको अवस्था छ । तसर्थ यो करदाताले पूँजी थप गर्ने प्रयोजन भन्दा पनि सेवा प्रवाह गरेको आधारमा उक्त रकम प्राप्त भएको स्थिति देखिन्छ । प्राप्त रकम सम्बन्धमा थप छानबिन गरी २० प्रतिशत कर तथा सोमा लाग्ने शुल्क समेत रु.२ करोड ९७ लाख ३४ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- ४७.११ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. ३ को कार्य क्षेत्रको आयात/निर्यातको कारोबार गर्ने करदाताले प्रस्तुत गरेको २०६७/६८ को वित्तीय विवरण अनुसार भाडा बापत रु.१ करोड ५९ लाख १९ हजार लागत खर्चमा दाबी गरी भुक्तानी दिन बाँकीमा देखाएको छ । यसै कार्यालयको कार्यक्षेत्र भित्र रहेको अर्को एक करदाताले यस करदातालाई रु.३ करोड ३ लाख ४ हजार बिक्री गरी रु.१ करोड ५२ लाख १९ हजार लिनुपर्ने देखाएको छ । तसर्थ अर्को करदाताले बिक्री देखाएको रु.३ करोड ३ लाख ४ हजार मा यस करदाताले लागत खर्चमा दाबी गरेको रु.१ करोड ५९ लाख १९ हजार र आय विवरणमा थप गरेको रु.२४

लाख २१ हजार घटाउँदा बाँकी रु.१ करोड १९ लाख ६४ हजार आयमा समावेश नगरेकोले लाग्ने कर तथा शुल्कसमेत रु.३७ लाख ६८ हजार छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ । आफ्नै कार्यालयको कार्यक्षेत्रका करदाताको अभिलेख समेत परीक्षण नगरेको देखियो ।

४८. **नोक्सानी समायोजन** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा २०(८) मा कुनै आय वर्षमा व्यवसाय वा लगानीको आयमा कर छुट प्राप्त गरेको भए त्यस्तो आय वर्षमा भएको नोक्सानी आगामी आय वर्षमा सारी लैजान नपाउने व्यवस्था छ । ठूला करदाता कार्यालयको कार्य क्षेत्रका चिनी उद्योगले सर्वोच्च अदालतको २०६७/१०/१२ को निर्णय अनुसार २०६६/१९/३० सम्म आयकर सुविधा पाउने भनी कर परीक्षण प्रतिवेदनमा उल्लेख छ । करदाताले २०६६/६७ को आय विवरण पेश गर्दा यो वर्षको खुद मुनाफा रु.४ करोड ९१ लाख ९१ हजारमा विगतको नोक्सानी रु.२ करोड ४५ लाख ९५ हजार घटाई खुद आय देखाएकोमा कार्यालयबाट कर परीक्षण गर्दा रु.१ करोड ९३ हजार विगतको नोक्सानी समायोजन गर्न दिएको छ । सोही कर परीक्षण प्रतिवेदनमा करदाताले स्थगन (फरगन) ब्याज भनी रु.११ करोड ६८ लाख ६५ हजार वासलातबाट घटाएकोमा सो रकम मध्ये रु.१ करोड ब्याज तिरेको र बाँकी रु.१० करोड ६८ लाख ६५ हजार नेपाल बैङ्क लिमिटेडको २०६६/१५/१५ को निर्णय बमोजिम मिन्हा गरेको उल्लेख छ । यसरी नेपाल बैङ्क लिमिटेडले ब्याज खर्च छुट दिएको रकम करदाताले अन्य आयमा देखाएको छैन । उक्त मिन्हा ब्याज रकम अन्य आय देखाएको अवस्थामा विगतमा नोक्सानी नभई नाफामा आउने देखिन्छ । उक्त नोक्सानी समायोजन गर्न दिएको रकमलाई आयमा समावेश गरी सोमा लाग्ने कर रु.२० लाख १८ हजार र शुल्क समेत रु.३० लाख २७ हजार छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

४९. **खर्च कट्टी** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा १३ अनुसार व्यवसाय वा लगानीबाट आय आर्जन हुने कार्यमा भएका खर्च कट्टी गर्न पाउने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षणको क्रममा केही करदाताको फाइल परीक्षण गर्दा ऐन, नियम, परिपत्र एवं आयकर निर्देशिका विपरीत खर्चको सीमाभन्दा बढी खर्च दाबी भएको पाइयो । यससम्बन्धी केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:

४९.१ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने एक सिमेन्ट उद्योगले पेश गरेको क्लिंकर आयातको विवरण अनुसार २०६७/६८ मा १ लाख ३८ हजार ४१९ मेट्रिकटन क्लिंकर आयात गर्दा लिपनी बारासम्मको स्थानीय ढुवानी भाडा रु.४ करोड ४२ लाख ९४ हजार र क्लियरिङ खर्च रु.१ करोड ४१ लाख १९ हजार दाबी गरेको छ । जस अनुसार निजको प्रति मेट्रिकटन ढुवानी भाडा रु.३२०।- र क्लियरिङ खर्च रु.१०२।- पर्न गएको छ । यसै कार्यालयमा दर्ता रहेका नवलपरासी उद्योग क्षेत्र रहेको अर्का सिमेन्ट उद्योगले यसै वर्ष पेश गरेको विवरणमा वीरगन्जबाट उद्योगसम्मको क्लिंकर ढुवानी प्रति मेट्रिकटन रु.७५।- र क्लियरिङ खर्च प्रति मेट्रिकटन रु.१५।- देखाइएको छ । नवलपरासी कार्य क्षेत्र हुने करदाताको तुलनामा बढी दाबी ढुवानी भाडा रु.३ करोड ३९ लाख १२ हजार र क्लियरिङ खर्च रु.१ करोड २० लाख ४२ हजारसमेत जम्मा रु.४ करोड ५९ लाख ५५ हजार लागत खर्च अमान्य गर्नुपर्नेमा कर परीक्षणले रु.७२ लाख ६१ हजारमात्र अमान्य गरेकोले बाँकी रु.३ करोड ८६ लाख ९४ हजारमा लाग्ने कर रु.७७ लाख ३८ हजार तथा शुल्कसमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

४९.२ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने मोटरको कारोबार गर्ने एक करदाताको २०६६/६७ को आयकर र मूल्य अभिवद्धि करबीचको खरिद भिडान विवरण पेश भएको छ । उक्त विवरण अनुसार आयकरमा दाबी गरिएको खरिद लागत रु.९९ करोड ८ लाख ७२ हजार कायम गर्दा भन्सारमा मूल्याङ्कनको कारण परेको फरक भनि भन्सारमा घोषणा नभएको लागत रु.४ करोड ८० लाख ७१ हजार थप गरी खर्च दाबी गरेको छ । यसरी आयात गर्दा लागेका सम्पूर्ण खर्च भन्सारमा नै घोषणा गरी सोमा नियमानुसार लाग्ने भन्सार महसुल, मूल्य अभिवद्धि कर आदि तिर्नुपर्ने व्यवस्था छ । करदाता स्वयंले भन्सारमा घोषणा नभएका खर्च आयकर तर्फ वास्तविक खर्च भनी दाबी गर्न मिल्ने नदेखिँदा सो खर्चलाई ऐनको दफा २१ बमोजिम अमान्य गरी सोमा २५ प्रतिशतले लाग्ने कर रु.१ करोड २० लाख १७ हजार, शुल्क र ब्याजसमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

- ४९.३ आयकर नियमावली, २०५९ को नियम २१ अनुसार कुल पारिश्रमिकको एक तिहाइ सम्म अवकाश योगदान कट्टी गर्न सक्ने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं.१ को सफ्टवेयरको कारोबार गर्ने एक करदाताले पारिश्रमिक भुक्तानीमा कुल आयको एक तिहाई रकम अवकाश योगदान बापत कट्टी गरी सकेपछि पुनः उपदान व्यवस्था भनी २०६७/६८ को रु.७८ लाख ७४ हजार र २०६८/६९ रु.१ करोड ४९ लाख १ हजार समेत रु.२ करोड २७ लाख ७६ हजार खर्च लेखेको छ । उक्त रकम ३८ कर्मचारीको उपदान योजनाका लागि नागरिक लगानी कोषमा जम्मा गरेको छ । पारिश्रमिकबाट एक तिहाई छुट लिई सकेपछि पुनः उपदान योजना भनी छुट्याइएको रकम छुट नपाउने हुँदा छानबिन गरी उक्त रकमलाई कर निर्धारणयोग्य आयमा समावेश गरी कर रु.४५ लाख ५५ हजार, शुल्क रु.२२ लाख ७७ समेत रु. ६८ लाख ३२ हजार असुल गरिनुपर्दछ ।
- ४९.४ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. ३ को कार्गो व्यवसाय गर्ने एक करदाताले २०६७/६८ को वित्तीय विवरणमा कुल आय रु.१४ करोड ९७ लाख ७३ हजारमा लागत खर्च रु.११ करोड ४७ लाख २२ हजार घटाई कुल नाफा रु.३ करोड ५० लाख ५० हजार प्रस्तुत गरेको छ । तर करदाताले पेश गरेको विवरण अनुसार खरीदमा डिस्काउण्ट रकम नै रु.५ करोड १९ लाख ३८ हजार प्राप्त भएको देखाएको छ । प्रस्तुत वित्तीय विवरणमा करदाताले देखाएको कुल आय मध्ये हवाई कार्गो भाडा आम्दानी रु.९ करोड २२ लाख १० हजार र लागत खर्चमा हवाई कार्गो भाडा खर्च रु. ११ करोड ३७ लाख ७५ हजार प्रस्तुत गरेको छ । कार्गो भाडा खर्च आम्दानीको तुलनामा अस्वाभाविक देखिएकोले फरक रु.२ करोड १५ लाख ६५ हजार र खरिद तथा डिस्काउण्ट रकमको छानबिन गरी लागतभन्दा घटीमा बिक्री देखाएको रकममा कर र शुल्क समेत रु.८० लाख ८६ हजार समेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ४९.५ कर्मचारी संचय कोषको सुन्धारा स्थित भवन भाडामा लिई भाडा आर्जन गर्ने आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं.२ को एक करदाता निरन्तर नोक्सानीमा रहेको पाइयो । वित्तीय विवरणबाट सञ्चित नोक्सानी रु.२६ करोड ४९ लाख ३२ हजार देखाएको छ । सो करदाता हालसम्म कर परीक्षणका लागि छनौट भएको छैन । करदाताले सञ्चालकबाट लिएको ऋण गत वर्ष रु.१३ करोड २५ लाख रहेकोमा यस वर्ष रु.१२ करोड ७० लाख रहेको छ । उक्त ऋणको ब्याज खर्च रु.१ करोड ६० लाख ६५ हजार दाबी गरी कट्टी लिएको छ । आयकर ऐन, २०५८ को दफा २१ अनुसार घरेलु वा व्यक्तिगत ऋणका ब्याज खर्च कट्टी गर्न मिल्ने नदेखिदा सो खर्चलाई अमान्य गरी सोबापत लाग्ने कर र शुल्क समेत रु.६० लाख २४ हजार छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- यो वर्ष स्थिर सम्पत्तिमा रु.३ करोड ६८ लाख मूल्यको एक्सालेटर थप गरेको छ । सोही मूल्यको अर्को एक्सालेटर सोही मूलमा व्यवसाय गर्ने अर्को करदाताले समेत खरिद गरी पूँजीकरण गरेको र सोको ह्रास खर्च लेखेको छ । कर्मचारी संचयकोषले सोको खर्च गर्ने व्यवस्था भएकोमा उक्त संचयकोषको अतिरिक्त प्रस्तुत दुवै करदाताले पूँजीकृत गरिएको तथा ह्रास खर्च दाबी सम्बन्धमा छानबिन गरी कर दायित्व यकिन गर्नुपर्दछ ।
- ४९.६ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, ललितपुरको एक वैदेशिक रोजगार व्यवसायीले २०६८/६९ मा २ हजार ५३७ कामदार दुवई र मलेशिया पठाउन श्रम स्वीकृति लिएको २०६९/११/१२ को पत्रबाट देखिन्छ । करदाताले वैदेशिक रोजगारमा पठाउने कामदारले पाउने प्रति महिनाको आधारभूत तलबको २५ प्रतिशतले हुने रु.१ करोड २९ लाख ८१ हजार आम्दानीलाई नेटिङ गरी वित्तीय विवरण पेश गरेको छ । करदाताले कामदारबाट लिने हवाई टिकट, भिसा खर्च, स्वास्थ्य परीक्षण बीमा, तालिम खर्च जस्ता रकमलाई कारोबारमा लेखाङ्कन नगरी प्राप्त सेवा शुल्कलाईमात्र नेटिङ गरी आम्दानी देखाएको अवस्थामा कामदार पठाउंदाको प्रत्यक्ष खर्च श्रम, बीमा, तालिमबापत रु. ५९ लाख ३५ हजार र अतिथि सत्कार तथा परिवहन बापत रु. १७ लाख ३१ हजार खर्च लेखेको छ । नेटिङ गरी आम्दानी देखाएको र यस्ता खर्चको लागि कामदारबाट उठाएको रकम आयमा नदेखाएकोले खर्च समेत पाउने देखिएन । तसर्थ यस्ता खर्च उपर छानबिन गरी सोमा कर तथा शुल्क समेत रु.२८ लाख ७४ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

५०. **खरिद फरक** – आयकर ऐनको दफा १५ (२) बमोजिममा कुनै आय वर्षमा कुनै व्यवसायको व्यापार मौज्दातको सुरु मूल्यमा सो वर्षको व्यापार मौज्दातको लागत जोडी हुने रकममा व्यापार मौज्दातको अन्तिम मूल्य रकम घटाइ गणना गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. ३ का खाद्य सामाग्रीको कारोबार गर्ने एक करदाताले दफा १५ बमोजिम लागत खर्च रु.११ करोड २९ लाख ८ हजार माग गरेकोमा कार्यालयले रु.११ करोड २६ लाख ७१ हजार खर्च कट्टी दिएको छ । करदाताले पेश गरेको रु.५ लाखभन्दा बढीको खरिद विवरणअनुसार विभिन्न १६ करदातासँग रु.४ करोड ६६ लाख ८६ हजार खरिद देखाएकोमा ती करदाताले बिक्री देखाएको छैन । बिक्रीबेगर सम्बन्धित करदाताले लागत खर्चमा दाबी गरेको सम्बन्धमा छानबिन गरी खरिद रु.४ करोड ६६ लाख ८६ हजारमा लाग्ने कर रु.१ करोड २ लाख ७१ हजार र शुल्क समेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
५१. **किस्ताबन्दीको आय** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७ (ख) मा व्यापारिक मौज्दातको निसर्गबाट प्राप्त रकमलाई व्यवसायबाट भएको आयमा गणना गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय वीरगन्जको ट्रयाक्टरको आयात गरी बिक्री गर्ने एक करदाताले पेश गरेको २०६७/६८ को वासलातमा उल्लिखित प्रोप्राईटर कोष रु.१२ करोड ४६ लाख ७९ हजार मध्ये रु १२ करोड ४० लाख ५८ हजार कृषकहरुको एडभान्स रहेको छ । यस सम्बन्धमा विवरण माग गर्दा उक्त कोष प्रोप्राईटरको नभई करदाताले कृषकलाई ट्रेक्टर किस्ताबन्दीमा दिएको र किस्ता पूरा नभएको कारण बिक्री नदेखाई ट्रेक्टर मौज्दात कायम गरी कोष खडा गरेको पाइयो । आयकर ऐनको व्यवस्थाअनुसार सम्पत्तिको प्रयोग किसानले गरी सकेकोले किस्ताबन्दी बापत प्राप्त रकमलाई बिक्री देखाउनुपर्ने देखिन्छ । तसर्थ उक्त एडभान्स रकम रु.१२ करोड ४० लाख ५८ हजारमा मूल्य अभिवृद्धि दर १७.४१ प्रतिशतले हुने रु.२ करोड १५ लाख ४९ हजार आयकर ऐन, २०५८ अनुसार करयोग्य आयमा समावेश गरी लाग्ने कर रु.३७ लाख ६० हजार, शुल्क रु.१८ लाख ८० हजारसमेत रु. ५६ लाख ४० हजार असुल गरी सम्बन्धित पदाधिकारीलाई समेत जिम्मेवार बनाइनुपर्दछ ।
५२. **कारोबार भिडान** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा १५ अनुसार व्यापार मौज्दातको लागत खर्च कट्टी गर्न पाउने व्यवस्था छ । यसका लागि एक करदाताले खरिद देखाएको रकम अर्को करदाताको बिक्रीसँग भिडान हुनु पर्दछ । करदाताहरुले पेश गरेका तथ्याङ्क मध्ये कर दायित्वमा प्रत्यक्ष असर पर्ने केही उदाहरणहरु निम्नानुसार छन्:
- ५२.१ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने विविध वस्तुको कारोबार गर्ने एक करदाताले २०६७/६८ मा अर्को एक ट्रेडिङ कन्सर्नबाट रु.७ करोड ३८ लाख ४६ हजारको खरिद देखाएकोमा बिक्री गर्ने उल्लिखित करदाताले रु.५ करोड १६ लाख ८० हजार मात्र बिक्री देखाएकोले फरक रु.२ करोड २१ लाख ६६ हजारबाट कर दायित्वमा परेको असर छानबिन गर्नुपर्दछ ।
- ५२.२ ठूला करदाता कार्यालयले जि.आई.पाइप तथा वायर उत्पादन गर्ने करदाताको २०६८/६९ को कर परीक्षण गर्दा कारोबार भिडानको लागि सम्बन्धित आन्तरिक राजस्व कार्यालयमा लेखि पठाएकोमा ती कार्यालयबाट कुनै जवाफ प्राप्त भएको देखिएन । तसर्थ घटी बिक्री देखाएको रु.७ करोड ८ लाख ४५ हजारको सम्बन्धमा थप छानबिन गरी कर निर्धारण हुनुपर्ने देखिएको छ ।

(रु.हजारमा)

क्र.सं.	करदाताको नाम	करदाताले देखाएको बिक्री	सम्बन्धित करदाताले देखाएको खरिद	घटी बिक्री
१	ट्रेडर्स एण्ड सप्लायर्स	११,२७	२९,३०	१८,०३
२	हार्डवेयर्स	१८,१६	४१,०४	२२,८८
३	हार्डवेयर	४,६८,८६	५,६०,८२	९१,९६
४	डिप्टिव्यूटर्स एण्ड सेल्स	२,०६,९३	४,१४,०२	२,०७,०९
५	वार्यस	१,८९,०१	४,२८,५०	२,३९,४९
६	स्टोर्स	८९,१७	२,३६,२०	१,४७,०३

५२.३ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं.३ को कार्यक्षेत्रको खाद्य सामाग्रीको कारोबार गर्ने एक करदाताले सोही कार्यालयको कार्यक्षेत्रका अर्को इन्टरप्राइजेजसँग रु.१ करोड १ लाख ४३ हजारको खरिद गरी चालु दायित्वमा रु.८३ लाख भुक्तानी दिनुपर्ने देखाएकोमा इन्टरप्राइजेजले आय विवरणसाथ पेश गरेको अनुसुची १३ मा बिक्री र लिनुपर्ने नदेखाएको हुँदा दुबै कर करदाताको आमदानी, खर्च छानबिन गरी सोको कर दायित्व यकिन गर्नुपर्दछ ।

५३. **मूल्य हस्तान्तरण**— ओईसिडिको गाइडलाइनको आधारमा एक निकायको अर्को निकायमा २६ प्रतिशत वा सो भन्दा बढी शेयर होल्डीड भएको, ९० प्रतिशत भन्दा बढी खरिद बिक्री एकै निकायसँग हुने, ५० प्रतिशत भन्दा बढी बोर्ड अफ डाइरेक्टर, इन्टरनेशनल प्रोपर्टी राईट अन्तर्गत पेटियन्ट, ट्रेडमार्क कपी राइटमा आश्रित हुने, ऋण वा सापटीबापत सम्पत्तिको ५० प्रतिशतभन्दा बढी स्वीकार गर्ने, कुल ऋणको १० प्रतिशत भन्दा बढी ग्यारेन्टी दिने निकायहरूको विचको कारोबार सम्बद्ध पक्ष कारोबारमा पर्ने उल्लेख छ । यस्ता सम्बद्ध पार्टीहरूले आय विवरण पेश गर्दा दिनु पर्ने खुलाशाहरू पनि उक्त गाइडमा उल्लेख गरेको देखिन्छ । आयकर ऐन, २०५८ को दफा ३३ मा सम्बद्ध व्यक्तिहरूबीच कुनै व्यवसाय भएकोमा सो व्यवस्था सामान्य बजार व्यवहार (आर्म्स लेन्थ) अनुसार सञ्चालन गरिएको भए तिनीहरू को लागि कायम हुने करयोग्य आय वा बुझाउनु पर्ने कर, ती व्यक्तिहरूको आय गणना र खर्च कट्टी गर्ने रकम विभागले लिखित रूपमा सूचना जारी गरेर बाँडफाँड गर्न सक्ने व्यवस्था छ । तर यस सम्बन्धी सूचना जारी गरेको देखिँदैन । कर प्रशासनले मूल्य हस्तान्तरण सम्बन्धमा परीक्षण नभएको स्थिति र करदाताको सेस्तामा पहुँच नभए तापनि पेश गरेका वित्तीय विवरणहरूको आधारमा परीक्षणबाट देखिएका व्यहोराहरू निम्नानुसार छन्:

५३.१ एउटै ग्रुपका करदाता विच ठूलो रकम खरिद बिक्रीको कारोबार हुँदा सम्बद्ध पार्टीहरूले कायम गरेको सामाग्रीको मूल्य, भुक्तानीको अवस्था लगायतका कर दायित्वमा असर पर्ने अवस्था सम्बन्धमा छानबिन गर्नुपर्दछ

(रु.हजारमा)

विक्रेता	खरिदकर्ता	रकम	विक्रेता	खरिदकर्ता	रकम
सिमेन्ट	वायर्स	२८९,२११	फुडस	प्याकेजिड	४,४४,४५
इन्टरप्राइजेज	सिमेन्ट	८४५३८	प्याकेजिड	फुडस	१०,७०,९०
वायर	ट्रेडिङ	३४१९३	प्याकेजिड	बुअरी	१,५०,७६

उपर्युक्तबमोजिम २०६८।६९ मा एउटै ग्रुपअन्तर्गतका सिमेन्ट र वायर्स उद्योगबीच रु.८ करोड ९२ लाखसम्म खरिद बिक्री भएको पाईएकोले ती सम्बद्ध पक्ष भएकाले आयकर ऐन, २०५८ बमोजिम सामान्य बजार व्यवहार भए नभएको छानबिन हुनु पर्दछ ।

५३.२ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने करदाता एक सुगर मिल्सले २०६८।६९ मा आफ्नै ग्रुपका अर्का सुगर मिल्सलाई यो वर्ष रु.६६ लाख ८ हजारको बिक्री गरेको र रु.७ करोड ९९ लाख ५० हजार आसामी देखाएको छ । तर अर्को सुगर मिल्सले सो सुगर मिल्ससँग कुनै कारोबार गरेको देखाएको छैन । सो सुगर मिल्सले आफ्नै ग्रुपअन्तर्गतको करदातासँग एक वर्ष पुरानो आसामीको हिसाब मिलान नगरेको र व्यवसायमा रकम अभाव देखाई रु.२४ करोड ८० लाख ऋण लिई रु.२ करोड ५२ लाख ब्याज खर्च लेखेको छ । यसबाट करदायित्वमा परेको असर सम्बन्धमा छानबिन गर्नुपर्दछ ।

५३.३ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने हल्का पेय पदार्थ उत्पादन गर्ने एक करदाताले आफ्नै समूहको अर्को कम्पनीबाट कच्चा पदार्थ ट्रान्सफर गरेको उल्लेख गरी रु.१३ करोड ३७ लाख ६१ हजार खरिदबाट घटाएको छ । त्यस्तै अर्को कम्पनीले समेत उक्त करदाताबाट कच्चा पदार्थ ट्रान्सफर गरेको उल्लेख गरी रु.२८ करोड ३३ लाख ५७ हजार खरिदबाट घटाएको छ । एउटै समूहका कम्पनीबीच यसरी स्टक ट्रान्सफर गरी दुवैले लागत घटाएको विषय एक आपसमा मिलान नभएकोले यस सम्बन्धमा थप छानबिन गर्नुपर्दछ ।

५३.४ ठूला करदाता कार्यालय अन्तर्गतका एक आईरन इण्डष्ट्रिजले २०६८।६९ मा रु. १ अर्ब २५ करोड ९७ लाख ७९ हजार ऋण लिई रु.२० करोड ६३ लाख २१ हजार ब्याज खर्च र रु.१९ करोड १२ लाख ८ हजार नोक्सानी देखाएको छ । सो करदाताले आफ्नै ग्रुपका र कम्पनीलाई रु. १ करोड ३३ लाख ४७ हजार पेशकी

दिएको, अन्य विभिन्न संस्थामा रु.१६ करोड १४ लाख ४० हजार लगानी समेत रु. १७ करोड ४७ लाख ८७ हजार पूँजी वाह्य प्रवाह गरेकोमा लगानीको प्रतिफल नदेखाएकोले छानबिन गरी अनुपातिक ब्याज खर्च रु. २ करोड ७९ लाख ६५ हजार लाई आयमा समावेश गरी नोक्सानी समायोजन गर्नुपर्दछ ।

५३.५ आयकर ऐन, २०५८ को दफा ४५(१)क अनुसार सम्पत्तिको निसर्गबाट सो सम्पत्तिको निसर्ग हुनु भन्दा अघि सो सम्पत्तिको बजार मूल्य वा सो सम्पत्ति बापत भएको खुद खर्च मध्ये जुन बढी हुन्छ सो रकम प्राप्त गरेको मानिने व्यवस्था छ ।

व्यवसायले लगानी सम्बन्धी निर्णय गर्दा सोबाट प्राप्त हुने प्रतिफल, अवसर लागत विश्लेषण गरेर लगानी गर्ने विश्वव्यापी मान्यता रहेको हुन्छ । एक वृत्तिले हल्का पेय पदार्थ उत्पादन गर्ने करदाताको ४ लाख २८ हजार ७५५ कित्ता शेयर करिव १६ गुणा प्रिमियम तिरेर रु.७२ करोड ५० लाख २४ हजारमा खरिद गर्ने निर्णय गर्दा दुवै कम्पनीका सञ्चालकहरु सम्बद्ध पक्ष भएकोले सो बमोजिम लगानी विश्लेषण नगरी व्यवसायको रकम न्यूनतम रूपमा बैङ्कमा प्राप्त हुने ५ देखि १० प्रतिशत सम्मको ब्याजसमेत प्राप्त नहुने क्षेत्रमा लगानी गरेको पाइयो । उक्त लगानीबाट हल्का पेय पदार्थ उत्पादन गर्ने करदाताले ६० प्रतिशत लाभांश घोषणा गर्दा पनि २०६८/६९ मा वृत्तिले रु.२ करोड २६ लाख २२ हजार अर्थात् ३.१२ प्रतिशत मात्र प्रतिफल प्राप्त गरेको देखिन्छ । अर्को तर्फ करदाताले यो वर्ष रु.५२ करोड १६ लाख २१ हजार ऋण लिई रु.६ करोड ७५ लाख ४७ हजारमा अर्थात् १२.९४ प्रतिशत ब्याज खर्च दाबी गरेको तर न्यून प्रतिफल प्राप्त हुने क्षेत्रमा लगानी गरेकोले सम्बद्ध पक्ष बीच मूल्य हस्तान्तरण भएको देखियो । तसर्थ एउटै विदेशी सञ्चालक आवद्ध रहेको दुवै करदाताबीच मूल्य हस्तान्तरण भएकोले सोको कर दायित्व छानबिन गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

५३.६ आयकर ऐन, २०५८ को दफा १४ मा व्यवसायिक प्रयोजनका लागि लिएको ऋणको ब्याज खर्च कट्टी गर्न पाउने व्यवस्था छ । ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने एक करदाताले रकम अभावको कारण व्यवसायको लागि बैङ्क ऋण रु.३५ करोड ४२ लाख १० हजार लिई ब्याज खर्च रु.४ करोड १६ लाख ५७ हजार कट्टी गरेको छ । जस अनुसार करदाताको औसत ब्याज दर ११.७६ प्रतिशत रहेको छ । करदाताले भगिनी एक इण्डष्ट्रिजमा रु.७ करोड ३६ लाख शेयर लगानी गरेको छ । सो लगानीबाट करदाताले कुनै प्रतिफल प्राप्त गरेको देखिएन । यसरी बैङ्कबाट ऋण लिई विना प्रतिफल सम्बद्ध पक्षलाई लगानी गरेकोले आयकर ऐन, २०५८ को दफा ३३ बमोजिम मूल्य हस्तान्तरण भएको पाइयो । तसर्थ सो लगानीलाई पुन चारित्रीकरण गरी करदाताले बैङ्कमा तिरेको ब्याज ११.७६ प्रतिशतका दरले शेयर लगानी रकमको हुने ब्याज खर्च रु.८६ लाख ५५ हजार लाई अमान्य गरी २० प्रतिशत कर रु.१७ लाख ३१ हजार र शुल्क रु.८ लाख ६५ हजारसमेत रु.२५ लाख ९६ हजार छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

५३.७ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने एक वेभरेज प्रा.लि.सँग आफ्नै सम्बद्ध पक्षका अर्का डेभलपर्स प्रा.लि ले रु.१९ करोड ५० लाख ऋण लिएको छ । उक्त ऋणको ब्याज खर्चको खुलासा नगरे तापनि करदाताले पेश गरेको लेखा टिप्पणी सि.नं.४ मा मौज्जातमा ब्याज र परियोजना विकास लागतलाई पूँजीकृत गरेको उल्लेख छ । यस्तै चालु दायित्वमा भुक्तानी गर्न बाँकी ब्याज रु.४ करोड ८९ लाख ५३ हजार समेत देखाएको छ । करदाता वेभरेज प्रा.लि.ले उक्त कम्पनीलाई दिएको ऋणको ब्याज आय विवरणमा लेखांकन नगरेकोले आयकर ऐन, २०५८ को दफा २ क(फ) अनुसार १५ प्रतिशतले हुने ब्याज रु.२ करोड ९२ लाख ५० हजार करयोग्य आयमा समावेश गरी लाग्ने कर तथा शुल्क छानबिन गरी असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

५४. **समानुपातिक कट्टी** – मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली, २०५३ को नियम ४०(४) अनुसार कर लाग्ने वस्तुमा तिरेको कर, कर नलाग्ने वस्तुमा समेत प्रयोग भएको अंक यकिन हुन नसकेमा समानुपातिक हिसाबबाट कर कट्टी गर्ने व्यवस्था छ । ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने तेल उद्योगले यो वर्ष तोरी पैठारी र स्थानीय खरिदमा मूल्य अभिवृद्धि कर रु.३ करोड ६६ लाख ४२ हजार तिरेको छ । यो वर्ष करदाताले तोरीको तेल ७२.३४ प्रतिशत र पिना २७.६६ प्रतिशत बिक्री गरेको कर परीक्षण प्रतिवेदनमा उल्लेख छ । यो हिसाबले रु.३ करोड ६६ लाख ४२ हजारको २७.६६ प्रतिशतले पिनाको रु.१ करोड १ लाख ३५ हजार

डेबिट समायोजन गर्नुपर्नेमा करदाताले रु.६ लाख २९ हजारमात्र समायोजन गरेको छ । फरक रु.९५ लाख ६ हजारमा दफा २९(१) अनुसार २० प्रतिशत जरिवानासमेत रु.१ करोड १४ लाख ७ हजार कर निर्धारण गर्नु पर्नेमा कार्यालयको २०७०।१।३१ को निर्णयले अन्तिम कर निर्धारण भएको रु.२३ लाख ५९ हजार घटाई बाँकी रु.९० लाख ४८ हजार असुल गरी सम्बन्धितलाई समेत जिम्मेवार बनाइनुपर्दछ ।

५५. **संरचना निर्माणको मूल्य अभिवृद्धि कर** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा ८(३) मा व्यवसायिक प्रयोजनको लागि निर्माण गरिने रु.५० लाख भन्दा बढीको भवन, अपार्टमेन्ट वा सपिड कम्प्लेक्स र विभागले तोकेका यस्तै प्रकारका अन्य संरचना दर्ता नभएको व्यक्तिबाट गराएको छ भने पनि दर्ता भएको व्यक्तिबाट गरे सरह मानी यस्तो संरचनाको स्वामित्व रहेको व्यक्तिबाट कर निर्धारण गरी असुल गरिने व्यवस्था छ । यस सन्दर्भमा आन्तरिक राजस्व विभागले २०६६।१।११ मा निर्माणाधिन सबै सम्पत्तिमा मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्ने, २०७०।१।४ मा सम्पत्तिको पूँजीकरण वा वर्षान्तमा रहेको निर्माणाधीन सम्पत्तिको अवधि जुन पहिला हुन्छ सोमा कर असुल गर्ने र २०७०।७।३ मा मूल्य अभिवृद्धि कर तिरी खरिद गरेको सामानको मूल्य कटाई बाँकी रकममा कर असुल गर्नुपर्ने उल्लेख गरी परिपत्र गरेको छ । ठूलो संरचना निर्माण गर्ने कम्पनीहरूले यस प्रकारको निर्माण कार्य आंशिक रूपमा मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएकासँग गराएको पाइयो । आन्तरिक राजस्व विभागमा रहेको सफ्टवेयरको डाटा र करदाताले आय विवरणसाथ पेश गरेको अनुसूची १३ मा आधारित रहेर परीक्षण गरी मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएकासँगको खरिद कारोबार कट्टा गर्दासमेत दर्ता नभएका व्यक्ति निकायसँग कारोबार गरेर मूल्य अभिवृद्धि कर सङ्कलन हुन नसकेकाले थप छानबिन गरी छुट भएको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.४९ करोड ६७ लाख ५२ हजार र सोमा लाग्ने जरिवाना समेत असुल गर्नुपर्ने व्यहोरा औल्याएकोमा महानिर्देशकको २०७०।१।२।२१ को निर्णयले यसै वर्ष अनुसन्धानात्मक कर परीक्षण गरी कर निर्धारण गर्ने प्रतिबद्धतासहितको जवाफ प्राप्त भएको छ ।

मूल्य अभिवृद्धि कर छुट

- व्यवसायिक प्रयोजनको लागि रु.५० लाख भन्दा बढीको अपार्टमेन्ट निर्माण गर्दा दर्ता नभएको व्यक्तिबाट गराए पनि दर्ता भएको व्यक्तिबाट गरे सरह मानी अपार्टमेन्ट धनिसंग कर असुल गर्नुपर्नेमा रु.४९ करोड ६७ लाख ५२ हजार असुल भएको छैन ।
- नेपाल बाहिरको दर्ता नभएको कुनै व्यक्तिबाट सेवा प्राप्त गरी भुक्तानीका वखत कर निर्धारण र असुल उपर गर्ने व्यवस्था भएपनि ३ करदाताबाट रु.१ करोड ८२ लाख ६० हजार असुल गर्न छुट भएको छ ।

यस सम्बन्धमा देखिएका अन्य व्यहोराहरू देहायमा छन्:

- ५५.१ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, बुटवल अर्न्तगतका एक मेडिकल कलेजले व्यवसायिक प्रयोजनको लागि रु १६ करोड ७६ लाख ३७ हजारको भवन निर्माण गरी पूँजिकृत गरेकोमा उक्त भवन मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएको व्यक्ति वा संस्थासँग निर्माण कार्य गराएको नपाइएकोले सोमा लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि कर रु. २ करोड १७ लाख ९२ हजार छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ५५.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौँ क्षेत्र नं.१ का एक डेभलपर्सको निर्माणमा संलग्न एक निर्माण व्यवसायीले २०६६।६।७ मा रु.५५ लाख ६५ हजार, २०६७।६।८ मा रु.६० लाख १८ हजार र २०६८।६।९ मा रु.१७ लाख ६६ हजार समेत रु.१ करोड ३३ लाख ४९ हजारको कार्य गरेको देखाई पूँजीकरण गरेकोमा उक्त निर्माण व्यवसायीले तीन वर्ष नै मूल्य अभिवृद्धि कर विवरणमा कुनै बिक्री कारोबार देखाएको छैन । बिक्री नदेखाएको कारोबारमा मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१७ लाख ३५ हजार र शुल्क तथा आयकरमा पर्ने असरसमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

करदाताले यो वर्ष अर्को निर्माण व्यवसायीसँग रु.१ करोड ३७ लाख १४ हजारको खरिद देखाएकोमा उक्त करदाताले मूल्य अभिवृद्धि करमा रु.९० लाख ७६ हजारको मात्र बिक्री देखाई आय विवरण पेश गरेकोले थप छानबिन गरी बिक्री नदेखाएको रु.४६ लाख ३८ हजार मा आयकर ऐन, २०५८ अनुसार लाग्ने कर रु.११ लाख ५९ हजार शुल्क रु.५ लाख ८० हजारसमेत रु.१७ लाख ३९ हजार र मूल्य अभिवृद्धि करमा परेको असर समेत हिसाब गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

५६. **रोयल्टीमा मूल्य अभिवृद्धि कर** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा ८(२) मा नेपाल बाहिरको दर्ता नभएको कुनै व्यक्तिबाट सेवा प्राप्त गर्ने दर्ता भएको वा दर्ता नभएको व्यक्तिले यो ऐन र यो ऐन बमोजिम बनेको नियम बमोजिम कर लाग्ने मूल्यमा भुक्तानीका वखत कर निर्धारण र असुल उपर गर्ने व्यवस्था छ । त्यस्तै ऐनको दफा ६(ग) ले सेवा आपूर्तिको हकमा कपिराईट, पेटेन्ट, लाइसेन्स, ट्रेडमार्क र यस्तै समान प्रकृतिका अधिकारहरूलाई विजक जारी गरेका अवस्थामा कर लिने व्यवस्था छ । ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने ३ करदाताले उत्पादक तथा सेवा प्रदायकलाई भुक्तानी गरेको रोयल्टी, ट्रेडमार्क, लाइसेन्स लगायतको भुक्तानीमा मूल्य अभिवृद्धि कर सङ्कलन गरेको नदेखिएकोले थप छानबिन गरी छुट भएको सो कर रु.१ करोड ८२ लाख ६० हजार र सोमा लाग्ने जरिवाना र ब्याजसहित असुल गर्नुपर्दछ । सोबाहेक लेखापरीक्षणमा औल्याएपछि अर्को एक करदाताले रु.४ करोड २० लाख २० हजार २०७०।१२।१७ मा दाखिला गरेको भौचरसहित कार्यालयको प्रतिक्रिया प्राप्त भएको छ । कानूनमा स्पष्ट व्यवस्था हुँदाहुँदै पनि सम्बन्धितले कर असुलीमा ध्यान पुऱ्याएको पाइएन ।
५७. **घटी आय** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७ अनुसार करदाताको व्यवसायिक प्रयोजनसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण आमदानी आय विवरणमा समावेश गर्नु पर्ने व्यवस्था छ । ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने मोबाइल विक्रेताले २०६७।६८ सामसुङ कोरियाबाट प्राप्त आय भनी रु.८ करोड ३० लाख ७४ हजार लेखाङ्कन गरेको छ । करदाताको डलर खाताको बैङ्क स्टेटमेन्ट अनुसार उक्त विदेशी कम्पनीबाट अगष्ट २३, २०११ देखि ६ जुलाई २०१२ सम्ममा १४ पटकमा अमेरिकी डलर १० लाख ८५ हजार ८७९ प्राप्त गरेको देखिन्छ । प्राप्त भएको दिनको सटही दरअनुसार रु.९ करोड १३ लाख ५१ हजार आयमा समावेश गर्नु पर्नेमा घटी समावेश गरेको रु.८२ लाख ७७ हजारलाई करयोग्य आयमा समावेश गरी कर र शुल्क समेत रु ३१ लाख ४ हजार छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
५८. **हास खर्च** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा १९ (१) अनुसार व्यावसाय वा लगानीबाट भएको आय गणना गर्ने प्रयोजनको लागि आफ्नो स्वामित्वमा रही प्रयोग गरेको हास योग्य सम्पत्तिको हास खर्च कट्टी पाउने व्यवस्था छ । ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र रहेका रंग उत्पादन गर्ने एक करदाताले गत वर्ष सम्म रु.४ करोड ६७ लाख ७१ हजारको कलर बैङ्क मेसिन खरिद गरेको र यो वर्ष थप समेत रु. ५ करोड ९७ लाख २३ हजार को पूँजीकरण गरेर हास खर्च लेखेको छ । कलर मेसिन करदाताको सम्पत्ति नभएको उल्लेख गरी यसै कार्यालयको कार्य क्षेत्रका अर्का एक करदाताले लिएको हास खर्च कर प्रयोजनको लागि छुट दिएको छैन । यो करदाताले समेत उल्लिखित कलर मेसिनहरू सम्पत्तिमा पूँजीकरण गरी यो वर्ष रु.१ करोड १९ लाख ४४ हजार हास खर्च कट्टी लिएको छ । सम्पत्तिको स्वामित्व एवं प्रयोग करदाताले नगरी सम्बन्धित डिलरले गरेको अवस्थामा करदाताले हास खर्च पाउने नदेखिँदा थप छानबिन गरी सो रकमलाई खुद आयमा समावेश गरी कर तथा शुल्कसमेत रु.३५ लाख ८३ हजार असुल गरी सम्बन्धितलाई जिम्मेवार बनाइनुपर्दछ ।
५९. **अग्रिम कर** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८ र ८९ बमोजिम अग्रिम करकट्टा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ५९.१ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्र भित्र पर्ने मदिरा विक्रेताले सेल्स प्रमोसन बापत २०६६।६७ मा रु. ८ करोड १४ लाख ९० हजार खर्च लेखेको छ । सो मध्ये काउन रिडम्सन बापत कन्जुमर इन्ज्वेमा रु. ४ करोड ४३ लाख ४५ हजार खर्च लेखेको देखियो । यस्तो भुक्तानीमा आयकर ऐनको व्यवस्था अनुसार आकस्मिक लाभमा २५ प्रतिशत अग्रिम कर कट्टी गर्नुपर्नेमा सो गरेको नदेखिँदा थप छानबिन गरी लाग्ने कर रु.१ करोड १० लाख ८६ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- ५९.२ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने सिमेन्ट उद्योगले २०६७।६८ मा चूनदुङ्गा खरिदको लागि एक निर्माण व्यवसायीसँग प्रति मे.टन रु. ९५५।- का दरले १ लाख २६ हजार ४६५ मेट्रिकटनको रु.१२ करोड ७ लाख ७४ हजार भुक्तानी गरेको छ । सम्भौता गरी दर निर्धारण गरेर आपूर्ति गरेको भुक्तानीमा आयकर ऐन बमोजिम अग्रिम कर कट्टी गरेको छैन । आन्तरिक राजस्व विभागको कम्प्युटर सफ्टवेयरमा उक्त निर्माण

- व्यवसायीले आय विवरण र लागने कर दाखिलासमेत गरेको देखिएन । तसर्थ उक्त भुक्तानीका सम्बन्धमा छानबिन गरी अग्रिम कर रु.१८ लाख ११ हजार असुल गरी दाखिला गर्नुपर्दछ ।
- ५९.३ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने रंग उत्पादन गरी बिक्री गर्ने करदाताले २०६७/६८ मा सबै छुट तथा रिबेट घटाई मूल्य अभिवृद्धि कर प्रयोजनको लागि कायम गरेको बिक्री मूल्य रु.१ अर्ब ६७ लाख ६२ हजार देखाएको छ । सो रकममा अन्तःशुल्क रु.४ करोड ९९ लाख १९ हजार घटाउंदा वास्तविक बिक्री अंक रु.९५ करोड ६८ लाख ४३ हजार हुन आउंदछ । आयकरको लेखामा डिस्काउन्ट कमिशन सहितको बिक्री रु.१ अर्ब ७ करोड ५१ लाख १२ हजारमा रु.२१ करोड ६० लाख ४३ हजार छुट तथा डिस्काउन्ट घटाई रु.८५ करोड ९० लाख ६९ हजार देखाएको छ । यो हिसाबले मूल्य अभिवृद्धि करमा भन्दा आयकरमा खुद बिक्री रु.९ करोड ७७ लाख ७४ हजार फरक परेको छ । फरक परेको रकम करदाताको थप वोनस तथा स्किम देखिंदा थप छानबिन गरी मूल्य अभिवृद्धि कर प्रयोजनको लागि कायम भएको बिक्री मूल्यपछिको वोनस तथा स्किममा १५ प्रतिशतले रु.१ करोड ४६ लाख ६६ हजार अग्रिम कर कट्टी गर्नुपर्नेमा करदाताले रु.८८ लाख ८ लाखमात्र कर कट्टी गरेको विवरण पेश गरेकोले नपुग रकम रु ५८ लाख ५८ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
६०. **इन्धन खपत** –आन्तरिक राजस्व कार्यालय नेपालगंज अर्न्तगतका निर्माण व्यवसायीले पेश गरेको २०६८/६९ बिक्री विवरणमा विभिन्न ६ आयोजनालाई रु.५ करोड ७ लाख ४७ हजार र चार जे.भी पार्टनरलाई रु.७८ लाख ३० हजारसमेत रु.५ करोड ८५ लाख ७७ हजारको बिक्री आय देखिएको छ । पेश गरेको अनुसूचि १३ मा १३ इन्धन बिक्रेताबाट रु.२ करोड ९९ लाख ३२ हजारको इन्धन खरिद गरेको छ । सार्वजनिक निर्माणमा रु.५ करोड ८५ लाखको कारोबार गर्ने करदाताले रु.३ करोडको इन्धन खपत देखाएको पाइयो । निर्माण कार्य दार्चुला देखि मकवानपुर सम्म सञ्चालन भएकोमा नेपालगन्जस्थित विभिन्न पेट्रोलपम्पहरुबाट रु.२ करोड ४ लाख ७९ हजारको इन्धन खरिद गरेको समेत देखाई मूल्य अभिवृद्धि कर रु.८४ लाख ३५ हजार क्रेडिट लिएको सम्बन्धमा थप छानबिन गर्नुपर्दछ ।
६१. **नगदमा कारोबार** –आयकर ऐन, २०५८ को दफा २१ (२) मा कुनै आय वर्षमा बीसलाख रुपैयाभन्दा बढीको वार्षिक कारोबार गर्ने व्यक्तिले सो आय वर्षमा एकपटकमा पचासहजार रुपैयाभन्दा बढीको नगद भुक्तानी गरेमा सो कट्टी गर्न नपाउने उल्लेख छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्न छनः–
- ६१.१ मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को अनुसूची २ मा निकासी गरी विदेशी मुद्रा आर्जन गरेकोमा शून्य दरको बिक्री कायम गर्ने व्यवस्था छ । ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने प्लाष्टिकका प्याकिङ सामग्री उत्पादन गरी बिक्री गर्ने करदाताले २०६७/६८ मा पेश गरेको निर्यात विवरणमा रु. २ करोड ५४ लाख ८० हजार नगदमा भुक्तानी प्राप्त भएको उल्लेख छ । नगद भुक्तानी प्राप्त भएको अवस्थामा विदेशी मुद्रा प्राप्त नहुने भएकोले सो सम्बन्धमा कर परीक्षणमा छानबिन भएको छैन । आन्तरिक पुनरावलोकनको लागि विभागमा प्रस्तुत भएको उक्त कर परीक्षण फाइलमा पनि यो विषयमा छानबिन गर्न निर्देशन दिएकोमा सोको कार्यान्वयन भएको छैन । तसर्थ विदेशी मुद्रा प्राप्त नभएको अवस्थामा सो बिक्रीलाई स्थानीय बिक्री सरह मानी मूल्य अभिवृद्धि कर रु.३३ लाख १२ हजारमा जरिवाना र ब्याजसमेत असुल गर्नुपर्दछ ।
- ६१.२ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने एक नुडल्स उद्योगले २०६६/६७ मा एक फ्लोर मिल्स प्रा.लि.बाट रु.५ करोड ४२ लाख ६७ हजार र अर्को आयल इण्डस्ट्रिज प्रा.लि.बाट रु.१० करोड ६४ लाख ६४ हजार बराबरको खरिद गरेको देखिन्छ । उक्त दुवै सप्लायर्सको पेश भएको लेजर अनुसार दुवै खरिदकर्तासँग खरिदको भुक्तानी डेबिट नोटका माध्यमबाट गरेको छ । यस्तो कारोबारको भुक्तानी वैकिङ्ग माध्यमबाट नभई डेबिट नोटबाट भुक्तानी भएकोले खरिद बिक्रीको कारोबारको थप छानबिन गरी कर दायित्व यकिन गर्नुपर्दछ ।
- ६१.३ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्र भित्रको मोबाइल बिक्री गर्ने करदाताले २०६७/६८ को कुल बिक्री रु. ५५ करोड ८८ लाख ५३ हजार मध्ये रु.२३ करोड ५० लाख १७ हजार, (४२ प्रतिशत) एकै करदाता लाई बिक्री गरेको छ । निज करदाताले यो करदातालाई अधिकांश रकम नगदमै भुक्तानी गरेको छ । प्रस्तुत

- खरिदकर्तालाई रु.१ करोड ८६ लाख ६२ हजार मार्केटिङ एक्पेन्सेस लगायतको कमिशन भुक्तानी गरेकोमा सो करदाताले २०६६।६७ देखिनै आय विवरण पेश नगरेकोले थप छानबिन गरी कर दायित्व यकिन गर्नुपर्दछ ।
६२. **लाभांश वितरण** – कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा १८२(छ) मा लाभांश भुक्तानीसम्बन्धी व्यवस्था छ । आयकर ऐन, २०५८ को दफा ४० मा सम्पत्ति तथा दायित्वको निसर्गवापतको रकम आयमा समावेश गर्नु पर्ने व्यवस्था छ । ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने औषधि र सावुन उद्योग समेत २ करदाताले २०६७।६८ मा रु.१ करोड ९० लाख ८० हजार र रु.१ करोड २० लाख समेत रु. ३ करोड १० लाख ८० हजार लाभांश प्रस्ताव गरेको र प्रस्ताव गरेको लाभांश वासलातको चालु दायित्वमा देखाएका छन । तर नगद प्रवाह विवरणले उक्त लाभांश वितरण भैसकेको देखाउँदछ । यसरी चालु दायित्वमा बाँडफाँड गर्न बाँकी भनि देखाएको लाभांश नगद प्रवाह विवरणले वितरण भैसकेको भनी देखाउन मिल्दैन । दायित्वमा रहेको लाभांश बाँडफाँड भैसकेको भनी देखाएकोले लाभांश वितरण भएको नभई सम्पत्ति निसर्ग भएको देखिन्छ । तसर्थ उक्त कारोबारलाई थप छानबिन गरी सम्पत्ति निसर्ग भएको मानेर आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७ बमोजिम आयमा समावेश गरी कर तथा शुल्क क्रमशः रु.६२ लाख र रु.३१ लाख समेत रु.९३ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
६३. **ऋणको उपयोग** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा १४ ले व्यवसायको आय आर्जनमा उपयोग भएको ऋण रकममा तिरेको ब्याज खर्च कट्टी लिन मिल्ने व्यवस्था छ । ऋणको उपयोग र ब्याज खर्च सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्न छनू:
- ६३.१ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र रहेका मोटरको कारोबार गर्ने एक करदाताको २०६७।६८ को वित्तीय विवरणअनुसार गतवर्षको अन्त्यमा रु.१८ करोड ६२ लाख ८३ हजार अल्पकालिन ऋण रहेकोमा यो वर्षको अन्त्यमा रु.११ करोड ७४ लाख २२ हजार रहेको छ । उक्त ऋणवापत यो वर्ष वित्ति खर्चमा रु.१ करोड २५ लाख ५ हजार र लागत खर्चमा रु.७१ लाख ९० हजारसमेत रु.१ करोड ९६ लाख ९६ हजार ब्याज खर्च कट्टी लिएको छ । जसअनुसार करदाताको औसत ब्याज दर १२.९० प्रतिशत देखिन्छ । एकातर्फ व्यवसायमा रकमको अभाव देखाई ब्याज खर्च भुक्तानी गर्ने अर्को तर्फ व्यावसायिक प्रयोजनभन्दा बाहिर रु.१४ करोड ९५ लाख ९ हजार सापटी दिएको देखिन्छ । उक्त पेशकीमध्ये सम्वद्ध अटोमोबाइलसलाई रु.४ करोड ३० लाख र अर्को एक प्रा.लि.लाई रु. ८ करोड ४० लाख समेत जम्मा रु.१२ करोड ७० लाख रहेको छ । कार्यालयबाट कर परीक्षण गर्दा व्यापारिक प्रयोजनविना नै पेशकी दिएको भनी रु.५९ लाख ७३ हजार ब्याज खर्च अमान्य गरेको पाइयो । करदाताले विना व्यावसायिक प्रयोजन क्याजुयल पेशकी दिएको रु.१४ करोड ९५ लाख ९ हजार को औसत ब्याज दरले हुने ब्याज रु.१ करोड ९२ लाख ८६ हजार खर्च अमान्य गर्नुपर्नेमा कर परीक्षणमा अमान्य गरेको रु.५९ लाख ७३ हजार घटाई बाँकी रु.१ करोड ३३ लाख १४ हजारमा ३५ प्रतिशतले हुने कर तथा शुल्कसमेत रु.६९ लाख ९० हजार छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ६३.२ ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र रहेका पेय पदार्थ उत्पादन गर्ने एक करदाताको २०६६।६७ को कुल ऋण रु.४७ करोड ५५ लाख ६१ हजार रहेको पाइयो । ऋण लिएको रकम व्यवसायिक प्रयोजनमा प्रयोग नगरी विभिन्न व्यक्तिलाई रु.१ करोड १ लाख ३१ हजार सापटी दिएको र एक डेभलपर्स प्रा.लि.लाई रु. १० करोड ऋण प्रवाह गरेको समेत रु.११ करोड १ लाख ३१ हजार देखिन्छ । ऋण लिई अन्यत्र सापटी दिएको रकममा कुनै ब्याज आमदानी भएको देखिदैन । उक्त रकममा ब्याज खर्च कट्टी लिएकोले औसत ब्याज दर ११.२६ प्रतिशतले हुने रकम रु.१ करोड २४ लाख १ हजारलाई आयमा समावेश गरी कर तथा शुल्कसमेत रु.३७ लाख २० हजार छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ६३.३ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भरतपुर अर्न्तगत एक निर्माण सामग्री बिक्रेताको २०६६।६७ को आय विवरण अनुसार गत वर्षसम्मको ऋण रु.८ करोड ५० लाख ३० हजार रहेकोमा यो वर्षको अन्त्यमा रु. ५ करोड १० लाख १६ हजार रहेको छ । सो ऋणवापत करदाताले यो वर्ष रु.१ करोड ४ लाख ९६ हजार ब्याज खर्च कट्टी लिएको छ । जसअनुसार करदाताको औषत ब्याज दर १५.४३ प्रतिशत हुन आउँछ । करदाताले बिक्री मात्र गरेको एक निर्माण व्यवसायीलाई एडभान्स टु सप्लायर्स भनी रु. १० करोड ६७ लाख ७१ हजार

दिनुपर्ने देखाएको छ । व्यवसायिक प्रयोजन देखाई बैङ्कबाट ऋण लिई व्यवसायबाट ब्याज खर्च दावी गर्ने तर खरिद कारोबार नै नभएको निर्माण व्यवसायीलाई एडभान्स दिएको तथा गत वर्ष देखि लिन बाँकी रकम असुलसमेत नगरेको देखियो । तसर्थ करदाताले दावी गरी कट्टी लिएको ब्याज खर्च रु.१ करोड ४ लाख ९६ हजार अमान्य गरी सोमा लाग्ने कर रु.२६ लाख २४ हजार, शुल्क रु.१३ लाख १२ हजारसमेत रु.३९ लाख ३६ हजार छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ । यसमा सम्बन्धित पदाधिकारीले ध्यान पुऱ्याएको पाइएन ।

६३.४ नेपाल लेखामान ८ ले निर्माणाधिन सम्पत्तिको लागि लिएको ऋण सोही सम्पत्तिमा पूँजीकृत गर्नु पर्ने उल्लेख छ । ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र रहेका सिमेन्ट उद्योगले पेश गरेको २०६७/६८ को वित्तीय विवरण अनुसार यो वर्ष प्लान्ट एण्ड मेसिनरीमा रु.२८ करोड ६९ लाख ५ हजार, फ्याक्ट्री भवनमा रु.६ करोड ८८ लाख ८७ हजार र इलेक्ट्रिक फिटिङ्समा रु.२ करोड १४ लाख ६३ हजार गरी जम्मा निर्माणाधिन सम्पत्ति रु.३७ करोड ७२ लाख ५५ हजार उल्लेख गरेको छ । पेश गरेको ब्याज खर्चको विवरण अनुसार यो वर्ष रु.७ करोड ६७ लाख २५ हजार ब्याज खर्च भुक्तानी गरेकोमा रु.९० लाख ६९ हजार प्लान्ट एण्ड मेसिनरीमा पूँजीकृत गरेको छ । तर निर्माणाधीन भवन र विद्युतीकरणको ऋणको ब्याज पूँजीकृत गरेको देखिएन । तसर्थ यो वर्ष निर्माणाधीन भवन र विद्युतीकरणमा भएको खर्च रु.९ करोड ३ लाख ५१ हजारको औषत ब्याज दर १७.५६ प्रतिशतले हुने ब्याज रु. १ करोड ५८ लाख ६५ हजार पूँजीकृत गरी आयकर ऐनको दफा १४ अनुसारको ब्याज खर्चबाट अमान्य गरी सोमा लाग्ने कर रु.३९ लाख ६६ हजार, शुल्क रु.१९ लाख ८३ हजार समेत रु. ५९ लाख ४९ हजार छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

६४. **सिलिण्डर धरौटी** – ग्यास उपभोक्ताबाट धरौटी सङ्कलन र त्यसको उपयोग र सोको करदायित्व सम्बन्धमा नीतिगत व्यवस्था हुनुपर्दछ । ग्यास उद्योगले उपभोक्ताबाट सिलिण्डर बापत धरौटी लिने र उक्त रकम व्यवसायमा प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ । सिलिण्डर व्यवसायको सम्पत्ति उल्लेख गरी सो बापत ह्रास खर्च दावी गर्ने गरेको छ । यसरी उपभोक्ताबाट धरौटी लिएको रकम वर्षेनी वढ्दै गएर व्यवसायीले लगानी गरेको रकमको ३६.७९ गुणासम्म पुगेको ठूला करदाता कार्यालयका केही करदाताको स्थिति देहाय अनुसार देखिएको छ ।

(रु.हजारमा)

ग्यास उद्योग	आ.व.	व्यवसायीको पूँजी रकम	उपभोक्ताको धरौटी रकम	गुणा
क	२०६७/६८	१,२६,००	१७,८७,२४	१४.१८
ख	२०६६/६७	५२,००	१९,१३,०८	३६.७९
ग	२०६७/६८	७५,००	१०,६२,४७	१४.१६
घ	२०६७/६८	२,००,००	३७,२०,५२	१८.६०
ङ	२०६६/६७	२,५०,००	११,२४,३७	४.४९

व्यवहारमा उपभोक्तालाई धरौटी फिर्ता दिने नगरेको र ह्रास कट्टी खर्चबाट सिलिण्डर प्रतिस्थापन गर्न सकिने अवस्थालाई मध्यनजर गरी धरौटीको उपयोग, मूल्य निर्धारण र उपभोक्तालाई दिने प्रतिफल सम्बन्धमा नीतिगत व्यवस्था हुनु जरुरी देखिन्छ । यस सम्बन्धमा देखिएका अन्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

६४.१ आयकर ऐन, २०५८ को दफा ४० मा सम्पत्ति तथा दायित्वको निसर्गको रकम आयमा समावेश गर्नु पर्ने उल्लेख छ । ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने ग्यास उद्योगले पेश गरेको २०६७/६८ को वित्तीय विवरणको अनुसूची १२ अर्न्तगत स्टोर एण्ड स्पेयर पार्टसमा रु.४३ लाख ७३ हजार मर्मत सम्भार खर्च दावी गरेको छ । त्यस्तै प्रशासनिक खर्चमा रिपेयर्स एण्ड मर्मतमा रु.७७ लाख ५१ समेत रु.१ करोड २१ लाख २४ हजार खर्च लेखेर कर प्रयोजनको लागि रिपेयर्समा रु.८३ लाख २५ हजार दावी गरेकोले फरक रु.३७ लाख ९९ हजार मात्र खर्च कट्टी नहुने मर्मत सुधारबापत पूँजीकरण गर्नुपर्नेमा रु.७७ लाख ४९ आगामी वर्षको लागि जिम्मेवारी सारेकोले बढी पूँजीकरण भएको रु.३९ लाख ४९ हजारलाई निसर्ग मानी कर तथा शुल्क समेत रु.१४ लाख ८१ हजार यकिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

६४.२ आयकर ऐन, २०५८ को दफा २४ अनुसार दायित्व मूल्य यथार्थपरक ढङ्गले अनुमान गर्न सकिएको प्रोभिजनको रकम कट्टा गर्न पाउने देखिन्छ । ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने एक ग्यास

उद्योगको २०६७६८ को वित्तीय विवरणबाट गत विगत वर्षहरूका उपदान कोषबाट रु.५२ लाख ३९ हजार यो वर्षको कर तिरी सकेको नाफाबाट घटाएको देखिन्छ। उक्त खर्चलाई आय विवरणको अनुसूची ५(२५) अनुसार पुन दाबी गरेको देखिँदा थप छानबिन गरी उक्त खर्चलाई करयोग्य आयमा समावेश गरी कर तथा शुल्क समेत रु.१९ लाख ६५ हजार असुल गर्नुपर्दछ।

६५. **नर्म्स** – उद्योग विभागबाट २०६३ मा प्रकाशित नर्म्सअनुसार कच्चापदार्थ खपत एवं उत्पादन देखाउनुपर्नेमा फरक फरक ढङ्गले कच्चापदार्थको खपत देखाएको कारण कर दायित्वमा परेको असर देहायअनुसार छ:

६५.१ नर्म्सअनुसार १०६ के.जी. एम.एस. विलेटको खपतबाट १०० के.जी. डण्डी उत्पादन हुनुपर्ने व्यवस्था छ। जसअनुसार डण्डी उत्पादनको प्रतिलब्धि दर ९४.३४ प्रतिशत हुन आउँछ। उद्योग विभागले २०६८।४।२२ मा आन्तरिक राजस्व विभागलाई लेखेको पत्रमा समेत सोही व्यहोरा उल्लेख छ। उद्योग विभागबाट पुनः २०६९।१।२६ मा एकद्वार समितिको २०५३।१।६ को निर्णयानुसार फलामे डण्डी उत्पादनको जर्ती ३ प्रतिशत दृष्य जर्ती र ६ प्रतिशत अदृश्य जर्ती जाने उल्लेख गरेको छ। एकद्वार समितिको निर्णयलाई परिवर्तन गरी २०६३ मा नर्म्स स्वीकृत गर्दा १०६ के.जी.कच्चापदार्थको खपतबाट १०० के.जी. छुड उत्पादन हुने नर्म्स स्वीकृत भएकोमा हाल एकद्वार समितिको बैठकलाई आधार मानी दृष्य र अदृष्य जर्ती कटाई ९१ प्रतिशतमात्र छुड उत्पादन हुने उल्लेख भएको देखियो। यस सम्बन्धमा अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यासको अध्ययन गर्दा विश्व स्टील संगठनले यसप्रकारको फलामे डण्डीको लागि १०० के.जी. कच्चापदार्थबाट ९८ के.जी डण्डी उत्पादन हुने व्यहोरा सन् २०१० को प्रतिवेदनमा उल्लेख गरेको छ। नेपालको परिवेशमा देहायका उद्योगले बढी जर्ती देखाएको कारण घटी असुल भएको अन्तःशुल्क र जरिवाना रु.३२ लाख ८६ हजार असुल गर्नुपर्दछ।

(रु.हजारमा)

आन्तरिक राजस्व कार्यालय	उद्योग	कच्चा पदार्थको खपत मे.टन	उत्पादन हुनुपर्ने छुड मे.टन	उत्पादन मे. टन	फरक मे. टन	अन्तःशुल्क र जरिवाना रकम
सिमरा	स्टिल्स उद्योग	२९५०	२७८३	२६९९	८४	१,६७
सिमरा	स्टिल्स उद्योग	७७३९	७३०१	७०८२	२१९	४,३८
सिमरा	आइरन एण्ड स्टिल	२०९७३	१९७८६	१९०९४	६९२	१३,८४
विरगंज	स्टिल्स उद्योग	४६०८१	४४३१६	४२६६८	६४८	१२,९७

साथै उपर्युक्तबमोजिम घटी उत्पादन देखाएका कारण आयकर तथा मूल्य अभिवृद्धि करमा पर्ने असर छानबिन गरी कर निर्धारण गर्नुपर्ने देखिन्छ।

६५.२ उद्योग विभागबाट प्रकाशित नर्म्सअनुसार ७४५.५ ग्राम मैदाको खपतबाट १ किलोग्राम तयारी चाउचाउ उत्पादन हुने उल्लेख छ। आन्तरिक राजस्व कार्यालय, ललितपुरको एक करदाताले पेश गरेको २०६९।७० को कच्चा पदार्थको खपत र उत्पादनको विवरणअनुसार यो वर्ष १६ हजार ८७७ मेट्रिकटन मैदा उत्पादनमा खपत गरेको छ। उक्त नर्म्सअनुसार सो परिमाणमा मैदा खपतबाट २२ हजार ६३९ मेट्रिकटन चाउचाउ उत्पादन हुनुपर्नेमा करदाताले यो वर्ष २० हजार २६८ मेट्रिकटन मात्र उत्पादन देखाएको छ। स्वीकृत नर्म्सभन्दा २ हजार ३७१ मेट्रिकटन घटी उत्पादन देखाएको चाउचाउको प्रतिकिलोग्राम रु.७५० ले हुने अन्तःशुल्क रु.१ करोड ७७ लाख ८३ हजार छुट भएको छ। यसै गरी आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भक्तपुरका अर्का उद्योगले पेश गरेको २०६९।७० को वार्षिक कच्चा पदार्थ खपत र उत्पादनको विवरणमा ३ हजार ३५६ मेट्रिकटन मैदाको खपतबाट ४ हजार ६९ मेट्रिकटन चाउचाउ उत्पादन देखाउनुपर्नेमा घटी उत्पादन देखाएको ४३२ मेट्रिकटनको प्रतिकिलोग्राम रु.७५० ले रु.३२ लाख ४६ हजारसमेत रु.२ करोड १० लाख २९ हजार अन्तःशुल्क छुट भएको छ। घटी बिक्री देखाएको कारण आयकर र मूल्य अभिवृद्धि कर छुट भएकोमा सोसमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ।

६६. **जर्ती** – अन्तःशुल्क नियमावली, २०५९ को नियम २३(क) मा वियर उत्पादन गर्ने करदाताले तयारी वियरको अन्तिम रूपमा वोतल बन्दी गर्दा फ्लो मिटरले देखाएको परिमाण भन्दा वोतलबन्दी पछिको वोतल काउन्टरले देखाएको परिमाणको मौज्जात कमी भएमा बढीमा १.५ प्रतिशतसम्म र पाश्चराइजेशन, प्याकेजिङ तथा

गोदाम भण्डारण गर्दा टुटफुट वा बिग्रिएको वियरको भौतिक परीक्षण गर्दा बढीमा २ प्रतिशतसम्म मिन्हा दिन सक्ने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भरतपुरको कार्य क्षेत्रका ३ वियर उद्योगले पेश गरेको विवरण कार्यालयबाट १५ दिनभित्र जाँच गरी अन्तःशुल्क निर्धारणसम्बन्धी कारबाही टुङ्गो लगाएको देखिएन । फ्लोमिटर बिग्रिएको अवस्थामा नियमावलीको व्यवस्थाअनुसार १.५ प्रतिशत जर्ती पाउने देखिएन । ती वियर उद्योगले फ्लोमिटर बिग्रिएको अवस्थामा समेत पाश्चराइजेशन र प्याकिङ्गकर्तर्फ २ प्रतिशतभन्दा बढी जर्ती दावी गरी मिन्हा लिएकोले नियमावलीले तोकेभन्दा बढी जर्ती लिएको परिमाणको अन्तःशुल्क रु.१ करोड ७२ लाख ४६ हजार र सोमा लाग्ने ब्याज र जरिवाना र सो बापतको आयकर तथा मूल्य अभिवृद्धि कर दायित्व समेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ । साथै सम्बन्धित पदाधिकारीलाई समेत जिम्मेवार बनाइनुपर्दछ ।

६७. **अन्तःशुल्क** - अन्तःशुल्क ऐन, २०५८ को दफा ३(क)३ मा अन्तःशुल्क लाग्ने वस्तु उत्पादन गर्दा खपत भएको कच्चापदार्थमा तिरेको अन्तःशुल्क मात्र तयारी वस्तु निष्काशन गर्दा तिर्नुपर्ने अन्तःशुल्कमा कट्टा गर्न पाइने व्यवस्था छ । अन्तःशुल्क निर्देशिका, २०६८ को दफा ६ मा प्याकिङ्ग मेटेरियलसमा तिरेको अन्तःशुल्क क्रेडिट नपाउने उल्लेख छ । आन्तरिक राजस्व विभागले प्याकिङ्ग मेटेरियलमा तिरेको अन्तःशुल्क कट्टा गर्न नपाइने हुँदा अन्तःशुल्क निर्धारण गरी असुल गर्न २०६८।६।२ मा परिपत्रसमेत गरेको छ । अन्तःशुल्क ऐन, निर्देशिका तथा आन्तरिक राजस्व विभागको परिपत्रविपरीत प्याकिङ्ग मेटेरियलमा अन्तःशुल्क क्रेडिट लिएको देहायअनुसारको रु.७ करोड ७० लाख २१ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

घटी उत्पादनका कारण करमा परेको असर

- फलामे डण्डीको बढी जर्ती देखाएको कारण घटी असुल भएको अन्तःशुल्क रु. ३२ लाख ८६ हजार तथा सो को मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्नु पर्दछ ।
- स्वीकृत नर्सभन्दा चाउचाउ घटी उत्पादन देखाएकोले २ उद्योगमा रु. २ करोड १० लाख २९ हजार अन्तःशुल्क छुट भएको छ ।
- फ्लोमिटर बिग्रिएको अवस्थामा समेत ३ वियर उद्योगल बढी जर्ती दावी गर्दा अन्तःशुल्क रु. १ करोड ७२ लाख ४६ हजार अन्तःशुल्क छुट भएको छ ।
- प्याकिङ्ग मेटेरियलमा तिरेको अन्तःशुल्क कट्टा गर्न नपाईनेमा ९ उद्योगले रु ७ करोड ७० लाख २१ हजार कट्टी लिएकोले सो रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

(रु.हजारमा)

उद्योग	आन्तरिक राजस्व कार्यालय	प्याकिङ्ग मेटेरियल	अन्तःशुल्क रकम
चाउचाउ उद्योग	भरतपुर	प्लाष्टिक च्यापर, लेमिनेटेड एण्ड प्रिन्टर च्यापर आदि	३८.००
चाउचाउ उद्योग	पोखरा	नुडल्स च्यापर, प्याकिङ्ग प्लास्टिक	२७.८९
चाउचाउ उद्योग	पोखरा	नुडल्स, सुप, चिल्ली, टु इन वान च्यापर, ब्रोक्न प्याकिग प्लास्टिक	२९.८१
चाउचाउ उद्योग	धरान	प्याकिङ्ग मेटेरियल खरिद	१.९७.११
चाउचाउ उद्योग	भक्तपुर	प्याकिङ्ग मेटेरियल खरिद	९५.६३
रंग उद्योग	भक्तपुर	प्याकिङ्ग मेटेरियल खरिद	४४.४८
चाउचाउ उद्योग	ललितपुर	प्याकिङ्ग मेटेरियल खरिद	२.२०.७७
हल्का पेय पदार्थ	काठमाण्डौ क्षेत्र नं.१	प्याकिङ्ग मेटेरियल खरिद	१.१६.४२
		जम्मा	७.७०.११

६८. **मूल्य अभिवृद्धि कर कोष** - मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली, २०५३ को नियम ५१ अनुसार भन्सार बिन्दुमा सङ्कलित सम्पूर्ण कर रकम मूल्य अभिवृद्धि कोष खातामा दैनिक रुपमा जम्मा गर्नुपर्ने र सो को विवरण भन्सार कार्यालयले तीन दिनभित्र नजिकको आन्तरिक राजस्व कार्यालयमा पठाउनुपर्ने, यसरी कोषमा जम्मा हुन आएको रकमबाट विभागले आदेश दिएको रकम फिर्ता दिई बाँकी रहने रकम दैनिक रुपमा तोकिएको राजस्व खातामा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

६८.१ यस वर्ष मूल्य अभिवृद्धि कर बापत कोषमा भन्सार कार्यालयहरूबाट प्राप्त भएको रु.४० अर्ब ४५ करोड ९५ लाख ५९ हजार मध्ये मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता खर्च रु.७ अर्ब १ करोड ७७ लाख १३ हजारमा मौज्जात रु.९४ लाख ४९ हजार घटाई बाँकी रु.३३ अर्ब ४३ करोड २३ लाख ९७ हजार सञ्चित कोष दाखिला भएको देखिन्छ । राजस्वबापत सङ्कलन भएको सम्पूर्ण रकम राजस्व दाखिला हुनुपर्ने र सरकारको नीति एवं अन्य ऐन बमोजिम खर्च वा कसैलाई फिर्ता दिनु परेमा विनियोजन ऐनबाट बजेट व्यवस्था गरी प्रचलित

कानूनको अधिनमा रही खर्च लेखनुपर्नेमा असुल भएको राजस्वको अंश राजस्व खातामा नै दाखिला नभई खर्च लेखने गरेको छ । बजेटमा समावेश नभएकोले उक्त आम्दानी खर्च सरकारी आय-व्ययमा समेत नदेखिने, संसदमा छलफल नहुने र सरकारको केन्द्रीय आर्थिक विवरणमा समेत समावेश नहुँदा मुलुकको वित्तीय कारोबारको यथार्थतासमेत भल्कदैन । अतः मूल्य अभिवृद्धि कर बापत असुल हुने सम्पूर्ण राजस्व रकम राजस्व खातामै जम्मा गर्ने र फिर्ता दिनुपर्ने अवस्थामा विनियोजन ऐनद्वारा व्यवस्थित गरी प्रचलित कानून अनुसरण गरी फिर्ता दिने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

६९. **घीउ र तेलको मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता** – आर्थिक ऐन, २०६८ ले तोरीको तेल उत्पादन गर्ने स्वदेशी उद्योगले आफ्नो उत्पादन तोरीको तेल स्वदेशमा उत्पादित वनस्पती घीउ र अन्य प्रशोधित खानेतेल उद्योगले मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएका करदातालाई आफ्नो उत्पादन बिक्री गर्दा उठाएको मूल्य अभिवृद्धि कर मध्ये ५० प्रतिशत आन्तरिक राजस्व विभागले तोकेको प्रक्रियाबमोजिम फिर्ता दिइने व्यवस्था छ । तर ठूलो परिमाण बल्कमा प्रशोधित तेल आयात गरी उपभोक्ता प्याकेजमा प्याकेजिङ गरी बिक्री वितरण गर्ने प्याकेजिङ उद्योगहरूले यस्तो सुविधा नपाउने उल्लेख छ । ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गत घीउ तेल उत्पादन गर्ने १६ उद्योगलाई यो वर्ष रु.१ अर्ब ३० करोड २५ लाख ६० हजार मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता गरेको पाइयो । यससम्बन्धी व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

६९.१ घीउ तेल उत्पादन गर्ने स्वदेशी उद्योगले दानालाई कच्चा पदार्थको रूपमा उपयोग गरी प्रशोधित तेल उत्पादन गर्दा उत्पादन लागत बढी हुने र छिमेकी राष्ट्रमा उत्पादन भई आयात हुने प्रशोधित घीउ तेलसँग प्रतिस्पर्धा गर्न नसक्ने हुँदा यस्ता उद्योगलाई संरक्षण गर्ने उद्देश्यले ती उद्योगहरूलाई ५० प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिने नीति अवलम्बन गरेको हो । अधिकांश घीउ तेल उत्पादन गर्ने उद्योगले विदेशबाट कच्चा तेल ठूलो परिमाण बल्कमा ल्याई प्रशोधन र प्याकिङ गरी बजारमा पुऱ्याउने गरेको पाइयो । दानालाई कच्चा पदार्थमा प्रयोग गरी तेल उत्पादन गर्दा उत्पादन लागत बढी देखिए पनि प्रायः सबै उद्योगहरूले कच्चा तेल आयात गरी कच्चा पदार्थको रूपमा प्रयोग गरेको अवस्थामा त्यस्ता उद्योगलाई उत्पादन लागत बढी भई प्रतिस्पर्धा गर्न नसक्ने मान्यतामा संरक्षण प्रदान गर्न मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिनु मनासिब देखिँदैन । आसिकुडा प्रणालीमा उल्लेख भएअनुसार रु.६ करोडभन्दा बढी मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता लिने ७ उद्योगले मात्र बल्कमा रु.२८ अर्ब ९६ करोड ९५ लाखको कच्चा तेल आयात गरेको पाइयो ।

आयात गरिएको कच्चा पदार्थ	परिमाण (मे.ट)	मूल्य (रु.लाखमा)
कच्चा भटमासको तेल	१६,११,८६	१७,८१,९९
कच्चा पाम आयल	८,६३,७४	६,९८,४६
कच्चा सनफलावर तेल	३,५६,९३	४,१६,५०
जम्मा:	४१०	२८,९६,९५

६९.२ विश्व खाद्य संगठनले निर्धारण गरेको कच्चा पदार्थबाट तेल उत्पादन गर्ने प्रक्रिया अध्ययन गर्दा सुरुमा गोडालाई सफा गर्ने, सुख्खा बनाउने, प्रोसेसिङ गरी तेल र ठोस (पीना) छुट्याउने, प्राप्त तेललाई शुद्धीकरण पश्चात कच्चा तेल तयार गर्ने र कच्चा तेल प्रशोधन गरी उपभोक्ता माफ्नै लैजाने रहेको छ । यसरी गोडा बाट तेल उत्पादन गर्ने ६ चरणका कार्यहरूमध्ये पाँच चरणको कार्यहरू विदेशमा सम्पन्न गरी बल्कमा कच्चा तेल ल्याउने र एक चरणको काममात्र ती उद्योगहरूले गरेको आधारमा स्वदेशी उद्योगलाई संरक्षण गर्न भनी मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिएको छ । तेल उत्पादनको क्रममा भएको मूल्य अभिवृद्धिलाई अध्ययन गर्दा ५ चरणका कार्यहरू विदेशमै सम्पन्न भएको र नेपालमा केवल कच्चा तेल प्रशोधन गरी प्याकिङ गर्ने कार्य हुने भएको हुँदा मूल्य अभिवृद्धिको मात्रा ज्यादै न्यून देखिन्छ । यसप्रकार कच्चा तेल प्रशोधन गरी तेल उत्पादन गर्ने उद्योगलाई ५० प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिने व्यवस्थाले राज्यलाई प्राप्त हुने ठूलो राजस्व रकम न्यून हुन गएको देखिँदा उक्त व्यवस्थामा पुनः मूल्याङ्कन हुनुपर्दछ ।

६९.३ उपर्युक्त बमोजिम मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता लिने उद्योगहरूले विदेशबाट आयात गरेको कच्चा तेलमा खासै मूल्य अभिवृद्धि गर्नु नपर्ने व्यहोरा आसिकुडा प्रणालीबाट प्राप्त कच्चा तेल र प्रशोधित तेलको मूल्य बीच रहेको न्यून अन्तरले पुष्टि गर्दछ । विभिन्न व्यवसायीहरूले प्रशोधित प्याकिङ गरेको सनफलावर तेल औसत

प्रतिलिटर रु.१३२।- देखि रु.१३५।- मा आयात गरेको देखिन्छ भने बल्कमा कच्चा सनफ्लावर तेल प्रति के. जी.रु.१०२।- देखि रु.११२।- सम्ममा आयात गरेको पाइयो । यसैगरी प्रशोधित एवं प्याकिङ भएको भटमासको तेल प्रतिलिटर रु.९५ देखि रु.१३८।- सम्म आयात गरेको देखिन्छ भने बल्कमा कच्चा भटमासको तेल रु.११३।- देखि रु.११९।- प्रति के.जी.मा आयात भएको देखियो । यसरी प्रशोधित तेल र कच्चा तेलको मूल्यमा रहेको न्यून अन्तरलाई विश्लेषण गर्दा मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता लिने तेल उद्योगले प्रशोधनको क्रममा धेरै श्रम, सामग्री, उपकरण, पूँजी लगानी गर्नु नपर्ने हुँदा खासै मूल्य अभिवृद्धि हुने अवस्था देखिदैन ।

६९.४ राज्यकोषमा जम्मा भएको रु.१ अर्ब ३० करोड २५ लाख फिर्ता प्राप्त गर्नेमध्ये देहायका केही उद्योगले विगत वर्षहरूमा नोक्सानी भएको स्वयं कर निर्धारण विवरण पेश गरी सरकारलाई आयकरबापत कुनै पनि रकम बुझाएको देखिएन ।

(रु.हजारमा)

शीत तेल उद्योगको नाम	आर्थिक वर्ष	मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता प्राप्त गरेको रकम	सञ्चिती नोक्सानी
आयल इन्डस्ट्रिज	२०६९।७०	१०,२९,०७	३,८३,८२
भेजिटिबल प्रोडक्ट्स प्रा.लि.	२०६९।७०	७,१४,१७	४,३०,६८
वनस्पति उद्योग	२०६९।७०	१२,९९,३४	५,७९,४०
आयल इन्डस्ट्रिज	२०६९।७०	१९,००,८९	३,८३,८२
घ्यू उद्योग	२०६९।७०	२०,६२,८६	७,०३,१८
आयल रिफाइनरी उद्योग	२०६९।७०	१५,६३,८६	५,१६,४५
खाद्य तेल उद्योग	२०६९।७०	६,६६,३७	५,६७,११
घीउ उद्योग	२०६९।७०	९,६६,९१	१३,६७,४३

आर्थिक अध्यादेश, २०६७ अनुसार मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को अनुसूची १ संशोधन गरी स्वदेशमा उत्पादित वनस्पति घीउ, तोरीको तेल, मैदा तथा चिनीमा आंशिक सुविधा दिई सोअनुसार फिर्ता दिने व्यवस्था रहेको छ । नेपाल सरकारको २०६७।६।१२ को निर्णयानुसार घीउ, तेलमा छुट दिए पछि उपभोक्ता मूल्य घटनुपर्ने हुँदा आन्तरिक राजस्व विभाग, वाणिज्य विभाग र नेपाल उद्योग वाणिज्य संघको प्रतिनिधी रहेको तिन सदस्यीय मूल्य अनुगमन टोलीले खुद्रा मूल्य कायम गर्ने र बजार मूल्यको अनुगमन गर्नुपर्ने उल्लेख भएकोमा हालसम्म पनि उक्त व्यवस्थाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरी प्रतिवेदन गरेको पाइएन । जसले गर्दा सो व्यवस्थाको उद्देश्यबमोजिम मूल्यवृद्धि नियन्त्रण एवं स्वदेशी उद्योग संरक्षणबाट राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा योगदान पुगे नपुगेको मूल्याङ्कन हुने अवस्था रहेन । यस सम्बन्धमा तालुक निकायले छानबिन गरी यथार्थता निरूपण गर्नुपर्दछ ।

६९.५ मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली, २०५३ को नियम ४०(४) मा करलाग्ने वा कर छुट भएको दुवै प्रकारका वस्तु वा सेवाको कारोबार गर्ने करदाताले कर लाग्ने वस्तु वा सेवाको बिक्रीसँग खरिद वा आयात भएको वस्तुको प्रत्यक्ष सम्बन्ध स्थापित गर्न नसकेमा बिक्री गरेको कुल मूल्यमध्ये कर लाग्ने कारोबारको मूल्यको समानुपातिक हिसाबबाट खरिद वा आयातमा तिरेको कर कट्टी गर्न सक्ने व्यवस्था छ । ठूला करदाता कार्यालयको कार्यक्षेत्र भित्र पर्ने देहायका तेल उद्योगहरूले मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता अवधिमा समानुपातिक कर कट्टी गणना गरेको देखिएन ।

(रु.हजारमा)

करदाता	अवधि	तेल बिक्री	पिना बिक्री	पिना बिक्रीको अनुपात	तोरीमा लिएको क्रेडिट	समानुपातिक क्रेडिट कट्टी गरेको	कट्टी गर्न छुट
एक आयल इन्डस्ट्रिज	२०६९ आषाढ-भाद्र	१२९२	१५०८	५३.८५	२०७२	.	१११५
एक आयल इन्डस्ट्रिज	२०६८ आषाढ-२०६९ श्रावण	२५८०५२	९८०२३	२७.५२	४५१४७	८०५२	४३७१

यस सम्बन्धमा थप छानबिन गरी रु. ५४ लाख ८६ हजार क्रेडिट, सोको जरिबाना र ब्याजसमेत असुल गर्नुपर्दछ ।

६९.६ सोयाबिन तेल, वनस्पति घ्यू उत्पादन गर्ने एक करदातालाई २०६९।७० मा ठूला करदाता कार्यालयले रु.१९ करोड ८९ हजार मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता गरेको छ । कर फिर्ता दिँदा पेश गरेको लागत खर्च र

बिक्रीको विवरण अनुसार सामान को लागत खर्चभन्दा घटीमा बिक्री देखाएको छ । लागत मूल्यमानै बिक्री देखाउँदा पनि करदाताको थप बिक्री आय रु.२ करोड ५० लाख ३९ हजार देखिनुपर्नेमा बिक्री आय घटी देखाएको पाइयो । तसर्थ घटी बिक्री देखाएको वा बढी लागत खर्च दाबी गरेको सम्बन्धमा छानबिन गरी घटी बिक्री देखाएको रकमलाई आयमा समावेश गरी सोमा लागने कर रु.५० लाख ७ हजार र शुल्क रु.२५ लाख ३ हजारसमेत रु.७५ लाख १० हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

६९.७ गत वर्षको लेखापरीक्षणबाट विभिन्न ७ घीउ तेल उद्योगले मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता नभएका, दर्ता पश्चात ३ वर्षसम्म नन्फाइलर रहेका, स्थायी लेखा नं. नलिएका लाई बिक्री गरेको देखाई ५० प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर रु.७ करोड ४ लाख ६९ हजार र सोमा लागने ब्याज र जरिवानासमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्ने व्यहोरा उल्लेख भएकोमा कार्यालयबाट थप छानबिन गरिने जवाफ प्राप्त भएकोमा १ वर्ष व्यतीत भई सक्दा पनि छानबिन तथा कर निर्धारण नगरी सोही घीउ तेल उद्योगलाई यो वर्ष रु.१ अर्ब ३० करोड २५ लाख ६० हजार मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिएको छ । नियम विपरीत बिक्री देखाई मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता भएको असुल नहुँदै पुनः सोही करदातालाई मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता गर्नाले कार्यालयले वेरजू असुल उपर गरी फल्टर्योर्ट गर्नेतर्फ प्रभावकारी कदम चालेको देखिएन । यस सम्बन्धमा थप छानबिन गरी नियम विपरीत फिर्ता भएको मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्नुपर्दछ ।

७०. **मोबाइलको मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता** – आर्थिक ऐन, २०६८ को मूल्य अभिवृद्धि कर दरबन्दीको अनुसूची ११ अनुसार सेलुलर मोबाइल फोन सेट उत्पादन गर्ने स्वदेशी उद्योग तथा पैठारी कर्ताले सेलुलर मोबाइलस फोन सेटको कच्चा पदार्थ वा तयारी मालसामानमा तिरेको कर त्यस्ता सामान मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएका करदातालाई बिक्री गरेमा विभागले तोकेको प्रक्रिया अनुसार ६० प्रतिशत फिर्ता दिईने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन् ।

७०.१ आर्थिक ऐन, २०६६ सम्म ५० प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिने व्यवस्था रहेकोमा आर्थिक ऐन, २०६७ ले यो व्यवस्था खारेज गरेको र २०६८ देखि ६० प्रतिशत पुर्‍याएको छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालयहरुबाट २०६९।७० मा मोबाइलको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.३६ करोड ९२ लाख ६३ हजार फिर्ता भएको छ । राज्य कोषमा प्राप्त भैसकेको राजस्व रकम फिर्ता लिने देहायका केही करदाताहरुले नोकसानी देखाई आय विवरण पेश गरेको, फिर्ता लिएको रकम बराबर पनि करयोग्य आय नदेखाएको अवस्थाले अनुगमन प्रभावकारी हुन नसकेको पुष्टि हुन्छ ।

(रु. हजारमा)

कार्यालय	करदाता	फिर्ता भएको मूल्य अभिवृद्धि कर	करयोग्य आय
ठूला करदाता कार्यालय	प्रा.लि क	६,०८,९७	८८,७८
ठूला करदाता कार्यालय	प्रा.लि ख	४,२१,७२	-३,८३,९८
ठूला करदाता कार्यालय	प्रा.लि ग	५,५३,९०	-२,९३,७६
ठूला करदाता कार्यालय	एक मार्केटिङ	१३,७०,९०	४,३०,१८
ठूला करदाता कार्यालय	एक फोटो इन्टरनेशनल	८८,६७	९०,४२
आन्तरिक राजस्व कार्यालय काठमाडौं क्षेत्र नं. १	एक मोविलिटी	३,८१,६७	-१,०८,९५
आन्तरिक राजस्व कार्यालय काठमाडौं क्षेत्र नं. १	एक मोबाइल	३७,१०	-२४,४८
आन्तरिक राजस्व कार्यालय काठमाडौं क्षेत्र नं. २	इण्डस्ट्रिज प्रा.लि	१०,७०	-
आन्तरिक राजस्व कार्यालय काठमाडौं क्षेत्र नं. २	कम्प्युनिकेशन प्रा.लि	४१,३८	-
आन्तरिक राजस्व कार्यालय भक्तपुर	एक इम्पेक्स	१,७७,६२	४०,७९
जम्मा:		३६,९२,६३	

यो सुविधा मोबाइलको फोन सेट उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना नै भएको नदेखिँदा विदेशी कम्पनीको ब्राण्डको डिलर लिएका पैठारी गर्ने व्यवसायीले मात्र मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ताको सुविधा उपभोग गरी रहेको देखिएको छ । सेलुलर मोबाइलको उत्पादन गर्ने उद्योगहरु नेपालमा स्थापना नै नभएको र सबै सुविधा पैठारीकर्ताले प्राप्त गरी राखेकोले मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता दिने व्यवस्थामा पुनरावलोकन हुनुपर्दछ ।

७०.२ ठूला करदाता कार्यालयअर्न्तगत मोबाइलको आयात गरी बिक्री गर्ने एक करदाताले २०६८।४।१ मा रु.२ करोड ६५ लाख ४० हजार र २०६८।६।१५ मा रु.१ करोड ६२ लाख १६ हजारसमेत रु.४ करोड २७ लाख ५६ हजार कर फिर्ता लिएकोमा वित्तीय विवरणमा जम्मा रु.२ करोड ७४ लाख ५ हजार मात्र आम्दानी देखाएकोले फरक रु.१ करोड ५३ लाख ५१ हजार आयमा नदेखाएकोले थप छानबिन गरी कर तथा शुल्क दायित्व रु.३८ लाख ३७ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

७०.३ मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता रकम करदाताले आय विवरणमा आम्दानी बाँध्नु पर्नेमा निम्न ५ करदाताहरूलाई फिर्ता दिएको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.२ करोड ९२ लाख ६७ हजार आय विवरणमा समावेश नगरेकोले आयकर ऐन, २०५८ बमोजिम लाग्ने कर र शुल्क समेत रु. १ करोड ९ लाख ७५ हजार छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

(रु.हजारमा)

कार्यालय,	करदाता	फिर्ता रकम	आय विवरणमा समावेश गरेको रकम	फरक रकम
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं. २	इण्डस्ट्रिज प्रा.लि	१०,७०	१,१७	९,५२
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं २	कम्प्यूनिकेशन प्रा.लि	४१,३८	३१,११	१०,२७
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं २	इलेक्ट्रीक होम	३,२८	-	३,२८
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं.१	मोविलिटी प्रा.लि	३,८१,६७	१,३४,६५	२,४७,०२
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, काठमाडौं क्षेत्र नं.१	एक मोबाइल	३७,०९	१४,५१	२२,५८
जम्मा:				२,९२,६७

७०.४ आयकर ऐन, २०५८ को दफा २१(२) अनुसार कुनै आय वर्षमा रु.२० लाख भन्दाबढीको कारोबार गर्ने व्यक्तिले एक पटकमा रु.५० हजार भन्दा बढीको कारोबार नगदमा गरेमा कर प्रयोजनको लागि छुट नपाउने उल्लेख छ । ठूला करदाता कार्यालयले मोबाइलसको मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता प्रयोजनको लागि परीक्षण गरेका करदातासँग खरिद कारोबार गर्ने १८ करदाताले रु.२२ करोड ९५ लाख बराबरका कारोबार नगदमा गरेकोले छानबिनको लागि सम्बन्धित आन्तरिक राजस्व कार्यालयमा लेखि पठाएको सम्म देखियो । पत्र प्राप्त गर्ने कार्यालयले यस्तो कारोबार उपर छानबिन गरी २०७०।१।११ सम्ममा कर निर्धारण गरेको नदेखिँदा थप छानबिन गरी कर दायित्व यकिन गर्नुपर्दछ ।

७१. चिनीको मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता – आर्थिक ऐन, २०६८ मा चिनी उद्योगले आफ्नो उत्पादनको चिनी बिक्रीबाट उठाएको मूल्य अभिवृद्धि करको ७० प्रतिशत रकम सम्बन्धित उद्योगलाई फिर्ता दिने र यसरी बिक्री गर्दा मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएकोलाई बिक्री गरेको रकम मात्र फिर्ता पाउने व्यवस्था छ । ठूला करदाता कार्यालयको क्षेत्राधिकारमा रहेका ६ चीनी उद्योगको २०६९।७० मा मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता (क्रेडिट समायोजन) मा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

(रु.हजारमा)

उद्योग	खाडसारी स्पीट सहित कुल बिक्री	फिर्ता मूल्य अभिवृद्धि कर	यो वर्षसम्म आयकरमा नोक्सानी
सुगर मिल्स क	९१,५२,१४	७,१९,८९	(५,३७,६२)
सुगर मिल्स ख	१,२४,८५,१४	७,४६,११	(६७,६५,१०)
सुगर मिल्स ग	६७,४३,७७	५,९०,१०	(१०,३९,३५)
चिनी उद्योग घ	३८,९४,३९	२,४४,९०	(४,२९,७९)
सुगर मिल्स ड	१,८४,४८,७१	१६,५२,२७	-
चिनी मिल्स च	१,३३,६६,९२	११,१७,९७	-
जम्मा		५१,७१,२६	

उपर्युक्तबमोजिम मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता लिने अधिकांश करदाताहरूले नोक्सानी देखाई आय विवरण पेश गरेका छन् । उपभोक्ताबाट सङ्कलन गरेको ७० प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर राजस्व रकम राज्य कोषमा नबुझाउने तथा समायोजन नगर्ने करदाताबाट राज्यले आयकर राजस्व पनि प्राप्त गरेको छैन ।

७१.१ ठूला करदाता कार्यालय अर्न्तगतको एक सुगर मिल्सले रु.१ अर्ब ७३ करोड ७७ लाख चिनी बिक्री गरी रु.२२ करोड ५९ लाख मूल्य अभिवृद्धि कर सङ्कलन गरेकोमा ७० प्रतिशतले रु.१५ करोड ८१ लाख ३७ हजार मात्र कर मिलान गर्न पाउनेमा रु.१६ करोड ५२ लाख २७ हजार फिर्ता देखाई क्रेडिट समायोजन गरेकोले बढी फिर्ता भएको रु.७० लाख ९० हजारमा ब्याज र जरिवानासहित असुल गर्नुपर्दछ ।

७१.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भरतपुरको कार्य क्षेत्रमा दर्ता रहेका एक चिनी उद्योगले चिनी बिक्रीबापतको मूल्य अभिवृद्धि करको ७० प्रतिशत रकम २०६७/६८ र २०६८/६९ मा समायोजन गरेको छ । करदाताले पेश गरेको २०६७/६८ को आय विवरणको अनुसूची १३ अनुसार मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता नभएका विभिन्न १० व्यवसायीलाई रु.२ करोड ३ लाख ८१ हजारको चिनी बिक्री गरेको देखिन्छ । मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता नरहेको करदातालाई बिक्री गरेको रकमको सम्बन्धमा छानबिन गरी ७० प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर समायोजन गरेको रकम रु.१८ लाख ५५ हजार असुल हुनुपर्दछ ।

७२. धरौटी – धरौटीको लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

७२.१ आयकर ऐन, २०५८ को दफा ११५ अनुसार प्रशासकिय पुनरावलोकन र मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा ३१ अनुसार विवादित करउपर पुनरावेदनका लागि कर रकमको ३३ प्रतिशत धरौटी राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ६४ अनुसार जुन प्रयोजनका लागि धरौटी राखिएको हो सो काम पुरा भै राजस्व दाखिला गर्नुपर्ने भएमा १५ दिनभित्र निर्णय गरी राजस्व खातामा दाखिला गर्ने व्यवस्था छ । कर निर्धारणउपर चित्त नबुझी पुनरावेदन प्रयोजनका लागि राखेको धरौटीको पुनरावेदनको टुङ्गो नै नलागेको अवस्थामा आन्तरिक राजस्व कार्यालयहरूले उक्त धरौटी रु.१ अर्ब ५ करोड ८० लाख सदरस्याहा गरेको देखियो । यस्तो तथ्याङ्क परीक्षण गर्दा धरौटी राखेको तेस्रो दिनमानै सदरस्याहा गरेको देखिएको छ । यसरी धरौटी सदरस्याहा गरेर राजस्व असुलीको लक्ष्य पूरा गर्न सहयोग गरे तापनि कानूनको परिपालना हुन सकेको छैन ।

७२.२ धरौटी सदरस्याहा गर्दा जुन प्रयोजन र जुन वर्षको लागि राखेको हो सोही व्यहोरा धरौटी सदरस्याहा भौचरमा नलेखी जुन वर्ष दाखिला भएको हो सोही वर्ष र करदाताको स्थायी लेखा नं. लेखेको कारणले राजस्व लेखा प्रणालीको सफ्टवेरमा धरौटी राख्ने करदाताबाट सम्बन्धित आय वर्षमा राजस्व दाखिला भएको अभिलेख देखाउने पद्धतिको विकास भएको छ । यसले गर्दा यो वर्ष २३ कार्यालयहरूले सदरस्याहा गरेको रु.१ अर्ब ५ करोड ८० लाख सम्बन्धित करदाताको सम्बन्धित वर्षको दाखिला गर्नुपर्ने रकममा मिलान हुन सक्ने अवस्था रहेको छ । यसरी सदरस्याहा गरी दाखिला भएका राजस्व भौचरहरू नियमित कर दाखिलामा मिलान हुन नसक्ने गरी आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली पनि सबल बनाएको छैन । यस सम्बन्धमा छानबिन गरी राजस्व दाखिला भौचरको दोहोरो प्रयोग नहुने संयन्त्रको तत्काल व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ । यस सम्बन्धी केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:

(रु.हजारमा)

आन्तरिक राजस्व कार्यालय	करदाताको नाम	धरौटी प्रयोजनको आ.व.	विवादित विषय	सदरस्याहा रकम	सदरस्याहा गर्दा उल्लेख गरेको वर्ष
ठूला करदाता कार्यालय	एक प्रा.लि	२०६४/६५	आयकर	२,३९,९६	२०६९/७०
ठूला करदाता कार्यालय	एक ट्रेडर्स	२०६५/६६ र २०६६/६७	अन्तःशुल्क	१,२३,५६	२०६९/७०
ठूला करदाता कार्यालय	एक आयरन	२०६४/६५	मूल्य अभिवृद्धि कर	४४,४७	२०६९/७०
ठूला करदाता कार्यालय	एक वुअरी	२०६५/६६	आयकर	४५,१८	नखुलेको
काठमाडौँ क्षेत्र नं. २	एक इन्टरनेसनल	२०६४/६५	आयकर	९,२७	२०६९/७०
काठमाडौँ क्षेत्र नं. ३	एक विजिनेस	२०६७/६८	आयकर	२,१०,००	२०६९/७०

७२.३ करदाताबाट विवादित विषयमा राखेको धरौटी सदरस्याहा गर्नु पर्ने अवस्था आएमा सदरस्याहा भएको मूल्य अभिवृद्धि कर रकम कम्प्युटर सिष्टममा लेखांकन गर्दा करदाताको दाखिला विवरणमा नदेखाई छुट्टै दाखिला देखाउनु पर्दछ । सदरस्याहा भएको रकममा करदाताको स्थायी लेखा नं. राखी प्रणालीमा प्रविष्ट गर्दा करदाताले नियमित राजस्व दाखिला गरे अनुसारनै अडिट ट्रायल रिपोर्टमा देखाउने गरेको छ । यसरी दाखिला भएको रकमको कारणले करदाताले तिर्नु पर्ने नियमित कर रकमको ब्याज र जरिवानाको अंक गणना नगर्ने

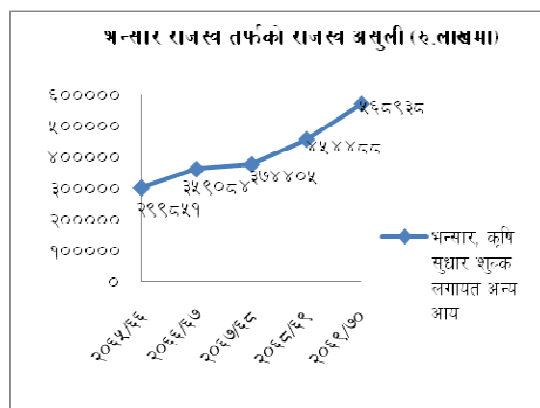
अवस्था देखिएको छ । यस्तो रकम अनयूजमा देखिए तापनि समग्र शिष्टममा करदाताबाट नै असुल भएको देखाउने अवस्थाले समग्र राजस्व प्रणालीमानै जोखिम देखिएको छ । यस सम्बन्धमा छानबिन गरी प्रयोगहीन (अनयूज) देखिएको २३ कार्यालयको मूल्य अभिवृद्धि कर तर्फको सदरस्याहा रकमलाई तत्काल व्यवस्थापन गरी सदरस्याहाबाट दाखिला भएको रकमलाई शिष्टमबाट करदाताले दावी गर्न नसक्ने गरी शून्य गराउने विषयमा नीतिगत व्यवस्था गर्नुपर्दछ । यस सम्बन्धी केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:

(रु.हजारमा)

आन्तरिक राजस्व कार्यालय	करदाता	धरौटी राखेको वर्ष	रकम	एटीआरमा करदाताले दाखिला गरे सरह देखाएको मिति
ठूला करदाता कार्यालय	एक प्रा.लि	२०६३/६४	१०३५७५	२०६९/७/२६
ठूला करदाता कार्यालय	एक डिप्टिलरी	२०६४/६५	३९१२	२०६९/७/२६
ठूला करदाता कार्यालय	एक आयरन	२०६४/६५	४४४७	२०६९/११/३०
काठमाडौं क्षेत्र नं. २	विस्कुट एण्ड कन्फेक्सनरी	२०६४/६५	४६७४	२०७०/१/२९

भन्सार विभाग

७३. **राजस्व असुली** – भन्सार विभागले प्राप्त विगत पाँच वर्षमा भन्सार कार्यालयहरूमार्फत असुल गरेको निकासी पैठारी भन्सार महसुल, भारतीय अन्तःशुल्क फिर्ता, कृषि सुधार शुल्कलगायत अन्य आयको तुलनात्मक स्थिति रेखाचित्रमा देखाइएको छ । यो वर्ष भन्सार महसुल आयाततर्फ रु.५० अर्ब ८३ करोड १४ लाख, भारतीय अन्तःशुल्क फिर्ता ३ अर्ब ४७ करोड २४ लाख, भन्सार महसुल निर्यात रु.४६ करोड १८ लाख, कृषि सुधार शुल्क रु.१ अर्ब ७२ करोड ४ लाख, भन्सारसम्बन्धी अन्य आय रु.४० करोड ७८ लाख समेत समावेश गरिएको छ । उक्त आयमा मूल्य अभिवृद्धि कर, अन्तःशुल्क, रोयल्टी र सडक सुधार दस्तुर समावेश गरिएको छैन । भन्सार विभाग र सो अन्तर्गत ३१ कार्यालयको भन्सार महसुल अनुमान र असुली चित्रमा देखाइएको छ । भन्सार विभागबाट प्राप्त तथ्याङ्कअनुसार यो वर्ष भन्सार महसुल, भारतीय अन्तःशुल्क फिर्ता आदिबाट रु.५६ अर्ब ८९ करोड ३९ लाख समेत कुल रु.१ खर्ब ३३ अर्ब ७६ करोड ४३ लाख राजस्व असुल गरेको छ । सोमध्ये मेची, विराटनगर, वीरगन्ज, भैरहवा, सुर्खवा बन्दरगाह, तातोपानी र त्रिभुवन बीमानस्थल भन्सार कार्यालयबाट मात्र रु.१ खर्ब २५ अर्ब ५४ करोड ४२ लाख अर्थात् कुल भन्सार राजस्वको ९३.८५ प्रतिशत राजस्व असुल भएको छ ।



७४. **भन्सार कोष खाता** – भन्सार विभागको मागबमोजिम भन्सार ऐन तथा आर्थिक ऐनबमोजिम प्राप्त रकमको कारोबार गर्ने प्रयोजनको लागि ख-११ समूहको भन्सार कोष खाता खोल्न महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले स्वीकृति दिएको देखिन्छ । उक्त स्वीकृतिपत्रमा सालतमामी हुँदा सो खातामा रहेको मौज्जात एकल धरौटी खातामा जम्मा गरी सो खाताको मौज्जात शून्य गर्नुपर्ने उल्लेख छ । भन्सार विभाग अन्तर्गत विभिन्न भन्सार कार्यालयले भन्सार कोष खातामा रकम जम्मा गर्ने र उक्त रकम राजस्व यकिन भैसकेपछि सम्बन्धित राजस्व खातामा दाखिला गर्ने गरेको छ । आर्थिक वर्षको अन्त्यमा त्रिभुवन बीमानस्थल, विराटनगर, तातोपानी र भैरहवा भन्सार कार्यालयहरूले सो खातामा रु.७७ करोड ९३ लाख मौज्जात राखेको पाइयो । खाता खोल्न अनुमति लिंदाको शर्त पालना नगरी राजस्व रकम कोषमा मौज्जात राख्न मिल्ने देखिएन । यस सम्बन्धमा गतवर्ष औल्याइए पनि स्थिति यथावत छ ।

७५. **भाडा बीमा** – भन्सार ऐन, २०६४ को दफा १३ अनुसार कारोबार मूल्य कायम गर्दा बिक्रेतालाई तिरेको वास्तविक रकम र सो वस्तु नेपालको सीमासम्म पैठारी गर्दा लागेको वा लाग्नसक्ने भाडा बीमा तथा अन्य सम्पूर्ण खर्च जोडी हुने रकममा भन्सार महसुल असुल गर्नुपर्ने उल्लेख छ । विभिन्न पैठारीकर्ताले ढुवानी

भाडा कारोबार मूल्यमा समावेश नगरेको कारण वीरगन्ज र विराटनगर भन्सार कार्यालयले रु २३ लाख ७८ हजार घटी असुल गरेका छन्। सो रकम असुल गरी दाखिला हुनुपर्दछ।

७६. **दरबन्दी फरक** – भन्सार कार्यालयहरूले पैठारी भएका सामानको जाँचपास गर्दा आर्थिक ऐन, २०६८ को अनुसूची-१ को दफा १ र भन्सार दरबन्दी पुस्तिकामा उल्लिखित सङ्केत नम्बर अनुसार मालवस्तुको यथार्थ सङ्केत निश्चित गरी जाँचपास गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा प्रज्ञापनपत्र परीक्षण गर्दा फरक सङ्केतनम्बर तथा दरबन्दी लगाई घटी राजस्व असुल गरेको देखिएको छ। यसका प्रमुख उदाहरण निम्नानुसार छन्:
- ७६.१ तातोपानी भन्सार कार्यालयबाट एक दुरसञ्चार सेवा प्रदायकले इन्स्टलेसन म्याटेरियल पैठारी गरेकोमा भन्सार दरबन्दी ८५४४६०० बाट १५ प्रतिशत भन्सार महसुल लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा ८५१७६९०० बाट ५ प्रतिशत अन्तःशुल्क लगाई जाँचपास गरेकोले कारोबार मूल्य रु.२ करोड २६ लाख ४५ हजारमा भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर समेत घटी असुल भएकोले रु.२५ लाख ५८ हजार असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ। यस सम्बन्धमा सम्बन्धित पदाधिकारीले ध्यान पुऱ्याएको पाइएन।
- ७६.२ विराटनगर भन्सार कार्यालयबाट एक पैठारीकर्ताले सोलार चार्ज मोड्युल र सोलार कन्ट्रोल सिस्टम पैठारी गर्दा भन्सार दरबन्दी शीर्षक ८५०४४०० बाट १५ प्रतिशत महसुल लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा ८५३७१००० बाट ५ प्रतिशत महसुल लगाई जाँचपास गरेको देखिएकाले सो सामानको मूल्य रु.६ करोड २७ लाख ४३ हजारमा १० प्रतिशतले छुट भएको भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि करसमेत रु.४४ लाख ६५ हजार असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ। यस सम्बन्धमा सम्बन्धित पदाधिकारीले ध्यान पुऱ्याएको देखिएन।
- ७६.३ विरगञ्ज भन्सार कार्यालय अन्तर्गत विभिन्न पैठारीकर्ताहरूले पैठारी गरेका रिमोट कार्ड रिडर, कुलर प्याड वेभ क्याम लगायतका सामानमा पैठारी संकेत नम्बर एवं भन्सार दरबन्दीअनुसार लाग्ने संकेतभन्दा फरक संकेत नम्बर लगाई राजस्व असुल गरेकोले छुट हुन गएको राजस्व रु.२६ लाख ८९ हजार असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ। यस सम्बन्धमा सम्बन्धित पदाधिकारीले ध्यान पुऱ्याएको पाइएन।
- ७६.४ वीरगन्ज भन्सार कार्यालयबाट एक टेलिफोन सेवा प्रदायकले पैठारी गरेको डि डि एफ, ओ डि एफ, केबुल ल्याडर लाई भन्सार दरबन्दी ७६१०९००० बाट १५ प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाइ जाँचपास गर्नुपर्नेमा ८५१७७००० बाट ५ प्रतिशत अन्तःशुल्क र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गरेकोले घटी असुल भएको राजस्व रु.२३ लाख २७ हजार असुल गर्नुपर्दछ।
- ७६.५ वीरगन्ज भन्सार कार्यालयबाट एक टेलिफोन सेवा प्रदायकले सोलार कन्ट्रोल पैठारी गरेकोमा भन्सार दरबन्दी उपशीर्षक ८५०४४०० स्ट्याटिक कन्भर्टरबाट जाँचपास गर्नुपर्नेमा केही प्रज्ञापनपत्रबाट सोही शीर्षकबाट गरेको भएतापनि केही प्रज्ञापनपत्रबाट फरक दरबन्दी लगाएका कारण घटी असुल भएको भन्सार महसुल तथा सोमा लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि कर समेत रु.१३ लाख ८८ हजार असुल गर्नुपर्दछ।
- ७६.६ फेसवासलाई भन्सार दरबन्दी उपशीर्षक ३४०१३००० बाट २० प्रतिशत भन्सार महसुल लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा वीरगन्ज तथा भैरहवा भन्सार कार्यालयहरूले भन्सार दरबन्दी शीर्षक ३३०४९९०० बाट १५ प्रतिशत महसुल लगाई जाँचपास गरेकोले घटी असुल भएको महसुल र सोमा लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि कर समेत रु.२३ लाख ४ हजार असुल गर्नुपर्दछ।
- ७६.७ भन्सार महसुल दरबन्दी उपशीर्षक ८५२६१००० अन्तर्गत राडार उपकरण पैठारीमा १५ प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। त्रिभुवन वीमानस्थल भन्सार कार्यालय अन्तर्गत २

फरक दरबन्दी लगाएका कारण घटी महसुल

- सफ्टवेयर/लाइसेन्स लाई रिसेसन डाटावेश म्यानेजमेन्ट सिस्टमको भन्सार दरबन्दी लगाउदा रु.१ करोड २३ लाख ६२ हजार असुल गर्न छुट भएको छ।
- सफ्टवेयर/लाइसेन्स लाइ लाइसेन्सको लागि डिक्स, टेप तथा संचय उपकरणको भन्सार दरबन्दी लगाउदा रु.१६ करोड ४५ लाख ९४ हजार असुल गर्न छुट भएको छ।
- सर्भरहरू संचय गर्न प्रयोग गरिने मालवस्तु भएकाले नेटवर्किङ उपकरणको रूपमा लिइदा रु.८१ लाख ९७ हजार असुलछुट भएको छ।

- प्रज्ञापनपत्रबाट नागरिक उडडयन प्राधिकरणले पैठारी गरेको राडार उपकरण डिप्लेक्सर र रिसिभर फर ग्राउण्ड उपशीर्षक ८५२६१००० प्रयोग गरेको कारण कारोबार मूल्य रु.२ करोड ४२ लाख ६१ हजारमा छुट भएको भन्सार महसुल क्रमशः १५ र १० प्रतिशत र सोमा लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि कर समेत रु.३४ लाख ७४ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- ७६.८ त्रिभुवन बीमानस्थल भन्सार कार्यालयबाट विज्ञान प्रविधि मन्त्रालयले पैठारी गरेको कुल कारोबार मूल्य रु.१२ करोड ९७ लाख ४ हजारको डाटावेस सर्वर तथा व्याकअप लाइब्रेरी, इन्टरनल स्टोरेज लगायतका मालवस्तु भन्सार दरबन्दी ८५७१६००० बाट १३ प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि करमात्र लगाई जाँचपास गरेको छ । उक्त मालवस्तु नेटवर्कीङको लागि आवश्यक उपकरण भएकाले भन्सार दरबन्दी ८५१७६९०० बाट ५ प्रतिशत अन्तःशुल्क र मूल्य अभिवृद्धि कर वा भन्सार दरबन्दी ८४७१७००० सञ्चय इकाईबाट ५ प्रतिशत भन्सार महसुल र १३ प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा फरक दरबन्दी प्रयोग गर्दा छुट हुन गएको भन्सार महसुल र सोमा लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि करसमेत रु.७३ लाख २८ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- ७६.९ त्रिभुवन बीमानस्थल भन्सार कार्यालयबाट विज्ञान प्रविधि मन्त्रालयले पैठारी गरेको रिलेसन डाटावेश म्यानेजमेन्ट सिस्टमलाई भन्सार दरबन्दी ८५२३४००० बाट ५ प्रतिशत अन्तःशुल्क र १३ प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गरेको पाइयो । उक्त मालवस्तुको प्याकिङ लिस्टअनुसार सफ्टवेयर/लाइसेन्स भएको देखिन्छ । सो मालवस्तुको पैठारी कर्ताले पेश गरेको बीजकमा भन्सार दरबन्दीको ४९ भागमा पर्ने देखिएको उक्त सफ्टवेयर/लाइसेन्स भन्सार विभागको परिपत्र अनुसार कागजमा मुद्रित सर्भर सफ्टवेयर कि लाई भन्सार दरबन्दी उपशीर्षक ४९११९१०० बाट वर्गीकरण हुने देखिन्छ । कारोबार मूल्य रु. ७ करोड २९ लाख २९ हजारको उक्त मालवस्तु भन्सार दरबन्दी उपशीर्षक ४९११९१०० बाट २० प्रतिशत भन्सार महसुल र १३ प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा फरक दरबन्दी प्रयोग गर्दा छुट हुन गएको भन्सार महसुल र सोमा लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि करसमेत रु.१ करोड २३ लाख ६२ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- ७६.१० प्रिन्टर्स पार्ट्स पैठारी गर्दा भन्सार महसुल दरबन्दी उपशीर्षक ८४४३९१०० अन्तर्गत ५ प्रतिशत महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई सामान जाँचपास गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । त्रिभुवन बीमानस्थल भन्सार कार्यालय अन्तर्गत विभिन्न प्रज्ञापन पत्रबाट विभिन्न पैठारीकर्ताले प्रिन्टर्स पार्ट्स पैठारी गर्दा फरक उपशीर्षक उपयोग गरी मूल्य अभिवृद्धि कर मात्र असुल गरेको कारण छुट हुन गएको भन्सार महसुल र सोमा लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१२ लाख ३५ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
७७. **लाइसेन्स** – त्रिभुवन बीमानस्थल भन्सार कार्यालय अन्तर्गत विभिन्न पैठारी कर्ताले दूरसञ्चारसँग सम्बन्धित सफ्टवेयर लाइसेन्स विभिन्न भन्सार दरबन्दी प्रयोग गरी ५ प्रतिशत अन्तःशुल्क र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गरेको पाइयो । नेपालको भन्सार महसुल दरबन्दीमा दूरसञ्चार सफ्टवेयर लाइसेन्सको छुट्टै दरबन्दी किटान गरिएको छैन । विश्वका विभिन्न मुलुकहरूमा दूरसञ्चार सफ्टवेयर लाइसेन्सको लागि ८५२३४९९०, ८५२३४९४५ लगायतको दरबन्दी कायम गरी ५ देखि २५ प्रतिशतसम्म भन्सार महसुल निर्धारण गरेको देखिन्छ । दूरसञ्चार सफ्टवेयर विशेष गरी उपकरणमा जडान भै आउने वा आपूर्ति कर्ताले जडानको क्रममा नम्बर कि प्रयोग गरी जडान गर्ने भएकाले सो सफ्टवेयर वा लाइसेन्सको लागि डिक्स, टेप तथा संचय उपकरणको भन्सार दरबन्दी लगाउन मिल्ने देखिदैन । सो मालवस्तुको की टिपोट वा प्रिन्टेड रूपमा आउने भएकाले सोको लागि मिल्दोजुल्दो भन्सार दरबन्दी ४९११९९०० अन्तर्गत २० प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्नुपर्नेमा घटी हुन गएको भन्सार महसुल र सोमा लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि करसमेत रु.१६ करोड ४५ लाख ९४ हजार असुल गर्नुपर्दछ । यस सम्बन्धमा मन्त्रालयले समेत उपयुक्त दरबन्दी निर्धारणको व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
७८. **सर्भर** – सर्भरहरू संचय गर्न प्रयोग गरिने मालवस्तु भएकाले भन्सार दरबन्दी उपशीर्षक ८४७१७००० संचय इकाईहरूबाट ५ प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्दछ । यदि यसलाई नेटवर्किङ उपकरणको रूपमा लिएमा ८५१७६९०० अन्तर्गत ५ प्रतिशत अन्तःशुल्क र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई

जाँचपास गर्नुपर्नेमा त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयले फरक दरबन्दी लगाई मूल्य अभिवृद्धि कर मात्र लिएर जाँचपास गरेको पाइयो । जसको कारण विभिन्न पैठारी कर्ताले पैठारी गरेको उक्त मालवस्तुमा घटी महसुल असुल भएकोले सो घटी भन्सार महसुल तथा सो मा लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि कर समेत रु.८१ लाख ९७ हजार असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ । यस सम्बन्धमा सम्बन्धित पदाधिकारीले ध्यान पुऱ्याएको पाइएन ।

७९. **मूल्य अभिवृद्धि कर** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को अनुसूची १ को समुह ५ (ख) मा उल्लेख भएअनुसार नेपाल रेडक्रस सोसाइटीले आयात गर्ने रगत राख्ने प्लाष्टिकका थैला, ट्रान्सफ्युजन सेट, टेस्टिङ किट्स, रिएजेन्ट तथा रक्त परीक्षण रिएजेन्ट निर्माणको लागि आवश्यक पर्ने विभिन्न औजार उपकरणहरू एवं रसायनहरूमा मात्र मूल्य अभिवृद्धि कर छुट हुने व्यवस्था भएकोमा त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयबाट विभिन्न पैठारी कर्ताले पैठारी गरेको टेस्ट किटहरूमा समेत मूल्य अभिवृद्धि कर छुट दिएकोले उक्त नपाउने छुट रु.८३ लाख ९३ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

८०. **नपाउने छुट** – आर्थिक ऐन, २०६८ को अनुसूची १ को समूह ११ को दफा २४ मा जल विद्युत आयोजनाको लागि आवश्यक पर्ने नेपालमा उत्पादन नहुने यन्त्र उपकरणहरू, मेसिनरी औजारहरू र तिनका पार्टपूजा, पेनस्टक पाईप वा सो बनाउन प्रयोग हुने फलामे पाता पैठारी गर्दा विद्युत विकास विभागको सिफारिसमा मूल्य अभिवृद्धि कर छुट गरिने र सोही ऐनको दफा १५, उपदफा २ को (त) मा विद्युत विकास विभागको सिफारिसमा नेपालमा उत्पादन नहुने त्यस्ता मालवस्तु पैठारी गर्दा एक प्रतिशतमात्र भन्सार महसुल लाग्ने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

८०.१ नेपाल विद्युत प्राधिकरण र एक निजी व्यवसायीले विराटनगर र वीरगन्ज भन्सार कार्यालयबाट पैठारी गरेका रु.७३ करोड ६२ लाख मूल्यका एसिएसआर वियर कन्डक्टर १५ प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई असुल गर्नु पर्नेमा विद्युत विकास विभागको सिफारिसको आधारमा १ प्रतिशत भन्सार महसुल लिई मूल्य अभिवृद्धि कर छुट दिई जाँचपास गरेको देखिन्छ । उक्त क्षमताका कन्डक्टरहरू नेपालमा उत्पादन भै रहेको देखिँदा आर्थिक ऐन, २०६८ अनुसार छुट सुविधा दिन मिल्ने देखिँदैन । यसरी दिन नमिल्ने छुट दिएको कारण १४ प्रतिशत भन्सार महसुल र १३ प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर घटी असुल भएको छ । तसर्थ उपर्युक्तबमोजिम घटी असुल भएको राजस्व रु.२१ करोड २० लाख असुल गर्नुपर्दछ ।

नपाउने छुट

- नेपालमा उत्पादन भै रहेको ट्रान्सफर्मर नेपालमा उत्पादन नहुने उल्लेख गरी मा विद्युत विकास विभागको सिफारिसको आधारमा १ प्रतिशत भन्सार महसुल लिई मूल्य अभिवृद्धि कर छुट दिई जाँचपास गरेकोले नेपाल विद्युत प्राधिकरण र एक निजी व्यावसायीबाट मात्र रु २१ करोड २० लाख महसुल छुट भएको छ ।

८०.२ भैरहवा भन्सार कार्यालयबाट एक विद्युत उत्पादकले १३२।३३ के.भी ए. क्षमताको कारोबार मूल्य रु.३ करोड ५ लाख १० हजारको डिष्ट्रिब्युसन ट्रान्सफर्मर पैठारी गरेकोमा भन्सार दरबन्दी अनुसार १५ प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर १३ प्रतिशत लगाई राजस्व असुल गर्नुपर्नेमा उक्त डिष्ट्रिब्युसन ट्रान्सफर नेपालमा उत्पादन नहुने भनी विद्युत विकास विभागको सिफारिसमा एक प्रतिशत भन्सार महसुल लिई जाँचपास गरेको देखियो । सो क्षमताको डिष्ट्रिब्युसन ट्रान्सफर्मरहरू नेपालमा उत्पादन हुने हुँदा डिष्ट्रिब्युसन ट्रान्सफरमा आर्थिक ऐन, २०६८ अनुसार छुट दिन मिल्ने देखिँदैन । यसरी नपाउने छुट सुविधा दिएको कारण घटी असुल भएको राजस्व रु.८८ लाख ३३ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

८१. **पासबुक धरौटी** – आर्थिक ऐन, २०६८ को अनुसूची १ को दफा ११ अन्तर्गत बण्डेड वेयर हाउसको सुविधा बमोजिम पैठारी भएको सामान १२ महिनाभित्र निकासी वा स्वदेशमै परिवर्त्य विदेशी मुद्रामा बिक्री भएको प्रमाण सहित धरौटी फुकुवाको लागि निवेदन दिनुपर्ने र सो म्याद भित्र निकासी वा परिवर्त्य विदेशी मुद्रामा बिक्री नगरेमा स्थानीय बिक्री मानी, स्थानीय बिक्री गरे जतिको हकमा नियमानुसार लाग्ने महसुल धरौटी रहेको रकमबाट सदरस्याहा गरी लाग्ने महसुलको १० प्रतिशतको जरिवाना समेत पैठारीकर्ताबाट असुल गरिने व्यवस्था रहेकोमा वीरगन्ज, विराटनगर, मेची, भैरहवा लगायतका भन्सार कार्यालय अन्तर्गत विभिन्न पैठारी कर्ताहरूले पैठारी गरेको सामानबाट तयारी मालवस्तु बनाई तोकिएको समय भित्र निकासी तथा बिक्री

नगरेको तथा म्याद थपको लागि निवेदनसमेत नदिएको अवस्थामा उक्त धरौटी रकममा १० प्रतिशत जरिवानासमेत रु.२ करोड १० लाख ६८ हजार सदरस्याहा गरेको देखिएन । तसर्थ सो धरौटी रकम सदरस्याहा गर्नुपर्दछ ।

८२. **बैङ्क ग्यारेन्टी** – भन्सार नियमावली, २०६४ को नियम १० मा बण्डेड वेयर हाउसको इजाजतपत्रवालाले निकासी गरिने वा स्वदेशमा नै परिवर्त्य विदेशी मुद्रामा बिक्री गरिने मालवस्तु उत्पादन गर्न आवश्यक पर्ने कच्चापदार्थ वा सहायक कच्चा पदार्थमा लाग्ने महसुल बापत बैङ्क जमानत दिई पैठारी गर्न सक्ने व्यवस्था छ । त्यसै गरी नियम १२ मा पैठारी भएको कच्चा पदार्थबाट ११ महिना भित्र तयारी वस्तु बनाई निकासी गरी सक्नु पर्ने नियम १३ मा तोकिएको अवधी भित्र निकासी गर्न वा बिक्री गर्न वा विदेशी मुद्रा आर्जन गरेको प्रमाण पेश गर्न नसकी सम्बन्धित व्यक्तिले कारण सहित म्याद थप गर्न निवेदन दिएमा त्यस्तो कारण मनासिव देखिएमा कार्यालय प्रमुखले ६ महिना सम्म म्याद थप गर्न सक्ने व्यवस्था छ । यसरी तोकिएको समय भित्र तयारी वस्तु निकासी नगरेमा वा म्याद थपको अवधी समेत समाप्त भएको अवस्थामा बैङ्क जमानतबाट भन्सार महसूलमा लाग्ने २५ प्रतिशत थप रकम समेत हिसाब गरी असुल गरिने नियम १६ मा व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

८२.१ वीरगन्ज भन्सार कार्यालयले उपलब्ध गराएको विवरणको आधारमा परीक्षण गर्दा विभिन्न उद्योगहरूले बैङ्क ग्यारेन्टीको आधारमा पैठारी गरेको कच्चापदार्थबाट पैठारी मितिले ११ महिना भित्र तयारी वस्तु निकासी गरेको देखिएन । निकासी नगरेको कारण यस्तो बैङ्क ग्यारेन्टी विगत सन् २००८ देखि फुकुवा नभएको अवस्था छ । पैठारी गरेको कच्चा पदार्थबाट तयारी वस्तु बनाई निकासी नगरेको अवस्थामा भन्सार नियमावली, २०६४ को नियम १० अनुसार पैठारी गरेको कच्चापदार्थमा लाग्ने भन्सार महसुल एवं २५ प्रतिशत थप महसुल समेत रु.२७ करोड १३ लाख ३६ हजार असुल फछ्यौट गर्नुपर्ने देखिन्छ । यस सम्बन्धमा मन्त्रालयले समेत आवश्यक नीति तय गर्नुपर्दछ ।

८२.२ त्रिभुवन बीमानस्थल भन्सार कार्यालयमा ७ उद्योगले बैङ्क ग्यारेन्टीको आधारमा पैठारी गरेको कच्चापदार्थबाट पैठारी मितिले ११ महिनाभित्र तयारी वस्तु बनाई निकासी गरेको देखिएन । यस्तो अवस्थामा भन्सार नियमावली, २०६४ को नियम १० अनुसार पैठारी गरेको कच्चापदार्थमा लाग्ने भन्सार महसुल एवं २५ प्रतिशत थप महसुल समेत रु.५५ लाख ४६ हजार असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

८३. **साफ्टा छुट** – आर्थिक ऐन, २०६८ को अनुसूची १ को दफा ६ अनुसार नेपाल सरकारको संवेदनशील सूचिमा परेका बाहेक सार्क मुलुकमा उत्पादित अन्य मालवस्तुहरू सोही मुलुकमा प्रतितपत्र खोली सोही मुलुकबाटै बीजक बनी सोही मुलुकबाटै साफ्टा उत्पत्तिको प्रमाणपत्र सहित पैठारी भएमा २०६२।१।१७ मा कायम रहेको भन्सार महसुल दरमा आंशिक छुट दिई तोकिएको दरमा भन्सार महसुल असुल गरिने व्यवस्था छ । विरगञ्ज भन्सार कार्यालयबाट विभिन्न पैठारीकर्ताहरूले साफ्टा प्रमाणपत्र पेश नगरी साफ्टा प्रमाणपत्रका आधारमा भन्सार महसुल र सोमा लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि कर छुट लिएको देखिएकोले रु.१ करोड ८ लाख ६४ हजार असुल उपर गर्न वेरुजू औल्याइएकोमा रु. २५ लाख ९१ हजार असुल भई रु. ८२ लाख ७३ हजार असुल गर्न बाँकी देखिएको छ । उक्त रकमसमेत असुल गर्नुपर्दछ ।

- पैठारी गरेको सामानबाट तयारी मालवस्तु बनाई तोकिएको समयभित्र निकासी तथा बिक्री नगरेको अवस्थामा उक्त धरौटी रकममा १० प्रतिशत जरिवानासमेत रु.२ करोड १० लाख ६८ हजार सदरस्याहा गरेको देखिएन ।

- पैठारी गरेको कच्चा पदार्थबाट तयारी वस्तु बनाई निकासी नगरेको अवस्थामा नियम १० अनुसार पैठारी गरेको कच्चापदार्थमा लाग्ने भन्सार महसुल र थप महसुलसमेत रु.२७ करोड १३ लाख ३६ हजार असुल फछ्यौट गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

८४. **भन्सार दर** – भन्सार दरबन्दी ०८२९०००० अन्तर्गत पैठारी हुने सुपारीमा २० प्रतिशत भन्सार महसुल र १३ प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर लाग्ने व्यवस्था रहेकोमा २०७०।७।१ देखि ३० प्रतिशत लाग्ने व्यवस्था गरेको छ । सुपारीको लागि २०७०।७।१ को मूल्याङ्कन दर प्रति के.जी. रु.७५० देखि ११।५० सम्म निर्धारण गरेको छ । नेपालमा २०६९।७।० मा रु.३ अर्ब ४५ करोड २८

लाख ९० हजारको सुपारी पैठारी भै रु.१ अर्ब २१ करोड ५९ लाख ७३ हजार राजस्व सङ्कलन भएको देखिन्छ । सुपारीमा लगाइने राजस्व महसुल दर वा भन्सार मूल्याङ्कन पुनरावलोकन गर्न सम्बन्धित निकायको ध्यान जानुपर्ने देखिन्छ ।

८५. **सदरस्याहा** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ६४ बमोजिम जुन प्रयोजनको लागि धरौटी राखिएको हो सो काम पूरा भई प्रचलित कानून वा करारको शर्तनामाबमोजिम धरौटी रकम राजस्व खातामा दाखिला गर्नुपर्ने भएमा सम्बन्धित अधिकारीले प्रचलित कानून वा करारको शर्तनामामा म्याद तोकिएको भए सो म्यादभित्र र म्याद नतोकिएको भए १५ दिनभित्र निर्णय गरी त्यस्तो धरौटी रकम राजस्व खातामा दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । राजस्व अनुसन्धान विभागमा रहेको व्यक्तिगत धरौटी खाता परीक्षण गर्दा लिलाम बिक्री भई प्राप्त रकम, विभिन्न मुद्दा फैसला हुँदा सदरस्याहा गर्नुपर्ने भनी निर्णय भएको समेत रु.२ करोड ७१ लाख ५८ हजार धरौटी खातामा बाँकी देखिएकोले उक्त धरौटी रकम सदरस्याहा गरी सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

बीमा समिति

८६. **मूल्य अभिवृद्धि कर छुट** – बीमा ऐन, २०४९ को दफा ४० (२) अनुसार समितिले उपलब्ध गराएको सेवा प्राप्त गर्न प्रत्येक बीमकले प्रत्येक आर्थिक वर्षमा नेपालभित्र आफूले बीमा व्यवसायबाट आमदानी गरेको कुल बीमा शुल्कको एक प्रतिशतका दरले हुन आउने रकम समितिले तोकिदिए बमोजिम समितिलाई बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ । त्यस्तै मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १५ (३) अनुसार कर लाग्ने वस्तु वा सेवा बिक्री गर्दा कर असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । यस समितिले आर्थिक वर्ष २०६९/७० मा विभिन्न बीमा कम्पनीहरूबाट सेवा शुल्क रु. ४२ करोड ९५ लाख ३८ हजार असुल गरेको छ । उक्त सेवा शुल्क मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन अनुसार कर लाग्ने वस्तु तथा सेवा अन्तर्गत पर्ने भए तापनि समितिले मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गरेको देखिएन । समितिले सङ्कलन गरेको कुल सेवा शुल्कको १३ प्रतिशतका दरले हुने मूल्य अभिवृद्धि कर रु.५ करोड ५८ लाख ४० हजार असुल गरी राजस्व दाखिला गर्नुपर्ने देखिन्छ । यस सम्बन्धमा मन्त्रालयले समेत आवश्यक नीति तय गर्नुपर्दछ ।

८७. **पारिश्रमिक कर** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८(१) अनुसार आय वर्षमा रोजगारीबाट प्राप्त गरेको तलब भत्ता लगायत अन्य सुविधाहरूको भुक्तानी रोजगारीको आयमा समावेश गरी गणना गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । समितिले कर्मचारीहरूलाई तलब भत्ताको अतिरिक्त सामुहिक सावधिक जीवन बीमा, स्वास्थ्य बीमा र कर्मचारी कल्याण कोषमा निश्चित रकम जम्मा गरिदिने व्यवस्था बीमा समिति कर्मचारी सेवा विनियमावली, २०६८ मा रहेको छ । यो वर्ष सामुहिक सावधिक जीवन बीमाबापत रु.४० लाख ६९ हजार र कर्मचारी कल्याण कोष बापत १३ लाख ९३ हजार समेत रु. ५४ लाख ६२ हजार खर्च गरेको देखिन्छ । आयकर ऐन, २०५८ मा व्यवस्था भएअनुसार उक्त प्रिमियमबापत तिरेको रकम र कर्मचारी कल्याण कोषमा जम्मा गरेको रकम समेत आयकर प्रयोजनको लागि पारिश्रमिक आयमा समावेश गरी पारिश्रमिक कर निर्धारण हुनुपर्दछ ।

आकस्मिक बीमा कोष

८८. **प्रिमियम बक्यौता** – हुलदगां, हडताल विद्वेषपूर्ण कार्य, विध्वंसात्मक कार्य तथा आतंकवाद जोखिमाङ्कन दिग्दर्शन, २०६० अनुसार बीमासम्बन्धी त्रैमासिक विवरण पेश गरी एक महिनाभित्र कोषमा पुनर्बीमा प्रिमियम रकम भुक्तानी गरी सक्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा १७ बीमा कम्पनीहरूले गत आर्थिक वर्षको प्रिमियम रु.६८ करोड १५ लाख र यसवर्षको रु.७२ करोड ७५ लाख समेत कुल रु.१ अर्ब ४० करोड ९० लाख मध्ये रु.५८ करोड ७६ लाखमात्र प्रिमियम रकम कोषमा प्राप्त भएको देखियो । आर्थिक वर्षको अन्तसम्ममा रु.८१ करोड ११ लाख प्रिमियम कोषले बीमा कम्पनीहरूबाट प्राप्त गर्न सकेको छैन ।

वर्षभरमा बीमा प्रिमियमबापत रकम भुक्तानी नगरी रु.१२ करोड १६ लाख ६९ हजार बक्यौता राख्ने २ बीमा कम्पनीलाई नै यसवर्ष रु.१ करोड ७३ लाख ६८ हजार पुनर्विमा कमिशन भुक्तानी दिएको छ । बीमा प्रिमियम असुलीमा तदारुकता ल्याउनु जरुरी छ ।

८९. **आयकर** – बीमा क्षेत्रको जोखिम वहन गरेबापत दायित्व भुक्तानी तथा व्यवस्थापन खर्च पछिको नाफा रु.६४ करोड ४० लाख ७८ हजार आर्जन गरेकोमा आयकर ऐन, २०५८ अनुसार ३० प्रतिशतका दरले कर रु.१९ करोड ३२ लाख २३ हजार दाखिला गर्नुपर्ने मध्ये पटक पटक गरी रु.१८ करोड ४३ लाख ५९ हजार आयकर दाखिला गरेको छ। बाँकी रु.८८ लाख ६४ हजार सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षण

संस्थान समन्वयमहाशाखा

सार्वजनिक हितका लागि स्थापित सार्वजनिक संस्थानहरूमा संस्थान व्यवस्थापन महाशाखाबाट भएको संस्थान व्यवस्थापन, नेपाल सरकारको लगानीको प्राप्त प्रतिफल, ऋण शेयरपूजी आदिको स्थिति लगायत संस्थानहरूमा स्रोत साधनको उपयोग सम्बन्धमा लेखापरीक्षण गर्दा देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

९०. **शेयर तथा ऋण लगानी** – संस्थानमा नेपाल सरकारले गरेको शेयर तथा ऋण लगानी रकम संस्थानको वित्तीय विवरण एवं महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको अभिलेखसँग भिडान हुनुपर्दछ। सार्वजनिक संस्थानमा नेपाल सरकारले गरेको ऋण लगानी रकममा सम्बन्धित संस्थानले रु.८९ अर्ब ८४ करोड ६६ लाख देखाएको छ भने महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले रु.१ खर्ब १ अर्ब ४३ करोड ३१ लाख देखाई रु.११ अर्ब ५८ करोड ६५ लाख फरक देखिएको छ। अभिलेख व्यवस्थापनमा कमजोरी तथा हिसाब मिलान समायोजन नगरेका कारण यस्तो फरक देखिएको छ।

९०.१ राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कले नेपाल सरकारको शेयर लगानी रु. ८ अर्ब ५८ करोड ८९ लाख ७२ हजार देखाएकोमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको अभिलेखमा सो ऋण लगानी रु.५ अर्ब ४९ करोड ७६ लाख १० हजारमात्र देखाएको छ। बैङ्कले २०६९।७० मा जारी गरेको रु.३ अर्ब ९ करोड १३ लाख ६२ हजार शेयर रकम महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको अभिलेखमा अद्यावधिक गर्न बाँकी देखिएको छ।

मुख्य कार्य सम्पादन सूचक

- शेयर तथा ऋण लगानी,
- सञ्चित नाफा/नोक्सानी,
- पुनः संरचना।

९०.२ निम्न ३ संस्थानमा २०७० आषाढ मसान्तसम्म महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले देखाएको ऋण लगानी रकम र सम्बन्धित संस्थानले देखाएको ऋण रकममा निम्नानुसार फरक देखिएको छ:

(रु.हजारमा)

संस्थान	ऋण		ऋण रकम (वासलातमा)	
	म.ले.नि.का.अनुसार	संस्थानको वासलात अनुसार	घटी	बढी
उदयपुर सिमेन्ट उद्योग लि.	२,२०,९९,९९	१,७२,५०,००	४८,४९,९९	-
नेपाल पारबहन तथा गोदाम व्यवस्था कं.	३,६४,००	३,४८,००	१६,००	-
नेपाल वायुसेवा निगम	३४,७०,१७	२,१८,१२,३४	-	१,८३,४२,१७

उक्त फरक रकमको हिसाब भिडान गरी अद्यावधिक गर्नुपर्ने र नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुने ब्याज रकम सुरक्षित गर्नुपर्ने देखिन्छ।

९१. **सञ्चित नाफा/नोक्सानी** – नेपाल सरकारको पूर्ण स्वामित्वमा सञ्चालनमा रहेका ३७ सार्वजनिक संस्थानमध्ये २०६८/६९ मा १५ संस्थान खुद नाफामा छन् भने २१ संस्थान खुद घाटामा सञ्चालन भएका छन्। संस्थानहरूको २०६७/६८ मा खुद मुनाफा रु.६ अर्ब ६९ करोड २ लाख रहेकोमा २०६८/६९ मा रु.३ अर्ब ४९ करोड ५९ लाख खुद नोक्सान व्यहोर्नु परेको छ। साथै अधिल्लो आर्थिक वर्षमा खुद मुनाफा आर्जन गरेका ८ संस्थानले यस आर्थिक वर्षमा आएर नोक्सान व्यहोर्नु परेको अवस्था छ भने अन्य नाफामै सञ्चालन भएका संस्थानहरूको पनि मुनाफाको रकम घट्न गएको छ। समग्र वित्तीय विवरण प्राप्त नभएकोले

परिच्छेद २: अर्थ मन्त्रालय

२०६९।७० को स्थिति विश्लेषण गर्न सकिने स्थिति रहेन । परीक्षण गरिएका केही संस्थानको वित्तीय स्थिति निम्नानुसार छः

(रु.हजारमा)

क्र.सं.	संस्था	चुक्तापूजी	सञ्चित नोक्सानी					
			२०६७।६८	प्रतिशत	२०६८।६९	प्रतिशत	२०६९।७०	प्रतिशत
१	उदयपुर सिमेन्ट उद्योग लि.	३६४८०५१	२३८५९५८	६५.४०	२७३८१९२	७५.०६	३०७९६७१	८४.४२
२	नेपाल औषधि लिमिटेड	७५४९९	५५९९०१	७४१.६०	६९२३४६	९१७.०३	०	०.००
४	नेपाल वायुसेवा निगम	१६२२८४	१६२१२१८	९९९.००	४९८२८७	३०७.०५	११०४४५६	६८०.५७
५	जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.	४५००००	४६६६६६	१०३.७०	६५२०६७	१४४.९०	०	०.००
६	नेपाल टेलिभिजन	१६४८९३८	८०५७४०	४८.८६	९३५६५२	५६.७४	९९४५७९	६०.३२
७	राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क	८५८८९७२	१३७५७३४१	१६०.१७	१२८३८७४	१४९.४७	११५२५३२७	१३४.१८
८	नेपाल विद्युत प्राधिकरण	३६६५५४५३	-१६७७४६	-४.५७	८१६०९४०	२२.२६	१२७१४१२	३४.६८

९१.१ नेपाल वायुसेवा निगमको सञ्चित नोक्सानी २०७० आषाढ मसान्तमा रु.१ अर्ब १० करोड ४४ लाख ५६ हजार पुगेको छ, जुन निगमको चुक्ता पूँजी ६८०.५७ प्रतिशत रहेको छ । सो निगममा नेपाल सरकारको रु.२१ करोड ६९ लाख ८२ हजार थप लगानी भएको समेत कूल पूँजीमा गणना गर्दा हुने रु.३७ करोड ९२ लाख ६५ हजारमा सञ्चित नोक्सानी २९१.२१ प्रतिशत हुने देखिन्छ ।

९१.२ राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कको सञ्चित नोक्सानी २०७० आषाढ मसान्तमा रु.११ अर्ब ५२ करोड ५३ लाख २७ हजार भई शेयरपूँजीको १३४.१८ प्रतिशत पुगेको छ । यस बैङ्कको यस वर्षको सञ्चालन नाफा रु. ५५ करोड २१ लाख ७० हजार मध्येबाट यो वर्ष रु. १० करोड ९२ लाख २१ हजार कर्मचारी बोनस व्यवस्था गरेको छ ।

९१.३ नेपाल विद्युत प्राधिकरणको २०७० आषाढ मसान्तमा रु.१२ अर्ब ७१ करोड १४ लाख १२ हजार नोक्सान देखाएको छ, जुन शेयरपूँजीको ३४.६८ प्रतिशत रहेको छ ।

सार्वजनिक हितका लागि स्थापित संस्थानको सञ्चित नोक्सानी बढ्दै जाने स्थितिमा नाफा भएका बखत कर्मचारी बोनस व्यवस्था गर्ने र नाफा आर्जन गरी नोक्सान मिलान गर्दै जानुका सट्टा सञ्चित नोक्सानलाई अपलेखनगर्ने नीतिले सार्वजनिक संस्थानको वित्तीय अवस्था सन्तोषजनक देखिएन ।

९२. **नेटवर्थ** – परीक्षण गरिएका केही संस्थानको नेटवर्थ निम्नानुसार छः

(रु.हजारमा)

संस्था	२०६७।६८			२०६८।६९			२०६९।७०		
	कुल सम्पत्ती	कुल दायित्व	नेटवर्थ	कुल सम्पत्ती	कुल दायित्व	नेटवर्थ	कुल सम्पत्ती	कुल दायित्व	नेटवर्थ
उदयपुर सिमेन्ट उद्योग लि.	४१९७०१७	२९३४९२४	१२६२०९३	४१२९००९	३२१९१५०	९०९८५९	३८६७१७१	३२९८७९१	५६८३८०
नेपाल औषधि लिमिटेड	७६७७८	५३०२४६	-४५३४६८	११४८४१	७००७५२	-५८५९११	०	०	०
नेपाल पारवहन तथा गोदाम व्यवस्था कं.	२४०९५४	९७६२०	१४३३३४	२८२२६१	१२०३४४	१६१९१७	३०६२९७	११३७४७	१९२५५०
नेपाल वायुसेवा निगम	४४१५००४	५६५६९५७	-१२४१९५३	३२८८८७१	३४०७८९३	-११९०२२	४१८३९१४	४९०९१०५	-७२५१९१
जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.	७५१३५१	६३५३९१	११५९६०	७८२४२७	८५१८६८	-६९४४१			०
नेपाल टेलिभिजन	११०५८७०	२६०७३०	८४५१४०	१०७८६६५	२९८८२५	७७९८४०	१२६२९६४	४२६५६२	८३५६०२
नेपाल विद्युत प्राधिकरण	१२६७८००९५	९९४०७७३७	२७३७२३५८	१३७०६२४५८	११३८००९६०	२३२६१४९८	१४८९६५८६३	१२५०२१८२२	२३९४४०४१
राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क	७४८८०३७४	८३४४०८६५	-८५६०४९१	९३९०५०९४	९७०३१७३१	-३१२६६३७	१०१५२३५०६	१००२५१०१८	१२७२४८८

नेपाल वायुसेवा निगमको २०७० आषाढ मसान्तमा ऋणात्मक नेटवर्थ रु.७२ करोड ५१ लाख ९१ हजार पुगेको छ । यस्तै ऋणात्मक नेटवर्थ २०६९ आषाढ मसान्तमा नेपाल औषधि लिमिटेडको रु ५८ करोड ५९ लाख ११ हजार र जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.को रु.६ करोड ९४ लाख ४१ हजार रहेको छ । सो रकमले संस्थामा सम्पत्ति भन्दा दायित्व बढी भएको स्थिति रहेको छ । जसले गर्दा सो रकमले शेयर पूँजीमा नकारात्मक असर पर्न गएको छ । नेपाल औषधि लिमिटेड र जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.को २०७० आषाढको वित्तीय विवरण प्राप्त नभएकोले सो सम्बन्धमा विश्लेषण गर्न सकिएन । संस्थानहरूमा नेटवर्थ सुधारगर्न सम्पत्तिको तुलनामा दायित्व कम हुने स्थिति सिर्जना गर्ने र सञ्चालन नाफा हुने वित्तीय गतिविधिमा ध्यानदिनुपर्ने देखिएको छ ।

९३. **डेब्ट इक्विटी अनुपात** – परीक्षण गरिएका केही संस्थानको डेब्ट इक्विटी अनुपात निम्नानुसार छः

संस्था	२०६७/६८			२०६८/६९			२०६९/७०		
	दीर्घकालीन ऋण दायित्व	शेयरहोल्डरको अंश	डेब्ट इन्विटी अनुपात	दीर्घकालीन ऋण दायित्व	शेयरहोल्डरको अंश	डेब्ट इन्विटी अनुपात	दीर्घकालीन ऋण दायित्व	शेयरहोल्डरको अंश	डेब्ट इन्विटी अनुपात
उदयपुर सिमेन्ट उद्योग लि.	१७२५०००	३६४८०५१	०.४७	१७२५०००	३६४८०५१	०.४७	१७२५०००	३६४८०५१	०.४७
नेपाल औषधि लिमिटेड	१७९५७८	७५४९९	२.३८	२३४०६५	७५४९९	३.१०	०	०	०
नेपाल पारवहन तथा गोदाम व्यवस्था कं.	३६४००	१२२४३	२.९७	३५६००	१२२४३	२.९१	३४८००	१२२४३	२.८४
नेपाल वायुसेवा निगम	१०६९३२७	१६२२८४	६.५९	९४९३२७	१६२२८४	५.८५	२१८१२३४	१६२२८४	१३.४४
जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.	०	४५००००	०.००	२९००००	४५००००	०.६४	०	०	०.००
नेपाल टेलिभिजन	०	१६४८९३८	०.००	०	१७३९३८	०.००	०	१८२८९३८	०.००
नेपाल विद्युत प्राधिकरण	६२६३१८४०	२५६९४८११	२.४४	६८९०९१९७	३१४२२४३८	२.१९	७४६८०४४०	२३९४४४००	३.१२
राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क	४८१२८०३	११७२३००	४.११	२९२३१२७	५४९७६१०	०.५३	३२६६३२	८५८८९७२	०.०४

९३.१ सार्वजनिक संस्थान ३७ मा कोष व्यवस्था नभएको दायित्व रु.२१ अर्ब २० करोड २१ लाख र संभावित दायित्व रु.५ अर्ब ७२ करोड ९६ लाख समेत रु.२६ अर्ब ९३ करोड १७ लाख रहेको विवरण प्राप्त भएको छ । सम्बन्धित संस्थानले सम्भावित दायित्वको लागि रकम व्यवस्था नगरेका कारण यस्तो रकम वर्षेनी बढ्दै गएको र नेपाल सरकारले दायित्व बहन गर्नुपर्ने अवस्था आउने देखिन्छ ।

९३.२ नेपाल वायुसेवा निगमको २०६९ र २०७० आषाढ मसान्तमा सो अनुपात क्रमशः ५.८५:१ र १३.४४:१ रहेको छ । यो अनुपात नेपाल औषधि लिमिटेडको २०६८ र २०६९ आषाढ मसान्तमा क्रमशः २.३८:१ र ३.१०:१ रहेको छ । संस्थानमा दीर्घकालीन ऋण दायित्व बढ्ने क्रममा रहेकोले वित्तीय जोखिम बढ्न गएको स्थिति छ ।

९३.३ नेपाल पारवहन तथा गोदाम व्यवस्था कम्पनी लि.को सो अनुपात २०६८ आषाढ मसान्त, २०६९ आषाढ मसान्त र २०७० आषाढ मसान्तमा क्रमशः २.९७:१, २.९१:१ र २.८४:१ रहेको छ । यस्तै नेपाल विद्युत प्राधिकरणको २०७० आषाढ मसान्त, २०६८ आषाढ मसान्त र २०६९ आषाढ मसान्तमा सो अनुपात क्रमशः ३.१२:१, २.४४:१ र २.१९:१ रहेको छ ।

उक्त दुवै संस्थाको सो अनुपात घट्दो क्रममा रहेको भए तापनि अन्तर्राष्ट्रिय प्रचलन बमोजिम सन्तुलित गर्नेतर्फ पहल हुनुपर्दछ ।

९४. **खुद नाफा अनुपात** – छनौट गरिएका ११ संस्थानमध्ये २०७० आषाढ मसान्तमा ३ संस्थानको सो अनुपात धनात्मक भई सञ्चालन नाफाको स्थितिमा रहेको छ भने ५ संस्थानको सञ्चालन नोक्सानीको स्थितिमा देखिएको छ । बाँकी ३ संस्थानको २०६७/६८ देखि वित्तीय विवरण पेश नभई लेखापरीक्षण हुन बाँकी रहेकोले ती संस्थानको सञ्चालन नतिजा स्पष्ट भएन । यस सम्बन्धी विवरण निम्नानुसार छः

संस्था	२०६७/६८			२०६८/६९			२०६९/७०		
	करपछिको खुद नाफा	कुल बिक्री	प्रतिशत	करपछिको खुद नाफा	कुल बिक्री	प्रतिशत	करपछिको खुद नाफा	कुल बिक्री	प्रतिशत
उदयपुर सिमेन्ट उद्योग लि.	-१९८३३०	७९६१९७	-२७.७२	-३५२१५४	५८९७८६	-५९.७१	-३४१४७८	९०५४९६	-३७.७१
नेपाल औषधि लिमिटेड	-७४०४९	१५०६७	-४९१.४६	-१३२४४५	१७११२	-७७३.९९	०	०	०।
नेपाल पारवहन तथा गोदाम व्यवस्था कं.	१६४६५	४९७६६	३३.०८	१६६२२	४६५६०	३५.७०	२५६३३	५४२९०	४७.२१
नेपाल वायुसेवा निगम	१८६८७	५२९९१५८	०.३५	७३३४	५९५७०३६	१.२०	३१०५२६	६८३६८४०	४.५४
जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.	-१५२१५७	५४६७०१	-२८.९३	-१८४४००	५६२९८८	-३२.९३	०	०	०
नेपाल टेलिभिजन	-४५२७३	२८८५०६	-१५.६९	-१३५२९९	२३८८२९	-५६.६५	-४५८२८	२४८६६७	-१८.४३
नेपाल विद्युत प्राधिकरण	-६०८९२२४	१७९४६८१९	-३३.९३	-९९४७८७६	२००८८६४०	-४९.५२	-४६३३६४७	२५३४५११०	-१८.२८
राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क	१७९६३५३	३२३८४०१	५३.००	११८४४८५	३१९६९७७	३८.००	१३१०११४	४०३८५१६	३२.४४

९४.१ नेपाल औषधि लिमिटेडको २०६८/६९ मा बिक्री रु १९ लाख ६७ हजार र विविध आम्दानी रु.१ करोड ५१ लाख ४५ हजार गरी कुल बिक्री रु १ करोड ७१ लाख १२ हजार भएकोमा सञ्चालन नोक्सान रु.१३ करोड २४ लाख ४५ हजार हुन गई खुद नाफाको सट्टा बिक्रीमा ७७३.९९ प्रतिशत नोक्सान रहेको छ । नेपाल विद्युत प्राधिकरणको २०६९/७० मा कुल बिक्री रु.२५ अर्ब ३४ करोड ५१ लाख १० हजार रहेकोमा सो वर्ष

रु.४ अर्ब ६३ करोड ३६ लाख ४७ हजार नोक्सान भई बिक्रीको १८.२८ प्रतिशत नोक्सानको स्थिति रहेको छ । उदयपुर सिमेन्ट उद्योग र जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.को २०६९।७० र २०६८।६९ मा नोक्सान क्रमशः रु.३४ करोड १४ लाख ७८ हजार र रु.१८ करोड ५४ लाख भई बिक्रीको क्रमशः ३७.७१ प्रतिशत र ३२.९३ प्रतिशत नोक्सान रहेको छ ।

९४.२ नेपाल पारवहन तथा गोदाम व्यवस्था कम्पनी लि., राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क र नेपाल वायुसेवा निगमको २०६९।७० मा सञ्चालन नाफा क्रमशः रु.२ करोड ५६ लाख ३३ हजार, रु.१ अर्ब ३१ करोड १ लाख १४ हजार र रु.३१ करोड ५ लाख २६ हजार भई बिक्रीको क्रमशः ४७.२१, ३२.४४ र ४.५४ प्रतिशत नाफा रहेको छ । नाफाको प्रवृत्ति विश्लेषण गर्दा नेपाल वायुसेवा निगम र नेपाल पारवहन तथा गोदाम व्यवस्था कम्पनी.लि.को वृद्धि बढ्दो दरमा रहेको छ भने राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कको वृद्धि दर क्रमशः ५३, ३८ र ३२.४४ प्रतिशतभई घट्दो दरमा रहेको छ ।

व्यावसायिक रूपमा सञ्चालन गरिनुपर्ने उक्त संस्थानहरूमा नाफाको सट्टा सञ्चालन नोक्सानमा रहेको र नाफामा रहेका संस्थाको पनि नाफा दर घट्दो स्थितिमा रहेकोले व्यावसायिक रणनीति अवलम्बन गरी सञ्चालन नाफा आर्जन गर्नेतर्फ सक्रियता हुन जरुरी छ ।

९५. **लगानीमा प्रतिफल** – परीक्षण गरिएका ११ संस्थानमध्ये ३ संस्थाको लेखापरीक्षणका लागि वित्तीय विवरण पेश नगरेकोले ती संस्थानको वित्तीय स्थिति स्पष्ट भएन । बाँकी ८ मध्ये ५ संस्थानको प्रतिफल ऋणात्मक अर्थात् नोक्सानको स्थितिमा छ भने ३ संस्थानको मात्र प्रतिफल धनात्मक अर्थात् नाफाको स्थितिमा रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण निम्नानुसार छः

(रु हजारमा)

संस्था	२०६७।६८			२०६८।६९			२०६९।७०		
	करपछिको खुद नाफा	कुल पूँजी लगानी	प्रतिशत	करपछिको खुद नाफा	कुल पूँजी लगानी	प्रतिशत	करपछिको खुद नाफा	कुल पूँजी लगानी	प्रतिशत
उदयपुर सिमेन्ट उद्योग लि.	-१९८५३०	३६४८०५१	-५.४४	३५२१५४	३६४८०५१	९.६५	-३०७९६७१	३६४८०५१	-८४.४१
नेपाल औषधि लिमिटेड	७४०४९	७५४९९	९.८०	-१३२४४५	७५४९९	-१७५.४३	-	-	-
नेपाल पारवहन तथा गोदाम व्यवस्था कं.	१६४६६	१२२४३	१३४.४९	१६६२२	१२२४३	१३५.७७	२५६३३	१२२४३	२०९.३७
नेपाल वायुसेवा निगम	१८६८७	१६२२८४	११.५१	७३३४	१६२२८४	४३.९६	३१०५२६	१६२२८४	१९१.३५
जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.	-१५८१५७	४५००००	-३५.१५	-१८५४००	४५००००	-४१.२०	-	-	-
नेपाल टेलिभिजन	-४५२७३	१६४८९३८	-२.७५	-१३५२९९	१७३९३८	-७.८९	-४५८२८	१८२८९३८	-२.५१
नेपाल विद्युत प्राधिकरण	-६०८९२२४	२५६९४८११	-२३.७०	-९९४७८७६	३१४२२४३८	-३१.६६	-४६३३६४७	२३९४४०४१	-१९.३५
राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क	१७६३५२	११७२३००	१४६.४१	११८४४८५	५४९७६१०	२१.५५	१३१०११४	८५८८९७२	१५.२५

९५.१ नेपाल औषधि लिमिटेडले २०६७।६८ मा कुल पूँजीको ९.८० प्रतिशतले रु.७ करोड ४० लाख ४९ हजार नोक्सान व्यहोरेकोमा २०६८।६९ मा १७५.४३ प्रतिशतले रु.१३ करोड २४ लाख ४५ हजार नोक्सान व्यहोरेको छ । यस्तै, जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.ले कुल पूँजी लगानीमा २०६७।६८ मा ३५.१५ प्रतिशतले रु.१५ करोड ८१ लाख ५७ हजार नोक्सान व्यहोरेकोमा २०६८।६९ मा ४१.२० प्रतिशतले रु.१८ करोड ५४ लाख नोक्सान व्यहोरेको छ । यी दुवै संस्थानको २०६९।७० को वित्तीय विवरण प्राप्त भएको छैन । यस्तै उदयपुर सिमेन्ट उद्योग लिमिटेडको २०६९।७० मा ८४.४१ प्रतिशतले रु.३ अर्ब ७ करोड ९६ लाख ७१ हजार नोक्सान व्यहोरेको छ । लगानीमा प्रतिफल प्राप्त गर्नुपर्नेमा ती संस्थानले प्रत्येक वर्ष लगानीमा नोक्सानी व्यहोरेको छ ।

९५.२ नेपाल पारवहन तथा गोदाम व्यवस्था कम्पनि.लि. ले पूँजी लगानीमा २०६७।६८, २०६८।६९ र २०६९।७० मा क्रमशः १३४.४९ प्रतिशतले रु.१ करोड ६४ लाख ६६ हजार, १३५.७७ प्रतिशतले रु.१ करोड ६६ लाख २२ हजार र २०९.३७ प्रतिशतले रु.२ करोड ५६ लाख ३३ हजार प्रतिफल अर्थात् नाफा आर्जन गरेको छ । यस्तै नेपाल वायुसेवा

प्रमुख समस्या

- संस्थानहरूमा अधिक जनशक्ति तथा शिरोभार खर्च
- स्रोत साधनको अभाव
- कमजोर अनुगमन तथा मूल्यांकन

निगमले थप लगानी समेत कुल रु.३७ करोड ९२ लाख ६६ हजार लगानीमा उक्त ३ वर्षमा क्रमशः ४.९२, १८.८० र ८१.८८ प्रतिशत प्रतिफल प्राप्त गरेको छ । यसका साथै राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कले उक्त ३ वर्षमा पूँजी लगानीको क्रमशः १४६.४१, २१.५५ र १५.२५ प्रतिशतले घट्दो दरमा प्रतिफल प्राप्त गरेको छ ।

संस्थानहरूले पूँजी लगानीको प्रतिफल आर्जन गरी नेपाल सरकारलाई लाभांश दिनुपर्नेमा अधिकांश संस्थान नोक्सानमा रहेको र नाफामा देखिएका नेपाल पारवहन तथा गोदाम व्यवस्थापन कम्पनी र राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कले नेपाल सरकारलाई लाभांश व्यवस्था गरेको छैन । तथापि २०६९।७० मा नेपाल पारवहन तथा गोदाम व्यवस्था कम्पनीले रु.३९ लाख ४३ हजार, राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कले रु.१० करोड ९२ लाख २१ हजार कर्मचारीको लागि बोनस व्यवस्था गरेको छ ।

लगानीमा वान्छित प्रतिफल प्राप्त गर्न संस्थान व्यवस्थापन लगायत मन्त्रालयको अनुगमन गर्ने निकाय सक्रिय हुनुपर्दछ ।

९६. **कर्मचारी खर्च** – सैतिस सार्वजनिक संस्थानमा कार्यरत ३१ हजार ७५५ कर्मचारीको तुलनामा सञ्चालन नाफा प्रति कर्मचारी रु.१ लाख ८६ हजार ऋणात्मक रहेको विवरण प्राप्त भएको छ । संस्थानहरूमा कर्मचारी भर्ना सम्बन्धी मापदण्ड नहुनु, अस्थायी एवं करार सेवामा कर्मचारी भर्ना हुनु आदि कारणबाट प्रशासकीय शिरोभार खर्च बढेकोले प्रति कर्मचारी नाफा ऋणात्मक देखिएको छ । राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क, नेपाल वायुसेवा निगम र नेपाल पारवहन तथा गोदाम व्यवस्था कम्पनी लि.को २०६९।७० मा कर पछिको नाफामा प्रति कर्मचारी योगदान क्रमशः रु.४९५।५०, रु.२३८।८६ र रु.२११।८४ रहेको छ भने नेपाल विद्युत प्राधिकरण, नेपाल औषधि लिमिटेडको २०६८।६९मा नोक्सान प्रति कर्मचारी ऋणात्मक योगदान क्रमशः रु.१ हजार १०३।७२ र रु.४९२।३६ रहेको छ । २०६९।७० मा उदयपुर सिमेन्ट उद्योगको सो वर्षको नोक्सानमा प्रति कर्मचारी ऋणात्मक योगदान रु.६८०।२३ र नेपाल विद्युत प्राधिकरणमा २०६९।७० मा प्रति कर्मचारी ऋणात्मक योगदान रु ५१४।११ रहेको छ ।

संस्थानको संगठनात्मक ढाँचा र कार्यबोझको आधारमा कर्मचारी दरबन्दी निर्धारण नभएकोले संस्थानको कुल खर्चमा कर्मचारी खर्चको अंशले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ । अतः संगठनात्मक ढाँचा र कार्यबोझ अनुसार दरबन्दी कायम गरी सो अनुसार पदपूर्ति र जिम्मेवारी दिइएमा संस्थानको कार्यसम्पादन लागतप्रभावकारी हुने देखिन्छ ।

९७. **संस्थान सञ्चालन** – सञ्चालनमा रहेका ३७ सार्वजनिक संस्थानको गठन ५ प्रकारका ऐनबाट भएको देखिन्छ । कम्पनी ऐन अनुसार २३, संस्थान ऐन अनुसार २, विशेष ऐन अनुसार ७, सञ्चार संस्थान ऐन अनुसार २ र बैङ्क तथा वित्तीय संस्थान सम्बन्धी ऐन अनुसार ३ संस्थान सञ्चालन भएकोले सञ्चालनका आधारहरू समेत फरक फरक रहेको पाइन्छ भने नेपाल सरकारको नीति अनुरूप सञ्चालक समितिमा दक्ष, व्यावसायिक एवं पेशाविद्बाट बढीमा ५ जना नियुक्ति गर्नुपर्ने व्यवस्था भए तापनि नेपाल खानेपानी संस्थान लगायत २२ संस्थानमा ६ देखि ९ सम्म सदस्य रहेको पाइयो । सम्बन्धित संस्थान ऐनमा भएको व्यवस्था परिवर्तन हुन नसकेकोले यस्तो स्थिति देखिएको छ भने नीति कार्यान्वयन नहुँदा थप आर्थिक भार समेत व्यहोर्नुपर्ने अवस्था छ ।

९८. **जनशक्ति व्यवस्थापन** – सार्वजनिक संस्थानहरूको प्रभावकारी सञ्चालनका लागि सङ्गठनात्मक ढाँचा अनुसार दरबन्दी कायम गरी दरबन्दी बमोजिम पदपूर्ति हुनुपर्दछ । स्वीकृत दरबन्दीमध्ये करारमा रहेका कर्मचारीमा नेपाल पारवहन तथा गोदाम व्यवस्था कम्पनि लि.मा ६६ (५४.५५ प्रतिशत), नेपाल खानेपानी संस्थानमा ३२७ (४४.८६ प्रतिशत), जनक शिक्षा सामाग्री केन्द्र लिमिटेडमा २६० (३४ प्रतिशत), नेपाल वायुसेवा निगममा १९१ (१४.६९ प्रतिशत), नेपाल विद्युत प्राधिकरणमा ७२९ (८.०८ प्रतिशत) र राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कमा १४६ जना (५.५२ प्रतिशत) रहेका छन् ।

सुभाउ

- संगठन तथा व्यवस्थापनको आधारमा जनशक्तिको व्यवस्थापन
- प्रभावकारी अनुगमनका लागि सूचकको व्यवस्था
- नोक्सानीमा रहेका संस्थानहरूको सुधार

लोकसेवा आयोगको सामान्य सिद्धान्त अनुसार प्रतिस्पर्धाको आधारमा कर्मचारीको स्थायी नियुक्ति गरी कार्य विवरण तोकी कामप्रति जिम्मेवार बनाइनु पर्दछ ।

९९. **संस्थान पुनःसंरचना तथा विनिवेस** – वित्तीय भार कमगर्न तथा निजी क्षेत्रको सहभागिता वृद्धि गर्ने उद्देश्यले २०५० मा निजीकरण ऐन जारी गरी २०६६/६९ सम्म ३० सार्वजनिक संस्थानको निजीकरण गरेकोमा हाल ११ संस्थान सञ्चालनमा रहेका छन् ।
- ९९.१ निजीकरण नियम तयार हुन नसकेको तथा निजीकरण सम्बन्धमा राष्ट्रिय सहमति कायम हुन नसकेको, निजीकरणले प्राथमिकता नपाएको आदि कारणले २०६६/६९ देखि सो कार्य हुनसकेको छैन भने निजीकृत संस्थानको निजीकरण प्रक्रिया समयमा नटुगिएको कारण बुटवल धागो कारखाना लिमिटेड र विराटनगर जुट मिल्सका कर्मचारीहरूको सुविधा वितरण गर्नका लागि क्रमशः रु.४७ करोड २२ लाख र रु.५८ करोड ७२ लाख थप लगानी गर्नुपरेको छ भने वीरगन्ज चिनी कारखानाको कर्मचारीको दायित्व फरफारक गर्ने कार्य अबै अनिश्चित रहेको छ ।
- ९९.२ निजीकृत संस्थाको सञ्चालन, लगानी, उत्पादन र कर्मचारी व्यवस्थापन लगायतका विषयमा नियमित रूपमा अनुगमन मूल्याङ्कन गर्ने संयन्त्र नभएकोले अनुगमन प्रभावकारी भएको छैन भने सरकारले प्राप्त गर्नुपर्ने राजस्वका सम्बन्धमा संस्थान समन्वय महाशाखाले निजीकरण इकाईसँग समन्वय गरी सो हिसाब अद्यावधिक गरी असुल गर्नुपर्नेमा हालसम्म असुल गरेको छैन । साथै असुल गर्नुपर्ने रकमको समेत हिसाब अद्यावधिक गरेको छैन ।
- ९९.३ त्रिवर्षीय योजना (२०६७/६८–२०६९/७०) मा सार्वजनिक संस्थान व्यवस्थापन अन्तर्गत राज्यले सञ्चालन गर्न आवश्यक नभएका सार्वजनिक संस्थानलाई विनिवेस गर्ने रणनीति अन्तर्गत कार्यविधि बनाई सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने, संस्थान वर्गीकरण गर्ने र आवश्यक नदेखिएका सार्वजनिक संस्थानको विनिवेस गर्ने उल्लेख भए तापनि यस्तो अध्ययन भएको देखिएन ।
- ९९.४ अर्थ मन्त्रालयले सार्वजनिक संस्थानहरूको वार्षिक स्थिति समीक्षा, २०७० मा निजीकरण कार्यक्रम कार्यान्वयनमा समायोजन हिसाब मिलान, जग्गा अतिक्रमण न्यायिक निकायमा गएका विषयहरू टुङ्गो लाग्न नसक्नु, सम्पत्ति व्यवस्थापन गर्न कठिनाई, अनुगमन मूल्याङ्कनमा कठिनाई आदि उल्लेख गरेको छ ।

उक्त समस्याहरू समाधान गर्नका लागि अभिलेख अद्यावधिक गर्ने, विवाद समाधान संयन्त्र बनाउने, नियमित अनुगमन मूल्याङ्कन गर्ने, उत्पादन तथा गुणस्तर कायम गर्न निर्देशन दिने र निजीकृत संस्थानको निरन्तर क्रियाशिलता कायम राख्न सहयोग गर्ने जस्ता कार्यहरू गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

युवा स्वरोजगार कोष

उद्यमशीलताका विकास, स्वरोजगार, रोजगारीको सिर्जना, उत्पादनमा वृद्धि, युवा पलायनमा कमी ल्याउने प्रमुख उद्देश्य प्राप्तिका लागि विकास समिति ऐन, २०१३ अनुसार २०६५ मा स्थापित यस कोषको सचिवालयले बैङ्क, वित्तीय तथा सहकारी संस्थाहरू मार्फत कर्जा प्रवाह, तालिम सञ्चालन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने गर्दछ । कोषको कार्यक्रम कार्यान्वयन र अनुगमन व्यवस्थाको लेखापरीक्षण गर्दा देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

मुख्य कार्यसम्पादन सूचक

- विपन्नवर्ग कर्जा सापटी प्राप्त गर्ने,
- बैङ्क, वित्तीय तथा सहकारी संस्था मार्फत कर्जा प्रवाह,
- परियोजना बीमा तथा तालिम सञ्चालन,
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने ।

१००. **अनुदान मौज्जात** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३ (क) मा आर्थिक वर्षको अन्त्यमा मौज्जात रकम फिर्ता गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । नेपाल सरकारबाट कोषले प्राप्त गरेको सशर्त अनुदान रकममध्ये भविष्यमा सिर्जित हुने दायित्व भुक्तानी दिने प्रयोजनको लागि जगेडा कोषमा ब्याज अनुदानको लागि रु.६ करोड ३१ लाख, बीमा प्रिमियमको लागि रु.२ करोड ४९ लाख र कर्जा व्यवस्थापनको लागि रु. ९२ लाख

समेत रु.९ करोड ७२ लाख, जलवायु परिवर्तन गोष्ठीमा एक वैदेशिक संस्थाबाट शोधभर्ना प्राप्त हुनेगरी भएको खर्च रु. १५ लाख ६२ हजार र विपन्नवर्ग कर्जाबाट लगानी गर्नुपर्ने रु.१२ लाख विनियोजित बजेटबाट खर्च लेखेको समेत रु.९ करोड ९९ लाख ६२ हजार सञ्चितकोष दाखिला हुनुपर्दछ ।

१०१. **विपन्नवर्ग कर्जा परिचालन** – युवा तथा साना व्यवसायी स्वरोजगार कोष (सञ्चालन) नियमावली, २०६५ को नियम ३ अनुसार बैङ्क, वित्तीय संस्था तथा सहकारी संस्थाबाट विपन्नवर्गमा लगानी गर्न निर्धारित रकमको कम्तिमा एक तिहाई रकम कट्टी गरी यस कोषमा राख्ने, कोष निर्देशिका, २०६९ अनुसार बैङ्क, वित्तीय संस्था तथा सहकारी संस्थाले युवा तथा साना व्यवसायी बेरोजगारलाई रोजगार कार्यक्रम, उत्पादन वा सेवा व्यवसाय सञ्चालन गर्न कोषसँग सम्झौता गरी रकम लगानी गर्ने व्यवस्था छ । बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाबाट कर्जा सापटी, कर्जा लगानी र मौज्जात सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहाय अनुसार छन्:

(रु.हजारमा)

आ.ब.	जिम्मेवारी	कर्जा प्राप्त	जम्मा	लगानी भएको	मौज्जात	जम्मा कर्जामध्ये मौज्जात प्रतिशत
२०६७/६८		३,७६,४६,९८	३,७६,४६,९८	२२,७३,७१	३,५३,७२,४७	९३.९७
२०६८/६९	३,५३,७२,४७	२९,७००९	३८,३४२५६	७८५७९०	३०४८४६६	७९.५१
२०६९/७०	३०४८४६६	७७४९८९	३८,२३४५५	२,०९,८३,८७	१,७२,५०,६८	४५.१२

१०१.१ विपन्नवर्गमा लगानी गर्न निर्धारित रकमको एक तिहाई कोषमा राख्ने व्यवस्था अनुसार हालसम्म विभिन्न २७ वाणिज्य बैङ्क, ४३ विकास बैङ्क र ३६ वित्त कम्पनी समेत १०६ संस्थाबाट कोषले रु.३ अर्ब ८३ करोड ४२ लाख ५६ हजार कर्जा सापटी प्राप्त गरेको देखिन्छ भने ४ वाणिज्य बैङ्क, ११ विकास बैङ्क, ८ वित्त कम्पनी र ५५ सहकारी संस्था समेत ५८१ बैङ्क, वित्तीय तथा सहकारी संस्था मार्फत रु.२ अर्ब ९ करोड ८३ लाख ८७ हजार (प्राप्त कर्जाको ५४.८८ प्रतिशत) कर्जा लगानी गरेको छ ।

१०१.२ विपन्नवर्ग कर्जा अन्तर्गत बैङ्करूले लगानी गर्नुपर्ने कर्जाको एक तिहाई रकम यस कोषको खातामा जम्मा भएकोमा कोषको उद्देश्य अनुसार बेरोजगार युवामा विभिन्न बैङ्क, वित्तीय संस्था र सहकारी संस्था मार्फत लगानी गर्ने सम्झौता गरी मौज्जात रकम घट्टै गए तापनि २०७० आषाढ मसान्तसम्म रु.१ अर्ब ७२ करोड ५० लाख ६८ हजार (४५.१२ प्रतिशत) लगानी हुन नसकी मौज्जात रहको छ । कोषले ५ प्रतिशत ब्याज दिने गरी प्राप्त रकम परिचालन नहुँदा विभिन्न बैङ्क तथा वित्तीय संस्थामा चालु तथा कल खाता खोलेर राखेको छ । बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाले निक्षेपमा दिने ब्याज दर साविकमा ८.६ प्रतिशतबाट हाल २ प्रतिशतसम्म भरेकोले घट्टो दरमा रहेको तर प्राप्त हिसाबमा कोषले निरन्तर एउटै दरमा ब्याज खर्च गर्ने गरेको देखिन्छ । विशेष प्राथमिकतामा परेको विपन्नवर्ग कर्जामा नेपाल सरकारलाई नोक्सान नहुने गरी ५ प्रतिशत ब्याज दरमा समायोजनको व्यवस्था सम्बन्धित निकायबाट हुनुपर्दछ ।

कोषले प्राप्त गर्ने कर्जा सदुपयोग नहुँदा सम्बन्धित बैङ्क तथा वित्तीय संस्थामै रहेको, विपन्नवर्गको स्वरोजगारमा पहुँच विस्तार हुन नसकेको र विभिन्न बैङ्कमा रहेका खाता मार्फत वित्तीय कारोबार गर्दा भ्रँभ्रटिलो हुने, सेस्ता हिसाब र बैङ्क हिसाब मिलान गर्न कठिनाई पर्ने भएकोले सीमित बैङ्कको खाता मार्फत बास्केटमा राखी कर्जा व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

१०२. **कर्जा लगानी स्थिति** – वाणिज्य बैङ्कसँगको लगानी सम्झौता र कार्यान्वयन स्थिति सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

सि.नं.	'क' वर्गका बैङ्क विवरण	सम्झौता मिति	सम्झौता रकम	निकासा रकम	लगानी रकम (रु.हजारमा)	प्रगति भएको संख्या
१.	राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क	२०६९।५।७	१ अर्ब	३० करोड	९२८०	१३६ जना
२.	कृषि विकास बैङ्क	२०६९।९।२८	१ अर्ब	३० करोड	९ ००००	९९८ ,,
३.	नेपाल बैङ्क लिमिटेड	२०६९।५।१०	१ अर्ब	–	१७००	१५ ,,
४.	एक निजी बैङ्क	२०६६।१।१५	१० करोड	१० करोड	४२००	२४० ,,

५.	एक निजी बैङ्क	२०६८१११२	५ करोड	१ करोड ५० लाख	३९७०	६७ ..
	जम्मा		३ अर्ब १५ करोड	७१ करोड ५० लाख	१०९१५०	

कोषसँग ५ वर्ष अवधिको लागि सहूलियत ब्याज दरमा (६-७ प्रतिशत) रु. ३ अर्ब १५ करोड सम्भौता गरेका ५ वाणिज्य बैङ्कमध्ये ४ बैङ्कले ७१ करोड ५० लाख पहिलो किस्ता लागि रु.१० करोड ९१ लाख ५० हजार लगानी गरेको र १ बैङ्कले पहिलो किस्ता समेत लगेको छैन । यसले गर्दा कोषको उद्देश्य अनुरूप लक्षित वर्गमा कर्जा प्रवाह हुनसकेको छैन । सम्भौता गरी लगेको रकम अन्य प्रयोजनमा खर्च वा खर्च नगरी फिर्ता गरेको अवस्थामा थप २ प्रतिशत हर्जाना ब्याजसहित साँवा फिर्ता गर्नुपर्दछ ।

१०२.१ कोष र एक निजी बैङ्क लिमिटेडबीच २०६६१११५ मा भएको सम्भौता अनुसार २०६६ फाल्गुणदेखि २०६७ फाल्गुणसम्ममा व्यक्तिगत तथा सामुहिक जमानीमा ५ हजार रिक्साको रु.२० हजारका दरले रु.१० करोड लगानी गर्ने र बैङ्कले कोषलाई २०६८ चैत्रदेखि २०७० पौषसम्ममा कर्जा चुक्ता गर्ने उल्लेख छ । किष्ट बैङ्कको २०६९।७।१५ मा कोषलाई उपलब्ध विवरण अनुसार बैङ्कको विभिन्न ६ शाखा कार्यालय मार्फत २४० रिक्सा खरिद गर्न रु.४२ लाख लगानी गरेको छ । कोषले बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासँग सम्भौता गर्दा ३ किस्तामा रकम उपलब्ध गराउने र पहिलो किस्ताको कार्य प्रगतिको अनुगमन गरी दोस्रो किस्ता दिँदै जानुपर्नेमा एक बैङ्कलाई एकमुष्ट कर्जा उपलब्ध गराएको छ ।

१०२.२ कृषि विकास बैङ्कसँग ऋण अवधि ५ वर्ष उल्लेख भएको र ६ प्रतिशत ब्याज दरमा कुल रु.१ अर्ब कर्जा लगानी गर्न २०६८।९।२८ मा सम्भौता गरेको देखिन्छ । यस सम्भौता अनुसार कृषि विकास बैङ्कलाई २०६८।१२।२३ मा पहिलो किस्ता रु.३० करोड गएको छ । सम्भौताको असुली तालिका अनुसार ग्रेस पिरियड १ वर्ष २०६९।१२।२३ मा बितेपछि कर्जाको पहिलो किस्ता साँवा सहित २०७० आषाढमा लिनुपर्ने हिसाब राख्नुपर्नेमा कोषले सेस्तामा देखाएको छैन । यो वर्ष रु.२ करोड ३० लाख ३० हजार ब्याज प्राप्त हुनुपर्नेमध्ये रु.१ करोड ८४ लाख ४४ हजार मात्र प्राप्त गरी रु.४५ लाख ८६ हजार असुल हुन बाँकी देखिन्छ । कर्जाको भुक्तानी तालिका अनुसार किस्ता तथा ब्याज उठ्नुपर्नेमा त्रैमासिक रूपमा बुझाएको देखिएन ।

१०२.३ साना किसान विकास बैङ्कबीच २०६७।१।२० को सम्भौता अनुसार बैङ्कले आफ्नो कार्यक्षेत्र पहाडी १७ र तराईका २३ समेत ४० जिल्लाका आवद्ध लघुवित्त संस्था र साना किसान सहकारी संस्थाहरूलाई कर्जा परिचालन गर्ने उल्लेख छ । बैङ्कले कोषबाट पहिलो वर्ष रु.३० करोड, दोस्रो वर्ष रु.३० करोड र तेस्रो वर्ष रु.४० करोड समेत रु.१ अर्ब कर्जा लिई आवद्ध संस्था मार्फत पहिलो वर्ष ३ हजार, दोस्रो वर्ष ३ हजार र तेस्रो वर्ष ४ हजार गरी १० हजार परिवारलाई सो कर्जा परिचालन गरी स्वरोजगारी एवं आर्थिक विकासको अवसर सिर्जना गर्ने उल्लेख छ । सम्भौतामा पहिलो वर्ष रु.३० करोड लगानी गर्ने उल्लेख भए अनुसार ४२ महिनाभित्र फिर्ता गर्ने गरी पहिलो किस्ता २०६७।१।२० मा रु.९ करोड ऋण लगानी भई बाँकी ऋण प्रवाह गरेको छैन भने २०७० आषाढ मसान्तसम्म साँवा रु.४ करोड ५० लाख र ब्याज रु.९६ लाख १६ हजार समेत रु.५ करोड ५१ लाख ६७ हजार कोषलाई फिर्ता गरेको देखिन्छ । ऋणमध्ये वर्षान्तमा भाखा नाघेको ब्याज रु.१५ लाख १९ हजार बाँकी छ ।

बैङ्कद्वारा विभिन्न लघु वित्तीय संस्थाहरूमार्फत धादिङ, भूपा, मोरङ जिल्लाका विभिन्न व्यवसायीलाई लगानी गरेको स्वरोजगार कर्जा कार्यक्रमको अनुगमन २०६८ फाल्गुणमा गरेको देखिन्छ । प्रतिवेदन अनुसार लघु वित्तीय संस्थाहरूद्वारा ऋण प्रवाह गर्दा सम्भौता विपरीत उद्यमीहरूको जायजथा रोकका गरेको, केही ठाउँमा उद्यमीहरूले अभिमुखिकरण तालिम विना नै लगानी गरेको आदि उल्लेख छ । कोषको नीति र मापदण्डअनुरूप कार्यक्रम सञ्चालन नभएकोमा बैङ्कसँग समन्वय गरी मापदण्डअनुरूप मात्र लगानी गर्नुपर्दछ ।

कोषसँग गरेको सम्भौता अनुसार साना किसान बैङ्कले रकम परिचालन नगर्दा लक्षित वर्गले लाभ प्राप्त गर्न नसकेको अवस्था छ । कोषले सम्भौता अनुसार कार्य प्रगतिको अनुगमन गरी प्रवाह भएको कर्जाको सदुपयोग तथा भुक्तानी तालिका अनुसार असुलीमा प्रभावकारिता ल्याउने, प्रस्ताव अनुसार कार्यक्रम

सञ्चालन नगरेकोमा कोषले लगानी रकम फिर्ता लिने, अनुगमन प्रतिवेदन लिने र प्रतिवेदन उपर समीक्षा/पुनरावलोकन गरी सुधारका उपायहरु अवलम्बन गर्नु जरुरी छ ।

१०३. **सहकारी संस्थामा कर्जा प्रवाह स्थिति** – युवा तथा साना व्यवसायी स्वरोजगार कोष (सञ्चालन) नियमावली, २०६५ को नियम ५ मा कोषको प्रयोग गर्दा कोषको उद्देश्य अनुसार काम गर्ने एक परिवारमा एक व्यक्तिलाई र समूहमा जनही बढीमा दुई लाखमा नबढ्ने गरी बैङ्क, वित्तीय संस्था तथा सहकारी संस्थाबाट रु.५० लाख रुपैयासम्म सहूलियत ब्याज दरमा ऋण उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ । कोषले सम्भौता गरेका विभिन्न वित्तीय तथा सहकारी संस्थामध्ये स्पष्ट नीति र मापदण्ड नबनाई प्रारम्भमा केही सहकारी संस्थामा रु.५ करोडसम्म लगानी गरेको सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१०३.१ काठमाडौंको एक सहकारी संस्थाबीच २०६६।११ मा सम्पन्न सम्भौता अनुसार रु.५ करोड कर्जामध्ये २६८ व्यक्ति तथा समूहमा गरेको लगानीको साँवा ब्याज व्यवसायीबाट सुरु सम्भौता गरेको १ वर्ष व्यतित नहुँदै फिर्ता गरे तापनि कोषबाट लगेको कर्जाको साँवा तथा ब्याज समयमा बुझाएको छैन ।

कोषबाट सम्भौता गर्दा सहकारी संस्थाका समूहका सदस्यले अनिवार्य बचत गर्नुपर्ने मासिक रकम उल्लेख नभएको, समूह सदस्य र कार्यक्षेत्र स्पष्ट नभएको साथै संस्थाको शेयर पूँजीलगायतको मूल्याङ्कन नगरी ठूलो रकम लगानी गर्दा यो वर्षसम्म बुझाउनुपर्ने साँवा रु.७२ लाख ६८ हजारमध्ये रु.२ लाख ३६ हजार मात्र बुझाएकोले रु.७० लाख ३२ हजार भाखा नाघेको देखिन्छ ।

१०३.२ गुल्मीको एक सहकारी संस्थाबीच २०६६।१७ मा सम्पन्न सम्भौता अनुसार रु.३ करोड कर्जा उपलब्ध गराउने उल्लेख भएकोमा २ किस्तामा रु.१ करोड ८० लाख कर्जा प्रवाह गरेकोमा भाखा नाघेको साँवा रु.४२ लाख ५९ हजार र ब्याज रु.२ लाख ९६ हजारसमेत रु.४५ लाख ५५ हजार असुल भएको छैन ।

कोषको २०६९ कार्तिकको अनुगमन प्रतिवेदनमा २२० जनाले बाखापालन व्यवसाय गर्न कर्जा लगेकोमा केही व्यवसायीले व्यापार, माछापालन लगायत अन्य व्यवसायमा लगानी गरेको, धेरै बाखा विरामी भएर मरेकोमा रोगको पहिचान हुन नसकेको र बीमाबाट क्षतिपूर्ति प्राप्त हुने नभई बाखापालन गर्न व्यवसायी उत्साहहीन भएको उल्लेख गरेको छ । व्यवसायिक बाखापालन गर्दा जिल्लास्थित पशु सेवा कार्यालयबाट पशु स्वास्थ्य सेवा लिएको प्रमाण संलग्न नगरेकोले विश्वस्त हुने आधार छैन ।

१०३.३ ललितपुरको एक सहकारी संस्थाबीच २०६६।१५ र २०६६।१२।१५ मा गरेको सम्भौताअनुसार लगानी भएको रु.५ करोड ५ वर्षमा चुक्ता गर्ने उल्लेख छ । जडिबुटी प्रशोधनलगायतका व्यवसाय गर्न १२ जिल्लाका करिब ५०० जनामा लगानी गर्ने उल्लेख भए तापनि प्रस्ताव विपरीत अन्य ३ जिल्लामा समेत लगानी गरेको पाईयो । उक्त संस्थाले २०७० आषाढसम्ममा साँवा रु.३० लाख र ब्याज रु.४३ लाख ९७ हजार समेत बुझाई वर्षान्तमा भाखा नाघेको साँवा रु.११ लाख ६७ हजार बाँकी देखिन्छ ।

उक्त संस्थाबाट ऋण लिएका व्यवसायीहरुमध्ये उपत्यकाका १५७ मध्ये ९७ व्यवसायीको अनुगमन गरेको र अन्य जिल्लाका व्यवसायीको अनुगमन समेत गरेको पाइएन । अनुगमन प्रतिवेदन अनुसार अधिकांश व्यवसायीले समूहमा सहभागिता नजनाएको, केही सदस्यले हाल व्यवसाय सञ्चालन नगरेको, मासिक बचत नियमानुसार नगरेको, समयमा कर्जाको साँवा तथा ब्याज भुक्तानी नगरेको स्थिति देखिएको छ । मापदण्ड नबनाई एउटै सहकारी संस्थामा धेरै रकम लगानी गर्ने गरी सम्भौता गरिनु र कार्य प्रगति अद्यावधिक रूपमा प्राप्त नगरिँदा कोषको लक्षित उद्देश्य अनुरूप रकम परिचालन प्रभावकारी हुन नसकेको साथै भुक्तानी तालिका अनुसार साँवा तथा ब्याज असुली बाँकी रहेकोले सुधार हुनुपर्दछ ।

१०४. **सहकारी छनौट मापदण्ड तथा कार्यान्वयन स्थिति** – कोष सञ्चालक समितिको २०६९ असोज २४ गते बसेको २३ औं बैठकबाट सहकारी छनौट गर्ने आधार नीति स्वीकृत गरेको छ । यस अनुसार छनौटका लागि २३ मापदण्ड तथा १५ फिल्ड निरीक्षणका आधार रहेका छन् ।

कोषको सचिवालयले तयार गरेको छनौट मापदण्डका आधारहरू मूल्याङ्कनकर्ताको स्वविवेकमा आधारित हुने खालका रहेको पाईयो । उदाहरणको लागि उत्कृष्ट कार्यमा संलग्न सदस्य संख्यामा ४ अङ्क, पछिल्लो आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षण विवरण र गुणस्तरमा २ अङ्क, एक गाउँ एक उत्पादन/नमुना व्यवसाय सञ्चालनमा ३ अङ्क जस्ता विषय राखी मूल्याङ्कन गर्ने गरेको र सहकारीले पेश गरेको विवरण मूल्याङ्कनको अन्तिम आधार मान्ने गरेको पाईयो । कोषद्वारा तयार गरेको आधार बमोजिम कुल शेयर पूँजी रु.१० लाखसम्म भएकोमा १ अङ्क दिने, रु.१० लाखदेखि रु.५० लाखसम्म भएमा २ अङ्क र रु.५० लाखभन्दा माथि भएमा ४ अङ्क प्रदान गरिने रहेकोमा सबै सहकारी आवेदकहरूलाई रु.५० लाखभन्दा कम शेयर पूँजी भएकोमा पनि ४ अङ्कनै दिई मूल्याङ्कन गरेको पाईयो । कर्जा मागको लागि यो वर्ष २०६९।४।३ र २०६९।९।८ मा प्रस्ताव आव्हान गरे अनुसार छनौट भएका ५५८ सहकारी संस्थाले कोषसँग सम्झौता गरी रु.५० लाखसम्मको कर्जा लगेको पाईयो ।

कोषद्वारा तयार गरेको आधार बमोजिम मूल्याङ्कन भई लगानीको लागि सिफारिस गरेको ऋण रकमभन्दा रु.५ लाखदेखि १५ लाखसम्म बढाई वा घटाई ऋण स्वीकृत गरेको र विभिन्न शाखाहरूबाट सिफारिस गरेभन्दा बढी ऋण लगानी भएका सहकारीहरूले समयमा ब्याज नतिरेको तथा सम्झौतामा उल्लिखित व्यवसायमा लगानी गरेको नदेखिँदा मूल्याङ्कन यथार्थपरक रूपमा गरेको स्थिति रहेन । सहकारी छनौट गर्दा संस्थाले पेश गरेको विवरणहरूको यथार्थता मूल्याङ्कन नगरी सिफारिस गरेभन्दा फरक कर्जा स्वीकृत गरेको, सम्झौता पूर्व सहकारीहरूले प्रस्ताव गरेको परियोजनाभन्दा अन्य व्यवसायहरूमा लगानी गरेको अनुगमन प्रतिवेदनबाट समेत देखिँदा कोषसँग भएको सम्झौता अनुसार लगानी हुन नसकेको अवस्था देखिन्छ । यसर्थ, मापदण्ड बमोजिम सहकारीको छनौट गर्नुपर्ने, कोषको उद्देश्य अनुसार प्रस्तावित परियोजना बमोजिम कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने, कर्जा सीमा निर्धारण तथा अनुगमन प्रतिवेदन अनुसार सुधार गरी लगानी गर्ने तथा अनुगमनलाई सुरु प्रस्ताव र स्वीकृत कर्जासँग समन्वय गरी लगानी गर्नुपर्दछ ।

प्रमुख समस्या

- मापदण्ड तयार नगरी केही सहकारीमा ठूलो रकम प्रवाह,
- वित्तीय कारोबारमैत्री दक्ष कर्मचारीको अभाव,
- ऋण असुलीमा भाखा नाघ्ने प्रवृत्ति बढदै गएको र
- कर्जा प्रवाहको अनुगमनमा कमी कमजोरी ।

१०५. **बीमा** – यो वर्ष ३० हजार व्यक्तिको बीमा गर्न रु.३ करोड विनियोजन भएकोमा १३ हजार ८५८ (४६.१९ प्रतिशत) को प्रगति गरी लक्षित बजेट अनुसार पुरै रु.२ करोड ९९ लाख ४८ हजार (९९.८३%) खर्च गरेको छ । बीमा प्रिमियम बापत रु.२ करोड ४९ लाख जगेडा कोष खातामा मौज्जात रहेकोमध्ये वर्षको अन्त्यमा राष्ट्रिय बीमा संस्थानलाई पेस्की दिएको रु.१ करोड ५० लाख समेत समावेश छ । कोषबाट सम्पादन भएका क्रियाकलापलाई यथार्थपरक बनाउन लक्ष्य तथा प्रगतिको विवरण अभिलेख अद्यावधिक गर्नुपर्ने र वित्तीय र भौतिक प्रगतिमा समन्वय ल्याउनुपर्दछ ।

१०६. **अनुगमन तथा मूल्याङ्कन** – कोषबाट विभिन्न बैङ्क, वित्तीय संस्था र सहकारी संस्थासँग सम्झौता गरी लक्षित वर्गमा कर्जा प्रवाह गर्न भएको लगानीको सदुपयोग भए नभएको, ऋण सम्झौताको ऋण असुली तालिका अनुसार त्रैमासिक रूपमा साँवा तथा ब्याज फिर्ता गरे/नगरेको तथा सहकारी मार्फत लगानी गरेकोमा ऋण लिने सदस्यले मासिक रूपमा तोकिएको रकम बचत गरे/नगरेको, व्यावसायिक योजनाको आधारमा कार्यक्रम सञ्चालन गरे/नगरेको आदि पक्षको अनुगमन हुनुपर्दछ । अनुगमनको क्रममा लक्षित वर्गले कोषको लक्ष्य, उद्देश्य, विधि प्रक्रिया अनुसार लगानी गरे/नगरेको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

सुझाव

- कर्जा व्यवस्थापनको स्वचालित अभिलेख प्रणाली विकास,
- गुणस्तरीय तालिम प्रदान,
- साँवा तथा ब्याज असुलीमा सक्रियता ल्याउने र
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा प्रभावकारिता वृद्धि गर्ने ।

कोषबाट कर्जा प्रदान गर्दा भएको सम्झौता अनुसार कार्य नगरी दुरुपयोग गरेका केही सहकारी संस्थाको अनुगमन गर्दा देखिएको स्थिति निम्नानुसार छः

- १०६.१ मुगु जिल्लाका ४ सहकारीले लिएको रु.३४ लाख ९ हजार, भापा जिल्लाको एक जडिबुटी सहकारी संघले लिएको रु.३४ लाख समेत रु.६८ लाख ९ हजार कोषको उद्देश्य अनुरूप परिचालन नभएकोले आवश्यक कारवाही गरी फिर्ता गर्नुपर्ने देखिएको छ । नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट समस्याग्रस्त घोषणा गरिएको एक वित्तीय संस्थामा लगानी गरेको तथा ब्याजसमेत रु.१ करोड ६४ लाख ९३ हजार नबुझाएको जानकारी कोषले २०६९।७।२६ मा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषदको कार्यालयमा र कर्जा असुलीमा सहयोग गर्न नेपाल राष्ट्र बैङ्कलाई पत्राचार गरेपनि असुल फछ्यौट भएको छैन ।
- १०६.२ यो वर्ष छनौट भएका ७१० सहकारी संस्थामध्ये ७३ जिल्लाका ५५४ संस्थामा रु.१ अर्ब ९ करोड २१ लाख ५० हजार कर्जा लगानी गरेकोमा लेखापरीक्षण अवधि २०७० फाल्गुणसम्म ६० जिल्लाका प्रथम र दोस्रो किस्ता लगानीको अनुगमन कार्य सम्पन्न गरेको जानकारी दिएको छ । बाँकी १३ जिल्लास्थित सहकारीको समेत अनुगमन गर्नुपर्ने र प्राप्त प्रतिवेदनको आधारमा कैफियत देखिएकोमा सुधारात्मक कारवाही गर्नुपर्दछ ।
- १०६.३ स्वरोजगार कार्यक्रम अन्तर्गत कोषले २०७० आषाढ मसान्तमा ४ बाणिज्य बैङ्क, ११ विकास बैङ्क, २ वित्त कम्पनी, ६ लघुवित्त बैङ्क र ५५८ सहकारी संस्था समेत ५८१ संस्थालाई रु.२ अर्ब ९ करोड ८३ लाख २७ हजार कर्जा उपलब्ध गराएकोमा कर्जाको असुली तालिका अनुसार किस्ता एवं ब्याज बुझाए/नबुझाएको अद्यावधिक अभिलेख राखी सोको अनुगमन गर्ने प्रणाली प्रभावकारी नभएका कारण वर्षको अन्त्यमा ३९४ संस्थाबाट उठ्नुपर्ने साँवा रु.४ करोड ९६ लाख ८४ हजार र ब्याज रु.१ करोड ६२ लाख ६० हजार समेत रु.६ करोड ५९ लाख ४४ हजार उठ्न नसकेको अवस्था देखिन्छ ।

यसले गर्दा कर्जा पुनः लगानी गर्न स्रोत अभाव हुने र समयमा नतिर्दा पनि केही कारवाही नहुने प्रवृत्ति वृद्धि हुने भएकोले सम्झौताको कार्यतालिका अनुसार साँवा तथा ब्याज असुल फछ्यौटको कारवाहीमा सक्रिय हुनुपर्दछ । कोषको कर्जा लगानी प्रवाहमा समन्वय ल्याउन विगतमा लगानी भएका कर्जाको उपयोगको प्रभावकारी अनुगमन गरी असुली फछ्यौटमा समेत सक्रियता ल्याउनुपर्ने देखिन्छ ।

सार्वजनिक संस्थान, अन्य संस्था समिति

कर्मचारी सञ्चय कोष

कोषको २०६९/७० को अन्तिम लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्ः

१०७. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – कोषको यो वर्ष सञ्चय कोष रु.१ खर्ब ४० अर्ब ७० करोड ९८ लाख, जगेडा तथा अन्य कोष रु.३ अर्ब ४७ करोड ८० लाख, दायित्व रु.५९ करोड २० लाख र व्यवस्था रु.९२ करोड ३५ लाखसमेत कोषको स्रोत रु.१ खर्ब ४५ अर्ब ७० करोड ३३ लाख रहेको छ । उक्त स्रोत रु.३ अर्ब ८९ करोड २ लाख, नगद तथा बैङ्कमा मौज्जात रु.४३ अर्ब ६७ करोड ७३ लाख, राष्ट्रिय बचत तथा ऋणपत्र, मुद्दती निक्षेप र शेयर लगानीमा रु.१५ अर्ब ५६ करोड ४२ लाख, परियोजना कर्जामा रु.७९ अर्ब ७६ करोड ५७ लाख, स्थिर तथा निर्माणाधीन सम्पत्तिमा रु.१ अर्ब १९ करोड १८ लाख र विविध सम्पत्तिमा रु.१ अर्ब ६१ करोड ४१ लाख उपयोग भएको छ । गतवर्ष कोषले रु.१ अर्ब १९ करोड १६ लाख नाफा गरेकोमा यो वर्ष रु.१ अर्ब ३६ करोड ४३ लाख २१ हजार नाफा गरेको छ । गत वर्षभन्दा नाफा १४.४९ प्रतिशतले बढेको छ ।
१०८. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – कोषको विभिन्न २५ बैङ्क खाताहरूमा रु.७४ करोड २१ लाख ५९ हजार ऋणात्मक मौज्जात देखिएको छ । कोषको एजेन्सी शाखा अन्तर्गतका १३९ बैङ्कहरूमा रु.१ अर्ब ९ करोड फरक मौज्जात देखिएको छ । उक्त फरकलाई आवश्यक समायोजन नगरी बैङ्क हिसाब मिलान विवरणमा उल्लेखमात्र गर्ने गरेको छ । कोषले रु.५ सयभन्दा बढी र रु.२ हजारभन्दा कमको रकम कुनै दाबी नभई भुक्तानी गर्न बाँकी देखिएमा सो रकमलाई सञ्चयकर्ता सापटी समायोजन खातामा जम्मा गरी सञ्चयकर्ता योगदान कोष

समायोजन गर्ने गरेको र सो खातामा रु.११ करोड ८६ लाख ८१ हजार मौज्जात रहेको छ । यो खातामा ठूलो रकम हुनुको कारण सञ्चयकर्ताको सञ्चित कोषको हिसाब नमिल्नु, विशेष सापटीको भुक्तानी रकम बढी प्राप्त हुनु तथा सापटीमा ब्याजको गणना गलत हुनु आदि कारण रहेकोले कोषको लेखाङ्कन व्यवस्था लगायत नियन्त्रण व्यवस्थामा सुधार हुनु पर्दछ ।

१०९. **लगानी तथा कर्जा** – कोषले यो वर्ष सञ्चयकर्ता सापटी रु.८० अर्ब ९ करोड ३ लाख ४७ हजार, राष्ट्रिय बचतपत्र तथा ऋणपत्रमा रु.१३ अर्ब ७० करोड ३६ लाख ८० हजार, मुद्दती निक्षेपमा रु.२७ अर्ब ८९ करोड ३६ लाख ८२ हजार, शेयर लगानीमा रु. २ अर्ब २१ करोड ५१ लाख ३० हजार, परियोजना कर्जा रु. १६ अर्ब २९ करोड ६५ लाख ८४ हजार तथा आवास परियोजनामा रु.४ लाख १८ हजार लगानी गरेको छ । उक्त लगानीमध्ये मुद्दती निक्षेप लगानी जोखिम व्यवस्था बापत रु.९ करोड ३६ लाख ८२ हजार, शेयर लगानी जोखिम बापत रु. ४ करोड १५ लाख ४३ हजार, परियोजना कर्जा तर्फ जोखिमबापत रु.७३ करोड २७ लाख १७ हजार र सञ्चयकर्ता सापटी तर्फ जोखिमबापत रु.३२ करोड ४६ लाख ६९ हजार व्यवस्था गरेको छ । कर्जा लगानीतर्फ देखिएका व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

१०९.१ एक हाउजिङ्ग कम्पनीलाई रु.१ अर्ब १८ करोड नगद र रु.२० करोड ब्याज पूँजीकरणसमेत रु.१ अर्ब ३८ करोड प्रवाह गर्ने कोषको सञ्चालक समितिको निर्णय भएबमोजिम रु.२३ करोड ७० लाख कर्जा प्रवाह गरी यस वर्षको मसान्तसम्म ब्याजसमेत रु.२७ करोड ८४ लाख कर्जा पुगेको देखियो । उक्त कम्पनी २०६९।५।३ मा कर्जा सूचना केन्द्रको कालोसूचीमा परेपछि थप कर्जा प्रवाह नभएतापनि ब्याज पूँजीकरण कार्य यथावत् रहेको छ । परियोजना कर्जामा कोषले प्रदान गरेको ब्याज पूँजीकरण अवधि भुक्तानी भइसकेको र परियोजना सुचारु हुने अवस्था विद्यमान नरहेकोले धितो लिलामीलगायत अन्य आवश्यक प्रक्रिया अबलम्बन गरी कर्जा उठाउनेतर्फ पहल गर्नु पर्दछ ।

१०९.२ एक म्याग्नेसाइट कम्पनीको विगत वर्षदेखि नै खराब कर्जा शीर्षकअन्तर्गत शतप्रतिशत कर्जा नोक्सानी व्यवस्था भइरहेकोमा प्रवाह गरेको कर्जाको साँवा र ब्याज रु.६ करोड ५४ लाख ५४ हजार असुलीका लागि कुनै ठोस प्रयास भएको पाइएन । कोषले यो कर्जा असुलीको लागि धितोमा रहेको सम्पत्ति लिलामीलगायतका सम्पूर्ण प्रयास अबलम्बन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

१०९.३ नेपाल आयल निगमलाई २०६९/७० मा रु.१ अर्ब थप कर्जा प्रवाह गरी आर्थिक वर्षको अन्त्यसम्ममा कुल कर्जा रु.८ अर्ब पुगेको छ । निगमको लेखापरीक्षण गरिएको वित्तीय विवरण अनुसार २०६७/६८ र २०६८/६९ मा क्रमशः रु.५ अर्ब १० करोड ७५ लाख र रु.९ अर्ब ५२ करोड ५५ लाख घाटा रही २०६८/६९ को अन्त्यमा खुद सम्पत्ति रु.२२ अर्ब ३७ करोड ८९ लाखले ऋणात्मक रहेको छ । सरकारले हस्तक्षेप गर्नेबाहेकको स्थितिमा वित्तीय विवरणको विश्लेषण गर्दा निगमले आफ्नै स्रोतबाट कर्जा चुक्ता गर्न सक्ने अवस्था नदेखिएकोले निगमको ऋण नेपाल सरकारले चुक्ता गर्नुपर्ने अवस्था आउने देखिन्छ । कोषका ४ लाख ८३ हजार हिताधिकारीको निक्षेपको महत्वपूर्ण हिस्सा सञ्चय कोष रकमको लगभग ६.५ प्रतिशत निगमलाई कर्जाको रूपमा प्रवाह भएको छ । निगमलाई उपलब्ध गराएको कर्जामा कोषले एकै पटक व्यवस्था गर्नुपर्ने अवस्था आएमा कोषको वित्तीय स्थितिमा समेत प्रतिकूल प्रभाव पर्ने देखिन्छ । तसर्थ अधिकेन्द्रीत जोखिम कम गर्न सरकारी जमानतमा प्रवाह हुने कर्जा प्रयोजनका लागि एक परियोजना वा ऋणीलाई प्रवाह गर्ने ऋणको निश्चित सीमा कायम गर्न कोष व्यवस्थापन तथा सञ्चालक समितिको ध्यानाकर्षण हुनुपर्ने देखिन्छ ।

१०९.४ एक फ्लोरिकल्चरलाई सहवित्तीयकरण रु.३ करोड ९५ लाख २ हजार कर्जा प्रवाह गरेकोमा सो कर्जा असुल भएको छैन । ऋणीले धितो बापत राखेका चलअचल सम्पत्तिको बीमालेख विगत ७ वर्षदेखि नै नवीकरण गरेको छैन ।

१०९.५ एक रिसोर्टलाई उपलब्ध गराएको ऋण सम्बन्धमा २०६७।३।२६ को कोषको सञ्चालक समितिको निर्णय बमोजिम २०६४ असार मसान्तसम्मको साधारण ब्याज रु.५ करोड २६ लाख ६५ हजारलाई ऋण रकममा

- समायोजन गरी कर्जा पुनरसंरचना गरेको पाइयो । कर्जा पुनरसंरचना भए पश्चात् पनि ऋणीले सम्झौता बमोजिमको ऋण भुक्तानी तालिका बमोजिम फिर्ता गरेको छैन ।
- १०९.६ एक सुगर मिललाई प्रवाह गरेको कर्जाको सम्बन्धमा परेको मुद्दा राजस्व असुली न्यायाधीकरणबाट कोषको पक्षमा फैसला भई ऋणीबाट ब्याजसहित रु.३ अर्ब ४६ करोड १ लाख ५३ हजार भराई लिने निर्णय भए तापनि उक्त रकम असुल भएको छैन ।
- १०९.७ कोषले लगानी गरेको एक कम्पनीको २०६८/६९ को लेखापरीक्षण गरिएको वित्तीय विवरणअनुसार खुद सम्पत्ति रु. ४२ करोड ३६ लाख २२ हजारले ऋणात्मक रहेको छ । कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा १०५.१ (ख) बमोजिम बैङ्क वा वित्तीय संस्थाबाट ऋण प्राप्त गर्ने कम्पनीले साधारण सभाबाट विशेष प्रस्ताव पारित गराई आफ्नो चुक्ता पूँजी र सञ्चित मुनाफा (फ्रि रिजर्भ) को जम्मा रकमसम्म मात्र ऋण लिन पाउने व्यवस्था छ । उक्त कम्पनीको साधारण सभाबाट विशेष प्रस्ताव पारित भए/नभएको यकिन नगरी कोषले रु.१ करोड ४३ लाख ३० हजार कर्जा प्रदान गरेको छ ।
- १०९.८ सहवित्तीयकरण अन्तर्गतको कर्जामा असुल गर्न बाँकी साँवा रु. ३४ करोड १९ लाख ९५ हजार रहेको र उक्त कर्जामा औसत ६८.०७ प्रतिशतले जोखिम व्यवस्था गरेको छ । कोषले सहवित्तीयकरणमार्फत प्रवाह गरेका कर्जाहरूमध्ये ६१.१८ प्रतिशत कर्जा खराब, १६.२७ प्रतिशत कमसल र २२.५५ प्रतिशत पुनरसंरचना गरेको कर्जाको रूपमा रहेको छ । परियोजना कर्जाहरूमध्येको सहवित्तीयकरण कर्जामा निष्क्रिय कर्जाको अनुपात शतप्रतिशत रहेको छ ।
११०. **जमानत-** कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा १७६(१) बमोजिम कुनै पनि कम्पनीले प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा आफ्नो चुक्ता पूँजीको साठी प्रतिशत वा सञ्चित मुनाफाको शतप्रतिशतले हुने रकममध्ये जुन बढी हुन्छ सो रकमभन्दा बढी हुने गरी कुनै अर्को कम्पनीलाई सापटी दिन वा सो कम्पनीले लिएको ऋणबापत जमानत दिन वा अन्य कम्पनीको धितोपत्रमा लगानी गर्न नसक्ने व्यवस्था छ । चिलिमे जलविद्युत कम्पनी लिमिटेडको २०६७/६८ को वित्तीय विवरणबमोजिम चुक्ता पूँजी रु.८२ करोड ५६ लाख र सञ्चित मुनाफा रु.३ अर्ब ९६ करोड २७ लाख रहेको देखिन्छ । चिलिमे जलविद्युत कम्पनी लिमिटेडले कानूनबमोजिम दिनसक्ने संस्थागत जमानतको अधिकतम हद सञ्चित मुनाफा रु.३ अर्ब ९६ करोड २७ लाखभन्दा बढी हुने गरी रसुवागढी हाइड्रोपावर कम्पनी लिमिटेड र मध्यभोटेकोशी जलविद्युत कम्पनी लिमिटेडको कर्जाको लागि क्रमशः रु. ६ अर्ब ८४ करोड २१ लाख र रु.६ अर्ब १४ करोड १७ लाखको संस्थागत जमानत कोषले सकारेको छ ।
१११. **एक्चुरियल मूल्याङ्कन-** कोषमा कर्मचारीलाई सामाजिक सुरक्षण सुविधा लगायत विभिन्न अवकाश सुविधाको व्यवस्था छ । यी सुविधाको कारण सिर्जना हुने दायित्वको प्रचलित लेखामान अन्तर्गत दायित्व मूल्याङ्कन गर्ने प्रविधि (एक्चुरी) बमोजिम यकिन गर्नुपर्नेमा सो अनुसार गरेको छैन । कोषले व्यवस्था गरेको सामाजिक सुरक्षण सुविधा र अवकाश सुविधाको रकम गणना प्रचलित नेपाल लेखामानअनुसार भएको छैन ।
११२. **गैरकोष सम्पत्ति-** कोषले एक खाद्य पदार्थ उत्पादन गर्ने फर्मसँग असुल गर्न बाँकी रु. ५ करोड ५२ लाख साँवा र रु. २ करोड १५ लाख ब्याज २०६७/६८ मा सञ्चालक समितिको निर्णयानुसार अपलेखन गरेको छ । उक्त कर्जा सहवित्तीयकरण प्रक्रियामार्फत प्रवाह भएको र सहवित्तीयकरणमा सहभागी संस्थाको सदस्यहरूको निर्णयबमोजिम कर्जा सुरक्षणको लागि लिएको धितो यस अघि नै पुनर्मूल्याङ्कन भई रु.४ करोड ५८ लाखमा संयुक्तरूपमा गैरकोष सम्पत्तिको रूपमा सकारेको छ । कर्जामा कोषको ५२.०९ प्रतिशत सहभागिताको आधारमा रु.४ करोड ५८ लाखको हुन आउने रु.२ करोड ३९ लाखलाई गैरकोष सम्पत्तिको रूपमा लेखाङ्कन गरेको छैन । यसबाट वित्तीय विवरणमा सोही रकमले फरक परेको छ ।
११३. **बहाल बक्यौता-** काठमाडौं सुन्धारास्थित भवनको भाडा रु.८ करोड ९ लाख ३१ हजार र ब्याज रु.९ करोड ५७ लाख ६५ हजारसमेत रु.१७ करोड ६६ लाख ९६ हजार बक्यौता रहेको देखिन्छ । सम्झौताको शर्तविपरीत बहालवालाले सुन्धारापट्टी बाटोमा थप टहरा बनाई भाडा असुल गरिरहेको छ । बहालवालाको बैङ्क

ग्यारेन्टीबाट बन्धौता असुल गर्न प्रयास गरेकोमा सो सम्बन्धमा बहालवालाले अदालतमा दायर गरेको मुद्दा खारेज भई मध्यस्थकर्ता नियुक्ति भएकोमा असुली कार्यमा कुनै प्रगति भएको छैन ।

नेपाल राष्ट्र बैङ्क

बैङ्कको २०६९/७० को अन्तिम लेखापरीणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

११४. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – बैङ्कको विदेशी मुद्रामा रहेको वित्तीय सम्पत्ति रु.४ खर्ब ७४ अर्ब ४३ करोड ६२ लाख, स्वदेशी मुद्रामा रहेको वित्तीय सम्पत्ति रु.६० अर्ब ५१ करोड ७० लाख र अन्य सम्पत्ति रु.२ अर्ब ५२ करोड २० लाखसमेत रु.५ खर्ब ३७ अर्ब ४७ करोड ५२ लाख रहेको छ । बैङ्कको विदेशी मुद्रामा रहेको वित्तीय दायित्व रु.२० अर्ब १ करोड ५५ लाख, स्वदेशी मुद्रामा रहेको वित्तीय तथा अन्य दायित्व रु. ४ खर्ब १९ अर्ब ६२ करोड १८ लाख र पूँजी तर्फ रु. ९७ अर्ब ८३ करोड ७९ लाख समेत पूँजी तथा दायित्व रु.५ खर्ब ३७ अर्ब ४७ करोड ५२ लाख रहेको छ ।

गत वर्ष रु.३८ अर्ब ४२ करोड १३ लाख खुद बचत भएकोमा यो वर्ष रु.२३ अर्ब ६६ करोड १२ लाख खुद बचत भएको छ । खुद बचतमध्ये विदेशी विनिमय समीकरण कोषमा रु.१५ अर्ब ५६ करोड २९ लाख र लगानी पुनर्मूल्याङ्कन कोषमा रु.८५ करोड ३० लाख तथा सुन चाँदी समीकरण कोषबाट रु.१ अर्ब ६५ करोड ३८ लाख सारेपछि अन्य विस्तृत आम्दानी रु.४८ करोड ८४ लाख घटाई एवं अधिल्ला वर्षको त्रुटि रु.२८ लाख समायोजन गरेपछि वितरणयोग्य बचत रु.८ अर्ब ४० करोड ७९ लाख कायम गरेको छ । वितरणयोग्य बचतबाट बैङ्कको विभिन्न जगेडा तथा अन्य प्रयोजनको कोषमा रकम छुट्याएपछि बाँकी रहेको रु. ५ अर्ब ५० करोड नेपाल सरकारको ढुकुटीमा दाखिला गर्ने गरी बाँडफाँड गरेको छ ।

११५. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

११५.१ केन्द्रीय कार्यालय अन्तर्गतको मुद्रा व्यवस्थापन विभागले मौज्जातमा रहेको सुन तथा चाँदीको भौतिक परीक्षण २०६०।६१ देखि गरेको छैन । प्राप्त विवरणअनुसार सुन लगानीतर्फ ३ हजार ६३३ किलोग्राम ३०० ग्राम ४५९ मिलिग्राम, सुन मौज्जात २ हजार ३३३ किलोग्राम ७८९ ग्राम २५० मिलिग्राम र चाँदी १ लाख २५ हजार ७५६ किलोग्राम रहेको छ । विभागले उपर्युक्त मौज्जातको शुद्धताको मात्रा अनुसार टचनम्बरसहित विवरण राख्नुपर्नेमा कुल मौज्जातको तौल परिमाण र रकममात्रको विवरण राखेको छ ।

११५.२ बैङ्कको आन्तरिक लेखापरीक्षणले जोखिम व्यवस्थापन, आन्तरिक नियन्त्रण र सुशासनको मूल्याङ्कन गर्ने गरी आफ्नो कार्य क्षेत्र तोक्न सकेको देखिदैन । आन्तरिक लेखापरीक्षण म्यानुअल अद्यावधिक छैन ।

११५.३ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको सुपरीवेक्षणमा खटिने कर्मचारीहरूले सुपरिवेक्षण गरिने बैङ्क तथा वित्तीय संस्था र तिनका प्रमुख कर्मचारीहरूसँगको व्यक्तिगत स्वार्थ बाझिने कुनै वित्तीय वा अन्य स्वार्थको घोषणा गर्ने र सोको अनुगमन हुने व्यवस्था छैन ।

११६. **लगानी** – बैङ्कको कूल लगानी रु.४ खर्ब ८५ अर्ब ५१ करोड ५० लाख ७ हजारमध्ये बैदेशिक लगानी तर्फ अमेरिकी सरकारी ट्रेजरी विलमा रु.१४ अर्ब २४ करोड ९१ लाख ९४ हजार, भारत सरकारको ट्रेजरी विलमा रु.१ खर्ब ७ अर्ब ४२ करोड ७५ लाख ८० हजार, रिपो खरिदमा रु.३७ अर्ब १० करोड ७१ लाख २९ हजार, बैङ्कमा आवधिक निक्षेपमा रु. २ खर्ब ५० अर्ब ७४ करोड ३७ लाख ५२ हजार, सुनमा रु.१४ अर्ब २० करोड १७ लाख २६ हजार लगानी गरेको छ । त्यस्तै स्वदेशी लगानीतर्फ सरकारी सुरक्षणमा रु.२९ अर्ब ८५ करोड ६२ लाख ८८ हजार, बैङ्क तथा वित्तीय संस्थामा रु.४५ करोड ८५ लाख ७४ हजार र स्वदेशी बैङ्कको मुद्दती निक्षेपमा रु. १५ अर्ब ५१ करोड ९४ लाख ६५ हजार रहेको छ ।

११७. **ऐनको पालना** – नेपाल राष्ट्र बैङ्क ऐन, २०५८ पालना नभएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

११७.१ ऐनको दफा ७(२) बमोजिम बैङ्कद्वारा विभिन्न वित्तीय तथा अन्य संगठित संस्थाहरूमा ती संस्थाहरूको चुक्ता शेयर पूँजीको १० प्रतिशतभन्दा बढी शेयरमा लगानी गर्न नमिल्ने व्यवस्था रहेकोमा सो सीमा नघाई गरेको

- लगानी २०७० आषाढ मसान्तमा रु.७ करोड २५ लाख ९९ हजार रहेको छ । राष्ट्रिय बीमा संस्थान (जीवन बीमातर्फ), नागरिक लगानी कोष, सुदूर पश्चिमाञ्चल ग्रामीण विकास बैङ्क, नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज लिमिटेड, राष्ट्रिय उत्पादकत्व तथा आर्थिक विकास केन्द्रलगायतमा संस्थाको लगानी ऐनको परिधिभित्र रहेको छैन ।
- ११७.२ ऐनको दफा ४१ बमोजिम विभिन्न जगेडाको बाँडफाँड खुद बचतको आधारमा गर्नुपर्नेमा सो नगरी विनियम बचत, सुनचाँदी बिक्रीबाट भएको बचत तथा लगानी पुनर्मूल्याङ्कन बचतको रकम सम्बन्धित जगेडा कोषमा सारी बाँकी रहेको मध्येबाट रकम बाँडफाँड गरेको छ ।
- ११७.३ ऐनको दफा ५९ बमोजिम चलन चलितमा रहेको सिक्का बापतको रकमलाई मौद्रिक दायित्व कायम गर्नु पर्नेमा सो गरेको छैन ।
- ११७.४ ऐनको दफा ७५ (१) अनुसार बैङ्कले सरकारी स्वामित्वको संस्थालाई कुनै प्रकारको वित्तीय सहयोग गर्न नमिल्नेमा ग्रामीण स्वावलम्बन कोषलाई वीउपूजी स्वरूप रु.२५ करोड ३४ लाख दिएको छ । त्यस्तै दफा ७५ (२) अनुसार सरकारलाई १८० दिन भन्दा बढी समयको लागि रकम उपलब्ध गराउन नमिल्नेमा नेपाल सरकारको तर्फबाट भुक्तानी गरेको रु.८ करोड १५ लाख सो भन्दा लामो समयदेखि प्राप्त गर्न बाँकी देखिएको छ ।
- ११७.५ ऐनको दफा ७५(४) बमोजिम नेपाल राष्ट्र बैङ्कले नेपाल सरकारलाई तथा नेपाल सरकारको तर्फबाट अन्य संस्थालाई निर्व्याजी ऋण दिन नमिल्ने व्यवस्था गरे तापनि अन्तर्राष्ट्रिय मुद्राकोषलाई नेपाल सरकारले उपलब्ध गराउनुपर्ने रकम नेपाल राष्ट्र बैङ्कले भुक्तानी गरे बापत सरकारले बैङ्कलाई रु.१३ अर्ब ३७ करोड ४६ लाखको निर्व्याजी बण्ड जारी गरेको छ ।
११८. **लेखामानको पालना** – अन्तर्राष्ट्रिय लेखामान २७ बमोजिम सहायक कम्पनीहरूको हिसाबलाई समावेश गरी एकीकृत वित्तीय विवरण तयार गर्नुपर्नेमा गरेको छैन । अन्तर्राष्ट्रिय लेखामान २८ बमोजिम एसोसियेटेड कम्पनीहरूको संक्षिप्त वित्तीय जानकारीहरू वित्तीय विवरणमा समावेश गर्नुपर्नेमा सो अनुसारको जानकारी वित्तीय विवरणमा समावेश छैन । अन्तर्राष्ट्रिय लेखामान ३६ अनुसार प्रत्येक प्रतिवेदन अवधिमा सम्पत्तिको मूल्यमा कुनै आँच आएको संकेतको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने र आँच आएकोमा आय विवरणमा व्यय लेखाङ्कन गर्नु पर्नेमा सो गरेको पाइएन । भुक्तानी अवधिसम्म धारण गर्ने लगानीमा वर्गीकरण गरेको रु.२ खर्ब ८२ करोड २ लाखलाई अन्तर्राष्ट्रिय लेखामान ३९ बमोजिम प्रभावकारी ब्याजदर विधि अपनाई परिशोधन लागतमा लेखाङ्कन गरेको छैन । त्यस्तै बिक्रीयोग्य लगानीमा वर्गीकरण गरेको राष्ट्रिय बचतपत्र रु.२ अर्ब ७२ करोडलाई उचित मूल्य (फेयर भ्यालु) मा मापन गर्नु पर्नेमा सो अनुसार गरेको छैन ।
११९. **समर्थन नलिएको** – नेपाल सरकारलाई दिन बाँकी रु.५१ करोड ६० लाख सम्बन्धमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट समर्थन पत्र लिएको छैन । १६ विदेशी बैङ्क र १४ स्थानीय बैङ्कमा रहेको मौज्जात तथा ६ संस्थामा रहेको लगानीको सम्बन्धित पार्टीबाट समर्थन पत्र लिएको छैन ।
१२०. **सरकारी अधिविकर्ष** – बैकले २०६२/६३ देखि २०६८/६९ सम्म सरकारी अधिविकर्षमा पाउनुपर्ने ब्याज रु. १ अर्ब २ करोड ५६ लाख हिसाब मिलान गर्नु पर्दछ ।
१२१. **कर्मचारी कर दायित्व** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८ तथा २७ मा भएको व्यवस्था बमोजिम कर्मचारीलाई प्रचलित ब्याजदरभन्दा कम ब्याज दिइएको सहूलियत कर्जामा फरक दरले हुने रकमलाई कर्मचारीको करयोग्य आयमा राखी कर गणना गर्नुपर्नेमा सो बमोजिम गरेको छैन ।
१२२. **निर्व्याजी खातामा रकम राखेको** – बैङ्कले लगानी योग्य रु.८ अर्ब ५१ करोड विभिन्न १४ विदेशी बैङ्कहरूमा ब्याज प्राप्त नहुने निर्व्याजी खातामा राखेको पाइयो ।
१२३. **कर्मचारीसँग लिनुपर्ने बाँकी** – २०६२ देखि २०६७ सम्म अवकाश भएका १६ कर्मचारीसँग रु. ७६ लाख ५३ हजार असुल गर्न बाँकी देखिन्छ ।

१२४. **विपद व्यवस्थापन** – बैङ्कले प्रयोग गरेको लेखा तथा अन्य सूचना प्रणालीको सुरक्षाका लागि विपद व्यवस्थापन योजना तयार गरेको छैन ।
१२५. **अनुगमन परीक्षण** – वर्षान्तमा रु.४८ करोड ४१ लाख ३० हजारको अन्तरशाखा कारोबारको हिसाब मिलान हुन बाँकी रहेको छ । यस्तो फरक परेको रकम नियमित रूपमा भिडान गरी समायोजन गर्नुपर्ने सम्बन्धमा विगत वर्षहरुदेखि औल्याउदै आएकापनि सुधार भएको छैन । गत वर्षको तुलनामा यस वर्ष मिलान हुन बाँकी शाखा हिसाब रु.३ करोड ९१ लाख १० हजारले बढेको छ । त्यस्तै कर्मचारी तलबको १२ प्रतिशतका दरले नियमावलीको व्यवस्था अनुसार कर्मचारी प्रोत्साहन बापत खर्च लेखनुका अतिरिक्त कर्मचारी खर्चमा लेखाङ्कन गरी कर्मचारी कल्याण सञ्चय कोषमा वर्षेनी रकम सार्ने गरेको छ । यसरी २०६८।६९ मा रु.२६ करोड र २०६७।६८ मा रु.२३ करोड खर्च लेखेकोमा यो वर्ष रु.२८ करोड खर्च लेखेको छ ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क

बैङ्कको आर्थिक वर्ष २०६९।७० को अन्तिम लेखापरीक्षणबाट देखिएको प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१२६. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – बैङ्कको शेयर पूँजी रु.८ अर्ब ५८ करोड ९० लाख, जगेडा तथा अन्य कोष रु.७ अर्ब ३१ करोड ६५ लाख ऋणात्मक, तिर्न बाँकी कर्जा रु.२ अर्ब १६ करोड ७२ लाख, निक्षेप दायित्व रु.९१ अर्ब ९ करोड ३९ लाख, भुक्तानी दिनुपर्ने बिल तथा अन्य दायित्व रु.६ अर्ब ९८ करोड ९९ लाखसमेत पूँजी तथा दायित्व रु.१ खर्ब १ अर्ब ५२ करोड ३५ लाख रहेको छ । सम्पत्ति तर्फ नगद तथा बैङ्क मौज्दात रु.१५ अर्ब ५३ करोड ८८ लाख, लगानी रु.२९ अर्ब ६७ करोड २२ लाख, कर्जा लगानी रु. ४५ अर्ब ५९ करोड ९२ लाख, स्थिर सम्पत्ति रु. ४८ करोड ९१ लाख र अन्य सम्पत्ति रु. १० अर्ब २२ करोड ४२ लाख रहेको छ । गत वर्षसम्म सञ्चित नोक्सानी रु.१२ अर्ब ८३ करोड ८७ लाख ६५ हजार रहेकोमा यो वर्षसम्मको नोक्सान रु.११ अर्ब ५२ करोड ५३ लाख २७ हजार रहेको छ । गत वर्ष बैङ्कले सञ्चालन मुनाफा रु.२ करोड ४९ लाख ३२ हजार गरेकोमा यो वर्ष रु.५५ करोड २१ लाख ७० हजार मुनाफा गरेको छ ।
१२७. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- १२७.१ वर्षौदेखि बाँकी रहेको अन्तर शाखा हिसाब रु.४ अर्ब २४ करोड ३७ लाख १० हजार मिलान हुन नसकी विवरणमा समावेश भएकोले बैङ्कको सम्पत्ति, दायित्व, आय तथा व्ययमा कारोबारको प्रकृति अनुसार पर्ने असर यकिन गर्न सक्ने अवस्था छैन ।
- १२७.२ पुराना पेण्डिङ ड्राफ्ट एवं पे अर्डर, म्यानुयल पद्धतिबाट पुमोरी सफ्टवेयर लागू गर्दा भएको फरक रकम, हिसाब मिलान नभएका र बैङ्क मौज्दातसमेत रु.८९ करोड ३२ लाख ४२ हजारलाई सम्पत्ति तथा दायित्वमा जिम्मेवारीमात्र सार्ने गरेको तर समायोजन गरी अपलेखन गरेको छैन ।
- १२७.३ बैङ्कको आन्तरिक सञ्चार एवं सूचना प्रणाली चुस्त नरहेको र मार्गस्थ हिसाबमा रहेको रकमलाई यथोचित लेखा शीर्षकमा लेखाङ्कन नगर्दा रु. १८ करोड ६२ लाख सम्पत्ति, दायित्व, आय तथा व्ययमा असर पर्ने देखिन्छ ।
१२८. **लगानी तथा कर्जा** – बैङ्कको यो वर्ष ट्रेजरी बिलमा रु.२६ अर्ब १७ करोड ५० लाख २४ हजार, बचतपत्रमा रु.१ अर्ब ९६ करोड २५ लाख, संगठित संस्थाहरुको शेयरमा रु.२९ करोड ६१ लाख ४२ हजार, स्वदेशी बैङ्कहरुमा लगानी रु.२६ करोड १८ लाख १७ हजार तथा कर्जा, सापट र विल्स खरिदमा रु.४९ अर्ब ४ करोड ४९ लाख १२ हजार लगानी गरेको छ । उपर्युक्त लगानीमध्ये शेयर लगानीमा जोखिमबापत रु.१ करोड ५३ लाख ६८ हजार व्यवस्था गरेको तथा कर्जा, सापट र विल्स खरिदमा रु.३ अर्ब ४४ करोड ५७ लाख ६१ हजार कर्जा नोक्सानी व्यवस्था गरेको छ । बैङ्कको निष्क्रिय कर्जा रु.२ अर्ब ६१ करोड १ लाख ८८ हजार अर्थात ५.३२ प्रतिशत रहेको छ । लगानी तथा कर्जा सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- १२८.१ मुख्य शाखा कार्यालयमा २३ वर्षभन्दा बढी अवधिदेखि जिम्मेवारी सार्दै ल्याएको रु.४ करोड ३४ लाख असुल हुन नसकेकोले अपलेखन गर्नुपर्नेमा शतप्रतिशत नोक्सानी व्यवस्था गर्दै आएको छ ।
- १२८.२ नेपाल इन्भेष्टमेण्ट बैङ्क लिमिटेड तथा नेपाल आवाश विकास वित्त कम्पनी लिमिटेडमा रहेको रु.२२ करोड १६ लाख ९६ हजार बराबरको शेयर लगानी बिक्री गरेको छैन ।
१२९. **लेखामानको पालना** – वित्तीय विवरणको तयारी र प्रस्तुति गर्दा नेपाल लेखामान १ (वित्तीय विवरणको प्रस्तुतीकरण), नेपाल लेखामान २ (लेखा नीति, लेखा अनुमानमा परिवर्तन तथा लेखाङ्कन गल्ती), लेखामान ६ (प्रोपर्टि प्लान्ट एण्ड इक्विपमेन्ट), लेखामान ७ (आय), लेखामान ११ (विनिमय दरको परिवर्तनले पार्ने असर) को पूर्ण पालना गरिएको छैन ।
१३०. **पूँजी कोष** – नेपाल राष्ट्र बैङ्कद्वारा जारी पूँजीकोष पर्याप्तता सम्बन्धी निर्देशन १.१ अनुरूप “क” वर्गको इजाजतप्राप्त संस्थाले न्यूनतम प्राथमिक पूँजीकोष ६ प्रतिशत राख्नुपर्नेमा रु.९० करोड ५० लाख ८० हजार अर्थात १.५१ प्रतिशत राखेको छ ।
१३१. **निक्षेप खाता** – निक्षेप खाताहरूबाट मौज्दातभन्दा बढी फिकेको रु.५ करोड ६६ लाख ६७ हजार असुल नभएमा सोको असर नाफामा पर्न गई नाफा घट्ने देखिन्छ ।
१३२. **निक्षेप** – अप्रमाणित निक्षेप रु.३४ करोड १२ लाख सम्बन्धित निक्षेप खातामा जम्मा गर्न ढिलाई भएबाट बैङ्कको साखमा प्रतिकुल असर पर्ने र ब्याजको हिसाब नहुँदा कम लेखाङ्कन हुन गएको छ ।
१३३. **सम्पत्ति र दायित्व लेखाङ्कन** – मार्जिन डिपोजिट बापत प्राप्त रु.५९ लाख ७० हजार दायित्व शीर्षकमा लेखाङ्कन गर्नुपर्नेमा सम्पत्ति तर्फको पार्किङ्ग खातामा घटाएर प्रस्तुत गरेको हुनाले सो रकम बराबरले सम्पत्ति र दायित्व कम चित्रण भएको छ ।

नागरिक लगानी कोष

कोषको २०६८/६९ को अन्तिम लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१३४. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – कोषको लेखापरीक्षण भएको वर्ष २०६८/६९ को शेयर पूँजी रु.२१ करोड ६० लाख, जगेडा कोष रु.२१ अर्ब ७४ करोड ५६ लाख ९८ हजार, स्थिर सम्पत्ति रु.७८ करोड ६७ लाख ९९ हजार, लगानी रु.१६ अर्ब ४ करोड १५ लाख ७० हजार र खुद चालु सम्पत्ति रु.५ अर्ब १३ करोड ३३ लाख २९ हजार रहेको छ । कोषको नेटवर्थ रु.२१ अर्ब ९६ करोड १६ लाख ९८ हजार रहेको छ ।
- गत वर्ष नागरिक लगानी कोषतर्फ रु.१० करोड ८ लाख ८० हजार नाफा र कर्मचारी बचत बृद्धि अवकाश कोषतर्फ रु.२२ करोड ७० लाख ८५ हजार कार्य सञ्चालन नाफा गरेकोमा यो वर्ष क्रमश रु.१२ करोड ३८ लाख १९ हजार र रु.२७ करोड ९८ हजार नाफा गरेको छ ।
१३५. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – यस सम्बन्धी देखिएका व्यहोरा देहाय बमोजिम छन्:
- १३५.१ लेजर हिसाबमा केन्द्रको रु.११ करोड ७८ लाख र उपदान कोष योजनातर्फको रु.१ करोड ९६ लाख फरक भएकोमा हिसाब मिलान गरेको छैन ।
- १३५.२ कर्मचारी बचत बृद्धि अवकाश कोष कार्यक्रमतर्फको बैङ्क खातामध्ये स्टेटमेन्ट प्राप्त भएका १२९ बैङ्क खाता र स्टेटमेन्ट प्राप्त नभएका ४९ बैङ्क खाता रहेको छ । स्टेटमेन्ट प्राप्त भएका बैङ्क खाताको फरक रु.१ अर्ब ५ करोड ३४ लाख भिडान भएको छैन । स्टेटमेन्ट प्राप्त नभएका बैङ्क खाताको खुद मौज्दात रु.८ करोड ८५ लाख रहेको देखिन्छ । फरक परेका हिसाब यकिन गरी समायोजन गर्नुपर्दछ ।
- १३५.३ केन्द्रीय हिसाबतर्फ कोषले टूलिवस सेवाको ६ रोपनी जग्गा खरिद गरी आफ्नो स्वामित्वमा लिए पनि कोषले भोगचलन गरेको देखिदैन । सो जग्गाको मालपोत दस्तुर बापतको रकम भुक्तानी तथा खर्च लेखाङ्कन गरेको

देखिदैन । त्यस्तै कर्मचारी बचतवृद्धि अवकाश कोषको २०६७।६८ देखि २०६८।६९ सम्मको घर जग्गा कर रु. २ करोड १२ लाख कर दायित्व बापतको खर्च रकमको व्यवस्था गरेको छैन ।

१३५.४ कर्मचारी बचत वृद्धि अवकाश कोष कार्यक्रमको उपलब्ध वित्तीय विवरणअनुसार रु.३ अर्ब ६५ करोड ९९ लाख र व्यक्तिगत लेजर विवरण (पी.सी.एस. सफ्टवेयर) अनुसार रु.३ अर्ब ६७ करोड ७ लाखसमेत रु.१ करोड ८ लाख फरक परेकोमा हिसाब मिलान गरेको पाइएन । उक्त कोषको कम्प्युटर सफ्टवेयरको ऋण सारांश विवरणमा साँवा रु.३ अर्ब ४३ करोड ७० लाख देखाएको र ब्याज पूँजीकृत रिपोर्टमा साँवा रु.३ अर्ब ४१ करोड ४५ लाख देखिएकोले रु.२ करोड २५ लाख फरक परेको छ । कोष हिसाबमा वित्तीय विवरण र कम्प्युटर सफ्टवेयरबाट देखाएको विवरणमा रु.२६ करोड ३२ लाख फरक परेकोमा हिसाब मिलान गरेको पाइएन ।

१३६. **लगानी** – समस्याग्रस्त रुपमा देखिएका विकास बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरुमा रु.१ अर्ब ३ करोड ५० लाख लगानी रहेको छ । प्रत्येक वर्ष २० प्रतिशतका दरले लगानी जोखिम व्यवस्था गरेको छ । समस्याग्रस्त विकास बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरुबाट प्राप्त हुनुपर्ने ब्याज रकमलाई मुलतवी हिसाबमा सारेको छ । लगानीमध्ये कतिपय मुद्धति लगानीको भुक्तानी अवधि समाप्त भई नवीकरणसमेत हुन नसकेको अवस्थामा मुद्धति निक्षेपलाई अन्य चालू सम्पत्तिमा समावेश नगरी लगानी हिसाब मै प्रस्तुत गरेको छ । शेयर लगानी तर्फ कार्यक्रम अनुसारको शेयर लगानी हिसाब राखेको छैन ।

● **बेरूजू स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतको निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजूको स्थिति देहायअनुसार छः

- सरकारी कार्यालयतर्फ १३२ निकायमा रु.४ अर्ब २८ करोड २२ लाख २४ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१ अर्ब १० करोड ५५ लाख १२ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.३ अर्ब १७ करोड ६७ लाख १२ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.२६ करोड २९ लाख ६५ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
- संगठित संस्था, अन्य संस्था समिति ६ तर्फ रु.४३ करोड ४९ लाख ३५ हजार बेरूजू बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

उद्योग मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत ९८ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.१ अर्ब ४२ करोड ४३ लाख ७७ हजार, राजस्वतर्फ रु.६२ करोड ३९ लाख १२ हजार, धरौटीतर्फ रु.१३ करोड ६१ लाख ३७ हजारसमेत रु.२ अर्ब १८ करोड ४४ लाख २६ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

मन्त्रालयमातहतका संगठित संस्था ३ र अन्य संस्था ९ को रु.१७ अर्ब ७३ करोड ८७ लाख २२ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । उक्त रकममा बक्यौता लेखापरीक्षण भएको रु.९ अर्ब ९० करोड २२ लाख ५ हजार समावेश छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेखनीय व्यहोरा निम्नानुसार छन् :

१. **अनुगमन** – विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:

१.१ खानी तथा भूगर्भ विभागले खनिज पदार्थको उत्खनन् गरेको आधारमा रोयल्टी असुल गर्नुपर्नेमा अनुगमन नगरी यो वर्ष पनि ८९ उद्योगले पेश गरेको विवरणको आधारमा रोयल्टी असुल गरेको छ ।

१.२ जिम्मेवार व्यक्तिले आर्थिक वर्षको अन्तमा पेशकीको विवरण विभाग वा मन्त्रालयमा पेश गर्नुपर्ने र विभाग वा मन्त्रालयले सोको लगत राख्नुपर्नेमा नराखेको व्यहोरा उल्लेख भएकोमा सुधार देखिएन ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२. **कर्मचारी व्यवस्था** – निजामति सेवा नियमावली, २०५० को नियम ४(३) अनुसार आयोजनाको अस्थायी दरबन्दीमा निजामति कर्मचारीलाई काजमा खटाई काम गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । औद्योगिक ऊर्जा व्यवस्थापन आयोजना स्थापना गरी मन्त्रालयकै एक शाखाको रूपमा मन्त्रालयबाटै प्रत्येक वर्ष बजेट खर्च गरी सञ्चालन गर्दै आएको छ । यो वर्ष करारमा ८ कर्मचारी राखी ऊर्जा बचत तालिम, ऊर्जाको लेखापरीक्षण, सोको सामग्री तयारी, प्रकाशन र प्रचारसम्बन्धी कार्य गराई तलबमा रु.१६ लाख ६३ हजार खर्च गरेको छ ।

३. **अनुगमन तथा मूल्याङ्कन** – मन्त्रालयले अनुगमन मूल्याङ्कनमा रु.१२ लाख ९१ हजार खर्च गरेको छ । अधिकांश खर्चको प्रतिवेदन पेश गरेको छैन । त्यसैगरी घरेलु तथा साना उद्योग विकास समिति, प्रधान कार्यालयले कार्य तालिका, फाराम र सूचकाङ्क एवं प्रतिवेदनबेगर अनुगमनमा रु.४६ लाख ११ हजार खर्च गरेको छ ।

४. **उद्योग विभाग** – निर्यात बढाई व्यापार घाटा कम गर्ने उद्देश्यले निर्यातमा नगद प्रोत्सानसम्बन्धी कार्यविधि, २०७० अनुसार सो कार्यविधिमा उल्लिखित वस्तु तेस्रो मुलुक निर्यात गर्ने उद्योगहरूलाई वाणिज्य बैङ्कमा निर्यातबाट जम्मा भएको विदेशी मुद्राको १ देखि २ प्रतिशत नगद प्रोत्साहन स्वरूप रु.२४ करोड ८१ लाख ९२ हजार राष्ट्र बैङ्कमार्फत अनुदान दिएको छ । उक्त निर्देशिकाअनुसार अनुदान प्राप्त गर्ने उद्योगहरूको निर्यात वृद्धि भएको हुनुपर्ने र ती उद्योगले तेस्रो मुलुकमा कार्यविधिअनुसार तोकिएका वस्तु निर्यात गरेको हुनुपर्नेमा त्यसको विश्लेषणबेगर अनुदान निकासी दिएको पाइयो । कार्यविधिका शर्त पूरा भए नभएको पहिचान गर्न विवरण तथा सूचनाहरू लिई ती शर्तहरू पूरा भएको उद्योगलाई मात्र अनुदान दिने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

५. **खानी तथा भूगर्भ विभाग** – खानी तथा खनिज पदार्थ नियमावली, २०५६ को नियम १८(१) मा खनिज पदार्थको उत्खनन गर्ने अनुमति प्राप्त व्यक्तिले अनुमति प्राप्त गरेको मितिले ६ महिनाभित्र उत्खनन् कार्यको सञ्चालन गर्नुपर्ने उल्लेख छ । चूनढुङ्गा, मार्वल, सिसा, कोइला आदि वस्तुहरू उत्खनन् गर्न २०३६।३७ देखि

२०६७।६८ सम्म अनुमति लिएका ३८ कम्पनीले हालसम्म पूर्वाधार तयार नगर्नुका साथै उत्खनन् कार्य पनि सुरु नगरेकोले अनुमति रद्द गर्नुपर्दछ ।

६. **नेपाल गुणस्तर तथा नापतौल विभाग** – संयुक्त बजार अनुगमन निर्देशिका, २०६९ को दफा ९(१) अनुसार विभागले एल.पी. ग्यास र पेट्रोलियम पदार्थको मिसावट तथा गुणस्तरको अनुगमन गर्नुपर्नेमा हालसम्म एल.पी.ग्यासको गुणस्तर परीक्षण गरेको छैन । पेट्रोलियम पदार्थको गुणस्तर परीक्षण गर्न युरो-३ स्तरको उपकरण चाहिनेमा हाल विभागसँग युरो-१ स्तरको उपकरणमात्र भएकोले शूक्ष्म ढङ्गले गुणस्तर परीक्षण गर्न सकेको पाइएन । उक्त निर्देशिका र नेपाल गुणस्तर (प्रमाण-चिन्ह) ऐन, २०३७ को दफा ७ख.अनुसार पेट्रोलियम पदार्थ वितरण गर्नु अघि नमूना लिई परीक्षण गर्नुपर्नेमा सो कार्य गरेको छैन ।

पेट्रोलियम अन्वेषण परियोजना

७. **पेट्रोलियम अन्वेषण** – नेपाल पेट्रोलियम नियमावली, २०४१ को नियम १४ अनुसार बोलपत्रको माध्यमबाट नेपालको तराई क्षेत्रका १० खण्डमा पेट्रोलियम पदार्थको अन्वेषण गर्न २०५५, २०६१ र २०६९ मा ५ ठेक्का भएकोमा सो सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- ७.१ खण्ड १ देखि ७ सम्मका ९ देखि १५ वर्ष पुराना तीन ठेक्काको काम सम्भौताअनुसार ४ वर्षभित्र सम्पन्न गर्नुपर्नेमा हालसम्म सम्पन्न भएको छैन । ती ठेक्काको सम्भौताको दफा १२, १३ र १४ अनुसार बैङ्क जमानी अमेरिकी डलर ५ लाख २५ हजारको म्याद समाप्त भइसके तापनि थप नगरेको, बैङ्क जमानीको म्याद समाप्तीसँगै कार्य तालिका र बजेट पेश नगरेको र परियोजनामा बुझाउनुपर्ने विस्तृत प्रतिवेदन नबुझाएको स्थिति छ । व्यवसायीले काबु बाहिरको परिस्थितिको कारण देखाई ढिलाईबापत दाबी गरेकोमा सम्भौताको दफा ७२ अनुसार परियोजनाले व्यवसायीहरूलाई सूचना पठाउने र दुवै पक्ष बसेर सहमति खोज्ने कार्य भएको छैन । त्यसैगरी सम्भौताको दफा ७१ अनुसार काबु बाहिरको परिस्थिति प्रमाणित हुने अवस्था र त्यसमा परियोजनाको सहमति पनि लिएको नदेखिदा ती कम्पनीहरूलाई समयमै कारबाही गर्नुपर्नेमा काम छोडेपछि २०७० मंसिरमा मात्र बाँकी काम र वित्तीय उत्तरदायित्व पूरा गर्न आदेश दिए तापनि सम्भौताअनुसार कारबाही गरेको देखिएन ।

- पेट्रोलियम पदार्थको अन्वेषण कार्य गर्न ९ र १५ वर्ष अघि सम्भौता गरिएका तीन ठेक्का सम्पन्न भएका छैनन् ।
- साथै ती ठेक्का व्यवसायीबाट रु.१३ करोड १९ लाख ७५ हजार भु-बहाल कर असुल गर्न बाँकी देखिएको छ ।
- निर्यात वृद्धि भए नभएको यकिन नगरी उद्योगहरूलाई रु.२४ करोड ८१ लाख ९२ हजार अनुदान दिएको छ ।

- ७.२ खण्ड ८, ९ र १० का दुई ठेक्काको सम्भौता २०६९ असारमा भएको देखिन्छ । व्यवसायीले सम्भौताको दफा १२, १३ र १४ अनुसार १८ महिनासम्म कार्य तालिका र बजेट पेश गर्ने, बैङ्क जमानी राख्ने र कार्यालय स्थापना गर्ने जस्ता सुरुमै गर्नुपर्ने कामसमेत गरेको देखिएन । त्यस्ता व्यवसायीहरूलाई सम्भौताअनुसार कारबाही गरेको पाइएन । पेट्रोलियम परामर्श समितिको निर्णयअनुसार व्यवसायीहरूले ३० दिनभित्र सम्पूर्ण दायित्व पूरा गर्न पत्राचार गरिएकोमा जवाफ प्राप्त नभएकोले कूटनैतिक नियोगमार्फत पत्राचार गर्ने प्रक्रियासमेत आरम्भ भइसकेको तथा मध्यस्थतामार्फत दायित्व पूरा गराउन थप कारबाही भइरहेको जवाफ प्राप्त भएको छ ।

८. **भूवहाल कर** – पेट्रोलियम नियमावली, २०४१ को नियम ३६ अनुसार व्यवसायीहरूले तोकिएअनुसार भूवहाल कर बुझाउने व्यवस्था भएकोमा पेट्रोलियम अन्वेषण परियोजनाले पेट्रोलियम पदार्थको अन्वेषण गर्न सम्भौता गरेका व्यवसायीहरूबाट असुल गर्नुपर्ने, असुल गरेको र बाँकी भूवहाल करको अभिलेख नराखेको व्यहोरा गतवर्ष औल्याइएकोमा यो वर्ष पनि सुधार गरेको छैन । कार्यालयले कम्पनीहरूलाई लेखेका पत्र र सम्भौता अनुसार चार कम्पनीबाट असुल गर्न बाँकी रहेको रु.१३ करोड १९ लाख ७५ हजार भूवहालकर असुल गर्नुपर्दछ । साथै उक्त कर समयमै असुल गर्न कारबाही नगर्ने परियोजना प्रमुखहरूलाईसमेत जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

९. म्याद थप - विशेष आर्थिक क्षेत्र विकास समितिले भवन निर्माणको सम्झौताको दफा २७ अनुसार भेरियसन र अभिलेख राखिएका क्षतिपूर्तिजन्य घटनाको कारणबाट मात्र म्याद थप गर्न सक्ने र सोको लागि व्यवसायीहरूले म्याद समाप्त हुनुभन्दा एक हप्ता अघि निवेदन दिनुपर्ने व्यवस्था छ। सेज भवन निर्माण गर्न २०६६।१।४ मा सम्झौता भएको रु.७ करोड ९ लाख २१ हजार र २०६५।१।२।३० मा सम्झौता भएको रु.५ करोड ७२ लाख ५१ हजारसमेत दुई ठेक्काको म्याद ६ पटकमा क्रमशः ४२ र ४१ महिना थप गरेको छ भने २०७० साउनपछि म्याद थप गरेको छैन। म्याद थप गर्दा क्षतिपूर्तिजन्य घटनाको अभिलेख नराखेको र समयमा म्याद थपको निवेदन नदिएको अवस्थामा पटक पटक म्याद थप गरेको पाइयो। करिब ९ प्रतिशत भेरियसन थप भएकोमा ४०० प्रतिशतभन्दा बढी समय म्याद थपको औचित्य पुष्टि हुन सकेको छैन। निर्माण व्यवसायीको ढिलाईको कारणले म्याद थप भएकोले सम्झौताको दफा ४८ अनुसार रु.१ करोड ३६ लाख २७ हजार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लगाउनुपर्नेमा लगाएको छैन।

संगठित संस्था, अन्य संस्थातर्फ

उदयपुर सिमेन्ट उद्योग लिमिटेड

उद्योगको २०६८।६।९ र २०६९।७।० को लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ। उद्योगको २०६९।७।० को प्रारम्भिक लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन् :

१०. वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा - यस वर्ष शेयर पूँजी रु. ३ अर्ब ६४ करोड ८० लाख ५१ हजार, जगेडा कोष ऋणात्मक रु.३ अर्ब ७ करोड ९६ लाख ७१ हजार, दीर्घकालीन दायित्व रु. १ अर्ब ७२ करोड ५० लाख, स्थिर सम्पत्ति रु.२ अर्ब ६५ करोड ८१ लाख १८ हजार, लगानी रु १ करोड १० लाख ९५ हजार र खुद चालु सम्पत्ति ऋणात्मक रु. ३७ करोड ५८ लाख ३३ हजार रहेको छ। उद्योगको नेटवर्थ रु. ५६ करोड ८३ लाख ८० हजार रहेको छ।

गत वर्षको अपरिष्कृत नाफा नोक्सान हिसाबले रु.२ अर्ब ७३ करोड ८१ लाख ५९ हजार सञ्चित नोक्सानी देखाएकोमा यो वर्षको अपरिष्कृत नाफा नोक्सान हिसाबमा रु. ३ अर्ब ७ करोड ९६ लाख ७१ हजार सञ्चित नोक्सानी देखाएको छ।

११. आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था - यससम्बन्धी देखिएका व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

- ११.१ महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले उद्योगसँग लिन बाँकी ऋण देखाएको र उद्योगको लेखाअनुसार तिर्न बाँकी देखिएको हिसाबमा रु.४८ करोड ५० लाख फरक परेको छ। नेपाल सरकारलाई तिर्नुपर्ने ब्याज रु.१ अर्ब ५ करोड ७१ लाख ७० हजारसमेत महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको अभिलेखसँग भिडेको छैन। फरक हिसाब भएको व्यहोरा विगतदेखिको प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिए तापनि स्थिति यथावत छ। नेपाल सरकारको २०५७।५।१५ को निर्णयानुसार कायम भएको ऋण रु.२ अर्ब ५५ करोड ६२ लाखको ५ प्रतिशत ब्याजसहित वार्षिकरूपमा १२ वर्षभित्र भुक्तानी गर्नुपर्ने उल्लेख छ। शुरुमा २०५२ आषाढमा ऋण लिएको आधारमा सो वर्षबाट १२ वर्ष गणना गर्दा २०६४ आषाढ मसान्तसम्ममा सबै ऋण चुक्ता गरी सक्नुपर्नेमा चुक्ता नगरी यो वर्षसम्म रु.१ अर्ब ७२ करोड ५० लाख बाँकी राखेको छ।

- ११.२ एक जुटमिलबाट लिनुपर्ने रु. ४५ लाख १३ हजार ब्याजसहित असुल गर्नुपर्ने सम्बन्धमा विगत वर्षको प्रतिवेदनबाट समेत ध्यानाकर्षण गराइएकोमा सुधार भएको छैन।

- ११.३ उद्योगको स्थिर सम्पत्ति रु.५ अर्ब ६३ करोड ७९ लाख ६६ हजार र जिन्सी मौज्जात रु. ८९ करोड ५३ लाख २४ हजार रहेकोमा भौतिक परीक्षण नगरेकोले सम्पत्तिको यथार्थ स्थिति यकिन गर्न सकिएन। मन्त्रपरिषद्को २०५७।५।१५ को निर्णयानुसार निर्माणाधीन सम्पत्ति रु.३ अर्ब २० करोड ४३ लाखलाई सम्पत्तिमा दर्शाई पूँजीकरण गर्नुपर्नेमा गरेको छैन। यो व्यहोरा विगतदेखि उल्लेख गरेकोमा यो वर्ष पनि लेखा अद्यावधिक गरेको छैन।

- ११.४ यस वर्षसम्म पेशकी रु.२१ करोड २६ लाख ३० हजार रहेको छ । उक्त लिन बाँकी रकमको व्यक्तिगत विवरण तयार नगरेकोले सोको यकिन गर्ने आधार देखिएन । उद्योगले समयमा पेशकी फछ्यौट नगर्ने कर्मचारीसँग आर्थिक प्रशासन विनियमावलीबमोजिम ब्याज असुल गरेको छैन । सेवाबाट अलग भैसकेका व्यक्तिसँग पनि पेशकी बाँकी राखेको छ ।
- ११.५ प्रतितपत्र पेशकी रु.३ करोड ३ हजार विगत लामो समयदेखि मिलान भएको छैन । प्रतितपत्रको विवरण पनि तयार गरेको देखिएन ।
१२. **ऐनको पालना** – कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा ७६ अनुसार गर्नुपर्ने वार्षिक साधारण सभा उद्योगले आफ्नो स्थापनाकाल देखिनै गरेको देखिएन । ऐनको दफा १६४ (१) अनुसार लेखापरीक्षण समिति पनि गठन गरेको छैन ।

हेटौडा सिमेन्ट उद्योग लिमिटेड

उद्योगको २०६८/६९ को अन्तिम लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१३. **वित्तीय स्थिति र सञ्चालन नतिजा** – उद्योगको यस वर्षको पूँजी कोष रु.९० करोड ६ लाख ८५ हजार, जगेडा कोष रु.६३ करोड ९५ लाख ५० हजार ऋणात्मक, स्थिर सम्पत्ति रु.२२ करोड ५४ लाख २३ हजार, लगानी रु.५४ करोड १३ लाख १ हजार, खुद चालू सम्पत्ति रु.५० करोड ५५ लाख ८९ हजार ऋणात्मक रहेको छ । उद्योगको नेटवर्थ रु.२६ करोड ११ लाख ३५ हजार ऋणात्मक रहेको छ । गत वर्षसम्मको सञ्चित नाफा रु.३ करोड ८८ लाख ९८ हजार भएकोमा यो वर्ष रु. ११ करोड ९ लाख ८३ हजार नोक्सानी भई सञ्चित नोक्सानी रु.७ करोड २० लाख ८५ हजार पुगेको छ ।
१४. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – उद्योगले सवारी साधन सञ्चालनको पूर्ण विवरण खुल्ने लगबुक नराखेको, स्थिर सम्पत्तिको भौतिक परीक्षण नगरेको, लेखापरीक्षण समिति गठन नगरेको, कम्पनी ऐनले तोकेको भन्दा ४ वर्ष अवधि नाघिसक्दा पनि साधारण सभा गर्न नसकेको, सार्वजनिक खरिद ऐनबमोजिम खरिद योजना नबनाई खरिद गरेको, नेट वर्थ ऋणात्मक हुँदासमेत कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा ६० अनुसार विशेष साधारण सभा नबोलाएको, लिनुदिनु पर्ने हिसाबको वर्गीकरण नगरेको एवं दिनुपर्ने हिसाबको समर्थन पत्र नलिएको जस्ता कारणले उद्योगको आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था कमजोर रहेको छ ।
१५. **लेखामानको पालना** – उद्योगले नेपाल लेखामान ६ अनुसार सम्पत्ति प्लाण्ट तथा उपकरणको ह्रासकट्टी नगरेको, लेखामान ९ अनुसार स्थगन कर गणना नगरेको र लेखामान १४ अनुसार कर्मचारीलाई भुक्तानी गर्नुपर्ने विदाको हिसाब प्रोदभावी आधारमा नगरी नगदको आधारमा गरेको देखियो ।
१६. **उपदान व्यवस्था** – उद्योगले कर्मचारी विनियमावलीअनुसार उपदानको लागि रु. ५१ करोड ७९ लाख ८० हजार व्यवस्था गरेको पाइयो । सोमध्ये २०६८/६९ को अन्त्यसम्ममा रु ३८ करोड ७१ लाख ८८ हजार मात्र नागरिक लगानी कोषमा जम्मा गरेकोले बाँकी रु. १३ करोड ७ लाख ९२ हजार समेत कोषमा दाखिला गर्नुपर्दछ ।
१७. **अनुदान सहयोग** – कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा १०५ बमोजिम एक आर्थिक वर्षमा पचास हजार रुपैया वा कम्पनीको विगत तीन आर्थिक वर्षको सरदर खूद मुनाफाको एक प्रतिशतले हुन आउने रकममध्ये जुन कम हुन्छ सो भन्दा बढी चन्दा, अनुदान वा दान दिन साधारण सभाबाट विशेष प्रस्ताव पारित गर्नुपर्ने प्रावधान विपरीत २०६८/६९ मा उद्योगले अनुदान तथा सहयोग बापत सीमाभन्दा बढी रु. ३२ लाख ७४ हजार भुक्तानी गरेको देखियो । सो रकम साधारण सभाबाट अनुमोदन गराउनु पर्ने देखिन्छ ।
- **बेरुजू** - मन्त्रालय र मातहत ६६ निकायको लेखापरीक्षणबाट रु.१८ करोड ९३ लाख ८९ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि १० निकायले रु.५ लाख २० हजार फछ्यौट गरेकोले रु.१८ करोड ८८ लाख ६९ हजार फछ्यौट गर्न बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.७ लाख ९६ हजार पेशकी बेरुजू रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।

ऊर्जा मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत ७ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.६३ करोड ५० लाख, राजस्वतर्फ रु.१ अर्ब ५६ करोड ५५ लाख ४१ हजार र धरौटीतर्फ रु.८७ करोड ३९ लाख ३१ हजारसमेत रु.३ अर्ब ७ करोड ४४ लाख ७२ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

मन्त्रालयमातहतका संगठित संस्था ३ को रु.१ खर्ब ७३ अर्ब ४६ करोड १३ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतको वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यससम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
 - १.१ गत वर्ष ६६ जिल्ला विकास समितिलाई रु.३९ करोड विद्युत उत्पादन हुने क्षेत्रमा उपभोग गर्न सःशर्त अनुदान निकासी दिएकोमा यो वर्ष पनि ती समितिलाई रु.३१ करोड ९४ लाख ६५ हजार निकासी दिएको छ । निकासी रकममध्ये २५ जिल्ला विकास समितिबाटमात्र आर्थिक विवरण प्राप्त भएको उल्लेख गरिएको छ । निकासी रकम विद्युत क्षेत्रको विकास, उत्पादन, वितरण र विस्तारमा खर्च गरे नगरेको सम्बन्धमा अनुगमन नगरेको एवं कार्यक्रमको प्रगति तथा उपलब्धि विवरण लिएको पाइएन ।
 - १.२ नेपाल र भारतबीच २०६१।३।७ मा भएको सम्झौताअनुसार सप्तकोशी उच्च बाँध बहुउद्देश्यीय आयोजना तथा सुनकोशी स्टोरेजकम डाइभर्सन आयोजनाको अध्ययन, अनुसन्धान, विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार गर्न भारत सरकारबाट खर्च गरेको रकमको लेखापरीक्षण भारत सरकारले गराई प्रतिवेदन नेपाल सरकारलाई उपलब्ध गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष पनि भारत सरकारको स्रोत स्रोत भुक्तानीतर्फ खर्च भएको रु.९ करोड २० लाख ९७ हजारको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन प्राप्त गरेको देखिएन ।
 - १.३ विद्युत विकासको निमित्त आवश्यक स्रोत जुटाउन निजी क्षेत्रको लगानी प्रवर्द्धन तथा कोष परिचालन गर्न विद्युत विकास कोष समिति (गठन) आदेश, २०६० अनुसार विद्युत विकास कोषको स्थापना भएको छ । नेपाल सरकार र विश्व बैङ्कबीच २०६०।३।२५ मा भएको सम्झौताअनुसार २०६६ सम्मको लागि सञ्चालन भएको कोषमा अमेरिकी डलर ३ करोड ८६ लाख ८७ हजार रहेको र विश्व बैङ्कको ऋण सहयोग अमेरिकी डलर ३ करोड ८२ लाख ११ हजार रहने उल्लेख भएकोमा यो वर्ष रु.७० लाख विनियोजन भएकोमा निकासी खर्च भएको छैन ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२. **कार्यक्रम कार्यान्वयन** – नेपाल सरकार कार्य विभाजन नियमावली, २०६९ मा मन्त्रालयको प्रमुख कार्य ऊर्जा नीति तयार गरी कार्यान्वयन गर्नु भए तापनि ऊर्जा नीति तयार गरेको छैन । आर्थिक वर्ष २०६९।७० को बजेट बक्तव्यमा जल विद्युत उत्पादनमा निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहित गर्ने नीतिलाई निरन्तरता दिँदै सरकारले खुला प्रतिस्पर्धाबाट निजी क्षेत्रलाई निर्माण गर्न दिएका ६ विद्युत आयोजना निर्माण सम्पन्न गर्ने कोशी, कालीगण्डकी, सोलु कोरिडोरलगायतका प्रसारण लाइनका आयोजना निर्माण कार्यमा प्राथमिकता दिने तथा सरकारी स्तरमा निर्माणाधीन माथिल्लो तामाकोशी जलविद्युत आयोजनालाई कार्यान्वयनमा लैजाने उल्लेख भएकोमा प्रगति विवरण प्राप्त भएन । त्यस्तै वुढीगण्डकी र नलसिङ्गाढ जलविद्युत आयोजनालाई कार्यान्वयनमा लैजाने उल्लेख भएकोमा निर्माण कार्य सुरु हुन सकेको छैन । ऊर्जा संकट निवारणको लागि एक मेगावाटसम्मको लघु जलविद्युत आयोजना सञ्चालन गर्न सहकारीलाई प्रोत्साहन गर्न कार्यान्वयन मोडालिटी तयार गर्ने उल्लेख भएकोमा उक्त कार्य हुन सकेको छैन ।

३. लोडसेडिङ न्यूनीकरण कार्ययोजना २०६८ – मन्त्रपरिषद्को २०६८।१०।१७ को निर्णयले स्वीकृति गरेको लोडसेडिङ न्यूनीकरण कार्ययोजना, २०६८ ले लोडसेडिङ दैनिक २१ घण्टा पुग्ने उल्लेख गरी लोडसेडिङ घटाउन जिम्मेवार निकायसमेत तोकिएको प्रदान गरेको देखिन्छ ।

मूल कार्यक्रमअनुसार लोडसेडिङ घटाउन निर्माणाधीन आयोजना समयमै सम्पन्न गर्ने, प्रसारण लाइन निर्माण, विद्युत महसुल समायोजन, विद्युत आयात वृद्धि, चुहावट नियन्त्रण गर्नेलगायतका दश बुँदामा समेटिएको कार्यक्रमको समग्र कार्यान्वयनको प्रगति विवरण प्राप्त भएन । प्राप्त भएसम्मको विवरण अनुसार कार्ययोजना कार्यान्वयन सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

- ३.१ कार्ययोजनामा लोडसेडिङको अवधि २१ घण्टा पुग्ने र कार्ययोजना कार्यान्वयनपछि लोडसेडिङमा क्रमिक रूपमा कमी आउने उल्लेख गरे तापनि कमी हुने परिमाण र अवधि खुल्दैन । नेपाल विद्युत प्राधिकरणद्वारा सञ्चालित चमेलिया, कुलेखानी, माथिल्लो त्रिशूली ३ ए, राहुघाट जलविद्युत आयोजनाहरु समयमै सम्पन्न गर्ने उल्लेख भएकोमा कार्ययोजनाअनुसार कार्य प्रगति प्राप्त हुन सकेन ।

उक्त कार्ययोजनामा निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित आर्थिक संकटमा रहेका निर्माणाधीन जलविद्युत आयोजनाहरुको निर्माण सम्पन्न गर्ने र खरिद सम्भौता भएका २०७१ चैत्रसम्ममा व्यापारिक उत्पादन गर्ने आयोजनालाई प्रोत्साहन गर्ने उल्लेख छ । साथै कार्ययोजनाको गतिविधिमा सरकारले सहूलियत दरमा ऋण उपलब्ध गराउने, निर्माण कार्यमा मूल्य अभिवृद्धि कर छुट दिने, विलम्बबापतको जरिवाना मिनाहा गर्ने र ऋण तिर्ने अवधिसम्मका लागि विद्युत खरिद सम्भौताको विद्यमान पोष्टेड दर उपलब्ध गराउने कुरा समेटिएको छ । कार्ययोजनामा सुविधा प्रदान गर्ने सम्बन्धमा विभिन्न जिम्मेवार निकाय तोकिएकोमा ऊर्जा मन्त्रालयको २०६९।१।२० र २०६९।४।२२ बाट विभिन्न सुविधा दिने निर्णय गरेको छ ।

- ३.२ मन्त्रपरिषद्को उक्त निर्णयमा सरकारबाट सहूलियत दरमा ऋण उपलब्ध गराउने र मूल्य अभिवृद्धि कर छुट दिने कार्यको जिम्मेवार निकाय अर्थ मन्त्रालय तोकिएकोमा मन्त्रीस्तरीय निर्णयअनुसार २३ आयोजनाहरुलाई रु.२ अर्ब ७९ करोड ९५ लाख २० हजारको सहूलियत ऋण प्रदान गर्ने र मूल्य अभिवृद्धि कर छुट दिने निर्णय गरी अर्थ मन्त्रालयलाई पत्र लेखी पठाएको छ ।

विलम्बबापतको जरिवाना मिनाहा गर्ने सम्बन्धमा जिम्मेवार निकाय नेपाल विद्युत प्राधिकरणलाई तोकिएको मन्त्रीस्तरीय निर्णय गरी कार्यान्वयनका लागि नेपाल विद्युत प्राधिकरणमा लेखी पठाएकोमा सोबापत लाग्ने दायित्व रकम उल्लेख छैन ।

- ३.३ ऋण तिर्ने अवधिसम्मका लागि पोष्टेड दर उपलब्ध गराउन मन्त्रपरिषद् र नेपाल विद्युत प्राधिकरणलाई जिम्मेवारी तोकिएकोमा मन्त्रीस्तरीय निर्णयअनुसार २३ आयोजनालाई विद्युत खरिद सम्भौताको विद्यमान पोष्टेड दर उपलब्ध गराउने निर्णय कार्यान्वयनका लागि पठाएकोमा नेपाल विद्युत प्राधिकरणबाट सरकारको निर्देशानुसार कार्य गर्दा प्राधिकरणलाई अनुमानित रु.६ अर्ब २६ करोड ९० लाख ९३ हजार घाटा पर्ने हुँदा क्षतिपूर्तिका लागि २०७०।८।१३ मा मन्त्रालयबाट निर्णय गरी अर्थ मन्त्रालयको सहमति माग गरेबमोजिम मिति २०७०।९।१९ मा अर्थ मन्त्रालयले सहमति दिएको देखिएको छ ।

उपर्युक्तानुसार निर्माण कार्यमा मूल्य अभिवृद्धि कर छुट दिने र विलम्बबापतको जरिवाना मिनाहा गर्ने निर्णयबाट पर्ने दायित्व सम्बन्धमा मन्त्रालयबाट विवरण प्राप्त हुन सकेन । कार्य योजनानुसार २३ आयोजनालाई रु.२ अर्ब ७९ करोड ९५ लाख २० हजारको सहूलियत दरमा ऋण उपलब्ध गराउन अर्थ मन्त्रालयलाई लेखी पठाएको छ । ऋण तिर्ने अवधिसम्मका लागि पोष्टेड दर उपलब्ध गराउने निर्णयबाट अनुमानित रु.६ अर्ब २६ करोड ९० लाख ९३ हजार दायित्व पर्न गएको छ ।

कार्ययोजनाअनुसार ऋण तिर्ने अवधिसम्मका लागि पोष्टेड दर उपलब्ध गराउन जिम्मेवार निकाय मन्त्रपरिषद् र नेपाल विद्युत प्राधिकरण उल्लेख गरेकोमा मन्त्रपरिषद्को निर्णयबेगर राज्यकोषबाट यसप्रकारको सुविधा एवं सहूलियतको निर्णय गर्नु नियमसम्मत देखिएन ।

विद्युत विकास विभाग

४. **भवन निर्माण** – सानो गौचरणस्थित कार्यालय भवन निर्माण कार्यका लागि एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.२४ करोड ७१ लाख ९ हजार (मूल्य अभिवृद्धि करसहित) मा २०७०।४।१६ सम्ममा निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने गरी २०६८।३।१६ मा सम्झौता भएकोमा २०६९।७।० को अन्तमा स्ट्रक्चरमात्र निर्माण गरी ४७ प्रतिशतमात्र भौतिक प्रगति भएको देखिएको छ । यो वर्षसम्म निर्माण व्यवसायीलाई रु.१० करोड ८५ लाख (सम्झौताको ४३.९१ प्रतिशत) भुक्तानी भएको छ ।

सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५५(२) मा खरिद सम्झौता प्राप्त गर्ने व्यक्तिको ढिलाइको कारणबाट सम्झौताबमोजिमको काम उल्लिखित अवधिभित्र सम्पन्न नभई बढी समय लागेकोमा मूल्य समायोजन गर्न नसकिने तथा सम्झौताको बुँदा ४५.१० मा निर्माण व्यवसायीको कारणले ढिलाई भएमा मूल्य समायोजन दिन नमिल्ने व्यवस्था गरेको छ । मूल्य समायोजनबापत यो वर्ष रु.५८ लाख ५८ हजारसमेत रु.९३ लाख १४ हजार भुक्तानी गरेको छ । निर्माण व्यवसायीले स्वीकृत कार्यतालिकाअनुसार समयमा निर्माण कार्य सम्पन्न गर्न नसकेको अवस्थामासमेत मूल्य समायोजनबापतको रकम भुक्तानी गर्नु उचित देखिएन ।

५. **छुट सुविधा सिफारिस** – विद्युत ऐन, २०४९ को दफा १२ र जलविद्युत विकास नीति, २०५८ को बुँदा ६.१४ मा आयोजनालाई कर, भन्सार, मूल्य अभिवृद्धि कर छुट र सटही सुविधा उपलब्ध गराउन सकिने व्यवस्था छ । विभागबाट जलविद्युत आयोजनाहरूको सर्वेक्षण, उत्पादन, वितरण र प्रसारण कार्यमा अनुमतिपत्र प्राप्त गरेका प्रवर्द्धकहरूलाई २०६९।७।० का लागि विभिन्न छुट सुविधा सिफारिस विवरण माग गरिएकोमा प्राप्त विवरणका आधारमा निम्नानुसार रु.१७ अर्ब ९७ करोड ४४ लाख २८ हजार छुट सुविधा सिफारिस गरेको देखिन्छ:

क्र.सं.	निर्माणाधिन जलविद्युत आयोजनाहरू	संख्या	सिफारिस भएको मुद्रा (हजारमा)							जम्मा रकम (रु. हजारमा)
			जी.वी.पी.	अमेरिकन डलर	आई.एन. आर.	स्वीस फ्रैंक	सी.एच. एफ	सी.ए.डी.	युरो	
१	भन्सार तथा मूल्य अभिवृद्धि कर छुटतर्फ	३७	-	१२६६४५	४७६३३	-	२५५	४५०	२२०९	-
२	वितरण लाइन निर्माणतर्फ	१७	-	८८०३	१००८३३	-	-	-	३७२१	-
३	परामर्श सेवा सटही सुविधा	४१	११२	५२१७९	४६१६०	९८	-	-	-	-
४	अन्य सटही सुविधा	३	-	२४०८	-	-	-	-	-	-
	जम्मा	९८	११२	१९००३५	१९४६३६	९८	२५५	४५०	५९३०	-
	नेपाली रुपैयाँमा हुने रकम (रु.हजारमा)		१५४०४	१६९५११२२	३११४१८	८८७१	३५६५	३९३९८	६४४६५०	१७९७४४२८

विद्युत उत्पादन गर्न सञ्चालित आयोजनाहरूका लागि विद्युत सर्वेक्षण उत्पादन, वितरण र प्रसारण कार्यका लागि आवश्यक पर्ने तर नेपालमा उत्पादन हुन नसक्ने यन्त्र उपकरण, मेसिनरी औजार यसका पार्टपुर्जा आदि सामानका लागि भन्सार र कर सम्बन्धमा विद्युत विकास विभागबाट छुटका लागि सिफारिस गरेको छ । त्यस्ता सामानहरू नेपालमा उत्पादन हुन नसक्ने आधार खुलाई सिफारिस गरेको देखिएन । विभागबाट भन्सार, मूल्य अभिवृद्धि कर छुट र विदेशी मुद्रा सटहीका लागि सिफारिस गरेकोमा सोको अभिलेख नराख्नुका साथै सिफारिसअनुसार कार्य भए नभएको सम्बन्धमा अनुगमन गरेको छैन ।

६. **विद्युत उत्पादन स्थिति** – नेपाल विद्युत प्राधिकरण र अन्य व्यक्ति तथा संस्थाबाट निर्माण सम्पन्न भइसकेको ३७ आयोजनाबाट २०६९।७।० सम्ममा जडित क्षमता ७३६ मेगावाट (६८३ मेगावाट हाइड्रो र ५३ थर्मलसमेत) रहेको प्राप्त विवरणबाट देखिन्छ । हाल देशमा १ हजार १०० मेगावाट विद्युत शक्तिको माग रहेकोमा ७३६ मेगावाटमात्र आपूर्ति देखिन्छ । विभागबाट हालसम्म विद्युत उत्पादनतर्फ १३२ प्रवर्द्धकलाई २ हजार ८९३ मेगावाट विद्युत उत्पादनका लागि अनुमतिपत्र दिएको भए तापनि विद्युत माग र आपूर्ति सन्तुलन हुन सकेको छैन ।

७. **अनुमतिपत्र** – विभागले जलविद्युत आयोजनाको लागि प्रवर्द्धकबाट निवेदन प्राप्त गर्ने, छानबिन एवं मूल्याङ्कन गर्ने र योग्य प्रवर्द्धकको छनौट गरी विद्युत सर्वेक्षण र उत्पादनका लागि जलविद्युत आयोजना अनुमतिपत्र सम्बन्धी निर्देशिका, २०६८ बमोजिम अनुमतिपत्र जारी गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

प्राप्त विवरणअनुसार २०७० असारसम्ममा सर्वेक्षणतर्फ ३०७ प्रवर्द्धकलाई ८ हजार ४१५ मेगावाट र उत्पादनतर्फ १३२ प्रवर्द्धकलाई २ हजार ८९३ मेगावाट क्षमताका लागि अनुमतिपत्र दिएको देखिन्छ । विभागबाट विद्युत सर्वेक्षण उत्पादन प्रसारण र वितरण अनुमतिसम्बन्धी विवरणलगायतका कागजात, परीक्षणका लागि माग गरिएकोमा प्राप्त नभएका कारण अनुमतिपत्रको कार्यान्वयन सम्बन्धमा स्थिति स्पष्ट नहुनुको साथै सर्वेक्षण उत्पादन प्रसारण र वितरणसम्बन्धी अनुमतिपत्रको मूल्याङ्कन तथा विश्लेषण गर्न सक्ने स्थिति रहेन । विभागको अनुमतिपत्रको अभिलेखीकरण र सूचना परम्परागत प्रविधिमा आधारित रहेको र आवश्यक सूचना उपलब्ध हुने स्थिति नरहेकोले विभागको अभिलेख व्यवस्थापनमा सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

८. **अनुमतिपत्र नवीकरण** – विद्युत ऐन, २०४९ को दफा ५(४) र विद्युत नियमावली, २०५० को नियम २५ बमोजिम अनुमतिपत्रमा उल्लिखित अवधि समाप्त हुनु अगावै अनुमतिपत्रको नवीकरण गराउनुपर्ने र नवीकरण नगराएमा त्यस्तो अनुमतिपत्र स्वतः रद्द हुने प्रावधान रहेको छ ।

विभागसँग नवीकरण गर्नुपर्ने आयोजना संख्या, नवीकरण भएका आयोजना संख्या, नवीकरण नगराई अनुमतिपत्रमात्र लिई निष्क्रिय रहेका आयोजनाहरूका संख्या सम्बन्धमा विवरण माग गरिएकोमा प्राप्त हुन सकेन । यो वर्ष सर्वेक्षणतर्फ १०४ र उत्पादनतर्फ ४ आयोजनाको नवीकरण खारेज भएको विवरणसम्म प्राप्त भएको छ । यसरी सूचना र विवरणको अभावमा अनुमतिपत्रको नवीकरण पक्षको विश्लेषण गर्नसकिने स्थिति रहेन ।

९. **अनुगमन मूल्याङ्कन** – विद्युत ऐन, २०४९ ले निजी क्षेत्रलाई नेपालमा विद्युत सर्वेक्षण उत्पादन, प्रसारण र वितरणको लागि अनुमतिपत्र दिन सकिने र अनुमतिपत्र प्राप्त गरेको निजीक्षेत्रले अनुमतिपत्रमा उल्लिखित शर्तबमोजिम कार्य गरे नगरेको सम्बन्धमा नियमन, अनुगमन र अनुमतिपत्र नवीकरण गर्ने जिम्मेवारी विद्युत विकास विभागलाई तोकेको देखिन्छ । कार्ययोजना तयार गरी आयोजना कार्यान्वयन, ड्रइङ्ग डिजाइनअनुसार कार्य, सर्वेक्षण अनुमति प्राप्त प्रवर्द्धकले उत्पादन अनुमतिपत्र नलिएको अवस्थामा निजको सर्वेक्षण प्रतिवेदन नेपाल सरकारको स्वामित्वमा आउनेमा सोबमोजिम भए नभएको सम्बन्धमा विभागले अनुगमन गरी अभिलेखीकरण गरेको छैन । विभागको कार्यसम्पादन सम्बन्धमा मन्त्रालयबाट समेत अनुगमन हुने गरेको छैन

संगठित संस्थातर्फ

नेपाल विद्युत प्राधिकरण

प्राधिकरणको २०६९।७० को लेखापरीक्षणको प्रारम्भिक प्रतिवेदनबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१०. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – यो वर्ष शेयर पूँजी रु.३६ अर्ब ६५ करोड ५४ लाख, जगेडा कोष रु. १२ अर्ब ७१ करोड १४ लाख ऋणात्मक, दीर्घकालीन दायित्व रु.७५ अर्ब ३७ करोड ३८ लाख र चालू दायित्व रु. ४९ अर्ब ६४ करोड ८१ लाखसमेत कूल पूँजी तथा दायित्व रु. १ खर्ब ४८ अर्ब ९६ करोड ५९ लाख रहेको छ । सम्पत्तितर्फ स्थिर सम्पत्ति रु. १ खर्ब २९ अर्ब ९९ करोड ४५ लाख र चालू सम्पत्ति रु.१८ अर्ब ९७ करोड १४ लाख रहेको छ ।

गत वर्ष रु.८ अर्ब १६ करोड ९ लाख सञ्चित नोक्सान रहेकोमा यस वर्ष नोक्सान रु. ४ अर्ब ६३ करोड ३६ लाख, लेखा नीतिमा भएको परिवर्तनबाट समायोजन भएको रु. ६ करोड ८५ लाख र पूँजीगत जगेडामा भएको बृद्धि रु. १ करोड ४६ लाख समायोजन गरी वर्षान्तमा सञ्चित नोक्सानी रु.१२ अर्ब ७१ करोड १४ लाख देखिएको छ ।

नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद्को निर्णय अनुसार २०६७।६८ मा प्राधिकरणले रु.२७ अर्ब १८ करोड ८१ लाख ९१ हजार सञ्चित नोक्सानीलाई समायोजन गरी शेयर पूँजी कायम गरेको र सञ्चित नाफा देखाएतापनि नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनमा कमजोरीका कारण सञ्चित नोक्सानी रु. १२ अर्ब ७१ करोड १४ लाख पुगेको छ ।

११. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – सहायक तथा एसोसियट कम्पनीहरूको वित्तीय विवरण समावेश गरी एकिकृत वार्षिक वित्तीय विवरण तयार गरेको छैन । यो वर्ष अन्तर कार्यालय हिसाबमा खूद दिनुपर्ने रु.२६ करोड ९७ लाख २ हजार फरक देखिएकोमा हिसाव समायोजन गरेको छैन । इन्जिनियरिङ्ग सेवा विभागले आन्तरिक रूपमा जनाएको आम्दानी तथा अन्य विभागको खर्च र सो बापतको फरक रकमलाई अन्तिम हिसाबमा पूर्णरूपमा मिलान गर्नुपर्नेमा गरेको छैन । प्राधिकरण अन्तर्गतका विभिन्न कार्यालयले सम्पन्न भई सकेका पुराना कामहरू सम्बन्धित इकाई कार्यालयमा हस्तान्तरण गरी हिसाब राफसाफ गर्नुपर्नेमा रिचार्जर्वल कार्यमा विगत वर्षदेखि रु. ३ करोड ६३ लाख ६८ हजार बाँकी रहेको छ ।
- ११.१ बढी लोड भएको (५० केभिए र २०० केभिए) ट्रान्सफरमर सहितको विद्युत सेवा उपभोग गर्ने ग्राहकको लागि टाइम अफ डे मिटर उपलब्ध गराउने व्यवस्था भएतापनि सम्बन्धित कार्यालयले ७४७ ग्राहकको मिटर जडान गरेको देखिएन । यस्ता मिटरमा अङ्कित डाटा डाउनलोड गर्ने कार्य त्रैमासिक रूपमा गर्नुपर्नेमा कार्यालयहरूले कतिपय ग्राहकको सम्बन्धमा एक वर्षसम्म पनि सो कार्य गरेको पाइएन ।
- ११.२ नेपाल लेखामान ११ बमोजिम विदेशी मुद्रामा रहेको सम्पूर्ण मौद्रिक सम्पत्ति तथा दायित्वलाई नेपाली मुद्रामा परिवर्तन गर्नुपर्ने र भिन्नतालाई आम्दानी वा खर्च लेखांकन गर्नुपर्नेमा सो गरेको छैन ।
१२. **स्थिर सम्पत्ति** – प्राधिकरणले नेपाल लेखामान ६ तथा १८ बमोजिम सम्पत्तिको क्षयको हिसाब गरेको छैन । एक कार्यालयबाट अर्को कार्यालयमा हस्तान्तरण भएका सामानहरूमध्ये रु.१ करोड २१ हजारका सामानहरू काम नलाने देखिएकोमा लिलाम गरेको छैन । लेखापरीक्षणबाट भौतिक परीक्षण गर्दा रु. १ करोड ६ लाख ६६ हजार बराबरका सामानहरू सम्पत्तिमा प्रस्तुत गरेतापनि भौतिक रूपमा मौजुद रहेको देखिएन ।
- कुलेखानी दोस्रोको स्वामित्व तथा नियन्त्रणमा भएको रु.१२ करोड ४० लाख मूल्यको हाइडल प्लाण्ट लगायत सम्पूर्ण सम्पत्तिको व्यवस्थित अभिलेख राखेको छैन । प्लाण्टको स्वीचयार्डमा भएको आगलागीबाट नोक्सान भएको ट्रान्सफर्मर लगायत क्षति भएको सम्पत्तिको लेखामा समायोजनसमेत गरेको छैन ।
- यो वर्ष पूँजीगत खर्च भएको रु.३ करोड ७६ लाख २७ हजारलाई आयगत खर्चमा र आयगत खर्च रु.९४ लाख ८८ हजारलाई पूँजीगत खर्चमा लेखाङ्कन गरेको छ ।
१३. **निर्माणाधीन सम्पत्ति** – निर्माणाधीन सम्पत्तिमा हास खर्च लेखन नमिल्नेमा त्यस्ता सम्पत्तिमा हालसम्म हास खर्च रु.९ करोड ३६ लाख लेखाङ्कन गरेको छ । व्यवस्थापनले निर्माणाधीन सम्पत्तिको भौतिक परीक्षण गरेको छैन । लेखापरीक्षणको समयमा भौतिक परीक्षण गर्दा रु.२ करोड ३१ लाख १८ हजार बराबरका सामानहरू निर्माणाधीन सम्पत्ति भौतिकरूपमा मौजुद रहेको देखिएन भने रु.६७ लाख ११ हजार बराबरको निर्माणाधीन सम्पत्तिको स्थिति नै खुल्न सकेन । कार्य सम्पन्न भईसकेको रु.४६ करोड ७२ लाख ४० हजारलाई पूँजीकरण गरेको छैन । विगत वर्ष देखि निर्माणाधीन सम्पत्तिमा देखाउदै आएको रु. ७६ करोड ८५ लाख ८० हजारको कुनै प्रगति भएको छैन । कतिपय निर्माणाधीन भवनको वास्तविक अवस्था मापन किताबमा भन्दा भिन्न देखिएको छ । ईटहरी वितरण केन्द्र अन्तर्गत एक भवन निर्माण कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन र नापी किताबमा सम्पन्न भएको उल्लेख गरेकोमा भौतिकरूपमा उक्त भवन निर्माण सम्पन्न भएको देखिएन ।
- नेपाल लेखामान ४ बमोजिम जिन्सी मौन्दातको मूल्याङ्कन लागत मूल्य वा खुद प्राप्य मूल्यमध्ये जुन कम छ त्यसमा गर्नु पर्नेमा आधारवेगार लागत मूल्यमा देखाएको छ । प्राधिकरणको विभिन्न इकाई कार्यालयमा भएका सामानको अवस्था यकिन गरी गणना नगरेको, जिन्सी अभिलेखमा उल्लेखित रकम र लेखाङ्कनमा प्रस्तुत गरेको रकममा रु.२ करोड ९५ लाख ४ हजार फरक परेको, लेखापरीक्षणमा जिन्सी खाताको रु.९ करोड २९ लाख ७५ हजारका सामान परीक्षण गर्दा काम नलाने तथा अस्तित्वमा रहेको देखिएन । विभिन्न कार्यालयको हाताभित्र रहेका सामानहरू जिन्सी खातामा देखाएको छैन ।
१४. **महसुल बक्यौता** – विद्युत महसुल बक्यौता गत वर्षको तुलनामा १८.१४ प्रतिशतले वृद्धि भई रु.७ अर्ब ९० करोड रहेको छ । कार्यालयगत हिसाबमा रु. २२ करोड १५ लाख घटाई खूद बक्यौता मात्र देखाएको छ । यसरी घटाउनुको आधार उपलब्ध भएन । यसबाहेक लिन बाँकी रकममध्ये विगतमा शंकास्पद व्यवस्था गरेको रु. ५६ करोड ७० लाखलाई यो वर्ष जिम्मेवारी सारेको छ । कालोसूचीमा परेका ग्राहकबाट असुल

- हुनुपर्ने रकमको विवरण उपलब्ध भएन भने सडक बत्तीवापत रु.१ अर्ब ५४ करोड २२ लाख बक्यौता असुल हुन सकेको छैन । आय शाखाको हिसाबले देखाएको बक्यौता र श्रेस्तामा देखाएको बक्यौतामा यो वर्ष पनि हिसाब मिलान हुन सकेको छैन । दुई हिसावबीच रु.२६ करोड ७५ लाख ५६ हजार फरक देखिएको छ ।
१५. **नगद तथा बैङ्क** – नगद ट्रान्जिटमा रु.१ अर्ब २४ करोड ५३ लाख २४ हजार देखिएकोमध्ये प्राधिकरणको कर्पोरेट फाइनेन्सको रु. १ अर्ब २ करोड ५ लाख लगायत ५ वर्ष अघि लुटिएको रु. १० लाख ५२ हजार लगायतका रकमहरु छुन । यसरी लामो समयदेखि नगद ट्रान्जिटमा देखिएको रकम सम्बन्धमा छानविन गरी हिसावमा ल्याउनु पर्दछ ।
- सबै बैङ्क हिसाबको मासिकरूपमा हिसाब मिलान गर्ने गरेको छैन । विभिन्न १० बैङ्क खातामा रु.५ लाख १७ हजार ऋणात्मक मौज्जातसमेत देखिएको छ । विगतदेखि हिसाब मिलान विवरणमा देखिएको यकिन हुन नसकेको रु.२० करोड ६१ लाख समायोजन एवं भिडान नगरी देखाएबाट बैङ्क हिसाब यथार्थ छैन । यस वापत विना आधार रु. ३ करोड ५३ लाख ९० हजार शंकास्पद व्यवस्था गरेको छ ।
- प्राधिकरण अन्तर्गतका दातृ निकायको सहयोगमा संचालित आयोजनाको ३ विशेष खातामा रहेको मौज्जात रु. ६२ करोड ७ लाख ७४ हजारसमेत बैङ्क मौज्जातमा प्रस्तुत गरेको छैन ।
१६. **पेशकी तथा लिन बाँकी** – वर्षान्तमा पेशकी तथा लिन बाँकी रु. ३ अर्ब २८ करोड ५४ लाख देखाएको छ । लिन बाँकी रकमको सम्बन्धित असामीबाट समर्थनपत्र लिएको छैन । पेशकी हिसावमा दिनुपर्ने मौज्जात रु.१३ करोड ५६ लाख ४५ हजार रहेको देखिएको छ । त्यस्तै अवकाश भई सकेका कर्मचारीहरुको नाममासमेत रु.७१ लाख ७१ हजार पेशकी बाँकी देखिएको छ । बाँकी रहेका हिसावहरु असुल फछ्यौट गर्नुपर्दछ ।
१७. **प्राप्य दाबी** – नेपाल सरकारको तर्फबाट उपभोक्तालाई दरहरुमा छुट र अन्य अनुदान दिएको रु. १३ करोड ५ लाख २३ हजार प्राप्त हुन बाँकी देखिन्छ । यसैगरी अन्य सम्बन्धित व्यक्तिहरूसंग प्राप्य दाबी रु. ३ करोड १३ लाख ३५ हजार प्राप्त हुन बाँकी देखिन्छ । प्राप्त हुनुपर्ने रकम असुल गर्नु पर्दछ ।
१८. **उपभोक्ता ऋण** – एक दातृराष्ट्रको अनुदान सहायताबाट सञ्चालित कैलाली-कञ्चनपुर ग्रामीण विद्युतीकरण आयोजनामा खर्च भएको कुल रकममध्ये वितरण लाइन तथा ट्रान्सफर्मरको खर्च रु.१७ करोड १४ लाख ९० हजार सम्बन्धित उपभोक्ता समूहबाट मासिक विलमा किस्ता रकम समावेश गरी असुल गर्ने र ढिला भएमा २ प्रतिशत ब्याजसमेत लगाउने सम्झौता भएकोमा २०६४/६५ पछि उपभोक्ता समूहबाट कुनै रकम उठाएको छैन ।
१९. **शेयर सस्पेन्स हिसाब** – महालेखा नियन्त्रक कार्यालयसंग हिसाब भिडान नभएको गत वर्षको शेयर सस्पेन्स रु.१ करोड ८२ लाख र यो वर्षको रु.५ अर्ब २३ करोड ३० लाखसमेत रु.५ अर्ब २५ करोड १२ लाख शेयर हिसावमा देखाएको छ । यसरी हिसाब भिडान नभएको रकमलाई शेयरमा प्रस्तुत गर्नु उपयुक्त होईन ।
२०. **पूँजीगत जगेडा** – खास उपकरण वा सम्पत्तिकालागि उपभोक्ताको योगदानवापत प्राप्त रु.१ अर्ब २५ करोड ५२ लाख पूँजीगत जगेडामा देखाएको छ । उपभोक्ताको योगदानवाट सिर्जित सम्पत्तिको ह्रासमा उक्त जगेडा मिलान गर्दै जानु पर्नेमा उपभोक्ताको योगदानवाट सिर्जित सम्पत्तिको विवरण उपलब्ध नभएबाट ह्रास खर्चसमेत यकिन गर्न सकिएन । त्यस्तै ८ कार्यालयमा विगत वर्षदेखि पूँजीगत जगेडामा रु.३ करोड २६ लाख ७३ हजार लिनुपर्ने हिसाब देखिएको छ ।
२१. **कर दायित्व** – नेपाल लेखामान ९ बमोजिम कर दायित्व गणना नगरी २०६६/६७ देखि स्थगन कर दायित्व रु. ६९ करोड ३२ लाख जिम्मेवारी देखाउँदै आएको छ । प्राधिकरणले वित्तीय विवरणअनुसार तिर्नुपर्ने स्थगन कर दायित्व यकिन गरेको छैन । वित्तीय विवरणअनुसार अग्रिम आयकर भुक्तानी देखाएको रकम र आय विवरणमा दाबी गरेको रकम प्रत्येक वर्ष फरक देखिएको छ । आय विवरण समयमा दाखिला नगरेवापत जरिवाना तिरेको रु.१ करोड ७१ हजार खर्च लेख्नु पर्नेमा लिनु पर्ने देखाएको छ ।
२२. **कम आय** – लेखा शाखाले देखाएको विद्युत बिक्री आय शाखाले देखाएको भन्दा रु.२६ करोड ३१ लाखले कम देखिन्छ । विद्युत बिक्री प्रतिवेदनमा उल्लेख भएको बिक्री युनिट विद्युत नोक्सानी प्रतिवेदनमा उल्लेख भएको भन्दा ७२ लाख ९६ हजार युनिट कम देखिएको छ ।

२३. **विद्युत चुहावट** – यो वर्ष आफ्नै उत्पादन २ हजार २९२ गिगावाट आवर र खरिद १ हजार ९६८ गिगावाट आवरसमेत जम्मा उपलब्ध ४ हजार २६० गिगावाट आवरमध्ये ३ हजार १६१ गिगावाट आवर बिक्री भएको र ३३ गिगावाट आवर समायोजन भएको देखिन्छ। यस अनुसार १ हजार ६६ गिगावाट आवर चुहावट भएको देखिन्छ। यसरी चुहावट भएको विद्युतको स्वतन्त्र उर्जा उत्पादक र आयात गरेको विद्युतको औसत लागतको आधारमा हिसाव गर्दा रु.७ अर्ब ३५ करोड हुन आउँछ। यसरी भएको चुहावट मध्ये प्राविधिक र अप्राविधिक छुट्टयाई नियन्त्रण गर्नुपर्ने देखिन्छ।
२४. **विद्युत खरिद सम्झौता** – विद्युत ऐन, २०४९ को दफा ११ बमोजिम विद्युत उत्पादन गर्ने कम्पनीले नेपाल सरकारलाई जडित किलोवाटको रु.१०० प्रति वर्ष र प्रतियुनिट औसत महसुलको २ प्रतिशतका दरले १५ वर्षसम्म रोयल्टी भुक्तानी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। प्राधिकरणले विद्युत उत्पादन गर्ने एक कम्पनीसंग विद्युत खरिद सम्झौता गर्दा सम्झौताको दफा ७.१ मा विद्युत ऐन अनुसार तिर्नुपर्ने रोयल्टी प्राधिकरणले सो कम्पनीलाई सोधभर्ना दिने गरी सम्झौता गरेबाट ऐन विपरीत प्राधिकरणको व्ययभार बढ्ने गरी खरिद सम्झौता गरेको छ।
- प्राधिकरणले विभिन्न कम्पनीसंग गरेको सम्झौतामा कम्पनीले सम्झौताबमोजिम विद्युत उत्पादन नगरेमा जरिवाना लिनु पर्ने प्रावधान गरेको छैन। प्राधिकरणले एक भारतीय कम्पनीसंग गरेको सम्झौता बमोजिम विद्युत खरिद गरेकोमा प्राधिकरणले मिटर रिडिङ्ग नगराई उक्त कम्पनिले दिएको तथ्याङ्क कै भरमा खर्च लेखाङ्कन गरेको छ। त्यसै गरी अर्को एक भारतीय विद्युत उत्पादक कम्पनीसंग खरिद गरेको विद्युतको हकमा बिगतका वर्षहरूभै अन्तिम बिजक लिने गरेको देखिएन।
२५. **थप कार्य** – चमेलिया जल विद्युत आयोजनाको सिभिल निर्माण कार्य गर्न एक विदेशी कम्पनीलाई सम्झौतामा नभएको कार्य गरेको भनी परामर्शदाताको सिफारिशमा रु. ९ करोड ८९ लाख ६९ हजार भुक्तानी गरेको छ।

जलविद्युत लगानी तथा विकास कम्पनी लिमिटेड

कम्पनीको २०६९/७० को अन्तिम लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

२६. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – कम्पनीको यो वर्ष शेयर पूँजी रु.८ अर्ब, जगेडा कोष रु. ७७ करोड २५ लाख १४ हजार, दीर्घकालीन दायित्व रु. २ लाख ८ हजार, स्थिर सम्पत्ति रु.१ करोड ५ लाख ६४ हजार र खुद चालु सम्पत्ति रु.८ अर्ब ७६ करोड १८ लाख ५७ हजार र अन्य सम्पत्ति रु. ३ लाख १ हजार रहेको छ। कम्पनीको नेटवर्थ रु.८ अर्ब ७७ करोड २५ लाख १४ हजार रहेको छ। कम्पनीको गत वर्ष रु. ३५ करोड ५२ लाख १९ हजार खूद नाफा भएकोमा यस वर्ष रु.४१ करोड ७५ लाख ३ हजार नाफा भई यो वर्षसम्म सञ्चित नाफा रु.७७ करोड २७ लाख २२ हजार पुगेको छ।
२७. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – कम्पनीको प्रबन्धपत्रमा विभिन्न उपकरणबाट दीर्घकालीन प्रकृतिका पूँजी परिचालनका कार्य गर्ने उद्देश्य उल्लेख गरेको छ। ती उद्देश्य पूरा गर्न दीर्घकालीन कार्यक्रम तयार गरी स्वीकृत गरेको छैन। लगानी क्षेत्र पहिचान गरी लगानी सम्बन्धी नीति तय गरेको भएतापनि वर्षान्तसम्म कुनै परियोजनामा लगानी गर्न सकेको छैन। कम्पनीले आफूसंग रहेको रकम विभिन्न बैङ्कहरूमा सञ्चालक समितिको निर्णय अनुसार मुद्दति निक्षेपको रूपमा वा कल डिपोजिटको रूपमा राखेको छ। यसरी रकम राख्दा निर्णय गर्न ढिलो गरेको कारण कम्पनीको नेपाल राष्ट्र बैङ्कमा रहेको खाताको रकममा मात्र २०६९/७० मा रु.६८ लाख २५ हजार ब्याज आम्दानी गुम्न गएको देखिएकोले मितव्ययी एवं दक्षतापूर्वक श्रोत परिचालन भएको पाइएन। कम्पनीले २०६९/७० मा मिस्ती खोलाको व्यवस्थापन शुल्क र ब्याज आम्दानी बाहेक व्यवसायिक कारोबारबाट आम्दानी गरेको छैन।
- **बेरूजु स्थिति** – मन्त्रालय र मातहतसमेत ७ निकायमा यो वर्ष रु.५ करोड ७ लाख २८ हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.२५ लाख ७७ हजार फछ्यौट भई रु.४ करोड ८१ लाख ५१ हजार बेरूजु बाँकी रहेको छ। सोमध्ये रु.२ लाख ५२ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ। यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ।

कृषि विकास मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत ३४४ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु. ११ अर्ब ७४ करोड ९१ लाख २१ हजार, राजस्वतर्फ रु.१७ करोड ९३ लाख ८६ हजार, धरौटीतर्फ रु.११ करोड २३ लाख १९ हजार र अन्य कारोबारतर्फ रु ७ करोड ८१ लाख २० हजारसमेत रु.१२ अर्ब ११ करोड ८९ लाख ४६ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

मन्त्रालय मातहतका संगठित संस्था ७, अन्य संस्था ७, समिति ५ को रु.८ अर्ब १६ करोड ५८ लाख ८५ हजार कारोबारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन परीक्षण** - विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यससम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:

१.१ कपास विकास समितिको नाममा रहेको ८२५ बिगाहा जग्गा विगत ११ वर्षदेखि विभिन्न व्यक्ति र समूहले कब्जामा लिई प्रयोग गरेकोमा स्थिति यथावत् छ ।

१.२ मन्त्रालयका विभिन्न दर्जाका ८ पदाधिकारीले स्मार्ट कम्प्युटर, मोटरसाइकलगायत ४ प्रकारका मूल्य नखुलेका सामान र कम्प्युटर, मोटरसाइकल, साइकलगायत जिन्सी सामान फिर्ता दाखिला नभएकोमा ती सामानको मूल्य अनुसारको रकम यो वर्ष पनि असुल गरेको पाइएन ।

१.३ आर्थिक प्रशासनसम्बन्धी नियमावली, २०५९ को नियम ६३ अनुसार कालीमाटी फलफूल तथा तरकारी विकास समितिको चल तथा अचल सम्पत्तिको बीमा गराउनुपर्नेमा यो वर्ष पनि गराएको छैन ।

२. **अनुदान** - यो वर्ष मन्त्रालयले १ संघ, ४ संस्था, २ समिति र २ कम्पनीलाई रु.५ अर्ब ९४ करोड ७२ लाख ९९ हजार अनुदान खर्च लेखेकोछ । उक्त रकम कुल कृषि बजेट रु.१२ अर्ब २९ करोड ७१ लाख ४१ हजारको ४८.३६ प्रतिशत रहेको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

२.१ मन्त्रपरिषद्को २०६५/१२/१२ को निर्णयानुसार लागत सहभागिताको आधारमा कृषकलाई मल आपूर्तिको व्यवस्था गरी बिक्री मूल्य र लागत मूल्यमा हुने फरक रकम अनुदान उपलब्ध गराउने नीति रहेको छ । यो वर्ष २ लाख १५ हजार मेट्रिकटन रासायनिक मल र २ हजार ४०० मेट्रिकटन प्राङ्गारिक मलमा क्रमशः रु.४ अर्ब ८८ करोड १६ लाख ८७ हजार र रु.९८ लाख अनुदान उपलब्ध गराएको छ ।

२.२ कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेडलाई उपलब्ध गराएको अनुदान रकमको हिसाब फरफारक गर्न गठित कार्यटोलीको २०७०/८/१२ को प्रतिवेदनअनुसार अनुदान रु.४ अर्ब ८८ करोड १६ लाख ८७ हजार र बजेटमा समावेश नभएको गतवर्षको बाँकी रु.२९ करोड १ लाख ५० हजारसमेत रु.५ अर्ब १७ करोड १८ लाख ३७ हजार खर्च गरेको छ । गतवर्षको बाँकी रकमको कार्यक्रम संशोधन र स्वीकृति पश्चात् निकासामा मिलान गरी खर्च गर्नुपर्नेमा गरेको देखिएन ।

सोही प्रतिवेदनको दफा ७.२ अनुसार २०६८/६९ को बाँकी रु.१ करोड ३३ लाख २४ हजार व्यवस्थापन समितिको २०७०/०५/११ को निर्णयअनुसार २०७०/७ को विनियोजन रकममा थप गरेको छ । राजस्व दाखिला हुनुपर्ने रकम बजेटमा समावेश नगरी थप गर्ने आधार खुलाएको छैन ।

२.३ मलखादको घटी परिमाण बापत रु.१ करोड २० लाख १० हजार तथा जरिवानाबापत रु.१२ करोड ६९ लाख ५२ हजार समेत रु.१३ करोड ८९ लाख ६२ हजार मलखादको खरिद लागतमा नघटाई अन्य

- आम्दानीमा देखाएकोले खरिद लागतको समुचित लेखाङ्कन भएको देखिएन । प्राप्त जरिवाना तथा क्षतिपूर्तिको रकम अनुदानमा मिलान नगरी छुट्टै आम्दानी देखाउनु उपयुक्त भएन ।
३. **व्ययभार** – पशु आहार उत्पादन विकास समिति, हेटौँडा विघटन गर्ने सञ्चालक समितिको २०६७।१।३१ को निर्णयलाई २०७०।३।२७ मा मन्त्रपरिषद्बाट अनुमोदन तथा कार्यान्वयन गरेको पाइयो । यसरी निर्णयमा ३ वर्ष विलम्ब हुँदा २०६८।६।९ र २०६९।७।० मा उपलब्ध गराएको अनुदान क्रमशः रु.५० लाख र रु.४० लाखसमेत रु.९० लाख सरकारलाई व्ययभार परेको छ ।
४. **वस्तुगत सहायता** – जापानी सहायता कोषअन्तर्गत युरिया र डी.ए.पी. क्रमशः ३ हजार १०५ र १ हजार ३४३ मेट्रिकटन रासायनिक मल प्राप्त हुनुपर्नेमा क्रमशः ३६.१० र ३३ मेट्रिकटन समेत ६९.१० मेट्रिकटन घटी देखिएको छ । स्वीपिड र कम तौल भएका बोरामा उक्त ६९.१ मेट्रिकटन मलको बिक्री मूल्यको रकम सम्पूरक कोषमा जम्मा गर्नुपर्नेमा मन्त्रालयबाट प्राप्त प्रतिक्रियामा रु.४२ लाख ६६ हजार बीमा माग दाबी गरेको उल्लेख भई आएकोले उक्त रकम प्राप्त गरी कोषमा दाखिला गर्नुपर्दछ ।
५. **एक गाउँ एक उत्पादन कार्यक्रम** – यो वर्ष दीर्घकालीन कृषि योजना अनुगमन तथा समन्वय कार्यक्रमबाट ३२ जिल्लामा एक गाउँ एक उत्पादन कार्यक्रम सञ्चालनका लागि रु.२ करोड २० लाख निकासी भएको देखियो । कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका, २०६८ को प्रकरण ११ अनुसार लेखापरीक्षण प्रतिवेदन र २३ अनुसार गुणस्तर तथा प्रभावकारिताको अनुगमन गर्नुपर्दछ ।
६. **लेखापरीक्षण प्रतिवेदन** – सम्बन्धित दातृसंस्थाको आर्थिक नियम र निर्देशिकाबमोजिम आन्तरिक र बाह्य लेखापरीक्षण गर्ने गरी सम्झौता भएकोमा बाली संरक्षण निर्देशनालय, साना तथा मझौला कृषक आयस्तर वृद्धि आयोजना, उच्चमूल्य कृषि वस्तु विकास आयोजनाको क्रमशः रु.४ करोड २० लाख २१ हजार, रु.२ करोड २४ लाख ९ हजार र रु.१ करोड ३३ लाख ४ हजारसमेत रु.७ करोड ७७ लाख ३४ हजार खर्च भएको विवरण पेश भए तापनि उक्त ४ संस्थाको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन पेश भएको छैन ।
७. **अन्य निकायको खर्च** – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा २७ मा प्रत्येक कार्यालयमा प्राप्त हुन आएको नगद तोकिएको काममा मात्र खर्च गर्नुपर्ने र तोकिएबाहेक अन्य काममा खर्च गरेमा जिम्मेवार व्यक्तिलाई असुलउपर गरी विभागीय कारबाहीसमेत गर्न सकिने व्यवस्था छ । स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रमबेगर नै व्यावसायिक कृषि तथा व्यापार आयोजनाले कृषि मन्त्रालय तथा मातहत ६० कार्यालयलाई इन्धन, अनुगमन मूल्याङ्कन, मर्मत सम्भार आदि शीर्षकमा रु.६१ लाख ४३ हजार तथा जुनोसिस नियन्त्रण आयोजनाले पशुसेवा विभाग तथा मातहत १३ निकायका सवारीसाधन मर्मत एवं इन्धनमा रु.२२ लाख ३३ हजार खर्च लेखेको छ । आयोजनाको कार्यक्रम सञ्चालन गर्न विनियोजित रकम अन्य कार्यालयको प्रयोजनको लागि खर्च गर्न मिल्ने नदेखिएकोले नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।
८. **केन्द्रकृत खर्च** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम १९(१) बमोजिम प्रत्येक कार्यालयले आफ्नो उद्देश्यअनुरूपको कार्यसम्पादन गर्न लक्ष्य निर्धारण गरी सोको आधारमा आगामी आर्थिक वर्षको बजेट तर्जुमा गर्ने र नियम २०(१) मा बजेट र कार्यक्रम तयार गरी तालुक कार्यालयमा पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । यो वर्ष पशु स्वास्थ्य निर्देशनालय, पशु उत्पादन निर्देशनालय र बाली संरक्षण निर्देशनालयले मातहत कार्यालयको लागि छुट्टै बजेट र कार्यक्रम तयार नगराई क्रमशः रु.१० लाख ८१ हजार, रु.७६ लाख ६३ हजार र रु.१६ लाख ४३ हजारसमेत रु.१ करोड ३ लाख ८७ हजार निर्देशनालयकै बजेट र कार्यक्रमबाट जिल्लास्थित कार्यालयले कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने गरी पेशकी उपलब्ध गराई खर्च गरेको छ । यसरी खर्च गर्ने परिपाटी नियमावलीको व्यवस्थामा नदेखिएकोले बजेट खर्च गर्ने सम्बन्धित निकायमै सबै कार्यक्रम स्वीकृत गराई खर्च गर्ने व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।

९. सामुदायिक विज उत्पादन तथा भण्डारण केन्द्र – बीउ उत्पादनमा संलग्न कृषक समूह सहकारीको क्षमता वृद्धिमा सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले यो वर्ष २३ जिल्लाका ५० कृषक समूह सहकारीलाई बीउ भण्डार केन्द्र निर्माण गर्न अनुदान दिने कार्यक्रम रहेको देखिन्छ । जिल्ला कृषि विकास कार्यालयहरुबाट प्राप्त सिफारिसका आधारमा ३८ कृषक समूह तथा सहकारी छनौट गरी बीउ भण्डारण केन्द्र निर्माण गर्न यो वर्ष रु.६ करोड ११ लाख ९१ हजार अनुदान खर्च लेखेको छ । सोमध्ये ३४ भण्डारण केन्द्र निर्माण सम्पन्न भएका छन् । बाँकी ४ भण्डारण केन्द्र २०७०।३।१० सम्ममा सम्पन्न गरिसक्नुपर्नेमा सम्पन्न भएको पाइएन ।

सिँचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजनाले सामुदायिक बीज उत्पादन तथा भण्डारण केन्द्र निर्माण कार्यको प्राविधिक परामर्श सेवासमेतको लागि २०६८।८।१२ मा एक परामर्शदातासँग २०६९।१।१७ सम्ममा काम सम्पन्न गर्ने गरी रु.५ करोड ८ लाख १२ हजारमा सम्झौता भएको छ । सम्झौता अवधिमा कार्य सम्पन्न नभएकाले परामर्शदाताको लागतमा रु.१९ लाख १४ हजार थप गरी २०७०।१।१० मा २ महिना म्याद थप गरेको छ । सम्झौता भएका ४ बीज भण्डारण केन्द्रको कार्यसम्पन्न नभएको अवस्थामा पनि परामर्शदातालाई सम्झौताबमोजिमको सम्पूर्ण रकम भुक्तानी गर्ने गरी म्याद थप गरेको पाइयो ।

१०. घुम्ती कोष – नेपाल सरकार र युरोपेली समुदायबीच २०५१।९।२२ मा भएको सम्झौताअनुसार तत्कालीन पशुस्वास्थ्य सेवा सुदृढीकरण आयोजनाअन्तर्गत सबै जिल्लास्थित पशुसेवा कार्यालयलाई उपलब्ध गराउन पुशसेवा विभागले रु.३ करोड ५० लाखको घुम्ती कोष व्यवस्था भएको थियो । उक्त कोषको सञ्चालनका लागि २०५५।७।११ मा मन्त्रालयबाट निर्देशिका स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । उक्त कोषबाट भएको निकास, लगानी र उठ्नु बाँकी रकमको केन्द्रीय विवरण तयार गरी लेखापरीक्षण गराएको छैन ।

केन्द्रीय जैबिकी उत्पादन प्रयोगशाला

११. राजस्व हिनामिना – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा १३ ले सरकारी रकम सोही दिन वा भोलीपल्ट बैङ्क दाखिला गर्नुपर्ने र त्यसरी दाखिला नगरेमा कसूरको मात्राअनुसार जरिवाना र विभागीय कारबाहीसमेत गर्न गराउनसक्ने व्यवस्था गरेको छ । प्रयोगशालाको राजस्व रकम सङ्कलन गर्ने एक कर्मचारीले गतवर्ष राजस्व हिनामिना गरेको रु.८ लाख ९६ हजारमध्ये रु.६ लाख ९९ हजार हजार असुल भई बाँकी रहको रु.१ लाख ९७ हजार र २०६९।७।० को रु.१ लाख ४० हजारसमेत बाँकी रहेकोमा रु.३ लाख ३७ हजार असुलभई दाखिला भए तापनि राजस्व हिनामिना गर्ने कर्मचारीलाई कारबाही गरेको छैन ।

१२. भवन निर्माण – प्रयोगशालाको भवन निर्माणको लागि रु.४ करोड ४८ लाख १४ हजार कबोल गर्ने एक निर्माण व्यवसायीसँग २०६८ चैत्रसम्म निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने गरी २०६५।१२।२० मा सम्झौता गरी कार्यदेश दिएको छ । निर्माण व्यवसायीलाई चौथो तलासम्मको ढलान कार्यबापत रु.३ करोड १५ लाख ७१ हजार भुक्तानी भइसकेपछि कार्य स्थगित गरेको पाइयो । निर्माण व्यवसायीले राखेको कार्यसम्पादन तथा पेशकी जमानत रु.५३ लाख उपलब्ध गराइदिन जमानत दिने बैङ्कलाई २०७०।०५।२६ मा पत्र लेखेकोमा २०७०।८।११ सम्म रकम प्राप्त भएको छैन । निज निर्माण व्यवसायीलाई सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२८(२)(ग) अनुसार पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति भराउन र बाँकी कार्य गराउन कारबाही गरेको पाइएन ।

१३. पशुपंक्षी बजार प्रबर्द्धन निर्देशनालय – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २२ मा कार्यक्रम स्वीकृत गर्दा प्राप्त प्रतिफलको समेत विचार गरी वार्षिक बजेट तयार गर्ने र सम्बन्धित आर्थिक वर्षमा नै कार्य सम्पन्न गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । स्वच्छ र स्वस्थ मासुजन्य पदार्थहरु उपभोक्तालाई उपलब्ध गराउने उद्देश्यले यो वर्ष कैलाली, कञ्चनपुर, रुपन्देही र काठमाडौंमा रु.७८ लाख ७८ हजार लागतमा ४ पशु बधशाला निर्माण गर्ने लक्ष्य भएकोमा रुपन्देहीबाहेक अन्य बधशाला निर्माण भए तापनि प्रयोगमा ल्याएको देखिएन । उक्त भवन प्रयोगमा ल्याई खर्च भएको रकमको सदुपयोग गर्नुपर्दछ ।

संगठित संस्थातर्फ

नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्

नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् ऐन, २०४८ अन्तर्गत गठन भएको यस परिषद्को यस वर्षको लेखापरीक्षण गर्दा देखिएको व्यहोरा निम्न छन्:

१४. **सञ्चालन नतिजा** – परिषद्को गतवर्षसम्म सञ्चित बचत रकम रु.५३ करोड ३५ लाख १५ हजार रहेकोमा यो वर्षको बचत रु.७ करोड २२ लाख ६८ हजारसमेत रु.६० करोड ५७ लाख ८३ हजार सञ्चित रहेको छ ।
१५. **सम्पत्ति** – परिषद्को स्थिर सम्पत्तितर्फ जग्गा, भवन, गाडी आदिको मूल्य रु.६५ करोड ७१ लाख ६० हजार वासलातमा देखाएको छ । वासलातमा देखाएको उक्त स्थिर सम्पत्तिमध्ये नेपाल सरकार र दातृ निकायबाट हस्तान्तरण भई प्राप्त भएको सम्पत्तिको मूल्य खुलाएको छैन । परिषद्को सम्पत्तिको वास्तविक मूल्याङ्कन गरी लेखा अद्यावधिक गर्नुपर्ने देखिएको छ । सम्पत्ति व्यवस्थापन विधि, २०५१ को व्यवस्थाबमोजिम परिषद्ले आफ्नो र अन्तर्गतका निकायको सम्पत्तिको ह्रास कटौती गरी जगेडा कोष र ह्रास कटौती व्यवस्थापन गर्नुपर्ने देखिएको छ ।
१६. **बचत रकमको प्रयोग** – नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् ऐन, २०४८ को दफा ११ अनुसार परिषद्ले आफ्नो स्रोतबाट प्राप्त आम्दानीसमेतलाई परिषद्को बजेटमा समावेश गरी सोहीअनुसार कार्यक्रम बनाई कार्यान्वयन गर्नुपर्नेमा बजेटमा समावेश नगरी यस्ता आयलाई मुद्दतीमा लगानी गरी आम्दानी देखाउँदै आएको छ । गतवर्षको बचतमा यो वर्ष थप भएको रु.७ करोड २२ लाख ६८ हजारसमेत रु.६० करोड ५७ लाख ८३ हजार ननुअपरेटिभ खातामा मौज्जात राखेको छ । उक्त मौज्जात रकमको समुचित व्यवस्थापन र परिचालन गर्नुपर्दछ ।
१७. **असुल हुनुपर्ने** – परिषद्का तीन वैज्ञानिक अधिकृत र छ प्राविधिक अधिकृतसमेत नौ कर्मचारीले छात्रवृत्ति सुविधा पाई तलबी अध्ययन बिदा लिँदा अध्ययन पश्चात् अध्ययन अवधिको दोब्बर अवधि तथा तालिमको हकमा ६ वर्षसम्म परिषद्मा सेवा गर्ने कबुलियतनामा गरी तलबी अध्ययन बिदामा बस्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ । अध्ययन एवं तालिम समाप्त गरी फर्के पश्चात् कार्यालयमा हाजिर भई उक्त व्यवस्थाअनुसार सेवा गरेको नदेखिएकाले निजहरूले गरेको कबुलियतनामाअनुसार तलब भत्ताबापतको रु.५५ लाख ८३ हजार तथा आते-जाते भाडा र अन्य सुविधासमेत यकिन गरी असुल गर्नुपर्दछ । यस्तै बागबानी महाशाखाका एक वैज्ञानिकलाई विद्यावारिधि गर्नको लागि २०६७।५।२९ देखि २०७०।५।२८ को बेतलबी बिदा स्वीकृत भएकोमा निजलाई २ वर्ष ४ महिनासम्मको तलब भत्ता उपलब्ध गराएको रु.५ लाख ९२ हजार ब्याजसहित असुल हुनुपर्नेमा रु.१ लाख ३९ हजार असुल गरी दाखिला गरे तापनि रु.४ लाख ५३ हजार बाँकी नै रहेकोले असुल गर्नुपर्दछ ।

कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेड

कम्पनीको २०६९।७० को अन्तिम लेखापरीक्षण प्रतिवेदनबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१८. **वित्तीय स्थिती तथा सञ्चालन नतिजा** – यो वर्ष कम्पनीको शेयर पूँजी रु. ४२ करोड ६३ लाख ८२ हजार, जगेडा कोष रु. ५४ करोड २४ लाख ९९ हजार, स्थिर सम्पत्ति रु. ७७ करोड २५ लाख ४० हजार, लगानी रु. ३३ करोड ७७ लाख ६ हजार र खूद चालु सम्पत्ति रु. १४ करोड ६९ लाख १५ हजार रहेको छ । कम्पनीको नेटवर्थ रु. १ अर्ब २५ करोड ७१ लाख ६१ हजार रहेको छ । गत वर्षसम्म सञ्चित नाफा रु. ९० लाख ३७ हजार रहेकोमा यो वर्ष रु.२७ करोड ४२ लाख १ हजार भई यस वर्षसम्मको सञ्चित नाफा रु.२८ करोड ३२ लाख ३८ हजार पुगेको छ ।

१९. आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था – कम्पनीले २०६९/७० को आषाढ मसान्तमा स्थिर सम्पत्तिको भौतिक परीक्षण नगरेको, ह्रास कट्टी रकम यकिन नगरेको तथा काम नलाग्ने सम्पत्तिको लिलाम बिक्रीसमेत गरेको छैन । आषाढ मसान्तको रु.१ अर्ब ८९ करोड ८० लाखको मलखादको जिन्सी मौज्जातको भौतिक परीक्षण नगरेको तथा मार्गस्थमा रहेको रु.५४ करोड ९४ लाख ४३ हजारको मलखादको प्राप्ति बारे जानकारी उपलब्ध नगराएकोले मौज्जातको यथार्थस्थिति यकिन भएन । कारोबारको आन्तरिक लेखापरीक्षण समयमै सम्पन्न नगराएको, कम्प्युटर सफ्टवेरबाट कारोबारको लेखाङ्कन नगरेको, मलखाद प्राप्त हुँदा तौल, गुणस्तर आदि जाँच नगरी धेरै दिन पछि एकमुष्ट परिमाणको दाखिला गर्ने गरेको र परल मोल उल्लेख नगरी जिन्सीको लेखाङ्कन गर्ने गरेको देखियो ।

कम्पनी ऐन, २०६३ वमोजिम कम्पनी रजिष्टारको कार्यालयमा लेखापरीक्षकबाट प्रमाणित गराई विवरण पेश गर्नु पर्ने, कम्पनीको लेखा नेपाल लेखामान अनुसार तयार गरी राख्नु पर्ने, लेखापरीक्षण समिति गठन गरी कार्यान्वयन गराउने तथा आन्तरिक नियन्त्रण कायम गर्ने, कम्पनीको प्रबन्ध संचालक कम्पनीको सचिव नियुक्त हुन नसक्ने प्रावधानहरू कम्पनीबाट पालना नभएको र वित्तीय विवरणको प्रस्तुतीकरणमा नेपाल लेखामानको महत्वपूर्ण प्रावधानहरूको पालना भएको छैन ।

२०. मलखाद खरिद एवं प्राप्ति – कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा ९५ तथा ९९ का प्रावधान अनुरूप साधारण सभाको निर्णय, कम्पनीको विनियमावली, सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३, सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ कर्मचारी सेवा शर्त विनियमावली आदिमा व्यवस्था भए अनुसार संचालकहरूले कम्पनीको कारोबारलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ ।

कम्पनीबाट यूरिया, डि.ए.पी., पोटास मल अन्तर्राष्ट्रिय बोलपत्र, सरकारी स्तरबाट सम्भौता गरी र बैदेशिक सहयोग र स्वदेशी बोलपत्रबाट समेत यो वर्ष पटक पटक गरी रु. ११ अर्ब ६ करोड ४३ लाख ५३ हजारको खरिद एवं आपूर्ति भएको छ । कम्पनीले मल खरिद गर्दा खरिद योजना, लागत अनुमान र सोको स्वीकृति, विक्रेताको पूर्वयोग्यता निर्धारण जस्ता प्रकृया पुरा नगरी खरिद एवं आपूर्ति गरेको पाइयो ।

२०.१ कम्पनीले खरिद गरेको मलखाद सम्बन्धी सक्कल कागजातहरू (बिजक, बिल अफ लेडिङ्ग, कम्पनीको नामको बीमा पोलिसी, रेल्वे रसिद, सर्टिफिकेट अफ ओरिजीन, गुणस्तर तथा परिमाण जाँचको प्रमाणपत्र, बैंकले जारी गरेको भुक्तानीको प्रमाण पत्र, बीमा दावी आदि)को सक्कल प्रति बेगर फोटोकपीमात्र राखी सेस्ता राखेकोले सो नियमित देखिएन ।

२०.२ खरिद एवं आपूर्तिमध्ये मन्त्रालयमार्फत बैदेशिक सहयोग अन्तर्गत प्राप्त हुन आएको ४ हजार ३७९ मेट्रिक टन मलखादमध्ये रु.१० करोड ४८ लाखको मलखादको मूल्यबारे नेपाल सरकारको निर्णय, जारी भएको बिजक, उत्पादक वा निर्यातकर्ता देशको प्रमाणपत्र, कम्पनीको गोदाममा दाखिला भएको प्रमाण प्राप्त रसिद तथा संचालक समितिको अनुमोदन समेत उपलब्ध भएन ।

२०.३ सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयको २०६८।१।२० को परिपत्रानुसार सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ७ (१) ले खरिद कार्य सम्बन्धी जिम्मेवारी सम्बन्धित निकाय प्रमुखको हुने किटान गरेको आधारमा सार्वजनिक संस्थाहरूको सर्वोच्च कार्यकारी निकाय (सञ्चालक समिति)लाई खरिद सम्बन्धी निर्णयमा संलग्न नगराइ सो अधिकार निकाय प्रमुखले प्रयोग गर्ने गरी ऐनको दफा ७ को परिपालना गर्न गराउन निर्देशन भए अनुसार कम्पनीलाई आवश्यक पर्ने सम्पूर्ण सामग्रीहरू विनियमावलीसमेत पालना गरी प्रवन्ध सञ्चालकले नै कारवाही किनारा लगाउने सञ्चालक समितिबाट २०६९।१।१४ मा खरिद सम्बन्धी अधिकार प्रत्यायोजन गरेको आधारमा मलखाद खरिद गरेको अवस्था देखियो ।

सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयको निर्देशनात्मक उल्लिखित परिपत्र एवं प्रत्यायोजित अधिकारको आधारमा रही सञ्चालक समिति जिम्मेवार र जवाफदेही रहनु पर्ने मान्यता विपरीत रु. ११ अर्ब

- भन्दा बढीको मल खरिद, त्यसको क्लियरिङ्ग एवं ढुवानीमा सञ्चालक समितिको संलग्नता नरहेको अवस्था देखिन आयो ।
२१. **घटी आपूर्ति गर्नेसँग खरिद** – कम्पनीले २०६८/६९ मा एक विदेशी कम्पनीबाट मलखाद खरिद गरेकोमा १ हजार ३९.६० मेट्रिक टन घटी आपूर्ति गर्नेसँग घटी परिमाणको प्रति मेट्रिक टन रु. ५३ हजार ५ सय ६४ ले हुने रु. ५ करोड ५६ लाख ८५ हजार लेखापरीक्षण अवधिसम्म असुल नभएकोले असुल हुनु पर्दछ । त्यसैगरी २०६९/७० मा सोही विक्रेताबाट बोलपत्रको माध्यमबाट रु. १ अर्ब ४८ करोड ८६ लाख ७३ हजारको ३१ हजार २०२.३५ मेट्रिक टन यूरिया खरिद गरेकोमा बोलपत्र पेश गर्दा कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेडबाट विक्री गरिएको बोलपत्र नभरी कम्पनीको छाप नरहेको अन्य कागजातमा बोलपत्र भरी पेश गरेको, सोको सक्कल विजक, रेल्वे रसिद, बिमा पोलिसी, सर्टिफिकेट अफ ओरिजिन आदि कागजपत्र पेश नभएकोले सो खरिद नियमित रहेको देखिएन ।
२२. **सोभै खरिद** – एक विदेशी कम्पनीलाई अग्रिम पेशकी रु. १ अर्ब २० करोड ४ लाख ७२ हजार भुक्तानी दिई १९ हजार ८१२.५० मेट्रिक टन डि.ए.पी. मलखाद सोभै खरिद गरेको तथा सोही प्रकृयाको आधारमा अर्को विदेशी कम्पनीसँग खरिद सम्भौता गरी अग्रिम पेशकी रु. २ अर्ब ९२ करोड २९ लाख ९१ हजार दिई ५० हजार मेट्रिक टन यूरिया तथा १४ हजार ९ सय १ मेट्रिक टन डि.ए.पी.मलखाद खरिद गरेको छ ।
२३. **विजक नरहेको** – एक विदेशी कम्पनीलाई ट्रेड मार्जिन वापत बिना विजक रु.८० लाख तथा इम्पोर्ट प्यारिटी प्राइस दरको समायोजन वापत थप रु.७ करोड १६ लाख ५० हजार भुक्तानी दिई खरिद खर्च लेखेकोमा सोको विजक रहेको देखिएन ।
२४. **ढुवानी सेवा** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ तथा सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को प्रावधानहरु अनुरूप क्लियरिङ तथा ढुवानी खर्च गर्दा बजार भाउको अध्ययन, सेवा प्रदायकको कार्यक्षमताको आधारमा ढुवानी सेवा खरिद गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । बोलपत्र अन्तर्गत रु.३६ करोड ४१ लाख २५ हजार तथा दरभाउ पत्रको आधारमा रु.५४ लाख ९९ हजार गरी रु.३६ करोड ९६ लाख २४ हजारको ढुवानी सेवा खरिद गरेको छ । बोलपत्र एवं दरभाउ पत्रको आधारमा कम्पनीले ढुवानी गराएको भए पनि सेवा प्रदायकहरुको ट्रक संख्या, अनुभव, क्षमता आदि पक्षमा ध्यान नदिएको एवं ढुवानी कर्ताहरुको मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता रहेको प्रमाण पत्र, परफरमेन्स बण्ड तथा अन्य अभिलेखहरु प्रस्तुत नगरेकोले ढुवानी नियमित देखिएन ।
२५. **श्रोतमा कर कट्टी** – क्लियरिङ्ग एजेन्ट तथा ढुवानीकर्ताहरुलाई भुक्तानी गर्दा कतिपयको बिल प्राप्त नगरी भुक्तानी गरेको, १५ प्रतिशतका दरले अग्रिम आयकर कट्टी गर्नु पर्नेमा १.५ प्रतिशतका दरले मात्रै आयकर कट्टी गरेकोले रु.१ करोड ६५ लाख ३९ हजार आयकर असुल गर्नुपर्दछ ।
२६. **मौज्दात समर्थन पत्र नरहेको** – कम्पनीले रु.३९ करोड १९ लाख ७० हजारको असामीको वर्षानुगत विवरण तयार नगरेको तथा २०६९/७० आषाढ मसान्तको सम्बन्धित पक्षबाट मौज्दात समर्थन पत्र प्राप्त नगरेकोले सोको स्थिति यकिन गर्न सकिएन ।
२७. **धरौटी, पेशकी तथा सापटी** – धरौटी, पेशकी तथा सापटी रु.२१ करोड ७६ लाख ७५ हजारको वर्षानुगत विवरण तथा सम्बन्धित पक्षहरु विशेषतः मलखादको विक्रेताहरुबाट २०६९/७० आषाढ मसान्तको मौज्दात समर्थन पत्रहरु नलिएको, बक्यौता असुली तर्फ प्रभावकारी प्रयास नभएको, रु.९ करोड ३० लाख ७० हजारको प्रतित पत्रहरुमध्ये चालू वा म्याद नाघेको अवस्थामा रहेको विवरण तथा मौज्दात समर्थन पत्र नरहेको, एक बैंकबाट प्रतितपत्र वापत दशौं वर्षदेखिको रु.७२ लाख २३ हजार पुनरावेदन अदालतबाट कृषि सामग्री कम्पनीको पक्षमा फैसला भई सके तापनि असुली नभएकोले धरौटी, पेस्की, सापटी रकमको असुलीको स्थिति यकिन गर्न सकिएन ।

२८. **बैठक भत्ता भुक्तानी** – कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेडको कर्मचारी विनियमावलीको प्रावधानहरु विपरीत कम्पनीका अधिकृत तथा अन्य कर्मचारीहरुलाई संचालक समिति तथा उप समितिको बैठक भत्ता रु. २७ लाख २९ हजार र मंत्रालयका १५ देखि ४३ जना सहायक र सवारी चालक समेतलाई करिब रु.६ लाख ६४ हजार समेत रु. ३४ लाख २३ हजार बैठक भत्ताको भुक्तानी गरेकोले त्यस्तो खर्चमा नियन्त्रण हुनुपर्छ ।
२९. **बीमा नगराएको** – कम्पनीको भवन तथा फर्निचर, उपकरण रु. १८ करोड २६ लाख ६ हजार तथा जिन्सी मौज्दात रु.१ अर्ब ८९ करोड ८० लाख ६६ हजार समेत रु.२ अर्ब ८ करोड ६ लाख ७२ हजारको सम्पत्तिको बीमा नगराएकोले जोखिमबाट सुरक्षित रहेको देखिएन ।
- **बेरूजू स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतको निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजूको स्थिति देहायअनुसार छः
- सरकारी कार्यालयतर्फ १९६ निकायमा रु.८१ करोड ३८ लाख ४० हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१७ करोड ८८ लाख १६ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.६३ करोड ५० लाख २४ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.३ करोड ३ लाख ५८ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
 - सगठित सस्था, अन्य सस्था समिति ७ तर्फ रु.३ करोड ६६ लाख ३० हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिकप्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१८ लाख ५४ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.३ करोड ४७ लाख ७६ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१९ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

गृह मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत ८४० कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.२८ अर्ब ५८ करोड ५५ लाख ५४ हजार, राजस्वतर्फ रु.३ अर्ब ६२ करोड ८३ लाख ८३ हजार, धरौटीतर्फ रु.१ अर्ब ३४ करोड ३२ लाख ४९ हजार, र अन्य कारोबारतर्फ रु.२ अर्ब ५४ करोड ३६ लाख १६ हजारसमेत रु.३६ अर्ब १० करोड ७ लाख ४२ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ। सो रकममा शान्ति मन्त्रालयको रु.४७ करोड ८८ लाख ८४ हजार र वाणिज्य मन्त्रालयको रु.१५ लाख ९२ हजारसमेत समावेश छ।

मन्त्रालयमातहतका अन्य संस्था २ र समिति ७६ को रु.४ अर्ब ८९ करोड ९७ लाख १३ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ। सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्।

१. **अनुगमन** – विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन। यससम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:

१.१ नेपाल प्रवेश गर्ने प्रत्येक विदेशीले नेपालभित्र प्रवेश गर्दा अध्यागमन नियमावली, २०५१ को नियम १६ अनुसार आगमन फाराम भर्नुपर्ने र तोकिएको दस्तुर तिर्नुपर्ने एवं नियम १६ (२) मा कार्यालयले आगमन र प्रस्थान अभिलेख तयार राख्नुपर्ने व्यवस्था छ। त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल कार्यालयले नेपाल प्रवेश गर्ने विदेशीहरूलाई लाग्ने भिसा दस्तुर राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कको काउन्टरमा बुझाई प्राप्त रसिदको आधारमा भिसा दिने गरेको छ। कार्यालयले यो वर्ष रु.८४ करोड १६ लाख ३ हजार भिसा शुल्क असुल गरेको देखिन्छ।

कार्यालयले भिसा आम्दानी गर्दा तोकिएका अभिलेख राख्ने एवं एकीकृत हिसाब तयार गर्ने र नियमले तोकेको आगमन र प्रस्थानको अभिलेख राख्ने गरेको पाइएन। बैङ्कले दाखिला गरेको राजस्व रकम र भिसा आम्दानी खर्चको हिसाबको अभिलेख राखी भिडान गर्ने नगरेबाट असुली राजस्वको यथार्थता यकिन गर्ने आधार भएन। नियमले तोकेको अभिलेख अनिवार्य रूपमा राख्नुपर्दछ।

१.२ कारागार व्यवस्था विभागबाट प्राप्त विवरणअनुसार कारागार कार्यालयहरूमा २०७० असार महिनामा विभिन्न ७४ कारागारको क्षमता ८ हजार ७८३ रहेकोमा कारागारमा रहेका बन्दीहरूको संख्या १५ हजार २८५ भै क्षमताभन्दा ६ हजार ५०२ (७४.०३ प्रतिशत) कैदीबन्दी बढी रहेको देखिन्छ। कैदी बन्दीहरू राख्न अत्याधिक चाप भएका जिल्ला कारागारहरूमा न्यूनतम सुविधासहितको कारागार र महिला बन्दीको सम्बन्धमा छुट्टै व्यवस्था गर्नु जरुरी देखिन्छ।

१.३ विगत दून्धको समयमा क्षतिग्रस्त भएका ७६८ प्रहरी इकाईको पुनः निर्माण गरी प्रहरी इकाईको पुनःस्थापना गर्न प्रहरी प्रधान कार्यालय र शान्ति कोष सचिवालयबीच पटकपटक सम्झौता भई कार्यान्वयन हुँदै आएको छ।

आयोजनाअन्तर्गत प्रथम चरणमा १०० इकाईको निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ। दोस्रो चरण २०६८ श्रावणदेखि २०७० चैत्रसम्म ९३ इकाई सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेकोमा २०६९/७० सम्ममा ६२ इकाई मात्र सम्पन्न गरेको छ। तेस्रो चरण २०६९ भदौदेखि २०७१ पौष १५ सम्म ९० योजना सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेकोमा २०६९/७० सम्म १ योजना सम्पन्न गरेको प्रगति प्रतिवेदन पेश भएको छ। आयोजनामा शान्ति कोषबाट २०६९/७० सम्म रु.२ अर्ब ९१ करोड ३५ लाख ९० हजार निकास भएको मध्ये रु.२ अर्ब १ करोड १३ लाख २८ हजार खर्च गरेको छ। बाँकी रु.९० करोड २२ लाख ६२ हजार खर्च ६ समूह खातामा राखेको पाइयो। यसरी तोकिएको समय अवधिमा कार्य सम्पन्न गरेको छैन।

१.४ प्रहरी कल्याण कोषको विधान गैरसरकारी निकायसरह जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा दर्ता भई सञ्चालित रहेको छ। कोषको क्रियाकलाप दिनानुदिन बढ्दै गएको सन्दर्भमा कोष सञ्चालनकालागि छुट्टै विनियम तर्जुमा गरी सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। यो वर्ष पनि विनियम बनाई लागू गरेको छैन।

२. **विविध खर्च** – मन्त्रपरिषद्को २०५०।२।१३ को निर्णयबमोजिम शान्ति सुरक्षा कायम राख्ने प्रयोजनका लागि एक पटकमा प्रमुख जिल्ला अधिकारीले रु.२ हजार, गृह सचिवले रु.२० हजार, गृहमन्त्रीले रु.५० हजारसम्म र सोभन्दा बढी खर्च गर्नु परेमा प्रधानमन्त्रीको स्वीकृतिमा गर्न सक्ने व्यवस्था छ । यसैगरी सशस्त्र प्रहरीबलकोलागि २०६९।१।२।१८ र नेपाल प्रहरीको लागि २०५३।१।०।३ मा मन्त्रपरिषद्बाट भएको निर्णयमा विभिन्न तहका कार्यालय प्रमुखले तहअनुसार एक पटकमा रु.५०० देखि अधिकतम रु.१५ हजारसम्म खर्च गर्न सक्ने निर्णय भएको छ ।

मन्त्रालय र मातहत कार्यालयहरूबाट यो वर्ष शान्ति सुरक्षासम्बन्धी कार्य सञ्चालन गर्न रु.१ करोड ६८ लाख ४६ हजार खर्च भएको देखिन्छ । विगत ३ वर्षको विविध खर्चको (गोप्य काममा भएको) खर्चको स्थिति देहायअनुसार छ:

(रु. हजारमा)

खर्चको आदेश दिने अधिकारी	२०६७/६८	२०६८/६९	२०६९/७०
गृह मन्त्री	१४,३०	६८	२,००
गृह सचिव	१९,३३	११,१३	१५,४६
सशस्त्र प्रहरी महानिरीक्षक	३६,६३	१५,४२	२३,५०
प्रहरी महानिरीक्षक	४५,५५	३९,९०	३७,५०
राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागका मुख्य अनुसन्धान निर्देशक	६७,९२	७४,३०	७२,९१
राष्ट्रिय अनुसन्धान क्षेत्रिय र जिल्ला कार्यालय प्रमुखहरू	११,९७	१५,७०	१७,०९
जम्मा	१,९५,७०	१,५७,१३	१,६८,४६

विविध (गोप्य खर्च) मा गरेको खर्चको अभिलेख तथा भरपाईको आधारमा लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । राष्ट्रिय अनुसन्धान विभाग र अन्तर्गतका निकायहरूले विशेष सेवा नियमावली, २०६४ अनुसार खर्च गरेको उल्लेख गरे तापनि नियमावलीले खर्च गर्ने सीमा निर्धारण गरेको छैन ।

३. **कार्यक्रम तथा लक्ष्य प्रगति** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ ले प्रत्येक कार्यालयले वार्षिक लक्ष्य तथा प्रगति विवरण तयार गरी तालुक कार्यालय र कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । यो वर्ष सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालयले पूँजीगततर्फ रु.६० करोड १६ लाख ९९ हजार, चालुतर्फ रु.१ अर्ब ९१ करोड ६१ लाख ९४ हजार, नेपाल प्रहरीले रु.२७ करोड ८१ लाख २८ हजार खर्च भएकोमा प्रगति विवरण तयार गरेको देखिएन ।
४. **आर्थिक सहायता** – मन्त्रपरिषद्को विभिन्न मितिको पटके निर्णयअनुसार जनकपुर रामानन्द चोकमा भएको बम विस्फोटमा परी मृत्यु भएका ५ र जातीय भेदभाव द्वन्दमा परी मृत्यु भएका १ व्यक्तिलाई शहीद घोषणा गरी प्रतिव्यक्ति रु.१० लाखका दरले रु.६० लाख क्षतिपूर्ति दिएको पाइयो । साथै कालिमाटी तरकारी बजारमा आगलागीमा परी मृत्यु भएका दुई व्यक्तिलाई प्रतिव्यक्ति रु.३ लाखका दरले रु.६ लाख र जातीय उत्पिडनमा परी मृत्यु भएका १ लाई रु.१ लाखसमेत रु.६७ लाख क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराएको पाइयो । यस सम्बन्धमा स्पष्ट नीति कायम भएको नदेखिएकोले नीति तय हुनुपर्दछ ।
५. **पोशाक तथा बन्दोबस्तीका सामान** – सशस्त्र प्रहरी बल नियमावली, २०६० तथा प्रहरी नियमावली, २०४९ ले प्रहरी अधिकृत र प्रहरी जवान, परिचरसमेतलाई आवश्यक पोशाक र अन्य सामानहरूको दरबन्दी व्यवस्था तथा दरबन्दीअनुसारको सामान उपलब्ध गराउनुपर्ने अवधि तोकेको छ । पोशाक तथा बन्दोबस्तीका सामान उपलब्ध गराउन यो वर्ष सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालयले रु.१७ करोड १७ लाख ४९ हजार र प्रहरी प्रधान कार्यालयले रु.४९ करोड ९० लाख ३४ हजार खर्च लेखेको छ । निर्धारित समयमा उपलब्ध गराउनुपर्ने पोशाक तथा बन्दोबस्तीका सामानको उपलब्ध गराएको समयवधिसमेत खुल्ने गरी अभिलेख राख्नुपर्दछ ।
६. **खरिद गुरुयोजना** – सार्वजनिक निकायले १ वर्ष भन्दा बढी अवधिसम्म सञ्चालन हुने योजना वा आयोजनाको लागि खरिद गर्दा वा वार्षिक रु.१० करोड रुपैयाँभन्दा बढीको खरिद गर्दा खरिदको गुरुयोजना

तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालयले यो वर्ष चालु बजेटतर्फ पोशाक, अन्य भाडा, खाद्यान्नलगायतका सामान खरिदमा रु.२४ करोड १६ लाख ५९ हजार र पूँजीगततर्फ जग्गा, सवारीसाधन, मेसिनरी औजार खरिद, भवन एवं सार्वजनिक निर्माणलगायतमा रु.६० करोड १६ लाख ९९ हजार र प्रहरी प्रधान कार्यालयले यो वर्ष पूँजीगततर्फ फर्निचर, मेसिनरी औजार, निर्माण, बन्दोबस्तीका सामानलगायतका खरिदमा रु.२७ करोड ८१ लाख २८ हजार र चालुतर्फ पोशाक, कार्यालय सामान, तालिम आदिमा रु.५२ करोड १० लाख २४ हजार खर्च गरेको छ। त्यसैगरी सशस्त्र प्रहरीबल कल्याणकारी सेवा केन्द्रले ११ ठेक्कामार्फत रु.१० करोड १४ लाख ६० हजारको विभिन्न सामान खरिद गरी खर्च लेखेको छ। वस्तु वा सेवा खरिद गरेकोमा ऐनको व्यवस्थाअनुसार खरिद गुरुयोजना तयार गरेको देखिएन।

७. **लागत अनुमान** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११ अनुसार सार्वजनिक निकायले स्थानीय बजारमा प्रचलित दरभाउ, अधिल्ला वर्षमा सोही प्रकृतिका सामान खरिद गर्दाको वास्तविक लागत एवं उद्योग वाणिज्य संघले जारी गरेको दरसमेतलाई आधार लिई लागत अनुमान तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। यो वर्ष मन्त्रालयले कम्प्युटर, फोटोकपी, फ्याक्स मेसिनलगायतका सामान खरिदबापत रु.२ करोड २० लाख ६५ हजार र प्रहरी प्रधान कार्यालयले पोशाक एवं बन्दोबस्तीका सामान खरिदबापत रु.४९ करोड ९० लाख ३४ हजार खर्च लेखेको पाइयो। ती निकायले सामान खरिद गर्न लागत अनुमान तयार गर्दा नियमले तोकेअनुरूप दर विश्लेषण गरी लागत अनुमान तयार गरेको पाइएन। नियमले तोकेबमोजिम दर विश्लेषण गरी लागत अनुमान तयार गर्नुपर्दछ।
८. **सामान मौज्दात** – मन्त्रालयले जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरूका लागि फ्याक्स मेसिन, ब्याट्री, ल्यापटप, डेस्कटप कम्प्युटरलगायतका सामान खरिद गरेकोमा माग सङ्कलन एवं आवश्यकता पहिचानबेगर खरिद गरी सम्बन्धित कार्यालयमा वितरण गरेको देखियो। यथेष्ट मौज्दात हुँदाहुँदै यस वर्ष रु.२ करोड ४२ लाख ५२ हजारका थप यस्ता सामान खरिद गरी थप व्ययभार पारेको उचित देखिएन।
९. **आर्थिक सहायता** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३६(३) बमोजिम कार्यालयले खर्च गर्दा खर्चको बिल भरपाईसहित लेखा राख्नुपर्ने र बिल भरपाई आउन नसक्ने काममा भएको फुटकर खर्चको रूपमा खर्च गर्ने कर्मचारीले प्रमाणित गरी अधिकार प्राप्त अधिकारीद्वारा समर्थन गराई लेखा राख्नुपर्ने व्यवस्था छ। यसैगरी सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालयले सशर्त चालु अनुदान खर्च शीर्षकबाट विभिन्न व्यक्तिहरूलाई स्वास्थ्य उपचार एवं व्यक्ति तथा संस्थालाई आर्थिक सहयोगबापत रु.१७ लाख २ हजार आर्थिक सहायता वितरण गरेको पाइयो। कानूनी आधारबिना यस्तो खर्च गर्नु हुँदैन।
१०. **तालिम कार्यक्रम** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३६(५) तथा अर्थ मन्त्रालयको बजेट कार्यान्वयन निर्देशिका, २०६८ मा सम्बन्धित कार्यालयको स्वीकृत नर्म्सअनुसार तालिम, सेमिनार, गोष्ठीको लागत अनुमान स्वीकृत गरी कार्य सम्पन्न भइसकेपछि त्यसमा खर्च गरेका मालसामानको विवरण तथा बिल भरपाईसहितको खर्च देखिने गरी प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्दछ। यो वर्ष मन्त्रालयमातहतका ८ निकायले नर्म्स तथा लागत अनुमान स्वीकृत नगराई विभिन्न काममा रु.३ करोड २४ लाख ७६ हजार खर्च लेख्नुका साथै सम्पन्न कार्यको प्रतिवेदन पनि तयार नगरेकोले खर्चको स्थिति यकिन गर्ने आधार भएन।
११. **सोभै खरिद** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ८५(१ख) मा एक आर्थिक वर्षमा एकैपटक वा पटक पटक गरी तीन लाख रुपैयाँभन्दा बढीको सेवा वा सामान एउटै व्यक्ति, फर्म, कम्पनी वा संस्थाबाट सोभै खरिद गर्न नसक्ने व्यवस्था छ। सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालयले पूँजीगततर्फ दुई फर्मबाट रु.४२ लाख १२ हजार र चालुतर्फ तीन फर्मबाट रु.६६ लाख ४५ हजार मूल्यका मेसिनरी उपकरण, तालिम सामग्री, कार्यालय सामग्रीलगायत विभिन्न सामान पटकपटक सोभै खरिद गरेको पाइयो।

साथै कार्यालयले नयाँ स्थापना भएका राजस्व तथा औद्योगिक सुरक्षा गण, औद्योगिक तथा राजस्व गुल्महरूमा काँडेतर लगाउने कार्यका लागि विशेष परिस्थिति परेको कारण दर्शाई तत्काल खरिद गर्ने निर्णय गरी प्रतिस्पर्धाबेगर रु.२५ लाख ८ हजार खर्च गरेको छ। सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १४५ मा विशेष परिस्थितिमा मालसामान खरिद गर्नुपर्दा बाता गरी खरिद गर्नुपर्ने, खरिद भएको विवरणको

सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गर्नुपर्ने र सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयलाईसमेत जानकारी पठाउनुपर्ने व्यवस्था रहेकोमा पालना गरेको देखिएन ।

सशस्त्र प्रहरी बल कल्याणकारी सेवा केन्द्रले रु.२० लाख २० हजारको औषधि तथा उपकरण, रु. २१ लाख २२ हजारको कम्प्युटर, रु.१० लाख ८८ हजारको सञ्चारका सामान र रु.३२ लाख ४८ हजारको विविध सामानसमेत जम्मा रु.८४ लाख ७८ हजारको सामान सोभै खरिद गरेकोले नियमसम्मत भएन ।

सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालय

१२. **ठेक्का रद्द** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५९ मा खरिद सम्झौताको अन्त्य र सोको उपचार सम्बन्धमा व्यवस्था गरिएको छ । उपदफा (३) मा यसरी खरिद सम्झौता अन्त्य गर्दा प्रकरण (ख) बमोजिम खरिद सम्झौताबमोजिमको काम आपूर्तिकर्ताले नगरेको कारणबाट सार्वजनिक निकायले सो काम गर्न वा गराउनको लागि लाग्ने थप खर्च निजले व्यहोर्नुपर्ने दायित्व उल्लेख गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सशस्त्र प्रहरी बल सिमा सुरक्षा कार्यालय, सिन्धुपाल्चोकले २०६९ माघदेखि २०७० पौष मसान्तसम्म २३७ कर्मचारीको लागि राशन आपूर्ति गर्न सबैभन्दा घटी कबोल गर्ने एक फर्मको प्रतिदिन प्रतिजवान रु.२।२३ को कबोल दर स्वीकृत गरी २०६९।८।२७ मा राशन आपूर्तिसम्बन्धी सम्झौता गरेको पाइयो । उक्त फर्मले सम्झौताअनुसार राशन आपूर्ति नगरेपछि कार्यालयले सम्झौताबमोजिम क्षतिपूर्तिसमेत असुलउपर गर्ने गरी २०६९।९।२२ मा ठेक्का भङ्ग गरेको छ । बोलपत्र मूल्याङ्कन गर्दा लागत अनुमानभन्दा ज्यादै न्यून दर कबोल गरेकोमा आपूर्तिकसँग दर विश्लेषण माग गरी कार्य गर्न सक्ने नसक्ने सम्बन्धमा विश्लेषणका साथै दोस्रो, तेस्रो घटीवालाको दर क्रमशः रु.२।४० र रु.९।०१ भएकोमा त्यसतर्फ कारबाही नगरी पुनः बोलपत्र आह्वान गरी प्रतिव्यक्ति प्रतिदिन रु.१५।७२६ का दरले रु.१ करोड ५३ लाख ७२ हजारमा ठेक्का सम्झौता गरेको पाइयो । प्रथम घटीवालाले कबुल गरेको प्रतिव्यक्ति दैनिक रु.२।२३ का दरले २०७० आषाढ मसान्तसम्म रु.१ लाख ९ हजार लाग्नेमा दोस्रो पटक स्वीकृत दर प्रतिव्यक्ति दैनिक रु.१५।७२६ ले २०७० असारसम्म (मूल्य अभिवृद्धि कर सहित) रु.७६ लाख ८६ हजार खर्च भई रु.७५ लाख ७७ हजार व्ययभार परेको देखियो । बोलपत्र स्वीकृत गर्ने जिम्मेवार पदाधिकारीउपरसमेत कारबाही गरी बढी व्ययभार परेको रकम निर्णयबमोजिम असुल गर्नुपर्दछ ।

१३. **सामान ढुवानी** – सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालयअन्तर्गतका तालिम केन्द्रहरु, गण, सिमा सुरक्षा, कार्यालय तथा गुल्महरुमा २०६८।६।९ मा लत्ता कपडा, बन्दोबस्ती एवं सुरक्षा र भिड नियन्त्रणलगायतका सामान अन्दाजी २५० ट्रिप विभिन्न स्थानमा ढुवानी गर्न रु.७७ लाख ७४ हजारमा एक ट्रान्सपोर्टसँग २०६८।१०।२३ मा सम्झौता भएको देखियो । उक्त ट्रान्सपोर्टलाई यो वर्ष २०७०।२।१६ सम्ममा रु.२ करोड ५१ लाख ३८ हजारको ढुवानी खर्च लेखेको पाइयो । ठेक्का सम्झौताभन्दा रु.१ करोड ७३ लाख ६४ हजार (२३३.३६ प्रतिशत) बढीको कार्य उक्त ट्रान्सपोर्टबाट गराएकोमा सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४को नियम ११८ अनुसार प्राविधिक पुष्ट्याईसहित अधिकार प्राप्त अधिकारीबाट भेरिएसन स्वीकृत गराएको पाइएन । यो वर्ष उपयुक्तानुसारका सामान ढुवानीका लागि रु.८८ लाख ४१ हजारमा एक अर्को ट्रान्सपोर्टसँग २०६९।१।२८ मा सम्झौता भएको देखिन्छ । यो वर्ष ढुवानीको लागि सम्झौता भएको अवस्थामा साबिक ट्रान्सपोर्टसँग ढुवानी कार्य गराउनुको कारण स्पष्ट छैन । सामान ढुवानी गराएकोमा ढुवानी गरेको सामानको विवरण र परिमाण एवं सो प्रमाणित हुने दाखिला गरेको कागजात आदि प्रमाण संलग्न गरेको छैन । यसप्रकार खर्च लेख्ने आधार एवं भेरियसन गर्नुको कारण एवं खर्चलाई पुष्टि गर्ने आधार प्रमाण पेश हुनुपर्दछ ।

१४. **धरौटी** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२४.२ र अर्थ मन्त्रालयको २०६९।०६।१७ को परिपत्रको पालना नगरी सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालयले यो वर्ष विभिन्न आपूर्तिक एवं निर्माण व्यवसायीको रु.२ करोड ८४ लाख ४९ हजार धरौटी मूल्य अभिवृद्धि कर समायोजन गरे नगरेको तथा निजको नाममा अन्य कुनै कर बक्यौता भए नभएको सम्बन्धित आन्तरिक राजस्व कार्यालयबाट यकिन नगरी फिर्ता गरेको पाइयो ।

प्रहरी प्रधान कार्यालय

१५. **आयकर** – प्रहरी प्रधान कार्यालय मातहतका प्रहरी कर्मचारीहरूलाई साबिकमा प्रहरी नियमावली, २०४९ मा तोकिएको स्केलअनुरूपको राशन उपलब्ध गराउदै आएकोमा मन्त्रपरिषद्को २०६८।१२।१४ को निर्णयले गण, गुल्म एवं तालिम केन्द्र जस्ता ब्यारेकमा रहने निकायका पदाधिकारीलाई सोही निर्णयमा तोकिएको स्केल अनुसार राशन र सोबाहेक अन्य निकायमा कार्यरत रहनेको हकमा २०६९ माघदेखि नगदमा राशन उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरेको छ । मन्त्रपरिषद्को निर्णयमा नगदमा राशन उपलब्ध गराउंदा आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८७ अनुसार पारिश्रमिक आयमा राशन बापत नगद भुक्तानी गरेको रकम समावेश गरी कर गणना गर्ने उल्लेख छ । नगदमा राशन खर्च लेख्ने प्रहरी प्रधान कार्यालय र मातहत कार्यालयले उक्त व्यवस्था अनुसार कर कट्टी नगरी राशन भत्तामा सबै तहका पदाधिकारीलाई १.५ प्रतिशत कर कट्टी गरी भुक्तानी दिएको छ । यसप्रकार कर कट्टी गर्दा कर नलाग्ने पदाधिकारीको कर कट्टा भएको र करयोग्य आय भएकालाई लाग्ने कर छुट भएको स्थिति देखियो । अतः आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८७ बमोजिम व्यक्तिको कुल पारिश्रमिक आयमा राशनबापत नगद भुक्तानी गरेको रकम समावेश गरी कर गणना गर्नुपर्दछ ।
१६. **प्रतितपत्र पेशकी** – प्रहरी प्रधान कार्यालयले २०६७।६।८ र २०६८।६।९ मा उलन सर्ट, पाइन्ट र पार्क ज्याकेट खरिद गर्न तीन विदेशी कम्पनीका नाउँमा रु.७ करोड ४१ लाखको तीन छुट्टैछुट्टै प्रतितपत्र खोलेकोमा तोकिएको समयभन्दा ढिला सामान प्राप्त गरी प्रतितपत्र पेशकी फछ्यौट गर्दा रु.८ करोड ६४ लाख ७३ हजार खर्च भई विदेशी मुद्रा सटहीमा भएको परिवर्तनले गर्दा रु.१ करोड २३ लाख ७३ हजार व्ययभार परेको देखियो । कार्यालयले प्रतितपत्र खोलेको १२० दिनभित्र सामान आपूर्ति नगर्ने आपूर्तकलाई पटकपटक ६ महिना १० दिन सम्म म्याद थप गरेको पाइयो । ठेक्काको म्याद थप गर्दा ठेकेदारको काबु बाहिरको परिस्थिति उत्पन्न भई काममा ढिलाई भएको प्रमाणित हुने आधारबेगर् पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति नलिई म्याद थप गरेको र थप आर्थिक व्ययभार पारेको कुरा सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२० को प्रावधानअनुरूप भएन ।
१७. **प्रतितपत्र व्यवस्थापन** – विदेशबाट सामान आपूर्ति गर्दा ठेक्का सम्भौताअनुसारको रकम र बैङ्क मार्जिन समेतको प्रतितपत्र खोल्नुपर्ने र सम्भौताअनुसार सामान प्राप्त भएपछि सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११३(७) अनुसार ३० दिनभित्र पेशकी फछ्यौट गर्नुपर्दछ । सम्भौताअनुसार एक आर्थिक वर्षमा कुनै सामान खरिद गर्न खोलिएको प्रतितपत्रको बचत रकम सोभन्दा अघिल्लो वा पछिल्लो आर्थिक वर्षमा खोलिएको अर्को सम्भौताअनुसारको प्रतितपत्रमा सार्न मिल्ने ऐन नियममा व्यवस्था भएको छैन । प्रहरी प्रधान कार्यालयले २०६८।६।९ मा एक आपूर्तकका नाममा खोलेको प्रतितपत्रबाट रु.२ करोड १७ लाख ७९ हजार २०६७।६।८ मा खोलेका प्रतितपत्रमा रकम सारी प्रतितपत्र पेशकी फछ्यौट गरेको पाइयो । तत्पश्चात् २०६८।६।९ मा खोलेको सोही प्रतितपत्रमा २०६६।६।७ मा खोलेको प्रतितपत्रबाट रु.४३ लाख सारेको देखिन्छ । यसरी सारेको रकम सम्बन्धित आर्थिक वर्षको आर्थिक विवरणमा समावेश हुँदैन । सम्भौता रकमअनुसार प्रतितपत्र खोलिएकोमा सो सामान आपूर्ति भई कारबाही नटुङ्गिँदै रकम सार्न र विगत वर्ष खोलिएका प्रतितपत्रको बचत रकम सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्नेमा तत्पश्चात्का प्रतितपत्रमा सार्न मिल्ने देखिँदैन । यसप्रकार प्रतितपत्रको रकम सार्ने परिपाटीले सो वर्षको आर्थिक विवरणले यथार्थ स्थिति चित्रण नगर्ने हुँदा यस्ता कार्यमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।
१८. **बीमा नगरेको** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११२ तथा सम्भौताको दफा ५८ अनुसार रु.१० लाखभन्दा बढी मूल्यको निर्माण कार्य गर्ने निर्माण व्यवसायीले निर्माण सामग्री प्रयोग गरिने मेसिन औजार वा प्लान्ट र निर्माण कार्यमा संलग्न मजदुरको चोटपटक, मृत्यु भएमा दिइने क्षतिपूर्तिको लागि अनिवार्य रूपमा बीमा गर्नुपर्ने र बीमा नगरेमा कार्यालयले बीमा शुल्क तिरेर रकम निर्माण व्यवसायीलाई दिनुपर्ने रकमबाट कट्टी गर्नसक्ने व्यवस्था छ । जिल्ला प्रहरी कार्यालय नुवाकोट, बैतडीलगायत ६ जिल्ला प्रहरी कार्यालयले ४ ठेक्काको कुल रु.५ करोड ४८ लाख ८ हजारको ठेक्का रकममा बीमा नगरेको पाइयो ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षणतर्फ

जिल्ला प्रहरी कार्यालय (मोरङ्ग, मकवानपुर र चितवन)

प्रहरी ऐन, २०१२ र प्रहरी नियमावली, २०४९ बमोजिम शान्ति सुरक्षा कायम गर्ने, अपराध एवं असाधारण गतिविधिको नियन्त्रण गर्ने, शान्ति सुरक्षा कायम राख्ने र सरकारी मुद्दासंग सम्बन्धित अपराधको अनुसन्धान तथा तहकिकात सम्बन्धी कार्य प्रहरी निकायले गर्दै आएका छन्। मोरङ्ग, मकवानपुर र चितवन जिल्लास्थित नेपाल प्रहरीका निकायहरूको भौतिक, सांगठनिक एवं अन्य पक्षको लेखापरीक्षणबाट देखिएका सुधार गर्नुपर्ने प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

१९. **भौतिक पूर्वाधार** – प्रहरी कर्मचारीहरूको लागि व्यारेक तथा शौचालय, थुनुवाको लागि थुनुवा कक्ष तथा शौचालय तथा प्रहरी चौकीहरूको पर्याप्त व्यवस्था भएको हुनुपर्दछ।

१९.१ वडा प्रहरी कार्यालय, विराटनगर र जिल्ला ट्राफिक प्रहरी कार्यालय मोरङ्गले २०३५ मा निर्मित भवनलाई संयुक्त रूपमा प्रयोग गरेकोमा उक्त भवन जीर्ण अवस्थामा रहेको र कार्यालय तथा व्यारेक भवनको रूपमा प्रयोग गरेकोमा हिरासत कक्ष नभएकोले थुनुवाहरूलाई जिल्ला प्रहरी कार्यालय मोरङ्ग पठाउने गरेको छ। इलाका प्रहरी कार्यालय बेलवारी र लेटाङमा अलग अलग महिला र पुरुष थुनुवा कक्ष भए तापनि सांगुरो र अंधारो छन्। थुनुवाहरूको लागि शौचालयको व्यवस्था नभएकोले कर्मचारीहरूको शौचालय प्रयोग गर्ने गरेका छन्। बेलवारीमा पुरुष कक्षमा थुनुवाहरू नअटाएकोले महिला कक्षमा पनि पुरुष थुनुवा नै राखेको देखियो। इलाका प्रहरी कार्यालय रंगेलीको ३ कट्टा १४ धुर जग्गामा रहेको भवन शसस्त्र प्रहरीले प्रयोग गरेकोले गाउँ विकास समितिको जीर्ण भवन उपयोग गरेको छ। इलाका प्रहरी कार्यालय पथरीमा महिला व्यारेकको रूपमा १ कोठा रहेकोमा महिला थुनुवा कक्ष नभएकोले महिला थुनुवा भएका बखत थुनुवा कक्षको रूपमा प्रयोग गर्ने गरेको छ।

मुख्य कार्यसम्पादन सूचक

- भौतिक पूर्वाधार,
- उजुरी दर्ता र फछ्यौट,
- अनुसन्धान तहकिकात र
- निर्माण कार्यको जोखिम व्यवस्थापन।

१९.२ क्षेत्रीय शसस्त्र प्रहरी गण विराटनगरमा महिला व्यारेकका लागि निर्मित ३ कोठे भवन जिन्सी भण्डार र तालिम कक्षा कोठाको रूपमा प्रयोग गरिएकोले महिला कर्मचारीहरू अन्यत्र कोठा भाडामा बसेका छन्। महिला व्यारेकका लागि २०६५।६६-२०६६।६७ मा निर्मित उक्त भवनको दाया बाया साइडमा प्लाष्टर नगरेको तथा भन्ज्याङ्ग नढाकेकोले भन्ज्याङ्गका डण्डीहरू खिया लागेर नष्ट हुने अवस्थामा छ।

१९.३ जिल्ला प्रहरी कार्यालय मोरङ्गको ८० जना क्षमता रहेको ३ थुनुवा कक्षमा १२० जना रहेको र पुरुष थुनुवाको शौचालय नभएकोले कोठा दुर्घन्धित रहेको देखियो। महिला थुनुवा कोठा नभएकोले महिला तथा बालबालिका केन्द्रको भवनलाई महिला थुनुवा कक्षको रूपमा प्रयोग गरेको देखियो।

प्रहरी निकायहरूमा कार्यालय तथा व्यारेकको पर्याप्त व्यवस्था हुन नसकेको, महिला तथा पुरुष थुनुवाहरूको लागि अलग अलग थुनुवा कक्ष र शौचालय एवं स्नानघरको व्यवस्था नभएको, अधिकांश कार्यालय तथा कार्यालय प्रमुख कक्ष र थुनुवा कक्ष अपाङ्गमैत्री नभएको तथा पर्याप्त प्रहरीको व्यवस्था हुनसकेको छैन। यसबाट प्रहरी कर्मचारीहरूको उत्प्रेरणा, थुनुवाहरूको व्यक्तिगत स्वास्थ्य सुविधा तथा अपाङ्गहरूको सेवा सुविधामा असर परेको छ। अतः प्रहरी कर्मचारीहरूको लागि पर्याप्त आवास व्यवस्था, महिला प्रहरी कर्मचारीको लागि अलग अलग शौचालय तथा स्नानघर सहितको व्यारेक व्यवस्था, थुनुवाहरूको लागि अलग अलग कक्ष, स्नानघर तथा शौचालय अपाङ्गहरूको लागि कार्यालय तथा कार्यालय प्रमुख कक्ष अपाङ्गमैत्री बनाई प्रहरीद्वारा प्रदान गरिने सेवालाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ।

२०. **आधुनिक प्रविधि तथा उपकरणको व्यवस्था** – कार्यालय सञ्चालन र व्यवस्थापन, भीड नियन्त्रण, सञ्चार साधन, अभिलेख व्यवस्थापन, प्रकोप व्यवस्थापन, सुरक्षा जांच तथा अपराध अनुसन्धानका कार्यहरू व्यवस्थित एवं प्रभावकारी बनाउनका लागि पर्याप्त आधुनिक प्रविधि तथा उपकरणको व्यवस्था हुनुपर्दछ।

२०.१ कार्यालय सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्न २६ निकायका लागि कम्प्युटर ७०, फ्याक्स २५, फोटोकपी २८, स्क्यानर ३३, टाइपराइटर ६ र प्रिन्टर ३४ थान अभाव रहेका छन् । प्रहरी तालिम केन्द्र, विराटनगरमा ३, प्रहरी गण मुख्यालय विराटनगरमा २, ईलाका प्रहरी कार्यालय रङ्गेलीमा १, मुग्लीनमा १, मनहरीमा १ र मकवानपुरमा २ समेत १० टाइपराइटर अनावश्यक भई थन्किएका छन्, । ति सम्पत्तिको उचित व्यवस्थापन हुनुपर्दछ ।

२०.२ प्रकोप व्यवस्थापनका लागि चैन-स ३३, मेटल कटर १०५, रेकर २६ र वाटरबोट सेट ६४ जरुरत पर्नेमा एउटा पनि नभएको, क्रेन १६ र एल्मुनियमको भ्याङ्ग ६४ आवश्यक रहेकोमा क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय मकवानपुरमा एक क्रेन र सशस्त्र प्रहरी गण मुख्यालय, मकवानपुरमा १ एल्मुनियम भ्याङ्ग रहेको छ । अग्नि नियन्त्रणका लागि फायर फाइटर ८ वटामात्र रहेको छ । बाढी पहिरो तथा आगलागी जस्ता दैवीप्रकोप उद्धारमा आवश्यक उपकरणको अभावले उद्धार कार्य प्रभावकारी हुनसक्दैन ।

प्रमुख समस्या

- भौतिक पूर्वाधारको पर्याप्त व्यवस्था नभएको,
- उजुरी दर्ता भए अनुसार फल्र्यौट गर्न नसकेको र
- निर्माण कार्यको जोखिम व्यवस्थापन नगरेको ।

२०.३ सुरक्षा जाँचको क्रममा अति आवश्यक पर्ने मेटल डिटेक्टर २६० आवश्यक रहेकोमा ३९, सि.आर.भी. ६२ चाहिनेमा २०, सिसी टि.भि १६२ जरुरत रहेकोमा २९ मात्र रहेको छ । त्यस्तै फोकस लाइट १६० चाहिनेमा जिल्ला प्रहरी कार्यालय, मकवानपुरमा एक मात्र रहेको र अन्य निकायहरूमा रहेको छैन । त्यसैगरी ब्रेथलाइजर २१९, भेहिकल ब्लक नेट ५६, रोड ब्लकीङ्ग नेट ६४ तथा ग्याडरगन स्पिडोमिटर ४९ चाहिनेमा एउटा पनि रहेको पाइएन ।

२०.४ अपराध अनुसन्धानका लागि आवश्यक पर्ने जि.आई.एस. प्रविधि ३१ वटा आवश्यक रहेकोमा एउटा पनि नरहेको, मोबाइल भ्यान ३४, किट बक्स ८०, भिडियो स्टिल क्यामेरा ७१ अभाव रहेको छ ।

भीड नियन्त्रण, सञ्चार साधन, अभिलेख व्यवस्थापन, प्रकोप व्यवस्थापन, सुरक्षा जाँच तथा अपराध अनुसन्धान सम्बन्धी उपकरणहरू पर्याप्त नहुँदा कार्यसम्पादन तथा कार्यदक्षता एवं सेवा प्रवाहमा असर परेको छ । यसका जिम्मेवारी सम्बन्धित निकाय तथा प्रहरी प्रधान कार्यालयमा रहेको छ । उपकरणको अभावमा कार्यसम्पादन प्रभावकारी नहुने हुनाले उपकरणको व्यवस्था हुनुपर्दछ ।

२१. **अनुसन्धान तहकिकात** – प्रहरी निकायमा पर्न आएको उजुरीउपर अनुसन्धान तहकिकात समयमा भएको हुनुपर्दछ ।

२१.१ मुद्दाको अनुसन्धानमा लगाएका अवधि विश्लेषण गर्दा विगत ३ वर्षको १ हजार ७९५ मुद्दामध्ये एक हप्तामा ४१५, दुई हप्तामा ५८, एक महिनामा ३९२, छ महिनामा १३३, एक वर्षमा १४२, एक वर्षभन्दा बढिमा ३७९ मुद्दाको टुङ्गो लागेको छ भने २७६ मुद्दाको टुङ्गो लाग्न बाँकी रहेको देखियो ।

२१.२ उजुरी दर्ता तथा छानविन र मुद्दा दायर पश्चात सफलताको स्थिति विश्लेषण गर्दा ४ हजार १६३ मुद्दामध्ये अदालतबाट ५०१ जित र ६१६ मा हार भएको देखियो वांकी ३ हजार ४६ मा फैसला भैसकेको छैन । अदालतबाट हार भएका ६१६ मध्ये ४२ मा पुनरावेदनमा गएको देखियो । मुद्दामा असफल हुनु तथा छिटो फैसला नहुनुमा साक्षी गवाह उपस्थित गराउन नसक्नु, भौतिक सबुत प्रमाण जुटाउन नसक्नु तथा फितलो अनुसन्धान पद्धति रहेका छन् ।

ज्यान सम्बन्धी, अपहरण, मानव बेचबिखन तथा शरिर बन्धक, हातहतियार, खरखजाना, डाँका, जवरजस्ती करणी जस्ता सम्बेदनशिल मुद्दाहरूको सबुद प्रमाणहरू सङ्कलन गरी मुद्दाको अनुसन्धान समयमै टुङ्गो लगाउन नसक्दा छिटो छरितो सेवा दिन नसकेको अवस्था देखियो । अनुसन्धान कार्य समयमै टुंग्याउन नसक्दा भौतिक सबुद प्रमाण नष्ट हुने तथा कार्यालयको कार्यदक्षता र प्रभावकारितामा असर परेको छ । यसको जिम्मेवारी सम्बन्धित कार्यालय प्रमुखमा रहन्छ । अतः अनुसन्धान तहकिकातको कार्य समयमै सम्पन्न गरिनुपर्दछ ।

२२. उजुरी दर्ता र फछ्यौट – जिल्ला प्रहरी कार्यालयहरूका २०६७/६८ देखि २०६९/७० सम्मको मुद्दा दर्ता, फछ्यौट र बाँकीको स्थिति देहाय अनुसार छः

जिल्ला	२०६७/६८			२०६८/६९			२०६९/७०			औषत		
	दर्ता	फछ्यौट	बाँकी	दर्ता	फछ्यौट	बाँकी	दर्ता	फछ्यौट	बाँकी	दर्ता	फछ्यौट	बाँकी
मोरङ	७०८	६९६	१२	९९०	८१७	१७३	९६८	७७५	१९३	८८९	७६३	१२६
मकवानपुर	३१४	२९५	१९	४९०	३१४	१७६	४१९	२७१	१४८	४०८	२९३	११५
चितवन	४५९	४५	७	६२३	३६१	२६२	५८६	३६४	२२२	५५६	३९२	१६४
जम्मा:	१४८१	१४४३	३८	२१०३	१४९२	६११	१९७३	१४१०	५६३	१८५	१४४८	४०५

तालिकाअनुसार मोरङ, मकवानपुर र चितवन जिल्लामा औषत मुद्दा दर्ता संख्या क्रमशः ८८९, ४०८ र ५५६ रहेकोमा फछ्यौट क्रमशः ७६३, २९३ र ३९२ भई बाँकी १२६, ११५ र १६४ रहेको देखियो । तुलनात्मक रूपमा फछ्यौट हुन बाँकी मोरङ, मकवानपुर र चितवनमा क्रमशः १४, २८ र ३० प्रतिशत देखियो । फछ्यौट गर्न मुद्दा बाँकी रहेकोले कार्यक्षमता न्यून रहेको देखिन्छ । अतः मुद्दा दर्ता पश्चात फछ्यौट गराउने कार्यलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिनुपर्दछ ।

२३. निर्माण जोखिम बीमा – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को १० लाख रुपैयाँ भन्दा बढि मूल्यको

निर्माण कार्य गर्ने निर्माण व्यवसायीले निर्माण सामाग्री, प्रयोग गरिने मेशिनरी औजार तथा ल्यान्ट, दुर्घटनाबाट मृत्यु वा व्यक्तिगत चोटपटकसमेत व्यहोर्ने गरी निर्माण कार्यको त्रुटि सच्याउने अवधिसम्मको बीमा गराउनु पर्ने व्यवस्था

सुझाव

- भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्थापन गरी सेवा प्रवाह गरिनुपर्ने,
- दर्ता भएका उजुरीहरू यथाशिघ्र फछ्यौट गरिनुपर्ने र
- निर्माण कार्यको जोखिम व्यवस्थापन गरिनुपर्ने ।

रहेको छ । जिल्ला प्रहरी कार्यालय मोरङको कार्यालय भवन, ईलाका प्रहरी कार्यालय सिजुवा तथा प्रहरी चौकी पोखरिया र निमुवाको भवन निर्माणकालागी ४ निर्माण व्यवसायीसँग रु.५ करोड ६६ लाख १८ हजारको ठेक्का सम्भौता भएकोमा कामदार कर्मचारी तथा निर्माण उपकरणहरूको बीमा गरेको देखिएन । मध्य क्षेत्रीय प्रहरी तालीम केन्द्र चितवनको महिला व्यारेक भवन निर्माण कार्यको एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.२ करोड ४९लाख ८० हजार, जिल्ला प्रहरी कार्यालय चितवनको ईलाका प्रहरी कार्यालय भण्डारा र माडीको २ निर्माण व्यवसायीलाई रु.२ करोड ३ लाख १७ हजार, जिल्ला प्रहरी कार्यालय मकवानपुरको कार्यालय भवन, इलाका प्रहरी कार्यालय फापरवारी र प्रहरी चौकी भार्ताको भवन निर्माणकालागी ३ व्यवसायीसँग रु.३ करोड १ लाख ४४ हजारको ठेक्का सम्भौताको निर्माण कार्यमा व्यवसायीले बीमा गराएको छैन ।

यसले गर्दा त्रुटि सच्याउने अवधिको दायित्व र निर्माणस्थलमा आउने व्यक्तिको मृत्यु वा दुर्घटना दायित्वको जोखिम न्यूनिकरण भएको छैन । यसको कारण नियमको अनुशरण नगरिनु नै हो । यसको जिम्मेवारी प्रहरी प्रधान कार्यालय, आवास तथा भौतिक योजना निर्देशनालय, सम्बन्धित कार्यालय प्रमुख तथा सम्बन्धित निर्माण व्यवसायीमा रहनेछ । अतः निर्माण कार्यको नियमावलीमा निर्धारण गरिएअनुसार बीमा व्यवस्थापन गरि जोखिम न्यूनिकरण गरिनु आवश्यक छ ।

महानगरीय ट्राफिक प्रहरी महाशाखा

सरल एवं सुलभ ढङ्गबाट सवारी आवागमन सञ्चालन गरी यातायात सेवालार्इप्रभावकारी बनाउने, सवारी चोरी नियन्त्रण र सवारी दुर्घटना न्यूनीकरण गर्ने र उपत्यकामा बढ्दो सवारीसाधनको चाप व्यवस्थापन गर्ने उद्देश्यले स्थापित यस महाशाखाको लेखापरीक्षण गर्दा देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहाय बमोजिम छन्:

मुख्य कार्यसम्पादन सूचक

- भौतिक पूर्वाधार तथा प्रविधि,
- सवारी चोरी नियन्त्रण,
- ऐन नियमको पर्याप्तता

२४. **भौतिक पूर्वाधार र प्रविधि** – ट्राफिक व्यवस्थापन सहज एवं सरल बनाउन, सवारी अपराध र दुर्घटना न्यूनिकरण गर्न पर्याप्त भौतिक पूर्वाधार, सवारीसाधन तथा प्राविधिक उपकरण आवश्यक पर्दछ। उपत्यकामा हाल ३४ ट्राफिक प्रहरी युनिट रहेकोमा ३ युनिटमा मात्र आफ्नो स्वामित्वको कार्यालय भवन रहेको देखियो। एउटा कार्यालय चक्रपथ ग्रीनवेल्डमा, १० कार्यालय भाडामा र बाँकी कार्यालय जनपथ प्रहरीकै कार्यालयमा बसेको देखियो। नयाँ वानेश्वर र पाटनढोकाको लागि दरबन्दी सिर्जना भए तापनि उक्त स्थानमा कार्यालय सञ्चालन गर्न सक्ने कार्यालय भवन छैन।
- २४.१ उपत्यकाको लागि तत्काल ८ प्याकर, ५० राडर गन, २ सय ब्रेथ एनालाइजर, ३० डिजिटल क्यामरा, ४४ मोटर साइकल, ३७ सवारी भ्यान र अन्य सवारीसाधन आवश्यक भएपनि हाल ५ प्याकर रहेकोमा ३ मात्र चालु, २३ सवारीसाधन भएकोमा १८ चालु, मोटर साइकल १० मध्ये ४ मात्र चालु रहेको देखियो। भएको सिमित राडर गन र ब्रेथ एनालाइजर पनि पटक पटक विग्रने र न्यून संख्यामा रहेका छन्।
- २४.२ सडक विस्तार र सवारी अनुपातको आधारमा २ सय २६ चोकमा, १३ बढि दुर्घटना हुने स्थानमा, ८ वस पार्क र ५ चेक प्वाइन्टमा समेत २ सय ५२ स्थानमा तत्काल सि.सि. टि.भी राख्नु पर्नेमा १ सय २ स्थानमा मात्र सि.सी टि.भि जडान गरेको छ।
- २४.३ ट्राफिक व्यवस्थापनमा ट्राफिक लाइट महत्वपूर्ण औजार भए तापनि उपत्यकामा ३५ स्थानमा ट्राफिक लाइट आवश्यक पर्नेमा १६ स्थानमा मात्र ट्राफिक लाइट रहेका छन्। तीमध्ये ३ स्थानमा ट्राफिक लाइट नचलाएको, ७ स्थानमा विग्रेको कारण ६ स्थानमा मात्र चालु रहेका देखियो।

तसर्थ पर्याप्त कार्यालय भवन, व्यारेक, सवारी तथा अन्य उपकरणको व्यवस्था गरी ट्राफिक प्रहरीको कार्यक्षमता अभिवृद्धि गर्दै ट्राफिक व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउनु पर्दछ।

२५. **सवारी चोरी नियन्त्रण** – सवारी चोरीसम्बन्धी उपलब्ध विवरणअनुसार उपत्यकामा गतवर्ष जम्मा ८५२ मोटरसाइकल हराएको निवेदन परेकोमा १ सय ९१ मोटरसाइकल सवारी धनीलाई फिर्ता गरेको छ। चोरीका ३९३ मोटरसाइकल अनुसन्धानमा ल्याएकोमा १ सय १० भन्सार चलान र ४० थप अनुसन्धान भइरहेको छ। यो वर्ष ४ गाडी हराएको उजुरी परेकोमा ती गाडी फेला परेनन्। चोरी अनुसन्धानमा ६५ सवारी पक्राउ गरेकोमा २९ सवारी भन्सार पठाएको छ। उपर्युक्त विश्लेषणवाट उपलब्धि न्यून देखिएकोले सुधार हुनुपर्दछ।

२६. **प्रत्यायोजित अधिकार** – सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६४ मा प्रहरीले ट्राफिक संकेत वा इशारा उल्लङ्घन गरी सवारी चलाएको, निषेध गरेको स्थान र समयमा पार्किङ गरेको, गलत साइडबाट सवारी चलाएको, अवस्था ठीक नभएको सवारी चलाएको लगायतका २० कसुरमा अधिकतम रु.२ सयसम्म जरिवाना गर्नसक्ने व्यवस्था भए तापनि सार्वजनिक यातायातलाई व्यवस्थित र सुरक्षित गर्ने उद्देश्यले उक्त ऐनमा रहेका एक प्रयोजनको निमित्त दर्ता भएका सवारी अन्य प्रयोजनमा प्रयोग गरेको, सवारी चालक अनुमतिपत्र नलिई सवारी चलाएको, निर्धारित मानिसको संख्या र मालसामानको वजनभन्दा बढी राखेको, सार्वजनिक स्थानमा मालसामान राखी आवगमनमा बाधा पुऱ्याएको लगायतका १४ कसुरमा रु.१ हजारसम्म जरिवाना गर्नसक्ने अधिकार निश्चित कार्यविधि बनाई प्रचलित कानूनको प्रक्रिया बमोजिम गर्नु गराउने लगायतका शर्तमा मन्त्रीस्तरबाट २०६८।१।२४ मा भएको नीतिगत निर्णयानुसार प्रहरीले उल्लेखित कसुरमा जरिवाना गरेको देखियो। सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐनको दफा १७०

प्रमुख समस्या

- पर्याप्त भौतिक पूर्वाधार तथा प्रविधि नहुनु,
- सवारी चोरी नियन्त्रण तथा अनुसन्धान प्रभावकारी नहुनु,
- ऐन नियमले पर्याप्त अधिकार नदिनु र
- समन्वयको कमी।

सुझाव

- भौतिक पूर्वाधार तथा प्रविधिको पर्याप्तता हुनुपर्ने,
- सवारी चोरी नियन्त्रण तथा अनुसन्धान प्रभावकारी हुनुपर्ने,
- ऐन नियमले पर्याप्त अधिकार दिनुपर्ने र
- सरोकारवाला निकायबीच समन्वय हुनुपर्ने।

मा विभाग वा अधिकार प्राप्त अधिकारीले प्राप्त अधिकार मध्ये कुनै वा सबै अधिकार आवश्यकता अनुसार प्रहरीलाई प्रत्यायोजन गर्नसक्ने व्यवस्था छ तापनि मन्त्रीलाई ऐनले उक्त अधिकार दिएको नदेखिएकोले ऐनमा नै सो व्यवस्था गर्नुपर्दछ । यस्तै सवारी चलाउदा मोवाइल प्रयोग गरेमा सजाय गर्ने अधिकार कानूनमा उल्लेख नभएकोले ऐनमा उक्त व्यवस्था समेत हुनुपर्दछ ।

२७. **मेट्रो ट्राफिक एफ.एम.**— आम स्रोतामा ट्राफिक जनचेतना जगाउने, ट्राफिक व्यवस्थापनमा सहयोग पुऱ्याउने, दुर्घटना न्यूनीकरण गर्ने र अपराध रहित समाजको सिर्जना गर्ने उद्देश्यले स्थापित मेट्रो ट्राफिक एफ.एम. २०६६।४।८ देखि प्रत्येक दिन विहान ५ बजेदेखि बेलुकी ७ बजेसम्म विज्ञापन रहित प्रसारण हुँदै आएको छ । यसको क्षमता ५ सय वाट भएकोले उपत्यका भित्रमात्र सुन्न सकिने स्थिति रहेकोमा भेडेटार, साराडकोट, दाउन्ने, स्वर्गद्वारी र धनगढीमा नेपाल प्रहरीको आफ्नै रिपिटर टावर भएकोले थोरै लगानीमा पनि देशभरी सुन्न सकिने बनाउन सकिने प्राविधिकको भनाई छ । तत्काल थप बजेट व्यवस्था गर्न नसकेमा अन्य एफ.एम.संग सहकार्य गरी ट्राफिक अपडेट लगायतका केही कार्यक्रम देशभरी सञ्चार गराउन सकिने स्थिति रहेकोले त्यसतर्फ पनि ध्यान दिनुपर्दछ ।

अन्य संस्थातर्फ

सशस्त्र प्रहरी बल कल्याणकारी सेवा केन्द्र

२८. **कोषको अवस्था** — सशस्त्र प्रहरी बलका बहालवाला र अवकाश प्राप्त सशस्त्र प्रहरी कर्मचारीहरू र तिनीहरूका परिवारको शिक्षा, स्वास्थ्य, आर्थिक एवं सामाजिक सेवालगायतका क्षेत्रमा कल्याणकारी कार्य गर्ने उद्देश्यले २०५९।१।२४ देखि सशस्त्र प्रहरी बल कल्याणकारी सेवा केन्द्र सञ्चालनसम्बन्धी कार्यविधि, २०६६ अनुसार यो केन्द्र सञ्चालन हुँदै आएको छ । केन्द्रको २०७०।३।३१ को वासलातअनुसार गतवर्षसम्म रु.१ अर्ब ४१ करोड ७१ लाख ९० हजार सम्पत्ति तथा दायित्व रहेकोमा यो वर्ष रु.१२ करोड ७ लाख २३ हजार थप भई रु.१ अर्ब ६३ करोड २० लाख ६४ हजार पुगेको छ ।
२९. **जिन्सी दाखिला** — आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४७.१ बमोजिम सार्वजनिक निकायले खरिद गरी वा नगरी वा कुनै प्रकारले हस्तान्तरण भई प्राप्त हुन आएको जिन्सी सामानको मूल्यसमेत खुलाई जिन्सी किताबमा सात दिनभित्र आम्दानी बाँध्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । सवारीसाधनको पार्टपुर्जा, सञ्चार साधन, कम्प्युटर तथा हातहतियारलगायतका रु.८ करोड ८ लाखको ठेक्काबाट आपूर्ति लिएको सामान जिन्सी आम्दानी नबाँधी सीधै लाइबेरिया मिसनमा पठाएको पाइयो । यी सामानहरूको स्पेसिफिकेशनअनुसार गुणस्तर परीक्षण भएको देखिएन । कार्यालयमा प्राप्त सामानको गुणस्तर प्रमाणित र जिन्सी खातामा अभिलेख राखेर मात्र प्रयोग गर्ने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
३०. **शोधभर्ना** — संयुक्त राष्ट्रसंघको अनुरोधमा लाइबेरियामा मिसन सञ्चालनको लागि दुई पक्षीय सम्झौता भएअनुसार आवश्यक सामानहरू सहभागी राष्ट्रको हैसियतले नेपालले नै उपलब्ध गराउने र मिसन स्थापनाको खर्च, सशस्त्र प्रहरी कर्मचारीहरूको पारिश्रमिक, मिसनमा सामग्री पठाएबापत त्यहाँ भएको खर्चको शोधभर्ना संयुक्त राष्ट्रसंघले नेपाललाई दिने व्यवस्था छ । यो वर्ष संयुक्त राष्ट्रसंघबाट रु.४९ करोड ५६ लाख ७७ हजार (५६ लाख १६ हजार ८८३ अमेरिकी डलर) शोधभर्ना प्राप्त भएको देखाएको छ । सम्झौता अनुसार शीर्षकगत रूपमा शोधभर्ना हुनुपर्ने र प्राप्त भएको रकमको अभिलेख नराखी प्राप्त रकम आम्दानी देखाउने गरेबाट शोधभर्ना प्राप्त हुनुपर्ने रकम पूरै प्राप्त भए नभएको यकिन गर्ने आधार भएन ।

नेपाल प्रहरी कल्याण कोष

३१. **कोषको अवस्था** — यो कोष बहाल रहेका तथा अवकाश प्राप्त प्रहरी कर्मचारीहरू र तिनीहरूको परिवारको शिक्षा, स्वास्थ्य, आर्थिक तथा सामाजिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने उद्देश्यले संघसंस्था दर्ता ऐनअन्तर्गत २०४० मा यस कोषको स्थापना भई प्रहरी कल्याण कोष विधान २०५२ बमोजिम सञ्चालन हुँदै आएको छ । कोषको २०७०।३।३१ को वासलातअनुसार गतवर्षसम्म रु.१ अर्ब ३८ करोड २८ लाख ७४ हजार सम्पत्ति

तथा दायित्व रहेकोमा यो वर्ष रु.३७ करोड ९४ लाख ९८ हजार थप भई रु.१ अर्ब ७५ करोड २८ लाख ४३ हजार पुगेको छ ।

३२. **शोधभर्ना** – प्रहरी कल्याण कोषबाट प्राप्त विवरणअनुसार यो वर्ष मुख्य उपकरणको शोधभर्नाबाट सुडान मिसनबाट अमेरिकी डलर १३ लाख ४० हजार ७८१ र हाइटीबाट अमेरिकी डलर ८ लाख १५ हजार ३५८ प्राप्त भएको देखिन्छ । उपकरणबाटको शोधभर्ना यो वर्ष सुडानबाट रु.१२ करोड २ लाख ५८ हजार र हाइटीबाट रु.७ करोड १९ लाख ९२ हजार र कर्मचारीको पारिश्रमिक एवं अन्य सुविधालगायतमा सुडानबाट रु.१६ करोड ५६ लाख ९२ हजार र हाइटीबाट रु.१६ करोड ६७ लाख ४२ हजार प्राप्त भएको देखिन्छ । संयुक्त राष्ट्रसंघसँग भएको सम्झौताअनुसार शीर्षकगत रकम प्राप्तिको अभिलेख नराखी एकमुष्ट आम्दानी जनाउने गर्नाले प्राप्त हुनुपर्ने रकम प्राप्त भए नभएको यकिन गर्न सकिएन । आम्दानीको शीर्षकगत अभिलेख राख्नुपर्दछ ।
३३. **सामान फिर्ता** – मन्त्रपरिषद्को मिति २०६८।६।१० को निर्णयअनुसार नेपाल एफ.पी.यू. मिसन सुडानमा रही प्रयोगमा नआएका ४ ए.पी.सी.फिर्ता ल्याउने सम्बन्धमा बोलपत्रको माध्यमबाट एक आपूर्तिकसँग अमेरिकी डलर ६२ हजार र नेपाली रुपैयाँ ३२ लाख ५० हजारमा (जम्मा रु.८४ लाख ५५ हजारमा) ३ महिनाभित्र कार्य सम्पन्न गर्ने गरी २०६८।१०।९ मा सम्झौता भएको देखिन्छ । काबु बाहिरको कारण तोकिएको समयमा सामान ल्याउन नसकेको उल्लेख गरी ठेक्काको म्याद २०६९।४।१० सम्म थप गरेको पाइयो । यो वर्ष अन्तिम किस्ताबाट रु.१६ लाख ९० हजार भुक्तानी गरेको र गतवर्षसम्म रु.१५ लाख ६० हजार र अमेरिकी डलर ६२ हजार पेशकीको रुपमा खर्च लेखी सम्पूर्ण रकम भुक्तानी भई सक्दापनि अहिलेसम्म सामान दाखिला गरी पेशकी फछ्यौट भएको छैन । सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२१ अनुसार सम्झौता रकम रु.८४ लाख ५५ हजारको ०.०५ प्रतिशत अर्थात् दैनिक रु.४ हजारका दरले सामान दाखिला नभएसम्मको हर्जना असुल गरिनुपर्दछ ।
३४. **जिन्सी दाखिला** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ५० (१) मा लगत खडा गरी राख्ने र वर्षमा कम्तीमा एक पटक जिन्सी निरीक्षण गर्न लगाई त्यसको प्रतिवेदन लिनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । कोषले हाइटी र सुडान मिसनको लागि रु.३ करोड २९ लाख बराबरको विभिन्न सामान खरिद गरी आम्दानी गरेकोमा जिन्सी दाखिला गरेको छैन । खरिद भएका सामान जिन्सी दाखिला गर्नुपर्दछ ।
- **बेरूजू स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतको निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजूको स्थिति देहायअनुसार छः
- सरकारी कार्यालयतर्फ ३४२ निकायमा रु.१ अर्ब १८ करोड २९ लाख ४३ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१ करोड २८ लाख २ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.१ अर्ब १७ करोड १ लाख ४१ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.९० करोड ३६ लाख ५८ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
 - सगठित संस्था, अन्य संस्था समिति ३ तर्फ रु.४६ करोड २७ लाख ५० हजार बेरूजू देखिएको मध्ये रु.५ करोड ७८ लाख २७ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

परराष्ट्र मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतका समेत ३८ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.२ अर्ब ३० करोड ३६ लाख ८ हजार, राजस्वतर्फ रु.३ अर्ब ४१ करोड ५७ लाख ७३ हजार, धरौटीतर्फ रु.२२ करोड १० लाख ७८ हजार र अन्य कारोबारतर्फ रु.१९ लाख ९० हजारसमेत रु.५ अर्ब ९४ करोड २४ लाख ४९ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यससम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
 - १.१ व्यवस्थापिका-संसद, सार्वजनिक लेखा समितिले २०६३।१।२६ र २०६९।१।१६ मा २०५४।५।५ भन्दा अधिको ६ वर्षको राजस्वतर्फ रु.२५ करोड १७ लाख ८७ हजार र विनियोजनतर्फ रु.२८ लाख ७५ हजारको बक्यौता लेखापरीक्षण २०६९ आषाढ मसान्तभित्र गराउन मन्त्रालयलाई निर्देशन दिएकोमा यो वर्ष पनि सो कारोबारको लेखापरीक्षण गराएको छैन ।
 - १.२ सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ ले तोकेबमोजिमको सीमाभन्दा बढी रकमको खरिद कार्य सिलबन्दी दरभाउपत्र र बोलपत्रको माध्यमबाट गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । विदेशस्थित अधिकांश नियोगहरूले नियमावलीको प्रक्रियाबमोजिम खरिद कार्य गरेको देखिँदैन । नियमावलीको व्यवस्था कार्यान्वयन गर्न कठिनाइ हुने नियोगहरूको जिकिर रहे तापनि खरिद प्रक्रियालाई व्यवस्थित गर्न अन्य व्यवस्थासमेत गरेको छैन । यस सम्बन्धमा सार्वजनिक लेखा समितिले २०६९।१।१५ मा खरिद ऐनलाई समेत ध्यान दिई आवश्यक निर्देशिका तयार गर्न निर्देशन दिएको र मन्त्रालयले निर्देशिका तयार गर्ने उल्लेख गरी २०६९।१।२।२१ मा जवाफ दिए तापनि उक्त निर्देशन कार्यान्वयन भएको छैन । यो वर्ष मन्त्रालयले उपलब्ध गराएको विवरणअनुसार ११ राजदूतावास/नियोगले रु.५ करोड ३९ लाख ६८ हजारको सवारीसाधन सोभै खरिद गरेका छन् ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२. **राजस्व** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ ले तोकिएको ढाँचामा राजस्व लेखा अद्यावधिक राखी प्रतिवेदन एवं विवरण पेश गर्नुपर्ने र लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । नियोगहरूले असुल गरेको राजस्व मन्त्रालयले सञ्चितकोष दाखिला गरी एकमुष्टरूपमा आर्थिक विवरण तयार गरी लेखापरीक्षण गराउँदै आएको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
 - २.१ मन्त्रालय मातहतका ३२ राजदूतावास/नियोगमध्ये कतिपयले राजस्वको नगदी रसिद नियन्त्रण खातालगायत तोकिएका ढाँचाका फारामहरू प्रयोग गरी लेखा राख्ने र आर्थिक विवरण तयार गर्ने गरेका छैनन् । मन्त्रालयले तयार गरेको राजस्वको आर्थिक विवरणमा ३२ नियोगको रु.१ अर्ब १० करोड ३७ लाख ७ हजार राजस्व असुली तथा दाखिला देखाएको छ । मन्त्रालयले नेपाली राजदूतावास कतारको २०६९ चैत्रसम्मको, पेरिसको २०७० जेठसम्मको र अन्यको २०७० असारसम्मको प्राप्त राजस्व फाँटवारीको आधारमा २०७० आषाढ मसान्तसम्म रु.१ अर्ब २ करोड ७२ लाख ६० हजार राजस्व सञ्चित कोष दाखिला हुन बाँकी देखाएको छ । नियोगहरूमा २०७० आषाढ मसान्तभित्र सञ्चित कोष दाखिला गर्न बाँकी रहेको रकम आर्थिक विवरणमा समावेश गरेको छैन । उक्त बाँकी रकममा २०६८।६।९ सम्मको राजस्व रु.३ करोड ५९ लाख ५१ हजारसमेत समावेश छ ।

उपर्युक्त स्थितिमा मन्त्रालयले तयार गरेको आर्थिक विवरणले राजस्वको यथार्थ स्थिति प्रस्तुत गरेको देखिँदैन । गतवर्ष आषाढ मसान्तसम्म रु.६२ करोड ५७ लाख १ हजार दाखिला गर्न बाँकी रहेकोमा यो वर्ष

रु.४० करोड १५ लाख ५९ हजार वृद्धि भएको छ । विदेशस्थित नियोगहरूलाई आर्जित राजस्वमध्ये जेठ मसान्तसम्मको सबै राजस्व रकम मन्त्रालयमा अनिवार्य रूपमा पठाउन २०६९।१।२१ मा निर्देशन दिएको प्रतिक्रिया यस कार्यालयलाई दिएकोमा सुधार भएको छैन । उक्त रकम सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

२.२ विभिन्न दूतावास तथा नियोगले २०६८।६९ मा असुल गरेको राजस्व २०६९।७० को दोस्रो तथा तेस्रो चौमासिकमा मात्र दाखिला गरेको देखिन्छ । उदाहरणको लागि नेपाली राजदूतावास मलेसिया, कतार, पेरिस र कोलम्बोको २०६८।६९ को राजस्वमध्ये रु.२२ करोड ३७ लाख ४९ हजार २०६९ माघ, फागुन र २०७० जेष्ठमा सञ्चित कोष दाखिला भएको छ । त्यसैगरी २०६८।६९ को निकासामध्ये बचत रहेको रु.९ करोड १७ लाख ६८ हजार २०६९।७० को निकासबाट वर्षको सुरुमा नै कट्टी गरी राजस्व दाखिला गर्नुपर्नेमा २०६९।९।१५ मा कट्टी गरेको देखियो ।

२.३ यो वर्ष महावाणिज्यदूतावास हङकङ, संयुक्त राष्ट्रसंघको लागि स्थायी नियोग जेनेभा र नेपाली राजदूतावास, वाशिङ्गटन, टोकियो, क्यानबेरा, तेलअविव, क्वालालम्पुरले निकास भएका रकम अपुग भएको कारण उल्लेख गरी राजस्व खाताबाट रु.३ करोड ७४ लाख ११ हजार विनियोजन खातामा ट्रान्सफर गरी खर्च गरेका छन् । उक्त रकम सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

दूतावास तथा नियोगको राजस्व असुली तथा दाखिलासम्बन्धी विवरण परीक्षण गर्दा तोकिए बमोजिमको ढाँचामा अभिलेख नराख्ने एवं असुल गरेको राजस्व सम्बन्धित निकायमा नै निष्क्रिय रही सञ्चित कोष दाखिला गर्न वर्षौंसम्म ढिलो हुने गरेको देखिन्छ । यस सम्बन्धमा सार्वजनिक लेखा समितिले महालेखापरीक्षकको प्रतिवेदनमा समावेश भएका सुझाउअनुसार अभिलेख राख्न र राजस्व दाखिला गर्न २०६३।९।११ मा निर्देशन दिएकोमा सुधार भएको देखिएन । राजस्व रकम सञ्चित कोष दाखिला नभएसम्म हिनामिना हुने जोखिम रहने हुँदा समयमै राजस्व दाखिला गर्न र तोकिएको ढाँचामा अभिलेख राख्नु जरुरी छ ।

३. **बढी खर्च** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४०(३) मा वार्षिक कार्यक्रममा नघट्ने वा बाधा नपर्ने र स्रोत फरक नपर्ने गरी कुनै एक उपशीर्षकभित्रको एक खर्च शीर्षकबाट अर्को खर्च शीर्षकमा रकमान्तर गर्न सकिने व्यवस्था छ । यो वर्ष नेपाली राजदूतावास नयाँदिल्ली, बैंकक, कायरो र महावाणिज्यदूतावास ल्हासाबाहेक अन्य २८ नियोगले रकमान्तरबेगर निकासभन्दा रु.६ करोड १२ लाख २३ हजार बढी खर्च गरेका छन् । विगत ३ वर्षमा रकमान्तर नगराई बढी खर्च गरेको स्थिति देहायअनुसार छः

(रु. हजारमा)

आर्थिक वर्ष	खर्च शीर्षक संख्या	नियोग संख्या	बढी खर्च
२०६७।६८	१ देखि ७	२३	२,३८,१९
२०६८।६९	१ देखि ७	२५	२,८८,५३
२०६९।७०	१ देखि ९	२८	६,१२,२३

यो वर्ष संयुक्त राष्ट्रसंघका लागि स्थायी नियोग, न्युयोर्कले ५ खर्च शीर्षकमा रु.७८ लाख ८० हजार र नेपाली राजदूतावास टोकियो, कतार, तेलअविव, यांगुन, हङकङले चालूतर्फ कुल निकासभन्दा रु.१ करोड २० लाख २३ हजार बढी खर्च गरेका छन् । रकमान्तर स्वीकृतबेगर निकासभन्दा बढी खर्च गर्ने परिपाटीमा यो वर्ष वृद्धि भएको छ । यस प्रकारको कार्य आर्थिक कार्यविधि नियमावली र बजेट सिद्धान्तविपरीत भएकोले यस्तो प्रवृत्तिउपर तत्काल नियन्त्रण गरी आर्थिक अनुशासन पालना गर्नु गराउनुपर्ने व्यहोरा गत विगत वर्षमा समेत ध्यानाकर्षण गराइएकोमा सुधार भएको छैन ।

४. **सञ्चार महसुल** – यो वर्ष २७ राजदूतावासको लागि खर्च शीर्षक सञ्चार महसुलमा रु.२ करोड ३२ लाख ५० हजार निकास भएका रु.३ करोड ३१ लाख ३ हजार खर्च गरी निकासभन्दा रु.९८ लाख ५३ हजार (४२.३८ प्रतिशत) बढी खर्च भएको राजदूतावासहरूको एकीकृत आर्थिक विवरणबाट देखिएको छ ।

- ४.१ नियोग तथा महावाणिज्यदूतावास ५ को लागि खर्च शीर्षक सञ्चार महसुलमा बजेट एवं निकासामा रु.५१ लाख ६७ हजार भएकोमा रु.६४ लाख ६४ हजार खर्च गरी बजेट र निकासामा रु.१२ लाख ९७ हजार (२५.१० प्रतिशत) बढी खर्च गरेको छ ।
- ४.२ यो वर्ष २७ राजदूतावासमध्ये १८ ले खर्च शीर्षक सञ्चार महसुलमा निकासामा रु.१ करोड १ लाख ५६ हजार बढी खर्च गरेका छन् । निकासामा बढी खर्च गर्ने राजदूतावासको केही उदाहरण निम्नानुसार छः

(रु. हजारमा)

राजदूतावास	निकासामा	खर्च	बढी खर्च	बढी खर्च प्रतिशत
१. पेरिस	६,००	२४,०६	१८,०६	३०१
२. सिउल	७,००	१५,५१	८,५१	१२२
३. लण्डन	१४,००	२९,०५	१५,०५	१०७
४. ब्रसेल्स	१०,००	१६,०९	६,०९	६१
५. बर्लिन	१०,००	१४,७२	४,७२	४७

विदेशस्थित कूटनीतिक नियोगहरूको लागि आर्थिक कारोबारसम्बन्धी निर्देशिका, २०६० को प्रकरण १० मा नियोगमा भएको टेलिफोनको व्यक्तिगत र सरकारी काममा प्रयोग भएको विवरण खुलाई लगबुक राख्नुपर्ने र व्यक्तिगत प्रयोजनको लागि भएको कलको महसुल सम्बन्धित कर्मचारीसँग असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सेस्तासाथ तत्सम्बन्धी विवरण संलग्न गरेको छैन । अतः निर्देशिकाअनुरूप टेलिफोन प्रयोगको लगबुक राखी बजेट र निकासामा बढी खर्च गर्ने परिपाटीमा नियन्त्रण गरी आर्थिक अनुशासन कायम गरिनुपर्दछ ।

५. **बजेटबेगर खर्च** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३५(२) खण्ड (क) ले रकम स्वीकृत बजेटभित्र र सम्बन्धित खर्च शीर्षकमा पर्छ र खर्च गर्न बाँकी छ भने खर्च गर्न र खर्च गर्न निकासामा दिनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । नेपाल सरकारको आर्थिक सङ्केत तथा वर्गीकरण, २०६७ ले खर्चको प्रकृतिअनुसार खर्चको वर्गीकरण गरी खर्च शीर्षक र सङ्केत नम्बरसमेत उल्लेख गरेको छ । मन्त्रपरिषद्को २०५१।२।२३ को निर्णयमा विदेशस्थित नियोगमा काम गर्ने पदाधिकारीले पूर्वस्वीकृति लिई गरेको स्वास्थ्य बीमा तथा औषधि उपचारबापत लागेको खर्च नेपाल सरकारले व्यहोर्ने उल्लेख छ । नियोग तथा राजदूतावासको लागि औषधि उपचार खर्च शीर्षकमा बजेट व्यवस्था नभएकोमा यो वर्ष ३२ नियोगले स्वास्थ्य बीमा तथा औषधि उपचारमा अन्य भत्ता शीर्षकबाट रु.१० करोड ४३ लाख ९ हजार खर्च गरेको पाइयो । स्वास्थ्य बीमा गर्दा नियोगहरूले मन्त्रालयबाट स्वीकृति लिने गरेका छैनन् । कतिपय नियोगले स्वास्थ्य बीमा भएको अवस्थामा समेत बीमा कम्पनीले नव्यहोरेको कारण देखाई औषधि उपचार खर्च भुक्तानी गरेको पाइयो । औषधि उपचार अन्य भत्ता शीर्षकबाट खर्च लेख्दा आर्थिक विवरणले यथार्थ स्थिति चित्रण नगर्ने तथा आर्थिक कार्यविधि नियमावली र बजेट सिद्धान्तविपरीत भएकोले सम्बन्धित खर्च शीर्षकमा बजेट व्यवस्था गरी खर्च गर्नुपर्ने देखिएको छ । गतवर्ष मन्त्रालयबाट आगामी वर्षदेखि सम्बन्धित खर्च शीर्षकमा बजेट प्रस्ताव गरी खर्च गर्ने व्यवस्था मिलाइने जवाफ प्राप्त भए तापनि सुधार भएको छैन ।
६. **बैङ्क मौज्जात** – कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्रमाणित आर्थिक विवरणअनुसार नेपाली राजदूतावास, स्थायी नियोग र महावाणिज्यदूतावासहरूमा चालु तथा पूँजीगततर्फ यो वर्ष रु.१ अर्ब ६० करोड ६७ लाख ९२ हजार खर्च भएको देखिन्छ । मन्त्रालयले तयार गरेको आर्थिक विवरणअनुसार रु.१ अर्ब ५७ करोड १० लाख १ हजार खर्च भई रु.३ करोड ५७ लाख ९१ हजार मौज्जात रहेको देखियो । मन्त्रालयले तयार गरेको आर्थिक विवरण र कतिपय नियोगले तयार गरेको खर्चको फाँटवारीमा समेत एकरूपता छैन । मन्त्रालयले विगत वर्षको आर्थिक विवरणले देखाएको मौज्जातलाई आधार मानी पछिल्लो वर्षको निकासामा सो मौज्जात रकम समायोजन गर्दै आएको छ । सबै नियोगले बैङ्क हिसाब मिलानको विवरण तयार नगरेकोले आर्थिक विवरणले देखाएको मौज्जात र यथार्थ बैङ्क मौज्जात यकिन गर्ने अवस्था देखिदैन । यस स्थितिमा मन्त्रालयले तयार गरेको केन्द्रीय आर्थिक विवरणले खर्चको यथार्थ स्थिति चित्रण गर्ने अवस्था छैन । विदेशी

मुद्रामा हुने विनिमय दरको परिवर्तन तथा विगत वर्षदेखि नै हिसाब मिलान हुन नसकेको कारणबाट यथार्थ मौज्जात यकिन नभएको व्यहोरा औल्याउदै आएकोमा सुधार भएको छैन ।

७. **नियोग पदाधिकारीको सुविधा** – मन्त्रपरिषद्को २०५१।२।२३ को निर्णयले नियोग प्रमुखलगायत अन्य कर्मचारीका परिवारका आश्रित सदस्यहरु आफू कार्यरत नियोगमा साथै वा पछि लगेमा नियोगमा बसुञ्जेल आश्रित सदस्यसमेतलाई पारिवारिक भत्ता उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरेको छ ।

आर्थिक कारोबारसम्बन्धी निर्देशिका, २०६० को दफा १८ मा नियोगमा कार्यरत कर्मचारीहरुको साथमा रहेका परिवारका सदस्यहरु नियोगमा आएको र फर्केको अभिलेख राखी सोको विवरण नियोग प्रमुखबाट प्रमाणित गराई अनिवार्य रूपमा मन्त्रालयमा पठाउनुपर्ने व्यवस्था छ ।

विगत केही वर्षदेखि लहासा, कतार र यांगुनस्थित नियोगमा कार्यरत कर्मचारीहरुलाई आश्रित परिवार साथमा नरहे पनि उपर्युक्त पारिवारिक भत्तालगायतका सुविधा प्रदान गर्दै आएकोमा सो पाउने आधार पेश भएन । यसैगरी मन्त्रीबाट २०५१।१।१६ मा रियाद, २०६४।२।२ मा बेइजिङ तथा मस्को, २०६४।३।३६ मा तेलअविव र २०६४।१।१७ मा सिओल साथै सचिवबाट २०६५।१।२।२ मा पेरिस र २०६६।३।२ मा बैङ्ककस्थित नियोगमा कार्यरत कर्मचारीका परिवार साथमा नरहे पनि पारिवारिक भत्तालगायतका सुविधा दिने निर्णय गरी ती नियोगमा कार्यरत कर्मचारीहरुलाई उक्त सुविधा दिँदै आएको छ । यो वर्ष २४ नियोगले कर्मचारीको मासिक तलब भत्ता भुक्तानी गर्दा परिवार साथमा रहेको व्यहोरा पुष्ट्याई गर्ने प्रमाणबेगर रु.६ करोड ८ लाख १९ हजार पारिवारिक भत्ता खर्च लेखेको देखिएको छ । सोमध्ये ८ दूतावास तथा नियोगले परिवार साथमा नलगे तापनि मन्त्री तथा सचिवको निर्णयको आधारमा पारिवारिक भत्ताबापत रु.१ करोड ८१ लाख २१ हजार भुक्तानी गरेको देखिन्छ । मन्त्रपरिषद्को २०५१।२।२३ को निर्णय प्रतिकूल हुने गरी मन्त्री र सचिवको पटके निर्णयबाट परिवार साथमा नरहेको अवस्थामा पनि पारिवारिक भत्तालगायतका सुविधा प्रदान गर्नु मन्त्रपरिषद्को निर्णयसम्मत मान्न सकिएन ।

कानूनसम्मत नदेखिएका मुख्य व्यहोराहरु	
राजस्व	नियोग तथा दूतावासबाट असुल भएको राजस्वमध्ये वर्षान्तसम्म रु.१ अरब २ करोड ७२ लाख ६० हजार सञ्चितकोष दाखिला गर्न बाँकी रहेको छ ।
आंशिक राजस्व दाखिला	एक निजी बैङ्कले सम्भौताअनुसार दैनिक उठेको सबै राजस्व रकम भोलिपल्ट नै नेपाल राष्ट्र बैङ्कको केन्द्रीय खातामा जम्मा गर्नुपर्नेमा आंशिक रूपमा जम्मा गरी वर्षान्तमा रु.९ करोड २९ लाख ५९ हजार सो बैङ्कमा मौज्जात राखेको छ ।
पारिश्रमिक कर	आयकर ऐन, २०५८ बमोजिम नियोग तथा दूतावासका पदाधिकारी तथा कर्मचारीबाट रु.२ करोड १० लाख ६९ हजार कर कट्टा गरेको छैन ।
पारिवारिक भत्ता	नियोग तथा दूतावासले परिवार साथमा रहेको पुष्टि हुने प्रमाणबेगर पदाधिकारी तथा कर्मचारीलाई रु.६ करोड ८ लाख १९ हजार खर्च लेखेका छन् ।

यो वर्ष पेरिस, बर्लिन, न्युयोर्कलगायत ८ राजदूतावास/नियोगबाहेक अन्य नियोगले पारिवारिक अभिलेख राखेको देखिएन । सार्वजनिक लेखा समितिले २०६३।१।११ र २०६९।१।१६ मा अभिलेख राख्न दिएको निर्देशनको पालना भएको छैन । आर्थिक कारोबारसम्बन्धी निर्देशिका एवं सार्वजनिक लेखा समितिको निर्देशन पालना नगर्नु उचित देखिदैन ।

८. **घर भाडा** – मन्त्रपरिषद्को २०५१।२।२३ को निर्णयले विदेशस्थित नियोगहरुमा काम गर्ने कर्मचारीहरुको आवासको लागि ओहदा र ठाउँ सुहाउँदो साधारण रूपमा सुसज्जित निवासको घरभाडा सुविधा दिने व्यवस्था गरेको छ । यो वर्ष नियोग तथा दूतावासहरुले घर भाडा (कार्यालयको समेत) मा रु.४५ करोड १३ लाख ८७ हजार खर्च गरेका छन् । यो खर्च ती नियोगहरुको चालू खर्च रु.१ अर्ब ४६ करोड ६१ लाख ७४ हजारको ३०.७८ प्रतिशत रहेको छ । उक्त निर्णयमा नियोग प्रमुखको लागि साधारण रूपमा सुसज्जित निवासको

परिभाषा गरिए तापनि अन्य कर्मचारीको सम्बन्धमा परिभाषा गरिएको छैन । घर भाडाको अतिरिक्त नियोगका पदाधिकारीलाई पलड, टेलिभिजन, कुर्सी, टेबुल, भ्याकुम क्लिनर आदि उपलब्ध गराएको देखिन्छ । एउटै श्रेणीका कर्मचारी आवासको लागि भाडामा लिएको घरहरूमा उपलब्ध गराएको सुविधा र भाडा रकममा विविधता देखिएकोले दूतावास रहेको मुलुक, पदाधिकारी, श्रेणी र तहअनुसार कर्मचारीलाई उपलब्ध गराउने रकमसहित आवासको मापदण्ड तय गर्नुपर्ने व्यहोरा विगत वर्षदेखि उल्लेख गर्दै आएको र सार्वजनिक लेखा समितिले २०६९।१।५ मा नीति बनाई कार्यान्वयन गर्न निर्देशन दिएकोमा यो वर्ष पनि मापदण्ड तथा नीति तर्जुमा गरेको पाइएन ।

९. **कर** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८(१) मा कुनै व्यक्तिले कुनै आय वर्षमा रोजगारीबाट प्राप्त गरेको पारिश्रमिक सो वर्षमा सो व्यक्तिको रोजगारीको आय मानी गणना गर्नुपर्ने र ऐनको अनुसूची १ दफा १(६) मा विदेशस्थित नेपालका कूटनीतिक नियोगमा कार्यरत कर्मचारीको वैदेशिक भत्ताको पचहत्तर प्रतिशत रकम करयोग्य आयबाट घटाई बाँकी रहने रकममा करको गणना गरिने उल्लेख छ । विदेशस्थित नियोगमा कार्यरत कर्मचारीहरूलाई उपर्युक्तबमोजिम कर लाग्ने व्यहोरा विगत वर्षदेखि ध्यानाकर्षण गराउँदै आएकोमा तदनुरूप सम्बन्धित व्यक्तिहरूबाट कर असुल गरेको छैन ।

मन्त्रपरिषदले २०६३।४।१ मा वैदेशिक भत्ता, पारिवारिक भत्ता, शैक्षिक भत्ता, सेटलमेन्ट भत्ता तथा औषधोपचार लगायतका सुविधामा लाग्ने पारिश्रमिक कर बराबरको रकम वैदेशिक भत्ता लगायतका सुविधाहरूमा थप गरी भुक्तानी दिने निर्णय गरेको छ । आयकर ऐनको व्यवस्थाबमोजिम यो वर्ष ३२ नियोगका पदाधिकारीको तलब तथा वैदेशिक भत्ताको आयमा लाग्ने करमध्ये रु.२ करोड १० लाख ६९ हजार घटी कर कट्टी गरेकोले उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ । ऐनको व्यवस्थाभन्दा फरक किसिमले निर्णय गरी वासिन्दा प्राकृतिक व्यक्तिको कर दायित्व सरकारी कोषबाट व्यहोरी व्यक्तिलाई कर दायित्वबाट उन्मुक्ति दिने काम कारवाही यथाशीघ्र रोकिनुपर्दछ ।

१०. **तलब खर्च** – विदेशस्थित नेपाली राजदूतावास तथा नियोगमा कार्यरत राजदूतहरूमध्ये निजामती सेवामा रही राजदूत नियुक्ति भएका पदाधिकारीलाई आफ्नो पदअनुरूप पाउने तलब, ग्रेड र सञ्चय कोषसहितको रकम, निजामती सेवामा कार्यरत नरहेका अन्य व्यक्ति नियुक्ति हुँदा सचिव र मुख्य सचिवले पाउने सरह तलब र मन्त्रालयका सहसचिव राजदूत पदमा रहँदाको अवस्थामा सहसचिव स्तरको तलब र निज राजदूत पदमा बहाल रहेकै अवस्थामा सहसचिवबाट अवकाश भएपछि राजपत्राङ्कित विशिष्ट श्रेणीको सरह तलब भत्ता भुक्तानी गर्ने गरेकोले राजदूतहरूको तलबमा समेत विविधता देखिएको छ । एकै पदको तलब भत्तासमेतमा विविधता देखिएकोले कानूनद्वारा स्पष्ट व्यवस्था गरी एकरूपता ल्याउनु जरुरी हुन्छ ।

११. **आन्तरिक लेखापरीक्षण** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ९६(१) मा कार्यालय प्रमुखले आफ्नो कार्यालयको राजस्व, धरौटी तथा विनियोजनतर्फको आय-व्यय तथा प्रचलित कानूनबमोजिम खडा भएको कार्य सञ्चालन वा अन्य सार्वजनिक कोषको आन्तरिक लेखापरीक्षण कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट गराउनुपर्ने उल्लेख छ । मन्त्रालयले जारी गरेको आर्थिक कारोबारसम्बन्धी निर्देशिका, २०६० मा विदेशस्थित नियोगहरूको आन्तरिक लेखापरीक्षण सम्बन्धमा व्यवस्था नगरेको साथै ती नियोगहरूको लेखाको आन्तरिक लेखापरीक्षण गराउने गरेको देखिएन । आन्तरिक लेखापरीक्षण नगराउनाले कार्यालयमा हुने आम्दानी खर्च र त्यसको लेखाङ्कन, वित्तीय साधनको उपयोग, स्वीकृत कार्यक्रमअनुरूप लक्ष्य प्रगति आदि सम्बन्धमा सुनिश्चित गर्ने परिपाटी अवलम्बन भएको छैन । मन्त्रालयबाट २०६९।१।२।७ मा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयसँग समन्वय गरी आवश्यक व्यवस्थाको लागि अनुरोध गरिने जवाफ प्राप्त भएकोमा स्थिति यथावत् छ । नियोगहरूको आन्तरिक नियन्त्रण एवं प्रतिवेदन प्रणालीलाई सुदृढ गर्न आन्तरिक लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ ।

१२. **लेखा तथा वित्तीय अवस्था** – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा १०(२) मा कारोबारको लेखा महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट स्वीकृत ढाँचामा राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४५ मा आय-व्यय ठीकसँग भएको छ भन्ने कुरामा विश्वस्त हुन अधिकार प्राप्त

अधिकारीले तोकिएको ढाँचा अनुरूप लेखा राख्नुपर्नेलगायतका विषयहरूमा ध्यान दिई आन्तरिक जाँच समेत गराउनुपर्ने उल्लेख छ। यो वर्ष ओटवा, टोकियो र मस्कोस्थित नेपाली राजदूतावासले विनियोजनतर्फको लेखा राख्न प्रयोग गर्नुपर्ने बैङ्क नगदी किताब अद्यावधिक रूपमा राखेको पाइएन। नेपाली राजदूतावास टोकियो, सिउल र लण्डनले सानो नगदी कोष सञ्चालन गरेकोमा कोषको जिम्मेवार व्यक्ति नै नतोकी खर्च गर्ने गरेको पाइयो।

अधिकांश दूतावास तथा नियोगहरूले निकासामा खर्च बढी गर्ने, निर्दिष्ट ढाँचामा सेस्ता नराख्ने, आर्थिक विवरण र खर्चको फाँटवारीमा फरक फरक निकासामा खर्च देखाउने, शीर्षक फरक पारी खर्च गर्ने, अभिलेख व्यवस्थित नगर्ने, पारिवारिक अभिलेख नराख्ने, कानूनबमोजिम कर कट्टी नगर्ने, राजस्व रकम समयमा दाखिला नगर्ने, वार्षिक प्रतिवेदन तयार नगर्नेलगायतका अवस्था देखिएकोले सेस्ता तथा अभिलेख व्यवस्था नियमसम्मत एवं पारदर्शी देखिदैन। ऐन नियमले तोकेको कार्यविधिअनुरूप कार्य सञ्चालनको व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।

१३. **लेखापरीक्षण** – वैदेशिक रोजगारीमा गएका नेपाली नागरिक विभिन्न घटनामा परी शारीरिक रूपमा क्षति पुगेमा एवं मृत्यु भएमा निज कार्यरत रहेको विदेशी कम्पनीले निजका हकदारले पाउने गरी राजदूतावासमार्फत मन्त्रालयमा क्षतिपूर्तिबापतको रकम पठाउने गरेको छ। उक्त कारोबारसम्बन्धी सेस्ता र कारोबारको आर्थिक विवरण तयार गरी गत विगत वर्षमा लेखापरीक्षणको लागि मन्त्रालयले सेस्ता पेश गर्ने गरेकोमा यो वर्ष लेखापरीक्षण गराउन २०७०।६।६ र २०७०।१०।२६ मा अनुरोध गरेकोमा सेस्ता पेश नभएकोले लेखापरीक्षण हुन सकेन।

राहदानी विभाग

१४. **मेसिन रिडेबल पासपोर्ट** – एक विदेशी कम्पनीसँग ५ वर्षभित्र ४० लाख पासपोर्ट आपूर्ति गरी दैनिक ४ हजार प्रति पासपोर्ट आवेदकहरूको व्यक्तिगत विवरण सो पासपोर्टमा छपाई गरी वितरणको लागि तयार गर्नसक्ने गरी कम्प्युटर, प्रिन्टरलगायतका उपकरण जडान र जनशक्तिको समेत व्यवस्था गर्ने गरी २०६७।५।११ मा प्रति मेसिन रिडेबल पासपोर्ट अमेरिकी डलर ३.५९ मा खरिद सम्झौता भएको छ। राहदानी विभागले २०६७।९।११ देखि मेसिन रिडेबल पासपोर्टमा आवेदकहरूको व्यक्तिगत विवरण छपाई गर्ने कार्य सुरु गरेको आधारमा २०७० असारसम्म २० लाख ६६ हजार ६६७ थान पासपोर्ट पर्सनलाइज्ड (वैयक्तिक विवरण छपाई) गरिसक्नुपर्नेमा ११ लाख ५९ हजार ४८६ थान पासपोर्टमात्र पर्सनलाइज्ड गरेको देखियो। काम सम्पन्न गर्ने अवधि ५१.६६ प्रतिशत समाप्त भइसके तापनि पासपोर्ट पर्सनलाइज्ड गर्ने कार्य २८.९८ प्रतिशतमात्र भएकोले सम्झौता अवधिभित्र तोकिएबमोजिमको कार्य सम्पन्न हुन सक्ने अवस्था देखिदैन। हाल मेसिन रिडेबल पासपोर्ट प्राप्त गर्न आवेदकहरूले पर्खनुपर्ने समयवधिलाई मध्यनजर गरी पासपोर्ट जारी गर्न जडित उपकरणको क्षमताको अधिकतम उपयोग गर्न आवश्यक कार्ययोजना बनाई लागू गर्नुपर्ने देखिन्छ।

१५. **राजस्व मौज्जात** – एकल कोष प्रणाली सञ्चालन निर्देशिका, २०६७ को भाग ३ मा सञ्चित कोषमा दाखिला हुने सबै प्रकारका राजस्व नेपाल राष्ट्र बैङ्कले तोकेका बैङ्कहरूले सङ्कलन गरी सङ्कलित राजस्व रकम नियमित रूपमा सरकारको केन्द्रीय खाताहरूमा जम्मा भएको सुनिश्चित गर्ने जिम्मेवारी नेपाल राष्ट्र बैङ्कको हुने उल्लेख छ। निर्देशिकाको भाग ३ को बुँदा नं.४.५ मा एकल राजस्व खातामा प्राप्त रकम नेपाल राष्ट्र बैङ्कको निर्देशानुसार नेपाल सरकारको केन्द्रीय खातामा दैनिक रूपमा जम्मा गर्नुपर्ने उल्लेख छ।

नेपाल राष्ट्र बैङ्क र एक निजी बैङ्कबीच २०६७।६।२० मा भएको सम्झौतापत्रमा राहदानी विभाग नारायणहिटी परिसरमा हरेक दिन जम्मा हुन आएको राजस्व रकम बैङ्कले अर्को दिन कारोबार समयभित्र जम्माको लागि सूचना गर्नुपर्ने उल्लेख छ।

राहदानी विभागबाट प्राप्त सो बैङ्कको विवरणअनुसार २०६८।६।९ को राजस्वमध्ये केन्द्रीय खातामा जम्मा हुन बाँकी रहेको रु.६ करोड ८२ लाख ९० हजार र २०६९।७।० को राजस्व असुली रु.२ अर्ब २० करोड ३२ लाख ८२ हजारसमेत रु.२ अर्ब २७ करोड १५ लाख ७२ हजारमध्ये २०६९।४।९ देखि

२०७०।३।२५ सम्म ३९ पटक सो बैङ्कले आफ्नो खाताबाट डेबिट गरी रु.२ अर्ब १७ करोड ८६ लाख १३ हजारमात्र केन्द्रीय खातामा जम्मा गरेको र वर्षान्तमा रु.९ करोड २९ लाख ५९ हजार बैङ्कमा नै मौज्जात रहेको देखियो । असुल भएको राजस्व सोही दिन वा भोलिपल्ट पूरै जम्मा नगरी आंशिक रूपमा जम्मा गरेको कारण मौज्जात रहन गएको उदाहरण देहायअनुसार छः

(रु. हजारमा)

निजी बैङ्कमा रहेको मौज्जात		केन्द्रीय खातामा जम्मा भएको		बैङ्कमा रहेको मौज्जात रकम
मिति	रकम	मिति	रकम	
२०६९।४।८	१०,५२,३३	२०६९।४।९	६,६८,८२	३,८३,५१
२०६९।४।३१	१४,१४,८८	२०६९।४।३१	६,८७,६१	७,२७,२७
२०६९।५।१९	१४,४०,४८	२०६९।५।२०	७,८०,७१	६,५९,७७
२०६९।६।९	११,३८,०९	२०६९।६।१०	३,०४,७२	८,३३,३७
२०६९।९।२३	१४,७९,६४	२०६९।९।२४	४,४८,४९	१०,३१,१५
२०७०।२।३१	१५,१८,९५	२०७०।३।२	४,२६,८१	१०,९२,१४

राजस्व रकम केन्द्रीय खातामा जम्मा गरेको मिति र रकम खुल्ने विवरण उपलब्ध गराइदिन २०७०।१०।२६ मा नेपाल राष्ट्र बैङ्कलाई अनुरोध गरेकोमा तत्सम्बन्धी विवरण प्राप्त हुन नआएकोले बैङ्कले केन्द्रीय खातामा जम्मा गरेको रकम नेपाल राष्ट्र बैङ्कसँग भिडान गर्न सकिएन ।

निर्देशिका र सम्झौताबमोजिम राजस्व रकम सोही दिन वा भोलिपल्ट केन्द्रीय खातामा जम्मा हुनुपर्नेमा सबै रकम केन्द्रीय खातामा जम्मा नगरी आंशिक रूपमा जम्मा गरेको र बाँकी रकम बैङ्कमा नै रहेको देखिन्छ । निर्देशिका र सम्झौताको पूर्ण कार्यान्वयन भएको नदेखिँदा सम्बन्धित निकायले निर्देशिका र सम्झौताको व्यवस्था पूर्ण रूपमा पालना गर्न गराउन विशेष ध्यान दिनुपर्ने देखिएको छ ।

१६. **अभिलेख** – विभागको नागरिक बडापत्रमा नयाँ राहदानी लिन र पुरानो राहदानी प्रतिस्थापन गर्न ३० दिनको समय लाग्ने उल्लेख छ । विभागले उपलब्ध गराएको विवरणअनुसार देशका विभिन्न २३ संयोजन केन्द्र, ३२ राजदूतावास/नियोग र राहदानी विभागले राहदानी फाराम सङ्कलन गरी विभागले पर्सनलाइज्डको कार्य गर्दै आएको छ । विभागले प्राप्त भएका राहदानी फारामको प्राप्त मिति र जिल्ला, राजदूतावास/नियोग र संख्यासमेत उल्लेख गरी व्यवस्थित रूपमा अभिलेख राखेको पाइएन । अद्यावधिक अभिलेखको अभावमा राहदानी फारामहरू प्राप्त मितिको आधारमा प्राथमिकता दिई पर्सनलाइज्ड भएको सुनिश्चित हुने अवस्था देखिएन । सेवाग्राहीलाई समान प्रकारले सुविधा उपलब्ध गराउन, सोको अनुगमन गर्न, गुनासो व्यवस्थापन गर्न र नागरिक बडापत्रमा उल्लेख भएबमोजिम सेवा प्रदान गर्न आन्तरिक कार्य प्रणाली तय गरी अभिलेख व्यवस्थालाई व्यवस्थित गर्नु जरुरी छ ।

१७. **राजस्व दाखिला** – राहदानी विभागले विभिन्न संयोजन केन्द्रबाट प्राप्त भएका राहदानी सम्बन्धी आवेदन फाराम प्राप्त गरी राहदानी फाराममा दस्तुर तिरेको रसिद नम्बर उल्लेख गरेको आधारमा राहदानीको पर्सनलाइज्ड गर्ने कार्य गर्दै आएको छ । यो वर्ष जिल्ला प्रशासन कार्यालय, सल्यानको लेखापरीक्षण गर्दा २०६९।७।० मा असुल भएको राहदानी दस्तुरमध्ये रु.१९ लाख ५ हजार बैङ्क दाखिला नगरेको व्यहोरा औल्याएपछि सो रकम २०७०।९।७ मा बैङ्क दाखिला भएको छ । वर्तमान कार्य प्रक्रियाअनुसार राहदानी तयार गरी सम्बन्धित निकायमा पठाउने तर राजस्व दाखिला नहुने स्थिति देखा परेकोले राजस्व दाखिला भएको सुनिश्चित गर्न राहदानी आवेदनको व्यक्तिगत विवरणसाथ सम्बन्धित सेवा केन्द्रहरूबाट बैङ्क दाखिला प्रमाणसमेत लिने व्यवस्था मिलाउनु जरुरी देखिएको छ ।

● **बेरूजु स्थिति** – मन्त्रालय र मातहतसमेत ३७ कार्यालयमा यो वर्ष लेखापरीक्षणबाट रु.४६ करोड ८५ लाख ५ हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि ३ निकायले रु.५६ लाख १३ हजार फछ्यौट गरेकाले रु.४६ करोड २८ लाख ९२ हजार फछ्यौट गर्न बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.५ करोड १५ लाख ६३ हजार पेशकी बेरूजु रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।

भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत २२७ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.२ अर्ब ११ करोड ४० लाख ९५ हजार, राजस्वतर्फ रु.६ अर्ब १४ करोड १० लाख, धरौटीतर्फ रु.४४ करोड ३२ लाख ६४ हजार र अन्य कारोबारतर्फ रु.३४ करोड ६४ लाख ८४ हजारसमेत रु.९ अर्ब ४ करोड ४८ लाख ४३ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

मन्त्रालयमातहत एक संगठित संस्थाको रु.६० करोड २५ लाख १७ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
- १.१ नेपाल सरकारले २०५७ श्रावणमा कमैया मुक्तिको घोषणा गरे पश्चात् दाङ्ग, बाँके, बर्दिया, कैलाली र कञ्चनपुर जिल्लामा रहेका मुक्त कमैया परिवारको पहिचान गरी पुनर्स्थापना गर्दै लैजाने नीतिअनुरूप जग्गाको स्वामित्व र बसोबासका आधारमा केन्द्र एवं जिल्लामा मुक्त कमैया पुनर्स्थापना समस्या समाधान आयोग गठन गरेको छ । घरजग्गाविहीन कमैयाका परिवारको आर्थिक, सामाजिक अवस्थामा सुधार ल्याउन पुनर्स्थापनासम्बन्धी जीविकोपार्जनको लागि आय आर्जन वृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, सीप तथा व्यवसायिक तालिमहरू प्रदान गर्ने, रोजगारीको अवसरमा पहुँच पुऱ्याउनेजस्ता कार्य गर्ने लक्ष्य राखेको देखिन्छ । यो वर्ष ९९१ मुक्त कमैया परिवारलाई घर निर्माण गर्न सहयोग उपलब्ध गराउने लक्ष्य रहेकोमा ८६६ परिवारलाई रु.५० लाख ७० हजार र ९८८ परिवारलाई जग्गा उपलब्ध गराउने लक्ष्य भएकोमा ९२६ परिवारलाई रु.८ करोड ४१ लाख ७ हजार उपलब्ध गराएको छ । यो वर्ष पनि मुक्त कमैया परिवारको पुनः स्थापना गर्न उपलब्ध गराएको जग्गा, सहयोग रकम, पुनः स्थापना र वृत्ति विकाससम्बन्धी अद्यावधिक प्रगति प्रतिवेदन मन्त्रालयले तयार गरेको छैन ।
- १.२ कञ्चनपुर जिल्लामा ४ हजार ५०५ र कैलालीमा ८ हजार ३६ परिवारलाई क्रमशः १ हजार १२६ बिघा ५ कठ्ठा र १ हजार ३२८ बिघा जग्गा वितरण गरेकोमा सोमध्ये कञ्चनपुर जिल्लाका २३५ र कैलाली जिल्लाका १ हजार ४६२ घर परिवारको जग्गा अतिक्रमण भएको, बाढीले बगाएको लगायतका कारण उल्लेख गरी यो वर्ष कञ्चनपुर जिल्लाका ६५ परिवारलाई प्रति कठ्ठा र १ लाख ५० हजारका दरले खरिद गरी रु.९७ लाख ५० हजारको ६७ बिघा १० कठ्ठा जग्गा पुनः उपलब्ध गराएको छ । कैलाली जिल्लाको १ हजार ४ सय ६२ घर परिवारलाई उपलब्ध गराएको २३७ बिघा १२ कठ्ठा ५ धुर जग्गा अतिक्रमण एवं बाढीले बगाएकोले पुनः वितरणको लागि नामावली तयार गरेको छ । कञ्चनपुर जिल्ला र कैलाली जिल्लामा अतिक्रमण एवं बाढीले बगाएको उल्लेख गरी उपलब्ध गराएको उक्त जग्गा सम्बन्धमा छानबिन गरी यथार्थ विवरण लिई सार्वजनिक सम्पत्ति एवं जग्गाको संरक्षण गर्नुपर्ने देखियो ।
- १.३ जग्गा प्रशासन निर्देशिका, २०५८ को निर्देशन नं. ४१४ अनुसार मालपोत कार्यालयहरूले नापीको समयमा दर्ता हुन बाँकी रहेका आफ्नो क्षेत्रभित्रका सरकारी र सार्वजनिक जग्गाको फिल्ड बुकलगायत अन्य प्रमाणहरू बुझी अनुसूची १९ र २० बमोजिमको ढाँचामा दर्ता गरी अभिलेख अद्यावधिक राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । यसरी दर्ता गरेको सरकारी र सार्वजनिक जग्गाको संरक्षण गर्ने दायित्व सम्बन्धित मालपोत कार्यालयको हुनेमा विभागले मालपोत कार्यालयबाट सरकारी तथा सार्वजनिक जग्गाको अभिलेख तयार गराई विवरण पेश गरेको छैन । गतवर्षसम्ममा ६३ कार्यालयको अभिलेख तयार गरेकोमा यो वर्ष विभागले अभिलेख तयार गर्ने कार्य गरेको छैन ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभाग

२. **हदबन्दी** – भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २१ मा हदबन्दीभन्दा बढी प्राप्त भएको वा जफत भएको जग्गा प्राथमिकताको आधारमा साविक जग्गावाला, मोही वा अन्य कुनै व्यक्तिलाई कुनै शर्तमा दिनसक्ने व्यवस्था छ । विभागले हदबन्दीभन्दा बढी भई जफत भएका जग्गा वितरण गरेको विवरणमा हदबन्दीभन्दा बढी ४७ हजार ८०५ बिघा जग्गामध्ये ४३ हजार ६८६ बिघा जग्गा व्यक्ति तथा संस्थालाई बिक्री वितरण गरेको र बाँकी ४ हजार ११९ बिघा मौज्दात रहेको उल्लेख छ । जग्गाको एकमुष्ठ विवरण प्राप्त भए तापनि कार्यालयहरूले प्राप्त गरेको, वितरण गरेको र बाँकी जग्गाको अद्यावधिक विवरण उपलब्ध नगराएकोले जग्गाको स्थिति यकिन गर्न सकिएन । विभागले उपर्युक्तानुसार प्राप्त जग्गाको बिक्री वितरण र बाँकीको अभिलेख अद्यावधिक गराई सरकारी सम्पत्तिको संरक्षण गर्नुपर्दछ ।
३. **निवेदन दर्ता र फछ्यौट** – भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा ५३(१) मा कुनै मुद्दा मामिलाको कारवाही तथा किनारा गर्दा यो ऐनअन्तर्गत अधिकार प्राप्त गाउँ विकास समिति वा नगरपालिका, अदालत वा अधिकारीले विशेष अदालत ऐन, २०५९ को दफा १०, ११ र १२ बमोजिमको अख्तियारी र कार्य प्रणाली अपनाउने उल्लेख छ । विभागबाट प्राप्त २०६९।७० को प्रगति विवरणमा ८३ मालपोत कार्यालयको दर्ता निवेदनहरूको फछ्यौटको विवरणअनुसार १ लाख २७ हजार ३४५ निवेदन दर्ता भएकोमा यो वर्ष १ लाख २ हजार ३३२ फछ्यौट भई २५ हजार १३ निवेदन फछ्यौट हुन बाँकी रहेको छ । मातहतका कार्यालयहरूले फछ्यौट गर्न बाँकी निवेदनहरूको २ वर्षे आयुगत वर्गीकरण र निवेदन दर्ता तथा फछ्यौटको विवरण नै तयारी गर्ने गरेको छैन । विभागले कार्यालयहरूको सूचना अभिलेख व्यवस्थापन अद्यावधिक गर्न निर्देशन दिएको पनि छैन ।
४. **अनिवार्य बचत** – भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा ४२ मा बचत रकम जम्मा गरिएको मितिले ५।५ वर्ष पछि फिर्ता गर्नुपर्ने उल्लेख छ । विभागले पेश गरेको विवरणअनुसार ४३ मालपोत कार्यालयमा अनिवार्य बचत रु.४ करोड १६ लाख ६७ हजार मौज्दात रहेको देखाएको छ । उक्त बचत रकम सम्बन्धमा छानबिन एवं यकिन गरी फरफारक गर्नुपर्दछ ।
५. **कुत धरौटी** – भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा ३६ मा मोहीले कुत धरौटी राख्न ल्याएमा कार्यालयले कुत धरौटी खातामा आम्दानी बाँधी रकम बुझ्न आउन जग्गावालालाई सो धरौटी राखेको ७ दिनभित्र सूचना दिनुपर्ने, जनाउ दिएको एक वर्षभित्र जग्गावाला कुत बुझ्न आएमा दुई प्रतिशतका दरले दस्तुर लिई कुत रकम फिर्ता दिनुपर्ने, एक वर्षभित्र धरौटी फिर्ता तथा भुक्तानी नलिएमा त्यस्तो रकम सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । कुत धरौटीसम्बन्धी विवरणअनुसार २१ भूमिसुधार कार्यालयको २०६९।७० सम्मको रु.२० करोड ४५ लाख ८ हजार धरौटी बाँकी रहेको देखिन्छ । कार्यालयले कच्चावारी तयार गरी राखेको छैन । उक्त धरौटीमध्ये १ वर्षभन्दा बढीको प्रयोजन समाप्त भएको धरौटी यकिन तथा सदरस्थाहा गरी धरौटी अद्यावधिक गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
६. **भूमि व्यवस्थापन सुदृढीकरण** – आर्थिक ऐन, २०६८ को अनुसूची ४ खण्ड (ग) विविधको १३ ले दिएको अधिकारअनुसार तयार भएको भूमि व्यवस्थापन सुदृढीकरण कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०६७ को वुदा ३ (१) मा मालपोत कार्यालयले असुल गरेको रजिष्ट्रेशन दस्तुरबापत जिल्ला विकास समितिमा पठाइने रकम कुल रकमको ५ प्रतिशतले एक आर्थिक वर्षमा रु.६ लाखभन्दा बढी भएमा बढी रकम विभागमा रहेको संस्थागत सुदृढीकरण कोषमा दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विभागले यो वर्ष रु.३४ करोड ६४ लाख ८४ हजार कोषमा दाखिला गरी रु.३१ करोड ८४ लाख ९५ हजार खर्च भएको विवरण उपलब्ध गराएको छ । रजिष्ट्रेशन दस्तुर असुली गरेको आधारमा रु.६ लाखभन्दा बढी आम्दानी प्राप्त गर्ने मालपोत कार्यालयले बढी आम्दानी रकम विभागीय कोषमा पठाउनुपर्ने व्यवस्था भएकोमा त्यस्तो कार्यालयको विवरण प्राप्त भएन । मालपोत कार्यालयहरूले यो वर्ष कोषमा पठाउनुपर्ने र पठाएको रकमको विवरण माग गरिएकोमा विभागले

कोषमा रकम पठाउने र कोषवाट रकम दिइएको विवरण मात्र पेश गरेको छ । विभागले कार्यालयगत असुलीको अद्यावधिक अभिलेख राखी कोषमा दाखिला गर्नुपर्ने, दाखिला, निकास र खर्च पारदर्शी गराउने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

मालपोत कार्यालयहरूले असुल गरेको घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर फ्रिज नहुने ख-६ समूह खातामा जम्मा गरी स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली, २०५६ को नियम २११ सँग सम्बन्धित अनुसूची-२६ मा व्यवस्था भएअनुसार बाँडफाँड गरी सम्बन्धित जिल्ला विकास समितिलाई पठाउने र बाँकी रकम सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विभागले पनि ख-६ खाताको जिल्लागत कार्यालयहरूको आर्थिक विवरण लिई सो आधारमा केन्द्रीय आर्थिक विवरण तयार गरी मन्त्रालयमा पेश गर्नुपर्नेमा यो वर्ष पनि केन्द्रीय आर्थिक विवरण तयार गरेको छैन । हिसाब अद्यावधिक गरी केन्द्रीय आर्थिक विवरण तयार गर्नुपर्दछ ।

मालपोत कार्यालयहरू

७. **पूँजीगत लाभकर** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा २८(४) मा प्राकृतिक व्यक्तिले रु ३० लाख वा सोभन्दा बढी मूल्यको घर जग्गाको कारोबार गर्दा भएको पूँजीगत लाभमा ऐनको दफा ९५(क)३ मा तोकिएको दर अनुसार रजिष्ट्रेशन पारित गर्दाकै बखतमा पूँजीगत लाभकर असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । पूँजीगत लाभ कर वापत असुल गरेको रकम मालपोत कार्यालयहरूले सीधै आन्तरिक राजस्व कार्यालयको खातामा पठाउने गरेकाले विभागले पूँजीगत लाभकर असुलीको एकीकृत हिसाब तयार गरेको छैन । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ७.१ यो वर्ष भापा, सप्तरी, धनुषा, बारा, पर्सा, काठमाडौं, भक्तपुर, ललितपुरलगायतका २० मालपोत कार्यालयले रु.४ करोड ३९ लाख ६७ हजार पूँजीगत लाभकर असुल गर्न छुट गरेको देखिएकोले असुल गर्नु पर्दछ ।
- ७.२ मालपोत कार्यालय ललितपुरको नमूना छनौट गरी पूँजीगत लाभकर असुलीको लिखत परीक्षण गर्दा ४ रजिष्ट्रेशन फाँटमध्ये २ फाँटको ७० निसर्गकर्ताहरूले आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९५(क)३ मा तोकिए बमोजिम लाभकर निर्धारणको लागि घोषणा गरेको फारामअनुसार कुनै आधार प्रमाण नराखी भवन निर्माण वापत रु.५४ करोड ५७ लाख ९० हजार खर्च दाबी गरेको छ । यथार्थ प्रमाण नराखी आधार प्रमाणबिना खर्च घटाउँदा पूँजीगत लाभकर घटी असुल हुनसक्ने देखिएकोले छानबिन गर्नुपर्दछ ।
८. **सेस्ता पेश** – मालपोत कार्यालय टिकापुर, कैलालीको २०६९।४।१ देखि २०७० जेष्ठसम्मको रजिष्ट्रेशन नम्बर १ देखि ९ हजार १६० सम्मको असुली रु.४ करोड ६७ लाख ३३ हजारमध्ये रजिष्ट्रेशन नम्बर १ देखि ८ हजार ३९७ सम्मको रु.४ करोड २७ लाख ७४ हजारको सेस्ता छानबिनको क्रममा रहेकोले लेखापरीक्षणको लागि पेश भएको छैन ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षणतर्फ

राष्ट्रिय भू-उपयोग आयोजना

नेपाल सरकार, भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयअन्तर्गत सञ्चालनमा रहेको यो आयोजना २०५७ मा स्थापना भएको हो । विभिन्न मान, नापका भू-उपयोग वर्गीकरण, नक्सा तथा तथ्याङ्क तयार गर्नु आयोजनाको उद्देश्य हो । भू-उपयोग तथा वर्गीकरण नक्सा कार्यान्वयन पक्षको लेखापरीक्षण गर्दा देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

९. **कार्ययोजना र वर्गीकरण** – आयोजनाले हालसम्म नवलपरासी जिल्लाको अमरापुरी गाउँ विकास समितिको उपयोगको आधारमा जमिनको वर्गीकरण गर्ने कार्यका लागि वर्गीकरण सूची तयार गरेको छ । त्रिवर्षीय योजना २०६७।६८ देखि २०६९।७० मा आयोजना अन्तर्गत १:५०,००० मान नापमा ७५ जिल्लाको जिल्लास्तरीय भू-उपयोग नक्सा/डाटा तयार भईसकेको, १:१०,००० मान नापमा ५८

मुख्य कार्यसम्पादन सूचक

- भूमिको वर्गीकरण र कार्यान्वयन
- आवधिक योजनाको लक्ष्य प्रगति
- भौतिक सुविधा व्यवस्थापन

नगरपालिका र चितवनको ६ गाउँ विकास समितिको भू-उपयोग नक्सा/डाटा तयार भईसकेको उल्लेख छ । तर आयोजनाले ४ नगरपालिका र १७७ गाउँ विकास समितिको नक्सा/डाटा तयार भएको तथा ५ जिल्ला र ७७ गाउँ विकास समितिको कार्यक्रम चालू रहेको जनाएको छ । त्रिवर्षीय योजना र आयोजनाद्वारा उल्लेखित डाटा/नक्सा तयार गरेको अभिलेखमा भिन्नता देखिएको छ ।

आयोजनाले नवलपरासीको अमरापुरी गाउँ विकास समितिको भू-उपयोग वर्गीकरण गरिसकेको तथा ५ जिल्ला र १५ गाउँ विकास समितिमा कार्यक्रम चालु राखेको छ । नवलपरासीको अमरापुरी गाउँ विकास समितिको डाटा/नक्सा तथा वर्गीकरण कार्यसम्पन्न भइसके तापनि भूमिसम्बन्धी ऐन, नियम संशोधन नगरिएकोले कार्यान्वयन भएको छैन ।

- ९.१ आयोजनाले स्थापना कालदेखि हालसम्म ५ जिल्लामा केही काम भई ४ नगरपालिका र १७७ गाउँ विकास समितिको भू-उपयोग नक्सा तयार गरेको छ । भूमिको उपयोगको आधारमा वर्गीकरण गरी कार्यान्वयनको लागि सोही बमोजिम जग्गाधनी प्रमाणपूर्जा तथा नक्सा उपलब्ध गराउने प्रयोजनको लागि भू-उपयोग नीति कार्यान्वयन गर्न भू-उपयोग सम्बन्धी छुट्टै ऐन आवश्यक रहेको छ । यस सम्बन्धी कानूनको अभावले भू-उपयोग वर्गीकरण गरे तापनि कार्यान्वयनका लागि अन्तिम रूप दिनसकेको छैन ।
- ९.२ त्यस्तै भू-उपयोग सम्बन्धी ऐन कानूनमा संशोधन नभएकोले तर्जुमा भइसकेको भू-उपयोग नीति, २०६९ कार्यान्वयन भएको छैन ।

यसले आयोजनाबाट सम्पादित कार्यको प्रभावकारितामा असर परेको छ । यसको जिम्मेवारी सम्बन्धित आयोजना र मन्त्रालयको हो । अतः आयोजनाद्वारा राखिएको लक्ष्य अनुरूपको कार्य सम्पादनका लागि भूमिसम्बन्धी कानूनमा संशोधन तथा तयार भएका नीतिहरू कार्यान्वयन गरी आयोजनाबाट सम्पादित कार्यलाई प्रभावकारी बनाईनु पर्दछ ।

१०. **आवधिक योजनाको लक्ष्य प्रगति** – त्रिवर्षीय आवधिक योजनामा तीन जिल्लाको १:१०,००० मान नापको गाउँ विकास समितिस्तरीय भू-उपयोग नक्सा तयार गर्ने, भूमि सम्बन्धी नियममा संशोधन र भू-उपयोग आयोजना कार्यान्वयन निर्देशिका तयार गर्ने तथा ७३१ गाउँ विकास समितिको भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण गर्दै ६ वर्गमा भूमिको वर्गीकरण गर्ने र स्वामित्व प्रमाणपत्र जारी गर्ने लक्ष्य निर्धारण गरेको देखिन्छ । उक्त लक्ष्य हासिल गर्न भू-उपयोगको आधारमा जमिनको वर्गीकरण गरी स्वामित्व प्रमाणपत्र जारी गर्न नमूना परीक्षण कार्य गर्ने, भौगोलिक विशेषता, जमिनको गुण, उर्वराशक्ति, क्षमता अनुरूप भूमिलाई वर्गीकरण गरी कृषि उत्पादन वृद्धि, विशिष्टकरण र विविधकरण गर्ने, जैविक विविधता संरक्षण, संवर्द्धन र विकास गर्ने, वातावरण, बसोबास र भौतिक पूर्वाधारबीच दिगो सन्तुलन कायम गर्ने, चितवन लगायत तराईका ३ जिल्लाको १:१०,००० मान नापमा विस्तृत भू-उपयोग नक्सा/डाटा तयार गर्ने कार्यक्रम रहेको थियो ।

प्रमुख समस्या

- भूमिको वर्गीकरण कार्यान्वयन गर्न नसकेको
- आवधिक योजनाको लक्ष्य हासिल नभएको
- भौतिक पूर्वाधारको अभाव

तर आयोजनाले आवधिक योजनाको अन्तसम्ममा १७७ गाउँ विकास समिति (आवधिक लक्ष्यको २४.२१ प्रतिशत) को भूमिको वर्गीकरण तथा डाटा/नक्सा तयार गरेको छ भने स्वामित्व प्रमाणपत्र जारी गर्ने कार्यको प्रारम्भ गर्न सकेको छैन । त्यस्तै ३ जिल्लाको डाटा/नक्सा तयारगर्ने कार्यसमेत सम्पन्न गर्न नसकेको र २०७०।७१ सम्ममा ५ जिल्लाको डाटा/नक्सा तथा वर्गीकरण गर्ने कार्य चालु नै रहेको छ । आयोजनाको उक्त आवधिक योजनामा निर्धारित लक्ष्य तथा कार्यक्रमअनुसार उपलब्धि हासिल गर्न सकेको देखिएन । आयोजनाले निर्धारित समयमा स्वामित्व प्रमाणपत्र जारी गर्ने सेवा प्रवाह गर्नसकेको छैन । यसबाट कार्यदक्षता तथा प्रभावकारितामा असर परेको छ । अतः आवधिक योजनामा निर्धारित लक्ष्यहरूअनुरूप वार्षिक योजना तयार गरी कार्य सम्पादनलाई दक्षतापूर्ण एवं प्रभावकारी बनाइनुपर्दछ ।

११. **भौतिक सुविधा व्यवस्थापन** – आयोजनाको आफ्नै भवन तथा माटो परीक्षण प्रयोगशाला रहेको छैन । आयोजनाको कार्यसम्पादनका लागि आवश्यक जियो पोजिशन सिष्टमसँग सम्बन्धित उपकरणहरू पर्याप्त नभएको र माटो परीक्षण प्रयोगशालासँग सम्बन्धित उपकरणहरू नभएकोले माटो परीक्षण प्रयोगशाला सञ्चालन हुनसकेको छैन । त्यस्तै भू-उपयोग कार्यक्रमसँग सम्बन्धित उपकरणसमेत पर्याप्त नभएको अवस्था छ ।

माटो परीक्षण प्रयोगशाला एवं आधुनिक उपकरणहरू नभएकोले परामर्शदाताबाट कार्यसम्पादन गराउनु परेको तथा कार्यको अनुगमन, मूल्याङ्कन र गुणस्तर परीक्षण कार्यमा लागत तथा समय बढ्न गएको छ । आयोजनाको आफ्नै भवनको अभावमा सम्पादित कार्यको संरक्षण एवं भण्डारणमा समस्या रहेको छ । यसबाट कार्यदक्षता तथा प्रभावकारितामा असर परेको छ । अतः कार्यालयको स्थायी भवन तथा आधुनिक उपकरण एवं प्रविधिको व्यवस्था गरी आयोजनाको कार्यसम्पादन प्रभावकारी बनाइनुपर्दछ ।

सुझाव

- भू वर्गीकरण पश्चात कार्यान्वयन गर्नुपर्ने
- आवधिक योजनामा उल्लिखित लक्ष्य हासिल गर्नुपर्ने
- भौतिक सुविधा व्यवस्थापन गर्नुपर्ने

मालपोत कार्यालय (मकवानपुर, कलंकी, चितवन, कास्की र रुपन्देही)

जग्गा प्रशासन अन्तर्गत जग्गाको अभिलेख अद्यावधिक र व्यवस्थित गर्ने, मालपोत कार्यालय जनतासँग प्रत्यक्ष रूपमा सरोकार राख्ने भएकोले रजिष्ट्रेशन प्रयोजनका लागि जग्गाको मूल्याङ्कन तथा कार्यसम्पादन स्थितिको लेखापरीक्षण गर्दा देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

१२. **जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन** – जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन निर्धारण निर्देशिका, २०५९ बमोजिम शहरी र ग्रामीण क्षेत्रका मुख्य मुख्य बजार विस्तार भएका क्षेत्रका जग्गाहरूको कित्ता नम्बर, प्लट नम्बर, नापीको सिट नम्बर, सडक पहुँच, घडेरी प्रयोजन र अन्य सुविधा पुगेको विवरण खुलाई जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन पुस्तिका तयार गर्नुपर्ने र चालु वर्षकोभन्दा कम मूल्याङ्कन गर्दा सरकारको स्वीकृति लिनुपर्नेमा तदनुसार नगरेका व्यहोरा देहाय अनुसार छन्:

मुख्य कार्य सम्पादन सूचक

- घर जग्गाको मूल्याङ्कन व्यवस्था
- सरकारी तथा सार्वजनिक जग्गाको अभिलेख
- भोगाधिकार जग्गाको अनुगमन
- मुद्दा फछ्यौटको स्थिति
- राजस्व तथा पूंजीगत लाभकर असुली

१२.१ लेखापरीक्षण गरिएका ५ कार्यालयले सडकको अवस्था (पक्की, कच्ची, सहायक, गोरेटो बाटो, बाटो भएको, बाटो नभएका जग्गा) मात्र खुलाई गत विगत वर्षको तत् तत् स्थानका जग्गाहरूको मूल्याङ्कन अनुभवका आधारमा चालु वर्षको न्यूनतम मूल्याङ्कन तोकेको पाइयो । यस्तै ग्रामीण क्षेत्रमा पर्ने गाउँ विकास समिति अन्तर्गतका जग्गाहरूको वडा नम्बर, कित्ता नम्बर, प्लट नम्बर, सडक पहुँच, घडेरी तथा कृषि प्रयोजन र अन्य सुविधा पुगेको आधारमा जग्गाको वर्गीकरण नगरी गोरेटो बाटो भएको र बाटो नभएको भनी न्यूनतम मूल्याङ्कन निर्धारण गरेको छ ।

१२.२ मालपोत कार्यालय चितवनले १.५ कठ्ठा र सोभन्दा कम किनबेच हुने जग्गालाई घरबासको जग्गाको मूल्याङ्कन हालनुपर्ने, यस प्रकारको जग्गाहरू र घरबास भएका जग्गाहरूमा घर बाटोको अनिवार्य रूपमा स्थानीय निकायको सिफारिस पेश गर्नुपर्ने र कुनै व्यक्तिले खरिद गर्ने एकभन्दा बढी कित्ता बाटो छुने भएमा प्रत्येक कित्ताबाट १.५ कठ्ठालाई घडेरी मानी बाँकी क्षेत्रफललाई बाटो भएको खेतीयोग्य जग्गा मानी मूल्याङ्कन गर्ने गरी गरेको व्यवस्था उक्त निर्देशिका विपरीत छ । मालपोत कार्यालय, कास्की, चितवन र रुपन्देहीले ठूलो कित्ता भएको बाटोदेखि ३० मिटरसम्मको जग्गाको क्षेत्रफललाई बाटोको मूल्याङ्कन र ३० मिटरभन्दा पछाडिको जग्गाको हकमा जस्तो अवस्थामा छ सोही बमोजिम मूल्याङ्कन गरिने व्यवस्था पनि निर्देशिका विपरीत छ ।

१२.३ मालपोत नियमावली, २०३६ को नियम ५(ख)१ अनुसार न्यूनतम मूल्याङ्कन समितिले कुनै जग्गाको न्यूनतम मूल्य निर्धारण गर्दा चालु वर्षकोभन्दा कम मूल्य निर्धारण गर्नुपर्ने भएमा त्यसको कारण खुलाई स्वीकृतिको लागि नेपाल सरकार समक्ष पेश गरी स्वीकृति भए बमोजिम मूल्याङ्कन गर्न सक्ने व्यवस्था छ । तर मालपोत कार्यालय चितवन र रुपन्देहीले २०६९।७० को न्यूनतम मूल्याङ्कन पुस्तिका अनुसार मूल्याङ्कन कायम भइसकेको जग्गाहरु बाढी पहिरो, नदी कटान वा अन्य दैवी प्रकोपमा परी जग्गाको हैसियत बिग्रन गएको भनी स्थानीय निकायको सिफारिसको आधारमा न्यूनतम मूल्याङ्कनको ५० प्रतिशत सम्म घटाई मालपोत कार्यालय प्रमुखले गरेको निर्णय पनि निर्देशिका विपरीत छ ।

१२.४ मालपोत कार्यालय कलंकीले यो वर्ष कीर्तिपुर नगरपालिका वडा नं.१ अन्तर्गत चक्रपथ ट्रयाक्सँग जोडिएको पक्कि सडकको न्यूनतम मूल्याङ्कन प्रतिआना रु.३ लाख ३० हजार गरेकोमा काठमाडौं महानगरपालिकाको चक्रपथसँग जोडिएको जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन पक्कि सडक प्रतिआना रु.७ लाख ७० हजार गरेको देखियो । मालपोत कार्यालय डिल्लीबजारले चक्रपथ ट्रयाक्सँग जोडिएको जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन प्रतिआना न्यूनतम रु.२० लाखदेखि अधिकतम रु.२६ लाखसम्म देखिएकोले एकै प्रकृतिको जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कनबीच पनि ठूलो अन्तर देखियो ।

तसर्थ निर्देशिकाले तोकेको कार्यप्रक्रिया अनुसार समन्यायिक र वस्तुगत मूल्याङ्कन गरी राजस्व असुली प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।

१३. **अभिलेख संरक्षण** – जनताको सम्पत्तिसँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने जग्गाको लेनदेन सम्बन्धी महत्वपूर्ण रजिष्ट्रेशन लिखतहरु, मिशिल सुरक्षित तवरले अभिलेख व्यवस्थापन गर्न तामेली शाखाको व्यवस्था गरेकोमा ती फाँटहरुको अवलोकन र वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन अनुसार मालपोत कार्यालय, मकवानपुरले ६५ ठेली वाइण्डिङ, ८१ ठेली मर्मत, कलंकीले ११३ ठेली वाइण्डिङ, १८६ ठेली मर्मत, चितवनले ८६ ठेली वाइण्डिङ, १८५ ठेली मर्मत, कास्कीले २१३ ठेली वाइण्डिङ, १२८ ठेली मर्मत र रुपन्देहीले २०० ठेली वाइण्डिङ र ४०० ठेली मर्मत समेत १ हजार ६५७ ठेली वाइण्डिङ र मर्मत नगरी राखेको देखियो । वर्षेनी पारित हुने लिखत तथा मिशिलहरुको सुरक्षित व्यवस्था गरी जनताको सम्पत्तिको संरक्षण गर्न ध्यान दिनुपर्दछ ।

१४. **निवेदन दर्ता र फछ्यौट स्थिति** – भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा ५३(१) मा यो ऐन अन्तर्गत कुनै मुद्दा मामिलाको कारवाही तथा किनारा गर्दा अधिकारप्राप्त समिति, गाउँ विकास समिति वा नगरपालिका, अदालत वा अधिकारीले विशेष अदालत ऐन, २०५९ को दफा १०,११ र १२ बमोजिमको अख्तियारी र कार्यप्रणाली अपनाई २ वर्षभित्र मुद्दा फछ्यौट गर्नुपर्नेमा तदनुसार नगरी वर्षान्तसम्म मालपोत कार्यालय कलंकीमा ६०२, कास्कीमा ३५९, रुपन्देहीमा ५९ निवेदन फछ्यौट हुन बाँकी रहेकोले समयमै फछ्यौट गर्न तदारुकता देखाउनुपर्दछ ।

१५. **पूँजीगत लाभकर** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९५(क) बमोजिम निसर्गकर्ताले एक आर्थिक वर्षमा राज्यभर रु.३० लाखभन्दा बढीको घर जग्गा कारोबार गर्दा भएको लाभमा स्वामित्व ५ वर्षभन्दा बढीको भएमा २.५ प्रतिशत, ५ वर्षभन्दा कम भएमा ५ प्रतिशतका दरमा लाभकर तिर्नुपर्दछ । यो वर्ष नियमानुसार ५ कार्यालयमा रु.५५ लाख ७१ हजार लाभकर घटी असुल भएको देखियो । देशभरिको कारोबारको तथ्याङ्क जुनसुकै कार्यालयले जुनसुकै बखत प्राप्त गर्नेसक्ने व्यवस्था भएमा लाभकर अझ बढी उठ्ने निश्चित छ । यसका अतिरिक्त निसर्गकर्ताले रजिष्ट्रेशन लिखतसाथ पेस गरेको लाभकर विवरण परीक्षण गर्दा लाभकर फाराम रितपूर्वक नभर्ने, फारामसाथ खरिद गर्दाको मूल्य खुल्ने कागज संलग्न नरहने, घर जग्गाको प्रकरण फरक पारी खर्च दावी गर्ने, विगतमा भएका न्यूनतम मूल्याङ्कन पुस्तिका र हालको मूल्याङ्कन पुस्तिकामा एकै ठाउँको जग्गाको

प्रमुख समस्या

- घर जग्गाको मूल्याङ्कन यथार्थपरक नहुनु
- सरकारी तथा सार्वजनिक जग्गाको पूर्ण अभिलेख नहुनु
- भोगाधिकार जग्गाको समुचित अनुगमन नहुनु
- मुद्दा फछ्यौट समयमा नहुनु
- राजस्व तथा लाभकर चुहावट हुनु

मूल्याङ्कनका लागि न्यूनतम मूल्याङ्कनको प्रकरण फेरबदल हुने स्थितिले वास्तविक खर्च कटौत गर्न असहज हुने, एकै निसर्गकर्ताले फरक फरक दिनमा कारोबार गर्दा रु.३० लाख नाघेमा उक्त निसर्गकर्ताबाट लाभकर फाराम भर्न लगाई लाभकर लिने व्यवस्थाको अभाव, लाभकर तिर्नुपर्ने सीमाभित्र नपर्न रजिष्ट्रेशन थैली नै कम राख्ने प्रवृत्तिसमेतमा सुधार भएमा पूँजीगत लाभकर अझ वृद्धि हुने देखिन्छ । तसर्थ उल्लेखित कमजोरीलाई हटाई पूँजीगत लाभकर र रजिष्ट्रेशन दस्तुर असुलीमा प्रभावकारिता ल्याउनुपर्दछ ।

१६. **भोगाधिकार प्राप्त सरकारी जग्गाको अनुगमन** – नेपाल सरकारले धार्मिक तथा सामाजिक संघ संस्थालाई जग्गा प्रशासन निर्देशिका, २०५८ को परिच्छेद १८ को बुँदा ४१९ मा भोगाधिकार गर्न दिएको सरकारी जग्गाको छुट्टै अभिलेख खडा गरी अद्यावधिक राख्ने, ती संघ संस्थाले उद्देश्य अनुरूप जग्गा प्रयोगमा ल्याएको छ छैन नियमित रूपमा अनुगमन गर्दा उद्देश्य विपरीत प्रयोग गरेको देखिएमा भोगाधिकार समाप्तको लागि कारबाही अगाडि बढाउने, भोगाधिकार प्राप्त गर्ने संघ संस्थाको तर्फबाट पेश भएको विवरण छानबिन गरी उद्देश्य अनुरूप प्रयोगमा ल्याएको भए नवीकरण गर्ने, कुनै संघ संस्थाको भोगाधिकार समाप्त भएकोमा त्यसको भौतिक संरचना समेत आफ्नो नियन्त्रणमा लिने व्यवस्था छ । मालपोत कार्यालय चितवनले १७ कित्ताको ५८०-१९-२ बिघा, कलंकीले १४ कित्ताको ५७२ रोपनी ८ आना, रुपन्देहीले २३ कित्ताको ३-४ बिघा र कास्कीले १८ कित्ताको क्षेत्रफल नखुलाई जग्गा भोगाधिकारमा दिएकोमा ती कार्यालयले निर्देशिकाअनुसार अनुगमन गरी अवस्था खुलाएको छैन । तसर्थ नियमानुसार अनुगमन गरी सरकारी जग्गालाई थप संरक्षण गरी यसको समुचित प्रयोगको लागि आवश्यक पहल गर्नुपर्दछ ।

सुझाव

- घर जग्गाको मूल्याङ्कन वास्तविक र यथार्थपरक बनाउनुपर्ने
- भोगाधिकार जग्गाको समुचित अनुगमन र प्रयोग हुनुपर्ने
- तोकिएको समयसीमाभित्र मुद्दा फछ्यौट गर्नुपर्ने
- राजस्व तथा लाभकर चुहावट रोक्न आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली प्रभावकारी बनाउनुपर्ने

संगठित संस्थातर्फ

गुठी संस्थान

संस्थानको २०६८।६९ को लेखापरीक्षणको प्रारम्भिक प्रतिवेदनबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१७. **सञ्चालन नतिजा** – गतवर्षको जिम्मेवारी रु.१ अर्ब ९३ करोड ९९ लाखमा यो वर्षको आय रु.३१ करोड ४२ लाखसमेत रु.२ अर्ब २५ करोड ४१ लाखमध्ये व्यय रु.२८ करोड ८३ लाख भई रु.१ अर्ब ९६ करोड ५८ लाख आगामी वर्षलाई जिम्मेवारी सरेको छ ।
१८. **सम्पत्ति तथा दायित्व** – संस्थानले आफ्नो लेखा नगद आधारमा राखेको छ । आफ्नो स्वामित्वमा रहेको सम्पत्ति तथा तिर्नुपर्ने दायित्व स्पष्टरूपमा खुल्ने गरी वासलात र सञ्चालन नतिजा देखिने आय व्यय विवरण तयार गरेको छैन । कार्य सञ्चालनको प्रकृति अनुसार संस्थानले व्यावसायिक लेखा प्रणाली अपनाउनुपर्ने देखिन्छ ।
१९. **घरजग्गा तथा अन्य सम्पत्तिको लगत** – संस्थानको स्वामित्वमा रहेको गुठी तैनाथी, गुठी अधिनस्थ, गुठी रैतानी, गुठी नम्बरी र गुठी ऐलानी जग्गाको विवरण तयार गरेको छैन । मठमन्दिरमा रहेका अमूल्य गरगहना तथा सम्पत्तिको गुठीगत सेस्ता तथा घरजग्गा आदिको स्वामित्वसम्बन्धी कागजात संकलन गरी व्यवस्थित लगत राख्नु पर्दछ ।
२०. **अक्षय कोष लगानी** – संस्थानले विभिन्न वाणिज्य बैंकमा रु.१ अर्ब ६४ करोड ८७ लाख ३६ हजार, संस्थान स्थापना हुँदा लगत जिम्मा आएको विर्ता जग्गा धितो रु.११ लाख ७६ हजार र कन्भर्सन कर्जा रु.१३ लाख ७३ हजार र ईटवा महन्तलाई कर्जा लगानी रु.१ लाखसमेत रु.१ अर्ब ६५ करोड १३ लाख ८५ हजार लगानी

- गरेको छ । यसरी लगानी भएकोमध्ये संस्थान स्थापना हुँदा लगत जिम्मा आएको विर्ता जग्गा धितो रु.११ लाख ७६ हजार र कन्भर्सन कर्जा रु.१३ लाख ७३ हजार सम्बन्धमा यथार्थ पत्ता लगाई हिसाब फरफारक गर्नुपर्दछ ।
२१. **मार्गस्थ हिसाब** – यस वर्ष भौचर नउठाई तथा खातामा लेखाङ्कन नगरी वित्तीय विवरणमा रु.४० लाख १० हजार मार्गस्थ जिम्मेवारी देखाएको छ । उक्त हिसाब यकिन गर्नु पर्दछ ।
२२. **धरौटी फरक** – विभिन्न ११ कार्यालयको विवरणबाट धरौटी बाँकी रु.१ करोड ६३ लाख ४३ हजार देखिएकोमा केन्द्रीय विवरणमा रु.२ करोड ३८ लाख ४३ हजार देखिएकोले रु. ७५ लाख फरक देखिएको छ । गतवर्षको धरौटी जिम्मेवारी सार्दा रु. ५८ लाख ९७ हजार घटी सारेको छ । धरौटीको व्यक्तिगत खाता राखेको छैन ।
२३. **पसल बहाल** – संस्थानले घर, पसल बहालबाट यो वर्ष रु.१ करोड ८० लाख ४८ हजार आम्दानी गरेको छ । घर, पसलको बहाल बक्यौतातर्फ काठमाडौंले रु.१ करोड ३३ हजार, जनकपुरले रु.२९ लाख ४२ हजार, भक्तपुर शाखाले रु.४९ लाख १७ हजार उठाउन बाँकी देखाएको छ । पशुपति, धुलिखेल, जलेश्वर, ललितपुर, वीरगन्ज शाखा र गुठी लगत तथा अभिलेख कार्यालय भद्रकालीबाट उठ्न बाँकी बक्यौताको विवरण प्राप्त भएन । अधिकांश घर, पसल भाडा लगाएमा सम्भौता गर्ने गरेको छैन । बक्यौता रकम असुल गर्न प्रयास गरेको पनि देखिएन । सम्भौताबेगर उपलब्ध गराएको पसलको बक्यौता बहाल असुल नगरी निरन्तर प्रयोग गर्न दिने गरेको छ । यसतर्फ सुधार गर्नुपर्ने व्यहोरा विगत लेखापरीक्षण प्रतिवेदनमा उल्लेख गरे तापनि सुधार गरेको देखिएन ।
२४. **लेखापरीक्षण** – संस्थानको सञ्चालक समितिबाट २०५१।५२ देखि २०६७।६८ सम्मको प्रारम्भिक लेखापरीक्षण प्रतिवेदन उपरको जवाफ प्राप्त नभएकोले ती वर्षहरूको अन्तिम लेखापरीक्षण प्रतिवेदन जारी हुन सकेको छैन । लेखापरीक्षणको प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपरको जवाफ पठाउने अधिकार कार्यकारी प्रमुखलाई दिने गरी सञ्चालक समितिको २०६९।६।२२ को निर्णय अनुसार २०६७।६८ को जवाफ र वित्तीय विवरणको प्रमाणिकरण प्रशासकबाट मात्र भएको छ । यस कार्यालयबाट २०६९।१।१२ मा लेखापरीक्षण प्रतिवेदनको जवाफ र वित्तीय विवरण प्रमाणित गर्ने कार्य सञ्चालक समितिबाट गरिनुपर्ने व्यहोरा सञ्चालक समितिका अध्यक्षलाई जानकारी गराएकोमा यसतर्फ कारवाही नगरेकोले अन्तिम प्रतिवेदन जारी हुन सकेको छैन ।
- **बेरू स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूको स्थिति देहायअनुसार छ:
 - सरकारी कार्यालयतर्फ १४० निकायमा रु.३५ करोड १५ लाख ९९ हजार बेरू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.६५ लाख २९ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.३४ करोड ५० लाख ७० हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१ करोड १४ लाख ९ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।

भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत ११७ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.२६ अर्ब १२ करोड ७६ लाख ८१ हजार, राजस्वतर्फ रु.७ अर्ब ६४ करोड २१ लाख ७० हजार, धरौटीतर्फ रु.२ अर्ब २६ करोड ४८ लाख ५५ हजार र अन्य कारोबारतर्फ रु.४ अर्ब ५९ करोड ६२ लाख ६४ हजार गरी रु.४० अर्ब ६३ करोड ९ लाख ७० हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ। यो रकममा उद्योग मन्त्रालयको रु.१७ करोड १९ लाख १ हजार र मन्त्रिपरिषद् तथा प्रधानमन्त्री कार्यालयको रु.३८ लाख ८३ हजारसमेत समावेश छ।

मन्त्रालय मातहतका संगठित संस्था २ को रु.४ अर्ब १० करोड ४ लाख २३ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन। यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायबमोजिम छन्:
 - १.१ सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६४ को दफा २९ अनुसार कार्यालयको आफ्नै जनशक्तिबाट हुने कामका लागि समेत सेवा लिन नमिल्नेमा सम्भाव्यता अध्ययन, डिजाइन र लागत अनुमान तयारीको काम परामर्शदातामार्फत गराएको छ।
 - १.२ सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ७ र ८ अनुसार सार्वजनिक निकायले खरिद कार्य गर्दा खरिद गुरुयोजना र वार्षिक खरिद योजना तयार पारी मन्त्रालयमा पठाएकोमा स्वीकृत गरी सम्बन्धित निकायमा फिर्ता पठाएको देखिएन।
 - १.३ सडक तथा पुलहरु निर्माण गर्दा वन ऐन तथा वातावरण ऐन बमोजिम वातावरणीय प्रभाव अध्ययन गरी वन तथा वातावरण मन्त्रालयसँग समन्वय गरेर निर्माण कार्य सुरु गर्नुपर्नेमा सोबेगर काम सुरु गर्नाले बीचमा अवरोध आई काममा ढिलाई हुने गरेको छ।
 - १.४ सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६३ मा निर्माण व्यवसायीले सम्झौता अनुसार काम नगरेमा कालोसूचीमा राख्ने व्यवस्था भएकोमा निर्माण व्यवसायीको ढिलाईको कारण सडक तथा पुल निर्माण कार्य समयमा सम्पन्न नहुँदासमेत सो व्यवस्था कार्यान्वयन गरेको पाइएन। साथै नियमावलीको नियम ११३ (६) अनुसार मोविलाइजेशन पेशकी फछ्युट नभएमा बैङ्क जमानत जफत गरी १० प्रतिशत व्याजसमेत असुल गर्ने व्यवस्थाको कार्यान्वयन हुने गरेको पाइएन।
 - १.५ राष्ट्रिय यातायात नीति, २०५८ अनुसार तिब्बती बजार जोड्ने सडक बनाउने, सौर्य र विद्युतीय ऊर्जाबाट चल्ने यातायात साधनको विस्तार गर्ने, यातायातको विकास तथा विस्तारमा निजी क्षेत्रलाई बढीभन्दा बढी संलग्न गराउने, भू-उपयोग र भारवहन क्षमताको आधारमा आवागमनलाई निश्चित सीमाभित्र राख्ने, शहरी क्षेत्रमा नयाँ सडक निर्माण गर्दा ढल, खानेपानी, टेलिफोन, विद्युतलाई सडक बाहिर राख्ने आदि नीतिहरु कार्यान्वयनमा ल्याएको पाइएन।
 - १.६ महालेखापरीक्षकको सतचालीसौं र अठचालीसौं वार्षिक प्रतिवेदनउपर सार्वजनिक लेखा समितिमा छलफल भई निर्णय कार्यान्वयन गर्न २०६९/११/१० मा मन्त्रालयलाई लेखी पठाएको छ। मन्त्रालयले समितिबाट प्राप्त निर्णय कार्यान्वयन गर्न मातहत निकायहरुमा लेखी पठाएको देखिन्छ। निर्णयहरु कार्यान्वयन सम्बन्धमा सडक विभागले अधिकांश निर्णयहरुको सम्बन्धमा प्रयास भएको, पत्राचार गरिएको, जानकारी गराएको, ताकेता गरेको आदि उल्लेख गरेको छ। समितिको निर्णय बमोजिम कारबाही तथा सुधार गरेको पाइएन।

विगतको व्यहोरा पुरावृत्ति नहुने व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।

२. **रकमान्तर** – मन्त्रालयको नाममा पूँजीगत खर्चतर्फ भैपरी आउने शीर्षकमा रु.२४ करोड ७७ लाख ५४ हजार विनियोजन भई अख्तियारी प्राप्त भएकोमा उक्त रकमबाट २०७०।२।२२ मा जाजरकोट-डोल्पा दुनै सडकमा खर्च गर्न रु.१ करोड र २०७०।३।२५ मा स्थानीय सडक र पुलहरु निर्माणमा खर्च गर्न रु.२३ करोड ७७ लाख ५४ हजार रकमान्तर गरेको देखियो । पूँजीगत बजेट उपशीर्षकमा कार्यक्रमबेगर नै रकम विनियोजन गर्ने र आर्थिक वर्षको अन्त्यमा कार्यक्रम स्वीकृतिबेगर रकमान्तर गर्नु मनासिब देखिएन ।
३. **लेखापरीक्षण** – त्रिशुली-स्याफुबेशी-रसुवागढी सडक योजनाले चीन सरकारको स्रोतबाट सोभै भुक्तानी रु.१४ करोड, बनेपा-सिन्धुली-बर्दिवास सडक योजनाले जापान सरकारको स्रोतबाट सोभै भुक्तानी रु.१ अर्ब ७९ करोड २८ लाख ६५ हजार र सडक सुधार आयोजना समेत ३ इकाईले भारत सरकारको स्रोतबाट ऋणतर्फ रु.५ करोड २६ लाख ६८ हजार खर्च देखाएकोमा लेखापरीक्षण गराएको छैन ।
४. **सोभै खरिद** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ८(२) मा प्रतिस्पर्धा सीमित हुने गरी खरिद गर्न नहुने व्यवस्था छ । सडक विभागले मातहत कार्यालयलाई सोभै खरिद कार्य नगर्न निर्देशनसमेत दिएको छ । यो वर्ष सडक विभागमातहतका २२ कार्यालयले रु.३० करोड ७४ लाख ५९ हजारको निर्माण कार्य र यातायात व्यवस्था विभागले रु.६३ लाख ८४ हजारको मालसामान सोभै खरिद गरेको देखिएको छ । ऐनको व्यवस्था तथा विभागीय निर्देशनको पालना गर्नुपर्दछ ।

सडक विभाग

५. **परामर्श सेवा** – परामर्श सेवा सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
 - ५.१ सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २९ (१) (क) मा सम्बन्धित सार्वजनिक निकायमा उपलब्ध जनशक्तिबाट कुनै काम हुन नसक्ने भएमा सार्वजनिक निकायले परामर्श सेवा खरिद गर्नसक्ने तथा आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३५ (२) (क) मा खर्च गर्ने वा खर्चको निकास स्वीकृत बजेटभित्र र सम्बन्धित खर्च शीर्षकमा पर्दछ र खर्च गर्न बाँकी छ भने खर्चको स्वीकृति दिनुपर्ने उल्लेख छ । विभाग र सम्पत्ति व्यवस्थापन, ठेक्का व्यवस्थापन तथा गुणस्तर नियन्त्रण आयोजनाले सार्वजनिक निर्माण शीर्षकको बजेटबाट सम्भाव्यता अध्ययन, डिजाइन तथा विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयारीको लागि आवश्यक हाइवे तथा जिओटेक्निकल इन्जिनियर, हाइड्रोलोजिष्ट आदि जनशक्ति विभाग तथा आयोजनाबाट उपलब्ध हुनसक्ने अवस्थामा बाह्य परामर्शदाताबाट कार्य गराई रु.५ करोड ४६ लाख ४ हजार खर्च गरेको छ ।
 - ५.२ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २२ (१) मा विकास आयोजनाको बजेट तर्जुमा गर्दा प्रस्तावित आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन, आर्थिक, प्राविधिक र वातावरणीय तथा प्रशासकीय उपयुक्तता र प्रतिफल समेतको विचार गर्नुपर्ने उल्लेख छ । मध्यपहाडी लोकमार्गको रिएलाइनमेण्टको सम्भाव्यता अध्ययन गर्न विभागले दुई परामर्शदातासँग रु.९० लाख ३० हजारको खरिद सम्भौता गरेको छ । उक्त लोकमार्गको २०६४।६५ देखि निर्माण सुरु भएको, पूर्वी खण्डमा ट्याक खोल्ने काम सम्पन्न भई कालोपत्रे गर्ने काम सुरु भइसकेको छ भने पश्चिम खण्डमा समेत ९० प्रतिशतभन्दा बढी ट्याक खोल्ने काम सम्पन्न भएको छ । यस्तो स्थितिमा सोही लोकमार्गको पूर्वी खण्डको रेखाङ्कन तथा सम्भाव्यता अध्ययन, विस्तृत सर्वेक्षण तथा वातावरणीय अध्ययन, विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयारी कार्यको लागि योजना कार्यालयले रु.२ करोड ४८ लाख ७९ हजार खर्च गरेको छ ।

यस्तै सम्पत्ति व्यवस्थापन, ठेक्का व्यवस्थापन र गुणस्तर नियन्त्रण आयोजनाले २०६७।६८ र २०६८।६९ मा निर्माण सुरु भएका ४ सडक योजनाको विस्तृत सर्वेक्षण, ड्रइङ, डिजाइनको लागि परामर्शदातालाई रु.७७ लाख ११ हजार भुक्तानी गरेको छ ।

निर्माण काम सुरु हुनुअघि अध्ययन हुनुपर्ने विषयमा निर्माण सुरु तथा सम्पन्न भएपछि विस्तृत सर्वेक्षण, ड्रइङ डिजाइन र विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयारीको लागि खर्च गर्नुको औचित्य देखिएन । यसर्थ सडक निर्माणको ड्रइङ, डिजाइन जस्तो प्राविधिक कार्यमा मन्त्रालय/विभाग गम्भीर रहेको पाइएन ।

६. **नापी किताब** – निर्माण कार्यको विस्तृत अभिलेखांकनका लागि राख्नुपर्ने नापी किताब (म.ले.प.फा.नं.१७१) को ढाँचा स्वीकृत भएको छ । सरकारी कागजात धुल्याउने नियमावली, २०२७ को अनुसूची- ५ को बुँदा ३ मा काम तामेल भएको बीस बर्षपछि मात्र उक्त किताब धुल्याउन मिल्ने उल्लेख छ । विभाग मातहतका अधिकांश कार्यालयले सडक र पुल निर्माण कार्यको नापी प्रयोजनका लागि कम्प्युटरको माध्यमबाट तयार गरेको लुजसीटलाई नापी किताब मान्ने गरेको पाइयो । लुजसीटलाई नै नापी किताबसरह मान्य हुने कानूनी व्यवस्था नगरेको अवस्थामा वर्तमान व्यवस्थाअनुसार तोकिएको ढाँचामा नै नापी किताब तयार गर्नुपर्दछ ।
७. **पूर्व योग्यता निर्धारण** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ३२ मा पूर्व योग्यता निर्धारण सम्बन्धी कागजातमा व्यहोरा खुलाउनुपर्ने कुरा र ६०(क) मा ऐनले तोकेको व्यहोराको अतिरिक्त बोलपत्रदाता व्यक्तिगत रूपमा वा संयुक्त उपक्रमको साभेदारको रूपमा एकभन्दा बढी बोलपत्रमा संलग्न भए वा नभएको परीक्षण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विभाग मातहतका कार्यालयले निर्माण व्यवसायी एक वा एकभन्दा बढी बोलपत्रमा सहभागी भए नभएको र बोलपत्रमा व्यक्तिगत वा संयुक्त उपक्रमको रूपमा सहभागी भए नभएको खुलाउने गरेको देखिएन । एउटा निर्माण व्यवसायीका सीमित स्रोतसाधनलाई एकै समयमा धेरै ठेक्कामा देखाई छनौट हुने गरेकोले यस्तो अवस्थामा काम गर्नसक्ने वा नसक्ने सम्बन्धमा मूल्याङ्कन गर्न आवश्यक देखिन्छ । एक निर्माण व्यवसायीले एकभन्दा बढी कार्य लिई कार्यबोझ भएको कारण समयमा काम सम्पन्न नभएका केही उदाहरण निम्न छन्:
- ७.१ डिभिजन सडक कार्यालय, हेटौँडाले रु.३६ करोड ६९ लाख ८७ हजार लागत अनुमान भएका ७ निर्माण कार्यको लागि एकै निर्माण व्यवसायीसँग दुई वर्षमा काम सम्पन्न गर्नेगरी २०६८।४।२७ मा सम्भौता गरेको छ । उक्त कामको प्रगति औसतमा ५५ प्रतिशत देखिएको छ । सबै ठेक्काको काम तोकिएको अवधिमा सम्पन्न हुने स्थिति देखिदैन ।
- ७.२ डिभिजन सडक कार्यालय, सुर्खेतले वीरेन्द्रनगर नगरपालिकाभित्र एक किलोमिटरको दूरीमा दुई पुल निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग १८ महिनामा निर्माण सम्पन्न गर्नेगरी २०६८।३।२२ मा सम्भौता गरेकोमा एउटा पुलको निर्माण कार्य ९० प्रतिशत सम्पन्न गरी यातायात सञ्चालन भए तापनि अर्को पुलको लागि ६ महिना म्याद थप गर्दासमेत ७५ प्रतिशत मात्र काम भएको देखिन्छ ।
८. **खरिद व्यवस्थापन** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २०(३) मा कार्यक्रम कार्यान्वयन तालिका बनाउँदा लागत अनुमान तयार गर्ने, ठेक्का व्यवस्थापन गर्ने, स्थानीय निकायको सहयोग जुटाउने सम्बन्धी कार्य प्रथम चौमासिक अवधिमा सम्पन्न गर्नुपर्ने उल्लेख छ । कार्यालयहरूमा समयमै अख्तियारी प्राप्त नभएको कारण उपर्युक्त कार्य निर्धारित समयमा सञ्चालन हुन सकेको छैन ।
- ८.१ विभाग मातहत ४७ कार्यालयबाट प्राप्त विवरण अनुसार यो वर्ष रु.१३ अर्ब १४ करोड ३७ लाख ६३ हजार मूल्यको ३ हजार १ खरिद सम्भौता भएकोमध्ये प्रथम र दोस्रो चौमासिकमा क्रमशः २.९० र २४.९० प्रतिशत, तेस्रो चौमासिकमा ७२.२० प्रतिशत र असारमा मात्र ७.६३ प्रतिशत सम्भौता भएको देखिन्छ । जसमध्ये २४ कार्यालयमा प्रथम चौमासिक अवधिमा ठेक्का व्यवस्थापन नै हुन सकेको पाइएन ।
- ८.२ विभाग मातहत ५८ इकाईबाट प्राप्त पूँजीगत खर्चको विवरण अनुसार रु.१५ अर्ब ६० करोड ३ लाख ४ हजार खर्च गरेकोमा तेस्रो चौमासिकमा रु.११ अर्ब ४८ करोड ४७ लाख ११ हजार (७३.६२ प्रतिशत) र असारमा रु.६ अर्ब ७२ करोड ७२ लाख ६४ हजार (४३.१२ प्रतिशत) खर्च गरेको देखिएको छ । वर्षान्तमा

हतारमा काम गराउँदा कामको गुणस्तरमा समेत असर पर्ने देखिएकोले नियममा भएको व्यवस्था अनुसार समयमै खरिद व्यवस्थापन गरी काम गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने देखिन्छ ।

९. **लागत अनुमान** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १० ले सार्वजनिक निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयार गर्ने आधार तोकेको छ । त्यसैगरी नियम ६५ (२) र (३) मा बोलपत्रदाताले न्यून कबोल अङ्क उल्लेख गरेमा बोलपत्र मूल्याङ्कन समितिले स्पष्टिकरण माग गर्ने, स्पष्टिकरण सन्तोषजनक भएमा कबोल अङ्कको ८ प्रतिशतले हुने रकम थप कार्य सम्पादन जमानत लिई बोलपत्र स्वीकृत गर्नसक्ने र स्पष्टिकरण सन्तोषजनक नभएमा त्यस्तो बोलपत्र अस्वीकृत गर्नसक्ने व्यवस्था छ । न्यून अङ्क कबोल गरेकोमा समेत बोलपत्र स्वीकृत भएका केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:

९.१ डिभिजन सडक कार्यालय, सुर्खेतले यो वर्ष रु.३६ करोड ७७ लाख १९ हजार लागत अनुमान भएको १४७ ठेकामा ८६.९३ प्रतिशतसम्म र औसतमा ५८.२२ प्रतिशत घटीका बोलपत्र स्वीकृत गरेको देखिन्छ । यसरी ८६.९३ प्रतिशतसम्म घटीमा काम गर्न पेश गरेको बोलपत्र स्वीकृत गरी कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन समेत स्वीकृत गरेको छ ।

९.२ डिभिजन सडक कार्यालय, काठमाडौंले रु.१० लाखदेखि रु.१ करोडसम्म लागत अनुमान भएका १४६ ठेकामा औसतमा ५१.२४ प्रतिशत घटीको बोलपत्र स्वीकृत गरेको छ ।

९.३ डिभिजन सडक कार्यालय, हेटौंडाले रु.१० लाखदेखि ४१ लाखसम्म लागत अनुमान भएका १६ ठेकामा ५१ देखि ६५ प्रतिशतसम्म घटीको बोलपत्र स्वीकृत गरी कार्य सम्पन्नसमेत गरेको देखिन्छ ।

उपर्युक्तानुसार लागत अनुमानको तुलनामा ज्यादै घटीमा कार्य सम्पन्न भएको स्थितिमा निर्माण कार्यको नर्स तथा दररेट र लागत अनुमानको विश्वसनीयतामा प्रश्न खडा हुन गएको छ ।

१०. **कन्टिन्जेन्सी खर्च** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १० (७) मा निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयार गर्ने ढाँचा (अनुसूची-१) को व्यवस्था रहेको छ । उक्त अनुसूचीमा निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयार गर्दा वर्कचार्ट स्टाफ खर्च २.५ प्रतिशत र सानातिना अन्य खर्च २.५ प्रतिशत गरी ५ प्रतिशत थप गर्ने व्यवस्था छ । सो अनुरूप निर्माण कार्यको लागत अनुमानको ५ प्रतिशतसम्म कन्टिन्जेन्सी खर्च गर्न सकिने मान्यतामा यो वर्ष विभाग र अन्तर्गत ५५ कार्यालयले निम्नानुसार रु.६१ करोड ७४ लाख ८६ हजार खर्च गरेका छन्:

(रु.हजारमा)					
क्र.सं.	विवरण	रकम	क्र.सं.	विवरण	रकम
१	इन्धन खर्च	७,४८,७४	५	सूचना प्रकाशन	३,५१,९१
२	मष्टररोल ज्याला	११,२४,५५	६	दैनिक तथा भ्रमण भत्ता	३,५०,६४
३	मर्मत	५,१२,९३	७	सडक विभाग पठाएको	११,७७,७४
४	स्टेशनरी/छपाई	७,७८,१०	८	अन्य	११,३०,२५
जम्मा:					६१,७४,८६

१०.१ वर्कचार्ट स्टाफ खर्च र सानातिना अन्य खर्चको सम्बन्धमा ऐन, नियममा स्पष्ट व्याख्या छैन । यस सम्बन्धमा सम्बन्धित मन्त्रालय/विभागबाट नीतिगत व्यवस्था गरेको देखिएन । वर्कचार्ट स्टाफ खर्च र अन्य सानातिना खर्चको छुट्टाछुट्टै अभिलेख राख्ने गरेको पाइएन । कन्टिन्जेन्सी खर्च योजनागत निर्माण कार्यको लागत अनुमानसँग तुलना योग्य खर्च भएकोमा योजनागत कन्टिन्जेन्सी खर्चको विवरण नराखी बजेट उपशीर्षकगत विवरण मात्र राखेको पाइयो ।

१०.२ महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले जारी गरेको खर्च संकेत तथा बर्गीकरण अनुसार विभिन्न खर्च संकेत नम्बरबाट खर्च लेखाङ्कन गर्नुपर्ने भ्रमण, ईन्धन, मर्मत, स्टेशनरी, छपाई, चिया खाजा खर्च जस्ता कार्यमा खर्च गरेको रु.३८ करोड ७२ लाख ५७ हजार समेत सार्वजनिक निर्माण शीर्षकबाट खर्च लेखेको छ । सोमध्ये सामान खरिद,

- मर्मत, सूचना प्रकाशन तथा अन्य कार्यमा सार्वजनिक खरिद ऐन तथा नियमावली बमोजिम प्रतिस्पर्धा नगराई पटक पटक सोभै खरिद गरी रु.२७ करोड ७३ लाख १९ हजार खर्च लेखेको छ । कार्यालय सञ्चालनसंग सम्बन्धित खर्चको लागि प्रत्येक कार्यालयमा छुट्टै बजेट व्यवस्था हुने गरेको छ ।
- १०.३ कन्टिन्जेन्सीबाट रु.११ करोड २४ लाख ५५ हजार हजार ज्याला खर्च लेखेको छ । निर्माणाधीन सडक खण्ड र पुलहरूमा सुपरभाइजरलाई काममा लगाई पारिश्रमिक खर्च लेखेकोमा नियुक्त गर्नुपर्ने सुपरभाइजर संख्या, नियुक्ति प्रक्रिया, योग्यता, सम्पादन गर्नुपर्ने कामको विवरण सम्बन्धमा स्पष्ट व्यवस्था छैन । निजहरूले सम्पादन गरेको कामसम्बन्धी विवरण राख्ने गरेको छैन ।
- १०.४ अर्थ मन्त्रालयको २०७०।१।२४ को परिपत्र अनुसार कन्टिन्जेन्सीबाट फर्निचर, सवारी साधन, मेसिनरी औजार जस्ता पूँजी निर्माण तथा सम्पत्ति खरिद गर्दा अर्थ मन्त्रालयको सैद्धान्तिक सहमति लिई खर्च गर्नुपर्ने उल्लेख छ । कम्प्युटर, प्रिन्टर, फर्निचर, भवन निर्माण जस्ता पूँजीगत प्रकृतिका सामान समेत खरिद गरेकोमा त्यस्तो सहमति लिएको देखिएन ।
- १०.५ कन्टिन्जेन्सी रकमबाट यान्त्रिक उपकरण र सवारीसाधन खरिद गर्न अर्थ मन्त्रालयबाट नीतिगत सहमति प्राप्त भएअनुसार विभाग अन्तर्गतको कामहरूबाट प्राप्त हुने २ प्रतिशत खर्च गर्न मन्त्रालयबाट २०६८।१।२६ मा खर्च सम्बन्धी कार्यविधि स्वीकृत गरेको देखिन्छ । सो कार्यविधि अनुसार मातहत कार्यालयहरूले नेपाल सरकारको स्रोतको खर्चमध्ये २ प्रतिशत रकम र वैदेशिक योजनाको हकमा तोकिए अनुसारको रकम विभागको ख/६ समूहको खातामा जम्मा गर्ने, रकम प्राप्त भएपछि विभागले उपलब्ध गराएको नगदी रसिदको आधारमा लेखापरीक्षण गराउने र विभागमा प्राप्त रकमबाट मेसिन उपकरण र सवारी साधन खरिद गरी लेखापरीक्षण गराई हिसाब फरफारक गर्ने कर्तव्य यान्त्रिक महाशाखा र आर्थिक प्रशासन शाखाको हुने उल्लेख छ । उक्त कार्यविधिको कानूनी आधार रहेको पाइएन । एक कार्यालयको लागि विनियोजित रकम अर्को कार्यालयले र आर्थिक वर्षसमेत फरक पारी खर्च गर्ने गरी स्वीकृत भएको कार्यविधि आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा २७(१) अनुकूल देखिँदैन ।
- १०.६ यो वर्ष विभागमा प्राप्त रकममध्ये खर्च नभई रु.१ करोड २१ लाख ४२ हजार मौज्दात रहेको छ । उक्त रकम आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३ अनुसार फ्रिज नहुने भनी नतोकेकोले सञ्चित कोष फिर्ता हुनुपर्दछ ।
- अतः कन्टिन्जेन्सी खर्चको उपादेयता सम्बन्धमा मन्त्रालयले नीतिगत रूपमै पुनरावलोकन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
११. **असम्बन्धित खर्च** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३५(२) मा रकम स्वीकृत बजेटभित्र र सम्बन्धित खर्च शीर्षकमा पर्दछ भने खर्च गर्न सक्ने र नियमावली, २०६४ को नियम ९ र १० मा खरिद कार्यको लागत अनुमान तयार गर्नुपर्ने उल्लेख छ । निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयार गर्दा निर्माण कार्यसँग सम्बन्धित आइटमहरू मात्र समावेश गर्नुपर्नेमा सवारी साधन खरिद, सवारी भाडा, ल्यापटप, कम्प्युटर, क्यामरा, भवन निर्माण जस्ता खर्चहरूसमेत समावेश गरी लेखापरीक्षणलाई प्राप्त विवरणअनुसार यो वर्ष ४३ कार्यालयले रु.१६ करोड ८२ लाख ३० हजार खर्च गरेका छन् ।
- ११.१ डिभिजन सडक कार्यालय, सुर्खेतले २०६९।३।२८ मा दुई पुल निर्माणको सम्झौतामा ठेक्का अवधि ३० र ३६ महिना भएकोमा क्रमशः ४२ र ३६ महिना सुपरिवेक्षण भेइकलको लागि क्रमशः रु.४२ लाख र रु.४५ लाख भुक्तानी दिने व्यवस्था गरेको छ । उस्तै प्रकृति र एकै दिन सम्झौता गर्दा एउटा सम्झौताबाट प्राप्त सवारीसाधनको स्वामित्व कार्यालयलाई हस्तान्तरण हुने र अर्को सम्झौताबाट प्राप्त सवारीसाधन निर्माण व्यवसायीलाई नै फिर्ता दिने उल्लेख छ । सम्झौतामा फरक व्यवस्था गरेकोले रु.४५ लाख भुक्तानी गरी सकेपछि पनि सवारीसाधनको स्वामित्व कार्यालयलाई प्राप्त नहुने देखियो ।

- ११.२ डिभिजन सडक कार्यालय, कास्कीले ३ पुल निर्माण कार्यका निर्माण व्यवसायीसँगको खरिद सम्झौतामा कार्यालय भवन निर्माण, मर्मत सम्भार कार्य समावेश गरी रु.३० लाख ४६ हजार खर्च लेखेको छ ।
- ११.३ विभागले निर्माण कार्यको लागत अनुमानमा सवारीसाधन खरिद तथा भाडामा लिने कार्य नगर्न परिपत्र गरेकोमा उत्तर-दक्षिण (कोशी) लोकमार्ग योजनाले सडक निर्माणको एक ठेकामा रु.३० लाख, डिभिजन सडक कार्यालय, काठमाडौंले निर्माणको एक ठेकामा रु.१८ लाख र काठमाडौं दिगो शहरी यातायात आयोजना, कार्यान्वयन इकाईले पुल निर्माणको एक ठेकामा रु.१८ लाख सवारीसाधन भाडा भुक्तानी दिने गरी सम्झौता गरेको देखियो । परिपत्रविपरीत निर्माण कार्यको लागत बढाउने उपर कारबाही गर्नुपर्दछ ।
१२. **उपभोक्ता समिति** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७(१) मा रु.६० लाखसम्म लागत अनुमान भएको निर्माण कार्य उपभोक्ता समितिबाट गराउन सकिने व्यवस्था छ । त्यसैगरी नियम ९७(१२) मा निर्माण कार्य सम्पन्न भएपछि सार्वजनिक निकायले सो को रेखदेख, मर्मत सम्भार गर्ने जिम्मेवारी समेत तोकी आयोजनाको स्वामित्व उपभोक्ता समितिलाई हस्तान्तरण गर्नुपर्ने उल्लेख छ । डिभिजन सडक कार्यालय, सुर्खेतले उपभोक्तालाई हस्तान्तरण नहुने कुल लागत रु.१४ देखि २६ करोडसम्म रहेका ५ सडकको कामलाई रु.६० लाखसम्मको टुक्राटुक्रा बनाई उपभोक्ता समितिबाट काम गराई यो वर्ष रु.१ करोड ३७ लाख ४४ हजार भुक्तानी दिएको छ ।
१३. **म्याद थप** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२० ले म्याद थपको लागि काबु बाहिरको परिस्थिति उत्पन्न हुनुपर्ने, समयमा कार्य सम्पन्न गर्ने प्रयास गरेको हुनुपर्ने, एक हप्ता पहिले निवेदन दिनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । म्याद थपका लागि कार्यदेशमा उल्लिखित समयभित्र काम सुरु गरी निरन्तर रूपले काम गरेको हुनुपर्ने, भेरिएसन भएको हुनुपर्ने, समय वृद्धि गर्ने घटनाको अभिलेख राख्नुपर्ने र कार्यतालिका अद्यावधिक गर्नुपर्ने आधारहरू तोकिएका छन् । बन्द, हडताल, इन्धन अभाव, वर्षा जस्ता कारण उल्लेख गरी म्याद थप गर्दा त्यस्ता कारण पुष्टि हुने प्रमाण पेश नगरेकोमा समेत पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति नलिने गरी निर्णय भएको देखिन्छ । लेखापरीक्षणको क्रममा नमूना छनौटमा परेका ४१ कार्यालयका २ हजार ६९ ठेकामध्ये १७२ मा ५० प्रतिशत, ३१९ मा शतप्रतिशत र ४३२ मा शतप्रतिशतभन्दा बढी अवधिको म्याद थप गरेको देखिएको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- १३.१ डिभिजन सडक कार्यालय, सुर्खेतले छिन्चु-जाजरकोट सडक खण्डको ४५ कि.मि.मा पर्ने भेरी नदीमा स्टील ट्रस पुलको फाउण्डेसन र सवस्ट्रक्चर निर्माण गर्न संयुक्त उपक्रमका एक निर्माण व्यवसायीसँग २०६५।३।२८ मा निर्माण सम्पन्न गर्ने र ठेक अङ्क मूल्य अभिवृद्धि करसहित रु.३ करोड ५ लाख २० हजार हुने गरी २०६३।३।२९ मा खरिद सम्झौता भएको छ । उक्त सम्झौताबमोजिमको काम समयमा सम्पन्न हुन नसकेको कारण ४ पटक गरी २०७०।२।३० सम्मको अवधि थप गरेको छ । म्याद थपको निर्णय गर्न १३ महिनासम्म लागेको छ । सुरु म्याद दुई वर्ष रहेको ठेकको अवधि चार वर्ष एघार महिना थप गर्दासमेत निर्माण कार्य सम्पन्न भएको देखिएन ।
- १३.२ डिभिजन सडक कार्यालय, पोखराले म्याग्दीको महभीर पुल निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.३ करोड ९४ लाख ९६ हजारमा २०६८।१।११ सम्म सम्पन्न गर्ने गरी सम्झौता गरेकोमा निर्माण व्यवसायीले २०६८।१।२५ मा पानीको उच्च बहावको कारण उल्लेख गरी एक वर्ष म्याद थप गर्न दिएको निवेदनमा तत्कालीन कार्यालय प्रमुखले मिति र दर्ता नम्बर सच्याई एक वर्षको सट्टा दुई वर्ष म्याद माग गरेको बनाई सोही निवेदनको आधारमा महानिर्देशकबाट ठेकको म्याद २०७०।२।१२ सम्म र पानीको बहाव बढेको भनी पुनः २०७०।१।३० सम्मको लागि म्याद थप गरेको छ । म्याद समाप्त भएको ५.५ महिनापछि म्याद थपको निवेदन दिएको छ ।
- १३.३ सोही कार्यालयले कास्की जिल्लाको पोलडटारस्थित मादी नदीमा २०६८ मार्ग मसान्तमा पुल निर्माण सम्पन्न गर्ने गरी २०६६।३।१ मा रु.१३ करोड ५० लाख ५३ हजारको खरिद सम्झौता गरेको छ । बन्द, हडताल, डिजेल

अभाव, पानीको बहाव बढेको कारण जनाई महानिर्देशकबाट अन्तिम पटकको लागि २०७० वैशाखसम्म म्याद थप भएकोमा सो अवधिमा ५० प्रतिशत मात्र प्रगति भएकोले सोही कारण उल्लेख गरी पुनः २०७०।९।३० सम्मको लागि म्याद थप गरेको छ ।

त्यसैगरी ह्याङ्जा लामाचौर खण्डमा सेती नदीमा पुल निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.४ करोड ७४ लाख १६ हजारको २०६६।२।१२ मा सम्झौता भएकोमा ठेक्काको म्याद महानिर्देशकबाट २ पटक गरी २०७०।८।३० सम्म थप गरेको छ । यो वर्ष उक्त पुलको कुनै काम नभई खर्च भएको छैन । निजको नाममा रु.४७ लाख ९० हजार पेशकी बाँकी रहेको छ ।

१३.४ मध्यपहाडी लोकमार्ग पूर्वी खण्डले सडक निर्माणको लागि २०६७।२।१७ मा १४ सम्झौता गरेको सबै ठेक्काको लागत अनुमान रु.२ करोड ९९ लाख रहेको, ठेक्काको कामको प्रकृति, क्षेत्र समान रहेको र म्याद २०६७।१०।१६ सम्म रहेकोमा तीमध्ये एउटा ठेक्काको काम सुरु म्यादभित्रै सम्पन्न भएको, ४ सम्झौताको काम २०६८ आषाढसम्म सम्पन्न भएको, ५ सम्झौताको काम २०६९ आषाढसम्म सम्पन्न भएको र ४ सम्झौताको काम २०६९ भाद्र मसान्तसम्म सम्पन्न भएको देखिएको छ । काम सम्पन्न अवधिमा १९ महिनासम्म फरक परेकोले निर्माण व्यवसायीको कारण काममा ढिलाई भएको स्पष्ट हुन्छ । त्यस्तो अवस्थामा समेत पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति नलिने गरी म्याद थप गरेको उपयुक्त देखिएन ।

१३.५ सोही योजनाबाट सडक निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग २०६७।१०।१६ मा सम्पन्न गर्ने गरी २०६७।२।१७ मा रु.१ करोड ६२ लाख ५४ हजारको सम्झौता भएकोमा प्रथम पटक ६ महिनाको म्याद थप भएकोमा पुनः ६ महिनाको म्याद थप माग गरेकोमा ८० प्रतिशत काम सम्पन्न भएपछि महानिर्देशकबाट अन्तिम पटकको लागि २०६८।१०।१६ सम्म म्याद थप भएको देखिन्छ । पुनः म्याद सकिनु ४ दिन अगाडि निवेदन दिएकोमा काम सम्पन्न भएपछि म्याद थपको लागि पेश गर्ने भन्ने योजना प्रमुखको आदेश भएको, सम्पूर्ण काम सम्पन्न भएको भनी महानिर्देशकबाट २०६९।५।१५ सम्मको म्याद थप स्वीकृत भएको छ । यसरी ८ महिनाको ठेक्काको म्याद १९ महिना (२३८ प्रतिशत) थप गरेको छ । अन्तिम पटकको लागि भनी म्याद थप गरेपछि पनि पुनः म्याद थप गरेको देखियो ।

सो योजनाले खोटाङ-भोजपुर खण्डमा सडक निर्माण गर्न रु.२ करोड ४१ लाख ४३ हजारको लागत अनुमान रहेकोमा काम छिटो गर्नुपर्ने अवस्था रहेको, बोलपत्र रद्द गरी पुनः बोलपत्र गरेमा थप लागत तथा समय लाग्ने तथा अन्य ५ ठेक्काको निर्माण कार्य प्रभावित हुने, आयोजनाको लक्ष्य प्रगतिमा बाधा अड्चन पर्ने आदि कारण जनाई रु.२ करोड ४९ लाख ९४ हजार (लागत अनुमानको तुलनामा ३.५३ प्रतिशत बढी) को बोलपत्र स्वीकृत गरी २०६९।१।२९ मा काम सम्पन्न गर्ने गरी २०६८।१२।१० मा सम्झौता भएको छ । बन्द, हडताल, इन्धन अभाव, विकटता आदि जस्ता कारण देखाई २०७०।६।५ सम्म म्याद थप गरेको देखियो ।

१३.६ हर्कपुर-ओखलढुङ्गा सडक योजनाले सुनकोशी नदीमा स्टिलट्रस पुल निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग २०५९।३।२९ मा रु.१३ करोड २७ लाख ५५ हजारको सम्झौता गरेको र सम्झौताको म्याद २०६३।३।३२ सम्म रहेको देखिन्छ । उक्त कार्यको २०६७।६।४ मा भेरिएसन स्वीकृत गरी सम्झौता रु.१३ करोड २ लाख ३६ हजार कायम भएको देखियो । महानिर्देशकबाट सातौं पटकसम्म म्याद थप भई उक्त ठेक्काको अवधि २०७० चैत्रसम्म पुऱ्याएको छ । हालसम्म रु.७ करोड ८४ लाख ९ हजार भुक्तानी भएको छ । लेखापरीक्षण टोलीबाट २०७०।६।८ मा उक्त पुलको स्थलगत निरीक्षण गर्दा २ एबुटमेण्ट र एक पियर समेत ३ सव-स्ट्रक्चरको काम मात्र सम्पन्न भएको देखियो ।

१३.७ डिभिजन सडक कार्यालय, पाल्पाले काली गण्डकी नदीमा पुल निर्माणको लागि रु.११ करोड २३ लाख ५७ हजारको सम्झौता भएकोमा तेस्रो पटक समेत ३६ महिना म्याद थप गरी ३ वर्षको ठेकालाई ६ वर्ष पुऱ्याएको छ । कार्यालयले २०७०।९।२४ सम्म म्याद थप गर्न सिफारिस गरेकोमा महानिर्देशकबाट २०७१।३।२४ सम्म म्याद थप भएको छ ।

परिच्छेद २: भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय

- १३.८ डिभिजन सडक कार्यालय, बुटवलले चौराह गोलपार्क तथा पुष्पलालपार्क तिनाउ हस्पिटलचोक सडक खण्ड विस्तार तथा सुधार गर्न रु.१२ करोड ७४ लाख २६ हजारमा सम्झौता भई २०६८।४।१८ सम्ममा सम्पन्न गर्नुपर्नेमा २०७०।१।३१ सम्म म्याद थप भएको छ । तत्पश्चात २०७० मंसीरसम्म म्याद थप माग भए तापनि कार्यवाही टुङ्गे लागेको देखिएन । म्याद थप नभएको अवस्थामा २०७०।३।२८ मा रु.७६ लाख ६६ हजार भुक्तानी गरेको छ । त्यस्तै अर्को एक ठेक्काको म्याद २०६६।३।३३ सम्म रहेकोमा पाँचौ पटक २०६९।८।२९ सम्म म्याद थप भए तापनि कार्य सम्पन्न भएको देखिएन । म्याद थप नभए तापनि २०७०।३।२६ मा रु.११ लाख ४३ हजार भुक्तानी गरेको छ ।
- १३.९ डिभिजन सडक कार्यालय, चितवनले धादिङ्ग जिल्लास्थित थोपल खोला पुल निर्माण २०६८।२।२० मा सम्पन्न गर्नुपर्नेमा सम्पन्न नगरेको र साइटमा सन्तोषजनक रूपले कामसमेत नभएकोले निर्माण व्यवसायीलाई कार्यालयमा सम्पर्क राख्न २०६८।६।३० मा सूचना प्रकाशित गर्दा समेत कार्य अगाडि नबढाएकोले पुनः २०६८।१२।१७ मा ठेक्का सम्झौताको व्यवस्था र सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२८(१) बमोजिम खरिद सम्झौता उल्लङ्घन भएकोले सोही नियमको २(घ) बमोजिमको कारवाही गर्न सूचना प्रकाशित गरेको छ । कार्यालयले २०६९।१।२१ मा प्रगति सन्तोषजनक भएको उल्लेख गरेअनुसार महानिर्देशकबाट २०७०।३।२० सम्म म्याद थप भएको छ ।
- १३.१० डिभिजन सडक कार्यालय, भक्तपुरबाट साँखु-चाँगुनारायण सडक खण्डमा पर्ने मनहरा खोला पुल निर्माण गर्न रु.३ करोड ५१ लाख ६९ हजारमा २०६६।३।२५ मा खरिद सम्झौता भएको र सम्झौताको सुरु म्याद २०६८।३।२४ रहेको देखिन्छ । उक्त निर्माण कार्यको तेस्रो पटक २०६९।७।२४ सम्म म्याद थप गर्दा अन्तिम पटकको लागि उल्लेख भए तापनि सम्पन्न भएको छैन । दुई वर्षमा सम्पन्न गर्नुपर्ने निर्माण कार्यको म्याद १६ महिना थप हुँदा वित्तीय प्रगति ४० प्रतिशत रहेको छ ।
- १३.११ मध्यपहाडी लोकमार्ग, पश्चिम खण्डका ठेक्कामध्ये लेखापरीक्षण छनौटमा परेका निम्न ठेक्काको कार्य सम्पन्न नभई अधुरै रहेको पाइयो ।

(रकम रु. हजारमा)

क्र.सं.	कामको विवरण	सम्झौता मिति	म्याद थप पछि कायम मिति	सम्झौता अंक	हाल सम्मको भुक्तानी	पेशकी बाँकी	वित्तीय प्रगति प्रतिशत
१	दैलेख जिल्लाको दैलेख बजार-लैनचौर-जम्मुकाँध खण्डमा सडक निर्माण कार्य	२०६६/१२/०५	२०६८/१०/३०	१,०१,६२	५,३३	२०,३०	५
२	दैलेख जम्मुकाँध सडक खण्डको खोली बजारमा स्लाव कल्भर्ट निर्माण कार्य	२०६९/३/२७	२०६९/१२/३१	२२,५२	१०,२६	३,५०	४५
३	वाग्मूङ्ग जिल्लाको पैथालनीदेखि काकी गाउँसम्मको सडक निर्माण कार्य	२०६७/३/६	२०६९।२।३०	७,६५,६५,	४,२८,४१	८३,५०	५६
४	वृतिवाङ्गदेखी पातिहाल्ने सम्मको सडक निर्माण कार्य	२०६७/३/१	२०६९/२/३०	७९,९८४	२६३९	१,४१,५०	३

क्रम संख्या १ को निर्माण कार्यको सुरु अवधि ९० दिन रहेकोमा तीन पटक गरी ४५५ दिन थप गरेको देखिन्छ । थप भएको अवधिमा उक्त सबै ठेक्काको प्रगति ३ देखि ५६ प्रतिशत रहेको र सम्झौताको अवधि समाप्त भएकोमा म्याद थपसम्बन्धी कारवाही भएको देखिएन ।

- १३.१२ डिभिजन सडक कार्यालय, बिराटनगरबाट सेउती खोलामा पुल निर्माण गर्न रु.४ करोड ४४ लाख ८९ हजारको लागत अनुमान रहेकोमा रु.४ करोड ८६ लाख ४७ हजार (लागत अनुमानभन्दा ९.३४ प्रतिशत बढी) को बोलपत्र स्वीकृत गरी २०६७।३।२८ सम्ममा काम सम्पन्न गर्ने गरी २०६५।३।२९ मा सम्झौता भएको छ । यो वर्षसम्म रु.३ करोड १४ लाख २८ हजार भुक्तानी गरेको देखिन्छ । म्याद थपको लागि विभागमा फाइल पठाएकोमा महानिर्देशकबाट २०६९।१।२० मा म्याद थप गर्ने पुष्ट्याई नभएको भनी म्याद थपको निर्णय भएको पाइएन । निर्माण व्यवसायीले काम सम्पन्न नगरेकोले कार्यसम्पादन जमानत रु.२७ लाख ७० हजार फिर्ता गर्न सम्बन्धित बैङ्कलाई पटक पटक पत्र पठाए पनि प्राप्त भएको देखिएन । निजको नाममा बाँकी रहेको रु.१८ लाख पेशकीको बैङ्क ग्यारेण्टीको म्याद २०६९ असोजमा सकिएको छ । उक्त पुल निर्माणमा भएको ढिलोको कारण हाल सञ्चालनमा रहेको पुरानो पुल मर्मत गर्न रु.४७ लाख २३ हजार खर्च गरेको छ । लेखापरीक्षणको क्रममा स्थलगत निरीक्षण गर्दा पुरानो पुल संरक्षण गर्न निर्माण भएका भौतिक संरचनाहरु नदेखिएकोले छानबिन हुनुपर्दछ ।

म्याद थप गर्दा निर्माण कार्यको लागत वृद्धि हुने, काबु बाहिरको परिस्थिति एवं ती परिस्थितिलाई पुष्टि हुने प्रमाण पेश नहुने, कानूनले तोकेको प्रक्रिया पूरा नगर्ने, संशोधित कार्यतालिका पेश नहुने, पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति नलिने जस्ता विसंगतिहरू देखिएकोले म्याद थपको वर्तमान प्रक्रियाउपर नै मन्त्रालय एवं विभागको ध्यानाकर्षण भई यस्ता कामकारवाहीमा पूर्णतः नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

१४. **सम्भौता कार्यान्वयन** – मध्यपहाडी लोकमार्ग पूर्वी खण्ड सडक योजनाअन्तर्गत सडक तथा पुल निर्माणमा यो वर्ष १२७ ठेक्का चालू रहेकामध्ये ८९ ठेक्का आगामी वर्षको लागि सरेको छ । उक्त ठेक्कामध्ये २०७० आषाढ मसान्तसम्म २६ ठेक्काका निर्माण व्यवसायीले काम सुरु नै गरेको पाइएन । ती निर्माण व्यवसायीको नाममा रु.६ करोड ६ लाख २६ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । सुरु सम्भौता अवधिभन्दा ६ देखि ३२ महिनासम्म म्याद थप भएका ३७ ठेक्काको कामको प्रगति ४ देखि ८२ प्रतिशतसम्म रहेको देखिन्छ ।

भोजपुर-खोटाङ खण्ड सडकको २०७०।१०।२८ मा निरीक्षण गर्दा लेगुवाघाट, भोजपुरदेखि खोटाङ सिमानासम्म स्थानीय वासिन्दले कटिड एवं माटो फाल्न नदिएको कारण सडक चौडा गर्ने काम हुन नसकेको पाइयो । सोही खण्डका विभिन्न चेनेजमा ग्राभेलिङ गर्ने कामका दुई निर्माण व्यवसायीसँग रु.४ करोड ८३ लाख ४ हजारको सम्भौता भई रु.८४ लाख ६६ हजार पेशकी लगेकोमा म्याद समाप्त भइसक्दा समेत काम सुरु गरेको देखिएन । एक निर्माण व्यवसायीसँग सडक स्तरोन्नति कार्य २०७०।१।६ मा सम्पन्न गर्ने गरी रु.२ करोड ६३ लाख ८१ हजारको सम्भौता २०६८।१२।१ मा भएकोमा यो वर्षसम्म रु.१ करोड ६४ लाख २७ हजार भुक्तानी भएको छ । निजले केही सुरक्षा पर्खाल निर्माण गरेको र केही संरचनामा फलामे डण्डी बाँधी निर्माण कार्य अलपत्र राखेको पाइयो । सम्भौताबमोजिम काम नगर्ने निर्माण व्यवसायीलाई सार्वजनिक खरिद ऐन तथा नियमावली र खरिद सम्भौता बमोजिम कारवाही गर्नुपर्दछ ।

१५. **पिलर भासिएको** – डिभिजन सडक कार्यालय, हेटौँडाले रौतहट जिल्लाको कटहरियामा बन्ने १० स्पानको २५० मिटर लामो लालबकैया पुलको निर्माण गर्न रु.९ करोड ६७ लाख ४० हजारमा सम्भौता भएको र सम्पन्न गर्नुपर्ने म्याद २०७१।३।३१ सम्म रहेको देखिन्छ । यो वर्षसम्म रु.६ करोड ४४ लाख भुक्तानी भएकोमा पुलको एक पियर भासिई सुपरस्ट्रक्चर (स्पान) दबिएकोले असन्तुलित देखिएको छ । निर्माण अवधिमै पियर भासिने कारण पहिचान गरी कारवाही गर्नुपर्दछ ।



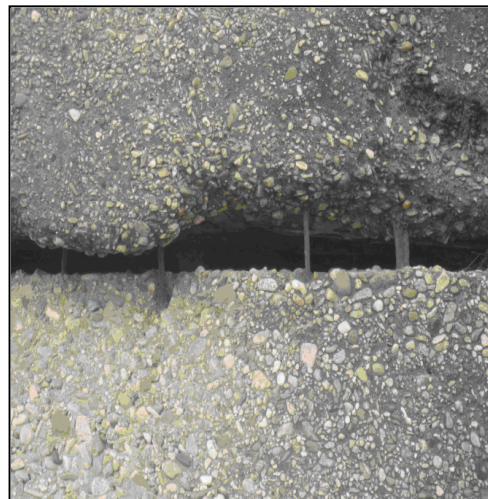
१६. **निर्माणस्थलको विवाद** – डिभिजन सडक कार्यालय,

निर्धनाधीन लालबकैया पुल

तनहुँले मर्स्याङ्दी नदीमा पुल निर्माणको लागि ३६ महिनामा काम सम्पन्न गर्नेगरी २०६९।३।२८ मा रु.१४ करोड ५६ लाख ७० हजारको सम्भौता भई रु.१ करोड ९२ लाख पेशकी दिएको देखियो । पुल निर्माणस्थलको सम्बन्धमा विवाद रहेकोले २०७० पौषसम्म पनि निर्माण कार्य सुरु भएको पाइएन । निर्माणस्थलको बारेमा खरिद सम्भौता हुनु अगाडिदेखि नै विवाद रहेको र सो विवादको समाधान नहुँदासम्म निर्माण कार्य सुरु नहुने स्पष्ट हुँदाहुँदै ठेक्का सम्भौता गरी पेशकी दिएको उपयुक्त देखिएन ।

यस्तै डिभिजन सडक कार्यालय, भक्तपुरबाट नगदेश-गोठाटार-हरहरमहादेव जोड्ने मनहरा पुल निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग २०६९।३।२३ मा निर्माण सम्पन्न गर्ने गरी रु.४ करोड ८५ लाख मा २०६६।९।२३ मा खरिद सम्भौता भएको देखिन्छ । उक्त पुलको निर्माणस्थलमा विवाद भएकोले २०७०।८।३० सम्म निर्माण कार्य सुरु भएको छैन । निर्माणस्थलमा रहेको विवाद निरूपण नगरी रु.३२ लाख ४८ हजार पेशकी उपलब्ध गराएको उपयुक्त देखिएन ।

१७. **पुलको अवस्था** – डिभिजन सडक कार्यालय, भापाले पुलहरूको मर्मत सम्भारमा यो वर्ष रु.६५ लाख खर्च गरेको छ। लेखापरीक्षण टोली र कार्यालयका कर्मचारी सहित २०७०।१०।३ मा पुलहरूको स्थलगत निरीक्षण गर्दा ब्रिज कोड नं. ०४-एच ००१-००१७ को ७०२ मिटर लम्वाई भएको २४ स्पानको कन्क्राई पुलको नदी बगेको जमिनको सतहभन्दा मुनि हुनुपर्ने वेलको उचाई जमिनको सतहवाट ५ मिटर माथि देखिनाका साथै टप ब्लक र वेल जोडेको भागमा समेत क्षयीकरण भई बाहिरबाट फलामे डण्डी देखिएको छ। देशको पूर्व पश्चिम जोड्ने राजमार्गको अत्यन्त संवेदनशील क्षेत्रमा रहेको रणनैतिक महत्वको पुलको समयमै मर्मत सम्भार हुन नसके ठूलो क्षति हुनसक्ने अवस्था देखियो।



- त्यस्तै ब्रिज कोड नं. ०४-एच ००१-००१ को २२२ मिटर लम्वाई भएको २० स्पानको कन्क्राई पुलको विभिन्न भागमा टुटफुट भएको देखियो। नेपाल भारत जोड्ने व्यापारिक तथा रणनैतिक महत्वको पुल समयमै मर्मत सम्भार नगरे ठूलो क्षति हुनसक्ने हुँदा समयमै मर्मत सम्भार गर्नुपर्ने देखिन्छ।
१८. **अधुरो निर्माण** – डिभिजन सडक कार्यालय, तनहुँबाट लमजुङ जिल्लाको भोटेवडारस्थित मर्स्याङ्दी नदीमा पुल निर्माण गर्न निर्माण व्यवसायीसँग २०६७।१।२ मा काम सम्पन्न गर्नेगरी २०६४।१।२ मा रु.६ करोड १५ लाख ८२ हजारको खरिद सम्झौता भएको देखिन्छ। उक्त पुल निर्माण क्रममा २०६८।३।१ मा पुलको सुपरस्ट्रक्चर ढलेको र सो सम्बन्धमा छानविन गर्न विभागबाट गठित समितिले निर्माण व्यवसायीकै कमजोरीको कारण पुल ढलेकोले पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति लिने गरी म्याद थप गर्नुपर्ने प्रतिवेदन दिएको छ। खरिद सम्झौताको म्याद २०६८ आषाढ मसान्तसम्मको लागि थप भएकोमा पुनः २०७० आषाढसम्म थप गर्न फाइल विभाग पठाएकोमा म्याद थप गर्दा संलग्न गर्नुपर्ने कागजात नराखेकोले २०७०।३।२१ मा फिर्ता भएको छ। पुल निर्माणमा २०६६।६।७ सम्म रु.३ करोड ३६ लाख ४१ हजार भुक्तानी भएको देखिन्छ। तत्पश्चात प्रत्येक वर्ष बजेट विनियोजन गरे तापनि खर्च भएको छैन। समयमै निर्णय गरी उक्त कार्य सम्पन्न हुनुपर्ने देखिएको छ।
१९. **काम सुरु नगरेको** – डिभिजन सडक कार्यालय, कञ्चनपुरले कान्द्रा पुल निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग दुई वर्षभित्र निर्माण सम्पन्न गर्ने गरी २०६८।३।३१ मा रु.३ करोड ९० लाख ८ हजारको सम्झौता भएकोमा कार्य सम्पन्न गर्नुपर्ने म्याद समाप्त भइसक्दा पनि निर्माण कार्य सुरु गरेको छैन। म्याद थपका लागि निवेदन दिएको समेत देखिएन। निजले लगेको पेशकी रु.५१ लाख ७८ हजार बाँकी नै रहेको छ। सम्झौताअनुसार कारवाही गरी कार्य गराउनुपर्दछ।
२०. **गन्तव्य बेगरको पुल** – डिभिजन सडक कार्यालय, कञ्चनपुरले मोहना नदीमा पुल निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.१३ करोड ६ लाख ९७ हजारको संशोधित सम्झौता गरेको मध्ये यो वर्षसम्म रु.८ करोड ४८ लाख ९५ हजार खर्च गरेको छ। कुल २०४ मिटर लामो उक्त पुलसम्म जाने बाटो स्पष्ट नभएको र पुलबाट जाने गन्तव्यको यकिन नगरी निर्माण सुरु गरेको पाइयो।
२१. **डिजाइन परिवर्तन** – डिजाइन परिवर्तन सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- २१.१ मध्यपहाडी लोकमार्ग, पश्चिम खण्डबाट रुकुम जाजरकोट सडक खण्डमा पर्ने भेरी नदीमा ३६ महिनामा पुल निर्माण गर्न निर्माण व्यवसायीसँग २०६९।३।२९ मा रु.१४ करोड ८४ लाख २७ हजारको खरिद सम्झौता गरेको छ। परामर्शदाताले तयार गरेको प्रतिवेदनमा पुलको लम्वाई ७४.४ मिटर, ओपन फाउण्डेशन, क्यारिज वे ७.५ मिटर तथा एक स्पान स्टिल ट्रेसको हुने र ठेक्का व्यवस्थापन पश्चात निर्माण व्यवसायीले

सबस्ट्रक्चरको पुनः डिजाइन सुनिश्चित गर्नुपर्ने उल्लेख छ । निर्माण व्यवसायीले माटो परीक्षण गर्दा ओपन फाउण्डेशन भएको स्टील ट्रेस पुल निर्माण गर्दा पुलको जोखिम उच्च हुने हुँदा सस्पेन्सन्स पुल उपयुक्त हुने प्रतिवेदन दिएको छ । हालसम्म संशोधित डिजाइन स्वीकृत नभएकोले निर्माण कार्य सुरु हुनसकेको देखिएन । परामर्शदाताले सम्पूर्ण पक्षहरूको अध्ययन नगरी डिजाइन तयार गरेको र निर्माण व्यवसायीले पुनः डिजाइन गर्नुपर्ने उल्लेख गरेकोले उक्त अवस्था आएको देखिन्छ । यसप्रकार डिजाइन गर्ने परामर्शदातालाई कारबाही हुनुपर्दछ ।

२१.२ हुलाकी राजमार्ग योजना कार्यालय, जनकपुरबाट रौतहट-सर्लाही जोड्ने गरी वाग्मती नदीमा पुल निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग २०६७।२।३१ मा रु.३५ करोड ८९ लाख ९ हजारमा खरिद सम्झौता भएकोमा म्याद थप भई निर्माण सम्पन्न गर्नुपर्ने अवधि २०७०।८।३० कायम गरेको छ । निर्माणधीन पुलको जग र सब स्ट्रक्चरको कार्य गरी रु.१९ करोड ८७ लाख ३५ हजार खर्च भएको अवस्थामा नदीको बहाव पुल निर्माणस्थलभन्दा करिब १.५ किलोमिटर पूर्वतर्फ सरेकोले नदीलाई साबिककै धारमा फर्काउने वा हाल नदी बगेको स्थानमा अर्को पुल बनाउनुपर्ने अवस्था आएको देखिन्छ ।

२१.३ डिभिजन सडक कार्यालय, हेटौँडाले कुहडी पुलको २०७०।३।३० सम्म निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने गरी एक निर्माण व्यवसायीसँग सम्झौता गरेकोमा सो अवधिमा ४६ प्रतिशत प्रगति भएको देखिन्छ । लेखापरीक्षणको क्रममा २०७०।९।१४ मा निरीक्षण गर्दा एबुटमेण्ट र एउटा पियरको फाउण्डेशनको मात्र काम सम्पन्न भएको देखियो । उक्त पुलको डिजाइन प्रतिवेदनमा विस्तृत डिजाइन स्वीकृत गर्नु अघि हाइड्रोलोजिकल अध्ययन पुनरावलोकन गर्नुपर्ने उल्लेख भएकोमा सोको पुनरावलोकनबेगर नै ठेक्का व्यवस्था गरी निर्माण कार्य सुरु गरेको कारण एबुटमेण्टको उचाई उच्च फ्लोड लेभलभन्दा निकै बढी देखिएको छ ।

२१.४ डिभिजन सडक कार्यालय, धनकुटाले अरुणनदीमा पुल निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.१३ करोड ५ लाख ४१ हजारमा २०७०।३।२४ मा सम्पन्न गर्ने गरी २०६७।३।२५ मा ठेक्का सम्झौता गरेकोमा यो वर्षसम्म रु.३ करोड ७ लाख १४ हजार खर्च गरेको देखियो । कार्यालयका प्रतिनिधिसहित २०७०।१०।१० मा स्थलगत निरीक्षण गर्दा बायाँतर्फ एबुटमेण्ट खोलाको बहाव क्षेत्रभित्रै पर्ने गरी निर्माण गरेको देखियो । उक्त एबुटमेण्टभित्रबाट पानीको बहाव पठाउने उद्देश्यले ग्यावियन पर्खाल निर्माण गरेको देखिए पनि उक्त पर्खालले पानीको बहाव नछेकी ढल्किएको देखियो । नदीको बहाव क्षेत्रभित्रै पर्ने गरी निर्माण गरिने पुलबाट पुल निर्माण भइसकेपछि पनि वर्षातको समयमा यातायात सञ्चालन गर्न कठिनाई हुने देखिएको छ । त्रुटिपूर्ण डिजाइन गर्ने परामर्शदातालाई कारबाही हुनुपर्दछ ।



निर्माणाधीन अरुण नदी पुल

२२. **मूल्य समायोजन** - सार्वजनिक खरिद ऐन २०६३ को दफा ५५(१) मा १५ महिनाभन्दा बढी अवधिको खरिद सम्झौता कार्यान्वयन गर्दा मूल्य समायोजन गर्न सकिने, दफा ५५(२) मा खरिद सम्झौता प्राप्त गर्नेको ढिलाइको कारण काम सम्पन्न नभएमा मूल्य समायोजन गर्न नसकिने व्यवस्था छ । यस्तै नियमावली, २०६४ को नियम ११९ (२) मा मूल्य समायोजन व्यवस्था गर्दा खरिद सम्झौतामा खुलाउनुपर्ने कुराहरु र ११९(३) मा मूल्य समायोजन रकम बढीमा सुरु सम्झौताको २५ प्रतिशतभन्दा बढी नहुने उल्लेख छ । यो वर्ष मूल्य समायोजन भूक्तानी दिएका मध्ये लेखापरीक्षणको क्रममा नमूना छनौटमा परेका केही ठेक्काको परीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

२२.१ आयोजना निर्देशनालय (एडिबी) ले खरिद सम्झौता गर्दा प्रयोग गरेको बोलपत्र कागजात तथा सम्झौतामा मूल्य समायोजन २५ प्रतिशतभन्दा बढी नहुने प्रावधान उल्लेख नगरेको कारण रु.१ अर्ब ४ करोड ६९ लाख

८८ हजारका तीन ठेकामा २५ प्रतिशतभन्दा बढी हुने गरी रु.११ करोड ४० लाख ५१ हजार भुक्तानी दिएको छ । नियमावलीको व्यवस्था अनुसार सम्भौता गर्नुपर्दछ ।

- २२.२ विभाग र मातहत कार्यालयले नेपाल सरकारको स्रोतबाट खर्च गर्ने गरी खरिद सम्भौता गर्दा निर्माण व्यवसायीले लिएको पेशकी कट्टा गरी बाँकी रकमको मात्र मूल्य समायोजन गणना गर्ने व्यवस्था गरेको र विश्व बैङ्क र एयिसयाली विकास बैङ्कको स्रोतबाट खर्च व्यहोर्ने खरिद सम्भौतामा मूल्य समायोजन प्रयोजनको लागि पेशकी कट्टा गर्ने व्यवस्था राखेको देखिँदैन । एउटै निकाय अन्तर्गत समान कामको लागि फरक फरक व्यवस्था राखेकोले यो वर्ष आयोजना निर्देशनालय (एडिबी) ले एक ठेकामा रु.९२ लाख ८२ हजार र सडक क्षेत्र विकास आयोजना समन्वय इकाईले एक परामर्शदातालाई रु.५२ लाख २४ हजार समेत रु.१ करोड ४५ लाख ६ हजार थप भुक्तानी दिएको छ । खरिद सम्भौता गर्दा एकरूपता हुने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
- २२.३ व्यापारिक सडक विस्तार आयोजना, रुपन्देहीले सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११९(ख) अनुसार मूल्य समायोजनको सूत्र निर्धारण गर्दा सम्पन्न भएको काममा लागेको श्रम, सामग्री र उपकरणहरूको मात्र मूल्य समायोजन हुने गरी सूत्र निर्धारण गर्नुपर्नेमा सम्भौतामा राष्ट्रिय उपभोक्ता मूल्यसूची (समष्टिगत सूचकाङ्क) बाट दिने व्यवस्था गरी एक निर्माण व्यवसायीलाई रु.५६ लाख १३ हजार मूल्य समायोजन भुक्तानी गरेको छ ।
- २२.४ डिभिजन सडक कार्यालय, रुपन्देहीले एक निर्माण व्यवसायीको ढिलाईको कारण काम सम्पन्न नभएकोमा भुक्तानी दिएको रु.१० लाख ९६ हजार, अर्को एक ठेकामा समयमा काम नगरेकोले पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति लगाउने निर्णय भएकोमा भुक्तानी दिएको रु.१३ लाख २५ हजार र अर्को एक ठेकामा मूल्य समायोजन भुक्तानी दिँदा आधार मूल्य फरक पारी बढी भुक्तानी दिएको रु.३१ लाख १७ हजारसमेत रु.५५ लाख ३८ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- २२.५ डिभिजन सडक कार्यालय, सुर्खेतले २०६९।८।१६ मा म्याद समाप्त भएका पुल निर्माण कार्यका एक निर्माण व्यवसायीलाई रु.३३ लाख ४ हजार र सम्भौता अवधि एक वर्ष रहेको अर्को पुलका निर्माण व्यवसायीलाई रु.५१ लाख ६५ हजार मूल्य समायोजन भुक्तानी दिएको छ ।

निर्माण व्यवसायीले अधिकांश निर्माण कार्यहरूमा कार्य तालिका पेश नगर्ने, पेश गरे तापनि सो अनुरूप काम नगर्ने, यसैगरी कार्यालयका तर्फबाट म्याद थप निर्णय नभएको, १५ महिनाभन्दा कम अवधिको ठेकामा समेत मूल्य समायोजनको प्रावधान राखेको, सम्भौतामा नियमावलीको व्यवस्था उल्लेख नगरेको तथा सम्भौता अनुसार पेशकी कट्टा नगरी भुक्तानी गरेको देखिएकोले सम्बन्धित पदाधिकारी एवं निर्माण व्यवसायीलाई यस्ता कार्यमा जिम्मेवार बनाइनुपर्दछ ।

२३. **खरिद सम्भौता** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को अनुसूची-४ को बुँदा ख मा पुलको संरचना निर्माण कार्यमा एकमुष्ट रकम सम्भौता गर्न सकिने तर ऐनको दफा ५५ (२) मा त्यस्तो सम्भौतामा मूल्य समायोजन गर्न नसकिने व्यवस्था छ । सडक विभाग मातहतका कार्यालयहरूले पुल निर्माण कार्यलाई ड्रइड डिजाइन वातावरण अध्ययन, सबस्ट्रक्चर तथा सुपरस्ट्रक्चर, एप्रोच सडक, बीमा, नदी संरक्षण जस्ता ५ देखि ७ काममा विभाजन गरेको र लागत अनुमानको ८० देखि ८५ प्रतिशतसम्म भार रहने सबस्ट्रक्चर तथा सुपरस्ट्रक्चरलाई आइटमवाइज परिमाण र दरबेगर एक काम भनी एकमुष्ट रकम उल्लेख गरी लागत अनुमान स्वीकृत गर्ने गरेकोले उक्त कार्य एकमुष्ट कार्यसम्पादन प्रकृतिको देखिन्छ । यस्तो लागत अनुमानको ठेकका बन्दोबस्त गर्दा अनुसूचीको बुँदा ड मा उल्लिखित डिजाइन र निर्माण अवधारणाको खरिद सम्भौता गरेको छ । सम्भौतामा मूल्य समायोजनसमेत दिने व्यवस्था गरी यो वर्ष पुल आयोजनाले ६ पुलका निर्माण व्यवसायीलाई रु.८ करोड ६७ लाख ३२ हजार र हुलाकी राजमार्ग आयोजना, हेटौँडाले ३ पुलका निर्माण व्यवसायीलाई रु.४ करोड १३ लाख ६४ हजारसमेत रु.१२ करोड ८० लाख ९६ हजार मूल्य समायोजन

- भुक्तानी दिई योजनाको लागत बढाएको देखियो । एकमुष्ट कार्यसम्पादन अवधारणाको ठेक्कामा सबै प्रकारको जोखिम र दायित्व निर्माण व्यवसायीमा रहने स्पष्ट व्यवस्था रहेकोमा खरिद सम्झौतामा मूल्य समायोजन दिने गरी सम्झौता गरिनु कानूनसम्मत देखिएन ।
२४. **भेरिएसन** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५३ तथा नियमावली, २०६४ को नियम ११८ अनुसार पूर्वानुमान गर्न नसकिने कामको लागि प्राविधिक पुष्ट्याई सहित अधिकार प्राप्त अधिकारीको पूर्व स्वीकृति लिएर मात्र भेरिएसन गर्नुपर्ने र नियमावली, २०६४ को नियम ११८(२) अनुसार १५ प्रतिशतभन्दा बढीको भेरिएसन नेपाल सरकारबाट स्वीकृत हुने व्यवस्था छ ।
- २४.१ डिभिजन सडक कार्यालय, सुर्खेतले भेरी नदी पुल निर्माण कार्यको सम्झौता रु.३ करोड ५ लाख २० हजार रहेकोमा १४.८३ प्रतिशत वृद्धि हुने गरी भेरिएसन जारी भए अनुसार सम्झौता मूल्य रु.३ करोड ५० लाख ४५ हजार कायम गरेको छ । गतवर्ष नै सम्पन्न भई भुक्तानी भएको रु.२ लाख ५८ हजारका दुई आइटमको कामको परिमाण घटाई भेरिएसन गणना गरेको देखियो । उक्त रकम समावेश गर्दा भेरिएसन सुरु सम्झौताको १५.६७ प्रतिशतले बढी हुने देखिन्छ । अख्तियार नाघी महानिर्देशकबाट भेरिएसन स्वीकृत भएको छ ।
- २४.२ डिभिजन सडक कार्यालय, प्यूठानले रोल्पा जिल्लाको माडीखोलामा पुल निर्माण कार्य २०६८।१।३० मा सम्पन्न गर्ने गरी रु.३ करोड ४१ लाख ५२ हजारको खरिद सम्झौता २०६६।३।२२ मा भएकोमा पुलको लम्बाई ६० बाट बढाई ७२ मिटर बनाउनु परेकोले १४.८१ प्रतिशतले भेरिएसन वृद्धि गरी सम्झौता रकम रु.३ करोड ९२ लाख ९ हजार कायम गरेको देखियो । निर्माणस्थल परिवर्तन नभएको अवस्थामा पुलको लम्बाई १२ मिटर वृद्धि भएकोले ड्रइङ्ग, डिजाइन र लागत अनुमान तयार गर्ने परामर्शदाताको कमजोरी रहेको देखिन्छ । उक्त परामर्शदातालाई कारवाही गर्नुपर्दछ ।
- २४.३ सोही कार्यालयले /fKtL nf]sdfu{ अन्तर्गत सडक निर्माण गर्न २०६८।१।१७ df ?=65 nfV 92 nfVsf] ;Demf}tf ePsf]df l*lehg k|d'vaf^ 33=95 k|ltztn] #^Lsf] e]l/P;g :jLs[t u/L ;Demf}tf ?=43 nfV 53 xhf/ sfod u/]sf] % . pQm &]Ssf] sfD ;DkGg u/L ?=45 nfV 50 xhf/ e'QmfgL ePsf] % . lgodsf] Joj:yf cg' ;f/ नेपाल सरकारबाट स्वीकृत हुनुपर्ने भेरिएसन अधिकार नाघी डिभिजन प्रमुखबाट स्वीकृत गरेको कानूनसम्मत देखिएन ।
- २४.४ व्यापारिक मार्ग विस्तार आयोजना, रुपन्देहीले सडक निर्माण कार्यका दुई ठेक्काको ३ आइटममा भेरिएसन गरी नयाँ दरमा मूल्य कायम गरेको कारण रु.२८ लाख २ हजार व्ययभार पर्न गएको छ । ड्रइङ्ग, डिजाइन र लागत अनुमान तयार गर्दा उक्त कामको पूर्वानुमान गर्न सकिने अवस्था रहेकोमा परामर्शदाताले त्यस सम्बन्धमा ध्यान नदिएको कारणबाट भेरिएसन गर्नु परेको देखियो ।
- २४.५ डिभिजन सडक कार्यालय, पाल्पाबाट निर्माणाधीन काली गण्डकी पुल केलादीघाटको सुरु सम्झौता रु.१२ करोड ६९ लाख ६३ हजार रहेकोमा ३२.१० प्रतिशत वृद्धि गरी रु.१६ करोड ७७ लाख २७ हजार कायम गरेको छ । नेपाल सरकारबाट भेरिएसन स्वीकृत गर्दा त्रुटिपूर्ण डिजाइन गर्ने, सुपरिवेक्षणमा संलग्न फर्म, कम्पनी वा विज्ञलाई कारवाही गरी कालो सूचीमा राख्न प्रक्रिया बढाउने र टेण्डर डकुमेण्ट तयार गर्ने तथा ठेक्कापट्टामा संलग्न कर्मचारीलाई आवश्यक कारवाही गरी सोको जानकारी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद् कार्यालयलाई दिने निर्णय भएकोमा सो अनुरूप कारवाही भएको पाइएन ।

सम्बन्धित निकायहरूले भेरिएसन जारी गर्दा आफ्नो क्षेत्राधिकार बाहिर गएर गरेको, त्रुटिपूर्ण ड्रइङ्ग डिजाइन गरेको, पूर्वानुमान गर्न सकिने लागत अनुमान पनि यथार्थपरक नभएको, भेरिएसन स्वीकृत नगरी

भुक्तानी गरेको, यथेष्ट प्राविधिक पुष्ट्याईबेगर भेरिएसन जारी गरी थप व्ययभार पारेको हुँदा यस्तो कामकारबाही गर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाइनुपर्दछ।

२५. **पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२१ मा आपूर्तिकर्ता, परामर्शदाता, सेवा प्रदायक वा परामर्शदाताको ढिलाईको कारणले खरिद सम्झौता बमोजिमको काम तोकिएको म्यादमा सम्पन्न हुन नसकेमा निजले सार्वजनिक निकायलाई सम्झौता रकमको प्रतिदिन शून्य दशमलब शून्य पाँच प्रतिशतले दश प्रतिशतमा नबढ्ने गरी पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति दिनुपर्ने व्यवस्था छ। यस सम्बन्धमा देखिएका केही प्रमुख व्यहोरा देहाय अनुसार छन्:

२५.१ जोरपाटी-साँखु-मेलम्ची र टोखा-गुर्जेभञ्ज्याङ-छहरे सडक योजनाले माइलस्टोन १ को अवधिभित्र प्रगति हासिल नगर्ने ३ ठेक्काबाट रु.१ करोड ३ लाख ६७ हजार पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति कट्टा गरी धरौटी खातामा राखेकोमा रु.४० लाख ७४ हजार सञ्चित कोष दाखिला गरी रु.६२ लाख ९४ हजार विभागीय निर्णयले निर्माण व्यवसायीलाई फिर्ता दिएको छ। म्याद थपको लागि निर्माण व्यवसायीले पेश गरेका प्रमाण परीक्षण गर्दा माइलस्टोन १ को अवधिभित्र निर्माण व्यवसायीले दाबी गरेको वर्षात् ५७ मध्ये ३० दिन, नेपाल बन्द १६ मध्ये ९ दिन र स्थानीय अवरोध १५ दिनको पुष्टि हुने नदेखिएकोले फिर्ता दिएकोमध्ये रु.३३ लाख ३० हजार असुल हुनुपर्ने देखिएको छ।

२५.२ डिभिजन सडक कार्यालय, रुपन्देहीले एक निर्माण व्यवसायीबाट पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिने निर्णय भएकोमा क्षतिपूर्ति कट्टा नगरी भुक्तानी गरेकोले निजसँग रु.२१ लाख ३४ हजार असुल गर्नुपर्ने देखिएको छ।

२५.३ डिभिजन सडक कार्यालय, तनहुँले मादि नदी पुल रामबजारको सुरु म्याद २०६९।३।२२ सम्म रहेकोमा महानिर्देशकको २०७०।१।१० को निर्णयानुसार वर्षा बाहेक अन्यको हकमा म्याद थप गरेको देखिन्छ। वर्षाको कारण ठेक्काको म्याद थप अस्वीकार भएको ७५ दिनको लागि सम्झौता रकम रु.३ करोड ७२ लाख ३१ हजारको प्रतिदिन ०.०५ प्रतिशतले हुने रु.१३ लाख ९६ हजार असुल गर्नुपर्दछ।

सोही कार्यालयले डुम्रे बेशीशहर सडक खण्ड मर्मत गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग २०६७।१।२।१७ मा रु.३ करोड २२ लाख ४९ हजारको सम्झौता गरी हालसम्म रु.३ करोड १६ लाख २१ हजार भुक्तानी गरेको छ। ठेक्काको सुरु म्याद २०६८।६।३० सम्म रहेकोमा महानिर्देशकबाट अन्तिम पटक भनी २०६९।१।२।२९ सम्म म्याद थप गरेको छ। निर्माण व्यवसायीको ढिलाईको कारणबाट थपिएको म्यादभित्र कार्य सम्पन्न नभएको र म्याद थप समेत नभएकोले २०६९।१।२।३० देखि २०७०।३।३० सम्म ९० दिनको पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति रु.१२ लाख ८४ हजार असुल हुनुपर्ने देखिएको छ।

२५.४ शहीदमार्ग सडक योजना, रोल्पाको सडक निर्माण कार्यका दुई निर्माण व्यवसायीसँग भएको सम्झौताको म्याद महानिर्देशकबाट अन्तिम पटक थप गर्दा पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति लिने निर्णय भएकोमा क्षतिपूर्ति नलिएकोले रु.१३ लाख ४१ हजार असुल हुनुपर्ने देखिएको छ।

२५.५ डिभिजन सडक कार्यालय, कपिलवस्तुले सम्झौतामा उल्लिखित समयमा कार्य सम्पन्न नगर्ने एक निर्माण व्यवसायीसँग सम्झौता रकम रु.८ करोड ५९ लाखको २६ दिनको पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति रु.११ लाख १७ हजार असुल गर्नुपर्ने देखिएको छ।

निर्माण व्यवसायीबाट पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिने गरी निर्णय भएकोमा क्षतिपूर्ति नलिने, लिएकोमा पनि घटी लिने, अधिकांश ठेक्काको म्याद थप गर्दा निर्माण व्यवसायीको ढिलाइको बाबजुद पनि क्षतिपूर्ति नलिने गरी निर्णय गर्ने जस्ता कमी कमजोरी देखिएकोले उक्त रकम असुल गरी सम्बन्धित पदाधिकारीलाई कारबाही गरिनुपर्दछ।

२६. **नपाउने भुक्तानी** – नियमानुसार पाउनेभन्दा बढी भुक्तानी गरेको कारण असुल गर्नुपर्ने देखिएका व्यहोराहरू निम्नानुसार छन्:

- २६.१ आयोजना निर्देशनालय (एडीबी) ले बेलबारी-चौहवा सडक निर्माणका लागि एक निर्माण व्यवसायीसँग भएको सम्झौताको बिल अफ क्वान्टिटीको आइटम नम्बर २ मा उल्लेख भएको सामाग्रीको परिमाणको आइटम नम्बर ४ मा उल्लेख भएको दरको आधारमा हुने रु.५६ लाख ४२ हजार घटाएर मात्र भुक्तानी दिनुपर्नेमा पूरै भुक्तानी दिएकोले बढी भुक्तानी दिएको उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
- २६.२ डिभिजन सडक कार्यालय, भक्तपुरले सडक निर्माण कार्यका एक निर्माण व्यवसायीसँग बिल अफ क्वान्टिटीको दरमा २० प्रतिशत छुट दिने गरी सम्झौता भएकोमा प्रथम रनिङ्ग बिल भुक्तानी गर्दा छुट कट्टा नगरी बढी भुक्तानी भएको रु.२४ लाख ४० हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- २६.३ मध्यपहाडी लोकमार्ग पूर्वी खण्डबाट एक निर्माण व्यवसायीसँग भएको सम्झौता अनुसार कुनै आइटममा २५ प्रतिशतभन्दा बढी भेरिएसन आएमा र सो भेरिएसन कुल सम्झौता मूल्यको १ प्रतिशतभन्दा बढी भएमा सो परिमाणको लागि वार्ताद्वारा नयाँ दर कायम गर्ने व्यवस्थाअनुसार दररेट माग गर्दा सुरु सम्झौता दरभन्दा घटी दरमा काम गर्ने गरी दररेट पेश गरेको छ । पुरानो दररेटअनुसार नै भुक्तानी गरेकोले छैठौँ बिलसम्मको रु.८ लाख १७ हजार, चौथो बिलको मूल्य समायोजन गणना गर्दा पेशकी कट्टा नगरेकोले रु.३ लाख ४२ हजार र मूल्यसूची लिँदा फरक पारेकोले रु.१ लाख ३१ हजारसमेत रु.१२ लाख ६४ हजार बढी भुक्तानी भएकोले उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
- २६.४ सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७ (४) मा उपभोक्ता समितिलाई लागत अनुमानमा रहेको ओभरहेड कट्टा गरी भुक्तानी दिनुपर्ने व्यवस्था छ । डिभिजन सडक कार्यालय, सुर्खेतले उपभोक्ता समितिलाई नियमानुसार नपाउने ओभरहेड रु.१० लाख ७८ हजार भुक्तानी भएकोले उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
- २६.५ डिभिजन सडक कार्यालय, तनहुँले एक निर्माण व्यवसायीलाई दोस्रो रनिङ्ग बिल भुक्तानी गर्दा सम्झौताको दरभन्दा बढी हुने गरी रु.३ लाख ९९ हजार, नापी किताबमा उल्लेख भएभन्दा बढी परिमाणको रु.१ लाख १ हजार र पुल निर्माणका अर्का एक निर्माण व्यवसायीलाई रनिङ्ग बिलमा उल्लेख भएकोभन्दा बढी रु.४ लाख ४७ हजारसमेत बढी भुक्तानी दिएको रु.९ लाख ४७ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

नियमविपरीत भुक्तानी गर्ने सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाइनुपर्दछ ।

२७. **कारबाही** – आयोजना निर्देशनालय (एडीबी) अन्तर्गत सडक सञ्जाल विकास आयोजनाबाट निर्माण भएको हिले-बसन्तपुर-मुढे-चैनपुर सडक खण्डका सबै ठेक्काको कार्य सम्पन्न भएको उल्लेख गरे तापनि त्रुटि सच्याउने अवधिमा गर्नुपर्ने कार्यहरू निर्माण व्यवसायीले नगरेको कारण प्रमाणपत्र जारी हुन नसकेको र सडकको अवस्था जीर्ण भई यातायात सञ्चालनमा निकै कठिनाई भएकोले सडकको वास्तविक अवस्था अध्ययन गरी सुझाव दिन २०६९।६।१८ मा गठन भएको समितिले २०६९।१०।१५ मा प्रतिवेदन दिएको छ । समितिको प्रतिवेदन तथा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको निर्णय अनुसार चार निर्माण व्यवसायीबाट रु.२ करोड ४३ लाख ५४ हजार असुल गर्न पत्राचार गरे तापनि असुल भएको पाइएन ।

सडक निर्माण कार्यको सुपरिवेक्षण, नापजाँच, मूल्याङ्कन गर्ने परामर्शदातालाई सचेतसम्म गराएको देखियो । कालोसूचीमा राख्ने लगायत थप कारबाही गरेको पाइएन । त्रुटि सच्याउने अवधि समाप्त नहुँदै धरौटी फिर्ता गर्ने जिम्मेवार पदाधिकारीलाई पनि कारबाही भएको देखिएन ।

उक्त सडक खण्ड हस्तान्तरण नहुँदै सो सडक मर्मतमा डिभिजन सडक कार्यालय, धनकुटाले रु.३५ लाख ८९ हजार खर्च गरेको छ ।

२८. **काम नहुँदै भुक्तानी** – डिभिजन सडक कार्यालय, सुर्खेतबाट निर्माणाधीन भेरी नदी पुलका निर्माण व्यवसायीले तेस्रो रनिङ्ग बिलसम्म भुक्तानी दाबी गरेको ३००.२८ मध्ये २००.२८ मेट्रिकटन स्टिल ट्रेस २०७०।१।१४ देखि २०७०।३।२९ सम्म १२ बीजकबाट खरिद गरेको देखिन्छ । सोअनुसार गतवर्ष ९७.०६ मेट्रिकटन मात्र खरिद

गरेकोमा निजलाई १९७.०६ मेट्रिकटनको भुक्तानी दिएको छ । तेस्रो रनिङ्ग बिलवाट २०७०।३।२४ मा भुक्तानी हुनुपर्ने रु.७६ लाख ७७ हजार अठार महिना अगाडि उपलब्ध गराएको देखियो । काम नहुँदै निर्माण व्यवसायीलाई भुक्तानी दिने जिम्मेवार पदाधिकारीलाई कारवाही गर्नुपर्दछ ।

२९. **सम्भाव्यता अध्ययन** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २२ मा प्रस्तावित आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन गरी प्रतिफलको समेत विचार गर्नुपर्ने र कार्यान्वयन गर्नको लागि विस्तृत सर्वेक्षण, ड्रइङ डिजाइन गर्नुपर्ने उल्लेख छ । हुलाकी राजमार्ग आयोजनाबाट नारायणी नदीमा डिजाइन तथा निर्माण सम्भौतामार्फत पुल निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.३६ करोड ५ लाख ८४ हजारमा २०७३।३।२५ मा सम्पन्न गर्ने गरी २०६९।३।२४ मा सम्भौता भई गतवर्ष नै रु.१ करोड ५९ लाख पेशकी दिएको छ । निर्माणस्थल चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जको मध्यवर्ति क्षेत्रमा परेकोमा वातावरणीय प्रभाव अध्ययन नगरी खरिद सम्भौता गरेकोले हालसम्म काम सुरु भएको पाइएन ।

मध्यपहाडी लोकमार्ग घुर्मी-चतरा खण्डको १६७ कि.मि.सडक निर्माण गर्न २०६८।६।९ मा सम्भौता गरेको २० मध्ये रु.११ करोड १४ लाख ८६ हजारका १४ ठेक्काको काम सुरु नै हुनसकेको देखिएन । सो सडक खण्डको अधिकांश भाग वन, जंगल क्षेत्र पर्ने भएकोले वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय र अन्तर्गत निकायबाट सडक निर्माणको स्वीकृति प्राप्त नभएको भनी निर्माण कार्य रोकिएको पाइयो । ती ठेक्काको म्याद समाप्त भइसकेको छ भने निर्माण व्यवसायीलाई दिएको पेशकी रु.२ करोड ७ लाख १२ हजार बाँकी नै रहेको छ । उक्त पेशकीको बैङ्क जमानत अवधि समाप्त भइसकेकोले सो पेशकी जोखिममा परेको देखिन्छ ।

३०. **बोलपत्र फिर्ता र थप व्ययभार** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २६ (६) मा बोलपत्रदाताले आपसमा मिलेमतो गरेको प्रमाणित भएमा रद्द हुने र दफा ६२(च) मा बोलपत्रदाताहरुबीच खुल्ला तथा स्वतन्त्र प्रतिस्पर्धाको लाभबाट वञ्चित गर्ने उद्देश्यले मिलेमतो गर्न नहुने उल्लेख छ । यस्तै नियमावली, २०६४ को नियम ५८ मा बोलपत्र फिर्ता वा संशोधन गर्नसक्ने व्यवस्था छ । बोलपत्र फिर्ता तथा दोस्रो, तेस्रो घटीवालासँग सम्भौता गरेकोले थप व्ययभार परेका केही प्रमुख उदाहरण निम्नानुसार छन्:

३०.१ डिभिजन सडक कार्यालय, काठमाडौंले रु.४० करोड १२ लाख ८५ हजार लागत अनुमान भएका सडक निर्माणका ८ ठेक्कामा ८७ बोलपत्र दर्ता भएकोमा ७९ फिर्ता भई कायम १/१ वटामा ०.३२ प्रतिशत, भक्तपुर डिभिजनले रु.१० करोड ७७ लाख ९६ हजार लागत अनुमान भएको एक ठेक्कामा १४ बोलपत्र दर्ता भएकोमध्ये १२ फिर्ता र एउटाले दररेट नै पेश नगरेकोले कायम एक मात्र बोलपत्र ०.४५ प्रतिशत र कास्की डिभिजनले रु.१ करोड ८४ लाख ६७ हजार लागत अनुमान भएको सडक निर्माणको ३ ठेक्काको लागि ६ बोलपत्र दर्ता भएकामध्ये ३ बोलपत्र फिर्ता भई कायम १/१ बोलपत्र ०.५६ प्रतिशत घटीको प्रस्ताव स्वीकृत गरेको छ ।

३०.२ गोरखाको ११ किलो छेपेटार-भालुस्वाँरा-बारपाक सडक योजनाले यो वर्ष विभिन्न सडक निर्माणको लागि रु.२० करोड ९५ लाख ९३ हजारको लागत अनुमान स्वीकृत गरी १७ बोलपत्र र ३९ सिलबन्दी दरभाउपत्र आह्वान गरी रु.२० करोड २२ लाखको खरिद सम्भौता गरेको देखिन्छ । बोलपत्र आह्वान गरेको १७ ठेक्कामा १०३ बोलपत्र दाखिला भएकोमध्ये १३ ठेक्कामा ४६ फिर्ता भएको, ई-विडिडबाट बोलपत्र पेश गर्ने ८ बोलपत्रदाताले सक्कल कागजात (हार्डकपी) उपलब्ध नगराएको कारण ९ ठेक्कामा १/१ र ५ ठेक्कामा २/२ बोलपत्र मात्र बाँकी रहेको छ । ती बोलपत्र लागत अनुमानको तुलनामा १.१३ प्रतिशत घटी रहेको देखिन्छ ।

३०.३ बोलपत्र स्वीकृति पश्चात प्रथम घटीवाला सम्भौता गर्न नआएकोले त्यसपछिका घटीवालासँग सम्भौता गर्नु परेको कारण लेखापरीक्षणमा नमूना छनौटमा परेको १० कार्यालयले सम्भौता गरेका २० ठेक्कामा जमानत जफत गर्दा समेत रु.३ करोड ९९ लाख ६७ हजार थप व्ययभार परेको छ । बोलपत्र खोलेपछि प्रथम र त्यसपछिको घटीवाला बोलपत्रदाताले पेश गरेको अङ्कमा ठूलो अन्तर रहेको अवस्थामा प्रथम घटीवाला

सम्भौता गर्न आउने नगरेको देखिन्छ । त्यस्ता बोलपत्रदाताको जमानत जफतबाहेक अन्य कारबाहीको व्यवस्था नियमावलीमा रहेको देखिदैन ।

सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयले ठेक्का सम्भौता गर्न नआउने निर्माण व्यवसायीलाई कालोसूचीमा राख्नेतर्फ कारबाही गर्न सकिने तथा एउटै मिति र लगातार फिर्ताको निवेदन दर्ता भएको, एक मात्र बोलपत्र बाँकी रहने गरी फिर्ता भएको अवस्थालाई मिलोमतोको जोखिम मानी विश्लेषण गर्नुपर्ने निर्णय गरेकोमा सोअनुसार गरेको पाइएन । यस सम्बन्धमा सार्वजनिक खरिद ऐन तथा निमायवलीमा पुनरावलोकन गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

३१. **सडक क्षेत्र** – सार्वजनिक सडक ऐन, २०३१ अनुसार राजमार्गको दायँबायाँको दूरी २५ मिटर र सहायक मार्गको १५ मिटर कायम गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । हुलाकी राजमार्ग आयोजनाबाट निर्माण हुने सडकहरूमा प्रथम चरणमा सडकको चौडाई ७.५ मिटर, कालोपत्रे चौडाई ३.५ मिटर, सोल्जर दुबैतर्फ १.७५ मिटर र दोस्रो चरणमा निर्माण हुने राजमार्गको कालोपत्रे चौडाई ७ मिटर, सहायक मार्गको कालोपत्रे चौडाई ५.५ मिटर रहने प्रस्ताव गरेको छ । सोहीअनुसार प्रथम चरणको निर्माण कार्य भइरहेको छ । आयोजनाले हाल निर्माणाधीन राजमार्गको लागि १५ मिटरमात्र जग्गा अधिग्रहण गरेको पाइयो । कतिपय स्थानमा हाल बसोवास भइसकेकोले मापदण्डअनुसार २५ मिटर नै अधिग्रहण नगरेमा भविष्यमा समस्या आउन सक्ने देखिएको छ ।

३२. **बीमा** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११२ तथा खरिद सम्भौतामा निर्माण कार्य सुरु हुनुभन्दा अगावैदेखि त्रुटि सच्याउने अवधिसम्मको लागि निर्माण कार्य, औजार उपकरण र निर्माण कार्यसँग सम्बन्धित जनशक्तिको बीमा गर्नुपर्ने उल्लेख छ । सोअनुरूप नगरी भुक्तानी भएका केही उदाहरण निम्न छन्:

(रु. हजारमा)

क्र.सं.	कार्यालय	बीमाको प्रमाण नभएको	पूरा अवधिको बीमा नगरेको	सबै पक्षको बीमा नगरेको	बीमाको म्याद थप नभएको	जम्मा भुक्तानी
१	मध्यपहाडी (पूर्वी खण्ड)	१,१३	४९,७२	-	-	५०,८५
२	डिभिजन सडक कार्यालय, मोरङ	२,५१	-	-	-	२,५१
३	डिभिजन सडक कार्यालय, दमक	-	-	९,१९	-	९,१९
४	डिभिजन सडक कार्यालय, दोलखा	-	-	-	१०,५६	१०,५६
५	डिभिजन सडक कार्यालय, काठमाडौं	२८,४८	-	-	-	२८,४८
६	हर्कपुर-ओखलढुङ्गा सडक योजना	-	-	-	६,९८	६,९८
७	काठमाडौं-भक्तपुर सडक विस्तार योजना	-	-	-	५,५६	५,५६
८	११ किलो-छेपेटार-भालुस्वारा-बारपाक सडक योजना	-	११,३५	-	-	११,३५
९	मध्यपश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय सडक निर्देशनालय	१०,००	-	-	-	१०,००
जम्मा:		१८	४६	९,१९	१६५	५७९

बीमा नगरी भुक्तानी भएको, पूरा अवधिको बीमा नगरेको र सबै पक्षको बीमा नगरेमा सोही अनुपातमा गणना गरी बढी भुक्तानी रकम असुल गर्नुपर्दछ । म्याद समाप्त भएका बीमाको अवधि थप हुनुपर्दछ ।

३३. **मूल्य अभिवृद्धि कर** – मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली, २०५३ को नियम (१७) १ मा मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएको व्यक्ति वा संस्थाले कुनै वस्तु वा सेवा आपूर्ति गर्दा अनुसूची ५ र (५क) बमोजिमको ढाँचामा कर विजक दिनुपर्ने उल्लेख छ । विभाग मातहतका १७ कार्यालयले कर बीजक पेश नगरेको, बीजकमा नम्बर नभएको, दुई वटा बीजकमा एउटै नम्बर भएको, बीजक नम्बर हातले लेखेको, संशोधन गरेको, नियमावलीमा उल्लिखित ढाँचामा बीजक जारी नगरेको जस्ता कैफियत रहेको अवस्थामा रु.२ करोड ८८ लाख ४२ हजार मूल्य अभिवृद्धि कर भुक्तानी दिएको देखियो । उक्त मूल्य अभिवृद्धि कर सम्बन्धित आन्तरिक राजस्व कार्यालयमा दाखिला गरेको तथा कारोवार अङ्क समेत खुल्ने गरी मूल्य अभिवृद्धि कर समायोजन गरेको प्रमाण पेश हुनुपर्दछ ।

३४. **उपकरण उपयोग** – हेभी इक्वीपमेण्ट डिभिजन, काठमाडौंमा रहेका क्रेन, डोजर, ग्रेडर, रोलर, ट्रिपर आदि हेभी र मध्यम खालका उपकरणहरू निजी क्षेत्रले भाडामा लिई यो वर्ष रु.५१ लाख ६९ हजार राजस्व प्राप्त गरेको देखिन्छ। ती उपकरणहरू कुल क्षमताको २०.९५ प्रतिशतमात्र उपयोग भएको छ। उपकरण निष्क्रिय रहेको ७६ हजार ८३ घण्टा उपयोग गर्नसकेको भए रु.५ करोड ७६ लाख ३८ हजार थप राजस्व आर्जन हुनसक्ने देखिएको छ। ती उपकरणहरू उपयोग गर्नेतर्फ सम्बन्धित निकायको ध्यान जानुपर्दछ।
३५. **धरौटी फिर्ता** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२४(२) को प्रतिबन्धात्मक बाक्यांशमा त्रुटि सच्याउने अवधिभित्र सम्बन्धित निर्माण व्यवसायीले त्रुटि नसच्याएमा सार्वजनिक निकायले रिटेन्सन मनी वा जमानतबापतको रकम प्रयोग गरी त्रुटि सच्याउन सक्ने व्यवस्था छ। जोरपाटी-साँखु-मेलम्ची र टोखा-गुर्जेभञ्ज्याङ-छहरे सडक योजनाले निर्माण व्यवसायीसँगको खरिद सम्भौतामा त्रुटि सच्याउने अवधि समाप्त भएको १५ दिनभित्र सबै त्रुटिहरू सच्याएको प्रमाणित गरी ५० प्रतिशत र आन्तरिक राजस्व कार्यालयमा कर विवरण पेश गरेपछि ५० प्रतिशत फिर्ता दिने व्यवस्था छ। चार ठेक्काहरूको त्रुटि सच्याउने अवधि २०७० असोजमा सकिएको छ भने धरौटीबापत कट्टा भएको रकममध्ये ९३.८८ देखि १०० प्रतिशतसम्म बैङ्क जमानत लिई २०६९/१२/१५ सम्म रु.३ करोड ४८ लाख ११ हजार फिर्ता दिइसकेको छ। त्रुटिपूर्ण कामहरू सम्पन्न नगरेको र कर विवरण पेश नहुँदै धरौटी फिर्ता दिएको देखियो। धरौटी फिर्ता दिँदा लिएको बैङ्क जमानतको म्याद समाप्त भएको छ।
३६. **खर्चको स्थिति** – बनेपा-सिन्धुली-बर्दिबास सडक योजनाले सन् २०१५ को मार्चसम्ममा रु.२१ अर्ब १७ करोड १० लाखमा योजना सम्पन्न गर्ने लक्ष्य लिएको छ। गत वर्षसम्म जापान सरकारको सहयोग रु.१९ अर्ब ३२ करोड २५ लाख ३६ हजार समेत रु.२० अर्ब ३४ करोड ९५ लाख ५८ हजार र यो वर्ष जापान सरकारको स्रोतबाट रु.१ अर्ब ७९ करोड २८ लाख ६५ हजार समेत रु.२ अर्ब ४ करोड १ लाख ८८ हजार खर्च भई हालसम्म वैदेशिक सहयोग समेत रु.२२ अर्ब ३८ करोड ९७ लाख ४६ हजार खर्च भएको देखिन्छ।
- योजनाबाट प्राप्त प्रगति प्रतिवेदनअनुसार यस वर्षको कुल खर्च रु.१ अर्ब ९८ करोड ३२ लाख ६५ हजार हालसम्मको खर्च विवरणअनुसार कुल खर्च रु.२ अर्ब ४ करोड १ लाख ८८ हजार देखाएको छ। खर्चका ३ आर्थिक विवरण अनुसार यो वर्ष रु.२ अर्ब ४ करोड ९८ लाख ९० हजार खर्च गरेको देखिन्छ। यसबाट योजनाको वास्तविक खर्च यकिन हुन सकेन।
३७. **सडकको प्रभावकारिता** – नेपाल सरकारबाट जारी सडक मापदण्ड, २०४५ अनुसार सडकमा सवारी गति सामान्यतया प्रतिघण्टा ५० देखि ६० किलोमिटर हुनुपर्ने उल्लेख छ। काठमाडौं उपत्यकालाई जोड्ने वैकल्पिक राजमार्गको रूपमा निर्माण भएको र कुल १६० किलोमिटर लम्बाई रहेको बनेपा-सिन्धुली-बर्दिबास सडकमा सवारीको गति २० देखि ४० किलोमिटर प्रतिघण्टासम्म हुने गरी मापदण्ड तयार गरेको छ भने सडकको औसत चौडाई ४.७५ मिटर कायम गरेको देखिन्छ। काठमाडौं उपत्यकालाई जोड्ने वैकल्पिक राजमार्गको रूपमा निर्माण गरे तापनि सिङ्गल लेनको सडक भएकोले तत्कालको आवश्यकतालाई पूरा गर्ने देखिँदैन।
३८. **मुआव्जाको अभिलेख** – सोही योजनाको कार्यक्षेत्रभित्र परेका घर, जग्गा, गोठ टहरा आदि अधिग्रहण गरी यो वर्ष जिल्ला प्रशासन कार्यालय, सिन्धुलीमार्फत रु.१४ करोड ८८ लाख ९९ हजार मुआव्जा वितरण भएको छ। योजना सुरु भएदेखि हालसम्मको अधिग्रहण भएका घरजग्गाको अभिलेख अलग अलग राखेको छ। हालसम्म भएको खर्चको विवरण र घरजग्गाको अभिलेख एकीकृत रूपमा अद्यावधिक गर्नुपर्दछ।
३९. **अभिलेख** – राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाको रूपमा घोषणा भएको काठमाडौं तराई/मधेश फाष्ट ट्रायाक आयोजनाको सडकको कुल लम्बाई ७६ किलोमिटर रहेको र कुल लागत अनुमान रु.१ खर्बभन्दा बढी रहेको देखिन्छ। २०६५/६६ मा स्थापित यस आयोजनाले यो वर्ष रु.६४ करोड ५४ लाख ३५ हजार समेत हालसम्म

रु.१ अर्ब ६४ करोड १५ लाख ४४ हजार खर्च गरेको छ । उक्त रकममा नेपाली सेना मार्फत भएको खर्च समावेश छैन । आयोजनाले फाष्ट ट्रयाक सडकमा पर्ने घर जग्गा, टहरा आदिको मुआवजा र क्षतिपूर्ति वितरण गर्दै आएको छ । स्थापनादेखि हालसम्म वितरण गरेको मुआवजा, क्षतिपूर्ति र घरजग्गाको अभिलेख अद्यावधिक गरी राखेको देखिएन ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षणतर्फ

हुलाकी राजमार्ग आयोजना, हेटौँडा

नेपाल सरकारद्वारा तयार दीर्घकालीन सडक गुरुयोजना अनुसार सडक सञ्जालको विकास र सहायक मार्गहरूको स्तरोन्नति गर्न २७ जून, २००६ मा नेपाल र भारत सरकारबीच समझदारी भएकोछ । कुल १ हजार ४४० किलोमिटर सडकको डिजाइन, सुपरिवेक्षण र सडक निर्माणको सम्पूर्ण खर्च भारत सरकारले र जग्गा अधिग्रहण, संरचना सार्ने, रुखहरू हटाउने, सडकमा पर्ने पुलहरूको निर्माण नेपाल सरकारले व्यहोर्ने गरी सञ्चालित यो आयोजनाको व्यवस्थापन तथा कार्यान्वयन स्थितिको लेखापरीक्षण गर्दा देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहाय बमोजिम छन्:

मुख्य कार्यसम्पादन सूचक

- हुलाकी सडकको स्तरोन्नति,
- लोकमार्गसँगको पहुँच वृद्धि,
- सवारी ट्राफिकमा सुधार र
- कार्यतालिका बमोजिम पुल निर्माण

४०. **योजनाको स्थिति** – योजनाको लागि २०६७/६८ मा रु.५६ करोड ८३ लाख, २०६८/६९ मा रु.२२ करोड ५१ लाख र २०६९/७० मा रु.१ अर्ब ७० करोड ८६ लाख ६९ हजारको सार्वजनिक निर्माण तथा जग्गा खरिदमा बजेट विनियोजन भएकोमा र क्रमशः रु.१४ करोड ७४ लाख ७९ हजार, २२ करोड ४२ लाख ९९ हजार र ४३ करोड ५० लाख ५५ हजार समेत रु.८० करोड ६८ लाख ३३ हजार निकास तथा खर्च भएको छ ।

सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११०(४) मा खरिद सम्भौतामा अन्यथा व्यवस्था भएकोमा बाहेक खरिद सम्भौता गर्दा पेस गरेको कार्यसम्पादनको मान्य अवधि निर्माण कार्यको त्रुटि सच्याउने दायित्वको अवधिभन्दा कमिमा १ महिना बढी अवधिको हुनुपर्नेमा रु.२१ करोड ७३ लाख २१ हजारका ४ ठेकामा त्रुटि सच्याउने अवधिभन्दा ५ महिनादेखि १७ महिनासम्म घटी अवधिको कार्यसम्पादन जमानत स्वीकार गरेको देखिन्छ ।

कार्यसम्पादन जमानतको अवधि कम भएको कारणले त्रुटि रहेका निर्माण कार्यमा निर्माण व्यवसायीलाई जवाफदेही बनाउन नसकिने हुँदा नियमानुसारको जमानत लिने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।

४१. **पुल निर्माण** – वीरगन्ज-ठोरी, मानमत-कलैया-मटिअर्वा र तामागढी सिम्रौनगढ सडकमा पर्ने २१ पुलमध्ये २०६९/७० सम्ममा १९ पुलको निर्माण कार्य सम्पन्न गरिसक्नुपर्ने लक्ष्य रहेकोमा ८ पुलको निर्माण कार्य सम्पन्न भएको तथा १० निर्माणाधीन रहेका छन् ।

४१.१ वीरगन्ज ठोरी सडक खण्ड अन्तर्गत पर्ने ठूटेखोला पुल निर्माण गर्न डिजाइन र निर्माण ठेकामा २०६९/७० सम्म कार्य सम्पन्न गर्ने गरी २०६७/२४ मा सम्भौता गरे अनुसार कबोल रकम रु.६ करोड ९७ लाख २१ हजारमध्ये २०६६/६७ मा रु.१ करोड २३ लाख ४० हजार मोविलाइजेशन पेशकी दिएकोमा हालसम्म पनि निर्माण कार्य शुरु भएको छैन । नेपाल भारत सीमानामा निर्माण गर्नुपर्ने उक्त पुल सीमा विवादको कारणले निर्माण कार्य शुरु हुन नसकेकोमा नेपाल सरकारका सचिवस्तरको २०७०/२१४ को निर्णयानुसार ३०० मिटर भित्र पर्ने गरी एलाइन्मेन्ट परिवर्तन गर्ने र माटो परीक्षण तथा पुनः डिजाइन गरी निर्माण कार्य अगाडि बढाउने गरी २०७१/३२५ सम्म ठेकामाको म्याद थप भएको छ । कार्य सम्पादन जमानतको म्याद २०७४/४२४ सम्मको हुनुपर्नेमा २०६८/७३० सम्म मात्र रहेको छ । लेखापरीक्षणको क्रममा २०७०/६१४ मा स्थलगत निरीक्षण गर्दा निर्माण कार्य शुरु भएको देखिएन ।

४१.२ लागत अनुमान रु.१ करोड ४६ लाख ७३ हजार (मू.अ.कर बाहेक) भएको गंगोल नाला पुल निर्माण कार्य २०६९।३।६ सम्ममा सम्पन्न गर्ने गरी २०६७।३।७ मा ठेक्का सम्झौता भई मोविलाइजेशन पेशकी रु.२१ लाख २८ हजार दिएकोमा ३ मिटर गहिराई खनिसकेपछि बालुवा र पानी अविरल आइरहेकोले पुलको फाउण्डेशनको काम अगाडि बढाउन नसकेको भनी समस्या समाधान गरिदिन निर्माण व्यवसायीले योजना कार्यालयलाई अनुरोध गरेको छ। परामर्शदाताले ठूलो पम्प लगाई पानी फ्याँकेर काम गर्न सकिने समाधान सहित २०६८।१२।१३ मा सुझाव दिएकोमा हालसम्म काम शुरु भएको पाइएन। पुल निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने गराउनेतर्फ योजना कार्यालय र निर्माण व्यवसायी सक्रिय हुनुपर्दछ।

४२. **मूल्य समायोजन** – ठेक्का सम्झौताको शर्त ४७.१ मा उल्लेख भए अनुसार निर्माण व्यवसायीलाई दिएको पेशकी रकम कट्टा गरी मूल्य समायोजन हिसाब गर्नुपर्ने उल्लेख छ। औरिया खोला, सिकारीवास खोला र इमृति मिर्ची खोला पुलको निर्माण कार्यको ३ निर्माण व्यवसायीलाई पेशकी कट्टा नगरी मूल्य समायोजन भुक्तानी दिएका कारण बढी भुक्तानी भएको रु.२६ लाख ६० हजार असुल गर्नुपर्ने देखिएको छ।

४३. **निर्माण स्थगित** – वीरगन्ज ठोरी सडक स्तरोन्नति कार्यको लागि प्रारम्भिक वातावरणीय मूल्याङ्कन मन्त्रालयबाट स्वीकृत भए अनुसार निर्माण सामग्री उपलब्ध गराउने निर्णय भए तापनि चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जको वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने पत्रअनुसार नाला पुल १, नाला पुल २, नाला पुल ३ र ठुटे खोला पुल निर्माण कार्य पनि रोकिएको छ। वातावरणीय प्रभाव अध्ययन नगरी ठेक्का सम्झौता गरेकोले समयमा निर्माण कार्य सम्पन्न नभई उद्देश्य अनुरूप प्रतिफल प्राप्त नहुने देखिन्छ।

प्रमुख समस्या

- खरिद व्यवस्थापन प्रभावकारी नभएको,
- कार्यतालिका बमोजिम पुल निर्माण नभएको,
- नियम विपरित मूल्य समायोजन,
- सडक निर्माणको न्यून प्रगति,
- वातावरणीय मूल्याङ्कन नहुनु र
- समन्वय नहुनु।

४४. **मुआवजा वितरण** – योजनाले अधिग्रहण गर्नुपर्ने जग्गाको क्षेत्रफल, गरेको क्षेत्रफल र मुआवजा वितरण गरेको जग्गाको जग्गाधनी पुर्जाको प्राप्त स्थिति र मुआवजा वितरण गरेको रकम सम्बन्धमा विवरण उपलब्ध गराई दिन प्रश्नावली पठाएकोमा सो विवरण प्राप्त नभएकोले सो सम्बन्धी स्थिति उल्लेख गर्न सकिएन। मुआवजा वितरण कार्यमा २०६७।६।६ देखि २०६९।७।० सम्म रु.१९ करोड ४० लाख ४ हजार खर्च भएको छ।

सुझाव

- नियमानुसार खरिद व्यवस्थापन गर्नुपर्ने,
- कार्यतालिका बमोजिम पुल निर्माण,
- सम्झौता शर्तको कार्यान्वयन,
- सडक निर्माणमा तिब्रता,
- वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने,

उक्त रकम मुआवजा वितरण गर्न जिल्ला प्रशासन कार्यालय पर्सा र बारालाई पेशकी उपलब्ध गराएको देखिन्छ। जिल्ला प्रशासन कार्यालय, बाराले २०६९।७।० मा रु.३ करोड ७६ लाख ३० हजार मुआवजा वितरण गरेको देखिएको छ। सडक विस्तार तथा स्तरोन्नति गर्ने कामको समयावधि २०६९।७।० सम्म पनि जग्गा खरिद गरी मुआवजा वितरण गर्ने कार्य सम्पन्न गरेको देखिएन। मुआवजा वितरण कार्य सम्पन्न गरी सडक विस्तार तथा स्तरोन्नति गर्ने कार्यलाई सहजता प्रदान गर्नुपर्दछ।

काठमाडौँ उपत्यका सडक विस्तार आयोजना

यो आयोजना सोल्टीमोड-कलंकी, कलंकी-बल्खु र कलंकी-नागढुङ्गा सडक विस्तार तथा निर्माणका लागि २०६५।६।६ देखि सञ्चालन हुँदै आएकोमा २०६७।६।८ मा कार्यक्षेत्र विस्तार भई काठमाडौँ जिल्लाका विभिन्न ११ सडकको विस्तार तथा निर्माण कार्य गर्दै आएको छ। सडक क्षेत्रको योजना छनौट, तर्जुमा तथा कार्यान्वयनबाट लक्ष्य बमोजिम स्तरोन्नति कार्यमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल गरी यातायात सञ्चालनमा सुगमता ल्याई नागरिकलाई

विकासको प्रतिफल उपलब्ध गराउनु आयोजनाको उद्देश्य रहेको छ । लेखापरीक्षण गर्दा देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहाय बमोजिम छन्:

४५. **प्रतिस्पर्धा** - सार्वजनिक खरीद नियमावली, २०६४ बमोजिम कुनै बोलपत्रदाताले आपसमा मिलोमतो गरी बोलपत्र दाखिला गरेको हुनसक्ने सम्भावनातर्फ समेत मध्यनजर गर्दै मिलेमतो भएको पुष्टि भएमा ऐनको प्रावधान अनुरूप बोलपत्र रद्द गर्न सकिने व्यवस्था छ ।

मुख्य कार्यसम्पादन सूचक

- सडकहरुको विस्तार गरी योजनाबद्ध रूपमा यातायात सञ्चालनमा ल्याउने र
- सडक विस्तार कार्यमा उपलब्धि हासिल गरी नागरिकलाई विकासको प्रतिफल उपलब्ध गराउने ।

आयोजनाको १२ ठेकामध्ये ६ ठेकामा बोलपत्रदाता २४ रहेकोमा १८ फिर्ता भएको छ । सोमा ठेकका रकम लागत अनुमानको ०.११ देखि ०.५६ प्रतिशतसम्म घटी रहेको छ । त्यस्तै ६ ठेकामा १०० मध्ये १५ बोलपत्र फिर्ता भएको र लागत अनुमानको २४.३४ देखि ४८.५८ प्रतिशतसम्म घटीमा सम्झौता भएको छ । जस अनुसार बोलपत्रको प्रतिस्पर्धामा सहभागी बढेको अवस्थामा घटी मूल्यमा सम्झौता हुने र सहभागी संख्या घटी हुँदा बढी मूल्यमा सम्झौता हुने गरेको छ । यस सम्बन्धमा सरोकारवालासँगको छलफलमा बोलपत्र दर्ता गरिसकेपछि फिर्ता लिने प्रचलनले प्रतिस्पर्धा प्रभावित भएको जवाफ प्राप्त भएको छ ।

४६. **ड्रइङ डिजाइन** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २२ मा विस्तृत सर्वेक्षण, ड्रइङ डिजाइन, लागत अनुमान र सो अनुसार वार्षिक कार्यक्रम निश्चित गरी सोही आधारमा वार्षिक बजेट तर्जुमा गर्नुपर्ने व्यवस्था भए तापनि यो वर्ष रु.१ अर्ब ४ करोड ९५ लाख ३० हजार विनियोजित भई ११ सडक निर्माण तथा विस्तारका योजनाहरु सञ्चालित भएकोमा योजनाहरुको विस्तृत सर्वेक्षण, ड्रइङ डिजाइन तयार गरेको पाइएन । माइतीघर-तीनकुने सडक खण्डको चेनेज नं.०+०० देखि १+३०० किलोमिटरसम्मको कार्यको शुरु लागत अनुमान रु.२३ करोड ८८ लाख ४६ हजार भएकोमा रु.२७ करोड ३० लाख ७८ हजारमा १४.३३ प्रतिशत र माइतीघर-भद्रकाली ५५० मिटर लम्बाईको सडक खण्डको शुरु लागत अनुमान रु.७ करोड ८० लाख ४५ हजारमा १३.८८ प्रतिशत वृद्धि भएको पाइयो ।

नियममा तोकिएको प्रक्रिया नपुऱ्याई मोटामोटी सर्वेक्षणको आधारमा योजनाहरु स्वीकृत गरेको हुँदा आयोजनाले दिने प्रतिफल यकिन हुन नसक्ने, न्यून प्रतिफल दिने र कम प्राथमिकताका योजनाहरु स्वीकृत हुनसक्ने तथा लागत अनुमान वास्तविक नभई पटक पटक भेरिएसन गर्नुपर्ने लगायत समयमा कार्यसम्पन्न हुन नसक्ने अवस्था देखियो । अतः नियममा भएको व्यवस्था अनुरूप विस्तृत सर्वेक्षण, ड्रइङ डिजाइन तयार गरी योजना सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

४७. **निर्माण स्थलको व्यवस्था** - सार्वजनिक खरीद नियमावली, २०६३ को नियम ६(३) मा सार्वजनिक निकायले निर्माणस्थलको व्यवस्था नभई निर्माण कार्यको खरिद कारवाही शुरु नगर्ने उल्लेख छ । आयोजनाबाट ठेकका व्यवस्था भईसकेपछि पनि निर्माण स्थलको व्यवस्था नहुँदा निर्माण कार्य प्रभावित भएको स्थिति निम्नानुसार रहेको छ ।

४७.१ माइतीघर-तीनकुने सडक खण्डको दायाँ बायाँ २५/२५ मिटर वा २५/२५ गज भन्ने कुराको विवाद निरूपण नभई ठेकका व्यवस्था भएको, सडक सतह मुनी रहेका विभिन्न युटिलिटीज जस्तै खानेपानी पाइप, टेलिकम केवल, अफ्टिकल फाइबर केवल तथा ११ के.भी.ए. विद्युत केवल, टूलीबस पोलहरु स्थानान्तरणको व्यवस्था नभई ठेकका व्यवस्था भएको देखियो ।

४७.२ त्यस्तै धुम्बाराही-मण्डिखाटार-गल्फुटार र लैनचौर-महाराजगञ्ज-बुढानिलकण्ठ सडकको लागत अनुमान स्वीकृत गर्दा घर, टहरा, पेटी आदि भत्काउने कार्य केही मात्रामा सम्पन्न भएको तथा बाँकी भागमा भैरहेको व्यहोरा उल्लेख गरी लागत अनुमान स्वीकृत गरेर खरिद प्रक्रिया अगाडि बढाएको पाइयो ।

४७.३ जयनेपाल-कृष्ण पाउरोटी सडक खण्ड विस्तारकोलागि २०६९।१२।७ मा रु.२ करोड ४१ लाख ५३ हजारको ठेक्का स्वीकृत गरी निर्माण कार्य शुरु भएपछि आयोजनाले २०७०।१।२ मा काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण, जिल्ला आयुक्तको कार्यालयलाई सो सडक खण्डको बाँयातर्फ ४ र दाँयातर्फ ९ गरी १३ भवनको केही अंश सडक सीमाभित्र परेकोले सो हटाई दिन पत्र लेखेको देखिन्छ । सम्झौता भएको ६ महिना भइसक्दा पनि सडक वरिपरीका संरचना हटाउन नसकेको अवस्था छ ।

उक्त स्थानका युटिलिटीज स्थानान्तरण नगरिँदा र भौतिक संरचना नहटाई ठेक्कापट्टा गरेकोले निर्माण कार्यमा ढिलाई भएको, भेरिएशन गर्नुपरेको, निर्माण व्यवसायीलाई दिएको पेशकी अनुत्पादक भएको, निर्माण स्थल उपलब्ध गराउन नसक्दा निर्माण व्यवसायीबाट क्षतिपूर्ति दावी हुन सक्ने, पटक पटक म्याद थप गर्नुपर्ने जस्ता कारणले लागत बढेको देखियो । अतः निर्माण स्थलको व्यवस्था गरेर मात्र निर्माण कार्य शुरु गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

४८. **म्याद थप** – सार्वजनिक खरीद नियमावली, २०६४ को नियम १२० बमोजिम १७ ठेक्कामा न्यूनतम ४० देखि १३३ प्रतिशतसम्म म्याद थप भएको छ । उचित कारण विना काममा ढिलासुस्ती गर्ने निर्माण व्यवसायीलाई पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति नलिइ म्याद थप गरेको छ । समयमानै कार्य सम्पन्न नहुँदा सेवाग्राहीले सेवा प्राप्त नगर्ने, विनियोजित बजेट फिर्ता हुने तथा कार्यक्रम संशोधन गरी बजेट थप गर्नुपर्ने स्थिति रहेको हुँदा बजेट व्यवस्थापनमा समेत असर पारेको देखिन्छ । तसर्थ सम्झौताको कार्यतालिका अनुसार निर्माण कार्य सम्पन्न गराउन ध्यान दिनुपर्दछ ।

प्रमुख समस्या

- विस्तृत ड्रइङ डिजाइन नगरी निर्माण कार्य शुरु भएको,
- ठेक्कापट्टा भएकोमा निर्माणस्थल उपलब्ध गराउन नसकेको,
- कार्यतालिका अनुसार निर्माण कार्य सम्पन्न नगरेको र
- अधिकतम म्याद थप तथा भेरिएशन ।

४९. **पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति** – सार्वजनिक खरीद नियमावली, २०६४ को नियम १२१ को उप नियम (क) बमोजिम निर्माण व्यवसायीको ढिलाईको कारणले सम्झौता बमोजिमको काम तोकिएको म्यादमा कार्य सम्पन्न हुन नसकेमा सम्झौता रकमको दस प्रतिशतमा नबढ्ने गरी प्रतिदिन ०.०५ प्रतिशत पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति लिनुपर्ने व्यवस्था छ । माइतीघर तीनकुने सडक (०१-०३/०६८/६९) विस्तार गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग २०६८।१।१३ मा १५ महिनामा कार्य सम्पन्न गर्ने गरी रु.१८ करोड ६४ लाखको सम्झौता भएकोमा भेरिएशन गरी सम्झौता रकम रु.२० करोड ६९ लाख ९६ हजार कायम भएको छ । निर्माण व्यवसायीले समयमानै कार्य सम्पन्न नगरी २०६९।७० को अन्तसम्म ४३.९६ प्रतिशत कार्य गरी रु.८ करोड ५ लाख २८ हजार भुक्तानी पाएको देखिन्छ । कार्यतालिका अनुसार कार्य नगरेकोमा आयोजनाले समयमानै कार्य गर्न २०६९।१०।३ मा पत्राचार तथा २०७०।८।१७ को एक दैनिक पत्रिकामा सार्वजनिक सूचना जारी गरेको देखिन्छ ।

समयमा कार्य नगरेको भएपनि नियमावली तथा सम्झौताको शर्त बमोजिम कुनै कारवाही गरेको देखिएन । निर्माण व्यवसायीका कारणबाट निर्माण कार्यमा ढिला भएपनि कारवाही गर्नुको सट्टा नियमावली तथा सम्झौताको शर्त विपरीत दोस्रो पटक १८० दिन म्याद थप भएको छ । कार्यतालिका तथा सम्झौता बमोजिम कार्य सम्पन्न नगर्ने, पटक पटकको पत्राचार एवं सार्वजनिक सूचना अटेर गर्ने तथा थप भएको अवधिमा समेत कार्य सम्पन्न नगरेकाले सम्झौता तथा नियमावलीबमोजिम पुनः म्याद थप हुनसक्ने आधार देखिँदैन । आयोजनाले विस्तार गरिरहेका सडकको कार्य प्रगति सम्बन्धमा १०० सरोकारवालासँग लिइएको अन्तरवार्तामा ७० ले सन्तुष्ट छैन, २८ ले सन्तुष्ट छु र २ ले भन्न सकिदैन भन्ने धारणा व्यक्त गरेका छन् ।

नियमावली तथा सम्झौताको शर्त पालना नहुँदा आर्थिक अनुशासन पालना कमजोर हुने तथा ढिला कार्य सम्पन्न हुँदा सोबाट प्राप्त हुने प्रतिफल गुमेको, व्यस्त सडकमा निर्माण सामाग्री तथा धुलोका कारण सर्वसाधारणलाई सास्ती भएको तथा बजेट व्यवस्थापनमा समेत समस्या हुने तथा सडक दुर्घटना हुने हुँदा

नियमावली तथा सम्भौताको शर्तको पालना हुनुपर्ने देखिन्छ । साथै सम्भौताको शर्त बमोजिम निजबाट पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरी कार्य सम्पन्न गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

५०. **भेरिएसन** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ बमोजिम सम्भौतामा

अन्यथा व्यवस्था भएकोमा बाहेक पूर्वानुमान गर्न नसकिएको परिस्थिति सो सम्भौता कार्यान्वयनको क्रममा सृजना भएमा कारण खुलाई अधिकार प्राप्त अधिकारीले भेरिएसन स्वीकृत गर्नसक्ने व्यवस्था छ । आयोजनाबाट निम्नानुसारका ठेक्कामा भेरिएसन स्वीकृत गराई कार्य गराएको पाईयो ।

सुभाउ

- विस्तृत ड्रईड तथा डिजाईन तयार गरेर निर्माण कार्य गर्नुपर्ने
- निर्माणस्थल तयार पारेरमात्र ठेक्का पट्टा हुनुपर्ने
- कार्यतालिकाअनुसार कार्य नगर्ने निर्माण व्यवसायीलाई कारबाही गरी निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नु पर्ने र
- निर्माण कार्यको भेरिएशन गर्दा पूर्वानुमान गर्न नसकिने आइटमहरूको मात्र गर्नुपर्ने ।

(रु.हजारमा)

क्र.सं.	ठेक्का नं.	सुरु लागत अनुमान	सुरु सम्भौता रकम	भेरियसन पछिको सम्भौता रकम	भेरियसन प्रतिशत	थप कामको विवरण
१	२०८/०६७/६८/५०३	५,६९,०९	३,०७,०९	३,५२,९६	१४.६८	ह्युम पाईप
२	MBR४-०९/६९/७०	७,८०,४५	५,९३,६०	५,८७,७८	१४.४४	वाल तथा कलर्भर्ट
३	२०७/०६७/६८	२,९६,९८	१,४६,७६	१,५४,०९	४.९८	ह्युम पाईप
४	GBS/१-०२/६९/७०	१०,९९,८८	१०,९२,६३	११,३९,५५	१२.५३	ह्युम पाईप
५	KGR/१-०२/०६८/६९	३,५५,२२	३,३०,८२	३,६५,९८	१०.६२	मेसनरी कार्य
६	TMDM/१-०९/०६८/६९	६,९३,६५	५,८६,०९	६,७९,५९	१४.५७	मेसनरी कार्य
७	AHMT/१-०३/०६८/६९	१८,९३,९९	१८,००,६४	२०,६९,९६	१४.९५	मेसनरी कार्य
८	AHMT/१-०२/६८/६९	२४,९४,९५	२३,७८,६४	२७,३०,७८	१४.८०	मेसनरी कार्य
९	KN/४-०९/०६८/६९	५,३०,३८	४,९०,६७	४,३०,५४	४.८३	कालोपत्रे कार्य
१०	TMDM/१-०२/०६८/६९	६,९३,९०	५,८६,९७	६,७९,५७	१४.५६	सर्फेस ड्रिसिड कार्य

यसरी आयोजनाबाट भएका प्राय सबै ठेक्काहरूमा १४.९५ प्रतिशत सम्म भेरिएसन गरी कार्य गराएको छ । आसफाल्ट कंक्रीट गर्ने सडकमा भेरिएशन गरी सर्फेस ड्रेसिङ्ग गराएको अवस्था छ । यसरी कार्य गराउँदा नयाँ आइटमहरू समेत थप भएकाले लागत अनुमानकै दरमा निर्माण व्यवसायीलाई भुक्तानी गरेकोले थप व्ययभार परेको छ । सार्वजनिक खरिद ऐन बमोजिम लागत अनुमान तयार गर्दा पूर्वानुमान गर्न नसकिएका आइटमहरूको मात्र भेरिएशन हुनुपर्दछ ।

५१. **कन्ट्र्याक्ट लोन** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११३(२) मा निर्माण व्यवसायीलाई खरिद सम्भौता रकमको २० प्रतिशत पेशकी दिन सकिने तर कन्ट्र्याक्ट लोन सम्बन्धी व्यवस्था छैन । माइतीघर-तीनकुने सडक खण्ड अन्तर्गत ठेक्काका निर्माण व्यवसायीले ठेक्का सम्भौता अनुसार २० प्रतिशत पेशकी लिई सकेपछि ठेक्का सुचारु गर्न निजको माग बमोजिम आयोजनाले ठेक अड्डको २० प्रतिशत कन्ट्र्याक्ट लोनको लागि एक वाणिज्य बैङ्कलाई सिफारिस गरेको छ । त्यस्तै लैनचौर-पानीपोखरी सडक खण्डका निर्माण व्यवसायीलाईलाई २० प्रतिशत पेशकी रु.२ करोड ५३ लाख ८४ हजार भुक्तानी भईसकेपछि पहिलो रनिङ बिल पनि पेस नभएको अवस्थामा २० प्रतिशत कन्ट्र्याक्ट लोनको लागि आयोजनाले एक वाणिज्य बैङ्कलाई सिफारिस गरेको छ ।

सार्वजनिक खरिद ऐन/नियम र खरिद सम्भौतामा समेत कन्ट्र्याक्ट लोन सम्बन्धी व्यवस्था नभएको स्थितिमा निर्माण व्यवसायीलाई फाइदा पुग्ने गरी ऋण सिफारिस गरेको देखियो ।

सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण

यातायात व्यवस्था कार्यालय, नारायणी र लुम्बिनी

५२. **सफटवेयरको प्रयोग** – अञ्चल यातायात व्यवस्था कार्यालयको सूचना प्रविधि प्रयोग गरी यातायात व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य गर्न सफटवेयर प्रयोगमा ल्याएको छ । परामर्शदातासँग विभिन्न ११ प्रकारका कार्य गर्ने गरी सफटवेयर सञ्चालन सम्बन्धी सम्झौता भएको देखियो । सफटवेयर परीक्षणको क्रममा कार्यालयले ती कार्यहरू मध्ये स्वामित्व हस्तान्तरण, प्रदुषण परीक्षण, फिटनेस गरी ३ प्रकारका कार्य कम प्रयोगमा आउने कारण देखाई कार्यान्वयन गरेको देखिएन । सफटवेयरको कार्यान्वयनमा नआएका उपर्युक्त कार्यलाई कार्यान्वयनमा ल्याई सम्झौता बमोजिमको सम्पूर्ण कार्य गर्नुपर्दछ ।
५३. **डाटावेस एक्सपोर्ट** – सवारीसाधनहरूको विवरण सफटवेयरमा प्रविष्ट गर्ने, कर नबीकरण शीर्षकमा उठेको राजस्वको यकिन गर्ने विषयको सुनिश्चितताको लागि सफटवेयरमा सञ्चित डाटावेस अन्य एप्लिकेसनमा एक्सपोर्ट गर्न सकिने व्यवस्था हुनुपर्दछ । सफटवेयर परीक्षण गर्दा सफटवेयर वेभमा आधारित भएको र डाटावेस यातायात व्यवस्था विभागमा रहेको कारण डाटावेस एक्सपोर्ट गर्न सकिने अवस्था नदेखिएकोले तथ्याङ्क तथा सूचनामा हुनुपर्ने पूर्णता र शुद्धताको स्थिति यकिन गर्न सकिएन । सफटवेयरमा सञ्चित डाटावेस अन्य एप्लिकेसनमा ल्याउन सकिने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
५४. **कर विवरण** – सवारी साधनको नबीकरण, आयकर, सवारी कर, जाँचपास दस्तुर, सडक सुधार दस्तुर, वाटो इजाजत पत्र दस्तुरको रकम भुक्तानी भैसकेको भए सोको जानकारी दिने र सो नभएमा स्वतः सफटवेयरले नै उक्त सवारीको राजस्व रकम देखाउने व्यवस्था सफटवेयरमा रहनुपर्दछ । सफटवेयर अवलोकनको क्रममा हातैले दस्तुर प्रविष्ट गर्ने गरेको, सवारीको कर राजस्व जति पटक प्रविष्ट गरे पनि लिने गरेको, ४ अङ्कको सवारी नम्बरको सट्टा अन्य कुनै पनि अङ्कको सवारी साधन नम्बर राख्दा पनि लिने गरेकोले प्रविष्ट तथ्याङ्क गलत हुनसक्ने, लिनुपर्ने राजस्व रकम फरक पर्न सक्ने स्थिति देखियो । सवारी साधनको चलनचल्तीको ४ अङ्कको नम्बर सफटवेयरमा प्रविष्ट गर्नासाथ सवारी करसम्बन्धी पूर्ण विवरण देखाउने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
५५. **सवारी कर** – आर्थिक विधेयक, २०६९ को अनुसूची-३ बमोजिम सवारीधनीले चाहेमा लाग्ने सवारी साधन कर प्रचलित दरका आधारमा ५ वर्षसम्मका लागि एकैपटक भुक्तानी गरी नबीकरण गराउन सक्ने व्यवस्था गरेको छ । सफटवेयर परीक्षण गर्दा वार्षिक करबाहेक विधेयकमा व्यवस्था भए अनुसारको ५ वर्षको सवारी कर तिर्न सक्ने व्यवस्था रहेको देखिएन । सफटवेयरमा यस्तो सुविधा थप गर्नुपर्ने देखियो ।
५६. **सुरक्षा तथा डाटा व्याकअप** – डाटावेसको उचित सुरक्षाको लागि पासवर्ड, डाटा व्याकअप, पावर व्याकअप जस्ता सुरक्षाको प्रबन्ध हुनुपर्दछ । कार्यालयले कार्यसञ्चालनस्तर र नियन्त्रणस्तरबाट सफटवेयरको पहुँच दिएको तर पासवर्ड नीतिअनुसार पासवर्ड सुरक्षा नदिएकोले तथ्याङ्क सुरक्षित नहुने स्थिति देखियो । कार्यालयले पूर्णरूपमा सफटवेयर सञ्चालन गर्न नसक्ने स्थिति रहेको कारण जनाई डाटा व्याकअप तथा सुरक्षामा एक निजी कम्पनीको पूर्ण नियन्त्रण रहेको पाइयो ।
५७. **लेखापरीक्षण लग** – सवारी साधनको विवरण सफटवेयरमा प्रविष्ट गर्ने र प्रविष्ट गरिएका तथ्याङ्क एवं सूचनाहरूको संशोधन गर्ने पदाधिकारीले विना आधार प्रमाण तथ्याङ्क राख्न, थप गर्न, हटाउन नमिल्ने कुराको सुनिश्चितता प्रदान गर्न सम्बन्धित पदाधिकारीको पहिचान हुने गरी लेखापरीक्षण लगाको व्यवस्था सफटवेयरमा हुनुपर्दछ । परामर्शदाताबाट कार्य हुने भएकोले लेखापरीक्षण लगाको सम्बन्धमा कार्यालय अनभिज्ञ रहेकोले लेखापरीक्षण लग यकिन गर्न सकिएन । सफटवेयरमा लेखापरीक्षण लगाको व्यवस्था हुनुपर्दछ ।

५८. सफटवेयरको स्थायित्व – सवारी साधन दर्ताप्रणालीमा तथ्याङ्कको विश्वसनीयता कायम गर्न सफटवेयरको स्थायित्वको व्यवस्था भरपर्दो हुनुपर्दछ । २०६६।११।२८ देखि हालसम्म निर्माणाधीन अवस्थामा रहेको सफटवेयरको सोर्स कोड सफटवेयर निर्मातासँग रहेको कारणले हालसम्म पूर्णता नभएको, सम्झौता अनुसार सफटवेयर निर्माताले सुरु गरेको ४ वर्षभित्र सफटवेयर निर्माण र परीक्षण गरी बुझाउनुपर्ने शर्त रहेको र सम्झौताको म्याद बाँकी रहेकोले सफटवेयर निर्माण र सञ्चालन सफटवेयर निर्मातासँगै भएको देखियो । कार्यालयले सञ्चालनमा ल्याएको सफटवेयरको डाटावेस पोलिसी, विजनेस प्लान, डिजास्टर रिकोभरी पोलिसी, डाटा सेक्युरिटी पोलिसी उपलब्ध हुन नसकेको कारण विश्लेषण गर्न सकिएन । यातायात व्यवस्था कार्यालय, नारायणीले आर्थिक विवरणमा देखाएको राजस्व असुलीभन्दा रु.३३ करोड ४६ लाख १६ हजार सफटवेयरले बढी देखाएकोले आर्थिक विवरण र सफटवेयरले दिने तथ्याङ्क यथार्थ र दुरुस्त देखिने गरी व्यवस्थापन गर्न आवश्यक देखियो ।

अन्य संस्था समितितर्फ

सडक बोर्ड नेपाल

५९. मौज्जात – गत वर्षको जिम्मेवारी रु.३ अर्ब ४ करोड ८४ लाख ९ हजार, यो वर्ष नेपाल सरकारबाट प्राप्त अनुदान रु.२ अर्ब ४५ करोड १२ लाख र अन्य आय रु.२० करोड ३१ लाख ३४ हजार समेत कुल रु.५ अर्ब ७० करोड २७ लाख ४३ हजारमध्ये रु.२ अर्ब ४९ करोड २३ लाख ७२ हजार खर्च भई रु.३ अर्ब २१ करोड ३ लाख ७१ हजार मौज्जात रहेको छ । सडकको मर्मत तथा सम्भार गरी दिगो रूपले यातायात सञ्चालन गर्ने बोर्डको प्रमुख उद्देश्य रहेकोमा ठूलो रकम खर्च नगरी मौज्जात रहेको देखियो । मौज्जात रकम समुचित किसिमले परिचालन गर्नेतर्फ बोर्डको ध्यान जानुपर्ने देखिन्छ ।

६०. हिसाब मिलान – बोर्डबाट पेशकी निकासा दिएका सडक विभाग र अन्तर्गत कार्यालयमध्ये २९ कार्यालयबाट प्राप्त आर्थिक विवरण र बोर्डको अभिलेख अनुसार पेशकी रकम भिडान भएको पाइएन । बोर्डबाट निकासा गएको रकमको सेस्ता तथा अभिलेख छुट्टै राख्न लगाई हिसाब मिलान गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

(रु.हजारमा)

क्र.सं.	डिभिजन सडक कार्यालय	कार्यालयले देखाएको पेशकी बाँकी रकम	बोर्डले देखाएको पेशकी बाँकी रकम
१.	काठमाडौं	१६,०२	५५,७०
२.	सुर्खेत	(७८,८४)	५१,४०
३.	प्यूठान	७७,५२	४७,११
४.	जनकपुर	२४,४१	८५,९८
५.	विराटनगर	५२,७७	७४,६४

६१. दस्तुर सङ्कलन – नौविसे-मुग्लिङ सडक खण्डको नौविसे र मफिमटार टोलबुथमा बोलपत्रबाट छनौट सङ्कलनकर्ताद्वारा २०६५।६६ मा रु.२ करोड ८९ लाख ३६ हजार, २०६६।६७ मा रु.३ करोड ६२ लाख ७४ हजार र २०६७।६८ मा रु.३ करोड ६८ लाख १८ हजार सडक उपभोग दस्तुर सङ्कलन गरेको देखिन्छ । डिभिजन सडक कार्यालय, भरतपुरबाट कर्मचारी खटाई २०६८।६९ मा रु.३ करोड २७ लाख २३ हजार र यो वर्ष रु.२ करोड ५९ लाख १७ हजार सङ्कलन गरेको छ । वर्षैपिच्छे उक्त सडक खण्डमा आवागमन हुने सवारी साधनको संख्यामा वृद्धि भइरहेको अवस्थामा डिभिजनबाट संकलित दस्तुर कम उठेकोतर्फ सडक बोर्ड र सम्बन्धित निकायको ध्यान जानुपर्ने देखिन्छ ।

उक्त खण्डको सडक उपभोग दस्तुर असुलीको सन्दर्भमा २०७०।२।१९ मा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगद्वारा दुवै बुथका कागजात नियन्त्रणमा लिई छानविनमा रहेको पाइयो । कागजात

नियन्त्रणमा लिएपछि आयोगको प्रत्यक्ष निगरानीमा केही दिन दुवै बुथमा दस्तुर सङ्कलन समेत भएको पाइयो । आयोगद्वारा कागजात नियन्त्रणमा लिनु अगाडि २०७०।२।१ देखि ५ गतेसम्म रु.३ लाख ५९ हजार सङ्कलन भएको छ भने आयोगको प्रत्यक्ष निगरानीमा २०७०।२।२४ देखि २८ गतेसम्म रु.६ लाख ४८ हजार सङ्कलन भएको छ । यसैगरी २०७० पौष १ देखि ५ गतेसम्म आयोगको निगरानीमा रु.६ लाख ८ हजार सङ्कलन भएको छ । कम दस्तुर सङ्कलन गर्ने जिम्मेवार व्यक्तिलाई कारबाहीको दायरामा ल्याउनुपर्दछ ।

६२. **असुली** – नौविसे-मुग्लिङ्ग खण्ड र हेटौँडा-नारायणगढ खण्डमा २०५८।५।९, २०५९।६।० र २०६०।६।१ मा एक सङ्कलनकर्तासँग सडक उपभोग दस्तुर असुली सम्बन्धमा विवाद भएकोमा सर्वोच्च अदालतबाट २०६९।२।२३ मा सम्बन्धित सङ्कलनकर्ताबाट रु.१ करोड ३१ लाख ७६ हजार असुल उपर गर्नुपर्ने ठहर गरेको छ । यसैगरी नौविसे-मुग्लिङ्ग सडक खण्डमा २०६३।१।१ देखि २०६५।२।३१ सम्म सडक दस्तुर सङ्कलन गर्न एक सङ्कलनकर्तासँग सम्झौता भएकोमा दस्तुर सङ्कलनको विषयमा विवाद भएकोमा पुनरावेदन अदालत पाटनको २०६८।६।९ को फैसलामा निजबाट रु.२२ लाख ८३ हजार असुल गर्नुपर्ने उल्लेख छ । फैसला बमोजिमको रकम असुल हुनुपर्दछ ।

६३. **दाखिला** – डिभिजन सडक कार्यालय, भक्तपुरले यो वर्ष सडक बोर्डबाट भएका निर्माण कार्यको भुक्तानी दिँदा आयकर ऐन, २०५८ अनुसार कट्टी गरेको १.५ प्रतिशत अग्रिम कर रु.१८ लाख ५४ हजार सम्बन्धित खातामा दाखिला गरेको छैन । उक्त रकम सम्बन्धित खातामा दाखिला गर्नुपर्दछ ।

● **बेरूजू स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतको निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजूको स्थिति देहायअनुसार छ:

- सरकारी कार्यालय १०३ तर्फ रु.७ अर्ब ६ करोड ६० लाख २० हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि ४९ निकायले रु.४७ करोड ६८ लाख ७३ हजार फछ्यौँट गरेकोले रु.६ अर्ब ५८ करोड ९१ लाख ४७ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.३ अर्ब ९१ करोड ६ लाख ९७ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
- संगठित संस्था एकतर्फ यो वर्ष रु.२ करोड ७७ लाख ५८ हजार बेरूजू देखिएको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

महिला, बालबालिका तथा समाजकल्याण मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत ८६ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.८२ करोड ४९ लाख ४ हजार, राजस्वतर्फ रु.१ करोड ९० लाख २७ हजार, धरौटीतर्फ रु.९७ लाख ९५ हजार र अन्य कारोबारतर्फ रु.३७ करोड रु.१६ लाख ५२ हजारसमेत रु.१ अर्ब २२ करोड ५३ लाख ७८ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

मन्त्रालयमातहतका अन्य संस्था ४ र समिति १ समेतको रु. ३५ करोड ४५ लाख ७२ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यससम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
 - १.१ समाज कल्याण परिषद्, लैनचौरको २८ रोपनी १४ आना, भृकुटीमण्डपको २१४ रोपनी १४ आना २ पैसा, दुवाकोट भक्तपुरको ४१३ रोपनी २ आना र बालिमकी क्याम्पसको पूर्वपट्टि रहेको जग्गाको जग्गाधनी प्रमाणपुर्जा परिषद्को नाउँमा प्राप्त भएको छैन । यस्तै काठमाडौं महानगरपालिकाको अनुरोधमा २०४९ मा खुलामञ्चबाट सारिएका व्यापारीलाई भृकुटीमण्डपभित्रको परिषद्को जग्गा तीन महिनाको लागि प्रयोग गर्ने गरी लिइएकोमा २१ वर्षसम्म पनि ती व्यापारीलाई अन्यत्र सार्ने काम भएको छैन ।
 - १.२ बीउपूँजी परिचालन निर्देशिका, २०६० को ३.२ मा बीउपूँजी प्रदान गर्दा सुरुमा ३ वर्षे अवधि कायम गर्ने र बीउपूँजी प्रभावकारी ढङ्गबाट परिचालन गरी वार्षिक ब्याज महिला तथा बालबालिका कार्यालयमा बुझाएको पाईएमा पुनः थप २ वर्षको लागि बीउपूँजी परिचालन गर्न दिनसक्ने व्यवस्था छ । उक्त व्यवस्थाअनुसार २८ महिला तथा बालबालिका कार्यालयले प्रदान गरेको बीउपूँजीको सावाँ रकममध्ये रु.८६ लाख ६८ हजारको फिर्ता गर्नुपर्ने अवधि सकिए पनि फिर्ता गरेको छैन ।
 - १.३ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४१(३) मा सालबसाली प्रकृतिको बाहेक विशेष प्रकारको पटके कार्यक्रम सञ्चालन गर्न निकास दिएको रकमबाट भएका कार्यको प्रगति विवरण लिई लक्ष्यअनुसार खर्च गरे नगरेको, लेखापरीक्षण भए नभएको अध्ययन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरी मन्त्रालयले वार्षिक विवरण तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयले समाज कल्याण कार्यक्रमबाट मन्त्रीस्तरीय निर्णयअनुसार २३ संस्थालाई रु.३ करोड ६५ लाख ९१ हजार अनुदान दिएकोमा सम्भौताअनुसार कार्यक्रम सञ्चालन सम्बन्धमा प्रगति विवरण लिने र लेखापरीक्षण सम्बन्धमा अनुगमन मूल्याङ्कन गरी वार्षिक विवरण तयार गरेको छैन ।
- विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
२. **कार्यक्रम एवं स्वीकृति** – नेपाल सरकार र सेभ द चिल्ड्रेनबीच २०६४।१।२१ मा हस्ताक्षर भएअनुसार छाउपडीसम्बन्धी जनचेतना कार्यक्रम लागू भएका अछाम, डोटी, बाजुरा र विभागमा समेत गतवर्ष रु.९ करोड ४८ लाख ६० हजार खर्च भएकोमा यो वर्ष रु.१० करोड १ लाख ८३ हजार खर्च गरेको छ । आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २७(१) मा वैदेशिक सहायता प्राप्त गर्दा राष्ट्रिय योजना आयोगको सहमति एवं अर्थ मन्त्रालयको स्वीकृति लिनुपर्ने र कार्यालयको बजेट तथा कार्यक्रममा समावेश गर्नुपर्ने व्यवस्था भए तापनि सोअनुसार स्वीकृति लिएको र सहयोग रकम कार्यक्रम तथा बजेटमा समावेश गरेको छैन ।
 ३. **सोभै भुक्तानी** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३७(छ) मा गत आर्थिक वर्षको वैदेशिक तर्फको सोभै भुक्तानी हिसाबको पूर्ण विवरण र एकीकृत आर्थिक विवरण अनिवार्य रूपमा पेश गर्नुपर्ने

व्यवस्था छ । यो वर्ष महिला, बालबालिका विभागले युनिसेफ सोभै भुक्तानीतर्फ सेवा शुल्कमा रु.७० लाख ८० हजार, सीप विकास तथा जनचेतनामा रु.२ करोड १९ लाख ६० हजार, अन्य कार्यक्रममा रु.१ करोड ६० लाख ४३ हजार, सरकारी निकाय एवं समितिलाई रु.५३ लाख ६० हजार, अन्य संघसंस्थालाई रु.२ करोड १६ लाख ८५ हजारसमेत रु.७ करोड २१ लाख २८ हजार निकासी दिएको रकम आर्थिक विवरणमा समावेश गरेको छैन । सोसम्बन्धी सम्झौता पेश गरी लेखापरीक्षण समेत गराएको छैन ।

४. **अवण्डा राखेको** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४को नियम ३२(२) मा बजेट विवरण र खर्च गर्ने अख्तियारी प्राप्त भएको १५ दिनभित्र बजेट विवरण खोली अख्तियारी पठाउनुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालय अर्न्तगत ५ कार्यक्रममा विनियोजित रु.१ करोड ५८ लाख २६ हजार बजेट आर्थिक वर्षको अन्त्यमा अवण्डा राखिएकोले खर्च हुन सकेको देखिएन । कार्यक्रमको विनियोजित बजेट अवण्डा राखी खर्च नगर्नु बजेट सिद्धान्तानुरूप मान्न सकिने ।
५. **बीउपूँजी कोष** – चालु कोष स्थापना तथा बीउपूँजी परिचालन निर्देशिका, २०६० मा महिला सशक्तीकरणको लागि महिला तथा बालबालिका कार्यालयमार्फत महिला सामुदायिक संस्था तथा संगठित महिलाको आय आर्जनमा वृद्धि गर्ने तिनीहरूलाई कर्जा उपलब्ध गराउने उद्देश्यले बीउपूँजी चालु कोष स्थापना गर्ने व्यवस्था गरेको छ । विभागबाट प्राप्त विवरणअनुसार ७५ महिला तथा बालबालिका कार्यालयमा गतवर्षसम्म साँवा र ब्याजसमेत रु.२ करोड ८४ लाख ४६ हजार बैङ्क मौज्दात बाँकी रहेको देखिन्छ । यो वर्ष उपलब्ध गराएको रकमसमेत ७५ कार्यालयको रु.१२ करोड ५८ लाख २७ हजार बाँकी रहेकोमा ५ कार्यालयले रु.३७ लाख ५९ हजारको लेखापरीक्षण गराएका छन् । महिला तथा बालबालिका विभागले बीउपूँजी लगानीको अभिलेख राखी यो वर्ष वार्षिक विवरण तयार गरेको पाइएन ।

समाज कल्याण परिषद्

६. **एकद्वार प्रणाली** – वैदेशिक सहायता नीति, २०५९ बमोजिम एकद्वार प्रणालीअर्न्तगत अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरूको छाता संगठनको रूपमा परिषद् रहने र परिषद्सँग सम्झौता हुने प्रावधानअनुरूप राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय कार्यक्रम सञ्चालन गर्न ती संस्थाहरूसँग सम्झौता गर्ने व्यवस्था छ । परिषद्ले यो वर्ष ५७३ गैरसरकारी संस्थालाई रु.८२ करोड ८७ लाख ३० हजार र ७५ कार्यक्रममा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थालाई रु.७ अर्ब ९० करोड ६५ लाख ६० हजारसमेत रु.८ अर्ब ७३ करोड ५२ लाख ९० हजार वरावरको कार्यक्रम सञ्चालन गर्न स्वीकृति दिई सञ्चालनमा रहेको देखियो । सोबाहेक नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, द रेयूकाई जापान, लायन्स क्लब जस्ता अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाले पनि वार्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने गरेकोमा परिषद्सँग आबद्धता लिएको पाइएन । ती संस्थाले अर्थ, परराष्ट्र, गृह, वन र महिला बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालयमार्फत सम्झौता गरी सोभै स्रोतको व्यवस्था गर्ने गरेकाले वास्तविक सहयोगको स्थिति यकिन हुने देखिएन । वैदेशिक सहायता परिचालनमा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाबाट एकद्वार प्रणालीअर्न्तगत राष्ट्रिय प्राथमिकताको क्षेत्रमा सहायता परिचालन गर्ने व्यवस्था कार्यान्वयन हुनुपर्दछ ।
७. **संघसंस्थाको आबद्धता** – समाज कल्याण परिषद्सँग आबद्ध लिएका राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संघ संस्थाको स्थिति सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायअनुसार छः
- ७.१ समाज कल्याण ऐन, २०४९ को दफा १२ मा नेपालभित्र काम गर्न चाहने अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाले अनुमति लिई कार्यक्रम सञ्चालन सम्झौता गरी समाज सेवासँग सम्बन्धित विभिन्न क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विगतका कार्यक्रम सञ्चालन गर्न अनुमति तथा सम्झौता गरेका संघसंस्थामा थपघट भई यो वर्ष ७५ अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्थासँग १८२ कार्यक्रमको लागि रु ७ अर्ब ९० करोड ६६ लाखको सम्झौता गरेको छ ।

सोही ऐनको दफा १३ बमोजिम परिषद्सँग हालसम्म ३७ हजार ५३९ स्वदेशी सामाजिक संघसंस्था आबद्ध भएको मध्ये ५७३ मात्र क्रियाशील रहेको पाइयो । आबद्ध एवं क्रियाशील संघसंस्थाले यो वर्ष रु.८२ करोड ८७ लाख ३० हजारको कार्यक्रमको स्वीकृति लिएको देखियो । आबद्धता लिएका मध्ये ३६ हजार ९६६ राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाले कार्यक्रम सञ्चालनको स्वीकृति नलिई निष्क्रिय रहेको पाइयो । अन्तर्राष्ट्रिय र राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरूले वार्षिक रूपमा भौतिक र वित्तीय प्रगति दिने नगरेकोले कुन प्रयोजनको लागि खर्च गरिएको हो स्पष्ट हुन सकेन ।

७.२ सोही ऐनको दफा २३(२) मा परिषद्सँग आबद्ध सबै संघसंस्थाले आर्थिक वर्ष व्यतित भएको ६ महिनाभित्र लेखापरीक्षण प्रतिवेदन एवं कामको विवरणसहितको वार्षिक प्रतिवेदन परिषद् समक्ष पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था भए तापनि परिषद्ले कार्यक्रम स्वीकृति लिने संघसंस्थाबाट मात्र यस्तो प्रतिवेदन लिने गरेको छ । लेखापरीक्षण प्रतिवेदन र वार्षिक प्रतिवेदन पेश नगर्ने संघसंस्थालाई परिषद्ले ऐनअनुसार कारबाही गरेको छैन । क्रियाशील ५७३ राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थामध्ये ५२ को मात्र परिषद्ले अनुगमन मूल्याङ्कन गरेको छ । परिषद्सँग आबद्धता लिएका ३६ हजार ९६६ संघसंस्थाको सम्बन्धमा अनुगमन मूल्याङ्कन गरेको छैन ।

७.३ समाज कल्याण नियमावली, २०४९ को नियम २०(१) ले नेपालभित्र काम गर्न चाहने विदेशी संघसंस्थाले सम्भौताको कार्यान्वयनको लागि प्राप्त गर्ने सम्पूर्ण रकम नेपालभित्रको वाणिज्य बैङ्कमा केन्द्रीय खाता खोली जम्मा गर्नुपर्ने र त्यस्तो कारोबारको विवरण प्रत्येक ४।४ महिनामा परिषद्मा उपलब्ध गराउने दायित्व सम्बन्धित संस्थाको हुने उल्लेख छ । अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संघसंस्थासँग सम्भौता गर्दा बैङ्क विवरण बुझाउनुपर्ने प्रावधान राखे तापनि सम्भौताअनुसारको विवरण लिई वाणिज्य बैङ्कमा जम्मा गरेको रकम सम्बन्धी विवरणको अभिलेख राखेको छैन ।

● बेरुजू: यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति देहायअनुसार छ:

- मन्त्रालय र मातहतसमेत ७८ कार्यालयमा यो वर्ष रु.६ करोड ६० लाख ६१ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.५१ लाख ८८ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.६ करोड ८ लाख ७३ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१ करोड ६९ लाख ६२ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ ।
- संगठित संस्था अन्य संस्था समिति ३ तर्फ यो वर्ष रु.२ करोड २५ लाख ७४ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि फछ्यौट गरेको छैन ।

युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय

मन्त्रालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु. ६१ करोड ७७ लाख २० हजार, राजस्वतर्फ रु.२ करोड ९९ लाख ५९ हजार, धरौटीतर्फ रु.११ लाख २३ हजार गरी रु. ६४ करोड ८८ लाख २ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

मन्त्रालयमातहतको अन्य संस्था एकको रु.७१ करोड १८ लाख ९९ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – गत विगतका वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
 - १.१ यो वर्ष राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्ले पेश गरेको आय-व्यय विवरणमा अन्तर्गतका क्षेत्रीय तथा जिल्ला खेलकुद विकास समितिको समेत आय-व्यय समावेश गरी एकीकृत विवरण तयार नगरेको, रंगशाला, पौडी पोखरी लगायतका सबै भौतिक संरचनाको मूल्याङ्कन गरी वासलातमा समावेश नगरेकोले वित्तीय विवरण यथार्थपरक देखिएन ।
 - १.२ खेलकुद विकास ऐन, २०४८ को दफा २१ (२) बमोजिम परिषद्को लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट हुने व्यवस्था छ । परिषद्मातहत क्षेत्रीय तथा जिल्ला खेलकुद विकास समिति रहेकोमा ती समितिहरूको खेलकुद विकास नियम, २०४९ मा परिषद्द्वारा तोकिएको लेखापरीक्षकबाट क्षेत्रीय खेलकुद विकास समितिको हर हिसाबको वार्षिक लेखापरीक्षण गराई सोको प्रतिवेदन परिषद्मा पठाउनु पर्ने र प्रत्येक आर्थिक वर्षको ६ महिनाभित्र जिल्ला खेलकुद विकास समितिको लेखापरीक्षण गराई लेखापरीक्षण प्रतिवेदन क्षेत्रीय खेलकुद विकास समिति र परिषद्मा पठाउनुपर्ने उल्लेख भएकोले ऐनबमोजिम नियममा व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गरिनु पर्दछ ।

अन्य संस्थातर्फ

राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्

खेलकुदसम्बन्धी तालिम सञ्चालन गरी सबै किसिमको खेलकुद आयोजना गर्ने तथा अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा हुने खेलकुद प्रतियोगिता गराउने उद्देश्यले खेलकुद विकास ऐन, २०४८ अन्तर्गत यो परिषद् स्थापना भएको हो ।

२. **कोषको खाता** – राष्ट्रिय खेलकुद परिषद् आर्थिक प्रशासनसम्बन्धी नियमावली, २०६२ को नियम ४ मा परिषद्को सबै रकम कोषमा जम्मा गर्ने र कोषको खाताबाट कार्य सञ्चालन खातामा रकम निकास गरी सो खाताबाट मात्र खर्च गर्न सकिने उल्लेख छ । परिषद्ले मन्त्रालयबाट प्राप्त रु.१ करोड ३४ लाख ३४ हजार र पौडी पोखरीबाट आर्जित आय रु.१ करोड १९ लाख ८ हजारसमेत रु.२ करोड ५३ लाख ४२ कोषमा दाखिला नगरी सोभै खर्च लेखेको देखियो । यसैगरी आर्थिक वर्षको अन्त्यमा बाँकी रकम कोषमा दाखिला नगरी कार्यसञ्चालन खाताबाटै जिम्मेवारी सारी खर्च लेखेको छ । यसरी खर्च गर्दा कोषको आम्दानी यकिन नहुने, आन्तरिक नियन्त्रण कायम नहुने र मौजुदा नियमसमेत उल्लङ्घन हुने भएकोले नियमावलीमा उल्लेख भएअनुसार परिषद्को सबै आय केन्द्रीय कोषमा दाखिला गरी सो कोषबाट कार्य सञ्चालन खातामा निकास गरेर बजेट तथा कार्यक्रम स्वीकृत गरी खर्च गर्नुपर्दछ ।
३. **दायित्व** – परिषद्बाट पेश भएको वासलातअनुसार गत वर्षसम्म दायित्व शीर्षकमा रु. ४ करोड ३० लाख ७४ हजार र विविध दायित्व शीर्षकमा रु. १३ लाख ९३ हजार भुक्तानी गर्न बाँकी रहेकोमा यो वर्ष क्रमशः रु.२ करोड ९० लाख ८ हजार र रु. १० लाख ६१ हजार बाँकी रहेको छ । दायित्वतर्फ अस्तित्वमा नरहेका ३ अञ्चल खेलकुद विकास समितिको नाममा रु.१ करोड ९४ लाख भुक्तानी गर्न बाँकी देखाएकोले यकिन गरी

हिसाब राफसाफ हुनुपर्दछ । त्यस्तै विविध दायित्वतर्फ विगत वर्षको दाखिला गर्न बाँकी आयकर, सामाजिक सुरक्षा कर, निर्माण व्यवसायी कोष, नागरिक लगानी कोष, सञ्चयकोष जस्ता रकम देखिएकोले सम्बन्धित संस्थामा दाखिला हुनुपर्दछ ।

४. **सापटी बाँकी** – बासलातअनुसार २०६८।६९ सम्म रु ८६ लाख ६३ हजार सापटी बाँकी रहेकोमा यो वर्ष रु.७६ हजार थप भै रु.८७ लाख ३९ हजार बाँकी रहेको छ । परिषद्ले अनुदान उपलब्ध गराउने विभिन्न संघको नाममा विगत वर्षको रु.३६ लाख २० हजार, नेपाल ओलम्पिक कमिटीको नाममा रु.२० लाख ७ हजार, आठौँ दक्षिण एसियाली खेलकुदको नाममा रु.१८ लाख ११ हजार, परिषद्का एक पूर्व सदस्यको नाममा रु.१ लाख ५० हजार सापटी बाँकी देखाएको छ । राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्सम्बन्धी ऐन तथा नियमावलीमा व्यक्ति, पदाधिकारी वा संस्थालाई सापटी दिने व्यवस्था नभएकोले नियमविपरीत दिएका सापटी असुल गर्नुपर्दछ ।
५. **पेशकी** – राष्ट्रिय खेलकुद परिषद् आर्थिक प्रशासनसम्बन्धी नियमावली, २०६२ को नियम ७६ अनुसार कुनै निश्चित कार्यक्रम सञ्चालन गर्न संघ संस्थालाई अनुदान निकासी उपलब्ध गराउंदा पेशकीको रूपमा दिईने, त्यस्तो पेशकी कार्य सम्पन्न भएको मितिले ३५ दिनभित्र खर्चको विवरण र कार्य प्रगतिसहित फछ्यौटको लागि परिषद्मा पेश गर्नुपर्ने र सोही आधारमा परिषद्ले पेशकी फछ्यौट गर्नुपर्ने उल्लेख छ । पेशकीसम्बन्धी व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ५.१ पेशकी बाँकीको विवरणमा गत वर्षसम्म रु.५१ करोड २२ लाख १६ हजार बाँकी रहेकोमा यो वर्ष रु.१० करोड ७८ लाख २३ हजार फछ्यौट भए तापनि यो वर्षको थप रु.१० करोड २० लाख ४५ हजारसमेत २०७० असार मसान्तमा रु.५० करोड ६४ लाख ३८ हजार पेशकी बाँकी देखिएको छ । यस्तो पेशकीमध्ये ५ क्षेत्रीय खेलकुद विकास समितिको नाममा रु.७ करोड ४५ लाख १ हजार, एक व्यक्तिको नाममा रु.२४ लाख ३९ हजार, दार्चुला जिल्ला खेलकुद विकास समितिको नाममा रु.८२ लाख २५ हजार र एक ट्राभल्स कम्पनीको नाममा रु.३२ लाख १५ हजार बाँकी रहेको छ । परिषद्को नियमावलीअनुसार पेशकी फछ्यौट गर्नुपर्दछ । साथै वासलात र कच्चावारीमा फरक देखिएको रु.३ लाख २० हजारको हिसाब मिलान गर्नुपर्दछ ।
- ५.२ यो वर्ष २०६१।६२ देखि २०६८।६९ सम्मको भौतिक निर्माण, संघसंस्था अनुदान र कर्मचारी पेशकीसमेत रु.१० करोड ७८ लाख पेशकी फछ्यौट गरेको छ । नेपाल तेक्वान्दो संघको रु.३२ लाख ७२ हजार फछ्यौट गरेकोमा प्रगति विवरण र खर्च विवरणमात्र पेश भएको छ । एकै प्रकृतिका खर्चमा कुनैमा बिल भरपाई लिने र कुनैमा खर्चको विवरणमात्र लिने गरी पेशकी फछ्यौटमा फरक फरक मापदण्ड अपनाएको देखिन्छ । समयमा पेशकी फछ्यौट नगर्ने संघसंस्थालाई परिषद्बाट नियम ७९ बमोजिम कारवाही गर्ने गरेको देखिएन । भौतिक पूर्वाधार निर्माणतर्फ यो वर्ष रु.१ करोड ९२ लाख ५५ हजार पेशकी फछ्यौट गरेकोमा निर्माण कार्यसम्बन्धी राख्नुपर्ने अभिलेख नराखेको, खर्चका बिल भरपाई पेश नगरेको, कट्टी गर्नुपर्ने अग्रिमकर कट्टा नगरेको र कट्टा गरेकोमा पनि दाखिला गरेको प्रमाण पेश नगरेको व्यहोरा देखिएको छ । यस सम्बन्धमा परिषद्ले निश्चित मापदण्ड बनाई एकरूपता ल्याउनुपर्दछ ।
- **बेरूजु स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजुको स्थिति देहायअनुसार छ:
- मन्त्रालयको रु.११ लाख २७ हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.२ लाख २७ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.९ लाख बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
 - अन्य संस्था १ को रु.२ करोड ७३ लाख ३५ हजार बेरूजु देखिएको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

रक्षा मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत २६६ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.२७ अर्ब २३ करोड ८१ लाख ४८ हजार, राजस्वतर्फ रु.४ करोड ६३ लाख ४३ हजार, धरौटीतर्फ रु. ५९ करोड ५९ लाख ५५ हजार गरी रु.२७ अर्ब ८८ करोड ४ लाख ४६ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ। यो रकममा वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयको रु. १ अर्ब ३९ करोड ९२ लाख ८५ हजार, उद्योग मन्त्रालयको रु.१७ करोड ६१ लाख २२ हजार, भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयको रु.४३ करोड १० लाख र शान्ति तथा पुनःनिर्माण मन्त्रालयको रु.१३ करोड ३८ लाख ७४ हजारसमेत समावेश छ।

मन्त्रालय र मातहत अन्य संस्था ७ को रु.२६ अर्ब १७ करोड ६३ लाख ८ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

१. **अनुगमन परीक्षण** – विगतका वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन। यससम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
 - १.१ सुनाचुरी इमल्सन प्लाण्ट यो वर्षदेखि नेपाली सैनिक कल्याणकारी कोष मातहत सञ्चालित भएको छ। बहुव्यवसाय उद्योग र वीरेन्द्र अस्पताल (मेन्टिनेन्स फण्ड) सञ्चालनमा रहे तापनि प्रचलित नेपाल कानून अनुसार दर्ता भएको छैन।
 - १.२ सैनिक कल्याणकारी कोष, वीरेन्द्र अस्पताल (मेन्टिनेन्स फण्ड), स्वयम्भू बारुदखाना, वसुन्धरा क्यान्टिन र सुनाचुरी इमल्सन प्लाण्टले आर्थिक कारोबारको सम्पत्ति तथा दायित्व देखिने गरी लेखा तयार गर्नुपर्नेमा तदनुरूप लेखा तयार गरेको छैन।
 - १.३ सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ७ मा सार्वजनिक निकायले एक वर्षभन्दा बढी अवधिसम्म सञ्चालन हुने आयोजना वा वार्षिक दश करोड रुपैयाँभन्दा बढी रकमको खरिद गर्दा गुरुयोजना तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष सम्भाररथी विभागले रु.९७ करोड ७० लाख २५ हजारको खरिद सम्झौता गरेको, भी.भी.आई.पी. उडान सेवाले रु.१६ करोड ३९ लाख ५८ हजारको खरिद गरेको र आपूर्ति तथा परिवहन गणले भवन निर्माण कार्य २०६७/६८ देखि सुरु गरी यो वर्षसम्म रु.१ करोड ७५ लाख ५३ हजार खर्च गरेकोमा गुरुयोजना तयार गरेको पाइएन।
 - १.४ सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ८ मा वार्षिक रु.१० लाखभन्दा बढीको खरिद गर्नु पर्दा वार्षिक खरिद योजना बनाउनुपर्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष भी.भी.आई.पी. उडान सेवाले खरिद योजना स्वीकृत मितिभन्दा पहिले नै प्रतिस्पर्धाबेगर कार्यालय सम्बन्धी सामान खरिद र मर्मतमा रु.१ करोड २ लाख ३ हजार खर्च गरेको छ। यसैगरी विकास निर्माण तथा स्थपति महानिर्देशनालयले रु.४८ करोड ६२ लाख ७ हजारको र सैनिक शिक्षालय नगरकोटले रु.७ करोड ८ लाखको भवन निर्माण तथा पूँजीगत सुधारको कार्य खरिद योजनाबेगर गरेको पाइयो।
 - १.५ सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ५ मा खरिद कारवाही सुरु गर्नु अघि आवश्यक सामानको माग प्राप्त गरी अधिकार प्राप्त अधिकारीबाट स्वीकृत गराउनुपर्ने व्यवस्था छ। सम्भाररथी विभागले सामान खरिद गर्दा आवश्यक संख्या, उपलब्ध गराउनुपर्ने सामान, गत वर्ष सम्म उपलब्ध गराएको सामान, उपलब्ध गराउने अवधि, सामानको मौज्दात र यो वर्ष खरिद गर्नु पर्ने परिमाण स्पष्ट हुने गरी तयार गरेको तथ्याङ्कको आधारमा खरिद गर्नु पर्नेमा सो नगरी यो वर्ष रु.४४ करोड ९ लाख ८२ हजारको पोशाक खरिद गरेको छ।

१.६ यो वर्ष सम्भाररथी विभागले बोलपत्रबाट भुल ११ हजार ९६४ थान खरिद गरी रु.८३ लाख ८१ हजार भुक्तानी गरेको छ । नेपाली सेनाबाट सञ्चालित उद्योगले उत्पादन गर्नसक्ने सामान सोही उद्योगबाट खरिद गर्ने व्यवस्था मिलाई उद्योगको सञ्चालन नतिजामा सकारात्मक सघाउ पुऱ्याउनुको साथै वैदेशिक मुद्रासमेत वचत गर्नेतर्फ यो वर्ष पनि कार्य गरेको पाइएन ।

१.७ सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११ ले सार्वजनिक निकायले मालसामानको लागत अनुमान तयार गर्दा स्पेसिफिकेशनलगायत लिनुपर्ने आधारसम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ ।

यो वर्ष सम्भाररथी विभागले विभिन्न खरिदको निमित्त लागत अनुमान तयार गर्दा ३ कम्पनी वा फर्मको दरभाउ लिई औसतमा लागत अनुमान कायम गरी स्वीकृत गरे तापनि विभागले स्वीकृत गरेको लागत अनुमानभन्दा गतवर्ष ७३.४२ प्रतिशत र यो वर्ष ३२ प्रतिशतसम्म घटीमा खरिद गरेको देखियो । स्थानीय बजारबाट विभिन्न सवारीसाधनको पार्ट्स खरिद गर्दा नेपालस्थित अधिकृत विक्रेताबाट दररेट नलिई अन्य आपूर्तकबाट दररेट लिई बढी दरलाई लागत अनुमान मानी स्वीकृत गरेको देखियो ।

१.८ सम्भाररथी विभागले एक विदेशी कम्पनीसँग २०६२/१२/२१ मा ६ महिनाभित्र सामान प्राप्त हुने गरी अमेरिकी डलर २ लाख ३६ हजार ८२० को सम्भौता गरी टी.टी.मार्फत रु.१ करोड ७६ लाख ५३ हजार भुक्तानी गरेकोमा यो वर्ष पनि सामान प्राप्त भएको छैन । यसैगरी विशेष उपकरण खरिद गर्न एक विदेशी कम्पनीसँग २०६४ चैत्रमा अमेरिकी डलर २९ हजार २४० को सम्भौता गरी रु.११ लाख ४६ हजार सम्बन्धित आपूर्तकलाई भुक्तानी गरिसकेको छ । सो सम्भौता अवधि १२ महिना रहेको र निज आपूर्तकले राखेको अमेरिकी डलर २ हजार ९२४ को बैङ्क जमानत अवधि २०६५/१२/२० सम्ममात्र रहेको देखिन्छ । हालसम्म सो सामान कार्यालमा प्राप्त भएको देखिदैन । लामो समयसम्म सम्भौताबमोजिमको सामान आपूर्ति नभएकोले उक्त खर्च जोखिममा परेको छ ।

विगतका व्यहोराको पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२. **जिन्सी** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ५२ बमोजिम कार्यालयले जिन्सी मालसामानको सेस्ता राख्नुपर्दछ । वीरेन्द्र सैनिक अस्पतालले खर्च भएर जाने र खर्च भएर नजाने जिन्सी खाता फरक फरक नराखेको, एकीकृत जिन्सी खाता नराखी सालबसाली खरिद भएको जिन्सीको छुट्टाछुट्टै खाता राखेको र महङ्गा उपकरणहरूसमेत संक्षिप्त वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश गरेको छैन । नियम ४७ बमोजिम प्राप्त जिन्सी सामानको विवरण र मूल्य खुलाई जिन्सी सेस्ता अद्यावधिक गर्नुपर्नेमा आपूर्ति तथा परिवहन गणले विभिन्न इकाईलाई ५७ थान हेभी इक्विपमेन्ट बुझाएकोमा सम्बन्धित युनिटहरुले सोको मूल्य खुलाई अभिलेख राखेको छैन । विद्युत तथा यान्त्रिक सेवा निर्देशनालयले १९ कार्यालयलाई रु.२ करोड ४६ लाख ५३ हजारको लुब्रिकेन्टस, स्पेयर पार्ट्स र टुल्स उपलब्ध गराएकोमा लुब्रिकेन्टसबाहेक अन्य सामान सम्बन्धित कार्यालयहरुले जिन्सी आम्दानी बाँधेको देखिएन ।

३. **प्रतितपत्र** - यो वर्ष नेपाली सेनामातहतका सम्भाररथी विभागले रु.७४ करोड ८६ लाख ७३ हजार, भी.भी. आई.पी. उडान सेवाले रु.१६ करोड ३९ लाख ५८ हजार, मध्य एयर वेशले रु.५० करोड ३३ लाख र सुन्दरीजल आर्सनलले रु.१ करोड २५ लाख १३ हजारको विभिन्न सामान खरिदको लागि प्रतितपत्र खोलेकोमा वर्षान्तसम्म सामान प्राप्त नभई प्रतितपत्र पेशकी बाँकी नै रहेको छ ।

४. **सोभै खरिद** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ३१ मा सार्वजनिक निकायले दशलाख रुपैयाँ भन्दा बढीको मालसामान, सेवा वा कुनै निर्माण कार्य गराउँदा बोलपत्रको माध्यमबाट खरिद गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष नेपाली सेनाका ३६ कार्यालयले प्रतिस्पर्धा नगराई रु.२९ करोड ९ लाख ६९ हजारको निर्माण सामग्रीलगायतका विभिन्न सामान सीधै खरिद गरेको छ ।

सम्भाररथी विभाग (प्राप्ति)

५. **ठेक्का व्यवस्था** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २७(३) अनुसार लागत अनुमान तयार गर्ने, ठेक्का स्वीकृत गर्ने कार्यसमेत प्रथम चौमासिक अवधिभित्र सम्पन्न गरी आर्थिक वर्षभित्रै सामान प्राप्त

गर्ने गरी ठेक्का बन्दोबस्त गर्नुपर्दछ । यो वर्ष नेपाली सेनाको लागि आवश्यक पर्ने पोशाक, मेसिनरी औजार, स्पेयर पार्ट्स, सवारीसाधनलगायतका सामानहरु खरिदको लागि स्वदेश शाखाबाट विभिन्न ४८ खरिद सम्झौताअनुसार रु.२६ करोड ५५ लाख ८३ हजार र विदेश शाखाबाट ३८ खरिद सम्झौताअनुसार रु.७१ करोड १४ लाख ४२ हजारसमेत कुल ८६ ठेक्काअनुसार रु.९७ करोड ७० लाख २५ हजारको खरिद सम्झौता गरेको छ । अधिकांश ठेक्का सम्झौता तेस्रो चौमासिकमा गरेको मध्ये ३८ ठेक्काको रु.७१ करोड १४ लाख ४२ हजारको प्रतितपत्रसम्म खोल्ने कार्य गरेको छ ।

६. **सामान खरिद तथा वितरण** – नेपाली सेनाका सकल दर्जाले दरबन्दीअनुसार पाउने विभिन्न वैयक्तिक सामानहरु सम्भाररथी विभागले खरिद गर्ने र भण्डारण तथा वितरण जङ्गी असवावखानाबाट हुँदै आएको छ । आवश्यक सामानको माग परिमाण यकिन गरी खरिद माग स्वीकृत गर्नुपर्नेमा जङ्गी असवावखानामा डी.एम. एस. बटु ४१५ जोर मौज्दात रहेकोमा २० हजार ४६८ माग स्वीकृत भएको, स्लीपिङ ब्याग ७२० मौज्दात रहेकोमा २१ हजार ७६० को माग स्वीकृत भएको, पार्कर ज्याकेट १ हजार ७९ मौज्दात रहेकोमा १२ हजार ४२४ को माग स्वीकृत भएको, वेरेटक्याप ५०८ मौज्दात रहेकोमा २० हजार ३१९ को माग स्वीकृत भएको र क्यामोफ्लाइज भेट १ हजार २४१ मौज्दात रहेकोमा २९ हजार ६६३ को माग स्वीकृत भएको देखिन्छ । दरबन्दीअनुसार उपलब्ध गराउनुपर्ने सामान समयमा खरिद गरी वितरण व्यवस्था प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।
७. **भेरिएसन** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११८ मा सम्झौता मूल्यको १५ प्रतिशत सम्मको भेरिएसन आदेश लागत अनुमान र प्राविधिक पुष्ट्याई गरी विभागीय प्रमुखले दिनसक्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष मेसिनरी औजार, कार्यालय सामान जर्सी, सर्ट, पाइन्ट, क्यामो फ्लाइज फेब्रिक, क्यामो फ्लाइज ज्याकेट, बटुलगायतका सामान खरिदका लागि रु.७ करोड ५४ लाख ५३ हजार, अमेरिकी डलर १७ लाख १५ हजार र भारतीय रुपैयाँ २ करोड ९८ लाख ६३ हजारको सम्झौता भएकोमा रु.४ करोड ६५ लाख ७९ हजारको भेरिएसन आदेश भएको छ । प्राविधिक पुष्ट्याईबेगर भेरिएसन आदेश दिने कार्यमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।
८. **बोलपत्र सम्बन्धि कागजात** – राष्ट्रियस्तरको खरिद व्यवस्थित गर्न सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयले स्ट्याण्डर्ड बिडिङ डकुमेन्ट प्रकाशन गरेको छ । विभागले खरिदकार्यको बोलपत्रसम्बन्धी कागजातहरु सो बमोजिम तयार गरेको देखिएन । स्ट्याण्डर्ड बिडिङ डकुमेन्टअनुसार बोलपत्रसम्बन्धी कागजात अनिवार्य रूपमा तयार गर्नुपर्दछ ।
९. **नमूना** – विभागले सामान खरिद गर्दा बोलपत्रसम्बन्धी शर्तहरुमा बोलपत्र फारमसाथ संलग्न स्पेसिफिकेशन अनुसार नमूनासमेत संलग्न गरी रीतपूर्वकको आर्थिक तथा प्राविधिक प्रस्तावसहितको सिलबन्दी बोलपत्र पेश गर्नुपर्ने उल्लेख छ । नमूना पेश नगर्ने बोलपत्रदाताको बोलपत्रको प्राविधिक पक्ष अस्वीकार गरी आर्थिक पक्षको मूल्याङ्कनमा समावेश गर्ने गरेको छैन । नमूना पेश नगरेकै कारणबाट घटी अङ्कको बोलपत्र आर्थिक पक्षको मूल्याङ्कनमा समावेश नगरकोमध्ये छनौट गरी लेखापरीक्षण गरिएका विभिन्न ७ ठेक्कामा मात्र रु.३ करोड ५९ लाख १४ हजार बढीको बोलपत्र स्वीकृत गरेबाट बढी व्ययभार परेको देखिन्छ । विभागले तयार गरेको स्पेसिफिकेशनबमोजिम बोलपत्रदाताबाट पेश भएको स्पेसिफिकेशन भिडाई प्राविधिक पक्षको मूल्याङ्कनमा सफल बोलपत्रहरु आर्थिक पक्षको मूल्याङ्कनमा समावेश गरी बोलपत्रलाई प्रतिस्पर्धात्मक गराउनुपर्दछ ।

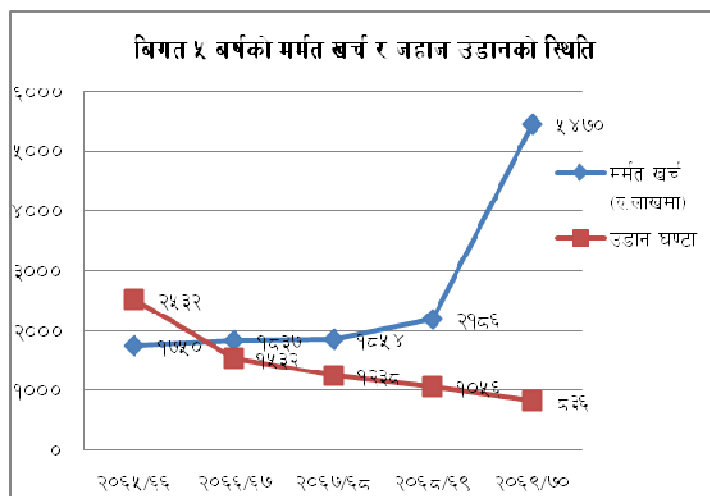
सैनिक हवाई महानिर्देशनालय तथा भी.भी.आई.पी. उडान सेवा

१०. **बीमा** – भी.भी.आई.पी.उडान सेवातर्फ यो वर्ष ४ वटा हेलिकोप्टरको बीमाको लागि रु.२ करोड ७४ लाख ६० हजारको लागत अनुमान तयार गरी बोलपत्र माग गर्दा रु.३ करोड ९ लाख ४० हजारको एकमात्र बीमा कम्पनीको बोलपत्र पेश भएकोमा लागत अनुमानभन्दा सारभूत रूपमा बढी भएकोले अस्वीकृत गरेको देखियो । सो बोलपत्र अङ्कभन्दा रु.९० लाख ५७ हजार बढी रु.३ करोड ९९ लाख ९७ हजारको संशोधित लागत अनुमान तयार गरी पुनः बोलपत्र माग गर्दा दोस्रो पटक सोही कम्पनीले पेश गरेको रु.३ करोड ७० लाखको

बोलपत्र पहिलेभन्दा रु.६० लाख ६० हजार बढी भए पनि प्रतिस्पर्धामा न्यून मूल्याङ्कित भई स्वीकृत गरेकोले बढी व्ययभार पर्न गएको छ ।

११. **उडानको उद्देश्य र खर्च** – उडान अभिलेख किताबबमोजिम यो वर्ष चार्टर उडानबाहेक भी.भी.आई.पी., उद्धार, टेष्ट, ट्रेनिङ्ग र सैनिक फ्लाइट गरी ११० घण्टा उडान भएकोमा अति विशिष्ट व्यक्तिहरु संलग्न कार्यक्रममा हेलिकोप्टर प्रयोग गरी डाई भाडा र हवाई इन्धनबापत रु.१ करोड १७ लाख ७७ हजार खर्च गरेको छ । यसैगरी दुई संस्थालाई रु.१० लाख ७५ हजार र एक राजनीतिक दललाई रु.६७ लाख १४ हजार समेत रु.७७ लाख ८९ हजार डाई भाडा छुट दिएको छ । डाई भाडा छुट दिने सम्बन्धमा निश्चित मापदण्ड स्वीकृत गरी लागू गर्नुपर्दछ ।

१२. **जहाज सञ्चालन र मर्मत खर्च** – सैनिक हवाई सेवा सञ्चालन गर्न उपलब्ध एयरक्राफ्टहरुको नियमित तवरले मर्मत सम्भार गरी चालु हालतमा राख्नुपर्दछ । मध्य एयरवेशमा रहेका २२ जहाज तथा हेलिकोप्टरको नियमित मर्मत सम्भार हुन नसकी यो वर्षभर ६ जहाज मात्र आंशिक रूपमा सञ्चालन भएको देखिन्छ । यो वर्ष जहाजहरुको मर्मतमा रु ५४ करोड ७० लाख ३७ हजार खर्च गरेको छ । हवाईजहाजहरुको मर्मत सम्भार कार्य निकै खर्चिलो हुने भएकोले वर्षेनी मर्मत खर्च बढेको छ भने उडान घण्टा वर्षेनी घट्दै गएको देखिन्छ ।



१३. **निर्णय प्रक्रिया** – सुरक्षा, सामरिक वा प्रतिरक्षा सामग्री आपूर्ति गर्ने कार्यविधि, २०६४ मा जहाजको मर्मत, ओभरहल तथा पार्टस् खरिद गर्न मन्त्रालयको स्वीकृति लिनुपर्ने व्यवस्था छ । जहाजको मर्मत तथा पार्टस् खरिद गर्नको लागि लागत अनुमान स्वीकृति, बोलपत्र माग र प्रतितपत्र खोल्न स्वीकृति लिनेदेखि खोल्ने सम्मको प्रक्रियामा ५ देखि ८ महिनासम्मको समयविधि लाग्ने गरेको कारणले समयमा पार्ट्सहरु प्राप्त हुन नसकि जहाजहरु बढी समयसम्म भूमिस्थ भई सञ्चालन हुन नसकेको अवस्था छ । निर्णय प्रक्रिया छिटो छरितो हुनुपर्दछ ।

१४. **जहाज ग्राउण्डेड** – मध्य एयरवेशतर्फ एभ्रो जहाज २०६८।२।१८ देखि ग्राउण्डेड भएको छ । उक्त जहाज मर्मतको लागि स्पेयर पार्टस् खरिद गर्न गत वर्ष रु.२ करोड १० लाखको प्रतितपत्र खोली मर्मत गरेकोमा यो वर्ष मर्मत, ओभरहल र स्पेयर पार्टस् खरिदको लागि ३ पटक गरी रु.१३ करोड १९ लाखको प्रतितपत्र खोलेको छ । यसरी २ वर्ष ७ महिना पहिलेदेखि जहाज मर्मत गर्न खर्च गरिएको भए तापनि मर्मत हुन नसकेको कारण अन्य पार्टस्को अवधि सकिएपछि पुनः मर्मत वा ओभरहल गर्नुपर्ने अवस्था देखिएको छ ।

१५. **बीमा** – यो वर्ष मध्य एयरवेशले अमेरिकी डलर ४१ हजार ५९१ र रु. ५६ हजारमा १४ जहाजको सिट कभरेज तथा तेस्रो पक्ष दायित्व बीमा र अमेरिकी डलर २ लाख ५२ हजार १०० मा ५ जहाजको हल बीमा गरेको छ । सोमध्ये ८ जहाज एकपटक पनि सञ्चालनमा नआएको र हल बीमा नगरेको ५ जहाजले यो वर्ष २४३ घण्टा १४ मिनेट उडान भरेको देखिन्छ । कार्यालयले २०५८ मा तयार गरेको बीमा नीतिअनुसार २० वर्ष पुरानो र अनुदान स्वरूप प्राप्त जहाजहरुको हल बीमा गर्ने नीति नरहेकोले नयाँ जहाजहरुको मात्र हल बीमा गरेको जानकारी दिएको छ । हल बीमा नगरेकै कारण दुर्घटना भई क्षतिग्रस्त भएका २ हेलिकोप्टरको क्षतिपूर्ति प्राप्त हुन सकेको छैन ।

१६. **अग्रिम आयकर** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८९ को उपदफा ३(क) मा वायुयान मर्मत तथा अन्य सेवा वा करारमा कुनै गैरवासिन्दा व्यक्तिलाई दिने भुक्तानीमा ५ प्रतिशत अग्रिम आयकर कट्टी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मध्य एयरवेसले ४ विदेशी कम्पनीलाई जहाज मर्मत तथा ओभरहल गरेवापत रकम भुक्तानी गर्दा ५ प्रतिशत अग्रिम आयकर कट्टी गरेको छैन । सम्बन्धित कम्पनीहरूले आयकर व्यहोर्न नसक्ने र दरभाउपत्रमा पेश गरेको रकम भुक्तानी हुनुपर्ने पत्राचार गरेपछि रक्षा मन्त्रालयको स्वीकृतिमा कार्यालयले ५ प्रतिशत आयकर समेत थप गरी प्रतितपत्र खोलेको र थप गरेको रकम आयकरमा दाखिला गरेको छ । कानूनअनुसार सम्बन्धित आपूर्तिकर्ताले भुक्तानी पाउने रकमबाट ५ प्रतिशत कटाउनुपर्नेमा आयकर रकम कार्यालयले थप गरेको कारण ४ कम्पनीलाई भुक्तानी गर्दा रु.३६ लाख ६४ हजार अतिरिक्त व्ययभार परेको छ । दरभाउपत्र स्वीकृत गर्दाकै बखत अग्रिम आयकरका बारेमा सम्बन्धित पदाधिकारीले ध्यान पुऱ्याएको पाइएन ।

विकास निर्माण तथा स्थपति महा-निर्देशनालय

१७. **निर्माण**– नेपाली सेनालाई विकास निर्माण कार्यमा संलग्न गराई अति दुर्गम, अविकसित तथा विकट क्षेत्रहरूमा सडक निर्माण हुँदै आएको छ । देहायका सडक निर्माणमा यो वर्ष खर्च भएको रु.४३ करोड १० लाख समेत हालसम्म रु.२ अर्ब ७९ करोड ४३ लाख २५ हजार खर्च भएको छ ।

(रु. हजारमा)

सडक आयोजनाको नाम	आयोजना सुरु मिति	सम्पन्न गर्नु पर्ने मिति	लम्बाई कि.मि.	सम्पन्न कि.मि.	लागत अनुमान	गत वर्ष सम्मको खर्च	यो वर्षको खर्च	जम्मा खर्च
१. नाग्मा –गमगढी	२०६४/६५	नखुलेको	८८.५१४	९४	१५८२५६२	५१२४००	५००००	५६२४००
२. जाजरकोट– दुनै	२०६४/६५	नखुलेको	११६	७६	१४७८५५५	३३५५००	१२१६००	४५७१००
३. देवस्थल –कैनडाडा	२०५४/५५	नखुलेको	४२	४१	१९५४६६	२६५२९४	१८६००	२८३८९४
४. वेशीशहर– चामे	२०५१/५२	२०६५/६६	६५	६५	१३६१५६६	७१९८६२	५५८००	७७५६६२
५. काठमाडौं– तराई द्रुत मार्ग	२०६६/६७	नखुलेको	८०	९०.४३	७८९६५०	५३०२६९	१४५०००	६७५२६९
६. कालीगण्डकी करिडोर	०६९/७०	नखुल्ने	१२	०	११३०४५	०	४००००	४००००
जम्मा:			४०३.५१४	३६६.४३	५५२०८४४	२३६३३२५	४३१०००४३१०००	२७९४३२५

सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११(२) मा सार्वजनिक निकायले मालसामानको लागत अनुमान तयार गर्दा गत विगत वर्षहरूमा खरिद भएको सोही सामान वा सोही प्रकृतिको सामानको यथार्थ लागत र स्थानीय बजारमा प्रचलित दरभाउ र ढुवानी खर्चसमेतलाई विचार गरी लागत अनुमान गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । राष्ट्रिय योजना आयोगबाट स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम र बजेटलाई नै लागत अनुमान मानी यो वर्ष ६ सडक आयोजनामा रु.४३ करोड १० लाखको निर्माण कार्य अमानतबाट गराएको छ । नियमावलीको उक्त व्यवस्था बमोजिम लागत अनुमान तयार नगर्नाले निर्माण कार्यमा प्रयोग भएको निर्माण सामग्रीको खर्चको स्थिति समेत यकिन नहुने हुँदा तोकिएअनुसार लागत अनुमान तयार गर्नुपर्दछ ।

१८. **बढी खर्च** – जाजरकोट दुने सडक खण्डको देवस्थल कैनडाँडा सडक निर्माणको लागि सुरु लागत अनुमान रु.१९ करोड ५४ लाख ६६ हजार रहेकोमा गतवर्षसम्म रु.२६ करोड ५२ लाख ९४ हजार खर्च भइसकेको देखिन्छ । सुरु लागत अनुमान भन्दा रु.६ करोड ९८ लाख २८ हजार बढी खर्च भइसकेको व्यहोरा गतवर्षको प्रतिवेदनमा औल्याइएकोमा यो वर्ष थप रु.१ करोड ८६ लाखसमेत रु.८ करोड ८४ लाख २८ हजार प्राविधिक पुष्ट्याईवेगर लागत अनुमानभन्दा बढी खर्च गरेको छ । यसबाट आर्थिक कार्यविधि कानूनको परिपालना हुन सकेन ।

१९. **एक्साभेटर खर्च** – महानिर्देशनालयले काठमाडौं तराई द्रुतमार्ग निर्माण कार्यका लागि २०६९।७।२ मा एक निर्माण सेवासँग प्रतिघण्टा रु.५ हजार ७०० का दरले एक एक्साभेटर भाडामा लिई यो वर्ष रु.१ करोड ६७ लाख ९७ हजार खर्च गरेको देखियो । सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १०(२) मा खास कामको लागि खास प्रकारको नर्स आवश्यक परेमा सम्बन्धित सार्वजनिक निकायको प्रमुखले आवश्यक नर्स तयार गर्न लगाई त्यस्ता नर्स विभागीय प्रमुखबाट स्वीकृत गराउन सकिने व्यवस्था छ । मेसिनबाट हुने कार्य सम्बन्धमा नर्स तयार गरी लागू गर्न सार्वजनिक लेखा समितिको २०६८।११।१८ को निर्णयअनुसार गठित कार्यदलले समेत नर्स तयार गरी स्वीकृत नर्सको आधारमा खर्च गर्न निर्देशन दिएकोमा सडक विभागले तयार गरेको नर्सलाई आधार मानेर महानिर्देशनालयबाट मेसिनको नर्स तयार भएअनुसार खर्च जनाए पनि

नेपाल सरकारबाट सो नर्स स्वीकृत नभएको व्यहोरा गतवर्षको प्रतिवेदनमा उल्लेख गरेकामा यो वर्ष पनि स्थिति यथावत् रहेको छ ।

२०. **सडक हस्तान्तरण** – सार्वजनिक निजी साभेदारीबाट निर्माण सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेका राष्ट्रिय गौरवको काठमाडौं तराई द्रुतमार्गमा हालसम्म नेपाली सेनामार्फत रु.६७ करोड ५२ लाख ६९ हजार खर्च भएको छ ।

नेपाली सेना आयोजना स्थलबाट हालसम्म फिर्ता नभएकोले दैनिक प्रशासनिक खर्चसमेतको कारणले आयोजनाको लागत बढ्न जाने देखिन्छ । हाल उक्त सडक पहिरो र अतिक्रमणका कारण ठाउँ ठाउँमा बन्द रहेको अवस्था छ । निर्माण कार्यको समय लम्बिदै जाँदा आयोजनाको लागतसमेत बढ्ने हुँदा सम्बन्धित निकायले आयोजना सम्बन्धमा समयमै उपयुक्त निर्णय गर्नु जरुरी देखिएको छ ।

२१. **अमानतमा कार्य** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १०(४) ले सार्वजनिक निकायले निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयार गर्ने सिलसिलामा सिमेन्टलगायतका निर्माण सामग्रीहरूको दरभाउ वा कामदारको ज्याला निर्धारण गर्दा दररेट निर्धारण समितिले तोकेको दररेटको आधारमा तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । यसैगरी नियम १०(६) मा सार्वजनिक निकायले निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयार गर्दा नै ड्रइङ डिजाइन समेतको आधार लिनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । यो वर्ष विभिन्न निकायको भवन निर्माण गर्न लागत अनुमान गर्दा दर विश्लेषण र निर्माण कार्यको ड्रइङ डिजाइन तयार गरेको छैन ।

सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९८ मा सार्वजनिक निकायले अमानतबाट काम गर्नु पर्दा आवश्यक पर्ने निर्माण सामग्री नियमावलीको प्रक्रियाबमोजिम खरिद गरी ज्यालामा काम गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष नेपाली सेना मातहतका विभिन्न इकाईहरूले रु.३८ करोड २४ लाख १६ हजारको निर्माण कार्य अमानतबाट गराएकोमा आवश्यक निर्माण सामग्री सोभै खरिद गरेको छ । निर्माण कार्य सम्पन्न भएपछि एजबिल्ट ड्रइङ र कार्य सम्पन्न प्रतिवेदनसमेत तयार गर्ने गरेको देखिएन । यसबाट निर्माण कार्यको यथार्थता पुष्ट्याई हुन सक्ने अवस्था छैन । निर्माण कार्यमा भएको खर्च पुष्ट्याई हुने गरी ड्रइङ डिजाइन, एजबिल्ट ड्रइङ तथा कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्दछ ।

२२. **सामान खरिद-** महानिर्देशनालयले यसवर्ष निर्माण गरेको भौतिक संरचनाहरूमा खपत हुने निर्माण सामग्रीको विवरण संलग्न गरी ती सामानको आधारमा लागत अनुमान तयार नगरी एकमुष्ट रु.७ करोड ८ लाख खर्च लेखाङ्कन गरेको देखियो । आयोजनागत रूपमा खरिद भई हस्तान्तरण भएका सामानको समेत प्रयोग गरी भएको निर्माण कार्यको मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्था महानिर्देशनालयबाट भएको देखिएन । खरिद भएको कुनै पनि निर्माण सामग्री मौज्जात नरहने र सामान प्रयोग भएको विवरण पनि नरहेकोले निर्माण कार्यहरूमा भएको खर्च तथा निर्माण सम्पन्न भवनको समेत यथार्थ स्थितिको मूल्याङ्कन हुन सक्ने अवस्था देखिएन ।

२३. **लागत अनुमान** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५ मा व्यवस्था भएअनुसार कार्यालयबाट खरिद गरिने कुनैपनि खरिदको लागि सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९, १०, ११ र १३ अनुसार लागत अनुमान तयार गर्नुपर्ने र सोही नियमावलीको नियम १४(१) अनुसार तोकिएको अधिकारीबाट स्वीकृत गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष रु.४६ करोड १० लाख ८२ हजारको निर्माण सामग्रीलगायतको सामान बोलपत्रद्वारा खरिद गर्दा लागत अनुमान तयार गरी स्वीकृत गरेको पाइएन । लागत अनुमान तयार नगरी बोलपत्र स्वीकृत गर्ने र सोही आधारमा खरिद कार्य सम्पन्न गर्दा नियमले अपेक्षा गरेअनुसारको मितव्ययी र प्रतिस्पर्धात्मक खरिद भएको यकिन गर्न सकिएन । खरिद व्यवस्थालाई प्रतिस्पर्धात्मक बनाउन आवश्यक परिमाण तथा स्पेसिफिकेशनसहितको लागत अनुमान तयार गरी नियमपूर्वक बोलपत्र माग गर्ने परिपाटी बसाल्नु पर्दछ ।

२४. **निर्माण ढिलाई** - नेपाली सेनालाई बंकरबाट व्यारेकतर्फ सार्ने नेपाल सरकारको नीतिअनुरूप २०६७/६८ देखि नेपाली सेनाका विभिन्न युनिटहरूमा आवश्यक भौतिक संरचनाहरू तयार गर्न भवन निर्माण, जवान लाइन लगायतको निर्माण सम्पन्न हुँदै आएको छ । यस कार्यमा २०६७/६८ मा रु.७६ करोड २५ लाख, २०६८/६९ मा रु.९० करोड र यो वर्ष रु.८० करोड ८५ लाख ९० हजार गरी हालसम्म रु.२ अर्ब ४७ करोड १० लाख ९० हजार खर्च भइसकेको छ । नेपाली सेनाको नाममा रहेको जग्गा र अस्थायी व्यारेकमा समेत विभिन्न भौतिक संरचनाहरू निर्माण भइरहेका देखियो ।

- स्वीकृत कार्यक्रमअनुसार बजेटमा निर्धारित रकम निकासालाई नियमानुसार खर्च गर्नु र समयमै निर्धारित कार्यक्रमअनुसार मालसामानको उपलब्धता तथा प्राविधिक एवं प्रशासकीय व्यवस्था मिलाई कार्य सम्पादन गर्नु सम्बन्धित कार्यालय प्रमुख वा योजना प्रमुखको कर्तव्य हुने कुरा आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३६(६) मा उल्लेख छ । महानिर्देशनालयले सबै पृतनाको स्थपति कार्यालयहरूलाई जवान लाइनलगायतको निर्माण कार्यको लागि पठाएको बजेटबाट आर्थिक वर्ष समाप्त भएको दुई महिनापछिसम्म पनि अधिकांश निर्माणकार्य सम्पन्न गर्न नसकेको लेखापरीक्षणको क्रममा देखिएको छ । स्वीकृत कार्यक्रमको परिधिभित्र रही समयमा कार्य सम्पन्न गरी निर्माण सम्पन्न पश्चात्मात्र यथार्थ कार्यको बिल भरपाईको आधारमा खर्च लेखी यथासमयभित्र कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्दछ ।
२५. **पर्खाल निर्माण** - गतवर्ष भद्रकाली-माइतिघर सडक ट्रयाक खोल्ने क्रममा भत्काइएको नेपाली सेनाको क्षेत्रभित्र पर्ने पर्खाललगायतको निर्माण कार्यमा महानिर्देशनालयबाट यो वर्ष रु.२ करोड ४६ लाख ४२ हजार खर्च गरेको छ । सोमध्ये पर्खाल निर्माणमा मात्र रु.१ करोड ६१ लाख २८ हजार खर्च भएको देखियो । स्थलगत लेखापरीक्षणको क्रममा सो पर्खाल विभिन्न स्थानमा चर्केको, पर्खालको जग सडकभन्दा माथि रहेको र पानी निकास हुने ढल निर्माण नगरेको कारणबाट उक्त पर्खाल पुनः निर्माण गर्नुपर्ने अवस्था रहकोले सो पर्खाल निर्माणमा भएको खर्च रु.१ करोड ६१ लाख २८ हजार उपयोग हुने स्थिति देखिएन ।
२६. **बहिरङ्ग सेवा विस्तार** - महानिर्देशनालयबाट यो वर्ष रु.४७ लाख ७१ हजार खर्च गरी वीरेन्द्र अस्पतालको बहिरङ्ग सेवा लाइन विस्तार गरेको देखियो । भवन निर्माणसँगै टायलिङ्ग कार्यको लागि थप रु.२ लाख २९ हजारसमेत खर्च गरेको छ । अमानतद्वारा निर्माण सम्पन्न गरेको उक्त भवनको निर्माण सामग्री खरिदबापत एक आपूर्तकलाई रु.२६ लाख ६४ हजार र सो निर्माण कार्यको ज्यालाबापत रु.२१ लाख ८ हजार भुक्तानी गरी कार्यसम्पन्न प्रतिवेदनसमेत तयार गरेको छ । बहुवर्षीय रुपमा विस्तारित उक्त भवनको कुल लागत अनुमान तथा वास्तविक भवनको आकार देखिने गरी प्राविधिक ड्रइङ्ग, डिजाइन तयार भएको छैन ।
२७. **शिक्षार्थी भवन** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२५(३) मा जाँचबुझ गर्ने प्राविधिकले सम्पूर्ण निर्माण कार्य स्वीकृत ड्रइङ्ग, डिजाइनिङ्ग वा स्पेसिफिकेशनबमोजिम भए नभएको जाँच गर्नुपर्ने र उपनियम (६) मा सम्पन्न निर्माण कार्यको स्वीकृत गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष महानिर्देशनालयले सोही भवनको लागि रु.१ करोड ५० लाखको बजेट स्वीकृत गरेकोमा थप रु.१ करोड २६ लाख ४२ हजारसमेत रु.२ करोड ७६ लाख ४२ हजार खर्च गरी सो निर्माण कार्य अमानतबाट सम्पन्न गरेको देखियो । गतवर्षको समेत सो भवन निर्माण कार्यमा रु.४ करोड २६ लाख ४२ हजार खर्च गरेको महानिर्देशनालयले जनाएकोमा उक्त खर्चको कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन बेग्ला बेग्लै तयार गरेको छ । निर्माण कार्यको नापजाँच गरी एकमुष्ट कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्दछ । प्राविधिक पुष्ट्याइवेगर हुने गरेको कामकारवाहीलाई नियमसम्मत कार्य मान्न सकिने ।
२८. **सेड निर्माण** - स्वीकृत कार्यक्रमअनुसार रु.३५ लाखमा खेलाडी लाइन र रु.२५ लाखमा ट्रेस सेड निर्माण हुनुपर्नेमा पेश भएको कार्य सम्पन्न प्रतिवेदनअनुसार दुई ट्रेस सेडमात्र निर्माण गरी रु.६० लाख खर्च गरेको देखिन्छ । राजदल गणको लेखापरीक्षणको क्रममा स्थलगत निरीक्षण गर्दा महानिर्देशनालयबाट खेलाडी लाइन-१ तथा सो लाइनको लागि भान्द्रा-१ गरी दुई संरचना निर्माण भएको देखिएको छ । स्वीकृत कार्यक्रम अनुसार खेलाडी लाइन १ निर्माण भए तापनि ट्रेस सेडको सट्टा भान्द्राघर निर्माण भएकोमा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदनमा दुईवटै ट्रेस सेड निर्माण भएको देखाइएको हुँदा स्वीकृत कार्यक्रम, वास्तविक निर्माण कार्य र कार्यसम्पन्न प्रतिवेदनबीच तालमेल नहुँदा सम्पादित कार्य प्रति विश्वसनीयता देखिएन ।
२९. **जग्गाको क्षतिपूर्ति** - नेपाली सेनाले सुरक्षाको कारण देखाई २०५८ देखि विभिन्न बाहीनी, गण, गुल्म एरियामा पर्ने विभिन्न व्यक्तिहरूको जग्गा उपयोग गरेबापत क्षतिपूर्ति रकम भुक्तानी गर्दै आएको छ । यो वर्ष सम्बन्धित जिल्ला कृषि विकास कार्यालयले मूल्याङ्कन गरिदिएको आधारमा विभिन्न ५५ इकाईमार्फत रु.४ करोड ४३ लाख ८१ हजार बालीनाली क्षतिपूर्ति भुक्तानी गरेको छ । नेपाली सेनालाई आवश्यक नपर्ने जग्गा फुकुवा गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

३०. **लागत अनुमान**— सैनिक शिक्षालय, नगरकोटले शिक्षालय परिसरमा निर्माणाधीन संरचनाहरूको एकमुष्ट वा कुल लागत अनुमान, नक्सा र डिजाइन तयार नगरी वार्षिक विनियोजन बजेटको आधारमा टुक्राटुक्रा लागत अनुमान तयार गरी सोही आधारमा निर्माण कार्य गरेको देखियो ।
३१. **निर्माण अवस्था** — सैनिक शिक्षालय, नगरकोटले यो वर्ष सडक पिच, जवान लाइन, मेन गेट, सिनियर सिण्डिकेट भवनसमेतको निर्माण कार्य अमानतबाट गराई रु.७ करोड ८ लाख खर्च लेखेको छ । सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२५ को व्यवस्थाबमोजिम सो निर्माण कार्यको (एज विल्ट) नक्सा र स्वीकृत ड्रइङ्ग डिजाइन तथा स्पेसिफिकेशनबमोजिम प्राविधिकबाट जाँचवुझ गराई कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन तयार गरी पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेकोमा जवान लाइन, जवान शौचालय र पानी टैंकी निर्माणको मात्र क्रमश रु.१ करोड, रु.२५ लाख र रु.८ लाख समेत रु.१ करोड ३३ लाखको कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन पेश भएको छ । सडक पिच कार्यमा रु ५० लाख, मेन गेट निर्माणमा रु २५ लाख, सिनियर सिण्डिकेट ब्लक निर्माणमा रु.३ करोड, कार्यालय भवन तथा लेक्चर हल निर्माणमा रु.२ करोडसमेत रु.५ करोड ७५ लाख खर्च लेखेकोमा २०७० माघ मसान्तसम्म पनि उक्त निर्माण कार्यसम्पन्न भएको देखिएन । सो शिक्षालय भवनमा प्रयोग हुने गरी विकास निर्माण तथा स्थापित महानिर्देशनालयले रु.७ करोड ८० लाख ४७ हजारका विभिन्न निर्माण सामग्रीहरू उपलब्ध गराएको देखिँदा ती सामानहरूसमेतको मूल्याङ्कन गरी कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन र एज विल्ट ड्रइङ्ग तयार गर्नुपर्दछ ।

वीरेन्द्र अस्पताल

३२. **औषधि खरिद** - नेपाली सेनामा कार्यरत बहालवाला कर्मचारीहरूको लागि अस्पतालबाट उपलब्ध गराउने स्वास्थ्य सेवाको लागि आवश्यक पर्ने विभिन्न प्रकारका औषधिहरू खरिदबापत अस्पतालले यो वर्ष रु.२ करोड ९७ लाख ४१ हजार खर्च लेखेको छ । सो खर्चमध्ये एक मेडिकल फार्मलाई मात्र २०६७/६८ मा स्वीकृत ठेक्का दरअनुसार रु.२ करोड ७१ लाख भुक्तानी गरेको छ । आर्थिक वर्ष २०६८/६९ मा माग गरेको बोलपत्र रद्द भएको र यो वर्ष १४ थान बोलपत्र बिक्री भई १३ बोलपत्र दर्ता भएकोमा कुनै पनि बोलपत्र स्वीकृत नगरी पुरानै आपूर्ति कर्तामार्फत खरिद गरेको नियमित देखिएन ।
३३. **स्वीकृत दरबन्दी र तलब** - अस्पतालको लागि विभिन्न पदसहितको कुल १ हजार २०२ दरबन्दी रहेको छ । सैनिक अभिलेखालयबाट २०६९ श्रावणमा कुल १ हजार १५५ को तलबी फारम पास भएको देखियो । अस्पतालमा यस वर्षमात्र विभिन्न दर्जाका १ हजार ९८ कर्मचारी काजमा ल्याई निजहरूको तलबबापत रु.२ करोड ९० लाख १६ हजार खर्च लेखेको छ । अस्पतालको लागि कर्मचारीको आवश्यक भएमा संगठन तथा व्यवस्थापन अध्ययन गरी दरबन्दी पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ । काज रहेको युनिटबाट तलब खाने प्रथा निरुत्साहित गरी दरबन्दी रहेको सम्बन्धित युनिटमा खर्च लेख्ने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
३४. **बढी व्ययभार** - अस्पतालले यो वर्ष विरामी डाइट आपूर्तिको लागि बोलपत्र माग गरेकोमा घटी अङ्क कबोल गर्ने एक बोलपत्रदाताको कबोल अङ्क रु.१ करोड २३ लाख ४४ हजार (मू.अ.क.बाहेक) भएकोमा नमूनामा सफल नभएको र कर चुक्ता प्रमाण पेश नभएको जनाई सो बोलपत्र स्वीकृत नगरी एघारौँ स्थानमा रहेको बोलपत्रदाताको रु.१ करोड ६५ लाख ४४ हजार (मू.अ.क.बाहेक) को बोलपत्र स्वीकृत गरी रु.४२ लाख (मू.अ.क.बाहेक) बढी व्ययभार पारेको देखियो । यसरी व्ययभार पारी कार्य गराइएकोमा जिम्मेवार बनाइनुपर्दछ ।
३५. **छपाई** - अस्पताललाई आवश्यक पर्ने छपाईसम्बन्धी विभिन्न सामानको लागि रु.२५ लाख ९२ हजारको लागत अनुमान तयार गरी बोलपत्र माग गरेकोमा सबैभन्दा घटी अङ्क उल्लेख गर्ने बोलपत्रदाताले स्पेसिफिकेशनअनुसार ३० आइटमको नमूना पेश नगरेको र निजको फर्म दर्ताको प्रमाणपत्र जिल्ला प्रशासनको मात्र भएको जनाई निजको रु.८ लाख ९० हजार (मू.अ.क. बाहेक) को बोलपत्र प्रभावग्राही नरहेको जनाई मूल्याङ्कनमा समावेश नगरी अर्को एक बोलपत्रदाताको रु.११ लाख ९२ हजारको (मू.अ.क. बाहेक) बोलपत्र स्वीकृत गरेको देखियो ।
३६. **मर्मत र सामान खरिद** - अस्पतालले यो वर्ष मर्मत सम्भारको लागि आवश्यक सामानहरूको लागत अनुमान तयार गरी समयमा बोलपत्र माग गर्न नसकेको भनी गतवर्षको आपूर्तिकर्तासँग वर्षभरि नै मर्मत सम्भारको

लागि आवश्यक पर्ने रु.२७ लाख २१ हजारको सामग्रीहरु खरिद गरेको पाइयो । पूर्व आपूर्तिकर्तासँग खरिद गरेको अधिकांश सामग्रीहरु गतवर्षको सम्झौता सूचीमा रहेको देखिएन । यसरी एउटा फर्मसँग मात्र खरिद गरिएका सामानहरु बजार दरअनुसार प्रतिस्पर्धात्मक रुपमा खरिद भएको नदेखिएको र यो वर्ष बोलपत्र नगरी गतवर्षको आपूर्तिकर्ताबाट नै खरिद गरेको नियमसम्मत भएन ।

३७. **उपकरण खरिद** - सुन्दरीजल आर्सनल कार्यालयले एक विदेशी कम्पनीसँग २०६८।३।९ मा भएको सम्झौताबमोजिम रु.९४ लाख २५ हजारको उपकरण खरिद गरेकोमा सो उपकरण सम्झौतामा उल्लेख भएको भन्दा ४८० दिन ढिलो प्राप्त भएको देखिन्छ । आपूर्तिकर्तासँग सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२१ अनुसार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति रकम रु.९ लाख ४२ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

३८. **मालसामानको लागत अनुमान** :- सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ८८ मा मालसामानको लागत अनुमान तयार गर्दा विभिन्न दररेटलाई आधार लिनुपर्ने व्यवस्था छ । प्रबन्धरथी विभागले यो वर्ष स्वीटेण्ड कन्डेन्सड मिल्क र हाई इनर्जी विस्कुटको ठेक्का सम्झौता गर्नको लागि तयार गरेको लागत अनुमान देहायअनुसार छनः

सामानको बिबरण	नफ्री संख्या	वार्षिक संख्या	प्रति व्यक्ति / दिन परिमाण	गत वर्षको स्वीकृत दर	खुद्रा व्यापारी संघको दर	स्वीकृत ल.ई. दर	ल.ई. (रु.हजारमा)
स्वीटेण्ड कण्डेन्सड मिल्क	७९४७५	२९००८३७५	१५ ग्राम	५/१३	६/०२६	५/७०	१६५३४८
हाई इनर्जी विस्कुट	९२५२८	३३७७२७२०	४३ ग्राम	१२/७५	१३/२५	१४/-	४७२८१८

प्रबन्धरथी विभागले यो वर्ष स्वीटेण्ड कन्डेन्सड मिल्क र हाई इनर्जी विस्कुटको लागत अनुमान तयार गर्दा खुद्रा व्यापारी संघले पेश गरेको स्वीटेण्ड कन्डेन्सड मिल्क ३९७ ग्रामको प्रतिबट्टा रु.१५९।५० र हाई इनर्जी विस्कुट ४३ ग्राम प्याकेजको रु.१३२.५ दररेटको आधारमा उपर्युक्तबमोजिम लागत अनुमान तयार गरेको छ । नियमावलीअनुसार बजारको दर भरपर्दो नभएको अवस्थामा गत वर्षको स्वीकृत दरलाई आधार लिनुपर्नेमा सो को पालना भएको पाइएन ।

३९. **निर्माण कार्य** :- आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २२ मा अनुसूची ३ अनुसार तयार भएको आयोजना स्वीकृतको आधार र तरिकासहित स्वीकृत भएको वार्षिक कार्यक्रम निश्चित गरी सो आधारमा वार्षिक बजेट तर्जुमा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आपूर्ति परिवहन गणले २०६७।६।८ मा भुईतल्लामा सवारीसाधन पार्किङ र माथिल्लो तलामा जवान लाइनसहितको भवन निर्माण सुरु गरेकोमा रु.३८ लाख ८३ हजार बजेट निकासो भई फाउण्डेशनको कार्यमा खर्च गरेको देखियो । आर्थिक वर्ष २०६८।६।९ मा भवनको माथिल्लो तला थप गर्न रु.४५ लाख, ब्रिफिङ रुम तथा खाद्य स्टोर पार्टेशन कार्यको लागि रु.११ लाख ७० हजारसमेत रु.९५ लाख ५३ हजार खर्च भई भवनको आधा भाग तयार भएकोमा सोही भवनको बाँकी आधा भाग निर्माण गर्नको लागि यो वर्ष रु.८० लाखको कार्यक्रम स्वीकृत गराई निर्माण कार्य सम्पन्न गरेको छ ।

सार्वजनिक निकायले लागत अनुमान तयार गर्दा सार्वजनिक खरिद नियमावलीको नियम ९ उपनियम (१)(घ) अनुसार कार्य सम्पन्न गर्नको लागि लाग्न सक्ने अधिकतम समय र रकमसमेत उल्लेख गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । उक्त भवनको ढुङ्गा तयार गरेको भएपनि कुल लागत अनुमान तयार नगरी वार्षिक बजेट र कार्यक्रमअनुसार लागत अनुमान तयार गरी सोहीअनुसारको मात्र कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन तयार गरेको नियम सम्मत मान्न सकिएन ।

अन्य संस्था समितितर्फ

नेपाली सैनिक कल्याणकारी कोष

संयुक्त राष्ट्रसंघको अनुरोधमा विभिन्न देशको शान्ति मिसनमा नेपाली सेनाले भाग लिएबापत प्राप्त भत्ता रकममध्ये बढीमा २२ प्रतिशतसम्म कल्याणकारी कोषमा जम्मा हुने र सो रकम लगानी गरी आर्जित ब्याजबाट सैनिक कल्याणकारी कार्यहरु सञ्चालन गर्ने उद्देश्यले सैनिक कल्याणकारी कोष ऐन, २०३२ अन्तर्गत कोष स्थापना भएको हो । हाल यो कोष सैनिक ऐन, २०६३ एवं सैनिक कल्याणकारी कोष नियमावली, २०६५ अनुरूप सञ्चालन हुँदै आएको छ । कोष अन्तर्गत १ सैनिक स्वास्थ्य विज्ञान संस्थान २ क्याम्पस, ६ महाविद्यालय, १ विद्यालय, १

छात्रावास र १० अन्य कार्यालयहरूबाट कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएका छन् । कोषको यो वर्षको लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

४०. **वित्तीय अवस्था** – सैनिक कल्याणकारी कोष नियमावली, २०६५ को नियम १९ मा शान्ती सेना सञ्चालन निर्देशनालयले संयुक्त राष्ट्रसंघको आह्वानमा शान्ति स्थापना कार्यमा खटिई जाने टोलीले लैजाने इन्विपमेण्ट, दैनिक भत्ता एवं अन्य मालसामानको हिसाब र संयुक्त राष्ट्रसंघबाट शोधभर्ना प्राप्त रकमको अभिलेख राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष मिसनको लागि रु.३ अर्ब ९२ करोड २२ लाख ८३ हजार खर्च भएको छ । गत विगत वर्षमा भएको खर्चको शोधभर्ना स्वरूप बैङ्क दाखिला भौचरका आधारमा कोषले रु.६ अर्ब ४४ करोड ९१ लाख ९४ हजार (अमेरिकी डलर ७ करोड ३५ लाख १७ हजार) संयुक्त राष्ट्रसंघबाट शोधभर्ना प्राप्त गरी आम्दानी देखाएको छ ।

४१. **निक्षेप** – कोषले विभिन्न बैङ्कमा मुद्दती एवं बचत खातामा निक्षेप लगानी गरी ब्याज आर्जन गर्ने गरेको छ । कोषले पेश गरेको २०७० आषाढ मसान्तको विवरणअनुसार ३९ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थामा रु.१३ अर्ब ८३ करोड ३६ लाख ८० हजार, २२ बैङ्कमा अमेरिकी डलर ८ करोड १३ लाख ५२ हजार र दुई बैङ्कमा क्रमशः युरो ५० लाख १२ हजार र स्टर्लिङ्ग पौण्ड ५५ लाख १५ हजार निक्षेप गरेको छ । उक्त निक्षेपको २०७० आषाढ मसान्तको विनिमय दरअनुसार रु.९ अर्ब १३ करोड ७४ लाख १७ हजारसमेत रु.२२ अर्ब ९७ करोड १० लाख ९७ हजार निक्षेप छ । यसरी निक्षेप गरेका विभिन्न बैङ्क तथा वित्तीय संस्थामध्ये ३ विकास बैङ्क र ४ वित्तीय संस्थाबाट २०७० आषाढ मसान्तसम्म प्राप्त हुनुपर्ने मुद्दती एवं बचत खाताको साँवा रु ४३ करोड १३ लाख ५१ हजार र ब्याज रु.५ करोड ३४ लाख १६ हजार प्राप्त नभई जोखिममा परेको छ । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

उक्त बैङ्क तथा वित्तीय संस्थामध्ये केही बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको आर्थिक अवस्था दिनप्रतिदिन नाजुक हुँदै गएको कारण निक्षेप रकम असुल गर्नुपर्ने व्यहोरा विगत वर्ष औल्याइएकोमा यो वर्ष दुई बैङ्कबाट रु.५८ लाख ५५ हजार र एक वित्तीय संस्थाबाट रु ५८ लाख ब्याज प्राप्त भएको देखियो । परामर्शदाताले दुई बैङ्कमा रहेको रु.१४ करोड १० लाख ७३ हजार र ५ वित्तीय संस्थामा रहेको रु.३४ करोड ३६ लाख ३४ हजार निक्षेप सुरक्षित गर्न सुझाव दिएको छ । सुझावअनुसार निक्षेप सुरक्षित गर्न आवश्यक कारवाही गर्नुपर्दछ ।

४२. **खरिद योजना** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ८(१) मा सार्वजनिक निकायले वार्षिक रु.१० लाखभन्दा बढी रकमको खरिद गर्नु पर्दा खरिद योजना तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । कल्याणकारी कोष अन्तर्गत तीन इकाईबाट यो वर्ष पेशकीसमेत निर्माण कार्यमा रु.६८ करोड, औषधि खरिदमा रु.३३ करोड र मेसिनरी सामान खरिदमा रु.३६ करोड खर्च गरे तापनि नियमावलीको व्यवस्थाअनुसार खरिद योजना तयार गरेको देखिएन ।

४३. **पेशकी** – पेश भएको वित्तीय विवरणअनुसार २०७० असारसम्ममा कोषअन्तर्गत ६ इकाईमा नेपाली रुपैयाँतर्फ रु २ अर्ब ९८ करोड ७६ लाख २४ हजार र एक इकाईमा अमेरिकी डलर २ करोड ४४ लाख १२ हजार फछ्यौट गर्न बाँकीमध्ये २०७० माघसम्ममा नेपाली रुपैयाँतर्फ रु.२ अर्ब ६८ लाख ७८ हजार र अमेरिकी डलर ६२ लाख २१ हजार फाँटवारी पेश भई फछ्यौट भएकोले नेपाली रुपैयाँतर्फ ९८ करोड ७ लाख ४६ हजार र अमेरिकी डलर १ करोड ८१ लाख ९१ हजार फछ्यौट हुन बाँकी देखिन्छ । आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ७४ र ७६ बमोजिम कारवाही गरी पेशकी फछ्यौट गर्नुपर्दछ ।

सम्भाररथी विभाग (प्राप्ति) लाई विगत ५/६ वर्षदेखि शान्ति मिसनको लागि आवश्यक सामान खरिद गर्न दिएको पेशकीमध्ये रु.१ अर्ब ४ करोड ८२ लाख र अमेरिकी डलर २ करोड ८ लाख ४१ हजार फछ्यौट गर्न बाँकी भएकोमा लेखापरीक्षण अवधि २०७० माघसम्ममा रु.७२ करोड २४ लाख ५३ हजार र अमेरिकी डलर ९५ लाख ४८ हजार पेशकी फछ्यौट गरेको फाँटवारी पेश हुन आएकोले सम्परीक्षण भई

रु.३२ करोड ५७ लाख ४७ हजार र अमेरिकी डलर १ करोड १२ लाख ९३ हजार फुट्टुयौट हुन बाँकी रहेको छ ।

४४. **खरिद** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ८(२), सार्वजनिक खरिद नियमावलीको नियम १८, ३१, ८४ र ८५ को प्रावधानअनुसार खरिद गर्नुपर्नेमा यो वर्ष कुल निर्माण खर्च रु.६८ करोड ७५ लाख ६५ हजारमध्ये रु.४ करोड १३ लाख ५७ हजारको निर्माण कार्य सोभै खरिद गरेको देखियो ।

४५. **लागत अनुमान** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ४, ५ र सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ३(छ), ९, १० र ११ तथा नियम ९ को अधीनमा रही दर विश्लेषणसहितको लागत अनुमान तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष लागत अनुमानबेगर रु.३७ करोड ४ लाख ३ हजारको निर्माण सामग्री खरिद र रु.१४ करोड ५१ लाख २५ हजारको ज्याला खर्च लेखेको छ । ठेक्का व्यवस्थाबाट रु.१३ करोड ६ लाख ८१ हजारको निर्माण कार्य गराउँदा लागत अनुमान तयार गरेको भए तापनि नर्म्सको आधारमा तयार भएको दर विश्लेषण पेश भएन ।

नेपाल सरकारबाट स्वीकृत नर्म्समा उल्लेख नभएको कम्पोजिट विथ प्यानल सिमेन्ट बोर्ड र जिप्सन बोर्ड प्रति इकाई दर क्रमशः रु.४५२।- र ११०।- दर कायम गरी रु.७१ लाख ६ हजार र रु.५३ लाख ७० हजारसमेत रु.१ करोड २४ लाख ७६ हजारको खरिद गरी बी.बी.ए.भवन, भेट्टान्स भवन र मेडिकल कलेजतर्फको निर्माण कार्यको लागि खर्च गरेको पाइयो । उक्त सामग्रीको दर रेट तय गरेको आधार स्पष्ट भएन ।

उपर्युक्तबमोजिम ज्याला र सामान खरिद कार्यको लागि बाहेक वोलपत्रको माध्यमबाट गराइएको कार्य र अमानतबाट गराइएको १२ स्थानको निर्माण कार्यलाई ४८ टुकामा विभाजन गरी कार्य गराउनुको प्राविधिक कारण र आधार पुष्टि भएन । निर्माण कार्यको लागत अनुमान स्वीकृत नगराएको साथै निर्माण संरचनाको एकमुष्ट वा कुल लागत अनुमान, नक्सा र डिजाइनसमेत तयार गरेको देखिएन ।

४६. **बजेट व्यवस्था** - महानिर्देशनालयले कल्याणकारी कोषअन्तर्गत विभिन्न इकाइमा गरिने निर्माण कार्यको लागि कार्यक्रम बजेट तयार गरी कल्याणकारी योजना निर्देशनालयमा पेश गर्ने र सोअनुसार कार्यक्रम बजेट तयार गरी कल्याणकारी कोष सञ्चालन तथा व्यवस्थापन समितिबाट स्वीकृत गराउनुपर्ने व्यवस्था कल्याणकारी कोष नियमावली, २०६५ को नियम १०(५) र (६) मा उल्लेख छ । कार्यक्रम बजेट प्रस्ताव गरिए तापनि समितिबाट बजेट स्वीकृत हुँदा कार्यक्रम नखुलाई विभिन्न इकाईअन्तर्गत निर्माण हुने कार्यक्रमको लागि एकमुष्ट बजेट स्वीकृत हुने गरेको देखियो । यो वर्षको स्वीकृत कार्यक्रममध्ये मेडिकल कलेजतर्फ पानी प्रशोधन गर्ने प्लान्टको लागि रु.५० लाख, छात्रावास मनोरञ्जन हलको लागि रु.१६ लाख र सैनिक आवसीय महाविद्यालय धनगढीमा मर्मत कार्यको लागि रु.७ लाख बजेट विनियोजन भएकोमा रकम प्राप्त भएको देखिएन ।

४७. **कार्यसम्पन्न स्थिति** - यो वर्ष महानिर्देशनालयबाट गरेको निर्माण कार्यहरूमध्ये मेडिकल कलेजको परिसरमा रु.१० करोड ७८ लाख ८६ हजारमा अडिटोरियम हल, रु.४५ लाख ३४ हजारमा सडक बत्ती जडान कार्य र सैनिक वीरेन्द्र अस्पतालको कम्पाउण्डभित्र रु.९ करोड ८७ लाख ३१ हजारमा बहिरङ्ग ब्लक भवन निर्माण कार्यसमेतमा रु.२१ करोड ११ लाख ५१ हजार खर्च लेखेकोमा उक्त निर्माण कार्यको स्वीकृत लागत अनुमान पेश नहुनुको साथै कार्यसम्पन्न भएको छैन ।

४८. **टायल मौज्जात** - यो वर्ष विभिन्न निकायको लागि खरिद भएको रु.८ करोड ५७ लाख ९६ हजारका फर्निचरलगायतका सामानहरू सम्बन्धित निकायको जिन्सी खातामा आम्दानी बाँधेको नदेखिँदा नियमानुसार हस्तान्तरण गरी उक्त सामान जिन्सी खातामा आम्दानी बाँधेको प्रमाण पेश हुनुपर्दछ । साथै यो वर्ष रु.३७ करोड ४ लाख ३ हजारको विभिन्न निर्माण सामग्री खरिद गरी महानिर्देशनालयकै सुपरिवेक्षणमा अमानत तथा ठेक्काको माध्यमबाट कार्य गराएकोमा निर्माण सामग्रीको आम्दानी खर्च देखिने साइट रजिष्टर नराखेकोले खरिद सामग्रीको वास्तविक आम्दानी, खपत र मौज्जात परिमाण यकिन गर्न सकिने अवस्था छैन । प्राप्त विवरणअनुसार मेडिकल कलेज परिसरभित्र निर्माण भइरहेको अडिटोरियम हल निर्माण स्थलमा रु.५४

- लाख ८६ हजार मूल्यको २'२' फ्लोर टायल मौज्जात देखाएको छ । निर्माण सामग्री प्रयोग गरेको पुष्ट्याई गर्ने प्रमाण पेश गर्नुपर्दछ ।
४९. **औषधि खरिद**— सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम २१(१) र अनुसूची ३(ख) मा सार्वजनिक निकायले इकाई दरको आधारमा गरेको खरिद सम्झौता सामान्यतया १ वर्षभन्दा बढी अवधिको नहुने व्यवस्था छ । यो वर्ष २०६७/६८ को खरिद सम्झौताको दरमा रु.१७ करोड ६५ लाख ६२ हजारको र २०६८/६९ को खरिद सम्झौताको दरमा रु.१ करोड ९९ लाख २८ हजारसमेत रु.१९ करोड ६४ लाख ९० हजारको औषधि तथा औषधिजन्य सामान खरिद गरी खर्च लेखेको देखिन्छ ।
५०. **औषधि दाखिला** — यो वर्ष बहिरङ्ग र अन्तरङ्गको लागि रु.१४ करोड १० लाख ६४ हजारको औषधि प्रेस्क्रिप्सनको आधारमा सम्झौता दरमा स्थानीय बजारबाट खरिद गरेकोमा सो औषधि कार्यालयमा दाखिला नगरी बिरामीलाई बिक्रेताले दिएको विवरण र बिलको आधारमा खर्च लेखेको छ । अधिकांश प्रेस्क्रिप्सनहरूमा बिरामीको रोग उल्लेख हुने नगरेको, बिरामी कर्मचारी वा कर्मचारीको नाता उल्लेख हुने नगरेको, कतिपयमा मिति उल्लेख नभएको र बिरामीले औषधि प्राप्त गरेको प्रमाणसमेत राख्ने गरेको देखिएन । साथै माग फाराम र खरिद आदेशको आधारमा रु.४ करोड ५४ लाख २५ हजारको औषधि सम्झौता दरअनुसार स्थानीय बजारबाट खरिद गरेकोमा सो औषधिहरू दाखिला गरेको देखिएन । यस सम्बन्धमा सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवारी बनाउनुपर्दछ ।
५१. **म्याद सकिएको औषधि** — औषधि खरिदसम्बन्धी सम्झौतामा म्याद समाप्त भएको औषधिको बदलामा आपूर्तकले अन्य औषधि उपलब्ध गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष विभिन्न १६ बिक्रेताबाट प्राप्त भएको मध्ये म्याद सकिएको रु.२६ लाख २७ हजारको औषधिको बदलामा अर्को औषधि प्राप्त भएको नदेखिएकोले सो रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

व्यापारिक उडान विकास समिति

५२. **बक्यौता** — समितिमा २०३४।३५ देखि २०६९।७० सम्म मध्य एयरवेशतर्फ ६३ निकाय/संस्थाबाट रु.५ करोड ५६ लाख १७ हजार र भी.भी.आई.पी.तर्फ २०४२।४३ देखि २०६९।७० सम्म २६ निकाय/संस्थाबाट रु.१ करोड ४ लाख ८१ हजारसमेत रु.६ करोड ६० लाख ९८ हजार हेलिकोप्टर चार्टरबापतको ड्राई भाडा उठ्न बाँकी रहेकोले असुल गर्नुपर्दछ ।
५३. **ड्राई भाडा छुट** — समितिले २०६७।१।६ मा सरकारी कार्यालयलाई ड्राई रेटमा १० प्रतिशत र दर्तावाला संघ संस्थालाई ७ प्रतिशत छुट दिने निर्णय गरेको देखिन्छ । नेपाली सेनाबाट सञ्चालित विभिन्न विकास निर्माणका कार्यहरूमा निरीक्षण तथा अनुगमन, राजदूतावास तथा विभिन्न संस्थाहरूले गरेको चार्टर उडान समेतमा भाडा छुट दिएको छ । उडानसम्बन्धी विवरणअनुसार यो वर्ष १५ पटकमा ५६ घण्टा ३५ मिनेट उडान भर्दा लाग्ने ड्राई भाडा रु.१ करोड ३९ लाख ९३ हजार छुट दिएको छ । ड्राई भाडा छुट दिने सम्बन्धमा निश्चित मापदण्ड तयार गरी लागू गर्नुपर्दछ ।
- **बेरूजू स्थिति** — यो वर्ष मन्त्रालय र मातहत समेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजूको स्थिति देहाय अनुसार छः
 - सरकारी कार्यालयतर्फ १२८ निकायमा रु.१ अर्ब ७३ करोड ८५ लाख ६ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.३ करोड १५ लाख ७३ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.१ अर्ब ७० करोड ६९ लाख ३३ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१ अर्ब ६० करोड ८५ लाख ६० हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
 - अन्य संस्था ७ तर्फ रु.१ अर्ब १९ करोड २७ लाख ७६ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.४६ करोड ७८ लाख ३७ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.७२ करोड ४९ लाख ३९ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.५ करोड ६९ लाख ६६ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत १९१ कार्यालयको विनियोजनतर्फ रु.३ अर्ब ७० करोड ९२ लाख ४८ हजार, राजस्वतर्फ रु.१ अर्ब ३५ करोड ४ लाख ९१ हजार, धरौटीतर्फ रु.९४ करोड ९ लाख ३९ हजार, अन्य कारोबारतर्फ रु.३२ करोड ४९ लाख २३ हजार समेत रु.६ अर्ब ३२ करोड ५६ लाख १ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

मन्त्रालय मातहतका संगठित संस्था, अन्य संस्था र समिति ५ को रु.३ अर्ब ३६ करोड ८५ लाख १५ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यससम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
 - १.१ सामुदायिक वनले स्वीकृत कार्य योजनामा वर्षभरिमा सङ्कलन गर्न सक्ने काठ र दाउराको परिमाण उल्लेख गरेको हुन्छ । वन विभागले समुदायमा हस्तान्तरण भएका सामुदायिक वनको वार्षिक स्वीकृत कटान परिमाण र वर्षभरिमा आन्तरिक खपत र बिक्री तथा वास्तविक रूपमा कटान भएको काठ दाउराको परिमाणको केन्द्रीय अभिलेख राखेको छैन ।
 - १.२ वनक्षेत्रको जग्गा अन्य प्रयोजनको लागि उपलब्ध गराउने सम्बन्धी कार्यविधि, २०६३ को बुँदा ५ मा वनक्षेत्रमा आयोजना निर्माण र सञ्चालन गर्न वन कटान गर्नुपरेमा कटान हुने संख्याको २५ गुणाले हुने विरुवाहरु सम्बन्धित जिल्ला वन कार्यालयले तोकेको स्थानमा वृक्षारोपण गरी पाँच वर्षसम्म स्याहार, सम्भार र संरक्षण गरी हस्तान्तरण गर्ने र आयोजना आफैले वृक्षारोपण गर्न नसकेमा वृक्षारोपण गर्न र पाँच वर्षसम्म लाग्ने लागत अनुसारको रकम जिल्ला वन कार्यालयहरुलाई उपलब्ध गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । यसरी उपलब्ध गराएको जग्गामा वृक्षारोपण गरी हुर्काउनुपर्ने भए तापनि सोको स्थान र संख्या खुल्ने अभिलेख राखेको छैन ।
 - १.३ जिल्ला वन कार्यालय, दाङ्गअर्न्तगत २०६९।७० सम्म २८ हजार ४६२ घनफिट काठ तथा ९७ चट्टा दाउरा मौज्जात रहेकोमा काठ दाउराको वर्गीकरणअनुसार मूल्य उल्लेख गरी राजस्वको आर्थिक विवरणमा लगत कायम गरेको छैन । मौज्जात काठ दाउरामध्ये २ हजार ६९२ घनफिट काठ भौतिक रूपमा मौज्जात नरहेको सम्बन्धमा छानबिन हुनुपर्ने देखिन्छ ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२. **संगठन संरचना** – वन तथा भू-संरक्षण सम्बन्धी नीति, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयन अनुगमन एवं मूल्याङ्कन, राष्ट्रिय वनक्षेत्र, सरकारी वन, सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, धार्मिक, सामुदायिक, साभेदारी, कवुलियती, चक्ला, निजी वन आदिको व्यवस्थापन, गैरसरकारी वनक्षेत्रको सर्वेक्षण नाप नक्सा र सीमा निर्धारण, वन जंगलको संरक्षण, उपयोग संवर्द्धन र व्यवस्थापन गर्ने, वन पैदावार काठदाउरा, वन्यजन्तु, जडिवुटी गैरकाष्ठ पदार्थ वनक्षेत्रको पानी माटो ढुङ्गा गिट्टी बालुवा आदिको संरक्षण र व्यवस्थापन गर्ने, सीमासार तालतलैया, जैविक विविधता संरक्षण र भू-संरक्षण, वृक्षारोपणलगायत वनक्षेत्रको समग्र व्यवस्थापन तथा नेपाल वन सेवाको सञ्चालन गर्ने कार्यक्षेत्र रहेको यो मन्त्रालयमातहत ५ विभाग, राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष र मातहत कार्यालयहरु रहेका छन् । उपर्युक्त कार्य सम्पादन गर्न मन्त्रालय र मातहतको संगठन संरचनामा समयअनुकूल परिमार्जन गर्न निम्न पक्षमा सुधार हुनुपर्ने देखिएको छ ।
 - २.१ वनको अनुसन्धान र सर्वेक्षण गर्न वन अनुसन्धान तथा सर्वेक्षण विभाग गठन गरेको छ । यो विभागअर्न्तगत अन्य कार्यालयहरु स्थापना र सञ्चालन भएको छैन । मातहत कार्यालयहरु नभएको र विभागले मातहत

कार्यालयको संयोजनकारी भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने अवस्था नदेखिएकोले अनुसन्धान तथा सर्वेक्षणको कार्य मन्त्रालयमातहत नै एक महाशाखा मार्फत वा वन विभागबाट वा अन्य उपयुक्त माध्यमबाट गर्न गराउन सक्ने देखिएकोले पुन संरचना गर्न उपयुक्त देखिन्छ ।

२.२ वन तथा भू संरक्षण मन्त्रालय अर्न्तगत भू-तथा जलाधार संरक्षण विभाग गठन भई मातहत ५६ कार्यालय मार्फत भू-संरक्षणसम्बन्धी कार्य गरिआएको छ । नेपाल सरकार कार्य विभाजन नियमावली, २०६९ बमोजिम भू-संरक्षणसम्बन्धी नीति तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारी वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयकै रहेको छ । सिंचाई मन्त्रालयअर्न्तगत जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण विभाग र मातहत कार्यालयहरु स्थापना भई वाढी तथा नदी नियन्त्रणसम्बन्धी कार्य गर्दै आएको छ । दुई मन्त्रालय अर्न्तगत गठन भएका दुई विभाग र मातहत कार्यालयहरुको कार्य प्रकृति भू-संरक्षणसंग सम्बन्धित देखिन्छ । यस सम्बन्धमा अध्ययन गरी भू तथा जलाधार संरक्षण र वाढी तथा नदी नियन्त्रण समेतका भू-संरक्षण सम्बन्धी कार्यहरु एउटै मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रमा समावेश गरी एउटै विभाग र मातहत कार्यालयबाट सञ्चालन गर्दा दोहोरोपना नियन्त्रण हुने र भू-संरक्षण क्षेत्रमा लक्षित उद्देश्य हांसिल गर्नमा प्रभावकारी हुन सक्ने देखिन्छ । तसर्थ दुई मन्त्रालय मातहत रहेका विभाग र कार्यालयको एकीकरण गरी एउटै मन्त्रालय मातहत भू तथा जलाधार एवं नदी नियन्त्रणसम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्न मितव्ययिताका दृष्टिले र काममा दोहोरोपना हटाउने दृष्टिकोणबाट पनि उपयुक्त हुने देखिन्छ ।

३. **लेखापरीक्षण नगराएको** – वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय र मातहत सञ्चालन हुने बहुसरोकारवाला वन कार्यक्रमका लागि तीन मित्रराष्ट्रबाट रु.४ अर्ब ४५ करोड अनुदान सहायता सन् २०११/१२ देखि ४ वर्षसम्म प्राप्त हुने गरी २३ जनवरी २०१२ मा सम्झौता भएको छ । उक्त कार्यक्रम २३ जिल्लामा २०६९/७० देखि कार्यान्वयनमा लिएकोमा पूँजीगततर्फ रु.४० करोड विनियोजन भएको मध्ये रु.२२ करोड ४० लाख ८७ हजार खर्च भएको छ । सोमध्ये सोभै भुक्तानीतर्फ खर्च भएको रु.१५ करोड ७६ लाख ८० हजारको सेस्ता पेश गरी लेखापरीक्षण गराएको छैन । दातापक्षसंग भएको सम्झौताको दफा ११.१ मा लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकले गर्ने र लेखापरीक्षण प्रतिवेदनका आधारमा दाता पक्षबाट शोधभर्ना गरिने व्यवस्था भए पनि दाताबाट प्राप्त रकम सीधै आयोजना समन्वय इकाई, गैरसरकारी संस्था र क्षेत्रीय वन निर्देशनालय समेतमा उपलब्ध गराई खर्च गरेको छ ।

यसैगरी यो वर्ष वन अनुसन्धान तथा सर्वेक्षण आयोजना कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकारतर्फ रु.९२ लाख ३ हजार र एक मित्रराष्ट्रबाट अनुदान सहायता रु.१० करोड ८० लाख ४१ हजार बजेट व्यवस्था भएकोमा मित्रराष्ट्रबाट उपलब्ध भएको रु.१३ करोड ९ लाख ३५ हजारको सेस्ता पेश गरी लेखापरीक्षण गराएको छैन । नेपाल सरकार र मित्रराष्ट्रबीच सन् २००९ अप्रिल २३ मा भएको सम्झौताको दफा ९ मा महालेखापरीक्षकले आयोजनाको लेखापरीक्षण गर्ने प्रावधानअनुरूप सेस्ता पेश गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ ।

४. **राष्ट्रपति चुरे संरक्षण कार्यक्रम** – चुरे क्षेत्रको वन विनास र भूक्षय नियन्त्रण गरी जैविक विविधताको संरक्षण गर्ने उद्देश्यले २०६७/६८ देखि राष्ट्रपति चुरे संरक्षण कार्यक्रम सञ्चालन हुँदै आएको छ । यो वर्ष चालुतर्फ रु.१ करोड ३० लाख ११ हजार र पूँजीगततर्फ रु.१८ करोड ४० लाख ७७ हजार बिरुवा उत्पादन र वृक्षारोपणमा खर्च भएको छ । कार्यक्रम सञ्चालन भएका २६ जिल्लाको चुरेको वर्तमान स्थिति र संरक्षण कार्यक्रम सञ्चालन स्थितिको लेखापरीक्षण क्रममा अध्ययन मूल्याङ्कन गर्दा निम्नानुसार देखिएको छः

४.१ यो कार्यक्रम वन विभाग, मातहत जिल्ला वन कार्यालय, भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग, मातहत कार्यालयबाट खाली जग्गा, उकास जग्गामा नर्सरी स्थापना, बिरुवा उत्पादन र वृक्षारोपणसमेत गरेको पाइयो । एउटै जिल्लामा रहेका दुई विभागमातहत कार्यालयबाट एउटै प्रकृतिको काम गर्दा समन्वय हुन सकेको छैन । विगतमा वृक्षारोपण भएको क्षेत्रको संरक्षण, गोडमेल उचित रूपमा हुन नसकेको अवस्था देखिन्छ । विगतमा रोपेका बिरुवाको नियमित गोडमेल, बारवन्देज, चरिचरण नियन्त्रण र संरक्षण र सुरक्षा गर्न वार्षिक कार्यक्रमले समेटेको पाइएन । अतः चुरे क्षेत्रको खाली क्षेत्र र उकास क्षेत्रमा वृक्षारोपण गरी संरक्षण र सुरक्षा

समेत गरी रोपण गरेका बिरुवा निर्वाध रूपमा हुर्कन सक्ने गरी कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयनमा जोड दिनुपर्दछ ।

- ४.२ कार्यक्रम लागू भएका भापादेखि रौतहट जिल्लासम्मका लेखापरीक्षण क्रममा स्थलगत अवलोकन गर्दा चुरे क्षेत्रका सवै खोलानालाहरुमा ढुङ्गा, गिट्टी र बालुवा उत्खनन् गरेको पाइनुका साथै वन अतिक्रमण पनि भएको पाइयो । अतः चुरे क्षेत्रको संरक्षण गरी जैविक विविधताले सम्पन्न गराउन वन अतिक्रमण नियन्त्रण गर्नुपर्दछ । जैविक विविधता कायम गर्न उपयुक्त हुने प्रजातिका बिरुवा उत्पादन, रोपण र संरक्षण गर्नुपर्ने र चुरे क्षेत्रलाई ढुङ्गा, गिट्टी बालुवा र अन्य खनिज उत्खनन् गर्न नपाउने गरी उत्खनन् मुक्त क्षेत्र घोषणा गरी उत्खनन्मा पूर्ण रूपमा प्रतिबन्ध लगाई तदनुरूप कार्यान्वयन गर्न सकिनेमा मात्र चुरे क्षेत्र संरक्षण हुन सक्ने देखिएको छ । सालबसाली रूपमा खाली उकास जग्गामा वृक्षारोपण गरेका आधारमा मात्र चुरे संरक्षण हुन सक्ने सम्भावना नदेखिएकोले यसतर्फ योजनावद्ध एकीकृत प्रयास गरी चुरे संरक्षण कार्यलाई सफल गराउन उच्च प्राथमिकताका साथ कार्य गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

वन विभाग

५. **वन अतिक्रमण** – यो वर्षसम्म ६३ जिल्लाका ११४ गा.वि.स./ न.पा.को ७४० स्थानमा १ लाख २१ हजार २३४ घरधुरीले ९३ हजार २८३ हेक्टर वन अतिक्रमण गरी ३० हजार १९४ घर टहरा निर्माण तथा खेतिपाती गरेको विवरणबाट देखिन्छ । वन अतिक्रमणको बढ्दो स्थिति नियन्त्रण गर्न वन अतिक्रमण नियन्त्रण रणनीति, २०६८ तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको भए तापनि वनक्षेत्र अतिक्रमण हटाउने कार्यमा उल्लेख्य प्रगति भएको पाइएन । रणनीतिबमोजिम वन अतिक्रमण हटाउन २६ जिल्लामा जिल्ला वन अतिक्रमण नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन कार्यदल गठन भएको र अन्य जिल्लामा पनि गठन गर्ने प्रक्रियामा रहेको जनाइएको छ । वन अतिक्रमण नियन्त्रण गर्न २०६९।७० मा २०५.५ हेक्टर अतिक्रमण हटाउने लक्ष्य रहेकोमा ७८९.५ हेक्टर अतिक्रमण मुक्त गरेको पाइयो । यो वर्षमा अतिक्रमण मुक्त गरेको वनक्षेत्र वार्षिक लक्ष्यको तुलनामा शतप्रतिशतभन्दा बढी रहे तापनि कुल अतिक्रमित वनक्षेत्रको केवल ०.८४ प्रतिशतमात्र देखिन्छ । अतः अतिक्रमित वनक्षेत्र मुक्त गराई वन विकास र संरक्षण गर्न स्पष्ट कार्य योजना बनाई तदनुरूप वार्षिक लक्ष्य किटान गरी लक्षित अवधिभित्र पूर्ण रूपमा अतिक्रमण मुक्त हुने गरी कार्यान्वयनमा उतार्न जरुरी देखिन्छ ।

अतिक्रमण भएको वनक्षेत्रमध्ये कैलाली, कपिलवस्तु, रुपन्देही, उदयपुर, नवलपरासी, कञ्चनपुर, मकवानपुर, रौतहट, दाङ्ग, भापा, बाँके, इलाम, सनुसरी, चितवन, सिन्धुली र सिराहासमेत १६ जिल्लामा कुल अतिक्रमित वनको ८१ हजार ४१६ हेक्टर (८८ प्रतिशत) देखिएको छ । यी जिल्लामा अतिक्रमण हटाउन विशेष कार्यक्रम तर्जुमा गरी वन अतिक्रमण नियन्त्रण रणनीतिअनुरूप तत्काल कार्यान्वयनमा लैजान सकिनेमा अतिक्रमित जग्गामा वन विकास र विस्तार गर्न सकिने र थप अतिक्रमणसमेत नियन्त्रणमा आउने हुँदा यसलाई तत्कालै कार्यान्वयनमा उतार्न आवश्यक देखिन्छ ।

६. **वनक्षेत्र अन्य प्रयोजनमा** – मन्त्रपरिषद्को विभिन्न मितिको निर्णयअनुसार विभिन्न प्रयोजनका लागि १३ हजार ६६३ हेक्टर वनक्षेत्रको जग्गा अन्य प्रयोजनमा उपलब्ध गराएको पाइयो । जुन प्रयोजनका निमित्त उपलब्ध गराएको हो सोही प्रयोजनमा वनक्षेत्रको उपयोग भए नभएको अनुगमन गरी यकिन गर्नु आवश्यक छ । वनक्षेत्रहरुमा क्षति भएको १ बिरुवा बराबर २५ बिरुवाका दरले क्षतिपूर्ति स्वरूप प्राप्त जग्गामा वृक्षारोपणसमेत गर्नुपर्नेमा सो स्थिति देखिने अभिलेख राखेको पाइएन । वन विभागको नर्स अनुसार एक हेक्टरमा न्यूनतम १ हजार ६ सय बिरुवा वृक्षारोपण गर्न सकिनेमा कुल उपलब्ध गराएको १३ हजार ६६३ हेक्टरमा २ करोड १८ लाख ६० हजार ८ सय वृक्षारोपण गर्नुपर्दछ । वृक्षारोपण भई संरक्षित भएको यकिन गर्ने सक्ने आधार भएन । साथै व्यावसायिक प्रयोजनमा उपलब्ध गराएको जग्गाबाट प्राप्त हुनुपर्ने रोयल्टी यकिन गरी उठ्न बाँकी रकम अविलम्ब असुल गर्नुपर्दछ ।

७. सामुदायिक वन – गत वर्षसम्म १७ हजार ७३१ सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिलाई १६ लाख ५३ हजार हेक्टर वनक्षेत्र हस्तान्तरण भएकोमा २०६९।७० मा ५३१ वन उपभोक्ता समितिलाई ५० हजार २८६ हेक्टर वन हस्तान्तरण गरेको पाइयो । सामुदायिक वन विकास कार्यक्रम लागू भएका ७४ जिल्लामा १८ हजार २६२ सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिलाई १७ लाख ३ हजार २८६ हेक्टर वनक्षेत्र हस्तान्तरण भएको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्न छन्:-
- ७.१ सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिलाई हस्तान्तरण भएका सामुदायिक वनबाट २०६९।७० मा कार्ययोजना अनुसार स्वीकृत कटान परिमाण र वास्तविक कटान परिमाण, आन्तरिक खपत परिमाण, बिक्री परिमाण, बिक्री आय र मौज्जात परिमाण खुल्ने गरी काठ दाउराको केन्द्रीय अभिलेख राखेको पाइएन । अभिलेखको अभावमा हस्तान्तरित सामुदायिक वन स्वीकृत कार्य योजनाअनुसार परिचालित भएका लक्षित उपभोक्ताहरू सामुदायिक वन विकासको उद्देश्यअनुरूप लाभान्वित अवस्था र आय-व्ययको स्थिति सम्बन्धमा मूल्याङ्कन एवं परीक्षण गर्ने आधार भएन । अतः सामुदायिक वनको स्वीकृत कार्य योजनाअनुसार भए गरेका समग्र कारोबारको जिल्लागत विवरण प्राप्त गरी केन्द्रीय अभिलेख राखिनुपर्दछ ।
- ७.२ वन उपभोक्ता समितिलाई हस्तान्तरण गरेका वनको संरक्षण, विकास तथा वन सम्पदाको सङ्कलन, उपयोग, मौज्जात, बिक्री तथा प्राप्त गरेको आय तथा स्थानीय स्तरमा सिर्जना भएको रोजगारीका अवसरसमेतको मूल्याङ्कन गर्न नियमित रूपमा अनुगमन गर्नुपर्ने प्रावधान वन ऐन, २०४९ र नियमावली, २०५१ मा छ । उपभोक्ता समितिलाई हस्तान्तरण गरेको वन स्वीकृत कार्य योजना मुताविक सञ्चालन भएको नपाइएमा वा कार्ययोजनाबमोजिम कार्य सञ्चालन गर्न नसकेमा वा वातावरणमा प्रतिकूल असर पर्ने कार्य गरेको पाइएमा वन नियमावली, २०५१ को नियम ३७ बमोजिम कारबाही गरी वन फिर्तासमेत लिन सकिने व्यवस्था छ । तर हस्तान्तरित १८ हजार २६२ सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिहरूको अवस्थाको सम्बन्धमा अनुगमन गरी यथार्थ स्थिति देखिने गरी लगत तयार गरेको पाइएन । अनुगमनको अभावमा समुदायलाई वन हस्तान्तरण गरेको उद्देश्य हासिल सम्बन्धमा आश्वस्त हुन सक्ने अवस्था देखिएन । अतः हस्तान्तरित वनको नियमित अनुगमन गर्ने, प्रतिवेदन लिने तथा प्रतिवेदनअनुसार आवश्यक कारबाहीको व्यवस्था मिलाउनु आवश्यक देखिन्छ ।
- ७.३ वन ऐन, २०४९ को दफा ४४ मा उपभोक्ता समूहले आर्थिक वर्ष समाप्त भएको एक महिनाभित्र वित्तीय विवरण र वार्षिक प्रतिवेदन जिल्ला वन कार्यालयमा पेश गर्नुपर्ने र यसरी पेश भएको प्रतिवेदनको आधारमा कार्यालयले सम्बन्धित उपभोक्ता समूहलाई आवश्यक सुझाव दिन सक्ने व्यवस्था छ । यसैगरी वन नियमावली, २०५१ को नियम ३६(१) मा उपभोक्ता समितिको कोष सञ्चालनसम्बन्धी र नियम ३६(२) मा उपभोक्ता समितिको लेखापरीक्षण गराई लेखापरीक्षण प्रतिवेदन जिल्ला वन कार्यालयमा पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । नियम ३६(४) मा अधिकार प्राप्त अधिकारीले आम्दानी र खर्चको लेखा समय-समयमा जाँचबुझ गर्न सकिने प्रावधान छ । ऐन तथा नियमावलीको उपर्युक्त प्रावधानबमोजिम उपभोक्ता समितिको आय-व्ययको स्थिति र लेखापरीक्षण गराएको अभिलेख राखेको पाइएन । यसले गर्दा मुलुकभर हस्तान्तरण भएको १७ लाख ३ हजार २८६ हेक्टर वनको स्थितिको सम्बन्धमा मूल्याङ्कन गर्ने आधार भएन ।
- ७.४ वन ऐन, २०४९ को दफा ३० (क) मा सामुदायिक वनले आर्जन गरेको आयको २५ प्रतिशत रकम सामुदायिक वनको विकास र संरक्षणमा लगानी गर्नुपर्ने प्रावधान छ । वन उपभोक्ता समूहहरूले हस्तान्तरित वन स्वीकृत कार्ययोजना मुताविक सञ्चालन गरी वन संरक्षण र विकासमा प्राप्त आयको २५ प्रतिशत रकम लगानी गरे नगरेको सम्बन्धमा विश्वस्त हुन सक्ने आधार भएन । अतः प्राप्त आयको २५ प्रतिशत रकम वन संरक्षण र विकासमा परिचालन गराउन मन्त्रालय, वन विभाग र मातहत कार्यालयहरूलाई समेत क्रियाशील हुन आवश्यक देखिन्छ ।
८. काठ दाउराको स्थिति – काठ दाउराको स्थिति सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहायअनुसार छन्:
- ८.१ विभागबाट पेश भएको विवरण अनुसार मुलुकभर निम्नानुसार काठ तथा दाउरा मौज्जात रहेको छ । मौज्जात काठ दाउरा जिल्ला वन कार्यालय, टिम्बर कर्पोरेशन र वन पैदावार आपूर्ति समितिमा मौज्जात

रहेको उल्लेख छ । यो बाहेक समुदायमा हस्तान्तरित वनक्षेत्रबाट सङ्कलन भएको वन पैदावारको जिल्लागत तथा केन्द्रीय विवरण तयार गरेको पाइएन । पेश भएको विवरणमा पनि काठ दाउराको वर्गीकरणअनुसारको मौज्जात स्थिति खुलाएको छैन ।

गतवर्षको मौज्जात		यो वर्षको संकलन		जम्मा		बिक्री		बाँकी	
काठ (घनफिट)	दाउरा (चट्टा)	काठ	दाउरा	काठ	दाउरा	काठ	दाउरा	काठ	दाउरा
१७७६५२१. ७८	१६०५.४१	५९३४५७.७ ४	१३७५.७२	२३६९९७९. ५२	२९८१.१३	७८७०८८.६ ०	६४६.१९	१५८२८९०. ९२	२३४१.९ १

८.२ यो वर्ष ७ लाख ८७ हजार ८८.६० घनफिट काठ तथा ६४६.१९ चट्टा दाउरा बिक्री गरी रु.६१ करोड ५७ लाख ४ हजार राजस्व सङ्कलन भएको विवरण पेश भएको छ । काठ दाउरा सङ्कलन र बिक्री विवरणमा काठ दाउराको ग्रेड खुलाएको नपाइएकोले कुनकुन ग्रेडका काठ दाउरा बिक्रीबाट सो राजस्व सङ्कलन भएको हो स्पष्ट हुन सकेन । अतः मौज्जात काठ दाउरा चालु वर्ष सङ्कलित काठ दाउरा तथा बिक्री भएका काठ दाउरा र बाँकीको समेत ग्रेड खुलाई लगत व्यवस्थित गर्नुपर्दछ ।

८.३ यो वर्ष ५ लाख ९३ हजार ४५८ घनफिट काठ र दाउरा १ हजार ३७६ चट्टा उत्पादन भएको देखिन्छ । वार्षिक स्वीकृत वन कार्ययोजनाअनुसार मुलुकभर कुनकुन ग्रेडको कति काठ तथा दाउरा सङ्कलन गर्ने लक्ष्य र यथार्थमा सङ्कलन गरेको विवरण राखेको पाइएन । वनक्षेत्रबाट उत्पादन हुन सक्ने परिमाणमा काठ दाउरा उत्पादन, सङ्कलन हुन नसकेमा मूल्यवान वन पैदावार नोक्सानी हुन गई सरकारलाई प्राप्त हुने राजस्वमा समेत प्रतिकूल असर पर्न जाने देखिन्छ । वार्षिक कार्य योजनाअनुसार सङ्कलन, बिक्री गर्ने व्यवस्था हुनुपर्ने र कार्यालयहरूको स्वीकृत कार्ययोजनाको आधारमा विभागले केन्द्रीय अभिलेखसमेत राखी व्यवस्थित गर्नुपर्दछ ।

९. काठ दाउराको गुणस्तर – सङ्कलन गरी घाटगद्दी गरेका काठ दाउरा समयमै बिक्री बितरण नगरी लामो समयसम्म घाटगद्दीमा रहेको अवस्थामा त्यस्ता काठ दाउराको गुणस्तरमा ह्रास आई हैसियत बिग्रन जान्छ । वन पैदावार लिलाम बिक्री कार्यविधि निर्देशिका, २०६० मा उल्लिखित प्रावधानअनुसार समयमै लिलाम बिक्री गरिनुपर्नेमा हुन सकेको पाइएन । विभागबाट प्राप्त विवरणअनुसार गत वर्षको मौज्जात र यो वर्ष उत्पादन समेत काठ २३ लाख ६९ हजार ९७९ घनफिट तथा दाउरा २ हजार ९८१ चट्टा आम्दानी भएकोमा क्रमशः ७ लाख ८७ हजार घनफिट काठ र ६४६ चट्टा दाउरा बिक्री गरेको पाइयो । मौज्जात रहेको काठमध्ये ४८ हजार १५१ घनफिट र दाउरा १११ चट्टाको हैसियत बिग्रिएको पाइयो । उत्पादित काठ तथा दाउराको हैसियत बिग्रिन नदिन सुरक्षित रूपमा राखिनुपर्ने र हैसियत खराब नहुँदै प्रचलित ऐन नियम र निर्देशिकाको प्रक्रिया पूरा गरी लिलाम बिक्री गरी काठ दाउराको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

१०. पक्राउ वन सम्पदा र सवारीसाधन – प्रचलित वन ऐन र अन्य कानून तथा नेपाल पक्ष भएको अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि (साईटिस) ले प्रतिबन्ध लगाएको रक्तचन्दनको अवैध कारोबार गर्ने समूहबाट विभिन्न मितिमा बरामद भएका रक्तचन्दन भएको कन्टेनर ३, रक्तचन्दन भएको ट्रक २ तथा रिक्तो ट्रक २, निलो ल्पेट भएको गाडी १ तथा रातो ल्पेट भएको गाडी २ समेत वन विभागको जिन्सीमा आम्दानी समेत नजनाई वन विभाग परिसर भित्र अव्यस्थित रूपमा रहेको पाइयो । बरामद भएका सवारीसाधन र परिमाण नखुलेको रक्तचन्दनको सुरक्षार्थ सुरक्षाकर्मीसमेत नियमित रूपमा परिचालन भएको अवस्था देखियो । प्रचलित कानूनविपरीत वन पैदावारको अवैध कारोबार गर्नेबाट बरामद भएका सवारीसाधन तथा पक्राउ परेको रक्तचन्दनका सम्बन्धमा समयमै कानूनी कारवाही टुङ्गो लगाई सवारीसाधन लिलाम गर्ने र रक्त चन्दनको हकमा प्रचलित नेपाल कानून तथा साईटिस सन्धिको प्रावधानबमोजिम व्यवस्थापन गरी समयमै टुङ्गो लगाउनुपर्नेमा सो हुन सकेको पाइएन ।

११. काठ दाउराको मौज्जात र राजस्व लगत - जिल्ला वन कार्यालयहरूले आफ्नो क्षेत्रबाट वार्षिक रूपमा सङ्कलन गरेको काठ दाउरा तथा गत विगत वर्षबाट जिम्मेवारी सरी आएको काठ दाउरा र अन्य वन सम्पदाको वन नियमावली, २०५१ को अनुसूची २ मा वर्गीकरणसमेत गरी लगत राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । चालु वर्षमा बिक्री बितरण भएको परिमाण, जिम्मेवारी सरेको परिमाण र वर्गीकरण अनुसारको मूल्य उल्लेख गरी राजस्वको

आर्थिक विवरणमा लगत कायम गर्नुपर्नेमा केही कार्यालयहरूले मौज्जात काठ दाउरा तथा अन्य वन सम्पदाको मूल्य उल्लेख गरी लगतनै कायम नगरेको, केही कार्यालयले काठ दाउरा तथा अन्य वन सम्पदाको मौज्जातको तुलनामा घटी लगत कायम गरेको र केही कार्यालयमा राजस्व लगतको तुलनामा काठ तथा दाउराको मौज्जात कमी देखिएको छ। यस सम्बन्धमा देखिएका केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:

- ११.१ जिल्ला वन कार्यालय बाँके अन्तर्गत जिल्ला वन कार्यालय, टिम्बर कर्पोरेशन र जिल्ला वन पैदावार आपूर्ति समितितर्फ मौज्जात रहेको काठ ११ हजार ४४३ घनफिट र दाउरा २४ चट्टामध्ये काठको रु ८०० प्रति घनफिट र दाउराको रु.८ हजार प्रतिचट्टाका दरले हुने रु.९३ लाख ५० हजार राजस्व लगत हुने देखिन्छ। तर पेश भएको राजस्वको आर्थिक विवरणमा काठ दाउराको मौज्जातबापत रु.४ करोड ५१ लाख ५० हजार राजस्व लगत कायम गरेको छ। काठ दाउरा मौज्जातबापतको राजस्व लगत र मौज्जात काठ दाउराको तुलना गर्दा रु.३ करोड ५८ लाख १ हजार मूल्य बराबरको ४४ हजार ७५१ घनफिट काठ मौज्जातमा कमी देखिन आउँछ। वास्तविक काठ तथा दाउराको मौज्जात यकिन गरी मूल्यवान वन सम्पदाको संरक्षण र सदुपयोग गरी राजस्व लोप हुन नदिन तत्काल छानबिन गर्नुपर्ने देखिन्छ।
- ११.२ जिल्ला वन कार्यालय, भापामा २०६९।७० को अन्तमा साल काठ ४५ हजार ७४३ घनफिट, अन्य काठ ११ हजार २८३ घनफिट, खयर ३२ घनफिट र दाउरा ६० चट्टा मौज्जात देखिन्छ। उक्त विवरणअनुसार राजस्वको आर्थिक विवरणमा रु.३ करोड ७६ लाख ७९ हजार काठ दाउरा मौज्जातबापतको लगती राजस्व कायम गरी देखाउनुपर्नेमा रु.३७ लाख ६८ हजारमात्र कायम गरी रु.३ करोड १९ लाख ११ हजार राजस्व लगत कम देखाएको पाइयो। मौज्जात देखाएको काठ दाउरामध्ये साल काठ ४१ हजार ७६५ घनफिट तथा अन्य काठ ९ हजार ५६२ घनफिटसमेत ५१ हजार ३२६ घनफिट काठ र ५८ चट्टा दाउरा भौतिक रूपमा नभएको पाइयो। भौतिक रूपमा नभएको सम्बन्धमा छानबिन गर्न राज्यमन्त्रीस्तरीयको २०६८।८।११ को निर्णयले छानबिन समिति गठन भए तापनि छानबिन गरी कारवाही गरेको छैन। नेपाल सरकारलाई राजस्वको रूपमा प्राप्त हुने न्यूनतम राजस्व रु.३ करोड ४१ लाख २९ हजार नोक्सानी हुन गएको छ। यथाशीघ्र छानबिन गरी सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार तुल्याई राजस्व लोप हुन नदिने व्यवस्था हुनुपर्दछ।
- ११.३ जिल्ला वन कार्यालय सिरहाले राजस्वको लगत महलमा असुल हुन बाँकी राजस्व लगत देखाएको छैन। लेखापरीक्षणको क्रममा जिल्लामा काठ तथा दाउरा मौज्जात देखिएको तर मौज्जात नदेखाएको अवस्था छ। साथै जिल्ला वन अधिकृतको निर्णय अनुसार असुल हुन बाँकी न्यायिक दण्ड, विगो तथा जरिवानासमेत असुल हुन बाँकी रहन सक्ने अवस्थामा राजस्वको लगत नै नदेखाइनाले जिल्लामा मौज्जात रहेको काठ, दाउरा तथा अन्य वन सम्पदाको विक्रीबाट प्राप्त हुन सक्ने राजस्व तथा न्यायिक दण्ड, जरिवाना, जफतलगायत असुल हुनुपर्ने विगोसमेत लोप हुन सक्ने देखिएको छ। यस सम्बन्धमा छानबिन गरी काठ, दाउरालगायत अन्य वन सम्पदाको लगत तयार गरी सोको मूल्य बराबरको रकम तथा दण्ड, जरिवानासमेत लगत कसी व्यवस्थित गरिनुपर्दछ।
- ११.४ जिल्ला वन कार्यालय, रुपन्देहीमा २०६९।७० को अन्तमा ६ हजार १०८ घनफिट काठ तथा २ चट्टा दाउरा मौज्जात रहेकोमा सो को मूल्य उल्लेख गरी राजस्वको आर्थिक विवरणमा लगत कायम गरेको छैन। जिल्ला वन कार्यालय सुर्खेतमा २०६९।७० को अन्तमा ९ हजार ९२८ घनफिट काठ मौज्जात रहेकोमा मूल्य उल्लेख गरी राजस्वको आर्थिक विवरणमा लगत कायम गरेको छैन। जिल्ला वन कार्यालय, कैलालीमा २०६९।७० को अन्तमा सालकाठ २४ हजार ४९३ घनफिट, ग्रेड नखुलाएको काठ १ लाख ३ हजार घनफिट, अन्य काठ ८५ हजार घनफिट, खयर ३५ हजार घनफिट तथा दाउरा २४३ चट्टा मौज्जात रहेकोमा काठ तथा दाउराको वन नियमावली २०५१ अनुसार हुने न्यूनतम मूल्य रु.५ करोड ४९ लाख २९ हजार राजस्वको आर्थिक विवरणमा काठ दाउरा मौज्जात बापतको राजस्व लगत कायम गर्नुपर्नेमा लगत राखेको पाइएन।
- ११.५ जिल्ला वन कार्यालय, चितवनमा २०६९।७० को अन्तमा २२ हजार १२४ घनफिट काठ तथा ६५ चट्टा दाउरा मौज्जात रहेकोमा सोको वर्गीकरणअनुसारको मूल्य उल्लेख गरी राजस्वको आर्थिक विवरणमा लगत कायम गरेको छैन। जिल्ला वन कार्यालय, कञ्चनपुरमा २०६९।७० को अन्तमा सालकाठ ४४ हजार ५६५ घनफिट, खयर १८ हजार ९०८ घनफिट, सिसौ ७ हजार ५११ घनफिट, असना २ हजार ८९७ घनफिट, कर्मा १९० घनफिट, जामुन ४७ घनफिट, विजयसाल ३४८ घनफिट, सदन काठ ८२ घनफिट, अन्य काठ ११६ घनफिट तथा दाउरा ८५ चट्टा मौज्जात रहेकोमा मौज्जात काठ दाउराको वन नियमावलीले तोकेको न्यूनतम मूल्य

- रु.५ करोड १४ लाख १८ हजार उल्लेख गरी मूल्य र परिमाण उल्लेख गरी लगत कायम नगरिनाले आर्थिक विवरणले राजस्व लगतको यथार्थ स्थिति चित्रण नगर्नुका साथै वन सम्पदा तथा राजस्वसमेत लोप हुन सक्ने देखिएकोले मूल्य उल्लेख गरी राजस्व लगत कायम गर्नुपर्दछ ।
- ११.६ जिल्ला वन कार्यालय, बर्दियामा मौज्जात रहेको २९ हजार ४२ घनफिट काठको मूल्य उल्लेख गरी राजस्वको आर्थिक विवरणमा लगत कायम गरेको पाइएन । काठको मौज्जात विवरणमा २९ हजार ४२ घनफिट देखिए तापनि काठको ग्रेड खुलाएको छैन । उक्त काठ चोरी तथा आगलागी भई भौतिक रूपमा मौज्जात नरहेको व्यहोरा व्यवस्थापनसंग भएको छलफलको क्रममा जानकारी दिइयो । जिल्ला वन कार्यालयको नियन्त्रणमा रहेको यति ठूलो परिमाणमा काठ हानिनोक्सानी भएको अवस्थामा समयमै कारवाही गरी संरक्षण गर्नुपर्नेमा संरक्षण हुन नसकी नेपाल सरकारलाई ठूलो रकम राजस्व नोक्सानी भएको छ । यस सम्बन्धमा छानबिन गर्नुपर्दछ ।
- ११.७ जिल्ला वन कार्यालय, बाराले २०६९।७० को अन्तमा १ लाख ११ हजार ४५ घनफिट काठ र ९१ चट्टा दाउरा मौज्जात देखाएको छ । काठ दाउराको मौज्जातबापत राजस्वको आर्थिक विवरणमा रु.१३ करोड ५२ लाख ४४ हजार लगत देखाएको छ । मौज्जात काठ तथा दाउराको वर्गीकरण गरेको छैन । मौज्जात देखाएको सम्पूर्ण काठ तथा दाउरालाई सालको काठ तथा दाउराको आधारमा मूल्याङ्कन गर्दा वन नियमावलीले तोकेको दरअनुसार रु.८ करोड ९५ लाख ६६ हजार राजस्व लगत कायम हुने देखिन्छ । आर्थिक विवरणमा काठ दाउरा मौज्जातबापत देखाएको राजस्व लगतको तुलनामा रु.४ करोड ५६ लाख ७८ हजार बराबरको काठ तथा दाउराको मौज्जात कमी देखिन आउँछ । अतः यस सम्बन्धमा छानबिन गरी नपुग काठ तथा दाउरा यकिन गरी वन सम्पदाको संरक्षण र राजस्व लगत व्यवस्थित गर्न आवश्यक देखिन्छ ।
- ११.८ जिल्ला वन कार्यालय, डडेलधुराअन्तर्गत १४ हजार ७६७ घनफिट काठ मौज्जात रहेको उल्लेख गरेकोमा जात र ग्रेड खुलाई विवरण तयार गरेको छैन । राजस्वको आर्थिक विवरणमा असुल हुन बाँकी राजस्वतर्फ रु.३६ लाख १३ हजार देखाएको छ । उक्त रकममा काठको मौज्जात र न्यायिक दण्ड तथा जरिवानाबापत असुल हुन बाँकी नखुलाएकोले मौज्जात काठको अवस्था यकिन गर्न सकिने अवस्था छैन । यस सम्बन्धमा छानबिन गरी काठको मौज्जात र राजस्व लगत यकिन गर्नुपर्दछ ।
- ११.९ जिल्ला वन कार्यालय, रौतहटले २०६९।७० को अन्तमा ५१ हजार १२८ घनफिट काठ र ४३ चट्टा दाउरा मौज्जात देखाएको छ । काठ दाउराको मौज्जात बापत राजस्वको आर्थिक विवरणमा लगत कायम गरेको छैन । प्राप्त विवरणमा काठ तथा दाउराको ग्रेडसमेत नखुलाएकोले काठ तथा दाउराको ग्रेडसमेत यकिन गरी ग्रेडअनुसारको मूल्य राजस्व लगतको रूपमा कायम गर्नुपर्दछ । साथै २०६९।७० को राजस्वको आर्थिक विवरणमा न्यायिक दण्ड, जरिवाना तथा विगोबापतको लगतसमेत नदेखिएकोले सोसमेत यकिन गरी लगत कायम गरी काठ दाउरा र दण्ड, जरिवानासमेतबाट प्राप्त हुनुपर्ने राजस्व लगत व्यवस्थित गर्नुपर्दछ । अतः काठको लगत र असुल हुनुपर्ने राजस्व सम्बन्धमा उक्त जिल्लाहरूको अवस्था हेर्दा ठूलो मात्रामा राजस्व हिनामिना हुन सक्ने अवस्था देखिएकोले यस सम्बन्धमा मन्त्रालयले छानबिन गरी सम्बन्धित पदाधिकारी उपर आवश्यक कारवाही गरी सरकारी रकमको लगत सुरक्षित गरिनु पर्दछ ।
१२. **रोयल्टी** - जिल्ला वन कार्यालय ललितपुरअन्तर्गत एक सिमेन्ट एण्ड स्टोन इण्डष्ट्रिजलाई भारदेउ गाउँ विकास समिति वडा नम्बर ४ स्थित वनक्षेत्रको ४ हेक्टर जमिन चून हुङ्गा उत्खनन् गर्न मन्त्रिपरिषद्को २०६४।२।९ को निर्णयानुसार ४० वर्षका लागि अनुमति दिएको पाइयो । सम्भौताको दफा ६ अनुसार खानीबाट उत्खनन् भएको चूनहुङ्गाको वन ऐन तथा नियमावलीअनुसार राजस्व लिने उल्लेख छ । उद्योगले २०६९।७० मा ५ लाख २५ हजार १४६ घनफिट चूनहुङ्गा उत्खनन् गरेकोमा वन नियमावली अनुसार प्रति घनफिट रु.३ का दरले हुने रु १५ लाख ७५ हजार रोयल्टी असुल गर्नुपर्नेमा उद्योगले राखेको रु.४ लाख धरौटी सदरस्थाहा गरी राजस्व दाखिला गरेको पाइयो । वार्षिक रूपमा हुने उत्खनन् परिमाणको नियमित अनुगमन गरी सो आधारमा हुने राजस्व असुल हुनुपर्दछ । उद्योगले उत्खनन् देखाएको परिमाणका आधारमा पनि असुल हुनुपर्ने राजस्व रु.११ लाख ७५ हजार असुल भएको छैन । उद्योगसँग भएको सम्भौताको दफा ७ अनुसार शतप्रतिशत जरिवानासमेत रु.२३ लाख ५१ हजार असुल हुनुपर्दछ ।

१३. **घटी रोयल्टी** - दाङ जिल्लाको काभ्रे गाउँ विकास समिति वडा नं ५ र ६ स्थित मूलतापा डाँडामा चूनदुङ्गा उत्खनन् गर्न मन्त्रिपरिषद्को २०६९।२।३२ को निर्णयअनुसार ३० वर्षका लागि ३२ हेक्टरमा चूनदुङ्गा उत्खनन् अनुमति दिएअनुसार वन विभाग र एक कम्पनीबीच सम्झौता भएको छ । सम्झौतामा उक्त जग्गा प्रयोग गर्न दिएबापत रोयल्टी स्वरुप प्रति हेक्टर रु.६ हजार वार्षिक (वार्षिक १० प्रतिशत वृद्धि हुँदै जाने) रुपमा वन कार्यालयलाई बुझाउने र खानी रोयल्टीबापत खानी तथा भूगर्भ विभागलाई प्रतिमेट्रिकटन रु.१२ का दरले बुझाउने गरी सम्झौता भएको पाइयो । वन नियमावली, २०५१ को अनुसूची ६ बमोजिम चूनदुङ्गाको राजस्व प्रति घनफिट रु.३ लाग्ने व्यवस्था छ । जसअनुसार प्रति मेट्रिकटनको रु.६८।१८ पर्ने जाने देखिन्छ ।

यो वर्ष उक्त कम्पनीले ४ लाख ३८ हजार ६ सय मेट्रिकटन चूनदुङ्गा उत्खनन् गरी प्रतिमेट्रिकटन रु.१२ का दरले खानी तथा भूगर्भ विभागलाई रु.५२ लाख ६३ हजार २ सय र जिल्ला वन कार्यालयलाई रु.१ लाख ९३ हजार २ सय बुझाएको छ । वन नियमावली, २०५१ को अनुसूची ६ बमोजिम चूनदुङ्गाको राजस्व प्रतिमेट्रिकटन रु.६८।१८ लिनुपर्ने देखिन्छ । वनक्षेत्रको जग्गा प्रयोग गरी उत्खनन् गर्दा वन नियमावलीअनुसार नै राजस्व नलिँदा सो वर्षमा उक्त प्रा.लि.ले उत्खनन् गरेको चूनदुङ्गाको परिमाणको आधारमा रु.२ करोड ९९ लाख ४ हजार रोयल्टी असुल हुनेमा वन नियमावलीविपरीत सम्झौता गर्नाले नेपाल सरकारलाई २०६९।७० मा रु.२ करोड ४४ लाख ४८ हजार राजस्व नोक्सानी परेकोले यसरी राजस्व नोक्सान पार्ने जिम्मेवार पदाधिकारीउपर आवश्यक कारवाही गरी वन नियमावलीअनुरूप तोकेको दरमा रोयल्टी प्राप्त गर्नुपर्दछ ।

यस्तै चूनदुङ्गा उत्खनन् गर्न दिएबापत ललितपुरअन्तर्गतको एक कम्पनीसँग वन नियमावलीअनुसार नै रोयल्टी लिने गरी सम्झौता भएको छ । वनक्षेत्रको जग्गाबाट उत्खनन् गर्दा वन नियमावली नै आकर्षित हुनेमा सोअनुसार सम्झौता नगरी नेपाल सरकारलाई दीर्घकालसम्म असर पर्ने गरी सम्झौता गरेको पाइएकोले यस सम्बन्धमा छानबिन गरी कारवाही गर्नुपर्दछ ।

१४. **बिरुवा उत्पादन** - राष्ट्रिय वन विकास कार्यक्रम, राष्ट्रपति चुरे संरक्षण कार्यक्रम र बहुसरोकारवाला वन कार्यक्रम तथा भू-संरक्षण कार्यक्रमअन्तर्गत विभिन्न प्रजातिका बिरुवा उत्पादन गर्न छुट्टाछुट्टै नर्स स्वीकृत गरी प्रचलनमा ल्याएको छ । यस सम्बन्धमा विगत प्रतिवेदनमा औल्याइएको भए तापनि सुधार भएको पाइएन । नर्सअनुसार राष्ट्रिय वन विकास कार्यक्रममा रु.७- , राष्ट्रपति चुरे संरक्षण कार्यक्रम र बहुसरोकारवाला वन कार्यक्रममा प्रतिबिरुवा रु.८- तथा भू-संरक्षण कार्यक्रममा प्रतिबिरुवा रु.५- लाग्ने नर्स रहेकोमा सोहीअनुसार उत्पादनमा खर्च गरेको छ । यो वर्ष बहुसरोकारवाला वन कार्यक्रम लागू भएका २३ जिल्ला र राष्ट्रपति चुरे संरक्षण कार्यक्रम लागू भएको २६ जिल्लामा प्रति बिरुवा रु.८- को लागतमा ५९ लाख ३८ हजार बिरुवा उत्पादन गरेको छ । सामुदायिक वन विकास कार्यक्रम लागू भएका ७४ जिल्लामा राष्ट्रिय वन विकास कार्यक्रमअन्तर्गत २१ लाख १४ हजार बिरुवा रु.७- को लागतमा उत्पादन भएको छ । यसैगरी भू-संरक्षण कार्यक्रमअन्तर्गत प्रतिबिरुवा रु.५- को लागतमा यो वर्ष २२ लाख २८ हजार बिरुवा उत्पादन भएको छ । कार्यक्रम लागू भएका एउटै जिल्लामा पनि कार्यक्रमपिच्छे, उत्पादन लागत फरक स्वीकृत गरेको र सोहीअनुसार खर्च गरेको कारण राष्ट्रिय वन विकास कार्यक्रमको तुलनामा राष्ट्रपति चुरे संरक्षण कार्यक्रम र बहुसरोकारवाला वन कार्यक्रममा रु.५९ लाख ३८ हजार बढी खर्च भएको देखिन्छ । यसै गरी भू-संरक्षण कार्यक्रमको तुलनामा रु.२ करोड २० लाख ३२ हजार बढी लागत पर्ने गएको देखिन्छ । एउटै कार्यालयबाट उत्पादन हुने बिरुवाको लागतमा फरक फरक नर्स र लागत अनुमान स्वीकृत गरी प्राविधिक पुष्ट्याईबेगर खर्च गर्नु उपयुक्त देखिएन ।

१५. **निर्देशिका तथा नर्स** - नेपाल सरकार र तीन मित्रराष्ट्रहरुबीच ३२ जनवरी २०१२ मा भएको अनुदान सम्झौताअनुरूप बहुसरोकारवाला वन कार्यक्रम २०६९।७० देखि कार्यान्वयनमा छ । यो कार्यक्रममा मित्रराष्ट्रबाट प्राप्त हुने अनुदान सहायता रु.४ अर्ब ४५ करोडमध्ये यो वर्ष पूँजीगततर्फ रु.४० करोड विनियोजन भएकोमा रु.२२ करोड ४० लाख ८७ हजार (सोभै भुक्तानीसमेत) र चालुतर्फ रु.१ करोड ५० लाख बजेट विनियोजन भएकोमा रु.१ करोड ३६ लाख ६३ हजारसमेत रु.२३ करोड ७७ लाख ५० हजार खर्च गरेको छ । पूँजीगततर्फबाट कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका तथा स्वीकृत नर्स अनुसार कार्यान्वयन गर्नुपर्नेमा निर्देशिका तथा नर्स स्वीकृतिबेगर कार्यक्रम सञ्चालन गरेको पाइयो ।

१६. उपकरणको सदुपयोग - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४५(ठ)मा उपलब्ध स्रोतसाधन तथा सम्पत्तिको समुचित उपयोग गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। वनस्पति विभागले २०६७ देखि २०७० सम्म रु.१ करोड ९५ लाख ५८ हजारमा खरिद गरेका १० सेट वैज्ञानिक उपकरणहरू र मूल्य नखुलेको ब्वाइलर प्लान्टसमेत प्रयोगमा आएको पाइएन। यसरी खरिद भएका उपकरणहरू प्रयोग नहुनाले जुन उद्देश्यका लागि खरिद वा प्राप्त गरिएको थियो सो उद्देश्य पूरा हुन सकेको पाइएन भने सरकारी वित्तीय स्रोतको उपयोगितासमेत हुन नसकी अपव्यय भएको स्थिति देखिएकोले यस्ता उपकरणहरू उद्देश्यअनुरूप सञ्चालन गर्नेतर्फ ध्यानाकर्षण हुनुपर्ने देखिएको छ।

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग

१७. होटल सञ्चालन - सगरमाथा राष्ट्रिय निकुञ्ज क्षेत्रअन्तर्गत दुई होटलका सञ्चालकले होटलमा आवत-जावत गर्नको लागि निकुञ्जको प्रवेशद्वारदेखि करिब १० किलोमिटर राष्ट्रिय निकुञ्ज क्षेत्रको जमिन तथा जङ्गल प्रयोग गरी अवैध बाटो खोलेको सम्बन्धमा होटल सञ्चालकलाई कारबाही गरेको भनिए तापनि उक्त बाटो हालसम्म पनि अनधिकृत रूपमा प्रयोग गरेको विभागीय प्रमुखसँगको छलफलमा जानकारी हुन आएको छ। नेपाल सरकार तथा सम्बन्धित विभागको निर्णय एवं पूर्वस्वीकृतिबेगर नेपाल सरकारको स्वामित्वमा रहेको राष्ट्रिय निकुञ्ज क्षेत्रभित्रको संरक्षित क्षेत्रबाट अवैध रूपमा बाटो खोली व्यावसायिक प्रयोग गरी रहेकोमा विभाग एवं मन्त्रालयबाट कुनै कारबाही गरेको नपाइएकोले यस सम्बन्धमा छानबिन गरी कारबाही हुनुपर्ने देखिन्छ।

१८. बन्द होटल रिसोर्ट - चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जभित्रको जग्गामा होटल, लज तथा रिसोर्टहरू सञ्चालन गर्न २०५०।०८।२२ देखि २०६९ असार मसान्तसम्मको लागि सञ्चालन सम्झौता गरी अनुमति प्राप्त गरेका ७ होटल लज, जङ्गल सफारी र रिसोर्टहरूको सम्झौताको म्याद २०६९ असार मसान्तमा समाप्त भएकोमा म्याद थप नभएको कारण सञ्चालनमा नरहेका होटल, लज तथा रिसोर्टहरू निकुञ्जभित्र निर्माण भएका सम्पत्तिको उपयोग र संरक्षणको लागि आवश्यक व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।

१९. रोयल्टी असुल - चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जको क्षेत्रभित्र सञ्चालित एक होटलबाट सालवसाली रूपमा असुल गर्नुपर्ने भाडा र जरिवानासमेत रु.६४ लाख ९४ हजार तथा सौराहाबाट ढुङ्गा सङ्कलन गर्न दिएको ठेक्काबापत असुल हुनुपर्ने ठेक रकम र जरिवानासमेत रु.१९ लाख ५८ हजारसमेत रु.८४ लाख ५२ हजार असुल भएको छैन। यस सम्बन्धमा वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयलाई २०७०।०८।२४ मा ध्यानाकर्षण गराइएकोमा असुल भएको नपाइएकोले यथाशीघ्र असुल गर्नुपर्दछ।

२०. भाडा - लाङ्गटाङ्ग राष्ट्रिय निकुञ्ज क्षेत्रभित्र सञ्चालित ५३ होटल, लज, रिसोर्ट तथा पसलहरूबाट २०६९।७० सम्मको रोयल्टीबापत रु.१७ लाख ७० हजार असुल गर्न बाँकी देखिएको छ। सालवसाली रूपमा असुल गर्नुपर्ने भाडाबापतको रोयल्टी प्रत्येक वर्ष असुल नगरी बाँकी नै रहेको छ। निकुञ्ज क्षेत्रभित्र सञ्चालित यस्ता होटल लजहरूसँग निकुञ्ज प्रशासनले सम्झौतासमेत नगरेको र कति वर्षसम्म यस्ता होटल लजहरू सञ्चालन गर्न पाइने हो सोसमेत उल्लेख गरेको पाइदैन। निकुञ्जको संरक्षित क्षेत्रभित्र सञ्चालित यस्ता होटलहरूको नियमन गरी तोकिएको रोयल्टी समयमै असुल गर्न तथा प्रतिस्पर्धा गराई होटल तथा लजहरू सञ्चालन गर्न दिने सम्बन्धमा आवश्यक व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।

राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष

२१. सञ्चित कोष दाखिला - नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ९० मा नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुने जुनसुकै रकम सरकारी कोषमा आम्दानी बाँड्नुपर्ने व्यवस्था छ। राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष ऐन, २०३९ को दफा १२ मा कोषमा नेपाल सरकारले प्रदान गरेको रकम, राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाबाट प्राप्त रकम र अन्य स्रोतबाट प्राप्त रकम रहने उल्लेख भएकोले ऐनको उक्त व्यवस्था संविधानअनुरूप देखिएन।

त्यसै गरी कोषको ऐनमा कोषले आन्तरिक आम्दानी उठाई सोभै खर्च गर्ने व्यवस्था गरेको छैन । राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोषले आफू र मातहत निकायबाट यो वर्ष पर्यटकबाट उठाएको प्रवेश-शुल्क, चिडियाखाना प्रवेश शुल्क, गोही प्रजनन् केन्द्र प्रवेश-शुल्क, हात्ती प्रजनन् केन्द्र प्रवेश-शुल्क, संग्रहालय प्रवेश-शुल्क, राष्ट्रिय निकुञ्ज क्षेत्रमा खडखडाईबापत लिने शुल्क, काठ लिलामीलगायतका विभिन्न प्रकारका शुल्कबाट रु.३२ करोड ५३ लाख २३ हजार आम्दानी गरी खर्चसमेत गरेको देखियो । अतः आवधिक योजनाले परिलक्षित गरेका नीति र कार्यक्रमअन्तर्गत रही वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम स्वीकृत गराई बजेट निकासालिई कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

२२. **संरक्षण शुल्क** – नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ९० मा गुठी रकमबाहेक नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुने जुनसुकै प्रकारको रकम सञ्चित कोषमा आम्दानी बाँधिने र धारा ९३(१) (ग) मा विनियोजन ऐनद्वारा स्वीकृत बजेट तथा स्वीकृत कार्यक्रम अनुसार निकासालिई खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । राष्ट्रिय निकुञ्ज क्षेत्रमा रहेका होटल एवं रिसोर्टबाट प्राप्त संरक्षण शुल्क सञ्चित कोषमा दाखिला गरी स्वीकृत बजेट तथा कार्यक्रमको अधिनमा रही खर्च गर्नुपर्ने व्यहोरा गतवर्षको प्रतिवेदनमा समेत औल्याएकोमा मौज्जात रहेको रु.४ करोड ३० लाख २८ हजार र यो वर्ष प्राप्त रु.५ लाख ३२ हजारसमेत जम्मा रु.४ करोड ३५ लाख ६० हजार रहेको छ । उक्त रकम सञ्चित कोष दाखिल गर्नुपर्दछ ।
- **बेरूजु स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजुको स्थिति देहायअनुसार छः
 - सरकारी कार्यालयतर्फ १६३ निकायमा रु.४७ करोड ४६ लाख ३१ हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१ करोड ३ लाख ६५ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.४६ करोड ४२ लाख ६६ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१ करोड ४ लाख ५५ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
 - संगठित सस्था, अन्य सस्था समितितर्फ रु.४ करोड ३२ लाख २१ हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.४ लाख ६६ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.४ करोड २७ लाख ५५ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.३ लाख ६० हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत ७ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.८२ करोड १९ लाख ८० हजार, राजस्वतर्फ रु.१२ करोड २५ लाख ३ हजार, धरौटीतर्फ रु.१ करोड २५ लाख ३१ हजारसमेत रु.९५ करोड ७० लाख १४ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

मन्त्रालय मातहतका संगठित संस्था १, समिति २ समेतको रु.१ अर्ब १६ करोड ११ लाख १ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
 - १.१ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४१ (३) मा विशेष प्रकारका पटके कार्यक्रममा निकासी दिएको अनुदानबाट भएका कार्यको प्रगति विवरण लिई अध्ययन अनुगमन गरी वार्षिक विवरण तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयले यो वर्ष नेपाल खाद्य संस्थानलाई ३० दुर्गम जिल्लामा १५ हजार मेट्रिकटन खाद्यान्न हुवानी गर्न रु.४२ करोड ३४ लाख ४ हजार, सार्क खाद्य सुरक्षा बैङ्कमा खाद्यान्न थप मौज्जातको लागि रु.५ करोड ३८ लाख ८३ हजार, राष्ट्रिय खाद्य सुरक्षातर्फको लागि रु.६ करोड १७ लाख ६८ हजार, र कण्ठरोग नियन्त्रण कार्यक्रमकोलागि साल्ट ट्रेडिङ कर्पोरेशन लिमिटेडलाई रु.१० करोड २५ लाख ६० हजार अनुदान दिएकोमा अनुगमन नगरी वार्षिक विवरण तयार गरेको पाइएन ।
 - १.२ सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९९ मा गैरसरकारी संस्थाबाट कार्य गराउन वा सेवा प्राप्त गर्न कार्य सञ्चालन विधिसहितको कार्यक्षेत्रगत शर्त, लाग्ने रकमको अनुमान तयार गरी गैरसरकारी संस्थाबाट प्रस्ताव माग गरी न्यूनतम रकम प्रस्ताव गर्ने प्रस्तावदातासँग सम्झौता गरी काम गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष मन्त्रालयले प्रतिस्पर्धाबिगर नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघलाई रु.१ करोड २६ लाख र नेपाल हस्तकला महासंघलाई रु.२० लाख सशर्त अनुदान उपलब्ध गराएकोमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरेको पाइएन ।
२. **अनुदान प्राप्तिको लेखाङ्कन** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २७ मा कुनै पनि कार्यालयले विदेशी राष्ट्रहरूबाट कुनै पनि किसिमको नगदी वा जिन्सी सहायता प्राप्त गर्दा वा प्राप्त गर्ने सम्झौता गर्दा अर्थ मन्त्रालयको स्वीकृति लिनुपर्ने र सहायतालाई वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेटमा प्रतिविम्बित गराई आम्दानी खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । नेपाल सरकार र भारत सरकारबीच २०६८।७।४ मा भएको समझदारीपत्रमा कण्ठरोग नियन्त्रण कार्यक्रमका लागि गतवर्ष रु.७५ लाख र यो वर्ष रु.२ करोड २५ लाख साल्ट ट्रेडिङ कर्पोरेशनलाई अनुदान दिएकोमा वार्षिक बजेट र कार्यक्रममा समावेश नगरेबाट आर्थिक विवरणले यथार्थस्थितिको चित्रण नगर्नुको साथै कानूनको पालनासमेत भएको देखिएन ।

संगठित संस्थातर्फ

नेपाल पारवहन तथा गोदाम व्यवस्था कम्पनी लिमिटेड

कम्पनीको २०६८/६९ र २०६९/७० को लेखापरीक्षण सम्पन्न गरी २०६९।७० को प्रारम्भिक लेखापरीक्षण प्रतिवेदनबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन् :

३. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – यो वर्ष शोयर पूँजी रु. १ करोड २२ लाख ४३ हजार, जगोडा कोष रु. १८ करोड ३ लाख ७ हजार, दीर्घकालीन दायित्व रु. ३ करोड ४८ लाख, स्थिर सम्पत्ती रु. ७४ लाख ५६ हजार, लगानी रु. ३ करोड ६८ लाख ९८ हजार र खुद चालु सम्पत्ती रु. १८ करोड २९ लाख ९६ हजार रहेको छ। कम्पनीको नेटवर्थ रु. १९ करोड २५ लाख ५० हजार रहेको छ। गत वर्षसम्म सञ्चित नाफा रु. १० करोड ९७ लाख ५३ हजारमा यस वर्षको रु. २ करोड ५६ लाख ३३ हजार थप भई यो वर्षसम्म रु. १३ करोड ५३ लाख ८६ हजार सञ्चित नाफा पुगेको छ।
४. **शोयर पूँजी** – कम्पनीको अधिकृत पूँजी रु १ करोड ५० लाख र जारी तथा चुक्ता पूँजी रु १ करोड २२ लाख ४३ हजार रहेकोमा अधिकृत पूँजी प्रवन्धपत्र र नियमावलीमा १ करोड मात्र उल्लेख भएतापनि सोमा संशोधन भएको छैन।
५. **असामी** – वर्षान्तमा बाँकी रहेको असामी रु. २ करोड २५ लाख ८ हजारमध्ये कतिपय संस्थाहरु खारेज भएका तथा संचालनमा नरहेकोमा कम्पनीले शंकास्पद असामी रु. १ करोड २४ लाख ८५ हजारमात्र व्यवस्था गरेकोले रकमको पर्याप्तताको आधार यकिन हुन सकेन। कम्पनीको लगानी रु. ३ करोड ६८ लाख ९८ हजारमध्ये नेपाल कोल लिमिटेडमा रु. ३ लाख ९० हजार लगानी रहेकोमा उक्त कम्पनी विघटन भएतापनि खर्च व्यवस्था गरेको देखिएन।
६. **पेशकी प्राप्ति** – कम्पनीले क्लियरिङ्ग सेवा प्रदान गर्न ग्राहकहरुबाट रु. १८ लाख १९ हजार पेशकी प्राप्त गरेकोमा समयमै समायोजन नगरी वर्षौंदेखि जिम्मेवारी सार्दै ल्याएको छ। पेशकीको आयु वर्गीकरण गरी विवरणसमेत तयार गरेको छैन।
७. **आयकर व्यवस्था** – कम्पनीको विगत वर्षको आयकर व्यवस्था रु. २ करोड ३३ लाख ९० हजारमा यो वर्ष रु. ९८ लाख ५९ हजारसमेत रु. ३ करोड ३२ लाख ४९ हजार बाँकी रहेको छ। विगत वर्षदेखिको कर लेखापरीक्षण र कर निर्धारण गर्ने कार्य बाँकी रहेकोले कम्पनीको आयकर दायित्व यकिन हुन नसकेकोले यकिन गरी फरफारक हुनुपर्दछ।
८. **पूर्वाधार निर्माण र प्रयोग** – हल्दियास्थित पोर्टको इन्टेरियर क्षेत्रभित्र ६ हजार ९८५ वर्ग मिटर जग्गामा कम्पाउण्ड वाल लगाई हल्दिया पोर्ट भई आउने सामान राख्ने गरे तापनि जमिनको सतह पक्की नगरेको र सेडको निर्माण नगरेकोले सुरक्षाको दृष्टिकोणबाट उपयुक्त नहुँदा आय प्राप्तमासमेत असर परेको देखिन्छ। साथै, कोलकाताको सि.जि.आर. रोडमा भएको ४ हजार ८८५ वर्ग मिटर जग्गासमेत प्रयोगमा नभएकोले भाडा खर्च निरन्तर रुपमा हुने तर त्यसबाट आम्दानी नहुने अवस्था छ।
९. **अण्डरटेकिङ्ग तथा क्लियरिङ्ग सेवा** – यो वर्ष कोलकाता शाखाले भारतीय रुपैया ७ अर्ब ७१ करोड १३ लाख ९ हजारको ४५१ कार्गोको अण्डरटेकिङ्ग सेवा उपलब्ध गराएकोमा उक्त रकममध्ये भारतीय रुपैया २० करोड ८८ लाख ३० हजारको मात्रै कम्पनीले क्लियरिङ्ग सेवा प्रदान गरेको छ। जुन कुल अण्डरटेकिङ्ग सेवाको २.७० प्रतिशत मात्र हुन आउँछ। तसर्थ कम्पनीले क्लियरिङ्गको कामसमेत गर्न पहल गरेमा आयमा वृद्धि हुन सक्ने देखिँदा प्रतिस्पर्धात्मक एवं गुणस्तरीय तवरले कार्य सम्पादन गर्न ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ।
- **बेरूजु स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतको निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजुको स्थिति देहायअनुसार छ:
 - सरकारी कार्यालयतर्फ ४ निकायमा रु. १ करोड ७४ लाख ३१ हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु. १ लाख ५ हजार फछ्यौट गरेकोले रु. १ करोड ७३ लाख २६ हजार बाँकी रहेको छ। यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ।
 - सगठित सस्था, अन्य सस्था समिति २ तर्फ रु. १ करोड १६ लाख ४१ हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि कुनै पनि बेरूजु फछ्यौट भएको छैन। बेरूजूमध्ये रु. १० लाख ६० हजार पेशकी बाँकी रहेको छ। यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ।

विज्ञान, प्रविधि तथा वातावरण मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत १४ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.२ अर्ब २६ करोड ३१ लाख १ हजार, राजस्वतर्फ रु.४७ करोड ४६ लाख ४७ हजार, धरौटीतर्फ रु.४ करोड ४८ लाख ७२ हजार र अन्य कारोबारतर्फ रु.२ अर्ब ५७ करोड ६२ लाख ११ हजारसमेत रु.५ अर्ब ३५ करोड ८८ लाख ३१ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

मन्त्रालयमातहतका समिति १, संगठित संस्था १ र अन्य संस्था १ समेत ३ को रु. ३७ करोड ३५ लाख ८५ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यससम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:

१.१ आर्थिक ऐन, २०६४ को दफा १२ (१) मा काठमाडौं उपत्यकाभित्र बिक्री वितरण हुने पेट्रोल तथा डिजेलमा प्रतिलिटर पचास पैसा प्रदूषण नियन्त्रण शुल्क लगाई असुलउपर गरी छुट्टै कोष खडा गरिने र सो रकम प्रदूषण नियन्त्रण गर्ने कार्यमा खर्च गरिने उल्लेख छ । आर्थिक ऐन, २०६६ जारी पश्चात् उपत्यकालगायत नेपालभित्र बिक्री वितरण हुने सबै पेट्रोल तथा डिजेलमा समेत प्रदूषण नियन्त्रण शुल्क लगाई असुल गरिने व्यवस्थाअनुसार २०६५।६६ देखि २०६९।७० सम्म रु.१ अर्ब ७२ करोड ७७ लाख २९ हजार असुल भएको देखिन्छ । असुल भएको प्रदूषण नियन्त्रण शुल्क सञ्चित कोषमा जम्मा भए तापनि वातावरण प्रदूषण रोकथाम र नियन्त्रणका कार्यक्रम सञ्चालन गरेको देखिएन । साथै बिक्री परिमाण एवं उठ्नुपर्ने शुल्कको अभिलेख राखी हिसाब भिडान गरिनुपर्दछ ।

कानूनसम्मत नदेखिएका प्रमुख व्यहोरा	
प्रदूषण नियन्त्रण शुल्क	मन्त्रालयले पेट्रोलियम पदार्थको बिक्री परिमाणसँग असुली भएको प्रदूषण शुल्क भिडान गरेको छैन । साथै विगत ५ वर्षमा रु.१ अर्ब ७२ करोड ७७ लाख प्रदूषण शुल्क असुल गरे तापनि प्रदूषण नियन्त्रण गर्ने कार्यमा खर्च गरेको देखिएन ।
सञ्चित कोष दाखिला	वायु गुणस्तर मापन केन्द्र सञ्चालनमा खर्च नभएको रु.१ करोड १६ लाख सञ्चित कोष दाखिला गरेको देखिएन ।
रकम फिर्ता	गैरसरकारी संस्था १५ बाट फिर्ता गर्नुपर्ने रु.७६ लाख ३३ हजार फिर्ता गरेको छैन ।
उपकरण प्रयोग	एक कार्यालयले रु ८ करोड ५२ लाखको विद्युतीय उपकरण खरिद गरेकोमा प्रयोगमा ल्याएको पाइएन ।

१.२ वातावरण संरक्षण नियमावली, २०५४ को नियम १६ मा उद्योगले अस्थायी प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र लिन सम्बन्धित निकायमा निवेदन दिएमा जाँचबुझ पश्चात् एक वर्षको लागि अस्थाई प्रमाणपत्र दिइने र उक्त उद्योग वातावरणीय मापदण्डभित्र भए नभएको सम्बन्धमा वातावरण संरक्षण ऐन, २०५३ को दफा ११ बमोजिम मन्त्रालयबाट तोकिएको प्रयोगशालाबाट परीक्षण गरी उपयुक्त देखिएमा तीन वर्षको लागि स्थायी प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र दिनुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयले प्रदूषण परीक्षण गर्न प्रयोगशाला तोकिएको प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाण दिने कार्य गरेको छैन । वातावरण संरक्षण ऐन एवं नियम लागू भएको १६ वर्ष बितिसक्दा पनि प्रमाणपत्र जारी गर्न नसक्नु मनासिब देखिएन ।

१.३ स्वशासित संस्थाको रूपमा स्थापित नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठानले वासलात तयार गर्ने नगरेकोले सम्पत्ति तथा दायित्वको अवस्था यकिन हुन सकेन । साथै प्रस्तुत आयव्यय विवरणमा कर्मचारीलाई उपलब्ध गराईएको सापटी रु.५१ लाख २८ हजार लिनुपर्ने बाँकी देखाउनुपर्नेमा खर्च देखाएको उपयुक्त देखिएन । यसबाट प्रस्तुत आय-व्यय विवरणले संस्थाको वास्तविक आर्थिक कारोबारको चित्रण गर्दैन । अतः वासलात तयार गरी सम्पत्ति र दायित्व यकिन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

विगतका व्यहोरा पूनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२. **बाँकी रकम दाखिला** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३ मा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले फ्रिज नहुने भनी उल्लेख गरेकोमा बाहेक वार्षिक कार्यक्रमअनुसार विनियोजित रकम खर्च नभई बाँकी रहेमा फ्रिज गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयले वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरु सञ्चालन गर्न विगतदेखि डेनिस सरकारको सहयोगमा प्राप्त रकम एक विशेष खाता खोली सो खातामा प्रत्येक वर्ष विनियोजित रकमसमेत जम्मा गरी खर्च नभएको रकम मौज्जात कायम गर्ने गरेको छ । वार्षिक कार्यक्रमअनुसार खर्च गर्नुपर्ने र खर्च नभएमा फ्रिज गर्नुपर्नेमा कानूनी आधारवेगर कोष खडा गरी रकम जम्मा गर्ने गरेको पाइयो । विशेष कोष खातामा बाँकी रहेको मौज्जात रु.१ करोड १५ लाख ८८ हजार सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
३. **वैदेशिक भ्रमण** - भ्रमण खर्च नियमावली, २०६४ को नियम १८ मा विदेश भ्रमणमा जाने कर्मचारीहरुले भ्रमण पश्चात् सोको भ्रमण प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयबाट प्राप्त वैदेशिक भ्रमणको विवरण अनुसार मन्त्रालयमा कार्यरत विभिन्न दर्जाका ४२ कर्मचारी यो वर्ष दातृ संस्थाको खर्चमा १२८ पटक विदेश भ्रमण गरेको देखियो । विदेश भ्रमण गरेकामध्ये १९ पटक भ्रमण गर्ने कर्मचारीहरुले भ्रमण प्रतिवेदन पेश गरेका र बाँकी १०९ पटक भ्रमण गर्ने कर्मचारीहरुले भ्रमण प्रतिवेदन पेश गरेको देखिएन । एक वर्षभित्र ४२ कर्मचारीलाई १२८ पटकसम्म र एकै आर्थिक वर्षमा एउटा कर्मचारी अधिकतम १० पटकसम्म वैदेशिक भ्रमणको निर्णय गर्ने तर भ्रमण पश्चात् लिनुपर्ने प्रतिवेदन लिई उपलब्धिबारे अनुगमन गर्ने नगरेबाट भ्रमणको उद्देश्य पूर्ति भए नभएको यकिन गर्ने आधार भएन ।
४. **अवकाशपछिको विदेश भ्रमण** - मन्त्रीस्तरीय २०६९।७।१७ को निर्णयअनुसार एक सहसचिवलाई वातावरण तथा विकास संगठनले सम्पूर्ण खर्च व्यहोर्ने गरी २०६९।८।१९ देखि २४ सम्म कतारको दोहामा सञ्चालन भएको संयुक्त राष्ट्रसंघीय जलवायु परिवर्तन कार्यक्रममा र २०६८।१२।३० को मन्त्रीस्तरीय निर्णयानुसार अर्का एक सहसचिवलाई २०६९।१।२५ देखि २०६९।२।१२ सम्म जर्मनीको बोनमा सञ्चालन हुने जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी कार्यक्रममा भाग लिन हवाई भाडा आयोजकले र दैनिक भत्ता नेपाल जलवायु परिवर्तन कार्यक्रमबाट व्यहोर्ने गरी मनोनयन गरेको देखियो । उक्त कर्मचारीहरुमध्ये पहिलोले २०६९।७।२५ देखि र दोस्रोले २०६९।१।२७ देखि अवकाश प्राप्त गरेको देखिन्छ । भ्रमण अगाडि तथा भ्रमण अवधिभित्रै अवकाश हुने कर्मचारीलाई मनोनयन गरी दैनिक भ्रमण भत्ता खर्च लेखेबाट नेपाल सरकारलाई व्ययभार पारेकोमा सम्बन्धित पदाधिकारीहरुलाई जिम्मेवार बनाइनुपर्दछ । यसरी भ्रमण गर्ने पहिलो कर्मचारीको भ्रमण खर्च आयोजक संस्थाबाट व्यहोरिएको र अर्को एक सहसचिवलाई अनिवार्य अवकाश मिति २०६९।१।२७ देखि विदेश भ्रमणमा रहेको अवधि दिन १७ को अमेरिकी डलर ३१३ प्रतिदिनका दरले दैनिक भत्ताबापत मन्त्रालयबाट भुक्तानी दिएको रु.४ लाख ४९ हजार असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
५. **विद्युतीय कारोबारको प्रमाणीकरण** - विद्युतीय कारोबार ऐन, २०६३ को प्रस्तावनाअनुसार विद्युतीय तथ्याङ्क आदान-प्रदानको माध्यमबाट हुने कारोबारलाई भरपर्दो र सुरक्षित बनाई विद्युतीय अभिलेखको सिर्जना, उत्पादन, प्रशोधन, सञ्चय र सम्प्रेषणको कार्यलाई सत्य एवं विश्वसनीय बनाई प्रमाणीकरण तथा नियमन गर्ने र अनधिकृत तवरबाट परिवर्तन गर्ने कार्यलाई नियन्त्रण गर्ने उल्लेख छ । प्रमाणीकरण नियन्त्रकको कार्यालयले उक्त कार्य गर्न पूर्वाधार निर्माण एवं उपकरण खरिदमा गत वर्षसम्म रु.८ करोड ५२ लाख १६ हजार खर्च गरी गृह मन्त्रालय परिसरमा एक “पब्लिक की इन्फ्रास्ट्रक्चर डाटा सेन्टर” स्थापना गरिसकेको भए तापनि उक्त केन्द्र सञ्चालनमा रहेको देखिएन । नियामक निकायको रूपमा रहेको यस कार्यालयले स्थापना भएको ६ वर्षपछि प्रमाणीकरण गर्ने निकायका रूपमा कार्य गर्न एक प्राइभेट कम्पनीलाई २०६९ चैत्रमा ६ महिनाभित्र कार्य प्रारम्भ गर्ने गरी इजाजतपत्र दिएकोमा उक्त कम्पनीबाट समेत विद्युतीय हस्ताक्षरको माध्यमबाट प्रमाणीकरण गर्ने कार्य सञ्चालन गरेको देखिएन । यसबाट विद्युतीय कारोबारको अनधिकृत प्रयोग एवं गैरकानूनी परिवर्तन जस्ता कार्यमा नियन्त्रण हुन सक्ने देखिदैन ।

वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र

६. **आन्तरिक लेखापरीक्षण** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६५ को नियम ९६(१) मा कार्यालय प्रमुखले आफ्नो कार्यालयको विनियोजन, राजस्व, धरौटी, आय-व्यय एवं अन्य सार्वजनिक कोषको आन्तरिक

लेखापरीक्षण सम्बन्धित कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट गराउनुपर्ने उल्लेख छ । केन्द्रअन्तर्गत सञ्चालित राष्ट्रिय ग्रामीण तथा नवीकरणीय ऊर्जा कार्यक्रम, ग्रामीण ऊर्जा कोष, केन्द्रीय ग्रामीण ऊर्जा कोष र थप आर्थिक सहायता कार्यक्रमबाट यो वर्ष खर्च भएको रु.२ अर्ब ३६ करोड ८ लाख १६ हजारको आन्तरिक लेखापरीक्षण गराएको छैन । आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउन केन्द्रमा रहेका सबै कोष तथा कार्यक्रमहरूको आन्तरिक लेखापरीक्षण हुनुपर्दछ ।

७. **रकम फिर्ता** – राष्ट्रिय ग्रामीण तथा नवीकरणीय ऊर्जा कार्यक्रमअन्तर्गत विभिन्न १५ गैरसरकारी संस्थासंग सम्झौता गरी वायोमास, जलवायु एवं कार्बन, सौर्य ऊर्जा, ग्रामीण विद्युतीकरणलगायतका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी लेखापरीक्षणको लागि बैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्रमा सेस्ता उपलब्ध गराउने शर्तमा रु.१० करोड ४३ लाख ९२ हजार उपलब्ध गराइएको देखिन्छ । आर्थिक वर्षको अन्तसम्म खर्च नभई संस्थामा बाँकी रहेको रु.७६ लाख ३३ हजार केन्द्रमा फिर्ता गर्नुपर्नेमा सो गरेको देखिएन ।

अन्य संस्था, समितितर्फ

बी.पी.कोइराला मेमोरियल प्लानेटोरियम तथा अब्जरभेटरी विकास समिति

८. **भवन निर्माण एवं म्याद थप** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२० मा ठेक्काको म्याद थप गर्नुपूर्व अधिकार प्राप्त अधिकारीले सम्झौताअनुसार निर्माण कार्य सम्पन्न गर्न निर्माण व्यवसायीले भर मगदूर प्रयास गरेको थियो वा थिएन, उसलाई सम्झौताअनुसार उपलब्ध गराउनुपर्ने कुरा उपलब्ध गराइएको थियो वा थिएन र काबु बाहिरको परिस्थितिको कारण काममा ढिलाई भएको हो वा होइन खुलाएर मात्र म्याद थप गर्नुपर्ने उल्लेख छ । कीर्तिपुरस्थित त्रिभुवन विश्वविद्यालयको हाताभित्र विज्ञान संग्रहालय भवन रु.६४ करोड ५२ लाख ८० हजारमा २०६९।३।१७ सम्म निर्माण सम्पन्न गर्ने गरी एक निर्माण व्यवसायीसँग २०६७।३।१८ मा सम्झौता भएकोमा सो कार्यका लागि यो वर्ष रु.२१ करोड ६० लाख ६ हजारसमेत रु.५४ करोड ३० लाख ३ हजार खर्च लेखेको छ । सम्झौताअनुसार निर्माण कार्य २०६९।३।१७ सम्म सम्पन्न गर्ने उल्लेख भएकोमा ३ पटक गरी २०७०।९।१४ सम्म म्याद थप गरेकोमा निर्माण कार्य सम्पन्न नभई चालु अवस्थामा रहेको छ । म्याद थप गर्दा न्यून बजेट विनियोजन र बन्द हडतालको कारण उल्लेख गरी म्याद थप गर्ने गरेको छ ।

निर्माण व्यवसायीसँग २ वर्षभित्र निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने गरी सम्झौता गरेकोमा सो अवधिभित्र निर्माण कार्य सम्पन्न गर्न कार्यतालिका बनाई काम गरेको देखिएन । निर्माण व्यवसायीलाई छैठौँदेखि दशौँ रनिङ्ग बिलसम्म रु.१ करोड ४३ लाख ९२ हजार मूल्य वृद्धि भुक्तानी दिएको देखिन्छ । निर्माण कार्यतालिका सहित समयमा बजेट निकासालाई कार्य गराउन नसकेकोले ठूलो रकम मूल्य वृद्धिबाट भुक्तानी दिनुपरेको देखियो ।

९. **धरौटीमा राखी खर्च** – नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६६ को नियम ७(१) मा आर्थिक वर्षभित्र खर्च हुन नसकि बाँकी रहेको रकम ३५ दिनभित्र प्रतिष्ठानको केन्द्रीय खातामा दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठानले गत वर्ष कार्यक्रम सञ्चालन नगरी बजेट खर्च मात्र जनाई धरौटीमा राखेको रु.४ करोड ७३ लाख ९९ हजारलाई यो वर्ष वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रममा समावेश नगरी धरौटीबाट सोभैं खर्च गरेको छ । यो वर्ष विनियोजित रकममध्ये खर्च नभई बाँकी रहेको रु.१ करोड २० लाख १२ हजार केन्द्रीय खातामा फिर्ता गर्नुपर्नेमा खर्च जनाई पुनः धरौटीमा सारेको पाइयो । स्वीकृत कार्यक्रमअनुसारको बजेट खर्च एवं फिर्ता नगरी धरौटीमा राख्नु बजेट सिद्धान्तविपरीत देखियो ।

सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण

राष्ट्रिय सूचना प्रविधि केन्द्र

१०. **ई-सर्भिसिस्** – सबै सरकारी कार्यालयहरूको डाटा बैङ्कको रूपमा रहेको यो केन्द्रमा हाल सबै सरकारी निकायले आफ्नो सूचना तथा तथ्याङ्कहरू (सफ्ट कपी) राख्नसक्ने व्यवस्था छ । ई-सर्भिसिस्लाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्न डाटा सेन्टरमा होस्ट (समावेश) गरी कार्य गरिनुपर्दछ । यस सम्बन्धमा केन्द्रले देशभर रहेका ४०० सरकारी कार्यालयहरूको सूचना तथा तथ्याङ्कहरू राखेको पाइयो । निर्वाचन आयोग तथा सिंचाइ मन्त्रालय र ९ विभागले केन्द्रभन्दा बाहिर सूचना तथा तथ्याङ्कहरू राखेका छन् । सबै सरकारी निकायले आफ्नो सूचना तथा तथ्याङ्कहरू डाटा सेन्टरमा ल्याई राख्नुपर्दछ ।
११. **डोमेन रजिष्ट्रेसन** – डोमेन रजिष्ट्रेसन प्रयोजनार्थ सरकारी कार्यालय र निकायले यस केन्द्रमा अनुरोधपत्र पठाउने र सोको आधारमा केन्द्रले आवश्यक प्रक्रिया पूरा गरी डोमेन रजिष्ट्रेसनका लागि एक प्रा.लि. मा पठाउने गरेको र लेखापरीक्षण अवधिसम्म केन्द्रमा ६३२ डोमेन रजिष्ट्रेसन गरेको र परीक्षणको क्रममा विभिन्न सरकारी कार्यालयहरूले डोमेन रजिष्ट्रेसन कार्यको लागि अनुरोध गरेको देखिए तापनि प्रक्रिया नपुऱ्याई प्राप्त हुने गरेकाले सबै अनुरोधको रजिष्ट्रेसन कार्य गरेको देखिएन । मागअनुसारको डोमेन रजिष्ट्रेसनको कार्य गर्नुपर्दछ ।
१२. **सर्भर (कोलोकेसन) क्षमता** – सफ्टवेयरलाई पूर्णरूपले प्रयोग गर्न आवश्यक पूर्वाधारसहित पर्याप्त क्षमताको सर्भर राख्नुपर्दछ । परीक्षणका क्रममा केन्द्रको जम्मा वेभ स्पेस २ टेराबाइट रहेकोमा त्यसको २५ प्रतिशत स्पेस खाली रहेको, सर्भर कोलोकेसनका लागि ३२० सर्भर रहन सक्ने देखिएको र उपलब्ध ठाउँमध्ये ८० प्रतिशत ठाउँ (स्पेस) प्रयोगमा रहेको र २० प्रतिशत स्पेस ब्याकअपका लागि खाली रहेको तथा निकायका आकांक्षा निरन्तर बढ्दै जाने भएकोले नयाँ सर्भर कोठा बनाउनुपर्ने र सर्भरको क्षमता विस्तार गर्नु जरुरी छ ।
१३. **सुरक्षा तथा डाटा ब्याकअप** – डाटावेसको उचित सुरक्षाको लागि पासवर्ड, डाटा ब्याकअप, पावर ब्याकअप सुरक्षाको प्रबन्ध हुनुपर्दछ । केन्द्रले कार्यसञ्चालनस्तर र नियन्त्रणस्तरबाट सफ्टवेयरको पहुँच दिएको पाइयो । वेभ र इमेलमा रहेको सूचना तथा तथ्याङ्क सुरक्षा (डाटा ब्याकअप) हार्ड डिस्क, ड्राइभ तथा लोकल स्टोरेज (हार्ड डिस्क) मा ब्याकअप गर्ने गरेको देखियो । विभिन्न सरकारी निकायले वेभ होस्टिङ गर्ने क्रम बढेको तथा भइरहेका कार्यालयहरूको थप सूचना तथा तथ्याङ्क राख्नुपर्ने भएकोले डाटा ब्याकअपका लागि थप व्यवस्था गर्नुपर्ने देखियो ।
१४. **लेखापरीक्षण लग** – सरकारी सूचनाहरू वेभसाइटमा प्रविष्ट गर्ने तथा संशोधन गर्ने पदाधिकारीको अभिलेख सफ्टवेयरमा रहनुपर्दछ । अवलोकनका क्रममा हरेक सिष्टममा लग हुने र आधिकारिक व्यक्तिले सिष्टममा प्रवेश गर्न सक्ने स्थिति देखियो । आफ्नो स्वामित्वमा रहेका सरकारी कार्यालयहरूको केन्द्रीकृत लेखापरीक्षण लग तयार हुनुपर्दछ ।
- **बेरूजू स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजूको स्थिति देहायअनुसार छ:
 - मन्त्रालय र मातहत समेत ११ कार्यालयमा यो वर्ष रु.२० करोड २० लाख ५४ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.३ करोड ३८ लाख ३७ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.१६ करोड ८२ लाख १७ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.५ करोड ८५ लाख ६४ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
 - संगठित संस्था, समिति एवं अन्य संस्था ३ तर्फ यो वर्ष रु.२० लाख ७९ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१७ लाख ६ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.३ लाख ७३ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.३ लाख २७ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

शहरी विकास मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत ११८ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.११ अर्ब ४ करोड २३ लाख ४ हजार, राजस्वतर्फ रु.३३ करोड ७६ लाख २६ हजार, धरौटीतर्फ रु.८८ करोड ८२ लाख ४३ हजार र अन्य कारोबारतर्फ रु. ३ अर्ब ५९ करोड ३० लाख ७८ हजार समेत रु.१५ अर्ब ८६ करोड १२ लाख ५१ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । यो रकममा अन्य ७ मन्त्रालयको रु.२ अर्ब ३३ करोड ११ लाख ६१ हजारसमेत समावेश छ ।

मन्त्रालयमातहतका संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्थासमेत ४६ को रु.६ अर्ब २४ करोड ८६ लाख ५४ हजार कारोबारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोरा निम्नानुसारछन्:

१. **अनुगमन** – विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहाय अनुसार छन् :

१.१ सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २९(१) मा सम्बन्धित सार्वजनिक निकायमा उपलब्ध जनशक्तिबाट कुनै काम हुन नसक्ने भएमा वा दातृ पक्षसंग भएको सम्झौता बमोजिम वैदेशिक सहायताबाट व्यहोरिने गरी परामर्श सेवा प्राप्त गर्नुपर्ने भएमा मात्र सार्वजनिक निकायले परामर्श सेवा खरिद गर्नसक्ने व्यवस्था छ ।

शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग र अन्तर्गतका कार्यालयहरूमा ३२२ प्राविधिक कर्मचारी कार्यरत रहेको अवस्थामा ती जनशक्तिबाट गराउनुपर्ने कार्य वाहय परामर्शदाताबाट गराउनुपर्ने पर्याप्त कारण विश्लेषण नगरी विभागले परम्परागत भवनहरूको विपद् जोखिम सम्बन्धी स्ट्रक्चरल डिजाइन अध्ययन, नगरपालिका र नगर विकास समितिहरूको विस्तृत योजना तथा भौतिक विकास योजनाको तयारी, नेपालका साना शहरहरूको प्रोफाइल तथा सूची तयारी, नगरपालिकाहरूको शहरी नक्सान्कन तथा गुर्योजना तयारी लगायतका क्षेत्रमा अध्ययन गरी प्रतिवेदन तयार गर्ने कार्य विगत वर्षदेखि नै परामर्श सेवाबाट गर्दै आएको छ । परामर्श सेवासम्बन्धी विगत ४ वर्षको स्थिति निम्नानुसार छ:

आर्थिक वर्ष	परामर्शको विषय संख्या	खर्च रकम (रु.हजारमा)
२०६६/६७	१०८	२,३०,५७
२०६७/६८	८५	४,१३,२१
२०६८/६९	५१	२,९४,१८
२०६९/७०	७६	२,४३,८३

विभागले प्रत्येक वर्ष विभिन्न विषय र क्षेत्रमा परामर्श सेवा सम्बन्धी कार्य गराई खर्च लेख्दै आएकोमा अध्ययन गराएको वर्ष, क्षेत्र र परामर्शदातागत अभिलेख राख्ने नगरेबाट एउटै विषय र क्षेत्रमा दोहोरो अध्ययन हुनसक्ने अवस्था छ । विगतमा गराएका अध्ययन प्रतिवेदनको कार्यान्वयन स्थितिको विवरण समेत उपलब्ध नगराएकोले परामर्श सेवा सम्बन्धी खर्चको उपलब्धि स्थिति यकिन गर्न सकिएन । अतः परामर्शदातासम्बन्धी खर्चको यथार्थता पुष्टि गरी गराइएका कार्यको प्रतिवेदन कार्यान्वयन हुनुपर्दछ ।

१.२ सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११२(१) मा दश लाख रुपैयाँभन्दा बढीको निर्माण कार्य गर्दा निर्माण व्यवसायीले बीमा गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । डिभिजन कार्यालय सुर्खेतले सम्झौता रकम रु.७ करोड ९ लाख २७ हजारको ६ निर्माण कार्य, चितवनले रु.५ करोड १ लाख २६ हजारको ३ निर्माण कार्य, पाल्पाले रु. ४ करोड २० लाख ९१ हजारको ३ निर्माण कार्य र बागलुङले रु.८ करोड ८३ लाख ८७ हजारको ३ निर्माण कार्यको बीमा गराएका छैनन् । सञ्चालित निर्माण कार्यहरूको नियमानुसार बीमा नगर्दा आकस्मिक दुर्घटनामा क्षतिपूर्ति प्राप्त हुन नसकी सरकारी लगानी खेर जाने सम्भावना हुन्छ । नियमबमोजिम बीमा गराई सम्भावित जोखिम न्यून गर्नुपर्दछ ।

१.३ काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरणको स्वामित्वमा रहेको जिन्सी सामानको कानूनी प्रक्रिया पूरा गरी व्यवस्थापन गर्नुपर्नेमा समितिको ग्रेडर मेसिन १ र रोलर १ कीर्तिपुर नगरपालिकामा रहेको जनाएको छ । ती मेसिन प्राधिकरणलाई आवश्यक पर्ने भए तत्काल फिर्ता ल्याई उपयोगमा ल्याउनुपर्ने अन्यथा कानूनको प्रक्रिया पुऱ्याई हस्तान्तरण गर्नुपर्ने सम्बन्धमा गत वर्ष समेत व्यहोरा उल्लेख गरिएकोमा यो वर्ष पनि आवश्यक प्रक्रिया पूरा गरेको पाइएन ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२. **आर्थिक विवरण** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ८९ अनुसार सम्बन्धित निकाय वा कार्यालयमा वैदेशिक सहायतासमेतको निकास खर्च आर्थिक विवरणमा समावेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयले मेलम्ची खानेपानी विकास समितिको लागि एसियाली विकास बैङ्कको भुक्तानी र नर्डिक डेभलपमेण्ट फण्ड सोभै भुक्तानी वापत प्राप्त भएको रु.१९ करोड ८५ लाख २३ हजार आर्थिक विवरणमा समावेश गरेको छैन । अतः नियमको उक्त व्यवस्थाको पालना गर्नुपर्दछ ।

३. **क्षेत्रगत क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम** – दोस्रो साना शहरी खानेपानी तथा सरसफाई आयोजनाको लागि एसियाली विकास बैंक तथा नेपाल सरकार बीच सम्पन्न अनुदान सम्झौता वमोजिम शहरी खानेपानी तथा सरसफाई सम्बन्धी छाता ऐन तयार गर्न एक विदेशी परामर्शदातासँग २०६७।३।१२ मा स्थानीय मुद्रा रु.४ करोड ६ लाख ८६ हजार र विदेशी मुद्रा रु.५ करोड १९ लाख ४१ हजार (६ लाख ९५ हजार ७९७ अमेरिकी डलर) मा खरिद सम्झौता भएको छ ।

सम्झौतावमोजिम खानेपानी तथा सरसफाईसम्बन्धी छाता ऐन निर्माणका क्रममा मौजुदा नीतिको समीक्षा विश्लेषण गर्ने, नयाँ नीति तथा निर्देशिका तयार गर्ने, खानेपानी तथा सरसफाई क्षेत्रका सेवा प्रदायकको मूल्याङ्कन तथा क्षमता अभिवृद्धि योजना र कार्यक्रम बनाउने, सरोकारवाला निकाय तथा कार्यक्रमको समन्वय गर्नको लागि क्षेत्रगत प्रगति समीक्षा कार्यक्रम नियमित रूपमा संचालन गर्ने लगायतका कार्य गर्न २०१० जुलाई देखि २०१५ सम्म सेवा लिने व्यवस्था गरेको देखिन्छ । कुल सम्झौता अवधि मध्ये दुई वर्ष ६ महिना वितिसक्दा ३० प्रतिशतमात्र भौतिक र वित्तीय प्रगति भएको छ । यस कार्यक्रममा २०७० असार मसान्तसम्म नेपाली मुद्रा रु.५१ लाख ८६ हजार र विदेशी मुद्रा २०७० असार मसान्तको विनिमय दर अनुसार रु.१ करोड ६७ लाख ९४ हजार (अमेरिकी डलर १ लाख ७५ हजार ६६५) खर्च भएको छ । सो कार्यक्रम सम्झौता अवधिमा सम्पन्न हुन सक्ने अवस्था देखिएन ।

४. **सञ्चितकोष दाखिला** आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३(क) मा सालतमाममा बाँकी रकम निकास दिने कार्यालयमा फिर्ता गर्नुपर्ने उल्लेख छ । मन्त्रालयबाट अनुदान दिएको मध्ये मेलम्ची खानेपानी आयोजनाको रु.९ करोड ७४ लाख ४४ हजार, ग्रामीण खानेपानी तथा सरसफाई कोष विकास समितिको रु.९ लाख २३ हजार र काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरणको रु.१ करोड २३ लाख ५० हजार समेत रु.११ करोड ७ लाख १७ हजार आषाढ मसान्तमा बाँकी रहेको रकम फिर्ता गरेको पाइएन । कानूनमा उल्लिखित व्यवस्थाको पालना गरी उल्लिखित रकम सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

५. **अनुगमन** – राष्ट्रिय अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शन, २०७० मा मन्त्रालयबाट निकास गरिएको सशर्त अनुदान रकमको शर्तको पालना, अपेक्षित प्रतिफलहरूको प्राप्ति, लागत प्रभावकारीता, कार्यान्वयन क्षमताको अवस्थाका साथै कार्यक्रम सञ्चालनको क्रममा भएका समस्या समाधानका लागि अपनाइएका उपायहरू समेत खुलाई अनुगमन गरी सो को प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्नेमा मन्त्रालयबाट उल्लिखित दिग्दर्शनले तोकेका प्रक्रियाको पालना गरी अनुगमन गरेको पाइएन । दिग्दर्शनको पालना नहुँदा मेलम्ची खानेपानी आयोजनामा खर्च रु.२० करोड ४९ लाख ५६ हजार, ग्रामीण खानेपानी तथा सरसफाई कोष विकास समितिमा रु.५५ करोड ९५ लाख ९१ हजार, काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरणमा रु.३१ करोड ६८ लाख ६४ हजार र काठमाडौं उपत्यका खानेपानी व्यवस्थापन बोर्डमा रु.४ करोड ३० लाख २९ हजारसमेत रु.१ अर्ब १२ करोड ४४ लाख ४० हजार उपलब्ध गराएको सःशर्त अनुदान खर्चको उपयोग स्थिति एवं सोको प्रतिफल सम्बन्धमा

अनुगमन गरी प्रतिवेदन तयार गरेको छैन । राष्ट्रिय अनुगमन तथा दिग्दर्शनको आधार पूरा गरी सोको पालना भए नभएको सम्बन्धमा अनुगमन गर्नुपर्दछ ।

६. **गणतन्त्र स्मारक आयोजना** – मन्त्रपरिषद्को २०६८/१२/३ को निर्णयमा नारायणहिटी हातामा गणतन्त्र स्मारक निर्माण गर्न ८२ रोपनी जग्गा उपलब्ध गराउने उल्लेख छ । विभागले २०७०/८/२१ सम्म स्मारक निर्माण कार्य सम्पन्न गर्न रु.३० करोड ४३ लाख २७ हजारमा एक निर्माण व्यवसायीसँग २०६९/८/२२ मा सम्झौता गरेको पाइयो । गुरु योजना बमोजिम स्मारकको निर्माण कार्य सम्पन्न गर्न न्यूनतम ५२ रोपनी जग्गा उपलब्ध गराउन नसकेको कारण रु.११ करोड ३० लाख ८२ हजार खर्च भइसकेको सो कार्यको आवश्यक संरचना तोकिएको समयमा सम्पन्न हुन सक्ने देखिदैन । स्मारक निर्माणको लागि आवश्यक जग्गा सम्झौता पूर्व नै उपलब्ध गराउनुपर्नेमा एक तिहाई निर्माण कार्य भइसकेपछि पनि जग्गा प्राप्त नहुँदा करोडौं लगानी गरी निर्माण भइरहेको संरचना अधुरो रहने अवस्था छ ।

७. **बढी भुक्तानी** – ठेक्काबाट कार्य गराउँदा सम्झौतामा उल्लेख भएअनुसारको कामको परिमाण र स्वीकृत दर अनुसार गरेको कामको नापी गरी नापी किताबअनुसार भुक्तानी गर्नुपर्दछ । देहायका डिभिजन कार्यालयहरूले भवन निर्माण कार्यको खर्च लेख्दा निम्नानुसार रु.९५ लाख ५६ हजार बढी भुक्तानी गरेका छन् । बढी भुक्तानी गर्ने पदाधिकारी उपर आवश्यक कारवाही गरी रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

(रु. हजारमा)

कार्यालय	भवन निर्माण कार्य	बढी भुक्तानीको कारण	बढी भुक्तानी रकम
धनुषा	विभिन्न स्वास्थ्य चौकी भवन एवं अन्य भवन निर्माण	दाहोरो तथा जोडजम्मा फरकगरी भुक्तानी	३६,६२
कैलाली	विभिन्न स्वास्थ्य चौकी भवन निर्माण	सम्झौता परिमाण तथा नापी किताबभन्दा बढी परिमाण भुक्तानी	३२,०६
बैतडी	स्वास्थ्य चौकी, जिल्ला स्टोर भवन निर्माण	सम्झौता परिमाण तथा नापी किताबभन्दा बढी परिमाण भुक्तानी	१४,८४
पर्सा	जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय र स्वास्थ्य चौकी भवन	दाहोरो, आइटम नघटाई तथा नापी परिमाणभन्दा बढी भुक्तानी	९,५९
डोटी	जिल्ला कारागार भवन निर्माण अख्खाम जम्मा	सम्झौता भन्दा फरक कार्य गराई भुक्तानी	२,४५
			९५,५६

८. **प्रमाणबेगर खर्च** – सार्वजनिक खरीद नियमावली, २०६४ को नियम १२३ बमोजिम खर्चको विल संलग्न गरेर मात्र रकम भुक्तानी दिनुपर्नेमा डिभिजन कार्यालय बैतडीले ४ निर्माण कार्यमा निर्माण सामग्रीको प्रयोगशाला परीक्षण गरेको प्रमाण एवं विलबेगर रु. २ लाख ११ हजार, चितवनले रु. ५७ हजार र दाङले रु.११ लाख १३ हजार ठेक्का विलबाट सिधै खर्च लेखेको छ । प्रमाणबिनाको खर्च रु.१३ लाख ८१ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

९. **कर बीजक** – मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन तथा नियमावलीअनुसार मूल्य अभिवृद्धि कर बीजक जारी गरेर मात्र मूल्य अभिवृद्धि कर रकम भुक्तानी दिनुपर्ने व्यवस्था छ । मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली, २०५४(६)(क) बमोजिम भुक्तानीको जानकारी सम्बन्धित करदाता सेवा कार्यालयलाई दिएको भए तापनि डिभिजन कार्यालय जुम्लाले ३ निर्माण व्यवसायीलाई फोटोकपी कर बीजक संलग्न गरी रु.८ लाख ९७ हजार र डिभिजन कार्यालय सुर्खेतले एक निर्माण व्यवसायीलाई हातले नम्बर लेखेको कर बीजक संलग्न गरी रु.२ लाख ९ हजार मूल्य अभिवृद्धि कर भुक्तानी दिएको पाइयो । रीतपूर्वकको कर बीजकबेगर मूल्य अभिवृद्धि कर भुक्तानी दिनुले मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली २०५४ को नियम १९ को पालना भएको देखिएन । अतः कानूनमा उल्लिखित व्यवस्थाको पालना गरी मूल्य अभिवृद्धि कर समायोजन भएको प्रमाण पेश हुनुपर्दछ ।

१०. **पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२१(क) मा निर्माण व्यवसायीको ढिलाइको कारणले खरिद सम्झौताबमोजिमको काम सो सम्झौतामा तोकिएको म्यादमा सम्पन्न हुन नसकेमा सम्झौता रकमको दश प्रतिशतमा नवढ्ने गरी साधारणतया प्रतिदिन शून्य दशमलव शून्य पांच प्रतिशत पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति तिर्नुपर्ने व्यवस्था छ । डिभिजन कार्यालय पाल्पाले एक स्वास्थ्य चौकी भवन निर्माण कार्यको

ठेक्काको म्याद विभागीय प्रमुखले हर्जनासमेत असुल गर्ने गरी थप गरेकोमा २०० दिनको रु.१२ लाख ४० हजार, र डिभिजन कार्यालय, गोरखाले एक अस्पताल निर्माण गर्ने निर्माण व्यवसायीसँग रु.२३ लाख ३४ हजार क्षतिपूर्ति असुल गरेको छैन । यसैगरी डिभिजन कार्यालय पर्साले ठेक्का म्याद सकिएका तर म्याद थप नभई तोकिएको म्याद नघाई कार्य गर्ने विभिन्न निर्माण व्यवसायीबाट उपर्युक्तानुसार रु.१६ लाख २५ हजार पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्तिसमेत असुल गरेको छैन ।

११. **भेरिएसन** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११८(१) को (ख) अनुसार निर्माण कार्यको ड्रइंग, डिजाइन तथा स्पेसफिकेसन आदि बदल्नुपर्ने अवस्था भई वा नभई सम्भौता मूल्यको पन्ध्र प्रतिशतसम्मको भेरिएसन आदेश प्राविधिक पुष्ट्याई गरी विभागीय प्रमुखले स्वीकृत गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सो व्यवस्था विपरीत सम्भौता मूल्यको पन्ध्र प्रतिशतभन्दा बढीको कार्य गराई डिभिजन कार्यालय, डोटीले एक सडक तथा नाली निर्माण कार्यमा रु.९ लाख ४ हजार, बैतडीले तीन निर्माण कार्यमा रु.४४ लाख ४९ हजार, धनुषाले स्वास्थ्य चौकी निर्माणमा रु.८ लाख ३६ हजार, पर्साले एक अस्पताल भवन निर्माणमा रु.६ लाख २३ हजार र २ अन्य निर्माण कार्यमा रु. ५ लाख ७६ हजार, दाङले एक प्राथमिक स्वास्थ्य भवन निर्माण कार्यमा रु. ७ लाख ८३ हजार खर्च गरेको पाइयो । उपर्युक्त नियमावलीअनुसार भेरिएसन आदेश स्वीकृत गरेको छैन । भेरिएसन आदेश स्वीकृत नगराई भएको उक्त कार्य नियमसम्मत देखिएन ।
१२. **गुरुयोजना** – आगलागीबाट २०३० मा ध्वस्त भई सिंहदरवारको बचेको भागलाई यथावत् राखी पुनः निर्माण गर्न २०३७ जेठमा सिंहदरवार सचिवालय पुनः निर्माण समिति स्थापना भई सिंहदरवार गुरुयोजना स्वीकृत भएको देखिन्छ । पञ्चवर्षीय योजनाको रूपमा सुरु भएको यो गुरुयोजना २०६७ चैत्रमा एघारौं पटक संशोधन भै सकेको छ । समितिले उपलब्ध गराएको विवरणअनुसार मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग, संसद भवन, सर्वोच्च अदालतलगायतका भवनको निर्माण कार्य, पुरानो भवन सुधार र अन्य पूर्वाधार निर्माण लगायतका ९ कार्य गर्ने गरी तोकिएकोमा ती कार्यहरू सुरु गर्नुपर्ने र सम्पन्न गर्नुपर्ने अवधि खुलाएको छैन । यसबाट लक्षित अवधिमा गर्नुपर्ने कार्यहरू यथासमयमा सम्पन्न भएको छ भनी यकिन गर्न सक्ने अवस्था रहेन । अतः समितिले गुरुयोजनाबमोजिम गर्नुपर्ने कार्यलाई समय अवधि किटान गरी तोकिएको अवधिभित्र कार्य सम्पन्न गराउनेतर्फ ध्यान दिनुपर्दछ ।

काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण, केन्द्रीय कार्यालय

१३. **ऋण लगानी** – प्राधिकरणबाट लगानी भएको ऋण तोकिएको समयमा असुल हुनुपर्दछ । समितिले यो वर्ष ३ जग्गा एकीकरण आयोजनालाई रु.३५ लाख ऋण लगानी गरेको छ । यो वर्षको लगानीसमेत वर्षान्तसम्म विभिन्न संस्थालाई साँवा रु.४ करोड ४८ लाख ७३ हजार लगानी गरेको रकम उठ्न बाँकी देखिन्छ भने विगतदेखिको लगानीबाट असुल हुन बाँकी ब्याज रु.४ करोड ९६ लाख २९ हजार रहेको छ । आयोजना र नगर विकास समितिलाई गएको ऋण र ब्याज प्राप्त नगरी पुनःऋण लगानी गर्दै जाँदा असुल हुन बाँकी साँवा ब्याजको रकम वृद्धि हुँदै गएको छ । प्राधिकरणले ऋण लगानीका मापदण्ड, आन्तरिक प्रतिफल दर, खुद बर्तमान मूल्य एवं लागत प्रभावकारीताको दर विश्लेषण गरी लगानी गर्नुपर्नेमा सो आधार बेगर ऋण लगानी गरेका कारण समयमा साँवा एवं ब्याज प्राप्त हुन नसकेको अवस्था छ । अतः प्राधिकरणले उठ्न बाँकी रहेको साँवा र ब्याज रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
१४. **आन्तरिक लेखापरीक्षण** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ९६ (१) मा कार्यालय प्रमुखले आफ्नो कार्यालयको आर्थिक कारोबारको आन्तरिक लेखापरीक्षण सम्बन्धित कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट गराउनु पर्ने व्यवस्था छ । काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण केन्द्रीय कार्यालय, जिल्ला आयुक्तको कार्यालय भक्तपुर र ललितपुरले प्रचलित कानूनअनुसार आन्तरिक लेखापरीक्षण गराएको छैन । यसैगरी लेखापरीक्षण सम्पन्न ३३ नगर विकास समितिले समेत आफ्नो कारोबारको आन्तरिक लेखापरीक्षण गराएका छैनन् । अतः नियमको पालना गरी आन्तरिक लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ ।

१५. **नगर विकास समिति** – नगर विकास समिति ऐन, २०४५ अनुसार २०६९ असार मसान्तसम्म १८३ नगर विकास समिति गठन भएका छन् । गठन भएका समितिहरूले ऐनको दफा १५ अनुसार प्रत्येक वर्षको आय-व्यय विवरण पेश गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । गठित समितिहरूमध्ये यो वर्ष ३३ समितिले लेखापरीक्षण गराएका र ४० समितिले आर्थिक कारोबार नभएको पत्र पेश गरेका छन् । अन्य ११० समितिले आय-व्ययको लेखापरीक्षण गराएका छैनन् । लेखापरीक्षण नगराउने उपर कारबाही गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ ।
१६. **जग्गा वितरण** – महेन्द्रनगर नगर विकास समिति ऐन, २०४५ बमोजिम समितिको स्वामित्वमा रहेको जग्गा बिक्री वितरण तथा हक भोग छोड्न मन्त्रालयको स्वीकृति लिनुपर्नेमा नलिई विभिन्न व्यक्ति तथा ९ कर्मचारी समेतलाई नगर विकास समितिको अध्यक्षले विना प्रतिस्पर्धा तथा समितिको निर्णयबेगर कार्यकारी सचिवले गर्नुपर्ने कार्यसमेत आफै गरी सीधै जग्गा वितरण गरेको छ । अध्यक्षले यसप्रकारको कार्य गर्दा समितिलाई प्रतिस्पर्धाबाट बढी मूल्य प्राप्त हुनेमा विना प्रतिस्पर्धा जग्गा वितरण गर्दा घटी रकम प्राप्त हुने अवस्था रहने भएबाट यस प्रकारले गरेको जग्गा बिक्री कार्य नियमसंगत देखिएन ।

खानेपानी तथा ढल निकास विभाग

१७. **अस्थायी कर्मचारी** – निजामती सेवा ऐन २०४९ को दफा ७ (ग) मा कुनै पनि व्यक्तिलाई ज्यालादारी वा करारमा राख्न नपाइने र निजामती सेवा नियमावली, २०५० को नियम ४(३) मा आयोजना वा कार्यक्रमका लागि स्वीकृत अस्थायी दरबन्दीमा निजामती सेवाका स्थायी कर्मचारीलाई काजमा खटाई कामकाज गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । विभागअर्न्तगत ३२८ अस्थायी तथा करार कर्मचारीलाई निरन्तर रुपमा म्याद थप गरी तलब भत्तामा खर्च गरेको छ । नियमविपरीत खर्च लेखन मिल्ने देखिएन ।
१८. **पाइप बढी खपत** – भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालयको २०६२/११/८ को निर्णयानुसार योजनामा चाहिने निर्माण सामग्रीहरू चालु आर्थिक वर्षकै स्वीकृत कार्यक्रमको लागि माग फाराम भरी निकास दिने, नापी किताबमा प्रमाणित नभएसम्म त्यसलाई खर्च नमानी माग फाराम भर्नेकै नाममा पेशकीको रुपमा राख्ने उल्लेख छ । यो वर्ष उल्लिखित निर्णयविपरीत ३७ डिभिजन/सबडिभिजन कार्यालयले रु.६ करोड ४० लाख ८४ हजार मूल्यका ४ लाख १४ हजार ९५० मिटर पाइप सम्बन्धित योजनाका नापी किताबमा प्रमाणित नगराई मौज्जात पूरै घटाएको पाइयो । मन्त्रालयको निर्णय पालना नगर्नु मनासिब देखिएन ।
१९. **लागत अनुमान स्वीकृति** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ तथा नियमावली, २०६४ ले सार्वजनिक निकायले कुनै पनि खरिदको लागि तोकिएबमोजिम लागत अनुमान तयार गरी स्वीकृत गर्नुपर्ने र तयार भएको लागत अनुमान अद्यावधिक गरी राख्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

विभाग अर्न्तगतका ४० कार्यालयले रु.७ अर्ब १४ करोड २५ लाख ९८ हजार लागत अनुमान भएका ३१९ योजनाको मूल लागत अनुमान स्वीकृति नगराई यो वर्षमात्र रु.२६ करोड १५ लाख ५२ हजार खर्च गरेका छन् । यसप्रकारका व्यहोरा २०६०/६१ मा समेत औल्याएको र सार्वजनिक लेखा समितिबाट आईन्दा योजनाको पूरा लागत अनुमान स्वीकृत नगरी र कार्यक्रम स्वीकृत नगरी कार्य गर्ने सम्बन्धित पदाधिकारीलाई कारबाही गर्ने निर्देशन दिए तापनि सो बमोजिम नगरेकोले आवश्यक कारबाही हुनुपर्दछ ।

२०. **न्यून प्रतिस्पर्धा** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २६(६) ले बोलपत्रदाताले आपसमा मिलेमतो गरी बोलपत्र दाखिला गरेको प्रमाणित भएमा त्यस्ता बोलपत्रहरू रद्द हुने व्यवस्था छ । विभिन्न डिभिजन/सबडिभिजनबाट एक मात्र बोलपत्र सारभूत रुपमा प्रभावग्राही भएको कारणले मात्र बोलपत्र अस्वीकृत गर्न वा पुनः बोलपत्र आह्वान गर्न सकिने छैन भन्ने कानूनी आधार देखाई ठेक्का बन्दोबस्त गर्ने गरेका छन् । यसरी ठेक्का बन्दोबस्त गर्नाले लागत अनुमानभन्दा १ प्रतिशत घटीमै खरिद सम्भौता भई खरिद कार्य हुने गरेको छ । यस सम्बन्धी केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:

परिचछेद २: शहरी विकास मन्त्रालय

२०.१ डिभिजन कार्यालय कैलालीअर्न्तगत रु.२ करोड ५४ लाख ४३ हजार लागत अनुमान रहेका ३ योजनाको निर्माण कार्य गर्न बोलपत्र आह्वान भएकोमा १३ बोलपत्र दर्ता भएको मध्ये १० फिर्ता भई बाँकी रहेका ३ बोलपत्रदाताको कबुल अङ्क रु.२ करोड ५३ लाख ८२ हजारमा सम्भौता गरी कार्य गराएको छ ।

२०.२ डिभिजन कार्यालय गोरखा, नवलपरासी, पाल्पा, रुपन्देहीले निर्माण तथा मालसामान खरिद कार्यको लागि खडा गरेको निम्नानुसारको लागत अनुमान रहेका कार्य ठेक्काको माध्यमबाट गर्न बोलपत्र/दरभाउपत्र आह्वान गरेकोमा ठेकामा लागत अनुमान, सम्भौता रकम, बोलपत्र बिक्री र दाखिलाको अवस्था निम्नानुसार छः

(रु.हजारमा)

कामको विवरण	लागत अनुमान (रकम)	दरभाउपत्र/ बोलपत्र बिक्री संख्या	दाखिला संख्या	ठेक्का सम्भौता		प्रतिशत
				संख्या	रकम	
डिभिजन कार्यालय, गोर्खा						
फिटिङ खरिद	७५८	८	३		७५७	०.०१
ब्रास खरिद	५०२	८	३		४९९	०.०३
गेटभल्व खरिद	९८६	८	३		९००	०.८६
जि.आई पाइप	९९५	५	३		९००	०.९५
निर्माण	३५४	७	३		३५१	०.०३
निर्माण	७५५	४	३		७४६	०.०९
निर्माण	४६९	१०	३		४६८	०.०१
निर्माण	१७९३	१९	३		१७७५	०.१८
निर्माण	५१९	९	३		५१८	०.०१
निर्माण	६३१	९	३		६२९	०.०२
निर्माण	४८७६	१२	१		४८७०	०.०६
निर्माण	४१५९	१६	१		४१५७	०.०२
जम्मा	१६७९७	११५	३२		१६५७०	
डिभिजन कार्यालय, नवलपरासी						
ओभरहेड ट्यांकी	१४५६	११	३		१४४९	०.०७
डिभिजन कार्यालय, पाल्पा						
जी.आई.पाइप खरिद	३६६५	३	१		३६५५	०.१०
” ”	२६३३	३	१		२६२५	०.०८
जम्मा	६२९८	६	२		६२८०	
डिभिजन कार्यालय, रुपन्देही						
एच.डी.ई.पी पाइप	५९६६	२	१		५९५९	०.०७
” ”	२९८३	३	१		२९८३	०.००
डिपबोरिङ	२१६८	७	१		२१६५	०.०३
जम्मा	११११७	१२	३		१११०७	
कूल जम्मा	३५६६८	१४४	४०		३५४०६	

उपर्युक्तअनुसार बोलपत्र बिक्री र दाखिलाको स्थितिअनुसार प्रतिस्पर्धा सीमित भएको स्थिति देखिएको सम्बन्धमा बोलपत्र मूल्याङ्कनमा उल्लेख भएको देखिएन ।

खरिद कार्यमा प्रतिस्पर्धा सिमित हुन नदिने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

२१. **लागत अनुमान टुक्रा गरी खरिद** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ ले खरिद कार्य गर्दा प्रतिस्पर्धा सीमित हुने गरी टुक्राटुक्रा पारी खरिद गर्न नहुने व्यवस्था गरेको छ । खरिद नियमावली, २०६४ ले खरिद कार्यका लागि

खरिद गुरुयोजना तथा वार्षिक खरिद योजना अनुसार सम्भावित प्याकेज वनाई खरिद गर्नु पर्ने र रु. १० लाखभन्दा बढी लागत भएको सेवा वा मालसामान बोलपत्रको माध्यमबाट गराउनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । खानेपानी तथा ढल निकास विभागअन्तर्गतका अधिकांश कार्यालयहरूबाट पाइप, फिटिङ्स, मेसिनरी औजार निर्माण तथा अन्य सामग्री खरिदसम्बन्धी कार्य उल्लिखित व्यवस्थाहरूको पालना नगरी यो वर्ष डिभिजन कार्यालय, सप्तरीले सरसफाई कार्यक्रमबाट रु.११ लाख ५३ हजार मूल्यको पी.भी.सी.पाइप तथा ४ खानेपानी योजनाका लागि ४ ट्रान्सफर्मरको लागि रु.११ लाख ९८ हजारसमेत सोभै खरिद प्रक्रियाबाट आपूर्ति गरी आपूर्तकलाई रु.२३ लाख ५१ हजार भुक्तानी दिएको छ ।

त्यसै गरी डिभिजन कार्यालय इलामले इलाम खानेपानी सुधार विस्तार योजनाको कार्य गराउन ६ टुक्रा लागत अनुमान तयार गरी बिनाप्रतिस्पर्धा ६ निर्माण व्यवसायीबाट सोभै कार्य गराई रु.२९ लाख ३२ हजार भुक्तानी गरेको पाइयो । डिभिजन कार्यालय ललितपुरले आर्थिक वर्षको अन्त्यको एक महिना अवधिमा मालसामान, फिटिङ्स र ढल निर्माण कार्यको मालसामान तथा निर्माण कार्य गराउन २९ टुक्रा लागत अनुमान तयार गरी रु.८८ लाख ४१ हजारको सोभै कार्य गराई भुक्तानी गरेको छ । डिभिजन कार्यालय चितवन, बागलुङ, लमजुङ, बझाङ तथा रोल्पाले खरिद योजनाभन्दा फरक गरी १७ टुक्रा लागत अनुमानबाट रु.७४ लाख ४४ हजारको खरिद कार्य गरी भुक्तानी गरेको छ । कानूनमा भएको व्यवस्थाको पालना नगरी लागत अनुमान टुक्रा गरी कार्य गराउने पदाधिकारी उपर आवश्यक कारबाही हुनुपर्दछ ।

२२. **अधुरो निर्माण** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५९ मा आपूर्तिकर्ता वा निर्माण व्यवसायीले खरिद सम्झौताबमोजिम कार्य सम्पादन नगरेमा सार्वजनिक निकायले खरिद सम्झौता अन्त्य गर्न सक्ने तथा दफा ६३ मा निर्माण व्यवसायीलाई निजको कार्यको गाम्भीर्यताको आधारमा १ देखि ३ वर्षसम्म कालो सूचीमा राख्न सकिने व्यवस्था छ । डिभिजन कार्यालय सिराहाले एक निर्माण व्यवसायीसँग सात खानेपानी योजना रु. ८९ लाख ६७ हजारमा डिपबोरिड निर्माण गर्न सम्झौता गरी पाँचको कार्य प्रारम्भ गरेको र दुई योजनाको निर्माण कार्य २ वर्ष ५ महिना व्यतीत भइसक्दा पनि प्रारम्भ नै गरेको छैन । पाँच योजनाको निर्माण कार्यमा रु. ४७ लाख ४६ हजार भुक्तानी भै सकेपछि निर्माण व्यवसायीले कार्य रोकेको छ । उक्त ठेक्काको म्याद थप नभएकोले सम्झौता अनुसार पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति रु.१० लाख ५ हजार असुल गरी बाँकी कार्य गराउनुपर्दछ ।

२३. **निर्माण कार्य** – डिभिजन कार्यालय सप्तरीअन्तर्गत यो वर्ष ४ ओभरहेड ट्यांकी निर्माण गर्न एउटै निर्माण व्यवसायीसँग रु.३ करोड २७ लाख ५६ हजारमा २०६१/२०२६ र २०७०/२०१७ मा खरिद सम्झौता भएको छ । सम्झौताको शर्तअनुसार सात दिनभित्र निर्माण कार्य प्रारम्भ गर्नुपर्नेमा लेखापरीक्षण अवधि २०७०/६/११ सम्म कुनै पनि स्थानमा निर्माण कार्य प्रारम्भ भएको पाइएन ।

डिभिजन कार्यालय स्याङ्जाले चार खानेपानी योजनामा डिप ट्युबवेल निर्माण गर्न एकै निर्माण व्यवसायीसँग २०७०/५/२१ सम्ममा कार्य सम्पन्न गर्ने गरी कार्य प्रारम्भ गरेकोमा यो वर्ष रु.४६ लाख ७९ हजार भुक्तानी गरी सकेपछि एक स्थानमा बोरिड गरेपछि पर्याप्त पानी नआएको कारण देखाई निर्माण व्यवसायीको ठेक्का स्थगित गरिएको छ । बोरिड निर्माण कार्य नभई पाइप जडान नहुने अवस्था भएकोले यो वर्ष खरिद गरिएका रु.९ लाख ६३ हजारका पाइप मौज्जात रहेको देखियो । पर्याप्त भौगर्भिक अध्ययन नगरी ठेक्का व्यवस्था गरेकोले उक्त लगानी जोखिममा परेको अवस्था देखियो ।

२४. **मर्मत सम्भार चक्रकोष** – खानेपानी नीति, २०६१ ले योजना सञ्चालनपूर्व सम्बन्धित उपभोक्ता समितिको खातामा लागत अनुमानको १ प्रतिशतले हुने रकम मर्मत सम्भार चक्र कोष खडा गरी जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । अधिकांश डिभिजन/सवडिभिजन कार्यालयहरूले नीतिको उल्लिखित व्यवस्था पूरा नगरी योजनामा खर्च गरेका छन् । नमूना परीक्षण गरिएका यो वर्ष १५ डिभिजन/सवडिभिजनले २०८ योजनामा चक्रकोषबापत रु.६ करोड ३८ लाख ४५ हजार जम्मा गर्नुपर्नेमा रु.१९ लाख ४८ हजारमात्र जम्मा गरेकोले रु.६ करोड १८ लाख ९७ हजार जम्मा हुन बाँकी देखिएको छ । नीतिअनुसारको रकम जम्मा गर्नुपर्दछ ।

२५. **जनसहभागिताको अंश** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ मा उपभोक्ता समिति वा लाभग्राही समुदायबाट कार्य गराउंदा निर्माण कार्य वा सेवाको प्रकृतिअनुसार उपभोक्ता समिति वा सेवाग्राही समुदायले व्यहोर्नुपर्ने रकम खुलाई सम्भौता गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन/सवडिभिजन कार्यालयहरूबाट सञ्चालन गरिने योजनाहरूमा खरिद सम्भौता गर्दा उपभोक्ता समितिले व्यहोर्नुपर्ने रकम उल्लेख गरे तापनि मर्मत सम्बन्धी कार्य गराउंदा अधिकांश कार्यालयहरूले नेपाल सरकारको रकममात्र खर्च गरेका छन् । यो वर्ष छनौट गरी परीक्षण गरिएका २३ कार्यालयले ८५ योजनाको निर्माण कार्यमा लिनुपर्ने जनश्रमदान रु.७ करोड २९ लाख ५९ हजारमध्ये रु.१ करोड ६० लाख ३७ हजार मात्र लिई रु.५ करोड ६९ लाख २२ हजार नलिई खर्च गरेका छन् । त्यसैगरी ओखलढुङ्गा, सप्तरी र सिन्धुलीले मर्मतसम्बन्धी कार्य गराई रु.३६ लाख भुक्तानी गर्दा जनसहभागिता बापतको रु.७ लाख २० हजार कट्टा गरेका छैनन् ।
२६. **कन्टिन्जेन्सी खर्च** – सार्वजनिक निर्माण शीर्षकमा विनियोजित बजेट खर्च गर्ने सिलसिलामा निर्माण कार्यको लागतमा समावेश गरिने ५ प्रतिशत कन्टिन्जेन्सीबापतको रकममध्येबाट २ प्रतिशत रकम पूँजी निर्माण र सम्पत्ति खरिदसम्बन्धी शीर्षकहरूमा अर्थ मन्त्रालयको सैदान्तिक सहमति लिई खर्च गर्ने व्यवस्था भएकोमा खानेपानी तथा ढल निकास विभागअर्न्तगतका अधिकांश कार्यालयहरूले कन्टिन्जेन्सी रकमबाट अनुगमन, भवन मर्मत सम्भार, कार्यालय सामान, इन्धन खरिदलगायतका कार्यमा खर्च गरेका छन् । यो वर्ष नमूना परीक्षणबाट २९ कार्यालयले निर्माण कार्यको कन्टिन्जेन्सीबाट रु.३ करोड ७१ लाख ३३ हजार खर्च गर्दा पूँजीगत तथा सम्पत्ति खरिदतर्फ रु.७० लाख ६२ हजार भुक्तानी गरेको छ ।
२७. **मूल्य समायोजन** – खरिद सम्भौतामा उल्लेख भएको सूचकाङ्क र व्यवस्थाको आधारबाट गणना गरी मूल्य समायोजन भुक्तानी गर्नुपर्दछ । सवडिभिजन कार्यालय पांचथरले दोस्रो साना शहरी खानेपानी योजनाका निर्माण व्यवसायीसँग भएको खरिद सम्भौतामा उल्लिखित सूचकाङ्क प्रयोग नगरी फरक सूचकाङ्कको आधारबाट मूल्य समायोजनबापत रु.५ लाख २३ हजार, डिभिजन कार्यालय सप्तरीले एक खानेपानी योजनाको ओभरहेड ट्यांकी निर्माण गर्ने निर्माण व्यवसायीलाई रु.१ लाख ५६ हजार तथा डिभिजन कार्यालय बारलुङअर्न्तगत सञ्चालित दोस्रो साना शहरी खानेपानी योजनाका निर्माण व्यवसायीलाई जनरल आइटमतर्फको कार्यमा रु.१ लाख ५९ हजारसमेत रु.८ लाख ३८ हजार भुक्तानी गरेकोले उक्त रकम असुल हुनुपर्दछ ।
२८. **प्रशोधन प्रणाली** – त्रिवर्षिय योजनाको ५.११ मा खानेपानी तथा सरसफाई कार्यनीति (६.१६.२) मा शहरी अर्धशहरी घनावस्ती भएका स्थानहरूमा प्रशोधन प्रणालीसहितको सेनेटरी ढल निर्माण गरी स-साना ढल प्रणाली स्थापना र सञ्चालन गरी नदीमा पठाउने व्यवस्था गरिने उल्लेख छ । डिभिजन कार्यालय भक्तपुरअर्न्तगत बालकोट र कटुन्जे क्षेत्रमा क्रमश रु.३४ करोड ३५ लाख र रु.१४ करोड ४५ लाख लागत अनुमान रहेका दुई ढल प्रणाली २०६३/६४ देखि सुरु गरी २०७०/७१ मा पूरा गर्न वार्षिक कार्यक्रम स्वीकृत गरेको देखिन्छ । उक्त कार्यको मूल लागत अनुमान स्वीकृत नगरी योजना वार्षिक कार्यक्रममा समावेश गरेको, बालकोट ढलमा जनसहभागिताबापतको अंश रु.१० करोड ४६ लाख ८८ हजार हुने र उक्त पूरै रकम १० रोपनी जग्गाको मूल्यबापत हुने उल्लेख भएकोमा सो जग्गा यकिन नभएको, कटुन्जेमा निर्माण सम्बन्धी हालसम्म थप कार्य नगरी डिजाइन तयारीको कार्य मात्र भएको छ । प्रशोधन केन्द्रको स्थापना नै नगरी योजनामा लगानी गर्नाले नीतिगत व्यवस्थाको पालना हुन सकेको छैन ।
२९. **सेवा सञ्चालन** – खानेपानी तथा ढल निकास विभागअर्न्तगतका डिभिजन/सवडिभिजन कार्यालयहरूबाट विभिन्न जिल्लाअर्न्तगत निर्माण गरिएको ओभरहेड ट्यांकीबाट पानी वितरण गरिने प्रणालीहरूको निर्माण कार्य गर्न नियुक्त निर्माण व्यवसायीहरूको समयावधि पटक पटक थप गरी मूल्य वृद्धिसमेत भुक्तानी गरेको छ । समयावधि थप गर्दै निर्माण अवधि र लागत वृद्धि गरी ओभरहेड ट्यांकी पुरा गरेको भएतापनि सम्पन्न कामहरू सम्बन्धित निर्माण व्यवसायीबाट हस्तान्तरण नगरेको, ओभरहेड ट्यांकीहरूको निर्माणमा प्राविधिक कमजोरी रही बीचैमा कार्य छाडेको, ट्यांकी निर्माण सम्पन्न गरिए तापनि ट्यांकीबाट पानी वितरण गर्न चाहिने अन्य संरचना तयार नभएको, उपभोक्ता समितिले गर्नुपर्ने कार्य पूरा नगरेको कारण निर्मित

संरचनाबाट उपभोक्ताहरूले सेवा प्राप्त गर्न नसकेको स्थिति देखिएको छ । यो वर्ष नमूना परीक्षणको आधारमा ५ जिल्लाका १० ओभरहेड ट्यांकीको परीक्षण गर्दा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

(रु. हजारमा)

जिल्ला	खानेपानी योजना	हालसम्मको भुक्तानी रकम	सम्पन्न गर्नुपर्ने अवधि	विद्यमान अवस्था
धनुषा	धनुषाधाम खानेपानी योजना	२६,११	२०७०/३/१५	निर्माण व्यवसायीले २०७०/१/१६ देखि काम नगरेको ।
सिराहा	कल्याणपुर खानेपानी योजना	२,२७,८८	सम्पन्न	निर्माण कार्य २०६६/६७ मा भएकोमा वितरण प्रणाली तयार नभएको ।
महोत्तरी	मटिहानी खानेपानी योजना	४८,२६	सम्पन्न	निर्माण व्यवसायीले हस्तान्तरण नगरेको र वितरण पाइप लाइनको कार्य नभएको ।
	बलवा खानेपानी योजना	४४,१७	सम्पन्न	पम्प हाउस सञ्चालन गर्न विद्युतिकरणको कार्य नभएकोले पानी सञ्चालन नभएको ।
	गौशला खानेपानी योजना	१,०६,५५	चालु	योजनाको २०६५/६६ देखि पटक पटक म्याद थप गर्दै अन्तिम पटक २०७०/३/३१ सम्म म्याद थप गरेकोमा ट्यांकी निर्माण कार्य पुरा गरी हस्तान्तरण नभएकोले सेवा प्रारम्भ नभएको ।
	औरही खानेपानी योजना	१९,०९	२०७०/३/१२	सम्भौताको सुरु म्याद पुरा भईसक्दा ज्याफट (बेस ढलान) को कार्य मात्र भएको
सुनसरी	खनार खानेपानी योजना	२,१९,६२	सम्पन्न	ओभरहेड ट्यांकी निर्माण भइसकेतापनि वितरण प्रणाली तयार नभएको ।
	लौकही खानेपानी योजना	-	२०७०/३/३१	कोशी बाढी पिडितको लागि तत्काल खानेपानी सञ्चालन गर्न २०६६/६७ मा ठेक्का भएकोमा सम्पन्न नभएको ।
मोरङ	धनीवनि गाउँ खानेपानी योजना तैतरिया खानेपानी योजना	१,४४,३३ १,२५,००	सम्पन्न	निर्माण कार्य २०६६/६७ देखि प्रारम्भ गरी ओभरहेड ट्यांकी निर्माण गरेकोमा वितरण प्रणाली तयार नभएको ।

२९.१ डिभिजन कार्यालय दाङअन्तर्गतको हसनापुर खानेपानी आयोजनामा ५० घ.मि को ओभरहेड ट्यांकी २०६८/६९ मा निर्माण पूरा भएकोमा हालसम्म सञ्चालन भएको पाइएन । जिल्ला विकास समितिले ४ वर्ष अगाडि निर्माण गराएको १०० घ.मि.को ग्राउण्ड वाटर ट्यांकी जीर्ण वन्दै गएको तथा ट्रान्स्फरमरसमेत खिया लागेको अवस्थामा रहेको छ । योजनाको लागि डिभिजन कार्यालयले समेत रु.२ लाख ४५ हजारमा खरिद गरेको ट्रान्स्फरमरसमेत हालसम्म जडान नगरी उपभोक्ता समितिको जिम्मामा छाडेको देखियो ।

२९.२ डिभिजन कार्यालय सर्लाहीअन्तर्गत रु.१ करोड ८१ लाख ३० हजार लगानी भइसकेको नेत्रगंज खानेपानी योजनामा २२५ घ.मि. को ओभरहेड ट्यांकी निर्माण गर्न २०६६/६७ मा निर्माण व्यवसायीसँग सम्भौता भएको र २०६८/७/२१ सम्म अन्तिम म्याद रहेकोमा सो अवधिपछि म्याद थपसमेत नभई बाँकी कार्य पूरा गरेको छैन । योजना स्थलमा २०६७/६८ मा जडान भएको ५० के.भि.ए क्षमताको ट्रान्स्फरमरको मुख्य भाग कपर क्वायलसमेत रहेको पाइएन ।

३०. **उपभोक्ता समिति परिचालन** – सार्वजनिक खरिद नियमावलीको नियम ९७(१) बमोजिम रु. ६० लाखसम्म लागत भएको निर्माण कार्य मात्र सम्बन्धित योजनाका उपभोक्ता समितिबाट गराउन सकिने व्यवस्था भएकोमा चालु वर्षको लागि योजनामा छुट्याएको रु.६० लाखभन्दा बढीको रकमबाट पटकै लागत अनुमान तयार गरी अधिकांश खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन कार्यालयहरूले उपभोक्ता समितिबाट कार्य गराएको पाइयो । यो वर्ष क्षेत्रीय अनुगमन कार्यालय डोटीले सिलगढी खानेपानी गुणस्तर सुधार योजनाअन्तर्गत रिटेनिडवाल ट्यांकी प्रोटेक्सन, ग्याबियनको कार्य आदि स्किम नं.१ अनुसार रु.४४ लाख १८ हजारको र

स्किम नं.२ अनुसार रु.२३ लाख ८२ हजार गरी जम्मा रु.६८ लाखको कार्य छुट्टाछुट्टै लागत अनुमान स्वीकृत गरी उपभोक्ता समितिमाफत गरेको छ ।

त्यसै गरी डिभिजन कार्यालय बाग्लुङले बुर्तिवाङ खानेपानी आयोजनाका उपभोक्ता समितिसँग ७ स्किमका विभिन्न कामको लागि रु.१ करोड १४ लाख ८३ हजारको फरक फरक मितिमा ३ सम्भौता गरी यो वर्ष रु.५९ लाख १३ हजार भुक्तानी गरेको छ । नियममा भएको व्यवस्थाको पालना नगरी लागत अनुमान टुक्र्याई काम गर्ने परिपाटीमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

अधिकार सम्पन्न बाग्मती सभ्यता एकीकृत विकास समिति

३१. **नियमविपरीत खर्च** – समितिअर्न्तगत सञ्चालित बाग्मती क्षेत्र पूर्वाधार विकास आयोजनाको लागि प्राप्त बजेट खर्चको अख्तियारीको बुँदा १२ बमोजिम चालु आर्थिक वर्षमा नेपाल सरकारको स्रोतबाट सवारीसाधन खरिद गर्न रोकका गरिएकोमा आयोजनाले निर्माण कार्यको बिल अफ क्वान्टिटीमा २ गाडी र ५ मोटरसाइकलसमेत राखी खरिद सम्भौता गरी रु.८० लाख ७९ हजार भुक्तानी गरेको पाइयो । सार्वजनिक लेखा समितिको २०६९/१।८ को निर्णयमा निर्माण कार्यको बिल अफ क्वान्टिटीमा सवारीसाधन राखी सम्भौता गर्दा योजनाको शिरोभार लागत बढ्न गएकोले लागतमा वृद्धि नियन्त्रण गर्न नीति बनाउने र अन्य मन्त्रालयसमेतलाई जानकारी दिने निर्णय भएकोमा निर्णयको पालना भएको देखिँदैन ।

सोही आयोजनाको बाग्मती नदिको शंखमूल खण्डमा ढल निर्माण र नदी नियन्त्रण कार्यको लागि तयार गरिएको लागत अनुमानको बिल अफ क्वान्टिटीमा रु.१ करोड ४५ लाख ४३ हजारको समितिको कार्यालय भवन बनाउने कार्यसमावेश गरी खर्च गरेको छ । खर्च गर्ने अख्तियारी र रकम प्राप्त नभएको अवस्थामा निर्माण कार्यको लागत अनुमानको बिल अफ क्वान्टिटीमा यस्ता कार्यहरु समावेश गरी खर्च गर्ने पद्धतिमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

३२. **मूल्य समायोजन** – समितिले २०६४।६५ देखि ठेक्का बन्दोबस्त गरी प्रारम्भ गरेका ३ ठेककामा मूल्य वृद्धि पाउने अवस्था १५ महिनापछि मात्र हुने व्यवस्था रहेको र सम्भौताका शर्तअनुसार मूल्य वृद्धि भुक्तानी नगरेको व्यहोरा गतवर्षको प्रतिवेदनमा औल्याएकोमा २ ठेककाका एकै निर्माण व्यवसायीको रनिङ बिलबाट यो वर्ष रु.७६ लाख ८१ हजार बढी दिएको रकम कट्टी गरी दाखिला गरेको भए तापनि एउटै शर्त रहेको अन्य एक ठेककाका निर्माण व्यवसायीबाट रकम असुल गरेको छैन । सम्भौताको शर्तविपरीत रु.९५ लाख ४१ हजार मूल्य वृद्धि दिएको रकमसमेत वास्तविक गणनाबाट पाउनेभन्दा बढी भुक्तानी दिएको हुँदा उक्त बढी रकम असुल गरी जिम्मेवार उपर कारबाही गरिनुपर्दछ ।

३३. **सम्भौताविपरीत भुक्तानी** – बाग्मती किनारामा ढल तथा सडक निर्माण कार्य गर्ने एक निर्माण व्यवसायीसँगको खरिद सम्भौतामा एक डबल पिकअप गाडी खरिद गर्न बिल अफ क्वान्टिटीमा रु.१९ लाख ६० हजार समावेश गरेकोमा उक्त सवारीसाधन आपूर्ति गराएको पाइएन । सो आइटममा निर्माण व्यवसायिले कबुल गरेको रकमलाई १५ महिना समान दरबाट भाडा सरह कायम गरी गतवर्षसम्म रु.१६ लाख २३ हजार भुक्तानी गरेकोमा यो वर्ष आठौँ रनिङ बिलबाट पुनः रु.५ लाख ९१ हजारसमेत रु.२२ लाख १४ हजार भुक्तानी गरेको पाइयो । यस्तो भुक्तानी कार्य सम्भौताविपरीत देखिएको व्यहोरा गतवर्षको प्रतिवेदनमा औल्याएकोमा सोमा सुधार नगरी थप रकम भुक्तानी दिएको पाइयो । तोकिएको स्पेसिफिकेशनबमोजिम सवारीसाधन उपलब्ध गराउनुपर्दछ ।

३४. **निर्माण सामाग्रीको गुणस्तर**– बाग्मती नदिको किनारामा सडक निर्माण, नदी नियन्त्रण तथा ढल निर्माण कार्य गर्न खडा गरिएको लागत अनुमान तथा कामको गुणस्तर कायम गर्न निर्माण सामाग्रीको स्पेसिफिकेशन समेत स्वीकृत गरी निर्माण सामाग्रीको गुणस्तर परीक्षण समेत गर्न गराउन छुट्टै बिल अफ क्वान्टिटीबाट ल्याव परीक्षण रकम समेत व्यवस्था गरी सम्भौता हुने गरेको छ । बाग्मती नदी किनारामा गरिने निर्माण कार्य गर्दा सम्बन्धित निर्माण व्यवसायीहरूले निर्माण कार्य गर्न खनिएको खाडलबाट प्राप्त भएको वालुवानै प्रयोग गर्ने गरेको समेत पाइएको छ । ठेक्का नं.४ अर्न्तगत रु. ५६ करोड ६७ लाख १४ हजारमा

खरिदसम्भौता गरी यो वर्षसम्म रु.१७ करोड २५ लाख ५२ हजार भुक्तानी भई निर्माण कार्य चालु रहेको बाग्मती मनहरा पूल दोभानको नदी नियन्त्रण कार्यमा पर्खाल लगाउने काममा खनिएको खाल्डोबाट निस्किएकै वालुवा सोभै प्रयोग गरी निर्माण कार्य भई रहेको स्थलगत अवलोकनबाट देखिएको छ । निर्माण कार्यको लागत अनुमानमा कार्यस्थलमै प्राप्त निर्माण सामाग्री प्रयोग गर्ने व्यवस्था नरहेको र निर्माण कार्य गुणस्तरीय गराउन छुट्टै स्पेसिफिकेशन तोकी परीक्षण कार्यको लागि रकमसमेत भुक्तानी भएकोमा परीक्षण बेगरनै निर्माण सामाग्री प्रयोग गर्दा कामको गुणस्तर समेत नरहन सक्छ । यसरी निर्माण कार्य गर्न मिल्ने देखिएन ।

दोस्रो साना शहरी खानेपानी तथा सरसफाई आयोजना

३५. **न्यून प्रतिस्पर्धा** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २६ मा बोलपत्रदाताहरूले आपसमा मिलेमतो गरी बोलपत्र दाखिला गरेको प्रमाणित भएमा त्यस्तो बोलपत्र रद्द हुने व्यवस्था छ । यो वर्ष अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा बोलपत्र आह्वान भई ठेक्कापट्टा भएका निम्नानुसारका नगर खानेपानी योजनाहरूको ठेक्का बन्दोबस्त सम्बन्धी कार्य आयोजना व्यवस्थापन कार्यालय काठमाडौंबाट भएको छ । यो वर्ष बोलपत्र आह्वान भै खरिद सम्भौता भएका ६ नगर खानेपानी आयोजनाको लागत अनुमान रु.१० करोडभन्दा बढी भए तापनि खरिद कार्य गर्न बोलपत्र आह्वान गर्दा इविडिड गराएको पाइएन । अन्तर्राष्ट्रिय बोलपत्रको माध्यमबाट बोलपत्र आह्वान भएकोमा समेत बोलपत्र बिक्रीको तुलनामा न्यून बोलपत्र दाखिला गर्ने, दाखिला गरेको बोलपत्र फिर्ता लिने र लागत अनुमानको १ प्रतिशत भन्दा घटीमै खरिद सम्भौता हुने गरेको देखिन्छ । यससम्बन्धी केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:

(रु.हजारमा)

खानेपानी आयोजनाको नाम	लागत अनुमान रकम	बोलपत्र बिक्री संख्या	बोलपत्र दाखिला संख्या	दाखिला मध्ये बोलपत्र फिर्ता संख्या	ठेक्का स्वीकृति रकम	लागत अनुमानको तुलनामा घटी प्रतिशत
भासी नगर	१११५४१	१६	७	१	११११७५	०.३२
लेटङ नगर	२५०४६३	१९	५	१	२४९९५३	०.३०
काकडभित्ता नगर	३१०९७९	१८	२	-	३१०७००	०.०८
मुकुन्दपुर नगर	२१७५९६	३४	३	-	२१७२४२	०.१६
खांदवारी नगर	३४८९१५	३५	५	२	३४८३७५	०.१५
दमौली नगर	२४०६९५	२०	५	१	२३९४४९	०.५१

लागत अनुमानको हाराहारीमै खरिद सम्भौता गर्नु पूर्व ऐनको दफा २६ ले गरेको व्यवस्थाको कार्यान्वयन गरिनुपर्दछ ।

३६. **सवारीसाधन** – दोस्रो साना शहरी खानेपानी तथा सरसफाई आयोजनाअर्न्तगतका नगर खानेपानी योजनाहरूको लागत अनुमान स्वीकृति गरी खरिद सम्भौता गर्दा चौपक्षीय सम्भौतामा सरसफाई कार्यको लागि उल्लेख गरेका ट्रली र टेक्टर खरिद गर्ने कार्यका अतिरिक्त पिकअप गाडीसमेत बिल अफ क्वान्टिटीमा समावेश गरी खरिद सम्भौता गरेको छ । यो वर्ष मेघौली, फिदिम, बागलुङ, काकडभिट्टा, मुकुन्दपुर, भासी र दरखसुखड नगर आयोजनाका लागि पिकअप गाडी खरिदबाट रु.२ करोड २५ लाख ९४ हजार निर्माण व्यवसायीलाई भुक्तानी गरेको छ । योजनाहरूको लागतमा पचास प्रतिशत लगानी उपभोक्ता संस्थाले नगर विकास कोषबाट ऋण लिई लगानी गर्ने व्यवस्था छ । यस आयोजनाअर्न्तगत निर्माण हुने खानेपानी योजनाहरूमा अनुदान सम्भौता व्यवस्थाअनुसार सिभिलवर्क्स तर्फ खर्च भएको रकमको ६२ प्रतिशत र सवारीसाधनतर्फ शतप्रतिशत रकम दाताले व्यहोर्ने व्यवस्था भएकोमा सवारीसाधन खरिद गर्दा निर्माण कार्यको बिल अफ क्वान्टिटीमा पिकअप गाडी खरिद गर्नाले नेपाल सरकार र उपभोक्ता संस्थाले बढी रकम व्यहोर्नु पर्ने अवस्था देखिएको छ । सार्वजनिक लेखा समितिको २०६९/१।८ मा भएको निर्णयानुसार निर्माण

कार्यको बिल अफ क्वान्टिटीमा सवारीसाधन राखी सम्भौता गर्दा योजनाको सिरोभार लागत बढ्न गएकोले लागतमा वृद्धि नियन्त्रण गर्न नीति बनाउने निर्णयसमेत भएको अवस्था हुँदाहुँदै सवारीसाधन खरिद गर्नु उपयुक्त देखिएन ।

आयोजना कार्यान्वयन निर्देशनालय (के.यू.के.एल्.)

३७. **ठेक्का व्यवस्थापन** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९(१) मा सार्वजनिक निकायले ठेक्का व्यवस्थापन गर्दा खरिद सम्भौता नवीकरण गर्नुपर्ने वा नपर्ने, खरिद सम्भौताबमोजिमको कार्य सम्पन्न गर्नका लागि लाग्न सक्ने अधिकतम रकम तथा समय लगायतका पक्षहरु विचार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ ।

ठेक्काहरुको म्याद थप र भेरिएसन आदेश सिफारिस गर्ने कार्य डिजाइन तथा सुपरिवेक्षण परामर्शदाताबाट हुने गरेको छ । समग्र आयोजनाको सुरु समयावधि शतप्रतिशत व्यतित भइसकेको अवस्थामा समेत पटक पटक म्याद थप तथा भेरिएसन जारी गरेको र अधुरै रहेका केही ठेक्काहरुको उदाहरण देहायअनुसार छन्:

ठेक्का नं	कार्य विवरण	सम्भौता रकम (रु.हजारमा)	सुरुको कार्य (महिना)	म्याद थप (महिना)	म्याद थप संख्या	भेरिएसन प्रतिशत	प्रगति प्रतिशत
के.यू.के.एल्.डी.एन आई ०२/०२	आकस्मिक सुधार	६९९८०	९	२३.३३	६ पटक	१२.४६	
के.यू.के.एल्.डी.एन आई ०२/१५ सी	पानी प्रशोधन केन्द्र त्रि.वि. अन्तर्राष्ट्रिय बीमानस्थल	२६३३२	१२	३	१ पटक	१४.४३	७५
के.यू.के.एल्.डी.एन आई ०२/०४	नखुखोला इन्टेक सुधार	७९९७८	६	१२.९	४ पटक	१४.३५	९८
के.यू.के.एल्.डी.एन आई ०२/०३	कालोपुल नमूना प्रोजेक्ट	१६५५७६	१४	१७	४ पटक	५.४९	९०
के.यू.के.एल्.डी.एन आई ०१/०२	नमूना आयोजना कुसुन्ती	११७४११	१४	२३	६ पटक	२१.९१	९०
के.यू.के.एल्.डी.एन आई ०२/६ बी	टयुववेल निर्माण कार्य	११४८६२	११	१६.२३	२ पटक	-	४०
के.यू.के.एल्.डी.एन आई ०२/६ बी	टयुववेल निर्माण कार्य लट १/२	७६४१९	११	१६.२३	२ पटक	-	४०
के.यू.के.एल्.डी.एन आई ०२/०८	क्लप्टर रिमुवल	२५८७४	९	२३	६ पटक	११.५२	९८

निर्देशनालयबाट लागत अनुमान तयारी तथा स्वीकृति गर्दा कार्य सम्पन्न गर्न लाग्ने अधिकतम समय सीमा तोक्ने नगरेको, अधिकांश प्याकेजहरु निर्धारित समय सीमाभित्र सम्पन्न हुन नसकी पटक पटक म्याद थप भएको एवं थप म्यादभित्र पनि कार्य सम्पन्न हुन नसकी अधुरै रहेको तथा कतिपय प्याकेजहरुमा पटकपटक भेरिएसन आदेश जारी भएको अवस्था समेत देखियो । यसरी पटक पटक म्याद थप एवं भेरिएसनबाट काम थप गर्दै जाँदा समयमा कार्यसम्पन्न नहुने र आयोजनाको लागतमा समेत वृद्धि हुने स्थिति रहेको पाइयो ।

३८. **निर्माण कार्यको बीमा** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११२ मा रु.१० लाखभन्दा बढी मूल्यको निर्माण कार्य गर्ने निर्माण व्यवसायीले निर्माण कार्यको निर्माणस्थल सुम्पिएको मितिदेखि र त्यस्तै निर्माण व्यवसायीसँग भएको सम्भौताको शर्तअनुसार त्रुटि सच्याउने अवधिसमेत समेट्ने गरी बीमा गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । निर्देशनालय अन्तर्गत खरिद सम्भौता भएका ७ प्याकेजमा निर्माण व्यवसायीले बीमा बापतको सम्भौतामा उल्लिखित रकम रु.१ करोड २१ लाख २९ हजार भुक्तानी लिएकोमा अधिकांशले सम्भौता अवधि तथा त्रुटि सच्याउने अवधि समेट्ने गरी बीमा नगराएको तथा कतिपयले आंशिक मात्र बीमा गराएको पाइयो । परीक्षणबाट ३ ठेक्काका निर्माण व्यवसायीले बीमा पोलिसी पेश नगरेको ठेक्का अवधिभन्दा र २ ठेक्काका निर्माण व्यवसायीको बीमाको पोलिसी अवधि २ वर्ष घटी र अन्य ३ निर्माण व्यवसायीको बीमाको अवधि ३ महिना घटी रहेको देखिएको छ । सम्भौतामा तोकिएको शर्त पूरा नगरी रकम भुक्तानी गर्न मिल्ने देखिएन ।

३९. **कार्यसम्पादन जमानत** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११०(४) मा कार्य सम्पादन जमानतको मान्य अवधि खरिद सम्भौतामा उल्लिखित मालसामान आपूर्ति वा हस्तान्तरण गर्नुपर्ने अवधि वा निर्माण कार्यको त्रुटि सच्याउने दायित्वको अवधिभन्दा कम्तीमा एक महिना बढी अवधिको हुनुपर्ने व्यवस्था छ । निर्देशनालय अन्तर्गतका १३ खरिद सम्भौताका निर्माण व्यवसायीले पेश गरेका रु.४७ करोड ५८ लाख

९३ हजार र वैदेशिक मुद्रातर्फको रु.७ करोड ७६ लाख १७ हजारसमेत (अमेरिकी डलर ९ लाख १८ हजार) रु.५५ करोड ३५ लाख १० हजारको कार्यसम्पादन जमानत पत्रको मान्य अवधि २ महिनादेखि १३ महिनासम्म घटी रहेको पाइयो । निर्माण व्यवसायीले लिएको कार्यको सुरक्षणको लागि सम्झौताअनुसार लिएका कार्य सम्पादन जमानतको अवधि तोकिएअनुसार नभएको अवस्थामा कार्य गराई भुक्तानी गर्न मिल्ने देखिएन ।

४०. **मध्यस्थता बोर्ड** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२९ मा सार्वजनिक निकाय र निर्माण व्यवसायीबीच खरिद सम्झौता कार्यान्वयनको सिलसिलामा कुनै विवाद उत्पन्न भएमा सो विवाद समाधान गर्ने विवाद समाधान समितिमा निर्माण व्यवसायी र सार्वजनिक निकायले नियुक्ति गरेका एक/एक जना सदस्य तथा दुवै सदस्यले नियुक्ति गरेको तेस्रो व्यक्ति अध्यक्ष रहने व्यवस्था छ ।

सुन्दरीजल-महाकाल चौर थोक वितरण प्रणाली कार्यको खरिद सम्झौता रु.१ अर्ब १२ करोड ४१ लाख २९ हजार रहेकोमा निर्देशनालयले निर्माण व्यवसायीसँग गरेको खरिद सम्झौताको विशेष शर्तमा एक सदस्यीय समिति (एक्जुकेटर) को व्यवस्था गरेको पाइयो । यो वर्ष आयोजना र निर्देशनालयबीचको विवाद समाधानको कार्य गरेको देखाई तीन विषयसँग सम्बन्धित विवादमा मध्यस्ताको निर्णयको आधारमा रु.१५ लाख भुक्तानी दिएको छ । कानूनमा तोकिएको व्यवस्थाभन्दा फरक गरी खरिद सम्झौतामा एक सदस्यीय मध्यस्थता बोर्डको व्यवस्था गरी कार्य गराउनाले निर्माण व्यवसायीको दाबी विरोधमा निर्देशनालयको तर्फबाट पर्याप्त वहस हुन नसक्ने हुँदा कानूनअनुसारको संयन्त्र गठन गर्नुपर्दछ ।

४१. **डिफेक्ट पाइपको भुक्तानी** – सुन्दरीजल-महाकालचौर थोक वितरण प्रणाली निर्माण कार्यका व्यवसायीसँग भएको खरिद सम्झौताको टेक्निकल स्पेसिफिकेशन व्यवस्था साथै जनरल कण्डिशनमा निर्माण व्यवसायीलाई प्लाण्ट एण्ड मेटेरियलको भुक्तानी दिने सम्बन्धी व्यवस्था गरी आपूर्ति गरिएका मालसामान तेस्रो पक्षको परीक्षण समेत गराई सुरक्षित साथ नोक्सान नहुने गरी राख्नुपर्ने दायित्व निर्माण व्यवसायीको हुने गरी तोकिएको छ । निर्देशनालयले निर्माण व्यवसायीलाई पाइप आपूर्ति बापत भुक्तानी गर्दा पहिलो रनिङ् बिलमा परामर्शदाता इञ्जिनियरको १६ अगष्ट २०१२ को पत्रानुसार ९ हजार ४ सय ६८ मिटर पाइप साइटमा आपूर्ति भएकोमा सो मध्ये ४ सय ५५ मिटर डि.आई.पाइप र अन्य केही पाइप तथा फिटिङ्समा विभिन्न प्रकारका डिफेक्ट रहेको उल्लेख गरी सो बरारबरको रकम भुक्तानी नगरी रोक्का राख्न सिफारिस भएको देखियो । साथै गठठाघर साइट र सुन्दरीजल साइटमा स्टोर गरिएका पाइपहरूमा डिफेक्ट देखिएको उल्लेख छ । उक्त सिफारिस अनुसार रोक्का राखिएको रु.२ करोड ४० लाख २४ हजार मध्ये तेस्रो रनिङ् बिलसम्ममा ८० प्रतिशत भुक्तानी गरी २० प्रतिशत मात्र भुक्तानी दिन बाँकी राखेको छ । डिफेक्ट पाइपहरूका सम्बन्धमा परीक्षण गराई टेक्निकल स्पेसिफिकेशनअनुरूप भएको प्रमाणबेगर भुक्तानी गरेको छ । सम्झौताको शर्त पुरा गराएर मात्र भुक्तानी गर्नु पर्दछ ।

४२. **सम्झौता विपरीत म्याद थप** – निर्देशनालय अन्तर्गत विभिन्न प्याकेजको कार्य गर्न निर्माण व्यवसायीसँग भएको खरिद सम्झौताको शर्त अनुसार ठेक्का कार्यान्वयनका क्रममा क्षतिपूर्तियोग्य घटना सिर्जना भएमा वा भेरिएसन आदेश जारी भएको अवस्थामा सम्झौताको अवधि थप हुन सक्ने व्यवस्था छ । सम्झौताअनुसार निर्माण कार्य सम्पन्न गर्न थप समय आवश्यक पर्ने भए सोसम्बन्धी उचित कारण तथा घटनाहरू उल्लेख गरी निर्माण व्यवसायीले प्रोजेक्ट म्यानेजर (परामर्शदाता) समक्ष अर्लि वार्निङ् लेटर पेश गर्नुपर्ने र त्यस्तो पत्र पेश नभएको अवस्थामा निर्माण व्यवसायीले प्रस्तुत गरेका घटनाहरू म्याद थपका लागि ग्राह्य नहुने उल्लेख छ ।

निर्देशनालय अन्तर्गत सञ्चालित प्याकेजहरूमध्ये यो वर्ष १३ प्याकेज (ठेक्का कार्य) को परीक्षण गरिएकोमा निम्नानुसारका ८ प्याकेजमा खरिद सम्झौताका उल्लिखित अवस्था तथा घटनाहरूको विद्यमानता रहेको पुष्टि हुने आधार बेगर सुरु सम्झौताको ७१ प्रतिशत देखि २५९ प्रतिशत सम्म बढी हुने गरी एकै प्याकेजको ६ पटकसम्म म्याद थप गरेको पाइयो ।

क्र.सं.	कार्य विवरण	सुरु सम्भौता अवधि (महिना)	म्याद थप अवधि (महिना)	म्याद थप		कैफियत
				पटक	प्रतिशत	
१.	डेमो प्याकेज, वानेश्वर	१४	२०.९३	५	१५०	पूर्व सूचना पत्र, संशोधित कार्य तालिका पेश नभएको ।
२	डेमो प्याकेज, कुसुन्ती	१४	२२.९	६	१६४	यो वर्ष ४ पटक म्याद थप, पूर्व सूचना पत्र र भेरिएसन आदेश जारी नभएको ।
३.	पाईलट स्किम, कालोपुल	१४	१७	४	१२१	पूर्व सूचना पत्र, म्याद थपको निवेदन पेश नभएको, भेरिएसन आदेश अगावै म्याद थप ।
४	१५ ट्युबवेल निर्माण	११	८.८	१	८०	पूर्व सूचना पत्र, म्याद थपको निवेदन पेश नभएको ।
५	नख्खु इन्टेक	६	१२.९	४	२१५	पूर्व सूचना पत्र, संशोधित कार्य तालिका पेश नभएको ।
६	गोकर्ण क्लष्टर	९	२३	६	२५६	पूर्व सूचना पत्र, संशोधित कार्य तालिका पेश नभएको ।
७	संखमूल ढल	१२	८.४७	२	७१	पूर्व सूचना पत्र, संशोधित कार्य तालिका पेश नभएको ।
८	तत्काल सुधार कार्यक्रम	९	२३.३३	६	२५९	पूर्व सूचना पत्र, संशोधित कार्य तालिका पेश नभएको ।

पुष्ट्याई बेगर पटक पटक म्याद थप गर्नु मनासिव देखिएन ।

४३. **वैदेशिक मुद्रा भुक्तानी** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५३ मा कामको आधारभूत प्रकृति वा क्षेत्र परिवर्तन नहुने गरी दुबै पक्षको लिखित सहमतिबाट खरिद सम्भौतामा अन्यथा व्यवस्था भएको बाहेक खरिद सम्भौतामा संशोधन गर्नसकिने व्यवस्था छ । निर्देशनालय र एक निर्माण व्यवसायी बीच भएको सम्भौताको शर्तमा खरिद सम्भौताको सम्पूर्ण भुक्तानी नेपाली रुपैयामा हुने व्यवस्था रहेको छ । निर्माण व्यवसायीले सम्भौता भएको ८ महिना ११ दिनपछि (२०६८।१२ मा) एवं सात रनिङ्ग बिलसम्मको भुक्तानी लिइसकेपछि बोलपत्र पेश गर्दा ठेक्का कार्यको ५० प्रतिशत वैदेशिक मुद्रा प्राप्त हुनुपर्ने उल्लेख गरेकोमा खरिद सम्भौता गर्दा उक्त शर्त राख्न छुट भएको उल्लेख गरी आफूले बोलपत्रमा उल्लेख गरे अनुसार वैदेशिक मुद्रामा भुक्तानी गर्न परामर्शदाता मार्फत निर्देशनालयलाई अनुरोध गरेको देखियो ।

निर्माण व्यवसायीको माग अनुसार २०६८।११।५ को निर्णयबाट भुक्तानीको शर्तमा संशोधन गरी सहमतिका लागि सम्बन्धित दातृ निकायमा पठाएकोमा दातृ निकायले २१ मार्च २०१२ मा सम्भौतामा संशोधन गर्न सहमति प्रदान गरेको देखिन्छ । निर्माण व्यवसायीसँग भएको सम्भौतामा त्यस्ता शर्तहरू संशोधन गर्न सकिने प्रावधान रहेको देखिदैन । सुरु सम्भौतामा स्थानीय मुद्रामा मात्र भुक्तानीको शर्त रहेको अवस्थामा भुक्तानी विधिनै संशोधन गरी वैदेशिक मुद्रा अमेरिकी डलर २ लाख ६ हजार भुक्तानी गर्दा यो वर्ष मात्र विनिमय नोक्सान बापत रु.१९ लाख ६० हजार थप व्ययभार पर्न गएको छ । गत वर्ष र यो वर्ष समेत विनिमय नोक्सानी बापत भुक्तानी दिएको रु.३७ लाख सम्भौताको शर्त परिवर्तन गरी व्ययभार पारेको रकम असुल हुनु पर्दछ । साथै यसरी काम कारबाही गर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार समेत वनाइनु पर्दछ ।

४४. **त्रुटि सच्चाउने अवधि** – नख्खु इन्टेक मर्मत सुधार सम्बन्धी कार्यको खरिद सम्भौताको शर्त अनुसार कार्य सम्पन्न पश्चात् डिफेक्ट लायबिलिटी पिरियडको प्रारम्भ हुने व्यवस्था छ । परामर्शदाताले २०७०।२।२८ को पत्रबाट २०७०।२।२६ मा ठेक्का कार्य सम्पन्न भएको तथा सोही मितिबाट डिफेक्ट लायबिलिटी पिरियडको प्रारम्भ भएको जानकारी निर्माण व्यवसायी र निर्देशनालयलाई दिएको देखियो । उल्लिखित मिति सम्म पेश भएको ठेक्का कार्यको पछिल्लो (१२ औं) रनिङ्ग बिल तथा सम्बद्ध मेजरमेण्ट सिटअनुसार खरिद सम्भौता भित्रको नखिपोट क्षेत्रमा पिचरोड पुनर्स्थापना लगायत मगरटोलमा भल्व च्याम्बर, पम्प हाउजिङ, इलेक्ट्रिक मिटरिङ्ग पम्प, इलेक्ट्रोनिक मिटरिङ्ग डोजिङ्ग क्लोरिनेटर सिष्टम, ट्रान्सफर्मर जडान र कलेक्शन च्याम्बरमा गार्ड हाउस निर्माण लगायतका कार्य बाँकी नै रहेको देखिन्छ । कूल खरिद सम्भौता रु.९ करोड

१४ लाख ५५ हजार मध्ये रु. १ करोड ३९ लाख ५० हजार (१४.२५) को कार्य बाँकी नै रहेको अवस्थामा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन जारी गरी त्रुटि सच्याउने अवधी प्रारम्भ गरेकोले परामर्शदाताको यस्तो कदम सम्बन्धमा निर्देशनालयले कुनै प्रतिक्रिया दिएको देखिएन । सम्भौताका शर्तभन्दा फरक गरी कार्य सम्पन्न नहुँदै यस्तो अवधी कायम गर्न मिल्ने देखिएन । यस सम्बन्धमा छानबिन हुनुपर्दछ ।

मेलम्ची खानेपानी बिकास समिति

४५. **स्रोत परिचालन स्थिति** – आयोजनाको पहिलो चरण का लागि अमेरिकी डलर २४९.४ मिलियन संशोधित लागत अनुमान रहेको र त्यसमा एसियाली बिकास बैङ्क सहित ६ दातृ निकाय संलग्न रहेका छन् । मेलम्ची खानेपानी आयोजनामा यस वर्षसम्म नेपाल सरकार तथा अन्य दातृ संस्था र निकाय समेतको लगानीमा रु.८ अर्ब ९६ करोड ४७ लाख ७८ हजार खर्च भएको छ । दातागत सहायता र खर्चको विवरण देहायअनुसार रहेको छ:

(रु. हजारमा)

दातागत विवरण	रकम	क्षेत्रगत लगानी	रकम	प्रतिशत
नेपाल सरकार	३४०५२१२	मुआब्जा क्षतिपूर्ति	९०४१९७	१०.०८
जाइका	१८९०९६	सामाजिक उत्थान कार्यक्रमरआयोजना सञ्चालन खर्च	४१९४६६	४.६७
ए.डी.वी. ऋण	२९३१७३७	भौतिक संरचना निर्माण	४४३४४६५	४९.४७
नोराड	७२२३७०	सवारीसाधन	३४९०३	०.३८
सिडा	७४१६९	परामर्श सेवा	३०४७९१०	३३.९९
एन.डि.एफ.	५६६५६५	सुरक्षा खर्च	१२३८३७	१.३८
ए.डी.वी.(प्राविधिक सहायता)	८८७५८			
ओपेक ऋण	९८६८७१			
	८९६४७७८	-	८९६४७७८	

आयोजनामा संलग्न रहेका दातृ निकायहरूमध्ये ओपेक फण्डको अवधि समाप्त भई सकेको र नर्डिक विकास कोषको २०७१।५।१६ सम्म म्याद रहेको छ । सहायता अवधि पुरा भइसकेका दातृ निकायहरूले व्यहोर्ने गरी व्यवस्था भएको अमेरिकी डलर रु.९० लाखको स्रोत व्यवस्था भएको नदेखिएकोले बाँकी अवधिमा परामर्श सेवाको खर्च व्यहोर्ने स्रोतसमेत अनिश्चित रहेको छ ।

४६. **सुरुङ्ग ठेक्का अवस्था** – सुरुङ्ग तथा हेडवर्क्स निर्माण अन्तर्गत मुख्य सुरुङ्ग, अडिट र फल्स सुरुङ्ग समेत जम्मा २७.४७ कि.मि. निर्माण गर्नको लागि एक निर्माण व्यवसायीसँग २०६५।१।१।८ मा रु.४ अर्ब २८ करोड ८८ लाख २२ हजारको सम्भौता भएकोमा ५.९२४ कि.मि. सुरुङ्गको कार्य गरी रु.५२ करोड १ लाख ५१ हजार भुक्तानी भएपश्चात् २०६९।५।२७ मा निर्माण व्यवसायीको तर्फबाट र २०६९।६।९ मा समिति बाट ठेक्का तोडिएको छ । निर्माण व्यवसायीसँग भएको सम्भौताको शर्तबमोजिम खरिद सम्भौताको कार्यान्वयनमा नेपालको कानून लागू हुने उल्लेख छ । ठेक्का तोडिएको अवस्थामा क्षतिपूर्ति, बैङ्क जमानत रकम आदिका सम्बन्धमा प्रचलित कानून अनुरूप माग दाबी गरिनुपर्नेमा गरेको देखिँदैन । निर्माण व्यवसायीले विदेशस्थित एक अदालतमा कार्य सम्पादन जमानत अमेरिकी डलर ६६ लाख ५५ हजार, पेशकी जमानतबापत अमेरिकी डलर ६६ लाख २५ हजार तथा युरो १४ लाख ११ हजार को सम्बन्धमा बैङ्क ग्यारेन्टीसम्बन्धी जालसाजी विवाद विषयमा मुद्दा भएकोले २०७०।७।१५ मा उक्त अदालतलाई समितिले जवाफ पठाएको छ । त्यसैगरी निर्माण व्यवसायीले समितिलाई पेश गरेको कार्य सम्पादन जमानतलाई प्रत्याभूति जारी गर्ने नेपालका २ बैङ्कले शर्त अनुसारको रकम भुक्तानी नगरी काठमाडौं जिल्ला अदालतमा प्रत्याभूति जमानतको दायित्व सम्बन्धमा र पुनरावेदन अदालतमा निषेधाज्ञा जारी गर्ने माग गरी मुद्दामा भएको अवस्था छ । गतवर्षको लेखापरीक्षणबाट सम्बन्धित बैङ्कहरूबाट रकम असुल हुनुपर्ने व्यहोरा उल्लेख गरिएकोमा यो वर्षसमेत रकम असुली भएको छैन ।

४७. **सामग्री तथा उपकरणको स्थिति** – आयोजनाको हेडवर्क्स तथा टनेल निर्माण कार्यका तत्कालीन निर्माण व्यवसायीबाट खरिद सम्भौताअन्तर्गत आपूर्ति भएका मेसिनरी, औजार, उपकरण, विस्फोटक पदार्थ, अन्य

- निर्माण सामग्रीसमेतको अद्यावधिक विवरण तथा स्थिति लेखापरीक्षणमा पेश भएन । निर्माण व्यवसायीसँगको ठेक्का सम्झौता २०६९।६।९ देखि तोडिएपछि समितिले नियन्त्रणमा लिएको विस्फोटक पदार्थलगायतका सामग्री तथा मालसामानको अद्यावधिक लगत तयार गराउने सम्बन्धमा यथाशीघ्र कारवाही हुनुपर्ने देखिएको छ ।
४८. **व्ययभार** – समिति र हेडवर्क्स तथा टनेल निर्माण कार्यका साविकका निर्माण व्यवसायी बीच भएको सम्झौताको दफा १५.४(सी) अनुसार सब-कण्ट्याक्टबाट सिर्जना हुने थप खर्च वा बचत मूल निर्माण व्यवसायीकै हुने उल्लेख छ । उक्त सम्झौता अन्तर्गत निर्माण व्यवसायीले एक अर्को निर्माण व्यवसायीलाई मूल सम्झौतामा उल्लिखित रकमभन्दा बढीमा सडक मर्मत सम्भार र क्याम्प निर्माण कार्य गर्न सब-कण्ट्याक्टमा दिएको पाइयो । मूल निर्माण व्यवसायीसँगको ठेक्का सम्झौता २०६९।६।९ मा तोडिएपछि सब-कण्ट्याक्टमा दिइएका उक्त कार्यहरू समितिले नै ग्रहण गरी सब-कण्ट्याक्ट अनुसारकै रकम भुक्तानी दिने निर्णय गर्दा २ कार्यमा रु.४ करोड १८ लाख ४० हजार व्ययभार पर्न गएको छ । बढी व्ययभार परेको रकम साविक निर्माण व्यवसायीबाट असुल गर्नुपर्दछ ।
४९. **लागत अनुमान** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १० मा निर्माण कार्यको लागत अनुमान स्वीकृत नर्स, दर विश्लेषण र जिल्ला दररेट समितिले तोकेको दरअनुसार तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । समितिले साविक निर्माण व्यवसायीसँग खरिद सम्झौता अन्त्य गरी बाँकी कार्य गराउन लागत अनुमान तयार गर्दा पुरानो ठेक्काको छनौटमा पर्न आएका बोलपत्रहरूको औसत मूल्य २५ प्रतिशतभन्दा बढी रहेको, पुरानो सम्पन्न भएका कार्यमा केही काम सुधार गर्नु परेको र मूल्य वृद्धिलाई समायोजन गर्नु परेको उल्लेख गरी बाँकी कार्यहरू गर्न रु.७ अर्ब ६२ करोड ४५ लाख ३८ हजार र रेक्टिफिकेशन एवं सपोर्ट कार्य गर्न थप रु.३९ करोड ७५ लाख ३६ हजारसमेत कुल रु.८.अर्ब २ करोड २० लाख ७४ हजारको लागत अनुमान स्वीकृत गरेको छ । यो वर्ष बाँकी कार्य गर्न बोलपत्र आह्वान गरेकोमा एक अन्तर्राष्ट्रिय निर्माण व्यवसायीको रु.७ अर्ब ७२ करोड ३४ लाख ७१ हजारको बोलपत्र स्वीकृत भएको छ । प्रचलित कानूनी आधार एवं अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्याससमेतलाई मध्यनजर राखी नर्स एवं दर विश्लेषणका आधारमा लागत अनुमान तयार गरी कार्य गर्नुपर्नेमा सो नगरी विगतका ठेक्काको औसत दरलाई आधार मानी लागत अनुमान गर्नु उचित देखिएन ।
५०. **पानी प्रशोधन केन्द्र** – आयोजनाअर्न्तगत निर्माण हुने पानी प्रशोधन केन्द्रको परामर्शदाताले तयार गरेको लागत अनुमान रु. ४ अर्ब ९९ करोड ८९ लाख ८२ हजार स्वीकृत गरी उक्त कार्य गराउन पूर्वयोग्यता छनौट समेत गरी अन्तर्राष्ट्रिय बोलपत्र आह्वान भई तीन बोलपत्रदाताले खरिद प्रतिस्पर्धामा भाग लिएका छन् । बोलपत्रदातामध्ये प्रथम घटीवालाको रु.४ अर्ब १५ करोड ३ लाख ३ हजारको बोलपत्र मूल्याङ्कन गरी दातृ निकायमा सहमति लागि पठाएकोमा दातृ निकायले प्रथम घटीवालाले बोलपत्रसाथ पेश गरेको कागजात सत्य नभएको उल्लेख गरी सहमति नदिएको कारण देखाई दोस्रो घटीवालाको रु.४ अर्ब २० करोड ४६ लाख ४२ हजारको बोलपत्र स्वीकृत गरेको छ । पूर्व योग्यता चरणमा छनौट भइसकेको निर्माण व्यवसायीलाई केही सामग्री आपूर्ति गरेको प्रमाण सत्य नभएको आधारबाटै प्रतिस्पर्धामा सामेल नगरी रु.५ करोड ४३ लाख २९ हजार बढी लागत भएको बोलपत्र स्वीकृत गरी कार्य गराएबाट दायित्व बढ्न गएको छ ।
५१. **परामर्श खर्च**: आयोजना निर्माणको संभाव्यता अध्ययन लगायत विभिन्न चरणमा ७ परामर्शदातृ फर्म र हाल निर्माणको चरण सम्ममा ४ परामर्शदात्री संस्था संलग्न भै २०७० असार मसान्त सम्ममा रु ३ अर्ब ४ करोड ७९ लाख १० हजार खर्च भएको छ । यो वर्ष आयोजना व्यवस्थापन, सुरुङ तथा पानी प्रशोधन केन्द्र निर्माणको डिजाइन तथा सुपरभिजन र सामाजिक उत्थान कार्यक्रमको सुपरिवेक्षण कार्यको लागि ४ परामर्शदाता कार्यरत रहेका छन् । क्षेत्रगत रूपमा २०६९।७० सम्म भएको परामर्श खर्चको स्थिति देहायअनुसार रहेको छ:

कार्य	सम्भौता रकम			सम्भौता अवधि	भुक्तानी रकम		
	युरो	अमेरिकी डलर	रकम (रु. हजारमा)		युरो	अमेरिकी डलर	रकम (रु. हजारमा)
आयोजना व्यवस्थापन	९,३३,३०४	९,३३,९६४ अमेरिकी डलर	७,३३,५५	२०७१/४/९	७,४६,०११/२७	२,१०,४७६/३७	४,९९,१५
सुरुङ्ग निर्माण डिजाइन सुपरभिजन	६१,२४,७५३	-	१२,५६,२८	२०७१/६/१४	५५,४४,१४३	--	१०,६२,१२
पानी प्रशोधन केन्द्र डिजाइन सुपरभिजन	-	४३,१३,६९,९७२/ जापानी येन	९,९०,४९	पानी प्रशोधन निर्माणको मर्मत संभार अवधि सम्म	-	१८,०६,८३,९६१/- (जापानी येन)	५,७१,१५
सामाजिक उत्थान कार्यक्रम	-	-	७,१०,७७	२०७१/२/२१	-	-	३,१२,४०

आयोजनाको अवधि सन् २०१६ सम्म बढाइएको छ । आयोजनाको निर्माण कार्य २०५५।५६ देखि सुरु भई सम्भाव्यता अध्ययन, डिजाइन तथा व्यवस्थापनमा परामर्शदाताहरु संलग्न रहेका छन् । पानी प्रशोधन केन्द्र तथा सुरुङ्ग निर्माण कार्यको ठेक्का सम्भौता मात्र भएको अवस्था रहेको र आयोजना सम्पन्न भै सक्ने अवधि सम्ममा आयोजना व्यवस्थापन परामर्श, सुरुङ्ग निर्माण डिजाइन सुपरभिजनलगायतका सेवामा अत्यधिक रकम खर्च हुने देखिएको छ ।

५२. **डिजाइन परामर्श** – परामर्शदातासँग भएको सम्भौताको दफा ६.२. बी मा विशेषज्ञले वास्तविक कार्य गरेको आधारमा पारिश्रमिक भुक्तानी गर्ने उल्लेख छ । सुरुङ्ग निर्माणका लागि निर्माण व्यवसायीसँग भएको ठेक्का २०६९।६।९ मा समितिको तर्फबाट तोडेको अवस्था छ । ठेक्का तोडेपछिको अवधिको निर्माण चरणको डिजाइनको सुपरिवेक्षण बापत पारिश्रमिक रु.९५ लाख ५४ हजारसमेत भुक्तानी गरेको छ । निर्माण अवधिको डिजाइन परामर्श कार्यको पारिश्रमिक भुक्तानी गर्दा निर्माण कार्य नभएको अवधिको रकम भुक्तानी गर्न मिल्ने देखिएन ।

५३. **पानी प्रशोधन केन्द्र निर्माण डिजाइन तथा सुपरिवेक्षण** – सुन्दरीजल स्थित पानी प्रशोधन केन्द्रको डिटेल डिजाइन तथा टेण्डर डकुमेण्ट तयारी र निर्माण कार्यको सुपरिभिजन गर्ने कार्यका लागि नियुक्त परामर्शदातासँग २०६८।१।१।५ मा जापानी येन ४० करोड ७६ लाख ६९ हजार र रु.८ करोड १० लाख ४९ हजार भुक्तानी गर्ने गरी सम्भौता भएको देखिन्छ । एक पटक डिजाइन परिवर्तन, दुई पटक बोलपत्र कागजात तयारीसमेत गर्नु परेको कारण देखाई २०६९।३।२९ मा दोस्रो पटक भेरिएसन आदेश जारी गरेको पाइयो । संरचनाको डिजाइन परिवर्तन हुनु र पटक पटक बोलपत्र प्रक्रिया गरेको कारण परामर्शदातालाई सुरु सम्भौताको तुलनामा भेरिएसन आदेश २ सम्ममा जापानी येन २ करोड ३७ लाख १ हजार र रु.१ करोड ९ लाख ४६ हजार थप लागत बढ्न गएको छ । पानी प्रशोधन केन्द्र निर्माण गर्न २०७२।१।२।३ भित्र कार्य सम्पन्न गर्ने गरी सम्भौता भएको भए तापनि निर्माण कार्य सम्पन्न हुने अवधि सम्ममा परामर्श सेवाको लागतमा वृद्धि हुने देखिएको छ ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षणतर्फ

धोविखोला कोरिडोर सुधार आयोजना

काठमाडौं, चावहिलस्थित धोविखोला पुलदेखि वाग्मती दोभानसम्मको दुवै किनारामा ५.४९ किलोमिटर सडक खोल्ने, सडक पेटी तथा रेलिङ्ग निर्माण गरी उपत्यकाको ट्राफिक व्यवस्थापनमा सहजता पुऱ्याउने उद्देश्यले सञ्चालित यस आयोजनाको कार्यक्रम कार्यान्वयन पक्षको लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

प्रमुख कार्य सम्पादन सूचकांक

- नदी अतिक्रमण रोक्ने,
- नदी नियन्त्रण,
- सीमा पर्खाल निर्माण र
- दुवैतर्फ सडक खोल्ने र चौडा गर्ने ।

५४. **कार्यक्रम कार्यान्वयन** – यो वर्ष वार्षिक कार्यक्रम अनुसार रु.३४ करोड ७ लाख ७ हजार कार्यक्रम स्वीकृत गरेकोमा रु.२९ करोड ११ लाख २८ हजार विनियोजन भई रु.२८ करोड ८६ लाख ५० हजार खर्च गरेको छ । स्वीकृत

कार्यक्रममध्ये चावहिल रिडरोड पुलदेखि कालो पुलसम्म ०.२१ किलोमिटर, सेतोपुलदेखि विजुली बजार पुलसम्म ०.९१ किलोमिटर, विजुली बजार (अरनिको राजमार्ग) को पुलदेखि बुद्धनगर हुँदै वाग्मती दोभानसम्म ०.२७ किलोमिटरमा नदी नियन्त्रण पर्खाल, चेक ड्याम ग्राभेलिङ्ग कार्य भएको छैन। सडक कालोपत्रे नभएको, सवैतिर सडकपेट्टीको निर्माण सम्पन्न नभएको, नदी किनारमा दुवैतर्फ रेलिङ्गको निर्माण नभएकोले पैदल यात्रीलाई समस्या हुने गरेको छ। ग्राभेलिङ्ग सडकका कारण वातावरणीय असर समेत न्यूनीकरण हुनसकेको छैन। तोकिएको कार्यसम्पादन गरी वातावरणीय पक्षमा ध्यान दिनुपर्दछ।

प्रमुख समस्या

- कार्यक्रम कार्यान्वयन नभएको,
- प्रतिस्पर्धा सीमित,
- ढल निर्माणमा दोहोरोपना र
- गुणस्तर परीक्षण नभएको।

५५. **ढल निर्माण** – आयोजनामा गत वर्षसम्म रु.३२ करोड २० लाख र यो वर्ष रु.२८ करोड ८६ लाख ५० हजार समेत रु.६१ करोड ६ लाख ५० हजार खर्च भइसकेको छ। आयोजनाबाट धोवीखोलाको दुवैतर्फ रिटेनिङ्ग वाल लगाई ९ मिटर फराकिलो बाटो खोल्ने कार्य अन्तिम चरणमा पुगेको छ। सुरु लागत अनुमानमा खोलालाई प्रदुषणबाट जोगाउन साइड ड्रेनको व्यवस्था गरिएको थिएन। यो वर्ष वाग्मती सभ्यता विकास परियोजनाले धोवीखोला कोरिडोरमा ढल निर्माणको लागि २०७०।७१ मा अनुमानित रु.३० करोडको लागतमा ढल निर्माण गर्न कारबाही शुरु गरेको छ। आयोजनाको शुरु अवस्था मै ढलको प्रावधान नराखी नदी किनाराको दुवैतर्फ ग्राभेल गरिएको सडक पुनः भत्काई ढल विछ्याउने कार्यले ग्राभेल विछ्याउने कार्यमा गरेको लगानी रु.६१ करोड थप व्ययभार पर्न जाने देखिएको छ।



वातावरणीय स्वच्छतालाई ध्यान दिई निर्माण कार्यमा समन्वय गर्ने, दोहोरो हुने कार्यमा नियन्त्रण गरी योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन हुनुपर्दछ।

५६. **उपभोक्ता समितिको कार्य** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७ मा उपभोक्ता समिति वा लाभग्राही समुदायबाट सञ्चालित हुने निर्माण कार्यमा लोडर, एक्साभेटर, रोलर, डोजर, ग्रेडर, विटुमिन डिप्टिब्यूटर, विटुमिन व्वाइलर जस्ता भारी उपकरणहरू प्रयोग गर्न नपाउने व्यवस्था छ। अयोजनाले साठीलाख रुपैयासम्मको लागत अनुमान भएको निर्माण कार्य वा सो सम्बन्धी सेवा उपभोक्ता समिति वा लाभग्राही समुदायबाट गराउने व्यवस्था अनुसार यो वर्ष रु.२६ करोड १८ लाख ४३ हजारको २३ उपभोक्ता समितिद्वारा कार्य गराइएकोमा लागत अनुमान अनुसार भुक्तानी भएकोले प्रतिस्पर्धा सीमित भएको छ। विभिन्न १४ उपभोक्ता समितिलाई नियमावलीले तोकेको साठीलाख रुपैयाभन्दा बढी लागत अनुमान भएको निर्माण कार्य पटक पटक गरी रु.२५ करोड २६ लाख ४ हजारमा सम्भौता गरी रु.२३ करोड ७४ लाख ३२ हजार भुक्तानी दिएको देखियो।
- ५६.१ सडक निर्माणको वेसकोर्ष सववेसकोर्ष, ग्राभेलिङ्ग गर्दा भारी उपकरण प्रयोग अनिवार्य छ। अतः उपभोक्ता समितिलाई दिएको कार्यमा भारी उपकरण प्रयोग हुँदा रोजगारी सिर्जना समेत हुने देखिँदैन।
- ५६.२ यो वर्ष २३ उपभोक्ता समितिबाट गराएको कामको प्राविधिक मूल्याङ्कन गरी बिल भरपाई र खर्च प्रमाणित गरी बैठकबाट अनुमोदन गराउनुपर्ने व्यवस्थाको पालना भएको छैन।
- ५६.३ निर्माण कार्य सम्पन्न भएपछि सार्वजनिक निकायले सोको रेखदेख, मर्मत संभार गर्ने जिम्मेवारी समेत तोकी आयोजनाको स्वामित्व उपभोक्ता समिति वा लाभग्राही समुदायलाई नै हस्तान्तरण गर्नुपर्ने व्यवस्था गरे बमोजिम निर्माण कार्य सम्पन्न भएका आयोजनाको स्वामित्व उपभोक्ता समितिलाई हस्तान्तरण भएको छैन।
- ५६.४ साठी लाख रुपैयाँसम्मको लागत अनुमानमा मूल्य अभिवृद्धि कर, ओभरहेड, कन्टिन्जेन्सी रकम र जनसहभागिताको अंश समेतको रकम समावेश हुने व्यवस्था छ। आयोजनाले यो वर्ष मूल्य अभिवृद्धि कर

समावेश नगरी लागत अनुमान तयार गरेका २ कार्यमा रु.६ लाख ९४ हजारका दरले रु.१३ लाख ८८ हजार बढीको सम्भौता गरेको छ ।

प्रतिस्पर्धालाई सीमित नगरी ऐन तथा नियमावलीमा भएको व्यवस्थाको पालना गरी कार्यसम्पादन गर्नुपर्दछ ।

५७. **गुणस्तर नियन्त्रण** – निर्माण कार्यमा गुणस्तरको सुनिश्चितताको लागि सडक सम्बन्धी नर्स, सडक निर्माण प्रक्रियालाई दिगो, सुरक्षित र किफायती बनाउन विभिन्न दस्तावेजहरूमा उल्लेख भए अनुसार गुणस्तर आस्वस्तता योजना बनाई निर्माण कार्य अगाडि बढाउनुपर्दछ । सडक निर्माणको क्रममा यो वर्ष रु.८१ लाख ७४ हजारको निर्माण सामग्री प्रयोग भएको र गुणस्तरको सुनिश्चितताका मुख्य आधार निर्माण सामग्री तथा निर्माण अवस्थामा गर्नुपर्ने ल्याव परीक्षणको प्रतिवेदन संलग्न गरी निर्माण कार्य अघि बढाएको देखिएन । यसबाट निर्माण कार्यको गुणस्तरियताका बारेमा निक्कै गर्न सकिएन ।

सुझाव

- कार्यक्रम कार्यान्वयन,
- प्रतिस्पर्धा कायम गर्नुपर्ने,
- समन्वय हुनुपर्ने,
- गुणस्तर परीक्षण ।

अतः गुणस्तरियताको सुनिश्चितताको लागि प्रयोगशाला परीक्षण गरी सोको अभिलेख सुरक्षित राख्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण जिल्ला आयुक्तको कार्यालय

बढ्दो जनसंख्या तथा शहरीकरणको परिप्रेक्ष्यमा भइरहेको नगरहरूको निर्माण, पुनःनिर्माण, विकास र विस्तार गरी सर्वसाधारण जनताको आर्थिक हित कायम राख्ने सम्बन्धमा आवश्यक व्यवस्था गर्ने उद्देश्यले नेपाल सरकारले २०६९/११/१ देखि साविक नगर विकास समितिलाई विघटन गरी काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण अन्तर्गत जिल्ला आयुक्तको कार्यालय स्थापना गरेको छ । कार्यालयको योजना छनौट कार्यक्रम कार्यान्वयन सम्बन्धमा लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

मुख्य कार्य सम्पादन सूचक

- जग्गा विकास योजना,
- शहरको एकीकृत पूर्वाधारको विकास र
- सार्वजनिक जग्गा संरक्षण,
- मापदण्डको पालना ।

५८. **सार्वजनिक जग्गाको लगत तथा संरक्षण** – काठमाडौं

उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन, २०४५ को प्रस्तावना अनुसार नगरहरूको पुनःनिर्माण, विस्तार र विकास गर्नको लागि उपत्यका भित्रका जग्गा घर, टहरा, ताल, पोखरी, रुख, आवासीय भवन, कार्यालय, औद्योगिक, व्यापारिक ग्यारेज, पर्खाल, सडक, बाटो, खुल्ला ठाउँ, पार्क, मनोरञ्जन स्थल, खेल मैदान, पानी, विजुली, टेलिफोन, ढल निकास, विद्यालय, अस्पताल आदि समेतको लगत आवश्यक पर्नेमा प्राधिकरणले त्यस्तो लगत राखेको छैन । सार्वजनिक सम्पत्तिको लगत भएपछि मात्र तिनीहरूको वास्तविक स्थिति यकिन हुने भएकोले प्राधिकरणले आफ्नो सेवा क्षेत्रभित्रका सार्वजनिक जग्गाको लगत राखी संरक्षण गर्ने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।

५९. **खरिद योजना** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ७ र ८ बमोजिम वार्षिक रु.१० करोडभन्दा बढी खरिदको गुरुयोजना, रु.१० लाखभन्दा बढीको वार्षिक खरिद योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने व्यवस्था भए तापनि यो वर्ष रु.१६ करोड ६६ लाखभन्दा बढीको खरिद कार्य गर्दा गुरुयोजना तथा वार्षिक खरिद योजना तयार गरेको छैन । कानूनले व्यवस्था गरे बमोजिम गुरुयोजना र वार्षिक खरिद योजना तयार गरेर मात्र योजना सञ्चालन तथा खरिद व्यवस्थापन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

६०. **उपभोक्ता समितिको भूमिका** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७(१) मा रु.६० लाखसम्मको काम उपभोक्ता समिति वा लाभग्राही समुदायबाट गराउन सक्ने व्यवस्था छ । आयोजनाले यो वर्ष एउटै उपभोक्ता समितिबाट रु.१ करोड ३४ लाख १८ हजारको काम गराउँदा लोडर, एक्साभेटर, रोलर, ग्रेडर जस्ता भारी उपकरणहरू प्रयोग गर्न नपाउने व्यवस्था र सडक निर्माणमा उक्त उपकरण प्रयोग गर्नुपर्ने

अवस्थाबीच तालमेल मिलेको छैन । त्यस्तै उपभोक्ता समितिले रोजगारी सिर्जना हुने गरी निर्माण कार्य सञ्चालन गराउनुपर्ने र उपभोक्ता समितिले खर्च गरेको बिल भरपाईहरु प्रमाणित गरी पेस गर्नुपर्ने, खर्चको पारदर्शिताको लागि सूचना टाँस गर्नुपर्ने जस्ता व्यवस्थाको पालना भएको छैन । प्रक्रियागत पक्षमा विशेष ध्यान दिई सम्पन्न भएको कामको दीगो विकासको लागि उनीहरुलाई योजनाको अपनत्व बोध गराई मर्मत संभार समेतको कार्यको जिम्मा दिनुपर्ने देखिन्छ ।

६१. **जग्गा विकास योजना** – काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन, २०४५ को दफा ७ बमोजिम ३ वर्षभित्र सम्पादन हुनुपर्नेमा वाग्मती जग्गा विकास आयोजना २०६०।५।२४ देखि, दिव्यश्वरी जग्गा विकास आयोजना २०६३।६।४ देखि, गोंगबु जग्गा एकीकरण आयोजना २०५०।५।१ देखि, गुट्टेश्वरी (काठमाडौं ६ र ८ वडा) जग्गा विकास आयोजना २०६० देखि सञ्चालन भएकोमा सम्पन्न भएका छैनन् । ऐनमा व्यवस्था भए बमोजिम तीन वर्षभित्र सम्पन्न गर्नुपर्ने आयोजना तोकिएको समयमा सम्पन्न नभएको कारण पहिचान गरी समयमै आयोजना पुरा गराउनुपर्ने देखिन्छ ।

६१.१ **गुणस्तर नियन्त्रण** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११५ मा सार्वजनिक निकायलाई आपूर्ति गरिएका मालसामान सम्झौतामा उल्लेखित प्राविधिक स्पेशिफिकेशन र गुणस्तरयुक्त भए नभएको निरीक्षण वा परीक्षण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । कार्यालयले यो वर्ष रु.१० करोड २५ लाख ९६ हजारको निर्माण कार्यमा प्रयोग गरिएका निर्माण सामग्री ढुङ्गा, गिट्टी आदिको प्रयोगशाला परीक्षण गराएको प्रतिवेदन संलग्न नगरी निर्माण कार्य गराएको देखियो । कार्यालयले निर्माण कार्यको लागि प्रयोग भएका सामानहरुको परीक्षण प्रतिवेदन विवरण खरिद कारबाहीको अभिलेखमा राखेको देखिएन । यसबाट निर्माण कार्यको गुणस्तर आस्वस्तता नहुने भएकोले निर्माण कार्यको सम्झौतामै गुणस्तर परीक्षणको व्यवस्था गरी गुणस्तरीय निर्माण कार्य सञ्चालन गराउनेतर्फ ध्यान जानुपर्ने देखिन्छ ।

प्रमुख समस्या

- मापदण्ड पालना नभएको,
- गुणस्तर नियन्त्रण नभएको,
- अधुरा आयोजनाहरु र
- रकम उठ्न बाँकी रहेको ।

६२. **जग्गा विकास कार्यक्रम** – काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन, २०४५ को दफा १० बमोजिम जग्गा विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा कार्यक्षेत्र भित्रका सपिङ्ग मल, सिनेमा हल, हाउजिङ्ग, अपार्टमेन्ट, स्टार होटल, अस्पताल, बैङ्क, व्यवसायिक घर, होटल लज, पार्टीप्यालेस, पेट्रोलपम्प, स्कुल, कलेज, आवासीय घर तथा व्यापारिक प्रयोजनका लागि बनाइएका घरहरुको छुट्टा छुट्टै मापदण्ड तोकिएको देखिएन । भविष्यमा आइपर्ने आपत्कालीन परिस्थितिमा सुरक्षित रहनकोलागि खाली जमिन राखे नराखेको, भुईँ क्षेत्रको अनुपात पुगे नपुगेको, त्यस्ता भवनहरुमा आपत्कालीन अग्नि सुरक्षाको उपकरण जडान गरे नगरेको, आपत्कालीन बाटोको व्यवस्था गरे नगरेको सम्बन्धमा आयुक्त कार्यालयबाट प्लानिङ्ग पर्मिट लिनुपर्ने व्यवस्था कानूनमा उल्लेख भएको देखिएन । अतः यस सम्बन्धी कानुनी व्यवस्था हुनुपर्दछ ।

सुझाउ

- मापदण्ड पालना हुनुपर्ने,
- गुणस्तर आस्वस्तता वृद्धि
- अधुरा आयोजनाहरु पुरा हुनुपर्ने,
- असुल फछ्यौटमा सक्रियता ।

६३. **उठ्न बाँकी रकम** – काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन, २०४५ को दफा १० मा प्राधिकरणले नेपाल सरकारको नीति निर्देशनको अधिनमा रही जग्गा विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्नसक्ने व्यवस्था छ । वाग्मती जग्गा एकीकरण आयोजनाले २०६३।१।४ देखि २०६७।१।०।२६ सम्म जग्गा सकार गर्ने ६९ व्यक्तिले बोलपत्र मार्फत क्वोल गरेको रु.१९ करोड २९ लाख ९२ हजारमध्ये २०६९।७।० सम्ममा रु.१७ करोड ५५ लाख ९३ हजार असुल गरेकोमा उठ्न बाँकी रु.१ करोड ७३ लाख ९९ हजारको अभिलेख राखेको छैन । उठ्न बाँकी रकमको नाम नामेसी यकिन गरी निजहरुको धरौटी रकम जफत गरी पुनः बोलपत्रको माध्यमबाट जग्गा विक्री गरी असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

जनता आवास कार्यक्रम (भवन निर्माण डिभिजन कास्की र भवन प्रविधि अध्ययन तालिम केन्द्र, मकवानपुर)

मन्त्रपरिषद्को २०५८।८।२१ को निर्णयानुसार विपन्नवर्गलाई किफायती आवास उपलब्ध गराउने, शहरी विकास गर्ने भवन संहिता अनुरूपका सरकारी भवन निर्माण गर्ने उद्देश्यले डिभिजन कार्यालय तथा भवन प्रविधि अनुसन्धान तथा तालिम समेत दिने उद्देश्यले भवन प्रविधि अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्रको स्थापना भएको छ । विपन्न तथा सिमान्तकृत लक्षित वर्गलाई किफायती र वातावरणमैत्री आवास उपलब्ध गराउने जनता आवास कार्यक्रमको मूल उद्देश्य बमोजिम सरोकारवाला लाभग्राहीले सो आवास प्राप्त गरेको सुनिश्चित गर्न ती कार्यालयबाट निर्मित र निर्माणाधीन भवनको स्थिति, दिगोपना र भवन निर्माण संहिताको पालना सम्बन्धमा लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

मुख्य कार्यसम्पादन सूचक

- लक्ष्य प्रगति,
- स्रोतको उपयोग,
- किफायति र वातावरण मैत्री आवास निर्माण,
- कार्यक्रम छनौट र व्यवस्थापन
- भवनको दिगोपना ।

६४. **कार्यक्रम सञ्चालन** – जनता आवास कार्यक्रम र विभिन्न कार्यक्रम अन्तर्गत भवन निर्माण कार्य कार्यतालिका बमोजिम कार्यान्वयन गरिनुपर्दछ । जनता आवास कार्यक्रमतर्फ भवन प्रविधि अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्र हेटौडाबाट सञ्चालित कार्यक्रम र स्रोत प्रयोगको स्थिति निम्नानुसार छन्:

(रु.हजारमा)

विवरण	२०६७।६८	२०६८।६९	२०६९।७०	जम्मा
वास्तविक लक्ष्य (संख्या)	२००	१२५	१००	४२५
प्रगति	२००	१२५	१००	४२५
२०६७।६८ मा भएको खर्च	७६२७			७६२७
२०६८।६९ मा भएको खर्च	२४८४२	१५५९८	-	४०४८०
२०६९।७० मा भएको खर्च	-	४३४४	८१३८	१२४८२
जम्मा:	३२४६९	१९९४२	८१३८	६०५८९
प्रति इकाई जम्मा:	१६२.३४	१५९.५	८१.३८	१४२.५

६४.१ जनता आवास कार्यक्रमतर्फ भवन प्रविधि अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्र हेटौडाले २०६७।६८ को २०० आवास २०६८।६९ मा सम्पन्न गरेको छ भने २०६८।६९ को १२५ आवास २०६९।७० मा सम्पन्न गरेको छ । यस्तै २०६९।७० को १०० आवासको डि.पि.सी. स्तरसम्मको निर्माण कार्य सम्पन्न भई २ किस्ता वापत ५५ प्रतिशतले हुने रु.८१ लाख ३८ हजार भुक्तानी गरेको छ । निर्माण समिति र केन्द्र/कार्यालयको सक्रियताको कमीले गर्दा तोकिएको समयमा आवास निर्माण कार्य हुनसकेको छैन । यसबाट लक्षित वर्गले समयमा आवास सुविधा पाउन नसके तापनि सम्पन्न नभएका आवासलाई प्रगति विवरणमा सम्पन्न देखाउने गरेको छ ।



मकवानपुर, मनहरी-३ विजौना स्थित निर्माणाधीन आवास

६४.२ जनता आवास कार्यक्रम, कार्यान्वयन सम्बन्धमा जनता आवास कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका, २०६६ को व्यवस्था अनुसार आवास निर्माण गर्दा स्थानीय सामग्रीको अधिकतम प्रयोग गरी किफायती र वातावरणमैत्री बनाउनुपर्नेमा दुवै जिल्लाका अधिकांश आवास निर्माणमा सिमेन्टको ब्लक, एम.एस.पाइपको दलिन, काठको भ्याल ढोका प्रयोग गरिएको छ । मकवानपुर स्थित मनहरी-३, प्याङ्चीमा निर्मित २ आवासमा स्वीकृत

ड्रइङ्ग, डिजाइन विपरित तला थप गरिएको र थप तलाको चारैतिर काठका फल्याकको वाल लगाएकोले सो आवास निर्माणमा बढी काठको प्रयोग भएको स्थिति छ ।

यस्तै आवास निर्माणमा प्रयोग भएको ६"×८"×१६" को कंक्रीट ब्लकको गुणस्तर सम्बन्धमा डिभिजन/केन्द्र कार्यालयबाट केही उल्लेख नभएकोले निर्मित आवासको गुणस्तर सम्बन्धमा सुनिश्चित हुने आधार देखिँदैन । अतः कार्यक्रम अन्तर्गत निर्माण हुने आवास वातावरणमैत्री किफायती र गुणस्तर सम्बन्धमा प्राविधिक मूल्याङ्कन हुनु जरुरी छ ।

६५. **बजेट उपयोगको स्थिति** – स्वीकृत कार्यक्रम बमोजिम बजेट विनियोजन भई विनियोजित बजेट कार्यक्रम कार्यान्वयनमा सदुपयोग हुनुपर्दछ । विगत ३ वर्षमा केन्द्रलाई जनता आवास कार्यक्रमतर्फ रु.१४ करोड ४८ लाख ६२ हजार प्राप्त बजेटमध्ये रु.१२ करोड ३८ लाख ४४ हजार (८५.४९%) खर्च गरेको छ । यस्तै सोही अवधीमा डिभिजन कार्यालय, कास्कीले जनता आवास कार्यक्रमका लागि प्राप्त बजेट रु.९३ लाख ५५ हजारको ८५.१० प्रतिशतले रु.७९ लाख ६२ हजार खर्च गरेको छ भने कुल खर्चतर्फ रु.७८ करोड ६२ लाख ४६ हजार प्राप्त बजेटमध्ये ९५.९३ प्रतिशतले रु.७५ करोड ४३ लाख १० हजार खर्च गरेको छ ।

कार्यक्रमका लागि प्राप्त बजेट खर्चको स्थिति विश्लेषण गर्दा भवन प्रविधि अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्रको स्रोतको उपयोग गर्ने क्षमता कम देखिएको छ भने डिभिजन कार्यालय, तुलनात्मक रूपमा कास्कीको उच्च देखिएको छ । केन्द्रले विगत ३ वर्षमा ३ भवन निर्माण कार्य सम्पन्न गरेको छ । डिभिजन कार्यालय कास्कीले बजेटको अधिकतम सदुपयोग गरेको भए तापनि विगत ३ वर्षमा २० स्वास्थ्य भवन निर्माण गर्नुपर्नेमा २ मात्र सम्पन्न भई १७ निर्माणाधीन अवस्थामा रहेको र १ भवन निर्माण नै नभएको र पुनःनिर्माण तथा पुनःस्थापनातर्फ १२ भवन निर्माण गर्नुपर्नेमा ९ भवन निर्माण गरी ३ भवन निर्माणाधीन अवस्थामा रहेकोले भौतिक प्रगतिको आधारमा बजेट खर्चको उपयोग प्रभावकारी देखिँदैन । अतः यसबाट खर्च भएको बजेट तथा क्षेत्रबाट वाञ्छित नतिजा हासिल नभएकोले यसबाट सेवा प्रवाहमा असर पर्न गएको हुँदा वित्तीय प्रगतिका साथै भौतिक प्रगतिपनि हुनु जरुरी छ ।

६६. **लाभग्राही छनौट** – बजेट वक्तव्य २०६८/६९ मा जनताको आवास कार्यक्रम अन्तर्गत बादी, गन्धर्व, सुरेल लगायतका जातिहरु र द्वन्दको कारणबाट घरबार विहिन भएका परिवारलाई आवास सुविधा उपलब्ध गराउने उल्लेख छ । लाभग्राही छनौटका लागि निर्देशिकाको अनुसूची १ मा लाभग्राहीको विद्यमान घर जग्गा र प्रयोगको अवस्थालाई अङ्कमा विभाजन गरी बढी अङ्क प्राप्त गर्नेलाई छनौट गर्ने आधार लिएको छ ।

मकवानपुरको लागि वार्षिक कार्यक्रममा चेपाङका अतिरिक्त बनकरिया जाती समेत कार्यक्रममा समेटिएकोमा सो कार्यान्वयन हुनसकेको छैन । बनकरिया जातिसँग आफ्नै जग्गा नभएको कारण उक्त मूल्याङ्कनका आधारमा यस कार्यक्रममा समावेश गर्न नसकिएको सम्बन्धित कार्यालयको प्रतिक्रिया रहेको छ । मकवानपुरमा हालसम्म ४२५ चेपाङ लाभग्राही यस कार्यक्रममा सहभागी भएका छन् । यस्तै कास्कीमा गन्धर्व जातिका लागि विगत २ वर्षमा ४० मध्ये ३८ लाभग्राही छनौट भई आवास निर्माणकार्य भैरहेको छ । आफ्नो जग्गा नभएको कारण २ लाभग्राही छनौटमा नपरेको स्थिति छ । लाभग्राही छनौट गर्दा विपन्न तथा लक्षित वर्ग समावेश हुने गरी गरिनुपर्दछ ।

६७. **आवास हस्तान्तरण** – यस कार्यक्रम बमोजिम निर्माण भएका आवासहरु सम्बन्धित लाभग्राहीलाई हस्तान्तरण गर्नुपर्ने र हस्तान्तरण गरिएका आवास निर्देशिकाको दफा २१ बमोजिम आवास इकाई निर्माण सम्पन्न भएको मितिले १० वर्षसम्म बेचबिखन तथा अन्य व्यक्तिलाई हस्तान्तरण गर्न बन्देज लगाइएको छ ।

कास्कीमा विगत २ वर्षमा निर्माण गरेको ३८ आवास विधिवत हस्तान्तरण पूर्वनै लाभग्राहीले प्रयोग गरी रहेको स्थिति छ । भवन प्रविधि अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्र, मकवानपुरले २०६७/६८ मा २००, २०६८/६९ मा १२५ गरी ३२५ आवास निर्माण सम्पन्न भई हस्तान्तरण समेत गरेको र २०६९/७० को १०० आवास निर्माणाधीन अवस्थामा रहेकोले हस्तान्तरण हुन बाँकी रहेको छ ।

निर्मित र लाभग्राहीलाई हस्तान्तरण गरिएका आवासको व्यवस्थित लगत राखी १० वर्षसम्म पुनः हस्तान्तरण गर्न वा बेचबिखन गर्न नमिल्ने गरी सम्बन्धित कार्यालयमा रोकका राख्नुपर्नेमा सो गरेको देखिएन । अतः विपन्नवर्गको लागि निर्माण गरिएका आवास बेचबिखन तथा हस्तान्तरण भएमा उद्देश्य अनुरूप आवासको सदुपयोग नहुने हुँदा निर्देशिकाले तोकेको अवधिसम्म बेचबिखन नहुने गरी सुरक्षित राख्नेतर्फ कारबाही हुनुपर्दछ ।

६८. **म्याद थप** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५६ मा खरिद सम्झौताको अवधि थप सम्बन्धी व्यवस्था खरिद सम्झौतामा उल्लेख भए बमोजिम हुने र काबु बाहिरको परिस्थिति, सार्वजनिक निकायले उपलब्ध गराउनुपर्ने कुरा उपलब्ध गराउन नसकेमा वा अन्य मनासिव कारणबाट खरिद सम्झौताको अवधि नबढाई नहुने भएमा सम्झौता प्राप्त गर्ने व्यक्तिको निवेदन पश्चात अधिकार प्राप्त अधिकारीले तोकिएको आधारमा अवधि बढाउन सक्ने व्यवस्था छ ।

स्वास्थ्य संस्था निर्माणको विगत ३ वर्षमा ४७ ठेक्काको बन्दोवस्त भएकोमा तोकिएको समयमा ४ ठेक्का (८.५१%) मात्र

समयमा सम्पन्न भएको छ भने १८ ठेक्का (३८.३०%) को शुरु अवधिदेखि ५० प्रतिशतसम्म म्याद थप भएको, २० ठेक्का (४२.५५%) शुरु अवधिको ५१ देखि १०० प्रतिशतसम्म म्याद थप र ५ ठेक्का (१०.६४%) को शतप्रतिशतभन्दा बढी अवधि म्याद थप भएको छ । म्याद थप गर्दा परीस्थितिको विश्लेषण बेगर बन्द, आमहडताल, वर्षातले कच्ची बाटो समय समयमा अवरुद्ध हुने, निर्माण सामग्रीको सहज उपलब्धतामा कठिनाई, चाडपर्व (दशैं तिहार, छठ) आदिमा काम नहुने र कामदारको अभावलाई म्याद थप गर्ने आधारको रूपमा निर्माण व्यवसायीले म्याद थप माग गर्ने र कार्यालयले सोही आधारमा म्याद थप गर्ने गरेको छ । यसरी पटक पटक म्याद थप भई भवन निर्माण समयमा नहुँदा स्वास्थ्य सेवा प्रवाह प्रभावित हुने देखिन्छ । अतः म्याद थप गर्नु पर्दा पर्याप्त आधारमा मात्र म्याद थप गर्ने र निर्माण व्यवसायीले सम्झौताको कार्य तालिका अनुसार कार्य गरे नगरेको सम्बन्धमा डिभिजन कार्यालयबाट प्रभावकारी अनुगमन हुनुपर्दछ ।

६९. **भवनको दिगोपना** – भवन निर्माणको निमित्त उपलब्ध भएका निर्माण सामग्री एवं निर्माण प्रक्रियाको गुणस्तर परीक्षण गर्नुपर्दछ । साथै कार्यालयको प्रत्यक्ष निगरानीमा गुणस्तर नियन्त्रणका लागि नियमित अनुगमन गरी गुणस्तर आश्वस्त हुने आधार तय हुनुपर्दछ ।

६९.१ डिभिजन कार्यालय, कास्कीले २०६१।७० मा निर्माण गरेका ६ भवनको निर्माण सामग्रीमध्ये डण्डीको गुणस्तर परीक्षण गराएको छैन । साथै निर्माणहुने भवनमा नेपाल गुणस्तर वा अन्तर्राष्ट्रिय गुणस्तरको डण्डी प्रयोग गर्नुपर्नेमा सो समेत स्पष्ट गरेको छैन । यसबाट निर्मित भवनको दिगोपना सम्बन्धमा सुनिश्चित हुने आधार रहेको छैन ।

६९.२ लेखापरीक्षणको क्रममा स्थलगत अवलोकन गर्दा मकवानपुर, भिमफेदी स्थित रु.८२ लाख २९ हजारको सम्झौता रकममा निर्मित स्वास्थ्य केन्द्र भवनको छतको ढलानमा मसिना चिराहरु देखिएका छन् । यस्तै रु.३ करोड १० लाख ८३ हजार सम्झौता रकममा निर्माण हुँदै गरेको जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय, कुस्माको दोस्रो तलाको ओपन ट्रेसको रेलिङ्गवाल चर्किएको स्थिति छ । कार्यालयहरुले भवन निर्माण प्रक्रियाको गुणस्तर

प्रमुख समस्या

जनता आवास कार्यक्रमतर्फ –

- स्थानीय आवश्यकताको सम्बोधन नभएको,
- जग्गा विहिन विपन्न र सिमान्तकृत लाभग्राही सेवाबाट वञ्चित भएको,
- अनुगमन प्रभावकारी नभएको,

विभिन्न कार्यक्रम अन्तर्गत भवन निर्माणतर्फ –

- नीति तथा कार्यक्रमबीच तालमेल नहुनु,
- दक्ष जनशक्तिको अभाव,
- निर्माण कार्यमा म्याद थप गर्नुपर्ने स्थिति,
- सीमित प्रतिस्पर्धा र ई-विडिङ्ग प्रभावकारी नहुनु
- गुणस्तर परीक्षण गर्ने संयन्त्रको अभाव,

सम्बन्धमा पर्याप्त सुपरीवेक्षण नगरेको कारणले निर्मित भवनको गुणस्तरमा असर पर्न गएको देखिन्छ । अतः निर्मित तथा निर्माणाधीन भवनको गुणस्तर कायम गर्ने सम्बन्धमा ध्यान जानुपर्दछ ।

७०. अनुगमन मूल्याङ्कन – जनता आवास कार्यक्रम निर्देशिका, २०६६ मा कार्यक्रम सञ्चालनको अनुगमन विभाग र सम्बन्धित कार्यालयको कार्यान्वयन इकाईले गर्ने व्यवस्था छ । सुशासन व्यवस्थापन तथा सञ्चालन नियमावली, २०६५ को नियम ४० बमोजिम तालुक विभाग/मन्त्रालयबाट प्रशासनिक लगायत कार्यसम्पादन सम्बन्धमा देखिएका कमी कमजोरीलाई सुधारका लागि निर्देशन दिनुपर्ने र सो निरीक्षण पुस्तिकामा अभिलेखीकरण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ ।

७०.१ जनता आवास कार्यक्रमतर्फ, कास्कीमा कार्यक्रम कार्यान्वयन इकाई गठन नभएको, मकवानपुर स्थित मनहरी ३ मा २०७०।५।२४ मा स्थलगत निरीक्षण गर्दा सो इकाई कार्यालयका लागि प्रतिमहिना रु.५ हजारमा कोठा भाडामा लिएकोमा सो कोठामा फर्निचर नभएको, इकाई कार्यालयको बोर्ड नभएको, र कार्यालयले केन्द्रमा अनुगमन प्रतिवेदन पेश नगरेको स्थिति रहेको छ । दुवै कार्यालयले तालुक विभाग/मन्त्रालयबाट निरीक्षण गरेको अभिलेख निरीक्षण पुस्तिकामा अभिलेखीकरण गरी सोको कार्यान्वयन गरेको छैन । यसबाट विभागीय निरीक्षण र कार्यान्वयन प्रक्रिया प्रभावकारी देखिएन ।

७०.२ डिभिजन कार्यालय, कास्कीले भवन निर्माणस्थलको २०६८।६।९ मा डिभिजन प्रमुखबाट २ पटक निरीक्षण गरी सिलिङ्ग, प्लाइउडको पातलोपना, गटर र माथिल्लो छतमा निस्कने ढोका कलमको डण्डीको डिभलपमेन्ट लम्बाई सम्बन्धमा निर्देशन दिएको भए तापनि निर्माण कार्यको प्राविधिक परीक्षण गरी सोको गुणस्तर सम्बन्धमा निर्देशन दिएको छैन ।

७०.३ कार्यालयबाट २०६७।६।८ र २०६९।७।० मा कुनैपनि भवन निर्माणस्थलको स्थलगत निरीक्षण गरेको छैन । भवन प्राविधि अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्रबाट विगत ३ वर्षमा ३ भवन निर्माण गरेकोमा केन्द्र प्रमुखबाट सो बमोजिम निरीक्षण गरेको छैन ।

कार्यालयहरूबाट निर्मित भवनको डिभिजन प्रमुख लगायत तालुक विभागबाट निरीक्षण नहुँदा निर्माण कार्यमा विलम्ब हुने, निर्मित भएको दिगोपनामा असर पर्ने र सोका प्रभाव सम्बन्धित कार्यालयको सेवा प्रवाहमा पर्ने हुँदा कार्यालयहरूको तालुक विभागबाट एवं निर्माणस्थल र निर्मित भवनको डिभिजन कार्यालयबाट नियमित रूपमा अनुगमन गरी समयमा निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने र निर्मित संरचना दिगो बनाईनुपर्दछ । साथै जनता आवास कार्यक्रमतर्फ सो कार्यक्रम निर्देशिका बमोजिम जिम्मेवार निकायबाट कार्यक्रमको निरीक्षण हुनुपर्दछ ।

संगठित संस्थातर्फ

नेपाल खानेपानी संस्थान

संस्थानको आर्थिक वर्ष २०६८।६।९ को प्रारम्भिक लेखापरीक्षण प्रतिवेदनबाट देखिएका प्रमुख व्यहोराहरू देहाय बमोजिम छन्:

७१. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – यो वर्ष संस्थानको कोष रु. ४७ करोड ५४ हजार, पूँजीगत जगेडा कोष रु. १० करोड ५० लाख ९७ हजार, दीर्घकालीन ऋण रु.१ अर्ब २९ करोड ६९ लाख ८१ हजार, स्थिर सम्पत्ति रु. १ अर्ब २० करोड ९९ लाख १७ हजार, खूद चालु सम्पत्ति रु. ७६ लाख ६० हजार ऋणात्मक रहेको छ। कम्पनीको नेटवर्थ रु. ९ करोड ४७ लाख २५ हजार ऋणात्मक रहेको छ। गत वर्ष खुद नोक्सानी रु. ४२ करोड ४६ लाख ६० हजार रहेकोमा यो वर्ष रु.२४ करोड ५२ लाख १६ हजार नोक्सानी भई जम्मा नोक्सानी रु.६६ करोड ९८ लाख ७६ हजार रहेको छ।
७२. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** नेपाल लेखामान बमोजिम स्थिर सम्पत्तिहरूको ह्यासकट्टी, जिन्सी निरीक्षण र मौज्जातको मुल्याङ्कन नगरेको, सवारी साधन बाहेकका अन्य स्थिर सम्पत्ति तथा जिन्सी मौज्जातहरूको बीमा गरेको छैन। संस्थानका विभिन्न शाखाहरूको आन्तरिक लेखापरीक्षण भएको छैन।
- खानेपानी तथा ढल निकास विभागबाट २०६८/६९ को लेखापरीक्षणमा पेश भएको विवरणमा १२ शाखा २०५६ श्रावणबाट हस्तान्तरण भई आएकोमा सो शाखाहरूको सम्पत्ति तथा दायित्व संस्थानको हिसावमा लेखाङ्कन गरेको छैन। संस्थानको श्रोतबाट रु. १ करोड ४८ लाख ६३ हजार खर्च गरी धरानमा निर्माण गरेको खानेपानी परियोजना बी.पी. कोईराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानले हकभोग गर्दै आएकोमा संस्थानको आन्तरिक श्रोतबाट खर्च भएको रकम सोधभर्ना लिई आयोजना हस्तान्तरण गरेर हिसाव फरफारक गरेको छैन। वर्षान्तमा रु.३४ लाख २२ हजार मूल्यका विभिन्न ३ परियोजनाहरू सम्पन्न भएतापनि कार्य सम्पन्न प्रमाणपत्र उपलब्ध नहुँदा पुँजीकरण भएका छैनन्। अस्तित्वमा नरहेका रु. ३९ लाख १७ हजार मूल्यका २ परियोजना निर्माणाधीन सम्पत्तिमा नै लेखाङ्कन गरिएका छन्। उल्लेखित स्थितिले आन्तरिक नियन्त्रण कमजोर रहेको देखियो।
७३. **असामी** – संस्थानका विभिन्न शाखाहरूको असामीको मौज्जात हिसाव भिडान भएको छैन। साथै शंकास्पद असामी लेखाङ्कन गर्दा असामीको औसत संकलन अवधि तथा आयु विश्लेषण समेतका आधारमा उठ्न नसक्ने रकमको हदसम्म व्यवस्था गर्नु पर्नेमा सो गरेको पाइएन।
७४. **दीर्घकालीन ऋण र व्याज** – वर्षान्तको कुल ऋण रु. १ अर्ब २९ करोड ६९ लाख ८१ हजारमध्ये विश्व बैंक ऋणको रु. १४ करोड २७ लाख २९ हजार संभौता अनुसार विगत वर्षहरूमा नै भुक्तानी अवधि नाघेको भएता पनि सो रकम हालसम्म पनि फिर्ता गरेको पाइएन। नेपाल सरकारको ऋण तर्फ वर्षान्तको मौज्जात रु. १ अर्ब १५ करोड ४२ लाख ५३ हजार रहेकोमा ऋण सम्भौताअनुसार साँवा तथा व्याज भुक्तानी गरेको छैन।
७५. **न्यून धरौटी** – संस्थानले नयाँ धारा जडान गर्दा लिएको धरौटी वापतको दायित्व रु. ६ करोड २४ लाख ९३ हजार देखिएकोमा बैंक खातामा रु. ५ करोड ६२ लाख ९४ हजारमात्र मौज्जात रहेकाले न्यून रहेको रु.६१ लाख ९९ हजार सम्बन्धमा छानबिन हुनुपर्दछ।
- **बेरूज स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतको निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजको स्थिति देहायअनुसार छ:
 - सरकारी कार्यालयतर्फ ११४ कार्यालयमा यो वर्ष २ अर्ब १६ करोड ३३ लाख ४४ हजार बेरूज देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु. ८ करोड ५२ लाख ७२ हजार फछ्यौट गरेकोले रु. २ अर्ब ७ करोड ८० लाख ७२ हजार बाँकी रहेको छ। सो मध्ये रु. १ अर्ब १२ करोड ६३ लाख ७ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ। यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ।
 - संगठित संस्था, अन्य संस्था, समिति ४४ तर्फ यो वर्ष रु. ५ करोड ८८ लाख ५१ हजार बेरूज देखिएकामा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु. १७ लाख ३७ हजार फछ्यौट गरेकाले रु. ५ करोड ७१ लाख १४ हजार बाँकी रहेको छ। सोमध्ये रु.१ करोड ४ लाख २९ हजार पेशकी बाँकी रहेकोछ। यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ।

शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत ८ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु ५ अर्ब ४८ करोड ६७ लाख ५७ हजार, राजस्वतर्फ रु.५ करोड ९० लाख ८६ हजार, धरौटीतर्फ रु २ करोड ९१ लाख ५८ हजार. अन्य कारोबारको रु.१ अर्ब २ करोड ४० लाख ९६ हजारसमेत रु.६ अर्ब ५९ करोड ९० लाख ९७ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **शान्ति व्यवस्थापन खर्च** – विस्तृत शान्ति सम्झौता २०६३ पछि शान्ति प्रवर्द्धन, पुनः निर्माण, राहत, पुनः स्थापना, संक्रमणकालीन न्याय, लडाकूको रेखदेख तथा समायोजन जस्ता विषयको व्यवस्थापन गर्न २०६३/६४ देखि २०६८/६९ सम्म रु.३४ अर्ब ६० करोड २९ लाख ८९ हजार निकास भएकामा यो वर्ष रु.११ अर्ब ९७ करोड ९६ लाख ८९ हजार थप भई निम्नानुसार रु.४६ अर्ब ५८ करोड २६ लाख ७८ हजार निकास भएको छ ।

(रु. हजारमा)

क्र.सं.	खर्चका क्षेत्र	आर्थिक वर्ष				जम्मा
		२०६६/६७ सम्म	२०६७/६८	२०६८/६९	२०६९/७०	
१	माओवादी लडाकूहरूको मासिक भत्ता, भरणपोषण, प्रशासनिक खर्च, पूर्वाधार निर्माण र स्वेच्छिक आवकाश खर्च	७८६८७७५	१९२४५८४	५४२१४७०	४६४५१७५	१९८६००० ४
२	पुनर्निर्माण तथा अन्य खर्च	८९७२५३४	४०९८३३४	६३१७२९२	७३३४५१४	२६७२२६७ ४
	जम्मा	१६८४१३०९	६०२२९१८	११७३८७६२	११९७९६८	४६५८२६७ ८

विभिन्न निकायहरूलाई २०६९/७० सम्म निकास दिएको रु.४६ अर्ब ५८ करोड २६ लाख ७८ हजारमध्ये रु.३८ अर्ब ९८ करोड ४७ लाख ४ हजार खर्च भई शान्ति कोषअन्तर्गतको रु.७ अर्ब ५९ करोड ७९ लाख ७४ हजार विभिन्न कार्यान्वयन इकाईहरू र सचिवालयसंग फ्रिज नहुने खातामा रहेको छ ।

यो खर्चमा नेपाल सरकारको अन्य निकाय, गैरसरकारी संस्था तथा विकास साभेदारहरूले अन्य निकायमार्फत गरेको खर्च समावेश छैन ।

२. **शान्ति प्रक्रिया सहयोग आयोजना** – द्वन्द्व प्रभावित व्यक्तिको क्षमता वृद्धि गरी रोजगारी सिर्जना, द्वन्द्वका क्रममा मृत्यु भएका व्यक्तिको हकदार र एकल महिलालाई आर्थिक सहयोग र शान्ति प्रक्रियामा सहयोगी निकायको क्षमता अभिवृद्धि गर्न विश्व बैङ्कको रु.४ अर्ब ७५ करोड (५ करोड अमेरिकी डलर) अनुदान सहायतामा २०६५ देखि यो आयोजना सञ्चालनमा रहेको छ । पाँच वर्षका लागि सञ्चालित यस आयोजनाले यो वर्षसम्म रु.५ अर्ब १६ करोड ३६ लाख ६२ हजार खर्च गरेको मध्ये विश्व बैङ्कको सहायता रु.२ अर्ब २५ करोड २७ लाख ७१ हजार रहेको छ । उक्त खर्च सहायता सम्झौता रकमको ४७.४३ प्रतिशत रहेको छ । आयोजनाको अद्यावधिक प्रगति विवरणअनुसार २५ हजार द्वन्द्व प्रभावित व्यक्तिको क्षमता वृद्धि गरी रोजगारी सिर्जना गर्ने कार्यक्रममा १४ हजार ६१९ लाई सहभागी गराएको देखियो । यस्तै द्वन्द्वको क्रममा मृत्यु भएका २ हजार ९०० व्यक्तिको हकदारलाई एक पटकमा रु.२ लाख सहायता वितरण गर्ने कार्यअन्तर्गत १ हजार ६३१ जनालाई सहायता वितरण गरेको पाइयो । द्वन्द्वको क्रममा मृत्यु भएका ४ हजार ७०० व्यक्तिको एकल महिलालाई एक पटकमा रु.२५ हजार सहायता वितरण गर्ने कार्यक्रममा ४ हजार ५५२ जनालाई सहायता वितरण गरी ती कार्यक्रममा ५६.२४ देखि ९६.८५ प्रतिशतसम्म प्रगति भएको उल्लेख छ । अहिलेसम्मको प्रगति हेर्दा २०७१ असारसम्मको आयोजनाको अवधिभित्र अनुदान रकमको सदुपयोग गरी तोकिएको लक्ष्य हासिल गर्न सक्ने अवस्था नदेखिएको तर्फ मन्त्रालयको ध्यान पुगनुपर्दछ ।

विशेष समितिको सचिवालय

३. **विशेष समिति** – मन्त्रपरिषद्बाट २०६८।७।२२ मा नगद रकम लिई अवकाशमा जाने माओवादी लडाकूहरूका लागि तह निर्धारण गरी माथिल्लो तहका लडाकूलाई रु.८ लाख एवं त्यसपछिका तहमा रहेका लडाकूलाई क्रमशः रु.७ लाख, रु.६ लाख र रु.५ लाखका दरले दुई आर्थिक वर्षमा दुई किस्तामा रकम उपलब्ध गराउने निर्णय भएअनुसार गत वर्ष पहिलो किस्ताबापत रु.३ अर्ब ५५ करोड ९१ लाख र बाटो खर्चबापत रु.६ करोड ८२ लाख २७ हजार खर्च भएको छ । यो वर्ष दोस्रो किस्ताबापत रु.१३ हजार ८८१ लडाकूलाई रु.३ अर्ब ५२ करोड ५२ लाख ५० हजार र बाटो खर्चबापत रु.८२ लाख ३७ हजार खर्च लेखेको छ । समायोजनमा नपर्ने १ हजार ६६३ लडाकूलाई एकमुष्ट रु.८६ करोड ५२ लाख, समायोजन रोजी तालिममा सहभागी भएका तर तालिम छाडेका १७ लडाकूलाई रु.२ लाख ५५ हजारका दरले रु.४३ लाख ३५ हजार गरी यो आर्थिक वर्षसम्म अवकाशमा जाने लडाकूहरूको नाममा जम्मा रु.७ अर्ब ९५ करोड ३८ लाख ८५ हजार र बाटो खर्च रु.७ करोड ६४ लाख ६४ हजारसमेत कुल रु.८ अर्ब ३ करोड ३ लाख ४९ हजार खर्च भएको देखिएको छ ।
४. **लडाकू भत्ता** – अनमिनबाट प्रमाणीकरण भएका लडाकूहरूको संख्या १९ हजार ६०२ रहेको आधारमा मासिक भत्ता र भरण पोषणसम्बन्धी खर्च लेखिदै आएको थियो । अनमिनको २०६७ पौष ३० मा वहिर्गमन पश्चात् विशेष समिति सचिवालयले २०६८।७।३० देखि मंसिर १६ सम्म सात मुख्य शिविरमा लडाकूहरूको अद्यावधिक वर्गीकरणको कार्य सम्पन्न पश्चात् कुल संख्या १७ हजार ७६ गरेको थियो । मन्त्रालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार २०६८ श्रावण, भाद्र, आश्विन र कार्तिकमा लडाकू संख्या १९ हजार ५२७ का लागि मासिक भत्ता प्रति लडाकू प्रतिमहिना रु.६ हजार ५०० का दरले रु ५० करोड ७७ लाख २ हजार खर्च लेखेकोमा सचिवालयको वर्गीकरण पश्चात् २०६८ पौष महिनामा कुल लडाकूको संख्या १७ हजार ७६ कायम भएको आधारमा २०६८ मार्गदेखि भत्ता वितरण गरेको छ । उक्त आधारमा मार्ग महिनादेखि मासिक रु ११ करोड ९ लाख ९४ हजारमात्र खर्च हुने देखिन्छ । पुन वर्गीकरण पश्चात् माओवादी सेनाका लडाकूहरू २ हजार ४५१ घटेको छ । उक्त घटेको संख्याको आधारमा २०६८ श्रावणदेखि २०६८ कार्तिकसम्म भत्तामा रु.६ करोड ३७ लाख २६ हजार खर्च गरेको छ । साथै २०६८ श्रावण अगाडिका अवधिमा भएको मासिक भत्ता र भरण पोषणसम्बन्धी खर्चको वास्तविकतासमेत यकीन गर्नुपर्दछ ।

राहत तथा पुनर्स्थापन इकाई

५. **पेशकी** – यो वर्ष विभिन्न किसिमका आर्थिक सहायता वितरण गर्न ३२ जिल्ला प्रशासन कार्यालयको नाममा रु.६ करोड ३८ लाख ४५ हजार पेशकी उपलब्ध गराएको छ । कार्यालयबाट प्राप्त पेशकी बाँकीको विवरणमा गत आर्थिक वर्षसम्म २२ जिल्ला प्रशासन कार्यालयको नाममा रहेको रु.२० करोड ४४ लाख २१ हजारसमेत रु.२६ करोड ८२ लाख ६७ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । उक्त रकम सम्बन्धित व्यक्तिले प्राप्त गरेको अभिलेख तयार गरेको छैन । राहत तथा पुनर्स्थापन इकाईले अनुगमन गरी कार्यक्रमको वास्तविकता यकिन नगरेको र पेशकीको आधारमा प्रगति देखाउने गरेको छ ।
६. **लगत सङ्कलन** – द्वन्द्वबाट प्रभावित व्यक्ति, परिवार तथा संरचनाको लगत सङ्कलन, वर्गीकरण एवं विश्लेषण र संरचना पुनः निर्माणको प्राथमिकता निर्धारण गरी ६ महिनाभित्र प्रतिवेदन पेश गर्न नेपाल सरकारको २०६४।२।१२ को निर्णयबाट कार्यदल गठन भएको थियो । कार्यदलको समयावधि २०७० श्रावण १ देखि समाप्त भएको छ । कार्यदलबाट यस वर्षको रु.६६ लाख ५३ हजारसमेत रु.३ करोड ५५ लाख ३८ हजार खर्च भएको छ । कार्यदलले विभिन्न विषयमा पटकपटक प्रतिवेदन पेश गरे तापनि हालसम्म सबै विषय समेटेर एकीकृत प्रतिवेदन तयार गरेको छैन । शान्ति प्रक्रिया सहयोग आयोजनाले कार्यदलको प्रतिवेदनमा मृतकको रूपमा नाम समावेश भएका तर हालसम्म आर्थिक सहायता प्राप्त गर्न निवेदन नदिएकाहरूको पहिचान गरी जिल्लागत विवरण तयार गर्ने क्रममा यो वर्ष ६ जिल्लाको कार्य सम्पन्न गरेको छ ।

प्रतिवेदनमा रकम बुझ्न बाँकीको तथ्याङ्क दुरुस्त नभएको, २९ जनाको नाम दोहोरिएको, २० मृतकको जानकारी नभएको, १२७ को नाम र ठेगाना फरक परेको, २ जना जीवित नै रहेको र ५ बेपत्ताको सूचीमा रहेको उल्लेख छ ।

कार्यदलले २०६९।७० सम्म कुल १७ हजार ८८६ मृतकको नामनामेसी विवरण तयार गरेको छ । शान्ति प्रक्रिया सहयोग आयोजनाबाट मृतकका आफन्तलाई रु.१ लाखका दरले १४ हजार २२६ लाई राहत वितरण गरेकोले ३ हजार ६६० लाई वितरण गर्न नसकेको अवस्था छ । मृतकका आफन्तलाई प्रतिपरिवार रु.१० लाखसम्म राहत वितरण गर्ने नीति रहेकोले मृतकको संख्या र नामनामेसी विवरणलाई पुनरावलोकन गरी यथार्थपरक बनाउनुपर्दछ ।

शान्ति कोष सचिवालय

७. **फ्रिज** – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ र आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ ले प्रत्येक सरकारी निकायले निकासी दिएको बजेट रकम सालतमाममा बाँकी भए फिर्ता दाखिला गर्ने स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ । यसैगरी शान्ति कोष सञ्चालन (कार्यविधि) नियमावली, २०६५ ले आर्थिक वर्षको अन्तमा बाँकी रहेको रकम फ्रिज नहुने व्यवस्था गरेको छ । यस वर्षसम्म शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालयमार्फत शान्ति कोष सचिवालयले दातृ निकाय र नेपाल सरकारबाट प्राप्त गरेको रकम शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालय, गृह मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय, शहरी विकास मन्त्रालय, निर्वाचन आयोग, प्रहरी प्रधान कार्यालय लगायत विभिन्न विभाग, प्रतिष्ठान, कोष गरी २५ निकायलाई सम्भौताबमोजिम विभिन्न कार्यका लागि रु.१८ अर्ब १५ करोड ३८ लाख २३ हजार उपलब्ध गराएकोमा रु.१० अर्ब १० करोड ५० लाख ३१ हजार खर्च भई रु.५७ करोड ५८ लाख ६५ हजार फिर्ता गरेको देखियो । फिर्तामध्ये यो वर्ष रु.१७ करोड ११ लाख ७२ हजार र गतवर्षको आम्दानी रु.१९ करोड ८४ लाख ४९ हजारसमेत रु.३६ करोड ९६ लाख २२ हजार शान्ति कोष सचिवालयको फ्रिज नहुने खातामा जम्मा भएको छ । यो वर्ष नेपाल सरकारको केन्द्रीय खातामा रु.२४ करोड ४५ लाख ७६ हजार दाखिला गरी बाँकी रु.१२ करोड ५० लाख ४७ हजार सोही खातामा मौज्दात रहेको छ । साथै कार्यान्वयन ईकाईसँग बाँकी रहेको रु.७ अर्ब ४७ करोड २९ लाख २७ हजार सालतमाम भएपछि फ्रिज नहुने खातामा ट्रान्सफर गरेको छ ।

सचिवालयले विभिन्न मन्त्रालय तथा निकायबाट प्राप्त प्रस्ताव स्वीकार गरी शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालयबाट खर्चको अख्तियारी दिएपछि स्वीकृत कार्यक्रमअनुरूप निकासी दिने, सञ्चालित कार्यक्रमको अनुगमन गर्ने, तोकिएको लक्ष्यअनुसार प्रगति समीक्षा गर्ने एवं कार्य सम्पादनको आधारमा बजेट व्यवस्थापन गर्ने कार्य सम्पादन नगरी सम्भौता भएको रकम नै एकमुष्ट निकासी दिएको छ । उक्त रकममध्ये कतिपय निकायमा आषाढको अन्तमा मात्र निकासी दिएको र कार्यक्रम सञ्चालन नगरी खर्च नभएको अवस्थामा निकासी लिई फ्रिज नहुने खातामा जम्मा गरेको देखियो । यसप्रकारको कारोबारको आधारमा तयार गरेको आर्थिक विवरणले खर्चको यथार्थ स्थिति चित्रण गर्दैन । वास्तविक खर्चको आधारमा मात्र खर्च लेखाङ्कन गर्ने व्यवस्था गरी बजेट अनुशासन कायम गर्न ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।

- **बेरुजू** – मन्त्रालय र मातहत ७ निकायमा यो वर्ष रु.१७ करोड ५५ लाख ३६ हजार बेरुजू बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१७ करोड २ लाख ८१ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ ।

शिक्षा मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत १४० कार्यालयको विनियोजनतर्फ रु.५९ अर्ब ५ करोड १६ लाख ८८ हजार, राजस्वतर्फ रु.९० करोड ७३ लाख ५५ हजार, धरौटीतर्फ रु.५ करोड ७० लाख ८५ हजारसमेत रु.६० अर्ब १ करोड ६१ लाख २८ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । उक्त रकममा शान्ति तथा पुर्ननिर्माण मन्त्रालयको रु.८ करोड ४० लाख ८० हजार समेत समावेश छ ।

मन्त्रालयमातहतका संगठित संस्था १७६, समिति ५, अन्य संस्था ७५ समेत २५६ को रु.३७ अर्ब ३० करोड ८१ लाख ९ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि स्थिति यथावत छ । यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
- १.१. शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा १२ख. बमोजिम ग्रामीण क्षेत्रमा सञ्चालित सामुदायिक विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासमा सहयोग पुर्याउन तथा त्यस्ता विद्यालयमा शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न केन्द्रीयस्तरमा एक ग्रामीण शिक्षा विकास कोष रहने व्यवस्था छ । ऐनको व्यवस्था कार्यान्वयन गर्न शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम १८० (१) ले संस्थागत विद्यालयहरूबाट प्रत्येक वर्ष समाप्त भएको १ महिनाभित्र अघिल्लो शैक्षिक सत्रको विद्यालयहरूको वार्षिक कुल आम्दानीको डेढ प्रतिशतले हुने रकम सो कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था गरे पनि सो कोष स्थापना भएको छैन । कानूनबमोजिम कोष सञ्चालन नभएको सम्बन्धमा २०६९/१/२५ मा सार्वजनिक लेखा समितिमा छलफल हुँदा ३ महिनाभित्र अनिवार्य कार्यान्वयन गरी समितिलाई जानकारी दिने निर्णय भए तापनि सो निर्देशनको पालना भएको छैन । कानून र सार्वजनिक लेखा समितिको निर्देशन कार्यान्वयन गरिनुपर्दछ ।
- १.२. शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम १६ (भ) अनुसार जिल्ला शिक्षा अधिकारीले सम्बन्धित जिल्ला स्थित शिक्षकहरूको तलबी प्रतिवेदन प्रत्येक वर्ष शिक्षक कितावखानाबाट पारित गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । विगतमा १९ जिल्लामा कार्यरत स्थायी शिक्षकहरूको तलबी प्रतिवेदन पारित गरेकोमा यो वर्ष कुनै पनि जिल्लाका शिक्षकहरूको तलबी प्रतिवेदन पारित भएको देखिएन ।
- १.३. शिक्षा विभागबाट जारी कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका, २०६८/६९ अनुसार शिक्षा कार्यालयले विगतदेखि समूहका सदस्यहरूको आय आर्जन कार्यमा सहयोग पुर्याउने उद्देश्यले सञ्चालित आय आर्जन कार्यक्रमबाट प्रत्येक समूहले पाउने गरी सामुदायिक अध्ययन केन्द्र वा समूहको बैङ्क खातामा बीउपूँजी जम्मा गर्दै आएको छ । यो वर्ष उक्त कार्यक्रमअन्तर्गत बैतडी, दाङ्ग, सुनसरी र सिराहाका शिक्षा कार्यालयले रु २१ लाख ८० हजार बीउपूँजी उपलब्ध गराएकोमा विगतमा भैंँ सो रकमको उपयोग खुल्ने विवरण पेश भएन ।
- १.४. कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका, २०६८/६९ मा प्रोत्साहन र सहयोग कार्यक्रमअन्तर्गत छात्रा, दलित, अपाङ्ग, द्वन्द्वपीडित, शहिदका छोराछोरी र लोपोन्मुख तथा अति सीमान्तकृत वर्गलाई छात्रवृत्ति दिइने व्यवस्था छ । छात्रवृत्तिबाट यो वर्ष १४ जिल्लाका शिक्षा कार्यालयले रु.१ करोड ३० लाख ८४ हजार खर्च लेखेकोमा लक्षित वर्गका छात्रछात्राले छात्रवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको सम्बन्धमा अनुगमन गरेको पाइएन ।

२. **छात्रा शिक्षा कोष** – बालबालिका शिक्षालाई विस्तार गरी सहस्राब्दी विकास लक्ष्य अनुरूप शिक्षामा लैङ्गिक विभेदलाई न्यून गर्न र विद्यालय एवं क्याम्पसमा अध्ययनरत छात्राहरूलाई छात्रवृत्ति प्रदान गर्न मन्त्रपरिषद्को २०६२।३।२९ को निर्णयानुसार स्थापना भएको छात्रा शिक्षा कोषमा मन्त्रालयले यो वर्ष रु.२ करोड उपलब्ध गराएको समेत वर्षको अन्त्यमा रु.३१ करोड ६३ लाख २८ हजार मौज्जात रहेको देखिन्छ । कोषको स्थापनाकालदेखि नै छात्रवृत्ति उपलब्ध गराउने कार्य गरेको देखिएन । कोषमा वर्षेनी रकम जम्मा गर्ने तर उद्देश्यअनुरूप सञ्चालन नगर्नाले कोष उपयोग भएको देखिएन ।
३. **अनुदान** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४१ (३) बमोजिम कुनै सरकारी वा गैर सरकारी निकायलाई बजेटमा समावेश भएको रकम अनुदान दिने मन्त्रालयले अनुगमन गरी वार्षिक विवरण तयार गर्नुपर्दछ । मन्त्रालयले यो वर्ष प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तालिम परिषद्, विश्वविद्यालय अनुदान आयोग लगायत सात सरकारी निकायलाई रु.६ अर्ब ३९ करोड ६४ लाख ८८ हजार र २३ गैरसरकारी निकायलाई रु.४ करोड ३१ लाख ६३ हजार अनुदान दिएकोमा अनुगमन गरेको पाइएन ।
- अनुदान पद्धतिलाई व्यवस्थित गर्न मन्त्रालयबाट अनुदान जाने निकायहरूलाई आर्थिक वर्षको अन्त्यमा खर्च नभई बाँकी रहेको रकम तत्काल सञ्चित कोषमा फिर्ता गर्न २०६९।१।१३ मा सचिवस्तरीय निर्णय भए तापनि सोको कार्यान्वयन नभएको कारण ती निकायहरूले खर्च गरी बाँकी रहेको रकम सञ्चित कोषमा फिर्ता भएको देखिएन ।
४. **त्रिवर्षीय योजना** – आवधिक योजनामा उल्लेख भएका नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्नुपर्दछ । त्रिवर्षीय योजना २०६७।६८-२०६९।७० कार्यान्वयन सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोराहरू निम्नानुसार छन्:
- ४.१. त्रिवर्षीय योजनामा उल्लिखित शिक्षातर्फको ४३ कार्यनीतिमध्ये १० पूर्ण, २४ आंशिक कार्यान्वयन भएको र ९ कार्यान्वयन हुन नसकेको पाइयो । समष्टिगत विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न कक्षा १-१२ को नयाँ शिक्षा सम्बन्धी ऐन तर्जुमा गरी लागू गर्ने, विद्यालय शिक्षा सम्बन्धी परीक्षा बोर्ड गठन गरी परीक्षा प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्ने, उच्च शिक्षाको नीति तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउन उच्च शिक्षा ऐन जारी गर्ने, लगायतका कार्यनीतिहरू कार्यान्वयन हुन नसकेकोले आवधिक योजनाको उद्देश्य पूरा हुन सकेको देखिएन ।
- ४.२. त्रिवर्षीय योजना कार्यान्वयनपश्चात् सामुदायिक विद्यालयबाट माध्यमिक शिक्षा परीक्षा (एस.एल.सी.) उत्तीर्ण हुनेको प्रतिशत बढ्ने उल्लेख छ । मन्त्रालयबाट प्राप्त जानकारी अनुसार योजनाको शुरु वर्ष (२०६८) मा ४७.२० प्रतिशत रहेको सामुदायिक विद्यालयको उत्तीर्ण प्रतिशत क्रमशः घट्टै दोस्रो वर्ष ३६.८७ प्रतिशत र अन्तिम वर्ष २८.४२ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । विगत तीन वर्षमा माध्यमिक शिक्षाको क्षेत्रमा सरकारी खर्च बढेर रु. २६ अर्ब ४४ करोड २७ लाखबाट रु.३२ अर्ब ५० करोड ४३ लाख पुगेको देखिन्छ । यसबाट विद्यालय शिक्षामा गरेको सरकारी लगानी प्रभावकारी हुन सकेको देखिएन । प्रभावकारी नहुनुको कारण विश्लेषण गरी सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- ४.३. त्रिवर्षीय योजना कार्यान्वयनपश्चात् विद्यालय शिक्षा कक्षा १० को सिकाई उपलब्धि परीक्षण गरेको हुने उल्लेख भएकोमा सो कार्यक्रमको लागि बजेट नछुट्ट्याएको र मन्त्रालयले सोको सट्टा शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रमार्फत कक्षा ३, ५ र ८ को उपलब्धि परीक्षण गरेको व्यहोरा जनाएको छ । यसबाट त्रिवर्षीय योजना, वार्षिक बजेट र कार्यक्रमबीच सामञ्जस्य हुन सकेको देखिएन ।
५. **प्राविधिक महाविद्यालयको सम्बन्धन** – नेपाल सरकारले "निजी लगानीमा सञ्चालन गरिने प्राविधिक महाविद्यालय (कलेज/क्याम्पस) सम्बन्धमा बनेको आधारभूत नीति, २०६३" लागू गरी निजी लगानीमा सञ्चालन गरिने प्राविधिक महाविद्यालय सञ्चालन गर्न मनसायपत्र प्रदान गर्ने व्यवस्था कार्यान्वयनमा

छात्रा शिक्षा कोषमा यो वर्ष थप रु.२ करोड समेत रु.३१ करोड ६३ लाख २८ हजार मौज्जात रहेको देखिन्छ । कोषले स्थापनाकालदेखि छात्रवृत्ति उपलब्ध गराएको छैन ।

ल्याएको छ । यसरी प्रदान गरेको मनसाय पत्रको अवधिभित्र न्यूनतम पूर्वाधार तयार गर्ने संस्थालाई त्यस संस्थाले पेश गरेको स्व:मूल्याङ्कन प्रतिवेदन र नेपाल मेडिकल काउन्सिलको रायअनुसार मन्त्रालयले सम्बन्धित विश्वविद्यालयमा सम्बन्धनको लागि पठाउने व्यवस्था रहेको छ । यो वर्ष मेडिकल एवं इन्जिनियरिङ्ग कलेजतर्फको सम्बन्धनसम्बन्धी नीतिगत व्यवस्थाको परीक्षण गर्दा निम्नानुसार देखिएको छ:

- ५.१. मन्त्रालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार हालसम्म त्रिभुवन विश्वविद्यालयले ९ र काठमाडौं विश्वविद्यालयले ८ समेत १७ निजी लगानीमा सञ्चालित कलेजलाई मेडिकलतर्फ अध्यापन गर्ने सम्बन्धन दिई सञ्चालन भईरहेको देखिन्छ । यस अतिरिक्त २०६१।३।५ देखि २०६१।३।२९ सम्म उल्लिखित प्रक्रिया पूरा गरेका विभिन्न १४ मेडिकल कलेज सञ्चालनको लागि मनसायपत्र प्रदान गरेको छ । मनसायपत्र लिएका १४ कलेजमध्ये न्यूनतम पूर्वाधार तयार भएका ६ कलेजलाई सम्बन्धन दिन मन्त्रालयले सम्बन्धित विश्वविद्यालयमा पत्राचार गरेकोमा सम्बन्धन दिन बाँकी रहेको छ ।

सम्बन्धन

- प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम परिषद्ले २०५० देखि २०७० आषाढसम्म ४०८ संस्थालाई डिप्लोमा तह सञ्चालन गर्न र २२९ संस्थालाई प्राविधिक प्रवेशिका सञ्चालन गर्न अस्थायी सम्बन्धन प्रदान गरेकोमा स्थायी सम्बन्धन सम्बन्धमा आधार तय नगरेकोले हालसम्म कुनै पनि संस्थालाई स्थायी सम्बन्धन दिएको छैन ।
- उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषदबाट अस्थायी सम्बन्धन लिएको २ वर्ष पूरा गरीसकेका ३ हजार ५९६ विद्यालयलाई स्थायी सम्बन्धन दिन सक्ने व्यवस्था भएकोमा स्थायी सम्बन्धन दिएको छैन ।
- त्रिभुवन विश्वविद्यालयले ९ मेडिकल कलेज सञ्चालन गर्न सम्बन्धन दिएको मध्ये हालसम्म एकले मात्र स्थायी सम्बन्धन पाएको छ ।

इन्जिनियरिङ्गतर्फ त्रिभुवन

विश्वविद्यालयबाट १० कलेजले अस्थायी सम्बन्धन लिई सञ्चालन गरिरहेको देखिन्छ । यस वाहेक ११ कलेज सञ्चालनको लागि मन्त्रालयले मनसाय पत्र प्रदान गरिसकेको छ ।

- ५.२. नीतिको बुँदा नं. ३.२ मा देशको प्राविधिक जनशक्ति विकास गर्ने क्रममा जनसंख्या र भौगोलिक आधारमा प्राविधिक महाविद्यालय स्थापना गर्न अनुमति प्रदान गर्ने उल्लेख छ । निजी लगानीमा सञ्चालित मेडिकल कलेजको स्थिति मूल्याङ्कन गर्दा विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन लिई अध्यापन गरिरहेका, मनसायपत्र लिई निर्माणाधीन अवस्थामा सम्बन्धन कुरिरहेका समेत ३१ मेडिकल कलेज काठमाडौं, चितवनलगायत १३ जिल्लामा सीमित रहेको देखिन्छ । सोमध्ये काठमाडौं र ललितपुर जिल्लामा मात्र १४ मेडिकल कलेज सञ्चालन हुने देखिएकोले भौगोलिक आधारलाई ध्यान दिन सकेको देखिएन । यस सम्बन्धमा आवश्यक जनशक्ति, भौगोलिक अवस्था र सन्तुलित विकाससमेतका आधारमा भइरहेका व्यवस्थालाई थप प्रभावकारी बनाउन समिति गठन भईसकेको मन्त्रालयले जानकारी गराएको छ ।
- ५.३. नीतिको बुँदा नं.१.१३ मा तोकिएको आधारमा शुल्क निर्धारण गरी सम्बन्धन दिने विश्वविद्यालयको स्वीकृतिका आधारमा मात्र महाविद्यालयहरूले शुल्क लिन पाउने उल्लेख छ । विशेष गरेर मेडिकल (एम.बी. बी.एस./बी.डि.एस.) तर्फको शुल्क निर्धारण गर्ने आधार निश्चित नगरेको र सम्बन्धित कलेजहरूले लिने गरेको शुल्क कार्यान्वयन सम्बन्धमा सोही नीतिको बुँदा नं. ६(घ) मा व्यवस्था भएबमोजिम उच्च प्राविधिक शिक्षा प्रबर्द्धन तथा अनुगमन समितिले अनुगमन गरेको पाइएन । मन्त्रालयले शुल्क निर्धारणको लागि तयार गरेको मापदण्ड स्वीकृतिका लागि मन्त्रपरिषद्मा पेश भई सकेको, शुल्कलगायतका विषयमा नियमनका लागि विश्वविद्यालयलाई अनुरोध गर्ने र समितिले आवश्यक अनुगमन गरी निर्देशन दिने व्यवस्था गरिने जानकारी दिएको छ । समितिले शुल्क निर्धारणको आधार तय गरी कानूनी व्यवस्थामा रुपान्तरण गर्ने र सोअनुसार कार्यान्वयन एवं अनुगमन गरी तोकिएभन्दा बढी शुल्क लिन नपाउने कानूनी व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- ५.४. नीतिको बुँदा नं.१.१४ मा प्राविधिक महाविद्यालय सञ्चालन गर्ने संस्थाले स्वदेशी लगानीकर्ता भए १० प्रतिशत र विदेशी लगानीकर्ता भए २० प्रतिशत नि:शुल्क छात्रवृत्ति कोटा नेपाल सरकारलाई उपलब्ध

गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । यसै नीतिअनुसार सञ्चालन भएका इन्जिनियरिङ्ग कलेजहरूबाट तोकिए बमोजिमको छात्रवृत्ति उपलब्ध भए नभएको सम्बन्धमा मन्त्रालयलाई कुनै जानकारी छैन । यसैगरी चिकित्सा विज्ञानतर्फ स्नातकोत्तर तह सञ्चालन गर्ने कलेजहरूबाट समेत निःशुल्क छात्रवृत्ति प्राप्त हुन सकेको छैन । तसर्थ, नीतिमा उल्लेख भएअनुसार इन्जिनियरिङ्ग लगायत सबै प्राविधिक महाविद्यालय सञ्चालन गर्ने संस्थाबाट निःशुल्क छात्रवृत्ति कोटा उपलब्ध गराउन आवश्यक पहल गर्नु जरुरी छ ।

- ५.५. नीतिको बुँदा नं.१.१५ मा प्राविधिक महाविद्यालय सञ्चालन गर्ने निजी संस्थाले सञ्चालनको लागि व्यवस्थापन समिति गठन गर्ने व्यवस्था छ । व्यवस्थापन समितिमा नेपाल सरकारको तर्फबाट शिक्षा मन्त्रालयको प्रतिनिधि, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको प्रतिनिधि र सम्बन्धन दिने विश्वविद्यालयको प्रतिनिधि अनिवार्य राख्नुपर्ने उल्लेख छ । निजी लगानीमा हाल सञ्चालनमा रहेका १७ मेडिकल कलेजमा शिक्षा मन्त्रालयकोतर्फबाट यस्तो प्रतिनिधि रहेको पाइएन ।
६. **विद्यार्थीको राष्ट्रिय उपलब्धि परीक्षण** – गत वर्ष कक्षा ८ का विद्यार्थीको राष्ट्रिय उपलब्धि परीक्षण गराई प्राप्त प्रतिवेदनमा संस्थागत विद्यालयको औसत उपलब्धि ६३ प्रतिशत र सामुदायिक विद्यालयको औसत उपलब्धि ४४ प्रतिशत रही समग्रमा ४७ प्रतिशतमात्र अङ्क प्राप्त गरेकोले उपलब्धि अवस्था निकै कमजोर रहेको उल्लेख छ । गत वर्ष रु १ करोड २४ लाख ५२ हजार खर्च गरी अध्ययन गराएकोमा अध्ययनबाट देखिएका कमी कमजोरी सुधार गर्न पाठ्यक्रम विकास र परिमार्जन, शिक्षक विकास र व्यवस्थापन, शैक्षिक नीति र योजना, विद्यालयको पठनपाठन र मूल्याङ्कन लगायतका पक्षमा सुधार नगरी यो वर्ष कक्षा ५ को उपलब्धि परीक्षण गराई रु.१ करोड ७१ लाख ७८ हजार खर्च गरेको छ । अध्ययनबाट देखिएका कमीकमजोरी सुधार नगरी सरकारी रकम खर्च गर्दै जानु उपयुक्त देखिएन ।
७. **मौज्दात** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ३ मा खरिद कारवाहीको तयारी गर्दा खरिदको आवश्यकताको पहिचान गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । शिक्षा विभागले यो वर्ष शैक्षिक सामग्री ४५ हजार थान मौज्दात हुँदाहुँदै १२ हजार थान खरिद गरेकोमा ४०० थान खर्च गरी करिब रु.१० लाख ७१ हजार मूल्य बराबरका सामग्री मौज्दात राखेको छ । त्यस्तै यो वर्ष खरिद गरेको रु.५६ लाख २८ हजार मूल्यको ब्रेल लिपि पुस्तक ७५० थान मौज्दात रहेको छ । आवश्यकता पहिचान नगरी खरिद गरेको उचित देखिएन ।

जिल्ला शिक्षा कार्यालयहरू

८. **बढी निकास** – शिक्षा विभागले जारी गरेको कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका, २०६८/६९ अनुसार शिक्षा कार्यालयहरूले शिक्षकको तलबभत्ता र ग्रेडसमेत यकिन गरी तलब भत्ता निकास गर्नुपर्ने, सम्बन्धित विद्यालयहरूले तह समेत खुलेको स्वीकृत दरबन्दी र हाजिरीका आधारमा चौमासिक रूपमा शिक्षकको तलब भत्ता माग गर्नुपर्ने र जिल्ला शिक्षा कार्यालयले जाँची निकास दिनुपर्ने व्यवस्था छ ।

यो वर्ष सप्तरी, खोटाङ, कालिकोट, डोटीलगायत १० जिल्लाका शिक्षा कार्यालयले विद्यालय तथा शिक्षकको नाममा रु. ५२ लाख ७१ हजार दोहोरो निकास दिएको छ । साथै महोत्तरी, सिराहा, काठमाडौं, बारा, कालिकोट, कञ्चनपुरलगायतका ३७ जिल्लाका शिक्षा कार्यालयले विद्यालयहरूले पाउनुपर्नेभन्दा रु.२ करोड ४१ लाख ९९ हजार बढी निकास दिएको छ । यसैगरी बारा, काठमाडौं, महोत्तरी, सर्लाही, ओखलढुङ्गालगायतका २७ जिल्ला शिक्षा कार्यालयले अन्तर्गतका विद्यालयहरूलाई सेवाबाट अवकाश भैसकेका शिक्षकहरूको तलब भत्ताका लागि रु.६१ लाख २४ हजार निकास दिएको छ । समग्रमा यो वर्ष ४३ कार्यालयले ४९२ विद्यालयलाई रु.३ करोड ५५ लाख ९४ हजार बढी व्ययभार पर्ने गरी निकास दिएको छ । शिक्षा कार्यालय रुपन्देही लगायतले लेखापरीक्षणको क्रममा रु.८३ लाख १७ हजार र इलाम, भापा, दोलखा, पाल्पालगायत १९ जिल्लाका शिक्षा कार्यालयले लेखापरीक्षणबाट औल्याए पश्चात् सम्बन्धित विद्यालय एवं शिक्षकबाट रु.५२ लाख १४ हजार असुल गरेका छन् । विगतदेखि नै शिक्षा कार्यालयहरूले यस्तो कार्य गर्दै आएकोमा यो वर्ष पनि सुधार भएको छैन । यसप्रकार निकास दिएको ३ वर्षको स्थिति देहायअनुसार छः

आर्थिक वर्ष	शिक्षा कार्यालय संख्या	बढी निकासी रकम (रु हजारमा)
२०६९/७०	४३	३,५५,९४
२०६८/६९	४८	३,२८,६०
२०६७/६८	३९	३,२९,५५

८.१. शिक्षा कार्यालय ताप्लेजुडले दुई विद्यालयका तीन शिक्षकको नाममा माध्यमिक एवं उच्च माध्यमिक दुवै तहमा अध्यापन गरिरहेको माग फारामको आधारमा दुवै बजेट उपशीर्षकबाट दोहोरो पर्ने गरी रु.६ लाख ३ हजार निकासी दिएको देखियो ।

८.२. शिक्षा कार्यालय, महोत्तरीले एक विद्यालयको मागबमोजिम विवाह खर्चको लागि रु.४ लाख निकासी दिएको देखियो । यस बाहेक रीतपूर्वकको निकासी माग फारामबेगर सोही कार्यालयले ९५ विद्यालयलाई रु ६३ लाख २७ हजार निकासी दिएको छ ।

शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम १७९ मा मन्त्रालयबाट स्वीकृत दरबन्दीभन्दा बढी शिक्षक नियुक्ति गर्ने, त्यस्ता शिक्षकलाई तलब निकासी दिने, कुनै कामको लागि आवश्यकभन्दा बढी रकम माग गर्ने र निकासी दिने पदाधिकारीलाई कानूनबमोजिम कारवाही गरी बढी निकासी वा खर्च भएको रकम सम्बन्धित पदाधिकारीबाट असुलउपर गरिने व्यवस्था रहेको छ । दोहोरो तथा बढी निकासी लिनदिनु कानूनप्रतिकूल देखिएकोले यसरी बढी व्ययभार परेको रकम असुल गरी कारवाही हुनुपर्दछ ।

- शिक्षा कार्यालय, महोत्तरीले एक शिक्षकको छोरीको विवाह खर्चको लागि रु ४ लाख निकासी दिएको छ ।
- शिक्षा कार्यालय, ताप्लेजुडले दुई विद्यालयका तीन शिक्षकको नाममा माध्यमिक एवं उच्च माध्यमिक उपशीर्षकबाट दोहोरो पर्नेगरी रु.६ लाख ३ हजार निकासी दिएको छ ।

९. **दिवा खाजा** – कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका, २०६८/६९ को व्यवस्था र वार्षिक कार्यक्रमअनुसार प्राथमिक तहका विद्यार्थीको लागि प्रतिविद्यार्थी दैनिक रु.१२।- का दरले विद्यालय खुल्ने दिन गणना गरी २०० दिनसम्मको दिवा खाजा व्यवस्था गर्न विद्यालयलाई रकम दिने उल्लेख छ । शिक्षा कार्यालय, कपिलवस्तुले यो वर्ष विभिन्न विद्यालयका २३ हजार ६५० विद्यार्थीको लागि २०६९ कार्तिकदेखि २०७० असारसम्म १६६ दिनको दिवा खाजाको लागि रु.४ करोड ७१ लाख ११ हजार निकासी गरेको पाइयो । सो कार्यालयले प्रकाशन गरेको शैक्षिक क्यालेण्डरअनुसार सो अवधिमा पढाइ हुने दिन १५२ रहेको र पढाइ हुने दिनको आधारमा लक्षित विद्यार्थीको लागि रु.४ करोड ३१ लाख ३८ हजार निकासी दिनुपर्ने देखिएकोले रु.३९ लाख ३७ हजार बढी निकासी हुन गएको रकम असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ । यसैगरी शिक्षा कार्यालय, धादिङले दिवा खाजाको लागि नतोकिएका ५ विद्यालयलाई निकासी दिएको रु.३ लाख ७६ हजार तथा शिक्षा कार्यालय, सिराहाले फ्लास रिपोर्टमा उल्लेख भएकोभन्दा बढी विद्यार्थी संख्या गणना गरी बढी निकासी दिएको रु.२१ लाख ४४ हजार असुल गरी कारवाही गरिनुपर्दछ ।

१०. **पाठ्यपुस्तक** – कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका, २०६८/६९ मा निःशुल्क पाठ्यपुस्तकका लागि विद्यालयलाई अनुदान दिँदा प्रतिविद्यार्थी लागतका आधारमा कक्षा १ देखि १० सम्म अध्ययनरत विद्यार्थीको तथ्याङ्क विद्यालय निरीक्षक तथा स्रोत व्यक्तिसमेतको संयुक्त बैठकमा विश्लेषण गरी विद्यार्थी संख्या टुङ्गे लगाई तोकिएको दरमा अनुदान दिनुपर्ने व्यवस्था छ । रौतहट, सुनसरी, उदयपुर, नुवाकोटलगायतका ११ शिक्षा कार्यालयले जनक शिक्षा सामग्री केन्द्रले तोकेकोभन्दा बढी दरले रु.२९ लाख ७० हजार निकासी दिएको छ । अध्ययनरत विद्यार्थी संख्या र तोकिएकोभन्दा बढी दरले निकासी दिई व्ययभार पारेको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

११. **राहत कोटा** – शिक्षा कार्यालय, धनुषाले ४४२ राहत शिक्षकको कोटामा शिक्षक नियुक्ति गर्नसक्ने व्यवस्था छ । तर कार्यालयले यो वर्ष प्राथमिक तहका लागि तोकिएका संख्याभन्दा १४ बढी राहत शिक्षकका लागि मासिक रु १३ हजार ६५० का दरले रु.२४ लाख ८४ हजार थप व्ययभार पारी तलब खर्च लखेको देखियो । उक्त रकम असुल गरी थप व्ययभार पार्ने उपर आवश्यक कारवाही हुनुपर्दछ ।

१२. **प्रतिविद्यार्थी कोष (तलब)** – अध्यापन कार्यमा सहयोग अनुदान कार्यान्वयन पुस्तिका, २०६६ मा हिमाल, पहाड र तराईमा क्रमशः ४०,४५ र ५० विद्यार्थी वरावर एक शिक्षक हुनुपर्ने सोभन्दा घटी शिक्षक भएमा त्यसरी घटी देखिएको शिक्षकका निमित्त मौजुदा विद्यार्थी संख्याका आधारमा थप रकम निकासा दिनसकिने व्यवस्था छ । तर निर्देशिकाको सो व्यवस्था विपरीत धादिङ्गलगायत ६ शिक्षा कार्यालयले रु.२ करोड ९० लाख ४० हजार बढी निकासा दिएको छ । निर्देशिकाले व्यवस्था गरेभन्दा भिन्दै आधारमा विद्यालयलाई बढी निकासा गरेको रकम असुल हुनुपर्दछ । साथै यसरी बढी निकासा दिएकोमा छानबिन गरी आवश्यक कारबाहीसमेत गरिनुपर्दछ ।

विद्यालय क्षेत्र सुधारकार्यक्रम
<ul style="list-style-type: none"> शिक्षा कार्यालय ४३ ले रु.३ करोड ५५ लाख ९४ हजार बढी व्ययभार पर्ने गरी निकासा दिएको छ । शिक्षा कार्यालय ७२ ले विद्यालयको भौतिक निर्माण र मर्मत कार्यको लागि रु.१ अर्ब ७४ करोड ७७ लाख ५३ हजार निकासा दिएकोमा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन पेश गरेका छैनन् । शिक्षा कार्यालय कैलाली, सप्तरी र दैलेखले सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत छात्रा, दलित, जेहेन्दार तथा मुक्त कमलरी विद्यार्थीका लागि रु १ करोड लाख ६३ लाख ५४ हजार दोहोरो निकासा दिएका छन् । रौतहट, सुनसरी, उदयपुर, नुवाकोट लगायतका ११ जिल्ला शिक्षा कार्यालयले निशुल्क पाठ्यपुस्तकको अनुदान दिँदा रु. २९ लाख ७० हजार बढी निकासा दिएका छन् ।

१३. **प्रति विद्यार्थी कोष (गैरतलब)** – कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका, २०६६।६९ मा प्रतिविद्यार्थी कोष अनुदान सहयोगअन्तर्गत विद्यार्थी संख्याको आधारमा विद्यालयको खातामा रकम निकासा दिने उल्लेख छ । बर्दिया, सुर्खेत, महोत्तरी, सर्लाही, चितवन, बैतडी, कञ्चनपुरका शिक्षा कार्यालयले विद्यालयलाई यस्तो रकम अनुदान दिँदा कार्यालयले उपलब्ध गराएको फ्लास प्रतिवेदनमा उल्लेख भएको विद्यार्थी संख्याभन्दा बढीलाई रु.२२ लाख ३३ हजार निकासा गरेको छ । उक्त रकम असुल गरी बढी निकासा दिनेउपर आवश्यक कारबाही गरिनुपर्दछ ।

१४. **दोहोरो छात्रवृत्ति** - कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका, २०६६।६९ अनुसार सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत छात्रा, दलित, जेहेन्दार तथा मुक्त कमलरी विद्यार्थीलाई छात्रवृत्ति दिने व्यवस्था छ । यसरी निकासा दिँदा एक प्रकारको छात्रवृत्ति पाइसकेका विद्यार्थीलाई अर्कोप्रकारको छात्रवृत्ति दिन मिल्ने देखिदैन । शिक्षा कार्यालय कैलालीले रु. ८९ लाख ४८ हजार, शिक्षा कार्यालय सप्तरीले रु.९ लाख ४ हजार, शिक्षा कार्यालय दैलेखले रु.३५ लाख २ हजार दोहोरो पर्ने गरी निकासा दिएको छ । निर्देशिकाअनुसार यस्तो रकम असुल गर्नुपर्ने देखिएकोले छात्रवृत्ति वितरण गर्दा दोहोरो नपर्ने गरी व्यवस्थित गर्नुपर्दछ ।

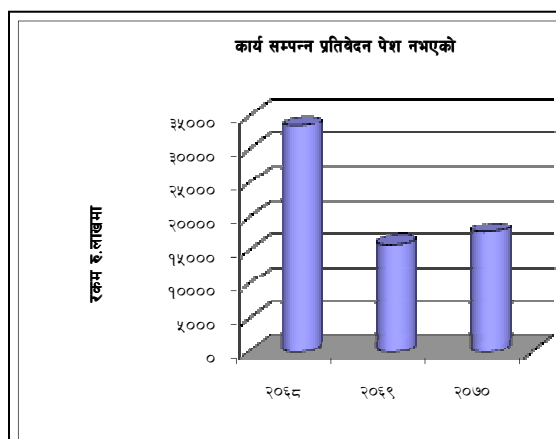
१५. **निकासा सफ्टवेयर** – विद्यालयहरूलाई प्रदान गर्ने निकासालाई सरल र भरपर्दो बनाउन शिक्षा कार्यालयहरूले टी.एम.आई.एस.नामक सफ्टवेयर प्रयोगमा ल्याएको छ । यसले कार्यालयको काममा सरलता ल्याएको भएपनि उक्त सफ्टवेयरका सूचनाहरू सजिलैसँग थपघट गर्न सकिने तथा कुनै प्रकारले दोहोरो निकासा हुन गएमा सफ्टवेयरले पहिचान गर्न नसक्ने स्थिति छ । शिक्षा कार्यालय काठमाडौं र इलामले यो सफ्टवेयर सञ्चालन गरेपनि क्रमशः ५१ र १८ विद्यालयहरूलाई क्रमशः रु.२६ लाख २२ हजार र रु.६ लाख ६३ हजार बढी निकासा दिएको छ । उक्त सफ्टवेयरको नियन्त्रण व्यवस्था पूर्ण रूपमा भरपर्दो र विश्वसनीय रहेको नदेखिएकोले यसको सूचना सुरक्षा र नियन्त्रण व्यवस्थामा सुधार गरी अद्यावधिक एवं भरपर्दो बनाउनुपर्दछ ।

१६. **दरबन्दी मिलान** – मन्त्रीस्तरीय २०६७।१।३० को निर्णयानुसार शिक्षक व्यवस्थापन (दरबन्दी मिलान) सम्बन्धी निर्देशन जारी भएको छ । सो निर्देशनको कार्यान्वयन पक्ष अध्ययन गर्दा मेची अञ्चलका जिल्लाहरूमा दरबन्दी मिलान गर्ने कार्य हुन सकेको देखिएन । कार्यालयले तयार गरेको विद्यालयगत दरबन्दी विवरण परीक्षण गर्दा देहायअनुसार दरबन्दी घटी बढी रहेको देखिन्छ ।

क्र.सं.	जिल्ला शिक्षा कार्यालय	विभिन्न विद्यालयमा बढी दरबन्दी	विभिन्न विद्यालयमा घटी दरबन्दी	अनुदान (रु हजारमा)
१	ताप्लेजुङ्ग	११६	१०४	५३,८२
२	पाँचथर	५१	२९	३,४८
३	इलाम	२१६	१६९	६,२२
४	भ्वापा	६९३	१३७	८३,४०
	जम्मा	१०७६	४३७	१,४६,९२

सदरमुकाम र नजिकका विद्यालयहरूमा दरबन्दी बढी रहेको र दुर्गम स्थानका विद्यालयहरूमा कम रहेको देखिएको छ । कार्यालयले शिक्षक सेवा नपाउने विद्यार्थीको लागि प्रदान गरिने प्रति विद्यार्थी कोष अनुदानबापत ती जिल्लाका विद्यालयहरूलाई रु.१ करोड ४६ लाख ९२ हजार अनुदान निकासी गरेको छ । समयमै शिक्षक दरबन्दी मिलान गर्न बाँकी जिल्लाका विद्यालयहरूको दरबन्दी मिलान कार्य गर्नुपर्दछ ।

१७. **भौतिक सुधार**— कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका, २०६८/६९ बमोजिम शिक्षा कार्यालयले निर्माण कार्यको कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन समेत तयार गर्न लगाई राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष ७२ शिक्षा कार्यालयले विद्यालय भवन, शौचालय निर्माण र मर्मत कार्यको लागि विद्यालयलाई निकासी दिएको रु.१ अर्ब ८३ करोड ९३ लाख ३८ हजारको कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन लेखापरीक्षणमा पेश गरेका छैनन् । विद्यालयको भौतिक निर्माण र मर्मत कार्यको अनुमगन गरी कार्य नगर्ने विद्यालयको रकम फिर्ता गरी अन्य विद्यालयलाई उपलब्ध गराउने तर्फ कारवाही नभएको



व्यहोर । प्रारम्भिक प्रतिवेदनमा औल्याए पछि उदयपुर, लमजुङ्ग, बभ्राड लगायत १४ शिक्षा कार्यालयले आंशिक रूपमा रु.९ करोड १५ लाख ८५ हजारको प्रमाण पेश गरेकोले रु.१ अर्ब ७४ करोड ७७ लाख ५३ हजारको प्रमाण पेश हुन बाँकी रहेको छ । सो सम्बन्धी अन्य केही व्यहोरा देहायअनुसार छः

१७.१. शिक्षा कार्यालय, नवलपरासीले कार्यान्वयन पुस्तिकामा उल्लेख भएका आधारमा विद्यालयहरू छनौट गरेको छैन । शिक्षकका पेशागत संगठन र शिक्षा कार्यालयबीचको बैठकको निर्णयानुसार ११७ विद्यालयलाई भौतिक निर्माणको लागि रु.५ करोड ३६ लाख अनुदान प्रदान गरेकोमा विद्यालय छनौटको आधार खुलाएको छैन । शिक्षा कार्यालय उदयपुर, सप्तरी, महोत्तरीले पनि निर्देशिकाले निर्दिष्ट गरेको कार्यविधि अपनाई आवश्यकता पहिचान गरी विद्यालय छनौट गरेको देखिएन । यसरी कार्यान्वयन पुस्तिकामा उल्लेख भएका आधारहरू प्रयोग नगरेकोले पाउनुपर्ने विद्यालयहरूलाई नै अनुदान प्रदान गरेको कुरामा आश्वस्त हुनसक्ने अवस्था देखिएन ।

१७.२. शहीदको नाममा स्थापना भएका विद्यालयलाई भौतिक सुविधा विस्तारको लागि अनुदान दिने नीतिअनुसार शिक्षा कार्यालय, बाराले एक प्राथमिक विद्यालयलाई रु.१० लाख उपलब्ध गराएको छ । उक्त विद्यालय कार्यालयको अभिलेखमै नरहेकोले निकासी दिएको रकम फिर्ता दाखिला गर्नुपर्दछ ।

१८. **उच्च माध्यमिक विद्यालय अनुदान** — कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका, २०६८/६९ मा कार्यालयले कार्यक्रम अनुगमन योजना बनाई माथिल्लो निकायमा पेश गर्नुपर्ने र योजनाअनुरूप अनुगमन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष २१ शिक्षा कार्यालयले आफ्ना मातहतका उच्च माध्यमिक विद्यालयलाई भवन निर्माण, विज्ञान प्रयोगशाला स्थापना, सामग्री व्यवस्था र जोडकोषको लागि रु.३ करोड ५८ लाख ३९ हजार सशर्तः अनुदान दिएकोमा शर्तअनुरूप कार्य भए नभएको सम्बन्धमा अनुगमन गरी फरफारक गरेको छैन । ती विद्यालयको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन लिई तोकिएको काममा खर्च नभएको बाँकी रकम संचित कोष दाखिला गर्नु पर्दछ ।

१९. **खाता रोक्का** - शिक्षा कार्यालय, वाराले अनौपचारिक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने अख्तियारी २०६९ पौष महिनामा प्राप्त गरेकोमा विभिन्न गैरसरकारी संस्थालाई सहयोगी कार्यकर्ताको पारिश्रमिक बापत २०७०।३।२० र ३।३१ मा रु ३८ लाख ४२ हजार अनुदान निकासी दिएको देखिन्छ। उक्त संस्थालाई उपलब्ध गराइएको रकमबाट तालिम सञ्चालन नभएको भनी संस्थाको खाता रोक्का राखेको देखियो। सोलुखुम्बुले एक गुम्बाको नाममा २०७०।३।२४ मा रु.३० लाख २४ हजार निकासी दिएपछि उक्त गुम्बाको खाता रोक्का गरेको देखियो। यसैगरी शिक्षा कार्यालय, रसुवाले सामुदायिक विद्यालय क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सम्झौताबेगर एक उच्च माध्यमिक विद्यालयको खातामा रु.१४ लाख ३६ हजार जम्मा गरी खर्च लेखेको छ। उक्त कार्यक्रमको खर्च निर्देशिका प्राप्त नभएको भनी विद्यालयको खाता रोक्का राखिएको छ। यसरी समयमै निकासी दिई कार्यसञ्चालन नगर्ने एवं फ्रिज नगराउने उद्देश्यले आर्थिक वर्षको अन्तमा निकासी दिनु उचित होइन। वार्षिक कार्यक्रमअनुसार खर्च नभएको स्थितिमा केही समयपछि फुकुवा गर्ने गरी खाता रोक्का राख्नु पर्याप्त नहुने हुँदा यस्तो रकम फिर्ता हुनुपर्दछ।
२०. **लेखापरीक्षण** - शिक्षाको लागि खाद्य कार्यक्रम परियोजनाबाट विश्व खाद्य कार्यक्रमअन्तर्गत मातहतका १३ कार्यालयमा रु २८ करोड ७५ लाख ५३ हजार वस्तुगत सहायता खर्च भएको विवरण पेश हुन आएको छ। तर सल्लानबाहेक अन्य कार्यालयहरूले प्राप्त गरेको वस्तुगत अनुदान सहायताबापतको रु.२६ करोड ६७ लाख ४ हजार आर्थिक विवरणमा समावेश भै नआएकाले लेखापरीक्षण हुनसकेन। यसैगरी शिक्षा कार्यालय सर्लाही, वारा र पर्साले यो वर्ष जिल्ला शिक्षा समिति कोषतर्फ भएको कारोवारको लेखापरीक्षण गराएका छैनन्। आर्थिक विवरण प्रस्तुत गरी लेखापरीक्षण गराउने व्यवस्था हुनुपर्दछ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षणतर्फ

सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक प्रभावकारिता (सुनसरी, सिरहा, सिन्धुपाल्चोक, कास्की र रुपन्देही)

नेपालमा विद्यालय शिक्षा कार्यक्रम प्राथमिक, निम्न माध्यमिक, माध्यमिक र उच्च माध्यमिक शिक्षा सञ्चालन भइरहेका छन्। विद्यालय सञ्चालन व्यवस्थापन सम्बन्धमा रेखदेख अनुगमन गर्ने, स्वीकृति प्रदान गर्ने, नियमन गर्ने निकायको रूपमा शिक्षा मन्त्रालयअन्तर्गत जिल्ला शिक्षा कार्यालय, क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालय र शिक्षा विभाग रहेका छन्। सामुदायिक विद्यालयको सञ्चालन र व्यवस्थापन सम्बन्धमा अध्ययन मूल्याङ्कन गर्नु लेखापरीक्षणको उद्देश्य रहेको छ। लेखापरीक्षण गर्दा देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

मुख्य कार्यसम्पादन सूचक

- बालमैत्री विद्यालय
- भर्ना दर
- माध्यमिक शिक्षा परीक्षा (एसएलसी) उत्तीर्ण
- सिकाई उपलब्धि

२१. **भर्ना दर** - शिक्षा प्रणालीमा बालबालिकाको पहुँच सम्बन्धमा भर्ना दरसम्बन्धी तीन जिल्लाको राष्ट्रिय र जिल्लागत तथ्याक निम्नबमोजिम छ :

सि.न.	जिल्ला	विवरण	सूचकाङ्क प्रतिशतमा	
			राष्ट्रिय	जिल्ला
१	रुपन्देही	प्राथमिक तहको सहजै देखिने भर्ना दर	१३५.९	१८८.४
		आधारभूत तहको सहजै देखिने भर्ना दर	१२३.७	१०८.५
		माध्यमिक तहको खुद भर्ना दर	५२.१	४४.५
२	सिन्धुपाल्चोक	प्राथमिक तहमा सहजै देखिने भर्ना दर	१३५.९	११७.२५
		प्राथमिक तहको खुद भर्ना दर	९५.१	९०.७५
		माध्यमिक तहको खुद भर्ना दर	४९.४	४४.००
३	कास्की	प्राथमिक तहमा सहजै देखिने भर्ना दर	१३५.९	१२१.७
		प्राथमिक तहको खुद भर्ना दर	९५.१	९८.६

माथि उल्लेखित जिल्ला स्थित अध्ययन गरिएका विद्यालयहरूले भर्ना दर खुल्ने गरी तथ्याङ्क राखेको देखिएन ।

प्रत्येक विद्यालयले आफ्नो सेवा क्षेत्रभित्रका बालबालिकाको पहिचान गरी भर्ना दरको अभिलेख कार्ड व्यवस्थित गरी विद्यार्थीको पहुँच वृद्धि गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

२२. **कक्षा दोहोऱ्याउने दर** - विद्यालयको कुनै पनि कक्षामा गत वर्ष भर्ना भएका विद्यार्थी यस वर्ष पनि सोही कक्षा दोहोऱ्याउने सम्बन्धमा कास्की जिल्लाको माछापुच्छ्रे उच्चमाध्यमिक विद्यालयको ३ प्रतिशत, रुपन्देहीको चिल्लीया माध्यमिक विद्यालय र छिपागढ माध्यमिक विद्यालयको ५ प्रतिशत, रामनरेश माध्यमिक विद्यालयको १५ प्रतिशत र बुद्ध आर्दश उच्चमाध्यमिक विद्यालयको १६.७ प्रतिशत रहेको जनाएका छन् । त्यस्तै सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको कृष्ण निम्न माध्यमिक विद्यालयले १५ प्रतिशत, सुनसरी जिल्लाको ज्ञानोदय निम्न माध्यमिक विद्यालय खनारको दर ५ प्रतिशत, शिक्षा निकेतन उच्चमाध्यमिक विद्यालयको ८.४० प्रतिशत, जनता निम्न माध्यमिक विद्यालय मध्यहर्षाहीको ८ प्रतिशत, सिरहा जिल्लाको श्री निम्न माध्यमिक विद्यालय पर्तेवाको ९.४ प्रतिशत, सारस्वरनाथ उच्चमाध्यमिक विद्यालयले ५.१ प्रतिशत र जनता प्राथमिक विद्यालय मोहनपुरले १४.९ प्रतिशत रहेको उल्लेख गरेका छन् ।

कक्षा दोहोऱ्याउने दरको विद्यालयगत अनुगमन गरी न्यून रहन गएको कारण पहिचान गरी विद्यालय विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरी कक्षा दोहोऱ्याउने दर सम्बन्धमा विश्लेषण गरी समाधानका लागि प्रयास गरिनु पर्दछ ।

२३. **कक्षा छाड्ने दर** - शैक्षिक सत्रको वीचैमा छाड्ने विद्यार्थीको सम्बन्धमा कास्की जिल्लाको माछापुच्छ्रे उच्चमाध्यमिक विद्यालयको ६ प्रतिशत, कालिका उच्चमाध्यमिक विद्यालय, पोखराको ७ प्रतिशत, रुपन्देही जिल्लामा चिल्हिया माध्यमिक विद्यालय र कर्माहवा उच्चमाध्यमिक विद्यालयको १ प्रतिशत, छिपागढ माध्यमिक विद्यालय र रामनरेश यादव उच्चमाध्यमिक विद्यालयको ५ प्रतिशत, बुद्ध आर्दश उच्चमाध्यमिक विद्यालयको ५.४५ प्रतिशत, जनजागृती उच्चमाध्यमिक विद्यालयको ६ प्रतिशत, तातोपानी निम्न माध्यमिक विद्यालयको ११ प्रतिशत, सुनसरी जिल्लाको ज्ञानोदय निम्न माध्यमिक विद्यालयले ९ प्रतिशत, शहीद स्मृति निम्न माध्यमिक विद्यालयले २३.९ प्रतिशत, शिक्षा निकेतन उच्चमाध्यमिक विद्यालयले ३.५ प्रतिशत, जनता निम्न माध्यमिक विद्यालयले ५ प्रतिशत, सिरहा जिल्लाको सास्वरनाथ उच्चमाध्यमिक विद्यालयले कक्षा छाड्ने दर ४.३ प्रतिशत र जनता प्राथमिक विद्यालयले उक्त दर ५.९ प्रतिशत रहेको जनाएका छन् । उपर्युक्तानुसारको विद्यालयको औसत कक्षा छाड्ने दर ६.६० रहेको छ ।

प्रत्येक शैक्षिक सत्रमा विद्यालयबाट कक्षा छाड्ने कारण पहिचान गरी उनीहरूलाई विद्यालयमा अध्ययन गर्ने वातावरण बनाउने तर्फ ध्यान दिनु पर्दछ ।

२४. **प्रति विद्यार्थी खर्च** - विद्यालयलाई २०६९।७० मा गएको सरकारी अनुदानको आधारमा अध्ययन गर्दा ४ जिल्लाका २० विद्यालयमा प्रति विद्यार्थी खर्च जिल्लागत रुपमा कास्कीमा रु.६ हजारदेखि ३० हजार, रुपन्देहीमा रु.५ हजारदेखि ९ हजार, सिन्धुपाल्चोकमा रु.८ हजारदेखि १२ हजार, सुनसरीमा रु.५ हजारदेखि ३८ हजार रहेको देखिन्छ ।

२५. **अनुदान र उत्तीर्ण प्रतिशत** - जिल्लाभरका माध्यमिक, निम्न माध्यमिक र प्राथमिक विद्यालयहरूलाई विगत ५ वर्षमा उपलब्ध गराएको अनुदान र एसएलसी उत्तीर्ण दरको सहसम्बन्ध अध्ययन गर्दा कास्कीमा (०.१२), रुपन्देहीमा (०.१९), सिन्धुपाल्चोकमा (०.८९) देखिएको छ । अनुदान वृद्धि र उत्तीर्ण प्रतिशतमा ऋणात्मक सम्बन्ध अर्थात् अनुदान वृद्धि भए अनुसार उत्तीर्ण दर घट्दो क्रममा रहेको छ । त्यस्तै एसएलसी उत्तीर्णको औसत विन्दुबाट (स्ट्याण्डर्ड डेभियसन) कास्कीमा १.८७, रुपन्देहीमा २.३८, सिन्धुपाल्चोकमा १७.१५ रहेकोले कास्की र रुपन्देहीमा सुसंगता रहेको देखिन्छ भने सिन्धुपाल्चोकमा सुसंगता सकारात्मक रहेको देखिएन ।

विद्यालयमा गरेको लगानी अनुसार उत्तीर्ण दर वृद्धि गर्न ध्यान दिनुपर्दछ ।

२६. छात्रवृत्ति र भर्ना दर - विद्यालयलाई विगत ५ वर्षमा उपलब्ध गराएको छात्रवृत्ति अनुदान र विद्यार्थी भर्ना दरको सहसम्बन्ध अध्ययन गर्दा कास्कीका ५ विद्यालयमा (०.४६) देखि (०.८८) सम्म, रुपन्देहीका ५ विद्यालयमा (०.८७) देखि (०.९३) सम्म र सिन्धुपाल्चोकका ५ विद्यालयमा ०.८९ देखि (०.२९) सम्म रहेकोले छात्रवृत्ति र भर्ना दरमा कास्की जिल्लाको सकारात्मक सम्बन्ध देखिएको छ भने रुपन्देही र सिन्धुपाल्चोकमा यस्तो नतिजा फरक देखिएको छ ।

छात्रवृत्तिका माध्यमबाट भर्ना दरमा वृद्धि ल्याउने कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।

२७. विद्यार्थी चाप - विद्यार्थी चाप निर्धारण एवं कक्षा कोठा व्यवस्थित गर्नको लागि शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम ७७ बमोजिम सामुदायिक विद्यालयको प्रत्येक कक्षामा विद्यार्थी संख्या सामान्यतया उपत्यका तथा तराईमा ५०, पहाडमा ४५ र हिमाली क्षेत्रमा ४० हुनुपर्ने र सोभन्दा बढी विद्यार्थी संख्या भएका प्रत्येक कक्षामा वर्ग खोल्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्नेमा रुपन्देही जिल्लाका छिपागढ माध्यमिक विद्यालयको कक्षा ७ मा ८२, ८ मा १०४ र ९ मा ७८ र बुद्ध आदर्श उच्चमाध्यमिक विद्यालय, लुम्बिनीमा कक्षा ८ मा ६६, कक्षा ९ मा ९५, चिल्हिया माध्यमिक विद्यालयको कक्षा ७ मा ८१, ८ मा ८८ विद्यार्थी एउटै कक्षा कोठामा बसेर पढने गरेका छन् । त्यस्तै सिरहा जिल्लाका सारस्वरनाथ उच्च माध्यमिक सिरहामा कक्षा ४ मा ११५, कक्षा ५ मा ८३, कक्षा ६ मा १२५, कक्षा ७ मा १२८ र कक्षा ८ मा १४० विद्यार्थी र श्री निम्न माध्यमिक विद्यालय पर्तेवामा कक्षा २ मा ७१ जना एउटै कक्षा कोठामा अध्ययन गरिरहेका छन् ।

नियमको व्यवस्था विपरीत एउटै कक्षामा बढी विद्यार्थी राख्ने कारणमा कक्षा कोठाको अपर्याप्तता, शिक्षकको अभाव, अन्य पूर्वाधारको कमी आदि रहेका छन् भने गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्ने कार्यसमेत प्रभावित भएको छ । नियममा स्पष्ट व्यवस्था भए तापनि पालनाको कमी, अनुगमन अप्रभावकारी देखिएको छ ।

२८. कक्षा कोठा - शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम ४ अनुसार प्राथमिक विद्यालयहरूमा कक्षा कोठाको साइज ०.७५ वर्गमिटर, माध्यमिक तहको १.२० वर्ग मिटर, फर्निचर, हावाको प्रवाह, प्रकाशको व्यवस्था सहितको पर्याप्त कक्षा कोठा हुनुपर्दछ ।

२८.१. कास्की जिल्लाको कालिका उच्च माध्यमिक विद्यालय, पोखरामा माध्यमिकसम्म १ हजार ३२० विद्यार्थी रहेकोमा २६ कोठा आवश्यक पर्नेमा २२ कोठामात्र रहेको, एउटा भवनको ८ कोठा भुक्तम्पीय जोखिमयुक्त रहेकोले मापदण्ड बमोजिम कक्षा सञ्चालन गर्न १२ कोठा नपुग भएको देखिन्छ ।

२८.२. सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको श्री कृष्ण निम्न माध्यमिक विद्यालयमा रहेका ८ कोठामध्ये ४ कोठामा भ्याल ढोका छैनन भने ३ कोठा भास्सिएका छन् । सोही जिल्लाको बाल शिक्षा उच्च माध्यमिक विद्यालय खाडीचौरमा जम्मा १९ कोठामध्ये ६ कोठा पठनपाठन हुन नसक्ने अवस्थामा रहेका छन् ।

२८.३. रुपन्देही जिल्लाको चिल्हिया माध्यमिक विद्यालयले मापदण्डभन्दा बढी विद्यार्थी एउटै कक्षामा राखी अध्यापन गराएको पाइयो । विद्यालयका ८ कोठा वर्षामा पानी चुहिने हुँदा पठन पाठनमा कठिनाईको अवस्था छ । छिपागढ माध्यमिक विद्यालयका ६ कोठा वर्षामा पढाई सञ्चालन गर्न नसकिने अवस्थामा छन् । कर्महवा उच्च माध्यमिक विद्यालयका जीर्णमध्ये ४ कोठामा पढाई सञ्चालन गर्नुपर्ने अवस्था छ ।

पुराना भवनहरू मापदण्ड अनुरूप नभएका, विद्यार्थी चापअनुसार पूर्वाधार थप नहुने, कोठाहरू वर्षायाममा पानी चुहिने भएकोले विद्यार्थीको स्वास्थ्यमा असर पर्नुका साथै पठनपाठन कार्यमा समेत असर पर्ने देखिएकोले कक्षा कोठाको साइज, हावा छिर्ने तथा पिउने पानीको व्यवस्था मिलाउन ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।

२९. भवन निर्माण - शिक्षा विभागले विद्यालय भवन निर्माण गर्दा भवनहरू अपाङ्गमैत्री बनाउने, दुवैतर्फ कालोपाटी राख्ने र सो कोलोपाटीको न्यूनतम दुरी अधिल्लो बेन्चबाट २ मिटर र अन्तिम बेन्चबाट ७ मिटरभन्दा बढी हुन नहुने समेतको मापदण्ड निर्धारण गरेको छ ।

२९.१. कास्की जिल्लाको महेन्द्र प्राथमिक विद्यालय नागडाँडाको भवन निर्माणको लागि रु.१० लाखको लागतमध्ये २०६८६९ मा रु.६ लाख ५० हजार निकास भएकोमा रकमको अभावले निर्माण कार्य सम्पन्न हुनसकेको छैन ।

अफिस कोठा र कक्षा ४ र ५ का कोठामा पानी चुहिएको अवस्था छ । श्री कालिका उच्चमाध्यमिक विद्यालय पोखरामा २ भवन जीर्ण र भुकम्पीय जोखियमुक्त छन् र पुस्तकालय सञ्चालन गर्न कोठा नभएको अवस्था छ ।

- २९.२. सिन्धुपाल्चोक जिल्ला अन्तर्गत सीता प्राथमिक विद्यालय पिपलडाँडामा विद्यालय भवनका तीनवटै ब्लकमा जस्ता प्वाल परेर पानी चुहिने अवस्थामा रहेका छन् । श्री कृष्ण निम्न माध्यमिक विद्यालयमा बाल कक्षाको लागि कोठाको अभाव रहेको छ ।
- २९.३. रुपन्देही जिल्लाको चिल्हिया माध्यमिक विद्यालयमा भवन निर्माणको लागि जिल्ला शिक्षा कार्यालयबाट रु.५ लाख प्राप्त भएको छ ।तर पाँच वटा कोठा भएको उक्त नव निर्मित भवनको जग र पिलरको मात्र काम भएको छ । छिपागढ माध्यमिक विद्यालयमा २०६९।७० मा ४ कोठे भवन निर्माणको लागि १० लाख अनुदान प्राप्त भएकोमा जगको काम मात्र शुरु भएको अवस्था छ ।
- २९.४. सुनसरी जिल्लाको श्री माध्यमिक विद्यालय देवान गाउँको लागि २ कोठे भवनको लागि रु.५ लाख ५० हजार र चारकोठे पक्की भवनको लागि रु.२४ लाख अनुदान प्राप्त भएकोमा भवनको निर्माण कार्य अधुरो रहेको छ ।

भवन निर्माण अनुदान प्राप्त भएपनि मापदण्ड अनुसारका भवन निर्माण नहुने तथा विद्यालयलाई प्राप्त अनुदानबाट समयमै निर्माण कार्य सम्पन्न नहुने अवस्थामा सुधार आउनु पर्ने देखिन्छ ।

३०. **सम्पत्ति संरक्षण** - शिक्षा नियमावली २०५९ को नियम १५८ मा विद्यालयको सम्पत्ति संरक्षण गर्न एक विद्यालय सम्पत्ति संरक्षण समिति गठन हुने व्यवस्था छ । गठित समितिले विद्यालयलाई प्राप्त जग्गा दर्ता गर्ने विद्यालयको जग्गाको आम्दानी असुल उपर गर्ने आदि व्यवस्था छ ।

- ३०.१. रुपन्देही जिल्ला अन्तर्गतको बुद्ध आदर्श उच्च माध्यमिक विद्यालय लुम्बिनीको ४० कठामध्ये १० कठामा जग्गाको लालपुर्जा विद्यालयको नाममा नामसारी भएको छैन । रामनरेश यादव आदर्श उच्च माध्यमिक विद्यालय धकधईको विद्यालयको नाममा १३ विगाह १२ कठामा जग्गामध्ये राजमार्ग छेउमा करिब ४-५ कठामा जग्गा अतिक्रमण भएको विद्यालयले जनाएको छ ।

- ३०.२. सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको श्री कृष्ण निम्न माध्यमिक विद्यालय चौताराको १३ रोपनी जग्गा भएकोमा विद्यालयको नाममा जग्गाधनीपुर्जा नभएको तथा बाल शिक्षा उच्च माध्यमिक विद्यालयको खाडीचौरको जग्गा खोलाले कटान गरेका तथा व्यक्तिहरुले अतिक्रमण गरेको विद्यालयले जनाएको छ ।

- ३०.३. जिल्ला शिक्षा कार्यालय कास्की अन्तर्गत अध्ययन गरिएका ५ विद्यालयमध्ये ३ विद्यालयको नाममा जग्गाधनी पुर्जा नभएको व्यहोरा सम्बन्धित विद्यालयहरुले जनाएका छन् ।

विद्यालयको नाममा रहेका जग्गाहरुको नदी कटान अतिक्रमण रोकथाम, जग्गा दर्ता प्रक्रिया आदि सुधार र सम्पत्ति संरक्षणको लागि विद्यालय सम्पत्ति संरक्षण समितिले ध्यान दिनुपर्दछ ।

३१. **निःशुल्क पाठ्यपुस्तक** - नेपाल सरकारको विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम अन्तर्गत शैक्षिक गुणस्तर कार्यक्रम सञ्चालित छ । सरकारले यो वर्ष सामुदायिक विद्यालयका कक्षा १ देखि १० सम्म अध्ययनरत सबै विद्यार्थीहरुलाई पाठ्यपुस्तक निःशुल्क उपलब्ध गराउने र कक्षा १२ सम्मका लक्षित वर्गका विद्यार्थीहरुलाई सरकारले निःशुल्क पाठ्यपुस्तक वितरण शैक्षिक सत्र सुरु भएको दोस्रो हप्ताभित्र गरिसक्नुपर्नेमा कास्की र सिन्धुपाल्चोकले असोज, रुपन्देहीले असारसम्म, सुनसरीले २०६९ चैत्र र सिरहाले २०७० बैशाखसम्म निःशुल्क पाठ्यपुस्तक वितरण गरेको जानकारी प्राप्त भएको छ ।

प्रमुख समस्या

- पूर्वाधार विकास नहुनु,
- विद्यार्थी विद्यालयमा निरन्तर रहन नसक्नु,
- पाठ्यक्रम समायानुकुल नहुनु,
- प्रभावकारी नियमन नहुनु,
- समयमा पाठ्यपुस्तक नपुग्नु र
- शिक्षक व्यवस्थापन प्रभावकारी नहुनु ।

सरकारले निःशुल्क रुपमा विद्यालयहरुलाई उपलब्ध गराएको निःशुल्क पाठ्यपुस्तक समयमै उपलब्ध गराई प्राथमिकदेखि माध्यमिक तहका विद्यार्थी तथा उच्चमाध्यमिक विद्यालयका लक्षित वर्गका विद्यार्थीहरुलाई समयमै निःशुल्क पाठ्यपुस्तक उपलब्ध गराउनुपर्दछ ।

३२. **विद्यार्थी शिक्षक अनुपात** - शिक्षाको गुणस्तर कायम राख्न विद्यार्थी शिक्षक अनुपात हिमाली क्षेत्रका विद्यालयमा ४०, पहाडी क्षेत्रका विद्यालयमा ४५ र तराई तथा काठमाडौं उपत्यका क्षेत्रका विद्यालयमा ५० विद्यार्थी बराबर १ शिक्षक रहने व्यवस्था शिक्षा नियमावली, २०५९ ले गरेको छ ।
- ३२.१. कास्की जिल्लाको महेन्द्र प्राथमिक विद्यालय, नागडाँडामा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात ९.३३:१, नवज्योती माध्यमिक विद्यालयमा १३.४६:१, पोखरा दर्शनीयस्थल पुम्दी भुम्दीमा २१.५:१ माछापुच्छ्रे उच्चमाध्यमिक विद्यालयमा ४०.८:१, कालिका उच्चमाध्यमिक विद्यालय, पोखरामा ५४.३०:१ रहेको छ ।
- ३२.२. सिन्धुपाल्चोक जिल्लामा अध्ययन गरिएका ५ विद्यालयको विद्यार्थी शिक्षक अनुपात हेर्दा सीता प्राथमिक विद्यालयमा २८:१, जनजागृति उच्चमाध्यमिक विद्यालय, साँगा चोकमा २८.५:१, श्री बाल शिक्षा माध्यमिक विद्यालयमा ३४.६९:१, तातोपानी निम्न माध्यमिक विद्यालयमा २८.२७:१ र श्री कृष्ण निम्न माध्यमिक विद्यालय चौताराको १३.२८:१ रहेको छ ।
- ३२.३. रुपन्देही जिल्लाको चिल्हिया माध्यमिक विद्यालयको विद्यार्थी शिक्षक अनुपात ३०.२३:१, छिपागढ माध्यमिक विद्यालयको ३०.३३:१, रामनरेश यादव आर्दश उच्चमाध्यमिक विद्यालय, धकधईको ३५:१, बुद्ध आर्दश उच्चमाध्यमिक विद्यालयको ३१.६९:१, कर्माहवा उच्च मा.वि.को ५२.८६:१ रहेको छ ।
- ३२.४. सुनसरी जिल्लाको ज्ञानोदय निम्न माध्यमिक विद्यालयको २६:१ शहीद स्मृति निम्न माध्यमिक विद्यालयको ४०:१ शिक्षा निकेतन उच्चमाध्यमिक विद्यालयको ३०.४३:१ दीक्षा प्राथमिक विद्यालयको ९५.५:१ जनता निम्न माध्यमिक विद्यालयको ५०.५:१ रहेको छ ।
- ३२.५. सिरहा जिल्लाको श्री ज माध्यमिक विद्यालयको विद्यार्थी शिक्षक अनुपात ५७:१ सारस्वरनाथ उच्च माध्यमिक विद्यालयको ६६.६:१ शहिद बेचन यादव प्राथमिक विद्यालय सिरहाको ४१:७५:१ श्री निम्न माध्यमिक विद्यालय पर्तेवाको ५४:१ रहेको छ ।

विद्यार्थी संख्याको आधारमा शिक्षक दरबन्दी पुनरावलोकन नभएका कारण अनुपात घटी बढी देखिएको छ । अतः विद्यार्थी संख्याको आधारमा शिक्षक दरबन्दी पुनरावलोकन गर्ने व्यवस्थाको कार्यान्वयन गरिनुपर्दछ ।

३३. **विद्यालय सञ्चालन** - शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम ८४ मा एक शैक्षिक सत्रमा २२० दिन विद्यालय सञ्चालन हुनुपर्ने व्यवस्था छ । कास्की जिल्लामा कालिका उच्चमाध्यमिक विद्यालय १८० दिन, रुपन्देही जिल्लाको छिपागढ माध्यमिक विद्यालय १८५ दिन, सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको सीता प्राथमिक विद्यालय १९० दिन खुलेको देखियो ।

वर्षभरीमा २२० दिनभन्दा कम दिन सञ्चालन हुने विद्यालयहरूले वार्षिक रुपमा पढाउनु पर्ने पाठ्यक्रम सम्पन्न गर्न नभ्याउने भएकाले कक्षा सञ्चालनका सम्बन्धमा मन्त्रालय, विभाग तथा शिक्षा कार्यालयहरूले कक्षा सञ्चालन र पढाईको गुणस्तरका सम्बन्धमा अनुगमन प्रणालीलाई कडाईका साथ लागु गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

३४. **निःशुल्क शिक्षा** - शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा १६(घ) मा शिक्षामा पहुँच वृद्धि गर्न सामुदायिक विद्यालयहरूमा माध्यमिक तहसम्म कुनै शुल्क लिन नपाउने गरी निःशुल्क हुने व्यवस्था गरेको छ । कास्कीका २ विद्यालयले रु.९०।- देखि ३००।- सम्म, रुपन्देहीका ५ विद्यालयले न्यूनतम रु.१०।- देखि रु.१,२००।- सम्म, सिन्धुपाल्चोक जिल्लाका एक विद्यालयले रु.६५।- र सिराहा जिल्लाको एक विद्यालयले रु.२००।- देखि २५०।- सम्म परीक्षा शुल्क, मासिक शुल्क, भर्ना शुल्क आदि लिने गरेको देखियो ।

शिक्षामा पहुँच विस्तार गर्ने गरी कार्यक्रम सञ्चालन भइरहेकोले तोकिएको उद्देश्य प्राप्तिको लागि विद्यालयहरूले विद्यार्थीहरूबाट थप शुल्क लिने पद्धतिलाई निरुत्साहन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

३५. **छात्रवृत्ति वितरण** - विद्यालयमा भर्ना अभिलेखको आधारमा दलित छात्रवृत्ति, छात्रा छात्रवृत्ति, अपाङ्ग विद्यार्थी छात्रवृत्ति, माध्यमिक शिक्षा छात्रवृत्ति समेतका छात्रवृत्तिहरू लक्षित समूहलाई वितरण गर्न बजेट विनियोजन भएको बजेट वक्तव्य २०६८।६९ मा उल्लेख भएको कार्यक्रम हालसम्म पनि चालु रहेको छ । ५ जिल्लाका

अध्ययन गरिएका २५ विद्यालयमध्ये ढिला गरी छात्रवृत्ति रकम निकासी भएको (२०७० आषाढ मसान्तसम्म) कास्कीका २, सुनसरी १, सिरहा १ विद्यालय रहेका छन् भने रकम अपर्याप्त रहेका कास्कीका १, रुपन्देहीका ३ र सिन्धुपाल्चोकका २ विद्यालय रहेका छन् ।

कोटा अनुसार छात्रवृत्ति उपलब्ध हुन नसकेको गरिब तथा जेहेन्दार विद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्ति उपलब्ध हुने नगरेको, समयमै छात्रवृत्ति निकासी नभएको व्यहोरा विद्यालयहरूले जनाएकोले यसमा सुधार हुनु पर्दछ ।

३६. **दोहोरो निकासी** - शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम १०० मा शिक्षकले आफ्नो पदमा बहाल गरेको मितिदेखि नेपाल सरकारले तोकेबमोजिमको तलब र भत्ता पाउने व्यवस्था छ । शिक्षकले पाउने तलब जिल्ला शिक्षा कार्यालयले चौमासिक रूपमा उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ । शिक्षा कार्यालयले शिक्षकको तलब चौमासिक वितरण गर्दा तोकिएको भन्दा जिल्ला शिक्षा कार्यालय, रुपन्देहीले रु.३१ लाख १९ हजार, सिन्धुपाल्चोकले रु.३ लाख ९२ हजार, कास्कीले रु.२ लाख ७४ हजार बढी तलब निकासी दिएको लेखापरीक्षणबाट देखिएपछि दाखिला गरेका छन् भने जिल्ला शिक्षा कार्यालय सिराहाले आफ्ना माताहतका विद्यालयहरूमा शिक्षकहरूलाई सशर्त अनुदानबाट तलब निकासी दिँदा प्राथमिक विद्यालयका शिक्षकहरूलाई रु.४५ लाख ३३ हजार तथा माध्यमिक विद्यालय तर्फका शिक्षकहरूलाई रु.१ लाख ९२ हजार समेत रु.४७ लाख २५ हजार दोहोरो भुक्तानी दिएको देखियो । यसरी दरबन्दीमा भएका शिक्षकहरूलाई तोकिएभन्दा बढी दोहोरो निकासी दिई नेपाल सरकारलाई नोक्सान पारेको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

दोहोरो निकासी गर्न नसक्ने गरी नियन्त्रण प्रणालीलाई चुस्त र दुरुस्त राख्नुपर्ने र नियतवश दोहोरो निकासी दिनेलाई कारबाहीको दायरामा ल्याउनुपर्ने देखिन्छ ।

परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय, एसएलसी परीक्षा सञ्चालन व्यवस्थापन

माध्यमिक शिक्षा उत्तीर्ण (एसएलसी) परीक्षा सञ्चालन, व्यवस्थापन, नतिजा प्रकाशन, पुनर्योग, प्रमाणपत्र वितरण गर्ने उद्देश्यले सञ्चालित यस कार्यालयको परीक्षा सञ्चालन व्यवस्थापन स्थितिको कार्यक्षमता र प्रभावकारिता सम्बन्धमा लेखापरीक्षणको उद्देश्य रहेको छ । लेखापरीक्षण गर्दा देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहाय बमोजिम छन्:

३७. **रजिष्ट्रेशन तथा आवेदन फाराम** - माध्यमिक शिक्षा उत्तीर्ण (एसएलसी) परीक्षा सञ्चालन तथा व्यवस्थापन निर्देशिका, २०६८ को दफा ३ अनुसार कक्षा ९ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले एसएलसी परीक्षामा सम्मिलित हुनको लागि रजिष्ट्रेशन फाराम भर्नुपर्ने, यस्तो रजिष्ट्रेशन फाराम एउटै विद्यालय वा विभिन्न विद्यालयबाट दोहोरो भर्न नपाउने, दोहोरो भरेको पाइएमा त्यस्ता विद्यार्थीको रजिष्ट्रेशन फाराम र परीक्षासमेत रद्द हुने व्यवस्था छ ।

मुख्य कार्यसम्पादन सूचक

- परीक्षा सञ्चालन,
- नतिजा प्रकाशन,
- पुनर्योग र
- प्रमाणपत्र वितरण ।

- ३७.१. रजिष्ट्रेशन फाराम भराउने क्रममा विद्यालय संवेदनशील नभएकोले रजिष्ट्रेशन नम्बर दोहोरिने, परीक्षा आवेदन फाराममा अर्को विद्यार्थीको रजिष्ट्रेशन नम्बर लेख्ने गरेको स्थिति छ । फाराम भर्ने भराउने सम्बन्धमा तालिम तथा अभिमुखीकरण कक्षा सञ्चालन गर्ने नगरेकोले यस्ता गल्ती हुने र दोहोरिने गरेको देखिएको छ ।

प्रमुख समस्या

- परीक्षार्थी परीक्षा दिनबाट बञ्चित हुने
- गृह केन्द्रमा परीक्षा केन्द्र निर्धारण हुनु
- पुनर्योग गराउनेको प्रतिशत बढ्दै जानु
- सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीको उत्तीर्ण संख्या घट्दै जानु

- ३७.२. जिल्ला शिक्षा कार्यालयले रजिष्ट्रेशन फाराम कम्प्युटर दर्ता गरिसकेपछि उक्त रजिष्ट्रेशन र आवेदन फाराम सुरक्षित भण्डारण गर्नुपर्नेमा स्थान सुरक्षित र पर्याप्त नभएको कारण भण्डारणमा समस्या रहेको जानकारी प्राप्त भएको छ ।

३७.३. विद्यालयले कुनै परीक्षा लिएर एसएलसी परीक्षामा सहभागी हुनबाट वञ्चित गराउने कानुनी व्यवस्था रहेको छैन । तर कक्षा १० मा ७५ प्रतिशत हाजिर नपुगेको आवेदन फाराम स्वीकृत गरी जिल्लाबाट पठाएको आधारमा २०६७ मा ११ हजार, २०६८ मा १८ हजार र २०६९ मा २१ हजार विद्यार्थीको आवेदन रद्द गरिएकोले परीक्षामा सहभागी हुन पाएनन् ।

रजिष्ट्रेशन फारामलाई स्क्यानइड गरी डिजिटाइजेशन गर्नुपर्ने वा भण्डारणको उचित व्यवस्था गर्नुपर्ने साथै नियमावलीमा रहेको व्यवस्थामा संशोधन गरी परीक्षा दिन चाहने परीक्षार्थीलाई परीक्षामा समावेश हुनबाट रोक्ने परिपाटीमा सुधार हुनुपर्दछ ।

३८. **परीक्षा केन्द्र** – निर्देशिका, २०६८ को दफा ८(५क) अनुसार परीक्षा केन्द्र निर्धारणमा अनावश्यक चासो र दबाव पर्ने गरेको, तोकिएको समयमा जिल्लाबाट विवरण नआउने, लामो समयदेखि एकै ठाउँमा परीक्षा केन्द्र पर्ने गरेकोले मर्यादित परीक्षा सञ्चालनमा चुनौति थपिएको जानकारी परीक्षा नियन्त्रण कार्यालयले दिएको छ । यस सम्बन्धी तथ्याङ्क भने परीक्षा नियन्त्रण कार्यालयले राखेको देखिएन । गृह केन्द्र राख्न नपाइनेमा २०६९ मा १४ जिल्लामा गृह केन्द्र रहेको जानकारी प्राप्त भएको छ । परीक्षालाई मर्यादित बनाउन गृह केन्द्रमा अन्य विद्यालयबाट केन्द्राध्यक्ष र निरीक्षकहरु ल्याउनुपर्ने र प्रत्येक वर्ष अलग अलग विद्यालय पर्ने गरी परीक्षा केन्द्र निर्धारण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

सुझाव

- परीक्षा दिन चाहनेलाई रोक्न नहुने
- परीक्षा केन्द्र निर्धारणमा सुधार गर्नुपर्ने
- उत्तरपुस्तिका परीक्षणलाई सहज बनाउनुपर्ने
- उत्तरपुस्तिका परीक्षणमा शुद्धता ल्याउनुपर्ने
- परीक्षार्थीको उत्तीर्ण संख्या र प्रतिशत बढाउने

३९. **पुनर्योग** – निर्देशिका, २०६८ को दफा ४७ मा परीक्षाको नतिजा प्रकाशन पश्चात् आफूले प्राप्त गरेको कुनै विषयको प्राप्ताङ्कमा चित्त नबुझेमा सम्बन्धित परीक्षार्थीले पुनर्योग गराउनका लागि तोकिएको शुल्क र आवश्यक विवरण सहित परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय वा सम्बन्धित क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालय वा जिल्ला शिक्षा कार्यालयमा नतिजा प्रकाशन भएको मितिले १५ दिनभित्र निवेदन दिनसक्ने उल्लेख छ । पुनर्योग गरी नतिजा प्रकाशन गर्ने वा जानकारी गराउने अवधि सम्बन्धमा निर्देशिकामा उल्लेख गरेको देखिँदैन । परीक्षार्थीलाई आश्वस्त बनाउनको लागि उक्त अवधि सम्बन्धमा पनि निर्देशिकामा उल्लेख गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

परीक्षाको नतिजामा चित्त नबुझी विगत ३ वर्षमा पुनर्योगको लागि निवेदन दिएको र नतिजा परिवर्तन भएको स्थिति निम्नानुसार रहेको देखिएको छ:

वर्ष	निवेदन प्राप्त संख्या	नतिजा परिवर्तन भएको संख्या	परिवर्तनको प्रतिशत
२०६७	७४७७	५२०	६.९५
२०६८	९२६२	९३०	१०.०४
२०६९	११४२२	१२०९	१०.५८

उपर्युक्त तालिका हेर्दा पुनर्योग गराउन निवेदन दिने र नतिजा परिवर्तन भएको संख्या तथा प्रतिशत दुवै बढ्दै गएको देखिन्छ । एसएलसीको परीक्षाफल तथा नतिजालाई बढी शुद्ध र विश्वसनीय बनाउनको लागि उत्तरपुस्तिका परीक्षकलाई पेशागत तालिम वा अभिमुखीकरण तालिम दिने तथा परीक्षक छनौट गर्दा सम्बन्धित विषयमा दक्ष व्यक्ति छनौट गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

४०. **परीक्षार्थी** – विगत ३ वर्षमा एसएलसी परीक्षामा सम्मिलित विद्यार्थी संख्या, उत्तीर्ण परीक्षार्थी संख्या तथा सम्मिलित परीक्षार्थीको तुलनामा उत्तीर्ण परीक्षार्थीको प्रतिशत प्राप्त विवरणको आधारमा देहाय अनुसार रहेको छ:

परीक्षा	२०६७			२०६८			२०६९		
	परीक्षामा सम्मिलित परीक्षार्थी संख्या	उत्तीर्ण परीक्षार्थी संख्या	उत्तीर्ण प्रतिशत	परीक्षामा सम्मिलित परीक्षार्थी संख्या	उत्तीर्ण परीक्षार्थी संख्या	उत्तीर्ण प्रतिशत	परीक्षामा सम्मिलित परीक्षार्थी संख्या	उत्तीर्ण परीक्षार्थी संख्या	उत्तीर्ण प्रतिशत

नियमित	३९७७५९	२२०७७६	५५.५०	४९९१२९	९९९७९४	४७.६५	४०४००९	९६९९६९	४९.८७
एकजेम्टेड	५६२६३	९७३३	१७.२९	७७०००	१०८०७	१४.०३	१०७२५०	८४३५	७.८६
पूरक	१२२४७३	७८४०९	६४.०२	१२९४९५	७६०४५	६२.६३	१९९६२२	६७३७२	६०.३५

यसैगरी सामुदायिक विद्यालयबाट एसएलसी परीक्षा उत्तीर्ण हुनेको संख्या र प्रतिशत निम्नानुसार रहेको देखिएको छ:

परीक्षा	२०६७			२०६८			२०६९		
	परीक्षामा सम्मिलित परीक्षार्थी संख्या	उत्तीर्ण परीक्षार्थी संख्या	उत्तीर्ण प्रतिशत	परीक्षामा सम्मिलित परीक्षार्थी संख्या	उत्तीर्ण परीक्षार्थी संख्या	उत्तीर्ण प्रतिशत	परीक्षामा सम्मिलित परीक्षार्थी संख्या	उत्तीर्ण परीक्षार्थी संख्या	उत्तीर्ण प्रतिशत
नियमित	३०७६६९	१४४६८०	४७.०२	३२६७२४	१२०४६९	३६.८७	३०६९३५	८७२३८	२८.४२
एकजेम्टेड	५४९८०	९८६९	१७.९५	७४८०६	१०४३४	१३.९५	१०३९९८	८०००	७.६९
पूरक	१९६४९२	७४९२८	६३.६८	१९२९३३	७०९८०	६२.९४	१०२७७२	६९२८०	५९.६३

उपर्युक्त तालिकाअनुसार तुलना गर्दा २०६७ देखि २०६९ सम्म उत्तीर्ण हुनेको नतिजाको प्रतिशत नियमित, एकजेम्टेड र पूरक तीनै वटाको घट्दो क्रममा रहेको देखिएको छ । त्रिवर्षीय योजना (२०६७/६८-२०६९/७०) मा सामुदायिक विद्यालयबाट माध्यमिक शिक्षा परीक्षा (एसएलसी) उत्तीर्ण संख्या बढ्ने उल्लेख गरेको भए तापनि सो अनुसार हुनसकेको देखिएन । संख्या र प्रतिशत दुवै घट्दो क्रममा रहेको देखिएकोले शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नुपर्दछ ।

संगठित संस्था तथा अन्य संस्थातर्फ

उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्

४१. **पदपूर्ति** – परिषद्ले कर्मचारी सेवा शर्तसम्बन्धी विनियम, २०५३ को विनियम ७ अनुसार सेवाको लागि आवश्यक नयाँ दरबन्दी स्वीकृत गर्न, विभिन्न श्रेणी र पदहरूको समूहगत संख्या निर्धारण गर्न वा दरबन्दी खारेज गर्न सक्ने व्यवस्था छ । परिषद् र अन्तर्गत कार्यालयहरूका लागि अधिकृतस्तरका ७७ र अन्य पदका ३२० दरबन्दी स्वीकृत भएको देखिन्छ । सोमध्ये ४५ अधिकृतसहित १५४ दरबन्दी रिक्त रहेकोमा रिक्त पदमध्ये १४२ अस्थायी नियुक्ति गरी काममा लगाएको देखिन्छ ।
४२. **विनियम** – उच्च माध्यमिक शिक्षा ऐन, २०४६ को दफा १७ अनुसार ऐन र ऐनअन्तर्गत बनेको नियमको अधीनमा रही परिषद्ले आफ्नो आन्तरिक कारबाहीहरू व्यवस्थित गर्न विनियमहरू बनाउन सक्ने र त्यसरी बनाइएको विनियम नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भएपछि लागू हुने व्यवस्था छ । परिषद्ले कर्मचारी सेवा शर्त, आर्थिक प्रशासन लगायत चार विनियम बनाई लागू गरे तापनि ती विनियमहरू नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भएको छैन । यस स्थितिमा कर्मचारीलाई पोशाक वितरणमा रु.२६ लाख २८ हजार र पूल भत्ता रु ३५ लाख ५२ हजार खर्च गर्ने आधार देखिएन । कोषमा व्ययभार पर्ने गरी बनाइएको कर्मचारी एवं आर्थिक प्रशासन सम्बन्धी लगायतका विनियमहरू स्वीकृति नलिई लागू गर्नु उचित होइन ।
४३. **सम्बन्धन** – उच्च माध्यमिक शिक्षा नियमावली, २०५२ को नियम ४ अनुसार उच्च माध्यमिक तहको सम्बन्धन प्राप्त गर्न विभिन्न सामुदायिक तथा निजी विद्यालयले दिएको निवेदनअनुसार तोकेको प्रक्रिया पुगेका ३ हजार ५९६ विद्यालयलाई अस्थायी सम्बन्धन प्रदान गरेको छ । सोही नियमावलीको नियम ५ अनुसार २ वर्षको शैक्षिक कार्यक्रम पूरा गरिसकेका विद्यालयको नतिजा समेतका आधारमा स्थायी सम्बन्धन दिन सक्ने व्यवस्था भएकोमा सोअनुसार कुनै पनि विद्यालयलाई स्थायी सम्बन्धन दिएको पाइएन ।
४४. **हिसाब मिलान** – परिषद्को क्षेत्रीय कार्यालयको आर्थिक विवरण र बैङ्क हिसाब विवरणको मौज्जात फरक देखिएको छ । काठमाडौंले पेश गरेको आर्थिक विवरणमा सेस्तामा भन्दा बैङ्कमा रु.१ करोड १९ लाख २४ हजार, बाँकेमा रु.३२ लाख ८९ हजार र हेटौंडामा रु.१ लाख २५ हजार बढी मौज्जात देखिएको सम्बन्धमा छानबिन गरी हिसाब मिलान गर्नुपर्दछ ।

विश्वविद्यालय अनुदान आयोग

४५. अनुदान वितरण – विश्वविद्यालय अनुदान आयोग ऐन, २०५० को दफा ६(ख) मा विभिन्न क्षेत्रबाट प्राप्त अनुदान रकम विश्वविद्यालयहरूलाई प्रदान गर्ने सम्बन्धमा आयोगले नीति निर्धारण गर्ने उल्लेख छ। नियमित कार्यक्रमतर्फ सामुदायिक क्याम्पसलाई अनुदान वितरण गर्न आयोगलाई रु.६ अर्ब ३१ करोड १७ लाख बजेट प्राप्त भएकोमा देहायबमोजिम रु.५ अर्ब १४ करोड ७८ लाख २७ हजार अनुदान वितरण गरेको छ।

(रु. हजारमा)

क्र.सं.	अनुदान पाउने निकाय	२०६८/६९	२०६९/७०	गत वर्षको तुलनामा घटी/बढीप्रतिशत
१	त्रिभुवन विश्वविद्यालय	४,०८,८६,६५	३,९९,५५,००	-४.२४
२	नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय	३२,५३,००	२८,६०,००	-१२.०८
३	पूर्वाञ्चल विश्वविद्यालय	६,०८,००	४,८०,००	-२१.०५
४	पोखरा विश्वविद्यालय	६,२८,००	५,३६,००	-१४.६५
५	मध्य पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय	६,००,००	६,५०,००	८.३३
६	सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय	६,००,००	६,६०,००	१०.००
७	कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय	६,००,००	१६,२२,८०	१७०.४७
८	लुम्बिनी बौद्ध विश्वविद्यालय	३,००,००	३,००,००	०.००
९	काठमाडौं विश्वविद्यालय	९०,००	६,५०,००	६२२.२२
१०	खुल्ला विश्वविद्यालय तथा अन्य निकाय	३९,९९,३५	४५,६४,४७	१४.१३
	जम्मा	५,१५,६५,००	५,१४,७८,२७	

सामुदायिक क्याम्पसहरूलाई भौतिक निर्माणको लागि अनुदान प्रदान गर्ने निर्णय आर्थिक वर्षको अन्त्य (२०७०।३।२४) मा भएको कारण रु.८ करोड ८७ लाख १० हजार बचत रहन गएकोले अनुदान वितरणमा कुशलताको अभाव देखिएको छ। विभिन्न विश्वविद्यालयहरूलाई प्रदान गर्ने अनुदान रकम समेत उल्लेख गरेको वार्षिक कार्यक्रम राष्ट्रिय योजना आयोगबाट स्वीकृत भएको छ। मध्यपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय, सुदूरपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय र कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालयको नाममा विनियोजन भएको रकम ती विश्वविद्यालयहरूबीच शिक्षक, कर्मचारी, शैक्षिक कार्यक्रम तथा जग्गा लगायतका पक्षमा सम्झौता भैनसकेको जनाई रु.६ करोड त्रिभुवन विश्वविद्यालयलाई प्रदान गरेको छ। विश्वविद्यालय अनुदान आयोग ऐन, २०५० को दफा ६(ज) बमोजिम विश्वविद्यालयहरूबीच समन्वय कायम गराउन नसकेको कारण यस्तो निकास दिनु परेको देखिँदा यसतर्फ आयोगले उचित कदम चालनुपर्ने देखियो।

सामुदायिक क्याम्पस २५५ लाई भौतिक र सामुदायिक क्याम्पस ३५६ लाई चालु अनुदान बापत रु.४४ करोड ४० लाख ४७ हजार अनुदान दिएकोमा क्याम्पसहरूबाट तोकिएको कार्य भए नभएको सम्बन्धमा आयोगबाट पर्याप्त अनुगमन हुन सकेको छैन।

४६. कार्यसम्पादन अनुदान – दोस्रो उच्च शिक्षा परियोजनामा छनौट भएका ३ विश्वविद्यालय र ८९ क्याम्पसको सुधार गर्न ती निकायहरूले रु.८ करोड १२ लाख ५० हजार खर्च गरी तयार गरेको रणनीतिक योजना विश्वविद्यालय अनुदान आयोगमा पेश गरेको देखिन्छ। यसरी तयार गरेको रणनीतिक योजना कार्यान्वयनको लागि ती निकायहरूलाई कार्यसम्पादन र जोडकोष अनुदान बापत अधिकतम रु.२ अर्ब ५२ करोड छुट्याएकोमा यो वर्षसम्म निम्नानुसार रु.१ अर्ब २५ करोड ४ लाख २४ हजार अनुदान प्रदान गरेको छ:

(रु. हजारमा)

क्र.सं.	विश्वविद्यालय/क्याम्पस	अधिकतम अनुदान	प्रदान भएको अनुदान	अनुदान प्रतिशत
१	पोखरा विश्वविद्यालय	१६,२५,००	६,३१,०१	३८.८३
२	पूर्वाञ्चल विश्वविद्यालय	१६,२५,००	१,२०,२६	७.४०
३	काठमाडौं विश्वविद्यालय	१६,२५,००	११,४४,९९	७०.४६
४	"क" समूहका ९ क्याम्पस	१,४६,२५,००	७१,९३,७३	४९.१९
५	"ख" समूहका १० क्याम्पस	२६,००,००	१४,६०,१४	५६.१६
६	"ग" समूहका ४२ क्याम्पस	१४,५६,००	१०,३६,६१	७१.२०
७	"घ" समूहका २८ क्याम्पस	१६,७७,००	९,१७,५०	५४.७१
	जम्मा रु	२,५२,३३,००	१,२५,०४,२४	४९.५६

आयोजना अवधि ६ महिनामात्र बाँकी हुँदाको अवस्थामा उक्त रकमबाट योजनाअनुसारको कार्यसम्पादन भए नभएको मूल्याङ्कन नगरेकोले रणनीतिक योजना कार्यान्वयन स्थिति स्पष्ट हुन सक्ने अवस्था देखिएन । आयोजना कार्यान्वयन पश्चात् स्नातक र स्नातकोत्तर तहमा विद्यार्थी उत्तीर्ण दर क्रमशः ३६ र २६ प्रतिशत पुऱ्याउने लक्ष्य रहेकोमा आयोजना सम्पन्न हुन करिब ६ महिना बाँकी रहेको स्थितिमा यस्तो दर क्रमशः २९.३३ र २४.८३ प्रतिशत पुगेको देखिन्छ । यसबाट उच्च शिक्षामा गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने परियोजनाको उद्देश्य प्राप्त हुने अवस्था देखिएन ।

४७. **अनुगमन** – नियमित अनुदानतर्फ यो वर्ष २५५ सामुदायिक क्याम्पसलाई भौतिक र ३५६ सामुदायिक क्याम्पसलाई चालु अनुदानबापत रु.४४ करोड ४० लाख ४७ हजार खर्च गरेको देखिन्छ । यसरी अनुदान प्रदान गरिएका क्याम्पसहरूबाट तोकिएको कार्य भए नभएको सम्बन्धमा आयोगबाट पर्याप्त रूपमा अनुगमन हुन सकेको छैन । आयोगले कञ्चनपुर र सुर्खेतका एक/एक क्याम्पसलाई रु.१२ करोड ७७ लाख ५५ हजार अनुदान प्रदान गरेकोमा ती दुई क्याम्पस नयाँ विश्वविद्यालयहरूमा समावेश भएर सामुदायिक क्याम्पसको हैसियतमा नरहेको अवस्था छ । ती क्याम्पसहरूलाई प्रदान गरेको अनुदान उपयोग सम्बन्धमा आयोगसंग कुनै जानकारी नभएको अवस्था छ ।

पर्याप्त अनुगमनको अभावमा प्रदान गरिएको अनुदान रकमको सदुपयोग सुनिश्चित नहुने एवं खर्च गर्दा आर्थिक नियमका प्राबधानको पालनामा शिथिलता आउन सक्ने देखिन्छ । तसर्थ अनुगमनको सूचक र कार्य योजना बनाई कार्यान्वयन गर्ने र अनुगमनबाट देखिएका व्यहोराहरूको अभिलेख राखी सुधारका लागि आवश्यक व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम परिषद्

४८. **सम्बन्धन**– प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम परिषद् नियमावली, २०५१ (संशोधन सहित) को नियम १८ मा परिषदसंग सम्बन्धन राखी निजी क्षेत्रमा प्राविधिक संस्था सञ्चालन गर्न चाहने व्यक्तिको निवेदन साथ संलग्न कागजात जाँचबुझ गर्दा संस्था सञ्चालन गर्ने स्वीकृति दिन उपयुक्त देखिएमा परिषद्ले परीक्षणको निमित्त दुई वर्षको लागि अस्थायी स्वीकृति दिने र नियम १९ मा अस्थायी स्वीकृति प्राप्त गरेको संस्थाले दुई वर्षभित्र परिषद्ले तोके बमोजिमका सम्पूर्ण शर्तहरू पूरा गरेको देखिएमा स्थायी स्वीकृति दिन सक्ने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोराहरू निम्नानुसार रहेका छन्:

४८.१. परिषद्ले २०५० देखि २०७० आषाढसम्म ४०८ संस्थालाई डिप्लोमा तह सञ्चालन गर्न र २२९ संस्थालाई प्राविधिक प्रवेशिका सञ्चालन गर्न अस्थायी सम्बन्धन प्रदान गरेको देखिन्छ । स्थायी सम्बन्धन प्रदान गर्ने आधार तय नभएकोले नियम १९ बमोजिम हालसम्म कुनै पनि संस्थालाई स्थायी सम्बन्धन दिएको छैन । त्यसैले ती संस्थाहरूले प्राप्त गरेका अस्थायी सम्बन्धन नवीकरण गर्न हरेक वर्ष परिषद्मा अनुरोध गर्नुपर्ने अवस्था रहेको हुँदा नियमावली अनुरूप काम कारबाही भए गरेको पाइएन ।

४८.२. परिषद्को नियमावलीमा प्राविधिक संस्था सञ्चालन गर्न चाहनेले प्रक्रिया पूरा गरी निवेदन दिनुपर्ने उल्लेख भएपनि परिषद्ले डिप्लोमा तहको कार्यक्रम सञ्चालन गर्न चाहनेहरूलाई प्रस्ताव पेश गर्न २०६९।२।१९ मा सार्वजनिक आह्वान गरेको देखियो । परिषद्बाट स्वीकृति प्राप्त गरी उक्त तहको कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेका र आह्वानअनुसार संस्था सञ्चालनको लागि पर्न आएका प्रस्तावको क्षेत्रगत स्थिति निम्नानुसार रहेको देखिन्छ:

क्षेत्र	सञ्चालनमा रहेको संख्या	स्वीकृतिको लागि प्राप्त प्रस्ताव संख्या
स्वास्थ्य	२५१	१,०२३
इन्जिनियरिङ (डिप्लोमा)	७९	१,०५९
अन्य	७८	४०४
जम्मा	४०८	२,४८६

क्षेत्रगत तवरमा कस्ता प्रकारका प्राविधिक शिक्षालय सञ्चालन गर्न आवश्यक रहेको हो सो कुरा स्पष्ट नगरी आह्वान गरेको प्रस्तावअनुसार हाल सञ्चालनमा रहेको संख्याभन्दा ६ गुणा बढी प्रस्ताव प्राप्त भए पनि कुनै प्रक्रिया अधि बढ्न सकेको छैन । यसैगरी प्राविधिक प्रवेशिका कार्यक्रम सञ्चालनको लागि २०६८ असारमा प्रस्ताव आह्वान गरेअनुसार पर्न आएको ७२० प्रस्तावको सम्बन्धन प्रक्रिया २ वर्ष बितिसकदा पनि पूरा भएको देखिएन ।

परिषद्ले सम्बन्धन दिन थालेको करिब २० वर्षको अवधिमा यस्ता संस्थाहरूबाट स्तरीय प्राविधिक शिक्षा प्रदान गर्ने गरी स्थायी सम्बन्धन प्रदान गर्न नसकेको अवस्थामा थप संस्था सञ्चालन गर्न स्वीकृति दिँदा त्यसबाट गुणस्तरमा पर्ने प्रभावलाई दृष्टिगत गरी सम्बन्धन दिने सम्बन्धमा स्पष्ट नीति निर्माण गर्नुपर्दछ ।

४८.३. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् नियमावली, २०५१ (संशोधन सहित) को नियम २२ मा संस्था सञ्चालन गर्न स्वीकृति प्राप्त गरेको कुनै संस्थाले ऐन नियमविपरीत कुनै काम गरे गराएमा वा परिषद्को निर्देशनको पालना नगरेमा परिषद्ले त्यस्तो संस्थाबाट सञ्चालित कुनै तालिमलाई सो संस्थाले केही समयको लागि सञ्चालन गर्न नपाउने गरी स्थगन गर्न वा अवधि तोकी त्यस्तो संस्थालाई नै स्थगन गर्न वा त्यस्तो संस्थाले पाएको स्वीकृति रद्द गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ । अनुगमन गर्दा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त अङ्कलाई पाँच श्रेणीमा बर्गीकरण गरी परिषद्ले यो वर्ष डिप्लोमा तह सञ्चालन गर्ने १७० संस्थाको ३०० कार्यक्रम र प्राविधिक प्रवेशिका सञ्चालन गर्ने १२९ संस्थाको २४० कार्यक्रमको कार्य सम्पादन मूल्याङ्कन गरी तयार गरेको प्रतिवेदनमा डिप्लोमा तहको २० र प्राविधिक प्रवेशिका तहको ३१ कार्यक्रम न्यूनतम आवश्यकता पूरा नभएको अवस्थामा सञ्चालनमा रहेकोले अति अपर्याप्त श्रेणीमा परेको उल्लेख छ । सोही प्रतिवेदनमा आफ्नै ५० शैयाको अस्पताल हुने गरी स्टाफ नर्स र सामान्य चिकित्सा कार्यक्रम सञ्चालन गर्न स्वीकृति प्राप्त अधिकांश संस्थाहरूले सो प्रावधान पूरा नगरेका, अस्पतालमा बिरामीको संख्या ज्यादै कम भएको र विशेषज्ञ सेवाहरू सञ्चालनमा नरहेको एवं त्यस्ता संस्थाहरूमा निकट भविष्यमै सुधारको कुनै सम्भावना नदेखिएको हुँदा बन्द गर्ने वा सुधार गरी सञ्चालन गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको देखिन्छ ।

यसरी न्यूनतम मापदण्ड पूरा नगरी अति अपर्याप्त श्रेणीमा प्राविधिक शिक्षा प्रदान गरिरहेका एवं आफ्नै अस्पताल सञ्चालन सम्बन्धी प्रावधान पूरा नगर्ने कुनै पनि संस्थालाई नियमावलीको उल्लिखित व्यवस्थाअनुसार स्थगन वा रद्द गरेको देखिएन । यस विपरीत परिषद्ले त्यस्ता संस्थाहरूबाट क्रमशः रु.५० हजार र रु.२५ हजार शुल्क लिई पुनः अनुगमन गरी स्तरमा सुधार आएको प्रतिवेदन तयार गरेको देखिन्छ । यस प्रकारको कार्यले गुणस्तरीय प्राविधिक शिक्षा प्रदान गर्ने परिषद्को उद्देश्यमा समेत असर पर्ने भएकोले थप शुल्क लिई पुनः अनुगमन गर्ने प्रक्रिया पुनरावलोकन गरी प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।

४९. **थप व्ययभार** – परिषद्ले शैक्षिक सत्र २०६९।७० मा सञ्चालन भएको डिप्लोमा तहको दुई दिनको परीक्षा रद्द गरी पुनः परीक्षा लिएको देखियो । यस सम्बन्धमा छानबिन गर्न गठित समितिले दिएको प्रतिवेदनमा

विभिन्न कमजोरीहरू औल्याएको देखिन्छ । यसरी रद्द भएको परीक्षा पुनः सञ्चालन गर्नु पर्दा रु.१ करोड थप व्ययभार परेको छ ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

विश्वविद्यालय अन्तर्गत केन्द्रीय कार्यालय, केन्द्रीय विभाग ३८, अनुसन्धान केन्द्र ४, आंगिक क्याम्पस ६८ र अन्य कार्यालय १० लगायत १२१ निकाय सञ्चालनमा रहेका छन् ।

५०. **आर्थिक विवरण** – त्रिभुवन विश्वविद्यालय ऐन, २०४९ को दफा २५ (२) बमोजिम केन्द्रीय कार्यालय र मातहतका आङ्गिक क्याम्पस तथा निकायसमेतको एकीकृत वासलात र सोसँग सम्बन्धित वित्तीय विवरण तयार गरी तोकेको समयमा महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा पेश गर्नुपर्नेमा विश्वविद्यालयले २०७०/१२/६ मा पेश गरेको छ । एकीकृत वासलातमा ७ निकायको विवरण समावेश नगरिएको उल्लेख भएकोले पेश भएको वित्तीय विवरणले आर्थिक स्थितिको सही र यथार्थ चित्रण गर्दैन । विश्वविद्यालयको समग्र आय-व्यय एवं सम्पत्ति तथा दायित्व यकिन गर्न नसकिने स्थिति छ ।

विश्वविद्यालय र अन्तर्गतका सबै निकायले वासलातको अनुसूची १ मा उल्लिखित पूँजीगत सम्पत्तिको विवरण खुल्ने सम्पत्ति खाता राखेको छैन । साथै पेशकी, अन्य सम्पत्ति, दायित्व तथा धरौटी लगायत केन्द्रीय कोषका खाताहरू पनि अद्यावधिक राखेको छैन । यसले गर्दा वासलातको अङ्क दायित्व तथा सम्पत्तिको अभिलेखसँग भिडान गर्न सकिने अवस्था छैन ।

५१. **लेखापरीक्षण** – विश्वविद्यालयको आर्थिक व्यवस्थापन तथा सञ्चयकोष सम्बन्धी नियम, २०५० को नियम ४२ मा प्रत्येक आर्थिक वर्षको आय-व्ययको आर्थिक विवरण तयार गरी लेखा अद्यावधिक राखी आन्तरिक लेखापरीक्षण गराइराख्नु पर्ने कर्तव्य सम्बन्धित संगठन प्रमुखको हुने, लेखापरीक्षणको सिलसिलामा स्पष्टिकरण वा जवाफ र लेखासँग सम्बन्धित प्रमाणहरू उपलब्ध गराउने कर्तव्य लेखा प्रमुखको हुने र म्यादभित्र प्रमाण कागजात तथा माग भएको जवाफ पेश नगरेमा सम्बन्धित कर्मचारीलाई सेवा-शर्त सम्बन्धी नियमअन्तर्गत विभागीय कारबाही गर्न सकिने व्यवस्था छ । विश्वविद्यालय र अन्तर्गतका निकायहरूको आन्तरिक लेखापरीक्षण गराई २०७० पौषभित्र अन्तिम लेखापरीक्षणका लागि आर्थिक विवरण पेश गर्न अनुरोध गरिएकोमा आर्थिक वर्ष समाप्त भएको आठ महिनासम्म पनि कतिपय निकायको आन्तरिक लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको देखिएन । त्यसैले यो वर्ष आन्तरिक लेखापरीक्षण नभएका ११ निकायसमेतको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिए तापनि ४० निकायको आर्थिक विवरण पेश नगरेकोले लेखापरीक्षण सम्पन्न हुन सकेन ।

गत वर्षको प्रतिवेदनमा देखिएका बक्यौतामध्ये यो वर्ष २४ इकाइले मात्र आर्थिक विवरण पेश गरी लेखापरीक्षण गराएका छन् । स्थापना कालदेखि नै निर्माण सामग्री उत्पादन केन्द्र, क्याफ्टेरिया, सञ्चयकोष, स्वास्थ्य विकास परियोजना, कृषि तथा पशु विकास अनुसन्धान निर्देशनालय समेत ३८० निकायले बक्यौता लेखापरीक्षण गराएका छैनन् । सार्वजनिक लेखा समितिले २०६९ वैशाखमा तीन महिना भित्र बक्यौता लेखापरीक्षण गराउन निर्देशन दिए पनि निर्धारित समयभित्र लेखापरीक्षणको लागि चालुतर्फकै सेस्ता पेश नगरेको कारण लेखापरीक्षण बक्यौता रहन गएको छ । कानूनले तोकेको म्यादभित्र लेखापरीक्षण नगराइ बक्यौता राख्ने प्रवृत्ति बढेको देखिन्छ । तोकिए अनुसार लेखापरीक्षण नगराउने जिम्मेवार पदाधिकारीलाई कारबाही गरी आर्थिक अनुशासन कायम गर्नुपर्दछ ।

५२. **धरौटी तथा दायित्व** – त्रिभुवन विश्वविद्यालय आर्थिक व्यवस्थापन तथा सञ्चयकोषसम्बन्धी नियम, २०५० को परिच्छेद ६ अनुसार कार्यालयले विनियोजित बजेट रीतपूर्वक खर्च गर्नुपर्दछ । खर्च नभई बाँकी रहेको रकम धरौटीमा राख्न मिल्दैन । विश्वविद्यालय र अन्तर्गत निकायमा कतिपय पुरानो धरौटीको प्रयोजन खुलाई सोको अवधिगत विवरण तयार गरेको छैन । फिर्ता गर्नु नपर्ने रकम यकिन गरी धरौटी अद्यावधिक गर्न विगत वर्षको प्रतिवेदनमा उल्लेख गरे तापनि स्थिति यथावत् छ । यस सम्बन्धी केही प्रमुख व्यहोरा देहाय अनुसार छन्:

- ५२.१. यो वर्ष पुल्चोक क्याम्पसले रु ६८ लाख २६ हजार र इन्जिनियरिङ्ग अध्ययन संस्थान डिनको कार्यालयले रु.५३ लाख ४४ हजार विश्वविद्यालयको केन्द्रीय कार्यालयको कोषमा पठाउनुपर्ने धरौटी खातामै राखेको देखियो । पुल्चोक क्याम्पसले यो वर्ष प्राप्त गरेको अन्य आम्दानीमध्येबाट ३० प्रतिशतले हुन आउने रु.१ करोड ५६ लाख ५० हजार इन्जिनियरीङ्ग अध्ययन संस्थान, डिनको कार्यालयमा नपठाई धरौटीमै राखेको छ ।
- ५२.२. जुम्ला बहुमुखी क्याम्पसको धरौटी खाताअनुसार रु.२४ लाख ६० हजार बाँकी देखिएकोमा बैङ्क हिसाब विवरणअनुसार रु १४ लाख ३७ हजारमात्र मौज्जात देखिएकोले रु १० लाख २३ हजार धरौटी बैङ्क खातामा न्यून देखिएको छ । शिक्षण अस्पताल, महाराजगंजले गत वर्षको धरौटी तथा दायित्व खातामा मौज्जात देखाएभन्दा रु १३ करोड ४७ लाख २९ हजार बढी जिम्मेवारी सारी मौज्जात कायम गरेको छ ।
- ५२.३. परीक्षा नियन्त्रण कार्यालयले विविध सम्पत्ति, परीक्षा संचालन, मर्मत र विज्ञापन खर्च शीर्षकमा बचत रकम रु.५६ लाख ८२ हजार, नेपाल ल क्याम्पसले भवन निर्माण शीर्षकको रु.६ लाख ९० हजार र थापाथली क्याम्पसले भवन निर्माण तथा शैक्षिक सामग्री खरिद शीर्षकको रु.३४ लाख ५८ हजार विल भरपाईबेगर वर्षान्तमा खर्च लेखी धरौटीमा राखेको देखियो । यस विषयमा व्यवस्थापनसँग छलफल गर्दा खर्चसम्बन्धी सम्पूर्ण विल भरपाई प्राप्त भै नसकेबाट विल भरपाईको पूर्णतापश्चात् भुक्तानी दिने गरी खर्च लेखी धरौटीमा राखेको जवाफ प्राप्त भएको छ ।
५३. **कर दाखिला** - आयकर ऐन, २०५८ अनुसार शिक्षक तथा कर्मचारीहरूबाट कट्टा गरेको अग्रिम कर तोकिएको समयमा राजस्व खातामा दाखिला गर्नुपर्नेमा लेखापरीक्षणमा प्राप्त वासलातअनुसार गोरखा क्याम्पस, विरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस र परीक्षा नियन्त्रण कार्यालयले कर बापत कट्टा गरेको रकम रु.८८ लाख ३२ हजार राजस्वमा दाखिला नगरी धरौटी तथा दायित्वमा राखेको देखियो । उक्त रकम राजस्व खातामा जम्मा गरिनुपर्दछ । शिक्षण अस्पताल, महाराजगंजले २०६९/७० मा रु ५१ लाख ५२ हजार अग्रिम कर कट्टा गरी धरौटी खातामा राखेकोमा २०७०।४।३० मा रु.३२ लाख ९२ हजार राजस्वमा दाखिला गरी बाँकी रु.१८ लाख ६० हजार धरौटी खातामै राखेको छ । उक्त रकम राजस्व खातामा जम्मा गरिनुपर्दछ ।
५४. **पेशकी** - त्रिभुवन विश्वविद्यालय आर्थिक व्यवस्थापन तथा सञ्चयकोषसम्बन्धी नियम, २०५० को नियम २६(१) मा विश्वविद्यालयको भैपरी आउने कार्य सञ्चालन गर्न बाधा पुग्ने भएमा बाहेक सामान्यतया पेशकी नदिने व्यवस्था छ । सोही नियमको उपनियम (३) मा पेशकी दिनुपर्ने पर्याप्त कारण भएमा नियमको प्रावधान अनुसार फछ्यौट गर्न सकिने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने र पहिलो पेशकी फछ्यौट नभएसम्म पुनः पेशकी नदिइने उल्लेख छ । नियम ३४ मा विश्वविद्यालयका शिक्षक वा कर्मचारीले यस नियममा तोकिएको म्यादभित्र पेशकी फछ्यौट नगरेमा म्याद नाघेको मितिले वार्षिक १२ प्रतिशतका दरले व्याजसमेत लिने र त्यस्तो शिक्षक कर्मचारीउपर सेवा शर्तसम्बन्धी नियमबमोजिम आवश्यक कारबाही गरिने उल्लेख छ । विश्वविद्यालय र अन्तर्गत ७८ इकाईले नियमको व्यवस्था प्रतिकूल हुने गरी यो वर्षसम्म रु.१ अर्ब २८ करोड ९१ लाख ६९ हजार पेशकी दिएको छ । सो पेशकीमध्ये कर्मचारी पेशकी रु.२१ करोड ९८ लाख ४९ हजार र अन्य पेशकी रु.१ अर्ब ६ करोड ९३ लाख २० हजार रहेको छ । अनुसूचीमा पेशकी दिएको मिति खुलाई विवरण तयार गर्ने गरेको छैन । नियमको व्यवस्थाअनुसार कारबाही गर्नुपर्दछ ।
५५. **बैङ्क हिसाब मिलान** - त्रिभुवन विश्वविद्यालय आर्थिक व्यवस्थापन तथा सञ्चयकोष सम्बन्धी नियम, २०५० को नियम २४(११) बमोजिम संगठन वा निकाय प्रमुखले हिसाब किताब रीतपूर्वक राखी सम्बन्धित निकायमा पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आर्थिक वर्ष समाप्त भएपछि कार्यालयले बैङ्क हिसाब मिलान गर्नुपर्नेमा लेखापरीक्षण सम्पन्न भएका ८१ मध्ये ४१ निकायले बैङ्क हिसाब मिलान विवरण तयार गरेको छैन । यसबाट ती निकायहरूको रु.३८ करोड ३० लाख ११ हजार हिसाब मिलान भएको छैन । यस्तो रकमको हिसाब मिलान नगरी बसेको सम्बन्धमा छानबिन गरी यकिन गर्नुपर्दछ ।
५६. **विश्वविद्यालय कोष** - त्रिभुवन विश्वविद्यालय ऐन, २०४९ को दफा २४ अनुसार विश्वविद्यालयको एक कोष रहने व्यवस्था छ । कोषमा विश्वविद्यालय अनुदान आयोगबाट २०६९/७० मा चालू तर्फ रु.३ अर्ब ५९ करोड

५ लाख र पूँजीगततर्फ रु.३२ करोड ५० लाखसमेत रु.३ अर्ब ९१ करोड ५५ लाख अनुदान प्राप्त भएको देखियो । उच्च शिक्षा परियोजनामार्फत रु.३४ करोड ३६ लाख ४७ हजार अनुदान प्राप्त भएको छ । त्यसबाहेक अन्य निकायबाट प्राप्त आम्दानीको लेखापरीक्षण नगराएकोले कोषको आम्दानी खर्चको यथार्थ स्थिति यकिन हुन सकेको छैन ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय आर्थिक व्यवस्थापन तथा सञ्चयकोष सम्बन्धी नियम, २०५० को नियम ६ मा त्रिभुवन विश्वविद्यालयको नियमित शीर्षकदेखि बाहेक अन्य कुनै किसिमबाट आम्दानी भएमा सोबाट ९० प्रतिशतसम्म खर्च गरी बाँकी रकम विश्वविद्यालय कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष विश्वविद्यालय अन्तर्गतका २२ क्याम्पसले अन्य आम्दानी देखाएको रु.७२ करोड ६२ लाख ७ हजारको १० प्रतिशतले हुने रु.७ करोड २६ लाख २० हजार विश्वविद्यालय कोषमा जम्मा गर्न पठाएको देखिएन । नियमावलीको व्यवस्था पालना नगर्दा विश्वविद्यालय कोषको आम्दानी न्यून हुन गएको छ ।

५७. **बढी खर्च** – यो वर्ष बक्यौतासमेत लेखापरीक्षण गरिएका ५३ निकायले आम्दानीभन्दा रु.३ अर्ब १६ करोड ९ लाख ३७ हजार बढी खर्च गरेको छ । सो रकम धरौटी तथा अन्य मौज्जातबाट खर्च गरेको देखियो । फिर्ता दिनुपर्ने धरौटी तथा विशेष कार्यका लागि व्यवस्था गरेको कोषसमेतबाट केन्द्रीय कार्यालयको स्वीकृतिबेगर खर्च गर्नु विधिसम्मत देखिँदैन ।
५८. **खरिद व्यवस्था** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ र नियमावली, २०६४ लागू भएपछि नेपाल सरकार लगायत सबै स्वायत्त संस्थाहरूमा हुने खरिद प्रक्रिया उल्लिखित ऐन नियमका प्रावधानअनुसार नै सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । तर, त्रिभुवन विश्वविद्यालयका १०५ निकायहरूले त्रिभुवन विश्वविद्यालय आर्थिक व्यवस्थापन तथा सञ्चयकोषसम्बन्धी नियम, २०५० का प्रावधानहरूलाई आधार मानी खरिद प्रक्रिया सञ्चालन गरेको देखियो । कतिपय निकायहरूले त्रिभुवन विश्वविद्यालय आर्थिक व्यवस्थापन तथा सञ्चयकोष सम्बन्धी नियम, २०५० का प्रावधान पनि पालना गरेका छैनन् ।
५९. **अग्रिम कर** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८७, ८८ र ८९ बमोजिम पारिश्रमिक आय, सेवा शुल्क, भाडा र ठेक्काको रकम भुक्तानीमा आयकर लाग्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष लेखापरीक्षण गरिएका मध्ये ४१ निकायले रकम भुक्तानी गर्दा रु.१५ लाख ७० हजार अग्रिम कर कट्टा गरेका छैनन् । थापाथली क्याम्पसले विभिन्न शिक्षकहरूलाई अतिरिक्त पारिश्रमिकबाट रु ३२ लाख १८ हजार भुक्तानी दिएकोमा ऐनबमोजिम लाग्ने १५ प्रतिशत कर रु.४ लाख ८३ हजार कट्टी गरेको छैन । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
६०. **संघ संगठनलाई भुक्तानी** – क्याम्पसहरूले विद्यार्थी संघ, संगठनहरूले सञ्चालन गरेका अन्तरक्रिया, खेलकूद, स्वागत समारोह, शुभकामना आदान प्रदान आदि कार्यक्रमहरूको विल भरपाईको आधारमा भुक्तानी दिने गरेका छन् । यस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गर्न वार्षिक रूपमा बजेट विनियोजन गरी तोकिएको कार्यक्रमलाई विद्यार्थी कल्याणकारी कोषबाट केही रकम खर्च गर्न सक्ने व्यवस्था छ । तथापि यस्तो व्यवस्था नगरी क्याम्पस प्रमुखको तजविजले विद्यार्थी संगठनहरूलाई पटके तोक आदेशबाट रकम भुक्तानी गरेको देखियो । यस्तो खर्च नेपाल कमर्श क्याम्पसले रु.२२ लाख ४४ हजार, त्रिचन्द्र क्याम्पसले रु.८ लाख ९९ हजार, पब्लिक युथ क्याम्पसले रु.८ लाख ६४ हजार, सरस्वती बहुमुखी क्याम्पसले रु.४ लाख ५२ हजार, सानोठिमी क्याम्पसले रु.५ लाख २७ हजार, अमृत साइन्स क्याम्पसले रु.१ लाख २३ हजार, पुलचोक क्याम्पसले रु.२ लाख ४४ हजार र जन प्रशासन क्याम्पसले रु.२ लाख ६१ हजारसमेत रु.५६ लाख १४ हजार खर्च लेखेका छन् । कानूनबेगर यस्तो खर्च लेख्नु मनासिब होइन ।
६१. **प्राज्ञिक भत्ता** - क्याम्पसले शिक्षक कर्मचारीहरूलाई केन्द्रीय कार्यालयको निर्देशन तथा परिपत्रअनुसार मात्र भत्ता रकम भुक्तानी दिनुपर्दछ । रजिष्ट्रारको कार्यालयको २०७०।४।१४ को परिपत्रअनुसार स्थायी शिक्षकहरूलाई २०६९ कार्तिकदेखि र करार सेवामा रहेका शिक्षकहरूलाई २०७० श्रावणदेखि मासिक रु.७००।- प्राज्ञिक भत्ता दिन मिल्ने उल्लेख छ । तर करार सेवाका शिक्षकहरूलाई पनि २०६९ कार्तिकदेखि नै प्राज्ञिक भत्ता दिई महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, दाङ्गले २२ शिक्षकलाई रु.१ लाख २३ हजार, वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस,

भरतपुरले ५७ शिक्षकलाई रु.३ लाख ५९ हजार, गोरखा क्याम्पसले २९ शिक्षकलाई रु.१ लाख ७३ हजार, थापाथली क्याम्पसले ३८ शिक्षकलाई रु.२ लाख ८ हजार, पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखराले १५६ शिक्षकलाई रु.९ लाख ७३ हजार र इञ्जिनियरिङ्ग अध्ययन संस्थान पश्चिमाञ्चल क्याम्पसले ५५ शिक्षकलाई रु.३ लाख १४ हजार खर्च लेखेको छ। उपर्युक्तअनुसार त्यस्तो नपाउने भत्ता खर्च लेखेको रु.२१ लाख ५० हजार असुल गर्नुपर्दछ।

६२. **प्रश्नपत्र छपाई** – परीक्षा नियन्त्रण कार्यालयले परीक्षा फाराम भरेका परीक्षार्थीहरूलाई आवश्यक संख्यामा प्रश्नपत्र छपाई गर्नुपर्दछ। प्रश्नपत्र छपाईको परिमाण कर्मचारीले पाउने प्रोत्साहन भत्तासँग गाँसिएको हुनाले पनि यस्तो परिमाणमा संवेदनशील हुन जरुरी हुन्छ। कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार यो वर्ष जम्मा ७ लाख १३ हजार ६०७ परीक्षार्थीले परीक्षा आवेदन फाराम भरेको हुनाले एक विद्यार्थीको अधिकतम पाँच विषय र चार पेजको प्रश्नपत्रको हिसाब गर्दा हुन आउने परिमाण १ करोड ४२ लाख ७२ हजार पानामा अधिकतम १० प्रतिशतसम्म थप गर्दा हुने परिमाण १ करोड ५६ लाख ९९ हजार पानासम्म प्रश्नपत्र छपाई गर्दा पुग्ने देखिन्छ। तर कार्यालयले २ करोड ४३ लाख ३ हजार पाना छपाई गरेकोले ८६ लाख ४ हजार (३५.४० प्रतिशत) पाना बढी देखिन्छ। यसबाट १७ हजार रिम बढी कागज प्रयोग भई प्रतिरिम रु.२१६।- ले छपाई खर्च कागजको मात्र रु ३७ लाख १४ हजार थप लाग्नुको अतिरिक्त प्रोत्साहन भत्ताको स्वीकृत नमर्सअनुसार प्रतिपाना -/२२ पैसाले हुन आउने रु.१८ लाख ९३ हजार बढी खर्च भएको देखियो। आवश्यकभन्दा बढी छपाई गर्ने कार्यमा नियन्त्रण हुनुपर्ने देखिन्छ।

६३. **सम्बन्धन** – त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त गरी चिकित्सा शास्त्र अध्यापन गराउन चाहने निजी क्याम्पसहरूलाई चिकित्सा शास्त्र अध्ययन संस्थान, ढिनको कार्यालयले सम्बन्धन प्रदान गर्ने काम गर्दै आएको छ। त्रिभुवन विश्वविद्यालय संगठन तथा शैक्षिक प्रशासनसम्बन्धी नियम, २०५० को नियम ३७७ मा विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त गर्न चाहने क्याम्पसले आवेदन गर्न पर्ने र नियम ३७९ मा शिक्षाध्यक्षले सम्बन्धित विशेषज्ञहरू भएको टोली गठन गराउने व्यवस्था छ। टोलीले प्रस्तुत गरेको प्रतिवेदन शिक्षाध्यक्षले सम्बन्धित ढिनकहाँ पठाई विद्या परिषद्को सिफारिससहित ढिनबाट प्राप्त भएपछि, सो प्रतिवेदन छानविन गरी क्याम्पसलाई शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन स्वीकृत दिने प्रस्ताव कार्यकारी परिषद्मा प्रस्तुत गरेपछि, परिषद्ले अस्थायी स्वीकृति दिने व्यवस्था छ। सोही नियमावलीको नियम ३८० अनुसार शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन भएको १ महिनाभित्र क्याम्पसले शैक्षिक कार्यक्रमको विवरणसहितको प्रतिवेदन शिक्षाध्यक्ष र सम्बन्धित ढिन समक्ष पठाउनुपर्ने, सो प्रतिवेदन प्राप्त भएको ३ महिनाभित्र ढिनले विशेषज्ञहरूको टोलीबाट स्थलगत अध्ययन गराई विद्या परिषद्को सिफारिस सहित शिक्षाध्यक्ष समक्ष पठाएको प्रतिवेदन शिक्षाध्यक्षले कार्यकारी परिषद्मा पेश गर्ने र परिषद्ले आवश्यक शर्तसमेत तोक्यो बढीमा २ वर्षका लागि अस्थायी सम्बन्धन प्रदान गर्नसक्ने र आवश्यक ठानेमा अर्को दुई वर्षका लागि थप गर्न सक्ने व्यवस्था छ।

६३.१. ढिनको कार्यालयले हालसम्म निजी क्षेत्रका ९ मेडिकल तथा ६ प्यारामेडिकल (फार्मसी, नर्सिङ्ग) विषयको सम्बन्धन प्रदान गरेकोमध्ये एक मेडिकल कलेजलाई मात्र स्थायी सम्बन्धन दिई बाँकीलाई अस्थायी सम्बन्धन प्रदान गरेको देखिएको छ। यो वर्ष ४ कलेजले सम्बन्धनका लागि आवेदन गरेकोमा प्रक्रियामा रहेको जनाएको छ। केन्द्रीय कार्यालय, योजना महाशाखाले ४ कलेजको सम्बन्धनको लागि प्रक्रिया थाल्न २०७०।७।२० र २४ गते ४ प्राध्यापकको संयोजकत्वमा सम्भाव्यता अध्ययन टोली गठन गरेकोमा २०७०।७।२७ र २८ मा नै टोलीको कार्य स्थगन गर्ने आदेश दिएको देखियो।

६३.२. यसै सिलसिलामा योजना महाशाखाले ढिनको कार्यालयलाई पत्राचार गरेपछि, ढिनको कार्यालयले हालसम्म १५ कलेजलाई सम्बन्धन दिइसकेको र सो अवस्थामा थप कलेजको यथोचित व्यवस्था गर्न र त्रिभुवन विश्वविद्यालय नियम र सम्बन्धित काउन्सिलले आधारभूत आवश्यकता पूरा गर्न कठिनाई परेकोले अर्को निर्णय नभएसम्म नयाँ मेडिकल कलेजलाई सम्बन्धन दिन नसकिने भनी विद्यापरिषद्को निर्णय जानकारी गराएको देखिन्छ।

सम्बन्धन दिने प्रक्रियामा केन्द्रीय कार्यालय र सम्बन्धित ढिन कार्यालय नै स्पष्ट नभएको र आपसी समन्वय कायम गर्न नसकेको समेत देखिन्छ। अतः मुलुकको भौगोलिक, सामाजिक विशिष्टतालाई दृष्टिगत

गरी जनघनत्व, शहरीकरणको समेत दीर्घकालिन सोच बनाई आवश्यकता पहिचान गर्ने र तदनुसार राष्ट्रिय नीति तर्जुमा गरी विश्वविद्यालयका आङ्गिक क्याम्पसहरू र निजी क्षेत्रका क्याम्पसहरू सञ्चालन गर्ने गराउने स्पष्ट व्यवस्था हुनुपर्दछ।

शिक्षण अस्पताल, महाराजगंज

६४. **वासलात** – शिक्षण अस्पताल, महाराजगञ्जले लेखाका आधारभूत सिद्धान्त अवलम्बन गरी आर्थिक कारोवारको अभिलेख राखेको छैन। आम्दानी तथा खर्चको व्यवस्थित अभिलेख नराखेको र राखिएका अभिलेखहरूले पनि आन्तरिक जाँचको अवस्था सुनिश्चित नगरेको कारण अस्पतालले प्रस्तुत गरेको वासलातले सम्पत्ति तथा दायित्वको सही चित्रण नगरेको स्थिति छ। विश्वविद्यालयको लेखाप्रणालीअनुसार जग्गा, भवन, सवारी साधन, फर्निचर आदि स्थायी सम्पत्तिको विवरण, आम्दानी र खर्चको विवरणजस्ता अभिलेखहरू तयार गरी आधिकारिक रूपमा प्रमाणित गरी राखेको छैन।

६५. **बैङ्क मौज्जात** – यो वर्ष अस्पतालले रु.२ करोड ५५ लाख २४ हजार मौज्जात न्यून देखाएकोमा बैङ्क हिसाब विवरण अनुसार रु.४ करोड ८० लाख ४९ हजार मौज्जात देखिएको छ। यसैगरी नियमिततर्फको खाताको मौज्जात रु.१२ करोड ६५ लाख ६६ हजार ऋणात्मक देखाएकोमा बैङ्क हिसाब विवरणअनुसार रु.४ करोड ७४ लाख ६० हजार मौज्जात देखिएको छ। अस्पतालको खातामै न्यून हुने गरी खर्च लेखिएको र बैङ्कमा रकम मौज्जात रहेको सम्बन्धमा अस्पतालले स्पष्ट गरेको छैन।

अस्पतालको ४ बचत तथा चल्ती हिसाब खाताको मौज्जात रु.३७ करोड २९ लाख ९३ हजार ऋणात्मक देखाएकोमा विगतदेखि जिम्मेवारी सादै आएको जवाफ दिएको छ। करोडौं रकमको सम्बन्धमा यकिन नगरी जिम्मेवारीमात्र सारेको जवाफ दिनु उचित नदेखिएकोले छानबिन गरी यकिन गर्नुपर्दछ।

६६. **आन्तरिक नियन्त्रण** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६ तथा नियमावली, २०६४को नियम ८ अनुसार सार्वजनिक निकायले १० लाख भन्दा बढीको सामान खरिद गर्न खरिद योजना बनाउनुपर्नेमा यो वर्ष रु. ५ करोड ८ लाख ५४ हजारको सामान योजनावेगर खरिद गरेको छ। अस्पतालको नियमअनुसार जिन्सी निरीक्षण गर्ने नगरेको, आन्तरिक लेखापरीक्षण नगराएको, बेरुजू लगत अद्यावधिक गरी बेरुजू फछ्यौट एवं सम्परीक्षणमा तदारुकता नदेखाएको, सार्वजनिक खरिद ऐनमा उल्लिखित प्रक्रिया नअपनाई सामान खरिद गर्ने गरेको जस्ता कारणहरूले आन्तरिक नियन्त्रणको अवस्था फितलो देखिएको छ।

६७. **प्रतितपत्र** – त्रिभुवन विश्वविद्यालय आर्थिक व्यवस्थापन तथा सञ्चयकोष सम्बन्धी नियम, २०५० को नियम ३१ (१) अनुसार प्रतितपत्रद्वारा सामान भिकाउँदा सामान प्राप्त भएको मितिले ७ दिनभित्र जिम्मेवार व्यक्तिले प्रतितपत्र खोलिएको रकम फछ्यौट गर्नुपर्दछ। अस्पतालले विगत वर्षदेखि नै फछ्यौट गर्न बाँकी प्रतितपत्र पेशकी रु.१७ करोड ९७ लाख २ हजार देखाएको छ। नियमानुसार फछ्यौट गर्नुपर्दछ।

नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय

विश्वविद्यालय अन्तर्गत केन्द्रीय कार्यालय, परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय, अनुसन्धान केन्द्र, सम्पर्क कार्यालय, विद्यापीठ १४, संस्कृत माध्यमिक विद्यालय २ र अन्य कार्यालय ४ गरी २४ कार्यालय रहेका छन्।

६८. **वित्तीय स्थिति** – विश्वविद्यालयले २०६९/७० मा रु.३९ करोड ६३ लाख २१ हजार आम्दानी गरेकोमा रु.४० करोड ६ लाख २२ हजार खर्च गरेको छ। विनियोजनभन्दा बढी रु.४३ लाख १ हजार विश्वविद्यालयको धरौटी रकमबाट खर्च लेखेको छ।

६९. **धरौटी तथा दायित्व** – विश्वविद्यालय र अन्तर्गत कार्यालयमा रु.२ करोड १४ लाख ७६ हजार धरौटी विगत वर्षदेखि बाँकी रहेको छ। पुरानो धरौटीको प्रयोजन खुलाई अवधि खुल्ने विवरण तयार गरेको छैन। फिर्ता गर्नु नपर्ने धरौटी यकिन गरी आम्दानी बाँधी धरौटी सेस्ता अद्यावधिक गर्नुपर्ने भनी विगत वर्षको प्रतिवेदनमा उल्लेख गरे तापनि स्थिति यथावत् छ।

७०. **पेशकी** – नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय आर्थिक प्रशासन सम्बन्धी नियम, २०६७ को नियम ३३ मा तोकिएको अवधिभित्रै पेशकी फछ्यौट गर्नुपर्ने र नगरेमा बाँकी रकममा वार्षिक १० प्रतिशतका दरले व्याज समेत लिने व्यवस्था छ । यो वर्षसम्म विभिन्न पदाधिकारी, कर्मचारी एवं संघ संस्थाको नाममा रु. ३ करोड ७२ लाख ८५ हजार पेशकी फछ्यौट हुन बाँकी देखियो । एकै पदाधिकारी वा कर्मचारीको नाममा विभिन्न प्रकृतिको पेशकी बाँकी देखिँदा एउटा पेशकी फछ्यौट नहुँदै पुनः अर्को पेशकी दिएको देखिन्छ । नियमानुसार कारवाही गरी समयमै पेशकी फछ्यौट गर्नुपर्दछ ।
७१. **जग्गा** – आफ्नो स्वामित्वको सम्पत्ति सदुपयोग गरी त्यसबाट थप आय आर्जन गर्नुपर्नेमा विश्वविद्यालयको स्वामित्वमा रहेको १ हजार ६६२ विघामध्ये देउखुरीस्थित १ हजार ३३६ विघा जग्गा उपयोग गरी आय आर्जन गरेको देखिएन । उक्त जग्गाको यो वर्षको मालपोत दस्तुरबापत रु.९० हजार खर्च भएको छ । यस विषयमा छलफल गर्दा उक्त जग्गामा अतिक्रमण भैरहेकोले आयस्ता आउन नसकेको विश्वविद्यालयको भनाइ छ । विश्वविद्यालयले आफ्नो स्वामित्वको सम्पत्ति आफ्नो नियन्त्रणमा लिई आवश्यक सुरक्षा र सम्भार गर्नुपर्दछ ।
७२. **लिलाम बिक्री** – विश्वविद्यालयको आर्थिक प्रशासनसम्बन्धी नियम, २०६७ को परिच्छेद १५ अनुसार विश्वविद्यालयले लिलाम बिक्री गर्दा लिलाम बिक्री गर्नुपर्ने सामानको परिमाण यकिन गरी लिलाम बोल कबोलकर्ताले कबोल गरेको मूल्यको ५ प्रतिशतले हुन आउने रकम धरौटीबापत दाखिला गर्नुपर्ने र लिलाम स्वीकृत भएको व्यक्ति वा फर्मले सामान नउठाएमा निजको धरौटी जफत गरी दोस्रो बढी कबोलवालालाई दिनुपर्दछ । केन्द्रीय कार्यालयले सिसौ, सिमल, सिरिस, आँप जातका काठ दाउरा कटान मुछान गरी लिलाम बिक्रीको लागि पहिलो पटक २०७०।२।१ मा र दोस्रो पटक २०७०।४।१७ मा सूचना प्रकाशित गरेको पाइयो । त्यसअनुसार सबैभन्दा बढी अङ्क कबोल गर्ने व्यक्तिले काठ नउठाएकोले लेखापरीक्षण अवधि २०७०।९।१५ सम्म ती काठहरु कार्यालय परिसरमा रहेको देखियो । विश्वविद्यालयले लिलाम बिक्री गर्नुपर्ने काठको परिमाण यकिन नगरेको र धरौटीसमेत लिएको देखिएन । काठको न्यूनतम मूल्य कायम गरी प्रतिस्पर्धाको आधारमा बिक्री गर्नुपर्नेमा लामो समयसम्म लिलाम बिक्री नहुँदा गुणस्तरमा ह्रास आई मूल्यमा कमी आउने र सुरक्षा नहुने हुँदा नोक्सान पुग्ने देखिन्छ । सो काठ लिलाम बिक्री गरिनुपर्दछ ।
७३. **प्रतिस्पर्धाबिगेर भाडा** – नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय, आर्थिक प्रशासनसम्बन्धी नियम, २०६७ अनुसार रु.१ लाखभन्दा बढीको ठेक्का पट्टा गर्नुपर्दा बोलपत्र आव्हान गरी गर्नुपर्दछ । वाल्मीकि विद्यापीठले तीनधारा पाठशाला परिसरको २४ वटा पसल कवलको मासिक भाडा रु.५ लाख ६९ हजार, मस्जिदतर्फको भण्डार कोठा एकको मासिक भाडा रु.१३ हजार र पार्किङ क्षेत्रको मासिक भाडा रु.१० हजार गरी जम्मा मासिक रु ५ लाख ८४ हजारले वार्षिक रु.७० लाख १३ हजारको आय ठेक्का सीधै साबिककै एक निजी कम्पनीसँग प्रतिवर्ष ५ प्रतिशतले वृद्धि गर्नेगरी ५ वर्षको लागि २०६९।१०।७ मा सम्भौता गरेको देखियो । उक्त आय ठेक्का बोलपत्र प्रक्रियाबाट गर्दा प्रतिस्पर्धा भै बढी आय हुने संभावना हुँदाहुँदै सीधै साबिककै व्यवसायीसँग सम्भौता गर्दा विद्यापीठलाई प्रतिस्पर्धी दरमा आय प्राप्त भएको अवस्था देखिएन । नियममा भएको व्यवस्थाको अनुसरण नगरी सीधै भएको आय ठेक्का कारोवार नियमसम्मत देखिएन ।

कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय

७४. **वित्तीय स्थिति** – विश्वविद्यालय अन्तर्गत केन्द्रीय कार्यालय र तीन संकाय गरी चार निकाय रहेका छन् । विश्वविद्यालयले २०६९।७० मा रु २४ करोड ९५ लाख ७८ हजार आम्दानी गरेकोमा रु.१५ करोड ७० लाख ३८ हजार खर्च गरेको छ ।
७५. **बजेट खर्च** – विश्वविद्यालयले स्वीकृत बजेटअनुसार तोकिएको समयमै कार्यक्रम सञ्चालन गरी बजेट खर्च गर्नुपर्दछ । कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालयको लागि आवश्यक सवारीसाधन, फर्निचर तथा छपाई सम्बन्धी आपूर्तिको बोलपत्र आव्हान भै स्वीकृतसमेत भैसकेको तर विविध कारणवश यसै आर्थिक वर्षभित्र आपूर्ति हुन नसक्ने कारण उल्लेख गरी २०७०।३।३० को निर्णयले सवारीसाधनमा रु.१ करोड १८ लाख ९० हजार, फर्निचरमा रु.१६ लाख ३९ हजार र छपाईमा रु.७ लाख ९० हजार गरी रु.१ करोड ४३ लाख १९ हजार धरौटी तथा दायित्वमा राखेको देखियो । कार्यालयले समयमै खरिद योजना बनाई प्रक्रिया टुङ्गे लगाउनु पर्नेमा २०७०।२।१६ मा मात्र खरिद सम्बन्धी सूचना प्रकाशन गरी बिल भरपाईबेगर खर्च लेख्नु उचित देखिएन ।

पोखरा विश्वविद्यालय

विश्वविद्यालयअन्तर्गत केन्द्रीय कार्यालय, तीन संकाय र एक कार्यालय गरी पाँच निकाय रहेका छन् ।

७६. **वित्तीय विवरण** – विश्वविद्यालय र अन्तर्गतका निकायहरूले कार्य सञ्चालनस्तरको वासलात तथा आय-व्यय विवरण प्रस्तुत गरी लेखापरीक्षण गराएको छ । तर एकीकृत वासलात तथा आय-व्यय विवरण तयार गरेको छैन । यसबाट विश्वविद्यालयको समग्र आय-व्ययको अवस्था यकिन गर्न सकिने अवस्था छैन ।
७७. **पेशकी** – विश्वविद्यालयअन्तर्गतका पाँच कार्यालयले यो वर्ष गरेको खर्च रु.२१ करोड ७८ लाख ४० हजारमध्ये पेशकी रु.१ करोड ४० लाख ८३ हजार रहेको छ । पेशकी खर्चमा नियन्त्रण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
७८. **बैङ्क मौज्जात** – विश्वविद्यालय आर्थिक नियमावली, २०५५ को नियम ११क(१) मा हिसाब किताब रीतपूर्वक राख्नुपर्ने र ३६(४) मा रजिष्ट्रारले लेखा तथा आर्थिक कारोबारको निरीक्षण गर्न गराउन सक्ने व्यवस्था छ । केन्द्रीय कार्यालयले तयार गरेको वासलातअनुसार बैङ्क मौज्जात रु.३० करोड २६ लाख देखाएकोमा बैङ्क हिसाब विवरणअनुसार रु.३३ करोड २० लाख ४६ हजार मौज्जात देखिएको छ । त्यसैगरी विज्ञान तथा प्रविधि संकाय, डिनको कार्यालयको खाताअनुसार मौज्जात रु.६८ लाख ६१ हजार र बैङ्क हिसाब विवरणअनुसार रु.१ करोड ६२ लाख ७८ हजार मौज्जात देखिएको छ । वास्तविक बैङ्क मौज्जात यकिन गर्नुपर्दछ ।

जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लिमिटेड

केन्द्रको २०६८/६९ को लेखापरीक्षणको प्रारम्भिक प्रतिवेदनबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

७९. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – केन्द्रको यस वर्ष शेर्यर पूँजी रु. ४५ करोड, जगेडा कोष ऋणात्मक रु.५१ करोड ९४ लाख ४१ हजार, दीर्घकालीन दायित्व रु.२९ करोड, स्थिर सम्पत्ति रु.२३ करोड १७ लाख ५७ हजार, लगानी रु १ लाख र खुद चालु सम्पत्ति ऋणात्मक रु. १ करोड १२ लाख ९८ हजार रहेको छ । केन्द्रको नेटवर्थ रु.६ करोड ९४ लाख ४१ हजार ऋणात्मक रहेको छ ।

गत वर्षसम्म सञ्चित नोक्सानी रु. ४६ करोड ६६ लाख ६७ हजार रहेकोमा यस वर्षको नोक्सानी रु. १८ करोड ५४ लाख थप भई यस वर्षसम्मको सञ्चित नोक्सानी रु. ६५ करोड २० लाख ६७ हजार पुगेको छ । उपदान, स्थगन कर, शंकास्पद असायी र शंकास्पद पेशकीको व्यवस्था गरेमा उक्त नोक्सानी अझै वृद्धि हुने देखिन्छ । केन्द्र निरन्तर नोक्सानमा जानुको कारणमा जनशक्ति तथा भौतिक स्रोत साधनको कुशल व्यवस्थापन नहुनु, प्रतिस्पर्धात्मक रूपमा कागज खरिद एवं आपूर्ति नहुनु, वाह्य प्रेसलाई कायदेशि दिनु आदि रहेका छन् । पाठ्यपुस्तक छपाई कार्य वाह्य प्रेसबाट गराई सोबाट प्राप्त आयको १५ प्रतिशत व्यवस्थापनले वोनस सरह कर्मचारी राहत वितरण गर्नाको कारणले समेत केन्द्र घाटामा गएको देखिन्छ ।

८०. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- ८०.१. केन्द्रमा कार्यरत नै नभएका १२ कर्मचारीको पेशकी रु.४ लाख २४ हजार, आर्थिक प्रशासन विनियमावली, २०५८(९) विपरीत पाठ्यपुस्तक ढुवानीको लागि २ कर्मचारीको रु.१५ लाख ६७ हजार, लामो समयदेखि जिम्मेवारी सादैं आएको आपूर्ति पेशकी रु.६६ लाख ९२ हजारसमेत फछ्यौट भएको छैन ।
- ८०.२. पाठ्यपुस्तकको नियमित आपूर्ति सुनिश्चित गर्न वाह्य प्रेससंग छपाई कार्य गराउने गरेको छ । केन्द्रले २०६४।६५ मा प्रेसवालासंग गरेको कवुलियतनामालाई नै यस वर्षसम्म निरन्तरता दिई थप कायदेशि दिएको पाइयो । केन्द्रको उत्पादन क्षमताले भ्याएसम्म आन्तरिक छपाई गरी क्षमताले नभ्याएको अवस्थामा मात्र वाहिरी प्रेसबाट छपाई गराउनु पर्नेमा सो बारे बिश्लेषण नगरी विना लागत अनुमान तथा प्रतिस्पर्धा वेगर वाहिरी प्रेसबाट छपाई गराएको छ । केन्द्रको छपाई यन्त्रको वार्षिक खुद उत्पादन क्षमताको ६५ प्रतिशतमात्र उपयोग भएको छ । केन्द्रमा रहेका यन्त्र र जनशक्तिको अधिकतम उपयोग नगरी वाह्य प्रेसबाट छपाई गराउनु मनासिब देखिएन ।

- ८०.३. विगत ६ वर्ष देखि असुल हुन बाँकी असामी देखाई जिम्मेवारी सदैँ आएको २६ पार्टीको रु. २ लाख ४३ हजार र सामान छुपाई तथा वितरणमा ढिलाई भई जरिवाना स्वरूप प्राप्त भएको अनौपचारिक शिक्षा केन्द्रको रु २८ लाख ५४ हजारसमेत रु ३० लाख ९७ हजार तथा ऋणात्मक रूपमा जिम्मेवारी सदैँ आएको ८ पार्टीको रु ९ लाख ३३ हजारलाई असुलीको सम्भावनाको आधारमा शंकास्पद र खराब असामीमा वर्गीकरण तथा आवश्यक समायोजन गर्नुपर्नेमा गरेको देखिएन ।
- ८०.४. स्थिर सम्पत्ति रजिष्टर अद्यावधिक नभएको र उक्त रजिष्टरमा सम्पत्ति रहेको स्थान र अवस्थाको जानकारी समेत प्राप्त हुन नसक्ने अवस्थामा रहेको पाइयो । यसबाट सम्पत्तिहरूको हिनामिना हुने पर्याप्त सम्भावना समेत रहेको छ । पूँजीकृत सम्पत्तिहरूको भौतिक परीक्षणको लागि कर्मचारी खटाएको भएतापनि भौतिक परीक्षणको प्रतिवेदन पेश गरेको छैन । विगत वर्षदेखि जगोडा पार्टपूजा, मसी, कच्चा सामग्री लगायत भण्डारण गरिएका २३ हजार ७०० थान सामानको रु.१ करोड ४१ लाख ५७ हजार जिम्मेवारीमात्र सार्दै आएको पाइयो ।
- ८०.५. उत्पादन तथा प्रोत्साहन भत्ता शीर्षकमा बजेटभन्दा रु.३ करोड ११ लाख ४५ हजार (४१५ प्रतिशत) बढी खर्च भएको छ । केन्द्रले तथ्यगत अनुमान गरी बजेट तर्जुमा गरेको देखिएन । बजेटको सीमाभन्दा बढी खर्च गरेकोमा सञ्चालक समितिबाट पूर्व स्वीकृति तथा समर्थन लिएको पाइएन ।
- ८०.६. केन्द्रको कार्य क्षेत्र संकुचित हुँदै गएको, बिक्रीको तुलनामा लागत र प्रशासनिक खर्चमा निरन्तर वृद्धि हुँदै गएको तथा सञ्चित नोक्सानी वर्षेनी वृद्धि भइरहेकोले स्वीकृत दरबन्दीभन्दा बढी कर्मचारी राख्नु उपयुक्त देखिएन । केन्द्रको स्थायी दरबन्दी ६३१ रहेकोमा ४९२ जना कार्यरत रहेका छन् । स्वीकृत दरबन्दी बाहेकका करारमा २००, दैनिक ज्यालादारीमा ६४ थप कर्मचारी रहेको छन् । दीर्घकालिन दृष्टिकोण, योजना र रणनीति सहितको कार्यबोझको विश्लेषणका आधारमा कर्मचारी दरबन्दीसमेत पुनर्मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ । कर्मचारी सेवा शर्त विनियमावलीमा दैनिक ज्यालादारी कर्मचारी नियुक्ति गर्ने व्यवस्था नभएकोले ज्यालादारीमा कर्मचारी भर्ना गर्ने कार्य रोक्नु पर्दछ ।
८१. **ऐन नियमको पालना** – केन्द्रले वार्षिक रु. १० लाखभन्दा बढी खरिद गर्ने भएतापनि सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को प्रावधान अनुरूप लागत अनुमान तथा खरिद योजना तयार गरेको छैन । एकमात्र बोलपत्रदातालाई सञ्चालक समितिले कबोल अङ्क र डिलर मूल्यमध्ये कम मूल्यमा कागज खरिद गर्ने निर्णय गरेको भए तापनि बढी मूल्यमा रु.२ करोड ९४ लाख ७ हजारमा खरिद गरेकोले खरिद नियमित भएको पाइएन । सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ अनुसार खरिदको प्रकृति अनुसार आपूर्तिकर्ता वा सेवा प्रदायकको छुट्टाछुट्टै मौजुदा सूची तयार गर्नुपर्नेमा सो नगरी खरिद गरेकोले नियम प्रतिकूल देखिएको छ ।
- केन्द्रले औषधि उपचार भत्ता रु. १ करोड ४४ लाख ३ हजार र एक आपूर्तकलाई रु. ३ करोड ३० लाख २८ हजार भुक्तानी गर्दा आयकर ऐन, २०५८ अनुसार अग्रिम आयकर कट्टी गरेको पाइएन ।
- **बेरूजु** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेत ३९६ निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजुको स्थिति देहायअनुसार छ:
 - सरकारी कार्यालयतर्फ रु.२ अर्ब ७० करोड ५१ लाख बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१८ करोड ४४ लाख ३७ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.२ अर्ब ५२ करोड ६ लाख ६३ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.६ करोड २५ लाख ४८ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
 - संगठित सस्था अन्य सस्था समितितर्फ यो वर्ष रु.२ अर्ब ५ करोड ९० लाख ५७ हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.३ करोड ५९ लाख २९ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.२ अर्ब २ करोड ३१ लाख २८ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.७ करोड ५४ लाख १२ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

श्रम तथा रोजगार मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत ३८ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.५९ करोड २० लाख ३४ हजार, राजस्वतर्फ रु.३ करोड ५२ लाख ३१ हजार, धरौटीतर्फ रु.७२ करोड १४ लाख २७ हजार र अन्य कारोबारतर्फ रु.७ अर्ब ५ करोड ३८ लाख ५९ हजारसमेत रु.८ अर्ब ४० करोड २५ लाख ५१ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतको प्रतिवेदनमा वैदेशिक रोजगार विभागमा कार्यरत जनशक्तिमा तालिमको कमी रहेको, अनुगमन प्रणाली कमजोर रहेको, कामदारहरुको चाप बढी भएका मुलुकहरुमा पनि श्रम सम्भौता नगरेको, उजुरी व्यवस्थापन प्रभावकारी नभएको आदि व्यहोरा उल्लेख गरेकोमा यो वर्ष पनि सुधार भएको देखिँदैन ।
२. **श्रम विभाग** – श्रम विभागले श्रम ऐन, २०४८ को दफा ४क. अनुसार विदेशी नागरिकलाई दुईदेखि सात वर्षसम्म नेपालमा काममा लगाउने स्वीकृति दिन सक्ने व्यवस्था छ । विभागले २०४८।४९ देखि विदेशी नागरिकलाई श्रम स्वीकृति दिन सुरु गरेकोमा त्यसको अभिलेख राखेको छैन । यसबाट स्वीकृति दिएको भन्दा बढी समय र स्वीकृति नै प्राप्त नगरी नेपालमै बसी काम गर्न सक्ने देखिएकोले त्यस उपर नियन्त्रण गर्न विभागले अभिलेख अद्यावधिक गर्नुपर्ने देखियो ।
३. **वैदेशिक रोजगार विभाग** – वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ३४ मा विभागले वैदेशिक रोजगार व्यवसायी संस्थाहरुको अनुगमन गरी निर्देशनको पालना, अभिलेख र कागजातहरुको निरीक्षण गर्न सक्ने व्यवस्था छ । अभिमुखीकरण तालिम दिने ८६ संस्था र वैदेशिक रोजगारीमा पठाउन इजाजत प्राप्तमध्ये हाल सञ्चालनमा रहेका ७६४ संस्थासमेत ८५० संस्थाको अनुगमन गर्नुपर्नेमा केवल ५६ संस्था (७ प्रतिशत) को मात्र अनुगमन गरेको पाइयो । ऐनले अनुगमनलाई नियमनको प्रमुख माध्यमको रूपमा लिए पनि त्यसअनुरूप अनुगमनलाई प्राथमिकता दिएको पाइएन ।
४. **राष्ट्रियस्तरको कल्याणकारी कोष** – यस कोषमा २०६९।०७० सम्म रु.४ अर्ब ३६ करोड ४९ लाख जम्मा भएको देखिन्छ । कोषमा प्राप्त रकमको रीतपूर्वक लेखा राख्नुपर्नेमा नराखि बैङ्क स्टेटमेन्टको आधारमा राखेको छ । बैङ्क भौचर प्राप्त नभएको कारण देखाई रु.२३ करोड ९६ लाख २१ हजार आम्दानी बाँधेकोमा सो रकम जम्मा गर्ने प्रतिष्ठानहरुको नामनामेसीसहितको विवरण खुलाएको छैन ।
- **बेरुजू** - मन्त्रालय र मातहत १७ निकायको २०६९।७० को लेखापरीक्षणबाट रु.३ करोड ७३ लाख १६ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि ४ निकायले रु.९ लाख ४२ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.३ करोड ६३ लाख ७४ हजार फछ्यौट गर्न बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१ करोड ५४ लाख ३५ हजार पेशकी बेरुजू रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।

संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत २९ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.२ अर्ब २६ करोड ३७ लाख ८५ हजार राजश्वतर्फ रु.४९ करोड ४२ लाख ३८ हजार धरौटीतर्फ रु.५ करोड ९६ लाख ५६ हजार र अन्य कारोबारतर्फ रु.२ करोड २५ लाख ७४ हजारसमेत रु.२ अर्ब ८४ करोड २ लाख ५३ हजार को लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

मन्त्रालय मातहतका संगठित संस्था ७, अन्य संस्था ५ र समिति १७ को रु.३० अर्ब ९८ करोड ६० लाख ३२ हजार को लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन् :

१. **अनुगमन** – विगतका वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यससम्बन्धी केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:

१.१ पर्यटन नीति, २०६५ को बुँदा ८(क) मा पर्यटन उद्योगको विकास एवं विस्तारको लागि क्षेत्रगत विकासको अवधारणासहित गुरुयोजना तर्जुमा गरी त्यसलाई आवधिक योजना तथा वार्षिक कार्यक्रममा समावेश गरी प्रवर्द्धन गरिने उल्लेख छ । नीति निर्माण भएको पाँचौँ वर्ष व्यतीत भइसक्दा पनि मन्त्रालयले गुरुयोजना तयार गरेको छैन । साथै नारायणहिटी दरबार संग्राहालयले गुरुयोजना तयार गर्न विभिन्न समयमा ३ पटक समिति गठन भए तापनि गुरुयोजना तयार भएको छैन ।

पशुपति क्षेत्र विकास कोषको रु.२ अर्ब ३ करोडको गुरुयोजना २०५६ मा स्वीकृत भएकोमा १४ वर्ष भए तापनि गुरुयोजनाअनुसारका अधिकांश कार्यहरू कार्यान्वयन हुन बाँकी रहेको छ । कोषले गुरुयोजनाअनुरूप लक्षित कार्यहरूमा भएको खर्च र सम्पन्न भएका कार्यक्रमहरूको अभिलेख राखेको छैन । त्यस्तै लुम्बिनी विकास कोषले गुरुयोजना तयार गरे तापनि सोअनुसार भएको कार्यको प्रगति विवरण पेश गरेको छैन ।

१.२ लुम्बिनी विकास कोषको आर्थिक प्रशासन विनियमावली, २०५८ को विनियम १६(१) मा कोषको आम्दानी खर्चको विवरण र वासलात तयार गर्नुपर्ने र विनियम १७(१) मा दर्तावाला लेखापरीक्षकबाट आन्तरिक लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था भएकोमा यो वर्ष पनि वासलात तयार गरी लेखापरीक्षण गराएको छैन ।

१.३ श्री पशुपतिनाथ मन्दिर र कोषका समस्या सम्बन्धमा सार्वजनिक लेखा समितिको तेह्रौँ प्रतिवेदन, २०६३ मा सञ्चालक परिषदलाई उत्तरदायी बनाउनुपर्ने, धार्मिक सम्पदाहरूलाई खुला संग्राहालयको रूपमा विकास गर्ने, गौशाला धर्मशालाको प्रयोग पशुपतिका लागि गर्नुपर्ने, तिलगङ्गा आँखा केन्द्रसँग भएको सम्झौता पुनरावलोकन गर्नुपर्ने, पशुपतिनाथको मुल ढुकुटी खोली बहुमूल्य वस्तुको लगत तयार गर्नेलगायतका सुझाव तथा निर्देशन दिएकोमा अद्यापि कार्यान्वयन गरेको पाइएन ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२. **बचत रकम** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३ मा आर्थिक वर्षभित्र खर्च नभई बाँकी रहन गएको रकम फ्रिज खातामा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयले पर्वतारोहण रोयल्टी फिर्ताको लागि २०७०।३।१२ मा ११ जिल्ला विकास समितिलाई रु.७ करोड ५४ लाख ८८ हजार खर्च गर्ने अख्तियारी प्रदान गरेको छ । आर्थिक वर्षको अन्त्यमा खर्च गर्न सकिने अवस्था नहुँदा पनि निकास दिनु मनासिब देखिएन ।

त्यस्तै मन्त्रालयबाट यो वर्ष पशुपति क्षेत्र विकास कोष, नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान, लुम्बिनी विकास कोष लगायत विभिन्न ९ संस्थालाई रु.१ अर्ब ६ करोड ५६ लाख ५० हजार निकास दिएकोमा खर्चको विवरण प्राप्त गरी बाँकी रकम फ्रिज गर्ने गराउनेतर्फ कारवाही गर्नुपर्नेमा लेखापरीक्षणबाट औल्याइएपछि लुम्बिनी विकास कोषले रु.२ करोड २५ लाख २ हजार बेरूज खातामा दाखिला गरेको छ । अन्य संस्थाहरूको वर्षको अन्त्यमा बचत रकम यकिन गरी सञ्चित कोष दाखिला गर्नेतर्फ कारवाही गरेको देखिएन । सो रकममध्ये इच्छुक सांस्कृतिक प्रतिष्ठानलाई रु.२८ लाख निकास भएकोमा खर्च भई बाँकी रहेको रकम फ्रिज गराएको छैन ।

३. **अनुदान** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४१(३) ले अनुदानको लेखापरीक्षण भए नभएको अनुगमन गरी वार्षिक विवरण तयार गर्ने व्यवस्था गरेको छ। मन्त्रालयले संस्कृति प्रवर्द्धन कार्यक्रमअर्न्तगत रु.२० करोड ९५ लाख ५६ हजार खर्च गरेको मध्ये विभिन्न संस्थाहरूलाई ५०० प्रस्ताव र कार्यक्रम सञ्चालन गर्न रु.१२ करोड ८६ लाख ३० हजार अनुदान कार्यविधि, २०६७ अनुसार खर्च लेखेको छ। स्वीकृत कार्यक्रमअनुसार अनुदान वितरण भएपनि लेखापरीक्षण गराए नगराएको सम्बन्धमा मन्त्रालयले अनुगमन गरी अभिलेखीकरण गरेको छैन। त्यस्तै मन्त्रालयले मन्त्रपरिषद्को विभिन्न मितिको निर्णयानुसार आर्थिक सहायताबापत अर्थ बजेटबाट १७ संस्थालाई रु.३ करोड २१ लाख अनुदान वितरण गरेकोमा पनि अनुगमन गरेको छैन।।
४. **सञ्चालनमा ढिलाई** – एसियाली विकास बैङ्कसँग २०६७।२।११ मा अमेरिकी डलर ४ करोड ६० लाख ५० हजारको लागतमा दक्षिण एसिया पर्यटन पूर्वाधार विकास आयोजना सन् २०१० देखि २०१५ सम्म सञ्चालन हुने गरी सम्झौता भएको देखिन्छ। सो आयोजनाअर्न्तर्गत रुपन्देहीको भैरहवास्थित गौतम बुद्ध विमानस्थलको स्तरोन्नती गरी क्षेत्रीय स्तरको विमानस्थलको रूपमा विकास गर्ने, लुम्बिनी क्षेत्रको सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन तथा सामुदायिक विकासलगायतका मुख्य कार्यक्रममध्ये गौतम बुद्ध विमानस्थलको विस्तृत डिजाइनबाट लागत तथा कार्यक्षेत्र वृद्धि भएकोले संशोधित लागत अमेरिकी डलर ९ करोड ७२ लाख ७९ हजार र समयावधि २०७४।३।१६ सम्म थप गरेको छ। यो वर्षसम्म आयोजना समन्वय इकाई र परामर्शदाताको लागि रु.११ करोड ७३ लाख १३ हजार खर्च भएको छ। आयोजना सम्झौता अवधि ४ वर्ष बितिसक्दा पनि निर्माण कार्य सुरु भएको पाइएन।
५. **दरबारको सम्पत्ति** – मन्त्रपरिषद्को २०६५।२।१६ को निर्णयानुसार दरबारको सम्पत्ति नेपाल सरकारको जिम्मामा ल्याउने सम्बन्धमा आयोग गठन भई सो आयोगले नारायणहिटी दरबारको मुख्य भवनको पूर्वी भाग श्री सदन, महेन्द्रमञ्जिल, बम्बैचोकस्थित पुरानो भवन, त्रिशूल सदन, त्रिभुवन सदनको सम्पूर्ण कोठा, त्यहाँ भएका सम्पत्तिको निरीक्षण गरी उल्लिखित स्थानमा रहेका सम्पूर्ण ऐतिहासिक महत्वका सामानको विस्तृत लगत विवरण, श्रीपेच, राजदण्डलगायत यस अधिबाट जिम्मेवारी सार्दै आएको श्रीपेचहरू र सोमा जडान भएका तथा सोसँग सम्बन्धित सुन चाँदी, जवाहरत, मणि, माणिक्य एवं ऐतिहासिक महत्वको सन्धि संझौता तथा अन्य महत्वपूर्ण दस्तावेज, नारायणहिटी दरबारबाट निवास स्थानान्तरण गर्दा आफूसँग लिएर जाने निजी सामानहरूको विस्तृत विवरणसहितको प्रतिवेदन नेपाल सरकार समक्ष पेश गरेको देखिन्छ।

- नारायणहिटी दरबार संग्राहालयले प्रयोग गरेका ६ सवारीसाधन, श्री सदनस्थित ग्यारेजमा रहेका ३ थान र बबीकार ३ समेत आम्दानी बाँधेको छैन।
- लुम्बिनी विकास कोषले शुल्क र पसल भाडाबापत रु.६० लाख २० हजार असुल गरेको छैन।
- पशुपतिनाथको गुठी जग्गामा नाफामुखी व्यवसायिक प्रतिष्ठान सञ्चालन गरी कोषलाई परम्परागत कुत बुझाएको देखिन्छ।

त्यसैगरी संग्राहालयले प्रयोग गरेका ६ सवारीसाधन, श्री सदनस्थित ग्यारेज परिसरमा रहेका ऐतिहासिक महत्व मानिएका ३ र बबीकार ३ एवं २४ स्वचालित र बुलेटप्रुफ सवारीसाधन जिन्सी खातामा आम्दानी बाँधेको देखिएन। ती सवारीसाधनहरू नेपाल सरकारको नाममा ल्याई जिन्सी खातामा आम्दानी बाँधी उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ।

संगठित संस्था, अन्य संस्था, समितितर्फ

लुम्बिनी विकास कोष

६. **भू-शुल्क र भाडा** – लुम्बिनी विकास कोष विहार क्षेत्र विनियमावली, २०५८ को विनियम ९(१), (२) र (३) मा विहार क्षेत्रको चक्लाअनुसार भू-शुल्क तोक्ने र भू-बहालमा लिने पक्षले कोषलाई भू-शुल्क बुझाउनुपर्ने र म्यादभित्र भू-शुल्क नबुझाएमा जरिबानासमेत असुलउपर गरी सम्झौता रद्द गर्ने व्यवस्था छ। कोषले १७ विहारबाट २०६९।७० सम्मको रु.२१ लाख ५९ हजार (अमेरिकी डलर २२ हजार) भू-शुल्क र कोषको कम्पाउण्ड क्षेत्रभित्र सञ्चालित ४ होटल तथा रेष्टुरेन्टबाट भू-शुल्कबापत रु.२७ लाख ९ हजार तथा कोष र लुम्बिनी पर्यटन व्यवसायीबीच भएको सम्झौताअनुसार ३२ पसल कवलबाट भाडाबापत रु.११ लाख ५२

हजारसमेत रु.६० लाख २० हजार असुल गर्न बाँकी रहेको देखिन्छ । उक्त रकम सम्भौता अनुसार जरिवानासमेत असुल गर्नुपर्दछ । व्यापारिक रूपले सञ्चालित होटल, रेष्टुरेन्टलाई धार्मिकरूपले सञ्चालित बिहारको भू-शुल्क सरह भाडा लिएकोमा होटल व्यवसायको लागि समय सापेक्ष भाडा दर कायम गरिनुपर्दछ ।

७. **बढी व्ययभार** – ; j; f] lgs v<b Pj, 2063 sf] bki २६(१)(ख) मा न्यूनतम मूल्याङ्कित सारभूतरूपमा प्रभावग्राही बोलपत्रको बोल अङ्क लागत अनुमानभन्दा सारभूतरूपमा बढी भएमा बोलपत्र अस्वीकृत गर्ने वा खरिद कारवाही रद्द गर्ने व्यवस्था छ । कोषले ln< kfyl, k<ft]j ejg < ; *sdf इटा la%dfpg] sf0\$fi लागि रु.६ करोड ४९ लाख २५ हजारको लागत अनुमान स्वीकृत गरी बोलपत्र आह्वान गर्दा सबैभन्दा कम रु.७ करोड १० लाख ४७ हजारको लागत अनुमानभन्दा ९.४३ प्रतिशत बढीको बोलपत्र परेको देखिन्छ । To; धुरी सुरक्षा पर्खाल र मिडलिङ्ग च्यानल lgdf]f sf0\$fi nflu ?=5 करोड ६५ लाख ८९ हजारsf] nful cgdfg :jls[ePsf]f सबैभन्दा घटी ?.6 करोड ३७ लाख ६८ हजार लागत अनुभन्दा १२.६८ k|tzt बढीको बोलपत्र परेको देखिन्छ । लागत अनुमानभन्दा बढीको af]hkq परेकोमा kg] af]hkq cf]jfg ugkg]f sf]sf pkf]b]fn] 2069]2i8 df nful cgdfgsf] 5 k|tzt]xg] rsd yk lbg] र सोभन्दा बढी हुने रकम ठेक्का बिलबाट कटौत गर्ने शर्तसहित बोलपत्र स्वीकृत गरेको पाइयो । यसप्रकार दुई ठेक्कामा लागत अनुमानभन्दा qmdz ?=36 nfv 68 xhfr र ?=31 nfv 97 हजार; d] ?.६८ लाख ६५ हजार कोषलाई yk व्ययभार पर्नेगरी खरिद ऐन प्रतिकूल ठेक्का स्वीकृत गरेकोमा जिम्मेवार पदाधिकारीउपर आवश्यक कारवाही गरिनुपर्दछ ।

८. **मूल्य समायोजन** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११९ मा सार्वजनिक निकायले मूल्य समायोजन गर्न सकिने कुरा, मूल्य समायोजन गर्ने अवस्था, निर्धारण गर्ने सूत्र, अधिकतम रकम , सम्बद्ध मूल्यसूची, मूल्य समायोजन सूत्र प्रयोग गर्न लिईने आधार मिति, मूल्य आदि खुलाउनुपर्ने व्यवस्था छ । कोषले लिंक पोखरी, पुरातत्व भवन र सडकमा इटा बिछ्याउने कार्यका निर्माण व्यवसायीलाई kydb]v ; ftf] <lgE lan; Ddsf] dNo ; dfof]hgafkt ?=१ करोड १ लाख ८४ हजार eQmfgl lbPsf] b]V6% । निर्माण व्यवसायीसंग भएको ; Deaf]fdf lgoddf Joj :yf ePcg] r मूल्य निर्धारण गर्ने सूत्र, आधार मितिलगायतका व्यहोरा उल्लेख नगरेको र मूल्य समायोजनसम्बन्धी g]kfn <fi^«a\$sf] dNo; rL ; fdfg खरिद गरेको मितिजस्ता प्रमाण संलग्न गरेको देखिएन । साथै निर्माण व्यवसायीलाई रु.१ करोड ३६ लाख पेशकी दिई पेशकी बाँकी नै रहेको अवस्थामा पेशकी रकमसमेत नघटाई पर्याप्त प्रमाण र आधार संलग्न नगरी मूल्य समायोजनवापत eQmfgl lbg ldNg] b]V6Pg ।

पशुपति क्षेत्र विकास कोष

९. **आम्दानी** – कोषको यो वर्षको आन्तरिक आय रु.२९ करोड २३ लाख २६ हजार रहेको देखिन्छ । नेपाल सरकारको २०६८।१२।८ को निर्णयले मन्दिर तथा पूजा व्यवस्था नियमावली, २०६८ लागू भए पश्चात् मन्दिर सेवा आम्दानीमात्र यो वर्ष रु.८ करोड १९ लाख ३३ हजार भएको देखिएको छ । यस्तो रकम गतवर्ष रु.२ करोड ८२ लाख ६२ हजार रहेको थियो ।
१०. **चाडपर्व खर्च** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५ अनुसार सार्वजनिक निकायले रु.२५ हजारभन्दा बढीको खरिद गर्न लागत अनुमान तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । कोषले यो वर्ष विशेष पर्ववापत रु.१ करोड ४६ लाख ७६ हजार खर्च गरेको छ । महाशिवरात्रीमा रु.७४ लाख ६७ हजार, हरितालिकामा रु.१३ लाख ८८ हजार र वच्छलेश्वरी जात्रामा रु.१३ लाख ८६ हजार विभिन्न कर्मचारीलाई पेशकी दिई खर्च गरेको छ । यस्ता पर्वहरु वर्षेनी हुने हुँदा विगतको खर्चसमेतलाई आधार मानी खर्चको विवरणसहित लागत अनुमान तयार गर्नुपर्ने र सोको आधारमा खर्च गरी प्रतिवेदन तयार गरी समीक्षा गर्ने पद्धति बसाउनुपर्छ ।
११. **अभिलेख** – पशुपति क्षेत्र विकास कोष ऐन, २०५० को दफा १०(१)४ घ मा कोषले सबै किसिमका गुठी अर्न्तगत पशुपति क्षेत्रभित्र तथा बाहिर ऐलानी र पर्ती जग्गाको क्षेत्रफलसमेत खुलाई लगत तयार गर्ने व्यवस्था भएकोमा पशुपतिनाथको गुठी जग्गाको अभिलेख राखेको छैन । पशुपति अमालकोट कार्यालयको विवरणअनुसार काठमाडौं, ललितपुर, भक्तपुर, नुवाकोट, लमजुङ, कास्की र काभ्रे जिल्लामा पशुपतिनाथको गुठी जग्गा ४ हजार ६७३ रोपनी रहेको र मोहीको संख्या ६ हजार ५८३ रहेको उल्लेख छ । कोषले

सिन्धुपाल्चोक, सर्लाही, रौतहट, कोटेश्वरलगायतका स्थानमा रहेका जग्गाहरुको लगत कायम गरेको नपाइएकोले गुठी संस्थान र भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयसंग समन्वय गरी लगत कायम गर्नुपर्दछ ।

१२. **कुत निर्धारण** – पशुपतिनाथको गुठी जग्गाको भूमिसम्बन्धी ऐनबमोजिम अवल, दोयम, सिम र चाहार गरी ४ वर्गमा विभाजन गरी परम्परागतरूपमा कुत असुली गर्ने गरेको देखिन्छ । कोषले जग्गाको प्रयोगअनुसार कृषि, आवाशिय, व्यवसायिक, वनजंगल जस्ता क्षेत्र तोक्य कुत निर्धारण गरेको छैन । कोषको जग्गा प्रयोग र कुतवालीसम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छः

क्र.सं.	मोहीको नाम	स्थान	जग्गाको क्षेत्रफल	जग्गाको उपयोग स्थिति	वार्षिक कुत
१	एक व्यक्ति	काठमाडौं ९	११ आना १ पैसा २ दाम	होटल व्यवसाय	धान १२ पाथी
२	एक होटल	बौद्ध	१२ रोपनी १३ आना	होटल व्यवसाय	धान ११ मुरी १९ पाथी
३	एक च्यारिटि	काठमाडौं ७	२ रोपनी १ पैसा २ दाम	व्यापारी	रु- १७६८.००
४	एक फाईनान्स कम्पनी	काठमाडौं ७	१ रोपनी ५ आना ३ दाम	व्यवसाय	रु- ११५७.००
५	नेपाल दुर संचार संस्थान	चावहिल	३ रोपनी १२ आना २ पैसा	सेवा व्यवसाय	रु- ३३०४.००
६	एक सेवा केन्द्र	बौद्ध	१ रोपनी ४ आना ३ पैसा २ दाम	सेवा	१ मुरी ५ पाथी २ माना ९ मुठी

पशुपतिनाथको गुठी जग्गामा नाफामुखी व्यवसायिक प्रतिष्ठान सञ्चालन गरी कोषलाई परम्परागत रूपमा कुत बुझाएको सम्बन्धमा जग्गाको वर्गीकरण गरी प्रयोगअनुसार कुत निर्धारण गर्नुपर्दछ ।

१३. **गौशाला धर्मशाला** – सार्वजनिक लेखा समितिको १३ औँ प्रतिवेदन, २०६३ ले धर्मशालाको जग्गा र धर्मशालाले ओगटेको परिसरको जग्गाको अप्राकृतिक मोहियानीको स्थिति रद्द गरी गुठी तैनाथी नै कायम गर्न निर्देशन दिएकोमा पशुपति क्षेत्रमा सञ्चालित गौशालास्थित धर्मशाला र सोले चर्चेको ९ रोपनी ९ आना २ पैसा जग्गामा एक सेवा समितिमार्फत चलाइएको गौशाला धर्मशाला र व्यापारिक भवन रहेको छ । गौशाला धर्मशालाको स्वामित्व विवादित भई आमदानीसमेत भएको देखिएन । यस सम्बन्धमा कोष र उक्त सेवा समितिबीच भएको करार सम्झौता फरफारक गर्ने र विगतमा धर्मशालाबाट लिन बाँकी रकम यथाशीघ्र असुल गर्न सार्वजनिक लेखा समितिले दिएको निर्देशन पालना भएको पाइएन ।

१४. **बालुवा खानी आय** – गोठाटार गाउँ विकास समिति वडा नं. ९ मा रहेको जग्गामा बालुवा खानी सञ्चालन गर्न २०६८।२।२३ मा भएको सम्झौताअनुसार एक व्यवसायीबाट यो वर्ष रु.१ करोड ६५ लाख ४९ हजार प्राप्त हुनुपर्नेमा रु.९२ लाख ४४ हजारमात्र आमदानी देखाएको छ । सम्झौताबमोजिम बुझाउनुपर्ने रु.७३ लाख ५ हजार र जरिवाना १० प्रतिशतले रु.७ लाख ३० हजारसमेत रु.८० लाख ३५ हजार र गत विगत वर्षदेखि चालु वर्षसम्मको दाखिला हुनुपर्ने रकमको विस्तृत विवरण तयार गरी बाँकी रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

हनुमानढोका दरबार संग्राहालय विकास समिति

१५. **उठ्न बाँकी** – समितिले हनुमानढोका परिसरभित्र मखनतर्फ १८, वसन्तपुरतर्फ १० र ठूलोघण्टातर्फ ८ पसल कवल भाडामा लगाई आमदानी गर्ने गरेको छ । समितिको गतवर्षसम्म २१ व्यक्तिबाट रु.४१ लाख ७८ हजार भाडा असुल गर्न बाँकी भएकोमा यो वर्षको रु.२२ लाख ५६ हजार बाँकी छ । साथै लिनुपर्ने हिसाब कम देखाएको रु.६ लाख ४३ हजारसमेत रु.७० लाख ७७ हजार उठ्न बाँकी रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

१६. **राजस्व दाखिला** – नेपाल बैङ्क लिमिटेड काठमाडौँ बैकिङ्ग अफिस निक्षेप विभागको २०६६।१।२३ को पत्रानुसार तत्कालीन राजाको हनुमानढोकाको नाममा नेपाल बैङ्क लिमिटेडस्थित ९ खातामा रु.१ करोड ११ लाख ३५ हजार मौज्दात रहेको उल्लेख छ । उक्त रकम सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

१७. **ढुकुटी** – हनुमानढोका दरबारको पूर्वी भागमा अवस्थित मुल ढुकुटीको पश्चिमतर्फ रहेको ढुकुटीको भौतिक संरचना अत्यन्तै जीर्ण अवस्थामा रहेको कारण पुनः निर्माण गर्नका लागि ढुकुटीभित्र रहेका वस्तुहरुको स्थिति सहित सामग्रीहरु उपलब्ध भएमा तिनको वैज्ञानिक लगत तयार गर्ने उद्देश्यले २३ सदस्यीय एक समिति गठन भएको पाइयो । उक्त स्थानमा कार्य गर्दा प्राप्त सुन, चाँदी, हिरा, मणि, माणिक्य तथा अन्य धातुका वस्तुहरु फेला परेको र तिनीहरुको लिपिबद्ध र फोटोग्राफी सूची तयार गरी बाकसमा सिलबन्दी गरी राखेको

समितिको प्रतिवेदनमा उल्लेख छ । जसअनुसार चाँदी १२ हजार ५९० के.जी. २१ ग्राम, सुन ५२ के.जी. ५८५ ग्राम, बहुमूल्य पत्थर ३ के.जी. ६५० ग्राम, सुन र चाँदी मिसिएको २ हजार २३४ के.जी. ५५७ ग्राम, तामा ३ हजार २९३ के.जी र ढलौट, तामा आदि २ हजार ६८४ के.जी ७०० ग्राम रहेको छ । यस्ता बहुमूल्य र ऐतिहासिक वस्तुहरूको उचित संरक्षण एवं व्यवस्थापन गरिनुपर्दछ ।

१८. **मनकामना क्षेत्र विकास समिति** – समिति गठन आदेश, २०५३ को दफा ८ मा समितिको एउटा छुट्टै कोष हुने र सो कोषमा नेपाल सरकार, विभिन्न संघसंस्था, विदेशी सरकार, गाउँ विकास समिति, र भक्तजनद्वारा चढाइएको रकममध्ये समितिले तोकेको रकम र अन्य स्रोतबाट प्राप्त रकम जम्मा गर्नुपर्ने उल्लेख छ । समितिले यो वर्ष नेपाल सरकारबाट रु.४ लाख र समितिको आय रु.२० लाख ३२ हजार प्राप्त गरेको आय व्यय विवरण पेश गरेको छ । समितिले भक्तजनद्वारा चढाइएको बहुमूल्य धातु तथा भेटी व्यवस्थापन गर्ने गरेको पाइएन । साथै मनकामना मन्दिर जीर्णोद्धार समिति छुट्टै गठन गरी मन्दिरको जीर्णोद्धारको लागि चन्दा सङ्कलन गरी रु.२ करोड ३९ लाख र नेपाल सरकारबाट रु.१ करोड प्राप्त गरेको जानकारी प्राप्त भएको छ । जीर्णोद्धार समिति छुट्टै निकायको रूपमा रही छुट्टै चन्दा बाकस राख्ने र चन्दा सङ्कलन गर्दै आएको छ । उक्त समितिको आय व्यय मनकामना क्षेत्र विकास समितिको आयव्ययमा समावेश नगरिएकोले सो आय-व्ययसमेत एकीकृत गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ ।

खप्तड क्षेत्र पर्यटन प्रवर्द्धन विकास समिति

१९. **हिनामिना** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७(१३) मा उपभोक्ता समिति वा लाभग्राही समुदायले आफूले प्राप्त गरेको कुनै रकम दुरुपयोग गरेको पाइएमा सार्वजनिक निकायले छानबिन गरी त्यस्तो रकम उपभोक्ता समितिका पदाधिकारीबाट दामासाहीले सरकारी बाँकी सरह असुलउपर गर्नुपर्ने र असुलउपर गराउने कार्यमा सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारीको कर्तव्य हुने व्यवस्था छ । समितिको सिलगढी डोटीस्थित सूचना केन्द्र भवनमा खानेपानी आपूर्ति गर्न एक उपभोक्ता समितिसंग रु.१६ लाख ६९ हजारको लागतमा कार्य गर्ने गरी २०६६।३।३३ मा सम्भौता भएको र २०६६।३।२२ मा कार्यसम्पन्न गरी रु.८ लाख १० हजार उपभोक्ता समितिलाई भुक्तानी दिएको भनिए तापनि खानेपानीको कार्य कागजमा मात्र भई भौतिक रूपमा फिल्डमा नभएको जानकारी समितिको २०७०।१।२८ को प्राप्त पत्रमा उल्लेख छ । पहाडी स्थान र टाढाबाट खानेपानी आपूर्ति गर्न १९ दिनमा सम्भव हुने देखिदैन । मन्त्रालयका प्रतिनिधिसमेतको सहभागितामा २०७०।५।२३ मा स्थलगत अवलोकन गर्दा भवनको निर्माण कार्य अधुरो नै देखिएकोले ४ वर्ष पहिले खानेपानी योजना सम्पन्न हुनसक्ने देखिदैन । अतः यस सम्बन्धमा छानबिन गरी जिम्मेवार व्यक्तिलाई कारबाही गरी उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
२०. **घोडा खरिद** – समितिको माथि उल्लिखित पत्रमा २०६५।६।६ मा ६ घोडा रु.३ लाख ९० हजारमा खरिद गरेको सेस्ताबाट देखिएको तर घोडा जिन्सी आम्दानी नभएको र कसैको जिम्मामा रहेको समेत खुल्ल नआएको व्यहोरा उल्लेख छ । स्थलगत लेखापरीक्षणको क्रममा सिलगढी र खप्तड दुबै स्थानमा घोडा रहेको पाइएन । अतः घोडा खरिद भए नभएको यकिन गरी जिम्मेवार व्यक्तिउपर कारबाही गर्नुपर्दछ ।

नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण

प्राधिकरणको २०६९।७।० को लेखापरीक्षणको प्रारम्भिक प्रतिवेदनबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

२१. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – प्राधिकरणको पूँजी तथा सम्पत्ति रु. १५ अर्ब २ करोड ९ लाख १७ हजारमा शेयर पूँजी रु. १२ अर्ब ४२ करोड ८४ लाख ७७ हजार, जगेडा कोष रु. १ अर्ब ८० करोड ८ लाख ९० हजार, दीर्घकालीन ऋण रु. ७९ करोड १५ लाख ५० हजार तथा स्थिर सम्पत्ति रु. ९ अर्ब ६९ करोड ५४ लाख ८१ हजार, अन्य सम्पत्ति रु.२ अर्ब ७३ करोड २९ लाख २१ हजार र खुद चालु सम्पत्ति रु.२ अर्ब ५९ करोड २५ लाख १५ हजार रहेको छ । प्राधिकरणको नेटवर्थ रु. १४ अर्ब २२ करोड ९३ लाख ६७ हजार रहेको छ ।

गत वर्षसम्मको सञ्चित नाफा रु. ७१ करोड २८ लाख ७२ हजार भएकोमा यो वर्षको नाफा रु.१ अर्ब ८ करोड ५५ लाख १८ हजार थप भई वर्षान्तमा सञ्चित नाफा रु. १ अर्ब ७९ करोड ८३ लाख ९० हजार पुगेको छ ।

२२. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – विगत वर्षको लेखापरीक्षणबाट वित्तीय प्रतिवेदन उपर विपरीत राय हुने अवस्थासहितको प्रारम्भिक लेखापरीक्षण प्रतिवेदन वर्षैपिच्छे उपलब्ध गराएकोमा प्राधिकरणको सञ्चालक समितिले वित्तीय विवरणउपर लेखापरीक्षणबाट औल्याएका कैफियत सुधार गरेको छैन । प्राधिकरणको वित्तीय विवरण तयारी र प्रस्तुतिकरण नेपाल लेखामान अनुसार भएको छैन ।
- २२.१ स्थिर सम्पत्तिको नाम नामेसीको परिमाणसहितको विवरण, ह्रास कट्टी र वर्षान्तको बाँकी सम्पत्तिको मूल्य, रहेको स्थान, खरिद तथा प्राप्त मिति खुल्ने गरी खाता नराखेको र सम्पत्तिको भौतिक परीक्षण गरी अद्यावधिक गरेको छैन ।
- २२.२ बैङ्कबाट मौज्दात प्रमाणपत्र लिएको छैन र अधिकांश बैङ्क हिसाब विवरणसमेत नबनाएकोले बैङ्क तथा नगद मौज्दातको सही अवस्था यकिन गर्न सकिएन ।
- २२.३ संस्थागत सुशासनलाई टेवा पुऱ्याउन प्राधिकरणको संगठनात्मक संरचनामा लेखापरीक्षण समितिको व्यवस्था भएको छैन ।
२३. **ऋण हिसाब** – नेपाल सरकारले प्रदान गरेको ऋण सम्बन्धमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालय र प्राधिकरणबीच रु.५५ करोड २५ लाख १२ हजारले फरक परेको छ । नेपाल सरकारमार्फत प्राप्त भएका विभिन्न ऋणको भुक्तानी गर्न बाँकी ब्याज रु.३ अर्ब ११ करोड ५४ लाख २४ हजार देखाएकोमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयसंग हिसाब भिडान गरी भुक्तानी गरेको छैन । गत वर्ष महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले देखाएको भाका नाघेको ब्याज र प्राधिकरणले भुक्तानी बाँकी देखाएको रकममा रु.१ अर्ब ५ करोड ४ लाख ९८ हजार फरक देखिएको छ ।
२४. **निर्माणाधीन विमानस्थल** – निर्माणाधीन अवस्थामा रहेका विमानस्थल तथा अन्य निर्माणाधीन सम्पत्तिहरूलाई कार्य प्रगति अन्तर्गत देखाएको रकम गत वर्ष रु.१ अर्ब ९४ करोड ७४ लाख २६ हजार रहेकोमा यो वर्ष रु. २ अर्ब ३९ करोड ३५ लाख ६४ हजार पुगेको छ । सम्बन्धित कार्यालयले वित्तीय विवरण तयार गर्दा खर्च लेखाङ्कन गरेको हिसाबका विस्तृत विवरण तयार नगरी निर्माणाधीन सम्पत्तिमा रुपान्तर गरेको छ ।
२५. **असामी** – त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल भंसार कार्यालयसंग रु.५२ करोड ९४ लाख ९६ हजार, नेपाल वायुसेवा निगमसंग रु.२८ करोड ३ लाख १८ हजार, खारेज भैसकेको एक एयरलाइन्ससंग रु.४ करोड ६३ लाख ८२ हजार र ४ एयरलाइन्स कम्पनीसंग रु. ३६ करोड २६ लाख ९४ हजार असुल गर्न बाँकी देखिन्छ । उठ्न बाँकी रकमको सम्बन्धमा प्रमाणित अभिलेख तथा सम्बन्धित पक्षको स्वीकारोक्तिपत्र लिएको छैन । सबै असामी रकमको आयु वर्गीकरण गरेको पनि छैन । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
- नेपालका लागि संयुक्त राष्ट्रसंघीय मिसन (अनमिन) हाल अस्तित्वमा नरहे तापनि रु.१४ लाख २९ हजार उठ्न बाँकी देखिएको छ । विभिन्न १४ एयरलाइन्स कम्पनी र १३ अन्य पार्टीको रु.५८ करोड ६६ लाख ३७ हजार गत वर्षसम्मको वक्यौता रकममध्ये यो वर्ष कुनै पनि असुल भएको पाइएन ।
२६. **मार्गस्थ मौज्दात** – वासलातमा मार्गस्थ मौज्दात रु.१ करोड १४ लाख ६२ हजार देखाएको पाइयो । मार्गस्थ रहनुको कारण, सोको आधार र प्रमाणित अभिलेख वेगर ट्रान्सफरमा फरक परेको रकम विगत वर्षदेखि मार्गस्थमा देखाएकोले छानविन हुनुपर्ने देखिन्छ ।
२७. **पेशकी तथा सापटी** – प्रतितपत्र पेशकी रु.६२ करोड ३० लाख ४९ हजार, अग्रिम आयकर रु. ७७ करोड ८० लाख ४१ हजार, नेपाल सरकारसंग फिर्ता लिनुपर्ने (सुरक्षा खर्च) रु. १४ करोड ४५ लाख ४२ हजार, कर्मचारी पेशकी रु.१ करोड ५९ हजार लगायत रु.२ अर्ब ५६ करोड ७० लाख ७० हजार असार मसान्तसम्म फछ्यौट हुन बाँकी पेशकीमध्ये प्रतितपत्र पेशकी रु. १५ करोड ८० लाख ५३ हजार र नेपाल सरकारबाट शोधभर्ना लिनुपर्ने रु. १४ करोड ४५ लाख ४२ हजार विगत वर्षदेखि जिम्मेवारी मात्र सादै ल्याएको देखियो । विगत वर्षका पेशकी तथा लिनुपर्ने रकम असुल गर्नेतर्फ आवश्यक कारवाही गरेको देखिएन । त्यसैगरी अन्तरशाखा हिसाब फरक परेको रु. ३३ करोड ८४ लाख ९२ हजारमा प्राधिकरण अन्तरगतका

कार्यालयहरूले २०५५।५६ देखि २०६७।६८ सम्म मौज्जात जिम्मेवारी नसारेको, सन्तुलन परीक्षण फरक परेको जस्ता हिसाव समावेश छन् । यस्ता रकमको विवरण खुलासा नगरेकोले यकिन गर्न सकिने अवस्था देखिएन ।

२८. **बिलिङ्ग गर्न छुट** – एक एयरलाइन्ससँग विभिन्न शीर्षकमा रु.१ करोड ९४ लाख ३३ हजार, औजार राखिने ईक्वीपमेन्ट यार्डको संसोधित शुल्कबापत ३ एअरलाइन्स कम्पनीबाट रु.१५ करोड, बहाल शुल्कबापत २ कम्पनीलाई रु.२ करोड ९२ लाखको बिलिङ्ग गरेको छैन ।

बहालबापतको रकम सम्भौताबमोजिम भुक्तानी प्राप्त नभएको रु.११ करोड १९ लाख ४५ हजार असुल गर्नुपर्नेमा गरेको देखिएन ।

२९. **विलम्ब शुल्क** – शुल्क समयमा नवुभाएमा विमानस्थल सेवा शुल्क नियमावली, २०६७ को नियमावलीको २८(३) बमोजिम ढिला भएको समयको आधारमा तोकिएको दरबाट विलम्ब शुल्क असुल गर्नुपर्नेमा पटक पटक गरी ढिला असुल भएको रकममा रु.७ करोड ६८ लाख १५ हजार शुल्क असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

३०. **आम्दानीको लेखाङ्कन** – गत वर्षको आम्दानी रु. ४ करोड ६२ लाख ३ हजार यो वर्षमा लेखाङ्कन गरेको छ भने यो वर्षको रु.२५ करोड ६९ लाख ६३ हजार लेखाङ्कन गरेको छैन ।

३१. **धरौटी** – नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरणको आर्थिक प्रशासन विनियमावली, २०५७ को विनियम ७ बमोजिम कार्य सम्पन्न भएको ३ वर्षसम्म पनि फिर्ता लिन नआए धरौटी सदरस्याहा गरी प्राधिकरणको कोषमा दाखिला गनुपर्ने व्यवस्था भए तापनि विभिन्न ८ कार्यालयले ३ वर्षभन्दा पुरानो धरौटी रु.१ करोड ४५ लाख ५३ हजार सदरस्याहा गरेका छैनन् ।

नेपाल वायुसेवा निगम

निगमको २०६९/७० को लेखापरीक्षणको प्रारम्भिक प्रतिवेदनबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

३२. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – निगमको यो वर्ष शेयर पूँजी रु.३७ करोड ९२ लाख ६६ हजार, सञ्चित नोक्सान रु.१ अर्ब १० करोड ४४ लाख ५६ हजार ऋणात्मक, दीर्घकालीन दायित्व रु.२ अर्ब १८ करोड १२ लाख ३४ हजार, स्थिर सम्पत्ति रु.२८ करोड ५० लाख ४१ हजार, लगानी रु.६१ लाख ६९ हजार र खूद चालू सम्पत्ति रु.१ अर्ब १६ करोड ४८ लाख ३४ हजार रहेको छ । निगमको नेटवर्थ गतवर्ष रु.१ अर्ब १६ करोड १८ लाख ४१ हजार ऋणात्मक रहेकोमा यो वर्ष रु. ७२ करोड ५१ लाख ९० हजार ऋणात्मक रहेको छ ।

गत वर्षसम्मको सञ्चित नोक्सान रु.१ अर्ब ५४ करोड ११ लाख ७ हजारमा यो वर्षको नाफा रु. ३१ करोड ५ लाख २६ हजार र गतवर्षको नाफामा समायोजन रु.१२ करोड ६१ लाख २५ हजार पश्चात वर्षान्तको सञ्चित नोक्सान रु.१ अर्ब १० करोड ४४ लाख ५६ हजार रहेको छ ।

३३. **लेखामान पालना** – वित्तीय विवरण तयार गर्दा नेपाल लेखामान १ बमोजिम खुलाउनुपर्ने न्यूनतम विषयहरू खुलासा गरेको छैन । लिन दिन बाँकी रकमहरू स्पष्ट नदेखाई एक आपसमा मिलान गरी वित्तीय विवरण तयार गरेको छ । विविध साहु शीर्षकमा लिनुपर्ने देखिएको रु. ४० करोड ७९ लाख ८० हजारलाई दिनुपर्ने पार्टीहरूको हिसावसंग मिलानगरी खूद दिनुपर्ने रु.१९ करोड ४५ लाख ९५ हजार र विविध असामी शीर्षकमा दिनुपर्ने देखिएको रु.६ अर्ब ७९ करोड ९० लाख ७ हजारलाई लिनुपर्ने पार्टीहरूको हिसावसंग मिलानगरी खूद लिनुपर्ने रु.६७ करोड ८७ लाख ३० हजार वित्तीय विवरणमा प्रस्तुत गरेको छ । लिनदिन बाँकी हिसावहरूको वर्षानुगत विवरण राखी असुल फछ्यौट गर्ने, पार्टीहरूसंग समर्थनपत्र लिने र असुल योग्यताको आधारमा शंकास्पद व्यवस्था गरेको छैन । स्टेशनहरूमा भएको गतवर्षको खर्च यस वर्षको नाफा नोक्सान हिसाबमा खर्च लेखेको छ ।

नेपाल लेखामान ४ अनुसार स्टोरको मूल्याङ्कन खूद प्राप्य मूल्य र लागतमध्ये घटी रकममा गर्नुपर्नेमा सोअनुसार गरेको छैन । नेपाल लेखामान ६ अनुसार सम्पत्तिको प्रयोगबाट प्राप्त हुने उपयोगको प्रवृत्ति र उपयोग अवधिको आधारमा गर्नुपर्नेमा आयकर ऐन, २०५८ मा तोकिएको दर र विधिबाट ह्रास कट्टी गरेको छ । टिकट बिक्रीबापत प्राप्त हवाई भाडा, ईन्धन तथा बीमा सरचार्जको आय लेखाङ्कन नेपाल

लेखामान ७ अनुसार गरेको छैन । टिकट बिक्री वा कार्गो सेवाबापत प्राप्त रकम यानु उडे पछि वा कार्गो ढुवानी गरेपछि मात्र आय लेखाङ्कन गरेकोमा सोही टिकट बिक्रीसँगै प्राप्त हुने इन्धन सरचार्ज र बीमा सरचार्जलाई टिकट बिक्री गर्ने वित्तिकै आय लेखाङ्कन गरेको देखिन्छ । त्यस्तै एक एयरलाईन्सबाट २०६८।६९ मा जहाज चार्टरबापत प्राप्त भाडा रु. १ करोड ६४ लाख ५६ हजार र यो वर्ष जहाज भाडामा दिए बापत प्राप्त रु.३ करोड २० लाख ९१ हजारसमेत रु.४ करोड ८५ लाख ५७ हजार हिसाबमा आय नजनाई दायित्वमा देखाएको छ । नेपाल लेखामान ९ अनुसार यो वर्षको कारोबारको वर्तमान कर तथा स्थगन कर गणना गरेको छैन । नेपाल लेखामान ११ अनुसार विदेशी मुद्रामा रहेको बैक खाताहरु, नगद एवं पेशकी बाँकी, विदेशी एजेन्ट तथा पार्टीहरुसंग लिन दिन बाँकी रकमको वर्षान्तको विनिमय दरबाट हिसाबगरी हुन आउने विनिमय नाफा नोक्सान गणना गरेको छैन ।

३४. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – निगमको एकाउन्टिङ्ग सफ्टवेयरमा २०६१/६२ देखि उठाईएका १ हजार ३ सय १२ भौचरहरु स्वीकृत नभई पेण्डिङ्ग रहेका छन् । यी भौचर स्वीकृत भएमा भौचरमा उल्लेखित रकमले निगमको २०७० आषाढ मसान्तको वित्तीय अवस्था र सो अवधिको सञ्चालन नतिजामा असर पर्न जाने देखिन्छ । लेखा प्रणालीको ओर्याकल र आयको मोनालिसा सफ्टवेयरसंग कुनै अन्तरसमन्वय (इन्टर लिंकेज) छैन । सम्पत्ति व्यवस्थापन महाशाखामा रहेको अभिलेख र लेखामा रहेको रकम फरक रहेको र कतिपयमा रकम नै उल्लेख भएको छैन । वित्तीय विवरणले देखाएको जिन्सी मौज्जात र स्टोर अभिलेखले देखाएको जिन्सी मौज्जात गत विगत देखिनै फरक पर्दै आएकोमा सुधार गरेको छैन । यो वर्ष एअरक्राफ्ट कन्जुमेवल स्टोर, टुल्स, सर्फेस फ्यूल, क्याटरिङ्ग स्टोर, प्रिन्टिङ्ग तथा स्टेशनरी र विज्ञापन सामग्री स्टोर तर्फ कुनै आम्दानी तथा निष्काशन भएको लेखाबाट नदेखिएता पनि उक्त स्टोरहरुमा कारोवार भएको व्यहोरा सम्बन्धित स्टोर शाखाहरुबाट जानकारी प्राप्त भएको छ । सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ तथा निगमको आर्थिक विनियमावली, २०६५ अनुसार खरिदको वार्षिक तथा गुरु योजना तयार गर्नुपर्नेमा वार्षिक बजेटमा पूँजीगत तथा अन्य खरिदकोलागि रकम उल्लेख गर्नेबाहेक तोकिएको ढाँचामा खरिदको वार्षिक तथा गुरु योजना तयार गरेको पाइएन । संगठनात्मक संरचनामा लेखापरीक्षण समितिको व्यवस्था गरेको पनि छैन ।
३५. **अधिकृत पूँजी** – निगमको अधिकृत पूँजी रु.३० करोड रहेकोमा शेरर लगानीकोरूपमा नेपाल सरकारबाट प्राप्त भएको रु.२१ करोड ६९ लाख ८२ हजारलाई पनि शेरर पूँजीमा प्रस्तुत गरेकाले अधिकृत पूँजीभन्दा चुक्ता पूँजी रु.७ करोड ९२ लाख ६६ हजारले बढी देखिएको छ ।
३६. **ऋण हिसाब** – निगमले नेपाल सरकारको ऋण रु. ३४ करोड ९३ लाख २७ हजार देखाएकोमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयसंग भिडान तथा समर्थन गरेको छैन । भाखा नाघेको किस्ता र ब्याज भुक्तानी गरेको छैन । भाखा नाघेको किस्तालाई चालू दायित्वमा प्रस्तुत गर्नुपर्नेमा सो गरेको छैन ।
३७. **जहाज खरिद** – निगमको व्यावसायिक योजनाअनुसार २०६५/१२/२५ (२००९ अप्रिल ७) मा प्रकाशित सूचना बमोजिम प्राप्त प्रस्तावहरुको मूल्याङ्कनबाट एयरबससंग वाईडबडी र न्यारोबडी गरी दुई विमान खरिद गर्न सञ्चालक समितिको २०६६।७।१७ को निर्णयबमोजिम एयरबस कम्पनीसंग २०६६/७/१९ (५ नोभेम्बर २००९) मा भएको समझदारीपत्रअनुसार खरिद कार्य अगाडि बढाएकोमा विविध कारणले खरिदकार्य रोकिएको थियो । सञ्चालक समितिको २०६९।४।१५ र नेपाल सरकारको २०६९।४।१७ को निर्णय बमोजिम एअरबससंग दुई न्यारोबडी जहाज खरिद गर्न पुनः प्रक्रिया सुरु भएको देखिन्छ । सो अनुसार एअरबससंग सेलर प्राइस रिभिजन फर्मूला लागूगरी डेलिभरी सन् २०१५ फेब्रुअरी र अप्रिलमा गणना गर्दा हुन आउने मूल्यमा हिसाब गर्नेगरी प्रति जहाज अमेरिकी डलर ३ करोड ८८ लाख ९४ हजारमा सन् २०१३ अप्रिल ५ मा पुनः समझदारीपत्रमा हस्ताक्षर भएको छ । स्रोत व्यवस्था गर्ने सम्बन्धमा मन्त्रपरिषदको २०६९/१०/२९ को "निगमकालागि चाहिने दुई न्यारोबडी एयरबस खरिदका लागि ऋण लिन कानूनबमोजिम नेपाल सरकार जमानी बस्ने, खरिद प्रक्रिया अगाडि बढाउन नेपाल वायुसेवा निगम ऐन, २०१९ को दफा ७ बमोजिम नेपाल वायुसेवा निगमलाई निर्देशन दिने" निर्णय भएबमोजिम दुई न्यारोबडी एयरबस खरिदका लागि कर्मचारी संचय कोषसंग २०७०।३।४ मा रु.१० अर्बको ऋण सम्भौता भएको छ । निगम र एयरबसबीच भएको समझदारीपत्रबमोजिम पूर्व आपूर्ति भुक्तानीबापत २०७०।३।२७ सम्ममा रु.१ अर्ब ४५ करोड एयरबस कम्पनीलाई पेशकी भुक्तानी गरी खरिद सम्बन्धी कार्य जारी रहेको अवस्था छ ।

३८. **अनार्जित आय** – अनार्जित आयबापत देखाएको रकमसंग भिड्ने गरी टिकट वा कार्गो सेवाको बिक्रीको विवरण तयार गर्ने र आवधिकरूपमा समायोजन हिसाब तयार गरेको छैन । अनार्जित आय शीर्षकमा सेवा प्रदान गर्न बाँकी रकमबापत दायित्वको रूपमा दिनुपर्नेमात्र हुन सक्नेमा अनार्जित आय शीर्षकमा रु.९ करोड ८ लाख ९१ हजार लिनुपर्ने मौज्जात देखिएको छ ।
३९. **कर्पोरेट कर** – आयकर ऐन, २०५८ अनुसार आयमा समावेश गर्नुपर्ने रकम समावेश गरी र कट्टी हुने वा घटाउन मिल्ने रकम घटाई कर दायित्व गणना गर्नुपर्नेमा लेखाबाट देखिएको नाफामा २५ प्रतिशतका दरले हुने रु. १० करोड ३५ लाख ९ हजार आयकर व्यवस्था गरेको छ । स्वयम् कर निर्धारण गरी आय विवरण दाखिला गरेको छैन । समयमा आय विवरण नबुझाएबापतको शुल्क तथा ब्याज व्यवस्था गरेको छैन । कर दायित्व तथा भुक्तानी लेखांकनका लागि सन्तुलन परीक्षणमा शीर्षकहरू छरिएर रहेका छन् । तिर्नुपर्ने कर दायित्व र विभिन्न समयमा तिरेको हिसाव एकीकृत गरी खुद अवस्था यकिन गर्नुपर्दछ ।
४०. **कर्मचारी अवकाश व्यवस्था** – कर्मचारी अवकाश खर्च तथा व्यवस्थाको रकम बीमांकीको मूल्यांकनको आधारमा गणना गरेको छैन । यो वर्ष उपदान, बीमा र विदाबापत रु.२२ करोड ४४ लाख ६८ हजार खर्च व्यवस्था गरेको छ । यसरी व्यवस्था गरेको रकम निगमले सञ्चालन गर्नेगरी खडा गरिएको स्वीकृत प्राप्त अवकाश कोषमा बेलाबेलामा स्थानान्तरण गर्ने गरेको छ । यो वर्ष उक्त कोषमा रु. २८ करोड स्थानान्तरण गरेको छ । उक्त कोषबाट भएको कारोबार निगमको वित्तीय विवरणमा समावेश गरेको छैन ।
- कर्मचारी सेवा शर्त सम्बन्धी विनियमावली, २०५८ को विनियम १३७(५) बमोजिम सो विनियमावली लागू भएपछि (२०५८ भाद्र १८ देखि लागू) निगमको सेवामा नियुक्ति भएका कर्मचारीलाई प्रत्येक महिना तलव भुक्तानी गर्दाकै वखत तलवको दश प्रतिशतका दरले हुने रकम सम्बन्धित कर्मचारीको औषधोपचार कोषको खातामा जम्मा गरी दिने र विनियम १४५(४) बमोजिम सो विनियमावली लागू भएपछि निगमको सेवामा नियुक्ति भएका कर्मचारीलाई उपदानबापत तलवको दश प्रतिशतका दरले हुने रकम कट्टा गरिने र निगमले मासिक तलवको पन्ध्र प्रतिशत रकम थप गरी उपदान खातामा जम्मा गरी दिने व्यवस्था भएतापनि सो अनुसार कार्य गरेको छैन ।
४१. **बैङ्क मौज्जात** – बन्द भै सकेका वा कारोबार नै नभएका स्टेशनहरूको १६ बैङ्क हिसाबमा रु. ८३ लाख ७७ हजार मौज्जात रहेको छ । विदेशी मुद्रामा खाता रहेका बैंक हिसाबहरूको सोही मुद्रामा लेजर तयार गर्नुपर्ने र आवश्यकता अनुसार प्रतिवेदन मुद्रामा सो अवस्थाको विनिमय दरबाट हिसाबगरी रुपान्तरण गर्नुपर्नेमा बैंक खाता रहेको मुद्रामा लेजर तयार गरेको छैन ।
- कारोबार भई रहेका ९ बैङ्कहरूको बैङ्क रिक्न्सलिएसन विवरण तयार गरेको छैन । २९ बैङ्कहरूको बैङ्क रिक्न्सलिएसन तयार गरेकोमध्ये पनि ५ बैङ्कहरूको बैङ्क रिक्न्सलिएसनमा लेखाअनुसारको अन्तिम मौज्जात उल्लेख भएको रकम र सन्तुलन परीक्षणको अन्तिम मौज्जात फरक देखिएको छ । बाँकी २४ बैङ्कहरूको बैङ्क हिसाब मिलान विवरण तयार गरे तापनि फरकलाई समायोजन नगरी विवरण मात्र उल्लेख गर्ने गरेको छ । यसरी फरक देखिएका र समायोजन आवश्यक हुने कारोबारलाई समायोजन नगर्दा त्यसबाट खर्च, आमदानी, सम्पत्ति तथा दायित्वमा सोभै असर परेको छ । रिक्न्सलिएशन भएका बैङ्कहरूमा दोहोरो लेखाङ्कन भएको, चेकको भुक्तानी भएकोमा सेस्तामा लेखाङ्कन नभएको, बैङ्कले शुल्कलगायतका खर्च काटेकोमा सोलाई सेस्तामा लेखाङ्कन नगरेको लगायतका फरक समायोजन गर्ने गरेको छैन ।
४२. **भन्सार धरौटी** – जहाजको इन्जिन तथा अन्य पार्टपुर्जा मर्मत गर्न विदेश पठाउँदा राखेको धरौटी रु. ६ करोड १४ लाख ५६ हजार रहेको छ । धरौटी रकमको आयु वर्गीकरण गरी धरौटी राखेको प्रयोजन समाप्त भए नभएको यकिन गरी समयमै फिर्ता गर्न पहल गर्नु पर्नेमा गरेको छैन ।
४३. **पेशकी फछ्यौट** – तलव पेशकी, स्टाफ पेशकी र खर्चका लागि पेशकी शीर्षकमा वर्षको अन्तमा रु.३ करोड ९२ लाख ४२ हजार पेशकी फछ्यौट हुन बाँकी रहेको छ । पेशकीको फछ्यौट गर्नुपर्ने मिति अनुसार वर्षानुगत विवरण तयार गरी अनुगमन गरेको छैन । बाँकी रहेको पेशकीमध्ये अधिकांश गत विगतदेखि जिम्मेवारी मात्र सँदै आएको देखिन्छ । अवकाश भैसकेका कर्मचारी, प्रवन्ध निर्देशक र भूतपूर्व सञ्चालकहरूको नाममासमेत पेशकी बाँकी देखिन्छ । निगमको आर्थिक विनियमावली, २०६५ को विनियम ४४ मा यस्तो पेशकीमा वार्षिक १८ प्रतिशत ब्याज लाग्ने व्यवस्थाअनुसार ब्याजसमेत असुल गरी पेशकी फछ्यौट गर्नुपर्दछ ।

४४. **अग्रिम आयकर** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८९ र आन्तरिक राजस्व विभागको २०६४/६/३० को परिपत्रअनुसार जहाजको इन्जिन लगायत अन्य पार्टपुर्जा मर्मत गर्दा लागेको बिलबमोजिमको ज्यालाको खर्च भुक्तानी गर्दा भुक्तानीमा ५ प्रतिशतले अग्रिम आयकर कटौत गर्नुपर्नेमा नकटाई पूरै भुक्तानी दिएको देखियो ।

नेपाल पर्यटन बोर्ड

बोर्डको २०६९।७० को लेखापरीक्षणको प्रारम्भिक प्रतिवेदनबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

४५. **वित्तीय स्थिति र सञ्चालन नतिजा** – बोर्डको पर्यटन सेवा शुल्क, एवं अन्य सेवा बिक्रीबापत यो वर्ष रु.४९ करोड ८९ लाख ७४ हजार आम्दानी भएकोमा रु. ५२ करोड १५ लाख ४३ हजार खर्च एवं आयकर व्यवस्था लगायतका खर्च समायोजन गर्दा यो वर्ष रु.२ करोड ६० लाख १० हजार नोक्सान भएको छ । गत वर्षसम्मको सञ्चित नाफा रु.२ करोड ७ लाख ६० हजारमा यो वर्षको नोक्सान समायोजन गर्दा सञ्चित नोक्सान रु.५२ लाख ५० हजार पुगेको छ ।

बोर्डको स्थिर सम्पत्ति गतवर्ष रु.१ करोड ५४ लाख ५६ हजार रहेकोमा यो वर्ष थप भएको रु.७ लाख १२ हजारसमेत रु.१ करोड ६१ लाख ६८ हजारमा ह्रासकटौती रु.२८ लाख ९८ हजार घटाई रु.१ करोड ३२ लाख ७० हजार बाँकी देखिन्छ । वित्तीय विवरणले देखाएको स्थिर सम्पत्तिको अंकलाई सम्पत्तिको अभिलेखले पुष्ट्याई नगरेको हुँदा अभिलेख अद्यावधिक गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

४६. **आम्दानी बाँडफाँड** – ट्रेकर्स म्यानेजमेन्ट इन्फरमेसन सिस्टम (टिम्स) कार्ड बिक्रीबाट यो वर्ष रु. १२ करोड ८४ लाख ४१ हजार आम्दानी भएकोमध्ये ट्रेकिङ एजेन्सीज एसोसिएसन अफ नेपाल (टान)लाई समझदारीपत्र अनुसार उपलब्ध गराउनुपर्ने एक तिहाईले हुने रु. ४ करोड २८ लाख १३ हजारलाई टान पेयवलमा देखाएको छ । टानले टिम्स कार्ड खरिद गर्दा एक तिहाईले हुने रकम घटी दाखिला गरेको रु. ३ करोड १४ लाख २८ हजारलाई बोर्ड र टानबीचको समझदारीपत्र अनुसार कन्ट्रिब्युसन खर्च देखाई बाँकीलाई मात्र भुक्तानी दिन बाँकीमा देखाउनुपर्नेमा पूरैलाई देखाएकोले भुक्तानी गर्न बाँकीको हिसाब मिलेको देखिएन । यसले वित्तीय विवरणमा असर पर्ने देखिन्छ ।

टिम्स कार्ड बिक्रीबाट प्राप्त हुने आम्दानीको एक तिहाई रकम टानले पदयात्रा पर्यटनको क्षेत्रमा आफूसंग आवद्ध कम्पनीको कामदारको सामाजिक सुरक्षालगायत र टिम्स व्यवस्थापन एवं टानको अभिवृद्धिमा बोर्डको सहकार्य र समन्वयमा खर्च गर्ने प्रावधान बोर्ड र टानबीचको समझदारीमा उल्लेख छ । समझदारीपत्र अनुसार टानले गरेको खर्च सम्बन्धमा अनुगमन एवं निरीक्षण हुने गरेको देखिएन । बोर्डको सहकार्य र समन्वयमा खर्च गरेको नदेखिएकोले टानलाई उपलब्ध गराएको रकम सदुपयोग भएको छ भन्न सकिने अवस्था छैन ।

४७. **पर्यटन सेवा शुल्क** – यो वर्ष पर्यटन सेवा शुल्क रु. ३३ करोड ७१ लाख १८ हजार आम्दानी भएकोमध्ये रु.३ करोड ७२ लाख ३६ हजार असुल हुन बाँकी रहेको छ । असुल हुन बाँकी रकमको एयरलाइन्सअनुसार बाँकी देखाउनुपर्नेमा असुल हुनबाँकीमा असुल भएको रकम घटाई खूद बाँकी देखाएकोले वित्तीय विवरणले देखाएको रकमलाई यकिन गर्न सकिएन । एयरलाइन्सअनुसार बाँकी देखाई हिसाब अद्यावधिक गराउनु पर्दछ ।

४८. **सहभागिता शुल्क** – पर्यटन बजारीकरण तथा प्रवर्द्धन खर्चबापत रु.११ करोड ८६ लाख २ हजारमध्ये निजी पर्यटन व्यवसायी सहभागी भएको अन्तर्राष्ट्रिय पर्यटन मेला एवं सेल्स मिसनहरूमा रु.१० करोड २६ लाख १३ हजार खर्च भएको छ । निजी क्षेत्रले उपरोक्त कार्यमा सहभागिता जनाएबापत रु.२ करोड ७ लाख ८७ हजार शुल्क बुझाएका छन् । बोर्डले गरेको खर्चको तुलनामा सहभागिता शुल्क २०.२५ प्रतिशतमात्र हुन आउँछ । तसर्थ बोर्डले सहभागिता शुल्क निर्धारण गर्दा स्टल निर्माण एवं मेलास्थलको भाडा लगायतमा लाग्ने खर्चलाई आधार मानी निर्धारण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

तारागाउँ विकास समिति

समितिको २०६९।७० को अन्तिम लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोराहरू निम्नानुसार छन्:

४९. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – समितिको पूँजी रु.११ लाख ५ हजार, जगेडा कोष रु.३३ करोड २७ लाख, स्थिर सम्पत्ति रु.१५ करोड ६० लाख ४४ हजार, लगानी रु.१७ करोड र खूद चालु सम्पत्ति रु.२

- करोड ८२ लाख ९६ हजार ऋणात्मक रहेको छ । समितिको गत वर्षसम्म सञ्चालन नोक्सानी रु.३ करोड १४ लाख १० हजार रहेकोमा यो वर्ष रु.४६ लाख ४७ हजार थप भई सञ्चित नोक्सानी रु.३ करोड ६० लाख ५७ हजार पुगेको छ । बिक्री हुन नसकेका सामान, कर्मचारीको उपदान, सञ्चित विदा र लगानी नोक्सानी आदिको लागि थप व्यवस्था गर्ने हो भने उक्त नोक्सानी अभै बढ्ने देखिन्छ ।
५०. **सार्वजनिक लेखा समितिको निर्णय कार्यान्वयन नभएको** – समितिले एक होटलसंग गरेको सम्झौताअनुसार समितिको कूल ३०४ रोपनी जग्गामध्ये १५० रोपनीको मूल्य बराबर साधारण शेयरमा परिवर्तन भैसकेको र बाँकी १५४ रोपनी जग्गा होटल संचालन भएको ५ वर्षभित्र १७ प्रतिशत सञ्चययोग्य अग्राधिकार शेयर वा साधारण शेयरमा लगानी गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । प्रतिनिधि सभा सार्वजनिक लेखा समितिको २०५०।९।२१ र २०५०।१२।१८ को निर्देशन अनुसार जग्गाको पुनर्मूल्याङ्कन गरी उपयोग गर्नुपर्नेमा १९ वर्ष व्यतित भईसक्दा पनि कुनै प्रगति भएको छैन । समितिले उक्त होटलको शेयरमा रु.१७ करोड लगानी गरेको भए तापनि हालसम्म कुनै प्रतिफल प्राप्त भएको छैन ।
५१. **भाडा तथा ब्याज** – समितिको नयाँ सडकमा रहेको व्यापारिक भवनमा भित्ते पसल सञ्चालन गर्ने तीन पार्टीसंग रु.१३ लाख ८१ हजार भाडा र एक होटलसंग अग्रिम भाडा तथा ब्याजबापत रु.२ लाख ३१ हजार असुल गरेको छैन । व्यापारिक भवनको भाडा सम्झौता अनुरूप लिनुपर्ने धरौटी, अग्रिम भाडा तथा हर्जना नलिएको र सम्झौतासमेत समयमा नवीकरण गरेको पाइएन ।
५२. **रकम जम्मा** – समितिले यो वर्ष कर्मचारी सञ्चयकोषमा जम्मा गर्नुपर्ने रु.३ लाख ३४ हजार र औषधि उपचार कोषमा रु.१६ लाख ५० हजार जम्मा गरेको छैन ।
५३. **रिसोर्ट सञ्चालन** – समितिका पोखरा, नगरकोट र ककनीमा रहेका रिसोर्टहरू क्षमताको हिसाबले २५ प्रतिशतभन्दा कम कोठाहरूमात्र पर्यटकले उपयोग गरेको र बाँकी कोठाहरू वर्षभरि खालि रहको देखिन्छ । रिसोर्टको आधारभूत सेवा सुविधामा सुधार तथा प्रचार प्रसार गरी आमदानी बृद्धि गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- **बेरूजु स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतको निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजुको स्थिति देहायअनुसार छः
- सरकारी कार्यालयतर्फ १४ निकायमा यो वर्ष रु.६ करोड ४४ लाख ५६ हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१२ लाख ५३ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.६ करोड ३२ लाख ३ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१ करोड ६५ लाख ३६ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
 - संगठित संस्था ७ र अन्य संस्था ५ समितितर्फ १६ निकायको रु.२० करोड २० लाख ८१ हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.२.करोड ९१ लाख २२ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.१७ करोड २९ लाख ५९ हजार बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत २१६ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.३५ अर्ब ३७ करोड ३९ लाख ४१ हजार, राजस्वतर्फ रु.२० करोड १२ लाख ८२ हजार, धरौटीतर्फ रु.४० करोड २१ लाख २२ हजारसमेत रु.३५ अर्ब ९७ करोड ७३ लाख ४५ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । सो रकममा स्वास्थ्य तथा जनसंख्या, युवा खेलकुद, शान्ति तथा पुनःनिर्माण, संस्कृति तथा पर्यटन, भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात र राष्ट्रिय योजना आयोग समेतको रु.१७ करोड ४४ लाख २६ हजार समेत समावेश छ ।

मन्त्रालयमातहतका अन्य संस्था १५० को रु.७६ अर्ब ७७ करोड ६१ लाख ६४ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

१. **अनुगमन परीक्षण** – विगतका प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:

१.१. स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा १९७ मा जिल्ला विकास समितिले विकास योजना तर्जुमा गर्दा सहभागितामूलक प्रक्रिया अवलम्बन गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा जिल्ला विकास समितिहरूले उक्त कार्यक्रम सञ्चालन गर्न योजना माग र जिल्ला परिषद्बाट योजना स्वीकृत नगरी जिल्ला विकास समितिहरूलाई रकम खर्च गर्ने अख्तियारी दिँदा संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयले योजना तथा रकमसमेत तोकिएको सम्बन्धमा गत वर्ष औल्याएकोमा यो वर्षसमेत सो प्रक्रिया पूरा नगरी केन्द्रबाट जनसहभागितामा आधारित विकास कार्यक्रममा रु.५० करोड निकास गरेका छन् ।

१.२. स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ५५ मा स्वीकृत बजेटको परिधिभित्र रही जिल्ला विकास समितिले आन्तरिक आयको निश्चित प्रतिशतसम्म प्रशासनिक कामको लागि खर्च गर्न पाउने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिले आन्तरिक आयभन्दा बढी खर्च गरेको सम्बन्धमा विगत वर्षदेखि औल्याउँदै आएकोमा यो वर्षसमेत बढी प्रशासनिक खर्च गरेको स्थिति निम्न निम्नानुसार रहेको छ:

(रु.हजारमा)

आर्थिक वर्ष	जिल्ला विकास समिति संख्या	बढी खर्च
२०६९/७०	५८	३५,६६,८८
२०६८/६९	५७	२७,६६,५६
२०६७/६८	५९	२८,४६,०८

यस सम्बन्धमा २०६८।१२।१ मा सार्वजनिक लेखा समितिबाट बढी खर्च गर्नेलाई विभागीय कारवाही गर्ने निर्णय भएकोमा कार्यान्वयन भएको छैन ।

१.३. स्थानीय विकास शुल्कलाई बजेटको परिधिभित्र ल्याउन प्राप्त रकम राजस्व दाखिला गर्ने र दाखिला भएको रकम विनियोजनमार्फत कोषमा जम्मा गर्ने व्यवस्था विगतको बजेट वक्तव्यले गरेको थियो । कोषमा २०६६।६७ मा मौज्जात रहेको रु.१४ करोड ८३ लाख १३ हजार सञ्चित कोष दाखिला हुनुपर्ने भनी औल्याइएकोमा सञ्चित कोष दाखिला नगरी मौज्जात रकम पछिल्ला वर्षहरूमा खर्च गरी रु.८ करोड ५२ लाख ५२ हजार मौज्जात रहेको छ । साथै विद्युत रोयल्टीमा गत वर्षसम्म मौज्जात रहेको रु.२ करोड ३ हजार समेत रु.१० करोड ५२ लाख ५५ हजार मौज्जात रहेको छ । उक्त मौज्जात रकम सञ्चित कोष दाखिला हुनुपर्दछ ।

१.४. जगेडा कोष सञ्चालन कार्यविधि, २०६६ बमोजिम सम्बन्धित नगरपालिकालाई योजनागत अनुदानको रूपमा जगेडा कोषबाट व्यहोरिने रकम अनुदानको रूपमा सोही आर्थिक वर्षभित्र उपलब्ध गराउने, कुनै कारणवश सो आयोजना सोही आर्थिक वर्षभित्र पूरा नभई निकास हुन नसकेमा आगामी आर्थिक वर्षमा रकम निकास नदिइने र उक्त दायित्व रकम भुक्तानीका लागि नगरपालिका र उपभोक्ता समिति जिम्मेवार हुने व्यवस्था भएकोमा स्थानीय विकास शुल्क कोषले गत वर्ष स्वीकृत भएका योजनाहरू सोही वर्ष सम्पन्न नभई यो वर्ष सम्पन्न आयोजनाहरूको रकम रु.१ करोड ४३ लाख २४ हजार खर्च लेखेको छ । कार्यविधिअनुसार खर्च लेख्न मिल्ने नदेखिएकोले सञ्चित कोष दाखिला हुनुपर्दछ ।

विगतका व्यहोराको पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।

२. **लेखापरीक्षण** – यो वर्ष नेपाल सरकारबाट गाउँ विकास समितिहरूलाई रु.५ अर्ब ७३ करोड ४९ लाख र नगरपालिकाहरूलाई रु.१ अर्ब ३ करोड ९५ लाख गरी कुल रु.६ अर्ब ७७ करोड ४४ लाख तथा स्थानीय स्वायत्त शासन तथा सामुदायिक विकास कार्यक्रमबाट रु.१ अर्ब ९७ करोड ५२ लाख अनुदानस्वरूप उपलब्ध गराएको छ । उक्त रकमको महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट लेखापरीक्षण भएको छैन । स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ अनुसार उक्त रकमको लेखापरीक्षण दर्तावाला लेखापरीक्षक नियुक्ति गरी गर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

संयुक्त राष्ट्र संघीय निकायहरूसंग भएको सम्झौताअनुसार सञ्चालित कार्यक्रमको खर्चको लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट हुने व्यवस्था भएकोमा यो वर्ष रु.१९ करोड ९२ लाख ९१ हजार आम्दानी भई रु.१७ करोड ६१ लाख ३३ हजार खर्च भएकोमा लेखापरीक्षण भएको छैन । उक्त रकमको लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ ।

३. **सेस्ता कागजात** - जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, सिराहाको स्थानीय स्वायत्त शासन तथा सामुदायिक कार्यक्रमको रु.३ करोड ८७ लाख ७८ हजार, सप्तरीको सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको रु.४ करोड ९९ लाख १७ हजार, धनुषाको विभिन्न कार्यक्रमको रु.४ करोड ११ लाख ६१ हजार, बाराको विभिन्न कार्यक्रमको रु.४ करोड ५६ लाख ८४ हजार समेत ३ जिल्लाले रु.१७ करोड ५५ लाख ४० हजार सेस्ता लेखापरीक्षणको लागि पेश गरेको छैन । साथै जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, बाराले २०६८/६९ को विभिन्न शीर्षकको रु.१ करोड १६ लाख २० हजार र आन्तरिक आयतर्फको रु.३ करोड ६७ लाख ४३ हजारको आय सेस्ता पेश नगरेकोले लेखापरीक्षण गरिएको छैन ।

४. **बढी निकास** – जगेडा कोष सञ्चालन कार्यविधि, २०६६ को दफा ५(११) मा सडक निर्माण, पीच, कंक्रीट, ढलान तथा सडक आइल्याण्ड तथा फुटपाथ निर्माणको लागि लागत रकमको ५० प्रतिशत जगेडा कोषबाट र कम्तीमा ५० प्रतिशत नगरपालिकाहरूले लागत सहभागिता जुटाउनुपर्ने व्यवस्था छ । स्थानीय विकास शुल्क कोषबाट लागत रकमको ६० प्रतिशत रकम जगेडा कोषबाट नगरपालिकालाई निकास दिएकोले धुलिखेल, विदुर, लाहान र राजविराज नगरपालिकाअन्तर्गतका ९ योजनामा रु.३३ लाख ३२ हजार कार्यविधिमा तोकिएकोभन्दा बढी निकास दिएको छ । बढी निकास रकम फिर्ता लिई सञ्चित कोष दाखिला हुनुपर्दछ ।

५. **पेशकी** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ७८ बमोजिम आर्थिक वर्षको अन्त्यसम्ममा काम हुन नपाई केवल बजेट फ्रिज हुन नदिने उद्देश्यले पेशकी दिन नहुने प्रावधान छ । त्यसैगरी मन्त्रालयले २०६८/३३ मा गरेको परिपत्रमा स्वीकृत कार्यक्रमबमोजिम जेष्ठ मसान्तभित्र सम्झौता भइसकेको ठेक्काको मोबिलाइजेशन पेशकीबाहेक अन्य पेशकी दिन नपाइने र आर्थिक वर्षभित्रै फछ्यौट नहुने कार्यमा पेशकी उपलब्ध गराउन नमिल्ने निर्देशन गरेकोमा मन्त्रालय र मातहतका कार्यालयले यो वर्ष मोबिलाइजेशन पेशकी समेत रु.२ अर्ब ५० करोड १० लाख ५९ हजार पेशकी आर्थिक वर्षको अन्त्यसम्म फछ्यौट गरेको देखिएन । पेशकीसम्बन्धी देखिएका अन्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

५.१. जिल्ला विकास समितिको कार्यालय मनाङलाई भोलुङ्गे पुल तथा स्थानीय स्तर सडक पुल शीर्षकमा चामे मोटरेबल पुल सर्भे डिजाइन एवं निर्माण गर्न २०६५/६६ मा निकास भएको रु.५० लाखमध्ये रु.४३ लाख ५५ हजार पेशकी उपलब्ध गराएकोमा उपभोक्ता समितिले निर्माण कार्य सुरु नगर्दै उक्त स्थानमा ग्रामीण पुनःनिर्माण तथा पुनःस्थापना आयोजनाबाट चामे मोटरेबल ट्रेस पुल निर्माण कार्य अन्तिम चरणमा पुगेको स्थलगत अवलोकनबाट देखिएको छ । उक्त उपभोक्ता समितिले सो पेशकी फछ्यौट गरेको छैन । उक्त स्थानमा अन्य आयोजनाबाट मोटरेबल ट्रेस त्रिज निर्माण भइसकेकोले पेशकी रकम जोखिममा परेको छ । उपभोक्ता समितिबाट उक्त रकम असुल गरी राजस्व दाखिला गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

५.२. स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को नियम ५१ को (ट) मा प्रत्येक आर्थिक वर्षको वैशाख मसान्तपछि नयां आयोजना सम्झौता गर्न वा पेशकी उपलब्ध गराउन नपाइने र रकम फ्रिज नगर्ने उद्देश्यले नियमभन्दा बढी पेशकी दिन वा अन्य खातामा सारेमा कर्मचारीलाई कानूनबमोजिम कारवाही गरिने व्यवस्था गरेको छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, गुल्मीबाट आषाढ ३१ मा विभिन्न कार्यक्रमको लागि गाउँ विकास समिति १३ लाई रु.११ लाख ८० हजार निकास गरी खर्च गरेको देखियो । यसरी नियम तथा कार्यविधिमा भएको प्रक्रिया र व्यवस्था परिपालना नगरी बजेट फ्रिज हुन नदिने उद्देश्यले पेशकी दिनु नियमसंगत देखिएन ।

५.३. स्थानीय निकाय आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम १५५(५ ग) अनुसार कामको प्रकृति हेरी खर्च बापत अग्रिम रूपमा कार्य तालिका प्राप्त गरी सोको आधारमा सामान्यतया एक तिहाइसम्म पेशकी दिन सकिने व्यवस्था छ । त्यस्तै परियोजना कार्यान्वयन निर्देशिका (दोस्रो चरण) को दफा ७.५ अनुसार प्रथम किस्ता बापत अधिकतम ५० प्रतिशतसम्म पेशकी दिने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, डडेल्धुराले खानेपानी तथा सरसफाई उपाभोक्तासँग सम्झौता गर्दाको अवस्थामा नै कम्तीमा ६० प्रतिशतदेखि बढीमा ९० प्रतिशतसम्म पेशकी दिएको छ । यस सम्बन्धी केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:

खा.पा.योजना	सम्झौता रकम	पेशकी रकम	प्रतिशत
वर्षातको पानी सकलन	१७०९	१५३८	९०.००
सोविगडा खा.पा.यो.	६६५७	३९९४	६०.००
अम्बोटा खा.पा.यो.	६३८	३८३	६०.००

तोकिएको सीमाभन्दा बढी पेशकी दिन नमिल्नेमा अनियमित तवरबाट पेशकी उपलब्ध गराउनेलाई कारवाही हुनुपर्दछ ।

५.४. स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम १५५ अनुसार कामको लागि दिएको पेशकी रकमबाट भएको कामको प्राविधिक मूल्याङ्कन तथा कार्य सम्पादनको आधारमा नापजाँच गरी पेशकी फछ्यौट भए जतिको रकममात्र अर्को किस्ता कायम गरी पेशकीको रूपमा दिनुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, डडेल्धुराले उपभोक्ता समितिको पहिलो किस्ता पेशकी बराबरको मूल्याङ्कन गरी दोस्रो किस्ता उपलब्ध गराउनुपर्नेमा दोस्रो किस्ता मूल्यांकन नापजाँचवेगर सिधै खर्च लेखेको छ ।

योजनाको नाम	मूल्याङ्कन	पेशकी फछ्यौट	मूल्याङ्कनवेगर भुक्तानी
बान महेशपुर खा.पा.	५७५	५७५	३१७
माभलेक खा.पा.यो.	७९६	७९६	४७८

कार्य मूल्याङ्कनवेगर दोस्रो किस्ता उपलब्ध गराउने पदाधिकारीलाई आवश्यक कारवाही गर्नुपर्दछ ।

६. **कन्टिन्जेन्सी** – स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ मा जिल्ला विकास समितिको आफ्नो स्रोतबाट सञ्चालित वा अन्य निकायको कार्यक्रमलाई पूँजीगत लगानीको रकमबाट "क" "ख" र "ग" वर्गका जिल्लामा क्रमश ५,४ र ३ प्रतिशत रकम छुट्याई खर्च गर्न सकिने तथा जनसहभागितामा आधारित विकास कार्यक्रम सञ्चालन निर्देशिकाअनुसार कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा स्वीकृत

रकमको १ प्रतिशत रकम प्राविधिक तथा भैपरी खर्चमा छुट्याउन सकिने व्यवस्था छ । यो वर्ष ओखलढुङ्गा, जुम्ला लगायत १८ जिल्ला विकास समितिले विभिन्न बजेट शीर्षकहरुमा नियमले तोकेभन्दा रु.१ करोड ३३ लाख ६० हजार बढी कन्टिन्जेन्सी खर्च लेखेका छन् । सम्बन्धित पदाधिकारीले कार्यविधिको पालना गरेको देखिएन ।

७. **सापटी** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ४६(२) मा स्वीकृत बजेटभित्र परेको रकम निर्धारित कार्यमा खर्च गर्नुपर्ने उल्लेख भएकोमा जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, नवलपरासी, भ्वापा, सप्तरी, दोलखा, बारा, धनुषालगायत ३४ ले रु.१० करोड ५८ लाख २६ हजार राजस्व वाडफाड तथा आन्तरिक आयबाट कर्मचारी सुविधालगायत चालु प्रकृतिका कार्यमा सापटी लिई खर्च गरेको देखियो । पूँजीगत कार्यमा खर्च गर्नुपर्ने रकम कर्मचारी सुविधामा खर्च गर्न मिल्ने देखिदैन ।
८. **आनुपातिक कट्टी** - स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम १५५ अनुसार उपभोक्ता समिति मार्फत सञ्चालित योजनाहरुमा सम्भौताअनुसार योगदानभन्दा कम काम भएमा कार्यालयले दिने अनुदान रकममा समेत आनुपातिक हिसाबबाट कट्टा गरेर मात्र भुक्तानी दिनुपर्नेमा यो वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, मुगु, डोल्पा, काठमाडौं, रुकुम, बारालगायत २४ ले उपभोक्ता समितिहरुलाई खुद काम गरेको अनुपातभन्दा रु.४२ लाख ९५ हजार बढी भुक्तानी दिएको छ । खुद भएको कामको अनुपातमा कार्यालयले खर्च लेख्नुपर्नेमा पूरै रकम खर्च लेख्नाले बढी व्ययभार परेको छ । उपभोक्ता समितिले तोकिएको कामभन्दा घटी काम गरेकोमा कार्यालयले सोही अनुपातमा बढी भुक्तानी गरेको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
९. **अनुदान खर्च** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ४६ मा अधिकार प्राप्त अधिकारीले खर्च गर्दा खर्चको बिल भरपाईका साथ प्राविधिक मूल्याङ्कन, कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन सहित सेस्ता राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, धादिङ, रुपन्देही, काठमाडौं, कालिकोट, उदयपुर, सुर्खेत बैतडी, स्याङ्जालगायत २० ले विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालनको लागि प्राप्त शसर्त अनुदान रकम बिल भरपाई नआउने गरी अनुदान स्वरुप रु.१७ करोड ३० लाख ७९ हजार सम्बन्धित गाउँ विकास समितिको खातामा सारेको छ । यसरी बिल भरपाई नआउने गरी अनुदान दिँदा र प्राविधिक मूल्याङ्कन, कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन तथा अनुगमन प्रतिवेदन समेत प्राप्त नगरेको अवस्थामा खर्चको उपलब्धिमा आश्वस्त हुने अवस्था रहेन । शसर्त अनुदान रकम यसरी उपलब्ध गराउन मिल्ने नदेखिएको हुँदा प्राविधिक मूल्याङ्कनसहित लेखापरीक्षणका लागि बिल भरपाई पेश हुनुपर्दछ ।
१०. **बीमा** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ अनुसार खरिद सम्भौतामा अन्यथा व्यवस्था भएकोमा बाहेक रु.१० लाखभन्दा बढी मूल्यको निर्माण कार्य गर्ने निर्माण व्यवसायीले बीमा गराउनुपर्ने उल्लेख छ । दैलेख, भक्तपुर, तनहुँ, पर्सा, काठमाडौंलगायत जिल्ला विकास समिति २७ ले रु.१० लाखभन्दा बढीको लागत अनुमान स्वीकृत गरी ठेक्का बन्दोबस्त गरेका २५ ठेकामा बीमा नगरी रु.३५ करोड ३६ लाख १४ हजार निर्माण कार्यबापत भुक्तानी गरेका छन् । योजनाहरुको विमा नगर्नाले सम्भाव्य जोखिमको क्षतिपूर्ति प्राप्त गर्न सकिदैन । कार्यालयले निर्धारित सीमाभन्दा बढी लागत अनुमान भएका ठेक्काबाट सञ्चालित निर्माण कार्यको अनिवार्य रुपमा बीमा गर्नुपर्दछ ।
११. **अनुदान** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ४६(३) मा अधिकार प्राप्त अधिकारीबाट स्वीकृत गराई खर्चका बिल भरपाईसहितको लेखा राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय ४१ ले गाउँ विकास समितिले नै कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने गरी योजना तोकी विभिन्न बजेट शीर्षकमा प्राप्त रु.१८ करोड ६७ लाख ८ हजार बिल भरपाईबेगर खर्च गरेका छन् । यस्तो खर्चको लेखापरीक्षण समेत गराउने गरी गाउँ विकास समितिलाई दिएको छ । कामको अनुगमनसमेत गरेको छैन । यसरी खर्च लेख्ने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम

१२. **भत्ता वितरण** – नागरिकको सामाजिक सुरक्षाको हक अधिकारको संरक्षण गराउनुका साथै जेष्ठ नागरिकलाई सम्मान गर्ने अभिप्रायले २०५१।५२ देखि आरम्भ भएको सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रममा यो वर्ष रु.१० अर्ब १९

परिच्छेद २: संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय

करोड १४ लाख खर्च भएको देखिन्छ । सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०६५ अनुसार तोकिएको समयमा पेशकी फछ्यौट नगर्ने, अनुगमनको व्यवस्था नमिलाई भत्ता वितरण गर्ने, अभिलेख अद्यावधिक नगर्ने जस्ता परिपाटी रहेको पाइयो । भत्ता वितरणसम्बन्धी देखिएका केही व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- १२.१. कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधिअनुसार प्रत्येक चौमासिकमा भुक्तानी गरेको रकमको बर्पाई भुक्तानी गरेको ७ दिनभित्र पेशकी फछ्यौटको लागि जिल्ला विकास समितिमा पठाउनुपर्ने र समितिले दोस्रो र तेस्रो किस्ता रकम निकासी दिँदा अघिल्लो किस्तामा निकासी भई भुक्तानी गर्न बाँकी रहेको रकम कटाएर निकासी दिनुपर्ने, तेस्रो किस्ता पेशकी लिएको रकम आषाढ २१ भित्र फछ्यौटको लागि पठाउनु पर्ने र आषाढको २६ भित्र पेशकी फछ्यौट गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिहरूले गाउँ विकास समितिलाई यो वर्ष दिएको उल्लिखित रु.१० अर्ब १९ करोड १४ लाख प्रथम, दोस्रो र तेस्रो चौमासिकमा ३ किस्ता तोकिएको अवधिभित्र फछ्यौटका लागि पेश गरेको देखिँदैन । उक्त निकासामध्ये रु.१ अर्ब ८४ करोड २१ लाख ३२ हजार पेशकी लेखापरीक्षण अवधिसम्म पनि फछ्यौट हुन बाँकी देखिएको छ । कार्यविधिको व्यवस्था विपरीत पेशकी दिएको, गाउँ विकास समितिले फाँटवारी समयमा पेश नगरेको, आंशिक फाँटवारी पेश गरी बाँकी रकम फिर्ता नगरेको जस्ता कारणले भत्ता वितरण व्यवस्था प्रभावकारी हुन सकेको देखिएन ।
- १२.२. सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमअन्तर्गत जिल्ला विकास समितिहरूबाट प्राप्त विवरणअनुसार जिल्लाका कुल जनसंख्यामध्ये समाजका जेष्ठ नागरिक, एकल महिला, विधवा, दलित वर्ग, लोपोन्मुख आदिवासी, जनजाति, असक्त अपाङ्गता भएका नागरिक एवं बालबालिकाहरूले सामाजिक सुरक्षा भत्ता सुविधा उपयोग गरेका केही जिल्लाको स्थिति निम्नअनुसार रहेको देखिएको छ:

क्र.सं.	विवरण	जिल्लाको कुल जनसंख्या	भत्ता प्राप्त गर्नेको संख्या	भत्ता प्राप्त गर्नेको प्रतिशत
१.	काठमाडौं	१७४४२४०	३२६७८	१.८८
२.	जुम्ला	१,०८,९२१	३१,०७०	२८.५३
३.	बैतडी	२५२११६	३०२६०	१२.००
४.	डडेलधुरा	१५२३२८	१५०५१	९.८८
५.	कञ्चनपुर	४५१२४८	३७२२४	८.२५
६.	पर्सा	४९७२१९	३८३०३	७.७०
७.	तनहुँ	३७६५५३	३००८१	७.९९
८.	लमजुङ	१७७१४९	२०२२५	११.४२
९.	कास्की	४९२०९८	३२७५६	६.६६
१०.	नुवाकोट	२७८७६१	२५४८५	९.१४
११.	दैलेख	२६३८३५	२६११५	९.९०
१२.	सुर्खेत	३५०८०४	३०७५८	८.७७
१३.	भक्तपुर	३०४६५१	१३६५८	४.४८
१४.	उदयपुर	३१७५३२	१८८००	५.९२
१५.	संखुवासभा	१५९२०३	१०५१५	६.६०
१६.	सल्यान	२४२४४४	१७२८७	७.१३
१७.	अर्घाखाँची	१९७६३२	२९०९६	१४.७२
१८.	धादिङ्ग	३३६०६७	३२३४३	९.६२
१९.	गोरखा	२७१०६१	३२९१९	१२.१४

२०.	महोत्तरी	६२७७८०	४०१६८	६.४०
२१.	रुपन्देही	८८०७०६	४२२८१	४.८०
२२.	हुम्ला	४९९३३	१४८५५	२९.७५
२३.	मुगु	५५२८६	५६६७	१०.२५
२४.	मोरङ	९६५३७०	६५८३१	६.८२
	जम्मा	७६९९७७६	६०९६७८	७.९२

उपर्युक्तानुसार विभिन्न जिल्लामा कुल जनसंख्याको १.८८ प्रतिशतदेखि २९.७५ प्रतिशतले भत्ता प्राप्त गरेको देखिएको छ । भत्ता वितरण गर्दा भत्ता पाउनेको अभिलेख व्यवस्थित नगरी वितरण गरेको कारणबाट यसरी ठूलो संख्यामा फरक परेको देखिएको छ । यसरी वितरण गरेको भत्ता रकमको कार्यालयबाट नमूना छनौटको आधारमा लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । कुनै जिल्लाका धेरै संख्याले भत्ता प्राप्त गर्ने र कुनैमा कमले पाउनुमा अभिलेख र वितरण प्रणालीमा कमजोरी रहेको देखिँदा मन्त्रालयको ध्यानाकर्षण हुनुपर्दछ ।

- १२.३. कार्यविधिको अनुसूची-११ बमोजिम भत्ता, वृत्ति र अनुदान पाउनेहरूको मूल अभिलेख अघिल्लो वर्ष अध्यावधिक गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मूल अभिलेख अध्यावधिक गर्दा समावेश नभएको व्यक्तिको नाममा, मृत्यु वा बसाइसराइ भइसकेको व्यक्तिको नाममा र दोहोरो अभिलेखका आधारमा र ५ वर्ष पुगिसकेका र एक दम्पतीका २ बालबालिकाभन्दा बढी दलित बालबालिको नाममा भुक्तानी गर्न मिल्दैन । मकवानपुर, सल्यान, बारा, रुकुमलगायत जिल्ला विकास समितिको कार्यालय ९ ले लगत नभएको, दोहोरो, मृत्यु भइसकेका, बसाई सरेकालाई कार्यविधि विपरीत रु.१८ लाख ४६ हजार भुक्तानी दिएको देखियो । बढी भुक्तानी रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
- १२.४. कार्यविधिअनुसार जिल्लाका विभिन्न गाउँ विकास समिति र नगरपालिकाका जेष्ठ नागरिक, एकल महिला, पूर्ण अपाङ्ग, आंशिक अपाङ्गहरूको संख्यात्मक विवरण खुलाई मन्त्रालयमा पठाएको विवरणमा उल्लिखित संख्याभन्दा बढी संख्यालाई सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण गर्न नमिल्ने उल्लेख छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, रामेछापले मन्त्रालयमा पठाएको विवरणमा उल्लिखित संख्याभन्दा बढीलाई रु.१७ लाख ८३ हजार भत्ता वितरण गरेको देखियो । कार्यविधिमा तोकिएको व्यवस्था विपरीत रकम वितरण गर्न मिल्ने देखिँदैन । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
- १२.५. कार्यविधिमा एक आर्थिक वर्षका लागि निकास भएको रकम सोही आर्थिक वर्षका लागि मात्र खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, दाङले २०६८।६९ को दलित बालबालिका पोषण भत्ता रु.५४ लाख ४ हजार, सामाजिक सुरक्षा भत्ता रु.१ करोड १४ लाख ९९ हजारसमेत रु.१ करोड ६९ लाख ३ हजार यो वर्षको निकासबाट गाउँ विकास समिति तथा नगरपालिकालाई निकास दिई रु.१ करोड ४३ लाख ३६ हजार खर्च गरेको भर्पाइ तथा रु.२५ लाख ७० हजार फिर्ता गरेको छ । कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधिविपरीत विगत वर्षको खर्च लेखेको हुँदा सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाइनुपर्दछ ।
- १२.६. कार्यविधिमा जिल्ला विकास समितिले रकम निकास दिँदा अघिल्लो किस्तामा निकास भई भुक्तानी गर्न बाँकी रहेको रकम कटाएर मात्र निकास दिनुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, दाङले गाउँ विकास समितिहरूलाई यो वर्षको प्रथम किस्ता निकास दिँदा अघिल्लो वर्षको रु.४ करोड १२ लाख ७९ हजार पेशकी फछ्यौँट नगरी पुनः पेशकी दिएको छ । सामाजिक सुरक्षा बापत निकास भएको रकम सम्बन्धित लक्षित समूहलाई समयमै वितरण गरी सो पेशकी फरफारक गरी कार्यविधिको पालना गर्नेतर्फ सम्बन्धित निकायको ध्यान जानुपर्दछ ।
- १२.७. कार्यविधिअनुसार जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, स्थानीय विकास मन्त्रालय, महिला बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय, अर्थ मन्त्रालय, गाउँ विकास समिति तथा नगरपालिकाका पदाधिकारी तथा कर्मचारीबाट भत्ता वितरण खर्चको अनुगमन गरी सोको प्रतिवेदनसमेत तयार गरी आर्थिक वर्ष समाप्त भएको १ महिनाभित्र स्थानीय

विकास मन्त्रालयमा पठाउनुपर्ने व्यवस्था छ । सबै जिल्ला विकास समितिको कार्यालयले यो वर्ष जेष्ठ नागरिक, एकल महिला, अपाङ्ग र दलित बालिबालिकालाई भत्ता वितरण गरी खर्च लेखेकोमा अनुगमन गरेको देखिएन । साथै कार्यविधिअनुसार सामाजिक सुरक्षा जिल्ला समन्वय समितिसँग समन्वय गरी भत्ता वृत्ति अनुदान वितरण प्रक्रियाको निरीक्षण तथा अनुगमन गर्नुपर्नेमा जिल्ला समन्वय समिति समेत गठन गरेको छैन । सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण सम्बन्धमा कार्यविधिमा तोकिएअनुसार अनुगमन निरीक्षण गरिनुपर्दछ । यस्तो अनुगमन निरीक्षणसम्बन्धी व्यवस्था प्रभावकारी तुल्याउनका लागि सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाइनुपर्दछ ।

१३. **उपभोक्ता समिति** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७ अनुसार रु.६० लाखसम्म लागत अनुमान भएका निर्माण कार्य वा सोसम्बन्धी सेवा उपभोक्ता समितिबाट गराउने, उपभोक्ता समितिबाट सञ्चालित हुने निर्माण कार्यमा हेभी मेसिनहरु प्रयोग गर्न नसकिने र जटिल प्राविधिक पक्ष समावेश भएका कार्य गराउन नहुने व्यवस्था छ । अधिकांश जिल्ला विकास समितिले हेभी मेसिन प्रयोग गर्नुपर्ने जटिल प्राविधिक पक्ष समेत समावेश भएका कार्य उपभोक्ता समितिमार्फत गराएको देखिन्छ । यस सम्बन्धमा देखिएका केही व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- १३.१. यो वर्ष नमूना छनौटको आधारमा लेखापरीक्षण गर्दा जिल्ला विकास समितिको कार्यालय सोलुखुम्बु, रसुवा, रुपन्देही, काठमाडौं र कास्कीले रु.१७ करोड ५३ लाख २४ हजारको कार्य नियमावलीको व्यवस्था विपरीत रु.६० लाखभन्दा बढी लागत अनुमान भएका कार्य ८ उपभोक्ता समितिबाट गराएको पाइयो । यसरी नियम विपरीत बढी लागतको कार्य उपभोक्ता समितिबाट गराउने प्रवृत्ति नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
- १३.२. नियमावलीको नियम ९७.९ अनुसार जटिल प्राविधिक पक्ष समेत समावेश भएका कार्य सामान्यतया उपभोक्ता समिति मार्फत गराउन नमिल्नेमा सो व्यवस्था विपरीत जिल्ला विकास समितिको कार्यालय १३ ले भवन निर्माण, सडक कालोपत्रे तथा आर.सी.सी.ढलान जस्ता जटिल प्राविधिक पक्ष समावेश भएका योजनाहरु उपभोक्ता समिति मार्फत कार्य गराई रु.६ करोड ९३ लाख ५१ हजार भुक्तानी गरेको पाइयो । उपभोक्ता समितिबाट निर्माण कार्य गराउँदा कार्यको गुणस्तर, स्पेसिफिकेशन, त्रुटि सच्याउने तथा अन्य दायित्वहरु सम्भौतामा उल्लेख गर्ने गरेको छैन । यसबाट निर्माण कार्य र निर्माण सामग्रीको गुणस्तर परीक्षण नहुने तथा निर्माण सम्पन्न पश्चात् त्रुटि सच्याउने अवधि नतोकिने भई निर्मित संरचनाको दिगोपनामा प्रभाव पर्न जाने देखिन्छ । श्रम प्रधान प्रविधिको प्रयोग हुने योजनाहरु मात्र उपभोक्ता समिति मार्फत सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- १३.३. निर्माण कार्यको भुक्तानी दिँदा उक्त कार्य भएको परिमाण र रकम नापी किताबमा चढाई जिम्मेवार व्यक्ति र उपभोक्ता समितिबाट समेत नापी किताबमा हस्ताक्षर गरी सम्पन्न कामको ठेक्का बिललगायतका बिल भरपाई समेत उपभोक्ताबाट लिएर भुक्तानी दिनुपर्नेमा जिल्ला विकास समितिको कार्यालय गुल्मीले २०७०।३।२८ पछाडि बजेट फ्रिज नगराउने उद्देश्यले ७ उपभोक्ता समितिलाई पेशकी समेत नजनाई रु.५३ लाख ३१ हजार उपलब्ध गराई सम्बन्धित उपभोक्ता समितिको खातामा रकम जम्मा गरी खाता रोक्का राख्न राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क तम्घासलाई २०७०।४।१६ मा पत्र पठाएको छ । उपभोक्ता समितिले २०७०।१०।९ सम्म सम्भौता बमोजिमको कार्यसम्पन्न गरी बिल भरपाई पेश गरेका छैनन् । उपभोक्ता समितिलाई नियम विपरीत यसरी रकम उपलब्ध गराउन मिल्ने देखिदैन ।
- १३.४. उपभोक्ता समिति मार्फत कार्य गराउँदा उपभोक्ता समितिबाट व्यहोर्ने र कार्यालयबाट व्यहोर्ने रकमको अंश सम्भौतामा नै उल्लेख गरी सोही अनुरूप कार्य गराई खर्च लेख्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, मुगुले त्यस्तो काम गराउँदा २० प्रतिशत उपभोक्ता समितिबाट र ८० प्रतिशत कार्यालयबाट व्यहोर्ने गरी यस वर्ष ४७ उपभोक्ता समितिबाट सडक तथा पुल निर्माणमा रु.४ करोड २५ लाख ८३ हजार खर्च लेखेको छ । तर उपभोक्ता समितिले व्यहोर्नुपर्ने २० प्रतिशत रकम व्यहोरेको देखिदैन । उपभोक्ता समितिलाई जनश्रमदानको अंश व्यहोर्ने जिम्मेवार नबनाउनु मनासिब भएन ।
- १३.५. स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ६४(२) मा निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयार गर्दा स्वीकृत नमर्सअनुसार तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । निम्न जिल्ला विकास समितिहरुले निम्न कार्यहरुको लागत अनुमान तयार गर्दा स्वीकृत नमर्सभन्दा बढी दरमा लागत अनुमान तयार गरी उपभोक्ता

समितिबाट निर्माण कार्य गराएकोमा नर्म्सबमोजिम रु.६२ लाख २९ हजार भुक्तानी हुनुपर्नेमा रु.८३ लाख ७८ हजार भुक्तानी भई रु.२१ लाख ४९ हजार बढी भुक्तानी भएको छ ।

जिल्ला	कार्यक्रम	भुक्तानी	नर्म्सअनुसार रकम	बढी भुक्तानी
ईलाम	सडक निर्माण तथा मर्मत	१२१४	९६८	२४६
ललितपुर	सडक निर्माण तथा मर्मत	४३१५	३३२४	९९१
नवलपरासी	माटो खन्ने पुर्ने	१२६६	१०६३	२०३
पाँचथर	माटो खन्ने पुर्ने	१४७७	८३७	६४०
सिन्धुली	माटो खन्ने पुर्ने	१०६	३७	६९
जम्मा		८३७८	६२२९	२१४९

स्वीकृत नर्म्सभन्दा बढी भुक्तानी भएको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

- १३.६. सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १३(२) मा औजार उपकरण भाडामा लिँदा लागत अनुमान तयार गर्नुपर्ने कुरा उल्लेख छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, सिन्धुपाल्चोकले सडकको माटो काट्ने तथा खन्ने कार्य डोजर तथा एक्साभेटर प्रयोग गरी गराएकोमा नर्म्सअनुसार हुने इन्धन खर्चभन्दा रु.११ लाख ३६ हजार बढी खर्च भएको देखाएको छ । बढी खर्च लेखेको रकम असुल हुनुपर्दछ ।
१४. अग्रिम आयकर – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८७, ८८ र ८९ अनुसार विभिन्न ठेक्का वा करार बापत पचास हजारभन्दा बढी रकमको भुक्तानी दिँदा भुक्तानीको कुल रकममा अग्रिम आयकर, पारिश्रमिक कर र बहाल कर कट्टी गर्नुपर्ने उल्लेख छ । यस वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय ५५ ले नियमानुसार कट्टी गर्नुपर्ने अग्रिम आयकर र बहाल कर रु.१ करोड ६० लाख ५२ हजार कट्टी गरेको पाइएन । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
१५. ट्रान्सफर – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ७८ मा आर्थिक वर्षको अन्त्यसम्ममा काम हुन नपाई केवल बजेट फ्रिज हुन नदिने उद्देश्यले जिल्ला विकास समितिको कार्यालय १३ ले रु.६ करोड ७२ लाख ७ हजार ट्रान्सफर गरेको छ । सरकारी कोषको खर्च हुन नसकेको रकम जिल्ला विकास कोषमा ट्रान्सफर गर्न मिल्ने देखिँदैन । यस्तो रकम राजस्व दाखिला गर्नुपर्दछ ।
१६. थप निकास –स्थानीय निकाय वित्तीय आयोगको सचिवालयले जिल्ला विकास समिति, नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिको न्यूनतम शर्त तथा कार्यसम्पादन मापन गरी सोबमोजिम स्थानीय निकायले थप निकास पाउने व्यवस्था छ । यो वर्षमा आयोगले सञ्चालन गरेको २०६८।६९ को न्यूनतम शर्त र कार्यसम्पादन मापनको परिणाममध्ये ६ जिल्ला विकास समिति ५ नगरपालिका न्यूनतम शर्त कार्यसम्पादन मापनमा सफल हुन सकेको देखिएन । साथै ८३५ गाउँ विकास समितिले न्यूनतम शर्त नै पूरा गर्नसकेका छैनन् । अनुत्तीर्ण भएका जिल्ला विकास समितिहरूले रु.७ करोड ४७ लाख ३० हजार र नगरपालिकाहरूले रु.७ करोड २९ लाख ८ हजार अनुदान गुमाएको तथा गाउँ विकास समितिहरूले दोस्रो चरणको कार्यक्रम सञ्चालन पछि अनुदानमा असर पर्ने देखिएको छ । न्यूनतम शर्त तथा कार्यसम्पादन मापनमा उत्कृष्ट हुने जिल्ला विकास समिति तथा नगरपालिकाहरूलाई आर्थिक पुरस्कार प्रदान गरिने र त्यहाँ कार्यरत कर्मचारीहरूलाई आर्थिक रूपमा पुरस्कृत गर्ने गरेको देखियो । अनुत्तीर्ण भई अनुदान कटौतीमा परेका कार्यालयका कर्मचारीहरू आर्थिक रूपमा पुरस्कृतमात्र नहुने विद्यमान परिपाटी रहेको देखिन्छ । कार्यालयको कार्यसम्पादन शैलीमा रहेको कमजोरीको कारण सम्बन्धित क्षेत्रको विकासको अवसरमा वञ्चित गराउदा सो क्षेत्रका जनताको प्राकृतिक न्याय समेत गुम्ने हुँदा तोकिएबमोजिम कार्यसम्पादन गर्नेलाई पुरस्कार र नगर्ने कर्मचारीलाई दण्डको व्यवस्था हुनुपर्नेमा सो नगरी कार्यालयको कारण स्थानीय जनताले विकासको प्रतिफल नपाउने स्थितिमा सुधार हुनुपर्दछ ।

ग्रामीण पुनःनिर्माण तथा पुनःस्थापना आयोजना

१७. **कार्यक्रमको समग्र प्रगति** – द्वन्दपछिको पुनःनिर्माण तथा पुनःस्थापनाको लागि नेपाल सरकार र एसियाली विकास बैङ्कबीच भएको सम्झौताबमोजिम ३८ जिल्लामा सञ्चालित यो आयोजनाको ग्रामीण समुदायका जनताको बजारसम्म पहुँच पुऱ्याई आर्थिक तथा स्थानीय रोजगारीको अवसरमा वृद्धि गराई आर्थिक तथा सामाजिक स्तर वृद्धि गर्ने उद्देश्य रहेको देखिन्छ । दातृ निकाय, नेपाल सरकार तथा अन्य लाभग्राहीको योगदानसहित अमेरिकी डलर ७८.४ मिलियन लागत अनुमान भई सम्झौता भएकोमा त्यसमा ३८.२ प्रतिशत थप भई अमेरिकी डलर १०८.४ मिलियनको संशोधित लागत बनाएकोमा लक्षित कार्यक्रमलाई कटौती गरेकोमा संशोधित लक्ष्य र प्रगति स्थिति निम्नानुसार रहेको छः

क्र.सं.	कार्यक्रम	सुरु लक्ष्य	संशोधित लक्ष्य	सम्पन्न	सुरु लक्ष्यको तुलनामा प्रगति प्रतिशत
१.	ग्रामीण सडक निर्माण	८५९ कि.मी.	८४० कि.मी.	८२६ कि.मी.	९६.००
२.	सडक पुल निर्माण	१३१९ मी.	४०५ मी. (१५ वटा)	८ वटा	५३.००
३.	खानेपानी तथा सरसफाई	५९१ वटा	३६७ वटा	३६३ वटा	६१.००
४.	भोलुङ्गेपुल	७३५ वटा	२९१ वटा	२८८ वटा	३९.००
५.	अन्य पूर्वाधार	-	२२१ वटा	२११ वटा	-

संशोधित बजेट रु.१० अर्ब २३ करोड ९६ लाखमध्ये आयोजना अवधिमा रु.८ अर्ब ७१ करोड ४५ लाख ९१ हजार अर्थात् ८७ प्रतिशत खर्च भएकोमा सुरु लक्ष्यमा कटौती तथा लगानी रकम वृद्धि गरी संशोधित लक्ष्य तयार गरेकोमा निर्माणतर्फ सडक पुल (५३ प्रतिशत) खानेपानी तथा सरसफाई ६१ प्रतिशत, भोलुङ्गेपुल ३९ प्रतिशत प्रगति देखिएको छ । कार्यक्रमको समग्र प्रगति मूल्याङ्कन हुनुपर्दछ ।

१८. **व्ययभार** – आयोजनाबाट सम्पादित कार्य सम्बन्धमा कुल १० करोड ८४ लाख अमेरिकी डलर संशोधित कार्यक्रम रहेकोमा १० करोड ५ लाख २० हजार अमेरिकी डलर खर्च भई अमेरिकी डलर ७८ लाख ७० हजार अर्थात् ७ प्रतिशत खर्च गर्न नसकी दाताको सहयोग प्राप्त भएन । आयोजनाबाट विभिन्न जिल्लामा कार्यान्वयनमा रहेका ७ पुलको रु.१९ करोड ९ लाख ५१ हजार सम्झौता रकममध्ये रु.५ करोड ३१ लाख ४ हजार तथा सडकतर्फ रु.३७ करोड ४० लाख ४८ हजारमध्ये रु.९ करोड १६ लाख ८५ हजार समेत रु. १४ करोड ४७ लाख ८९ हजारको निर्माण कार्ययोजना अवधिभित्र सम्पन्न गर्न नसकी २०७०/७१ को बजेटमा समावेश गरी नेपाल सरकारबाट खर्च व्यहोर्ने गरी कार्यक्रम तयार गरेको छ । समयमा काम सम्पन्न नगर्ने निर्माण व्यवसायीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

१९. **संयुक्त उपक्रम** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम २८(६) मा खरिद सम्झौताको लागि छनौट भएका संयुक्त उपक्रमको संयुक्त दायित्व साभेदारहरुको व्यक्तिगत दायित्व समेत रहने गरी आन्तरिक राजस्व कार्यालयमा स्थायी लेखा नम्बर र मूल्य अभिवृद्धि कर दर्ता हुनुपर्ने व्यवस्था छ । आयोजना कार्यालय, काभ्रेपलाञ्चोकले यो वर्ष खोपासी-तालहुङ्गा सडक निर्माणमा संलग्न रहेका ६ निर्माण व्यवसायीलाई रकम भुक्तानी दिँदा आन्तरिक राजस्व कार्यालयमा संयुक्त उपक्रम दर्ता र मूल्य अभिवृद्धि कर बीजक जारी नभएको अवस्थामा समेत ३२ बिलबाट मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१ करोड ३ लाख ६४ हजार भुक्तानी दिएको छ । अतः संयुक्त उपक्रमका व्यवसायीले मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता नगरी सम्झौता गर्न नमिल्नुका साथै बीजकवेगर भुक्तानी भएको मूल्य अभिवृद्धि कर समायोजन भएको सुनिश्चित गर्नुपर्दछ ।

विकेन्द्रित ग्रामीण पूर्वाधार तथा जीवकोपार्जन सुधार कार्यक्रम

२०. **जिन्सी** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ५० मा जिन्सी निरीक्षण गरी प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि आम्दानी बाध्न छुट भएको कुनै मालसामान भेटिएमा मूल्य र विवरण खुलाई आम्दानी बाँध्न लगाउनु पर्ने व्यवस्था भएकोमा कार्यक्रम समन्वय इकाईको नमूना छनौटको आधारमा भौतिक परीक्षण गर्दा कम्प्युटर सेट-८, ग्याँस हिटर-२, प्रिन्टर-६, मोटरसाइकल-१३, ग्याँस सिलिण्डर-५, एस.पावर यू.पी.एस.-३ परीक्षणको क्रममा भौतिक रुपमा भण्डार तथा कार्यालय परिसरमा नहुनुका साथै जिन्सीको सहायक अभिलेखमा कसैले

बुझिलिएको समेत पाइएन । कार्यालयले मूल्य नखुलेको सामानहरूको मूल्य खुलाई राख्नुपर्ने र फेला नपरेका सामानहरू आवश्यक कारवाही गरी फिर्ता दाखिला गराउनुपर्दछ ।

आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ५५ आफ्नो जिम्मामा भएको वा रहेको जिन्सी मालसामान, नगद तथा सरकारी कागजातहरू सरुवा, बहुवा, अवकाश प्राप्त गरी वा अन्य कुनै कारणले आफू कार्यरत कार्यालय छोडिजाँदा वा सो कामबाट अलग हुँदा निजले बरबुभारथ गर्ने व्यवस्था छ । कार्यक्रम समन्वय इकाईबाट सरुवा भएका ४ कर्मचारीको नाममा अमेरिकी डलर १८ हजार ९०० को सवारी साधन-१, रु.१ लाख ३७ हजारको मोटरसाइकल-१, ल्यापटप कम्प्युटर-१, डिजिटल क्यामरा-२ र मोटरसाइकल-१ लगायतका मूल्य नखुलेका सामग्रीहरू रहेकोमा निजहरूले ती सामान कार्यालयमा फिर्ता बुझाएको पाइएन । नियमानुसार कारवाही गरी सम्बन्धित व्यक्तिहरूबाट अविलम्ब सामान फिर्ता गर्नुपर्दछ ।

२१. **नोक्सानी** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११२ मा १० लाखभन्दा बढी लागतको निर्माण कार्यको बीमा गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । आयोजना कार्यालय, म्याग्दीले बेनी-दरवाङ सडक खण्डको लाम्पाटाको पहिरो नियन्त्रण कार्यका लागि रु.८७ लाख ४८ हजार अनुमान स्वीकृत गरी सम्भौता बमोजिमको पहिरो नियन्त्रण कार्य निर्माण व्यवसायीबाट २०७०।२।१६ मा सम्पन्न गरेकोमा सो निर्माण कार्यको बीमा गराएको देखिएन । स्थलगत अवलोकन गर्दा निर्माण कार्य पहिरोले बगाएकोले भुक्तानी रकम रु.४६ लाख १५ हजार नोक्सान भएको अवस्था देखिएको छ । सम्भाव्य क्षतिको जोखिमबाट बच्नेतर्फ नियममा भएको प्रावधानअनुसार कार्य नभएको कारण हानि नोक्सानी भएको देखिन्छ ।



लाम्पाटा म्याग्दी

२२. **कार्यसम्पन्न नभएको** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५९(३)(ख) मा ठेक्का सम्भौता रद्द गर्दा निर्माण कार्य सम्पन्न गर्न गराउन थप खर्च लाग्ने भएमा निर्माण व्यवसायीले व्यहोर्ने गरी सम्भौता गर्न सकिने व्यवस्था छ । जिल्ला प्राविधिक कार्यालय, धनकुटाले ग्रामीण पहुँच सुधार तथा विकेन्द्रीकरण कार्यक्रम अन्तर्गत निर्माण व्यवसायीले समयमा कार्य नगरी १० योजनाको कार्य अधुरो रहेकोले जिल्ला पुनःनिर्माण समितिको सिफारिसमा ठेक्का सम्भौता रद्द गरी २ गाउँ विकास समितिको भवन, ८ स्वास्थ्य चौकी भवन निर्माण सम्पन्न गर्न लाग्ने रु.५९ लाख ४२ हजार थप रकम निर्माण व्यवसायीसंग असुल गरेको छैन । समयमा कार्यसम्पन्न नगरी ठेक्का सम्भौता रद्द गरेकोमा कार्यसम्पन्न गर्न थप लाग्ने रकम सम्बन्धित निर्माण व्यवसायीबाट असुल गर्नुपर्दछ ।

जिल्ला विकास समितिको कार्यालयहरू

२३. **बैङ्क मौज्जात** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ४३(५) अनुसार जिल्ला विकास समितिको आफ्नो आम्दानीको रकम आगामी आर्थिक वर्षका लागि जिम्मेवारी सारी लेखा राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय २१ ले आर्थिक वर्षको अन्त्यमा स्वेस्ताअनुसारको मौज्जातभन्दा रु.२४ करोड ६६ लाख ९२ हजार बढी तथा ७ ले रु.४ करोड ६६ लाख ४७ हजार घटी हुने गरी बैङ्क मौज्जात देखाएका छन् । यसरी ठूलो परिमाणमा बैङ्क रकम घटी/बढी भएकोमा बैङ्क समायोजन हिसाब तयार नहुँदा मौज्जात रकम यकिन हुन सक्ने देखिएन । तसर्थ, कार्यालयहरूले यथासमयमा बैङ्क समायोजन हिसाब तयार गर्नुपर्दछ ।

२४. **गत वर्षको जिम्मेवारी** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ४३(५) मा आर्थिक वर्षको अन्त्यमा बाँकी रहेको रकम आगामी वर्षमा जिम्मेवारी सार्नुपर्ने व्यवस्था छ । यस वर्ष जिल्ला विकास

- समिति ९ ले गत वर्षको मौज्जातभन्दा रु.३ करोड ८२ लाख ४७ हजार घटी जिम्मेवारी सारेका छन् । साथै जिल्ला विकास समितिको कार्यालय १० ले रु.६ करोड ८६ लाख ५५ हजार घटी पेशकी जिम्मेवारी र जिल्ला विकास समिति ४ ले रु.१२ लाख १० हजार घटी धरौटी जिम्मेवारी सारेको पाइयो । यसरी घटी जिम्मेवारी सारेको सम्बन्धमा छानबिन गरी कारवाही गर्नुपर्दछ ।
२५. **आन्तरिक लेखापरीक्षण** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ५७ मा तोकिएका जिल्लामा आन्तरिक लेखापरीक्षण शाखा गठन गर्नुपर्ने र आय-व्यय र धरौटीको सेस्ताको मासिक रूपमा आन्तरिक लेखापरीक्षण गर्ने, गाउँ विकास समितिको आन्तरिक लेखापरीक्षण गर्ने र स्थानीय निकायका कर्मचारीको वार्षिक तलबी प्रतिवेदन पारित गर्ने काम आन्तरिक लेखापरीक्षण शाखाले गर्ने व्यवस्था छ । सबै जिल्ला विकास समितिहरूले नियमित रूपमा आन्तरिक लेखापरीक्षण नगरी वर्षको अन्त्यमा लेखापरीक्षण गरेका छन् । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय अन्तर्गत विषयगत कार्यालय र गाउँ विकास समितिको मासिक रूपमा लेखापरीक्षण गर्नुपर्नेमा सोअनुसार गरेको देखिएन । गाउँ विकास समितिहरूको बेरजू लगत राखी सम्परीक्षण गर्ने नगरेकोले आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली भरपर्दो देखिएन ।
२६. **आर्थिक सहायता** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ५३ तथा स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन बमोजिम आन्तरिक आयको गत वर्षको यथार्थ कुल रकमको वार्षिक अधिकतम १ प्रतिशत वा रु.१ लाखमध्ये जुन कम हुन्छ सो रकम सभापतिले आर्थिक सहायतामा खर्च गर्नसक्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, १३ ले आन्तरिक पूँजीगत खर्च शीर्षक तथा अन्य शीर्षकबाट राजनैतिक दलको क्षेत्रीय कार्यक्रम लगायत दलगत भवन निर्माणका लागि आर्थिक सहयोग बापत रु.५८ लाख १६ हजार तोकिएको सीमाभन्दा बढी आर्थिक सहायता दिएका छन् । यसप्रकारका खर्चबाट विकास निर्माण कार्यमा असर पर्नुका साथै प्रशासनिक खर्च वितरणमुखी हुने हुँदा आर्थिक सहायता खर्च लेख्ने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
२७. **भैपरी आउने खर्च** –स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ५६ बमोजिम जिल्ला विकास समितिले स्वीकृत बजेटको परिधिभित्र रही ऐन बमोजिम कर, शुल्क, सेवा शुल्क, दस्तुर र भाडाबाट उठाएको कुल रकमको १ प्रतिशतसम्म भैपरी आउने कामको लागि खर्च गर्न सक्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय १५ ले निर्धारित सीमाभन्दा बढी रु.४३ लाख ९८ हजार भैपरी खर्चबापत भुक्तानी गरेको छ । यस्तो खर्चमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।
२८. **अन्य कार्यालयको खर्च** – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा ६ मा मातहत कार्यालयको लागि तालुक मन्त्रालय/विभागबाट रकम खर्च गर्ने अख्तियारी दिने र मातहतका कार्यालयले तालुक कार्यालयबाट प्राप्त अख्तियारीको सीमाभित्र रहेर खर्च गर्नुपर्ने उल्लेख छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय २२ ले छुट्टै अस्तित्व र बजेट व्यवस्था भएका जिल्ला स्थित ७४ कार्यालयको विभिन्न प्रकृतिका खर्च स्वरूप रु.९९ लाख ८९ हजार भुक्तानी गरेको पाइयो । यसरी रकम खर्च गर्दा जिल्ला विकास समितिको आफ्नो विकास निर्माण सम्बन्धी बजेट व्यवस्थापनमा चाप पर्ने, कार्यालयले प्रदान गर्ने सेवाप्रवाहमा असर पर्ने र अख्तियारीको सीमाभित्र नरहने तथा एउटै कार्यक्रमको लागि दोहोरो खर्च लेखिने सम्भावना रहन्छ । अतः नियमविपरीत खर्च लेख्न मिल्ने देखिएन ।
२९. **एकल बोर्डको निर्णय** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ४६(१) मा जिल्ला परिषद्बाट स्वीकृत कार्यक्रम र बजेटको सीमाभित्र रही अधिकार प्राप्त अधिकारीले निर्धारित कार्यमा रकम खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय २४ ले परिषद्बाट पारित योजना र बजेटलाई खण्डीकरण गरी परिषद्ले पारित नगरेका अन्य योजनामा एकल बोर्डको निर्णयका आधारमा ६४७ योजनामा रु.३२ करोड ४९ लाख ८० हजार विनियोजन तथा खर्च गरेका छन् । योजनाको प्राथमिकीकरण तथा योजना छनौटका १४ चरणलाई अनुसरण नगर्दा माग भई आएका योजनामा राज्यको लगानी नपुग्ने अवस्था सिर्जना हुन्छ । यसप्रकारको एकमुष्ट बजेट राख्ने तथा पटकै निर्णयका आधारमा योजना बाँडफाँड गर्ने प्रवृत्तिको अन्त्य गर्नुपर्दछ ।

३०. **गत विगतको भुक्तानी** – स्थानीय निकाय आर्थिक पशासन नियमावली, २०६४ को नियम ६० बमोजिम अनुसूची-२४ को ढाँचामा भुक्तानी गर्न बाँकी रकम आर्थिक वर्षको अन्त्यमा प्रमाणित गराई राख्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, बारा, सप्तरी, धादिङ्गलगायत १० जिल्ला विकास समितिको कार्यालयले यो वर्ष भुक्तानी दिन बाँकीको कच्चावारीवेगर रु.१ करोड ४० लाख ३८ हजार भुक्तानी गरेको छ । प्रमाणित अनुसूची-२४ बेगर पूरानो योजनाको रकम भुक्तानी दिन मिल्ने देखिएन । आगामी दिनमा दायित्व सरेने कार्यको लागि भुक्तानी दिन बाँकीको कच्चावारी प्रमाणित गरी राख्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
३१. **कर्मचारी बीमा** – स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली, २०५६ को नियम २६४(ख) मा स्थानीय निकायले स्थानीय निकायका कर्मचारी र सो निकायबाट समान रकम व्यहोर्ने गरी विनियमावलीद्वारा बीमा सम्बन्धी आवश्यक व्यवस्था गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ । साथै, स्थानीय निकायले कानूनमा व्यवस्था नगरीकन दीर्घकालीन दायित्व सिर्जना हुने गरी कर्मचारीहरूलाई कुनै प्रकारको सेवा सुविधा दिन सकिदैन । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, काठमाडौं, भापा, रुपन्देही र गोरखाले चालु आर्थिक वर्षमा नियमावलीको प्रावधानअनुसार विनियमावली तर्जुमा नहुँदै सावधिक बीमा कोष प्रयोजनको लागि आन्तरिक कोष तथा जिल्ला विकास समिति अनुदानबाट सम्बन्धित कर्मचारीहरूको बीमा प्रिमियमवापतको फरक फरक दर र उमेर अनुसारको प्रिमियम रकम रु.२३ लाख ८२ हजार भुक्तानी गरेका छन् । नियममा व्यवस्था गरेर मात्र कर्मचारी बीमाको लागि रकम छुट्टयाउनुपर्दछ । जिल्ला विकास समितिका कर्मचारीले पाउने सेवा सुविधाको स्तर समेत समान तुल्याउनेतर्फ कानूनी व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
३२. **राजस्व बाँडफाँड** – स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली, २०५६ को नियम २११ को अनुसूची-२६ को द्रष्टव्यमा जिल्ला विकास समितिलाई प्राप्त हुने राजस्व बाँडफाँडवापतको रकम प्रशासनिक कार्यमा खर्च गर्न नपाउने व्यवस्था छ । यो वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, काठमाडौंसमेत ८ ले रु.२ करोड ३७ लाख ६० हजार राजस्व बाँडफाँड (रजिष्ट्रेशन शुल्क) बाट चालु खर्च खातामा रकम ट्रान्सफर गरेको छ । नियममा भएको व्यवस्थाको पालना गरी राजस्व बाँडफाँडको रकमबाट चालु खर्चमा ट्रान्सफर गर्ने कार्य बन्द गर्नुपर्दछ ।
३३. **अवण्डा** – स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को दफा १३(ज) मा स्थानीय निकायको परिषद्बाट आयोजनागत रुपमा बजेट बाँडफाँड नगरी अवण्डाको रुपमा एकमुष्ट राख्न नपाइने व्यवस्था छ । परिषद्बाट २०६९।७० को लागि स्वीकृत भएको बजेट तथा कार्यक्रममा आयोजनागत बजेट बाँडफाँड नगरी एकमुष्ट रुपमा २८ जिल्लाका ६२३ योजनालाई रु.६० करोड ९९ लाख ३३ हजार बजेट व्यवस्था गरेको छ । परिषद्बाट बजेट पारित गराउँदा योजनागत बजेट बाँडफाँड नगरी पछि बजेट बाँडफाँड गर्दा मागमा आधारित योजनागत बजेट बाँडफाँड नभई स्वविवेकीय अधिकारको आधारमा बजेट बाँडफाँड हुनसक्ने देखिन्छ । परिषद्बाट योजनागत बजेट बाँडफाँड हुनुपर्दछ ।
३४. **कम लागतका योजना** – जिल्ला विकास समिति अनुदान सञ्चालन कार्यविधि, २०६७ को दफा ११(१) अनुसार जिल्ला विकास कोषको कुल विनियोजन पूँजीगत रकमबाट समपूरक कोष र लक्षित समूहको लागि रकम विनियोजन गरी बाँकी रहेको रकमबाट रु.५ लाखभन्दा कमका कार्यक्रम/आयोजना छनौट गर्न नसकिने व्यवस्था गरिएको छ । साथै, लगानी गरिएको क्षेत्रको लागि आयोजना लगानी विवरण तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय ३६ ले रु.५ लाखभन्दा घटीका २ हजार ८९१ योजनामा रु.२४ करोड ९३ लाख २४ हजार रकम विनियोजन गरी खर्च गरेको पाइयो । यसबाट उल्लेखनीय योजनामा लगानी नभई कार्यक्रमको प्रभावकारिता कम हुन जान्छ ।
३५. **चालु प्रकृतिका खर्च** – जिल्ला विकास समिति अनुदान सञ्चालन कार्यविधि, २०६७ को बूँदा १२ मा जिल्ला विकास कोषको पूँजीगत रकमबाट कुनै पनि प्रकारको चालु प्रकृतिका खर्च, आर्थिक सहायता, चन्दा एवं पुरस्कार सम्बन्धी खर्च, सापटी ल्याई वा रकमान्तर गरी चालु शीर्षकमा खर्च गर्न नपाइने उल्लेख छ । पूँजीगततर्फको कार्यक्रमबाट जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, धादिङ्ग, गोरखा, रुपन्देही, काठमाडौं, सप्तरी, महोत्तरीलगायत १६ ले रु.२ करोड ४० लाख ९६ हजार, तलब भत्तालगायतका चालु प्रकृतिका कार्यमा खर्च लेखेको पाइयो । कार्यविधिको व्यवस्था विपरीत खर्च लेख्ने कार्य नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

३६. आन्तरिक आय – स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को भाग ४ परिच्छेद (६) अनुसार समितिले कर, दस्तुर, सेवा शुल्क, भाडा आदि उठाउन सक्ने व्यवस्था छ । ऐनमा भएको उक्त व्यवस्थाअनुसार जिल्ला विकास समितिको कार्यालय ४८ ले यो वर्ष कर, दस्तुर, सेवा शुल्क, भाडा आदिबाट रु.७४ करोड ७१ लाख ५८ हजार आन्तरिक आय गरेका छन् । आन्तरिक आय सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार रहेका छन्:

३६.१. ऐनको दफा २६० मा जिल्ला विकास समितिहरूले उठाउन बाँकी कर, दस्तुर, सेवा शुल्क, भाडा आदि रकम असुल नभएमा सरकारी बाँकी सरह असुल गर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, सप्तरी, महोत्तरी, भापा, काठमाडौं, धादिङ्ग, रुपन्देही, अर्घाखाँचीलगायत ३१ ले विभिन्न आय ठेक्काका व्यवसायीहरूबाट गत वर्षसम्मको रु.२६ करोड ४९ लाख ४ हजार र यो वर्षको रु.३ करोड ७४ लाख ८९ हजार समेत रु.३० करोड २३ लाख ९३ हजार कर दस्तुर असुल गरेका छन् । यस सम्बन्धमा ४९ औं वार्षिक प्रतिवेदनउपर छलफलका क्रममा सार्वजनिक लेखा समितिले यथाशीघ्र असुल गर्ने निर्णय गरेकोमा बक्यौता असुल गर्नेतर्फ तदारुकता अपनाएको पाइएन ।

३६.२. स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम १६७ उपनियम ४(क) मा आगामी आर्थिक वर्षको लागि प्रत्येक आन्तरिक आय स्रोतको उपलब्धता, सम्भावित स्रोत परिचालनको व्यवस्थापन तथा लागत र चालु वर्षको ठेक्का अङ्क समेत विचार गरी आन्तरिक आयको प्रक्षेपण गरी न्यूनतम ठेक अङ्क र असुली कार्यतालिका समेत भएको कार्यान्वयन कार्ययोजना तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । त्यस्तै उपनियम ४(ड)(४) मा आन्तरिक आय ठेक्का व्यवस्थापनको लागि सूचना प्रकाशित गर्दा स्रोतगत र स्थानगत विवरण र उठाउनुपर्ने आन्तरिक आयको सम्भावित परिमाण खोल्नुपर्ने व्यवस्था छ ।

जिल्ला विकास समितिको कार्यालयहरूले ढुङ्गा, बालुवा, गिट्टी, ग्राभेल आदिको लागि ठेक्का व्यवस्थापन गरेकोमा ठेक्का व्यवसायीले मासिक रूपमा पेश गरेको निकासी परिमाणलाई आधार मानी रकम सङ्कलन गरेको देखिएको छ । परिमाण नियन्त्रण व्यवस्था नगरी यस वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय १६ ले रु.३० करोड ८० लाख ६१ हजार आय गरेकोमा कार्यालयबाट परिमाण यकिन नगरिँदा प्राकृतिक स्रोत सम्पदाको अत्याधिक दोहन भई वातावरणमा नकारात्मक असर पर्नुका साथै जिल्ला विकास समितिलाई प्राप्त हुनुपर्ने आम्दानीमा समेत असर परेको छ । गत विगतका प्रतिवेदनले औल्याएको व्यहोरा पालना गरी निकासी परिमाण यकिन गर्नुपर्दछ ।

३६.३. स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ एवं नियमावली, २०५६ बमोजिम जिल्ला विकास समितिले श्रोतगत रूपमा आय आर्जन गर्नसक्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष नमूना छनौटका आधारमा लेखापरीक्षण गर्दा जिल्ला विकास समितिको कार्यालयको स्रोतगत आम्दानीको स्तर गत विगतका तुलनामा क्रमशः ह्रास हुँदै आएको देखिन्छ । त्यस सम्बन्धी केही उदाहरणहरू देहायअनुसार रहेका छन् :

(रु. हजारमा)

क्र.सं.	जिल्ला	आर्थिक वर्ष		गत वर्षको तुलनामा घटी प्रतिशत
		२०६८/६९	२०६९/७०	
१.	धादिङ्ग	१२२४४१	१०१८६०	१६.८१
२.	महोत्तरी	१०११२	६८४९	३२.२६
३.	सप्तरी	२४३६४	९६८२	६०.२६
४.	भापा	१८७४३२	१६५८४४	११.५२
५.	काठमाडौं	९५९२०	४०१९१	४१.०९
६.	कपिलवस्तु	१२०९२८	७६४४८	३७.००
७.	ललितपुर	६०२२८	३४२२२	५६.८२
८.	नवलपरासी	५५६१५	४५२२०	१९.००
९.	कास्की	४२४८८	२४०८९	४३.००
१०.	सर्लाही	३५१४८	३१७९०	१०.००

यसरी आय आर्जन घट्टै जानुमा ठेक्का सजिलै नलागनु, दिगो आयका स्रोतहरु जिल्ला विकास समिति अन्तर्गत नरहनु, पूर्वाधार उपयोग करतर्फको आय असुलीमा निकायगत समन्वयको अभाव, आय सङ्कलन समयमा गर्नका लागि तदारुकता नभएकाले अधिकांश जिल्ला विकास समितिहरुको कुल आयमा उल्लेख्य कमी आएको हुँदा आय आर्जन वृद्धिका लागि वातावरणीय पक्षतर्फ सजग रहँदै थप स्रोतहरु पहिचान गरी आयस्रोत वृद्धि गरिनुपर्दछ ।

३६.४. मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १५(३) मा स्थानीय निकायले कर लाग्ने वस्तु वा सेवा बिक्री गर्दा मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । त्यस्तै सार्वजनिक लेखा समितिको निर्णयमा समेत सम्बन्धित जिल्ला विकास समिति तथा पदाधिकारीको मूल्य अभिवृद्धि कर दाखिला गराउने दायित्व हुने निर्णय गरेको छ । जिल्ला विकास समितिले विभिन्न ठेक्काहरुको सम्झौता गर्दा ठेक्का भोगचलन गर्दा लाग्ने सबै प्रकारको कर दस्तुरको साथै १३ प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गरी राजस्व दाखिला गर्ने दायित्व सम्बन्धित व्यवसायीको नै हुने गरी सम्झौता गरेको छ । जसको कारण जिल्ला विकास समितिको कार्यालय रुपन्देही, धादिङ, काठमाडौं, सप्तरी, महोत्तरी, भ्रपा, गोरखालगायत ४८ ले यस वर्ष असुल गरेको आन्तरिक आम्दानी रु.७४ करोड ७१ लाख ५८ हजारको नियमानुसार दाखिला गर्नुपर्ने मूल्य अभिवृद्धि कर रु.८ करोड ७९ लाख ९५ हजार असुल गरेको छैन । सम्झौताअनुसार सम्बन्धित व्यवसायीले मूल्य अभिवृद्धि कर दाखिला गरेको प्रमाणसमेत लेखापरीक्षणमा पेश हुन आएको छैन । दाखिला नभएको रकम असुल गरी राजस्व दाखिला हुनुपर्दछ ।

३६.५. जिल्ला विकास समिति कैलालीले जिल्लामा रहेको ५ नदी नालाबाट प्रारम्भिक वातावरण परीक्षण प्रतिवेदनअनुसार ४ लाख ५७ हजार घनमिटर ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा निकाल्न सकिने उल्लेख गरेकोमा कार्यालयले सोही परिमाणमा ठेक्का आह्वान गर्नुपर्नेमा सो नगरी २ लाख ५० हजार घनमिटर परिमाण कायम गरी ठेक्का आह्वान गरेकोले २ लाख ७ हजार घटी परिमाणले ठेक्का लागत अङ्क रु.१ करोड ३ लाख ५० हजारले घटी हुन गएबाट सो बराबर घटी आय भएको देखिएको छ । यसैगरी जिल्ला विकास समिति नुवाकोटले त्रिशूली नदीबाट प्रारम्भिक वातावरण परीक्षण प्रतिवेदनअनुसार १ करोड ८४ लाख १३ हजार घनमिटर ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा निकाल्न सकिने परिमाणको ठेक्का आह्वान गर्नुपर्नेमा सो नगरी ८४ लाख ७३ हजार घनमिटर परिमाणअनुसार न्यूनतम रकम कायम गरी ९९ लाख ९० हजार घनमिटर घटी परिमाणमा ठेक्का आह्वान गरेको कारण रु.२ करोड ६४ लाख ४७ हजार घटी भएको देखिएको छ । प्रारम्भिक वातावरण परीक्षण प्रतिवेदनमा उल्लेख परिमाणका हिसाबले न्यूनतम रकम कायम गरी ठेक्का आह्वान गर्न मिल्ने देखिएन ।

३६.६. मन्त्रपरिषदको २०६६।१२।१७ को निर्णयअनुसार जिल्ला विकास समितिहरुले वातावरण संरक्षण ऐन, २०५३ र वातावरण संरक्षण नियमावली, २०५४ बमोजिम प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गराएर मात्र नदीजन्य वस्तुहरु उत्खनन् तथा बिक्री वितरण गर्न पाउने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, सर्लाहीले यो वर्ष रु.८५ लाख ५३ हजारको ढुङ्गा, गिट्टी र बालुवा ठेक्का सम्झौता गर्दा वागमती नदी र लखनदेही नदी बाहेकका नदीको वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन तयार गरेको छैन ।

यसैगरी जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, पात्पाले यस वर्ष रु.८३ लाख ११ हजारको ढुङ्गा, गिट्टी र बालुवा ठेक्का सम्झौता गर्दा नदीको वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन तयार गरेको पाइएन । उत्खनन् भएको परिमाण र सो बापतको कर रकम खुल्ने अभिलेख जिल्ला विकास समितिले राख्ने गरेको छैन । कार्यालयहरुले ठेक्का लाग्ने खोलाको वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन तयार गरी प्रतिवेदनमा भए अनुसारको परिमाणभन्दा बढी उत्खनन् हुन नपाउने गरी सम्झौतामा स्पष्ट परिमाण नतोकी सम्झौता गर्न मिल्ने देखिएन ।

३६.७. स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ बमोजिम तोकिएको दरमा कर लगाउन पाउने व्यवस्था छ । स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम १६७ बमोजिम स्थानीय निकायले आन्तरिक आय सङ्कलनको लागि ठेक्का बन्दोबस्त गर्न सक्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय महोत्तरीले यो

- वर्ष वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन नभएको कारण अर्को व्यवस्था नहुनेजेलको लागि भनी बोर्डको निर्णयबमोजिम मासिक रूपमा अस्थायी चलान पूर्जा दिई ३ व्यवसायीमार्फत रु.४७ लाख ७८ हजार असुल गरेको छ । वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन नगरी अस्थायी चलनपूर्जा दिई व्यवसायीमार्फत आय सङ्कलन गर्न मिल्ने देखिएन ।
- ३६.८. स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम १७० मा आय ठेक्का व्यवसायीले सम्भौताको समयमा ठेक अनुसारको सम्पूर्ण रकम एकमुष्ट बुझाएमा औचित्य हेरी बढीमा १० प्रतिशतसम्म छुट दिन सकिने उल्लेख छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय मोरङले आय ठेक्काको सकारकर्ताबाट सम्भौताको कबोल अङ्कमध्ये केही रकम लिई अस्थायी रूपमा ठेक्का चलान गर्न दिई सकारकर्ताले रकम पटक पटक बुझाउँदै गई लामो समय पछिमात्र सम्भौता गरेको देखियो । यस्ता २४ व्यवसायीलाई कार्यालयले कबोल अङ्कको १० प्रतिशतले हुन आउने रु.६३ लाख ९० हजार छुट दिएको देखियो । यसले गर्दा आय ठेक्का रकम घटी असुल हुन गई जिल्ला विकास समितिको आम्दानी घटी भएको छ । नियमले नपाउने छुट दिने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाई रकम असुलउपर गर्नुपर्दछ ।
- ३६.९. स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन सम्बन्धी नियमावली, २०६४ को नियम ४१(२) बमोजिम समितिलाई प्राप्त भएको नगद प्राप्त भएको भोलिपल्ट सम्ममा बैङ्क दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । नियम ४१(३) मा समितिको आम्दानी रकम बैङ्क दाखिला गर्ने उत्तरदायित्व कार्यालय प्रमुखको हुने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय कपिलवस्तुले गाउँ विकास समितिमार्फत अमानतबाट ५ नाकाबाट ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा बिक्री र भारतीय सवारी साधनमा लिएको शुल्कबापत यो वर्ष रु.१ करोड ६४ लाख ७५ हजार असुल गरेकोमा रु.१ करोड २७ लाख ५२ हजार बैङ्क दाखिला गरेको छ । बाँकी रु.३७ लाख २३ हजारमध्ये रु.३१ लाख ८४ हजार २०७० श्रावणपछि दाखिला गरी रु.५ लाख ३९ हजार दाखिला गर्न बाँकी रहेको छ । नगद प्राप्त भएको भोलिपल्ट बैङ्क दाखिला गर्नेतर्फ कार्यालय प्रमुखबाट ध्यान पुऱ्याई बाँकी रकम असुल गरी दाखिला गर्नुपर्दछ ।
- ३६.१०. स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन सम्बन्धी नियमावली, २०६४ को नियम १६९(५) बमोजिम बैङ्कको परफरमेन्स बण्ड लिई पट्टा दिनुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, कपिलवस्तुले पेश गरेको विवरणमा यो वर्ष ठेक्काबापत ठेक्का व्यवसायीले कबोल गरेको रु.३७ लाख ३७ हजार गरेको ठेक्का रकम बुझाएको पाइएन । कार्यालयले परफरमेन्स बण्ड नलिई पट्टा दिएकोले उठ्नुपर्ने रकम जोखिममा पर्न गएको छ । परफरमेन्स बण्ड नलिई सम्भौता गर्नेलाई जिम्मेवार बनाउनुको साथै कार्यालयले नियमानुसार उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
- ३६.११. जिल्ला विकास समिति म्याग्दीले कर सङ्कलन गर्ने ८ व्यवसायीसँग आर्थिक वर्षभरिमा करबापत सङ्कलन गरेको रकममध्ये रु.१९ लाख २८ हजार जिल्ला विकास समितिलाई बुझाउने गरी सम्भौता गरेको छ । ठेक्का अवधिमा अधिकतम कति परिमाण जिल्लाबाट निकासी गर्न पाइने हो सोको हद नतोकेको र व्यवसायीले बुझाउनुपर्ने कर रकमलाई गिट्टी, ढुङ्गा, बालुवाको उत्खनन् हुने परिमाणसंग आवद्ध नगरेकोले कार्यालयले कायम गरेको न्यूनतम अङ्क र ठेकेदारले कबोल गरेको अङ्क रु.१९ लाख २८ हजारलाई पुष्टि गर्ने आधार देखिदैन । व्यवस्थापिका संसदको प्राकृतिक स्रोत र साधन समितिको अध्ययन प्रतिवेदन, २०६६ मा कुनै पनि क्षेत्रबाट गिट्टी, ढुङ्गा, ग्राभेल सङ्कलन गरी तोकिएको स्थानमा घाटगद्दी गरी सम्बन्धित निकायले नापजाँच नगरी सो वस्तुहरू लैजान नपाउने व्यवस्था गर्ने, ती सामानहरूको बजार मूल्यभन्दा निकै कम दरमा ठेक्कापट्टा भइरहेकोले बजार मूल्यअनुसार दरहरू परिमार्जन गर्ने, ठेक्का लगाउँदा निश्चित परिमाण र क्षेत्र तोक्यो सोको कडा अनुगमन गर्नेलगायतका निर्देशनहरू दिएको सन्दर्भमा प्रभावकारी आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली स्थापित गरेर मात्र ठेक्का बन्दोबस्त गर्नुपर्दछ ।
- ३६.१२. जिल्लाभित्रका प्राकृतिक स्रोतसाधनहरूको उचित संरक्षण र सम्बर्द्धन गरी वातावरणीय प्रभावमा नकारात्मक असर नपर्ने गरी उत्खनन्, बिक्री वितरण तथा निकासी गर्ने कार्य स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को

दफा २१८ र नियमावली, २०५६ को नियम २१० अनुसार जिल्ला विकास समितिमा रहेको पाइन्छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, नुवाकोटले यस वर्ष ८४ लाख ७३ हजार घ.मी. ढुङ्गा, गिट्टी बालुवा बिक्री वितरण गरेकोमा रु.१ करोड ९६ लाख बराबर ४ वटा ठेक्का व्यवस्था भएको क्षेत्रबाट भिकिने सामग्रीको प्रभावकारी अनुगमन निरीक्षण गरेको पाइएन

३६.१३. व्यवसायीले ठेक्का कबोल गरेपश्चात् सम्भौता अनुसार पहिलो किस्ता सम्भौताकै बखत, दोस्रो किस्ता कार्तिक मसान्तभित्र, तेस्रो तथा अन्तिम किस्ता फागुन मसान्तभित्र बुझाई सक्नुपर्ने र सम्भौताअनुसार समयमा नै किस्ता नबुझाएमा हर्जाना लगाउने शर्तसमेत सम्भौतामा समावेश छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, कैलालीले कृषि तथा पशुजन्य निकासी कर कबोल गर्ने एक व्यवसायीले रु.१ करोड १६ लाख ९९ हजारमा ठेक्का कबोल गरी प्रतिकिस्ता रु.३९ लाखका दरले ३ किस्तामा बुझाउनुपर्नेमा १० पटकभन्दा बढी किस्तामा बुझाएको देखियो । सोमध्ये रु.१ करोड १६ लाख ९९ हजार म्यादभन्दा ढिलो बुझाएको देखिन्छ ।

३६.१४. स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम १६७ बमोजिम स्थानीय निकायले आन्तरिक आय सङ्कलनको लागि ठेक्का बन्दोबस्त गर्न सक्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, धादिङले २०६८।६९ का लागि १ प्राइभेट लिमिटेडलाई ढुङ्गा, गिट्टी बालुवा निकासी तथा बिक्री शुल्क उठाउन आय ठेक्का सम्भौता गरेकोमा विविध कारणबाट २०६९।७० का लागि ठेक्का लगाउने कार्य तोकिएको समयमा हुन नसकेकोमा २०६९।४।१ देखी २०६९।४।२४ सम्म पुरानै व्यवसायीको अनुरोधबमोजिम प्रतिदिन रु.२ लाख ४८ हजारको दरले उठाउन दिएकोमा निजले कर सङ्कलन गर्न असमर्थ भएको जानकारी कार्यालयलाई दिएकोले २४ दिनको रु.५९ लाख ५४ हजार व्यवसायीले चेकमार्फत भुक्तानी दिएकोमा चेक फिर्ता भएपछि बैङ्क जमानतको रकमबाट आंशिक असुली भई रु.१४ लाख २ हजार असुल गर्न बाँकी देखिएको छ । उक्त रकम सरकारी बाँकी सरह असुल गर्नुपर्दछ ।

३६.१५. स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम १६९(५) मा बोलपत्र स्वीकृत भएपछि बोलपत्र दाताबाट स्वीकृत ठेक अङ्कको मान्यता प्राप्त बैङ्कको कम्तिमा ६ महिना म्याद भएको फरफरमेन्स वण्ड वा नगदै रकम प्राप्त भएपछि ठेक्का पाउने सबै शर्त खुलाई सम्बन्धित व्यवसायीसँग सम्भौता गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, संखुवासभाले एक व्यवसायीसँग रु.३१ लाखको जमानतपत्र लिई रु.४० लाख १ हजारको आय ठेक्का सम्भौता गरेको देखियो । सम्भौताअनुसार २०६९ फागुनभित्र ३ किस्तामा रकम बुझाउने उल्लेख भएअनुसार प्रथम किस्ता रु.१३ लाख २० हजार बुझाए पश्चात् रु.२६ लाख ८४ हजार बुझाएको देखिएन । व्यवसायीले किस्ता नबुझाएकोमा बैङ्क जमानत रकम जफत गर्न बैङ्कलाई पत्र लेखेको भए तापनि २०७०।३।२६ मा नै म्याद समाप्त भएको छ । व्यवसायीले रकम नबुझाएको साथै जमानत दिने बैङ्कले रकम पठाउने जानकारी नदिएको कारण रु.२६ लाख ८४ हजार जोखिममा परेको देखिन्छ । नियमानुसार कानूनी कारवाही गरी बाँकी रकम असुलउपर गर्नुपर्दछ ।

३७. **घटी असुल** – जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, रुकुमले ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवाको ठेक्का सम्भौताबमोजिमको रु.२७ लाख २० हजारमध्ये आर्थिक वर्षको अन्त्यसम्म रु.१८ लाख ७१ हजार असुल भएको कार्यालयले जनाए तापनि रु.१६ लाख ८४ हजारमात्र असुल भएको पाइयो । बाँकी रु.१० लाख ३६ हजार कार्यसम्पादन जमानतबाट असुल गर्नुपर्दछ ।

३८. **तलबी प्रतिवेदन** – स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली, २०५६ को नियम २५७(२) बमोजिम परिषद्बाट तलबी प्रतिवेदन पारित गरी तलब खर्च लेख्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिले तलबी प्रतिवेदन पारित गरी आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली व्यवस्थित गरेको देखिँदैन । यस सम्बन्धमा नमूना छनौटको आधारमा अध्ययन गरेकोमा तलबी प्रतिवेदन पारित नगरी यो वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, रोल्पाले रु.१ करोड ६४ लाख ११ हजार तथा प्यूठानले १ करोड ५६ लाख ६४ हजार तलब खर्च लेखेको छ । तलबी प्रतिवेदन पारित नगराई खर्च लेख्न मिल्ने देखिएन ।

३९. **मौज्दात रकम** – गाउँ विकास समिति अनुदान सञ्चालन कार्यविधि, २०६७ को दफा ३८(क) मा गाउँ विकास समितिमा अनुदान गएको रकममध्ये भुक्तानी गर्नुपर्ने रकम भुक्तानी दिई आर्थिक कारोबार बन्द

गर्नुपर्ने र बचत रकम कोष तथा नियन्त्रक कार्यालयमा फिर्ता गरी जिल्ला विकास समितिलाई जानकारी दिनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष गाउँ विकास समितिहरूको २०६८।६९ को अन्तिम लेखापरीक्षण भएका मध्ये नमूना छनौटको आधारमा परीक्षण गरिएकोमा जिल्ला विकास समितिको कार्यालय २३ अन्तर्गतका ३२५ गाउँ विकास समितिले अनुदान स्वरूप प्रदान गरेको निकासी रकमसमेत रु.१५ करोड ५४ लाख ५६ हजार मौज्जात राखेको देखिएको छ । उक्त रकममध्ये गाउँ विकास समितिमा गएको अनुदानबाट खर्च भई बाँकी रकम यकिन गरी सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

४०. **लगत र सम्परीक्षण** - स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ५८(ज) मा गाउँ विकास समितिको बेरुजू लगत समय समयमा निरीक्षण गरी यस नियमावलीअनुसार फछ्यौट भएको बेरुजूको सम्परीक्षण गरी दिने र असुलउपर गर्न बाँकी बेरुजू सम्बन्धमा असुलउपर गर्न लगाउने उल्लेख छ । सबै जिल्ला विकास समितिका आन्तरिक लेखापरीक्षण शाखाले गाउँ विकास समितिहरूको अन्तिम लेखापरीक्षण प्रतिवेदन २०६८।६९ सम्मको लगत राखी सम्परीक्षण गरेको छैन । खर्चको नियमितता र पारदर्शिता बनाउन समयमै सम्परीक्षण गर्न लगाउनुपर्दछ ।

४१. **सार्वजनिक परीक्षण** - स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को दफा २५(२६) मा उपभोक्ता समितिले विवरणसहित सम्बन्धित कार्यस्थलमा सार्वजनिक परीक्षण गरेको प्रतिवेदन सम्बन्धित निकायमा पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । अर्थ मन्त्राले अख्तियारीमा स्वीकृत कार्यक्रमहरू असार १५ गतेभित्र सम्पन्न गरी असार २० गतेभित्र सार्वजनिक लेखापरीक्षण गराई असार मसान्तभित्र जाँचपास र फरफारक गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको छ । नमूना छनौटका आधारमा यस सम्बन्धमा अध्ययन गर्दा जिल्ला विकास समितिको कार्यालय सिन्धुपाल्चोक, सुनसरी, मकवापुर, धनुषा, सुर्खेत, भक्तपुर र जुम्लाले २५२ योजनाका लागि रु.८ करोड ७५ लाख १७ हजार भुक्तानी गरेकोमा नियमावलीले तोकेबमोजिम सार्वजनिक परीक्षण गराउने गरेको पाइएन । नियममा भएको व्यवस्थाको कार्यान्वयन गरी सार्वजनिक परीक्षण गराउनुपर्दछ ।

४२. **बढी सुविधा** - स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली, २०५६ को नियम २५७(१) अनुसार स्थानीय निकायले सो निकायका कर्मचारीको पारिश्रमिक भत्ता तथा अन्य सुविधा निर्धारण गर्दा निजामती सेवाका कर्मचारीहरूको तलबमानलाई आधार मानी स्थानीय निकायका कर्मचारीहरूको तलबमान निर्धारण गर्नुपर्ने व्यहोरा उल्लेख छ । जिल्ला विकास समिति ३३ ले विभिन्न भत्ता सुविधाहरू परिषद्को निर्णयबाट रु.६ करोड ४५ लाख ७४ हजार खर्च गरेका छन् । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नअनुसार छः

क्र.सं.	जिल्ला विकास समितिको कार्यालय	विवरण	रकम (रु.हजारमा)
१	महोत्तरी, बैतडी, पर्सा, चितवन, स्याङ्जा, सिरहा, कञ्चनपुर, सिन्धुपाल्चोक, दाङ, रुकुम, दोलखा, रामेछाप, सल्यान, प्युठान	अतिरिक्त भत्ता	२,४९,७०
२	धादिङ्ग	भ्रमण, आवास र यातायात खर्च	५०,२१
३	नवलपरासी, पाँचथर, सिन्धुली	घर विदा, परिषद्, स्थानीय भत्ता	३९,२४
४	अर्घाखाँची, गोरखा, भापा,	कर्मचारी विमा	१२,५७
५	इलाम, कपिलवस्तु, ताप्लेजुङ, पाल्पा,	फिल्ड भत्ता, अन्य भत्ता	३१,२८
६	सप्तरी	प्रोत्साहन भत्ता	७७,३०
७	रुपन्देही	अतिरिक्त भत्ता र विमा	२३,४३
८	भक्तपुर	सञ्चित विदा	५,३०
९	दार्चुला,	पोशाक भत्ता	२,६३
१०	ललितपुर	चाडपर्व खर्च तथा अन्य भत्ता सुविधा	४६,१३
११	काठमाडौं	तिहार, दशैं, पोशाक भत्ता, सेवा निवृत्त सुविधा, बीमा, विदा लगायत	४९,३२
१२	कास्की	विशेष भत्ता, प्रोत्साहन, परिषद् र अन्य भत्ता	५८,६३
जम्मा			६,४५,७४

परिच्छेद २: संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय

४२.१. स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, नियम र निजामती सेवा ऐन, नियमले तोकेको सीमालाई पालना नगरी १८० दिनभन्दा बढी घरविदा बापतको वार्षिक रुपमा खाइपाई आएको तलब बराबरको रकम लिनेगरी विनियम तयार गरेको पाइयो । ऐन, नियमविपरीत भएको त्यस्तो व्यवस्था स्वतः शून्य वा बदर हुने व्यवस्था भए तापनि विनियम बनाएर सञ्चित विदाको रकम भुक्तानी गरेको छ ।

४२.२. स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली, २०५६ को नियम २६३(१) अनुसार स्थानीय निकायका कर्मचारीले एक आर्थिक वर्षमा एकपटक आफूले मनाउने मुख्य चाडपर्वको अवसरमा भुक्तानी लिन सक्ने व्यवस्था रहेकोमा थप अर्को महिना बराबरको रकम समेत भुक्तानी दिएको छ ।

४२.३. संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयको निर्देशनअनुसार स्थानीय निकायले आफ्ना कर्मचारीलाई पोशाक भत्ता लगायतका अतिरिक्त सुविधा दिँदा प्रशासनिक खर्चको परिधिभित्र रहेर मात्रै उपलब्ध गराउन सक्ने भए तापनि जिल्ला विकास समितिहरूले सो सीमा नघाई, तहगत रुपमा फरक दर प्रयोग गरी अतिरिक्त भत्ता, फिल्ड भत्ता, बीमा प्रिमियम लगायतको भुक्तानी गरेको छ ।

स्थानीय निकायमा विभिन्न नाम र शीर्षक खडा गरी थप आर्थिक सुविधा लिन खोज्ने प्रवृत्ति बढ्दै जानु, जिल्ला विकास समितिको आन्तरिक आय विगतमा सबल रहेकाले चालु खर्चका आधारहरू स्थापित गर्दा भविष्यमा त्यसको असर प्रभावबारे सचेत नरहेका कारण यस किसिमका भुक्तानी भएको देखिन्छ । यसप्रकारको सुविधा उपलब्ध गराउने निर्णयलाई निजामती सेवा ऐन र नियमावली अनुकूल तुल्याउनेतर्फ सम्बन्धित निकायले ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।

४३. **भारतीय सहयोग कार्यक्रम** – भारतीय दूतावाससँगको सीधै सम्झौतामार्फत विनियोजन बजेटमा समावेश नगरी ४५ जिल्ला विकास समितिले रु.५० करोड ३३ लाख ५७ हजार खर्च गरेको छ । त्यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

४३.१. आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा ५ उपदफा ३ मा मित्रराष्ट्र तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाबाट नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुने नगदी वा जिन्सी सहायतालाई बजेटमा समावेश गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा स्थानीय विकास मन्त्रालयले विद्यालय भवन, सडक आदि निर्माण गर्न भारतीय दूतावाससँगको सीधै सम्झौतामार्फत विनियोजन बजेटमा समावेश नगरी सहयोग कार्यक्रम रकम निकास गरेको छ । विनियोजन बजेटमा समावेश नगरी सोभै जिल्ला विकास समितिहरूलाई वैदेशिक सहायता रकम निकास दिने प्रणालीको अन्त्य हुनुपर्दछ ।

४३.२. जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, सप्तरीले भारतीय सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सम्झौता गरी ठेक्का व्यवस्था तथा उपभोक्ता समितिबाट काम प्रारम्भ गरेकोमा सो कार्य तोकिएको समयमा सम्पन्न नभएको व्यहोरा नमूना छनौटबाट गरिएको परीक्षणबाट देखिएको छ । ठेक्का प्राप्त गर्न तोकिएका आधारभूत शर्त पूरा गरेको देखाउने तर त्यसको उपयोग नगरी भुक्तानी प्राप्त गरेपछि मात्र आफूले सम्झौता गरी जिम्मा लिएकोमा निर्धारित समयमा कार्य सम्पन्न गर्न निर्माण व्यवसायी सक्रिय भएको देखिएन ।

(रु. हजारमा)

सिर्न	योजनाको नाम	सम्झौता रकम	सम्झौता मिति	लागत अनुमान	भुक्तानी रकम
१.	छात्रावास भवन	१९६४६	२०६२.२.२९	१,९६,४५	१,६२,७४
२.	माध्यमिक विद्यालय ब्रम्हपुर	३९७७	२०६३.२.३	३९,९५	३५,८२
३.	अञ्चल अस्पताल प्रसूति वार्ड र आकस्मिक कक्ष	२९७०६	२०६५.९.२	२,२३,४५	१,९९,९९
४.	माध्यमिक विद्यालय बोरिया	१३५१३	२०६५.९.२	८८,६४	१,०९,९६
५.	माध्यमिक विद्यालय	२०९२	-	२०,९२	१०,५१
६.	कुनौली फतेपुर सडक	२९७२२	२०६९/३/७	२,९९,००	२,९९,२३
जम्मा				७,७९,६९	७,३०,२

आवश्यक कारबाही गरी निर्माण कार्यसम्पन्न गराउनुपर्दछ ।

४३.३. जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, महोत्तरीले एक माध्यमिक विद्यालय भवन निर्माणका लागि २०६७/६८ सम्म कार्यसम्पन्न गर्ने गरी २०६४/६५ मा रु.२ करोड २४ लाख ३६ हजारमा एक निर्माण व्यवसायीसँग सम्झौता गरेकोमा हालसम्म भुईँ तल्लाको पिलर ढलान, गाढो तथा सिंढीको स्लोप ढलान बाहेकका कार्य पूरै बाँकी रहेको छ । साथै, निज निर्माण व्यवसायीले २०६९ फागुन देखि निर्माणसम्बन्धी कुनै पनि कार्यसम्पादन गरेको छैन ।

४३.४. लमजुङ उच्च मा.वि. भवन निर्माणको लागि कुल लागत अनुमान रु.२ करोड ९९ लाख ७७ हजार कायम भई भारतीय दूतावाससँग भएको सम्झौताअनुसार उक्त विद्यालय भवन निर्माणको लागि एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.२ करोड ३२ लाख ४९ हजारको ठेक अङ्क स्वीकृत भएको र एक वर्षभित्र कार्य सम्पन्न गर्ने गरी १९ नोभेम्बर २००९ मा ठेकका सम्झौता भएको देखिन्छ । पटक पटकको बन्द, हडताल, निर्माण सामग्रीको कमी जस्ता कारण म्याद थप माग भएकोमा अन्तिम पटक २०७०/६३० सम्म म्याद थप भएको छ । यस वर्ष ५ रनिङ्ग बिलबाट रु.९० लाख ११ हजार र गत वर्षसम्मको भुक्तानी रु.७७ लाख ६ हजार समेत रु.१ करोड ६७ लाख १७ हजार भुक्तानी भएको छ । एक वर्ष भित्रमा निर्माण कार्य सम्पन्न हुनुपर्नेमा सम्झौताको ३०० प्रतिशत म्याद थप हुँदा समेत निर्माण कार्यसम्पन्न भएको छैन ।

निर्माण कार्य बिलम्ब हुनुमा कार्यान्वयन संयन्त्रको कार्यकुशलता कमजोर रहेको देखिएको छ ।

४३.५. स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम १३६(१) मा खरिद सम्झौता उल्लंघन भएमा स्थानीय निकायलाई प्राप्त हुने उपचारको व्यवस्था छ । कार्यक्रम अर्न्तगत २ उच्च माध्यमिक विद्यालय भवन निर्माण कार्यको खरिद सम्झौताबमोजिम कार्य नभएबाट ठेकका तोडिएको र सम्पन्न हुन बाँकी निर्माण कार्य उपभोक्तासँग सम्झौता गरी निर्माण कार्य सुरु गरेकोमा ठेकका तोडिएका निर्माण व्यवसायीबाट असुल गर्नुपर्ने रु.५० लाख ७ हजारमध्ये रु.१९ लाख ४० हजारमात्र असुल गरी रु.३० लाख ६७ हजार असुल गरेको छैन । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

४४. **कर्मचारी कल्याण कोष** - स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली, २०५६ को नियम २६५(१) मा कर्मचारी कल्याण कोषमा स्थानीय निकायले प्रत्येक वर्ष कम्तीमा आफ्नो कार्यालयलाई आवश्यक पर्ने एक महिनाको तलब वरावरको रकम जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष देहायका जिल्ला विकास समितिको कार्यालयले कानूनविपरीत बढी रकम कल्याणकारी कोषमा जम्मा गरेको छ ।

(रकम रु.हजारमा)

जिल्ला	एक महिनाको तलब रकम	जम्मा गरेको रकम	बढी रकम
काठमाडौँ	६००	५०,००	४४,००
भापा	६००	५०,००	४४,००
रुपन्देही	५००	२५,००	२०,००
भोजपुर	४००	१९,००	१५,००
गुल्मी	४००	८,९७	४,९७

यसबाट आन्तरिक आयको अनुपातमा निश्चित सीमाभित्र प्रशासनिक खर्च गर्नुपर्ने कानूनी व्यवस्थाको प्रतिकूल हुने गरी प्रशासनिक खर्च बढ्न गएको छ ।

४५. **रकम फ्रिज** - स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ४३(६) मा नेपाल सरकारबाट प्राप्त अनुदान रकम खर्च नभई बाँकी रहेमा फ्रिज गर्नुपर्ने प्रयोजनका लागि कोष तथा नियन्त्रक कार्यालयमा फिर्ता पठाउनु पर्ने उल्लेख छ । यो वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, सुर्खेतले स्थानीय यातायात पूर्वाधार क्षेत्र कार्यक्रममा निकास भएकै रकम मध्ये खर्च नभई बाँकी रहेको रु.११ लाख ५८ हजार फ्रिज नगराई मर्मत सम्भार कोषमा राखेको छ । उक्त रकम सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

४६. **निकास रोक्का** - स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ४६(४) मा विकास आयोजनातर्फ योजनाको सर्वेक्षण डिजाइन लागत अनुमान एवं कार्यक्रम तयार गरी स्वीकृत गराई बजेटको

- निर्धारित सीमाभित्र रही खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, दैलेखले प्राविधिक प्रतिवेदन तयार नै नगराई जिल्ला ऊर्जा तथा वातावरण व्यवस्थापन समितिको निर्णयानुसार कट्टी खोला लघु जलविद्युत परियोजनालाई पुरानो संरचना मर्मत गर्न रु.२० लाख निकासी दिएको छ । कार्यालयले नियमविपरीत निकासी दिएको रकम अविलम्ब फिर्ता लिनुपर्दछ ।
४७. **अनुदान निकासी** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ६४(४) मा विकास आयोजनातर्फ बजेटको सीमाभित्र रहेर खर्च गर्न र समयमै निर्धारित कार्यक्रमअनुसार प्राविधिक एवं प्रशासकीय व्यवस्था मिलाई कार्य सम्पादन गर्ने उत्तरदायित्व अधिकार प्राप्त अधिकारीको हुने उल्लेख छ । यो वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, जुम्लाले प्राविधिक निरीक्षण, सर्भे तथा प्रतिवेदन समेत प्राप्त नभएका ५ जलविद्युत योजनालाई रु.९१ लाख १२ हजार अनुदान निकासी दिएको देखियो । योजनाको अवस्था बारेमा निरीक्षण अनुगमन र प्राविधिक प्रतिवेदनवेगरे दिएको अनुदान सहिरूपमा खर्च भएकै छ भन्न सकिने । कार्यालयले अनुगमन निरीक्षण प्राविधिक प्रतिवेदनको मूल्याङ्कन गरेर मात्र अनुदान दिनुपर्दछ ।
४८. **थप सवारी कर** – स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली, २०५६ को नियम २०७ बमोजिमको अनुसूची-२३ मा आफ्नो स्रोतबाट निर्माण गरेको वा आफूलाई हस्तान्तरण भई आएको सडक, बाटो तथा पुलबाट आवागमन गर्ने सवारी तथा यातायातका साधनहरूमा निर्धारित दरअनुसार पटके कर लगाउन पाउने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, काठमाडौंले पटके सवारी साधन कर उठाउनका लागि छैमले र टल्कु डुडेचौर गाउँ विकास समितिमाफत अमानतबाट रु.५ ले थप गरी उठाउन निर्णय भएबमोजिम रु.१३ लाख ५८ हजार कर असुल गरेको छ । यस किसिमको थप सवारी कर लिने कार्य बन्द गरी सङ्कलित रकम सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
४९. **मालपोत रजिष्ट्रेशन** – स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा २१५(ग) बमोजिम गाउँ विकास समिति र नगरपालिकाले आमदानी गरेको मालपोत रकमको २५ प्रतिशत रकम जिल्ला विकास समितिमा पठाउने व्यवस्था रहेको छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, भापाले सो व्यवस्था बमोजिम २०६९।७० मा ४७ गाउँ विकास समितिले मालपोत बापत रु.३२ लाख ४३ हजार सङ्कलन गरेकोमा सो बापत कुनै पनि रकम प्राप्त गरेको छैन । नियमानुसार मालपोत रजिष्ट्रेशन बापतको रकम प्राप्त गर्नुपर्दछ ।
५०. **अनुगमन** – स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को बुँदा ४७(१)(क, ख र ग) मा प्रत्येक आर्थिक वर्षको अन्त्यमा गाउँ विकास समितिमा निकासी भएको सबै निःशर्त तथा सशर्त पूँजीगत तथा चालु अनुदानबाट भुक्तानी दिनुपर्ने रकम भुक्तानी दिई आर्थिक कारोबार बन्द गर्नुपर्नेमा यो वर्ष जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, कास्कीले ४३ गाउँ विकास समितिलाई सशर्त र निःशर्त चालु तथा पूँजीगत अनुदानमा रु.६ करोड ४० लाख ८८ हजार निकासी दिएकोमा कतिपय गाउँ विकास समितिहरूको दोस्रो तथा अन्तिम किस्ता समेत असार महिनामा निकासी दिएको पाइयो । यसरी कार्यान्वयन गर्ने समय समेत नरहने गरी निकासी गर्न मिल्ने देखिएन ।
५१. **अनुदानको अनुगमन** – जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, जुम्लाले कर्णाली रोजागार कार्यक्रमबाट कर्णाली अञ्चलमा व्याप्त रहेको बेरोजगारी घटाउन प्रत्येक बेरोजगार घरधुरीलाई रु.२ हजार ८०० का दरले गाउँ विकास समितिमा पूर्वाधारको कार्यक्रम सञ्चालन गर्न २७ गाउँ विकास समितिमा ९ हजार ३ सय ६२ (९५.२४ प्रतिशत) घरधुरी बेरोजगार रहेको देखाई रु.२ करोड ६२ लाख १४ हजार गाउँ विकास समितिको खातामा रकम जम्मा गरेको छ । लिमीलगायत केही गाउँ विकास समितिमा सबै घरधुरी बेरोजगार देखाइएको छ । स्वीकृत कार्यक्रमअनुसार पहिलो किस्तामा ३० प्रतिशत दोस्रो किस्तामा ३० प्रतिशत र तेस्रो किस्तामा ४० प्रतिशत निकासी दिनुपर्नेमा पूरै रकम एकैपटक २०६९ चैत्रमा निकासी दिएको छ । रकम निकासी दिँदा गाउँ विकास समितिले योजना छनौट, स्वीकृति, सम्झौता, जनश्रमदान आदि र अनुगमन तथा सुपरिवेक्षणको व्यवस्था गर्नुपर्नेमा गरेको देखिएन । यस्तो निकासीबाट भएको कार्य अवस्था अनुगमन गरी यकिन गर्नुपर्दछ ।

५२. **सामाजिक विकास शुल्क** – जिल्ला विकास समितिले स्थानीय स्वायत्त शासन ऐनमा भएको व्यवस्थाअनुसार मात्र आय सङ्कलन गर्न पाउनेमा जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, अर्घाखाँचीले जिल्ला परिषद्ले निर्णय गरी सामाजिक शुल्कवापत मालपोत कार्यालयमा जग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्कसँगै प्रतिहजार रु.४।- को दरले सामाजिक विकास शुल्क उठाएको छ । यसरी उठाएको शुल्कमध्ये गत वर्षसम्मको जिम्मेवारी रु.२१ लाख र यस वर्षको आम्दानी रु.७ लाख ८७ हजार समेत जम्मा आय रु.२८ लाख ८७ हजारमध्ये यस वर्ष रु.१ लाख ७७ हजार खर्च गरी रु.२७ लाख १० हजार आगामी वर्षलाई जिम्मेवारी सारेको छ । कानून विपरीत उक्त शुल्क लिने कार्य बन्द गर्नुपर्दछ ।
५३. **कार्य सम्पादन जमानत** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम १६९(५) मा बोलपत्र वा डाक स्वीकृत भएपछि त्यस्तो बोलवपत्र दाता वा डाक वालाबाट स्वीकृत ठेक अङ्कको कुल रकमको नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट मान्यता प्राप्त बैङ्कको कम्तीमा ६ महिना म्याद भएको परफरमेन्स बण्ड वा नगद रकम प्राप्त भएपछि ठेक्का पाउने सबै शर्त खुलाई व्यवसायीसँग सम्झौता गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, सुनसरीले ११ वटा ठेक्का रु.२ करोड ७१ लाख २३ हजारमा कार्य सम्झौता गरी कबुलियत पत्र जारी गरेकोमा कार्य सम्पादन जमानत पत्र नलिएको र प्रथम किस्ता समेत पूरा नलिई पट्टा जारी गरेको छ । कानूनको पालना गरी जमानत लिएर मात्र आय ठेक्का सम्झौता गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
५४. **कार्यक्रमबेगर खर्च** – वार्षिक स्वीकृत कार्यक्रमअनुसार खर्च गर्नुपर्नेमा जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, रामेछापले जिल्ला उर्जा तथा वातावरण शाखा मन्थली र एक ग्रामीण विद्युत सहकारी संस्था लिमिटेडसँग सम्झौता गरी रु.५२ लाख १० हजार एकमुष्ट सहकारी संस्थाको खातामा जम्मा गरेको छ । सम्झौतामा सहकारी संस्थालाई रकम भुक्तानी गर्दा सार्वजनिक लेखापरीक्षणबाट अनुमोदन गरिएको खर्च भुक्तानी हुने उल्लेख छ । उक्त कार्य उर्जा तथा वातावरण शाखाको वार्षिक कार्यक्रममा नपरेको र गत विगतमा सम्पन्न भइसकेको पाइयो । यसरी रकम निकासामन्दा अगाडिको बिल भरपाईको भुक्तानी गर्ने गरी वार्षिक कार्यक्रमबेगर गरेको सम्झौता तथा निकास नियमसंगत देखिदैन । उक्त रकम फिर्ता दाखिला हुनुपर्दछ ।
५५. **ट्रान्सफर** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ५४ मा प्रत्येक जिल्ला परिषद्ले आफ्नो कोषमा जम्मा भएको आन्तरिक आयबाट मर्मत सम्भार विशेष कोष लगायत विभिन्न ८ कोषहरूमा रकम विनियोजन गर्न सक्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, सल्यानले आर्थिक वर्षको अन्तमा बजेट फ्रिज हुन नदिने उद्देश्यले २ बजेट उप शीर्षक अन्तर्गत केन्द्रीय शीर्षकमा विनियोजित रकम रु.१२ लाख ३० हजार मर्मत सम्भार विशेष कोषमा ट्रान्सफर गरेको छ । यसरी नियमावली तथा कार्यविधिको व्यवस्था विपरीत ट्रान्सफर गरिएको रकम समितिको कोषबाट असुल गरी सञ्चित कोष दाखिला हुनुपर्दछ ।
५६. **भ्रमण बिल** – भ्रमण खर्च नियमावली, २०६४ को नियम १८(१) मा भ्रमणमा खटिने पदाधिकारी/कर्मचारीले भ्रमण समाप्त भएपछि आवश्यक बिल भर्पाई सम्बन्धित कार्यालयमा पेश गर्नुपर्ने उल्लेख छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, सिन्धुपाल्चोकले भ्रमण खर्च भुक्तानीमा भ्रमण प्रतिवेदन अनिवार्य रूपमा पेश नगरेको तथा भ्रमण आदेशमा क्रमानुसारले भ्रमण आदेश संख्या उल्लेख गर्नुपर्नेमा सो समेत उल्लेख गरेको पाइएन । यस वर्ष विभिन्न शीर्षकबाट कुल रु.५६ लाख ९७ हजार भ्रमण खर्च लेखेको छ । कार्यालयका प्राविधिक तथा प्रशासनिक गरी ६४ कर्मचारीलाई वर्षभरि नै मासिक रूपमा भ्रमण आदेश र बिल संलग्न नगरी तलबको ४० प्रतिशतले हुने भत्ता एकमुष्ट रु.४५ लाख ३० हजार भ्रमण खर्चमा लेखेको छ । नियमानुसार भ्रमण भत्ता भुक्तानी गर्नुपर्दछ ।
५७. **कोषमा ट्रान्सफर** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ५४ मा प्रत्येक जिल्ला परिषद्ले आफ्नो कोषमा जम्मा भएको आन्तरिक आयबाट विभिन्न ८ कोषहरूमा रकम विनियोजन गर्न सक्ने व्यवस्था छ । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, रुकुमले उक्त कोषहरूमा रकम विनियोजन गर्दा आन्तरिक आयबाट मात्र गर्नुपर्नेमा जिल्ला विकास समिति अनुदान र अन्य केन्द्रीय बजेटबाट नियमावलीले तोकेका ८ कोष बाहेक स्थानीय विकास घुम्ती कोष, लक्षित वर्ग विशेष कोष, बालमैत्री स्थानीय शासन कार्यक्रम कोष, समपूरक कोष र सूचना केन्द्रमा रु.६४ लाख ५१ हजार विनियोजन गरेको देखियो । केन्द्रीय अनुदानबाट खर्च लेखी कोषमा ट्रान्सफर गरेको रकम सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

५८. **विद्युत रोयल्टी व्यवस्थापन** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३(१) मा फ्रिज नहुने बजेट उपशीर्षक प्रत्येक वर्ष महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तोकी दिने व्यवस्था छ। त्यसरी फ्रिज नहुने भनी तोकेको उपशीर्षकको हकमा बाहेक साल तमाम हुनुभन्दा कम्तिमा ७ दिनअगाडि नै सम्बन्धित कार्यालयले भुक्तानी दिनुपर्ने रकम भुक्तानी दिई आर्थिक कारोबार बन्द गर्नुपर्ने उल्लेख छ। जिल्ला विकास समितिको कार्यालय लमजुङले रोयल्टी व्यवस्थापन बापत निकास भएकै रू.७६ लाख २ हजारमध्ये रू.३८ लाख ४६ हजार वर्षान्तमा कोष पूँजीगत खातामा ट्रान्सफर गरेको छ। अतः विद्युत रोयल्टी बापतको रकम परिषद्द्वारा पारित गरी सम्बन्धित कार्यक्रममा खर्च हुनुपर्ने र बाँकी रकम सञ्चित कोष दाखिला हुनुपर्दछ।

५९. **रकम फ्रिज** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३(१) मा फ्रिज नहुने बजेट उपशीर्षक प्रत्येक वर्ष महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तोकी दिने व्यवस्था छ। त्यसरी फ्रिज नहुने भनी तोकेको उपशीर्षकको हकमा बाहेक साल तमाम हुनुभन्दा कम्तिमा ७ दिन अगाडि नै सम्बन्धित कार्यालयले भुक्तानी दिनुपर्ने रकमहरु भुक्तानी दिई आर्थिक कारोबार बन्द गर्नुपर्ने उल्लेख छ। जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, तनहुँले रोयल्टी व्यवस्थापन बापत निकास भएको रू.९७ लाख २८ हजारमध्ये वर्षान्तमा बाँकी रू.६८ लाख ६२ हजार कोष पूँजीगत खातामा ट्रान्सफर गरेको छ। अतः विद्युत रोयल्टी सम्बन्धित कार्यक्रम परिषद्द्वारा पारित गरी सम्बन्धित कार्यक्रममा खर्च हुनुपर्ने र बाँकी रकम फ्रिज हुनुपर्दछ।

धनुषा

६०. **लेखा प्रमाणीकरण** - स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ४६(६) मा कुनै रकमको भुक्तानी दिदा रित पुगे वा नपुगेको जाँच गरी खर्च भएका सबै बिल भर्पाईहरुमा सिलसिलेवार नम्बर राखी आर्थिक प्रशासन शाखा प्रमुखले भुक्तानी भएको जनाई दस्तखत गरी प्रमाणित गर्नुपर्ने र नियम २२३(१) मा आय-व्ययको हिसाव किताब रीतपूर्वक राख्ने, खर्चको फाँटवारी तथा आर्थिक विवरण तयार गर्ने र त्यस्तो फाँटवारी तथा आर्थिक विवरण अधिकार प्राप्त अधिकारीबाट स्वीकृत गराई समयमै सम्बन्धित निकायमा पठाउने र लेखापरीक्षण गराउने उल्लेख छ। जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, धनुषाले २०६८/६९ मा रु. ४२ करोड ६२ लाख ५४ हजार आय तथा रु.४३ करोड ५४ लाख ९० हजार व्याय र रु.९२ लाख ३५ हजार ऋणात्मक मौज्जात देखाएकोमा प्रयोगमा ल्याएको बैक नगदी किताब, जिन्सी खाता, पेशकी खाता तथा अन्य सहायक खाता र बिल भर्पाईहरु समेत प्रमाणित गरेको छैन।

त्यस्तै कार्यालयले तोकेको खाता तथा बिल भर्पाईहरु अधिकार प्राप्त अधिकारीबाट प्रमाणित गराई राख्नुपर्दछ। गोश्वरा भौचर साथ बिल भर्पाई, निर्णय, टिप्पणी, कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन जस्ता महत्वपूर्ण कागजातहरुको फोटोकपी संलग्न गर्ने, धेरैजसो योजनाको लागि एकै लागत अनुमान तयार गर्ने, बैक दाखिलाको भौचरको समेत फोटोकपी राख्ने, बिल भर्पाईहरु संलग्न नगर्ने अवस्था देखिएकोले नियन्त्रण प्रणाली कमजोर रहेको छ। यसै गरी २०६९/७० मा आन्तरिक आय र सरकारी अनुदान समेत रु.५० करोड ९६ लाख ८५ हजारको वार्षिक कारोबार गर्दा प्रयोगमा ल्याएको जिन्सी खाता, पेशकी खाता तथा अन्य सहायक खाता र बिल भर्पाईहरु समेत प्रमाणित गरेको छैन।

६१. **बिल भर्पाई** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ४६(३) मा खर्च गर्दा खर्चको बिल भर्पाई सहितको लेखा राख्नुपर्ने उल्लेख छ। जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, धनुषाले २०६८/६९ मा विभिन्न शीर्षकबाट व्यक्ति, फर्म र निकायहरुलाई रु.४० करोड ५९ लाख ४४ हजार भुक्तानी गरेकोमा निम्नानुसार बिल भर्पाई प्रमाण कागजात पेश भएको छैन।

क्र.सं.	सेस्ताको अवस्था	रकम (रु.हजारमा)
१.	विभिन्न व्यक्ति, फर्म वा निकायलाई भुक्तानी गरेकोमा गोश्वरा भौचर लगायत खर्चको बिल, भर्पाई, नापी किताब, कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन र राजस्व दाखिला भौचर	२९,६७,८०
२.	गाउँ विकास समितिहरुको पेशकी फछ्यौट गरेकोमा फोटोकपी र चौथोप्रति बैक भौचरमात्र संलग्न गरेकोले सक्कल कागजात	६,६७,२६
३.	सम्भाव्यता अध्ययन, लागत अनुमान स्वीकृतिदेखि कार्यादेश दिंदासम्मको ठेक्का फाइल	३,७०,१०
४.	स्रोत उपयोग (अमानत) कर र निकासी कर आम्दानीका फोटोकपी भौचर संलग्न गरेकोले	४२,७४

	सकल कागजात	
५.	गत वर्षको बैक भौचरवाट राजस्व आय जम्मा देखाएकोले यथार्थ राजस्व दाखिला प्रमाण	५, ५४
	जम्मा:	४०,५३,४४

खर्चको बिल भरपाई तथा खर्चका प्रमाणहरु पेश नहुँदा वास्तविक खर्च यकिन हुँदैन । कार्यालयले नियमानुसार बिल भरपाई प्राप्त गरी लेखापरीक्षण गराउनु पर्दछ ।

६२. **अधुरा योजना** – स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ मा जिल्ला विकास समितिले योजना छनौट गर्दा लागत, समय, स्रोत र त्यसवाट प्राप्त हुने प्रतिफल समेतको पूर्व अनुमान गरेर योजना छनौट गरी सञ्चालन गर्नुपर्नेमा कार्यालयले २०६८/६९ मा स्थानीय शासन तथा सामुदायिक विकास कार्यक्रमवाट रु.१ करोड ५३ लाख १२ हजारको लागतमा १० योजना सञ्चालन गरी रु.८९ लाख २७ हजार भुक्तानी गरेकोमा सबै योजनाहरु अधुरै रहेको देखियो । कार्यालयले स्रोतको व्यवस्था गरी अधुरा योजनाहरु सञ्चालनमा ल्याई पूरा गर्नुपर्दछ ।
६३. **कर असुली** - जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, धनुषाले २०६८/६९ मा स्थानीय कर असुल गर्ने सम्बन्धमा ठेक्का नलागेको कारण जनाई विभिन्न नाकावाट कर्मचारीमार्फत स्थानीय कर असुल गरेको छ । राजस्व शाखाको अभिलेखअनुसार रु.३८ लाख २४ हजार आम्दानी भएकोमा रु.३० लाख ३५ हजार बैक दाखिला गरेको छ । आम्दानी रकमअनुसार गोश्वरा भौचर उठाई श्रेस्तामा जनाउनु पर्नेमा बैक दाखिला भौचरअनुसार मात्र आम्दानी जनाउने गरेको छ । श्रेस्तामा आम्दानी नजनाएको रकम रु.७ लाख ८९ हजार सम्बन्धमा सम्बन्धित नाकामा खटिएका कर्मचारीहरुको खाना, खाजा, घर भाडा र इन्धन तथा अन्य खर्चको भुक्तानी गरेको छ । खर्च मान्य हुने निर्णय तथा खर्च प्रमाणित गरी श्रेस्ता राखेको समेत पाइएन । कार्यालयले खर्च मान्य नगरेको सम्बन्धमा सम्बन्धित कर्मचारीवाट असुल गर्न पहल समेत गरेको देखिदैन ।
६४. **बैङ्क खाताको आम्दानी** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ६०(१) मा कार्यालयले बैङ्क खाताको आम्दानी खर्चको मासिक विवरण तयार गर्नु पर्ने उल्लेख छ । कार्यालयले यो वर्ष नेपाल राष्ट्र बैङ्क जनकपुरमा रु.२ करोड ६५ लाख ८७ हजार रहेको कार्यालयको ५ बैङ्क खाता संचालनमा नरहेकोमा बन्द गरी हिसाव मिलान गरेको छैन । उक्त ५ बैङ्क खातामा रहेको रकम आर्थिक विवरणमा समावेश गरेको छैन । आम्दानी खर्चमा समावेश नगरेको सम्बन्धमा भर्खरै पता लागेकोले अगामी वर्षमा समावेश गरिने जानकारी दिएको छ । कार्यालयको नाममा रहेको रकम आर्थिक विवरणमा नदेखाउनाले वास्तविक मौज्दात यकिन गर्न सकिएन । मौज्दात रकम आर्थिक विवरणमा समावेश गरी वास्तविक मौज्दात देखाउनुपर्दछ ।
६५. **निर्माण कार्य** - स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ४६ को उपनियम ५ मा आफूले जिम्मा लिएको रकम र त्यसको हिसाव किताब बिल, भर्पाई वा प्रमाण आर्थिक प्रशासन शाखा प्रमुखद्वारा राख्न लगाउने उत्तरदायित्व अधिकार प्राप्त अधिकारीको हुने उल्लेख छ । यो वर्ष खर्च गरेको रु.२ करोड ५५ लाख ४८ हजारको ४ ठेक्का पट्टाको सम्भाव्यता अध्ययन, लागत अनुमान स्वीकृतिदेखि कार्यादेश दिंदासम्मको ठेक्का फाइल लेखापरीक्षणमा माग गरेकोमा पेश भएन । ठेक्का पट्टा फाइल पेश नभएकोले ठेक्का पट्टा सम्बन्धमा यकिन गर्न सकिएन । कार्यालयले ठेक्का पट्टा फाइल अविलम्ब पेश गर्नुपर्दछ ।

महोत्तरी

६६. **चालु प्रकृतिको खर्च** – स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को दफा १३ (१)(क) मा स्थानीय निकायको कोष पूँजीगत रकमवाट तलब, भत्ता, बैठक भत्ता, दैनिक भ्रमण भत्ता, इन्धन, मर्मत सम्भार, टेलिफोन बिजुली महसुल लगायतका चालु प्रकृतिका खर्च गर्न नपाइने व्यवस्था भएकोमा कार्यालयले यो वर्ष आन्तरिक कोष पूँजीगत खर्चवाट चालु प्रकृतिका खर्च रु.१ करोड १५ लाख ८८ हजार भुक्तानी गरेको छ । पूँजीगत रकमवाट खर्च गर्न निषेध गरिएका क्षेत्र एवं विषयमा खर्च गर्न मिल्ने देखिएन ।
६७. **बढी खर्च** – स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को दफा १४(१) अनुसार स्थानीय निकायवाट सञ्चालन गरिने कार्यक्रम वा आयोजनालाई कार्यकुशलता, प्रभावकारिता तथा मितव्ययिताको सिद्धान्तअनुसार संचालनमा सहयोग पुऱ्याउन पूँजीगत लगानीको समष्टिगत रकमवाट

निर्देशिकाअनुसार कन्टिन्जेन्सी रकम छुट्याई खर्च गर्न सकिने व्यवस्था रहेको छ । कार्यालयले कन्टिन्जेन्सी शीर्षकमा आम्दानी रु.२९ लाख ५ हजार भएकोमा रु.४५ लाख ७१ हजार खर्च लेखेको छ । उक्त रकम रु.१५ लाख ६६ हजार जिल्ला विकास कोष पूँजीगतबाट खर्च गरेको छ । विकास निर्माण कार्यमा खर्च गर्नुपर्ने पूँजीगत बजेट कन्टिन्जेन्सीमा खर्च गरेको हुँदा यसप्रकारको खर्च गर्ने कार्य नियन्त्रण गरिनुपर्दछ ।

६८. **निर्माण कार्यमा मिलेमतो** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २४(ड) मा दफा २६(६) बमोजिम आपसमा मिलेमतो गरी दाखिला भएको बोलपत्र उपर कारवाही तथा त्यस्तो बोलपत्र रद्द गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । दुई ग्रामीण विद्युतीकरण कार्यको ठेक्काका लागि घटी अङ्क (मू.अ.क समेत) क्रमशः रु.२२ लाख ७२ हजार र रु.१२ लाख ४३ हजार कबोल गर्ने एक संयुक्त उपक्रमको बोलपत्र जमानत रकम क्रमशः रु.८५ हजार र रु.४८ हजार जफत गरी दोस्रो घटी रु.२७ लाख ६ हजार र रु.१४ लाख २६ हजार कबुल गर्ने एक प्रा.लि.लाई ठेक्का दिने जिल्ला विकास समितिले २०६९।३।७ मा निर्णय गरेको छ । दुवै निर्माण व्यवसायीको अख्तियारप्राप्त व्यक्ति एकै रहेको छ । पहिलोले कबुल गरेको अङ्कभन्दा दोस्रो निर्माण व्यवसायीले कबुल गरेको रकमबीच ठूलो अन्तर रहेको देखिँदा निर्माण व्यवसायीबीच आपसी मिलेमतो भएन भन्नेमा विश्वस्त हुन सक्ने आधार देखिएन । यसरी मिलेमतो गरी ठेक्का प्राप्त गरेकोमा छानबिन गरी कारवाही गर्नुपर्दछ ।

काभ्रेपलाञ्चोक

६९. **खानी रोयल्टी** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम १६७ उपनियम ४(क) मा आगामी आर्थिक वर्षको लागि प्रत्येक आन्तरिक आय स्रोतको उपलब्धता, सम्भावित परिचालन, सो स्रोत परिचालनको व्यवस्थापन तथा लागत र चालु वर्षको ठेक्का अङ्क समेत विचार गरी आन्तरिक आयको प्रक्षेपण गरी न्यूनतम ठेक अङ्क र असुली कार्यतालिका समेत भएको कार्यान्वयन कार्ययोजना तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । खानी रोयल्टीको लागि १३ वटा खानी संचालनको लागि अनुमति दिएकोमा यसवर्ष ८ सञ्चालकले १ लाख ५९ हजार ५२० परिमाण उत्खनन् गर्ने गरी रोयल्टी बुझाई सञ्चालन अनुमति नवीकरण लिएको देखियो ।

उल्लिखित ८ खानीको प्रारम्भिक बातावरण मूल्याङ्कन प्रतिवेदनअनुसार वार्षिक १ लाख ५९ हजार ५२० घ.मी उत्खनन् गर्न सकिनेमा २२ हजार ३९६ घ.मी. मात्र उत्खनन् गर्ने सम्भौता गरी परिमाण नियन्त्रण गर्ने व्यवस्था नगरेकोले १ लाख ३७ हजार १२४ घनमिटर बढी परिणाम उत्खनन् भई रु.६ लाख ८६ हजारसम्म आय नोक्सानी हुन जाने देखिन्छ ।

बातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदनको आधारमा अनुमति प्रदान गरे पनि उत्खनन् कार्यको प्रभावकारी अनुमन नगरिँदा तथा असुलीको कार्यतालिका नबनाउँदा उत्खनन्कर्ताले पेश गरेको परिमाणको मात्र रोयल्टी प्राप्त गरेकोले कार्यालयले प्राप्त गर्नुपर्ने जति रोयल्टी आम्दानी प्राप्त हुन सकेको छैन । अतः यस सम्बन्धमा कार्यालयले अनुगमन प्रणाली तथा असुलीको कार्यतालिका समेत बनाई खानी व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

७०. **कोषतर्फका योजनाको भुक्तानी** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ४३(६) मा नेपाल सरकारबाट प्राप्त कुनै अनुदान रकम फ्रिज गर्नुपर्ने भए फ्रिज गर्ने प्रयोजनको निमित्त सम्बन्धित निकायमा फिर्ता पठाई दिनुपर्ने व्यवस्था छ । कार्यालयले केन्द्रीय अनुदानका निम्न बजेट शीर्षकहरुबाट कोष पूँजीगततर्फका २८ योजनाहरु सञ्चालन गरी रु.२३ लाख ७१ हजार भुक्तानी लेखेको छ । नियमावली बमोजिम नेपाल सरकारबाट प्राप्त फिर्ता गर्नुपर्ने अनुदान रकम फिर्ता नगरी कोषतर्फको स्वीकृत कार्यक्रममा खर्चगर्ने कार्य नियमसम्मत् नदेखिएको हुँदा उक्त रकम सञ्चित कोष फिर्ता गर्नुपर्दछ ।

रौतहट

७१. **जिल्ला प्राविधिक कार्यालय भवन निर्माण** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ९(१) अनुसार आर्थिक वर्ष सुरुभएपछि गाउँ परिषद्बाट स्वीकृत बजेट र कार्यक्रमको सिमाभित्र रही निर्धारित कार्यमा खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । १९औँ जिल्ला परिषद्को निर्णयद्वारा जिल्ला विकास समिति कोष र गाउँ

विकास समितिको बजेटबाट स्रोत जुटाई जिल्ला प्राविधिक कार्यालय भवन निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयार गरी बोलपत्रको माध्यमबाट ठेक्का बन्दोबस्तको गर्नको लागि एक करोड रुपियाँ पारित गरेको छ । जिल्ला विकास समितिको २०६९।१०।२४ को निर्णयअनुसार जिविस कोषबाट रु.३४ लाख विनियोजन गरेको र ९६ गाविसको अनुदान रकम प्रतिगाउँ विकास समिति रु.५० हजारका दरले कट्टा गरी ४९ लाख जिल्ला विकास समिति कोषमा जम्मा गरेको छ । जिल्ला परिषद्ले गरेको निर्णयको आधारमा गाउँ परिषद्बाट पारित नभएको अवस्थामा गाउँ विकास समिति सचिवको स्वीकृतिको आधारमा जिल्ला विकास समितिले उक्त रकम कट्टा गरी कोषमा जम्मा गरेको आधारमा खर्च गर्ने गरेको छ । यसप्रकार निकास दिने निकायले नै सम्बन्धित निकायहरूको परिषद्को निर्णयबेगर बजेट कटौती गरी भवन निर्माण हुनु नियमसम्मत देखिदैन ।

७२. **रकम फ्रिज** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३(क) अनुसार आर्थिक कारोबार बन्दभएपछि निकास र खर्चको लेखा अद्यावधिक गरी बाँकी रकम कोष तथा लेखानियन्त्रक कार्यालय पठाउने व्यवस्था छ । कार्यालयले ३ सडक योजनाका निर्माण व्यवसायीहरूलाई निर्माण कार्य भइरहेकै अवस्थामा असार २५ गते नै मूल्याङ्कन तयार गरी रु.५९ लाख ७८ हजार चेक काटिसकेको तर भुक्तानी भई नसकेको अवस्थामा आख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगका कर्मचारीद्वारा छापामारी चेक जफत गरी लगेको कारण बजेट खर्च भइसकेपछि पनि भुक्तानी हुन नसकेको अवस्था छ । निर्माण कार्यको कार्यसम्पन्न नहुँदै बजेट फ्रिज हुन नदिने तथा कार्य मूल्याङ्कन नहुँदै भुक्तानी प्रक्रिया अगाडि बढाएको देखिन्छ । अतः यस्तो प्रवृत्तिको अन्त्य गरी भुक्तानी भैनसकेको अन्यथा भएकोमा बाहेक केन्द्रीय शीर्षक तर्फको रकम फ्रिज दाखिला हुनुपर्ने र कोषतर्फको रकम सम्बन्धित खातामा आम्दानी बाँध्नुपर्ने देखिन्छ ।

बारा

७३. **कर कट्टी** – कार्यालयले विभिन्न भुक्तानी दिँदा स्रोतमा कट्टी गरी राखेको कर रकम तोकिएको समयमा सम्बन्धित शीर्षकमा दाखिला गर्नुपर्दछ । कार्यालयले पेश गरेको एकीकृत आय-व्यय विवरणमा कर दाखिला गर्न बाँकी यो वर्षको दायित्व रु.१० लाख ७ हजार र गत वर्षको बाँकी रु.९ लाख १३ हजार उल्लेख गरेकोमा लेखापरीक्षणको क्रममा विभिन्न बजेट शीर्षक अन्तर्गतका खर्च भुक्तानीमा सेस्तामा कट्टी गरी राखेको अग्रिम कर रकम सम्बन्धित राजस्व शीर्षकमा दाखिला गरेको छैन । कार्यालयले २०६८।६९ मा राजस्व दाखिला भनी जनाएको रु.१६ लाख ४० हजारको दाखिला भौचर पेश भएन । आय-व्ययले देखाएको र लेखापरीक्षणको क्रममा देखिएको दाखिला गर्न बाँकी कर दायित्वबीच रु.५ लाख ५० हजार फरक देखिएको छ । दाखिला गर्न बाँकी कर दायित्व सम्बन्धित राजस्व शीर्षकमा दाखिला गर्नुपर्दछ ।

७४. **हेभी मेसिन प्रयोग** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम १५५(५)(भ) मा बढी जटिल प्राविधिक पक्ष समावेश भएको र मेसिनरीको बढी प्रयोग हुने काम बाहेक सामान्यतया श्रम प्रधान प्रविधि अपनाइने आयोजना वा कार्यक्रममात्र उपभोक्ता समिति मार्फत गराउनु पर्ने व्यवस्था भएकोमा कार्यालयले डोजर-१, रोलर-१, ग्रेडर-१, ट्रिपर-६ लगायतका हेभी मेसिन प्रयोग गरी तत्सम्बन्धी अधिकांश कार्यक्रमहरू कार्यालयबाटै सञ्चालन गरेको छ । कार्यालयले २०६८।६९ मा विभिन्न सडकहरूको मर्मत कार्यमा डोर हाजिरी संलग्न गरी हेलपर, ड्राइभर र मिस्त्रीको ज्याला रु.६ लाख ९० हजार तथा ट्रेक्टर, डोजर, एक्साभेटरको इन्धन खर्च रु.२५ लाख १२ हजार गरी जम्मा रु.३२ लाख २ हजार खर्च लेखेकोमा कुन सडकमा मर्मत कार्य गराएको हो सोको कार्य मूल्याङ्कन दर विश्लेषण, इन्धन खपतको लगबुक, निर्माण कार्य गरेको चेनेज, लागत अनुमान तथा कार्य मूल्याङ्कन प्रतिवेदन पेश भएन । कार्यालयले वार्षिक खरिद योजना बमोजिम योजना कार्यान्वयन गर्ने, निर्माण साधनलाई लिजमा दिने जस्ता प्रक्रिया अपनाई उपरोक्त खर्चको कार्यमूल्याङ्कन प्रतिवेदन पेश हुनुपर्दछ ।

७५. **लेखा** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासनसम्बन्धी नियमावली, २०६४ को नियम ४६(३) मा सम्बन्धित बजेट शीर्षकमा खर्चको रकमको बिल भरपाई सहितको लेखा अधिकार प्राप्त अधिकारीबाट प्रमाणित गराई राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । कार्यालयले २०६८।६९मा विभिन्न शीर्षकमा ४७ लाख ४२ हजार खर्चको आवश्यक बिल भरपाई तथा कागजात लेखा प्रमुख तथा कार्यालय प्रमुख एवं सम्बन्धित प्राविधिक पदाधिकारीबाट

प्रमाणित नगरी खर्च लेखेको देखियो । अधिकार प्राप्त अधिकारीबाट प्रमाणित गरिएको आर्थिक कारोबार तथा लेखासँग सम्बन्धित कागजात लेखा शाखाको जिम्मामा समेत नरहेकोले यस सम्बन्धमा छानबिन गर्नुपर्दछ ।

७६. **निर्माण प्रक्रिया** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियममा रु.१ लाखसम्म लागत अनुमान भएको कार्यमात्र अमानतबाट गराउन सकिने उल्लेख छ । कार्यालयले २०६८।६९ मा जिल्ला विकास समिति अनुदान शीर्षकबाट रु.१७ लाख ६० हजार लागत अनुमान रहेको ढोडिया- तेतरिया सडकमा आर.सी. सी. कल्भर्ट निर्माण कार्यका लागि २०६५।६६ मा एक कम्पनीको नाममा ठेक्का बन्दोबस्त गरेकोमा निर्माण व्यवसायीले काम सुरु नगरेको कारणबाट पुनः २०६६।३।३१ को निर्णयले अमानतबाट कार्य गराउन कार्यालयका एक कर्मचारीलाई रु.१६ लाख पेशकी उपलब्ध गराई रु.१६ लाख ५१ हजारको मूल्याङ्कन तथा कार्यसम्पन्न प्रतिवेदनको आधारमा यो वर्ष रु.१६ लाख पेशकी फछ्यौट गरेको छ । नियमावलीको व्यवस्था विपरीत निर्माण कार्य अमानतबाट गराइ भुक्तानी दिएको नियमित देखिदैन ।
७७. **आय हिसाब प्रमाणीकरण** - कार्यालयले स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ अनुसार आय सङ्कलनमा प्रतिस्पर्धात्मक रुपबाट ठेक्का व्यवस्था गर्नुपर्दछ । कार्यालयले २०६८।६९ मा हुङ्गा गिट्टी बालुवाको आन्तरिक बिक्री कर सङ्कलन कार्यको ठेक्का व्यवस्थाका लागि सूचना प्रकाशन गरी सोबाट ठेक्का व्यवस्था नभई अमानतबाट कर्मचारी खटाई सङ्कलन गरेको देखिन्छ । त्यसरी कर्मचारी खटाई रसीद मार्फत आय सङ्कलन गरेकोमा उक्त रसीदअनुसार आम्दानी जनाई आय हिसाब दुरुस्त राखेको छैन । कार्यालयले यो वर्ष २ हजार ६३५ देखि ६० हजारसम्मका ६६३ ठेली रसीद प्रयोग गरेको विवरण भण्डार शाखाको अभिलेखबाट देखिन्छ । उल्लिखित रसीदबाट यो वर्ष रु.३ करोड ६७ लाख ४३ हजार आम्दानी गरेको भनी आर्थिक प्रशासन शाखाले आम्दानी जनाएको छ । उल्लिखित रसीदहरु प्रयोगकर्ता कर्मचारी/निकायबाट कार्यालयमा नबुझाएको कारण लेखापरीक्षण हुन सकेको छैन । यस सम्बन्धमा छानबिन गर्नुपर्दछ ।
७८. **दाखिला प्रमाण** - यस कार्यालयले २०६८।६९ मा प्रशोधित गिट्टी विदेश निकासी गरेको आय रु.५० लाख ३१ हजार असुल गरी धरौटीमा आम्दानी बाँधेकोमा सोको रोयल्टी रकम आन्तरिक आय खातामा दाखिला गरेको छैन । रोयल्टी रकम आम्दानी बाँधी लेखापरीक्षणको लागि पेश गर्नुपर्दछ ।
७९. **बढी खर्च** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३५ को उपनियम २(ज) मा अधिकार प्राप्त अधिकारीले रकम खर्च गर्नुभन्दा अघि खर्च गर्न निकासाको आदेश प्राप्त भइसकेको छ भने मात्र खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । यस कार्यालयले २०६८।६९ मा विभिन्न ५ बजेट उपशीर्षक अन्तर्गतका कार्यक्रमका लागि रु.५ करोड ३४ लाख ५३ हजार वार्षिक बजेट विनियोजनमध्ये रु.३ करोड ६३ लाख ७८ हजार निकासी भएकोमा रु.३ करोड ७४ लाख ९६ हजार खर्च गरी निकासीभन्दा रु.११ लाख १८ हजार बढी खर्च गरेको छ । निकासीभन्दा बढी खर्च गरेको नियमसंगत देखिएन ।
८०. **घटी जिम्मेवारी** - कार्यालयले लिनु र दिनुपर्ने हिसाबको जिम्मेवारी यथार्थ सार्नुपर्दछ । कार्यालयले गत आर्थिक वर्षको अन्त्यमा केन्द्रीय शीर्षकबाट फिर्ता आउन बाँकी रु.२८ लाख देखाएकोमा यो वर्ष रु.१६ लाख ८३ हजार मात्र जिम्मेवारी सारेको छ । सोधभर्ना हुनुपर्ने रकम घटी जिम्मेवारी सार्दा सोधभर्ना नहुने र आर्थिक विवरणले यथार्थ चित्रण समेत गर्न सक्दैन । यस सम्बन्धमा कार्यालयले यकिन गरी बैङ्क समायोजन हिसाब पेश गर्नुपर्दछ ।
८१. **योजना छनौट** - स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६९ को दफ १२३ मा स्थानीय निकायको परिषद्बाट आयोजनागत रुपमा बजेट बाँडफाँड नगरी अबण्डाको रुपमा एकमुष्ट रकम राख्ने र परिषद्बाट निर्णय नभएका कार्यक्रम वा आयोजनामा खर्च गर्न नपाउने व्यवस्था गरेको छ । कार्यालयले यो वर्ष उक्त कार्यविधि विपरीत परिषद्बाट कार्यक्रम वा आयोजना स्वीकृत नगराई योजना तथा कार्यक्रमको नामनामेसीबेगर एकमुष्ट रुपमा रु.२ करोड ४८ लाख विनियोजन गरेको छ । परिषद्बाट योजनाको नामनामेसी सहित बाँडफाँड नगरी एकमुष्ट रुपमा अबण्डा रकम छुट्याई बोर्ड निर्णयबाट कार्यान्वयन गरेको नियमसंगत देखिएन । यस्तो कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षण

ग्रामीण पुनःनिर्माण तथा पुनःस्थापना आयोजना (ईलाम, भूपा र मोरङ)

द्वन्द पछिको पुनःनिर्माण तथा पुनःस्थापनाको लागि नेपाल सरकार र एसियाली विकास बैङ्कबीच भएको अनुदान सम्झौता बमोजिम ग्रामीण समुदायका जनताको बजारसम्म पहुँच पुऱ्याई आर्थिक विकास तथा स्थानीय रोजगारीको अवसरमा वृद्धि गराई आर्थिक तथा सामाजिक स्तर वृद्धि गर्ने योजनाको उद्देश्य रहेको देखिन्छ । इलाम, भूपा र मोरङ जिल्लाद्वारा सञ्चालित कार्यक्रमहरूको आयोजना छनौट तथा कार्यान्वयन स्थितिको मूल्याङ्कन गर्नु लेखापरीक्षणको उद्देश्य रहेको छ । लेखापरीक्षण गर्दा देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

मुख्य कार्य सम्पादन सूचक

- ग्रामीण सडकको स्तरवृद्धि गर्ने,
- अतिरिक्त ग्रामीण पूर्वाधारको विकास गर्ने र
- आयोजना व्यवस्थापन क्षमता विकास गर्ने ।

८२. **विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन कार्यान्वयन** – जिल्ला आयोजना कार्यालयबाट निर्माण गरिने सडक उप आयोजनाहरूको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन फेब्रुअरी २०११ (२०६७ फाल्गुण) मा तयार भएको देखिन्छ । सो प्रतिवेदनमा प्रत्येक सडकको विभिन्न चेनेजहरूमा गर्नुपर्ने निर्माण कार्यहरूको परिमाणात्मक सूची समेत तयार गरिएको छ । जिल्ला आयोजना कार्यालय मोरङ अन्तर्गत लेटाङ-६ बुधवारे सडक कार्यान्वयन चरणमा गएपछि विस्तृत आयोजना प्रतिवेदनको परिमाणात्मक सूची भन्दा ग्यावियनको कार्य २५२ बाट २ हजार ४५२ संख्या र कटिङ्ग कार्य ८२ हजार १६३ घनमिटरबाट १ लाख २ हजार २६४ घनमिटर बढी परिमाण कार्य गर्नुपरेको तथा तोकिएको चेनेजभन्दा भिन्न चेनेजमा थप कार्य गर्नुपरेको देखियो ।

विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार गर्दा फिल्डको वास्तविक स्थिति अध्ययन तथा सर्वेक्षण नगरी परिमाणात्मक सूची तयार गरेको कारणबाट यस्तो स्थिति आएको देखियो । फलस्वरूप भेरिएसन आदेश जारी गर्नु परेको, ठेक्काको प्रति इकाईको दरभन्दा वार्ताद्वारा कार्य गराईएको दर बढी हुन गएको देखिन्छ । वार्ताद्वारा कार्य गराउँदा प्रतिस्पर्धा हुन नसकी बढी लागत पर्न गएको देखिन्छ । यसरी कार्य गराउँदा दुई ठेकामा मात्र रु.१ करोड ३७ लाख ८२ हजार बढी भुक्तानी गर्नुपरेको देखियो । विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन यथार्थमा आधारित रही तयार गर्नुपर्ने र सोही अनुसार निर्माण कार्य गर्नुपर्ने देखियो ।

८३. **डिजाईन** – स्थानीय पूर्वाधार तथा कृषि सडक विभागबाट प्रकाशित कृषि तथा स्थानीय सडक कार्यान्वयन निर्देशिका, २०६३ को अनुसूची ८ (ख) मा ग्रामीण सडक डिजाईन गुणस्तरमान तोकेको छ । सो सडक मापदण्ड अनुसार पहाडी जिल्लामा सडकको चौडाई ५ मिटर र तराईको जिल्लामा ६ मिटर हुनुपर्ने गरी निर्धारण भएको छ । जिल्ला आयोजना कार्यालय मोरङ अन्तर्गत लेटाङ-जाते-वराडी-बुधवारे सडकमा ५ मिटर चौडाईको सडक ग्राभेलिङ कार्य गर्न ३ ठेक्का व्यवस्था भएकोमा तीनवटै ठेकामा सडकको चौडाई ५ मिटरबाट घटाई ४.५ मिटरमा सीमित गरिएको देखियो । डिजाईन गुणस्तरमान घटाउनु परेको कारण सो सडकको लागि रकम अभाव परेकोले चौडाई कम गरी बचेको रकमबाट अति आवश्यक आईटमहरूको निर्माणकार्य गरेको व्यहोरा भेरिएसन आदेशको निर्णयमा उल्लेख गरेको देखिन्छ । यो सडक आयोजना बजेट प्राथमिकताको आधारमा राष्ट्रिय योजना आयोगबाट पहिलो प्राथमिकतामा परेकोले बजेटको अभाव हुनुपर्ने देखिँदैन । सडकको चौडाई घटाउँदा सडक मापदण्डको राष्ट्रियमान कायम नहुने सडकको गुणस्तर कम हुन जाने तथा सडकबाट लाभग्राही वर्गले पाउनुपर्ने लाभ प्राप्त गर्न नसक्ने देखिन्छ । अतः सडक निर्माण गर्दा मापदण्ड अनुसार निर्माण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

८४. **भेरिएसन** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम ५० मा निर्माण कार्यको ड्रइङ, डिजाईन बदल्नु नपर्ने अवस्था भई वा नभई प्राविधिक पुष्ट्याई सहित सम्झौताको १५ प्रतिशतसम्मको भेरिएसन जिल्ला विकास समितिले गर्नसक्ने व्यवस्था रहेको छ । विस्तृत ईन्जीनियरिङ सर्भे र डिजाईनमा त्रुटि भई कतिपय अति आवश्यक आईटमहरू छुट भएकाले भेरिएसन जारी गरेको छ । यस सम्बन्धमा निम्नानुसारको अवस्था देखियो:

आयोजना कार्यलय विराटनगरमा पथरी डायनिया सिक्टी सडकमा क्यारिज-वे को सोल्जरमा सववेसको परिमाण छुटेको, सववेसको मोटाई २० सेन्टिमिटरसम्म बढाउनु परेको, सडकको उचाई बढाउनु परेको, लेटाङ ६ वृध्वारे सडकमा लेटाङ बजार क्षेत्रमा सडकमा सववेसको चौडाई ५ मिटरबाट १३ मिटर बनाउनुपरेको, ग्यावियनको परिमाण थप भएको, मेशेनरी वाल, नालीको कार्य थप गरी भेरिएसन गरेको छ ।

प्रमुख समस्या

- निर्माण कार्यको डिजाईन परिवर्तन भएको,
- डि.पि.आर.को यथार्थता नदेखिएको,
- दरभाउ पत्रद्वारा कार्य गराएको,
- कार्यतालिका बमोजिम काम नभएको र
- भेरिएसनबाट काम गराएको ।

भेरिएसनबाट इलामले रु.१ करोड ६१ लाख, भापाले रु.५५ लाख ६४ हजार तथा मोरङले रु.२ करोड ४४ लाख ३१ हजार थप रकम खर्च गरेको देखियो । सडक निर्माण कार्यको ड्रईङ डिजाईनमा ध्यान पुऱ्याउन नसक्दा ठेक्काको म्याद थप गर्नुपरेको, समयमानै कार्य सम्पन्न हुन नसकी प्रतिफल प्राप्त हुन नसकेको तथा नयाँ आईटमहरु थप हुँदा प्रतिस्पर्धा हुन नसकी लागत अनुमानकै हाराहारीमा कार्य गर्नुपरेको देखियो । निर्माण कार्यको विस्तृत ईन्जीनियरिङ सर्भे र डिजाईन गर्दा विशेष ध्यान दिई पूर्वानुमान गर्न सकिने आईटमहरु सुरुमा नै प्रतिस्पर्धाबाट गर्नुपर्ने तथा लागत अनुमानकै हाराहारीको दरमा नयाँ आईटम थप गरी कार्य गर्ने कार्यमा नियन्त्रण हुनुपर्ने देखिन्छ ।

८५. **अधुरो निर्माण कार्य** – निर्माण व्यवसायीले सम्भौता बमोजिमको अवधिमा निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ । आयोजना कार्यालय मोरङ अन्तर्गतका डायनिया सिक्टी सडक अन्तर्गत प्याकेज ३ मा एक निर्माण व्यवसायीसँग २०६८।१।१२ सम्ममा सम्पन्न गर्न गरी २०६७।१।१२ मा सम्भौता भएकोमा कार्यतालिका अनुसार कार्य भएको देखिएन । दुई पटकमा १९ महिना म्याद थप हुँदा समेत कार्य सम्पन्न हुन नसकी २०७० असार मसान्त सम्ममा ८४ प्रतिशतमात्र कार्य भएको छ । यस प्याकेज अन्तर्गत विभिन्न स्थानमा गरी ५६० मिटर सडक कालोपत्रे हुन बाँकी रहेको तथा सडकको सोल्जर समेत निर्माण गर्न बाँकी रहेको छ । त्यस्तै प्याकेज ४ मा एक निर्माण व्यवसायीसँग २०६८।१।१५ सम्ममा सम्पन्न गर्ने गरी २०६७।१।१५ मा सम्भौता भएकोमा कार्य सम्पन्न हुन नसकि तीन पटकसम्म म्याद थप भई २०७०।२।२८ सम्म म्याद थप गरेकोमा ७६ प्रतिशतमात्र कार्य भई सम्भौता बमोजिमको कार्य सम्पन्न भएको छैन । विभिन्न स्थानमा गरी करिब १ हजार ४२० मिटर सडक कालोपत्रे तथा सोल्जर निर्माण कार्य गर्न बाँकी रहेको छ ।

आयोजनाको अवधि पटक पटक म्याद थप गरी सम्पन्न भईसक्दा उप-आयोजनाहरु सम्पन्न हुन सकेको देखिएन । यसरी वैदेशिक अनुदान रकमबाट निश्चित समयमा सम्पन्न गर्ने गरी आयोजना सञ्चालन भएकोमा ठेक्का सम्पन्न हुन नसक्दा सडकबाट प्राप्त हुने प्रतिफलबाट लाभग्राही वर्ग वञ्चित भएको देखिन्छ ।

तोकिएको समयमा कार्य सम्पन्न हुन नसक्नुमा उचित आधार बेगर आवश्यक प्रमाण नलिई पटक पटक म्याद थप हुनु, थप भएको अवधिमा कार्यतालिका अनुसार कार्य नगराउनु, प्रभावकारी अनुगमन हुन नसक्नु, समयमा सम्भौता तथा कार्यतालिका अनुसार कार्य नगर्ने निर्माण व्यवसायीलाई नियम तथा सम्भौताको शर्त अनुसार कारबाही गर्न नसक्नु मुख्य कारण रहेको देखिन्छ । सम्भौता अनुसार आवश्यक कारबाही गरी निर्माण कार्य सम्पन्न गराउनुपर्दछ ।

८६. **त्रुटि नसच्याएको** – स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम १३२.२ मा निर्माण व्यवसायीले त्यस्तो त्रुटि नसच्याएमा निजको धरौटी बापतको रकमबाट त्रुटि सच्याउनुपर्ने व्यवस्था छ । त्यस्तै सम्भौताको विशेष शर्तमा निर्माण कार्यको त्रुटि सच्याउने अवधि १ वर्षको हुने सो अवधिमा कुनै त्रुटि देखिएमा निर्माण व्यवसायीले सच्याउनुपर्ने व्यवस्था छ ।

८६.१. आयोजना कार्यालय भापाअन्तर्गत साधुटार-लक्ष्मीपुर-घेरावारी-राजगढ सडक कालोपत्रे कार्यका लागि लागत अनुमान रु.७ करोड ८० लाख ७९ हजार स्वीकृत भई बोलपत्रको माध्यमबाट रु.३ करोड ५१ लाख

९७ हजारमा एक निर्माण व्यवसायीसँग पटक पटक म्याद थप सहित २०७०।२।१ सम्ममा सम्पन्न गर्ने गरी सम्झौता भएको देखिन्छ । उक्त निर्माण कार्य २०७०।१।३० मा सम्पन्न भई जम्मा रु.२ करोड ९८ लाख १६ हजार भुक्तानी भएको छ । उक्त कालोपत्रे सडकको २०७०।१।३० मा निर्माण सम्पन्न भएकोमा २०७०।१।३० मा आयोजना प्रमुख सहित स्थलगत निरीक्षण गर्दा विभिन्न स्थानमा कालोपत्रे सतह प्रिमिक्सकार्पेट उप्केको देखियो । उक्त सडकको निर्माण व्यवसायीले सम्झौता बमोजिमको कार्य सच्याएको देखिएन । सम्झौता बमोजिम कार्य नहुँदा खर्च भएको लागतले उचित प्रतिफल दिन नसक्ने स्थिति देखियो ।

८६.२. इलाम नगरपालिका-दुधाङ्ग-सोयाङ्ग-नयाँ बजारसडक स्तरोन्नति कार्य गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.३ करोड २६ लाख ५३ हजारमा सम्पन्न गर्ने गरी सम्झौता भएकोमा कार्य सम्पन्न भई रु.३ करोड ७४ लाख ८१ हजार भुक्तानी भएको छ । २०७०।६।७ मा स्थलगत निरीक्षण गर्दा केही स्थानमा सडक भत्केकोले यातायात सञ्चालनमा बाधा पुगेको देखियो ।

समयमानै सम्झौता बमोजिम मर्मत कार्य नहुँदा यातायात सञ्चालनमा समेत बाधा पुगेकोले खर्च भएको लागतले उचित प्रतिफल दिन नसक्ने स्थिति देखियो । तसर्थ सम्झौताको शर्त बमोजिम उक्त निर्माण कार्यको त्रुटि सच्याउन लगाई मर्मत गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

८७. इन्जिनियरिङ सुविधा – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ बमोजिम निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयार गर्न विभिन्न सुविधाका सामानहरु समावेश गरेको देखिन्छ ।

मोटरसाईकल खरिद, गाडी भाडामा तथा साईड अफिसका लागि ३ आयोजनामा रु.२ करोड ६ लाख ५३ हजार लागत अनुमान स्वीकृत भएकोमा रु.२ करोड ४२ लाख ४२ हजार निर्माण बाहेकको काममा खर्च भएको छ । निर्माण कार्यको लागि विनियोजित बजेटबाट यस प्रकारका सामान खरिद गर्ने परिपाटी नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

स्थानीय स्वायत्त शासन तथा सामुदायिक विकास कार्यक्रम (इलाम, तनहुँ, दाङ र डोटी, २०६८।६९)

जनतालाई अधिक मात्रामा राज्यको शासन प्रणालीमा सम्मिलित गराई विकेन्द्रीकरणको भावना अनुरूप स्थानीय नेतृत्वको विकास र जनताको दैनिक आवश्यकता तथा सेवा प्रवाहको प्रभावकारिता, क्षमता अभिवृद्धि, समावेशी विकास गर्ने सन्दर्भमा स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ लागू भएको छ । विभिन्न दाताराष्ट्र एवं संस्थाको सहयोगमा स्थानीय शासन तथा सामुदायिक विकास कार्यक्रम सञ्चालन हुँदै आएको छ । उक्त कार्यक्रमको लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

८८. योजना तर्जुमा र स्रोतसाधन अनुमान – स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली, २०५६ बमोजिम सहभागितामूलक योजना तर्जुमा प्रक्रिया अवलम्बन गर्नुपर्ने र गाउँ विकास समिति, नगरपालिकाले प्रत्येक वर्षको मार्ग मसान्तसम्ममा आगामी वर्षको निमित्त साधन, स्रोतको अनुमान गर्नुपर्दछ ।

इलामका छनौट गरिएका १५ मध्ये ७ गाउँ विकास समितिले पौषमा र जिल्ला विकास समितिले फाल्गुणमा साधन स्रोतको अनुमान गरेको पाइयो भने ६ गाउँ विकास

मुख्य कार्यसम्पादन सूचक

- योजना प्राथमिकीकरण र स्वीकृति,
- मूल प्रवाहिकरण र सामाजिक सुरक्षा,
- योजना हस्तान्तरण र प्रभाव मूल्याङ्कन,
- सम्पत्ति संरक्षण ।

- प्रातस्वया गराइ कार्य गर्नुपर्ने,
- निर्धारित डिजाईन अनुसार सडक निर्माण गर्नुपर्ने,
- कार्यतालिका अनुसार निर्माण कार्य गर्नु पर्ने र
- अधुरो निर्माण कार्य सम्पन्न हुनुपर्ने ।

अध्ययन गरिएका जिल्लाहरुमा योजना तर्जुमा गोष्ठी गरेको भए तापनि तनहुँ, दाङ र डोटीमा ढिला गरी आयोजना गरेको, योजना तर्जुमा गर्न र प्राथमिकता निर्धारण नगरेकोले कार्य दक्षतामा असर परेको छ । जिल्ला विकास समितिहरुले समयमै योजना तर्जुमा गोष्ठी आयोजना गरी गाउँ विकास समिति तथा नगरपालिकामा मार्गदर्शन तथा निर्देशन पठाउने, नियमित अनुगमन गर्ने र निर्धारित समयमा योजना तर्जुमा गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।

अध्ययनका लागि छनौट गरिएका ४ जिल्ला विकास समितिमा विषयगत योजना तर्जुमा समितिले जिल्ला स्तर र केन्द्र स्तरका आयोजना भने वर्गीकरण नगरेको तथा प्राथमिकता क्रम निर्धारण नगरेकोले कार्यदक्षतामा असर पारेको छ । यसमा जिल्ला विकास समितिहरूले समुचित पहल गर्नुपर्दछ ।

समितिले साधन, स्रोतको अनुमान गरेको अभिलेख राखेको देखिएन । तनहुँका १४ गाउँ विकास समिति र एक नगरपालिकामध्ये ८ गाउँ विकास समितिले साधन स्रोतको पूर्वानुमान गरी नियमावलीले तोकेको मार्ग मसान्तभित्रको समयावधिमा कार्यसम्पन्न गरेका छैनन् । दाङ्गका १४ गाउँ विकास समिति र एक नगरपालिकाले योजना तर्जुमा गोष्ठी एक वर्ष पछि माघमा आयोजना गरेको पाइयो । स्रोत साधनको पूर्वानुमानको अभिलेख गाउँ परिषद् र नगर परिषद्मा आय-व्ययको अनुमानको रूपमा मात्र राख्ने गरेको पाइयो । डोटीमा योजना तर्जुमा गोष्ठी मार्गमा आयोजना गरेको देखियो । सोको जानकारी सम्बन्धित गाउँ विकास समितिका सचिवलाई मार्ग मसान्तभित्र गराई सक्नुपर्नेमा पौषमा मात्र पत्राचार भएको पाइयो ।

८९. **विषयगत योजना तर्जुमा** – स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली, २०५६ को नियम १९९(५) अनुसार विषयगत योजना तर्जुमा, जिल्लास्तर र केन्द्रस्तरका आयोजनामा वर्गीकरण र प्राथमिकताक्रम निर्धारण गरी एकीकृत योजना तर्जुमा समितिमा प्रत्येक वर्ष फागुनको पहिलो हप्ताभित्र प्रस्तुत गरिसक्नुपर्ने र सो समितिले फागुनको दोस्रो हप्ताभित्र जिल्ला विकास समितिमा पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ ।

इलाम, तनहु, दाङ र डोटी जिल्ला विकास समितिमा छनौट गरिएका गाउँ विकास समिति तथा नगरपालिकाबाट प्राप्त योजनालाई विषयगत योजना तर्जुमा समितिले २०६८।१०।१३ देखि २०६८।११।११ सम्म बसेको एकीकृत योजना तर्जुमा समितिमा पेश गरेको भएतापनि विषयगत योजना तर्जुमा समितिले प्राथमिकता क्रम निर्धारण नगरेको तथा जिल्लास्तर र केन्द्रीय स्तरका आयोजना वर्गीकरण गरेको छैन ।

९०. **कार्यक्रम स्वीकृति** – स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ तथा नियमावली, २०५६ बमोजिम वार्षिक योजना तथा कार्यक्रम गाउँ परिषद्बाट र नगर परिषद्बाट पौष मसान्तभित्र स्वीकृत गरिसक्नु पर्ने व्यवस्था छ । इलामका १३ गाउँ विकास समिति, दाङ्गका १३ गाउँ विकास समिति र २ नगरपालिकाले समयमा कार्यक्रम स्वीकृत गरेका छन् भने इलाम नगरपालिकाले कार्यक्रम ३ महिना १३ दिन ढिला गरी परिषद्ले पारित गरेको पाइयो । तनहुँ जिल्लाका ४ गाउँ विकास समितिले माघ २२ देखि फागुन ९ सम्ममा पारित गरेको देखियो भने ८ गाउँ विकास समितिमा २०६६।६।७ र २०६७।६।८ मा गाउँ परिषद्को बैठक बसेको अभिलेख छैन । घोराही नगरपालिकाले कार्यक्रम स्वीकृतिको अभिलेख राखेको छैन ।

छनौट गरिएका जिल्लाका धेरैजसो स्थानीय निकायहरूमा तोकिएको समयमा परिषद् बैठक नगराउने कारणले योजना तर्जुमा एवं कार्यान्वयन निर्धारित समयमा हुन सक्ने देखिदैन । यसले प्रभावकारितामा असर पारेको छ । यसमा जिल्ला विकास समितिले समुचित पहल गराउनुपर्दछ ।

९१. **कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण** – स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा ४३(३) दफा १११(४) र दफा २०१ बमोजिम क्रमशः गाउँ विकास समिति, नगरपालिका र जिल्ला विकास समितिले योजना तर्जुमा गर्दा उत्पादनमूलक तथा छिटो प्रतिफल दिने, गाउँका जनताको जीवनस्तर, आम्दानी र रोजगार बढाउने तथा प्रत्यक्ष लाभ हुने र गरिबी निवारणमा सहयोग पुऱ्याउने, कम लागत बढी जनसहभागितामा सञ्चालन हुने, पिछडिएका वर्ग तथा महिला वर्ग र बालबालिकालाई प्रत्यक्ष लाभ हुने, वातावरणीय संरक्षण तथा सम्बर्द्धनमा सघाउ पुऱ्याउने आयोजनालाई प्राथमिकता दिनुपर्ने व्यवस्था छ ।

- ९१.१. इलाम जिल्लामा छनौटमा परेका गाविस र नगरपालिकाहरू समेतले योजना तर्जुमा र प्राथमिकीकरण गर्दा सूचक र अङ्कभार सहितको ढाँचा प्रयोग नगरेका तथा आयोजनाहरूको प्राथमिकीकरण गर्दा मूल्याङ्कन गरेको

मुख्य समस्याहरू

- तोकिएको समयमा योजना तर्जुमा र स्वीकृति नहुने,
- योजनाको प्राथमिकीकरण तोकिए अनुसार नगर्ने,
- सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउनेको अभिलेख अद्यावधिक नगर्ने र
- योजना हस्तान्तरण र सम्पत्ति संरक्षण नहुने ।

देखिएन । फिक्कल गाउँ विकास समितिले शिव मन्दिर निर्माणमा २०६७/६८ मा रु.४० हजार, फ्रेण्ड्स क्लव भवन निर्माणमा रु.१ लाख, क्रिश्चियन समाजको भवन निर्माणमा रु.१ लाख ५० हजार खर्च गरेको र २०६८/६९ मा शहीद गेट निर्माणमा रु.१ लाख, गुम्बामा रु.१ लाख, फ्रेण्ड्स क्लव भवनमा रु.५० हजार खर्च गरेको छ । उक्त योजनाहरू उल्लिखित प्राथमिकताका आधारहरूमा पर्दैनन् भने आन्तरिक आय वृद्धि, रोजगारी वृद्धि, स्थानीय सीपको प्रयोग हुँदैन । दाङ्ग र डोटीमा छनौट गरिएका गाउँ विकास समितिहरूमा योजना तर्जुमा गर्दा प्राथमिकता क्रम अनुसारको योजना छनौट नगरी प्राप्त बजेट र माग गरिएका योजनाको आधारमा छनौट गरी गाउँ परिषद्बाट पारित गराउने र सोही अनुसार कार्यान्वयन गर्ने गरेको पाइयो ।

- ९१.२. अन्तरवार्तामा ३६० जनालाई वडा वा गाउँ वा नगरमा कार्यान्वयन भएका योजनाहरू यहाँबाट माग गरे वा प्राथमिकता निर्धारण गरेबमोजिम थिए भनी सोधिएकोमा २३३ (६४.७२ प्रतिशत) ले थिए, १०३ (२८.६१ प्रतिशत) ले आंशिक थिए, २२ (०.५६ प्रतिशत) ले माग गरे वा प्राथमिकता निर्धारण गरेबमोजिम थिएनन् भनी जवाफ दिएका थिए भने २ जनाले जवाफ दिएनन् ।

अध्ययन गरिएका ४ जिल्लामा अन्तरवार्ताबाट सकारात्मक जवाफ प्राप्त भएता पनि सबैजसो गाउँ विकास समिति, नगरपालिकाहरूमा ऐनद्वारा निर्धारित प्राथमिकताका आधारहरूमा योजना छनौट गर्ने गरेको पाइएन । यसबाट आन्तरिक आय वृद्धि, रोजगारी वृद्धि तथा लक्षित वर्गको मागको सम्बोधन गर्ने कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न कठिनाई पर्दछ । यसबाट प्रभावकारीतामा असर परेको छ । यसमा सम्बन्धित नगरपालिका/गाउँ विकास समिति तथा जिल्ला विकास समितिले ध्यान दिनुपर्दछ ।

९२. अनुदानको उपयोग – जिल्ला विकास समिति अनुदान सञ्चालन कार्यविधि, २०६७ को दफा १२, नगरपालिका अनुदान सञ्चालन कार्यविधि, २०६७ को दफा १२ र गाउँ विकास समिति अनुदान सञ्चालन कार्यविधि, २०६७ को दफा १२ मा पूँजीगत बजेट खर्च गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था छ ।

इलाम जिल्ला विकास समितिले कार्यालय सामान, प्रशासनिक, मर्मत, कर्मचारी संचय कोष आदीमा रु.३० लाख ८४ हजार र तीन गाउँ विकास समितिहरूले ७ लाख २२ हजार, तनहुँ जिल्ला विकास समितिले रु.१२ लाख १३ हजार र सात गाउँ विकास समितिले शिक्षकको तलब, आर्थिक सहयोग, अवकाश प्राप्त कर्मचारीलाई सेवा सुविधा घरभाडामा, दाङ्ग जिल्लाका पाँच गाउँ विकास समितिले रु.३ लाख ९४ हजार र डोटी जिल्ला विकास समितिका १४ गाउँ विकास समितिले रु.२५ लाख ८२ हजार कुनै योजना उल्लेख नगरी संघ संस्थालाई आर्थिक सहायता, क्याम्पसलाई स्तर वृद्धि गर्न सहयोग, शिक्षक तथा अनमी तलबमा पूँजीगत बजेटबाट खर्च गरेको देखियो ।

अध्ययन गरिएका जिल्ला विकास समिति तथा छनौटमा परेका गाउँ विकास समितिहरूले जनतालाई प्रत्यक्ष रूपमा लाभ प्राप्त हुने, रोजगारीको अवसर सिर्जना हुने तथा उत्पादन वृद्धि हुने योजनामा लगानी अपर्याप्त हुने तथा जीवनस्तर वृद्धिमा खर्च नगरी अन्यत्र खर्च गर्दा कार्य दक्षतामा असर पारेको छ । त्यसैले अनुदानको उपयोग सम्बन्धमा मन्त्रालय तथा जिल्ला विकास समितिबाट अनुगमन गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

९३. मूल प्रवाहीकरण – गाउँ विकास समिति/नगरपालिका अनुदान तथा स्थानीय शासन तथा सामुदायिक विकास कार्यक्रमको प्रमुख उद्देश्य समावेशी विकासको अवधारणा बमोजिम लक्षित समूह र क्षेत्रलाई मूलप्रवाहीकरण, सशक्तिकरण गर्ने र सामाजिक परिचालनको माध्यमबाट अति विपन्न र विकासमा पहुँच नभएका परिवारलाई उनीहरूको क्षमता बढाउँदै विकासको प्रक्रियामा मूल प्रवाहिकरण गर्ने रहेको छ ।

- ९३.१. इलाम जिल्लामा छनौट भएका गाउँ विकास समितिमध्ये कोल्बुङ, पञ्चकन्या, पशुपतिनगर, गोर्खे र सुम्बेक गाउँ विकास समितिको योजना तर्जुमा समितिमा बालबालिकाको प्रतिनिधित्व भएको देखिएन । कन्यामा गाउँ विकास समितिका ८ विद्यालयमध्ये कुनैमा पनि दलित प्रतिनिधित्व रहेको देखिएन । इलाम नगरपालिका तथा ७

अध्ययन गरिएका जिल्लाका सबै गाउँ विकास समिति तथा नगरपालिकाहरूले सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण गर्दा राजनैतिक दलका प्रतिनिधि तथा गण्यमान्य व्यक्तिको उपस्थितिमा वितरण गर्ने नगरेको, भत्ता पाउने नागरिकको फोटो तथा नागरिकता नम्बर समेतको अभिलेख अद्यावधिक नगरेको तथा भत्ता वितरण कार्यको सम्बन्धित निकायले अनुगमन गर्ने नगरेको देखियो । जसबाट सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण प्रक्रिया प्रभावकारी, यथार्थ एवं पारदर्शी हुन सक्दैन । यसबाट कार्यदक्षता र प्रभावकारीतामा असर परेको छ । यसमा गाउँ विकास समितिहरूले निर्देशिकाको पालना तथा जिल्ला विकास समितिबाट निर्देशन एवं अनुगमन गर्नुपर्दछ ।

गाउँ विकास समितिले आफ्नो इलाका क्षेत्रभित्र रहेको विद्यालयको विद्यालय व्यवस्थापन समितिमा महिला, दलित, आदिवासी जनजाति र पिछडा वर्गको प्रतिनिधित्व सम्बन्धी अभिलेख राखेको देखिएन ।

- ९३.२. तनहुँमा छनौटमा परेका १४ गाउँ विकास समिति र एक नगरपालिकामा आयोजना गरिएको छलफल कार्यक्रमका सहभागीहरूले सामुदायिक संस्था, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, स्वास्थ्य संस्था व्यवस्थापन समितिमा त्यस्ता परिवारको प्रतिनिधित्वमा वृद्धि भएको जनाएका छन् ।
- ९३.३. दाङ्ग जिविसमा छनौट परेका १३ गाउँ विकास समिति तथा २ नगरपालिकामा सामुदायिक संस्था, विद्यालय व्यवस्थापन समिति तथा स्वास्थ्य संस्थाको समिति सबैमा प्रतिनिधित्व बढ्दै गएको सरोकारवालासँग भएको छलफलमा प्राप्त भए तापनि प्राप्त विवरण अनुसार चैलाही, लालमटिया, श्रीगाउँ, सौडियार र २ नगरपालिकामा प्रतिनिधित्वको अभिलेख छैन ।
- ९३.४. छनौटमा परेका डोटी जिल्ला विकास समितिअन्तर्गत गाउँ विकास समितिमा सामुदायिक संस्था विद्यालय व्यवस्थापन समितिमा स्वास्थ्य संस्थाको समितिमा, लडागडा, दुर्गामाण्डौं, वनलेक, चवराचौतारामा वृद्धि भएको देखिन्छ भने अन्य गाउँ विकास समिति, जिल्ला विकास समिति तथा नगरपालिकामा अभिलेख राखेको छैन ।

समग्रमा अध्ययन गरिएका जिल्लाका छनौटमा परेका गाउँ विकास समितिहरूमध्ये अधिकांशमा बालबालिका, विपन्न तथा दलित प्रतिनिधित्व हुन नसकेकोले उनीहरूको क्षमता बढाउँदै विकासको प्रक्रियामा मूलप्रवाहिकरण गराउने राज्यको उद्देश्य प्राप्तमा कठिनाई पर्दछ । यसबाट प्रभावकारितामा असर परेको छ । यसको जिम्मेवारी सम्बन्धीत स्थानीय निकाय र त्यसको अनुगमन गर्ने जिल्ला विकास समितिको हुनेछ । यसमा जिल्ला विकास समिति समेत गाउँ विकास समितिले अनुगमन एवं निर्देशन गर्नुपर्दछ ।

९४. आन्तरिक स्रोत – स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा १९६ बमोजिम जिल्ला विकास समितिले आफ्नै स्रोतबाट प्राप्त हुने रकमको अनुमान गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । साथै जिल्ला विकास समितिको राजस्व सङ्कलनमा सुधार ल्याउने लक्ष्य स्थानीय शासन तथा सामुदायिक विकास कार्यक्रमको रहेको छ । यस बमोजिम राजस्व सङ्कलनमा सुधार भए नभएको र राजस्व सङ्कलनको पूर्वानुमान र ३ वर्षको आन्तरिक आयवृद्धिको यथार्थ स्थिति अध्ययन गरिएकोमा इलाम, तनहुँ, दाङ्ग र डोटी जिल्ला विकास समितिको आन्तरिक आय स्रोतको अवस्था तल तालिका बमोजिम छ:

(रु.हजारमा)

जिल्ला विकास समिति	आन्तरिक स्रोतको आय			औसत वृद्धि प्रतिशत
	२०६६/६७	२०६७/६८	२०६८/६९	
इलाम	९४,५७	८७,०३	१,४८,४७	२४.५१
तनहुँ	१,०४,०८	१,४७,८९	१,६४,३९	५०.०२
दाङ्ग	१,६९,९०	१,५२,८७	१,३७,९६	(१४.४१)
डोटी	१४,८७	१०,४८	३१,८२	४२.२३

उल्लिखित तथ्याङ्कअनुसार २०६६।६७ को आन्तरिक स्रोतको आयलाई आधार वर्ष लिइंदा इलामको २०६७।६८ मा ७.९७ प्रतिशत ऋणात्मक देखिएकोमा २०६८।६९ मा ५६.९९ प्रतिशत वृद्धि भई औसत २४.५१ प्रतिशत, डोटीको २०६७।६८ मा २९.५२ प्रतिशत ऋणात्मक रहेकोमा २०६८।६९ मा ११३.९९ प्रतिशत वृद्धि भएकोले औसत ४२.२३ प्रतिशत तथा तनहुँको दुबै वर्षमा वृद्धि भई औसत ५०.०२ प्रतिशत वृद्धि देखिएको छ । दाङको २०६७।६८ मा १०.०२ प्रतिशत र २०६८।६९ मा १८.८० प्रतिशत ऋणात्मक भई औसतमा १४.४१ प्रतिशतले आन्तरिक आय घटेको पाइयो ।

समग्रमा अध्ययन गरिएका ४ जिल्ला विकास समितिहरूमध्ये तनहुँ बाहेक अन्य जिल्लाको आन्तरिक आय वृद्धि सन्तोषजनक देखिएन । आन्तरिक आयले प्रशासनिक कार्य तथा विकास निर्माणको कार्य प्रभावित हुने देखिन्छ । यसबाट कार्यदक्षतामा असर परेको छ । यसमा जिल्ला विकास समितिहरूले ध्यान दिनु जरूरी देखिन्छ ।

९५. **सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम** – गाउँ विकास समितिले प्राप्त गरेको सामाजिक सुरक्षा बापतका भत्ता रकम सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०६५ बमोजिम पहिलो चौमासिकको असोज १ गते, दोस्रो चौमासिक माघ १२ गते र अन्तिम जेष्ठ १५ गते वितरण गर्नुपर्दछ ।

इलाम, तनहुँ, दाङ र डोटी जिल्लामा छनौट गरिएका नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिहरूले समयमा निकासा नभएकोले उल्लिखित बमोजिम तोकिएका दिनहरूमा सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण नगरिएको जनाएका छन् । सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण गर्दा फोटो र नागरिकता नम्बरसहितको अद्यावधिक अभिलेख नराखेको र तोकिएका दिनहरूमा वितरण गर्ने गरेको पाइएन ।

९६. **सम्पत्ति संरक्षण** – गाउँ विकास समितिले स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा २८ (ट) (९) तथा ३२(छ) र स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६४ को नियम २१३ बमोजिम चल अचल (जग्गा, जमिन, भवन तथा सार्वजनिक सम्पत्ति आदि) तथा जिन्सी सम्पत्तिको लगत राख्ने तथा संरक्षण उपयोगको व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।

- ९६.१. इलाम जिल्लामा लक्ष्मीपुर गाउँ विकास समितिको १ रोपनी ८ आना जग्गा भएकोमा जिन्सी अभिलेख राखेको छैन भने कार्यालय भवनको निर्माण कार्य ठेकेदारले सम्भौता अनुसार कार्य सुचारु नगरी अधुरो नै रहेको छ । त्यसैगरी अन्य ५ गाउँ विकास समितिले सार्वजनिक जग्गा र कार्यालय भवनको लगत नराखेको र खर्च नहुने जिन्सी खाता वर्षेपिच्छे जिम्मेवारी सार्ने गरी अलग अलग राखेको देखियो । गोर्खे गाउँ विकास समितिको शान्ति तथा पुनःनिर्माण मन्त्रालयको बजेटबाट बनाएको नयाँ भवन निर्माण व्यवसायीले हस्तान्तरण नगरेको र उक्त एक तले भवनको वीम ढलानका समयमा नै चर्केको साथै प्रभावकारी तवरले गुणस्तर नियन्त्रण भएको देखिएन ।

- ९६.२. तनहुँ जिल्लाको माझकोटमा हाल कार्यालय रहेको भवन सार्वजनिक जग्गामा रहेकोमा जग्गा धनी प्रमाण पूर्जा नबनाएको, घाँसीकुवा, खैरेनीटार र भिमादको जग्गा धनी प्रमाण पूर्जा नभएको, खैरेनीटार गाउँ विकास समितिले चल अचल सम्पत्तिको लगत राख्ने नगरेको र जग्गा संरक्षणको लागि कम्पाउण्ड वाल वा फेन्सिङ्ग नगरेको र दुलैगौँडाले खर्च भएर नजाने जिन्सीको अभिलेख राखेको छैन । त्यस्तै घाँसीकुवा, क्यामिन, छाङ्ग र तनहुँसूरको आफ्नै कार्यालय भवन भएतापनि कार्यालय भवन सञ्चालनमा नल्याई जिल्ला सदरमुकाममा भाडामा बसेको देखियो ।

९६.३. जिल्ला विकास समिति तनहुँको कार्यालय परिसरमा डोजर, जीप तथा कार जीर्ण अवस्थामा रहेकोमा मर्मत



तनहुँ जि.वि.स.मा अलपत्र अवस्थामा रहेको डोजर, सवारी साधन तथा अन्य सामग्री

वा लिलाम बिक्री सम्बन्धी कारबाही नगरी सरकारी सम्पत्तिको संरक्षण गरेको देखिएन ।

९६.४. दाङ्ग र डोटी जिल्ला विकास समिति र छनौटमा परेका गाउँ विकास समितिबाट चल अचल सम्पत्तिको विवरण राख्ने गरेको पाइएन । सरोकारवालासँग भएको छलफलमा समेत जिल्ला विकास समिति क्षेत्रभित्र पर्ने सार्वजनिक सम्पत्ति, मठ मन्दिर, खेल मैदान आदिको लगत कसी अद्यावधिक गर्ने गरेको छैन भन्ने जवाफ प्राप्त भयो ।

समग्रमा अध्ययन गरिएका जिल्ला विकास समिति तथा गाउँ विकास समितिहरूले सार्वजनिक सम्पत्ति संरक्षणमा ध्यान दिएका छैनन् । स्वामित्व भएको जग्गाको जग्गाधनी प्रमाण पुर्जा नलिएको, जिन्सी खातामा लगत नराखेको अवस्था छ । आफ्नै कार्यालय भवन प्रयोग नगरी सदरमुकाममा भाडामा बसेको अवस्था छ । सवारी साधनको उचित मर्मत सम्भार गरेका छैनन् । संस्थागत संयन्त्र मजबुत नभएका कारण स्थानीय निकायले सम्पत्तिको प्रभावकारी संरक्षण तथा उपयोग गर्न नसकेको स्थिति देखियो । यसबाट प्रभावकारितामा असर परेको छ । यसर्थ सबै स्थानीय निकायले सम्पत्तिको अभिलेख खडा गरी संरक्षण एवं उपयोग गर्न प्रभावकारी व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

सुझाव

- निर्धारित समयमा योजना तर्जुमा र स्वीकृति गरिनुपर्ने,
- कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण गर्ने कार्य प्रभावकारी बनाइनुपर्ने,
- जीवनस्तर वृद्धि हुने कार्यक्रममा अनुदानको उपयोग गरिनुपर्ने,
- सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउनेको अभिलेख अद्यावधिक गराई सेवा प्रवाह गर्नुपर्ने,
- योजना हस्तान्तरण र सम्पत्तिको संरक्षण गरिनुपर्ने,

९७. योजना हस्तान्तरण – जिल्ला विकास समिति अनुदान सञ्चालन कार्यविधि, २०६७ को दफा २६(२) नगरपालिका अनुदान सञ्चालन कार्यविधि, २०६७ को दफा २५ र गाउँ विकास समिति अनुदान सञ्चालन निर्देशिका, २०६७ को दफा २५ बमोजिम सम्पन्न भइसकेका आयोजनाको नियमित रेखदेख र मर्मत सम्भार कार्यान्वयन गर्ने निकाय आफैले वा उपभोक्ता समिति वा सामुदायिक संस्था वा गैरसरकारी संस्थालाई हस्तान्तरण गर्ने व्यवस्था मिलाउने उल्लेख छ ।

९७.१. इलामका जिल्ला विकास समिति, १४ गाउँ विकास समिति र व्यास नगरपालिकाले १ हजार १९७ वटा सम्पन्न, तनहुँका जिल्ला विकास समिति, १४ गाउँ विकास समिति र व्यास नगरपालिकाले २ हजार २८३ योजना कार्यान्वयन गरी १ हजार ९४५ सम्पन्न गरेकोमा कुनै पनि योजना हस्तान्तरण गर्ने गरेका छैनन् ।

९७.२. दाङ्ग र डोटी जिल्लामा छनौटमा परेका २७ गाउँ विकास समिति र ३ नगरपालिकाबाट निर्माण गरिएका आयोजनाहरू सम्बन्धित उपभोक्ता समितिलाई हस्तान्तरण गरी नियमित रेखदेख र मर्मत सम्भारको जिम्मेवारी दिनुपर्नेमा विधिवत रूपमा कुनै आयोजना हस्तान्तरण गर्ने गरेको छैन । जिल्ला विकास समिति डोटीले निर्माण गरेको १३३ योजना पनि हस्तान्तरण गरेको छैन । नगरपालिकाहरूले हस्तान्तरणको विवरण राखेको छैनन् ।

अध्ययन गरिएका ४ जिल्ला विकास समिति, नगरपालिका र गाउँ विकास समितिहरूले सम्पन्न योजनाहरू कुनै पनि हस्तान्तरण गरेका छैनन् । योजना हस्तान्तरण नगरिनाले सम्पन्न योजनाको स्वामित्व, मर्मत सम्भारको व्यवस्था र योजना सुचारु सञ्चालनको सुनिश्चिततामा असर परेको छ । जसबाट नियमित मर्मत सम्भार तथा दिगो सञ्चालनमा कार्यालयले थप व्ययभार व्यहोरी रहनुपर्ने हुँदा प्रभावकारितामा असर परेको छ । यसर्थ सबै योजनाहरू नियम अनुसार हस्तान्तरण गरी नियमित मर्मत सम्भार, दिगो सञ्चालन र स्वामित्व कायम गराउन जरुरी देखिन्छ ।

९८. **आयोजना प्रभाव मूल्याङ्कन** – स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा ११८(३) अनुसार नगरपालिका र दफा २०६ अनुसार जिल्ला विकास समितिले सम्पन्न भइसकेका आयोजनाहरूको सामाजिक प्रभाव, आर्थिक प्रभाव, सेवा सुविधा र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

९८.१. इलाम जिल्ला विकास समितिको रु.१५ लाख माथिका ३ योजनामध्ये २ र इलाम नगरपालिकाले ३ आयोजना रहेकोमा तीनैवटाको तथा तनहुँ जिल्लामा जिल्ला विकास समितिले ४१ मध्ये ३५ को र व्यास नगरपालिकाले १२ मध्ये १ योजनाको प्रभाव मूल्याङ्कन गरेको जनाएको छ ।

९८.२. दाङ्ग जिल्ला विकास समितिले रु.१५ लाखभन्दा माथिका ४ मध्ये २ र डोटीले विगत वर्षमा ९ आयोजनाको प्रभाव मूल्याङ्कन गरेको जनाएतापनि त्यसको मूल्याङ्कन प्रतिवेदन दिएको र सोको अभिलेख भएको पाइएन भने सामाजिक प्रभाव मूल्याङ्कन, आर्थिक प्रभाव र सेवा सुविधामा भएको विस्तार सम्बन्धी मूल्याङ्कन गर्ने र प्रतिवेदन दिने गरेको पाइएन । दाङ्ग र डोटीका नगरपालिका तथा गाउँ विकास समितिहरूबाटसमेत यस्तो मूल्याङ्कन हुने गरेको पाइएन ।

अध्ययन गरिएका जिल्ला विकास समिति र नगरपालिकाले रु.१५ लाख माथिका योजनाहरूको सामाजिक, आर्थिक र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गराउनु पर्नेमा इलाम, तनहुँ र दाङ्गले केहीको गराएको तथा डोटीले प्रभाव मूल्याङ्कन नगराएको अवस्था छ । प्रभाव मूल्याङ्कन गराएकाहरूले पनि त्यसमा दिएका सुझावहरू कार्यान्वयन तथा थप आयोजना छनौटमा अनुशरण गरेको देखिएन । जसबाट आयोजना सम्पन्न पश्चात त्यसले पारेको लाभ तथा हानि पुष्ट्याई हुन सक्दैन । यसमा सम्पन्न योजनाको प्रभाव मूल्याङ्कन गरी सुझावहरूको अनुशरण गर्न सम्बन्धित निकायले ध्यान दिनुपर्दछ ।

● **बेरूजु स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतको निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजुको स्थिति देहायअनुसार छ:

- सरकारी कार्यालयतर्फ २१६ निकायमा यो वर्ष रु.४ अर्ब ४९ करोड २७ लाख ७८ हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.२५ करोड ५९ लाख ६७ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.४ अर्ब २३ करोड ६८ लाख ११ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.२ अर्ब ६५ करोड ३६ लाख ८१ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची-१५ मा छ ।
- संगठित संस्था, अन्य संस्था र समितितर्फ १५० निकायमा रु.२ अर्ब २७ करोड ८२ लाख ६९ हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.७ करोड ७४ लाख ७६ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.२ अर्ब २० करोड ७ लाख ९३ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.२६ करोड ४१ लाख ९४ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची-१६ मा छ ।

सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत ५० कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.६१ करोड ७१ लाख ७६ हजार, राजस्वतर्फ रु.४६ लाख १२ हजार, धरौटीतर्फ रु.५७ लाख १ हजार र अन्य कारोबारतर्फ रु.२६ लाख ७५ हजारसमेत रु.६३ करोड १ लाख ६४ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरेको छ ।

मन्त्रालयमातहतका अन्य सस्था १ को रु.१८ करोड ५९ लाख ४२ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

सहकारी विभाग

- १. अनुगमन मूल्याङ्कन** – सहकारी क्षेत्रको गुणस्तरीयता वृद्धि गर्न सहकारी ऐन, २०४८ को दफा ३१(१) र (२) अनुसार सघन रूपमा सहकारी एकीकरण गर्ने र कानूनअनुसार सञ्चालन नहुने सहकारीको दफा ४१ अनुसार संस्था वा संघको विघटन र दर्ता खारेजी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विभागले पेश गरेको विवरणअनुसार निरीक्षण भएका मध्ये ठगी बात लागेका सहकारी संघसंस्था ६३ रहेको उल्लेख गरेको छ । साथै अनुदान प्राप्त उद्यम व्यवसायको संख्या यो वर्ष ४० रहेका, २९ संस्थालाई एकीकरण, ४२० दर्ता खारेजी र ५४ सहकारी संस्थाको लिक्विडेशन गरिएको छ । देशभरि हाल २९ हजार ५२६ सहकारी संघसंस्था सञ्चालनमा भएकामध्ये बचत तथा ऋण सहकारी संस्थामात्र १२ हजार ९१६ छन् । जसको वित्तीय अंश उल्लेखनीय रहेको छ । यसरी ठूलो संख्यामा सहकारी संघसंस्थाको विस्तार भइरहेकोले सहकारी क्षेत्रको जोखिम पहिचान गरी अनुगमन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- २. दोहोरो अनुदान** – सहकारी संघसंस्थालाई उपलब्ध गराउने अनुदान सुविधा सिफारिससम्बन्धी कार्यविधि, २०६८ को सि.नं.१८ मा एउटै परियोजनाका लागि अन्य सरकारी वा गैर सरकारी निकायबाट अनुदान सहयोग प्राप्त गरेको पाइएमा कार्यालयबाट थप अनुदान सहयोग प्राप्त नगराइने उल्लेख छ । पशुसेवा विभागको कार्यविधि नर्स पुस्तिका २०६९।७० को अनुसूची ३(ख) अनुसार सहकारी संस्थाले यसै कार्यक्रमको लागि आफ्नै समूहको स्रोतबाहेक कुनै सरकारी, गैरसरकारी संघसंस्थाबाट सहयोग अनुदान आदि प्राप्त गरेको भए स्पष्ट रूपमा जिल्ला पशुसेवा कार्यालयलाई जानकारी गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । विभागबाट एक सहकारी संस्थाको लागि बंगुर खोर निर्माण गर्न रु.४ लाख १६ हजारको लागत अनुमान पेश गरी २०७०।३।५ मा रु.२ लाख अनुदान उपलब्ध गराएको पाइयो । सोही संस्थाले बंगुर खोर निर्माण गर्न जिल्ला पशुसेवा कार्यालय ललितपुरमा रु.४ लाख १६ हजारको समान लागत अनुमान पेश गरी २०६९।१२।१५ र २०७०।३।१२ मा रु.३ लाख अनुदान लिएको पाइएकाले निर्देशिकाविपरीत एउटै कार्यक्रममा दोहोरो अनुदान दिएको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
- ३. सुपथ मूल्य पसल** – कार्यालयहरूले पेश गरेको विवरणअनुसार २०६५।६।६ र २०६६।६।७ मा नेपाल सरकारबाट सुपथ मूल्यका उपभोक्ता सहकारी पसल सञ्चालन गर्न रु.१ लाखका दरले ४ जिल्लाका १९४ सहकारी संस्थालाई रकम उपलब्ध गराएकोमा हालसम्म ४१ सहकारी संस्था सञ्चालनमा रहेको, १५२ सञ्चालनमा नै नरहेको तथा १ सहकारी संस्थाले रकम फिर्ता गरेको पाइयो । सहकारी संस्थाबाट सञ्चालित बभाङ जिल्लाका ४३, अछामका ६४, बाजुराका १५ र डोटीका ३० समेत १५२ संस्था सञ्चालनमा नरहेको देखिएकोले ती संस्थाहरूबाट रु.१ करोड ५२ लाख फिर्ता गरी सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्ने देखियो ।
- ४. रकम फिर्ता** – गरीब घरपरिवार पहिचान र परिचयपत्र व्यवस्थापन कार्यक्रमका लागि जिल्ला विकास समिति, डोल्पालाई निकास भएकै रु.८ लाख ६३ हजार कार्यक्रम गर्न नसकेको रकम फिर्ता गर्न र गणक

सामग्री सुरक्षित तवरले भण्डार गर्न मन्त्रालयले २०७०।३।५ मा पत्राचार गरेकोमा लेखापरीक्षण अवधि २०७०।१०।२९ सम्म पनि उक्त रकम फिर्ता गरेको पाइएन । कार्यक्रम कार्यान्वयन नभई बाँकी रहेको रकम सञ्चित कोष फिर्ता गर्नुपर्दछ ।

त्यस्तै सोही कार्यक्रम सञ्चालन गर्न जिल्ला विकास समिति कैलाली र अर्घाखाँचीलाई खर्चको बिल भर्दा मन्त्रालयमा पठाई फछ्यौट गर्नुपर्ने गरी दिएको पेशकी रु.१ करोड १२ लाख ४३ हजार मध्ये रु.९३ लाख ३५ हजार खर्च गरी रु.१९ लाख ८ हजार बाँकी रहेको देखियो । उक्त बाँकी रकम सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

- **बेरूजु स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतका समेत ५० कार्यालयमा रु.४ करोड ९ लाख ४९ हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.३४ लाख ३२ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.३ करोड ७५ लाख १७ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.३ करोड २३ लाख ८१ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।

सामान्य प्रशासन मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत २ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजतर्फ रु.४९ करोड १८ लाख ९९ हजार, राजस्वतर्फ रु.१ करोड ८२ लाख ५९ हजार, धरौटीतर्फ रु.१ करोड ५१ लाख ३६ हजार र अन्य कारोबारतर्फ रु.१६ करोड ९६ लाख ४८ हजार समेत रु.६९ करोड ४९ लाख ४२ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ। उक्त रकममा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालयको रु.४१ लाख ७७ हजार समेत समावेश छ।

मन्त्रालयमातहतका समिति १ र अन्य संस्था २ को रु.१ अर्ब २ करोड ६५ लाख ७४ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन् :

१. **अनुगमन परीक्षण** – विगतका वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन। यससम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:

१.१ नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठानको आर्थिक प्रशासनसम्बन्धी नियमावली, २०६८ को नियम २३ मा प्रतिष्ठानको आम्दानी खर्चको कारोबार प्रोद्भावी लेखा पद्धतिको आधारमा राखिने व्यवस्था रहेकोमा प्रतिष्ठानले मिश्रित पद्धतिबाट लेखा राखेको छ। नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान ऐन, २०३९ को दफा १४ मा प्रतिष्ठानको आम्दानी खर्चको हिसाब परिषद्बाट स्वीकृत ढाँचा र तरिकाबमोजिम राखिने व्यवस्था भएकोमा परिषद्बाट लेखा ढाँचा र लेखा राख्ने तरिका तोकेको पाइएन।

१.२ निजामती कर्मचारी अस्पताल विकास समिति (गठन) आदेश, २०६४ को बुँदा नं.७ को दफा (८) मा अस्पतालमा रहने नेपाल सरकारका कर्मचारीहरूलाई अध्ययन बिदा र असाधारण बिदाबाहेक अन्य नियमअनुसार पाउने बिदा समितिले प्रचलित कानूनको अधीनमा रही स्वीकृत गर्नसक्ने व्यवस्था छ। उक्त गठन आदेशमा अस्पतालमा करारमा कार्यरत कर्मचारीले यस प्रकारको सुविधा पाउने व्यवस्थाको उल्लेख छैन। समितिले यो वर्ष करारमा कार्यरत तीन चिकित्सक र तीन सहायक कर्मचारीलाई तलबी अध्ययन बिदामा पठाई रु.१६ लाख ८ हजार तलब भत्ता खर्च लेखेको देखियो। गठन आदेशमा नभएको सुविधा सञ्चालक समितिको निर्णयबाट उपलब्ध गराउन मिल्ने देखिएन।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।

२. **व्यवस्थापन परीक्षण** – निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ७२(क) मा लोक सेवा आयोगको कार्यक्षेत्रभित्रका विषयहरूबाहेक सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले नेपाल सरकारका विभिन्न निकायहरूमा कार्यरत निजामती कर्मचारीहरूले प्रचलित कानून तथा अन्य प्रशासकीय नियम र कार्यविधिहरू पालना गरे नगरेको सम्बन्धमा सुपरिवेक्षण, अनुगमन र मूल्याङ्कन गरी निर्देशन दिन र त्यसरी सुपरिवेक्षण गर्दा कुनै निजामती कर्मचारीउपर विभागीय कारवाही गर्नुपर्ने देखिएमा सोसमेत सिफारिस गर्नसक्ने व्यवस्था छ। मन्त्रालयले यो वर्ष ३४ कार्यालयको व्यवस्थापन परीक्षण गरी पेश गरेको प्रतिवेदनमा कार्यालयमा राखिएका नागरिक वडापत्रलाई सेवाग्राही मैत्री तुल्याउने, कर्मचारीको स्पष्ट कार्य विवरण लागू गराउने, संगठन संरचना पुनरावलोकन गर्नुपर्ने, कार्यालयको अभिलेख व्यवस्थापनमा सुधार गर्नुपर्ने, सूचना प्रविधिको प्रयोग बढाउनुपर्ने वेभसाइटलाई अद्यावधिक र जानकारीमूलक बनाउने आदि सुझावहरू समावेश भएको देखिन्छ। प्रतिवेदनमा उल्लिखित सुझावहरू कार्यान्वयन भए नभएको सम्बन्धमा अनुगमन गरी व्यवस्थापन परीक्षणको प्रभावकारिताको मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ।

३. **अतिरिक्त समूह** – निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा १८घ.मा कुनै पनि कर्मचारीलाई तोकिएबाहेक दुई महिनाभन्दा बढी अतिरिक्त समूहमा राख्न नहुने उल्लेख छ। यो वर्ष अतिरिक्त समूहमा ३७३ जनासम्म

कर्मचारी रहेको देखियो । अतिरिक्त समूहमा रहेका कर्मचारीको अवधि खुल्ने अभिलेख राखेको छैन । निजामती सेवा ऐनको प्रावधान प्रतिकूल अतिरिक्त समूहमा कर्मचारी राखिनु हुदैन ।

नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान

४. **निर्माण कार्य** – प्रतिष्ठानको परिसरभित्रको भवनमा थप कोठा निर्माण कार्यको लागि बोलपत्र स्वीकृत गर्ने आशयको सूचना २०७०।३।२८ मा प्रकाशित भएको देखियो । निर्माण व्यवसायी र प्रतिष्ठानबीच सम्झौता नहुँदै निर्माणमा लाग्ने ठेक्का कबोल रकम मूल्य अभिवृद्धि करसमेत रु.३८ लाख ६० हजार कार्य सञ्चालन खाताबाट खर्च लेखी प्रतिष्ठान कोषमा जम्मा गरेको आधारमा सम्पत्तिमा देखाएको छ । बजेट खर्च नै नभएको अवस्थामा अग्रिम रूपमा बजेट खर्च लेखी सम्पत्तिमा देखाउनु नियमसम्मत देखिएन ।
५. **अनुदान फिर्ता** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३(क) मा चालु वर्षको लागि खर्च स्वीकृत भएको रकम खर्च हुन नसकी बाँकी रहेमा कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा फिर्ता गर्नुपर्ने उल्लेख छ । प्रतिष्ठानलाई यो वर्ष वित्तीय व्यवसायहरूलाई पूँजीगत सहायता खर्च शीर्षकअन्तर्गत रु.८० लाख प्राप्त भएकोमा रु.२१ लाख ६९ हजार खर्च नभई बाँकी रहेको रकम सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
- **बेरूजू स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहत निकायसमेतको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजूको स्थिति देहायअनुसार छ :
 - सरकारी कार्यालयतर्फ २ कार्यालयमा रु.१ करोड ८९ लाख १५ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.४५ लाख ३३ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.१ करोड ४३ लाख ८२ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.५० लाख २३ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
 - समिति, अन्य संस्था ३ तर्फ रु.२ करोड २७ लाख २७ हजार बेरूजू देखिएको छ । सोमध्ये रु.११ लाख १३ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

सिँचाइ मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतका ११५ कार्यालयको विनियोजनतर्फ रु. १० अर्ब ३९ करोड ९४ लाख ७२ हजार, राजस्वतर्फ रु.२ करोड ४४ लाख ५१ हजार र धरौटीतर्फ रु.८८ करोड ९६ लाख ७३ हजारसमेत रु.११ अर्ब ३१ करोड ३५ लाख ९६ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । उक्त रकममा भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयको रु.३ करोड ९६ लाख ५६ हजारसमेत समावेश छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यससम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छ:

१.१. सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १०(७) सँग सम्बन्धित अनुसूची-१ मा निर्माण कार्यको लागत अनुमानमा ५ प्रतिशत कन्टिन्जेन्सी समावेश गर्न सकिने व्यवस्था छ । महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनउपर सार्वजनिक लेखासमितिको विभिन्न बैठकमा छलफल हुँदा सिँचाइ शुल्क असुल गरी दुई महिनाभित्र सम्परीक्षण गराउने, कन्टिन्जेन्सी रकम नर्सिभित्र रहेर खर्च गर्ने, कन्टिन्जेन्सी दायराभित्र काम गर्नेलाई पुरस्कारको व्यवस्था र बढी गर्नेलाई सजाय गर्ने, कार्यक्रमवेगर खर्च गरेकोमा आइन्दादेखि कार्यक्रम स्वीकृत नगरी यस्तो प्रकृतिका खर्च नगर्ने, बागमती सिँचाइ आयोजनाको अधुरो निर्माण कार्य सम्बन्धमा छानबिन गरी सम्बन्धित आयोजना प्रमुखलाई विभागीय कारबाही गरी दुई महिनाभित्र प्रचलित कानूनबमोजिम असुलउपर गर्ने र समितिलाई जानकारी गराउने व्यहोरा समितिको सत्रौँ प्रतिवेदन,२०६८ मा उल्लेख भए तापनि निर्णय कार्यान्वयन भएको छैन ।

यो वर्ष मन्त्रालयमातहतका निकायहरूले रु.२५ करोड ३० लाख २२ हजार कन्टिन्जेन्सीबापत खर्च लेखेका छन् । सिँचाइ विकास डिभिजन पर्सा, प्यूठान तथा नारायणी सिँचाइ व्यवस्थापन डिभिजन पर्साले तोकिएको सीमाभन्दा रु.२७ लाख २२ हजार बढी खर्च लेखेका छन् । सिँचाइ विकास डिभिजन, प्यूठानले इन्जिनियरिङ सुविधा र संस्थागत विकास भनी लागत अनुमानमा थप गरी बढी खर्च लेखेको छ ।

१.२. कार्यालयहरूले कन्टिन्जेन्सीमा खर्च भएको रकममध्ये नहर प्रणाली, तटबन्ध तथा अन्य संरचनाहरूको हेरचाह एवं रेखदेख गर्न बजेटको आधारमा ज्यालादारी कर्मचारीहरू राखी ज्याला खर्च लेख्ने गरेको छ । कन्टेन्जेन्सी खर्च गर्ने कार्य खुलाई सोको लागि लागत अनुमान गर्ने र आवश्यक जनशक्तिको योग्यता,सहितको मापदण्ड तयार गर्ने गरेको पाइएन । छनौटको आधार, सुम्पिएको जिम्मेवारी तथा सम्पादित कामको अभिलेख नराखिएबाट ज्याला खर्च मितव्ययी र पारदर्शी भएको सुनिश्चित गर्ने आधार भएन । उदाहरणको लागि यो वर्ष सुनसरी मोरङ्ग सिँचाइ योजना, विराटनगरले रु.५ लाख ४९ हजार, जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन नं.१, मोरङले रु १४ लाख २ हजार, जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, फिल्ड कार्यालय नं.१, भ्वापाले रु ५ लाख ९३ हजार, पूर्वाञ्चल सिँचाइ विकास डिभिजन नं.१, भ्वापाले रु ४ लाख २३ हजार खर्च गरेको पाइयो । सिक्टा सिँचाइ आयोजनाले सिँचाइ मन्त्रालय, सिँचाइ विभाग, काठमाडौँस्थित सम्पर्क कार्यालय, जिल्ला प्रशासन कार्यालय, बाँके, बाँके राष्ट्रिय निकुञ्ज र इलाका बन कार्यालय कोहलपुर, बाँकेका लागि मासिक ३२ देखि ५६ जनासम्म कम्प्युटर अपरेटर, सुपरभाइजर, सेक्युरिटी गार्डलगायतका पदमा ज्यालादारी कर्मचारी भर्ना गरी ती कर्मचारीसमेतका लागि यो वर्ष रु.१ करोड २४ लाख ७९ हजार खर्च गरेको देखियो । कन्टिन्जेन्सी खर्चको उपादेयता सम्बन्धमा पुनरावलोकन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

१.३. आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा २७ मा कार्यालयमा प्राप्त हुन आएको रकम तोकिएको काममा बाहेक अन्य काममा खर्च गरेको देखिएमा जिम्मेवार व्यक्तिबाट यस्तो खर्च रकम असुलउपर गरी विभागीय कारबाहीसमेत गर्न सकिने व्यवस्था छ । सिँचाइ मन्त्रालय तथा सिँचाइ विभागको सवारीसाधन मर्मत, कर्मचारीहरूको भ्रमण खर्च, इन्धन, तालिम खर्च लगायतका प्रयोजनमा रानी जमरा कुलरिया सिँचाइ

आयोजना, कैलालीले रु.१० लाख २३ हजार, सुनसरी मोरङ सिँचाइ योजना, विराटनगरले रु.३ लाख ६० हजार, सिक्टा सिँचाइ आयोजना, बाँकेले रु.३ लाख १४ हजार, पूर्वाञ्चल सिँचाइ विकास डिभिजन नं.१, भापाले रु.४४ हजार भुक्तानी गरेको देखियो । आयोजनाको कामसँग प्रत्यक्ष सरोकार नभएका कार्यमा भुक्तानी गर्न मिल्ने आधार देखिँदैन । यस्तो खर्चउपर नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

१.४. सिँचाइ नियमावली, २०५६ को नियम २९(१) मा सिँचाइ सेवा उपभोग गर्ने उपभोक्ताले सेवा शुल्क जल उपभोक्ता संस्थालाई बुझाउनुपर्ने र नियम २९(३)मा उठाएको रकममध्येबाट जलउपभोक्ता संस्थाले आफूले पाउने अंश आफ्नो खातामा जम्मा गरी बाँकी रकम केन्द्रीय मर्मत सम्भार कोष र राजस्वमा बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ । सिँचाइ विभागबाट उपलब्ध विवरणअनुसार संयुक्त व्यवस्थापनमा सञ्चालित ३२ मध्ये यो वर्ष १९ सिँचाइ प्रणालीबाट मात्र रु.१ करोड ५९ लाख ९१ हजार शुल्क सङ्कलन भएको देखिन्छ । एकै स्थितिका सिँचाइ प्रणालीहरूमध्ये केहीबाट शुल्क उठाउने र केहीबाट शुल्क नउठाउने परिपाटी देखिएकोले सम्पूर्ण सिँचाइ प्रणालीबाट सिँचाइ सेवा शुल्क उठाउनुपर्ने देखिन्छ ।

१.५. आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४०(७) मा चालु वर्षको बजेटले नखाम्ने गरी बढी खर्च हुने गरी दायित्व सिर्जना गर्न नहुने र नियम २४ मा काम नगरी नहुने अवस्थामा कार्यक्रम शंशोधन गरी लागत नबढ्ने गरी आवश्यक बजेट व्यवस्था गरेर कार्यसम्पन्न गर्नुपर्ने उल्लेख छ । यो वर्ष ३ कार्यालयले बजेटको व्यवस्था गरी रु.६ करोड ५६ लाख ७१ हजार र एक कार्यालयले बजेटको व्यवस्था नगरी रु.८९ लाख ५६ हजार गतवर्षको दायित्व भुक्तानी गरेका छन् । त्यसैगरी ६ कार्यालयले रु.१४ करोड ६४ लाख ५५ हजार यो वर्ष म.ले.प.फा.नं. १८ भरी आगामी वर्षलाई दायित्व सारेका छन् । गत वर्षको दायित्व चालु वर्ष भुक्तानी गर्ने र चालु वर्षमा आगामी वर्षलाई दायित्व सिर्जना गर्ने कार्य बन्द गर्नुपर्दछ ।

गत विगतका व्यहोराको पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२. **उपयोगविहीन लगानी** – भूमिगत जल सिँचाइ आयोजनाद्वारा जारी डिप ट्युबवेल सिँचाइ योजना कार्यविधि, २०६९ मा डिप ट्युबवेल निर्माणअन्तर्गत प्रथम वर्षमा डिप ट्युबवेल निर्माण गरी पम्पङ्ग टेष्ट र दोस्रो वर्षमा पम्पघर, ट्याङ्की तथा पानी वितरण प्रणाली निर्माण, पम्पसेट जडान र विद्युतीकरणको कार्य सम्पन्न गरी उपभोक्ता समितिलाई हस्तान्तरण गरिने व्यवस्था छ । स्थलगत निरीक्षण तथा कार्यालयहरूबाट प्राप्त विवरणअनुसार भूमिगत जलस्रोत विकास समिति, शाखा कार्यालय पर्साले बारा, पर्सा र रौतहट जिल्लामा २०४४।४५ देखि २०६९।७० सम्म ४४ स्थानमा पाइपसम्म गाडी बाँकी काम छाडेकोले सो कार्यको लागि खर्च भएको रु.७ करोड ४८ लाख उपयोगविहीन अवस्थामा रहेको छ । त्यसमध्ये पनि ११ स्थानमा गाडेको पाइपमा माटो ढुङ्गा भरिई काममा आउनै नसक्ने अवस्था देखिएकोले सो कार्यमा भएको खर्च रु.१ करोड ८७ लाख खेर गएको छ ।

त्यस्तै भूमिगत जलस्रोत विकास समिति, शाखा कार्यालय महोत्तरीले महोत्तरी र सर्लाही जिल्लामा २०४०।४१ देखि २०६९।७० सम्म ३० स्थानमा पाइपसम्म गाडेर बाँकी काम त्यसै छाडेको र १९ स्थानमा त्यस बखत भर्तिकल टर्वाइन पम्पबाट पानी सञ्चालन गरे तापनि हाल सबै पम्प बन्द भइसकेको देखियो । ती सबै कार्यमा भएको खर्च रु.८ करोड ३३ लाख उपयोगविहीन हुन गएको छ । यसैगरी शाखा कार्यालय रुपन्देहीले २०६६।६७ देखि २०६९।७० सम्म १२ स्थानमा र सिराहाले २०६५।६६ र २०६७।६८ मा ११ स्थानमा पाइप गाडे तापनि बाँकी काम नभएकोले सोबापत भएको खर्च रु.२ करोड ३८ लाखसमेत रु.१८ करोड १९ लाख उपयोगविहीन देखिएको छ । यसरी ठूलो रकम खर्च भइसकेपछि आयोजना कार्यान्वयनमा नल्याई उपभोगविहीन अवस्थामा राख्नु उचित होइन ।

३. **नियमको पालना** – नियमको पालना नगरेका केही व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

३.१. सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७(७) मा उपभोक्ता समितिले आफूले प्रत्येक किस्तामा गरेको खर्चको सूचना सार्वजनिक स्थानमा टाँस गर्नुपर्ने उल्लेख छ । सिँचाइ डिभिजन, जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन, भूमिगत जलस्रोत विकास समितिका शाखा कार्यालय, व्यवस्थापन डिभिजन र

आयोजनासमेत ७० कार्यालयले ५ हजार ७०१ उपभोक्ता समितिमाफत रु.१ अर्ब ८४ करोड ७१ लाख ११ हजारको काम गराउँदाको खर्च सार्वजनिक र पारदर्शी गरेको देखिएन । आम्दानी-खर्च सार्वजनिक र पारदर्शी गरी नियमको पालना गर्नुपर्दछ ।

त्यसैगरी सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७ (१) मा ६० लाख रुपैयांसम्म लागत अनुमान भएको निर्माण कार्य उपभोक्ता समिति वा लाभग्राही समुदायबाट गराउन सकिने व्यवस्था छ । उपभोक्ता समूहसँग सम्भौता गरी खर्च तथा निर्माण कार्य गराएको मध्ये सुनसरी मोरङ सिँचाइ योजनाले रु. ९ करोड ६३ लाख ३७ हजारको काम ८ उपभोक्ता समूहसँग १०५ पटक, जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन मोरङले रु.६६ लाख ७४ हजारको काम एक उपभोक्ता समूहसँग दुई पटक, जनताको तटबन्ध कार्यक्रम फिल्ड कार्यालय भापाले रु.१० करोड ९९ लाख २५ हजारको काम तीन उपभोक्ता समूहसँग ५१ पटक, पूर्वाञ्चल सिँचाइ विकास डिभिजन भापाले रु.३ करोड ५६ लाख ३५ हजारको काम २ उपभोक्ता समूहसँग ८ पटक र मध्यमाञ्चल सिँचाइ विकास डिभिजन पर्साले रु.६२ लाख ६९ हजारको काम एक उपभोक्ता समूहसँग दुईपटक सम्भौता गरी निर्माण कार्य गराएको पाइयो । एउटै नहरप्रणाली तथा संरचना निर्माणको कार्य रु.६० लाखभित्र रहने गरी टुक्र्याई निश्चित उपभोक्ता समूहसँग पटक पटक सम्भौता गरी कार्य गराउन नियमानुकूल देखिँदैन । प्राविधिक तथा वित्तीय क्षमता भएका व्यवसायीबीच प्रतिस्पर्धा गराई गर्नुपर्ने निर्माण कार्यलाई स-साना टुक्रा गरी उपभोक्ता समूहलाई दिने परिपाटीमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

३.२. सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११२ मा खरिद सम्भौतामा अन्यथा व्यवस्था भएकोमा बाहेक रु.१० लाखभन्दा बढी मूल्यको निर्माण कार्य गर्ने निर्माण व्यवसायीले निर्माण सामग्री, कामदार र मेसिन, औजार वा प्लाण्टलागत निर्माण कार्यको पूर्णप्रतिस्थापन खर्चको बीमा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । महाकाली सिँचाइ आयोजना तेस्रोचरण र जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन बारा तथा धनुपाले बिल अफ क्वान्टिटीमा उल्लेख गरेको आधारमा बीमा पोलिसी र प्रिमियम तिरेको रसिद नलिई सम्बन्धित निर्माण व्यवसायीलाई बीमाबापत रु.८ लाख ९३ हजार भुक्तानी गरेको छ । सो रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

४. **सवारी भाडा** – निर्माण कार्यको बिल अफ क्वान्टिटीमा सवारीसाधनको भाडा समावेश गरी सम्भौता गर्दा शिरोभार खर्चसमेतले लागत बढ्न गएको व्यहोराउपर सार्वजनिक लेखा समितिबाट २०६९।१।८ मा लागत वृद्धि नियन्त्रण गर्न एक नीति बनाउने र यसको जानकारी अन्य मन्त्रालयलाईसमेत दिने निर्णय भएको छ । भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालयले २०६९।१।२ मा २०६९।७० मा गाडी भाडामा नलिने, गाडी भाडामा लिनुपर्ने अवस्था परेमा विभागबाट स्वीकृति लिने नीति तयार भएको छ ।

सिक्टा सिँचाइ आयोजनाले सार्वजनिक लेखा समितिको सो निर्णय एवं नीति कार्यान्वयन गर्नेतर्फ पहल गरेको छैन । विगत वर्षभै यो वर्ष पनि हाइड्रो-मेकानिकल गेट निर्माण तथा जडान गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग २०६९।१।२।६ मा रु.९६ करोड ६१ लाख १२ हजारको सम्भौता गर्दा इन्जिनियर तथा कर्मचारीहरूको लागि ३० महिना अवधिमा चालक तथा इन्धनसहितको जीप ९६ सवारी महिना र मोटरसाइकल ४८ सवारी महिना उपलब्ध गराउने गरी सम्भौतामा रु.२ करोड २७ लाख ८१ हजार भुक्तानी गर्ने गरी समावेश गरेको छ । त्यसैगरी रानी जमरिया कुलरिया सिँचाई आयोजनाले ५ गाडी र ४ मोटरसाइकल उपलब्ध गराउन सम्भौतामा भाडाबापत रु.४ करोड ३८ लाख समावेश गरेको छ । अनावश्यक शिरोभार खर्च घटाउन सार्वजनिक लेखा समितिको निर्णय एवं स्थापित तत्सम्बन्धी नीतिको कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

सिक्टा सिँचाइ आयोजना

५. **जग्गा प्राप्ति** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३६(६) मा समयमै निर्धारित कार्यक्रमअनुसार मालसामानको उपलब्धि तथा प्राविधिक एवं प्रशासकीय व्यवस्था मिलाई राख्नु सम्बन्धित कार्यालय प्रमुख वा आयोजना प्रमुखको कर्तव्य हुने व्यवस्था छ । चेनेज ३४+३०० कि.मि. देखि ३५+००० कि.मि. खण्डमा नहर तथा अन्य संरचना निर्माणको लागि जग्गा प्राप्त गर्न मुआब्जा भुक्तानीको लागि जिल्ला प्रशासन कार्यालय,

बाँकेलाई रु.३ करोड ६२ लाख पेशकी उपलब्ध गराइए तापनि समितिबाट निर्धारित दर अपर्याप्त भएको जनार्ड जग्गाधनीहरूले भुक्तानी लिन अस्वीकार गरेका छन् ।

लेखापरीक्षणको सिलसिलामा २०७०।६।१५मा स्थलगत अवलोकन गर्दा महादेवपुरी-५, ढकेरी स्थित नहर एलाइनमेण्टभित्र रहेको एक परिवारले मुआब्जाकै कारण घर गोठ हटाउन नमानेकोले निर्माणकार्य अवरुद्ध रहेको देखियो । मुआब्जा विवादका कारण कार्य अवरुद्ध भएमा कार्य सम्पन्न हुन ढिलाइ भै आयोजना लागत बढ्न सक्ने भएकोले विवादको शीघ्र समाधान गर्नुपर्दछ ।



नहर निर्माण गर्नुपर्ने स्थानमा विवादित घर टहरा

६. **कामको गुणस्तर** – आयोजनाले मूल नहर तथा तत्सम्बन्धी संरचना निर्माण गर्ने खरिद सम्झौताहरूमा निर्माण व्यवसायीले गुणस्तर आश्वस्तता योजना, गुणस्तरयुक्त निर्माण सामग्री प्रयोग गरी प्रयोगशाला परीक्षण प्रतिवेदनहरू पेश गर्नुपर्नेलगायतका प्रावधानहरू राखेको छ । लेखापरीक्षणको सिलसिलामा २०७०।६।१५ मा रु.२ करोड ११ लाख ५६ हजार र रु.३ करोड ३९ लाख ६२ हजार खर्च भएको प्याकेज नं.क्रमशः एन सी वी ४ र एन.सी.बी.५ अन्तर्गत नहर निर्माण गरेको स्थलको अवलोकन गर्दा प्याकेज नं ५ को एक स्थानमा प्यानल भत्केको, प्याकेज नं. ४ को एक ग्रामिणक्षेत्र जाने पुलको दायाँ बायाँ प्यानल फुटेको देखियो ।

नहरको क्षमता ५० क्युमेक रहेकोमा पानी सञ्चालन नहुँदै भत्कने र चर्कने समस्या देखिएकोले निर्माण कार्यमा गुणस्तर कायम गरिएको छ भन्ने आधार भएन । त्रुटिपूर्ण कार्य सम्बन्धित पक्षबाट सच्याउनुपर्दछ ।

बागमती सिँचाइ आयोजना

७. **ठेक्का अन्त्य** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२१ मा निर्माण व्यवसायीको ढिलाईको कारणले खरिद सम्झौताबमोजिमको काम तोकिएको म्यादमा सम्पन्न हुन नसकेमा पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति दिनुपर्ने व्यवस्था छ । आयोजनाले २०६६।६।७ मा सम्झौता गरी यो वर्ष अन्त्य गरेको अधुरा ठेक्काको स्थिति निम्नानुसार छः

(रु. हजारमा)

योजनाको विवरण	सम्झौता रकम	हालसम्मको भुक्तानी			सम्झौता अवधि	
		ठेक्का बिल	मूल्य समायोजन	जम्मा	सुरु	अन्तिम पटक थप
सीबीआइपी/आरसीएडी/डब्ल्यूपी-०१ लक्ष्मीपुर शाखानहरको कमाण्डक्षेत्र विकास	८,५६,२४	६,००,३९	३८,५७	६,३८,९६	२०६७/२/३१	२०६९/२/३२
सीबीआइपी/आरसीएडी/डब्ल्यूपी-०२, लक्ष्मीपुर शाखानहरअन्तर्गत पररिया प्रशाखा नहरको कमाण्डक्षेत्र विकास	४,२७,२५	१,५२,८९	५,७४	१,५८,६३	२०६७/२/३१	२०६८/२/३१
सीबीआइपी/आरसीएडी/डब्ल्यूपी-०३, लक्ष्मीपुर शाखानहरअन्तर्गत धेङ्गा नदी कमाण्डक्षेत्र विकास	४,९७,६२	२,६४,३१	७,४०	२,७१,७१	२०६७/२/२८	२०६८/२/२८
सीबीआइपी/आरसीएडी/डब्ल्यूपी-१२ बगही शाखानहरको कमाण्डक्षेत्रलाई लालबकैया नदीबाट बचावट	५,३८,६६	३,९२,२२	११,८७	४,०४,०९	२०६८/५/८	२०६८/११/८

आयोजनाले निर्माण व्यवसायी निर्माण स्थलमा उपस्थित नभएको, काममा प्रगति नगरेको र दातृ निकाय साउदी विकास कोषको सन् २०१२ को प्रतिनिधिमण्डलले कामको ढिलाइ र गुणस्तर सम्बन्धमा असन्तुष्टि जनाई खर्च रकम शोधभर्ना नदिने जानकारी गराएको देखिन्छ । दातृ निकायको उक्त पत्रलाई आधार मानी सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६४ को दफा ५९(४)मा रहेको सार्वजनिक हितको लागि सुविस्ताको

आधारमा सम्भौताको अन्त्य गर्न सकिने कानूनी व्यवस्थाको उपयोग गरी सम्भौताको अन्त्य गरेबाट समयमा काम नगरी आलटाल गर्दै सार्वजनिक काममा पुऱ्याएको नोक्सानीप्रति जिम्मेवार र दण्डित हुन नपर्ने गरी उन्मुक्ति दिएको देखिन्छ ।

लेखापरीक्षणको सिलसिलामा प्याकेज नं.२ को स्थलगत अवलोकन गर्दा निर्माण व्यवसायीले काम अधुरो छोडेको स्थलमा कृषकहरुकै पहलमा स-साना कुलो खनी पानी सञ्चालन गर्न प्रयास गरेको, हेड/क्रस रेगुलेटर नबनेको कारण ठाउँठाउँमा बाँसको मान्द्रो, काठ, चपरी, आदि प्रयोग गरी पानी छेक्नु परेको र नहरको किनार काटी सिँचाइ तथा माछापोखरीमा पानी लाने कार्य भएको देखियो ।

८. **लागत अनुमान** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९ मा सार्वजनिक निकायले खरिदको लागत अनुमान तयार गर्दा खरिद सम्भौताबमोजिमको काम सम्पन्न गर्नको लागि लाग्न सक्ने अधिकतम रकम तथा समयको विचार गर्नुपर्ने र तयार भएको निर्माण कार्यको लागत अनुमान त्यस्तो लागत अनुमान तयार गर्ने प्राविधिकभन्दा एक तहमाथिको प्राविधिक वा प्राविधिकहरुको समूहलाई डिजाइन ड्रइङ्समेत जाँचन लगाई कुनै त्रुटि देखिएमा सच्याउन लगाउनुपर्ने व्यवस्था छ । आयोजनाले यो वर्ष तयार गरेको लागत अनुमान र कबोल अङ्कको स्थिति निम्नानुसार छः

(रु.हजारमा)

क्र.सं.	कामको विवरण	लागत अनुमान	कबोल रकम	भुक्तानी रकम
१.	नहर रिशेपिङ्ग तथा स्ट्रेन्थनिङ्ग कार्य	२४६७६	६४५२	४७५८
२.	नहर रिशेपिङ्ग तथा स्ट्रेन्थनिङ्ग कार्य	६५४४	१२८३	१२७४

निर्माण व्यवसायीले ठेक्का नं. १ मा लागत अनुमानको ५६.४७ प्रतिशत र ठेक्का नं.२ मा ७४.९२ प्रतिशत घटीमा काम गर्ने बोलपत्र पेश गरेकोमा सोहीबमोजिम ठेक्का सम्भौता भएको छ । सम्भौताबमोजिम नापजाँच भई काम सम्पन्न भएको आधारमा ठेक्का नं.२ को अन्तिम बिल र ठेक्का नं.१ को तेस्रो बिलसम्म भुक्तानी गरेको पाइयो । यसरी लागत अनुमान र कबोल अङ्कबीच अत्यधिक अन्तर पर्नुले लागत अनुमान तयार गर्ने, सम्पन्न कामको नापजाँच गरी मूल्याङ्कन गर्ने र कामको गुणस्तर नियन्त्रण गर्ने प्रक्रियामा कमी कमजोरी रहेको संकेत गर्दछ ।

सिँचाइ व्यवस्थापन डिभिजन/सिँचाइ विकास डिभिजन/सवडिभिजनहरु

९. **प्रतिस्पर्धा** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २६(६) मा कुनै बोलपत्रदाताले आपसमा मिलेमतो गरी बोलपत्र दाखिला गरेको प्रमाणित भएमा त्यस्ता बोलपत्र रद्द हुने व्यवस्था छ । मध्यपश्चिमाञ्चल सिँचाइ विकास डिभिजन नं.५, जुम्लाले बोलपत्रको माध्यमबाट १२ खरिद सम्भौता गरेकोमध्ये ४ को बोलपत्र बिक्री, दर्ता तथा कबोल अंकको स्थिति निम्नानुसार देखिन्छः

ठेक्का संकेत नं.	बोलपत्र(संख्यामा)			लागत अनुमान (रु.हजारमा)	स्वीकृत रकम (रु.हजारमा)	घटी प्रशित
	बिक्री	दाखिला	फिर्ता			
एमजीआइपी/एमआईपी/एनसीबी- ०१/०६८/०६९	३८	७	४	४३,८५	४३,८०	०.११
आइडब्ल्यूआरएमपी -०१/वाइएसपी/०६८/०६९	४६	४	२	१,०१,८४	१,०१,१३	०.७०
आइडब्ल्यूआरएमपी -०२/जेआरआइएसपी/०६८/०६९	४६	५	४	८७,०१	८६,४१	०.६९
आइडब्ल्यूआरएमपी -०२/बीआइएसपी/०६८/०६९	५२	१३	१२	१,०६,५२	१,०५,७१	०.७६
जम्मा	१८२	२९	२२	३,३९,२२	३,३७,०५	०.६४

बोलपत्र माग गरेको मध्ये ८ योजनाको बोलपत्रदाताबीच प्रतिस्पर्धा भई लागत अनुमानको तुलनामा ३६ देखि ५७ प्रतिशतसम्म घटीमा कवुल गरेको देखिन्छ । तर बाँकी ४ योजनाको २२ बोलपत्रदाताले दर्ता भएको बोलपत्रसमेत फिर्ता लिएको र प्रतिस्पर्धा न्यून भई लागत अनुमानकै हाराहारीमा रकम कबोल गरेको देखिन्छ । अतः आगामी दिनमा बोलपत्रमा पर्याप्त प्रतिस्पर्धा हुने गरी बोलपत्र व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

१०. **ठेक्काको प्रगति** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२८ को व्यवस्थाअनुसार पश्चिमाञ्चल सिँचाइ विकास डिभिजन नं. ३, सुर्खेतले निर्माण कार्यको लागि गरेको सम्झौताहरूमा समयमा काम हुन नसके पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति प्राप्त गर्ने, सम्झौताको अन्त्य गर्ने र सम्झौताबमोजिमको काम नगर्ने निर्माण व्यवसायीको खर्चबाट त्यस्तो कार्य सम्पन्न गराउनेलगायतका उपचारसहितको प्रावधान उल्लेख गरेको देखिन्छ । डिभिजनबाट विगत वर्षमा खरिद सम्झौता भएका सिँचाइ योजनाहरूको संक्षिप्त स्थिति निम्नानुसार छः

(रु.हजारमा)

योजनाको नाम	सम्झौता मिति	सम्झौताको अवधि (थप सहित)	सम्झौता रकम	हालसम्मको भुक्तानी	सम्झौताको तुलनामा भुक्तानी प्रतिशत
सिकारीकाडा सिँचाइ योजना, दैलेख	२०६७।१।२५	२०६९।१।२४	१,०९,४४	१४,९७	१३.६८
कालापानी सिँचाइ योजना (प्याकेज ए), कालिकोट	२०६८।४।३	२०७।४।२	३२,१५	१,००	३.११
कालापानी सिँचाइ योजना (प्याकेज बी), कालिकोट	२०६८।४।२	२०७।४।१	४१,८०	७८	१.८७
कालापानी सिँचाइ योजना (प्याकेज सी), कालिकोट	२०६८।४।५	२०७।४।४	१,२८,९७	४,२६	३.३०
घाटगाउँ सिँचाइ योजना (प्याकेज ए), कालिकोट	२०६६।९।८	२०७०।३।१४	१,१३,००	७३,७२	६५.२४
घाटगाउँ सिँचाइ योजना (प्याकेज सी), कालिकोट	२०६६।९।८	२०७०।३।१४	१,३२,४४	३९,६९	२९.९७
टाटेकुलो सिँचाइ योजना, सुर्खेत	२०६८।३।३१	२०७०।३।३१ (सुरु)	८७,९३	४८,७४	५५.४३
सुकटिया सिँचाइ योजना, सुर्खेत	२०६७।३।२५	२०६९।३।२४	५८,८६	३४,३९	५८.४३

निर्माण व्यवसायीसँग भएको सम्झौतामा तोकिएको अवधिमध्ये अधिकांश समय व्यतित भइसके तापनि कार्य प्रगति न्यून रहेको देखिन्छ । समयमा काम नगर्ने निर्माण व्यवसायीलाई सम्झौताको सर्तबमोजिम कारवाही नगर्दा सरकारी लगानी खेर जाने सम्भावना रहेको तथा स्थानीय उपभोक्ताहरूले समयमा नै सिँचाइ सुविधा पाउने अवसरबाट वञ्चित हुन परेको देखिन्छ । अतः सम्झौताका सर्तबमोजिमको उपचार प्राप्त गरी योजना सम्पन्न हुनुपर्दछ ।

- १०.१. सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५६(२) मा काबू बाहिरको परिस्थिति, सार्वजनिक निकायले उपलब्ध गराउनुपर्ने कुरा उपलब्ध गराउन नसकेमा वा अन्य मनासिब कारणबाट खरिद सम्झौताको अवधि नबढाई नहुने भएमा अधिकार प्राप्त अधिकारीले तोकिएको आधारमा अवधि बढाउन सक्ने व्यवस्था छ । सिकारीकाडा सिँचाइ योजना, दैलेखका निर्माण व्यवसायीले राजनैतिक, आर्थिक र भौगोलिक कारणले समयमा काम गर्न नभ्याइएको उल्लेख गरी २०६९।९।१५ र २०६९।१०।९ मा म्याद थपको लागि निवेदन दिएकोमा लेखारीक्षण अवधि २०७०।५।२४ सम्म डिभिजनले निर्णय गरेको देखिएन ।
- १०.२. सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४को नियम ११३(३) मा निर्माण व्यवसायीलाई पेशकी दिँदा त्यस्तो पेशकी खाम्ने गरी बाणिज्य बैंकबाट जारी भएको बैंक जमानत लिनुपर्ने व्यवस्था छ । निर्माण कार्यको लागि ६ निर्माण व्यवसायीले लिएको मोबिलाइजेशन पेशकी रु.४६ लाख ६१ हजार फछ्यौट हुन बाँकी रहे तापनि बैङ्क जमानतको अवधि समाप्त भएकोमा म्याद थप गराएको पाइएन । रीतपूर्वकको जमानत लिई सरकारी रकमको सुरक्षा प्रत्याभूती गर्नुपर्दछ ।
११. **हेडवर्कस् निर्माण** - पूर्वाञ्चल सिँचाइ विकास सवडिभिजन नं.३, उदयपुरअन्तर्गत निर्माणाधीन गिदेरी खोला सिँचाइ योजनाको तपेश्वरी-१ स्थित मुहानमा हेडवर्कस निर्माणको लागि रु.४ करोड ५ लाख ६८ हजारको लागत अनुमान तयार भई २०७० चैत्रसम्म (म्याद थप समेत) मा काम सम्पन्न गर्ने गरी एक निर्माण व्यवसायीसँग २०६७।७।१७ मा रु.३ करोड ४५ लाख ३२ हजारको सम्झौता भई हालसम्म रु.२ करोड ८६ लाख ६८ हजार भुक्तानी भएको छ । सो योजना सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्ः
- ११.१. सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२३ मा खरिद सम्झौताअनुसार सार्वजनिक निकायले रनिङ्ग बिल वा अन्य कुनै बिल बीजकको भुक्तानी गर्दा करारका सर्तबमोजिम अन्य कुराको अतिरिक्त प्राविधिक नापजाँच गरी नापी किताबमा उल्लेख भएको वास्तविक कार्य सम्पादनको आधारमा भुक्तानी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । ग्याबियन जालीमा ढुङ्गा भर्ने काम जम्मा ९२३ घनमिटरको लागि ६ हजार २३९ वर्गमिटरमात्र तारजाली

प्रयोग भएकोमा १२ हजार १४९ वर्गमिटर आपूर्तिको नापी एवं रनिङ्ग बिल तयार गरी प्रयोग भएभन्दा बढी ५ हजार ९१० वर्गमिटरको रु.८ लाख १ हजार अग्रिम रुपमा भुक्तानी गरेको पाइयो । निर्माण कार्यमा प्रयोग हुनुपूर्व निर्माण व्यवसायीको जिम्मामा रहेको सामग्री नापी गरी भुक्तानी गर्न नमिल्ने भएकोले उक्त रकम असुल गरी पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

- ११.२. सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११८ मा खरिद सम्भौताबमोजिम कार्य सुरु भइसकेपछि प्राविधिक कारणबाट त्यस्तो कार्यको परिमाणमा थपघट गर्न वा नयाँ आइटम थप्न वा सट्टा गर्न आवश्यक देखिएमा भेरिएसन आदेश जारी गर्न सकिने व्यवस्था छ । योजनाको हेडवर्कस् निर्माणअन्तर्गत फलामे डण्डीको लागत अनुमान परिमाण ३९ हजार २२८ किलोग्राम रहेकोमा चौथो रनिङ्ग बिलसम्म ५९ हजार ९६४ किलोग्राम प्रयोग गरी प्रतिकिलोग्राम रु. ९२।६६ ले रु.५५ लाख ६६हजार भुक्तानी गरेको छ । लागत अनुमानको तुलनामा २० हजार ७३६ किलोग्राम (५२.८६ प्रतिशत)डण्डी बढी खपत हुँदासम्म पनि डिजाइन परिवर्तन गरेको छैन ।



क्षतिग्रस्त हेडवर्कको एक दृश्य

- ११.३. आयोजना निर्माणस्थलको स्थलगत अवलोकन गर्दा हेडवर्कसको बायाँ वियरको भाग भासिएर फुटी डिभाइडर र एवुटमेण्ट वाल छुट्टिएको र धसिएको अवस्थामा रहेको छ ।

क्षतिको सम्भावित कारणमा ठेक्का सम्भौता भएको लामो अवधिसम्म पनि काम सम्पन्न हुन नसक्नु, हेडवर्कसको संरचना तयार हुनुपूर्व अपस्ट्रिमतर्फको तटबन्ध तयार भई बाढीको पानी फिजिएर बग्नु नपाउनु, हेडवर्कस् र पश्चिमतर्फको अपस्ट्रिममा रहेको तटबन्धको बीचमा करिब २०-२५ मिटर ग्यावियनको काम अधुरो रही बाढीको पानी एकत्रित भई साँगुरो ठाउँबाट बगी निर्मित संरचनाको जगमा पस्नु आदि रहेको पाइयो । सम्भौतानुसार उक्त क्षतिको पुननिर्माण गरी निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

१२. **ज्याला भुक्तानी** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४५ मा अधिकार प्राप्त अधिकारीले सरकारी रकम निकास दिँदा वा खर्च गर्दा नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता र औचित्य समेतका कुरामा ध्यान दिनुपर्ने व्यवस्था छ । कोशी पम्प चन्द्रनहर सिँचाइ व्यवस्थापन डिभिजन नं.२, सप्तरीले खेतीको समयमामात्र पानी चलाउने कार्यको लागि पम्प तथा नहर सञ्चालन गर्ने गरेकोमा बर्षभरि १०४ कर्मचारीलाई दैनिक ज्यालादारीमा नियुक्त गरी चाडपर्व, शनिवार तथा सार्वजनिक बिदाका दिनमा पनि अटुट रुपमा हाजिर गराई रु.१ करोड ५७ लाख ५ हजार पारिश्रमिक भुक्तानी गरेको छ । ती कर्मचारीहरूलाई कार्यस्थल र जिम्मेवारी तोकी काम बाँडफाँट गरेको पनि देखिएन । दैनिक ज्यालादारी कर्मचारीहरूलाई आवश्यकताको आधारमा मात्र काममा लगाउनुपर्दछ ।

१३. **पेशकी बाँकी** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४को नियम ११३ मा निर्माण व्यवसायीलाई सम्भौताको बीस प्रतिशतसम्म पेशकी दिन सकिने व्यवस्था छ । मध्यमाञ्चल सिँचाइ विकास डिभिजन नं.३, सर्लाहीले देहायका सिँचाइ योजनाको खरिद सम्भौतानुसार सम्बन्धित निर्माण व्यवसायीहरूलाई मोबिलाइजेशन पेशकी उपलब्ध गराएकोमा आर्थिक वर्षको अन्त्यसम्म बाँकी रहेको पाइयो ।

पेशकी दिएको मिति	सिँचाइ योजना र कामको विवरण	सम्भौता मिति	सम्भौता रकम	पेशकी रकम
२०७०/१/२५	सोरम सिँचाइ योजना, हेडवर्कस तथा अन्य निर्माण	२०६९/३/६	३,९१,९१	३०,००
२०७०/१/२९	सपाहा सिँचाइ योजना, हेडवर्कस तथा अन्य निर्माण	२०६९/३/६	३,९३,६२	२५,००
२०७०/१/२४	गेरुका सिँचाइ योजना, हेडवर्कस तथा अन्य निर्माण	२०६९/३/६	३,२५,८०	२८,००
	जम्मा		१०,३०,३३	८३,००

सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११३(६) मा निर्माण व्यवसायीले खरिद सम्भौता बमोजिमको काम समावधिभित्र सम्पादन नगरेको कारणले पेशकी फछ्यौट हुन नसकेमा सार्वजनिक निकायले सम्बन्धित बैङ्कबाट जमानतको रकम प्राप्त गरी पेशकी फछ्यौट गर्नुपर्ने र त्यस्तो पेशकी रकमको सयकडा दश प्रतिशत ब्याजसमेत असुलउपर गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । निर्माण व्यवसायीहरूसँग भएको सम्भौताको शर्त एवं कार्यतालिकाअनुसार कार्य गर्नुपर्नेमा लेखापरीक्षण अवधि २०७०/१/१५ सम्म पनि निर्माणको काम प्रारंभ गरेको पाइएन । व्यवसायीले संशोधित कार्यतालिका एवं बीमा प्रलेखसम्म पनि पेश गरेको छैन । मोबिलाइजेशन पेशकी लिई सम्भौता भएको १.५ वर्ष भइसकदापनि कार्य प्रारंभ नगर्ने व्यवसायीलाई सम्भौताका सर्तबमोजिम कारबाही हुनुपर्दछ ।

सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११३(४) मा बैङ्क जमानतको मान्य अवधि खरिद सम्भौतामा उल्लेख भएको पेशकी फछ्यौट गर्नुपर्ने अवधिभन्दा कम्तीमा एक महिनाभन्दा बढी अवधिको हुनुपर्ने व्यवस्था छ । गेरुका सिँचाइ योजना निर्माण कार्यका निर्माण व्यवसायीको पेशकी रु.२८ लाख बाँकी रहेकोमा बैङ्क जमानतको म्याद २०७०/३/२४ मा समाप्त हुँदा पनि म्याद थप गर्ने कार्य भएको देखिएन । सरकारी रकम असुरक्षित हुने गरी पेशकी बाँकी राख्न मिल्दैन ।

१४. **खोला नभएको ठाउँमा हेडवर्कस निर्माण** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १०(६) मा सार्वजनिक निकायले तयार गरेको निर्माण कार्यको लागत अनुमान त्यस्तो लागत अनुमान तयार गर्ने प्राविधिक भन्दा एक तह माथिको प्राविधिक वा प्राविधिकहरूको समूहलाई डिजाइन, ड्रइङ्ससमेत जाँच लगाई त्रुटि देखिएमा सच्याउन लगाउनुपर्ने व्यवस्था छ । मध्यमाञ्चल सिँचाइ विकास डिभिजन नं.३, सर्लाहीले बाँके बाबा सिँचाइ उपआयोजनाको हेडवर्कसको निर्माण कार्य २०६९/१०/१८मा सम्पन्न गर्ने गरी एक निर्माण व्यवसायीसँग २०६८/७/८ मा रु.१



पानी सङ्कलनको लागि खनिएको पोखरी

करोड ५६ लाख ९७ हजारको खरिद सम्भौता गरी रु.१ करोड ११ लाख ८४ हजार भुक्तानी गरेको देखिन्छ । नदीमा हेडवर्कस निर्माण गर्न ड्रइङ्स, डिजाइन र लागत अनुमान स्वीकृत भई सोही आधारमा खरिद सम्भौता गरी कार्यान्वयन गर्ने क्रममा हेडवर्कस निर्माण गरिने भनिएको स्थानमा नदी नभई जरुवा पानीमात्र भएकोले पोखरी निर्माण गरेमा पर्याप्त हुने उल्लेख गरी ड्रइङ्स, डिजाइन परिवर्तन गरी भेरिएसन आदेश दिएको पाइयो । यसरी नदी नै नभएको स्थानमा हेडवर्कस निर्माण गर्ने गरी ड्रइङ्स, डिजाइन र लागत अनुमान स्वीकृत भएबाट सो तयार गर्ने, जाँच गर्ने र स्वीकृत गरेकोसम्बन्धमा छानबिन गरी जिम्मेवारउपर कारबाही गर्नुपर्दछ ।

१५. **जोखिम व्यवस्थापन** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११२(१) मा खरिद सम्भौतामा अन्यथा व्यवस्था गरेकोमा बाहेक १० लाख रुपैयाँभन्दा बढी मूल्यका निर्माण कार्यको पूर्ण प्रतिस्थापन खर्चको बीमा गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । पूर्वाञ्चल सिँचाइ विकास डिभिजन नं ३, धनकुटाअन्तर्गत करिब ३२ हेक्टर कमाण्ड क्षेत्र रहेको लेउतीफाँट सिँचाइ योजनाको निर्माण कार्य २०७०/२/१४ मा कार्य सम्पन्न भई सम्बन्धित

निर्माण व्यवसायीलाई रु.३५ लाख ९३ हजार र उपभोक्ता समितिलाई रु.१३ लाख १५ हजार भुक्तानी गरेको पाइयो । उक्त योजनाको स्थलगत अवलोकन गर्दा २०७०।१।२१ मा आएको भिषण बाढीले इन्टेक पूर्ण रुपमा पुरिएर खोलाभित्र नदेखिने अवस्थामा रहेको तथा मूल नहर ठाउँठाउँमा भत्किएको, भासिएको तथा नष्ट भएको र बाढीका कारण क्षतिग्रस्त सडकलाई डाइभर्सन बनाई किनाराबाट बाटो बनाएको कारण अर्को तर्फको नदी बहाव परिवर्तन भई नहर संरचनालाई पनि निरन्तर भत्काई रहेको देखियो । उक्त निर्माण कार्यको बीमा नगराएको कारण क्षतिको मूल्याङ्कन गरी दाबी गर्न सकिने अवस्था देखिएन । यस किसिमका जोखिमपूर्ण संरचनाहरूको निर्माण कार्य बीमा पश्चातमात्र थालनी गर्नुपर्दछ ।

१६. **धरौटी फिर्ता** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ६६(२) मा धरौटी रकम फिर्ता पाउने व्यक्तिले धरौटी रकम फिर्ता लिन पाउने म्याद प्रचलित कानूनले तोकेको भए सोही अवधिभित्र, म्याद नतोकिएकोमा जुन कामको लागि धरौटी राखिएको हो सो कामसम्बन्धी कारबाही अन्तिम रुपमा समाप्त भएको मितिले एक वर्षभित्र सम्बन्धित कार्यालयमा फिर्ताको लागि निवेदन दिनुपर्ने व्यवस्था छ । पूर्वाञ्चल सिँचाइ विकास डिभिजन नं.२, सुनसरीले नियमावलीको व्यवस्थाविपरीत सम्भौताका सर्तहरूमा बैङ्क जमानतको आधारमा सम्बन्धित निर्माण व्यवसायीहरूलाई धरौटी रकम फिर्ता गर्न सकिने प्रावधान राखी अन्तिम बिल रकम भुक्तानी भएको लगत्तै रु.८९ लाख २३ हजार धरौटी रकम फिर्ता गरेको देखियो । यसरी निर्माण व्यवसायीलाई फाइदा पुग्ने गरी धरौटी फिर्ता गर्नु मनासिब होइन ।

१७. **अधुरो योजना** – सारी गाउँ विकास समितिको २३० हेक्टर क्षेत्रफल सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउन २०४४।४५ मा निर्माण प्रारम्भ गरेको लुंग्रीमाडी सिँचाइ योजनाको लागि मध्यपश्चिममाञ्चल सिँचाइ विकास डिभिजन नं.४ प्युठानले यस वर्षसम्म रु.८ करोड ८३ लाख खर्च गरेको देखिन्छ । नहरको मुहानको माथिल्लो भागमा सडक निर्माण गर्ने क्रममा ढुङ्गा एवं गेग्रिनहरू भरि साइट इन्टेक तथा नहरका अधिकांस संरचनाहरू क्षतिग्रस्त अवस्थामा रहेको पाइयो । नहर तथा तत्सम्बन्धी संरचनाहरू मुहानदेखि कमाण्डक्षेत्रसम्म पुरा नबनाई ठाउँ-ठाउँमामात्र बनाएको, नहर निर्माणका क्रममा लाभग्राही बर्ग एवं अन्तरनिकायबीच समन्वयको अभाव रही योजना सुरु भएको २६ वर्षसम्म कार्य पूरा हुन सकेको देखिएन । योजनाको छनौटदेखि हालसम्मको कार्यान्वयन प्रक्रियाको सम्बन्धमा रहेको त्रुटि तथा व्यवधानहरू निराकरण गरी अधुरो योजना सम्पन्न गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

१८. **अतिक्रमण** – जग्गा प्राप्त ऐन, २०३४ को दफा ३२ मा नेपाल सरकारको स्वामित्वमा रहेको जग्गामा नेपाल सरकारको स्वीकृतिबेगर घर, टहरा, पर्खाल आदि बनाउन वा जग्गा आवाद गर्न नहुने र कसैले कानून उल्लङ्घन गरी घर, टहरा, पर्खाल लगाए वा बाली लगाएमा कुनै क्षतिपूर्ति नदिई नेपाल सरकारले जफत गर्न सक्ने व्यवस्था छ । सुनसरी मोरङ सिँचाइ योजनाको मूल नहरको भित्री स्लोपलगायत डिल तथा सर्भिस सडकका दुबै किनारा तथा शाखा, उपशाखा नहरहरूको दायँ बायाँमा समेत ५ हजारभन्दा बढी घर-टहरा निर्माण गरी सयौं हेक्टर जमिन अतिक्रमण भएको स्थलगत निरीक्षणको क्रममा देखियो ।

योजनाको विराटनगरस्थित मुख्य कार्यालयको हाताभित्र रहेको १३ बिगाहा क्षेत्रफलमा अवकाश प्राप्त कर्मचारीलगायत २० भन्दा बढी घरपरिवारले अनधिकृत रुपमा सरकारी भवनको प्रयोग गरिरहेको र आफैले घर टहरा बनाई बसेको देखियो ।

यस किसिमको अतिक्रमण कोशीपम्प-चन्द्रनहर, बागमती सिँचाइ, नारायणी सिँचाइ पर्सा, चितवन लिफ्ट सिँचाइ, गण्डक नहरलगायतका प्रणालीहरूमा पनि विद्यमान रहेको देखिन्छ । अतिक्रमणको कारण नहर पुरिन जानुको साथै नियमित मर्मत सम्भार तथा सञ्चालनमा बाधा पर्ने देखिन्छ । अतः अतिक्रमित बसोबास हटाई सरकारी सम्पत्तिको संरक्षण गर्नुपर्दछ ।



१९. **बचावट** – मध्यमाञ्चल सिँचाइ विकास डिभिजन नं.४ पर्साअन्तर्गत रु.४ करोड ७८ लाख ४४ हजार लागत अनुमान भएको जगनाहा भनहिया सिँचाइ योजनामा यो वर्ष स्टिल सिट पाइलिङ्ग र बेड ढलानको कामसमेतमा रु.२० लाख ४४ हजार खर्च गरेको छ । स्थलगत निरीक्षण गर्दा आषाढ महिनापछि सो योजना ३५० मिटर लाइनिङ्गको कामसहित हेडवर्कसंको काम अन्तिम चरणमा रहेको देखियो । हेडवर्कस्मुनि खोलाको दाहिनेतर्फ करिब ३०० मिटरभन्दा बढी खोलाको किनार होचो रहेको देखियो । सो होचो भागमा वर्षात्मा बाढीले पक्की नहर र सँगैको खेतीयोग्य जमिनमा क्षति पुग्ने सम्भावना रहे तापनि विस्तृत सर्भेक्षण तथा लागतअनुमान तयार गर्दा सोको संरक्षण कार्यलाई समावेश गरेको देखिएन । निर्मित नहर संरचना र खेतीयोग्य जमिनको बचावटको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण विभाग

२०. **स्थानीय स्तरको कार्य** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २२ मा जिल्लास्तरीय आयोजना र केन्द्रस्तरीय आयोजना स्वीकृत गराउने सम्बन्धि व्यवस्था छ । मातहत कार्यालयको कार्यक्षेत्रमा पर्ने नदी नियन्त्रण, तटबन्ध निर्माण तथा सम्भाव्यता अध्ययनको कार्य विभागबाट पनि हुने गरेको पाइयो । मुलुकका विभिन्न स्थानमा पहिरो तथा नदी नियन्त्रणका लागि विभाग स्वयंले विगत वर्षभै यो वर्ष पनि यस्तो कार्यमा रु.१ करोड ३० लाख ४९ हजार खर्च गरेको छ । विभागमातहत रहेका कार्यालयमार्फत काम गराउनुपर्नेमा मातहत निकायले गर्ने काम विभागले आफै गरी संगठन संरचनाको व्यवस्थाप्रतिकूल गरेको कारण स्पष्ट भएन ।

२१. **योजना छनौट** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २० र जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण विभागको कार्यविधि, २०६४ को खण्ड ग(३४.२) मा योजनाको माग तलबाट आउनुपर्ने व्यवस्था छ । जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन बाराको प्रस्ताव गरेको भन्दा फरक खालका मकवानपुर जिल्लाका लागि रु.२५ लाखका ४, पर्सा जिल्लाका लागि रु.६७ लाखका ९, बारा जिल्लाका लागि रु.६२ लाखका ८, रौतहट जिल्लाका लागि रु.६९ लाखका १० र सर्लाही जिल्लाका लागि रु.५३ लाखका १० गरी रु.२ करोड ७६ लाखका ४१ योजना डिभिजनले माग नगरे तापनि स्वीकृत भई कार्यान्वयन भएको देखियो । यसरी सम्बन्धित निकायबाट योजना माग नै नभएकोमा माथिल्लो निकायबाट योजना छनौट गर्ने कार्य बन्द गरिनुपर्दछ ।

२२. **मन्दिर संरक्षण** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६४ को दफा ८(२) मा खरिद गर्दा प्रतिस्पर्धा सीमित हुने गरी टुक्राटुक्रा पारी खरिद गर्न नहुने, सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७ मा रु.६० लाखसम्म लागत अनुमान भएको निर्माण कार्य उपभोक्ता समितिबाट गराउन सकिने व्यवस्था छ । नदी नियन्त्रण योजना पुलचोकले भक्तपुर जिल्लाको छालिङ्ग-९ मा गड्गडे खोला नियन्त्रण तथा पञ्चमहालक्ष्मी मन्दिर संरक्षण कार्यको लागि रु.३ करोड ५० लाख निकासी दिएको पाइयो । समयावधि छोटो भएको कारण प्याकेजमा कार्य गर्नको लागि एक ट्रष्टको २०७०।२।२ को पत्रको आधारमा कार्यक्रम तर्जुमा एवं स्वीकृत गर्दाकै बखत प्रति प्याकेज रु.५० लाखका दरले एउटै कामलाई ७ प्याकेज बनाई अस्थायी रूपमा दर्ता भएका ७ समिति मार्फत कार्य गराई रु.३ करोड ३१ लाख ७२ हजार खर्च गरेको छ । यसबाट निर्माण कार्य प्रतिस्पर्धात्मक ढङ्गबाट भएको देखिएन ।

२३. **समन्वय** – जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन भक्तपुरले इन्द्रावती कोरिडोर (टार बस्ती) संरक्षण आयोजनामा रु.२१ लाख ४ हजार खर्च गरी लञ्चिङसहितका ३ स्पर बनाएको छ । सो आयोजनाको स्थलगत निरीक्षण गर्दा स्पर बनाएको स्थान नजिकै नदीबाट ढुङ्गा, बालुवा भिकी क्रसर सञ्चालन गरेको कारण नदी गहिरिन गई लञ्चिङको ढुङ्गा र जाली बगाएको देखियो । एकातिर डिभिजनले नदी नियन्त्रण गर्न खर्च गर्ने र अर्कातिर अव्यवस्थित तरिकाले ढुङ्गा, बालुवा भिकी क्रसर सञ्चालन गर्ने कार्य एक आपसमा विरोधाभाषपूर्ण देखिन्छ । निर्मित संरचनामा बाधा पुग्ने गरी नदीको ढुङ्गा तथा बालुवा भिकन नपाउने व्यवस्था गर्न जिल्ला विकास समिति, स्थानीय प्रशासन र डिभिजनबीच समन्वय हुन जरुरी देखिन्छ ।

२४. **घटी कार्य** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७(१०) मा उपभोक्ता समिति वा लाभग्राही समुदायले पाएको काम कुनै कारणवश सम्पन्न गर्न नसक्ने भएमा सो कुराको सूचना सार्वजनिक निकायलाई

दिनुपर्ने, त्यसरी सूचना प्राप्त भएपछि सार्वजनिक निकायले सो सम्बन्धमा आवश्यक जाँच गरी सो सम्झौता तोडी बाँकी काम ऐन र यस नियमावलीबमोजिम गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, फिल्ड कार्यालय नं.१, भापाबाट अन्तिम चौमासिक अवधिमा उपभोक्ता समितिसँग गरेको ३५ सम्झौताको कार्यमध्ये अधिकांसले पूरा गर्न नसकी अधुरो अवस्थामै मूल्याङ्कन गरी अन्तिम भुक्तानी दिएको पाइयो । यस सम्बन्धी केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:

(रु. हजारमा)

समितिको नाम (प्याकेज नम्बर)	सम्झौता रकम	कार्यसम्पन्न तथा अन्तिम भुक्तानी	सम्झौताको तुलनामा सम्पन्न प्रतिशत
रतुवामावा नदी नियन्त्रण तथा सिँचाइ व्यवस्थापन मुल समिति ,मोरङ्ग(आर.एम.एम.११)	२४,९३	९,८६	३९.५३
कन्काई नदी नियन्त्रण तथा सिँचाइ व्यवस्थापन मुल समिति (के.ए.एन.२५)	२७,४१	१८,१५	६६.२१
कन्काई नदी नियन्त्रण तथा सिँचाइ व्यवस्थापन मुल समिति (के.ए.एन.२६)	४२,२७	१८,८७	४४.६४

उक्त बाँकी काम कार्यालयले पुनः गराए नगराएको स्पष्ट छैन । उपभोक्ता समितिको क्षमता र कार्यसम्पादन स्तरलाई विचार गरेर मात्र निर्माण कार्यको सम्झौता गर्नुपर्दछ ।

भूमिगत जलस्रोत विकास समिति

२५. **सम्भाव्यता अध्ययन** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २२(१) मा विकास आयोजनाको बजेट तर्जुमा गर्दा प्रस्तावित आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन र आर्थिक, प्राविधिक, वातावरणीय तथा प्रशासकीय उपयुक्तताको आधारमा त्यसबाट हुने प्रतिफलको समेत विचार गरी आयोजना स्विकृत गर्नु पर्ने उल्लेख छ । भूमिगत जलस्रोत विकास समिति, शाखा कार्यालय सिरहाको लागि यो वर्ष बार्षिक कार्यक्रममा २ नयाँ डिप ट्युबवेल निर्माणमा लागि रु ३४ लाख विनियोजन भएकोमा ती ट्युबवेलहरुको सम्भाव्यता अध्ययन गरेको पाइएन ।

२६. **निजी फार्ममा डिप ट्युबवेल**—स्यालो ट्युबवेलमा पानी नआउने, पानीको सतह तल भएको र अन्य वैकल्पिक व्यवस्था नभएको स्थानमा सिँचाइ गर्न डिप ट्युबवेल जडान गर्न उपयुक्त मानिन्छ । लेखापरीक्षणको सिलसिलामा स्थलगत निरीक्षण गर्दा निर्माणाधिन रही हालसम्म रु.३४ लाख ४५ हजार खर्च भएको सिराहाको भदैयास्थित डिप ट्युबवेल एक निजी कृषि फार्म रहेको जग्गामा जडान गरेको देखियो । वितरण प्रणालीसम्बन्धी काम बाँकी रहे तापनि सिँचाइ गरिने भनिएको कमाण्ड क्षेत्रमा स्यालो ट्युबवेलबाट सिँचाइ भइरहेको देखिन्छ ।



निर्माणाधिन डिप ट्युबवेलको पम्प हाउस



प्रस्तावित कमाण्डक्षेत्रमा स्यालो ट्युबवेलबाट सिँचाइ भइरहेको दृश्य

निर्मित डिप ट्युबवेल रहेको जग्गा तारबारले घेरिएको देखिएकोले कमाण्ड एरिया भनिएका स्थानका कृषकहरूलाई सिँचाईका लागि सहज पहुँच हुने स्थिति देखिएन ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षण

रानीजमरा कुलरिया सिँचाई आयोजना

कैलाली जिल्लाको विद्यमान रानीजमरा कुलरिया सिँचाई प्रणालीलाई आधुनिकीकरण सुदृढकरण र कमाण्ड क्षेत्रको विकास गरी २० हजार ३०० हेक्टर जमिनमा सिँचाई उपलब्ध गराई कृषि उत्पादन वृद्धिमा सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले २०६७ देखि यो आयोजना सञ्चालनमा रहेको छ । राष्ट्रिय गौरवको यस आयोजनाको व्यवस्थापन तथा सञ्चालन पक्षको लेखापरीक्षण गर्दा देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहाय बमोजिम छन्:

२७. **वित्तीय स्रोत व्यवस्थापन** – आयोजनाका मुख्य क्रियाकलाप निर्धारित समयमै सम्पन्न गरी परिणाममुखी बनाउन तथा लक्षित आर्थिक प्रतिफल दर हासिल गर्न स्रोत व्यवस्थापन तथा उपयोग गर्नुपर्दछ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

२७.१. आयोजनालाई ८ वर्षको अवधिमा कुल रु.१२ अर्ब ६३ करोड ७७ लाख आवश्यक पर्नेमा ४ वर्षमा रु.२ अर्ब ८१ करोड ५९ लाख ३ हजार मात्र विनियोजन भएको छ । आयोजना अवधिको समय ५० प्रतिशत व्यतित भईसक्दा २२.२८ प्रतिशतमात्र बजेट विनियोजन भएको छ ।

२७.२. विनियोजित बजेटमध्ये रु.२ अर्ब ३० करोड ३२ लाख ७ हजार अर्थात् ८१.७९ प्रतिशत मात्र खर्च भएकोले उपयोग क्षमतामा सुधार गर्नुपर्दछ ।

२७.३. कुल खर्चमध्ये २०६८।६९ मा रु.२५ करोड ३९ लाख ५६ हजार (४२.०६ प्रतिशत) र २०६९।७० मा रु.३७ करोड ३१ लाख ५१ हजार (२४.९३ प्रतिशत) आषाढ महिनामा मात्र खर्च भएको छ । कुल खर्चमध्ये २०६९।७० मा रु.६० करोड १८ लाख ३१ हजार (अर्थात् ४०.२१ प्रतिशत) पेस्की बाँकी रहेको छ ।

२७.४. आयोजनाको बजेट अख्तियारी २०६७।६८ को २०६७।८१, २०६८।६९ को २०६८।४६ देखि २०६९।३२५ सम्म र २०६९।७० को २०६९।८२५ देखि २०७०।१।२ सम्म पठाएको छ । आयोजनाले २०६९।७० को वार्षिक कार्यक्रम २०७०।३।१९ सम्म संशोधन गरेको छ ।

२७.५. संशोधित कार्यक्रम अनुसार २०६७।६८ मा रु.११ करोड, २०६९।७० मा रु.८ करोड १६ लाख ८० हजार बढी विनियोजन भएको छ भने २०६८।६९ मा रु.६ करोड ५९ लाख घटी विनियोजन भएको छ ।

आवश्यक बजेट विनियोजन नभएको, बजेट खर्च गर्ने क्षमता न्यून रहेको, खर्चमध्ये आषाढ महिनामा अधिक खर्च भई पेस्की बाँकी रहेको, कार्यक्रम संशोधन हुँदा बजेट समायोजन नहुने तथा समयमा अख्तियारी नपठाउने जस्ता कारणहरूबाट आयोजनाको वित्तीय स्रोत व्यवस्थापन कमजोर रहेको छ । समयमा कार्यक्रम तथा बजेट अख्तियारी प्राप्त नहुनु, स्वीकृत कार्यक्रम र बजेटबीच तालमेल नहुनुमा सम्बन्धित विभाग, मन्त्रालय र विनियोजित रकम खर्च नहुनुमा सम्बन्धित आयोजना जिम्मेवार रहेको छ । समयमा कार्यक्रम स्वीकृत गरी बजेट प्राप्त नहुँदा कार्यसम्पादनमा ढिलाई देखिएको छ । आयोजनाको कार्यक्रमगत बजेट र अख्तियारी रकममा तादात्म्यता ल्याई वित्तीय स्रोत व्यवस्थापनमा दक्षता अभिवृद्धि गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

मुख्य कार्यसम्पादन सूचक

- इन्टेक, मूल तथा फिडर नहर निर्माण,
- सिँचाई प्रणालीको आधुनिकीकरण,
- कमाण्ड क्षेत्रको संरक्षण र
- उत्पादन वृद्धि ।

२८. **ठेक्का व्यवस्थापन** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २०(३) अनुसार ठेक्कापट्टा स्वीकृत गर्ने कार्य समेत प्रथम चौमासिक अवधिमा सम्पन्न गरिसक्नुपर्नेमा २०६८।६९ मा सिंचित क्षेत्र बचाउ कार्यक्रम अन्तर्गत विश्व बैंक अन्तर्गतका ४ र नेपाल सरकार अन्तर्गतका ३ ठेक्का तैस्रो चौमासिक र

२०६९।७० मा रु.४ अर्ब २७ करोड ६६ लाख ७७ हजारको नहर निर्माणका २ ठेक्का दोस्रो चौमासिकमा र रु.१३ करोड ३१ लाख ५७ हजारका सिञ्चित क्षेत्र बचाउका ७ ठेक्का तेस्रो चौमासिकमा बन्दोवस्त गरेको छ ।

समयमा ठेक्का बन्दोवस्त नहुँदा वर्षातको समयमा काम गर्न कठिनाई हुने, योजनाको गुणस्तरमा प्रभाव पर्ने, खर्च व्यवस्थापनमा असर पर्ने, साथै आर्थिक वर्षको अन्त्यमा ठूलो मात्रामा पेस्की बाँकी रहेको देखिन्छ । समयमा ठेक्का बन्दोवस्त नहुने तथा ठेक्का व्यवस्थापन अनुसार कार्य सम्पादन नहुने सम्बन्धमा आयोजना प्रत्यक्ष रूपमा जिम्मेवार रहेको छ । समयमै ठेक्का बन्दोवस्त तथा कार्यसम्पादन गर्न कार्यदक्षतामा अभिवृद्धि गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

प्रमुख समस्या

- कार्यक्रम र अख्तियारी समयमा प्राप्त नहुने,
- कार्यक्रम र बजेटबीच तालमेल नहुने,
- समयमा खरिद व्यवस्थापन नहुने,
- पूर्वाधार निर्माण कार्यको प्रगति न्यून रहेको र
- जनसहभागिताको मूल्याङ्कन तथा अभिलेख नभएको ।

२९. **इन्टेक निर्माण** – कर्णाली नदीको चिसापानी पुलदेखि करिब १२० मिटर तल नेपाल सरकारको स्रोतबाट रानी, जमरा र कुलरिया तिनै प्रणालीको आवश्यकता पूर्ति गर्ने गरी १०० क्यूमेक्स क्षमताको एक साइड इन्टेक निर्माण गर्न रु.१ अर्ब ७७ करोड ५७ लाख २८ हजार संशोधित लागत अनुमानमा रु.७० करोड ८८ लाख ५१ हजार भुक्तानी गरेको छ । परामर्शदाताले जूलाई २०१३ मा पेस गरेको प्रगति विवरण अनुसार निर्माण व्यवसायीले गर्नुपर्ने कार्यमध्ये अर्थ वर्क ९२, कंक्रीट वर्क ८१.६, रेवर प्लसिङ्ग ६३, बोल्डरको कार्य ४८, आइरन वर्क्स ६३.६६, एसेसरिज ६० र जनरल आइटममा ९५ प्रतिशत कार्य सम्पन्न गरी ६९.२४ प्रतिशत भौतिक प्रगति देखाएको छ । लेखापरीक्षणको सिलसिलामा आयोजनाका सम्बद्ध पदाधिकारी समेतको उपस्थितिमा २०७०।५।२९ गते इन्टेकको निर्माणाधीन कार्यको स्थलगत निरीक्षण गर्दा इन्टेकको कफर ड्याम भत्किएको, फोरवेमा सिल्ट भरिएको, बौलाहा खोलाले बगाएर ल्याएको ढुङ्गा माटोले निर्माणाधीन व्यारेल पुरेको आदि अवस्था देखियो । यो क्षति २०७०।३।४ मा कर्णाली नदीमा आएको बाढीले पुऱ्याएको जानकारी आयोजनाले दिएको छ ।

कर्णाली नदीको बाढीको अवस्था र यसले पुऱ्याउनसक्ने क्षति सम्बन्धमा पूर्व आङ्कलन गरी कर्णाली नदीको बहाव लेभल १९१.९५ मिटर रहेको र इन्टेकको स्ट्रक्चर सोभन्दा करिब १ मिटर गहिरो अर्थात १९०.६० मिटर रहेको सन्दर्भमा सोको संरक्षण गर्न आवश्यक नदी नियन्त्रण कार्य तथा स्टाफ लग लगायतका संरक्षण कार्य अपनाउन नसक्दा र निर्माण कार्य समयमै सम्पन्न नगरिँदा क्षतिपुगेको देखियो ।

३०. **परामर्श सेवा** – इन्टेक निर्माण कार्यको गुणस्तर नियन्त्रण, सुपरभिजन तथा ड्रइड डिजाइन कार्यको सुपरभिजन र गुणस्तर नियन्त्रणको लागि परामर्शदातासँग रु.२ करोड २६ लाख ३५ हजारको २०६८।१०।२४ मा सम्झौता गरेको देखिन्छ । सम्झौतामा ३ वर्षको अवधिमा २४ महिना कार्य गर्ने उल्लेख छ । भेरिफेशन आदेश समेत रु.२ करोड ३६ लाख ३० हजार सम्झौता लागत पुगेकोमा परामर्शदाताको इनपुट रहने २४ महिनामध्ये १७ महिना अवधिको विभिन्न ८ बिलबाट रु.१ करोड ५४ लाख २० हजार भुक्तानी गरेको देखियो ।

सम्झौताको कार्यतालिका अनुसार इन्टेक निर्माण कार्य सम्पन्न नगरिँदा परामर्शदाताको समेत इनपुट वृद्धि गर्नुपर्ने अवस्था रहन्छ । यसको साथै उक्त सेवासंग गरेको सम्झौताको शर्त अनुसार सम्पादित कार्यको सुपरभिजन तथा थप कायदेशिबाट कर्णाली नदीमा बग्ने सेडिमेन्ट स्याम्पलिङ तथा विश्लेषण कार्य समयमै सम्पन्न गर्न गराउन ध्यान दिनुपर्ने देखिएको छ ।

३१. **मुल नहर तथा फिडर नहर निर्माण** – मुल नहर (चेनेज ०+२०० देखि ५+८०० कि.मि.), डि-सेटलिङ बेसिन ६०० मिटर तथा अन्य संरचनाहरू निर्माण गर्न रु.५ अर्ब १५ करोड ८० लाखको संशोधित ड्रइड डिजाइन तथा लागत अनुमानमा अन्तर्राष्ट्रियस्तरको बोलपत्रको माध्यमबाट रु.३ अर्ब १८ करोड ५१ लाख ६१ हजार ठेक्कामा २०७२।७।२९ सम्ममा सम्पन्न गर्ने गरी २०६९।८।१ मा सम्झौता गरेको छ । हालसम्म

पहिलो रनिङ बिलबाट मू.अ.कर समेत रु.१६ करोड ६८ लाख ६१ हजार भुक्तानी गरेको छ । यस ठेक्का अन्तर्गत मुख्य कार्यहरू लाइनिङ क्यानल २ हजार ८९०, व्यारल १ हजार ८७०, सेटलिङ बेसिन ६००, ग्राभेल सडक ३ हजार ४१० र रिभर ट्रेनिङ्ग ५ हजार ९५३ मिटर रहेकोमा माटो काट्ने कार्य लगायत २.६१ प्रतिशत भौतिक प्रगति गरेको प्राप्त प्रगति विवरणबाट देखिन्छ । वार्षिक कार्यक्रम अनुसार मूल नहरको स्ट्रक्चर निर्माण कार्य २.८३ प्रतिशत गर्ने लक्ष्य राखेकोमा सो गरेको छैन ।

आयोजनाको फिडर नहर निर्माण (चेनेज ८+७०५ देखि ११+९७५), रानी, जमरा तथा कुलरिया शाखा नहर आधुनिकीकरण, ६१ कि.मि. ग्राभेल सडक सुदृढिकरण तथा पुल पुलसाहरूको निर्माण कार्य गर्न रु.१ अर्ब, ८५ करोड ७० लाखको लागत अनुमानको बोलपत्र प्रतिस्पर्धाको माध्यमबाट २०७१।८।१२ सम्म निर्माण सम्पन्न गर्ने गरी रु.९६ करोड ५९ लाख ४४ हजार लागतमा २०६९।८।१७ मा सम्भौता गरेको देखिन्छ । यो वर्ष पहिलो रनिङ बिलबाट रु.२ करोड ६८ लाख ६१ हजार भुक्तानी गरेको छ । फिडर नहर निर्माणतर्फ ६ किलोमिटरमध्ये ४.३२ किलोमिटर कार्य गरेपनि २.१ स्ट्रक्चर निर्माण गरेको पाइएन । उक्त निर्माणाधीन क्षेत्रमा जिल्ला वन कार्यालयसंगको समन्वयमा कुल ४ हजार रुख कटान, मुछान गर्नुपर्नेमध्ये ३ हजार रुख कटान भएको र अर्थ बर्क ५३ प्रतिशत गरेपनि स्ट्रक्चर निर्माण शुरु गरेको पाइएन ।

वार्षिक कार्यक्रम तथा सम्भौताको कार्यतालिका अनुसार मुल नहर तथा फिडर नहर निर्माण कार्य सम्पन्न नहुनुमा निर्माण क्षेत्रमा अनधिकृत रूपमा बसेको वस्ती हटाई समयमै निर्माणस्थल उपलब्ध गराउन नसकेको तथा नहरको रेखाङ्कन क्षेत्रमा राष्ट्रिय र सामुदायिक वन रहेको र सो कटानको लागि अनुमति लिन लामो समय लाग्ने गरेको आयोजनाले जनाएको छ । उक्त समस्या समाधानका लागि आयोजनाले सम्बन्धित निकायसंग प्रभावकारी रूपमा समन्वय गरी कारवाही अगाडि बढाउनुपर्दछ ।

३२. **इन्जिनियरिङ सुविधा** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९(ग) मा लागत अनुमान तयार गर्दा ठेक्का अन्तर्गतका आइटमहरू सो कामसँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित हुनुपर्दछ । इन्जिनियरिङ सुविधा अन्तर्गतका सवारी साधन, इन्धन, मर्मत, सवारी चालक समेतको लागि रु.९ करोड ४१ लाख इन्टेक, मूल नहर र फिडर नहरको ठेकामा समावेश गरी रु.१ करोड ९४ लाख १३ हजार भुक्तानी गरेको छ ।

आयोजनाको लागि आवश्यक सवारी साधन छुट्टै व्यवस्था गरी खरिद गर्नुपर्नेमा ठेकामा समावेश गरी सञ्चालनको आधारमा प्रति महिना भुक्तानी गर्ने गरी भएको सम्भौताका कारण शिरोभार खर्च समेतले आयोजनाको लागतमा वृद्धि हुने देखिन्छ । यस्तो खरिद प्रक्रिया सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायबाट नियन्त्रण गर्ने नीति बनाउन सार्वजनिक लेखा समितिले २०६९।१।१८ मा दिएको निर्देशनको पालना गरी खर्च नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

३३. **जनसहभागिता** – सिंचाइ नीति, २०६० को खण्ड २.५.४ मा आयोजना निर्माणको लागत अनुमानमा उपभोक्ताले व्यहोर्ने लगानीको अंश अनुसूची १ बमोजिम गणना गरी आयोजनाले आफ्नो प्रतिवेदनमा उल्लेख गर्नुपर्ने व्यवस्था अनुसार जल उपभोक्ता संस्थाले व्यहोर्नुपर्ने कुल लागत सहभागिता १० लाख डलर अर्थात् करिब रु.८ करोड रहेको छ ।

विद्यमान सिंचाइ प्रणाली अन्तर्गत हरेक वर्षायाम पछाडि कर्णाली नदीलाई डाइभर्सन गरी भरही नालामा ल्याउन करिब ३.१ किलोमिटर कुलो खन्नुपर्ने, सोमध्ये कार्यालयले जल उपभोक्ता संस्थालाई उपलब्ध गराएको एक्सभेटर प्रयोग गरी १.६ किलोमिटर तथा प्रत्येक समितिबाट देशावर (ठूलो समूहमा जनश्रम परिचालन) को माध्यमबाट १.५ किलोमिटर कुलो खन्ने गरेको जानकारी प्राप्त भएको छ । आयोजनाले जल उपभोक्ता संस्थाबाट सम्पादित कार्यको मूल्याङ्कन गरी अभिलेख नराखेकोले समूहले कति लागत व्यहोरे सो खुल्न सकेन । यसले गर्दा व्यहोर्नुपर्ने र व्यहोरेको लागत अंशको मूल्याङ्कन हुनसकेको छैन । यसर्थ जल उपभोक्ता संस्थाबाट भएको कार्यको नापी गराई प्राविधिक तथा मौद्रिक मूल्यमा मूल्याङ्कन गरी नगद र जिन्सी समेत कुल खर्चको अभिलेख राख्नुपर्दछ ।

३४. **प्रतिफल** – आयोजनामा गरेको लगानीभन्दा प्राप्त हुने आन्तरिक आर्थिक प्रतिफल दर बढी रहेको अवस्थामा मात्र आयोजना लगानी योग्य हुन्छ । आयोजना विवेचना प्रतिवेदन अनुसार आयोजनाको आर्थिक आन्तरिक प्रतिफल दरलाई विभिन्न ३ परिस्थितिमा निम्नानुसार प्राप्त हुने उल्लेख छः

विवरण	आधार मूल्यमा	२०% बढी लागत	२०% उपलब्धी कम हुँदा	२ वर्ष निर्माण कार्यमा ढिलाई
कुल कमाण्ड क्षेत्र	१६.९%	१२.८%	१३.६%	११.३%

सो प्रतिफल खुद वर्तमान मूल्य आयोजना लागत रु.४ अर्ब १५ करोड ४० लाख (सन २०१० को आधार मूल्यमा) देखाएको छ । उक्त आर्थिक प्रतिफल विश्व बैङ्कको सहयोगमा फिडर क्यानलदेखि कमाण्ड क्षेत्रको प्रणाली आधुनिकीकरण कार्यक्रमको मात्र रहेको छ । आयोजनाको इन्टेक र मूल नहरमा नेपाल सरकारको स्रोतबाट लगानी भइरहेको परिप्रेक्ष्यमा आयोजनाको समग्र लागत अनुमानको आधारमा प्रतिफल दरमा समेत अनुपातिक हिसावले गिरावट हुने अवस्था रहेको छ । उक्त प्रतिफल प्राप्त गर्न जल उपभोक्ता संस्थाको सुदृढीकरण र कृषि उत्पादनमा सहयोग लगायतका कार्य समन्वयात्मक रूपमा लैजानु पर्दछ ।

सुझाव

- समयमा कार्यक्रम र अख्तियारी पठाउने,
- समयमा खरिद व्यवस्थापन गर्नुपर्ने,
- कार्यतालिका बमोजिम पूर्वाधार निर्माण कार्य गर्नुपर्ने,
- जनसहभागिताको अंश यकिन गरी समावेश गर्नुपर्ने,
- प्रभावकारी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने ।

जनताको तटबन्ध कार्यक्रम (फिल्ड कार्यालय, बुटवल, दाङ र कञ्चनपुर)

दीर्घकालीन रूपमा प्रकोप न्यूनीकरण गर्ने प्रविधिको विकास गरी जलउत्पन्न प्रकोपबाट सुरक्षा प्रदान गर्ने, तटबन्धबाट उकास भएका जग्गाको उपयोग गर्ने उद्देश्यले २०६६/६७ देखि यो कार्यक्रम सञ्चालन भएको छ । कार्यक्रम सञ्चालन तथा व्यवस्थापन पक्षको लेखापरीक्षण गर्दा देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहाय बमोजिम छन्ः

मुख्य कार्यसम्पादन सूचक

- गुर्योजना,
- क्षति न्यूनीकरण, र
- प्राविधिक डिजाइन ।

३५. **गुरु योजना** – गुर्योजनामा आधारित भएर नदी नियन्त्रण गर्नुपर्ने व्यवस्था जनताको तटबन्ध कार्यक्रम कार्यविधि, २०६६ ले गरेकोले तदनुसार हुनुपर्दछ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहाय अनुसार छन्ः

३५.१. फिल्ड कार्यालय, कञ्चनपुरले कार्यक्रम शुरु भएको ५ वर्षपछि यो वर्ष गुर्योजना स्वीकृत गराएको छ । बुटवल तथा दाङको हालसम्म गुर्योजना स्वीकृत भएको छैन । गुरु योजना अनुसार २०७०/७१ मा कार्य सम्पन्न गर्ने गरी महाकाली नदीमा रु.९७ करोड र दोधा नदीमा २०८३/८४ सम्ममा कार्य सम्पन्न गर्ने गरी रु.२ अर्ब १५ करोड ११ लाख ३८ हजार खर्च गर्ने प्रस्ताव गरेको छ । जस अनुसार दोधा नदीमामात्र वार्षिक रु.२० करोड १ लाखभन्दा बढी खर्च गर्नुपर्नेमा अधिकतम हाल रु.३ करोड खर्च हुँदै आएकोले तदनुसार विनियोजन भएमा कार्यसम्पन्न गर्न ७२ वर्षभन्दा बढी लाग्ने देखिन्छ ।

३५.२. बुटवलको प्रस्तावित गुर्योजना अनुसार १० वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने गरी तिनाउ-दानवको रु.२ अर्ब ३६ करोड ९ लाख ४७ हजारको लागत तयार गरेकोमा हालको विनियोजन हिसावले उक्त कार्यसम्पन्न गर्न ४२ वर्ष लाग्ने देखिन्छ । दाङ कार्यालयले पनि पश्चिम राप्ती नदी नियन्त्रण गर्न २०८५/८६ सम्ममा कार्य सम्पन्न गर्ने गरी रु.७ अर्ब ४० करोड ५० लाखको प्रस्तावित गुर्योजना पेश गरेकोमा वर्तमानको विनियोजन प्रणाली कायम रहेमा उक्त कार्यसम्पन्न गर्न १२० वर्ष लाग्ने देखिन्छ ।

३५.३. गुर्योजनामा आधारित रही नदी तटबन्ध कार्य नहुँदा महाकाली नदीमा २०७० आषाढमा आएको बाढीले करिब रु.७ करोड ६० लाखको भौतिक क्षति भएको देखियो । यसका अतिरिक्त विगतमा निर्माण गरेको संरचनाको क्षतिको पुनर्स्थापना गर्नमात्र रु.२८ करोड ७५ लाख लाग्ने अनुमान कार्यालयले गरेको छ । बुटवल, रुपन्देहीमा तिनाउ-दानव नदीले रु.३ करोड २५ लाखको क्षति गत वर्ष मात्र गरेको देखियो ।

३५.४. तटबन्ध निर्माणबाट सडक निर्माण हुने र शहर वस्तीहरूलाई जोड्ने अवधारणा भए तापनि महाकाली नदीको दाँया किनारामा ६.५ किलोमिटर चाँदनी दोधारा गाउँ विकास समितिमा १७.४ किलोमिटर तथा दोधा नदीको ५ किलोमिटर तटबन्ध समेत सडकको रूपमा प्रयोग भएको जानकारी दिएको छ । दाङ तथा बुटवलले सडकको रूपमा प्रयोग योग्य तटबन्ध निर्माण हुन नसकेको जनाएका छन् ।

हालको खर्च व्यवस्था अनुसार कार्य सम्पन्न गर्न लामो समय लाग्ने र निर्मित संरचनाको लागि मर्मत संभारमा थप बजेट व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिएकोले प्रस्तावित गुरुयोजना स्वीकृत गरी तदअनुरूप बजेट विनियोजन गरी कार्यसम्पादनमा सुनिश्चितता प्रदान गर्नुपर्दछ ।

३६. **सम्भौता अवधि** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २०(३) अनुसार लागत तयार गर्ने, ठेक्का पट्टा स्वीकृत गर्ने कार्य समेत प्रथम चौमासिक अवधिमा समाप्त गरिसक्नुपर्ने, कार्यक्रमको अनुगमन तथा निरीक्षण विकास आयोजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन निर्देशिका, २०६६ अनुसार हुनुपर्नेमा अधिकांश नदी नियन्त्रण कार्यका सम्भौता आर्थिक वर्षको अन्ततिर गरेको तथा उचित एवं पर्याप्त आधार बेगर म्याद थप गरेको पाइयो । ढिला गरी सम्भौता भएका, निर्माण कार्यको जटिलता अनुसार कार्यसम्पन्न गर्ने अवधि पर्याप्त नछुट्याइएका उदाहरण देहाय अनुसार छन् :

क्र. सं.	ठेक्का नं.	सम्भौता रकम (रु.हजारमा)	लागत अनुमान (रु.हजारमा)	सम्भौता मिति	कार्यसम्पन्न गर्नुपर्ने मिति	म्याद थप अवधि (महिना)
फिल्ड कार्यालय, बुटवल						
१	१-२०६९।७९	१११५०	१६२६२	२०७०।१।१६	२०७०।३।३०	६
२.	१२-२०६९।७०	१६००	१९०१	२०७०।३।७	२०७०।३।३०	६
३	१३-२०६९।७०	१२३२	१८२२	२०७०।३।७	२०७०।३।३०	६
फिल्ड कार्यालय, दाङ						
१.	२-२०६९।७०	२८९४	४३३०	२०७०।२।३	२०७०।३।२०	६
२	३-२०६९।७०	१८३९	३१६५	२०७०।१।२४	२०७०।३।२०	६

तसर्थ नियम र निर्देशिकाको प्रावधान अनुरूप निर्माण कार्यको ड्रइङ डिजाइन, लागत अनुमान, सम्भौता समेतका कार्यहरू प्रथम चौमासिक अवधिभित्रै गर्ने, कार्य प्रकृति अनुसार कार्य पूरा गर्न पर्याप्त समय छुट्याउने एवं कार्यान्वयन चरणमा प्रभावकारी अनुगमन/निरीक्षण गर्ने व्यवस्था हुनुपर्ने देखिन्छ ।

३७. **प्राविधिक डिजाइन** – नदीको धारलाई परिवर्तन गर्न तथा नदीको तटलाई जोगाउन स्पर तथा स्टडको संरचना तयार गर्ने गरिन्छ । प्राविधिकबाट एउटामात्र स्परले कार्य नगर्ने, कम्तिमा २ स्पर निर्माण हुनुपर्ने, एक स्परले आफ्नो लम्बाईको दुई गुणासम्मको दुरीलाई संरक्षण गर्नसक्ने र बाँधको चौडाई न्यूनतम ५ मिटर आवश्यक पर्नेमा तदनुसार नभएको व्यहोरा देहाय अनुसार छन्:

३७.१. स्थलगत अवलोकनको क्रममा दाङ तथा बुटवलमा एउटा मात्र स्पर निर्माण तथा निर्मित स्परको दुरी तोकिएभन्दा बढी हुँदा प्रभावकारी संरक्षण हुन नसकी थप संरचनाको क्षति भएको पाइयो ।

३७.२. दाङ जिल्लाकै गोवरडिया गाउँ विकास समिति-५ को जेठान गाउँमा पर्ने विगतमा ग्याबियन तटबन्धको काम भई यो वर्ष रु.४ लाख ३७ हजार समेतको कार्य भएकोमा न्यूनतम ५ मिटरभन्दा कम रहेको कारण वर्षाको समयमा डुवान हुने देखियो ।

३७.३. नदी तटबन्धको विभागीय निर्देशनअनुसार जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण विभागबाट प्रकाशित डिजाइन फर रिभर ट्रेनिङ वर्कमा ब्लिच रेजिम स्कोर डेपथको सूत्र हाम्रो जस्तो ठूलाठूला ढुङ्गा बगाएर ल्याउने नदीको लागि उपयुक्त नभए तापनि विभागबाट छुट्टै नर्स स्वीकृत भएको छैन । कार्यालयले प्रचलित सूत्रको आधारमा कार्य गरेकोमा तिनाउ नदीले ग्याबिन नै किचाएको, फुटाएको र ग्याबिन संरचना नै भत्काएको देखियो ।

यसरी प्राविधिक डिजाइनअनुसार संरचना निर्माण नगर्दा भएको क्षतिको सम्बन्धमा आवश्यक कारबाही गर्नुपर्ने र विभागबाट छुट्टै नर्स स्वीकृत हुनुपर्ने एवं थप निरीक्षण अनुगमन गरी निर्मित संरचना उपयुक्त र प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।

३८. **चुरे क्षेत्रको संरक्षण** – तराई क्षेत्रको जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रणका लागि चुरे क्षेत्रको उचित संरक्षण हुनुपर्दछ। चुरे क्षेत्रबाट बगेर आउने नदीहरूमा वर्षा सिजनमा ४ हजार पी.पी.एम.भन्दा बढी सिल्टको बहाव हुने गरेको प्राविधिक प्रतिवेदनबाट देखिन्छ। नदीको दक्षिण क्षेत्र (पूर्व-पश्चिम राजमार्गको तल्लो बहाव क्षेत्रतर्फ पश्चिम राप्ती र महाकाली तथा दोधा नदीको अधिकांश स्थानमा वरपरका) जमिनको भागभन्दा नदीको स्तर माथि उठेको हुँदा वर्षायाममा नदीमा आउने बाढीले कृषियोग्य भूमि तथा मानववस्तीमा समेत अधिक क्षति हुने गरेको छ। चुरे क्षेत्रमा वन विनाश, दुङ्गा, गिट्टी, बालुवालगायतका प्राकृतिक स्रोत, साधनको अत्याधिक मात्रामा दोहन लगायतका कारणले यस्तो स्थिति आएको देखिन्छ।

प्रमुख समस्या

- गुरुयोजना अनुरूप कार्य सञ्चालन नहुनु,
- नदीको बहाव क्षेत्र निश्चित नहुनु,
- डिजाइन त्रुटिपूर्ण हुनु र
- चुरे क्षेत्रको संरक्षण नहुनु।

तसर्थ यस्तो स्थितिलाई न्यून गर्न चुरे क्षेत्रमा हुने त्यस्ता गतिविधि नियन्त्रण गर्न सम्बन्धित निकायहरूले आवश्यक पहल गर्नुपर्ने तथा नदी नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यक्रममा चुरे क्षेत्रको संरक्षण सम्बन्धी गतिविधिलाई पनि समावेश गर्नुपर्ने देखिन्छ।

३९. **खर्चको उपयोगिता** – नदीको तटबन्धको लागि पर्याप्त जल मार्ग हुनुपर्दछ। हाल प्रयोग भएको लेसीको सुत्र अनुसार तिनाउ नदीमा २३८ मिटर, दानवमा १५० मिटरदेखि ३०१ मिटरसम्म, पश्चिम राप्तीमा ७२९ देखि ८६७ मिटरसम्म, महाकालीमा १ हजार ५०० मिटरसम्म, दोधामा २०० देखि ६०० मिटरसम्म जलमार्ग आवश्यक पर्दछ। बुटवल नगर क्षेत्रमा ७५ देखि १५० मिटरसम्ममात्र रहेको देखियो। बुटवल नगर क्षेत्रमा तिनाउ नदीको बहाव क्षेत्रमा अतिक्रमण गरी १ हजार ३०० घर परिवार बसोबास गरेको देखियो।



बुटवलस्थित तिनाउ नदीको बहाव क्षेत्रको वस्ती

बुटवल अवस्थित फिल्ड कार्यालय स्थापना भएको विगत तीन वर्षमा रु. ३६ करोड खर्च गरेको मध्ये ८० प्रतिशत कार्य अतिक्रमण गरी निर्माण गरेका घर र स्थान जोगाउनमा नै खर्च गरेको छ। विगत २०३८ मा आएको बाढी जस्तै तिनाउमा बढी आउँदा हाल बसोबास गरेका व्यक्ति र घरहरू सबै बगाएर लैजाने स्थिति छ। पर्याप्त र नर्स अनुसारको जल मार्ग नछोडी गरिएको तटबन्धले अन्ततः सरकारी खर्चको समुचित प्रयोग नहुने स्पष्ट नै देखिन्छ। महाकाली, दोधा र पश्चिम राप्ती नदीको बहाव क्षेत्र कतिपय स्थानमा न्यून रहेको भएपनि तटबन्ध कार्य भइरहेको छ। यसबाट अनधिकृत बसोबास गर्न प्रोत्साहन मिलेको, सरकारी लगानी अनावश्यक हुने देखिएको, प्राकृतिक रूपमा आफूलाई चाहिने बहाव क्षेत्र पर्याप्त नभएमा नदीले तटबन्ध लगायतका संरचना भत्काउने अवस्था रहेकोले निर्मित संरचना समेत उपयोगविहीन हुन जाने देखिन्छ। तसर्थ सरकारी स्रोतको प्रयोग गरी निर्मित यस्ता संरचनाको दिगो व्यवस्थापन गर्न र नदीजन्य क्षतिलाई दीर्घकालसम्म न्यूनिकरण गर्न पर्याप्त जलमार्गको व्यवस्था गर्नुपर्दछ।

सुझाउ

- गुरुयोजना अनुरूपका संरचना निर्माण हुनुपर्ने
- नदीको बहाव क्षेत्र तोकिनुपर्ने
- निर्माण कार्य स्वीकृत डिजाइन अनुसार हुनुपर्ने

• **बेरूजु स्थिति** – मन्त्रालय मातहतसमेत १०६ निकायमा यो वर्ष रु.१ अर्ब ४३ करोड ३९ लाख २९ हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.३ करोड ६० लाख ४ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.१ अर्ब ३९ करोड ७९ लाख २५ हजार बाँकी रहेको छ। सोमध्ये रु.९७ करोड ३९ लाख ५९ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ। यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ।

सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत ९२ कार्यालयको विनियोजनतर्फ रु.२ अर्ब ८६ करोड ९२ लाख ५९ हजार, राजस्वतर्फ रु.६ अर्ब ७१ करोड ४९ लाख ६७ हजार, धरौटीतर्फ रु.४ करोड २७ लाख ९० हजारसमेत रु.९ अर्ब ६२ करोड ७० लाख १६ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

मन्त्रालय मातहतका संगठित संस्था, समिति, अन्य संस्थासमेत ८ को रु.३५ अर्ब १ करोड ७४ लाख ३२ हजार कारोबारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यस सम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
- १.१ मन्त्रालयले यो वर्ष समावेशी कार्यक्रम प्रकाशन तथा प्रसारण गरेबापत गोरखापत्र संस्थानलाई रु.२ करोड, नेपाल टेलिभिजनलाई रु.५० लाख, रेडियो नेपाललाई रु.५० लाख, नेपाल पत्रकार महासंघलाई भवन निर्माण गर्न रु.३ करोड १५ लाख, चलचित्र विकास बोर्डलाई रु.५० लाख र विभिन्न प्रकाशन संस्थालाई रु.३७ लाख ५० हजारसमेत रु.७ करोड २ लाख ५० हजार सशर्त अनुदान उपलब्ध गराएको छ । मन्त्रालयले उल्लिखित रकमबाट भएको कामको प्रगति र खर्चको विवरण लिई अनुगमन गरी वार्षिक विवरण तयार गरेको देखिएन ।
- १.२ प्रेस काउन्सिलबाट विभिन्न समूहमा वर्गीकरण भएका पत्रिकाहरूलाई लोक कल्याणकारी सरकारी विज्ञापन प्रकाशन गर्न सूचना विभागले २०६३/६४ देखि २०६८/६९ सम्ममा रु.२७ करोड ५६ लाख ८ हजार र यो वर्ष पेशकीसमेत रु.८ करोड ७८ लाख २० हजारसमेत रु.३६ करोड ३४ लाख २८ हजार अनुदान खर्च लेखेको छ । यस्तै विभिन्न एफ.एम.रेडियो र टेलिभिजनलाई लोककल्याणकारी विज्ञापन प्रसारण गरेबापत यो वर्ष एकमुष्ट रु.१ करोड ७५ लाख १४ हजार मन्त्रालयबाट भुक्तानी गरेकोमा प्रकाशन एवं प्रसारण गर्ने निकायको अभिलेख राखी अनुगमन गरेको पाइएन ।
- १.३ हुलाक सेवा विभाग र विश्व हुलाक संघबीचको सम्झौताअनुसार विभिन्न मुलुकहरूबाट इम्ब्यालेन्स चार्ज स्वरुप ई.एम.एस., पार्सल, एयरमेल तथा टर्मिनल ड्यूजबापतको रकम लिनु दिनुपर्ने हुन्छ । विभागले उपलब्ध गराएको विवरणअनुसार २०७०/१/१५ सम्म नेपालले विभिन्न १८ मुलुकबाट रु.९ करोड १३ लाख ६२ हजार लिनुपर्ने र ३१ मुलुकलाई रु.६ करोड ३९ लाख ५६ हजार दिनुपर्ने देखिन्छ । तर विभागले २०६१ देखि लिनु दिनुपर्ने हिसाबको अभिलेख अद्यावधिक नगरेकोले उक्त हिसाब फरफारक हुन सकेको छैन । विश्व हुलाक संघको लेटर पोष्ट नियमअनुसार विभिन्न मुलुकसंग लिनु दिनुपर्ने यस प्रकारको रकम वर्ष व्यतीत भएको ६ महिनाभित्रमा दावी गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा विभागले सोको अभिलेख राखी रकम समयमै माग गरी हिसाब अद्यावधिक गर्नुपर्दछ ।
- १.४ आर्थिक ऐन, २०६८ को अनुसूची-५ मा नेपालमा प्रदर्शन हुने विदेशी चलचित्रहरूमा लिइने चलचित्र विकास शुल्क आन्तरिक राजस्व विभागले असुल गरी १० प्रतिशत प्रशासनिक कार्यमा खर्च गर्ने र ९० प्रतिशत चलचित्र विकास बोर्डमा पठाउने व्यवस्था छ । यो वर्ष बोर्डलाई रु.२ करोड ३५ लाख २१ हजार प्राप्त भएको छ । बोर्डले चलचित्र विकास शुल्कबापत असुल हुनुपर्ने, असुल भएको र बाँकीको अद्यावधिक अभिलेख राखेको छैन ।

आर्थिक ऐन, २०६८ को दफा १२ को अनुसूची ५(१३) अनुसार चलचित्र विकास बोर्डले चलचित्र विकास शुल्कको २५ प्रतिशतभन्दा बढी हुने गरी प्रशासनिक कार्यमा खर्च गर्न नपाउने उल्लेख छ । बोर्डले यो वर्ष प्राप्त रकमको २५ प्रतिशतले हुने रु.५८ लाख ८० हजार मात्र खर्च लेख्न मिल्नेमा रु.९७ लाख २९ हजार खर्च गरी रु.३८ लाख ४९ हजार बढी खर्च गरेको छ । कानूनको परिपालना हुनुपर्दछ ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२. **इजाजतपत्र नवीकरण** – राष्ट्रिय प्रसारण नियमावली, २०५२ को नियम १६ बमोजिम हरेक वर्ष इजाजतपत्र नवीकरण गर्न नआएमा दश प्रतिशतदेखि शतप्रतिशतसम्म जरिवाना लिई नवीकरण गर्नसक्ने, सो समयभित्र पनि नवीकरण नगराएमा इजाजतपत्र स्वतः रद्द हुने र नियम १८ बमोजिम ऐन, नियमावली वा इजाजतपत्रमा उल्लिखित शर्तबमोजिम नगरेकोमा मन्त्रालयले अनुमतिपत्र रद्द एवं यन्त्र वा उपकरण आफ्नो नियन्त्रणमा लिनसक्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार हालसम्म ९० टेलिभिजन, ८०५ केबल नेटवर्क र ५३६ एफ. एम. रेडियोले प्रसारण इजाजतपत्र प्राप्त गरेको देखिन्छ । ती संस्थाहरूमध्ये टेलिभिजन ५५ र एफ.एम.१०२ समेत १५७ संस्थाले २०७० पौष मसान्तसम्म इजाजत नवीकरण गराएका छैनन् । मन्त्रालयबाट इजाजतपत्र नवीकरण नगराउने संस्थाहरूको सम्बन्धमा निरीक्षण तथा छानविन गरी नियमबमोजिम कारबाही गर्नुपर्दछ ।
३. **प्रसारण सेवा शुल्क** – राष्ट्रिय प्रसारण नियमावली (चौथो संशोधनसहित), २०५२ को नियम ११(१) बमोजिम कार्यक्रम प्रसारण वा वितरण गर्ने संस्था वा व्यक्तिले आफूले गरेको कुल आमदानीको २ प्रतिशत रकम प्रसारण शुल्कबापत नेपाल सरकारलाई बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ । कार्यक्रम प्रसारण गर्ने संस्थामध्ये राजस्व बुझाउने र नबुझाउनेहरूको अद्यावधिक अभिलेख नराखेकाले उठ्नुपर्ने राजस्व यकिन गर्ने आधार भएन । यो वर्ष लेखापरीक्षण भएका मध्ये केवल नेटवर्कमार्फत कार्यक्रम प्रसारण गर्ने संखुवासभा, सप्तरी, मकवानपुर, पर्सा, कैलाली र कञ्चनपुर जिल्लास्थित २६ प्रसारण संस्थाले आय विवरण पेश नगरेका र गत विगत वर्षदेखि नवीकरणसमेत नगराएकाले ती संस्थाहरूबाट उठ्नुपर्ने शुल्क असुल गर्नेतर्फ कारबाही हुनुपर्ने देखियो ।
४. **रोयल्टी र फ्रिक्वेन्सी दस्तुर** – दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ३२(२) मा दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्ने व्यक्तिले आफूले कबोल गरेको वा दूरसञ्चार नियमावली, २०५४ को नियम २६ बमोजिम वार्षिक कुल आमदानीको ४ प्रतिशतले हुने रकम रोयल्टीको रूपमा नेपाल सरकारलाई बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ । यस्तै दूरसञ्चार नियमावली, २०५४ को नियम ३१ मा दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्ने व्यक्तिले फ्रिक्वेन्सी प्रयोग गर्दा रेडियो फ्रिक्वेन्सी नीति निर्धारण समितिले तोकिदिएबमोजिमको दस्तुर नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणमा बुझाउनुपर्ने र प्राधिकरणले सो रकम नेपाल सरकारलाई बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयले यो वर्ष अन्य रोयल्टीबापत रु.२ अर्ब ८२ करोड ५२ लाख ५४ हजार र फ्रिक्वेन्सी दस्तुरबापत रु.३ अर्ब ५४ करोड ४१ लाख ५९ हजार राजस्व आर्जन गरेको देखियो । दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्ने ती निकायहरूले हरेक वर्ष नेपाल सरकारलाई बुझाउनुपर्ने रोयल्टी र फ्रिक्वेन्सी दस्तुरको अभिलेख तथा लगत नराखेकोले प्राप्त हुनुपर्ने राजस्व यकिन हुन सकेन ।
५. **रकम उपयोग** – दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ४५(३) मा ऐनबमोजिम नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणलाई प्राप्त रकमले कार्य सञ्चालन गर्न नपुग भएमा नपुग भए जति रकम प्राधिकरणले नेपाल सरकारसँग माग गर्न सक्ने र सरकारले उपलब्ध गराएको रकम बढी भएमा सरकारलाई बुझाउनुपर्ने उल्लेख छ । प्राधिकरणको २०६९।७० सम्मको सञ्चित नाफा रु.१३ अर्ब ४ करोड ३४ लाख ८७ हजार पुगेको देखिन्छ ।
प्राधिकरणले नेपाल दूरसञ्चार कम्पनीबाट असुल गर्नुपर्ने नवीकरण दस्तुरबापत रु.२० अर्बका सम्बन्धमा २०६९।७० लाई आधार वर्ष मानी ८ किस्तामा बुझाउने व्यवस्था गरेअनुसार कम्पनीले २०६९।७० सम्म रु.१२ अर्बको १५ प्रतिशत अग्रिम आयकर रु.१ अर्ब ८९ करोड ३६ लाख ५५ हजार कट्टा गरी यो वर्षको किस्ता रु.२ अर्ब ५० करोडमध्ये रु.४१ करोड ७३ लाख ४५ हजार २०६९।१२५ मा जम्मा गरेको देखियो । अग्रिम आयकर कट्टाबापत रु.६० करोड ठूला करदाता कार्यालय जम्मा गरेकोले कम्पनीबाट रु.१६ अर्ब ९० करोड अझै असुल गर्न बाँकी रहेको छ । प्राधिकरणले प्राप्त गरेको रकम उपयोग गर्ने सम्बन्धमा मन्त्रालयले ऐन तथा नियममा स्पष्ट व्यवस्था गरी रकम परिचालन गर्नु गराउनुपर्ने देखिन्छ ।
६. **थप खर्च** – दक्षिण एसियाका ४ राष्ट्रमा टेलिकम्युनिकेशन र यसको प्रविधि सञ्जालमा तीव्रता ल्याउने उद्देश्यले बनेपादेखि बर्दिवाससम्म अप्टिकल फाइबर बिछ्याउने र सूचना राजमार्ग (सासेक) मा ३० भवनसहितको सामुदायिक सूचना केन्द्र स्थापना गर्न परामर्श सेवाको लागि एक परामर्शदातासँग ११ चरणमा

काम सम्पन्न गर्ने गरी सम्भौता भएको छ । उक्त सम्भौताबमोजिम दोस्रो चरणमा प्लानिङ, तेस्रो र छैटौँ चरणमा आधारभूत तथा अन्तिम गरी २ पटक टेक्निकल स्पेसिफिकेशन र डिजाइनबापत सम्भौता रकमको २० प्रतिशतले हुने रु.९० लाख २ हजार भुक्तानी भैसकेको छ । परामर्शदाताबाट सम्पन्न गरिसकेको उक्त काम पुनः एक निर्माण व्यवसायीबाट गर्ने सम्भौता गरी रु.४५ लाख २० हजार भुक्तानी गरेकोले दोहोरो खर्च भएको छ । एउटै काम दुई पटक गर्ने गरी सम्भौता गर्ने उपर छानबिन गरी आवश्यक कारबाही गरिनुपर्दछ ।

७. **अग्रिम कर** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८(१) मा मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता नभएका निकायलाई रकम भुक्तानी गर्दा १५ प्रतिशतका दरले अग्रिम आयकर कट्टा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सूचना विभागले लोक कल्याणकारी विज्ञापन प्रकाशन गरेबापत विभिन्न पत्रिकालाई २०६८।६९ मा रकम भुक्तानी गरी ४ सञ्चार केन्द्रको रु.५ करोड २० लाख ७ हजार पेशकी दिई फछ्यौट गरेको छ । फाँटवारीअनुसार अधिकांश भुक्तानीमा १.५ प्रतिशतका दरले कर कट्टा गरी घटी कट्टा गरेको अग्रिम कर रु.२९ लाख ९४ हजार असुल गरी सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

हुलाक सेवा विभाग

८. **टेलिसेन्टर** – टेलिसेन्टरको माध्यमबाट विद्युतीय हुलाक सेवाको विकास तथा विस्तारद्वारा परम्परागत हुलाक सेवालाई रुपान्तरण गरी ग्रामीण जनतामा सूचनाको पहुँचमा प्रभावकारिता ल्याउने नीतिअनुरूप स्थानीयस्तरमा टेलिफोन, फ्याक्स, फोटोकपी तथा कम्प्युटर सेवा प्रदान गर्न देशका ४०१ स्थानमा रु.७ करोड ९ लाख ७७ हजारका मेसिनरी सामान खरिद र जडानमा खर्च गरी टेलिसेन्टर स्थापना भएको छ । ती केन्द्रबाट तोकिएबमोजिम शुल्क असुल गरी कार्यरत कर्मचारीको पारिश्रमिक तथा अन्य खर्च नेपाल सरकारले व्यहोर्ने गरेको छ । प्रत्येक वर्ष एक कर्मचारीको लागि रु.८४ हजारका दरले ४०१ टेलिसेन्टरमा रु.३ करोड ३६ लाख ८४ हजार खर्च हुने गर्दछ । टेलिसेन्टरको उपयोग, लागत, आम्दानी एवं स्थानीय तहमा सोको प्रभावको अनुगमन गरी टेलिसेन्टरको निरन्तर सञ्चालन सम्बन्धमा पुनरावलोकन हुनु जरुरी देखिएको छ ।
९. **पारिश्रमिक भुक्तानी** – अतिरिक्त हुलाक नियमावली, २०३४ को नियम ७ मा कबुलियतनामा गराएर डाँकवाहक नियुक्त गर्नुपर्ने तथा शपथ ग्रहण पश्चात् कार्यभार दिनुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला हुलाक कार्यालय दैलेखले २०६९।९।२६ मा ३२ डाँकवाहक नियुक्त गरेकोमा २०६९।४।१ देखिको पारिश्रमिक वितरण गरी रु.७ लाख ८४ हजार खर्च गरेको छ । नियुक्ति हुनु अघिको पारिश्रमिक भुक्तानी दिएको रकम असुल हुनुपर्ने देखिन्छ ।

केन्द्रीय धनादेश कार्यालय

१०. **लेखापरीक्षण** – हुलाक सेवा विभागमातहत ६८ हुलाक कार्यालयबाट बचत बैङ्कको कारोबार सञ्चालन हुँदै आएको छ । यो वर्ष जिल्ला हुलाक कार्यालय उदयपुर, महोत्तरी, सिन्धुपाल्चोक, काठमाडौँ, ललितपुर, जाजरकोट र इलाका हुलाक कार्यालय चैनपुर र कृष्णनगरले आर्थिक विवरण र सोको सेस्ता पेश नगरेकोले रु.६३ करोड २३ लाख ५३ हजारको लेखापरीक्षण भएको छैन ।
११. **वित्तीय विवरण** – केन्द्रीय धनादेश कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार जिल्ला तथा इलाका हुलाक कार्यालयहरूबाट सञ्चालित हुलाक बचत बैङ्कको गत वर्षको जिम्मेवारी र अर्जित ब्याजसमेत यो वर्ष रु.३ अर्ब २७ करोड ६२ लाख ८१ हजार संङ्कलन भएकोमा रु.१ अर्ब ८४ करोड ५९ लाख ९ हजार फिर्ता भई वर्षान्तमा रु.१ अर्ब ४३ करोड ३ लाख ७२ हजार बाँकी रहेको छ । बैङ्कको कुल पूँजी रु.१ अर्ब ५४ करोड ४६ लाख ८६ हजारमध्ये रु.५० करोड ७६ लाख २३ हजार लगानी भएको छ । ग्राहक संख्या यो वर्ष ५५ हजार रहेको यस बैङ्कको कारोबार कम्प्युटराइज्ड गर्न नसकिएको, नेपाल लेखामानले तोकेअनुसार वित्तीय विवरण तयार नभएको, लगानी कारोबार हुलाक कार्यालयका कर्मचारीमा सीमित गरी प्रतिफलयुक्त क्षेत्रमा

लगानी विस्तार गर्न नसकी सङ्कलित निक्षेपको ठूलो अंश अन्य वाणिज्य बैङ्कमा बचत गर्ने गरिएको अवस्था देखिएको छ । सञ्चालित ६८ मध्ये १६ वचत बैङ्कले रु.१ करोड ७० लाख ८८ हजार सञ्चालन घाटा देखाएका छन् । जिल्ला हुलाक कार्यालयहरूले जनशक्ति, स्रोत र साधन सबै उपलब्ध गराएको अवस्थामा शिरोभार खर्च समावेश नगर्दा पनि अपेक्षाकृत नाफा नभएको र कतिपय बैङ्कहरू घाटामा सञ्चालन भएको अवस्थामा बचत बैङ्कलाई प्रभावकारी बनाउन मुनाफामुखी लगानी नीति तर्जुमा हुनुका साथै कारोबारमा आएको वृद्धि तथा आधुनिक बैङ्कङ्ग पद्धतिलाई अवलम्बन गरी समसामयिक सुधार गर्नु आवश्यक देखिएको छ ।

१२. **नगद मौज्जात** – हुलाक बचत बैङ्क कार्यसञ्चालन निर्देशिका, २०६६ को बुँदा नं. ३९(२) मा प्रत्येक महिना रहने तहबिल मौज्जातको अधिकतम हद बैङ्कको अघिल्लो महिनाको कारोबारमध्येको उच्चतम कारोबार भएको दिनको अङ्कभन्दा बढी नहुने व्यवस्था छ । हुलाक बचत बैङ्क भापा, धनुषा, सिन्धुपाल्चोक, काभ्रेपलाञ्चोक, कास्की, जाजरकोट, दैलेख, अछाम र बझाङले आर्थिक वर्षको अन्तमा रु.८० लाख ५२ हजार नगद मौज्जात राखेका छन् । रौतहट, सिराहा र शिवनगरले प्रत्येक महिना निर्देशिकाले तोकेभन्दा औसतमा क्रमशः रु.२५ लाख ४ हजार, १७ लाख ७२ हजार र ५८ हजार बढी नगद मौज्जात राखेका छन् । अनावश्यक रूपमा तहबिल मौज्जात राख्ने कार्यमा नियन्त्रण गरी केन्द्रीय धनादेश कार्यालयबाट प्रभावकारी अनुगमन गर्नुपर्ने देखिएको छ ।
१३. **सापटी** - रेडियो प्रसार सेवा विकास समिति कर्मचारी कल्याण कोष कार्यविधि, २०६१ अनुसार कर्मचारीलाई विभिन्न शीर्षकअन्तर्गत सापटी दिने गरेको छ । प्रति कर्मचारी रु.२ लाखसम्म सापटी दिने गरेकोमा एकाउन्टपेयी चेकबाट भुक्तानी नगरी वियरर चेकबाट भुक्तानी गरेको देखियो । यस आर्थिक वर्षमा नौ कर्मचारीलाई सापटी दिएको रु.८ लाख १२ हजार कर्मचारीहरूले बुझेको देखिएन । सापटी रकम व्यक्तिगत खातामा प्रविष्टसमेत गरेको छैन ।

संगठित संस्थातर्फ

नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण

प्राधिकरणको २०६९।७० को अन्तिम लेखापरीक्षण प्रतिवेदनबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्न छन्:

१४. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** – प्राधिकरणको यो वर्ष जगेडा कोष रु.१९ अर्ब ६ करोड २२ लाख १४ हजार, स्थिर सम्पत्ति रु. २ करोड ८ लाख ७९ हजार र खुद चालु सम्पत्ति रु. १९ अर्ब ४ करोड १३ लाख ३५ हजार रहेको छ । प्राधिकरणको नेटवर्थ रु.१९ अर्ब ६ करोड २२ लाख १४ हजार रहेको छ । गत वर्षसम्मको नाफा रु.९५ करोड ८३ हजार भएकोमा यस वर्षको नाफा रु.१२ अर्ब ९ करोड ३४ लाख ४ हजार भई वर्षान्तको सञ्चित नाफा रु.१३ अर्ब ४ करोड ३४ लाख ८७ हजार पुगेको छ ।
१५. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण (कर्मचारी सेवा शर्त सम्बन्धी) विनियमावली, २०६४ को विनियम ८० बमोजिम प्राधिकरणले औषधि उपचार वापत एक कोष खडा गरी रकम जम्मा गर्नु पर्ने व्यवस्था छ । प्राधिकरणले कोष खडा नगरी विनियमको प्रतिकूल हुने गरी यस आर्थिक वर्षमा रु.१३ लाख ३७ हजार तलवमा एकमुष्ट भुक्तानी गरेको देखियो ।

प्राधिकरणले यो वर्ष कानूनी क्षेत्रका सरोकारवालालाई संलग्न गराई दूरसञ्चार अपराध सम्बन्धी विषयमा अन्तक्रिया कार्यक्रम वापत रु. १९ लाख १४ हजार खर्च गरेकोमा बिल भरपाई लेखापरीक्षणको क्रममा प्राप्त हुन सकेन ।

१६. **ग्रामीण दूरसञ्चार विकास कोष** – दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ३०(४) अनुसार प्राधिकरणले खडा गरेको कोषमा सेवा प्रदायकले वार्षिक कूल आयको २ प्रतिशतले हुने रकम प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको ३ महिनाभित्र जम्मा गर्नुपर्ने र सोही ऐनको दफा ४७ मा अनुमतिपत्रको शर्त पालना नगरेमा रु.५ लाख जरिवाना गर्ने र सेवा बन्द गर्न सक्ने प्रावधान रहेको छ । सेवा प्रदायकहरूले २०६८।६९ को आयको २

प्रतिशतले हुने रकम यो वर्ष बुझाउनुपर्नेमा ४२ सेवा प्रदायकबाट रु.१ अर्ब २९ करोड १७ लाख २१ हजार दाखिला गरेको पाइयो । वित्तीय विवरण बुझाएका ११ सेवा प्रदायकले पनि कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने रकममध्ये रु.१५ करोड ३४ लाख २९ हजार घटी बुझाएको र ४ सेवा प्रदायकले कट्टी गरी रु.२३ लाख ९२ हजार कोषमा कम बुझाएको देखियो । विगतको प्रतिवेदनमा उल्लेख भएको ८ सेवा प्रदायकबाट असुल गर्नुपर्ने रु.२२ लाख ७६ हजारमध्ये रु.४ लाख ९७ हजार असुल भई रु.१७ लाख ७९ हजार असुल हुन बाँकी देखियो ।

नेपाल सरकारको दूरसञ्चार सम्बन्धी नीतिको अधीनमा रही ग्रामीण क्षेत्रमा दूरसञ्चार सेवाको विकास, विस्तार र सञ्चालनका लागि कोषको रकम प्रयोग गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । प्राधिकरणले यस वर्षसम्म रु.६ अर्ब १ करोड ८७ लाख २६ हजार आम्दानी गरेकोमा ग्रामीण क्षेत्रमा दूरसञ्चार विकासका लागि हालसम्म रु.२६ करोड ८३ लाख ६ हजारमात्र खर्च लेखेको छ । कोषमा जम्मा भएको रकम उद्देश्य अनुरूप दूरसञ्चारको गुणस्तर बृद्धि र दूर्गम क्षेत्रमा सेवा विस्तारमा उपयोग गर्न सकेको देखिएन ।

१७. **सेवाबाट प्राप्त आम्दानी** – नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडलाई मोवाइल सेवा सञ्चालन गर्न २०५६।१।२९ देखि ५ वर्षका लागि रु.२१ करोड दस्तुर लिई अनुमति पत्र दिइएको थियो । २०६६।१।२९ मा सो अनुमतिपत्र ५ वर्षका लागि नवीकरण गर्दा पछि प्रतिस्पर्धाबाट छानिएका सेवा प्रदायकले तिर्नुपर्ने अनुमतिपत्र दस्तुर सरह नवीकरण दस्तुर तिर्ने गरी कम्पनीको अनुमति पत्र २०६५।६६ मा रु.१८ करोड ९० लाखमात्र लिई ५ वर्षका लागि नवीकरण गरेको देखिन्छ । २०६५/६६ मा प्रतिस्पर्धाबाट एक सेवा प्रदायक नवीकरण दस्तुर रु.२० अर्ब तिर्ने गरी बोलपत्रबाट छानिएकोले नवीकरण दस्तुर कम्पनीले समेत तिर्नु पर्नेमा नतिरेकोले रु.१९ अर्ब ८१ करोड १० लाख नवीकरण दस्तुर दाखिला गर्न प्राधिकरणले २०६६।१।१५ मा कम्पनीलाई पत्राचार गरेको छ । मन्त्रपरिषद्को २०६९।६।१४ को निर्णयानुसार प्राधिकरणलाई बुझाउनुपर्ने रु.२० अर्बका सम्बन्धमा २०६९।७।७ लाई आधार वर्ष मानी ८ किस्तामा बुझाउने व्यवस्था गरेअनुसार कम्पनीले २०६९।७।७ सम्म रु.१२ अर्बको १५ प्रतिशत अग्रिम आयकर रु.१ अर्ब ८९ करोड ३६ लाख ५५ हजार कट्टी गरी यस वर्षको किस्ता रु.२ अर्ब ५० करोडमध्ये रु.४१ करोड ७३ लाख ४५ हजार २०६९।९।२५ जम्मा गरेको देखियो । अग्रिम आयकर कट्टी वापत रु.६० करोड ठूला करदाता कार्यालयमा जम्मा गरेकोले कम्पनीबाट रु. १६ अर्ब ९० करोड अझै असुल गर्न बाँकी देखिन्छ ।

१८. **रोयल्टी** – दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ३२ अनुसार सेवा प्रदायकले कूल आम्दानीको ४ प्रतिशत वा कबोल गरेको रोयल्टी जुन बढी हुन्छ सो रकम राजस्व खातामा दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सेवाको अनुमतिपत्र प्रदान गर्दा आर्थिक वर्ष समाप्त भएको ३ महिनाभित्र रोयल्टी बुझाउनु पर्ने शर्त उल्लेख गरेतापनि २०६६।६।९ को आयको रोयल्टी ४७ मध्ये ३ सेवा प्रदायकले रु.१ अर्ब ३१ करोड २७ लाख १९ हजार आर्थिक वर्ष समाप्त भएको ३ महिना भित्र, ३६ सेवा प्रदायकले रु.१ अर्ब ४५ करोड ९६ लाख ८९ हजार आर्थिक वर्ष समाप्त भएको १ वर्षभित्र दाखिला गरेको तर ४ सेवा प्रदायकबाट रु.६ लाख ३८ हजार आर्थिक वर्ष समाप्त भएको १ वर्षसम्म पनि प्राप्त भएको छैन ।

१९. **फ्रिक्वेन्सी** – यस सम्बन्धी देखिएको व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१९.१ अनुमति खारेज भईसकेको एक सेवा प्रदायकबाट २०६६।६।९ मा जीएमपिसीएस फ्रिक्वेन्सी प्रयोग गरे वापत प्राप्त हुन बाँकी दस्तुर रु.७ लाख ६८ हजार असुल गर्नुपर्ने व्यहोरा विगतको लेखापरीक्षण प्रतिवेदनमा उल्लेख भएपनि स्थिति यथावत छ ।

१९.२ दूरसञ्चार सेवाको रेडियो फ्रिक्वेन्सी (बाँडफाँट तथा मूल्य) नीति, २०६९ बृंदा नं. १० बमोजिम निर्धारण भएको अधिकतम फ्रिक्वेन्सी र भिस्याट दस्तुर प्रत्येक आर्थिक वर्ष शुरु भएको ३ महिनाभित्र अग्रिम दाखिला गर्नुपर्ने र सो अवधिभित्र दस्तुर नबुझाएमा बाँकी दस्तुरमा प्रत्येक महिनाको २ प्रतिशतको दरले थप दस्तुर लाग्ने तथा थप दस्तुर ६ महिनासम्म पनि दाखिला नगरेमा फ्रिक्वेन्सी अनुमतिपत्र खारेज गरी सो अनुमतिपत्र फिर्ता लिई सरकारी बाँकी सरह असुल उपर गरिने व्यवस्था छ । फ्रिक्वेन्सी दस्तुर तथा जरिवानासमेत

२०६९।७० सम्मको रु.४ करोड १७ लाख ७६ हजार असुल गर्न बाँकी देखिएतापनि कुनै सेवा प्रदायकलाई उपरोक्त अनुसार कारवाही भएको देखिएन ।

- १९.३ नेपाल दूरसञ्चार कम्पनीको थ्रीजी दस्तुर रु.९५ करोड १२ लाख ६८ हजार र जीएसएम सिडिएएम भिस्याटको रु.४९ करोड १८ लाख २९ हजार तथा एक निजी सेवा प्रदायकको भिस्याटबापत रु.३ करोड ७९ लाख ९८ हजारसमेत गरी रु.१ अर्ब २३ करोड ९८ लाख ९५ हजार दूरसञ्चार सेवा प्रदायकसंग असुल गरेको देखिएन ।
- १९.४ एक निजी कम्पनीले जीएसएम र माइक्रोवेभबापत २०६७।६८ सम्मको रु.८५ लाख २० हजार बुझाएकोमा कम्पनीले प्रयोग गरेको फ्रिक्वेन्सी तथा अन्य विवरण प्राधिकरणमा पेश नगरेकोले फ्रिक्वेन्सी दस्तुर यकिन गर्न सकिएन । नेपाल दूरसञ्चार कम्पनीको माइक्रोवेभ तथा भिस्याट अर्थस्टेशन सेवाको फ्रिक्वेन्सी प्रयोगको विवरण प्राप्त गरी फ्रिक्वेन्सी दस्तुर निर्धारण नगरेकोले प्राधिकरणले समयमा नै अनुगमन गरी दस्तुर यकिन गरी असुल उपर गरेको देखिएन ।

नेपाल टेलिभिजन

संस्थानको २०६९।७० को प्रारम्भिक लेखापरीक्षण प्रतिवेदनअनुसार देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

२०. **सञ्चालन नतिजा** – यो वर्ष शेयर पूँजी रु.१ अर्ब ८२ करोड ८९ लाख ३८ हजार, जगोडा कोष ऋणात्मक रु.९९ करोड ३३ लाख ३६ हजार, स्थिर सम्पत्ति रु.४१ करोड ८७ लाख ३८ हजार, खुद चालु सम्पत्ति रु.४१ करोड ६८ लाख ६४ हजार रहेको छ र नेटवर्थ रु.८३ करोड ५६ लाख २ हजार रहेको छ ।

गत वर्षको नाफा नोक्सान हिसाबले रु.९३ करोड ५६ लाख ५२ हजार संचित नोक्सानी देखाएकोमा यो वर्षको वासलात तथा नाफा नोक्सान हिसाबमा रु.९९ करोड ४५ लाख ७९ हजार देखाएको छ । कुल पूँजीको ५५ प्रतिशत हास भइसकेको र प्रत्येक वर्ष नोक्सान भइरहेको अवस्थामा पनि व्यवस्थापनले संस्था सञ्चालन गर्न कार्ययोजना बनाएको देखिएन । विगत ३ वर्षदेखिको रोयल्टी भुक्तानी नगरेको र कर्मचारी अवकाश खर्च व्यवस्था नगरेको कारण सञ्चित नोक्सान अझ बढ्ने अवस्था छ ।

२१. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** – यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोराहरु निम्नानुसार छन्:

- २१.१ नेपाल सरकारले यस वर्ष थप लगानी गरेकोले साविकको रु.११ करोड ५० लाखसहित शेयरपूँजी लगानी रु.१ अर्ब ८२ करोड ८९ लाख ३८ हजार पुगेको छ । वर्षान्तमा पूँजी रु.१ अर्ब ५० करोड देखिन्छ । अधिकृत पूँजीभन्दा चुक्ता पूँजी रु.३२ करोड ८९ लाख ३८ हजारले बढी रहेको छ ।

- २१.२ संस्थानको व्यापार निर्देशिका, २०६८ को दफा ११(ग) मा कारोबारको क्रममा अग्रिम नगद वा चेकद्वारा भुक्तानी गर्नेलाई १५ प्रतिशत नगद छुट र दफा ९ अनुसार संस्थानबाट मान्यता प्राप्त विज्ञापन एजेन्सीबाट गर्ने व्यापार कारोबारमा १५ प्रतिशत व्यापारिक छुट दिने व्यवस्था गरेको छ । संस्थानले सम्भौतामा उल्लेख नभएका यसप्रकारको व्यापारिक छुटहरु विज्ञापन एजेन्सीको कबोल रकमबाट घटाएर दिने गरेको देखिन्छ । सम्भौतामा उल्लेख नगरी एजेन्सीहरुलाई यस वर्ष रु.१ करोड २८ लाख ९८ हजार नगद छुट र रु.३ करोड ३७ लाख ९७ हजार बराबरको कमिसन छुट दिएको छ । यसले गर्दा रु.६० लाख ७० हजार बराबरको मूल्य अभिवृद्धि कर समेत कम असुली भएको छ ।

- २१.३ यस वर्षमा विज्ञापनदातासंग भएको सम्भौतामा उल्लेख गरेकोभन्दा बढी समय विज्ञापन प्रसारण गरेको समयलाई सम्भौतामा उल्लेख भएको दरले आम्दानी जनाउनुपर्नेमा सो नगरी गत विगतको बाँकी लोडसेडिङ सुविधा र प्रसारण गर्न नसकेको विज्ञापन समयसँग मिलाउन गरेको पाईयो । यस वर्षमा लोडसेडिङ सुविधा नदिने र प्रसारण गर्न नसकेको विज्ञापनको एक तिहाई प्रसारण गर्न दिने निर्णय गरे तापनि विगतको

- लोडसेडिड सुविधासँग समायोजन गरेको रु.६ करोड २८ लाख ४९ हजार र मूल्य अभिवृद्धि कर रु.८१ लाख ७० हजार कम आम्दानी लेखाङ्कन गरेको पाइयो ।
- २१.४ तीन संस्थाको नवीकरण जमानतबापतको रकम प्राप्त गरेकोमा ७ चेक फिर्ता भएको रु. ३५ लाख ९४ हजारको अवस्थामा सम्बन्धित चेक जारी गर्ने व्यक्तिलाई प्रचलित कानूनबमोजिम कारवाहीको लागि प्रक्रिया अघि बढाई चेकबापतको रकम प्राप्त गर्नुपर्नेमा सो कार्य गरेको देखिएन ।
- २१.५ विगत ३ वर्षभन्दा बढी समयदेखि असुल हुन बाँकी देखाई जिम्मवारी सदैँ आएको ११ पार्टीको रु.९९ लाख १३ हजार, ७ एजेन्सीको रु.१ करोड ३२ लाख १७ हजार, सरकारी निकायको रु.१ करोड ६९ लाख ३१ हजार तथा विदेशी निकायको रु.२८ लाख ५ हजारसमेतको बाँकी रकमलाई असुलीको सम्भावनाको आधारमा शंकास्पद र खराब असामीमा वर्गीकरण गरेको देखिएन । यस्ता विज्ञापनदाताहरूलाई कालोसूचीमा राख्नुपर्नेमा सो राखेको पनि छैन ।
- २१.६ सञ्चालक समितिका पूर्व अध्यक्ष एवं सदस्यहरूको नाममा रहेको पेशकी रु. २ लाख ७४ हजार संस्थानमा कार्यरत नै नभएका १२ कर्मचारीको पेशकी हिसाब रु.२ लाख ६२ हजार फछ्यौट भएको छैन । यो व्यहोरा गत वर्षको लेखापरीक्षण प्रतिवेदनमा औल्याएकोमा यस वर्षसम्म पनि तरताकेता गरी फछ्यौट गर्ने सम्बन्धी कार्य गरेको पाइएन ।
- २१.७ नेपाल लेखामानले निकायको नगद प्रवाह विवरणबाहेक अन्य आर्थिक विवरण प्रोदभावी आधारमा लेखाङ्कन गर्नुपर्ने व्यवस्था भए तापनि गत आर्थिक वर्षको व्यापार प्रवर्द्धन खर्च रु.१ करोड १२ लाख १५ हजार, आगामी वर्षको अग्रिम बीमा रु.५३ लाख २९ हजार, गत वर्षको युरो फुटबल २०१२ समेतको खर्च रु.३ लाख ८९ हजार यस आर्थिक वर्षमा लेखाङ्कन गरेको उपयुक्त भएन ।
- २१.८ नेपाल टेलिभिजनका कर्मचारीलाई प्रदान गरिएको अतिरिक्त भत्ता रु.३२ लाख ५८ हजारमा १५ प्रतिशत कर कट्टी गर्नुपर्नेमा रु.४ लाख ८९ हजार कर कट्टी नगरेको एवं तलव तथा सुविधामा रु.४० लाख ९९ हजार कम कर कट्टी गरेको पाइयो ।
- **बेरूजू स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजूको स्थिति देहायअनुसार छः
 - सरकारी कार्यालयतर्फ ४४ निकायमा रु.१४ करोड २५ लाख ३८ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि ५ निकायले रु.८ लाख ९४ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.१४ करोड १६ लाख ४४ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.८ करोड ७० लाख २० हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विस्तृत विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
 - संगठित संस्था तथा अन्य संस्था २ तर्फ रु.६४ करोड ५५ लाख २८ हजार बेरूजू देखिएकोमा रु.१९ लाख ४३ हजार फछ्यौट गरेकाले रु.६४ करोड ३५ लाख ८५ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.७ लाख ४० हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विस्तृत विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय

मन्त्रालय र मातहतसमेत १८६ कार्यालयको विनियोजनतर्फ रु.१७ अर्ब ५८ करोड ३१ लाख ९७ हजार र राजस्वतर्फ रु.११ करोड २ लाख ७५ हजार र धरौटीतर्फ रु.१८ करोड ८ लाख गरी रु.१७ अर्ब ८७ करोड रु.४२ लाख ७२ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । उक्त रकममा शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालयको रु.२९ लाख ९० हजार र राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालयको रु.५ करोड ४५ लाख १ हजारसमेत समावेश छ ।

समिति तथा अन्य संस्था १२१ को रु.१५ अर्ब १० करोड २२ लाख ३ हजार कारोबारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१. **अनुगमन** – विगतका वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । यससम्बन्धी केही उदाहरण देहायअनुसार छन्:
 - १.१. निजामती सेवा ऐन, २०४९ दफा ७ख.(२) र स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ अनुसार वार्षिक तलवी प्रतिवेदन पास नगराई यो वर्ष पनि मन्त्रालयअर्न्तगत ५४ कार्यालयले रु.२ अर्ब २९ करोड ६१ लाख १० हजार तलव खर्च लेखेका छन् ।
 - १.२. सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ८ अनुसार मन्त्रालय र मातहतका ५६ कार्यालय र १९ अस्पतालले खरिद योजना तयार नगरी रु.१० लाख रुपैयाँभन्दा बढीको सामान खरिद गरेका छन् । सोही नियमावलीको नियम ३१ बमोजिम बोलपत्र माग नगरी मन्त्रालयमातहत ७० कार्यालयले रु.३१ करोड ६१ लाख ४२ हजार र १६ अस्पतालले रु.१७ करोड १९ लाख १६ हजारको औषधि एवं उपकरण सोभै खरिद गरेका छन् ।
 - १.३. नागरिक राहत क्षतिपूर्ति तथा आर्थिक सहायतासम्बन्धी कार्यविधि, २०६६ को दफा १२ अनुसार मेडिकल बोर्डको सिफारिसको आधारमा स्वदेश वा विदेशका अस्पतालमा उपचार गराउदाको बिल नराखी ७० व्यक्तिलाई औषधि उपचारबापत रु.१ करोड ८१ लाख ५२ हजार आर्थिक सहायता उपलब्ध गराएको छ ।
 - १.४. मन्त्रालय अर्न्तगत २०२८।२९ देखि २०६१।६२ सम्मको विनियोजनतर्फ २२१ इकाईको रु.४३ करोड ६५ लाख ६५ हजार, राजस्वतर्फ ५४ इकाईको रु.२२ लाख ४८ हजार र धरौटीतर्फ ४९३ इकाईको रु.३ करोड ३३ लाख ८९ हजारसमेत रु.४७ करोड २२ लाख २ हजार लेखापरीक्षण बक्यौता रहेकोमा यो वर्ष पनि लेखापरीक्षण गराएको छैन ।

विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२. **वस्तुगत सहायता** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४९ अनुसार वैदेशिक सहायता सम्बन्धी सम्भौताअर्न्तगत वस्तुगत सहायता प्राप्त भएको सामानको व्यहोरा खुलाई आर्थिक विवरणसाथ पेश गर्नुपर्नेमा यूएसएआईडी र ग्लोबल फण्ड, जिएफम्याटतर्फ वस्तुगत सहायतामा प्राप्त भएको रु.२५ करोड ५० लाख ७७ हजार आर्थिक विवरणमा समावेश गरी लेखापरीक्षण गराएको छैन ।
३. **प्राविधिक सहायता** – अर्थमन्त्रीले आय व्ययको वक्तव्य साथ सार्वजनिक गरेको प्राविधिक सहायतासम्बन्धी विवरण .व्यय अनुमानको तालिकामा नपरेकोमा मन्त्रालय र मातहत कार्यालयका स्वास्थ्यसंग सम्बन्धित विभिन्न कार्यक्रमको लागि चीन, भारतलगायत ४ दाता राष्ट्र एवं २३ संस्थाबाट २०६९ आषाढ मसान्तको विनिमय दरअनुसार रु.१८ अर्ब ६७ करोड ४९ लाख ३३ हजार प्राविधिक सहायता प्राप्त हुने उल्लेख छ । अन्य ७ कार्यक्रमको लागि प्राप्त हुने सहायता रकम खुलेको छैन । उक्त प्राविधिक सहायताको लेखापरीक्षण गराएको छैन ।

४. अनुदान – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४१(३) मा मन्त्रालयबाट सर्शत अनुदान दिएका संस्थाहरुबाट प्रगति विवरण लिई कार्य प्रगति भए नभएको सम्बन्धमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष मन्त्रालयले निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित ११ स्वास्थ्य संस्थालाई रु.८१ करोड ३१ लाख ४० हजार सःशर्त तथा निःशर्त अनुदान दिएको छ ।

अनुदान उपलब्ध गराउंदा मापदण्ड तयार गरी सो अनुरूप वितरण गरेको छैन । त्यसैगरी ग्लोबल फण्डको स्रोततर्फ क्षयरोगसम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालनको लागि अनुदान उपलब्ध गराउने सम्झौताको आधारमा १० गैरसरकारी संस्थालाई रु.७ करोड ९२ लाख ५९ हजार उपलब्ध गराएको छ । अनुदानको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन, भौतिक प्रगतिको स्थिति प्रतिवेदन, प्रिन्सिपल रिजिस्ट्रारबाट भएको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रतिवेदन एवं प्रगति तथा खर्चको समीक्षा प्रतिवेदन लिई समग्र अनुदानको उपयोग, कार्यक्रम सञ्चालनको पुनरावलोकन अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने गरेको देखिएन ।

५. पेशकी – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ७४ बमोजिम सम्बन्धित कामको लागि आवश्यक पर्ने रकमभन्दा बढी पेशकी दिन मिल्दैन । स्वास्थ्य सेवा विभागको आपूर्ति महाशाखाले ३ वर्षे खरिद सम्झौता गरी विभिन्न ४ औषधि तथा उपकरण खरिद गर्न रु.४ करोड ४३ लाख ६६ हजार, पुर्नजागरण महाशाखाले ३६ लाख ४० हजार जोडा सर्जिकल ग्लोव र भिटामिन बी कम्प्लेक्सलगायत ३ औषधि आपूर्ति गर्न रु.८ करोड ६५ लाख १५ हजारसमेत रु.१३ करोड ८ लाख ८१ हजारको प्रतितपत्र खोल्न नेपाल राष्ट्र बैङ्कलाई पूरै रकम भुक्तानी गरेको छ । सम्झौताबमोजिमको पूरै रकम पेशकी खर्च जनाउनु र पुनः पेशकी दिने प्रावधान नभएको अवस्थामा पनि पुनः पेशकी दिनु नियमसम्मत देखिदैन । उक्त स्थितिले बजेट र कार्यक्रमको बीचमा पनि तादात्म्यता मिलेको नदेखिएकोले यस्तो स्थितिको अन्त्य हुनुपर्दछ ।

कानूनसम्मत नदेखिएका व्यहोराहरु	
सहायता हिसाब नदेखाएको	४ दात्राष्ट्र एवं २३ संस्थाबाट प्राविधिक सहायतावापत प्राप्त हुने रु.१८ अर्ब ६८ करोडको लेखापरीक्षण गराएको छैन ।
मितव्ययी खरिद नगरेको	स्वास्थ्य सेवा विभागले विगतको प्रतिफल र प्रभाव एवं कार्यक्रम विस्तार गर्ने कारण जनाई रु.२७ करोड ६४ लाखको लागतअनुमानभन्दा (४५.३०) घटी प्रतिशतको बोलपत्र स्वीकृत नगरी रद्द गरेको छ ।
लेखापरीक्षण	४ ईकाइले रु.१५ करोड ५१ लाखको लेखापरीक्षण गराएका छैनन् ।
सोभै खरिद	पाटन स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानले रु.१४ करोड १८ लाखको औषधीतथा सर्जिकल सामान कानूनविपरीत सोभै खरिद गरेको ।
थपपेशकी	२ महाशाखाले ठेक्का सम्झौतामापुनः पेशकीदिने प्रावधाननभएको अवस्थामा रु.१३ करोड ९ लाखसम्झौताविपरित थपपेशकीदिएकाछन् ।
बढी व्ययभार	वि.पि.कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानले औषधीउपकरण र निर्माणलगायतका १३ खरिदमा रु.४ करोड १८ लाखको बढी दरमा खरिद गरेको ।
पसल भाडा	९ अस्पताल विकास समितिहरुले पसल कबल भाडावापत रु.२ करोड २३ लाख अशुल नगरेको ।
आर्थिक सहायता	अस्पतालको विल भरपाई वेगरा ७० व्यक्तिलाई औषधी उपचारवापत रु.१ करोड ८१ लाखआर्थिक सहायता उपलब्ध गराएको ।
बढी खर्च	अस्पताल विकास समिति, भरतपुरले भवन निर्माणको काममा सम्झौताप्रतिकूल हुने गरी रु.७९ लाख बढी भुक्तानी गरेको ।
बढि भुक्तानी	आमा सुरक्षा कार्यक्रमअन्तर्गत इकाइ मूल्य र प्रोत्साहनवापत १२ कार्यालयले रु. ३७ लाख ६४ हजार र ४ अस्पतालले रु.४४ लाख ७६ हजार बढी खर्च लेखेको रकम अशुल नगरेको ।
पारिश्रमिक कर	मन्त्रालयअन्तर्गत ६९ कार्यालयलेआयकर ऐनको व्यवस्थाअनुरूपपारिश्रमिक कर योग्यआयमा रु.८२लाख ५४ हजार कर कट्टीनगरेको ।
म्याद नाघेको औषधी	१० जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालयमा ४४ किंसिमका ३७ लाख १६ हजार ट्याबलेट तथा १ लाख ८३ हजार क्यापसुल र ५ हजार बोटल सिरप औषधीको म्याद नाघेको हुँदा नोक्सान परेको ।

एड्स तथा यौनरोग नियन्त्रण केन्द्रले यो वर्ष ४ परामर्शदातालाई पुनः पेशकी दिन पाउने प्रावधान नभएको अवस्थामा पनि रु.१ करोड ३६ लाख ४६ हजार पुनः पेशकी उपलब्ध गराएको छ । सम्झौतामा विपरीत परामर्शदातालाई पटकपटक पेशकी दिन मिल्ने नदेखिएकोले यस्तो कार्य नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

६. **कानून प्रतिकूल सम्भौता** – सार्वजनिक खरिद नियमावलीको नियम, १२१(क) बमोजिम सम्भौताले निर्धारण गरेको म्यादभित्र कार्य नगर्दा प्रति दिन ०.०५ प्रतिशत प्रतिदिनका दरले सम्भौता रकमको १० प्रतिशतमा नबढ्ने गरी पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। स्वास्थ्य सेवा विभागअन्तर्गत आपूर्ति महाशाखा र पूर्णजागरण महाशाखाले खरिद सम्भौतामा ०.५ प्रतिशत प्रतिहप्ताको दर उल्लेख गरी आपूर्ति हुन बाँकी परिमाणको पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरेको छ। आपूर्ति महाशाखाले मेडिकल उपकरण तथा औषधि खरिदको ३ सम्भौताअन्तर्गत रु.३५ लाख ४३ हजार र पुनर्जागरण महाशाखाले ओआरएस र वेन्जोइक एसिड सहित ३ प्रकारका औषधि खरिद सम्भौताअन्तर्गत रु.५६ लाख २० हजारसमेत रु.९१ लाख ६३ हजार नियमावली अनुसारको पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गर्नुपर्नेमा आपूर्ति ढिला गरेको दिनको रु.५ लाख ८८ हजार मात्र असुल गरेबाट रु.८५ लाख ७५ हजार नोक्सान परेको छ। क्षतिपूर्तिको दर निर्धारण गर्दा नियम प्रतिकूल हुने गरी सम्भौता गर्ने उपर कारबाही गरिनुपर्दछ।
७. **लेखापरीक्षण** – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा १६ बमोजिम प्रत्येक कार्यालयले सबै प्रकारका आयव्यय, निकास तथा खर्च तोकिएबमोजिमको लेखा र सोको आर्थिक विवरण पेश गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ। मन्त्रालयअन्तर्गत सोभै भुक्तानीतर्फको अनुदान रकम युएसएआईडीबाट आरटिजेड इन्टरनेशनललाई उपलब्ध गराई सोअनुरूप २० जिल्लामा हात्तीपाइले रोग निवारण कार्यक्रम सञ्चालन गर्नका लागि रु.१० करोड ८० लाख २३ हजार पेशकी दिएकोमा र सोसम्बन्धी कार्यक्रमको खर्च जिल्लागत आर्थिक विवरणमा समावेश भएको र नभएको दुबै अवस्था रहेको छ। नेपाल स्वास्थ्य क्षेत्र दोस्रो चरणतर्फ पुल र नन्-पुलअन्तर्गतको सबै वैदेशिक सहायतालाई आर्थिक विवरणमा समावेश गरी परियोजना लेखा समेत प्रमाणित गरी उपलब्ध गराउनुपर्नेमा उक्त सहायता रकमको लेखापरीक्षण गराएको छैन।

राष्ट्रिय क्षयरोग केन्द्रको रु.२ करोड ४४ लाख ७० हजार र जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, रौतहटको रु.१६ लाख ८७ हजारको औषधि खरिदसम्बन्धी खर्च भएको सेस्ता लेखापरीक्षणको लागि पेश भएको छैन। साथै औलो कार्यक्रमसँग सम्बन्धित औषधि एवं प्राविधिक सहयोगका लागि ग्लोबल फण्ड स्रोतमा प्राप्त सहयोगबाट डब्ल्यू.एच.ओ. र विभागबीच भएको समझदारीपत्रअनुसार अमेरिकी डलर १५ लाख ८ हजार बराबरको सम्भौता गरी गतवर्ष अमेरिकी डलर ६ लाख र यो वर्ष अमेरिकी डलर २ लाख २० हजारसमेत अमेरिकी डलर ८ लाख २० हजार उपलब्ध गराएको छ। यो वर्ष २०७० आषाढ मसान्तको विनिमय दर रु.१५।४० ले औषधितर्फ रु.९२ लाख ७७ हजार र कार्यक्रमतर्फ रु.१ करोड १६ लाख ९० हजार डब्ल्यू.एच.ओ.लाई उपलब्ध गराएकोमा सो कार्यक्रम खर्चको औषधि भण्डारमा आम्दानी जनाएको प्रमाण र प्रशासनिक खर्चको विवरण पेश गरी लेखापरीक्षण गराएको छैन।

स्वास्थ्य सेवा विभाग

बाल स्वास्थ्य महाशाखा

८. **पीठो वितरण** – कुपोषण घटाउने उद्देश्यले दुर्गमका ८ जिल्लामा सर्वोत्तम पीठो वितरण गर्ने कार्यक्रम बमोजिम समयमै वितरण गरी कार्यक्रमअनुरूप उद्देश्य हासिल गर्नुपर्नेमा यो वर्ष वितरण गर्नुपर्ने ७९१ मेट्रिकटन पीठोमध्ये रु.३ करोड ७० लाख ४९ हजारको २०७ मेट्रिकटन पीठो (२६ प्रतिशत) वितरण नगरी मौज्जातनै राखेको छ। यसबाट लक्षित वर्गमा पुग्नुपर्ने पीठो वितरण हुन नसकेकोले वितरण प्रणाली प्रभावकारी बनाउन सुधार गरिनुपर्दछ।
९. **खरिदको समाप्ति** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २७ बमोजिम न्यूनतम कबोलको बोलपत्र स्वीकृत गर्ने व्यवस्था छ। महाशाखाले रु.५० करोड ५४ लाख ९४ हजारको लागत अनुमानमा माइक्रोन्युट्रेशन पाउडर-बालभिता खरिदको लागि प्राप्त दुई बोलपत्रमध्ये न्यूनतम कबोल भएको रु.२७ करोड ६४ लाख ८३ हजारको बोलपत्र विगतको प्रतिफल र प्रभाव एवं कार्यक्रम विस्तार गर्ने कारण जनाई स्वीकृत नगरी रद्द गरेको छ। बालभिता खरिद नहुदा लक्षित बालबालिकामा उक्त खाद्य पदार्थ उपलब्ध भएको छैन।

१०. **आपूर्तिमा विलम्ब** – महाशाखाले २०६७ चैत्रदेखि २०७० मार्ग भित्र १ करोड ५० लाख प्याकेट जीवनजल आपूर्ति गर्न एक आपूर्तिकसँग रु.७ करोड ११ लाखको सम्झौता गरेको देखिन्छ। सम्झौताअनुरूप २०६८।६।३ भित्र आपूर्ति गर्नुपर्ने ५० लाख प्याकेट आपूर्ति नभई विलम्ब गरेकोमा पहिलो लटको ११ लाख ५४ हजार प्याकेटको १ सय १६ दिनको मात्र पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति प्रतिहप्ता ०.५ प्रतिशतले रु.४ लाख ५० हजार असुल गरेको छ। दोस्रो र तेस्रो लटको ३८ लाख ४६ हजार प्याकेटको आपूर्ति सम्झौतामा तोकिएको अवधि भन्दा ३ सय ३९ दिन ढिला प्राप्त भएकोले रु.३२ लाख ९७ हजार क्षतिपूर्तिसमेत असुल गर्नुपर्दछ।

सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२१(क) मा सम्झौताको समयमा आपूर्ति नगरेमा ०.०५ प्रतिशत प्रति दिनका दरले १० प्रतिशतभन्दा बढी नहुने गरी पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा उपर्युक्त आपूर्तिकसँगको सम्झौतामा ०.५ प्रतिशत प्रतिहप्ताका दरले मात्र क्षतिपूर्ति असुल गर्ने उल्लेख भएबाट रु.३३ लाख ६४ हजार क्षतिपूर्ति नोक्सान पर्ने गरी सम्झौता गरेकोले छानबिन गरी जिम्मेवार व्यक्ति उपर कारबाही गर्नुपर्दछ।

पुनर्जागरण महाशाखा

११. **म्याद थप** – महाशाखाले एक फर्मास्यूटिकल्ससँग रु ६ करोड २७ लाख ९० हजारमा २०६८।६।९ देखि २०७०।७।१ को माघसम्म फोरस सल्फेट र ओ. आर. एस. आपूर्ति गर्न २०६८।५।३० मा सम्झौता गरेको छ। दोस्रो वर्षको आपूर्ति गर्ने सम्झौताको म्याद २०६९।१।१८ सम्म रहेकोमा म्याद थप नमागेको अवस्थामा स्टोरमा राख्ने ठाउँको अभाव जनाई २०६९।१।२१ मा ४ महिना म्याद थप गरेको र तत्पश्चात् आपूर्तिकले लोडसेडिङ्गका कारण उत्पादन र प्याकेजिङ कार्य गर्न नसक्ने कारण देखाई १२० दिन म्याद थप मागेकोमा २०७०।५।१६ मा जरिबाना नलाग्ने गरी दोस्रो पटक म्याद थप गरेको छ। दोस्रो वर्षको आपूर्ति २०६९।१।१८ सम्म हुनुपर्नेमा २०७०।१०।२८ सम्म पनि ओआरएस २ लाख ९५ हजार प्याकेट आपूर्ति भएको छैन। समयमा आपूर्ति नगर्ने आपूर्तिकलाई सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११३ बमोजिम कारबाही गरेको छैन। साथै पहिलो वर्ष आपूर्ति गर्नुपर्ने औषधि दोस्रो तथा तेस्रो वर्षमा आपूर्ति गर्दासमेत पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्तिको असुलीबेगर म्याद थप गर्दै जाँदा वार्षिक कार्यतालिका र आवश्यकताअनुसार आपूर्ति नहुने र पछिल्लो वर्षमा आवश्यकताभन्दा बढी औषधि मौज्जात रही अनावश्यक खर्च एवं नोक्सानीसमेत हुने देखिएकोले यसतर्फ नियन्त्रण हुनुपर्ने देखिन्छ।

एक औषधि विक्रेतासँग रु.४ करोड ३५ लाख ६६ हजारमा बेन्जोइक एसिडसहित ३ प्रकारका औषधि खरिद गर्न २०६८।६।४ मा सम्झौता भएअनुसार पहिलो वर्षको आपूर्ति २०६८।१।२।७ भित्र, दोस्रो वर्षको २०६९।१।१।७ भित्र र तेस्रो वर्षको २०७०।१।१।७ भित्र आपूर्ति भई सक्नुपर्ने देखिन्छ। आपूर्तिकले पहिलो वर्षको ठेक्का सम्झौता बमोजिमको सामान तोकिएको समयमा आपूर्ति गर्न नसक्ने कारण देखाई २०६८।१।२२ मा ३ महिना थप म्याद मागेकोमा विभागले मागभन्दा बढी हुने गरी २०६९।३।२० सम्म म्याद थप गरेको देखियो। आपूर्तिकको मागभन्दा बढी हुने गरी म्याद थप गर्न पाउने व्यवस्था सम्झौता तथा सार्वजनिक खरिद ऐन तथा नियमावलीमा देखिदैन। यस प्रकारको म्याद थप गर्ने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्ने देखिन्छ।

१२. **आपूर्ति स्वीकार** – एक औषधि फर्मासँग सिप्रो आई ड्रप ट्युब आपूर्ति गर्न २०६९।३।७ मा रु.५ करोड ९ लाख २ हजारमा तीन वर्षे सम्झौता भएअनुसार आपूर्तिकले पहिलो वर्ष २०६९।१।५ भित्र ९ लाख २८ हजार ट्युब र दोस्रो वर्ष २०६९।१।१।७ भित्र ९ लाख ७१ हजार ट्युब र तेस्रो वर्ष २०७०।१।१।७ भित्र १० लाख १३ हजार ट्युब आपूर्ति गर्ने उल्लेख छ। मागको आधारमा आपूर्तिको कार्यतालिका मिलाएको अवस्थामा आपूर्तिकले पहिलो वर्षको आपूर्ति परिमाण ९ लाख २८ हजार ट्युब र दोस्रो वर्षको ९ लाख ७१ हजार ट्युब २०६९।१।२० मा एकै पटक आपूर्ति गरेकोले भण्डारण खर्चमा वृद्धि हुने, औषधि भण्डारण र उपयोगमा सन्तुलन नहुने तथा औषधिको आयु समाप्त भई उपयोगविहीन भई लगानी खेर जाने स्थिति देखियो। यस प्रकारको आपूर्ति प्रक्रिया नियन्त्रण गर्नुपर्दछ।

१३. **औषधि दाखिला** – प्यारासिटामोललगायत ३ औषधि आपूर्ति गर्न एक विदेशी आपूर्तिकसँग २०६८।६।४ मा रु ८ करोड ४८ लाख ४६ हजारमा ३ वर्षे सम्झौता भएको अवस्थामा औषधि आपूर्तिको लागि ३ वर्षको

कार्यतालिकाअनुसार पूरै सम्भौता रकमको प्रतितपत्र खोलेको छ । आपूर्तिकर्ताले दोस्रो वर्षको आपूर्ति गर्नुपर्ने औषधिमध्ये सिप्रो २०७०।१०।२७ सम्म ८७ लाख २६ हजार ट्याबलेटको डकुमेण्ट मात्र प्राप्त भएको र जिन्सी दाखिला नभएको अवस्थामा महाशाखाले २०७०।१।११ मा नेपाल राष्ट्र बैङ्कलाई रु.१ करोड १२ लाख ५७ हजार भुक्तानी गर्ने आदेश दिएको छ । तेस्रो वर्षको आपूर्ति गर्ने अवधि २०७०।१।१७ भित्र पनि दोस्रो वर्षको आपूर्ति भई नसकेको अवस्थामा आपूर्तकलाई सचेतसम्म नगराई भुक्तानीको आदेश दिनु उचित देखिएन । समयमा आपूर्ति नगर्ने आपूर्तकलाई कारबाही नगरी भुक्तानी गर्दै जाने प्रवृत्तिले आर्थिक नियन्त्रण एवं अनुशासन कायम भएको पाइएन ।

सोही आपूर्तकको स्थानीय लोकल एजेन्टलाई भन्सार छुटाएबापत रु.१४ लाख ८५ हजार शोधभर्ना भुक्तानी दिएको छ । खरिद सम्भौताको परिमाण दरमा भन्सार महसुलसमेत उल्लेख भएकोले थप भुक्तानी दिन नमिल्ने महसुल रकम दोस्रो वर्षको आंशिक आपूर्ति विलबाट कट्टी गरे तापनि सञ्चित कोष दाखिला भएको नदेखिदा दाखिला गर्नुपर्दछ ।

१४. **विदेशी बैङ्कको जमानत** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ५३ बमोजिम नेपालभित्रको वाणिज्य बैङ्कले प्रत्याभूति नगरेको अवस्थामा विदेशी बैङ्कको जमानत मान्य नहुने र सोको आधारमा पेशकी भुक्तानी गर्न मिल्ने देखिदैन । प्रतितपत्र खोल्न दिएको रकमबाट सामान प्राप्त भएको आधारमा मात्र भुक्तानी दिनुपर्नेमा नेपाल राष्ट्र बैङ्कले सर्जिकल ग्लोब आपूर्तकलाई सम्भौता रकमको २० प्रतिशतले हुने रु.१ करोड १५ लाख ९० हजार एक विदेशी बैङ्कको जमानतमा भुक्तानी दिएको छ । कानूनले विदेशी बैङ्कको जमानतको आधारमा पेशकी दिन नमिल्ने तथा सामान आपूर्ति नै नभएको अवस्थामा पेशकी भुक्तानी दिएकोले यसरी भुक्तानी गर्ने पदाधिकारीउपर आवश्यक कारबाही गरी रु.१ करोड १५ लाख ९० हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

सोही आपूर्तकलाई दोस्रो वर्षको औषधि आपूर्ति भइसकेपछि पटकपटक गरी ५ महिनाको म्याद थपको प्रक्रिया अगाडि बढाएको छ । ढिलो गरी आपूर्ति गरेको कारण रु.४० लाख ८५ हजार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गर्नुपर्नेमा सामान प्राप्त पश्चात् क्षतिपूर्ति असुल नगर्ने गरी म्याद थप गर्नु उचित नभएकोले नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

१५. **भिटाभिन बी आपूर्ति** – खरिद भएको भिटाभिन बी कम्प्लेक्सको तीन वर्षीय खरिद सम्भौताअनुसार सम्भौताको दोस्रो वर्षको २०७०।२।२१ सम्म ११ करोड ११ लाख ट्याबलेट प्राप्त भई जिन्सी दाखिला भएको छ । सम्भौताको पहिलो वर्षमा उक्त औषधि प्राप्त नभई दोस्रो वर्षमा प्राप्त हुँदा वर्षान्तमा ५ करोड ९९ लाख २५ हजार ट्याबलेट मौज्जात रहेको देखिन्छ । आपूर्ति भएको ५३.९४ प्रतिशत औषधिमात्र खपत हुनुले औषधि आपूर्ति एवम् मौज्जात व्यवस्था प्रभावकारी देखिएन । यस प्रकारको कार्यमा नियन्त्रण हुन जरुरी छ ।

१६. **गज तथा ब्याण्डेज खरिद** – एक आपूर्तकसँग भएको गज तथा ब्याण्डेज आपूर्ति गर्ने सम्भौताको शर्तमा दोस्रो वर्षमा ६० हजार थान गज र ६० हजार थान ब्याण्डेज आपूर्ति गर्नुपर्ने कार्यसूचीमा उल्लेख छ । आपूर्तकले भुक्तानीको लागि पेश गरेको भन्सार प्रज्ञापनपत्र तथा प्याकिङ लिफ्टअनुसार ७४ हजार ५ सय थान गज तथा ४५ हजार ५ सय थान ब्याण्डेज आपूर्ति भएको देखिन्छ । यस अवस्थामा ६० हजार थानको रु.३०।४।३० का दरले रु.१ करोड ८२ लाख ५८ हजारसमेत र ब्याण्डेजको ४५ हजार ५ सय थानको रु.३७।८५ का दरले रु.१ करोड ७१ लाख ९२ हजारसमेत रु.३ करोड ५४ लाख ५० हजार भुक्तानी हुनुपर्नेमा रु.४ करोड ९ लाख २९ हजार भुक्तानी भएको छ । आपूर्ति नभएको १४ हजार ५ सय थान ब्याण्डेजको रु.५४ लाख ७९ हजार र मूल्य अभिवृद्धि कर रु.७ लाख १२ हजारसमेत रु.६१ लाख ९१ हजार बढी भुक्तानी गर्ने पदाधिकारीउपर आवश्यक कारबाही गरी रकम असुल गर्नुपर्दछ । आपूर्ति नभएको सो ब्याण्डेजको भुक्तानी भएको भन्सार महसुल रु.६ लाख ९६ हजार र सोको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.९० हजारसमेत ७ लाख ८६ हजारसमेत असुल हुनुपर्ने देखियो ।

आपूर्ति महाशाखा

१७. **लागत अनुमान** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११ मा यथार्थपरक रूपले लागत अनुमान तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । उपकरणहरूको लागत अनुमान तयार गर्दा डब्ल्यू.एच.ओ., युनिसेफ र भारतको

कम्पनीमध्ये कुनै एक्को प्राप्त आइटम रेटको आंशिक दररेट लिई सोमा २० प्रतिशत मूल्यवृद्धि राखी तयार गर्ने एवं अधिकांशमा पूर्ववत् आपूर्ति दररेटमा २० प्रतिशत थप गरी लागत अनुमान तयार गर्ने गरेको छ ।

उदाहरणको लागि चार खरिद कार्यको लागत अनुमानको नमूना परीक्षण गर्दा रु.८ करोड ६७ लाख ५६ हजारको सम्भौतामा विदेशबाट आपूर्तिकले सामान भिकाउंदाको भन्सार मूल्य रु.३ करोड ८५ लाख ६१ हजार मात्र देखिएकोले सम्भौता मूल्यसंग रु.४ करोड ८१ लाख ९५ हजार अर्थात् ४४.४४ प्रतिशत सम्म फरक देखिएको छ । तसर्थ लागत अनुमान वस्तुनिष्ठ एवम यथार्थपरक बनाइनुपर्दछ ।

१८. **दाखिलामा ढिलाई** – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा १३ मा सामान प्राप्त भएपछि ७ दिनभित्र दाखिला गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था छ । सात अस्पतालको लागि खरिद भएका चार उपकरणहरूको जिन्सी दाखिलाको नमूना परीक्षण गर्दा रु.९७ लाख ५९ हजारका सामान २ महिनादेखि १३ महिनासम्म ढिलो दाखिला भएको देखियो । वस्तुको उपयोग र भण्डारको क्षमतालाई विचार गरी सामान प्राप्त गर्ने र प्राप्त भएको सामान ऐनको व्यवस्थाबमोजिम तोकिएको समयमा नै दाखिला हुनुपर्दछ ।

इपिडेमियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा

१९. **एन्टिस्नेक भेनम सेरम** – खरिद सम्भौताको शर्त र कबुलियतअनुसार प्राप्त गर्ने औषधि समयमा नै आपूर्ति हुनुपर्नेमा यो वर्ष एन्टिस्नेक भेनम सेरम आपूर्तिको लागि एक फर्मासंग प्रतिभायल रु.४२८।- का दरले ३० हजार भायलको रु.१ करोड २८ लाख ४० हजारमा खरिद सम्भौता गरेकोमा कार्यसूचीमा आपूर्तिकले तोकेको परिमाण आपूर्ति गराउन नसकी सम्भौता रकमको अधिकतम १० प्रतिशतका दरले रु.१२ लाख ८४ हजार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरेको छ । लेखापरीक्षण अवधि २०७०।१०।२२ सम्म उक्त फर्मबाट रु.२८ लाख ६८ हजार बराबरको ६ हजार ७०० भायल एन्टिस्नेक भेनम सेरम आपूर्ति गर्न बाँकी देखिएको छ ।

सम्भौता भएको मध्ये ६ हजार ७०० भायल प्राप्त हुन नसकेकोले २०७० आषाढ मसान्तसम्मको मौज्दात २ हजार ३०० भायल र सम्भावित खपतलाई मध्यनजर राखी महाशाखाले ५ हजार भायल थप एन्टिस्नेक भेनम सेरम आपूर्ति गर्न एक विदेशी कम्पनीसंग सम्भौता गरेको देखियो । यस पटकको सम्भौता दर रु.१ हजार ५२।१८ ले खरिद गर्न सम्भौता भएको मितिले ४५ दिनभित्र आपूर्ति गरिसक्नुपर्नेमा २०७०।१०।२२ सम्म सो औषधि प्राप्त भएको छैन । पहिलेको सम्भौता दरभन्दा १४६ प्रतिशत बढी हुने गरी ५ हजार भायल औषधि आपूर्ति गर्दा रु.२३ लाख ९३ हजार नोक्सान पारेकोले सम्भौता गर्ने पदाधिकारीले ध्यान पुऱ्याएको पाइएन ।

२०. **भेरिएसन र म्याद थप** – लाम्डा क्यालोथ्रिन १० प्रतिशत डब्ल्यू.पी. विषादी प्रति के.जी.रु.१ हजार ३७७ का दरले ६६ हजार ९६० के.जी.खरिद गर्न एक विदेशी कम्पनीसंग २०६९।६।८ मा रु. ९ करोड २२ लाख २३ हजारमा तीन वर्षीय खरिद सम्भौता गरेको छ । सम्भौताअनुसार प्रत्येक वर्ष २२ हजार ३ सय २० के.जी. आपूर्ति गर्ने कार्य तालिका तयार गरेकोमा पहिलो वर्षको परिमाणमा प्रतितपत्र खोल्न ढिलाईको कारण पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति नलाग्ने गरी खरिदको सम्भौताको म्याद २०६९।१०।८ बाट ७५ दिन थप गरेको छ । आवश्यकताको आधारमा परिमाण अनुमान गरी खरिद सम्भौता तय गरेकोमा २०६९।९।२५ को निर्णयानुसार आपूर्ति हुने तेस्रो वर्षको परिमाणमा १० हजार ४४ के.जी. थप अर्थात् १५ प्रतिशत भेरिएसन गरी खरिद सम्भौता रु.१० करोड ६० लाख ८७ हजार पुऱ्याएको देखिन्छ । आवश्यक पर्ने विषादीको यथार्थ परिमाण निर्धारण नगरी बजेट उपलब्धताको आधारमा आपूर्ति परिमाणमा थप गर्ने प्रक्रिया उचित देखिएन । तोकिएको लटको औषधि आपूर्ति नहुँदै पहिलेनै भेरिएसन अर्डरसमेत स्वीकृत गर्नु नियमसम्मत देखिएन ।

सम्भौताअनुसार प्रत्येक वर्षको प्रतितपत्र खोल्नुपर्नेमा बजेट फ्रिज नगर्ने उद्देश्यले विषादी प्राप्त नहुँदै पूरै रकमको प्रतितपत्र खोल्नु नियमसम्मत देखिएन । लेखापरीक्षण अवधिसम्म पहिलो वर्ष आपूर्ति गर्ने विषादीको प्रतितपत्र खोलेको पेशकीमध्ये आपूर्तिकलाई रु.३ करोड ७ लाख ४१ हजार भुक्तानी गरेको छ । बजेट फ्रिज नगर्ने उद्देश्यले तीन वर्षको पूरै रकम प्रतितपत्र पेशकी उपलब्ध गराउने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाइनुपर्दछ ।

२१. **भ्याक्सिन खरिद** – टिस्युकल्चर एण्टी रेबिज भ्याक्सिन ३ लाख २५ हजार भायल आपूर्तिको लागि एक आपूर्तिकसग रु.७ करोड ४६ लाख ६२ हजारमा खरिद सम्भौता भएको छ । कायदेशि भएको मितिबाट १ सय २० दिनभित्र भ्याक्सिन आपूर्ति गरी सक्नुपर्ने कार्यतालिका भएकोमा सम्भौताबमोजिमको अवधिसम्म आपूर्तिकले १ लाख १० हजारमात्र आपूर्ति गरेको छ । तोकिएको समयमा आपूर्ति गर्न नसकी आपूर्तिकले म्याद थपका लागि अनुरोध गरेकोमा महाशाखाले २०७०।५।१६ मा म्याद थपको निर्णय गरी तत्पश्चात् २०७०।७।१० मा १ सय ९० दिन ढिला गरी सम्पूर्ण परिमाण आपूर्ति गरेको छ । भण्डारमा पर्याप्त भ्याक्सिन रहेको कारण जनाई क्षतिपूर्ति नलाग्ने गरी म्याद थप गरेको उचित देखिदैन । भण्डार क्षमताको आधारमा खरिद प्रक्रिया व्यवस्थित गर्नुपर्ने देखियो ।

परिवार स्वास्थ्य तथा व्यवस्थापन महाशाखा

२२. **खरिद कार्यक्रम** - डिपो सुई बीस लाख भायल खरिदको लागि ३ वर्षे खरिद योजनाअनुरूप अमेरिकी डलर ३७ लाख ८० हजारको लागत अनुमान रहेकोमा विदेशी एक कम्पनीसग अमेरिकी डलर ३९ लाख ६० हजारमा खरिद गर्न नो अब्जेक्सन प्रक्रियाको लागि विश्व बैङ्कमा पठाएको देखिन्छ । बैङ्कको २०७०।२।८ को पत्रानुसार विड डकुमेन्टमा नेपालको औषधि व्यवस्था विभागमा दर्ता भई ३ वर्ष कार्य गरेको शर्त समावेश भएकोले वर्ल्डवाइड एसेप्टेड शर्तमा प्रतिस्पर्धा सीमित भएको जनाई “नो अब्जेक्सन” नपाएको कारण खरिद प्रक्रिया अघि बढ्न नसकेको देखिन्छ । यस सम्बन्धमा सुधार गरी खरिद प्रक्रिया दुरुस्त र अद्यावधिक गर्नुपर्दछ ।

त्यस्तै ४० हजार गोटा इम्प्लान्ट खरिदको लागि रु.९ करोड ६० लाख बजेट व्यवस्था भएकोमा खरिद कार्य हुन नसकी पुरुषको परिवार नियोजन साधन खरिदमा खर्च गरेको छ । खरिद प्रक्रियाको लागि नो अब्जेक्सन पाउनको लागि विश्व बैङ्क पठाउदा १ वर्षको लागि स्वीकृति प्राप्त भएकोमा महाशाखाले २०७०।७।१ को खरिद योजनामा समावेश गर्ने गरी यो वर्षको खरिद प्रक्रिया रद्द गरेको छ ।

२३. **निरीक्षण तथा प्रयोगशाला परीक्षण** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ८४(१) बमोजिम प्रतिस्पर्धा अपनाई एजेन्ट नियुक्त गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । महानिर्देशकको मौखिक आदेशमा पुरुषको परिवार नियोजन साधन परीक्षणसम्बन्धी खरिद कार्य सोभै गरेको छ । आपूर्तिकले आपूर्ति गर्ने कार्य सड्युलबमोजिम प्रिसिपमेन्ट एजेन्ट नियुक्ति गरी सक्नुपर्नेमा नगरी सोभै प्रक्रिया अपनाई एउटै फर्मलाई प्रतिस्पर्धाबेगर स्वीकृति दिएको मिल्ने देखिदैन । महानिर्देशकबाट खरिदको मौखिक आदेशलाई २०७०।१।२४ मा समर्थन गरेको छ । खरिद साधनको परीक्षणबापत लाग्ने खर्चको लागत निश्चित नगरी रु.२१ लाख ३१ हजार उपलब्ध गराउनु मितव्ययी एवं कानूनसम्मत देखिएन ।

२४. **मर्मत करार सम्भौता** – सुदूरपश्चिमाञ्चल र मध्यपश्चिमाञ्चल क्षेत्रका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा रहेका उपकरणहरू मर्मत सम्भार गर्ने कार्यमा के.एफ.डब्ल्यू. को सहयोगमा समेत भुक्तानी हुने गरी एक इन्टरप्राइजेसग २०६७।९।४ मा ३ वर्षका लागि रु.८ करोड ३८ लाख ४२ हजारमा सम्भौता गरी यस वर्षसम्म रु.६ करोड ६१ लाख ४२ हजार भुक्तानी गरेको छ । मेसिनहरूको प्रतिस्थापन लागत र सोको मर्मत लागतको वैकल्पिक रूपले विश्लेषण गरी मेसिनको मूल्य बराबर मर्मत खर्च लाग्ने अवस्थामा नयाँ खरिद गर्ने वा पुरानो नै सञ्चालनमा ल्याउने सम्दर्भमा ठोस नीति कार्यान्वयनमा ल्याएको पाइएन । लागत मूल्य रु.२ हजार ५ सयभन्दा बढीको स्पेयर पार्टस फेर्दा र सम्भौतापछि थप भएका मेसिनको सोही बराबर मर्मत मूल्य भुक्तानी दिएको समेत देखिदा सुरुमा सम्भौता भएको लागतभन्दा बढी मर्मत खर्च व्यहोर्नु परेको देखिएको छ । मर्मत व्यवस्था र सम्भौतामा सुधार गर्नु पर्ने देखियो ।

राष्ट्रिय क्षयरोग केन्द्र

२५. **कार्यक्रम सञ्चालन** – स्वीकृत बजेट तथा कार्यक्रमको अधीनमा रही वैदेशिक स्रोतबाट प्राप्त रकमको अधिकतम सदुपयोग गर्नुपर्नेमा केन्द्रले २०६९।७० को लागि डिजिटल एक्सरे, माइक्रोस्कोप र कल्चरसम्बन्धी उपकरण खरिदलागतका विभिन्न १६ कार्यक्रमको लागि ग्लोबल फण्डतर्फ विनियोजन भएको रु.१३ करोड ११ लाख ९६ हजार बराबरको कार्यक्रम सञ्चालन गरेको पाइएन । कार्यक्रम सञ्चालन गरी वैदेशिक स्रोतको बजेट समुचित उपयोग गर्नुपर्दछ ।

२६. **औषधि प्राप्ति** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३६ मा स्वीकृत बजेट र कार्यक्रमको अधिनमा रही कार्यालयले बिल भर्पाई र सम्भौताको आधारमा मालसामान प्राप्त गरी जिन्सी दाखिला भएपछि मात्र शीर्षकमा खर्च लेखन पाउने व्यवस्था छ । यो वर्ष केन्द्रले औषधि खरिदको लागि विश्व स्वास्थ्य संगठनलाई औषधि प्राप्तिबेगर रु.२२ करोड ४३ लाख ७५ हजार खर्च लेखेको छ । औषधि प्राप्त नै नभएको अवस्थामा रकम उपलब्ध गराउदा पेशकी जनाउनुपर्नेमा सो नजनाई खर्च लेख्नु नियमसम्मत देखिएन ।

गत वर्ष केन्द्रले विश्व स्वास्थ्य संगठनलाई औषधि खरिदबापत अमेरिकी डलर १७ लाख भुक्तानी दिएकोमा अमेरिकी डलर १५ लाख ५२ हजार बराबरको औषधिमात्र पठाएको प्राप्त विवरणबाट देखिएको छ । औषधि खरिदबापत भुक्तानी दिएको अमेरिकी डलर १ लाख ४८ हजारको २०७० आषाढ मसान्तको विनिमय दरअनुसार हुने रु.१ करोड ४१ लाख ३५ हजार खर्च नभई बाँकी नै रहेको देखिएकोले फिर्ता लिई हिसाब मिलान गर्नुपर्नेमा गरेको छैन ।

एड्स तथा यौनरोग नियन्त्रण केन्द्र

२७. **बढी भुक्तानी** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२३ मा खरिद सम्भौताअनुसार बिल बीजकको भुक्तानीमा करारको शर्तबमोजिम भुक्तानी गर्नुपर्ने उल्लेख छ । एक परिषद्लाई सम्भौताको दर भन्दा ३ औषधिमा रु.३८ लाख ५६ हजार, पियर एजुकेटर बापत एक संस्थालाई पारिश्रमिकमा रु.१० लाख ५० हजार र एक निजी अस्पताललाई तलब र डाइरेक्ट एक्टिभिटीजमा रु.६७ लाख ५३ हजारसमेत रु.१ करोड १६ लाख ५९ हजार बढी भुक्तानी दिएको छ । सम्भौताले तोकेको दरभन्दा बढी हुने गरी भुक्तानी दिने पदाधिकारीलाई आवश्यक कारबाही गरी सो रकम असुल गरी सञ्चित कोष दाखिला हुनुपर्दछ ।

२८. **ढिलो कार्य सम्पन्न** – परामर्शसम्बन्धी चार कार्य गर्न दुई परामर्शदातासंग रु.३२ लाख २१ हजारको सम्भौता भएकोमा लेखापरीक्षण अवधिसम्म पनि कार्यसम्पन्न गरेको देखिएन । सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२०(१) मा सम्भौताको अवधिभित्र पूरा गर्न नसकिने भए परामर्शदाताले कारण खुलाई सम्भौताको म्याद २०६९।५।२० भन्दा कम्तीमा ७ दिन अगावै अवधि थपको लागि निवेदन दिनुपर्नेमा म्याद थपको लागि निवेदन पेश गरेको समेत देखिएन । म्यादभित्र कार्य सम्पन्न नगर्ने परामर्शदातालाई कारबाही गरेको पनि छैन ।

जिल्ला स्वास्थ्य/जनस्वास्थ्य कार्यालयहरु

२९. **पेशकी व्यवस्थापन** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ७४(१) मा सरकारी कामकाजको निमित्त दिएको पेशकी तोकिएको म्यादभित्र फछ्यौट गर्नु गराउनुपर्ने उल्लेख छ । कतिपय कर्मचारीले आर्थिक वर्षको सुरुमा उपलब्ध गराएको कार्यक्रम पेशकी म्यादभित्र फछ्यौट गर्न फाटवारी पेश गर्ने गरेका छैनन् । जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय, सप्तरीले रु.६२ लाख ८६ हजार, धनुषाले रु.१ करोड ९५ लाख २० हजार, महोत्तरीले रु.४१ लाख ५९ हजार पेशकी आर्थिक वर्षको अन्त्य र सो पश्चात् फछ्यौट गरेका छन् । सर्लाहीले कार्यक्रम पेशकी रु.७५ लाख ५६ हजार तथा पाँचथरले रु.१२ लाख १४ हजार लेखापरीक्षण अवधि सम्म फछ्यौट गरेका छैनन् । तोकिएको म्यादभित्र पेशकी फछ्यौट नगर्ने कर्मचारीबाट ब्याज असुली पनि गरेको छैन । आर्थिक कार्यविधिको व्यवस्था पालना नगर्नेलाई कारबाही गर्नुपर्दछ ।

३०. **फिर्ता दाखिला** – जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय, कैलालीले आमा सुरक्षा कार्यक्रमबापतको अनुदान रकम सम्बन्धित स्वास्थ्य संस्थाको माग प्रतिवेदनको आधारमा रु.२ करोड ३४ लाख ३३ हजार खर्च लेखेकोमा २०७० आषाढ मसान्तसम्म ३२ संस्थाको रु.१९ लाख ८६ हजार खर्च नभई बाँकी देखिएकोले सो रकम फिर्ता प्राप्त गरी सञ्चितकोषमा दाखिला गर्नुपर्दछ ।

३१. **पारिश्रमिक कर** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८७ अनुसार रोजगारदाताले बासिन्दा व्यक्तिलाई भुक्तानी गर्दा भुक्तानी गरेको सबै रकम आयमा समावेश गरी निर्धारण योग्य आयमा अनुसूची १ बमोजिमको दरले हुने कर रकम अग्रिम रूपमा कट्टी गरी दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । ऐनको व्यवस्थाअनुरूप कर योग्य आयमा ६९ कार्यालयले रु.८२ लाख ५४ हजार पारिश्रमिक कर कट्टी गरेका छैनन् । सोमध्ये ५ कार्यालयले कट्टी

गरेको रु.१ लाख २४ हजार दाखिला गरेका छैनन् । पारिश्रमिक कर असुल गरी सर्वसञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

३२. **मौज्दात अपव्यय** – आवश्यकताको आधारमा सामान खरिद भएपछि मात्र दाखिला गर्नुपर्ने र प्रमाण एवं मागको आधारमा क्रमशः खर्च लेख्नुपर्दछ । जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय सप्तरीले यो वर्ष कार्यालय सामानमा रु.१ करोड १७ लाख ४९ हजारको सामान खरिद गरी जिन्सी दाखिला गरेकोमा मागबेगर जिन्सी रजिष्टरबाट सामानको मौज्दात घटाएको छ । गत वर्ष मौज्दात बाँकी देखिएका सामानसमेत जिन्सीमा जिम्मेवारी सारेको छैन । खर्च पुष्टि हुने प्रमाणबेगर जिन्सी सामान घटाएको सम्बन्धमा छानबिन गर्नुपर्दछ ।

सोही कार्यालयले उपर्युक्त बमोजिम स्वास्थ्य संस्थाहरुको लागि सामान एकमुष्ट घटाए पश्चात् थप भुक्तानी दिन नहुनेमा प्रतिउपस्वास्थ्य चौकीको लागि रु.४ हजार, प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रको लागि रु.८ हजार र इलाकाको लागि रु.६ हजारका दरले रु.१४ लाख ९४ हजार इलाका स्वास्थ्य चौकीको इन्चार्जमार्फत भुक्तानी दिएको छ । यसरी दोहोरो हुने गरी खर्च लेख्न मिल्ने देखिदैन ।

३३. **करारमा सेवा खरिद** – बाल स्वास्थ्यअर्न्तगत खोप सेवा सञ्चालन गर्न १० जना अहेब र अनमी करारमा नियुक्त गर्न रु.४ लाख ८० हजारको कार्यक्रमअनुसार १० जना मात्र २०६९/१०/२८ को स्वीकृत कार्यक्रम अनुरूप पौषदेखि आषाढसम्म नियुक्त गरी पारिश्रमिक भुक्तानी दिनुपर्नेमा जनस्वास्थ्य कार्यालय, सप्तरीले २० जनासग करार सम्झौता गरी रु.५ लाख ४५ हजार खर्च गरेको छ । स्वीकृत कार्यक्रमभन्दा १० जना बढी नियुक्त गरी रु.२ लाख ७३ हजार बढी खर्च लेखेको र परिवार स्वास्थ्य महाशाखाबाट प्राप्त अख्तियारी तथा कार्यक्रममा १९ जना अनमी करारमा नियुक्त गर्न रु.३० लाख ७८ हजार बजेट व्यवस्था भएकोमा ५१ जना नियुक्त गरी रु.२६ लाख ३७ हजार खर्च गरेको छ । वार्षिक कार्यक्रमको आधारमा २०६९ पौषदेखि आषाढसम्म रु.१७ लाख ९५ हजारमात्र खर्च लेख्न मिल्ने देखिएकोमा बढी कर्मचारी नियुक्त गरी रु.८ लाख ४२ हजार, त्यस्तै अहेब र अनमी नियुक्ति गरी ओखलढुङ्गाले रु.१४ लाख ५१ हजार र डोलपाले रु.३ लाख ८ हजारसमेत रु.२६ लाख १ हजार थप आर्थिक भार पारेका छन् । पौषबाट करार सेवामा नियुक्त गरे तापनि वार्षिक बजेटअनुसार नै खर्च गर्ने प्रवृत्तिमा नियन्त्रण हुन जरुरी छ ।

३४. **आर्थिक भार** – जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय, सप्तरीमा खरिद भएको औषधिको नमूना परीक्षण गर्दा केही औषधिहरु आषाढको अन्त्यमा प्राप्त भई वफर स्टक राख्नका लागि बोलपत्रको खरिद दर अनुरूप हुने रु.४ लाख १८ हजार भुक्तानी हुनुपर्नेमा रु. २१ लाख ५१ हजार भुक्तानी दिएको छ । बढी मूल्यमा खरिद गरी रु.१७ लाख ३३ हजार थप आर्थिक भार बढाउने उपर कारवाही गर्नुपर्दछ ।

३५. **म्याद नाघेको औषधि** – औषधिको म्याद समाप्त नहुँदै लक्षित वर्गमा वितरण गरी सक्नुपर्ने एवम् औषधिको आयुको दुई-तिहाई समय वा १८ महिनाको अवधि भएको औषधिलाई मात्र भण्डारणमा लेखाङ्कन गर्नुपर्ने राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीतिमा उल्लेख छ । दोलखा, काभ्रेपलाञ्चोक, नवलपरासी, स्याङ्जा, मुस्ताङ्ग, रुकुम, जाजरकोट, सुर्खेत, जुम्ला र कञ्चनपुरसमेत १० कार्यालयको नमूना परीक्षण गर्दा सिफ्रो, भिटामिन बी, एमोक्सीलिनलगायतका ४४ किसिमका ३७ लाख १६ हजार ट्याबलेट तथा १ लाख ८३ हजार क्याप्सुल, मेट्रोण्डाजोल एवम् बेन्जिनलगायतका ५ हजार बोतल सिरप औषधिको उपयोग अवधि समापन भई नोक्सान परेको छ । त्यस्तै जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, बैतडीमा रु.३ लाख ४२ हजारको दुई औषधि म्यादभित्र वितरण नभई खेर गएको छ ।

औषधिको आपूर्ति खपतबीच सामान्यता नभएको कारणबाट औषधिको म्याद नाघ्ने गरेको देखिएको छ । वितरणमा समन्वयको अभावबाट सेवाग्राहीले एकातर्फ औषधि नपाउने र अर्कोतर्फ खरिद औषधि खेर गई नोक्सानी हुने स्थिति रहनु उचित देखिएन । यसमा सुधार हुन जरुरी देखिएको व्यहोरा औल्याउदै आए तापनि सुधार हुन सकेको छैन ।

३६. **बढी भुक्तानी** – आमा सुरक्षा कार्यक्रम कार्यविधि निर्देशिका, २०६९ अनुसार प्रसूती हुने महिलाको लागि उपलब्ध हुने सुविधावापतको रकम भुक्तानी गर्दा निर्देशिका अनुसार अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण गरी इकाई मूल्य र प्रोत्साहन रकम यकिन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सो अनुरूप १२ कार्यालयले तोकेको फाराम एवं अनुसूची

विवरणभन्दा रु.३७ लाख ६४ हजार बढी भुक्तानी गरेका छन् । नर्सले तोकेभन्दा बढी भुक्तानी भएको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

३७. **औषधि मौज्जात** – प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी एवं उप स्वास्थ्य चौकीको लागि निःशुल्क रूपमा वितरण गरिने औषधिहरू गतवर्षको माग एवं खपतलाई ध्यानमा राखी खरिद तथा आपूर्तिको व्यवस्था नगर्नाले कतिपय औषधिहरू लाखौंको संख्यामा कार्यालयमानै मौज्जात रहने गरेको छ । जनस्वास्थ्य कार्यालय धनुषाले ५ औषधिमा यस वर्षको खपतको ५४ प्रतिशत सम्म मौज्जात राखेको छ । त्यस्तै स्टोरमा पर्याप्त मौज्जात हुँदाहुँदै महोत्तरीले ६, संखुवासभाले २ र तनहुँले ६ औषधि खरिद गरेका छन् । औषधि यथेष्ट मौज्जात हुँदाहुँदै पुनः खरिद गरी अनावश्यक मौज्जात राख्ने परिपाटीमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

प्रमुख समस्या

- गाउँघर क्लिनिक सञ्चालनमा कठिनाई,
- औषधि व्यवस्थापन प्रभावकारी नभएको,
- सुरक्षित मातृत्व कार्यक्रम सञ्चालनमा कठिनाई,
- निजी स्वास्थ्य संस्थाको अनुगमन नगरेको ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षणतर्फ

स्वास्थ्य सेवा प्रवाह (स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय र मोरङ, सिन्धुपाल्चोक, मकवानपुर, कपिलवस्तु र बर्दिया)

आधारभूत प्राथमिक स्वास्थ्य सेवालाई ग्रामीण तहसम्म पुऱ्याई बहुसंख्यक ग्रामीण जनतालाई आधुनिक चिकित्सा प्रणालीका सुविधाहरूसम्म पुग्ने अवसर प्रदान गर्ने उद्देश्यले सञ्चालित स्वास्थ्य सेवा कार्यक्रमको परीक्षणबाट सुधार गर्नुपर्ने देखिएका प्रमुख क्षेत्रहरू देहाय अनुसार छन्:

३८. **गाउँघर क्लिनिक** – स्वास्थ्य सेवा विभागको कार्यविधि, २०६८ अनुसार एक गाउँ विकास समितिमा कम्तिमा एक स्वास्थ्य केन्द्र रहेको स्थितिमा ३ देखि ५ को संख्यामा गाउँघर क्लिनिक महिनामा एक पटक पूर्व निर्धारित समय र स्थानमा सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मकवानपुरका ९ स्वास्थ्य केन्द्रका ३८ क्लिनिक, कपिलवस्तुका ७ स्वास्थ्य केन्द्रका २७ क्लिनिक रहेको पाइयो । ती क्लिनिक र सिन्धुपाल्चोकका ५, मोरङका २ र बर्दियाका १० स्वास्थ्य केन्द्रमा परामर्श कक्ष नभएको, महिला स्वास्थ्य स्वयमसेवकलाई प्राथमिक उपचार गर्न चाहिने बेटाडिन, सिटामोल, तथा फर्निचर नभएको, सेवाग्राही आउने नगरेको, आवश्यक किट बक्स नभएको, सञ्चालन गर्ने कोठा नभएको र प्रसुति सेवामा कठिनाई भएको सरोकारवालासंगको छलफलमा जानकारी प्राप्त भएको छ । गाउँघर क्लिनिक सञ्चालन गरी स्थानीय स्तरमा स्वास्थ्य सेवाको पहुँच विस्तार गर्ने सरकारको नीति रहेकोमा सो अनुसार सेवा पुऱ्याउन उल्लेखित कमी कमजोरीको निराकरण गर्नुपर्दछ ।

मुख्य कार्यसम्पादन सूचक

- गाउँघर क्लिनिक सञ्चालन,
- औषधि व्यवस्थापन,
- सुरक्षित मातृत्व कार्यक्रम सञ्चालन,
- निजी स्वास्थ्य संस्थाको अनुगमन । हुनुपर्ने ।

३९. **औषधि व्यवस्थापन** – स्थानीय स्वास्थ्य संस्था व्यवस्थापन निर्देशिका, २०६३ अनुसार औषधिको आपूर्ति तथा खर्च व्यवस्थापन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ ।

३९.१ मकवानपुरका ९ स्वास्थ्य संस्थाले वितरित औषधिको परिमाण र जिन्सी खातामा भिड्ने अभिलेख राखेको पाइएन भने ५ स्वास्थ्य चौकी र केन्द्रले उपचार रजिष्टरमा निःशुल्क वितरित औषधिको परिमाण उल्लेख गरेको छैन । जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालयले पठाएका औषधि तथा स्वास्थ्य सामग्रीहरू स्वास्थ्य संस्थामा जिन्सी खाता परीक्षण गर्दा मकवानपुरका ८ स्वास्थ्य चौकीमा ५५ थरिका औषधि, कपिलवस्तुका ९ स्वास्थ्य चौकीमा ६३ थरिका औषधि जिन्सी खातामा आम्दानी बाँधेको पाइएन ।

३९.२ चौतारा अस्पतालले एक्स रे फिल्म र तातोपानी स्वास्थ्य चौकीले ६ आइटम औषधि घटी जिम्मेवारी सारेको छ । त्यसैगरी प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र जलविरेमा साविक र हालको कर्मचारीबीच बरबुभारथ नहुँदा जिम्मेवारी सारेको छैन भने पाङ्ग्रेटार उपस्वास्थ्य चौकीले १७ आइटम औषधि र भिमटार स्वास्थ्य चौकीले २३ आइटम औषधि स्टोर दाखिला नगरी दुरुपयोग गरेको पाइएको छ ।

३९.३ औषधि भण्डारण तथा व्यवस्थापनमा पुल सिस्टम अनुशरण नगरेको कारण मोरङ्ग जिल्लाको टंकी स्वास्थ्य चौकीमा ६ आइटम (जिवनजल समेत) औषधि १४ दिनदेखि ७ महिनासम्म, पोखरीया उपस्वास्थ्य चौकीमा २ आइटम र दादरवैरिया स्वास्थ्य चौकीमा ४ आइटम वर्षे भरी र ७ आइटम २२ दिनदेखि ३ महिनासम्म, मधुमल्ला स्वास्थ्य चौकीमा ४ आइटम औषधि १ महिनादेखि ६ महिनासम्म र जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय मोरङ्गमा १० आइटम औषधि २० दिनदेखि ११ महिनासम्म मौज्जात शून्य छ भने जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय सिन्धुपाल्चोकमा २ आइटम औषधि ६० दिनसम्म मौज्जात शून्य भएको अवस्था छ ।

सिन्धुपाल्चोकमा यस वर्षको खपतको आधारमा २५० एम.जी.को एमोक्सिसिलिन ट्याबलेट १०.४ वर्ष, क्याट्रिमाजोल ट्याबलेट १०.३ वर्ष, ३० एम.जी.को फेमोवारोटोन ५.४ वर्ष र ५ एम.एल.को इयर जेन्टामाइसिन आई, इयर ड्रप २१ वर्ष पुग्ने मौज्जात रहेको छ । यस्तै पिल्स १४.७ वर्ष, सुत्केरी सामाग्री ११४.५ वर्ष, कण्डम ५५९.९ वर्ष, जिङ्ग सल्फेट ५०५.९ वर्ष, सल्फामेटाजोल ६.१ वर्ष, फेरस साल्ट ५.५२ वर्ष र एसिटी कोर्टिन ७१ वर्ष पुग्ने गरी अधिक मौज्जातको स्थिति छ ।

३९.४ सिन्धुपाल्चोकको डाँडापाखर स्वास्थ्य चौकीमा ७, भिमटार स्वास्थ्य चौकीमा ५, जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालयमा ९, मोरङ्गको बेलवारी स्वास्थ्य चौकीमा १२, टंकी स्वास्थ्य चौकीमा ९, दादरवैरिया स्वास्थ्य चौकीमा ११, प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र बाहुनीमा ९ र राजघाट उप स्वास्थ्य चौकीमा ९ समेत ७१ आइटम औषधि म्याद सकिएको अवस्थामा मौज्जात देखिएको छ ।

त्यस्तै चौतारा अस्पतालमा २०१३ डिसेम्बरमा म्याद सकिएका ७० ट्याबलेट टेट्रासाइक्लिन औषधि वितरण कक्षमा राखेको देखियो भने मोरङ्गको प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, बाहुनीमा कोट्रिमाजोल ५०० ट्याबलेट, टेट्रालिन २०० ट्याबलेट र जेन ट्याब ५ भाइल औषधिको म्याद २०१४ जनवरीमा सकिए तापनि वितरण कक्षमा रहेको देखियो ।

औषधि आमदानी खर्चको अभिलेख दुरुस्त राख्ने, निःशुल्क औषधि खर्चको अभिलेख व्यवस्थित गर्ने, मौज्जात स्थिति हेरी ६ महिनासम्मको लागि मौज्जात राख्ने र म्याद सकिएका औषधिको उचित व्यवस्थापन गरी औषधि आपूर्ति र भण्डारण तथा वितरणमा सुधार गर्नुपर्दछ ।

४०. सुरक्षित मातृत्व कार्यक्रम – स्वास्थ्य संस्थाबाट सुत्केरी गराउनको लागि मकवानपुरमा १० स्वास्थ्य संस्थामध्ये ९, कपिलवस्तुमा १० मध्ये ४, मोरङमा १० मध्ये २, सिन्धुपाल्चोकमा १० मध्ये ५ र वर्दियामा १० मध्ये ९ स्वास्थ्य संस्थामा बर्थिङ्ग सेन्टर स्थापना नभएकोले सेवा लिन टाढा जानुपर्ने अवस्था रहेको पाइयो ।

४०.१ वर्दिया जिल्लामा सुरक्षित मातृत्व अन्तर्गत गर्भवतीलाई निःशुल्क वितरण गरिने आईरन चक्कीमा हुसी आएका कारण सबै स्वास्थ्य संस्थामा फाल्गुणदेखि बैशाखसम्म वितरण नभएको सरोकारवालाको गुनासो रहेको छ ।

४०.२ अध्ययन गरिएका ५ जिल्लाका ३०६ जना सेवाग्राहीलाई आफु वा आफ्नो परिवार कहां सुत्केरी हुनु भएको थियो भनी सोधिएकोमा १०७ जनाले घरैमा, १७२ जनाले स्वास्थ्य संस्थामा, ४ जनाले निजी क्लिनिकमा र १९ जनाले सदरमुकाम भनी जानकारी दिएका छन् । अभैपनि ३४.९६ प्रतिशत सेवाग्राही घरैमा प्रसूती भएको स्थिति देखिएको छ ।

आमा सुरक्षा कार्यक्रमको विस्तार तथा सुरक्षित मातृत्वको लागि सेवा नपुगेका स्वास्थ्य संस्थामा समेत बर्थिङ्ग सेन्टर स्थापना र सञ्चालन गर्नुपर्ने, सुत्केरीलाई राखेकै स्थानमा प्रोत्साहन रकम उपलब्ध गराई सेवालाई सरल बनाई सुधार गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

४१. फोहर व्यवस्थापन – स्वास्थ्य संस्थाबाट निसर्ग हुने फोहरको उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्नेमा अध्ययन गरिएका ५० स्वास्थ्य संस्थामध्ये ३ मा वर्षातमा पानीको निकास नभएको, १७ मा ईन्सिनेटर नभएको, २ मा इन्सिनेटर विग्रिएको, ५ मा प्लासेन्टा पिट नभएकोले फोहर व्यवस्थापन गर्न कठिनाई रहेको जानकारी प्राप्त भएको छ ।

सरसफाईको लागि उपकरण र स्थानको उचित प्रवन्ध, स्वास्थ्य संस्थामा पशुपालन गर्ने अवस्थाको अन्त्य र सुरक्षाको समेत राम्रो व्यवस्था गरी स्वास्थ्य संस्था सञ्चालनमा ध्यान दिनुपर्दछ ।

४२. महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका – स्थानीय स्तरमा स्वास्थ्य सेवा विस्तार गर्ने नीति अनुरूप स्थानीय तहको स्वास्थ्य कार्यकर्ताको रूपमा कार्य गर्ने महिला स्वयंसेविकाको व्यवस्था गरिएको छ ।

४२.१ अध्ययन गरिएका ५ जिल्लामा महिला स्वयंसेविकालाई कार्यक्रम सञ्चालन भएको दिनको रु.२००।- मात्र भत्ता उपलब्ध गराएकोले प्रोत्साहन भत्ताको अभाव, पुनर्ताजगी तालिम नभएको, यातायात साधनको अभाव, संचार सामग्री लगायत कार्यसम्पादन गर्न अति आवश्यक न्यूनतम सामग्री टर्चलाइट र छाता जस्ता सुविधाको अभावले कार्यसम्पादनमा बाधा परेको सरोकारवालासंगको छलफलमा प्रतिक्रिया प्राप्त भएको छ ।

४२.२ सिन्धुपाल्चोकको डाँडापाखर स्वास्थ्य चौकीका सेवाग्राहीले महिला स्वयंसेविका साक्षर हुनुपर्ने र कम्तिमा ४० भन्दाबढी उमेरको हुनुपर्ने, वर्दियाका सेवाग्राहीले स्वयंसेविकाहरूलाई क्षमताभन्दा बढी जिम्मेवारी दिएको, आधारभूत तालिम नदिएकोले मनोबल न्यून रहेको प्रतिक्रिया प्राप्त भएको छ ।

महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकालाई सेवासँग सम्बन्धित आवश्यक सामग्री, तालिम लगायत उपयुक्त कार्य-वातावरण उपलब्ध गराई सेवाको गुणस्तर कायम गरिनुपर्दछ ।

४३. निःशुल्क औषधि तथा सेवा – राष्ट्रिय निःशुल्क स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन निर्देशिका, २०६५ मा प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रबाट ४०, स्वास्थ्य चौकीबाट ३५ र उप स्वास्थ्य चौकीबाट २५ प्रकारका औषधि निःशुल्क वितरण गर्ने व्यवस्था छ ।

४३.१ सिन्धुपाल्चोक स्थित जलकेनी स्वास्थ्य चौकीले २०६९ देखि २५ आइटममात्र निःशुल्क वितरण गरेकोले सेवाग्राहीलाई १० निःशुल्क औषधि उपलब्ध भएको देखिएन ।

४३.२ हेटौँडा अस्पताल, मकवानपुरमा मातृ सुरक्षा कार्यक्रमको उद्देश्य विपरित सुत्केरी हुनु अघि गर्भवतीको रगत परीक्षण गरे वापत रु.४०।- देखि रु.७००।- सम्म र बच्चा जन्मिएपछि बर्थ सर्टिफिकेट वापत रु.२००।- लिने गरेको पाइयो ।

४३.३ कपिलवस्तुको हरनामपुर प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रले बहिरग सेवाको कार्डमा रु.५।-, इमरजेन्सी सेवा कार्डमा रु.१०० शुल्क लिएको, भिटामिन 'ए' र जुकाको औषधि वितरण नगरेको, एक महिना अघि उपचार गर्न आउंदा नेवुलाइजर फुटेको छ भनी बच्चालाई उपचार नगरेको, जनशक्ति नभएर प्रयोगशाला नचलेको, ५/७ वर्षमा ४ महिनामात्र चलेको, स्वास्थ्यकर्मीले जांच गर्दा सोधेमा मात्र स्वास्थ्य शिक्षा दिने सरोकारवालाको भनाई रहेको छ ।

४३.४ अध्ययन गरिएका ५ जिल्लाका ३०६ जना सेवाग्राहीलाई स्वास्थ्य संस्था कति बजेदेखि कति बजेसम्म सञ्चालन हुन्छ भनी सोधिएकोमा ७३ जनाले १० देखि ३ बजेसम्म, १७१ जनाले १० देखि २ बजेसम्म, ३८ जनाले १० देखि ५ बजेसम्म र १८ जनाले जुनसुकै बेलापनि खुल्ला रहने जवाफ दिएका छन् । २४ सै घण्टा प्रसूती सेवा सञ्चालन गर्नुपर्ने बर्थिङ्ग सेन्टर भएका संस्थाहरू र आकस्मिक उपचार सेवा दिने ५.८८ प्रतिशत स्वास्थ्य संस्थामात्र २४ सै घण्टा खुलेको पाइयो ।

निःशुल्क औषधि वितरण तथा सेवा प्रवाहका लागि निःशुल्क औषधिको प्रकार र संख्यामा पुनरावलोकन गरी निःशुल्क सेवामा रकम लिने कार्य नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

४४. सहस्राब्दी विकास लक्ष्य – प्राप्त विवरण अनुसार मन्त्रालयबाट सहस्राब्दी विकास लक्ष्य अनुसार निर्धारित लक्ष्य र २०१३ सम्ममा भएको केही सूचकहरूको उपलब्धी निम्नानुसार देखिएको छ:

सूचक वा विवरण	१९९० को अवस्था	२०१५ को लक्ष्य	२०१३ को प्रगति
शिशु मृत्युदर (प्रति १००० जीवित जन्ममा)	१०८	३६	४६ (२०११)
५ वर्ष मुनिका बाल मृत्युदर (प्रति १००० जीवित जन्ममा)	१६२	५४	५४ (२०११)
मातृ मृत्युदर घटाउने (प्रति लाख जीवित जन्ममा)	८५०	२१३	१७०
दक्ष प्रसूतिकर्मीको उपस्थितिमा प्रसूति (%)	७	५०	५०
१५-४९ वर्षका एच.आई.भी. प्रभावित (%)		०.३०	०.२९
कन्ट्रासेप्टीभ प्रिभिलेन्स रेट (मोर्डन मेथड) (%)	२४	६७	४५.३

जिल्ला स्वास्थ्य/जनस्वास्थ्य कार्यालय मकवापनुर, कपिलवस्तु, मोरङ, सिन्धुपाल्चोक र वर्दियासंग सहस्राब्दी विकास लक्ष्यसंग सम्बन्धित केही सूचकको लक्ष्य तथा प्रगति तथा सोसंग सम्बन्धित खर्च विवरण माग गरिएकोमा अभिलेख नराखेको तथा आंशिक विवरण/अभिलेख राखेकोले प्रगति स्थिति तयार गर्ने आधार स्पष्ट छैन । मन्त्रालयले लक्ष्य अनुसार प्रगति हासिल गर्न नसक्दा स्वास्थ्य सेवाको प्रभावकारिता कम भएको छ ।

४५. निजी स्वास्थ्य संस्था अनुगमन – स्वास्थ्य संस्था स्थापना, सञ्चालन तथा स्तरोन्नति मापदण्ड सम्बन्धी निर्देशिका, २०६१ अनुसार स्वास्थ्य संस्था स्थापना र सञ्चालन गर्न मन्त्रालय र अन्तर्गत निकायबाट अनुमति लिएका ३६३ अस्पताल, नर्सिङ्गहोम, रिसर्च सेन्टर, स्वास्थ्य एकेडेमी जस्ता स्वास्थ्य संस्थाहरुको नियमित नवीकरण नगरिएको तथा २०६९।७० मा १० निजी स्वास्थ्य संस्था अनुगमन गर्ने लक्ष्य रहेकोमा सो अनुगमन भएको देखिएन । निर्देशिकाले तोकेका मापदण्ड पुरा गरे नगरेको सम्बन्धमा नियमित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्नु गराउनु पर्दछ ।

सुझाव

- गाउँघर क्लिनिक सञ्चालनलाई सुचारु बनाउनुपर्ने,
- औषधि व्यवस्थापन प्रभावकारी हुनुपर्ने,
- सुरक्षित मातृत्व कार्यक्रमका कठिनाईको निराकरण गर्नुपर्ने,
- निजी स्वास्थ्य संस्थाको अनुगमन हुनुपर्ने ।

समिति तथा अन्य संस्थातर्फ

पाटन स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान

४६. आर्थिक स्थिति – प्रतिष्ठानले अन्तर्गतका अस्पताल एवं महाविद्यालयबाट यो वर्ष रु.७२ करोड ७५ लाख ६८ हजार आय प्राप्त गरेकोमा रु.६९ करोड ३१ लाख १६ हजार खर्च भई रु.३ करोड ४४ लाख ५२ हजार सञ्चालन बचत देखाएको छ । गत वर्षको तुलनामा १३.८७ प्रतिशतले आयमा वृद्धि देखिए पनि १४.८१ प्रतिशतले खर्चमा वृद्धि देखिएको र सञ्चालन बचतमा २.२३ प्रतिशतले न्यून भएको अवस्था छ । प्रतिष्ठानको दिगोपनको लागि खर्चमा मितव्ययिता ल्याउन आवश्यक देखिएको छ ।
४७. फण्ड – दायित्व हिसाबतर्फ रहेको डिजाइनेटेड फण्ड एकाउण्टतर्फ जोन हपकिन्स फण्डमा रहेको अन्तिम मौज्दात रु.४ लाख १७ हजार, पुस प्रोजेक्टतर्फ रु. ५ लाख ८७ हजार र हेमोडाइलोसिस फण्डतर्फ रु.१ लाख १० हजार गरी रु.१० लाख १४ हजार पाउनुपर्ने हिसाबमा देखाएको छ । पाउनुपर्ने हिसाबको छुट्टै लेखाङ्कन नगरी वित्तीय विवरणमा खुद हिसाब प्रस्तुत गर्नु उपयुक्त देखिएन । उक्त व्यहोरा गतवर्ष पनि औल्याएकोमा यो वर्ष पनि स्थिति यथावत् छ ।
४८. नेपाल सरकारको स्वीकृति – पाटन स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान ऐन, २०६४ को दफा २८(३) मा प्रतिष्ठानले विदेशी व्यक्ति, संघसंस्था वा सरकारबाट कुनै रकम प्राप्त गर्नु अघि नेपाल सरकारको स्वीकृति लिनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष तीन विदेशी व्यक्ति तथा संस्थाबाट स्वीकृति नलिई रु.४६ लाख ७६ हजार आय लेखाङ्कन गरेको छ । नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृति लिई मात्र विदेशी व्यक्ति तथा संस्थाहरुबाट सहयोग रकम प्राप्त गर्नु पर्ने देखिन्छ ।
४९. सोभै खरिद – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ८५(१)(ख) बमोजिम रु.३ लाखसम्म लागत भएको सामान सोभै खरिद गर्न सक्ने व्यवस्था भएकोमा प्रतिष्ठानले औषधि खरिदतर्फ रु.९ करोड १२ लाख ७३ हजार र सर्जिकल सामानतर्फ रु.५ करोड ४ लाख ७८ हजारसमेत रु.१४ करोड १७ लाख ५१ हजारको सामग्री पटकपटक सोभै खरिद गरेको छ । नियमावलीको व्यवस्थाविपरीत प्रतिस्पर्धाबिगर पटकपटक सोभै खरिद गरेको उपयुक्त देखिएन । प्रतिस्पर्धात्मक खरिद प्रक्रिया अवलम्बन गर्नुपर्दछ ।
५०. भेरिएसन – प्रतिष्ठानले २०६८।३।१३ मा २४ महिनाभित्र कार्य सम्पन्न गर्ने गरी एक निर्माण व्यवसायीसंग रु.१७ करोड १५ लाख ११ हजारमा अस्पताल भवन बनाउन खरिद सम्झौता गरेको छ । सम्झौताअनुसार २०७०।३।१२ भित्र निर्माण सम्पन्न गरी सक्नुपर्नेमा २०६९ फागुनसम्म पनि कार्यसम्पन्न गरेको छैन । भवनको निर्माण कार्य गर्दै जाँदा १९ औँ रनिङ बिलसम्म इलेक्ट्रिफिकेसनतर्फ रु.८१ लाख ६३ हजार र

सिभिलतर्फ रु.४० लाख २४ हजारको भेरिएसनबाट थप गराएको कामको भुक्तानी गरेको छ । बोलपत्र स्वीकृत गर्दा निर्माण व्यवसायीले २९ प्रतिशत डिस्काउन्ट दिने गरी स्वीकृत भएकोमा नयाँ दरको सम्झौता गर्दाको डिस्काउन्ट नगरी भुक्तानी गरेको छ । थप काम गराउँदा डिस्काउन्टको दररेटमा काम नगराएकोले रु.३५ लाख ३४ हजार व्ययभार पारेको देखियो ।

निर्माणको कार्य गर्दै जाँदा सबै जसो बिममा क्रयाक आई सुधार गर्न, पानी ट्यांकीको काम गर्न र वेलिडङ्ग रडको काम गर्न २०६८।१०।१३ मा भेरिएसन आदेश दिएको देखिन्छ । सो आदेशको आधारमा वेलिडङ्ग रिइन्फोर्समेन्ट वार ९.८५ मेट्रिकटनको रु.१ लाख २० हजारका दरले रु.११ लाख ८२ हजारमा काम गर्न स्वीकृत गरेकोमा १९ औँ रनिङ्ग बिलसम्म निर्माण व्यवसायीलाई १५.१२ मेट्रिकटनको रु.१८ लाख १४ हजार भुक्तानी दिएको छ । भेरिएसन आदेशभन्दा ५.२७ मेट्रिकटनको रु.६ लाख ३२ हजार र सोको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.८२ हजारसमेत रु.७ लाख १५ हजार भुक्तानी दिई थप व्ययभार पारेकोले असुल गर्नुपर्दछ ।

५१. **बोनस भुक्तानी** – अस्पताल भवनको खरिद सम्झौताको दफा २८.१ मा समय भन्दा अगावै निर्माण कार्य सम्पन्न गरेमा भेरिएसनको रूपमा बोनस भुक्तानी दिन सक्ने उल्लेख छ । सम्पूर्ण निर्माण कार्य सम्पन्न नगरेको अवस्थामा निर्माण व्यवसायीलाई बोनस दिन मिल्ने देखिदैन । प्रतिष्ठानले निर्माण व्यवसायीलाई बाह्रौँ रनिङ्ग बिलबाट रु.१४ लाख ५१ हजार बोनस भुक्तानी दिएकोले सो रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान (वीर अस्पताल)

५२. **आर्थिक स्थिति** – गतवर्ष अनुदान निकास रु.४६ करोड ११ लाख ६१ हजार र आन्तरिक आय रु.२४ करोड २१ लाख १३ हजार रहेकोमा यो वर्ष क्रमशः रु.४३ करोड ३७ लाख र रु.२५ करोड २८ लाख ३६ हजार रहेको छ । गतवर्ष आन्तरिक खर्च रु.२३ करोड ४९ लाख २१ हजार भएकोमा यो वर्ष रु.२४ करोड ३० लाख १८ हजार खर्च भएको छ । कुल खर्चमध्ये अनुदानको निर्भरता ६६ प्रतिशत रहेको, आन्तरिक आयबाट ३४ प्रतिशत खर्च मात्र धान्न सकेको र कर्मचारीले पाउने सेवा निवृत्त सुविधाबापतको व्यवस्था नगरेको देखिँदा प्रतिष्ठानको आर्थिक स्थिति कमजोर रहेको छ ।

५३. **आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली** – प्रतिष्ठानले वार्षिक रूपमा रु.७५ करोडभन्दा बढीको आर्थिक कारोबार गर्ने गरेको छ । स्थापना भएको धेरै वर्ष बिती सके तापनि प्रतिष्ठानको आर्थिक कार्य प्रक्रियालाई व्यवस्थित गर्न र सेवा प्रवाहीकरणलाई गुणात्मक बनाउन आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको मूल्याङ्कन गरेको छैन । प्रतिष्ठानको निरन्तरता र दिगोपनाको मूल पक्ष आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली भएकोले सो सम्बन्धमा रणनीतिक योजनाहरू तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनुपर्दछ ।

५४. **अनुदान** – नेपाल सरकारबाट अनुदान प्राप्त रकम नेपाल सरकारका स्थायी कर्मचारीको तलब भत्ता एवं सञ्चालन खर्च र पूँजीगत कार्यक्रममा हुने खर्चलाई मात्र व्यहोर्नुपर्नेमा प्रतिष्ठानतर्फका स्थायी कर्मचारीको पारिश्रमिक एवं अन्य सुविधाबापत अस्पतालतर्फ रु.६ करोड ४९ लाख ४ हजार र नर्सिङ्ग क्याम्पसतर्फ रु.५९ लाख ६० हजारसमेत रु.७ करोड ८ लाख ६४ हजार खर्च व्यहोरेको छ । प्रतिष्ठानले उद्देश्यानुरूप यस्तो खर्च आन्तरिक स्रोतबाट जुटाउनुपर्ने देखिन्छ ।

५५. **मापदण्ड** – मासिक पारिश्रमिक बाहेक अन्य कुनै प्रकारका भत्ता तथा सुविधाहरू भुक्तानी गर्दा मापदण्ड तथा सूचक तयार गरी सो अनुसार भुक्तानी हुनुपर्दछ । प्रतिष्ठान तथा सो अन्तर्गत कार्यरत कर्मचारीहरूले १ वर्ष भित्र २० महिनादेखि ५० महिनासम्मको तलब भत्ता पाउने गरेका छन् । यो वर्ष प्रतिष्ठानको अनुदानसमेत कुल आय रु.७२ करोड २६ लाख १३ हजार रहेकोमा तलब तथा भत्ता रु.३६ करोड २६ लाख १५ हजार भई कुल व्ययमा उपभोग खर्च ४९.७१ प्रतिशत देखिएको छ । मासिक पारिश्रमिक एवं सुविधाबाहेक ५० प्रतिशत सेवा विस्तारलगायतको भत्ता दिने गरेकोमा सोको मापदण्ड एवं सूचकाङ्क तयार गरेको छैन । कार्य सम्पादन सूचक र कार्य परिणामको आधारमा मात्र भत्ता खर्च लेख्नुपर्दछ ।

५६. **पारिश्रमिक कर** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८७ अनुसार पारिश्रमिक भुक्तानीमा कर कट्टी गर्ने व्यवस्था छ । प्रतिष्ठानले प्रशिक्षक डाक्टरहरूलाई प्रशिक्षण तथा अनुसन्धान भत्ताबापत रु.८६ लाख ३५ हजार भुक्तानी

- गर्दा २५ प्रतिशतले हुने रु.२१ लाख ८ हजार कट्टी गर्नुपर्नेमा रु.१२ लाख ९५ हजार मात्र कर कट्टी गरेकोले घटी कट्टी गरेको रु.८ लाख १३ हजार असुल गरी सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
५७. **प्रशिक्षण तथा अनुसन्धान भत्ता** – एकेडेमिक पोष्ट खुलाएर मात्र प्रशिक्षण तथा अनुसन्धान भत्ता खर्च लेख्नु पर्नेमा बीस जना एमडी/एमएस पूरा गरेका विशेषज्ञ डाक्टरलाई रु.१२ लाख ५७ हजार खर्च लेखेको छ । एकेडेमिक पोष्टबेगर प्रशिक्षण तथा अनुसन्धान भत्ता खर्च लेख्न मिल्ने आधार देखिएन ।
५८. **बिरामी र उपचार समय** – वीर अस्पतालतर्फ ओपीडी, इमर्जेन्सी र शल्यक्रिया गर्ने बिरामीको संख्या औसतमा ३५ प्रतिशतले ह्रास आएको छ । कुल ४ सय ६० बेड रहेको अस्पतालमा बिरामी भर्ना अनुपातमा शैया संख्या कम रहेकोमा बेड संख्या बढाउने कार्ययोजनासमेत रहेको छैन । बिरामी र उपचार सुविधा पाउने समय बिचको अन्तर ६ महिनाभन्दा पनि बढी लाने गरेको छ । अस्पतालमा एमआरआई मेसिनसमेत रहेको छैन । सिटी स्क्यान मेसिन दुई वर्षदेखि चालु अवस्थामा नरहे तापनि मर्मत गरेको छैन । कोबाल्ट सोर्सको रेडियसन क्षमता ६८ सेन्टिग्रेड प्रतिमिनेटमा रहेकोमा नयाँ सोर्स प्रतिस्थापन गरिएको छैन । सेवा प्रवाहलाई थप गुणस्तरीय बनाई बिरामी र उपचार गरिने समयमा छरितोपना ल्याउन जरुरी देखिएको छ ।
५९. **सेवा निवृत्त सुविधा** – चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान, कर्मचारी सेवाका शर्त तथा सुविधासम्बन्धी नियमावली, २०६५ को नियम १०६ बमोजिम कर्मचारीलाई सुविधा प्रदान गर्ने उद्देश्यको लागि कर्मचारी कल्याण कोष खडा गर्ने व्यवस्था छ । प्रतिष्ठानतर्फ करिव ३९० कर्मचारी रहेकोमा उल्लेखित नियम अनुसार अवकाश हुँदा प्राप्त गर्ने सुविधाको लागि कोषमा पर्याप्त मौज्जात राख्नुपर्नेमा रु.९० लाख ४६ हजार मात्र रहेको देखिन्छ । नियमअनुसार बीमाङ्की मूल्याङ्कनको आधारमा रकमको व्यवस्था गर्नुपर्नेमा कोषमा रकम जम्मा नगरेको स्थिति छ । कार्यकारी परिषद्द्वारा सोही नियमावलीको नियम १०६ बमोजिम कोषको सञ्चालन कार्यविधिसमेत तयार गरेको छैन । कोषमा पर्याप्त रकमको व्यवस्था गर्नुका साथै कोषको सञ्चालन कार्यविधिसमेत तयार गर्नुपर्दछ ।
६०. **उपचार खर्च** – प्रतिष्ठानको कर्मचारीको सेवा शर्त सुविधासम्बन्धी नियममावली, २०६५ को नियम ९५ (९) मा औषधि उपचारबापत कर्मचारीलाई एक वर्षमा खाइपाई आएको डेढ महिनाको तलब बराबरको रकमसम्म खर्च दिन सकिने व्यवस्था छ । प्रत्येक वर्ष औषधि उपचार बापत कर्मचारीलाई रकम उपलब्ध गराएकोमा अभिलेख नराखी खर्च लेखेबाट कर्मचारीहरूले औषधि उपचारबापत प्राप्त गरेको लगत खुल्ने अवस्था छैन । यो वर्ष रु.२ करोड १ लाख ३४ हजार खर्च लेखेको छ । लगत राखी भुक्तानी हुनुपर्दछ ।
६१. **करार** – प्रतिष्ठानको कर्मचारी सेवाका शर्त तथा सुविधासम्बन्धी नियमावली, २०६५ नियम ४० बमोजिम कर्मचारी करारमा नियुक्ति गर्दा बढीमा १ वर्षको लागि गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा अस्पतालतर्फ २०६५ सालभन्दा अगाडि नियुक्ति भएका करिव १५० कर्मचारीलाई पुरानै सम्झौतामा म्याद थप गर्दै एवं सम्झौता समेत नवीकरण नगरी सबै सुविधा उपलब्ध गराएको छ । यो वर्ष करार, मासिक र दैनिक ज्यालादारीलाई तलबबाहेक करार सम्झौतामा उल्लेख नभएको सेवा विस्तार भत्ता रु.१ करोड ५४ हजार, पर्व खर्च तथा पोशाक भत्तामा रु.३५ लाख ७२ हजार र औषधि खर्च रु.३१ लाख १५ हजारसमेत रु.१ करोड ६७ लाख ४१ हजार उपलब्ध गराएको छ । पाउने सुविधा करार सम्झौतामा उल्लेख नगरी उपलब्ध गराउनु उपयुक्त भएन ।
६२. **सेवा विस्तार भत्ता** – प्रतिष्ठानको कर्मचारीको सेवा शर्त तथा सुविधासम्बन्धी नियमावली, २०६५ बमोजिम अस्पतालतर्फ कार्यरत कर्मचारीलाई तलब स्केलको ५० प्रतिशतको दरले सेवा विस्तार भत्ता उपलब्ध गराउने व्यवस्थाअनुरूप २०६९ श्रावणदेखि आश्विनसम्म पुरानो दर तथा २०६९ कार्तिकदेखि नयाँ तलबमानको ५० प्रतिशत भत्ताबापत रु.१० करोड ११ लाख ४९ हजार खर्च लेखेको छ । नियमावलीमा ७ दिनसम्म बिदा लिएमा पूरै र सोभन्दा बढी दिन बिदा बसेमा दामासाहीको आधारमा सो भत्ता पाउने व्यवस्था छ । यस्तो भत्ता नियमावली प्रारम्भ हुँदाका कर्मचारीलाई मात्र उपलब्ध गराउने व्यवस्था रहेकोमा २०६५/१०/१० पछि नियुक्त भएका कर्मचारीसमेतलाई उपलब्ध गराएको देखियो । साथै बिदाको अभिलेख तथा हाजिर म्यानुअल अवस्थामा रहेकाले डिजिटल प्रणालीमा राखी पाउने भत्तालगायतका सुविधालाई सो प्रणालीमा आबद्ध गर्न आवश्यक छ ।

बी.पी.कोईराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान, धरान

६३. **आर्थिक स्थिति** – यो वर्ष नेपाल सरकारको अनुदान रु.३१ करोड ५० लाख, भारत सरकारको अनुदान रु.४ करोड ३५ लाख ९२ हजार र प्रतिष्ठानको आन्तरिक स्रोतबाट रु.१ अर्ब १३ करोड ३३ लाख ३२ हजारसमेत रु.१ अर्ब ४९ करोड १९ लाख २४ हजार आय प्राप्त गरेकोमा शैक्षिक कार्यक्रम, अस्पताल एवं सञ्चालन तथा प्रशासनिक खर्चबाट रु.१ अर्ब ३४ करोड २९ लाख ६१ हजार समायोजन गर्दा बचत रु.१४ करोड ८९ लाख ६३ हजार वासलातमा दर्शाएको छ । उल्लिखित कारोबारमा नेपाल सरकार र भारत सरकारको अनुदानलाई समावेश नगर्ने हो भने प्रतिष्ठानलाई रु.२० करोड ९६ लाख २९ हजार नोक्सान हुने देखिन्छ । खर्च घटाई आयले धान्न सक्ने गरी प्रतिष्ठानलाई आत्मनिर्भर बनाउनेतर्फ ध्यान दिनुपर्दछ ।
६४. **चालु सम्पत्ति** – वर्षान्तमा फछ्यौट गर्न बाँकी पेशकी रु.१६ करोड ५६ लाख ४२ हजारमध्ये कर्मचारी तलब पेशकी रु.२ करोड ४७ लाख ७८ हजार, अन्य पेशकी रु.१२ करोड २६ लाख ७२ हजार, प्रतितपत्र पेशकी रु.१ करोड ७४ लाख २९ हजार र अनुसन्धान खर्च पेशकी रु.७ लाख ६३ हजार रहेको छ । त्यसैगरी विभिन्न व्यक्ति, फर्मसँग भएको सम्झौताअनुरूप पसल भाडाबापत रु.५२ लाख ४८ हजार असुल गर्न बाँकी छ । समयमै पेशकी फछ्यौट र भाडा असुली गर्न कारबाही गरेको देखिएन ।
६५. **बढी मौज्जात** – प्रतिष्ठानको खरिद नियमावलीबमोजिम आवश्यकताको पहिचान गरी भइरहेको मौज्जात स्थितिसमेतको विश्लेषणबाट खरिद कार्य गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा प्रतिष्ठानले यो वर्ष खरिद गरेको रु.६ करोड २९ लाख ९२ हजारको विभिन्न सामग्री खर्च नगरी मौज्जात देखाएको छ । आवश्यकताको पहिचान नगरी औषधिलगायतका सामान खरिदमा बढी मौज्जात राख्नु उचित देखिएन ।
६६. **सञ्चित कोष दाखिला** – पूँजीगत अनुदानमा नेपाल सरकारको रु.८ करोड ३३ लाख बजेट निकासामध्ये रु.७ करोड ३९ लाख १९ हजार खर्च गरेको देखिँदा बाँकी रु.९३ लाख ८१ हजार सञ्चित कोष फिर्ता दाखिला गर्नुपर्दछ । साथै वर्षान्तमा नेपाल सरकारलाई तिर्नुपर्ने कर रु.१ करोड ५६ लाख ६५ हजार राजस्व दाखिला नगरी दायित्व सिर्जना गरेकोमा सोसमेत सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
६७. **सोभै खरिद** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ८५(१)(ख) बमोजिम ३ लाख रुपैयाँसम्म लागत अनुमान भएको मालसामान सोभै खरिद गर्न सकिने व्यवस्था भएकोमा प्रतिष्ठानले एयर कण्डिशन, सरसफाई, कम्प्युटर, विद्युत, अस्पताल सामग्रीलगायतका रु.४ करोड ५० लाख ६१ हजारका सामान पटक पटक सोभै खरिद गरेको छ । सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ दफा ८(२) विपरीत टुक्राटुक्रा गरी प्रतिस्पर्धा बेगर खरिद गरेको उचित देखिएन ।
६८. **मूल्य समायोजन** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५५(१) मा प्रन्ध महिनाभन्दा बढी अवधिको खरिद सम्झौता कार्यान्वयन गर्ने क्रममा मूल्य समायोजन आवश्यक देखिएमा मूल्य समायोजन गर्न सक्ने र सोही ऐनको दफा ५५(३) मा खरिद सम्झौतामा उल्लिखित अवधिभित्र कार्यसम्पन्न नभई बढी समय लागेमा मूल्य समायोजन गर्न नसकिने उल्लेख छ । प्रतिष्ठान र एक निर्माण व्यवसायीबीच १५ महिनाभित्र निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने गरी २०६५।६।२६ मा सम्झौता भएकोमा मूल्य वृद्धि दिन नपाइने निर्माण व्यवसायीलाई मूल्य समायोजनबाट थप आर्थिक सहूलियत पुग्ने गरी रु.४८ लाख ८ हजार खर्च लेखेको छ । ऐन एवं सम्झौता विपरीत दिएको मूल्यवृद्धि असुल गर्नुपर्दछ ।
६९. **खरिद स्वीकृत** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २७(१) मा न्यूनतम मूल्याङ्कित सारभूत रुपमा प्रभावग्राही बोलपत्र स्वीकृत गर्ने व्यवस्था छ । प्रतिष्ठानले स्पेसिफिकेशनअनुरूप भए तापनि गुणस्तर नहुने र प्रतिष्ठानको सन्दर्भमा हित हुने नहुने कारण उल्लेख गरी १३ खरिदमा न्यूनतम मूल्याङ्कित बोलपत्रको दर भन्दा रु.४ करोड १८ लाख बढी हुने गरी बोलपत्रबाट खरिद गरेकोले व्ययभार पर्न गएको छ । ऐन बमोजिम न्यूनतम मूल्याङ्कित बोलपत्र स्वीकृत गरी खरिद गर्नुपर्दछ ।
७०. **बढीको बोलपत्र** – सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २७(१) मा न्यूनतम मूल्याङ्कित बोलपत्र स्वीकृत गर्ने व्यवस्था छ । प्रतिष्ठानले विद्युतीकरण एवं मर्मतसम्बन्धी कार्यको रु.१ करोड ३८ लाखको लागत अनुमान भई पर्न आएका ३ बोलपत्रमध्ये सबैभन्दा घटीको स्वीकृत गरेको छ । उक्त बोलपत्रदाताले खरिद सम्झौता गर्न अस्वीकार गरेकोमा दोस्रोको रीत नपुगेको जनाई ३८.४० प्रतिशत बढी भएको रु.१ करोड ९१

लाखको १०५ दिन बिड्बण्डको मान्य अवधि समाप्त भएको तेस्रो घटी बोलपत्रदातासँग खरिद सम्झौता गरी रु.२ करोड १५ लाख ८३ हजार भुक्तानी गरेको छ । यस्तै गर्दा मूल्य अभिवृद्धि करसमेत रु.५९ लाख ८९ हजार प्रतिष्ठानलाई नोक्सान परेको छ । यसमा छानबिन गरी कारबाही गरिनुपर्दछ ।

बी.पी.कोईराला मेमोरियल क्यान्सर अस्पताल, भरतपुर

७१. **आय स्थिति** – गत वर्ष आन्तरिक आय रु.१२ करोड ७ लाख २७ हजार रहेकोमा यो वर्ष रु.९ करोड ९० लाख ७६ हजार प्राप्त भएको छ । साथै अस्पतालको गत वर्ष कुल खर्च अनुदानसमेत रु.४८ करोड ५९ लाख ५ हजार रहेकोमा यो वर्ष रु.७२ करोड ६६ लाख २९ हजार खर्च भई ४९.५४ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । आयतर्फ सरकारी अनुदानबाहेक गत वर्षको तुलनामा २२ प्रतिशतले हास आएको छ । वर्षान्तसम्म कर्मचारी कल्याण कोषलगायत विभिन्न कोषबापत लेखेको खर्च रु.१८ करोड ३६ लाख ४२ हजार मौज्जात अभावले दाखिलासमेत गर्न बाँकी देखाएको छ । आयका स्रोतहरूसमेत वृद्धि गरी अस्पताललाई आत्मनिर्भर बनाउन आवश्यक छ ।
७२. **खरिद योजना** – बी.पी. कोईराला मेमोरियल क्यान्सर अस्पताल खरिद नियमावली, २०६६ को नियम ६ को उपनियम (१) मा अस्पतालले वार्षिक २० लाखभन्दा बढी रकमको खरिद गर्नुपर्ने भएमा खरिद विधि, सम्झौताको किसिम, समयतालिका आदि खुलाई योजना तयार गर्ने उल्लेख भएकोमा सोअनुरूप खरिद योजना तयार गरेको पाइएन । यो वर्ष अस्पतालले कार्यालय सामान र फर्निचर खरिदमा रु.१ करोड ९६ लाख ९८ हजार, मर्मत सम्भारमा रु.१ करोड ९३ लाख ४४ हजार, परामर्श तथा अन्य सेवा शुल्कमा रु.४ करोड ७२ लाख ७५ हजार, उत्पादन सेवा सामग्रीमा रु.८ करोड ८८ लाख ६२ हजार, औषधि खरिदमा रु.३९ लाख ९९ हजार, मेसिनरी औजारमा रु.१० करोड ४७ लाख ५० हजार र भवन निर्माणतर्फ रु.१५ करोड ९३ लाख ५४ हजार खर्च लेखेको छ । खरिद योजनासमेत नबनाई खरिद प्रक्रिया अवलम्बन गर्नु उपयुक्त देखिएन ।
७३. **कोवाल्ट ६० सोर्स प्रतिस्थापन** – क्यान्सर बिरामीलाई दिइने रेडियसन थेरापीको लागि विगतमा चीन सरकारको टर्नकी सम्झौताअनुरूप प्राप्त भएको अस्पताल संरचना एवं उपचारका उपकरणअन्तर्गत रेडिएसन मेसिनको सोर्स २०५८ मा परिवर्तन भई पुरानो सोर्स सुरक्षात्मक तवरले कन्टेनरसहित जमिनमा गाडेर राखेको र २०५८ मा प्रतिस्थापन गरेको सोर्स २०६९ मा प्रतिस्थापन गर्दा पुरानो रेडिएसन सोर्स फिर्ता लाने शर्तमा एक क्यानेडियन आपूर्तकसँग प्रतितपत्रमार्फत क्यानेडियन डलर ३ लाख ६० हजारमा सम्झौता गरेकोमा सो उपकरण जडानसम्बन्धी कार्य गर्ने आधिकारिक एजेन्ट भारतीय एक कम्पनीले पुरानो रेडिएसन सोर्स लेखापरीक्षण अवधि २०७०।१०।७ सम्म फिर्ता लगेको छैन । रेडियसन सोर्सको जडान गर्ने र पुरानो सोर्स फिर्ता लादाको लागत व्यवस्था द्विपक्षीय सम्झौतामा हुनुपर्नेमा सो नखुलाई सम्झौता सम्पन्न गरेबाट पुरानो सोर्स फिर्ता नलगेकोमा आपूर्तकलाई भुक्तानी भएको रु.८८ लाख ७२ हजारमध्ये कति रकम फिर्ता गर्नुपर्ने हो खुल्ने देखिएन ।
७४. **मेसिनको प्रतिस्थापन** – अस्पतालको लागि २०५८ आषाढमा खरिद भएको अमेरिकी डलर २७ लाख ५५ हजारको लिन्याक एक्सिलिरेटर मेसिन (इलेक्ट्रिक सोर्स रेडियसन थेरापी मेसिन) को सञ्चालन एवं सोको मर्मत सम्भार व्यवस्थाको लागि अमेरिकी एक मेडिकल सिष्टमसँग २०६३ चैत्रमा भएको १० वर्षिय खरिद सम्झौताअनुरूप दश किस्तामा भुक्तानी हुने अमेरिकी डलर ३८ लाख ५९ हजारमध्ये नवौँ किस्तासम्म अमेरिकी डलर ३४ लाख ४६ हजार भुक्तानी भइसकेको छ । दशौँ किस्ता २०७० चैत्रमा उपलब्ध गराई २०७१ को चैत्रसम्म मर्मत करार रहने उल्लेख भएता पनि सो पश्चात मेसिन सञ्चालन बारे उल्लेख छैन । वार्षिक मर्मत करारको सम्झौता अवधिको ९० प्रतिशत समय समाप्त भई सक्दासमेत अस्पतालको लागि अत्यावश्यक मेसिन सञ्चालन वा मेसिनको प्रतिस्थापनसम्बन्धी भावी कार्य योजना बनाएको पाइएन ।
७५. **सिटि स्क्यान मेसिन** – एक सलाइसको सिटी स्क्यान मेसिन २०५७ सालमा अमेरिकी डलर ३ लाख ७५ हजारमा खरिद भई विरामी उपचारको निमित्त प्रयोगमा ल्याएको तथा सोको प्रयोग अवधिसमेत पुरानो हुनु गर्ई सफ्टवेयरमा समेत समस्या देखिएको र सञ्चालनमा बाधा परेको उल्लेख गरेको छ । प्रविधियुक्त नयाँ सीटी स्क्यान प्राप्त गरी सेवा प्रवाहमा सहजीकरण ल्याउनुपर्ने देखियो ।

७६. एम.आर.आई मेसिन खरिद – एम.आर.आई. १.५ टेल्सासेट १ खरिदको लागि रु.११ करोड १८ लाख ५८ हजारको स्वीकृत लागत अनुमानको आधारमा रु.१० करोड ९९ लाख ४९ हजारमा खरिद गर्न २०७०।२।४ मा निर्णय गरेको देखिन्छ। आपूर्तिकसंग २०७०।३।३ मा भएको सम्झौताअनुसार २०७०।९।२२ सम्म सम्पूर्ण कार्य सम्पन्न गर्ने सम्झौता भएकोमा २०७०।१०।५ सम्म कार्य सम्पन्न हुन सकेको छैन। अस्पतालको खरिद नियमावली, २०६६ को नियम १२०(क) बमोजिम पूर्वनिर्धारित समयमा काम सम्पन्न नगरे खरिद सम्झौता रकमको १० प्रतिशतले नबढ्ने गरी प्रतिदिन ०.०५ प्रतिशतका दरले पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति व्यहोर्नुपर्ने शर्त ४(ख) मा उल्लेख भएकोमा निर्धारित समयमा मेसिन आपूर्ति नभएकोले पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गर्नुपर्दछ। सोही सम्झौताको ४(ट) मा मेसिनको स्पेयरपार्टस १० वर्षसम्म सरल मूल्यमा आपूर्तिको जिम्मा आपूर्तिकबाट हुने उल्लेख गरेकोमा सो मूल्य निर्धारण गरेको पनि देखिएन।
७७. सोभै खरिद – अस्पतालको खरिद नियमावली, २०६६ को नियम १०१(क) मा रु.१ लाख ५० हजारसम्मको मालसामान सोभै खरिद गर्न सकिने र नियम १०० मा रु.१ लाख ५० हजारदेखि रु.१५ लाखसम्म सिलबन्दी दरभाउपत्र आर्ट्वान गरी खरिद गर्न सकिने व्यवस्था छ। अस्पतालले विभिन्न आपूर्तिकर्ताहरूसँग रु.१ लाख ५० हजारभित्र पटकपटक गरी रु.१ करोड ८४ लाख ९६ हजारको खरिद गरेको र खरिद सामान एकै मितिमा जिन्सी दाखिला गरेको देखिन्छ। खरिद नियमावली प्रतिकूल हुने गरी तथा प्रतिस्पर्धा सीमित हुने गरी खरिद प्रक्रिया अवलम्बन गर्नु उपयुक्त भएन।
७८. उपकरणको लिलामी – अस्पतालको आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६६ को नियम २३ मा लिलामसम्बन्धी व्यवस्था छ। अस्पतालमा रहेका अमेरिकी डलर २ लाख २० हजारको एच.डी.आई. डोप्लर मेसिन, रु.१५ लाख ८० हजारको टिस्यू प्रोसेसर, रु.३६ लाख ५८ हजारको मामोग्राफी मेसिन र रु.४ लाखको काउर्टी मेसिनलगायतका उपकरणहरु प्रयोगमा नआएको अवस्था देखिएकोले ती उपकरणहरुको लिलामको कारवाही अगाडि बढाई भण्डार व्यवस्था दुरुस्त राख्न आवश्यक देखिन्छ।

सिंहदरवार वैद्यखाना विकास समिति

७९. बिक्री सहूलियत – समितिले विगत तीन वर्षको बिक्री अनुपातमा स्टकिष्टले पाउनुपर्ने बिक्री सहूलियतको रकम उल्लेख गरी २०६९।७० मा बिक्रीबाट प्राप्त हुनुपर्ने रकमबाट घटाइ लिनुपर्ने हिसाब गणना गरेको छ। विगतमा दायित्व सिर्जना गर्नुपर्नेमा नगरेको र सम्बन्धित स्टकिष्टलाई क्रेडिट नोटसमेत नदिएको अवस्थामा रु.१६ लाख ९७ हजारको दायित्व रकम लिन बाँकी रकमबाट घटाएको मिल्ने देखिएन। सम्बन्धित स्टकिष्टको हिसाबमा समावेश गरी असुल गर्नुपर्दछ।
८०. लिनुपर्ने हिसाब – स्टकिष्टबाट २०६७।६८ मा असुल गर्न बाँकी रु.३२ लाख ८६ हजारलाई समितिले २०६८।६९ मा जिम्मेवारी सारेको देखिएन। बिक्रीबाटको उधारो लिनुपर्ने रकम लेखापरीक्षण अवधि २०७०।१०।३० सम्म असुल भएको नपाइएकोले बिक्री शर्तनामा, २०५५ अनुसार सो अवधिसम्मको १८ प्रतिशतले हुने ब्याजसमेत हिसाब गरी रु.४२ लाख २३ हजार असुल गर्नुपर्ने देखियो।

नेपाल स्वास्थ्य अनुसन्धान परिषद्

८१. वैदेशिक सहायता – वैदेशिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रकम अर्थ मन्त्रालयमार्फत बजेटमा समावेश गराई निकासालिनुपर्नेमा परिषद्ले नेपाल सरकारको केन्द्रीय हिसाबमा प्रतिविम्बित नगराई ३ वैदेशिक संस्थाबाट रु.१ करोड १ लाख ५७ हजार प्राप्त गरि खर्च गरेको छ। सबै सहायता रकम केन्द्रीय हिसाबमा प्रतिविम्बित हुने गरि आर्थिक विवरण तयार गर्नुपर्दछ।
८२. घटी जिम्मेवारी – गत वर्षको बैङ्क मौज्दात यो वर्ष जिम्मेवारी सार्नुपर्नेमा परिषद्ले रु.३४ लाख ४८ हजार घटी बैङ्क मौज्दात सारेकोले आवश्यक कारवाही गरी सोको हिसाब मिलान गर्नुपर्दछ।

मानव अङ्ग प्रत्यारोपण केन्द्र

८३. **सञ्चित कोष दाखिला** – नेपाल सरकारबाट प्राप्त अनुदानमध्ये वर्षान्तमा बाँकी रहेको रकम दाखिला गर्नुपर्नेमा नगरेको रु.१७ लाख ७२ हजार र हेमोडायलिसिसबापत प्राप्त भएको रु.५१ लाख ८ हजारमा नर्स बमोजिम खर्च भई बचत रहेको रु.५ लाख ३० हजारसमेत रु.२३ लाख २ हजार सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
८४. **कानूनी व्यवस्था** – मानव शरीरको अङ्ग प्रत्यारोपण नियमित तथा निषेध ऐन, २०५५ जारी भएको भएता पनि मानव अङ्ग प्रत्यारोपण केन्द्र गठन आदेश, २०६८ बमोजिम केन्द्रको स्थापना २०६९।७।२७ मा भएको छ । सो ऐनको दफा १४, १५ र १६ बमोजिम मानवको अङ्ग फिक्न तथा प्रत्यारोपण गर्न सकिने व्यवस्था गरेतापनि अङ्ग प्रत्यारोपणको प्राथमिकताक्रम, मापदण्ड एवं मस्तिस्कमृत्यु सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था गरेको छैन ।
८५. **राष्ट्रिय ट्रमा सेन्टर** – ट्रमा सेन्टरको भवन निर्माण गर्न भारत सरकारको सहयोगमा २०६०।४।१४ मा समझदारी पत्रमा हस्ताक्षर भएअनुसार २०६२।७।१३ मा निर्माण कार्य सुरु भई १८ महिनाभित्र सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेकोमा बन्द, हडताल, कर्प्यु आदिको कारण जनाई २०६६।४।१५ मा सम्पन्न भएको उल्लेख छ । भवन निर्माण भएको चार वर्ष बितिसक्दा पनि सेन्टर हस्तान्तरण गरी पूर्ण रूपमा प्रयोगमा आउन सकेको छैन । मेसिनरी औजार, मेडिकल इक्युपमेन्टस, फर्निचिङ्गस गर्न बाँकी रहेको, सानातिना मर्मत सम्भारको कार्य लेखापरीक्षण अवधिमा समेत चालु रहेको स्थिति छ । गठन आदेश पश्चात् सोको सञ्चालन र हस्तान्तरण सन्दर्भमा चाल्नु पर्ने कदमहरु निर्धारण गर्नु पर्नेमा गरेको छैन । भविष्यमा गर्नुपर्ने कार्यतालिकासहितको चरणबद्ध कार्यक्रम र रणनीति बनाई सञ्चालनमा ल्याउनुपर्दछ ।

अस्पताल विकास समितिहरु

८६. **खर्च दाबी** – अस्पताल विकास समिति, भरतपुरको पहिलो र दोस्रो तला निर्माणको लागि रु.२२ करोड २४ लाख ७४ हजारको लागत अनुमानको आधारमा एक निर्माण व्यवसायीसग रु.१६ करोड ७५ लाख ५१ हजारमा खरिद सम्झौता भएको छ । सम्झौताअनुसार रोलिङ मार्जिन र कटिङ वेष्ट नापजांच गर्न नपाइने र फेब्रिक रिइन्फोर्समेन्टमा ल्याप र वेष्टको रकम भुक्तानी दिन नपाउने उल्लेख छ । निर्माण व्यवसायीले पेश गरेको नापी किताबमा ६४ हजार २ सय ८३ के.जी. फलामे डण्डी ल्यापिङ र एल.डी. नापजांच गरी सम्झौताको दर रु.१०९ प्रति के.जी.का दरले भुक्तानी दिएको देखिन्छ । सम्झौताअनुरूप दिन नपाउने उल्लेख भएको ल्यापिङबापत रु.७० लाख ७ हजार र सोको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.९ लाख ११ हजारसमेत थप गरी भुक्तानी दिएको रु.७९ लाख १८ हजार असुल गरी भुक्तानी गर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवारसमेत बनाइनुपर्दछ ।
८७. **शोधभर्ना** – भवन निर्माणको लागतअनुमान र खरिद गुरुयोजना २०६८।६।३० मा स्वीकृत गर्दा वार्षिक भवन निर्माण खर्चको रकममध्ये अस्पताल विकास समिति, भरतपुरले रु.१ करोड ५० लाख व्यहोर्नु पर्ने उल्लेख गरेको छ । यो वर्ष रु.५ करोड ४० लाख ५१ हजार खर्च गरेकोमा समितिले कुनै खर्च व्यहोरेको छैन । समितिले व्यहोर्नुपर्ने सो रकम नेपाल सरकारलाई शोधभर्ना गर्नुपर्दछ ।
८८. **सञ्चित कोष दाखिला** – सामाजिक सुरक्षा सःशर्त अनुदानतर्फको आमा सुरक्षा कार्यक्रममा भक्तपुर अस्पतालले यो वर्ष ९१४ सेवाग्राही महिलालाई निःशुल्क प्रसुति सेवा दिएको उल्लेख गरेको छ । सो सेवा बापत इकाई मूल्यको आधारमा निर्देशिकाबमोजिम रु.२३ लाख ५८ हजारमात्र खर्च लेखन पाउनेमा रु.३८ लाख ९६ हजार खर्च लेखेको छ । बढी खर्च लेखी समितिको खातामा दाखिला गरेको रु.१५ लाख ३८ हजार र परोपकार तथा स्त्रीरोग अस्पतालको रु.८ लाख २७ हजारसमेत रु.२३ लाख ६५ हजार फिर्ता लिई सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
८९. **अनुदान** – आमा सुरक्षा कार्यविधि निर्देशिका, २०६९ अनुसार प्रसुती महिलाको लागि उपलब्ध हुने सुविधा बापतको रकम भुक्तानी गर्दा निर्देशिकाबमोजिमको इकाई मूल्य र प्रोत्साहन रकम यकिन गरेर उपलब्ध गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । कार्यक्रमअन्तर्गत संस्थागत इकाई मूल्य अनुदान खर्च लेख्दा ४ अस्पतालले रु.४४

लाख ७६ हजार बढी खर्च लेखेका छन् । इकाई दरभन्दा बढी खर्च लेखेको अनुदान असुल गरी सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

९०. **पसल कवल भाडा** – अस्पताल विकास समिति, भरतपुरले रु.१ करोड २९ लाख ७९ हजार, कान्ति बाल अस्पतालले रु.३६ लाख २३ हजार, पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अस्पतालले रु.२० लाख ५१ हजार, भेरी अञ्चल अस्पतालले रु.१५ लाख २७ हजार, क्षेत्रीय अस्पताल सुर्खेतले रु.४ लाख १ हजार, रामकुमार उमाप्रसाद स्मारक अस्पतालले रु.७ लाख २ हजार, नरदेवी आयुर्वेद चिकित्सालयले रु.४ लाख ७९ हजार, सगरमाथा अञ्चल अस्पतालले रु.३ लाख ८ हजार र अस्पताल विकास समिति, धनकुटाले रु.२ लाख ४६ हजारसमेत रु.२ करोड २३ लाख १६ हजार पसल कवल भाडा रकम असुल गरेका छैनन् । पसल कवल भाडा दाखिला नगर्नेलाई कारबाही गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

९१. **पारिश्रमिक कर** – आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८७ अनुसार पारिश्रमिक कर रकम अग्रिम रूपमा कट्टी गरी दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । कान्ति बाल अस्पतालले पारिश्रमिक करबापत रु.४ लाख २५ हजार र सामाजिक सुरक्षा कर रु.१ लाख १ हजारसमेत रु. ५ लाख २६ हजार कट्टी गरेको छैन । कर रकम असुल गरी दाखिला गर्नुपर्दछ ।

९२. **लागत अनुमान र बढी खर्च** – परोपकार तथा स्त्रीरोग अस्पतालले भवन निर्माणमा स्वीकृत बजेटभन्दा रु.३८ लाख ९१ हजार बढी खर्च गरेकोमा समर्थन गराएको छैन । भवनको ब्लक सी निर्माणको रु.१६ करोड ५३ लाख २१ हजारको लागत अनुमानमा रु.१३ करोड ८१ लाख ९६ हजारमा एक निर्माण व्यावसायीसंग सम्भौता भएकोमा यो वर्षसम्म रु.४ करोड ९८ लाख ५३ हजार भुक्तानी गरेको छ । तर लागत अनुमान स्वीकृत गरेको छैन । लागत अनुमान स्वीकृत नगरी ठेक्कापट्टा गर्न मिल्ने देखिदैन । त्यस्तै डिप बोरिङ्गको आंशिक कार्य सम्पन्न भएको अवस्थामा पहिलो बिलबाट सम्भौताअनुसारको रु.२० लाख ७७ हजार पूरै रकम भुक्तानी गरेको छ । निर्माण सम्पन्न नहुँदै पूरै रकम भुक्तानी गरेको मिल्ने देखिएन ।

● **बेरूजु स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजुको स्थिति देहायअनुसार छः

- सरकारी कार्यालयतर्फ १०९ निकायमा रु.२ अर्ब ४७ करोड ४१ लाख ९१ हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि ३८ निकायले रु.९५ लाख ३२ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.२ अर्ब ४६ करोड ४६ लाख ५९ हजार बेरूजु बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.९१ करोड ६१ लाख ६६ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
- अन्य संस्था/समिति ७५ तर्फ रु.९३ करोड ६६ लाख ४६ हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि १८ ले रु.८६ लाख २३ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.९२ करोड ८० लाख २३ हजार बेरूजु बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.३५ करोड ७० लाख ३३ हजार पेशकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय

सचिवालय र मातहतसमेत ३६ कार्यालयको यो वर्ष विनियोजनतर्फ रु.४१ करोड १५ लाख ८१ हजार, राजस्वतर्फ रु.५४ लाख ९२ हजार, धरौटीतर्फ रु.१ करोड २३ हजारसमेत रु.४२ करोड ७० लाख ९६ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

सचिवालयमातहतको अन्य संस्था १ को रु.२ करोड ८३ लाख ९८ हजारको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

सो कारोबारको लेखापरीक्षणबाट देखिएका उल्लेख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन् :

१. **बजेट तर्जुमा** – आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम १९(२) मा नेपाल सरकारले राष्ट्रिय योजना आयोगको सिफारिसमा बहुवर्षिय आयोजना तोकिएको बजेट विनियोजन गर्नसक्ने व्यवस्था छ । बहुवर्षिय आयोजनाबाहेक अन्य आयोजना तथा कार्यक्रमको लागि राष्ट्रिय योजना आयोगले अगामी आर्थिक वर्षको योजना तथा कार्यक्रमको सम्बन्धमा प्राथमिकता तथा नीतिगत लक्ष्य निर्धारण गरी सम्बन्धित मन्त्रालय र अर्थ मन्त्रालयलाई आवश्यक मार्गदर्शन उपलब्ध गराउनुपर्ने उल्लेख छ । जिल्लाहरूमा सञ्चालन गरिने विकास कार्यक्रम र विनियोजित रकम निर्धारण गर्दा एउटै कार्यक्रममा दोहोरो बजेट विनियोजन भएको, एउटै कार्यक्रममा विभिन्न निकायबाट बजेट विनियोजन भएको, सडक आयोजनाका विभिन्न खण्डको लम्बाई नछुट्टिएको, कार्यक्रम सञ्चालन गरिने स्थानको स्पष्ट पहिचान नभएको जस्ता समस्याहरू देखिएका छन् । यस सम्बन्धी केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:

(रु. हजारमा)

क्र.सं.	ब.उ.शी.नं.	आयोजना	बजेट	ब.उ.शी.नं.	आयोजना	बजेट	कैफियत
१	३४७९८३	संखुवासभा जिल्ला तुम्लिङ्गटारमा मानव धर्म सेवा समिति आश्रम निर्माण	१५०	३४७९८३	संखुवासभा जिल्ला तुम्लिङ्गटारमा मानव धर्म सेवा समिति आश्रम निर्माण	१५०	दोहोरो बजेट विनियोजन
२	३४७९८३	सप्तरी जिल्ला हरिपुर गा.वि.स. वार्ड नं.२ राम जानकी मन्दिर परिसर मर्मत सुधार	१००	३४७९८३	सप्तरी जिल्ला हरिपुर गा.वि.स. वार्ड नं.२ राम जानकी मन्दिर परिसर मर्मत सुधार	१४०	दोहोरो बजेट विनियोजन
३	३२५११३	शितलामार्ग थान संरक्षण अछपोखरी -४ गोरखा	३००	३२५११३	शितलामार्ग थान संरक्षण अछपोखरी -४ गोरखा	१५०	दोहोरो बजेट विनियोजन
४	३२५११३	सरस्वती मन्दिर प्रमात उ.मा.वि. धावा-५ गोरखा	३००	३४७९८३	गोरखा जिल्ला धावा-५, स्थित सरस्वती मन्दिर परिसर निर्माण तथा मर्मत सुधार कार्य	९०	दोहोरो बजेट विनियोजन
५	३३७३२०	सेउती खोला पूल, कोशी राजमार्ग, सुनसरी	२००	३३७३२०	सेउती खोला पूल, कोशी राजमार्ग, सुनसरी	५०	दोहोरो बजेट विनियोजन
६	३४७९९२	धनकुटा जिल्ला भेडेटारको एकिकृत पूर्वाधार विकास	२०००	३२५१०६	भेडेटार क्षेत्र सौन्दर्यीकरण	७००	दुई निकायबाट बजेट विनियोजन
७	३३७९०७	बुङकोट-नाम्जुङ्ग-कर्मड हुदै फुजेल सडक, गोरखा	६००	३३७९०७	हुङ्गगोड-बुङकोट-नाम्जुङ्ग	६००	सडक क्षेत्र यकिन नभएको

यसबाट कार्यक्रममा दोहोरोपना देखिएको, लगानीको क्षेत्र र लगानी रकम एकीकृत रूपमा नआएकोले आयोजनाले विकास कार्यक्रम निर्धारण गर्दा दोहोरोपना नहुने गरी, एकै प्रकृतिको कार्यक्रममा एउटै निकायमात्र संलग्न हुने गरी एकीकृत रूपमा योजना तर्जुमा गर्नुपर्दछ ।

२. **नयाँ नेपाल निर्माण कोष** – नयाँ नेपाल निर्माणका लागि आम नेपाली जनताको व्यापक सहभागितामा मुलुकको आर्थिक वृद्धि, रोजगारी सिर्जना, पूर्वाधार विकास एवं जनतालाई राहत पुऱ्याउने कार्यक्रम तथा

योजना अभियानको रूपमा सञ्चालन गर्ने उद्देश्यले यो कोषको स्थापना भएको हो । आम नेपाली जनता र गैरआवासीय नेपालीहरूबाट प्राप्त रकम, सार्वजनिक क्षेत्र एवं संगठित क्षेत्रका कर्मचारीहरूबाट पारिश्रमिकको अंश दान, नेपाल सरकार तथा स्वदेशी एवं विदेशी संघ संस्थाबाट प्राप्त रकम यस कोषमा जम्मा हुने व्यवस्था छ । कोषमा यो वर्षसम्म रु.२ करोड ८३ लाख ९८ हजार जम्मा भएकोमा खर्च भएको छैन ।

केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

३. **राजस्व** – राष्ट्रिय जनगणना-२०६८ को लगत प्रशोधन कार्यको लागि एक परामर्शदातासँग मूल्य अभिवृद्धि करसमेत रु.१० करोड ३० लाख ९१ हजारमा सात महिनाभित्र कार्य सम्पन्न गर्ने गरी २०६८ फागुनमा सम्झौता भएको थियो । परामर्शदातालाई उपलब्ध गराएको तीन थान ल्यापटप कम्प्युटर र च्यानल गेट फिर्ता दाखिला नगरेबापत रु.२ लाख ८ हजार अन्तिम बिलबाट कटौती गरेको रकम परामर्शदाताको अग्रिम करबापत दाखिला गरेको छ । सरकारी सम्पत्ति मस्यौटा गरेबापत असुल गरेको रकम सञ्चितकोष दाखिला हुनुपर्दछ ।
४. **कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन** – सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२५ मा खरिद सम्झौता बमोजिम निर्माण कार्यसम्पन्न भएको ३० दिनभित्र सम्बन्धित निर्माण व्यवसायीले निर्माण भएबमोजिमको (एज विल्ट) नक्सा सार्वजनिक निकायमा पेश गर्नुपर्ने र कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन स्वीकृत भएपछि निर्माण व्यवसायीलाई कार्यसम्पन्न प्रमाणपत्र दिनुपर्ने व्यवस्था छ । कार्यालय भवन निर्माणको लागि एक निर्माण व्यवसायीले अन्तिम बिल पेश गरेकोले कार्य स्वीकार प्रतिवेदनको आधारमा यो वर्षसम्म रु.५ करोड २२ लाख ४० हजार भुक्तानी गरेको छ । साइड सफा गर्नेलगायत ३२ प्रकारका कार्यसम्पन्न नभएको अवस्थामा अन्तिम बिलको रकम भुक्तानी गरेकोमा कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन तयार गरेको छैन । बाँकी कार्य सम्पन्न गराई नियमानुसार कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्दछ ।
- **बेरूजू स्थिति** – सचिवालय र मातहतसमेत ८ कार्यालयमा यो वर्ष रु.१ करोड ५६ लाख ९४ हजार बेरूजू देखिएको छ । प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि २ कार्यालयले रु.५७ लाख ४२ हजार फछ्यौट गरेकोले रु. ९९ लाख ५२ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.६७ लाख ७४ हजार पेशकी बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।

बेरूजु फछ्यौट गर्न गरेको प्रयास र बेरूजु फछ्यौटका सम्बन्धमा प्राप्त उपलब्धि

वित्तीय जवाफदेहितालाई प्रवर्द्धन गरी सुशासन कायम गर्न र पारदर्शी एवं कानूनसम्मत रूपमा उपलब्ध स्रोत साधनबाट उच्चतम उपलब्धि प्राप्त गर्न कानूनी, नीतिगत तथा संरचनागत व्यवस्था गरी सो अनुरूप क्रियाकलापहरू निर्देशित हुनु आवश्यक छ। आर्थिक क्रियाकलापहरू नियमसंगत ढङ्गले सञ्चालन गरी बेरूजु न्यून हुनुपर्दछ।

१. **बेरूजु फछ्यौटका लागि भएका प्रयास** - बेरूजु फछ्यौट सम्बन्धमा विभिन्न कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्था अनुरूप भएका प्रयासहरू देहायबमोजिम छन्:
 - १.१ आर्थिक कार्यविधि ऐनको दफा १९ अनुसार महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट अन्तिम लेखापरीक्षण हुँदा औँल्याएका बेरूजु ३५ दिनभित्र प्रमाण पेश गरी वा नियमित गराई वा असुलउपर गरी फछ्यौट गर्ने दायित्व जिम्मेवार व्यक्तिको हुने र जिम्मेवार व्यक्तिबाट बेरूजु फछ्यौट गरे नगरेको सम्बन्धमा रेखदेख गरी प्रचलित कानूनबमोजिम फछ्यौट गर्न लगाउने दायित्व लेखा उत्तरदायी अधिकृतको हुने व्यवस्था छ।
 - १.२ सोही ऐनको दफा १९(३) मा फछ्यौट तथा सम्परीक्षण नगराएका वा हुन नसकेका बेरूजुको सम्बन्धमा महालेखापरीक्षकले लेखाउत्तरदायी अधिकृत तथा सम्बन्धित विभागीय मन्त्रीलाई समेत जानकारी गराउने व्यवस्था छ। तत्पश्चात् फछ्यौटको कारबाही नभई बाँकी रहेका बेरूजु वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश गर्ने गरिएको छ। प्रतिवेदनमा समावेश भएका बेरूजुका सम्बन्धमा सार्वजनिक लेखा समितिमा छलफल गरी समितिको निर्णयअनुसार पनि फछ्यौट गरिन्छ।
 - १.३ लेखापरीक्षणबाट प्रत्येक वर्ष औँल्याएका बेरूजुको लगत केन्द्रीयस्तरमा र कार्यालयस्तरमा राख्नुपर्ने व्यवस्था छ। कार्यालयले कारबाही गरी एक वर्षभित्र असुल फछ्यौट गर्न नसकेको बेरूजुलाई लेखा उत्तरदायी अधिकृतबाट निर्णय गराई असुल फछ्यौट गर्न कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयमा पठाउनुपर्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ। कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयलाई कानून बमोजिम असुल हुन नसकेका नगदी, जिन्सी असुल गर्ने, लगत कसिएका पुराना बेरूजु रकम असुल गर्ने र असुल हुन नसकेका रकम लगत कसी सरकारी बाँकी सरह असुल फछ्यौट गर्ने कार्यमा जिम्मेवार बनाइएको छ।
 - १.४ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम १०१ मा बेरूजु फछ्यौटको अनुगमन गरी फछ्यौटसम्बन्धी कार्यमा प्रभावकारिता ल्याउन बेरूजु फछ्यौट, मूल्याङ्कन र अनुगमन समिति सम्बन्धी व्यवस्था भए अनुरूप मुख्य सचिवको अध्यक्षतामा गठित समितिबाट बेरूजु फछ्यौटको मूल्याङ्कन र अनुगमन गर्ने कार्य भइरहेको छ। समितिको निर्णयअनुसार केन्द्रीयस्तरका निकाय एवं मन्त्रालयबाट बेरूजु फछ्यौटको कार्यलाई सुपरिवेक्षण एवं सहजीकरण गर्न लेखापरीक्षण सहयोग समिति गठन गरी कार्ययोजना बनाई बेरूजु फछ्यौट र अनुगमन गर्ने व्यवस्था मिलाइएबाट फछ्यौट कार्यमा थप सक्रियता आएको छ।
 - १.५ नियमित प्रक्रियाबाट फछ्यौट हुन नसकेका बेरूजु फछ्यौट गर्ने कार्यको निमित्त समय समयमा आयोग वा समिति गठन गरी बेरूजु फछ्यौटको काम हुँदै आएको छ।
 - १.६ संगठित संस्थामा बेरूजु फछ्यौट गराउने जिम्मेवारी ती संस्थाको प्रचलित कानूनमा तोकेअनुसार संस्थाको सञ्चालक समितिमा रहने व्यवस्था छ। संगठित संस्थाहरूमध्ये व्यवसायिक कारोबार गर्ने संस्थाको

परिच्छेद ३: बेरूजु फछ्छ्यौट गर्न गरेको प्रयास र बेरूजु फछ्छ्यौटका सम्बन्धमा प्राप्त उपलब्धि

लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोराको प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपर सम्बन्धित संस्थाबाट प्राप्त प्रतिक्रिया एवं प्रमाण परीक्षणको आधारमा बेरूजु फछ्छ्यौट गरी लेखापरीक्षणको अन्तिम प्रतिवेदन जारी गर्ने गरिएको छ । संगठित संस्थाहरूमा बेरूजुको लगत राख्ने प्रचलन छैन । लेखापरीक्षण गर्दा नै गत विगतको बेरूजुको अनुगमन गरिन्छ । व्यावसायिक कारोबार गर्ने बाहेकका अन्य संगठित संस्था, समिति तथा अन्य संस्थामा बेरूजुको लगत संस्था स्वयम्ले राख्ने गरेका छन् ।

१.७ लेखा उत्तरदायी अधिकृत एवं जिम्मेवार व्यक्तिबाट फछ्छ्यौट हुन नसकी लगत बाँकी रहेका बेरूजुलाई अर्को वर्षको लेखापरीक्षणमा अनुगमन गर्ने गरिएको छ । यस कार्यालयबाट वार्षिक कार्य तालिका अनुरूप लेखापरीक्षण र सम्परीक्षण गर्ने कार्य स्थलगत रूपमै गरिन्छ । यस क्रममा विगत वर्ष लेखापरीक्षणबाट कायम भएको बेरूजु फछ्छ्यौट सम्बन्धी कार्यको अनुगमन गर्ने गरिएको छ । यस कार्यालयमा सम्परीक्षणको निमित्त अनुरोध भएकोमा सम्परीक्षणबाट लगत कट्टी भएको र कट्टी हुन नसकेकोमा कारणसहितको जानकारी दिइने गरेको छ । सम्परीक्षण कार्यलाई सहज बनाउन बेरूजु लगतको आधारमा स्थलगत र केन्द्रमा १५ दिनभित्र सम्परीक्षण गरिदिने व्यवस्था गरिएको छ ।

१.८ लेखापरीक्षण र बेरूजु फछ्छ्यौटमा लेखा उत्तरदायी अधिकृतको प्रमुख भूमिका रहने हुनाले यस कार्यालयको वार्षिक कार्यतालिका, लेखापरीक्षण र सम्परीक्षणसम्बन्धी नीति र प्रक्रियाबारे लेखाउत्तरदायी अधिकृतलाई जानकारी दिन २०७०।१।१३ मा नेपाल सरकारका मुख्य सचिव, सचिवहरू एवं अन्य पदाधिकारीहरूसँग छलफल एवं अन्तरक्रिया गरिएको थियो । त्यसैगरी सार्वजनिक संस्थान प्रमुखहरू तथा ती संस्थाको लेखापरीक्षण गर्न नियुक्त लेखापरीक्षकहरू र यस कार्यालयबीच २०७०।६।१४ र १५ मा संयुक्त छलफल कार्यक्रम आयोजना गरिएको थियो । यसैगरी कार्यालयको नीति, कार्यक्रम, बेरूजु फछ्छ्यौट तथा सम्परीक्षणसम्बन्धी क्रियाकलापहरू र समस्याका विषयमा कार्यस्थलबाट जानकारी लिन २०७० माघमा मध्यपश्चिमाञ्चलको सुर्खेत र पूर्वाञ्चलको धनकुटामा कार्यालय प्रमुखहरूसँग अन्तरक्रिया गरिएको थियो । यी अन्तरक्रियाहरूबाट बेरूजु फछ्छ्यौट र सम्परीक्षण कार्यमा थप योगदान पुगेको छ ।

१.९ नेपाल सरकारको नियमित रूपमा हुने सचिव बैठकमा बेरूजु फछ्छ्यौटको कार्यलाई प्राथमिकतामा राखी बेरूजु फछ्छ्यौट सम्बन्धमा मुख्य सचिवबाट सबै मन्त्रालय तथा निकायलाई बेरूजु फछ्छ्यौटसम्बन्धी तोकिएको लक्ष्य पूरा गर्न र गुणात्मक रूपमा बेरूजु फछ्छ्यौटमा संलग्न हुन निर्देशन हुने गरेको छ । यससम्बन्धी काम कारवाहीको नतिजालाई कार्यसम्पादनको मापदण्ड बनाउने निर्देशन समेत भएको छ ।

२. **बेरूजु फछ्छ्यौटका सम्बन्धमा प्राप्त उपलब्धि** – बेरूजु फछ्छ्यौटमा प्राप्त उपलब्धि देहायबमोजिम छन्:

२.१ नेपाल सरकारका निकाय, मन्त्रालय, विभाग, कार्यालयहरू र बेरूजु फछ्छ्यौट, मूल्याङ्कन एवं अनुगमन समितिको प्रयासबाट यो वर्षको बेरूजु फछ्छ्यौट तथा सम्परीक्षणको स्थिति निम्नबमोजिम छ:

(रु.लाखमा)

विवरण	विगतको बेरूजु	समायोजनबाट थप/घट	सम्परीक्षण (फछ्छ्यौट)	चालु वर्षको लेखापरीक्षण बेरूजु	अद्यावधिक बाँकी बेरूजु
सरकारी कार्यालय	६६,२६,३०	(६,६०)	२१,२६,८१	२८,७५,९४	७३,६८,८३
संगठित संस्था, समिति, अन्य संस्था	३७,४५,१८	७,३८	३,६२,४३	७,८४,१९	४१,७४,३२
जम्मा	१,०३,७१,४८	७८	२४,८९,२४	३६,६०,१३	१,१५,४३,१५

विस्तृत विवरण अनुसूची १७ र १८ मा छ ।

परिच्छेद ३: बेरजू फछ्यौट गर्न गरेको प्रयास र बेरजू फछ्यौटका सम्बन्धमा प्राप्त उपलब्धि

- २.२ लेखापरीक्षणमा औल्याईएको आधारमा यो वर्ष रु.२ अर्ब ५० करोड ४१ लाख कुल असुली भएको छ । विस्तृत विवरण अनुसूची ९ मा छ । यो रकम यस कार्यालयको लागि निकास तथा खर्च भएको रु.२० करोड ७ लाखसँग तुलना गर्दा खर्च भएको प्रत्येक एक रुपैयाँबाट रु.१२।४८ उपलब्धि प्राप्त भएको स्थिति छ ।
- २.३ व्यवस्थापिका-संसद, सार्वजनिक लेखा समितिमा महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदन छलफल हुने व्यवस्थाअनुरूप सो समितिबाट विभिन्न उपसमिति गठन गरी केही मन्त्रालयको वार्षिक प्रतिवेदन २०६७ मा समावेश २०६५।६६ सम्मका बेरजूका व्यहोरा छलफल सम्पन्न गरेको अवस्था छ भने बाँकी प्रतिवेदनमा छलफल हुन सकेको छैन ।
- २.४ लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोरा उपर ३५ दिनभित्र फछ्यौट गरी सम्परीक्षण गराउन सरकारी कार्यालय, संगठित संस्था, समिति एवं अन्य संस्थाहरुसमेतको यो वर्ष रु.४१ अर्ब ४४ करोड ४९ लाख प्रारम्भिक बेरजू पठाइएकोमा सो अवधिभित्र कार्यालयहरुले रु.४ अर्ब ८४ करोड ३६ लाख (११.६९ प्रतिशत) फछ्यौट गरेका छन् ।
- २.५ निकायहरुबाट बेरजू फछ्यौट गरी सम्परीक्षणका लागि अनुरोध गर्दा कतिपय अवस्थामा बेरजू फछ्यौटलाई पुष्टी गर्ने पर्याप्त प्रमाण कागजात संलग्न नगर्ने, प्रचलित कानूनको रीत नपुऱ्याई अनुरोध गर्ने, लगत अङ्क भिडान नगरी अनुरोध गर्ने र सरकारी नगदी/जिन्सी हानि-नोक्सानी नभएको पुष्टि हुने पर्याप्त प्रमाण संलग्न नगरेकोले रु.५ अर्ब १ करोड ८३ लाख सम्परीक्षण हुन नसकेको जानकारी गराइएको छ ।
- २.६ आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा १८ मा बेरजू फछ्यौट गर्ने दायित्व जिम्मेवार व्यक्तिको हुने र बेरजू फछ्यौट गरे नगरेको रेखदेख गरी फछ्यौट गर्न लगाउने दायित्व लेखाउत्तरदायी अधिकृतको हुने व्यवस्था छ । यस्तै नियमावली, २०६४ को नियम १०१ मा बेरजू फछ्यौटको अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्न एक समिति रहने व्यवस्था छ । सो समितिबाट २०७०।७१ को लागि ५० प्रतिशतभन्दा बढी बेरजू फछ्यौट गरेमा सम्बन्धितलाई पुरस्कृत गर्ने गरी लक्ष्य निर्धारण गरेको देखियो । बेरजू हुने प्रमुख मन्त्रालयमध्ये निम्न ३ मन्त्रालयको बेरजू र फछ्यौटको अंश निम्नानुसार छः

(रु. लाखमा)

मन्त्रालय	गत वर्षसम्मको बेरजू	यो वर्षको फछ्यौट		फछ्यौट भएको बेरजूको प्रकृति			
		रकम	प्रतिशत	मोविलाइजेशन पेशकी		अन्य बेरजू	
				रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
शहरी विकास	४,९९,७९	२,३२,५१	४६.५२	२,२०,३३	९४.७६	१२,१८	५.२४
सिंचाई	२,२५,५२	७९,८५	३५.४१	५४,०१	६७.६४	२५,८४	३२.३६
भैतिक पूर्वाधार तथा यातायात	९,२९,१०	२,९२,५०	३१.४८	१,६२,६९	५५.२८	१,२९,८१	४४.७२
जम्मा:	१६,५४,४१	६,०४,८६	३६.५६	४,३७,०३	७२.२५	१,६७,८३	२७.७५

उल्लिखित मन्त्रालयको बेरजूमध्ये ठूलो अंश निर्माण कार्यका निर्माण व्यवसायीलाई गएको मोविलाइजेशन पेशकी देखिन्छ । यो वर्ष फछ्यौट भएको रु.६ अर्ब ४ करोड ८६ लाखमध्ये ७२.२५ प्रतिशत मोविलाइजेशन पेशकी र २७.७५ प्रतिशत अन्य बेरजू रहेको छ । पेशकी बेरजू निर्माण कार्यको रनिङ बिल भुक्तानी गर्दा कट्टा भई स्वतः फछ्यौट हुने र सोही आधारमा बेरजू सम्परीक्षण हुने हुँदा नियमित कारोबारबाटै बेरजू फछ्यौटको लक्ष्य हासिल भई सो बाहेकका अन्य बेरजू असुल फछ्यौट गर्न सम्बन्धित निकायहरुले पर्याप्त ध्यान दिने गरेको पाइएन । कानूनले तोके बमोजिम समयमै बेरजू फछ्यौट गर्न गराउन समितिको ध्यानाकर्षण हुनुपर्ने देखिएको छ ।

- २.७ मन्त्रपरिषद्को २०६९।६।११ को निर्णयले आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम १०४ बमोजिम बेरजू फछ्यौट समितिको सचिवालयको रूपमा काम गर्न तोकिएको कुमारी चोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयले २०५९।६।० सम्मको बेरजू लगत राखी सोमध्ये सरकारी हानी नोक्सानी वा मस्यौट भएका बाहेक बेरजूको लगत

- कट्टी गर्ने जिम्मेवारी प्राप्त गरेको छ । मन्त्रपरिषद्को उल्लेखित निर्णयको आधारमा २०५९।६० सम्मका १ हजार ६८५ थान बेरूजुको लगत किताब बेरूजु फछ्छ्यौट एवं लगत कट्टीको लागि २०६९।८।२५ मा कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयलाई हस्तान्तरण भएको छ । उक्त कार्यालयले गत वर्ष ६ निकायको रु.२९ लाख ७८ हजार बेरूजु लगत कट्टी गरेकोमा यस वर्ष रु.१८ करोड ६२ लाख ६२ हजार लगत कट्टी गरेको जानकारी प्राप्त भएको छ । उक्त कार्यालयले कानूनी आधारको कमी, जटिल कार्यविधि, कर्मचारी तथा अन्य पूर्वाधारको कमी जस्ता समस्या देखाई बेरूजु असुल फछ्छ्यौटमा सक्रियता देखाउन सकेको छैन ।
- २.८ मन्त्रालयहरूले २०५९।६० सम्मको बाँकी बेरूजुको अङ्क हालसम्म किटान गरेका छैनन् । केन्द्रीय तहसिल कार्यालयले २०५९।६० सम्मको बेरूजुमध्ये लगत कट्टी गरी रु.५ अर्ब ५ करोड ८४ लाख ९२ हजारको लगत बाँकी रहेको जनाए तापनि सम्बन्धित निकायहरूबाट लगत भिडान गरी रकम यकिन गरेको छैन ।
- २.९ लगत कायम गरिएका र लगत कायम नगरिएका नीतिगत दुवै किसिमका बेरूजुलाई कानूनबमोजिम कारबाही गरी फछ्छ्यौट गर्नु गराउनुपर्नेमा कार्यालयहरूले लगत कायम गरिएको बेरूजुमा बढी ध्यान दिने तर नीतिगत प्रकृतिका बेरूजु फछ्छ्यौटमा पर्याप्त ध्यान नदिएको अवस्था छ । बेरूजु फछ्छ्यौटलाई सम्बन्धित कर्मचारीको वृत्ति विकाससँग आवद्ध गर्ने व्यवस्थालाई कानूनी रूपमा व्यवस्था हुन सकेमा बेरूजु कायम हुन नदिन, न्यून गर्न वा बेरूजु भई हालेपनि तत्कालै फछ्छ्यौट कार्य गर्न सक्रियता आउने देखिन्छ ।

परिच्छेद - ४

लेखापरीक्षण सम्बन्धमा भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधार

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले महालेखापरीक्षकलाई सबै सरकारी कार्यालय र सरकारी स्वामित्वका संस्थान, बोर्ड, समितिलगायतका निकायको आर्थिक कारोबारको स्वतन्त्र, निष्पक्ष रूपमा परीक्षण एवं मूल्याङ्कन गरी सार्वजनिक स्रोतसाधनको उपयोगको सम्बन्धमा देखिएका कमी कमजोरी सुधारका लागि सुझाउ दिई वितीय सुशासन प्रबर्द्धनमा सघाउ पुऱ्याउने जिम्मेवारी दिएको छ । मुलुकको सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाको रूपमा संविधानले महालेखापरीक्षकलाई सुम्पिएको जिम्मेवारीअनुसार सुधारका लागि देहायबमोजिम सुझाउ प्रस्तुत गरिएको छ ।

१. **सार्वजनिक लेखा समितिको निर्णय कार्यान्वयन र अनुगमन** – महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएका व्यहोराउपर सार्वजनिक लेखा समितिमा छलफल भई निर्णय हुने गरेको छ । त्यस्ता निर्णयहरू सम्बन्धित निकायले अभिलेख राखी प्रचलित कानूनअनुसार लेखाउत्तरदायी अधिकृतले कार्यान्वयन गराउनुपर्नेमा प्रायः निर्णयहरू कार्यान्वयनमा आएको देखिँदैन । यसतर्फ लेखाउत्तरदायी अधिकृतको सक्रियता बढाउनुका साथै अनुगमन प्रभावकारी बनाउनु आवश्यक छ ।

२. **लेखापरीक्षण प्रतिवेदन कार्यान्वयन** – लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोराहरूमध्ये असुल गर्नुपर्ने, नियमित गर्नुपर्ने, पेशकी बाँकी व्यहोरालाई लगती बेरूज र नीतिगत, प्रक्रियागत, आन्तरिक नियन्त्रण र कानूनको पालनामा देखिएका त्रुटिहरूलाई सैद्धान्तिक व्यहोरा कायम गर्ने गरिएको छ । बेरूज फछ्यौट गराउने जिम्मेवार पदाधिकारीले प्रचलित कानूनले तोकेको म्याद र प्रक्रियाअनुसार फछ्यौट नगरेकोले बेरूजको लगत बढ्दै गएको छ । जिम्मेवार व्यक्तिले लगती बेरूज फछ्यौट गर्न प्रयास गरे तापनि सैद्धान्तिक व्यहोराहरूको फछ्यौटमा ध्यान पुऱ्याएको छैन । लगती र सैद्धान्तिक व्यहोरासमेत फछ्यौटमा तदारकता ल्याउनुपर्ने देखिन्छ । रकमको आधारमा मात्र बेरूजको मूल्याङ्कन नगरी बेरूज दफाको संख्याको आधारमा समेत मूल्याङ्कन तथा अनुगमन गरिएमा कानूनको पालना, नीति निर्णय प्रक्रिया तथा आन्तरिक नियन्त्रणमा सुधार भई समग्र आर्थिक व्यवस्थापन सुदृढ हुने देखिन्छ ।

महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनमा औल्याइएका बेरूज एक वर्षसम्ममा फछ्यौट हुन नसकेमा लेखा उत्तरदायी अधिकृतमार्फत कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयमा लगत राख्ने र त्यसको फछ्यौट उक्त कार्यालयबाट गर्ने गराउने व्यवस्था छ । उक्त कार्यालयको क्षमता विकास गरी बेरूज फछ्यौटमा प्रभावकारीता ल्याउनु आवश्यक छ ।

३. **महालेखापरीक्षकको स्वतन्त्रता** – संवैधानिक जिम्मेवारी पूरा गर्न लेखापरीक्षण गरिने निकाय तथा कार्यकारीबाट महालेखापरीक्षक स्वतन्त्र रहनु आवश्यक छ । सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संगठन (इन्टोसाई) को लिमा तथा मेक्सिको घोषणापत्रअनुसार सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थालाई संगठनात्मक र कार्यात्मक स्वतन्त्रता आवश्यक पर्दछ । लेखापरीक्षण सेवा सञ्चालनको लागि आवश्यक स्रोत साधनका लागि अर्थ मन्त्रालयबाट बजेट तथा कार्यक्रम स्वीकृत गराउनुपर्ने, बजेट कार्यान्वयनमा सहमति लिनुपर्ने, लेखापरीक्षणमा संलग्न रहने कर्मचारीलाई दिने सुविधा सम्बन्धमा स्वीकृति लिनुपर्ने जस्ता व्यवस्थाले कार्यात्मक स्वतन्त्रतामा संकुचन ल्याएको छ । त्यस्तै लेखापरीक्षण कार्यमा संलग्न रहने कर्मचारीको सेवा सञ्चालन कार्यकारी निकायबाट हुने कानूनी व्यवस्थाले महालेखापरीक्षकलाई आफ्नो दायित्व निर्वाहमा समेत असर परेको छ ।

मुलुक संघीय संरचना अवलम्बन गर्ने प्रक्रियामा रहेकोले कार्यालयको लेखापरीक्षण स्वरूप एवं संगठनको पुनर्संरचना गर्न आवश्यक छ । सरकारी बजेट तथा कार्यक्रमसँगै लेखापरीक्षणको बढ्दो कार्यबोझ, यस क्षेत्रमा विकास भएका जटिलता, नवीन प्रविधिलाई सम्बोधन गर्न आवश्यक पर्ने बजेट र जनशक्ति

- विकास तथा व्यवस्थापनको अधिकार महालेखापरीक्षकमा रहने गरी वर्तमान कानूनमा सुधार हुनुपर्दछ । मुलुकको सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाको स्वतन्त्रता एवं स्वायत्तता कायम रहने गरी लेखापरीक्षणको लागि आवश्यक पर्ने विशेष प्रकृतिको दक्ष, व्यवसायिक एवं विज्ञ जनशक्ति तयार गर्न एवं निरन्तरता दिनको लागि लेखापरीक्षण सेवा सञ्चालन तथा व्यवस्थापन ऐन तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउन जरुरी छ ।
४. **कानूनी व्यवस्था** – लेखापरीक्षण कार्यतर्फ प्रभावकारी बनाउन महालेखापरीक्षकले आवश्यकताअनुरूप प्रतिवेदन पेश गर्नसक्ने र लेखापरीक्षणको क्रममा माग गरिएको प्रमाण तथा आवश्यक सूचना नदिनेको अभिलेख राखी जिम्मेवार बनाउन सक्ने व्यवस्था थप गरी लेखापरीक्षणसम्बन्धी कानून एवं कार्यविधि परिमार्जन गरिनुपर्दछ ।
५. **लेखा प्रणाली** – सबै जिल्लामा एकल कोष खाता प्रणाली लागू भई सूचना प्रविधिमा आवद्ध हुँदा समेत सरकारी सञ्चित कोषको केन्द्रीय हिसाब तयार हुन आर्थिक वर्ष समाप्त भएको छ महिना लाग्ने साबिकको व्यवस्थामा सुधार हुन नसकेको अवस्था छ । साबिकको कानूनी व्यवस्थामा परिमार्जन गरी उक्त अवधिलाई अझै छोटो बनाउनु आवश्यक छ । हाल प्रचलनमा रहेको सरकारी कार्यालयहरूको नगदमा आधारित लेखा प्रणालीअनुसार हुने गरी विगतमा स्वीकृत लेखा ढाँचाका फारामहरूमध्ये कतिपय फारामहरू प्रयोगमा नआएकाले परिमार्जन हुनुपर्नेमा भएको छैन । सार्वजनिक क्षेत्रमा रहेका संस्थान, समिति, कोषलगायतका संस्थाहरूको लेखा प्रणाली नगद वा प्रोदभावी आधारमा राख्ने गरी वित्तीय विवरणको प्रस्तुतिमा एकरूपता ल्याउनुपर्दछ ।
६. **आन्तरिक नियन्त्रण** – आन्तरिक नियन्त्रणका उपायहरू अवलम्बन गरी सार्वजनिक स्रोतसाधनको सदुपयोग गर्दै प्रभावकारी सेवा प्रवाह गर्न मन्त्रालयहरूले कार्यविधि एवं निर्देशिका बनाई लागू गर्नुपर्नेमा अधिकांशले लागू नगरेकोले आन्तरिक नियन्त्रणमा प्रभावकारिता आउन सकेको छैन । आन्तरिक लेखापरीक्षणले पनि सरकारी निकायमा भएको आर्थिक कारोबारको नियमित रूपमा परीक्षण गरी आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउन सकेको छैन । आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली प्रभावकारी बनाउनु आवश्यक छ ।
७. **ऋण तथा लगानी** – सरकारले दिएको ऋण तथा लगानीको हिसाब यथार्थ नभएको, शेयर लगानी भएका कतिपय संस्थाबाट शेयर प्रमाणपत्र जारी नभएको र ऋण लगानीको अभिलेख अद्यावधिक नभएकोले सोको यथार्थ अवस्था यकिन गर्न सक्ने स्थिति छैन । सरकारले सार्वजनिक संस्थानलाई प्रदान गर्ने ऋण तथा लगानी सम्बन्धी नीति बनाउनुपर्ने र दीर्घकालीन दायित्व सिर्जना हुने गरी सरकार जमानत बसी दिलाउने ऋण नीति सम्बन्धमा पुनः विचार गर्नुपर्दछ ।
८. **संगठित संस्थाको लेखापरीक्षण** – नेपाल सरकारको स्वामित्वका संगठित संस्थाहरूले समयमै वित्तीय विवरण तयार नगर्ने, आन्तरिक लेखापरीक्षण नगराउने, प्रतिवेदनको जवाफ नदिने आदि कारणले कतिपय संगठित संस्थाहरूको लेखापरीक्षणको अन्तिम प्रतिवेदन जारी हुन सकेको छैन । लेखापरीक्षणबाट माग भएका सूचना एवं विवरणहरू उपलब्ध नगराउने, लेखापरीक्षणबाट औल्याएका व्यहोरा कानूनले तोकेको अवधिभित्र टुङ्गे नलगाउने प्रवृत्ति बढेको छ । अधिकांश सरकारी स्वामित्व भएका संगठित संस्थाहरूले लेखापरीक्षक नियुक्तिमा महालेखापरीक्षकसँग परामर्श लिनुपर्ने संवैधानिक व्यवस्था भएपनि केहिले परामर्श लिएका छैनन् । केही संस्थाहरूको समयमा लेखापरीक्षणसमेत भएको छैन । सम्बन्धित निकायबाट अनुगमन गरेको पनि छैन । संस्थानको आर्थिक प्रशासनलाई स्वच्छ र मर्यादित बनाउन कानूनले तोकेबमोजिम सञ्चालक समिति र कार्यकारी प्रमुखलाई जिम्मेवार बनाई वित्तीय अनुशासन कायम गर्नु आवश्यक छ ।
९. **बजेट** – बजेट तयारीमा अवास्तविक सीमा निर्धारण, स्थानीय माग र स्रोतको प्रतिबद्धताबिना नै आयोजना स्वीकृत हुने, सीमित स्रोतसाधनलाई स-साना आयोजनामा विनियोजन गर्ने, समयमा अख्तियारी प्रदान नगर्ने, बजेट अबण्डा राख्ने, अर्थ मन्त्रालयको भैपरी शीर्षकमा बढी बजेट विनियोजन गर्ने, खरिद प्रक्रियामा ढिलाईलगायतका कमी कमजोरी देखिएका छन् । वर्षान्तमा नयाँ योजनाको लागि सीधै निकास गर्ने परिपाटी विगत केही वर्षदेखि नै प्रचलनमा रहेको पाइयो । यसले गर्दा एकातर्फ गैरबजेटरी खर्च बढाउने, बजेट कार्यान्वयन समयमा नहुने र कार्यक्रम संशोधन तथा स्रोतान्तरण गरी बजेट अनुशासन कायम नहुने भएको

छ भने अर्कोतर्फ खर्चको गुणस्तरमा ह्रास आउने स्थिति रहेको छ । प्राथमिकता निर्धारण गरी मन्त्रालयगत बजेट सीमालाई यथार्थ बनाउने र आयोजना छनौट गर्दा सम्भाव्यता अध्ययन, लाभ लागतको आधारमा गर्ने गरी निकायहरूको संस्थागत क्षमता तथा कार्यशैलीमा सुधार आवश्यक छ । धेरै आयोजनामा स्रोतसाधन छर्ने प्रवृत्तिले कम मात्र उपलब्धि हुने कारण प्राथमिकीकरण, प्रतिफल र कार्यसूचीको आधारमा मात्र आयोजनामा लगानी गर्नु आवश्यक छ ।

मुलुकले उच्च प्राथमिकता दिई कार्यान्वयनमा रहेका राष्ट्रिय गौरवका आयोजनामा प्रगति न्यून हुनु र कतिपय आयोजना कार्यान्वयनमै नगएको देखिएको छ । राष्ट्रिय आवश्यकता पूरा गर्ने यस्ता आयोजनाहरूमा अपेक्षित प्रगति नहुनाले लक्षित उद्देश्य प्राप्त हुने अवस्था छैन । यस्ता आयोजनाहरूमा पर्याप्त बजेट विनियोजन गरी कार्यान्वयन गर्नेतर्फ थप प्रयत्न गर्नु आवश्यक छ ।

१०. **राजस्व परिचालन** – राजस्व परिचालनमा राजस्व प्रक्षेपणलाई विश्वसनीय बनाई कुल गार्हस्थ उत्पादनमा राजस्वको योगदान बढाउने, उठ्नुपर्ने राजस्व र असुली भएको राजस्वबीचको अन्तर घटाउने, कर प्रशासनको लागत न्यूनीकरण गर्ने, करदाताले कर दायित्व भुक्तान गर्ने प्रक्रिया र समय न्यूनीकरण गर्ने, राजस्व चुहावटको सम्भावित क्षेत्र पहिचान गरी कर प्रशासनलाई आधुनीकरण र सहभागितामूलक गरी करधार फराकिलो बनाउनु आवश्यक देखिन्छ ।
११. **राजस्व बक्यौता** – राजस्व असुली गर्ने जिम्मेवारी भएका निकाय एवं पदाधिकारीले समयमै कारबाही गरी राजस्व असुल नगर्नाले वर्षेनी असुल हुनुपर्ने राजस्व असुल नभई लगत कायम हुँदै आएको छ । यस्तो रकम प्रतिवर्ष बढ्दै गएको छ । कानूनअनुसार लिनुपर्ने राजस्व प्रचलित कानूनअनुरूप असुल नगर्दा यस्तो स्थिति आएको हो । कानूनद्वारा अधिकार प्राप्त अधिकारीले कारबाही गरी बक्यौता राजस्व असुल एवं फरफारक गर्नुपर्दछ ।
१२. **वैदेशिक सहायता** – विकास साभेदारबाट प्रवाह हुने सबै सहायता बजेट प्रणालीभिन्न आएको अवस्था छैन । त्यस्तै सहायताको ठूलो अंश पूँजी निर्माणमा भन्दा चालु प्रकृतिका कार्यमा खर्च भएको छ । सहायता स्वीकार गर्दाको कतिपय सम्झौताको शर्तहरूले बजेट प्रणालीको मान्यतालाई स्वीकारेको पनि छैन । प्राविधिक, वस्तुगत लगायत सबै प्रकारको वैदेशिक सहायता बजेटमा समावेश गरी सोको लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकबाट गराउनुपर्ने व्यवस्थालाई कडाईका साथ लागू गर्नुपर्दछ ।
१३. **सार्वजनिक खरिद व्यवस्थापन** – सार्वजनिक निकायहरूले खरिद कानून पालना नगरेकाले निर्माण, वस्तु तथा सेवा प्राप्त छरितो, मितव्ययी, पारदर्शी एवं प्रतिस्पर्धी नभई अनियमितता बढ्न गएको देखिएको छ । सार्वजनिक निकायले खरिद गुर्योजना एवं वार्षिक खरिद योजना नबनाउने, प्रतिस्पर्धामा संकुचन आउने गरी खरिद कार्यको प्याकेज टुक्र्याई सीधै खरिद गर्ने, मिलोमतोमा बोलपत्र दाखिला गर्ने उपर कारबाही नगर्ने, पुष्ट्याईबेगर कार्य तालिकामा असर पर्ने गरी ठेक्का सम्झौताको म्याद थप्ने आदि कार्य गरिनुले खरिद कानूनको पालना प्रभावकारी रूपमा नभएको स्थिति छ । साथै उपभोक्ता समितिबाट गराइने कार्यको प्राविधिक मूल्याङ्कनसहित खर्चका बिलभरपाई एवं खर्च प्रमाणित गर्ने अन्य कागजातबेगर खर्च लेख्ने गरेको छ । खरिद कानूनको पूर्ण रूपमा पालना गर्न गराउन र प्रतिस्पर्धालाई प्रोत्साहत गर्न निश्चित रकमभन्दा माथिका खरिद कार्यमा विद्युतीय माध्यमको प्रयोग अनिवार्य गर्ने व्यवस्था हुनुपर्दछ । सार्वजनिक संस्थाहरूको खरिद प्रक्रिया खरिद कानून मुताबिक गर्ने व्यवस्था मिलाउन सम्बन्धित संस्थाको कानूनमा सुधार गरी अनुगमन गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
१४. **सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापन** – सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापनले समष्टिगत तथा संगठन तहको वित्तीय अनुशासन, रणनीतिक प्राथमिकताका आधारमा स्रोतसाधनको विनियोजन, प्रभावकारी सञ्चालन व्यवस्थामा जोड दिएको हुन्छ । सरकारी खर्च संरचनामा चालु खर्चको वृद्धिले पूँजीगत खर्चका लागि आन्तरिक ऋण र वैदेशिक सहायता माथिको निर्भरता बढेको छ । बढ्दो सुरक्षा खर्च, सरकारी संरचनाको विस्तार, कमजोर खर्च प्राथमिकीकरण र अप्रभावकारी सार्वजनिक खर्चले कुल खर्च बढ्दै गएको छ । साधारण खर्चमा निरन्तर बढोत्तरी, कमजोर वित्त संरचना र बजेट प्रणाली, स्थानीय निकायको खर्चको न्यून प्रभावकारिता, खर्चको

गुणस्तरमा कमी, आर्थिक वर्षको अन्त्यमा खर्च गर्ने प्रवृत्तिलगायतका कारणले खर्चको व्यवस्थापनमा दक्षता र अनुशासन कायम हुन सकेको छैन। व्यवस्थित खरिद प्रणाली, सबल लेखा ढाँचाको विकास र अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको संयन्त्र व्यवस्था गरी खर्चमा प्रभावकारिता ल्याइनुपर्दछ।

परामर्शदाता सेवा, सार्वजनिक निर्माण, तालिम, सेमिनार आदि कार्यमा सबै निकायले एकै प्रकारको नर्स तथा मापदण्ड लागू गर्नुपर्नेमा विभिन्न निकायले फरक फरक नर्स तथा मापदण्ड प्रयोग गरेको र नियमावली तथा मापदण्डबिना विभिन्न सरकारी निकायहरूले व्यक्ति तथा संस्थाहरूलाई आर्थिक सहायता अपारदर्शी ढङ्गले वितरण गरेको देखिएको छ। सरकारी खर्च मितव्ययी एवं पारदर्शी बनाउन विद्यमान नर्स तथा मापदण्ड परिमार्जन गर्ने र आवश्यक नर्सको व्यवस्था गर्नुपर्दछ।

१५. **वित्तीय सन्तुलन** – सीमित साधन र क्षमताका कारण जनताको बढ्दो माग र विकासका आवश्यकता पूरा गर्न आन्तरिक तथा बाह्य ऋण परिचालन गरिए तापनि ऋण प्रत्यक्ष फलदायी क्षेत्रमा उपयोग हुन नसक्दा अर्थतन्त्रको पूँजी निर्माणको क्षमता विकास हुन नसकी घाटा वित्त परिचालनको उपकरण र आन्तरिक तथा बाह्य ऋणको विस्तारको असरले मुद्रास्फिति बढेको छ। खुद आन्तरिक ऋणलाई कुल ग्राहस्थ उत्पादनको निश्चित सीमामा राख्ने, वैदेशिक ऋणको मात्रालाई निश्चित सीमाभित्र राख्ने र समष्टिगत आर्थिक स्थिरता कायम गरी मुद्रा प्रदाय र मुद्रास्फितिलाई सीमाभित्र राख्नु आवश्यक छ। साथै आन्तरिक तथा बाह्य ऋणको सन्तुलित प्रयोग गर्ने र ऋणभार अर्थतन्त्रले वहन गर्न सक्ने क्षमताभित्र रहने गरी सार्वजनिक ऋणको दिगो व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ।
१६. **वित्तीय जवाफदेहिता** – सरकारी स्रोतसाधनलाई प्रक्षेपित प्रयोजनमा खर्च गर्ने, खर्चको गुणस्तर कायम गर्ने, निश्चित अवधिभित्र भएको सरकारी आम्दानी र खर्च सम्बन्धी विषयलाई संसदले दिएको स्वीकृत सीमाभित्र राखी सोही प्रयोजनका लागि उपयोग गर्नुका साथै साधनलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा लगाउन आवश्यक देखिएको छ। वित्तीय जवाफदेहिता सरकार र जनताबीचको सम्बन्धको स्तर मापन गर्ने माध्यमको रूपमा रहेको छ। लेखापरीक्षणले सरकारी स्रोतसाधनको उचित प्रयोग भए नभएको यकिन गर्न तथा सरकारी सम्पत्ति र साधनको सक्षम उपयोग गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ। आर्थिक अनुशासन र सदाचार कायम गर्न कार्यविधिको पालना तथा पारदर्शिता प्रवर्द्धन गरी वित्तीय जवाफदेहिता कायम गरिनुपर्दछ।
१७. **बेरूजु फछ्यौट र सम्परीक्षण** – आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा १९ अनुसार महालेखा परीक्षकको कार्यालयबाट लेखापरीक्षण हुँदा औँल्याइएका बेरूजुका सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायले बेरूजु प्राप्त गरेको पैँतीस दिनभित्र सम्बन्धित कार्यालयले फछ्यौट गरी सम्परीक्षण गराउनुपर्ने र म्यादभित्र बेरूजु सम्परीक्षण तथा फछ्यौट गराउन नसक्ने भएमा म्याद थप माग गरी थप भएको म्यादभित्र फछ्यौट गरी सम्परीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ। उक्त व्यवस्थाअनुरूप बेरूजु फछ्यौट गर्ने नगरेकोले बेरूजुको परिमाण बर्षेनी बढ्दै गएको अवस्था छ। कानूनले तोकेको म्यादभित्र फछ्यौट गर्नु गराउनु आवश्यक छ।
१८. **सुशासन** – कानूनको पालना गरी आर्थिक कारोबार गर्ने र कारोबारको जिम्मेवारी तथा जवाफदेहिता वहन गर्ने गराउने कार्यमा लेखापरीक्षणले योगदान पुऱ्याउँदै आएको छ। लेखापरीक्षणबाट आर्थिक कारोबार र पदाधिकारीको जिम्मेवारी वहन सम्बन्धमा गरेका कमी कमजोरीहरूउपर सुधार गर्न कानूनको पालना गर्ने, दण्डहीनताको अन्त्य गर्ने र पारदर्शी र जवाफदेहीपूर्ण बनाउनेतर्फ आवश्यक सुधार हुनुपर्दछ।
१९. **स्थानिय निकाय** – विगत लामो समयदेखि स्थानिय निकायहरू जनप्रतिनिधिविहिन भएको र स्थानीय निकायहरूको आर्थिक कारोबारमा जिम्मेवारी र जवाफदेहिता प्रभावकारी हुन सकेको अवस्था छैन। गाउँ विकास समिति र नगरपालिकाहरूको लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकको क्षेत्राधिकारमा रहेका छैनन्। स्थानीय सरकारको रूपमा रहने स्थानिय निकायहरूमा राज्यकोषबाट ठूलो रकम प्रवाह हुने गरेको छ। यस्तो खर्चको कानूनसम्मत रूपमा पारदर्शी गर्ने र लेखापरीक्षण प्रतिवेदनको कार्यान्वयन एवं अनुगमन गर्ने कार्य हुनुपर्दछ।

अनुसूचीहरु

लेखापरीक्षण गरिएका सरकारी कार्यालयहरूको विवरण

(विनियोजन, राजस्व, धरौटी र अन्य कारोवार)

(रु. हजारमा)

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकाय/कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरुजू भएका कार्यालय संख्या	बेरुजू रकम
१	राष्ट्रपतिको कार्यालय	१	१	९७
१.१	राष्ट्रपतिको कार्यालय	१	१	९७
२	उपराष्ट्रपतिको कार्यालय	१	१	०
२.१	उपराष्ट्रपतिको कार्यालय	१	१	०
३	संविधान सभा व्यवस्थापिका संसद	१	१	१३२३
३.१	व्यवस्थापिका-संसद सचिवालय	१	१	१३२३
४	सर्वोच्च अदालत	१०३	७२	८४२१८
४.१	सर्वोच्च अदालत	१	१	७५८
४.२	पुनरावेदन अदालत	१७	१५	५६४०
४.३	जिल्ला अदालत	७५	५४	७३१५४
४.४	राजस्व न्यायधिकरण	४	०	०
४.५	प्रशासकीय अदालत	१	१	३३
४.६	श्रम अदालत	१	०	०
४.७	विशेष अदालत	१	०	०
४.८	न्यायिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान	१	१	४६३३
४.९	फैसला कार्यान्वयन निर्देशनालय	१	०	०
४.१०	संविधान सभा अदालत	१	०	०
५	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	१	१	०
५.१	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	१	१	०
६	महालेखा परीक्षकको कार्यालय	१	१	१०
६.१	महालेखा परीक्षकको कार्यालय	१	१	१०
७	लोक सेवा आयोग	१६	३	२१८५
७.१	केन्द्रीय कार्यालय	१	१	१७५७
७.२	क्षेत्रीय कार्यालय	५	२	४२८
७.३	अञ्चल कार्यालय	९	०	०
७.४	उपत्यका दरखास्त संकलन केन्द्र	१	०	०
८	निर्वाचन आयोग	७६	५९	२८५२५३
८.१	निर्वाचन आयोग	१	१	२६९७०२
८.२	जिल्ला निर्वाचन कार्यालय	७५	५८	१५५५१
९	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	९२	१९	९४५४
९.१	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	१	१	४००६
९.२	पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय	१६	६	१४४२
९.३	जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय	७५	१२	४००६
१०	न्यायपरिषद्	१	१	०
१०.१	न्यायपरिषद्	१	१	०
११	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग	९	४	३०५

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकाय/कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरुजु भएका कार्यालय संख्या	बेरुजु रकम
	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग	१	१	३०५
	क्षेत्रीय कार्यालय	५	३	०
	उप-क्षेत्रीय कार्यालय	३	०	०
१२	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय	१२	१२	१६४१०१
	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय	१	१	१२९
	सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालय	१	१	३५३
	राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र	१	१	९४
	सुचना प्रविधि आयोग	१	१	०
	गरिवी निवारण कोष	१	१	१५९५३५
	क्षेत्रीय प्रशासन कार्यालय	५	५	३१४७
	कर्णाली विकास आयोग	१	१	६१८
	सुदूर पश्चिमाञ्चल विकास आयोग	१	१	२२५
१३.	अर्थ मन्त्रालय	१६१	१३४	३१७६७१२
	मन्त्रालय	१	१	२२०१३
	महालेखा नियन्त्रक कार्यालय	१	१	३०४१२१
	विभागहरू	४	४	३३०३३५
	ऋण असुली न्यायाधिकरण	२	२	०
	राजस्व अनुसन्धान इकाईहरू	४	४	६१७
	निवृत्तभरण व्यवस्थापन कार्यालय	१	१	२९
	कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालय	१	१	०
	राजस्व प्रशासन तालिम केन्द्र	१	१	०
	कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालय र भुक्तानी केन्द्रहरू	७९	६०	१०९९१
	आन्तरिक राजस्व कार्यालय तथा कर दाता सेवा केन्द्र	३६	३६	१६७४०९५
	भन्सार कार्यालय	३१	२३	८३४५११
१४	उद्योग मन्त्रालय	९८	६६	१८८८६९
	मन्त्रालय	१	१	३९७४
	विभाग	४	४	३६१३६
	गुणस्तर तथा नापतौल कार्यालय	९	४	४०
	घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालय	२७	२५	११७५
	पेट्रोलियम अन्वेषण परियोजना	१	१	१३१९७५
	घरेलु तथा साना उद्योग विकास समिति(केन्द्र)	१	१	८५७१
	घरेलु तथा साना उद्योग प्रशिक्षण केन्द्र	१	१	२०
	भुकम्प मापन केन्द्र	१	०	०
	घरेलु तथा साना उद्योग विकास समिति	४८	२७	३७७
	कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालय	१	१	१३२१
	केन्द्रीय कारागार कारखाना	१	०	०
	१४.१२ औद्योगिक पूर्वाधार विकास कार्यक्रम	१	१	५२८०
	१४.१३ ट्याक्सी टेम्पो इकाई	१	०	०
	१४.१४ हेटौडा औद्योगिक क्षेत्र व्यवस्थापन कार्यालय	१	०	०
१५	ऊर्जा मन्त्रालय	७	७	४८१५१
	मन्त्रालय	१	१	३१४
	विभाग	१	१	१३८२९
	आयोग	१	१	३९३७

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकाय/कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरुजू भएका कार्यालय संख्या	बेरुजू रकम
१५.४	योजना/आयोजना	४	४	३००७१
१६.	कानून,न्याय,संविधान सभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	३	३	११९२
१६.१	मन्त्रालय	१	१	११००
१६.२	न्याय सेवा तालिम केन्द्र	१	१	०
१६.३	नेपाल कानून सुधार आयोग	१	१	९२
१७.	कृषि विकास मन्त्रालय	३४४	१९६	६३५०२४
१७.१	मन्त्रालय	१	१	५१७८२४
१७.२	विभाग	३	३	३६०
१७.३	व्यावसायिक कृषि तथा व्यापार आयोजना	१	१	२३०९
१७.४	उच्चमूल्य कृषि वस्तु विकास आयोजना	१	१	४३६
१७.५	राष्ट्रिय कृषि अनुसन्धान तथा विकास कोष	१	१	१७४३
१७.६	विउ विजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्र	१	१	०
१७.७	कृषि सूचना तथा संचार केन्द्र	१	१	०
१७.८	कृषि तथा पशुसेवा निर्देशनालय (क्षेत्रीयसमेत)	२७	११	३४०५
१७.९	व्यावसायिक कृषि विकास आयोजना	१	१	२११३४
१७.१०	कृषि विकास योजना	१	१	०
१७.११	एकिकृत जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना	१	१	१८८९८
१७.१२	साना तथा मझौला कृषक आयस्तर बृद्धि आयोजना	१	१	२७३७२
१७.१३	उच्च पहाडी कृषि विकास तथा जीविकोपार्जन सुधार आयोजना	१	१	१२७०
१७.१४	सामुदायिक पशु विकास आयोजना	१	१	१४४०
१७.१५	जुनोसिस नियन्त्रण आयोजना	१	१	१६५९९
१७.१६	कबुलियती बन तथा पशु विकास कार्यक्रम	१	१	१
१७.१७	खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालयहरु	६	३	०
१७.१८	प्लान्ट, खाद्य तथा पशु क्वारेन्टाईन कार्यालय तथा चेकपोष्टहरु	२९	७	१४
१७.१९	कृषि तथा पशु सेवा तालिम केन्द्र	११	२	०
१७.२०	कृषि तथा पशु प्रवर्द्धन कार्यक्रम	६	३	२
१७.२१	राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय प्रयोगशाला	२९	५	५७७६
१७.२२	बागवानी विकास केन्द्र	१७	३	३
१७.२३	तरकारी विकास केन्द्र	९	३	०
१७.२४	मत्स्य विकास केन्द्र	१०	३	१०
१७.२५	रेशम खेती विकास कार्यालय	११	२	०
१७.२६	जिल्ला कृषि विकास तथा पशुसेवा कार्यालय	१५०	१३०	१६०४२
१७.२७	सप्तकोशी वाढी पिडित पुनर्स्थापना	१	१	३५९
१७.२८	नेपाल कृषि तथा खाद्य सुरक्षा आयोजना	१	१	०
१७.२९	पशु प्रजनन कार्यालय	७	१	०
१७.३०	पशु विकास फार्म	११	२	७
१७.३१	जलवायु प्रकोप समुत्थान निर्माण आयोजना कृषि व्यवस्थापन तथा सूचना प्रणाली	१	१	०
१७.३२	किसानका लागि उन्नत विउ विजन कार्यक्रम	१	१	२०
१८.	गृह मन्त्रालय	८४०	३४२	११७०१४१
१८.१	मन्त्रालय	१	१	१९७८०
१८.२	राष्ट्रिय अनुसन्धान विभाग र अन्तर्गत कार्यालय	८३९	३४१	३२१७

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकाय/कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरुजू भएका कार्यालय संख्या	बेरुजू रकम
१८.३	प्रहरी प्रधान कार्यालय र अन्तर्गतका कार्यालय	४२४	१७०	७५७८६४
१८.४	सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालय र अन्तर्गतका कार्यालय	१२६	५४	२८३४३६
१८.५	जिल्ला प्रशासन कार्यालय	७५	६४	७५५१३
१८.६	कारागार विभाग र अन्तर्गत कार्यालय	७६	२८	२२९०६
१८.७	अध्यागमन विभाग र अन्तर्गत कार्यालय	१०	५	३५
१८.८	इलाका प्रशासन कार्यालय	३०	४	४३
१८.९	सीमा प्रशासन कार्यालय	१०	१	३५
१८.१०	जुद्ध बारुणयन्त्र कार्यालय	१	१	३
१८.११	लागू औषध नियन्त्रण कार्यक्रम	१	१	२२२०
१८.१२	प्रहरी किताबखाना	१	१	४३८९
१८.१३	समरजंग कम्पनी	१	०	०
१८.१४	राष्ट्रिय परिचयपत्र व्यवस्थापन केन्द्र	१	१	७००
१८.१५	एकिकृत सेवा केन्द्र	२	०	०
१९.	परराष्ट्र मन्त्रालय	३८	३७	४६२८९२
१९.१	मन्त्रालय	१	१	३९०३५
१९.२	विभाग	२	२	१८२८०
१९.३	परराष्ट्र मामिला अध्ययन प्रतिष्ठान	१	१	१३
१९.४	स्थायी नियोग र नेपाली राजदूतावास	३२	३२	४०५४९९
१९.५	सीमा नापी टोली	२	१	६५
२०.	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय	२९	२१	६३२०३
२०.१	मन्त्रालय	१	१	१५५३७
२०.२	विभाग	१	१	२०४९७
२०.३	पर्यटन पूर्वाधार विकास कार्यक्रम/आयोजना	१	१	११७२६
२०.४	पर्यटन कार्यालय	७	६	६६
२०.५	राष्ट्रिय अभिलेखालय	१	१	२४७
२०.६	क्षेत्रीय संग्रहालय	३	१	०
२०.७	संग्रहालय	७	४	४१२
२०.८	स्मारक संरक्षण र दरबार हेरचाह कार्यालय	५	३	३४८९
२०.९	दक्षिण एशिया पर्यटन पूर्वाधार विकास आयोजना	१	१	११२०७
२०.१०	केन्द्रीय सांस्कृतिक सम्पदा संरक्षण प्रयोगशाला	१	१	११
२०.११	नेपाल प्रतिलिपि अधिकार रजिष्ट्रारको कार्यालय	१	१	११
	भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय	२२७	१४०	३४५०७०
२०.१	मन्त्रालय	१	१	४६७९
२१.२	विभाग	३	३	११५००
२१.३	मालपोत कार्यालय	८३	६५	३१३९१०
२१.४	नापी कार्यालय	८६	४४	६८३८
२१.५	भूमिसुधार कार्यालय	२१	१९	३६४
२१.६	आयोजना	२	२	९२७
२१.७	महाशाखा	३	३	५२०८
२१.८	भूमि व्यवस्थापन प्रशिक्षण केन्द्र	१	१	१०३
२१.९	एस्ट्रोमिकल कार्यालय	१	१	१३२३
२१.१०	सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोग	१	१	२१८

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकाय/कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरुजू भएका कार्यालय संख्या	बेरुजू रकम
२१.११	सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोग,जिल्ला समिति	२५	०	०
२२.	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	११७	१०३	६५८९१४७
२२.१	मन्त्रालय	१	१	१०१२
२२.२	विभाग	३	३	८९६४०२
२२.३	क्षेत्रीय सडक कार्यालय	५	५	११६८०३
२२.४	सडक डिभिजन	२५	२५	१९१७३४८
२२.५	यान्त्रिक तालिम केन्द्र(सडक)	१	१	२
२२.६	केन्द्रीय सडक प्रयोगशाला	१	१	०
२२.७	यातायात व्यवस्था कार्यालयहरु	१७	१४	४३८६४५
२२.८	हेभी इन्ड्रिपमेन्ट डिभिजन	६	३	२०९
२२.९	यान्त्रिक कार्यालय	९	१	१४१४
२२.१०	सडक आयोजना	४६	४६	२२२७५२६
२२.११	काठमाण्डौ तराई फास्टट्याक आयोजना	१	१	६१४२२८
२२.१२	वाढीजन्य क्षतिपुर्ननिर्माण आयोजना	१	१	०
२२.१३	आयोजना निर्देशनालय एडिबी	१	१	३७५५५८
२३.	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय	८६	७८	६०८७३
२३.१	मन्त्रालय	१	१	११२४
२३.२	राष्ट्रिय महिला आयोग	१	१	७०३
२३.३	महिला तथा बालबालिका विभाग	१	१	३०२
२३.४	महिला तथा बालबालिका कार्यालय	७५	६९	५१३०४
२३.५	समाज कल्याण केन्द्र	५	३	४
२३.६	महिला सशक्तिकरण तथा लैंगिक समानता आयोजना	१	१	२६८८
२३.७	केन्द्रीय बाल कल्याण समिति	१	१	४१९०
२३.८	बाल न्याय समन्वय समिति सचिवालय	१	१	५५८
२४	युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय	१	१	९००
२४.१	मन्त्रालय	१	१	९००
२५.	रक्षा मन्त्रालय	२६६	१२८	१७०६९३३
२५.१	मन्त्रालय	१	१	०
२५.२	सुरक्षा परिषद्	१	०	०
२५.३	विभाग	९	५	७५८३६६
२५.४	महानिर्देशनालय	३	३	२३६४५
२५.५	निर्देशनालय	१०	५	३०००
२५.६	पृतना	६	४	०
२५.७	महाशाखा	६	३	०
२५.८	बाहिनी	१७	९	५०७०८७
२५.९	गण	९७	६०	५९६
२५.१०	गुल्म	४६	१२	०
२५.११	नेपाली सैनिक कमाण्ड तथा स्टाफ कलेज	१	१	०
२५.१२	नेपाली सैनिक प्रतिष्ठान	१	१	०
२५.१३	शिक्षालय	१२	५	५७५००
२५.१४	अन्य कार्यालय	५६	१९	३५६७३९
२६.	वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय	१९१	१६३	४६४२६६

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकाय/कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरुजू भएका कार्यालय संख्या	बेरुजू रकम
२६.१	मन्त्रालय	१	१	२३९०५
२६.२	विभाग	५	५	२०५७१४
२६.३	क्षेत्रीय निर्देशनालय	५	२	१५५
२६.४	केन्द्रीयस्तरका आयोजना	४	४	१०४३५१
२६.५	तालिम केन्द्र	६	१	५
२६.६	वनस्पति विभाग अन्तर्गतका कार्यालय	१०	७	१६७
२६.७	राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग अन्तर्गतका कार्यालय	२०	१७	२४९६४
२६.८	जिल्ला वन कार्यालय	७४	७३	९९४७८
२६.९	तराई सिवालिका र जिल्ला वन समन्वय समितिका कार्यालय	१०	०	०
२६.१०	भू-तथा जलाधार संरक्षण कार्यालय	५६	५३	५५२७
२७.	वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय	७	४	१७३२६
२७.१	मन्त्रालय	१	१	१७१००
२७.२	वाणिज्य विभाग	१	१	२१८
२७.३	वाणिज्य कार्यालय	५	२	८
२८.	विज्ञान,प्रविधि तथा वातावरण मन्त्रालय	१४	११	१६८२१७
२८.१	मन्त्रालय	१	१	१०२१९
२८.२	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग	३	३	४७८५
२८.३	बैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र	१	१	१५३२१३
२८.४	वि.पि.कोइराला प्लानेटोरियम तथा अब्जरभेटरी संग्रहालय	१	१	०
२८.५	बेसिन कार्यालयहरू	३	३	०
२८.६	राष्ट्रिय सूचना प्रविधि केन्द्र	१	१	०
२८.७	क्षेत्रिय हावापानी कार्यालयहरू	३	०	०
२८.८	प्रमाणिकरण नियन्त्रकको कार्यालय	१	१	०
३०.	शान्ति तथा पुननिर्माण मन्त्रालय	८	८	१७५५३६
३०.१	मन्त्रालय	१	१	९३२५
३०.२	सचिवालय/आयोजना/कार्यालय	७	७	१६६२११
३१.	शिक्षा मन्त्रालय	१४०	१०५	२५२०६६३
३१.१	मन्त्रालय	१	१	३८३४२
३१.२	विभाग	१	१	१४३९०
३१.३	क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालय	५	५	७०६
३१.४	जिल्ला शिक्षा कार्यालय	७५	७५	२४२६१८४
३१.५	परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय	१	१	०
३१.६	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र	१	१	११२१
३१.७	शिक्षा सेवा आयोग	१	१	१७०७६
३१.८	शिक्षक किताबखाना	१	१	३७०
३१.९	केशर पुस्तकालय	१	१	०
३१.१०	राष्ट्रिय पुस्तकालय	१	०	०
३१.११	अनौपचारिक शिक्षा केन्द्र	१	१	२७३
३१.१२	शिक्षाको लागि खाद्य कार्यक्रम (परियोजना)	१	१	१३५
३१.१३	शिक्षाको लागि खाद्य कार्यक्रम इकाई	१४	३	१
३१.१४	शैक्षिक तालिम केन्द्र र उपकेन्द्र	३४	११	३०१६
३१.१५	शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र	१	१	९२३०
३१.१६	व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम अभिवृद्धि परियोजना	१	१	७३७९

क.सं	मन्त्रालय/ निकाय/कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरुजू भएका कार्यालय संख्या	बेरुजू रकम
३२.	श्रम तथा रोजगार मन्त्रालय	३८	२५	३६३७४
३२.१	मन्त्रालय	१	१	२००
३२.२	विभागहरू	२	२	९०२
३२.४	सामाजिक सुरक्षा कोषको सचिवालय	१	१	०
३२.५	व्यावसायिक तथा सिप विकास तालिम केन्द्र	१६	१२	१७२०९
३२.६	श्रम कार्यालयहरू	१०	४	५७
३२.७	रोजगार सुचना केन्द्र	२	०	०
३२.८	व्यवसायजन्य सुरक्षा तथा स्वास्थ्य संरक्षण आयोजना	१	१	४४
३२.९	रोजगार अनुमती प्रणाली	१	१	२५०९
३२.१०	बैदेशिक रोजगार न्यायधिकरण	१	०	०
३२.११	बैदेशिक रोजगार प्रवर्धन बोर्ड	१	१	१५४४५
३२.१२	राष्ट्रिय स्तरको कल्याणकारी कोषको सचिवालय	१	१	०
३२.१३	निजामती कर्मचारी आधिकारीक ट्रेड युनियन	१	१	८
३३.	सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	२	२	१४३८२
३३.१	मन्त्रालय	१	१	१४३८२
३३.२	निजामती किताबखाना	१	१	०
३४.	सिंचाई मन्त्रालय	११५	१०६	१३९७९२५
३४.१	मन्त्रालय	१	१	०
३४.२	विभागहरू	२	२	२८०
३४.३	क्षेत्रीय निर्देशनालय	५	१	०
३४.४	सिंचाई विकास डिभिजन र सवडिभिजन	४६	४५	१६१४४६
३४.५	सिंचाई व्यवस्थापन डिभिजन	८	८	१७८३९
३४.६	यान्त्रिक डिभिजन कार्यालय	३	१	०
३४.७	भूमिगत जलस्रोत विकास समिति,फिल्ड कार्यालय र आयोजना	१२	१२	८९०२
३४.८	सिंचाई विभाग अर्न्तगतका योजना/आयोजना	१५	१५	११४६१२०
३४.९	जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण डिभिजन तथा सव-डिभिजन	१२	१२	३९५९२
३४.१०	जनताको तटवन्ध कार्यक्रम, संयोजक तथा फिल्ड कार्यालय	७	७	२३७४६
३४.११	सप्तकोशी कटान डुवान सम्बन्धि समस्या समाधान सुझाव समिति	१	१	०
३४.१२	यान्त्रिक व्यवस्थापन कार्यक्रम	१	०	०
३४.१३	प्रणाली व्यवस्थापन र तालिम कार्यक्रम	१	१	०
३४.१४	सम्पर्क भु-आर्जन कार्यालय	१	०	०
३५.	सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय	९२	४४	१४१६४४
३५.१	मन्त्रालय	१	१	१८८३
३५.२	विभाग	३	३	६०७४९
३५.३	क्षेत्रीय निर्देशनालय	५	४	३६७९
३५.४	गोश्वारा हुलाक कार्यालय	१	१	०
३५.५	जिल्ला हुलाक कार्यालय	७०	२८	१२७६०
३५.६	सञ्चार केन्द्र	५	०	०
३५.७	फिलाटेलिक व्यूरो	१	१	१८०
३५.८	केन्द्रीय धनादेश कार्यालय	१	१	३७३
३५.९	केन्द्रीय टिकट भण्डार	१	१	१६६५
३५.१०	हुलाक प्रशिक्षण केन्द्र	१	१	११
३५.११	सासेक सूचना राजमार्ग आयोजना	१	१	६०२९१

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकाय/कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरुजू भएका कार्यालय संख्या	बेरुजू रकम
३५.१२	राष्ट्रिय सूचना आयोग	१	१	५२
३५.१३	न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण समिति	१	१	१
३६.	शहरी विकास मन्त्रालय	११८	११४	२०७८०७२
३६.१	मन्त्रालय	१	१	३२६३१०
३६.२	विभागहरू	२	२	६५७३३
३६.३	शहरी विकास तथा भवन निर्माण डिभिजन	२४	२४	२८९०७५
३६.४	खानेपानी डिभिजन र सब-डिभिजन	७०	६७	३५२६८२
३६.५	क्षेत्रिय सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन कार्यालय	५	५	२७९४६
३६.६	भवन प्रविधी अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्र	१	१	१९
३६.७	केन्द्रीय जनसाधन विकास इकाई	१	१	०
३६.८	आयोजना/कार्यक्रम	५	४	५००५०
३६.९	फोहरमैला व्यवस्थापन तथा प्राविधिक सहयोग केन्द्र	१	१	१५२५९
३६.१०	आयोजना कार्यान्वयन निर्देशनालय(खानेपानी)	१	१	५७४६१४
३६.११	मेलम्ची खानेपानी विकास समिति	१	१	१०८३८०
३६.१२	दोश्रो साना शहरी खानेपानी आयोजना	१	१	४२२८
३६.१३	भवन निर्माण संभार डिभिजन	१	१	८५७१४
३६.१४	सिंहदरवार सचिवालय पुनःनिर्माण समिति	१	१	१५४९५
३६.१५	अधिकार सम्पन्न वारामती सभ्यता एकिकृत विकास समिति	१	१	१६२५३४
३६.१६	संयुक्त राष्ट्रसंघ पार्क विकास समिति	१	१	३३
३६.१७	काठमाण्डौ उपत्यका खानेपानी सेवा क्षेत्र विकास आयोजना	१	१	०
३७.	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय	२१४	१८६	३९१७९६४
३७.१	मन्त्रालय	१	१	५४६
३७.२	विभाग	१	१	१६१८४६
३७.३	राष्ट्रिय दलित आयोग	१	१	८३३
३७.४	गुम्बा व्यवस्था तथा विकास समिति	१	१	१९२१
३७.५	दुर्गम क्षेत्र विकास समिति	१	१	६४९
३७.६	आदिवासी जनजाति उत्थान प्रतिष्ठान	१	१	५७६३
३७.७	उपेक्षित,उत्पीडित र दलितवर्ग उत्थान विकास समिति	१	१	१७४८
३७.८	पिछुडिएको समुदाय उत्थान विकास समिति	१	१	१
३७.९	बादी समुदाय उत्थान विकास समिति	१	१	२३९
३७.१०	विकेन्द्रीत ग्रामिण पूर्वाधार तथा जिविकोपार्जन	१	१	२४६१७०
३७.११	स्थानीय निकाय वित्तीय आयोग	१	०	०
३७.१२	जिल्ला प्राविधिक कार्यालय	७५	६१	१८९२४६
३७.१३	जिल्ला विकास समितिको कार्यालय	७५	७५	२७८८७५६
३७.१४	जिल्ला स्थित अन्य कार्यालय	४४	३२	२१७७८५
३७.१५	स्थानिय स्वायत्त शासन तथा सामुदायिक विकास कार्यक्रम	१	१	१७९२७५
३७.१६	सस्पेन्सन त्रिज डिभिजन	१	१	५८५२२
३७.१७	सामुदायिक सिंचाई आयोजना	१	१	२९२
३७.१८	स्थानिय विकास निर्माण तथा कृषि सडक आयोजना	१	०	०
३७.१९	जिवनस्तरका सुधारका लागि स्थानिय पूर्वाधार कार्यक्रम	१	१	२९८०८
३७.२०	ग्रामिण पहुँच सुधार तथा विकेन्द्रीकरण परियोजना	१	१	५१७
३७.२१	ग्रामिण पुन निर्माण तथा पुनस्थापना आयोजना समन्वय इकाई	१	१	२२२४१
३७.२२	राष्ट्रिय मुस्लिम आयोग	१	१	१०००

क.सं	मन्त्रालय/ निकाय/कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरुजू भएका कार्यालय संख्या	बेरुजू रकम
३७.२३	स्थानिय शासन उत्तरदायी संयन्त्रको सचिवालय	१	१	१०८०६
३८.	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	१८६	१०९	२४६४६५९
३८.१	मन्त्रालय	१	१	१००४
३८.२	विभाग	३	३	१३५६०३२
३८.३	राष्ट्रिय स्वास्थ्य शिक्षा सूचना तथा सञ्चार केन्द्र	१	१	१००३७
३८.४	राष्ट्रिय जनस्वास्थ्य प्रयोगशाला	१	१	२९४५१
३८.५	राष्ट्रिय क्षयरोग नियन्त्रण केन्द्र	२	२	४०६७०७
३८.७	राष्ट्रिय एड्स तथा यौनरोग केन्द्र	१	१	३९४३६५
३८.८	पशुपति होमियो चिकित्सालय	१	०	०
३८.९	राष्ट्रिय औषधि प्रयोगशाला	१	०	०
३८.१०	युनानी औषधालय	१	०	०
३८.११	क्षेत्रीय स्वास्थ्य निर्देशनालय	५	५	३५१४४
३८.१२	क्षेत्रीय मेडिकल स्टोर	५	१	१३५
३८.१३	केन्द्रीय तथा क्षेत्रीय तालिम केन्द्र	६	२	६९१
३८.१४	उप-क्षेत्रीय तालिम केन्द्र	१	०	०
३८.१५	जिल्ला स्वास्थ्य तथा जनस्वास्थ्य कार्यालय	७५	७२	२३०१३५
३८.१६	प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र	४	०	०
३८.१७	अञ्चल तथा जिल्ला आयुर्वेद स्वास्थ्य केन्द्र	७५	१९	९५६
३८.१८	औषधी व्यवस्था शाखा कार्यालय	३	१	२
३९	सहकारी तथा गरिवी निवारण मन्त्रालय	५०	१९	३७५१७
३९.१	सहकारी तथा गरिवी निवारण मन्त्रालय	१	१	३०५५३
३९.२	सहकारी विभाग	१	१	४२
३९.३	सहकारी प्रशिक्षण केन्द्र तथा डिभिजन कार्यालय	३९	१३	५०४
३९.४	पश्चिम उच्चपहाडी गरिवी निवारण आयोजना	९	४	६४१८
४०.	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	३६	८	९९५२
४०.१	राष्ट्रिय योजना आयोग	१	१	१५००
४०.२	केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग	१	१	७३६६
४०.३	राष्ट्रिय विकास स्वयंसेवक सेवा	१	१	०
४०.४	शाखा तथ्याङ्क कार्यालय	३३	५	१०८६
जम्मा		३७४२	२३३५	२८४४०५५०
बक्यौता तर्फ		२	२	३१८८४७
२	संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास	२	२	३१८८४७
२.१	जिल्ला विकास समितिको कार्यालय	२	२	३१८८४७
कुल जम्मा		३७४४	२३३७	२८७५९३९७

अनुसूची - १(क)

(प्रतिवेदनको परिच्छेद १ दफा २ र ३ सँग सम्बन्धित)

लेखापरीक्षण गरिएका संगठित संस्था, समिति, अन्य संस्था र जिल्ला विकास समितिहरूको
विवरण

क्र.सं.	संस्थाको नाम	संख्या
१.	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	९
	१.१ नेपाल ट्रस्टको कार्यालय	१
	१.२ प्रधानमन्त्री दैवी प्रकोप उद्धार कोष	१
	१.३ प्रधानमन्त्री सहायता कोष	१
	१.४ प्रधानमन्त्री राहत कोष	१
	१.५ क्षेत्रिय दैवि प्रकोप उद्धार कोष	५
२.	अर्थ मन्त्रालय	८
	२.१ कर्मचारी सञ्चय कोष	१
	२.२ नागरिक लगानी कोष	१
	२.३ नेपाल राष्ट्र बैंक	१
	२.४ राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक	१
	२.५ नेपाल धितोपत्र बोर्ड	१
	२.६ युवा तथा साना व्यावसायी स्वरोजगार कोष	१
	२.७ आकस्मिक विमा कोष	१
	२.८ बीमा समिति	१
३.	उद्योग मन्त्रालय	१५
	३.१ उदयपुर सिमेन्ट उद्योग	२
	३.२ हेटौँडा कपडा उद्योग लिमिटेड (इनलिविडेशन)	२
	३.३ आद्योगिक व्यावसाय विकास प्रतिष्ठान	१
	३.४ हेटौँडा सिमेन्ट उद्योग लिमिटेड	१
	३.५ केन्द्रीय कारागार कोष	१
	३.६ घरेलु तथा साना उद्योग विकास कोष	१
	३.७ घरेलु तथा साना उद्योग विकास समिति (ऋण लगानी कोष)	१
	३.८ घरेलु तथा साना उद्योग विकास समिति (कर्मचारी घर जग्गा सापटी कोष)	१
	३.९ घरेलु तथा साना उद्योग विकास समिति (रिभल्विङ्ग फण्ड)	१
	३.१० हस्तकला प्रबर्द्धन केन्द्र ललितपुर	१
	३.११ लघु घरेलु तथा साना उद्योग तथा कर्जा प्रवाह समिति	१
	३.१२ महिला उद्यमसिलता विकास कोष	१
	३.१३ प्रविधि विकास कोष	१
४.	ऊर्जा मन्त्रालय	३
	४.१ जल विद्युत लगानी तथा विकास कम्पनी	१
	४.२ नेपाल विद्युत प्राधिकरण	१
	४.३ तनहूँ हाइड्रो पावर कम्पनी लिमिटेड	१

क्र.सं.	संस्थाको नाम	संख्या
५.	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	३
	५.१ कानून किताब व्यवस्था समिति	१
	५.२ केन्द्रीय कानून पुस्तकालय विकास समिति	१
	५.३ मानव अधिकार पुरस्कार व्यवस्थापन समिति	१
६.	कृषि विकास मन्त्रालय	१९
	६.१ कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेड	१
	६.२ दुग्ध विकास संस्थान	१
	६.३ राष्ट्रिय वीउ वीजन कम्पनी लिमिटेड	१
	६.४ उष्ण प्रदेशीय वागवानी केन्द्र, (दोहोरो मार्ग)	१
	६.५ कपास विकास समिति	१
	६.६ कमर्सियल एग्रीकल्चर एलायन्स	१
	६.७ कालिमाटी फलफूल तथा तरकारी बजार विकास समिति	१
	६.८ कृषि अनुसन्धान तथा विकास कोष (कार्य सञ्चालन कोष)	१
	६.९ कृषि सूचना तथा सञ्चार केन्द्र	१
	६.१० चन्द्रडाँगी वीउ वीजन तथा दुग्ध विकास समिति	१
	६.११ नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्	१
	६.१२ नेपाल पशु चिकित्सा परिषद्	१
	६.१३ पशु आहार उत्पादन विकास समिति	१
	६.१४ पशु विकास फार्म, पोखरा (दोहोरो मार्ग)	१
	६.१५ उखु तथा चिनी विकास समिति	१
	६.१६ पशु विकास फार्म पोखरा, (कार्यसञ्चालन कोष)	१
	६.१७ मत्स्य विकास केन्द्र, हेटौँडा (दोहोरो मार्ग)	१
	६.१८ राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड	१
	६.१९ राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्ड	१
७.	गृह मन्त्रालय	७८
	७.१ केन्द्रीय दैवी प्रकोप उद्धार समिति	१
	७.२ जिल्ला दैवी प्रकोप उद्धार समिति	७५
	७.३ प्रहरी कल्याण कोष	१
	७.४ सशस्त्र प्रहरी वल कल्याण कोष	१
८.	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय	२९
	८.१ नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण	१
	८.२ नेपाल पर्यटन तथा होटल व्यवस्थापन प्रतिष्ठान	१
	८.३ नेपाल वायु सेवा निगम	१
	८.४ पर्वतीय प्रशिक्षण प्रतिष्ठान विकास समिति	१
	८.५ सांस्कृतिक संस्थान	१
	८.६ राष्ट्रिय ताल संरक्षण विकास समिति	१
	८.७ रुरु रेसुङ्गा क्षेत्र संरक्षण तथा पर्यटन विकास समिति	१
	८.८ नेपाल पर्यटन बोर्ड	१
	८.९ तारागाउ विकास समिति	१
	८.१० नेपाल प्रज्ञाप्रतिष्ठान	१
	८.११ नेपाल ललितकला प्रज्ञा प्रतिष्ठान	१
	८.१२ नेपाल संगीत तथा नाट्य प्रज्ञा प्रतिष्ठान	१
	८.१३ श्री पशुपति क्षेत्र विकास कोष	१

क्र.सं.	संस्थाको नाम	संख्या
	८.१४ पाटन संग्रहालय विकास समिति	१
	८.१५ पाथिभरा क्षेत्र विकास समिति	१
	८.१६ बुढानिलकण्ठ क्षेत्र विकास समिति	१
	८.१७ बौद्धनाथ क्षेत्र विकास समिति	१
	८.१८ बृहत्तर जनकपुर क्षेत्र विकास परिषद्	१
	८.१९ मनकामना क्षेत्र विकास समिति	१
	८.२० लुम्बिनी विकास कोष	१
	८.२१ मेची पर्यटन विकास समिति इलाम	१
	८.२२ खप्तड क्षेत्र पर्यटन विकास समिति	१
	८.२३ कर्णाली क्षेत्र पर्यटन विकास समिति	१
	८.२४ हनुमानढोका दरवार संग्रहालय विकास समिति	१
	८.२५ हलेसी महादेवस्थान विकास समिति	१
	८.२६ पर्यटन वर्ष २०११ को सचिवालय	१
	८.२७ देवघाट क्षेत्र विकास समिति	१
	८.२८ बृहत्तर बराह क्षेत्र विकास समिति	१
	८.२९ भानु जन्मस्थल विकास समिति	१
९.	भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय	१
	९.१ गुठी संस्थान	१
१०.	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	२
	१०.१ सडक बोर्ड नेपाल	१
	१०.२ नेपाल रेलवे कंपनी	१
११.	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय	५
	११.१ वृद्ध कल्याण कोष	१
	११.२ राष्ट्रिय अपाङ्ग सहायता कोष	१
	११.३ राष्ट्रिय स्वास्थ्योपचार सहायता कोष	१
	११.४ समाज कल्याण परिषद्	१
	११.५ अन्तर्राष्ट्रिय धर्मपत्र धर्मपुत्री वि.स.	१
१२.	युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय	१
	१२.१ राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्	१
१३.	रक्षा मन्त्रालय	७
	१३.१ नेपाली सैनिक, कल्याणकारी कोष	१
	१३.२ नेपाली सैनिक विमान सेवा, व्यापारिक उडान विकास समिति	१
	१३.३ बहु व्यवसाय उद्योग	१
	१३.४ बसुन्धरा क्यान्टिन	१
	१३.५ वीरेन्द्र अस्पताल, मेन्टिनेन्स फण्ड	१
	१३.६ स्वयम्भू बारुदखाना	१
	१३.७ सुनाचुरी इमल्सन प्लाण्ट	१
१४.	वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय	३२
	१४.१ जडिबुटी उत्पादन तथा प्रशोधन कम्पनी लिमिटेड	१
	१४.२ जिल्ला वन पैदावार आपूर्ति समिति	२८
	१४.३ वन पैदावार विकास समिति	१

क्र.सं.	संस्थाको नाम	संख्या
	१४.४ राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष	१
	१४.५ दि टिम्बर कर्पोरेशन अफ नेपाल	१
१५.	बाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय	३
	१५.१ नेपाल इन्टरमोडल यातायात विकास समिति	१
	१५.२ व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्र	१
	१५.३ नेपाल पारवाहन तथा गोदाम व्यवस्था कम्पनी लिमिटेड	१
१६.	विज्ञान,प्रविधि तथा वातावरण मन्त्रालय	३
	१६.१ वातावरण संरक्षण कोष	१
	१६.२ राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला विकास समिति	१
	१६.३ नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान	१
१७.	शिक्षा मन्त्रालय	२५६
	१७.१ जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लिमिटेड	१
	१७.२ उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्	९
	१७.३ छात्रा शिक्षा कोष	१
	१७.४ जिल्ला शिक्षा कोष	७२
	१७.५ नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय	२३
	१७.६ पोखरा विश्वविद्यालय	५
	१७.७ प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्	२४
	१७.८ विश्वविद्यालय अनुदान आयोग	१
	१७.९ विद्यार्थी वित्तीय सहयोग कोष विकास समिति	१
	१७.१० मध्यपश्चिम विश्वविद्यालय	१
	१७.११ सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय	१
	१७.१२ कृषि तथा बन विश्वविद्यालय	४
	१७.१३ लुम्बिनी बौद्ध विश्वविद्यालय	१
	१७.१४ स्वप्न बगैचा विकास समिति	१
	१७.१५ त्रिभुवन विश्वविद्यालय	१०५
	१७.१६ युनेस्कोका निमित्त नेपाल राष्ट्रिय आयोग	१
	१७.१७ दोश्रो उच्च शिक्षा परियोजना कार्यान्वयन इकाई	१
	१७.१८ खुला विश्व विद्यालय	१
	१७.१९ डिल्लीरमण पुस्तकालय	१
	१७.२० मेडिकल प्रवर्धन विकास समिति	१
	१७.२१ मदन आश्रित स्मृति प्राविधिक शिक्षालय	१
१८.	सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	३
	१८.१ निजामती कर्मचारी अस्पताल	१
	१८.२ कर्मचारी प्रशिक्षण प्रतिष्ठान	१
	१८.३ नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान	१
१९.	सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय	१२
	१९.१ गोरखापत्र संस्थान	१
	१९.२ नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण	१
	१९.३ नेपाल टेलिभिजन	१
	१९.४ राष्ट्रिय समाचार समिति	१
	१९.५ चलचित्र विकास बोर्ड	१

क्र.सं.	संस्थाको नाम	संख्या
	१९.६ प्रेस काउन्सिल	१
	१९.७ पत्रकार कल्याण कोष	१
	१९.८ केन्द्रीय धनादेश	१
	१९.९ रेडियो प्रसार सेवा विकास समिति	१
	१९.१० हुलाक बचत बैङ्क	१
	१९.११ कार्य संचालन कोष	२
२०.	सहरी विकास मन्त्रालय	४६
	२०.१ अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन केन्द्र विकास समिति	१
	२०.२ अधिकार सम्पन्न वागमती सभ्यता विकास समिति (कोष)	१
	२०.३ ग्रामीण खानेपानी तथा सरसफाई कोष विकास समिति	१
	२०.४ जग्गा विकास चक्रकोष	१
	२०.५ दक्षिणकाली क्षेत्र प्रबन्ध विकास समिति	१
	२०.६ नगर विकास समिति	३७
	२०.७ खानेपानी महसुल निर्धारण आयोग	१
	२०.८ सिंहदरबार सचिवालय पुनःनिर्माण समिति	१
	२०.९ नेपाल खानेपानी संस्थान	१
	२०.१० राष्ट्रिय आवाश कम्पनी लिमिटेड	१
२१.	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय	७५
	२१.१ स्थानीय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठान	९
	२१.२ स्थानीय विकास शुल्क कोष	१
	२१.३ स्थानीय विकास कोष	६५
२२.	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	१२१
	२२.१ अञ्चल अस्पताल विकास समिति	११
	२२.२ अस्पताल विकास समिति र अन्य अस्पताल	७०
	२२.३ आयुर्वेद औषधालय नरदेवी	१
	२२.४ कान्ति बाल अस्पताल विकास समिति	१
	२२.५ किटजन्य रोग अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्र	१
	२२.६ चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान (वीर अस्पताल)	१
	२२.७ नेपाल स्वास्थ्य अनुसन्धान परिषद्	१
	२२.८ परोपकार तथा स्त्री रोग अस्पताल विकास समिति	१
	२२.९ पाटन स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	१
	२२.१० बी.पी.कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	१
	२२.११ बी.पी.कोइराला मेमोरियल क्यान्सर अस्पताल	१
	२२.१२ मानसिक अस्पताल	१
	२२.१३ शहीद गंगालाल राष्ट्रिय हृदय केन्द्र	१
	२२.१४ शुक्रराज ट्रिपिकल तथा सरुवा रोग अस्पताल	१
	२२.१५ सिंहदरबार बैद्यखाना विकास समिति	१
	२२.१६ स्वास्थ्य कर कोष	१
	२२.१७ स्वास्थ्य तालिम कार्यसञ्चालन कोष र अन्य	१६
	२२.१८ क्षेत्रीय अस्पताल विकास समिति	४
	२२.१९ राष्ट्रिय क्षय रोग केन्द्र	१
	२२.२० मानव अंग प्रत्यारोपण केन्द्र	१

	२२.२१ राष्ट्रिय टूमा सेण्टर	१
	२२.२२ राष्ट्रिय आयुर्वेद अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्र	१
	२२.२३ राष्ट्रिय आयुर्वेद प्रतिष्ठान	१
	२२.२४ कर्णाली स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	१
२३.	राष्ट्रिय योजना आयोग	१
	२३.१ नयाँ नेपाल निर्माण कोष	१
२४.	सहकारी तथा गरिवी निवारण	१
	२४.१ राष्ट्रिय सहकारी विकास बोर्ड	१
२५.	जिल्ला विकास समिति	७५
	कुल जम्मा:	८०८

कार्यमूलक लेखापरीक्षण

क्र.सं.	मन्त्रालय र कार्यालय	विषय र क्षेत्र
	अर्थ मन्त्रालय	
१.	युवा स्वरोजगार कोष, काठमाडौं	कार्यक्रम कार्यान्वयन र अनुगमन व्यवस्था
२.	अर्थ मन्त्रालय, संस्थान समन्वय महाशाखा	संस्थान व्यवस्थापन तथा लगानी
	कृषि विकास मन्त्रालय	
३.	राष्ट्रिय कृषि अनुसन्धान परिषद अन्तर्गत गहुँ बाली कार्यक्रम, भैरहवा	कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा कार्य सम्पादन मूल्याङ्कन
४.	राष्ट्रिय कृषि अनुसन्धान परिषद अन्तर्गत मत्स्य विकास कार्यक्रम, पोखरा	कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा कार्यसम्पादन स्थिति मूल्याङ्कन
५.	सामुदायिक पशु विकास आयोजना, केन्द्र र नवलपरासी, तनहुँ र बागलुङ्ग जिल्ला पशु सेवा कार्यालयहरू	कार्यसम्पादन स्थिति मूल्याङ्कन
	गृह मन्त्रालय	
६.	नेपाल प्रहरीको मोरङ्ग, मकवानपुर र चितवन जिल्ला स्थित निकाय	कार्यसम्पादन स्थिति मूल्याङ्कन
७.	महानगरीय ट्राफिक प्रहरी महाशाखा, रामशाहपथ, काठमाडौं	ट्राफिक व्यवस्थापन कार्यसम्पादन स्थिति
	भूमीसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय	
८.	राष्ट्रिय भू उपयोग नक्शा आयोजना, काठमाडौं	कार्यसम्पादन स्थिति मूल्याङ्कन
९.	मालपोत कार्यालय कलंकी, मकवानपुर, चितवन, कास्की र रुपन्देही जिल्ला ।	कार्यसम्पादन स्थिति मूल्याङ्कन
	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	
१०.	काठमाडौं उपत्यका सडक निर्माण तथा सुधार आयोजना, काठमाडौं	आयोजना कार्यान्वयन मूल्याङ्कन
११.	हुलाकी राजमार्ग आयोजना हेटौंडा	आयोजना व्यवस्थापन तथा कार्यान्वयन स्थिति
	सिंचाई मन्त्रालय	
१२.	रानी जमरा कुलरिया सिंचाई आयोजना, कैलाली	आयोजना सञ्चालन तथा व्यवस्थापन पक्ष
१३.	जनताको तटबन्ध कार्यक्रम (फिल्ड कार्यालयहरू: बुटवल, दाङ्ग र कञ्चनपुर)	कार्यक्रम सञ्चालन तथा व्यवस्थापन
	शहरी विकास मन्त्रालय	
१४.	धोबिखोला कोरीडोर सुधार आयोजना, काठमाडौं	कार्यक्रम कार्यान्वयन मूल्याङ्कन
१५.	काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण जिल्ला आयुक्तको कार्यालय, काठमाडौं	कार्यसम्पादन स्थिति मूल्याङ्कन
१६.	शहरी विकास तथा भवन निर्माण डिभिजन कास्की र अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्र, मकवानपुर ।	जनताको आवास कार्यक्रम
१७.	ग्रामिण खानेपानी तथा सरसफाई विकास कोष समिति, काठमाडौं	कार्यसम्पादन स्थिति मूल्याङ्कन
	शिक्षा मन्त्रालय	
१८.	जिल्ला शिक्षा कार्यालय सुनसरी, सिरहा, कास्की, रुपन्देही र सिन्धुपाल्चोक	सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक प्रभावकारीता
१९.	परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय, सानोठिमी, भक्तपुर	एसएलसी परीक्षा सञ्चालन व्यवस्थापन
	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	
२०.	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय र जिल्ला स्वास्थ्य/जनस्वास्थ्य कार्यालय मोरङ्ग, मकवानपुर, सिन्धुपाल्चोक, कपिलवस्तु र बर्दिया	स्वास्थ्य सेवा प्रवाह
	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय	
२१.	ग्रामीण पुनःनिर्माण तथा पुनर्स्थापना आयोजना (इलाम, भूपा र मोरङ्ग)	आयोजना छनौट तथा कार्यान्वयन
२२.	आर्थिक वर्ष २०६८/६९ ईलाम, तनहुँ, दाङ्ग, डोटी जिल्ला विकास समिति	कार्यक्रम कार्यान्वयन र अनुगमन व्यवस्था

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकायको नाम	विनियोजन				राजस्व				धरोटी				अन्य कारोबार				लेखापरीक्षण सम्पन्न रकम
		लेखापरीक्षण गनुंपने		सम्पन्न		लेखापरीक्षण गनुंपने		सम्पन्न		लेखापरीक्षण गनुंपने		सम्पन्न		लेखापरीक्षण गनुंपने		सम्पन्न		
		इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	
	जम्मा	१०११२	३५९४००५५५	१०१११	३५९३५५६९४	२७३३	२९६७३०८३८	२७३३	२९६७३०८३८	२५०४	१९१५६६८०	२५०४	१९१५६६८०	५५५	१२८९१९६१९	५५५	१२८९१९६१९	८०४१६२८३१
१	वक्यौता																	
१	सर्वोच्च अदालत	०	०			४४	२४४८			४४	४०९२९			०	०			०
२	निर्वाचन आयोग	५	३९०			६	२			३७	१२९			०	०			०
३	अर्थ	१	४९९			१३	१७४५			११	४३५५१			१	११४३५			०
४	उद्योग	१	६०८०			७	८८७			१	१२३९				०			०
५	ऊर्जा	२२	३२४०७			०	०			३	१७०८							०
६	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला	३	२७४			०	०			०	०							०
७	कृषि विकास	१७	२१४७१७			९	१२८			८९	४९५१				०			०
८	गृह	८	११४१४			१०	८१४५			७८	१४८५९				०			०
९	परराष्ट्र	१	२८७५			६	२५१७८७	०	०	०	०				०			०
१०	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	७	२०३१			३०	४६५४			२५	१९६०				०			०
११	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	२५	१२२१२			१९	१३०९२			७५	१५४९०			२	२५३९			०
१२	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	१८७	२३८२०३			०	०			४३	४४९१०				०			०
१३	महिला, बालवालीका तथा समाज कल्याण	०	०			१६	२८३			४	१४६				०			०
१४	युवा तथा खेलकुद	४	१२४१८			०	०			०	०				०			०
१५	रक्षा	०	३५२२२			२	४५			५	६६७३				०			०
१६	बन तथा भू-संरक्षण	१३	२७००१			४	२२८८१			४७	२७७०६			१८	२२७			०
१७	शिक्षा	६७	२३७९६१			८८	८१०१			११३	३४४४५				०			०
१८	श्रम तथा रोजगार	०	०			०	०			३	१६४				०			०
१९	सिंचाई	४५	७५८५९			२	१०३			८७	२५१११				०			०
२०	सहरी विकास	५८	१५६८५६			२	४			५५	३१६७				०			०
२१	सूचना तथा सञ्चार	०	०			०	०			१२	३०२६				०			०
२२	संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास	२३१	१००६४५१	२	६९३७७६	०	०			१५९	२००५२		७१		०			६९४४९४
२३	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	२२१	४३६५६५			५४	२२४८			४९३	३३३८९				०			०
२४	सहकारी तथा गरिबी निवारण	५	९१४			१७६	०			१२	५७				०			०
	जम्मा:-	९२१	२५१०३४९	२	६९३७७६	४८८	३१६५३	०	०	१३९६	३२३६६२	०	७१	२१	१४२०१	०	०	६९४४९४
	कुल जम्मा:-	११०३३	३६१९१०९०४	१०११३	३६००४९४७०	३२२१	२९७०४७३९१	२७३३	२९६७३०८३८	३९००	१९४८०३४२	२५०४	१९१५७३९८	५५५	१२८९३३८२०	५५५	१२८९१९६१९	८०४८५७३२५

सरकारी निकाय/मन्त्रालयको लेखापरीक्षण बक्यौताको विवरण

(रु हजारमा)

क्र.सं	मन्त्रालय/ निकायको नाम	विनियोजन		राजस्व		धरौटी		अन्य कारोवार		जम्मा	
		इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम
१	सर्वोच्च अदालत	०	०	४४	२४४८	४४	४०९२९	०	०	८८	४३३७७
२	निर्वाचन आयोग	५	३९०	६	२	३७	१२९	०	०	४८	५२१
३	अर्थ	१	४९९	१३	१७४५	११	४३५५१	१	११४३५	२६	५७२३०
४	उद्योग	१	६०८०	७	८८७	१	१२३९	०	०	९	८२०६
५	ऊर्जा	२२	३२४०७	०	०	३	१७०८	०	०	२५	३४११५
६	कानून, न्याय ,संविधान सभा तथा संसदीय मामिला	३	२७४	०	०	०	०	०	०	३	२७४
७	कृषि विकास	१८	२५९५७८	९	१२८	८९	४९५१	०	०	११६	२६४६५७
८	गृह	८	११४१४	१०	८१४५	७८	१४८५९	०	०	९६	३४४१८
९	परराष्ट्र	१	२८७५	६	२५१७८७	०	०	१	०	८	२५४६६२
१०	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	७	२०३१	३०	४६५४	२५	१९६०	०	०	६२	८६४५
११	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	२५	१२२१२	१९	१३०९२	७५	१५४९०	२	२५३९	१२१	४३३३३
१२	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	१८७	२३८२०३	०	०	४३	४४९१०	०	०	२३०	२८३११३
१३	महिला,बालबालिका तथा समाज कल्याण	०	०	१६	२८३	४	१४६	०	०	२०	४२९
१४	युवा तथा खेलकुद	४	१२४१८	०	०	०	०	०	०	४	१२४१८
१५	रक्षा	०	३५२२२	२	४५	५	६६७३	०	०	७	४१९४०
१६	वन तथा भू-संरक्षण	१३	२७००१	४	२२८८१	४७	२७७०६	१८	२२७	८२	७७८१५
१७	शिक्षा	६७	२३७९६१	८८	८१०१	११३	३४४४५	०	०	२६८	२८०५०७
१८	श्रम तथा रोजगार	०	०	०	०	३	१६४	०	०	३	१६४
१९	सिंचाई	४५	७५८५९	२	१०३	८७	२५१११	०	०	१३४	१०१०७३
२०	सहरी विकास	५	९१४	१७६	०	१२	५७	०	०	१९३	९७१
२१	सूचना तथा सञ्चार	५८	१५६८५६	२	४	५५	३१६७	०	०	११५	१६००२७
२२	संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास	०	०	०	०	१२	३०२६	०	०	१२	३०२६
२३	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	२२९	३१२६७५	०	०	१५९	१९३३४	०	०	३८८	३३२००९
२४	सहकारी तथा गरिवी निवारण	२२१	४३६५६५	५४	२२४८	४९३	३३३८९	०	०	७६८	४७२२०२
	जम्मा:	९२०	१८६१४३४	४८८	३९६५५३	१३९६	३२२९४४	२२	१४२०१	२८२६	२५१५१३२

संगठित संस्था, अन्य संस्था र समितिको लेखापरीक्षण विवरण

(रु. हजारमा)

क्र.सं	मन्त्रालय/निकायको नाम	लेखापरीक्षण		प्रतिवेदन		लेखापरीक्षण सम्पन्न रकम	बक्यौता वर्ष
		गर्नुपर्ने	सम्पन्न	अन्तिम	प्रारम्भिक		
१	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय	९	९		९	४४२४७४	०
२	अर्थ	११	१०	५	५	८३६५४२२६५	१
३	उद्योग	३३	१३	३	१०	१७७३८७२२	२०
४	ऊर्जा	४	४	३	१	१७३,४६१,३००	०
५	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला	४	४		४	१६४९३०	०
६	कृषि विकास	२५	२५	३	२२	८१६५८८५	०
७	गृह	७९	७९		७९	४८९९७३	०
८	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	३२	३२	२	३०	३०,९८६,०३२	०
९	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	२	१		१	६०२५१७	१
१०	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	६	४	३	१	४१००४२३	२
११	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	५	५		५	३५४५७२	०
१२	युवा तथा खेलकूद	१	१		१	७११८९९	०
१३	रक्षा	७	७		७	२६१७६३०९	०
१४	वन तथा भू-संरक्षण	३९	३९	२	३७	३३६८५१५	०
१५	वाणिज्य तथा आपूर्ति	८	४		४	११६११०१	४
१६	विज्ञान, प्रविधि तथा बातावरण	३	३		३	३७३५८५	०
१७	शिक्षा	६८६	२६०	०	२६०	३७३०८१०९	४२६
१८	सहकारी तथा गरिवी निवारण	१	१	०	१	१८५९४२	०
१९	सामान्य प्रशासन	३	३		३	१०२६५७४	०
२०	सूचना तथा सञ्चार	१६५	१४९	३	१४६	३५०१७४३२	१६
२१	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास	७५	७५		७५	१९८२२२०	०
२२	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	१२१	१२१	०	१२१	१५१०२२०३	०
२३	शहरी विकास	५१	४७		४७	६२४८६५४	४
२४	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	१	१		१	२८३९८	०
जम्मा:		१३७१	८९७	२४	८७३	१२०६१४९७७४	४७४

क्र.सं	संस्थाको नाम	लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने आर्थिक वर्ष	लेखापरीक्षण सम्पन्न आर्थिक वर्ष	लेखापरीक्षण रकम	वेरजु रकम	लेखापरीक्षण भएको अन्तिम आर्थिक वर्षको पुँजी /वायित्व						लेखापरीक्षण भएको अन्तिम आर्थिक वर्षको सम्पत्ति				
						पूँजी	जगेडा कोष	संचित नाफा/नोक्सान	दीर्घकालीन कर्जा	चालु दायित्व	व्यवस्था	जम्मा	स्थिर सम्पत्ति	चालु सम्पत्ति	अन्य सम्पत्ति	जम्मा
	सहरी विकास मन्त्रालय	१		६७३३५	०	२३२०४१	२३०३८	-१८७७४४	०	०	०	६७३३५	१७३४१	४९९९४	०	६७३३५
	ग्रामीण खानेपानी तथा सरसफाई कोष विकास समिति	१	२०६९/७०	६७३३५	०	२३२०४१	२३०३८	-१८७७४४	०	०	०	६७३३५	१७३४१	४९९९४	०	६७३३५
	शिक्षा मन्त्रालय	१		४८६६०	०	०	४८६६०	०	०	०	०	४८६६०	२०१४	४६६४६	०	४८६६०
	स्वप्न बगैँचा विकास समिति	१	२०६९/७०	४८६६०	०	०	४८६६०	०	०	०	०	४८६६०	२०१४	४६६४६	०	४८६६०
३	अन्य संस्था	१२	०	४३६०२,५१७	१,४८४,३४२	२८,४४१,४४१	८४८,४४८	८,२२१,५१९	३,८२३,४४४	५४६,८६८	१,७०६,३१६	४३,५९८,०६७	३,०८०,७४४	२७,६०३,९४६	१२,९१८,२९३	४३,६०२,९८४
	अर्थ मन्त्रालय	४		१३,६५२,७०५	३७२,९४६	१,६२५,२९७	८५४,९७४	५,२३६,६७१	३,८२३,४४४	५०५,६७२	१,६०६,६३६	१३,६५२,७०५	११८,५०२	२,८०८,०२३	१०,७२६,१८०	१३,६५२,७०५
	यवा तथा साना, व्यावसायी स्वरोजगार कोष	१	२०६९/७०	५,६४१,९९६	२०५,२३४	१२९,३१५	५,२२८,३२	०	३८,२३४,४४	२५४	०	५,६४१,९९६	११२,७९९	११२,३२३	४३,६८५,७४	५,६४१,९९६
	आर्कस्मिक विमा कोष	१	२०६९/७०	३,३४७,४००	२,४१००	११०,७४	११०,७४	२२८,९४२	०	१९,७०२९	६३९,५१५	३,३४७,४००	२३,७७	८,४६३,४५	२,४१०,७८	३,३४७,४००
	आर्कस्मिक विमा कोष	१	२०६८/६९	२,५८५,३५९	१००,५६	११०,७४	११०,७४	१६,४४,३५०	०	१,७८,४३७	५,४०१,४४	२,५८५,३५९	२२,९३	५,२६५,७५	२,५८५,३५९	
	आर्कस्मिक विमा कोष	१	२०६७/६८	२,०७७,९५०	१,३३५,५६	११०,७४	११०,७४	१,३०१,८९३	०	१,२७६,५२	४,२६९,७७	२,०७७,९५०	११,९३	२,९५,७८४	१,७८,७४३	२,०७७,९५०
	कृषि विकास मन्त्रालय	२		५,८३३	०	०	०	२,४८५	०	०	३,३४८	५,८३३	५	५,८३३	५,८३३	
	पशु विकास फर्म, पोखरा दाहोरो मार्ग	१	२०६९/७०	५,९९२	०	०	०	१,८४४	०	०	३,३४८	५,९९२	५	५,९९२	५,९९२	
	मत्स्य विकास केन्द्र, हेटीडा	१	२०६९/७०	६,४४	०	०	०	६,४४	०	०	६,४४	६,४४	०	६,४४	६,४४	
	गृह मन्त्रालय	१		३,३९७,५८३	३९१,७३८	३,२९,२,८४०	३,४८४	०	०	९६,३३२	३,३९२,६६६	३,३९७,५८३	७०,२६०	१,६६८,५२२	९६,८०१	३,३९७,५८३
	प्रहरी कल्याण कोष	१	२०६९/७०	१,७६५,५१८	३३३,०२९	१,७६,०६१	०	०	०	०	१,७६,०६१	१,७६५,५१८	४,७७०१	१,६६८,५२२	४,९२५	१,७६५,५१८
	सशस्त्र प्रहरी वल कल्याणकारी सेवा केन्द्र	१	२०६९/७०	१,६३२,०६५	५,८७०९	१,५३,२२४९	३,४८४	०	०	९६,३३२	१,६३२,०६५	१,६३२,०६५	७,२५२९	१,६३२,०६५	१,६३२,०६५	
	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय	१		६६५६२	८८	२०,५१८	०	०	४,५७३	३०७	०	६६,५६२	४,८५	५,९९१७	१,४१६०	६६,५६२
	राष्ट्रिय अपांग सहायता कोष	१	२०६९/७०	६६,५६२	८८	२०,५१८	०	०	४,५७३	३०७	०	६६,५६२	४,८५	५,९९१७	१,४१६०	६६,५६२
	सहरी विकास	१		१,२३३	०	६१७	०	०	६१६	०	१,२३३	१,२३३	१,२३३	१,२३३	१,२३३	
	महसुल निगम आयोग	१	२०६९/७०	१,२३३	०	६१७	०	०	६१६	०	१,२३३	१,२३३	१,२३३	१,२३३	१,२३३	
	रक्षा मन्त्रालय	२		२,५७६,७०२	६९,२२३५	२,२८,३०,७६	०	२,९३,६६,२६	०	४६७	०	२,५७६,७०२	२,०५,७७२६	२,३०,३६,४७७	६,७२,९६६	२,५७६,७०२
	नेपाली सैनिक कल्याणकारी कोष	१	२०६९/७०	२,५६६,०५२	६९,२२३५	२,२८,३४,३६९	०	२,९२,६१,५८	०	४६७	०	२,५६६,०५२	२,०३,४१,९३	२,२९,७०,९७	६,५४,२३७	२,५६६,०५२
	बहु व्यवसाय उद्योग	१	२०६९/७०	१०६,१७५	०	९,५७०	०	१,०४,६८	०	४६७	०	१०६,६४२	२,३५,३३	६,५३,८०	१,७,७२९	१०६,६४२
	युवा तथा खेलकूद मन्त्रालय	१	०	७१,८९९	२,७३,३५	६,७२,०९३	०	०	३,९८०६	०	७१,८९९	१,४३,५८१	३,२१,३२	५,३६,१८६	७१,८९९	
	राष्ट्रिय खेलकूद परिषद	१	२०६९/७०	७१,८९९	२,७३,३५	६,७२,०९३	०	०	३,९८०६	०	७१,८९९	१,४३,५८१	३,२१,३२	५,३६,१८६	७१,८९९	
	जम्मा:	८४		१,१५,८,८३,९७९	३,६४,२,९६०	१,२७,१,५८,५१०	१,४४,०,९९,७८५	-१,३,६,५,०९८	१०९,६६७,९०८	७२,४,२३४,२९३	२,८,९,३,४,४२१	१,१,२,०,३,४,८,१२३	१,६६,५,६०,३७५	३,८,५,४,५६,५४७	५,६९,३,३८,६०४	१,१,२,०,४,४,६,३६६

क्र.सं	संस्थाको नाम	आर्थिक वर्ष	आय				व्यय							खुद आम्दानी
			विक्री/सेवा शुल्क	अनुदान	अन्य आय	जम्मा	प्रत्यक्ष खर्च	सञ्चालन खर्च	कर्मचारी खर्च	व्याज	हास खर्च	आयकर	जम्मा खर्च	
	सांस्कृतिक संस्थान	२०६९/७०	१५३१०	१४७९६	१४२०	३१५२६	०	४४०३	१४९४४	८६९३	१०९०४	३८९४४	-७४९८	
	सांस्कृतिक संस्थान	२०६८/६९	१५४१९	१४७९६	२१२६	३२३४१	३७८१	३७८१	१३९०३	११११७	१२८६६	४९६६७	-९३२६	
	पशुपती क्षेत्र विकास कोष	२०६९/७०	०	६७८००	२९३३२६	९७०३२६	१९६९३०	२६१०८	५७००७	०	२६५४	०	६८८४२७	
	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय		१४६३५३	२४५१२००	१२४५४४	२७२२०९७	१४९९२	२५११२६९	९०८०२	०	५४०९	०	२६२२४७२	
	नेपाल रेल्वे कम्पनी	२०६६/६७	२४२०५		८६६	२५०७१		१२३०६	२३०९७	०	१५२१	०	३६९२४	
	नेपाल रेल्वे कम्पनी	२०६७/६८	२२४९०		१३७५	२३८६५		१२०४८	२२७४७	०	१९४९	०	३६७४४	
	नेपाल रेल्वे कम्पनी	२०६८/६९	१७८७२		९५५	१८८२७		२०१५२	३४३४०	०	१९३९	०	५६४३१	
	सडक बोर्ड नेपाल	२०६९/७०	८१७८६	२४५१२००	१२१३४८	२६५४३३४	१४९९२	२४६६७६३	१०६१८	०	०	०	२४९२३७३	
	वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय		८३३०२२	०	५२०३२०	१३५३३४२	४६०१९३	३०२८०३	२०९८५९	७४४५	९९६१	०	९८२२६१	
	जडिबुटी उत्पादन तथा प्रोद्यन	२०६९/७०	८१७७३	०	१०९८	८२८७१	६३०८६	५४८३	२०३६१	३८८५	२१५८		९४९७३	
	दि टिम्बर कर्पोरेशन अफ नेपाल लिमिटेड	२०६९/७०	३५९८३६		२९९८९६	६५९७३२	१७७७८१	२८९९१	८१४३७	३५६०	७४२		२९२५११	
	राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष	२०६९/७०	३९१४१३	०	२१९३२६	६१०७३९	२१९३२६	२६८३२९	१०००६१	०	७०६१	०	५९४७७७	
	वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय		११०८४३	०	३६७२८	१४७५७	७५४७	२२७८२	५३२६७	३६००	१८३३	१६२५२	१०५२८१	
	नेपाल पारबहन तथा गोदाम व्यवस्था कम्पनी लिमिटेड	२०६९/७०	५९१८९	०	१७३३१	७६५२०	३८५९	११५९२	२२७८६	१७८०	१०११	९८५९	५०८८७	
	नेपाल पारबहन तथा गोदाम व्यवस्था कम्पनी लिमिटेड	२०६८/६९	५१६५४	०	१९३९७	७०५१	३६८८	१११९०	३०४८१	१८२०	८२२	६३९३	५४३९४	
	शिक्षा मन्त्रालय		३५६८३२७	५५०३६५	७०७०७४	९७७९०८६	५७७३३६	४६२९१२४	४७८८६१८	९४६१५	२३६५	०	१००९२०५८	
	जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लिमिटेड	२०६८/६९	५६२९८८		१६४८०	५७९४६८	५४६२७४	४०८३०	८०७८५	९४६१५	२३६५	०	७६४८६९	
	मध्यपश्चिम विश्वविद्यालय	२०६९/७०	४६५८६	६५०००	३८	१११६२४	०	३६१०७	१६८५३	०	०	०	५२९६०	
	सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय	२०६९/७०	०	११०५३४	१२२४	१११७५८	०	३०४३४	७२३६	०	०	०	३७७०	
	कृषि तथा वन विश्वविद्यालय	२०६९/७०	३७३०	३४५६६३	१८५	२४९५७८	०	११७४४३	३९५९५	०	०	०	५५७३३८	
	नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय	२०६९/७०	१८४६२	३७७८५९	०	३९६३२१	०	१०९४४७	२९११७५	०	०	०	४००६२२	
	नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय	२०६८/६९	९५	१४३११	२२२	१४६२८	०	५४०४	९७९५	०	०	०	१५१९९	
	पोखरा विश्वविद्यालय	२०६९/७०	२६१४५५	११२७९७	१७७७७८	५५२०३०	३१०६२	८७९४७	९८८३१	०	०	०	२१७८४०	
	त्रिभुवन विश्वविद्यालय	२०६९/७०	१३७९१४३	२८४१६३६	१०३८०६	४३२४५८५	०	१७७०५४	२८८८७९७	०	०	०	४६५९३५१	
	त्रिभुवन विश्वविद्यालय	२०६८/६९	११७३३९७	१४१४३४०	६५२०४	२६५२९४१	०	१६७३५९३	८४०३९२	०	०	०	२५१३९८५	
	त्रिभुवन विश्वविद्यालय	२०६७/६८	५०१८०	१३७७७९	२७७२०६	४६४५६५	०	५८९७५८	३८४६९०	०	०	०	९७४४४८	
	त्रिभुवन विश्वविद्यालय	२०६६/६७	५८२२१	९०३१८	४७६५४	१९६१९३	०	९८०४९	८८५८०	०	०	०	१८६६२९	
	त्रिभुवन विश्वविद्यालय	२०६५/६६	१३७०५	१४९१४	१६७६८	४४३८७	०	४७०५५	३७७३०	०	०	०	८४७८५	
	लुम्बिनी बौद्ध विश्वविद्यालय	२०६९/७०	३६५	७९१३४	५०९	८०००८	०	२२५०३	४१५९	०	०	०	२६६६२	
	सहकारी तथा गरिवी निवारण मन्त्रालय		२०११६	९०५००	१२०९	१११८२५	०	५२४१८	१३९४१	०	१७४५	०	६८१०४	
	राष्ट्रिय सहकारी विकास बोर्ड	२०६९/७०	२०११६	९०५००	१२०९	१११८२५	०	५२४१८	१३९४१	०	१७४५	०	६८१०४	
	सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय		१६६४०६८	८००७	१७९७	१६८९२७३५	२२४१३२	२०६५४४	३३७२५	८२००	६२३३०	४०३११३५	४८६९४३९	
	राष्ट्रिय समाचार समिति	२०६९/७०	७६२६	६००००	५४१९	७३०४५	०	१७५३३	५९४१०	०	२१८७	०	७९१३०	
	प्रेस काउन्सिल	२०६९/७०	२०१९५	३३३५	२३३५	६७६	८३६७	८०११	२३१४०	०	०	०	२९०	
	गोरखापत्र संस्थान	२०६९/७०	३०९०८३	२००००	१८७०	३३०९५३	१९४००२	६५१९९	७८८७८	८२००	३२५९	०	३४९५३८	
	नेपाल टेलिभिजन	२०६९/७०	२४८६६७	७१	२७३९१	२७९२९	२७९३	७८६५०	१६७५२	५३८९२	०	०	३२९५७	
	नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण	२०६९/७०	१६०५५११६	०	१३३९६२	१६८९०७८	०	३९४००	२२१७४	०	२९६५	४०३११३५	४०९५६७४	
	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय		१७७६२८४	३७५०००	१३१५९९	२२२७९३	०	१०८०९६७	९८२९९९	६४९१	१७८२६६	०	२२४८७५३	

क्र.सं	संस्थाको नाम	आर्थिक वर्ष	आय				व्यय							खुद आम्दानी
			विक्री/सेवा शुल्क	अनुदान	अन्य आय	जम्मा	प्रत्यक्ष खर्च	सञ्चालन खर्च	कर्मचारी खर्च	व्याज	हास खर्च	आयकर	जम्मा खर्च	
	बी.पी.कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	२०६९/७०	११३३३३३	३१५०००	४३५९१	१४९९९२४	०	४५५२९	८६४९४९	६४९१	१३८६४०	१४८१६०१	१०३२३	
	पाटन स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	२०६९/७०	६४०८७४	०	८६६९४	७२७५६८	०	५९८४१०	९४७०६	३९६५६	७३२७७२	५२०४		
	कर्णाली स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	२०६९/७०	२०७७	६००००	१२२४	६३३०१	०	११०३६	२३३४४	०	३४३८०	२८९२१		
	सहरी विकास		३५१८३६	०	६२६९३	४१४५२९	२२७५२२	५७७२१	२६०२८०	५५३३१	५५६४९	३००	६५६८०३	-२४२२७४
	राष्ट्रिय आवास कम्पनी लिमिटेड	२०६९/७०	६१०८४	०	४८७७	६५९६१	१५३८६	२३५३८	२२९७०	८२६	३००	६३०२०	२९४१	
	नेपाल खानेपानी संस्थान	२०६८/६९	२९०७५२	०	५७८१६	३४८५६८	२१२१३६	३४१८३	२३७३१०	५५३३१	५४८२३	०	५९३७८३	-२४५२१५
२	समिति		४८२८२५	५५५६२३	२८२९६९	१३६१४१७	७०५७४	५९९९२७	११०६३६	३५१५	२२५८६	०	८०७२३८	५५४१७९
	अर्थ मन्त्रालय		४२९५३९	०	१३०२७७	५५९८१६	०	२०८६३	२६२२७	०	४५७८	०	५१६६८	५०८१४८
	विमा समिति	२०६९/७०	४२९५३९	०	१३०२७७	५५९८१६	०	२०८६३	२६२२७	०	४५७८	०	५१६६८	५०८१४८
	कानून, न्याय,संविधान सभा तथा संसदीय मामिला		२८८६	०	९०१७	११९०३	१५०७	२६१०	२१८१४	०	१६७३	०	२७६०४	-१५७०१
	कानून किताब व्यवस्था समिति	२०६९/७०	२८८६	०	९०१७	११९०३	१५०७	२६१०	२१८१४	०	१६७३	०	२७६०४	-१५७०१
	कृषि विकास मन्त्रालय		५०४००	१८२२०	४८१७८	११६७९८	४७०१४	११८१३	२८६८७	११४५	५३६८	०	९४०२७	२२७७१
	कालिमाटी फलफुल विकास समिति	२०६९/७०	११८५६	०	४३९१९	५५७७५	६४२	७४८८	१८३३७	८६८	२६२१	०	२९९५६	२५८१९
	कपास विकास समिति	२०६९/७०	८५८९	१४२२०	३८८५	२६६९४	१८७२२	२७२५	६११५	०	२६८८	०	३०२००	-३५०६
	पशु आहार उत्पादन विकास समिति	२०६९/७०	२९९५५	४०००	३७४	३४३२९	२७६५०	१६००	४२३५	२७७	१०९	३३८७१	४५८	
	संस्कृति,पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय		०	१७८१२	७३८८६	९१६९८	२२०५३	१९२५८	११९२१	०	१०७६५	०	६३९९७	२७७०१
	नेपाल पर्यटन तथा होटल व्यवस्थापन प्रतिष्ठान	२०६९/७०	०	१७८१२	७३८८६	९१६९८	२२०५३	१९२५८	११९२१	०	१०७६५	०	६३९९७	२७७०१
	सहरी विकास		०	५५९५९१	४१	५५९६३२	०	५३७६०४	२१९८७	२३७०	४१	०	५६२००२	-२३७०
	ग्रामीण खानेपानी तथा सरसफाई कोष विकास समिति	२०६९/७०	०	५५९५९१	४१	५५९६३२	०	५३७६०४	२१९८७	२३७०	४१	०	५६२००२	-२३७०
	शिक्षा मन्त्रालय		०	०	२१५७०	२१५७०	७७७९	०	०	१६१	७९४०	०	१३६३०	
	स्वप्न बगैचा विकास समिति	२०६९/७०	०	०	२१५७०	२१५७०	७७७९	०	०	१६१	७९४०	०	१३६३०	
३	अन्य संस्था:		७८५३०१०	७६४४५९	५४४५७२२	१४०६३१९१	२५९५९१०	६३१८४६३	६०३३३४	६४३००	६३१६	२१८०४२	९८०६३६५	४२५६८२६
	अर्थ मन्त्रालय		८३७५३५	१७३१८९	२१९२२६९	३२०२९९३	१४६८०८०	९३०६५	३६२४०	६४३००	१३२०	०	१६६३०५	१५३९९८८
	युवा तथा साना व्यावसायी स्वरोजगार कोष	२०६९/७०	०	१७३१८९	५७६६२	२३०८५१	०	८०९८६	३०३७०	६४३००	०	०	१७५६५६	५५१९५
	आकस्मिक विमा कोष	२०६९/७०	३१६७५८	०	८६१२८०	११७८०३८	५२५१७९	६०९५	२०९४	०	५९२	०	५३३९६०	६४४०७८
	आकस्मिक विमा कोष	२०६८/६९	२६७०९०	०	६५५१६७	९२२२५७	५७२८८०	३४२६	२१३१	०	३६३	०	५७८८००	३४३४५७
	आकस्मिक विमा कोष	२०६७/६८	२५३६८७	०	६१८१६०	८७८४७	३७००२१	२५५८	१६४५	०	३६५	०	३७४५८९	४९७२५८
	कृषि विकास मन्त्रालय		२०१६२	०	५७	२०२१९	१९४५६	७८९	०	०	०	०	२०२४५	-२६
	पशु विकास फार्म पोखरा (दोहोरो मार्ग)	२०६९/७०	१९५९२	०	५७	१९६४९	१८७४१	६४२	०	०	०	०	१९३८३	२६६
	मत्स्य विकास केन्द्र हेटौडा (दोहोरो मार्ग)	२०६९/७०	५७०	०	०	५७०	७५	१४७	०	०	०	०	८६२	-२९२
	गृह मन्त्रालय		७१२	०	१०३३६४२	१०३४३५४	४७७१५	१०५२८	७२०७०	०	२७०२	०	५५७०१५	४७७३३९
	प्रहरी कल्याण कोष	२०६९/७०	०	०	७४३७२१	७४३७२१	३५८२७५	३२४५	०	०	२७०२	०	३६४२२२	३७९४९९
	सशस्त्र प्रहरी वल कल्याणकारी सेवा केन्द्र	२०६९/७०	७१२	०	२८९९२१	२९०६३३	११३४४०	७२८३	७२०७०	०	०	०	१९२७९३	९७८४०
	सहरी विकास		०	५७५०	०	५७५०	०	३३८१	१३६७	०	०	०	४७४८	१००२

क्र.सं	संस्थाको नाम	आर्थिक वर्ष	आय				व्यय						खुद आमदानी	
			विक्री/सेवा शुल्क	अनुदान	अन्य आय	जम्मा	प्रत्यक्ष खर्च	सञ्चालन खर्च	कर्मचारी खर्च	व्याज	हास खर्च	आयकर		जम्मा खर्च
						५७५०								
	खानेपानी महसुल निर्धारण आयोग	२०६९/७०												१००२
	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय		७४२४	२५७७२	३३१९६	०	१५२५३	२११७	०	०	०	१७३७०	१५८२६	
	राष्ट्रिय अपाङ्ग कोष	२०६९/७०	७४२४	२५७७२	३३१९६	०	१५२५३	२११७	०	०	०	१७३७०	१५८२६	
	युवा तथा खेलकुद		२२५९७	५७८०९६	३००७	६०३७००	२०९३६५	३०८२६४	०	०	०	५१७६२९	८६०७१	
	राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्	२०६९/७०	२२५९७	५७८०९६	३००७	६०३७००	२०९३६५	३०८२६४	०	०	०	५१७६२९	८६०७१	
	रक्षा मन्त्रालय		६९७२००४	०	२१९०९७५	९१६२९७९	४२७२९४	५८८७८३	४९१५४०	०	२२९४	२१८०४२	७०२६३५३	२१३६६२६
	नेपाली सैनिक कल्याणकारी कोष	२०६९/७०	६९०४८१२	०	२१८७६५६	९०९२४६८	३७०७३३	५८८७८३	४९०३५२	०	२१८०४२	६९६६३१०	२१२६१५८	
	बहु व्यवसाय उद्योग	२०६९/७०	६७१९२	०	३३१९	७०५११	५६५६१	०	११८८	०	२२९४	६००४३	१०४६८	
	जम्मा:		११०५०६६९८	११९५१००८	२९०९५४२२	१५१५५३१२८	४४७५४८६६	२७२९०४२४	२१९८६८१०	६३५६१६३	५०२४३१९	५१४५५६१	११०५५८१४३	४०९९४९८५

क्र.सं	संस्थाको नाम	लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने आर्थिक वर्ष	लेखापरीक्षण सम्पन्न आर्थिक वर्ष	लेखापरीक्षण रकम	वेरजु रकम	लेखापरीक्षण भएको अन्तिम वर्षको संचालन मतिज्ञा										यो वर्षको बचत	वर्षान्तको मौज्जात
						वर्षको शुरु मौज्जात	आय			व्यय							
							विक्री/सेवा शुल्क	अनुदान	अन्य आय	जम्मा	प्रत्यक्ष खर्च	संचालन खर्च	कर्मचारी खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च		
	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय	१		७८०५१२	१४६२४	१२४०१२	०	६५६५००	०	६५६५००	०	६२७६५६	०	०	६२७६५६	२८८४४	१५२८५६
	स्थानीय विकास शुल्क कोष	१	२०६९/७०	७८०५१२	१४६२४	१२४०१२	०	६५६५००	०	६५६५००	०	६२७६५६	०	०	६२७६५६	२८८४४	१५२८५६
	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	२		८५५१३५	१०५०	३१७३	१६२९६	३९२६१३	१९७२७	४२८६३६	०	१५५०६	३२८	४१०६६५	४२६४९९	-३०९	२८६४
	स्वास्थ्य कर कोष	१	२०६९/७०	७८४९३९	१३१	५४६	१३१	३९२९७	११८	३९२९७	०	८६५	३२८	३९१४३१	३९२६२४	-३०९	२३७
	कार्य संचालन कोष र अन्य -१६	१	२०६९/७०	७०१९६	९१९	२६२७	१६२९६	४१६	१९६०९	३६३२१	०	१४६४१	०	१९२३४	३३८७५	०	२६२७
	सहरी विकास	२		३१७२८	१३	३३५८८	०	०	१८७२४	१८७२४	०	०	०	१३०३	१३०३	५७९१	३९३०९
	जग्गा विकास चक्रकोष	१	२०६९/७०	५०००	०	३०४७६	०	५०००	५०००	५०००	०	०	०	०	५०००	५०००	३५४७६
	दक्षिणकाली क्षेत्र विकास प्रबन्ध समिति	१	२०६९/७०	२६७२८	१३	३११२	०	१३७२४	१३७२४	१३७२४	०	०	०	१३०३	१३०३	७२१	३८३३
	राष्ट्रिय योजना आयोग	१		२८३९८	०	०	०	२८३९८	२८३९८	२८३९८	०	०	०	०	०	२८३९८	२८३९८
	नया नेपाल निर्माण कोष	१	२०६९/७०	२८३९८	०	०	०	२८३९८	२८३९८	२८३९८	०	०	०	०	०	२८३९८	२८३९८
	कुल जम्मा:-	१९५		४७३११७८८	२०१८५४३	१५३५०११२	३२०२५२३	१२११६२५०	९०१९४०८	२४३३८१८१	७२७४९५	५२१८७२०	२२१७०२७	१४७८२६४९	२२९४५८९१	१३८३०४२	१६७३१५४

सरकारी निकायको पेशकी बाँकी विवरण

(रु. हजारमा)

क्र.सं	मन्त्रालय निकायको नाम	कर्मचारी पेशकी		अन्य पेशकी						जम्मा
		गतवर्षसम्म	यो वर्ष	गतवर्षसम्म			यो वर्ष			
				मोविलाइजेसन	प्रतितपत्र	अन्य	मोविलाइजेसन	प्रतितपत्र	अन्य	
१	राष्ट्रपतिको कार्यालय	०	०			२४७९९	०	०	०	२४७९९
२	उपराष्ट्रपतिको कार्यालय	०	०	०	०	०	०	०	०	०
३	संविधान सभा व्यवस्थापिका संसद	४३७८	०	०	०	२४१७	०	०	०	६७९५
४	सर्वोच्च अदालत	१६६६	२४२	०	०	२२०८३	११३४९	०	२०	३५३६०
५	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	०	०	०	०	०	०	०	०	०
६	महालेखापरीक्षकको कार्यालय	०	०	०	०	०	०	०	०	०
७	लोक सेवा आयोग	२४५०	९४	०	०	२०१८	०	०	४५	४६०७
८	निर्वाचन आयोग	४१४१	४००	०	०	१४८३५	९४३३	०	२११४५३	२४०२६२
९	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	८१	०	०	०	९६२१	१५५०	०	०	११२५२
१०	न्यायपरिषद	०	०	०	०	०	०	०	०	०
११	राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग	०	०	०	०	३८७४	०	०	०	३८७४
१२	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय	२४३१९	२०७७	०	०	६८६१	१७०८	०	४३४६	३९३११
१३	अर्थ	२०५२	४८१	०	०	६३२०३	९९४३	२५००००	२५४१	३२८२२०
१४	उद्योग	३५४५	६८८	०	०	८४६८०	०	०	१०८	८९०२१
१५	ऊर्जा	३७८	२५	०	०	२७७२३	०	०	२२७	२८३५३
१६	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला	०	०	०	०	०	०	०	०	०
१७	कृषि विकास	४११२	७५९८	०	०	५०१०३	६४७९	०	१६२८१	८४५७३
१८	गृह	१७८७७५	७४७६	०	०	७०५६२३	२४६२५२	५०७७८६	१४२१४४	१७८८०५६
१९	परराष्ट्र	१०८०८२	९९६५	०	०	३०२८९३	०	१८२८०	२३३१८	४६२५३८
२०	संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उडड्यन	३७८२	२०९८	०	०	९२९६३	१११८३	०	३२५५	११३२८१
२१	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	२९४१	७३२	०	०	१११४९०	१०१२६	०	५५१	१२५८४०
२२	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	२६१९९	४०२	०	०	४९७०४१०	२०५५२२९	२२४३२३	१६३०७४३	८९०७३०६
२३	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	६६११	६२२	०	०	६०३५०	०	०	१६३४०	८३९२३
२४	युवा तथा खेलकूद	०	०	०	०	१०५८५	०	०	९००	११४८५
२५	रक्षा	११४१४	१०००९	०	०	२०४१३७०	०	१४४२२९५	१५६२५६	३६६१३४४
२६	वन तथा भू-संरक्षण	६६८६	३३९३	०	०	१२५०८५	१६५५	०	५४०७	१४२२२६

क्र.सं	मन्त्रालय निकायको नाम	कर्मचारी पेशकी		अन्य पेशकी						जम्मा
		गतवर्षसम्म	यो वर्ष	गतवर्षसम्म			यो वर्ष			
२७	वाणिज्य तथा आपूर्ति	०	०	०	०	०	०	०	०	०
२८	विज्ञान, प्रविधि तथा बातावरण	७४५	३४	०	०	२१७६७३	०	०	५८५३०	२७६९८२
२९	शान्ति तथा पुननिर्माण	१९६८	१०	०	०	२५३७१८	७८५९०	०	९१६८१	४२५९६७
३०	शिक्षा	६५१८७	२१६५९	०	०	१०४३२३६	२१००	०	३८७८९	११७०९७१
३१	श्रम तथा रोजगार	१६६	८३९	०	०	३९१५३	०	०	१४५९६	५४७५४
३२	सामान्य प्रशासन	०	२३	०	०	१०००	०	०	५०००	६०२३
३३	सिचाई	१७५८९	२०७०	१०६३६७१	०	०	९१९९४७	०	५१९४२	२०५५२१९
३४	सूचना तथा सञ्चार	६९	३८	०	०	४२९६३	३५२०९	०	५१७७३	१३००५२
३५	सहरी विकास	१३५०३	१५२०	६४३९८४	०	१०८४०८४	१०२५९०३	०	९८८८४	२८६७८७८
३६	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास	१२९६९१	२४३३८	०	०	३५८७३७९	७९६२८	१३४७५५	२४१४९६०	६३७०७५१
३७	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	४७३६३	५४२५३	०	०	६१३४८३	९६७६	५५१२५९	३००९७८	१५७७०१२
३८	सहकारी तथा गरिवी निवारण	१२	७८६०	०	०	५२११	०	०	२४५२१	३७६०४
३९	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	१५०६	१३०१	०	०	५६८५	१५००	०	३९७३	१३९६५
	जम्मा	६६९४११	१६०२४७	१७०७६५५	०	१५६२६५७१	४५१७४६०	३१२८६९८	५३६९५६२	३११७९६०४

कुल असुली
आर्थिक वर्ष २०६९/७०

(रु.हजारमा)

क्र.सं.	निकाय/मन्त्रालय	विनियोजन, राजस्व र धरौटी				अन्य निकाय	कुल जम्मा
		ले. प. को दौरानमा	प्रारम्भिक प्रतिवेदन पठाएपछि	सम्परीक्षणको क्रममा	जम्मा		
१	राष्ट्रपतिको कार्यालय	१५०	-	-	१५०	-	१५०
२	उपराष्ट्रपतिको कार्यालय	-	२०	२१	४१	-	४१
३	संविधान सभा व्यवस्थापिका संसद	२१	-	५४७	५६८	-	५६८
४	सर्वोच्च अदालत	४५९	७४	६३९	११७२	-	११७२
५	महालेखा परीक्षकको कार्यालय	-	-	३०	३०	-	३०
६	लोक सेवा आयोग	२८	४	२७	५९	-	५९
७	निर्वाचन आयोग	१७६	७७	१३८६१	१४११४	-	१४११४
८	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	१९	११	७८	१०८	-	१०८
९	न्यायपरिषद्	-	-	२	२	-	२
१०	राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग	-	-	२१	२१	-	२१
११	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	५५	५०	-	१०५	४३८७	४४९२
१२	अर्थ	१६४०८	११४३२२	१६४७२४	२९५४५४	१०१३२८७	१३०८७४१
१३	उद्योग	९३	४९	-	१४२	-	१४२
१४	ऊर्जा	७५	९	२२	१०६	-	१०६
१५	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला	८	१०	९	२७	-	२७
१६	कृषि विकास	११९४६४	९१६	३५९३६	१५६३१६	५८	१५६३७४
१७	गृह	३३४४	१६९८	२१०४२	२६०८४	-	२६०८४
१८	परराष्ट्र	६८	-	३९८	४६६	-	४६६
१९	संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	३८७४	१७	७४१	४६३२	२९१८३	३३८१५
२०	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	४८०७	७८	२७०६५४	२७५५३९	-	२७५५३९
२१	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	५२५	२४८६	१४५८९	१७६००	८८	१७६८८
२२	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	५४	१०९	४५६०	४७२३	-	४७२३
२३	रक्षा	८४४	१७६	१७८	११९८	२२	१२२०
२४	वन तथा भू-संरक्षण	८७०	८६३	२७०१०	२८७४३	-	२८७४३
२५	वाणिज्य तथा आपूर्ति	५६४९	१०५	१३७३	७१२७	-	७१२७
२६	विज्ञान, प्रविधि तथा बातावरण	२११	३०	६२०६	६४४७	३७	६४८४
२७	शान्ति तथा पुननिर्माण	५९	०	४८०७	४८६६	-	४८६६
२८	शिक्षा	१४१४३	८४९८	१३६८६	३६३२७	३१९८	३९५२५
२९	श्रम तथा रोजगार	३०	९२२	४६	९९८	-	९९८
३०	सामान्य प्रशासन	०	१२	५	१७	१९०९०	१९१०७
३१	सिचाई	५६२	४०८	२५५५	३५२५	-	३५२५
३२	सूचना तथा सञ्चार	३४८	२१३	३८८५	४४४६	-	४४४६
३३	सहरी विकास	९८०	१५१७९	२००२७०	२१६४२९	२४५२०४	४६१६३३
३४	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास	१५९०९	५२७१	१५५९२	३६७७२	१८८२	३८६५४
३५	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	१२७७३	४२०५	६९६५	२३९४३	१७५३९	४१४८२
३६	सहकारी तथा गरिवी निवारण	४०	९९	७८	२१७	-	२१७
३७	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	०	-	१६४४	१६४४	-	१६४४
	जम्मा	२०२०४६	१५५९११	८१२२०१	११७०१५८	१३३३९७५	२५०४१३३

अनुसूची -१०

(प्रतिवेदनको परिच्छेद २ दफा १ र ५ सँग सम्बन्धित)

असुल हुन बाँकी राजस्व (बक्यौता)

आर्थिक वर्ष २०६९/७०

(रु. हजारमा)

क्र.सं.	निकाय/मन्त्रालय	गत वर्ष सम्मको	यस वर्ष सम्मको	गत वर्षको तुलनामा वृद्धि	वृद्धि प्रतिशत
१	सर्वोच्च अदालत	८०१४३६२	८२२२४३५	२०८०७३	२.६०
२	अर्थ	६४८६२२६६	८४८०७०५०	१९९४४७८४	३०.७५
३	कृषि विकास	६४४	६४४	०	०.००
४	गृह	३२२०	३२२०	०	०.००
५	सिंचाई	९८४७५	१०२८२७	४३५२	४.४२
६	ऊर्जा	७३९०	२२२३०	१४८४०	२००.८१
७	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	२६४७६	२६४७६	०	०.००
८	वन तथा भू-संरक्षण	१४५१०६	१६७५२८	२२४२२	१५.४५
९	सूचना तथा संचार	१०६९७	१००४४	-६५३	-६.१०
	जम्मा	७३१६८६३६	९३३६२४५४	२०१९३८१८	२७.६०

बजेटमा समावेश नभएको वैदेशिक सहायताको विवरण
आर्थिक वर्ष २०६९।७०

(रु. हजारमा)

क्र.सं.	निकाय/मन्त्रालय	प्राविधिक सहायता विवरण अनुसार		विविध सहायता		कूल	
		सम्भौता संख्या	सम्भौता रकम	सम्भौता संख्या	सम्भौता रकम	सम्भौता संख्या	सम्भौता रकम
१	निर्वाचन आयोग	१	९०६२७४			१	९०६२७४
२	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग	३	२०९५०६			३	२०९५०६
३	अर्थ	५	१३२४३६८			५	१३२४३६८
४	उद्योग,	४	१७५९६०			४	१७५९६०
५	कृषि विकास	१३	५२८६१३७			१३	५२८६१३७
६	ऊर्जा	४	८९११३१			४	८९११३१
७	गृह	५	३०६५०६६			५	३०६५०६६
८	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	४	३८७८०			४	३८७८०
९	विज्ञान, प्रविधि तथा बातावरण	१०	१२६७६१९			१०	१२६७६१९
१०	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	५	५९०१०२	१	५३२३	६	५९५४२५
११	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	३	४०६३००			३	४०६३००
१२	वन तथा भू-संरक्षण	११	६७७४१९९			११	६७७४१९९
१३	वाणिज्य आपूर्ति	२	२०४६६७			२	२०४६६७
१४	शिक्षा	१८	१०१९१६८			१८	१०१९१६८
१५	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	१	३३३१८७			१	३३३१८७
१६	सहरी विकास	४	१५८८२०	१	११९९४५	५	२७८७६५
१७	शान्ति तथा पुननिर्माण	२	३१८४१९			२	३१८४१९
१८	सूचना तथा संचार	१	२८९२४९			१	२८९२४९
१९	संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास	११	१११०११५८			११	१११०११५८
२०	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	४६	१८६७४९३३			४६	१८६७४९३३
२१	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	२	२५५०२४०			२	२५५०२४०
२२	मन्त्रालय नखुलेको	९५	२७००७३१२			९५	२७००७३१२
	जम्मा	२५०	८४४८०९९५	२	१२५२६८	२५२	८४६०६२६३

अग्रिम कर कट्टी नगरेको समष्टिगत स्थिति

(रु. हजारमा)

क्र.सं.	मन्त्रालय/निकायको नाम	असुल गर्नुपर्ने		असुली		असुल गर्न बाँकी रकम
		कार्यालय संख्या	रकम	कार्यालय संख्या	रकम	
१	उपराष्ट्रपतिको कार्यालय	१	२०	१	२०	०
२	संविधान सभा व्यवस्थापिका संसद	१	२८६	०	०	२८६
३	सर्वोच्च अदालत	३३	१२०२	२	११	११९१
४	लोक सेवा आयोग	१	४	१	४	०
५	निर्वाचन आयोग	७	४४२	१	३	४३९
६	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	१०	३०३	१	११	२९२
७	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय	४	११२	०	०	११२
८	अर्थ	३१	१२२८३९	७	५३९५८	६८८८१
९	उद्योग मन्त्रालय,	२४	२६८	७	४९	२१९
१०	ऊर्जा	२	१२७	०	०	१२७
११	कानून, न्याय ,संविधान सभा तथा संसदीय मामिला	१	५	०	०	५
१२	कृषि विकास	४९	१२६०	२५	२८६	९७४
१३	गृह	२८	४९४	३	४	४९०
१४	परराष्ट्र	३३	२१०७०	१	१	२१०६९
१५	संस्कृति,पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	६	७५	२	७	६८
१६	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	५८	९७३	८	४७	९२६
१७	भौतिक पुर्वाधार तथा यातायात	११	७४४	२	२	७४२
१८	महिला,बालबालिका तथा समाज कल्याण	२८	२८७	८	६१	२२६
१९	रक्षा	१	१	०	०	१
२०	वन तथा भू-संरक्षण	८९	२३७१	२५	४९२	१८७९
२१	वाणिज्य तथा आपूर्ति	१	१२८	०	०	१२८
२२	विज्ञान,प्रविधि तथा बातावरण	२	५०	१	३	४७
२३	शान्ति तथा पुननिर्माण	२	६५	०	०	६५
२४	शिक्षा	३९	२१६६	१०	२०२	१९६४
२५	श्रम तथा रोजगार	८	७७	२	२२	५५
२६	सहकारी तथा गरिवी निवारण	८	२६०	२	७४	१८६
२७	सामान्य प्रशासन	१	२१	०	०	२१
२८	सिचाई	२०	६२४	१४	४०८	२१६
२९	सूचना तथा सञ्चार	१८	३६२४	०	०	३६२४
३०	संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास	९९	२५७६३	२	१६	२५७४७
३१	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	६५	२१८५०	११	१३७	२१७१३
३२	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	४	९५	१	७	८८
३३	सहरी विकास	३८	१०४३	७	११५	९२८
	जम्मा	७२३	२०८६४९	१४४	५५९४०	१५२७०९
३४	संगठित संस्था	६३	१४७४७२	३	११	१४७४६१
३५	समिति तथा अन्य	६६	५६०४	११	१३८	५४६६
	कूल जम्मा	८५२	३६९७२५	१५८	५६०८९	३०५६३६

राजस्व
आर्थिक वर्ष २०६९/७०

(रु. हजारमा)

संकेत संख्या	शीर्षक/उप-शीर्षक	अनुमान	यथार्थ असुली
११०००	कर	२५२५७२५१४	२५९२१४९३६.७
१११००	आय, मुनाफा तथा पूँजीगत लाभमा लाग्ने कर	६९६८११७९	६४१८६६९०.०२
११११०	एकलौटी फर्म तथा व्यक्तिगत आयमा लाग्ने कर	१४८१३८९४	१५५४१४८१
१११११	एकलौटी फर्म तथा व्यक्तिगत आयमा लाग्ने कर	६९२९०८६	६९७५६३७
११११२	पारिश्रमिक कर	७२२७६१०	८४४८५६९
११११३	पूँजीगत लाभ कर	६५६९९८	९९७२७५
१११२०	निकायको आयमा लाग्ने कर	३६२६२१८७	३७०६७२४२
१११२१	निकायको मुनाफामा लाग्ने कर-सरकारी संस्थान	१९२२१०८	४७८३३२६
१११२२	निकायको मुनाफामा लाग्ने कर-पब्लिक लि. कम्पनी	१९१६७०००	१४१६४७५९
१११२३	निकायको मुनाफामा लाग्ने कर- प्राइभेट लिमिटेड कम्पनी	१२८२७८४६	१५१२६३२१
१११२४	निकायको मुनाफामा लाग्ने कर-अन्य संस्था	२२७८३३४	२७६९७५९
१११२५	पूँजीगत लाभ कर - निकाय	६६८९९	२२३०७८
१११३०	लगानीको आय तथा अन्य आयमा लाग्ने कर	१०६०६०९८	११५७७९६७
१११३१	सम्पत्ति बहाल तथा पट्टा वापतको आयमा लाग्ने कर	२०५००००	३८३४७३२
१११३२	व्याजमा लाग्ने कर	६५७५०००	५५००५५८
१११३३	लाभांशमा लाग्ने कर	१४३८३६६	१७३२४७५
१११३४	लगानी सम्बन्धी अन्य आयमा लाग्ने कर	३२९७	५९२०
१११३५	आकस्मिक लाभ कर	३८१७८	६८३९५
१११३६	अन्य आयमा लाग्ने कर	५०१२५७	४३५८८७
११२००	पारिश्रमिकमा आधारित कर	१७८५८७८	१८८०६२८.५६१
११२१०	पारिश्रमिकमा आधारित सामाजिक सुरक्षा कर	१७८५८७८	१८८०६२९
११२११	पारिश्रमिकमा आधारित सामाजिक सुरक्षा कर	१७८५८७८	१८८०६२९
११३००	सम्पत्ति कर	४२११५४१	५३४०१६७.८४४
११३१०	अचल सम्पत्तिमा लाग्ने कर	१३१४१	३७४२
११३११	वार्षिक सम्पत्ति कर	१३१४१	३७४२
११३४०	वित्तीय र पूँजीगत कारोबारमा लाग्ने कर	४१९८४००	५३३६४२६
११३४१	घर जग्गा रजिष्ट्रेशनमा लाग्ने कर	४१९८४००	५३३६४२६
११४००	वस्तु तथा सेवामा आधारित कर	१३५२५१०८०	१२९२७०४८१.२
११४१०	मूल्य अभिवृद्धि कर (मू.अ.क.)	८८९५१७४८	८३४१८३६९
११४११	मू. अ. क. -उत्पादन	९५९४३८६	९७४८८३९
११४१२	मू. अ. क. -आयात	५८५४५०५८	५५०३८३०७
११४१३	मू. अ. क. -वस्तु बिक्री र वितरण	६६७५२७९	६३०७६७०
११४१४	मू. अ. क. -परामर्श तथा ठेक्का	६२०५५२६	५५०६३२६
११४१५	मू. अ. क. -पर्यटन सेवा	१२९९५५४	१२०१७९९
११४१६	मू. अ. क. -संचार सेवा, विमा, हवाई उडान र अन्य सेवा	५९०९२८०	४३५९४८५
११४१७	मू. अ. क. -ब्रेटर्तावालाले संकलन गर्ने	७२२६६५	१२५५७६३
११४२०	अन्तः शुल्क	३६५४२०६२	३६२३४६६५
११४२१	सुतिजन्य पदार्थ	६७५२३९८	५३५७६३६

११४२२	मदिरा	९०८५३४३	८३५३५५६
११४२३	बियर	४२०५६३२	४८६४८१२
११४२४	अन्य औद्योगिक उत्पादन	४४५३३६८	३०७७०६७
११४२५	अन्तः शुल्क आयात	१२०४५३२१	१४५८१५९३
११४४०	विशेष सेवामा लागने कर	८११५५५	६५५३२९
११४४१	वैदेशिक रोजगार सेवा कर	८८१	४८७
११४४२	स्वास्थ्य सेवा कर	५३८५७६	३३८१८२
११४४३	शिक्षा सेवा शुल्क- शैक्षिक संस्था	२३६४८०	२५३१०३
११४४४	शिक्षा सेवा शुल्क- वैदेशिक अध्ययन	३५६१८	६३५५६
११४५०	पूर्वाधार सेवाको उपयोग तथा सवारी साधनमा लागने कर	८९४५७५	८९६२१९
११४५१	सवारी साधन कर	४४४९९००	४३१३९४५
११४५२	पूर्वाधार सेवाको उपयोगमा लागने कर	२७१७७८२	१५०२२८०
११४५३	सडक मर्मत तथा सुधार दस्तुर	१४४११३५	१५१०२७५
११४५४	सडक निर्माण तथा संभार दस्तुर	३३६८९८	१६३५६१९
११५००	वैदेशिक व्यापारमा आधारित कर	४७४४४६५१	५६९३१८१५.५३
११५१०	आयातमा लागने भंसार महसुल	४४८७३९८२	५४३२७८९०
११५११	भंसार महसुल - आयात	४२४९०७६०	५०८४७१२२
११५१२	भारतीय अन्तःशुल्क फिर्ता	२३८३२२२	३४७९४२४
११५१३	आयातमा लागने स्थानीय विकास शुल्क	०	१३४४
११५२०	भंसार महसुल -निर्यात	९१९८५८	४३९०९७
११५२१	भंसार महसुल -निर्यात	८४७७४१	४२३३८५
११५२२	निर्यात सेवा शुल्क	७२११७	१५७१२
११५६०	वैदेशिक व्यापारमा आधारित अन्य कर	१६५०८११	२१६४८२८
११५६१	कृषि सुधार शुल्क	१२७१२८०	१७१९१२६
११५६२	भंसार सम्बन्धी अन्य आय	३७९५३१	४४५७०२
११६००	अन्य कर	२१९८१८५	१६०५१५.५२१
११६१०	व्यवसायले भुक्तानी गर्ने	७३९९७३	६२३४०२
११६११	कम्पनी रजिष्ट्रेशन दस्तुर	७१५३४८	६०३८७४
११६१२	एजेन्सी रजिष्ट्रेशन दस्तुर	२४६२५	१९५२८
११६२०	व्यवसाय बाहेक अन्यले भुक्तानी गर्ने	१४५८२१२	९८१७५१
११६२१	सवारी चालक अनुमति पत्रको इजाजतपत्र दस्तुर,सवारीको दर्ता किताब(ब्लू बुक) दस्तुर	१४५१२८५	९७०६५३
११६२२	हातहतियारको इजाजतपत्र दस्तुर	६९२७	११०९९
१४०००	अन्य राजस्व	३७०३२४८६	३६८०६२१६.५९
१४१००	सम्पत्तिबाट प्राप्त आय	२०९६५४५४	१७६०८४०३.२
१४११०	व्याज	५०८६५५	५२७८६४
१४१११	वित्तीय निकायबाट प्राप्त व्याज	२५९७६५	२३२१०३
१४११२	व्यापारिक निकायबाट प्राप्त व्याज	२००१०	५३३०
१४११३	औद्योगिक निकायबाट प्राप्त व्याज	८२१३	४१
१४११४	सेवामुलक निकायबाट प्राप्त व्याज	२१९८५९	२८९५५०
१४११५	अन्य निकायबाट प्राप्त व्याज	८०८	८३९
१४१२०	लाभांश	१३१६१४३०	१०८४३६५६
१४१२१	वित्तीय निकायबाट प्राप्त लाभांश	५०३२८३३	४२३०८२२
१४१२२	व्यापारिक निकायबाट प्राप्त लाभांश	८९७८	१०५९
१४१२३	औद्योगिक निकायबाट प्राप्त लाभांश	३६०६५	२३९३८
१४१२४	सेवामुलक निकायबाट प्राप्त लाभांश	८०८२०२३	६५८७७७७

१४१२५	अन्य निकायबाट प्राप्त लाभांश	१५३१	६०
१४१५०	भाडा र रोयल्टी	७२९५३६९	६२३६८८४
१४१५१	सरकारी सम्पत्तीको बहालबाट प्राप्त आय	२०६००७	२८५५६४
१४१५२	क्यासिनोबाट प्राप्त रोयल्टी	२३३३४७	१२३५७३
१४१५३	खानी रोयल्टी	३८६४६	६९३५८
१४१५४	जलस्रोत क्षेत्रको आय तथा रोयल्टी	२६५१६८७	१५६४४०६
१४१५५	वन तथा वन पैदावार विक्री बापत प्राप्त आय तथा वन रोयल्टी	१२७७६८९	१३५६९०९
१४१५६	अन्य रोयल्टी	२८८७९९३	२८३७०७६
१४२००	वस्तु तथा सेवा विक्रीबाट प्राप्त रकम	७४६८३८७	११२४७०४८.०६
१४२१०	वस्तु तथा विक्रीबाट प्राप्त रकम	५०८३१४१	५३७४१३९
१४२११	कृषि उत्पादनको विक्रीबाट प्राप्त रकम	८८०४७	१०९३७४
१४२१२	सरकारी सम्पत्तीको विक्रीबाट प्राप्त रकम	४९२६०	२६७३३८
१४२१३	अन्य विक्रीबाट प्राप्त रकम	४७८४८	५६६२६
१४२१४	दूर संचार सेवा शुल्क	३७५१७४	४०७८६३४
१४२१५	टेलिफोन स्वामित्वको शुल्क	११७७७०४	८२४७२९
१४२१६	निजी धारा बापतको शुल्क	३४१८	३५७१४
१४२१७	नहर तथा कुलो उपयोग बापतको शुल्क	१४७८	१०९०
१४२१८	विद्युत सेवा शुल्क	२१२	६३३
१४२२०	प्रशासनिक सेवा शुल्क	२३८५२४६	५८७२९१०
१४२२१	न्यायिक दस्तूर	४६४९५८	५२८९६०
१४२२२	हुलाक सेवा शुल्क	२५५८८४	२६०६२८
१४२२३	शिक्षा क्षेत्रको आम्दानी	३९०७६१	४८५५०७
१४२२४	परीक्षा शुल्क	४१५१७३	४०४५५७
१४२२५	यातायात क्षेत्रको आम्दानी	२०७३७१	१६७९९१
१४२२६	आयात निर्यात इजाजत पत्र दस्तूर	६१७८५	५७४७८
१४२२७	अन्य प्रशासनिक सेवा शुल्क	५८९३१४	३९६७७८७
१४३००	दण्ड जरिवाना र जफत	३४४११६	३३८१५०.७२०३
१४३१०	दण्ड,जरिवाना र जफत	३४४११६	३३८१५१
१४३११	न्यायिक दण्ड,जरिवाना र जफत	१७५०३८	८४४०१
१४३१२	प्रशासनिक दण्ड,जरिवाना र जफत	१६९०७८	२५३७५०
१४४००	अनुदान बाहेक स्वेच्छिक हस्तान्तरण	१३९०	५१४२.०८९५७
१४४१०	अनुदान बाहेक स्वेच्छिक हस्तान्तरण	१३९०	५१४२
१४४११	चालु हस्तान्तरण	११४२	७१८
१४४१२	पूँजीगत हस्तान्तरण	२४८	४४२४
१४५००	विविध राजस्व	८२५३१३९	७६०७४७२.५१७
१४५१०	प्रशासनिक शुल्क - भ्रमण तथा पर्यटन	५८५२९९४	६७६४२३२
१४५११	राहदानी शुल्क	३४७६२२७	४१९६९६८
१४५१२	भिसा शुल्क	१६८९९१४	२०१०५६६
१४५१३	पर्वतारोहण र पदयात्रा स्वीकृति शुल्क	६८३८६०	५५२६७७
१४५१४	अन्य पर्यटकहरुलाई लाग्ने शुल्क	२९९३	४०२१
१४५२०	अन्य राजस्व	२३९२४१८	८३२२८९
१४५२१	प्रदुषण नियन्त्रण शुल्क	२३२९७३३	६७६३५७
१४५२२	अन्य राजस्व	६२६८५	१५५९३३
१४५३०	पूँजीगत राजस्व	७७२७	१०९५१
१४५३१	सरकारी घर,जग्गा,गुडविल विक्रीबाट प्राप्त रकम	७७२७	१०९५१
	कुल राजस्व	२८९६०५०००	२९६०२११५३.३

क्रस	मन्त्रालय/ निकायको नाम	प्रारम्भिक वेरू		प्रतिक्रियाबाट फट्ट्यौट		वांकी वेरू		वेरू											
		दफा संख्या		रकम	दफा संख्या		रकम	दफा संख्या		रकम	असुल गर्नुपर्ने	नियमित गर्नुपर्ने					पेशकी		
		सैद्धान्तिक	लगति		सैद्धान्तिक	लगति		सैद्धान्तिक	लगति			अनियमित भएको	प्रमाणका कागजात पेश नभएको	राजस्व लगात जिम्मेवारी नसारेको	सोधभर्ना नलिएको	जम्मा	कर्मचारी पेशकी	अन्य पेशकी	जम्मा
३५	सहरी विकास	२३९३	१०१६	२१६३३४४	४	२४६	८५२७२	२३८९	७७०	२०७८०७२	१९४००१	३९८३८६	३१०४३२	०	४८९४६	७५७७४	१६२०	११२४६८७	११२६३०७
३६	संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास	२५०१	१३२७	४१७३९३१	१०	११३	२५५९६७	२४९१	१२१४	३९१७९६४	१८९३०६	३६७१७९	५७४००६	०	२३३६९४	११७४८७९	२४२५५	२५२९५२४	२५५३७७९
३७	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	२७८१	१७४१	२४७४१९१	९	२१७	९५३२	२७७२	१५२४	२४६४६५९	१२२३२०	४२२८३४	१००३०००	२	३३७	१४२६१७३	५४२५३	८६१९१३	९१६१६६
३८	सहकारी तथा गरिबी निवारण	११०	५६	४०९४९	२	१४	३४३२	१०८	४२	३७५१७	३६३०	७३६	७७०	०	०	१५०६	७८६०	२४५२१	३२३८१
३९	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	५८	३२	१५६९४	०	९	५७४२	५८	२३	९९५२	२९५	२२९०	५९३	०	०	२८८३	१३०१	५४७३	६७७४
	जम्मा	२५७२१	११३२१	३२६३७५१४	८३२	१५५४	४१९६९६४	२४८८९	९७६७	२८४४०५५०	२८७४२२२	३८१९९६९	७७४१५१९	३८९५८	८८९८११	१२४९०२५७	१६०२६४	१२९१५८०१	१३०७६०६५
	बक्यौता									०						०			
१	संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास	८०	२७	३१८८४७	०	०	०	८०	२७	३१८८४७	३७४१	३५८५१	१७९३५३	०	०	२१५२०४	८३	९९८१९	९९९०२
	बक्यौता जम्मा	८०	२७	३१८८४७	०	०	०	८०	२७	३१८८४७	३७४१	३५८५१	१७९३५३	०	०	२१५२०४	८३	९९८१९	९९९०२
	कुल जम्मा	२५८०१	११३४८	३२९५६३६१	८३२	१५५४	४१९६९६४	२४९६९	९७९४	२८७५९३९७	२८७७७६९	३८५५८२०	७९२०८७२	३८९५८	८८९८११	१२७०५४६१	१६०३४७	१३०१५६२०	१३१७५९६७

सरकारी कार्यालयतर्फ (विनियोजन, राजस्व, धरौटी र अन्य कारोवार)

बेरूजु फछ्यौट तथा सम्परीक्षणको विवरण

(रु.हजारमा)

क्र.सं.	मन्त्रालय/निकाय	गतवर्षसम्मको बाकी	समायोजन	सं.पंको अनुरोध भई आएको	सम्परीक्षण भएको	सं.प.गर्न नमिलेको	कारवाही गर्न बाँकी	गत वर्ष सम्मको बाँकी	यो वर्षको थप	५१औं प्रतिवेदन सम्मको बाँकी बेरूजु	५१औं प्रतिवेदन सम्मको बाँकी बेरूजुमध्ये पेस्की
प्रतिवेदन २०६२ देखि २०६७ सम्म											
१	राष्ट्रपतिको कार्यालय	६२९८२		३८१८३	३८१८३	०	०	२४७९९	९७	२४८९६	२४७९९
२	उपराष्ट्रपतिको कार्यालय	१६६३	०	१६६३	१६६३	०	०	०	०	०	०
३	संविधान सभा व्यवस्थापिका संसद	१७९१८९		१४१६२६	७६४०३	६५२२३	०	१०२७८६	१३२३	१०४१०९	६७५५
४	सर्वोच्च अदालत	५६७२८८	-२०५५	१९२५१२	१८८११९	४३९३	०	३७७१४	८४२१८	४६१३३२	३५३६०
५	महालेखापरीक्षकको कार्यालय	३०		३०	३०	०	०	०	०	१०	०
६	लोक सेवा आयोग	२१३७७		१९२५८	१६३८२	२८७६	०	४९९५	२१८५	७१८०	४६०७
७	निर्वाचन आयोग	४५०४२३		३१२२६७	२८०९९२	३१२७५	०	१६९४३१	२८५२३३	४५४६८४	२४०२६२
८	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	४००८४		१६९५९	१६८७५	८	०	२३२०९	९४५४	३२६६३	११२५२
९	न्यायपरिषद	१४२७		१४२७	१४२७	०	०	०	०	०	०
१०	राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग	१९०२०		६९९१	१२९९	५६९२	०	१७७२१	३०५	१८०२६	३८७४
११	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषदको कार्यालय	६१३०९४		४२१५९१	३७६८६६	४४७२५	०	२३६२२८	१६४१०१	४०३२९	३९३११
१२	अर्थ	७१२४३२		४४०३७८१	३१४८८४४	१२५४९३७	०	४०४३५८८	३१७६७२	७२२०३००	३२८२२०
१३	उद्योग	२९९८५५		२१५७०३	१५०८८०	६४८२३	०	१४८९७५	१८८६९	३३७८४४	८९०२१
१४	ऊर्जा	२७९२१		७०५	७०५	०	०	२०८१६	४८१५१	६८९६७	२८३५३
१५	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला	२८९२		२४९९	२४९९	०	०	३९३	११९२	१५८५	०
१६	कृषि विकास	१६६७८०२	-५७४८८	८९८८९७	८१००४	८७८९३	०	७९९३१०	६३५०२४	१४३४३३४	८४५७३
१७	गृह	२४४६५३१	-७३८०४	१६६११००	१२१८४४६	४४२६५४	०	११५४२८१	११७०१४१	२३२४४२२	१७८८०५६
१८	परराष्ट्र	१४०२३८९		३६३४९३	३३४९५९	२८५३४	०	१०६७४३०	४६२८९२	१५३०३२२	४६२५३८
१९	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	१९६७६४		१९७२९	२२८२१	११९०८	०	१७३९४३	६३२०३	२३७१४६	११३२८१
२०	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	१३४९६९३	०	७००५४	५११८७८	१९८१७६	०	८३७८१५	३४५०७०	११८२८५	१२५८४०
२१	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	९२९०९७१	०	४३५६५०८	२९२४९६६	१४३१५४२	०	६३६६००५	६५८९१४७	१२९५५१५२	८९०७३०६
२२	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	१८९४४३		११२००९	९८५२१		१३४८८	९०९२२	६०८७३	१५१७९५	८३९२३
२३	युवा तथा खेलकुद	३३०९०		७३०८	६३२८	९८०	०	२६७६२	९००	२७६६२	११४८५
२४	रक्षा	३१२१०५६		११८७५६३	१०३८०२४	१४९५३९	०	२०८३०३२	१७०६९३३	३७८९६५	३६६१३४४
२५	वन तथा भू-संरक्षण	७६९१०८		२८६९४०	२७४६८१	१२२५९	०	४९४४२७	४६४२६६	९५८६९३	१४२२२६
२६	वाणिज्य तथा आपूर्ति	१९४७६		५७	५७	०	०	१९४१९	१७३२६	३६७४५	०
२७	विज्ञान, प्रविधि तथा वातावरण	४३६९६२		२२८६५०	२२३२४७	५४०३	०	२१३७५	१६८२१७	३८१९३२	२७६९८२
२८	शान्ति तथा पुनर्निर्माण	४८३८८८		१०२१३०	१०२१३०	०	०	३८१७५८	१७५५३६	५५७२९४	४२५९६७
२९	शिक्षा	१०१५०३३४		३१९०७५	३०१५९८१	१७४७८४	०	७३४३५३	२५२०६६३	९६५५०१६	११७०९७१
३०	श्रम तथा रोजगार	१२९२५५		५२३९६	५१६७०	७२६	०	७७५८५	३६३७४	११३९५९	५४७५४
३१	सामान्य प्रशासन	१०९०७४		८९०४९	८८२३८	८११	०	२०८३६	१४३८२	३५२१८	६०२३

क्र.सं.	मन्त्रालय/निकाय	गतवर्षसम्मको बाकी	समायोजन	सं.पंको अनुरोध भई आएको	सम्परीक्षण भएको	सं.प.गर्न नमिलेको	कारवाही गर्न बाँकी	गत वर्ष सम्मको बाँकी	यो वर्षको थप	५१औं प्रतिवेदन सम्मको बाँकी बेरुजू	५१औं प्रतिवेदन सम्मको बाँकी बेरुजूमध्ये पेस्की
३२	सिचाई	२२५५१५६		९०२४५२	७९८५३१	१०३९२१	०	१४५६६२५	१३९७९२५	२८५४५५०	२०५५२१९
३३	सूचना तथा सञ्चार	१८१८२७४		१५२५३८	१३९०११	१३५२७	०	१६७९२६३	१४१६४४	१८२०९०७	१३००५२
३४	सहरी विकास	४९९७९०६	०	२७२८६७७	२३२५०८२	४०३५९५	०	२६७२८२४	२०७८०७२	४५५०८९६	२८६७८७८
३५	संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास	११४६६८३७		१९३६३५१	१५३७७५१	३९८६००	०	९९२९०८६	४२३६८११	१४१६५८९७	६३७०७५१
३६	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	३६२३९९०		१४३७४१५	१३६९५९७	६७८१८	०	२२५४३९३	२४६४६५९	४७९०५२	१५७७०१२
३७	सहकारी तथा गरिवी निवारण	६०६२	६७३८५	१२६९३	८०९४	४५९९	०	६५३५३	३७५१७	१०२८७०	३७६०४
३८	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	१०१२१५		६६५८५	५९५५६	७०२९	०	४१६५९	९९५२	५१६११	१३९६५
	जम्मा	६५५४४९५३	-६५९६२	२६२९९५४	२१२६८१४०	५०१८३२६	१३४८८	४४२१०८५१	२८७५९३९७	७२९७०२४८	३११७९६०४
	बेरुजू फल्यौट समिति हस्तान्तरण (प्रतिवेदन २०६१ सम्म)*	७१८०४५					०	७१८०४५		७१८०४५	
	जम्मा	७१८०४५	०	०	०	०	०	७१८०४५		७१८०४५	
	कुल जम्मा	६६२६२९९८	-६५९६२	२६२९९५४	२१२६८१४०	५०१८३२६	१३४८८	४४९२८८९६	२८७५९३९७	७३६८८२९३	३११७९६०४

संगठित संस्था, अन्य संस्था, समिति र जिल्ला विकास समिति तर्फ
बेरूजु फछ्यौट तथा सम्परीक्षणको विवरण

क्र.सं.	मन्त्रालय/निकाय	यस कार्यालयबाट भएको सं.प.सम्बन्धी विवरण							गत वर्ष सम्मको बांकी	यो वर्षको थप	५१औं प्रतिवेदन सम्मको बांकी बेरूजु
		गतवर्षसम्मको बांकी	समिति हस्तान्तरण	बांकी २०६२ प्रतिवेदनदेखि	समायोजन	सं.पं.को अनुरोध भई आएको	सम्परीक्षण भएको	सं.प.गर्न नमिलेको			
१	संविधान सभा व्यवस्थापिका संसद	४८३३		४८३३		४८३३	०	४८३३	०	४८३३	
२	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय	५३८९		५३८९		३४६१	३४६१	०	१९२८	१०५०	
३	अर्थ	१७५३७५९		१७५३७५९		२०१३५६५	१०३९११९	९७४४४६	०	७४४४०	
४	उद्योग	९१९२७		९१९२७		०	०	०	९१९२७	०	
५	कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला	७५०		७५०		१५१	१५१	०	५९९	२७०८	
६	कृषि विकास	२९०१६२		२९०१६२		१६२९४८	११८४३०	४४५१८	०	१७१७३२	
७	गृह	६०५८९६	७३८०४	६०५८९६		१३३६१	१३३६१	०	६६६३३९	४६२७५०	
८	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	३६२७४७५		३६२७४७५		२३५२७०	१४४३५२	९०९१८	०	३४८३१२३	
९	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	५४९		५४९		०	०	०	५४९	०	
१०	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	४४५०८२		४४५०८२		२३२५४५	२२९९०५	२६४०	०	२१५१७७	
११	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	२८२८५४		२८२८५४		१६०४८२	२४८१३	१३५६६९	०	२५८०४१	
१२	युवा तथा खेलकुद	४९८५९७		४९८५९७		६९९४३	६०४४३	१५००	०	४३८१५४	
१३	रक्षा	३४०७८५		३४०७८५		१०९८२०	९६३३६	१३४८४	०	२४४४४९	
१४	वन तथा भू-संरक्षण	५९८१७७		५९८१७७		१२९००२	६९७२५	५९२७७	०	५२८४५२	
१५	वाणिज्य तथा आपूर्ति	१५१७९३		१५१७९३		४२९९०	३८०९१	४८९९	०	११३७०२	
१६	विज्ञान, प्रविधि तथा बातावरण	९७२९		९७२९		५६७	५६७	०	९१६२	३७३	
१७	शिक्षा	३२८१४२५		३२८१४२५		८४४९६२	६५९७५६	१८५२०६	०	२६२१६६९	
१८	श्रम तथा रोजगार	६०२		६०२		०	०	०	६०२	०	
१९	सामान्य प्रशासन	६६५५६		६६५५६		३३८७६	३३८७६	०	३२६८०	२२७२७	
२०	सिंचाई	७६४२६६		७६४२६६		०	०	०	७६४२६६	०	
२१	सूचना तथा सञ्चार	४८०४८२		४८०४८२		१०७८९	१०७८९	०	४६९६९३	६४३५८५	
२२	सहरी विकास	१५६५०७५		१५६५०७५		३४६०६४	३४५२२२	८४२	०	१२९९८५३	
२३	संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास	९४०२९३		९४०२९३		०	०	०	९४०२९३	२०४३९	
२४	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	२४२३०२८		२४२३०२८		८७४११९	३५५५७५	५१८५४४	०	२०६७४५३	
२५	पोखरा विश्व विद्यालय	२७८८८२		२७८८८२		२७५८९	२७५८९	०	२७१२९३	७७८१	
२६	नेपाल संस्कृत विश्व विद्यालय	११२३४७		११२३४७		४१३२६	४१३२६	०	७०२१	१०२३९२	
२७	त्रिभुवन विश्व विद्यालय	११३७८६०६		११३७८६०६		१३८१२९	६१७०१	७६४२८	०	११३९६९०५	
२८	लम्बिनी बौद्ध विश्व विद्यालय	१३६३		१३६३		०	०	०	१३६३	१९३७६	

२९	मध्यपश्चिम विश्वविद्यालय										५३४३	५३४३
३०	सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय										३६	३६
३१	कृषि तथा वन विश्वविद्यालय										१८०६३	१८०६३
३२	जिल्ला विकास समिति	७१४१६८३		७१४१६८३		२४९१५८	२४२४४७	६७११	०	६८९९२३६	२१५८२३१	९०५७४६७
३३	स्थानीय विकास कोष	३०९४५८		३०९४५८		७२६७	७२६७	०	०	३०२१९१	२२१२३	३२४३१४
	जम्मा	३७४५१८२३	७३८०४	३७४५१८२३	०	५७४४२१७	३६२४३०२	२११९९१५	०	३३९०१३२५	७८४१९२३	४१७४३२४८
	वेरुजू फल्लुयौट समितिमा हस्तान्तरण	१०६०१६	१०६०१६	०		२३०५७७	१०६०१६	१२४५६१	०	०	०	०

कोषको विवरण

२०६९।७०

(रु. हजारमा)

क्र. सं	मन्त्रालय निकाय	गतवर्षको मौज्जात	यस वर्षको आय	जम्मा	खर्च	बाँकी
१	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय	४१८४४८	२३१०६४	६४९५१२	४८०७	६४४७०५
१.१	प्रधानमन्त्री राहत कोष	६४०६०	४०८७७	१०४९३७	०	१०४९३७
१.२	प्रधानमन्त्री सहायता कोष	४५२	२५००	२९५२	२७६०	१९२
१.३	नेपाल ट्रस्ट कोष	१४५००	८७३६	१०१६३६	०	१०१६३६
१.४	प्रधानमन्त्री दैवी प्रकोष उद्धार कोष	३३५४९५	९९५३६	४३५०३१	१९९७	४३३०३४
१.५	क्षेत्रीय दैवी प्रकोष उद्धार समिति -५	३९४१	१०१५	४९५६	५०	४९०६
२	अर्थ मन्त्रालय	२४८७८४	१३८८१८६१	१३९०६०६५	१३८५९००८४	४७०५६१
२.१	मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता कोष	०	४०४५९५५९	४०४५९५५९	४०४५०११२	९४४७
२.२	भंसार कोष	२४८७८४	९८३५२३०२	९८६०१०८६	९८१३९९७२	४६१११४
३	उद्योग	११४३६२	७४९७९	१८९३४१	५९८०४	१२९५३७
३.१	हस्तकला प्रवर्द्धन कोष	४७८१४	२२३६	५००५०	३८६१७	११४३३
३.२	केन्द्रीय कारागार कोष	१४५५५	४०८५	१८६४०	४७७८	१३८६२
३.३	लघु घरेलु तथा साना उद्योग विकास कोष	३०२३४	८४००	३८६३४	१०३३	३७६०१
३.४	महिला उद्यमसिलता विकास कोष	०	२००००	२००००	०	२००००
३.५	लघु घरेलु तथा साना उद्योग कर्जा प्रवाह मूल कोष	२६८४	५७०६	८३९०	०	८३९०
३.६	प्रविधि विकास कोष	०	१००००	१००००	०	१००००
३.७	घरेलु तथा साना उद्योग समिति कोष	११०५	६९८४	८०८९	५६७६	२४१३
३.८	घरेलु तथा साना उद्योग समिति लगानी कोष	१५६६६	१०९९	१६७६५	६३३	१६१३२
३.९	घरेलु तथा साना उद्योग समिति घुम्ती कोष	२३०४	१६४६९	१८७७३	९०६७	९७०६
४	कृषि विकास	११०४३७	२९४४४	१३९८८१	१९४९४	१२०३८७
४.१	पशु विकास फर्म पोखरा (कार्यसंचालन) कोष	२९८२३	१९६४९	४९४७२	१९३०९	३०१६३
४.२	पशु विकास फर्म पोखरा कोष	४८३१०	६९७१	५५२८१	६१	५५२२०
४.३	कृषि अनुसन्धान तथा विकास कोष	९२७	०	९२७	१२४	८०३
४.४	उष्ण प्रदेशिक बागवानी विकास कोष सर्लाही	९०	२७४	३६४	०	३६४
४.५	पशुस्वास्थ्य घुम्ती कोष	३१२८७	२५५०	३३८३७	०	३३८३७
५	गृह	१६३४४६९	१०३४३५४	२६६८८२३	७४६०७१	१९२२७५२
५.१	प्रहरी कल्याण कोष र सशस्त्र प्रहरी कल्याण कोष	१६३४४६९	१०३४३५४	२६६८८२३	७४६०७१	१९२२७५२
६	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	२२५७४	०	२२५७४	६८०	२१८९४
६.१	कार्य संचालन कोष	२२५७४	०	२२५७४	६८०	२१८९४
७	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	४२८९४	३०३५९०	३४६४८४	३१८४९५	२७९८९
७.१	भूमि व्यवस्थापन सुद्विद्विकरण कोष	४२८९४	३०३५९०	३४६४८४	३१८४९५	२७९८९
८	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	१५४०९०	१३४०८४	२८८१७४	१४८८२७	१३९३४७
८.१	विउपूजि कोष	३५५३४	३४६९५	७०२२९	४११८२	२९०४७
८.२	मानव बेचबिखन विरुद्ध कोष	२२०२२	१०९५९	३२९८१	५६११	२७३७०
८.३	शान्ति कोष	४६९३७	१०८८६	५७८२३	४२६८६	१५१३७
८.४	वाल उद्धार कोष	१२९०४	६६०६	१९५१०	१३८३	१८१२७
८.५	जेष्ठ नागरिक कोष	१९६७८	६४७७	२६१५५	४४२१	२१७३४
८.६	लैंगिक हिंसा निवारण कोष	१७०१५	६४४६१	८१४७६	५३५४४	२७९३२
९	रक्षा,	२२७३४३६९	९०९२४६८	३१८२६८३७	६१६६३१०	२५६६०५२७
९.१	कल्याणकारी कोष	२२७३४३६९	९०९२४६८	३१८२६८३७	६१६६३१०	२५६६०५२७
१०	वन तथा भू-संरक्षण	९१८४३	२१८४१८	३१०२६१	१७१८०५	१३८४५६
१०.१	जिल्ला वन पैदावार आपूर्ति समिति कोष	९१८४३	२१८४१८	३१०२६१	१७१८०५	१३८४५६
११	विज्ञान प्रविधि तथा वातावरण	२५९१७	०	२५९१७	२२७७	२३६४०
११.१	वातावरण संरक्षण कोष	२५९१७	०	२५९१७	२२७७	२३६४०
१२	शिक्षा	३२९८३५	२३०८१८	५६०६५३	१८३८६९	३७६७८४
१२.१	जिल्ला शिक्षा कोष	५०९६७	१९२७७५	२४३७४२	१८३२८६	६०४५६
१२.२	छान्ना शिक्षा कोष	२७८८६८	३८०४३	३१६९११	५८३	३१६३२८

१३	श्रम तथा रोजगार	३४७८७७३	१४४१३९२	४९२०१६५	५२९७४	४८६७१९१
१३.१	राष्ट्रिय स्तरको कल्याणकारी कोष	३२०५७३८	११६२७५४	४३६८४९२	३५४२	४३६४९५०
१३.२	सामाजिक सुरक्षा कोष	२०००००	२२८८००	४२८८००	०	४२८८००
१३.३	व्यवसायिक तथा सिप विकास तालिम केन्द्र कोष	२२५०७	२२४२८	४४९३५	३२७९८	१२१३७
१३.४	इ पि एस कोरिया शाखा कोष	१३८९९	२२९६९	३६८६८	७१८३	२९६८५
१३.५	प्रत्याभूमि र आतंक पिडित कोष	१९०६४	८१३	१९८७७	७२९८	१२५७९
१३.६	बालबालिका विकास तथा पुनःस्थापना कोष	१४६०८	२९४८	१७५५६	२१५३	१५४०३
१३.७	बालश्रम निवारण कोष	२९५७	६८०	३६३७	०	३६३७
१४	सूचना तथा सञ्चार	२३४२५	२९०३५	५२४६०	०	५२४६०
१४.१	पत्रकार कल्याण कोष	१००००	०	१००००	०	१००००
१४.२	सूचना विभाग कार्य संचालन कोष	१३४२५	०	१३४२५	०	१३४२५
१४.३	राष्ट्रिय सूचना आयोग कोष	०	२९०३५	२९०३५	०	२९०३५
१५	स्थानीय विकास	१२४०१२	६५६५००	७८०५१२	६२७६५६	१५२८५६
१५.१	स्थानीय विकास शुल्क कोष	१२४०१२	६५६५००	७८०५१२	६२७६५६	१५२८५६
१६	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	३१७३	४२८६३६	४३१८०९	४२६४९९	५३१०
१६.१	स्वास्थ्य कर कोष	५४६	३९२३१५	३९२८६१	३९२६२४	२३७
१६.२	कार्य संचालन कोष	२६२७	३६३२१	३८९४८	३३८७५	५०७३
	जम्मा	२९५३१४८८	१५२७६६४३	१८२२४८१३१	१४७५१७३७५	३४७३०७५६